Kur'ân Dersleri

Dirâsâtu'l-Kur'ân

Meâl & Tefsîr

Ali Bulaç

5

ÇIRA

Çıra Yayınları: 380
Tefsir

Editörler

Esat Hocalar - Abdullah Yusufoğlu

Kapak: Ömer Faruk Yıldız
İç Düzen: Çıra Yayınları

ISBN (TK): 978-605-9686-21-1
978-605-9686-50-1

© Çıra Basın Yayın Ltd. Şti.
Bu kitabın yayım hakları saklıdır.
Yayıncıdan izin alınmadan kısmen veya
tamamen çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

I. Baskı: Nisan 2016

Çıra Basın Yayın Ltd. Şti.
Ali Kuşçu Mahallesi, Kıztaşı Caddesi
Nalbant Demir Sokağı, No: 10/3
Fatih / İstanbul
Tel: 0212 635 99 19
Faks: 0212 534 81 83

www.cirayayinlari.com.tr
cirayayinlari@gmail.com

Baskı ve Cilt: Ofis Matbaacılık
Davutpaşa Mahallesi
Güven San. Sit. B Blok D: 386
Kocamustafapaşa/Fatih-İstanbul
Telefon: (0212) 577 63 48

Kur'ân Dersleri
Dirâsâtu'l-Kur'ân (Meal&Tefsir)
Ali Bulaç

ÇIRA

Kur'ân Dersleri

Dirâsâtu'l-Kur'ân

(Meal & Tefsir)

(Cilt: 5)

Ali Bulaç

ÇIRA

İçindekiler

22- HAC SÛRESİ 7
23- MÜ'MİNUN SÛRESİ 55
24- NUR SÛRESİ 93
25- FURKAN SÛRESİ 155
26- ŞUARA SÛRESİ 195
27- NEML SÛRESİ 243
28- KASAS SÛRESİ 281
29- ANKEBUT SÛRESİ 327
30- RUM SÛRESİ 359
31- LOKMAN SÛRESİ 389
32- SECDE SÛRESİ 413
33- AHZAB SÛRESİ 431
34- SEBE' SÛRESİ 499
35- FATIR SÛRESİ 531
36- YÂSİN SÛRESİ 563
37- SAFFAT SÛRESİ 603

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ

"Ant olsun, biz Kur'an'ı öğüt alıp düşünmek (zikr) **için kolaylaştırdık. Fakat öğüt alıp düşünen var mı?"**

(54/Kamer, 17)

22- Hac Sûresi

Altı âyeti Medine'de geri kalanı Mekke'de indirilen bu sûre 78 âyettir. İsmini içinde geçen Hac konusundan almaktadır. Nur (24) sûresinden sonra, Münafikun (63) sûresinden önce inmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

يَا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ ۚ اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ﴿١﴾ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا اَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارٰى وَمَا هُمْ بِسُكَارٰى وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَدِيدٌ ﴿٢﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ ﴿٣﴾ كُتِبَ عَلَيْهِ اَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَاَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ اِلٰى عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿٤﴾

1. **Ey insanlar, Rabbinizden kokup-sakının çünkü kıyâmet saatinin sarsıntısı büyük bir şeydir.**
2. **Onu gördüğünüz gün, her emzikli kendi emzirdiğini unutup geçecek ve her gebe kendi yükünü düşürecektir. İnsanları da sarhoş olmuş görürsün, oysa onlar sarhoş değillerdir. Ancak Allah'ın azabı pek şiddetlidir.**
3. **İnsanlardan kimi, Allah hakkında bilgisi olmaksızın tartışır durur ve her azgın-kaypak şeytanının peşine düşer.**
4. **Ona** (şöyle) **yazılmıştır: "Kim onu veli edinirse, şüphesiz o** (şeytan) **onu şaşırtıp-saptırır ve onu çılgın ateşin azabına yöneltir."**

Sûreye bütün insanlar muhatap alınarak son derece kuvvetli ve sarsıcı ifadelerle başlanmaktadır: "Rabbinize karşı gelmekten sakının." Hitabın bütün insanlara yapılmış olması önemlidir (2/Bakara, 21), çünkü kozmik düzeni al-

tüst edecek olan kıyamet, türümüzü de içine alan genel bir vakıadır ve o günden korkulur (31/Lokman, 33).

Bu ayette kıyamete, kopuşu bir anlık olduğu için "saat" ismi verilmiştir, bir ismi de budur. Sarsıntı başladığı zaman insanda ne akıl kalır ne bilinç. Artık hiçbir şeyin farkında değildir ve bu her canlı için böyledir. İnsan olsun hayvan olsun, her emzikli dişi emzirdiği yavrusunu unutacak, her gebe düşük yapacaktır. Dişiyi yavrusuna bağlayan kuvvetli duygu o anda uçup gidecektir. Sarhoşluk verici içkiler içmedikleri halde insanlar sarhoş, sersem vaziyette olacaklardır. Nitekim deprem sırasında insanlar sarhoş gibi ayakta duramaz hale gelir. (Not: Bu Sûrenin son ayetlerini gözden geçirdiğim 8 Ocak 2013 günü merkez üssü Ege Denizi'nde Bozcaada açıklarında olan 6.2 büyüklüğünde deprem oldu. İstanbul'da benim de hissettiğim depremi daha yakından hisseden Çanakkale'de görev yapan dostum Şinasi telefonda "-Sarsıntı başladığında hemen ayağa fırladım, fakat sarhoşlar gibi sağa sola yalpalıyor, bir türlü dengemi sağlayamıyordum" dedi.) Bu dehşet verici durumu en iyi ifade eden ayetlerden biri şudur: "Çocukların saçlarını ağartacak gün" (73/Müzzemmil, 17; ayrıca bkz. 54/Vakıa, 4; ve 99/Zilzal, 1).

İnsanlar Allah'a karşı gelmekten yani hükümlerini inkâr edip askıya almaktan, O'nun rızası dışında yaşama tarzı tutturmaktan, birbirlerine ve özellikle zayıflara zulmetmekten, yeryüzünü fesada vermekten vb. isyan ve günah olan fiillerden sakınmalıdırlar. İnsanların en büyük hatası herhangi bir bilgi temeline dayanmaksızın Allah'ın varlığı, risalet, ahiret ve hesap günü hakkında tartışmalara girmek, spekülasyonlar yapmaktır. Böyleleri hakikatin bilgisini referans alıp inanacaklarına, her azgın-kaypak şeytanın peşine düşmeyi tercih ederler.

Burada sözü edilen "**Şeytan-ı merid**"in iki anlama geldiği söylenmiştir: Biri İblis ve askerleri yani ona tabi olanlar; diğeri insanları inkâra ve isyana yönelten ileri gelenler, önderler ki bunlara "insan şeytanlar" da denir. Her iki durumdaki insan asi, had bilmez zorba, kibirli, azgın ve hakikat karşısında inatçı kimse demektir. Aslında yakından bakıldığında her iki anlamın da aynı noktada toplandığını söylemek mümkün: Çünkü kitleleri çeşitli araçlar, enstrümanlar ve yollarla inkâra ve günaha sevkedenler, insanın düşmanı şeytana tabi olmasalardı bunu yapmazlardı (7/A'raf, 16-17 ve 35/Fatır, 6). Nitekim 4. ayet bunu teyit etmektedir: Kim şeytanı dost edinirse yani onun yoluna girerse, şeytan misyonu ve ahdi dolayısıyla onu doğru yoldan saptırır, akli melekelerini şaşırtır, sonunda bu kişi cehennem azabına müstahak olur. Bu böyle yazılmış, ilahi irade tarafından böyle takdir edilmiştir.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ
مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ
وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا
أَشُدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّى وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ
مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ
وَرَبَتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ﴿٥﴾

5. **Ey insanlar, eğer dirilişten yana kuşku içindeyseniz, gerçek şu ki, biz sizi topraktan yarattık, sonra bir damla sudan sonra bir alak'tan** (embriyo), **sonra yaratılış biçimi belli belirsiz bir çiğnem et parçasından; size** (kudretimizi) **açıkça göstermek için. Dilediğimizi, adı konulmuş bir süreye kadar rahimlerde tutuyoruz. Sonra sizi bebek olarak çıkarıyoruz, sonra da erginlik çağına erişmeniz için** (sizi büyütüyoruz.) **Sizden kiminizin hayatına son verilmekte, kiminiz de bildikten sonra hiçbir şey bilmeme durumuna gelmesi için ömrün en aşağı ucuna** (yaşlılığa) **geri çevrilmektedir. Yeryüzünü kupkuru ölü gibi görürsün, fakat biz onun üzerine suyu indirdiğimiz zaman titreşir, kabarır ve her güzel çiftten** (ürünler) **bitirir.**

İnsanların ölümden sonra dirilişten yana şüphe içinde olmaları şaşırtıcıdır (bkz. 2/Bakara, 28). Durum son derece açık ve berraktır: İnsan topraktan yaratılmıştır. Bizi dünyaya getiren annemiz ve babamız, toprakta yetişen ve yaşayan bitki ve hayvanlardan (proteinler, vitaminler, karbonhidratlar) beslenir; bunun sonucunda erkekte sperm, kadında yumurta teşekkül eder. Erkek ve dişi arasındaki kuvvetli cazibe yani cinsel arzu sonucunda çiftleşme vuku bulur, böylelikle sperm rahme dökülür ve bunu Allah'ın takdiriyle yumurta kabul eder. Milyonlarca sperm içinden bir tanesinin yumurtaya yerleşmesiyle zigot (döllenmiş yumurta) teşekkül eder ki bu başlangıçta bir damla sudur (nutfe). Arkasından embriyo dönemi başlar (alaka), derken gebelik sürdükçe embriyo bir çiğnem ete dönüşür (mudğa). (İnsanın yaratılış safhaları konusunda daha geniş bilgi için bkz. 23/Mü'minun, 12-14; 77/Mürselat, 20-23; 86/Tarık, 5-7. ayetlerinin açıklaması.)

Efendimiz (s.a.) şöyle buyurur: "Sizden birinizin bedeni annesinin karnındaki kırk günde derlenir toparlanır. Sonra ikinci kırk günde pıhtı halini alır. Sonra da bir o kadar zaman içinde bir parça et olur. Daha sonra Allah bir melek

gönderir ve melek ona ruh üfler" (Buhari, Bed'ü'l halk, 6; Enbiya, 1; Müslim, Kader, 1). Bu hadis, 5. ayetteki safhalara uygun olarak insanın yaratılışını anlatır. Ruhun üçüncü aşamada üflendiğini belirtir. Ancak ayet ve hadisin anlattığı safhaların toplamında söz konusu olan "**cenin**"dir yani annenin karnında olan "**can sahibi** (canlı)" bir varlıktır. Dolasıyla annenin kesin olarak hayati tehlikesi yoksa şu veya bu haftada ceninin aldırılması (kürtaj) haramdır. Kürtaj savunmasız ceninin Allah'ın koruma altına aldığı yuvasında öldürülmesidir. (Daha geniş bilgi için bkz. 6/En'am, 60-62; 136-140; 151-153. ayetlerin açıklaması ve gösterilen ilgili diğer ayetler.)

Doğumu, bebeklik ve ergenlik çağı takip eder. Kimi yaşı ilerlemeden ölür kimiyse yaşlanır, öyle ki bunama çağına kadar yaşar. Bu çağ (**erzeli'lumr**) insanın hafızasını kaybetmesi, bildiklerini unutması, sanki hiçbir şey öğrenmemiş, bilmemiş gibi olmasıdır. Öyle ki bazıları her şeyi, en yakınlarını dahi unuturlar. Bunun ilerlemiş hali **alzheimer** hastalığına yakalanmaktır. Gerçek hafıza unutmayı da içinde barındırıyor. Bu yüzden hafızanın, "öğrenme (öğrenileni zapt etme) ile unutma arasında bir yerde olduğunu" söylemek mümkün. Belli bir yaşa gelenlerde hafıza kaybı ortaya çıkar, kimisi tamamen unutur. "Kiminiz de, bildikten sonra hiçbir şey bilmeme durumuna gelmesi için ömrün en aşağı ucuna (yaşlılığa) geri çevrilmektedir" ifadesinde en büyük övünç, statü, itibar ve güç kaynağı olan bilginin sonuç itibariyle Allah'ın kudret elinde olduğunu ima etmektedir. Yüce Allah bilgiyi, canı verdiği gibi alır. İnsan ne yaparsa yapsın yaşlılığın önüne geçemez; dünyanın en büyük bilgini olsa dahi ilerlemiş yaşında bildiklerini unutur (bkz. 16/Nahl, 70. ayetin açıklaması).

Burada bilgi stoku dediğimiz hafıza ile ilgili başka bir durum da söz konusudur. Acaba kişi zaman içinde bildiklerini, yaşadıklarını, tecrübe ve hatıralarını unutsa bile hafızada stok edilen bilgiler tümüyle kaybolur mu? Yani bizler yaşlanıp öldüğümüzde yaşadığımız ömür süresince öğrendiklerimizden, bilgi ve hayat tecrübelerimizden ebediyyen mi kopmuş olacağız? Hiç kuşkusuz hayır! Böyle bir şey düşünmek akıl dışıdır. O bilgiler bizim hafızamızda neşvünema bulmuyorsa bile, ruhumuzun derinliklerinde, bir katmanında vardırlar, saklı olarak durmaktadırlar, oradadırlar ve bizimle beraber ölümden sonra ortaya çıkacak, tekrar hafıza depomuzdaki yerlerini alacaklardır. Öyle olmasaydı Din Günü'nde hesabın, ödül veya cezanın anlamı olmazdı.

Tıpkı yeryüzünün kupkuruyken ölü görünmesi ve fakat üzerine yağmurun yağmasıyla dirilmesi gibi. Yağmurla beraber toprak titreşir, kabarır ve ürün vermeye başlar. Kuru toprak ile insan bedeni ve bilginin kuruması arasında kurulan bu ilişki ölümden sonra dirilişin ne kadar gerçek, mutlaka vuku bula-

cak bir olay olduğunu göstermektedir. İnsanın varlık yapısında köken toprak-tır, ilk insan Âdem de topraktan yaratılmıştır. "Nutfe, alaka ve mudğa" toprakta yetişen bitkisel ve hayvansal gıdalar sonucu teşekkül eder ve fakat toprak da mevsimlere göre kurur, sonra dirilir, canlanır, yeşillenir. İnsanın ölümden son-ra dirilişi de öyle olacaktır. (Bkz. 41/Fussilet, 39 ve 50/Kaf, 9-11.)

Bu da bize gösteriyor ki, ahiretin var olup olmadığını anlamanın en kestir-me yollarından biri doğrudan tabiatta hergün ve her mevsimde cereyan eden olayları dikkatle gözlemek, inceleme ve olaylar üzerinde çok yönlü tefekkürde bulunarak gerekli sonuçları çıkarmaktır.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّهُ يُحْيِ الْمَوْتٰى وَاَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦﴾
وَاَنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَاَنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ ﴿٧﴾ وَمِنَ
النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ ﴿٨﴾ ثَانِيَ
عِطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَنُذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٩﴾ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدَاكَ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ
لِلْعَبِيدِ ﴿١٠﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰى حَرْفٍ فَاِنْ اَصَابَهُ خَيْرٌ
اطْمَاَنَّ بِهِ وَاِنْ اَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلٰى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ
ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿١١﴾ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا لَا
يَنْفَعُهُ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٢﴾ يَدْعُوا لَمَنْ ضَرُّهُ اَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ
لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ ﴿١٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿١٤﴾
مَنْ كَانَ يَظُنُّ اَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ اِلَى
السَّمَاءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ ﴿١٥﴾

6. İşte böyle; şüphesiz Allah, hakkın kendisidir ve şüphesiz ölüleri diriltir ve gerçekten her şeye güç yetirendir.

7. Gerçek şu ki, kıyâmet-saati yaklaşarak gelmektedir, onda şüphe yoktur. Gerçekten Allah kabirlerde olanları diriltecektir.

8. İnsanlardan kimi, bilgisi, yol göstericisi ve aydınlatıcı kitabı ol-maksızın Allah hakkında tartışır-durur.

9. **Allah'ın yolundan saptırmak amacıyla 'gururla salınıp-kasılarak'** (bunu yapar)**; dünyada onun için aşağılanma vardır, kıyâmet günü de yakıcı azabı ona tattıracağız.**

10. (Ey insan) **Bu, senin ellerinin önden takdim ettiklerindir. Şüphesiz Allah, kullar için zulmedici değildir.**

11. **İnsanlardan kimi de, Allah'a bir ucundan ibâdet eder, eğer kendisine bir hayır dokunursa, bununla tatmin bulur ve eğer kendisine bir fitne isabet edecek olursa yüzü üstü dönüverir. O, dünyayı kaybetmiştir, âhireti de. İşte bu, apaçık bir kayıptır.**

12. **Allah'tan başka, kendisine ne zararı dokunan, ne yararı olan şeylere yakarır. İşte bu, en uzak bir sapıklıktır.**

13. (Ya da) **Zararı, yararından daha yakın olana tapar; ne kötü yardımcı ve ne kötü yoldaştır.**

14. **Şüphesiz Allah, imân edip salih amellerde bulunanları, altından ırmaklar akan cennetlere sokar. Gerçekten Allah, her istediğini yapar.**

15. **Kim, Allah'ın ona, dünyada ve âhirette kesin olarak yardım etmeyeceğini sanıyorsa, göğe bir araç uzatsın sonra kesiversin de bir bakıversin, kurduğu düzen, onun öfkesini giderebilecek mi?**

Yukarıda sıralanan delillerden anlaşılan şudur: Allah hakkın ta kendisidir (22/62 ve 31/Lokman, 30). Hak kavramını en geniş manada ele aldığımızda varlık âlemini yaratan, terbiye eden, varlığa bir süre (ecel) takdir eden ve her şeyin üstünde güç ve kudret sahibi olan; eşyaya anlam ve amaç katan; her şeyi yerli yerine yerleştiren; verdiği hükümlerde tam isabet kaydeden; herkesin ve her varlığın hak ve hukukunu tayin eden; hiçbir etnik, bölge veya dil grubunu, aile, aşiret veya halkı kayırmayan; hakikati temellük eden O'dur. Hiçbir şey amaçsız değildir (15/Hicr, 85). Hakikat aranacaksa Allah inancı ve Allah'ın birliği fikri (tevhid) olmaksızın aranmaz. Hak ve adalet tesis edilecek ve hakkaniyete göre yaşanacaksa referans alınacak yegâne şey Allah'ın hidayeti, gösterdiği Sırat-ı müstakim ve elçileri aracılığıyla bize gönderdiği vahiyler; haberler, bilgiler ve hükümlerdir.

Bu sıfatlara sahip yüce Allah öldürür ve diriltir. Toprağın ölümünden sonra dirilmesi gibi, ölüp toprağa karışan insanlar da zamanı gelince dirilecek, ayağa kalkacak ve hesaba çekileceklerdir (82/İnfitar, 4). Bunda en ufak bir tereddüt yoktur; üstelik kıyamet saati yani kopuş zamanı yaklaşarak gelmekte, zaman giderek daralmaktadır.

Hal bu iken bazı insanlar gerektiği gibi akıllarını çalıştırmadan, çevrele-

rinde olup biten olaylara hikmet gözüyle bakmadan, tabiattaki düzene dikkat etmeden ve Allah'ın indirdiği aydınlatıcı kitaba başvurmadan yani tamamen mesnetsiz, temelsiz spekülasyonlar, kurgular ve indi değerlendirmelerle Allah hakkında tartışır durur. Bunlar kimi ateist, kimi deist, kimi dini özel alana çekip Allah'ın hükümlerini sınırlandırmaya çalışan kimselerdir. Böylelerinin ne hakikat değeri olan bilgileri vardır ne de onların işine yarayacak düşünceleri. Söz konusu içi boş tartışmaları ve spekülasyonları yapmış olmaktan da gurur duyarlar, kendilerini diğerlerinden daha üstün görür ve göstermeye çalışırlar. Oysa temelsiz, referanssız, delilsiz ve yolgöstericisiz tartışıp durmak boşunadır! Bunların yaptığı şey başkalarını yanıltmak, zihinlerini karıştırmak, doğru yoldan saptırmaktır. Eninde sonunda hem dünyada hem ahirette küçük düşecek, yakıcı azabı tadacaklardır. Dünyada veya ahirette karşılaşacakları trajik durum onların yapıp ettiklerinin cezasıdır, zira Allah kimseye haksızlık yapmaz.

11. ayet bir başka insan tipine işaret etmektedir: Böylesinin Allah'la olan ilişkisi zayıf, eğretidir, kendince şarta bağlanmıştır. Bu yüzden işi bir ucundan tutar; dini hayatı hasbi değil, hesabidir, bir tür pazarlığa dayanır. Müslümanlığı kişisel veya dünyevi refah ve çıkar ilişkisine göre kritik eder. Arzuladığı refaha, güç ve iktidara, servet ve imkânlara, politik ve jeostratejik üstünlüğe sahip olduğu sürece sesini çıkarmaz, din içinde kalır, sahip olduklarıyla da tatmin bulur. Ancak zorlu bir durumla; sabır, mücadele ve mücahede gerektiren bir olaylar dizisiyle (fitne) karşılaştığında dinden yüz çevirir. Hatta dinini bundan sorumlu tutar.

Kurtubi'nin aktardığı bilgilere göre bu ayet Nadir bin Haris veya Şeybe bin Rabia hakkında inmiştir. Bir bedevi grup veya bir Yahudi hakkında indiğini söyleyenler de vardır. Medine'ye gelen bedeviler bollukla karşılaştıklarında Medine'de kalır, sıkıntı ortaya çıktığında terkedip gider, dinden dönerlerdi.

Yahudi'yle ilgili rivayet ise şöyledir: Said el Hudri'nin verdiği bilgilere bu Yahudi İslam'a girdi ama işleri iyi gitmedi, bunu İslam'a girmesine bağladı, uğursuzluğa uğradığını zannetti, Hz. Peygamber'e gidip dinden çıkmak istediğini söyledi. Hz. Peygamber, İslam'a girdikten sonra dinden çıkılmayacağını belirtti. Adam şöyle dedi: "Girdiğim yeni dinimden bir hayır görmedim. Malımı, gözümü ve çoluk çocuğumu kaybettim." Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: "Ey Yahudi! Demirin, altının ve gümüşün pisliklerini, ateşin potada eritip giderdiği gibi İslam da insanların kirlerini (cürufat) temizler." (Bkz. Kurtubi, ilgili ayetin tefsiri.)

Bu ilginç tutumu fertler için düşünmek mümkün olduğu gibi toplumlar için de düşünebiliriz. 11, 12 ve 13. ayetleri toplumlar seviyesinde de okumak

mümkün: Mesela Osmanlı'nın son dönemlerinde askeri yenilgiler peş peşe gelince, bir kısım iktidar seçkinleri ve aydınlar bundan İslamiyet'i sorumlu tutup "din bizim geri kalmamıza sebep oldu" diye söylenmeye başladılar. Devlet Batı karşısında askeri ve ekonomik, maddi ve teknolojik olarak zayıf düşmüştü. Bunun sebepleri üzerinde çok yönlü düşünüp çarelerini aramak gerekirdi. İslamiyet'i bundan sorumlu tutup devleti ve toplumu tepeden tırnağa Batılılaştırmak dünya ve ahiret kaybına kapı aralamak demekti. Bunun apaçık bir kayıp ve zarar olduğu zaman içinde anlaşıldı.

İnsanların kurtarıcı sıfatıyla bağlandıkları varlıkların mutlak anlamda ve sonsuza kadar fayda ve zararları yoktur. Mutlak faydayı ve zararı verebilecek olan sadece Allah'tır. Belki tekrar güç ve izzet kazanır, toparlanır refah ve iktidar sahibi oluruz mülahazasıyla, bağlandıkları kimselerin, odak, siyasi sistem, ülke, lobi veya şahısların sağlayabileceği yarar görecelidir; toplamda ve sonuç itibariyle getireceği zarar çok daha büyük ve tahripkâr olacaktır. Bu tam anlamıyla haktan ve hakikatten, hakkaniyet ve doğruluktan en uzağa düşülmüş bir haldir; dramatik bir şaşırma ve sapmadır. Ferra'ya göre bu uzaklık ve sapma uzayıp gider, bir türlü sonu gelmez. Diyelim ki dinden çıkmakla dünyevi birtakım yararlar elde etmek mümkün olur ama ahirette uğranılacak kayıp bundan çok daha büyük ve acı vericidir. Kaldı ki, ister birey ister toplum düzeyinde olsun, doğru anlaşılıp samimiyetle tatbik edildiğinde din, dünyevi zararlara da sebebiyet vermez, tam aksine ahiretteki ebedi kurtuluş ve mutluluk dinle sağlandığı gibi, dünyevi izzet ve kurtuluş da dinle sağlanır. Yüce Allah mü'min kullarına dünyada da, ahirette de yardımcı olur. (40/Mü'min, 51.)

Dininde yani hak ve doğrulukta sebat edenler eninde sonunda kazanacaklardır, bu dünyada olmasa bile ahirette ödülleri cennet olacaktır. Yüce Allah sabredenlere, doğru yoldan ayrılmayanlara yardım eder. Yanıp tutuşmaya, kızıp öfkelenmeye gerek yok. Allah'ın yardımına inanmayanların gücü yetiyorsa göğe bir araç uzatsın, sonra kesiversin, bakalım bu giriştiği iş onun öfkesini giderecek mi, ona bir fayda sağlayacak mı? Tabii ki hayır.

"**Kim, Allah'ın ona, dünyada ve âhirette kesin olarak yardım etmeyeceğini sanıyorsa, göğe bir araç uzatsın sonra kesiversin de bir bakıversin**" ayetinde ince bir nükte var. Kim Allah'ın yardımına, din içinde güç ve imkân sahibi olmak istiyorsa, yine bunları belli sebeplere başvurarak, gerekli araçları kullanarak yapacaktır. Göğe, yukarıya çıkmak isteyen biri -eğer bir araç-bulabiliyorsa bunu denesin, yapmaya kalkışsın. Onun bir araçla yükselmesinin, çıkmasının yolu yine bir sebeple, araçla mümkün olacaktır. Daha basit düzeyde düşünelim: Tavana yükselmek isteyen biri bunu ancak tavana

bağladığı bir iple yapabilir. Durup dururken yerin çekim kanunu hiçe sayarak yapamaz. Çünkü ilahi sünnet (tabiatın yasası) bunu zorunlu kılmaktadır. İpe tutunarak tavana çıkmak Allah'ın yardımıdır, Allah sebepleri, tabiat yasalarını yaratarak insana yardım etmiştir, insana düşen görev sebeplere, yasalara, yapması gerekenlere yapışarak yaşamak, O'nun yardımından istifada etmektir. Tavana tırmandığında ipini kesenin başına gelecek olan bellidir: Küt diye yere düşmek, ötesini berisini kırmaktır.

Bu bize sebeplerin, araç ve imkânların bulunması halinde göğe yükselmenin mümkün olduğunu Kur'an-ı Kerim'in bildirdiğini göstermektedir. Nitekim insanlar uçağı, uzay gemisini keşfetmek suretiyle göğe yükseldiler, bir yerden bir yere uçmaya başladılar. Doğru, meşru, mütevazı olduğu yani sınırları aşmayacak çerçevede kullanıldığı sürece her tabiat olayı, yasanın keşfi ve araç gerecin geliştirilmesi Allah'ın yardımıdır. Bunları hayır yolunda kullanmalı ve daima Süleyman aleyhisselâm gibi şükretmeyi bilmelidir. Kendi dinlerini bir kenara bırakıp hayat tarzlarını, politik ve sosyo-ekonomik sistemlerini değiştiren Müslüman dünya, zayıf düşme sebeplerini kendinde araştırıp güç ve izzet kazanmanın yollarını, sebep ve imkânlarını aramaya kalkışsalardı başkalarını taklit etmek suretiyle kişilik ve kimliğini kaybetmez, başkalarının aklına göre hareket ettikleri için zaafı, bağımlılığı uzayıp gitmezdi.

Bu durumda yapılacak şey bellidir: Sabırla Allah'ın yardımını beklemek, -sebepler dairesinde- ne yapılması gerekiyorsa onu yapıp sonucunu Allah'ın takdirine bırakmak. Tarihte görüldüğü üzere Yüce Allah peygamberlerine ve son elçisine yardım etti; kıyamete kadar da gereği gibi hareket etme başarısını gösterebilirlerse mü'minlere de yardım edecek, onları üstün duruma geçirecektir.

وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ ﴿١٦﴾ اِنَّ الَّذِينَ
اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارٰى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ اَشْرَكُوٓا ۟
اِنَّ اللّٰهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۚ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾
اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ وَالشَّمْسُ
وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ ۗ وَكَثِيرٌ
حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ ۗ وَمَنْ يُهِنِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ ۚ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا
يَشَٓاءُ ﴿١٨﴾

16. **İşte biz onu** (Kur'ân'ı) **apaçık âyetler olarak indirdik; şüphesiz Allah dilediğini hidayete yöneltir.**

17. **Gerçekten imân edenler, Yahudiler, yıldıza tapanlar** (Sabii)**, Hıristiyanlar, ateşe tapanlar** (Mecusi) **ve şirk koşanlar; şüphesiz Allah, kıyâmet günü aralarını ayıracaktır. Doğrusu Allah her şeyin üzerinde şahit olandır.**

18. **Görmedin mi ki gerçekten, göklerde ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde etmektedirler. Birçoğu üzerine azap hak olmuştur. Allah kimi aşağılık kılarsa, artık onun için bir yüceltici yoktur. Şüphesiz Allah, dilediğini yapar.**

Kur'an apaçık deliller, kanıtlar göstermektedir. İnsan aklını kullanıp bunlar üzerinde düşünmelidir. Söz konusu delillerin bir kısmı aklidir, bir kısmı maddi tabiatta veya kozmik düzende, bir kısmı da insanın enfüsi âleminde mevcuttur. Allah hakkın ta kendisidir ve varlık âlemi her bir alametiyle hak ve hakikate birer göndermedir. Ancak her inanç grubu veya din mensubu hakikate sahip olduğunu düşünür. Dinler ve inançlar arasında hayli farklılıklar mevcuttur. Daima da inançları, hakikat arayışları ve temsil ettikleri düşünce ve yaşama tarzları dolayısıyla da aralarında tartışıp dururlar, çünkü her biri diğerini ikna etmek, kendi dinine getirmek ister. Bu da zor ve baskı kurmaya dönüştürülemediği sürece aslında tabiidir.

En başta "**imân edenler, Yahudiler, yıldıza tapanlar** (Sabii)**, Hristiyanlar, ateşe tapanlar** (Mecusi) **ve şirk koşanlar**", bunların tümü aralarında tartışır, her biri hakikati temsil ettiklerini öne sürerler. Yahudi ve Hıristiyanlar kitap ehlidir; kestikleri hayvanın eti yenir, kadınları ve kızlarıyla evlenilir.

Sabiiler; genellikle yıldızlara, meleklere veya ruhlara tapan kimseler oldukları kabul edilmiştir (2/Bakara, 62). Ateşe tapan Mecusiler ise sadece bu ayette zikredilmiştir. Mecusiliğin kurucusu M.Ö. 6. yüzyılda yaşayan Zerdüşt olup bu inanca göre evrende iyilik ve kötülük arasında daimi bir mücadele sürmektedir, yaratılışın amacı iyiliğin kötülüğe üstün gelmesini sağlamaktır. Evrendeki düzenin kurucusu ve yürütücüsü mutlak kudret sahibi Ahura Mazda'dır. Hürmüz olarak bilinen Zerdüşt, Ahura Mazda'ya ibadeti emretmiştir. Bundan hareketle bu inanca Mazdeizm de denmiştir. Kutsal öğretileri Avesta, şerhleriyle birlikte Zend Avesta adlı metinlerde toplanmıştır. Bazı İslam kaynaklarına göre Zerdüşt, ilahi vahiy alan peygamber olup öğretisi zaman içinde tahrifata uğramıştır. Zerdüştlüğe "ateşe tapanlar" manasında "Mecusilik" denmesinin sebebi, muhtemelen sonraları bu inanca dâhil edilen temizliğin ve aydınlığın sembolü

olarak ateşin yüceltilmesi, ona tapınılması dolayısıyladır. Ateşin aydınlatma yanında kirlerden temizleme, pislikleri yok etme özelliği de vardır.

Bu sıralamada iman edenlerin yani mü'minlerin -başta da olsa- diğerleriyle birlikte zikredilmiş olmaları önemlidir. Çünkü bağlam, dinler ve inançlar arasında hak ve hakikat konusundaki tartışmadır. Böyle olunca mü'minler de kanıtlarını, ikna edici delillerini, argümanlarını öne çıkarıp başkalarıyla fikri alışverişte bulunma çerçevesinde tartışmalıdırlar. Tevhid inancı dışında kalan dinlerin ve inanç şekillerinin batıl olduklarında en ufak bir tereddüt yok, şu var ki, bu din ve inançların müntesiplerinin tümü kötülük timsali kimseler değildir, içlerinde Allah'a ve ahiret gününe inanıp salih amellerde bulunanlar var; Kur'an-ı Kerim, bunların Rableri katında mükâfatları olduğu ve onlar için korku ve keder olmayacağı belirtilir (2/Bakara, 62). Böyle olmakla beraber hak ile batıl din müntesipleri arasında tartışma ve mücadeleler sürüp gidecektir ancak son hükmü Yüce Allah ahirette verecektir. Bu açıdan bir din müntesibinin diğerlerini zorla inançlarını değiştirmeye veya üzerlerine baskı kurmaya hakkı yoktur.

Kur'an-ı Kerim, çoğu zaman derin ayrışma ve çatışmalara, hatta yıkım ve ölümlere sebebiyet veren bu durumu tabiileştirip tartışma ve müzakerenin çatışmaya dönüştürülmeden sürdürülmesi yönünde işaretler vermektedir. Çünkü kimin haklı veya haksız olduğu tartışma sonucunda anlaşılmayabilir. Hak ortaya çıksa bile, bazıları farklı faktörlerin derin etkisinde inançlarından, görüş ve yaklaşımlarından vazgeçmeyebilir. Bu durumda tartışmayı çatışmaya dönüştürmeden ahirete bırakmak lazım, çünkü her şey bu dünyada olup bitmiyor, dünyadan sonrası da var. Yüce Allah elbette kimin haklı olduğunu ortaya çıkaracaktır (32/Secde, 25 ve 39/Zümer, 46). Süren tartışma ve taraflar üzerinde Allah şahittir. Yani mü'minler diğer din ve inanç mensuplarıyla tartışırlarken Allah'ın her şeye şahit olduğunu, ahirette aralarını ayırıp doğru hükmü vereceğini, hakikati ortaya çıkaracağını bilirler; nihayet bilmeleri gereken başka önemli nokta var: Hidayet O'nun elindedir. Müslümanlar zor ve baskı kullanarak başkalarını kendi dinlerine, hidayetlerine dâhil edemezler.

Hakikatin anlaşılması aslında zor değildir. Dikkatli bir gözlemde bulunulduğu takdirde göklerde ve yerde olanların tümü mesela güneşin, ay ve yıldızların, ağaçlar ve hayvanların lisan-ı halleriyle Allah'a secde ettiklerini yani O'na boyun eğdiklerini, O'nun yasalarını icra ettiklerini, kendileri için tayin edilmiş fonksiyonlarını yerine getirmekle hakikatte O'nun iradesini ve kudretini yansıttıklarını görmek mümkün. Sadece söz konusu varlıklar değil insanların birçoğu da öyledir. Birçoğu üzerine de azap hak olmuştur, çünkü inkâr ve isyanda

ısrar etmektedirler. Aklı başında insana düşen görev, başkalarıyla tartışırken aşırıya gitmemek, varlık âleminde lisan-ı halleriyle ve kendilerine özgü şuurla Allah'a secde eden, O'nu yücelten varlıklara bakıp evrensel ahenge katılarak bilinçle yüce Allah'a kulluk etmek, O'nu tesbih etmektir. (13/Ra'd, 15; 17/İsra, 44; 55/Rahman, 6.)

هٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ
مِنْ نَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمِيمُ ﴿١٩﴾ يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ
وَالْجُلُودُ ﴿٢٠﴾ وَلَهُمْ مَقَامِعُ مِنْ حَدِيدٍ ﴿٢١﴾ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا
مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٢٢﴾ إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ
الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ
فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٢٣﴾ وَهُدُوا إِلَى
الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَهُدُوا إِلَى صِرَاطِ الْحَمِيدِ ﴿٢٤﴾

19. **İşte bunlar çekişen iki gruptur, Rableri konusunda çekiştiler. İşte o inkâr edenler, onlar için ateşten elbiseler biçilmiştir; başları üstünden de kaynar su dökülür.**
20. **Bununla karınları içindekileri ve derileri eritilmiş olur.**
21. **Onlar için demirden kamçılar vardır.**
22. **Ne zaman ordan sarsıcı-üzüntüden çıkmak isterlerse, oraya geri çevrilirler ve** (onlara:) **"Yakıcı azabı tadın"** (denir.)
23. **Hiç şüphesiz Allah, imân edenleri ve salih amellerde bulunanları altından ırmaklar akan cennetlere sokar, orada altından bileziklerle ve incilerle süslenirler; oradaki elbiseleri ipek**(ten)**tir.**
24. **Onlar, sözün en güzeline iletilmişlerdir ve övülen doğru yola iletilmişlerdir.**

Sûrenin başından bu yana anlatılanlara dikkatlice baktığımız zaman şunları görüyoruz: İnsanlar temelde iki gruba ayrılmaktadır: Biri Allah'tan korkup sakınanlar, kıyametin yaklaşmakta olduğunu bilip buna göre hayatlarını düzenleyenler. Bu gruptakiler yapıp ettiklerinin ahirette hesabını vereceklerini düşünmekte, ona göre hareket etmektedirler. Diğerleri ise kıyametin kopacağına, ölümden sonra dirileceklerine inanmıyor. Bir kısmı inanır gibi görünüyorsa da işi bir ucundan ve içten hesaplı olarak tutarlar. Refah ve imkân sahibi

olduklarında ses çıkarmazlar, zarara uğradıklarında veya zorlu bir sınavla karşılaştıklarında bundan dini sorumlu tutup yüz çevirmekte, boyunlarını yana sallayıp işi inada bindirmektedirler.

Bu iki grup arasında kıyamete kadar bir çekişme olacaktır. İnkâr edenlerin ahiretteki cezaları ateştir. Onlara ateşten elbiseler giydirilecek, üstlerine kaynar sular dökülecek. Hem iç organları hem derileri eriyecek. "Ateşten elbise" bir ironidir, çünkü ateşin üstünden geçtiği hiçbir nesne yerinde duramaz, erir gider. İnkârcıların oradan çıkışları olmayacaktır. İman edip salih amellerde bulunanlar ise altından ırmakların aktığı cennetlere yerleştirileceklerdir. Dünyada mahrum kaldıkları veya imkânları olduğu halde giymeyi reddettikleri güzel elbiseler giyecek, takılar takacaklardır. Onlar "Sözün en güzeline iletilmişlerdir ve övülen doğru yola iletilmişlerdir."

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي
جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ
نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٥﴾ وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ
بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿٢٦﴾

25. **Gerçek şu ki, inkâr edip Allah yolundan ve yerlilerle dışarıdan gelenler için eşit olarak** (haram ve kıble) **kıldığımız Mescid-i Haram'dan alıkoyanlara, orada zulmederek adaletten ayrılanlara acı bir azap tattırırız.**

26. **Hani biz İbrahim'e Evin yerini belirtip hazırladığımız zaman** (şöyle emretmiştik:) **"Bana hiçbir şeyi ortak koşma; tavaf edenler, kıyam edenler, rükûa ve sücuda varanlar için Evimi tertemiz tut."**

25'ten 38. ayete kadar Mescid-i Haram, Kâ'be ve hac konuları ele alınmaktadır. Müslümanlar Mekke'de rahatça Kâbe'ye gidip ibadetlerini yapamıyorlardı, İbn-i Mes'ud'dan gelen rivayete göre bu Hz. Ömer'in Müslüman olduğu tarihe kadar sürmüştür. Ayet buna işaret etmekte, böylelikle Mescid-i Haram ve hac konusuna giriş yapmaktadır.

Yüce Allah ister dışarıdan gelmiş olsun ister yerli olsun, inanan herkese Mescid-i Haram'ın eşit olarak ibadet yeri kılındığını belirtmektedir. Bu şu açıdan önemlidir: Belli bir siyasi güç ve otoritenin veya Mekke halkının diğerlerine göre Mescid-i Haram üzerinde fazladan bir hak ve tasarrufları yoktur. Cahiliye döneminde Kureyş, dışarıdan gelenlere göre kendini imtiyazlı saydığı için

Arafat'a çıkmaz, Arafat bölgesinde bulunan Nemire'de hazır bulunmakla yetinirlerdi. İslamiyet bu telakkiyi ortadan kaldırdı; herkesi Mescid-i Haram'da ibadette eşit kıldı, Efendimiz (s.a.) "Hac Arafat'tır" hükmünü koydu. Bunun yanında kim başkalarına zulmederek oradan engellemeye kalkışırsa göreceği karşılığın acıklı bir azap olacağını belirtti. (Daha geniş bilgi için bkz. 2/Bakara, 125-127/196-199; 3/Ali İmran, 96-97, 183; 5/Maide, 27.)

Hz. Âdem'den sonra ikinci defa Ev ilk temelleri üzerinde inşa edileceği zaman, Ev'in, başlangıçtaki amacına uygun olarak Tevhid inancının merkezi olacağı hatırlatılmaktadır. İnsanlar belki hayatlarında bir kere ve sene içinde belli bir vakitte Evi (Kâbe) tavaf ederek Allah'ı yücelteceklerdir. Ancak günlük hayatlarında ve bulundukları yerde de günde beş defa aynı şeyi yapabilirler ve yapmalıdırlar. Kâbe'nin tavafı ile birlikte ve aynı cümlede "**kıyam, rükû ve sücûd**"tan bahsedilmiş olması Hac ibadeti ve tavafla kastedilen şeyin yılın her gününde mü'minlerin hayatında namaz olarak yaşadığı ve tekrar edildiği anlamına gelmektedir. Bu açıdan namaz en temel ibadetlerden biridir. (Bkz. 4/Nisa, 103'ün tefsiri.) Sûrenin sonunda (77. ayet) rükû ve sücûda tekrar atıf yapılacaktır.

Denebilir ki bütün kadim dinlerde emredilmiş ibadet şekillerinin en son ve mütekâmil formu namazda toplanmıştır. Varlıktaki dört temel pozisyon kıyam, rükû, sücud ve kuud namazda toplanmıştır. Bazı dinlerde kişi, kendisine ibadet ettiği varlık karşısında dimdik ayakta durur. Kıyam, bir otorite ve gücün emrine hazırol duruma geçmektir. Bazen kişi belini büker, saygıyla eğilir, Bazen yere kapanır. Bel bükme ve yere kapanma kişinin kibir, gurur ve egosunun ürünü olan her tür iddia ve tutumdan vazgeçmesi; önünde eğildiği ve yere kapandığı varlığın iradesine kendini ve benliğini teslim etmesidir.

Sücud (secde etmek) manevi kişiliğin en üst mertebesi, egonun, nefsin yok edilmesi, toprak üzerinde yerle bir edilmesidir. Namaz Miraç'ta farz kılındı (Bkz. Müslim, Hds. No: 234), secde mü'minin miraca çıkması, ulaşabileceği en yüksek ve yüce manevi makama yükselmesidir (uruc). Ya da kişi yerde oturup (kuud/tahiyyat), başını öne eğer. Bu, başarılmış manevi bir tecrübenin son safhası olarak öğrenmeye, söz dinlemeye hazır vaziyete geçmekle aynı şeydir. Böylelikle namaz kılan mü'min, sağ ve sol omuzları üzerinde "Kiramen Kâtibin" sıfatıyla duran iki meleğe samimiyetini, ibadetini ve sadakatini tescil ettirmiş, onlara selam vererek ikisinin şahsında bütün varlıkla silm ve selamet içinde yaşamayı kabul ettiğini ve bu yönde bir irade ve azim sahip olduğunu beyan etmiş olur. Namazdaki kıyam, rükû, sücud ve kuud (tahiyyat) bütün sahih ibadet ve tapınma şekillerinin toplamı ve ifadesidir. Bu, İslam'ın da en son ve kemale erdirilmiş bir din (ed Din) oluşunun tezahürlerinden biridir.

"**Evin yerini belirtip hazırladığımız zaman**" Allah, İbrahim'e Evi temellerini bulup inşa etmesi ve bir ibadet yeri kılması için hatırlatmada bulunur. Öyle olmakla beraber Ev'in yerini Hz. İbrahim'e bildiren ve onu oraya konduran Allah'tır; yoksa Hz. İbrahim'in Ev'in yerini kendi imkânlarıyla bilecek hali yoktur. Evi ilk yapan Hz. Âdem'dir. Binlerce yıl içinde Ev kaybolmuş, insanlar onu unutmuştur. "Öğle vakti"nin peygamberi olarak Hz. İbrahim, adeta Tevhid inancını yeniden formüle etmekte, bu arada zamanı ilk aslına irca etmek üzere ilk mabedi yeniden yükseltmektedir.

Zaman içinde Ev'in Tevhid inancına aykırı pagan inanışlar ve pagan sembollerle kirletilmiş olması muhtemeldir. Hz. İbrahim, Evi bütün bu tesirlerden ve varsa eğer belirtilerinden temizleyerek, niyetinde olduğu gibi fiilini de şirkten arındırarak Evi inşa edecektir. Burada Hz. İbrahim, insan türünü temsil etmektedir; insan olarak Evi inşa edecek ama bir peygamber titizliği ve hassasiyetiyle niyetini ve fiilini her türlü şirk, putperestlik ve paganizmden uzak tutacaktır. Hz. İbrahim'in bu yeni yapımı, bundan sonra kıyamete kadar gelecek; namaz kılıp Allah'ın yüce kudreti karşısında eğilecek ve secde edecek kullar için hazırlayacaktır. Aslında bu, Hz. İbrahim'den sonra putatapıcılık ve pagan geleneklerle kirleten, onu hakiki ve asli amacı dışında kullanan Arap müşriklerine de bir gönderme vardır. Evi ilk yapan Âdem aleyhisselâm, burayı tertemiz bir mekân olarak inşa etmişti; sonraki nesiller şirk ve günahla burayı kirlettiler, Hz. İbrahim yine aynı niyet ve gaye ile Evin yapımını gerçekleştirecek ve kıyamete kadar da Ev bu Tevhid inancına adanmış formasyonunu muhafaza edecektir. Bunu da Hz. Muhammet (s.a.) ve ümmeti sağlayacaktır. Son elçinin Arap yarımadasında ve Mekke'de ortaya çıkmasının hikmetlerinden biri budur.

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿٢٧﴾

27. "İnsanlar içinde haccı duyur; gerek yaya, gerekse uzak yollardan (derin vadilerden) **gelen yorgun düşmüş develer üstünde sana gelsinler."**

Ev'in yapımını bitirdikten sonra İbrahim'in aldığı diğer emir farz bir ibadet olarak Haccı insanlara duyurmasıdır. İbnü'l-Cevzi'nin verdiği bilgilere göre, bu emri alınca Hz. İbrahim biraz da şaşkınlık biraz ümitsizlik içinde "Allah'ım, benim sesimi kim duyar ki?" diye yakarır. Allah ona "Sen çağrını yap, duyurmak bize ait" buyurur. Bunun üzerine Hz. İbrahim Ebu Kubays tepesine çıkar (Safa

Hac ibadetinin tamamlanması aynı zamanda insanın kendini kirlerden arındırmasıdır. Belli bir süre ihramda kalındığından üst baş kirlenmiştir. Kurbanlar kesildikten sonra tıraş olmak, temizlenmek gerekir. En Nadr b. Şumeyl, bunun insanın üzerindeki kir pas anlamına geldiğini söyler. Bu anlam, aslında insanın üstüne başına bakmayı bir kenara bıraktığını, zihni melekelerini iç dünyasına ve müteal olana çevirdiğini; dikkatini tefekkür, zikir ve ibadete ayırdığını; bu arada kir pas içinde yaşadığı, dolayısıyla perperişan, dağınık vaziyette Rabbine ibadet edip yalvardığı, kendinden geçmiş vaziyette yollara düştüğü ve ancak sonunda başarıp içinde bulunduğu halden çıkıp mutluluğa kavuştuğunu ifade eder. Allah, bu özel zaman zarfında kulun kendi bedenine ve nefsine ihtimam göstermeyi bir kenara bırakıp kendisine yöneldiğini görmüştür.

Gösteriş, tüketim, israf ve başkalarını kıskandıracak düzeydeki bedensel bakım Hac sırasında içine girilen ihramla bir kenara itilmekte, üst baş dağınık vaziyette bir süre yaşanmaktadır. Bu, aslında normal zamanlarda çokça önem verdiğimiz nice maddi, toplumsal ve bedeni şeylerin önemsiz olduğunu gösteren ilginç ruhi bir tecrübedir. Bu, durum kişiyi Allah'ın huzuruna çıkarmaya Beyt-i Atik'te tavafa hazırlamış bulunmaktadır.

Beyt-i Atik "Allah'ın Evi" Kâbe'dir. Beytullah, insanlar için "toplanma yeri"dir (bkz. 2/Bakara, 125). Kendinden geçmiş, bayılmış, bilincini kaybetmiş, dünyevi hayatın gafleti içinde yaratılış sebep ve hikmetini unutmuş kimse Ev'i ziyaret ettiğinde kendine gelir. Elbise nasıl insanı koruyorsa, sarıp sarmalıyorsa, nasıl insan nereye giderse gitsin yuvasına dönüyorsa, denize ne kadar açılırsa açılsın sonuçta sahile dönme arzusu taşıyorsa, Kâbe de sonunda insanın sığındığı, dönüp dolaşıp geldiği ve kendini derin bir iç muhasebeden geçirdiği yerdir (mesabe). Bu mukaddes mekânda akıl ait olduğu yurduna yani başa döner. Akıl sahipleri bu hikmeti bilse takvaya sarılırlar (2/Bakara, 197). Kâbe insanlığın ilk mabedidir, kişi Ev'i ziyaret ettiğinde hakikatte beşeriyetin tarihsel yürüyüşünün başlangıç noktasına döner ve makbul ve muteber insanların takip ettiği yol üzere yürümeye koyulur. Bu böyledir. Çünkü İbrahim aleyhisselâm, Kâbe'yiÂdemaleyhisselâmın inşa ettiği Ev'in temelleri üzerinde bina etti (3/Âl-i İmran, 96). Tarih bu noktadan başladı, Hz. Peygamber de, kendisine melekûtâleminin gösterildiği, sıradan beşerin ulaşamayacağı bilgilerin öğretildiği semavi yolculuğa, mi 'raca Beyt-i Haram'dan başladı (bkz. 17/İsra, 1).

Beyt-i Atik'i tavaf ibadeti taçlandırır, dini kemale erdirir. Beyt-i Atik'in birkaç anlamı vardır:

a) En eski ev demektir. "Kâbe'nin insanlar için yapılmış olan en eski ev" olması bunu teyitetmektedir,

b) Zorbaların tahakkümünden kurtarılmış, özgürlüklerine düşkün insanların yöneldiği ve özgürlüklerini kendisiyle sembolleştirdikleri ev; tarih boyunca –**Ebrehe** gibileri– bu Evi yıkmak isteyenler olmuş ama Allah'ın izni ve müdahalesiyle bunu başaramamışlardır;

c) İbn-iUyeyne, Atik'in hiç kimsenin mülküne girmemesi anlamında olduğunu söylemiştir;

d) İyi, güzel ve şerefi yüksek ev anlamındadır.

ذٰلِكَ ۖ وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللّٰهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهٖ ۗ وَأُحِلَّتْ لَكُمُ الْأَنْعَامُ
إِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ
﴿٣٠﴾ حُنَفَاءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهٖ ۚ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ
السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ ﴿٣١﴾ ذٰلِكَ ۖ
وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللّٰهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴿٣٢﴾

30. **İşte böyle; kim Allah'ın haram kıldıklarını** (gözetip hükümlerini) **yüceltirse, Rabbinin katında kendisi için hayırlıdır. Size** (haklarında yasaklar) **okunanlar dışındaki hayvanlar helâl kılındı. Öyleyse iğrenç bir pislik olan putlardan kaçının, yalan söz söylemekten de kaçının.**

31. **Allah'ı birleyen** (Hanif)**ler olarak, O'na** (hiçbir) **ortak koşmaksızın. Kim Allah'a ortak koşarsa, sanki o gökten düşmüş de onu bir kuş kapıvermiş veya rüzgâr onu ıssız bir yere sürükleyip atmış gibidir.**

32. **İşte böyle; kim Allah'ın şiarlarını yüceltirse, şüphesiz bu, kalplerin takvâsındandır.**

Ayetteki "**hurumat**"ı iki şekilde anlamak mümkün: İlki, Zeyd bin Eslem'in rivayetiyle Kâbe, Mescid-i Haram, Belde-i Haram (Mekke), Şehr-i Haram ve Meş'ar-i Haram veya rükünleri, vacipleri ve sünnetleriyle hac fiilleri. İkincisi, Allah'ın Münzel Şeriat çerçevesinde haram kıldıkları yani hükümlerdir. Razi, her ikisini aynı anlamda ele alıp Hurumat'ın saygısızlık gösterilmemesi gereken ve Yüce Allah'ın bu vasıfta Hac ve diğer hükümlerle ilgili bizleri yükümlü kıldığı şeylerin tamamı olduğunu söyler. Bunlara azami saygıyı göstermek, emirleri gerektiği gibi yerine getirmek Allah katında hayırlara sebep olmakta yani bu sayede Allah insana hayırlar ihsan etmektedir.

"**Size** (haklarında yasaklar) **okunanlar dışındaki hayvanlar helâl kılındı**". Burada ihramlı iken avlanan hayvan veya ölmüş (leş) hayvanların dışın-

da olanlar kastedilmektedir. İhramlı iken av haramdır ancak diğer hayvanlar yasak değildir. Allah'ın saygı gösterilmesini istediği şeylere saygı gösterilince, neredeyse bununla ilintili olarak putlardan, putatapıcılıktan ve paganizme ait sembol, davranış, adet ve ritüellerden; paganizmle ilişkili pislik ve günahlardan kaçınmayı emreder. (Bkz. 5/Maide, 1, 3.)

Putlar manevi açıdan zati özellikleriyle değil, sebep oldukları şeyler dolayısıyla (ligayrihi) pisliktirler, bir tür ontolojik ve ahlaki kirliliğe sebep olmaktadırlar. Putların üretildiği hammaddelerden hayırlı nesneler de imal etmek mümkün. Ancak putların her biri birer semboldür; tahta, demir, altın, gümüş, tunç, taş veya başka bir nesneden imal edilmektedirler. Ancak işaret ettikleri anlam onların kirliliğe sebebiyet vermesine yol açmaktadır. Bunun yanında pislik (ricz) özellikleri, bu nitelikte bir azaba yol açmaları dolayısıyladır. Putlar zati özellikleriyle değil de sebep oldukları dolayısıyla pislik olduklarından –ki bunlara bu vasfı veren dindir-; bunun gibi, nasıl pislik su ile temizleniyorsa, bu kategorideki manevi pislik ve kirlilik de imanla temizlenebilir.

Putlara, bir yere dikilmesi, yerinde durup hareket edememesi dolayısıyla "**vesen**" adı verilmiştir. Put veya bir heykel yerinden hareket edemediği gibi üzerine konan bir sineği kovmaktan dahi acizdir (6/En'am, 71).

Allah'ı birlemek doğruluğun, hakikat ve gerçeğin peşinde koşmanın teminatıdır. Varlık âleminde Allah'ı birleyen kişi yalan söz söylemez, çünkü en büyük doğruluğu teslim ve tasdik etmiştir. Allah'a ortak koşan aynı zamanda en büyük yalanı söylemiş bulunmaktadır.

O halde buradaki "yalan söz (kavle'z-zur)", Tevhid inancı üzerinde olmayan, hayatında ve âlem tasavvurunda başka güçlerin fonksiyon ve rollerine alan açan kişinin özelliğidir. Yalan söz, insanı haktan ve doğruluktan koparır. Bu, aynı zamanda yalancı tanıklıktan hakikatin ve doğruluğun inkârı, örtbas edilmesi demek olan yalan beyanda bulunmak demektir de. Bu, Allah katında ağır bir suçtur. Yalan yere şahitlik Allah'a ortak koşmakla bir arada zikredilmiştir (Ebu Davud, Akdiye, 15; Tirmizi, Şehadet, 3; İbn-i Mace, Ahkâm, 32.) Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Büyük günahların en büyüğü Allah'a ortak koşmaktır. Anne-babanın haklarına riayet etmemek, yalan şahitlikte bulunmak ve yalan söz söylemektir." (Buhari, Edeb, 6; Müslim, İman, 143.)

Allah'ı birleyen, söz ve tutumlarında doğruluk üzere olan, her zaman hakkı ve hakikati ifade eden kişi, aynı zamanda dosdoğru bir istikamet takip etmektedir ki, böyle bir kişinin en bariz vasfı ihlas sahibi olmasıdır. Ortak koşmayanlar Allah'a yönelen ve herhangi süfli bir karşılık beklemeden Allah'a ihlasla bağlanan kişilerdir ki, bunlar haniflerdir. Hanif olan hem en yüksek düzeyde

entelektüel bir formasyona sahiptir, çünkü Allah'ı birlemektedir hem de yüksek düzeyde ahlak sahibidir.

Allah'a ortak koşan trajik bir durumdadır. İman, insanı yükseklere çıkartır, onu ruhen ve ahlaki olarak yüceltir; ortak koşmak ise alçaltır. Yükseklerden, göklerden yere düşüp parçalanmış, darmadağın olmuş; kapıldığı heva ve hevesi (karşı koyamadığı şiddetli rüzgâr yani meşru olmayan nefsinin tutkuları) onu vahşi hayvanlara yem kılmış, ölüm vadilerine sürüklemiştir. Kişiliğin parçalanması, şizofreni ve manevi/ruhsal çöküntü şirkin önemli belirtilerindendir. Ebu Davud'da yer alan bir hadisten hareket edilerek denmiştir ki, bu durumda olan kişi öldüğünde melekler ruhunu göğe çıkarırken, göğün kapıları açılmaz ve tekrar yere atılır. (Ebu Davud, Süne, 23.)

"İşte böyle; kim Allah'ın şiarlarını yüceltirse, şüphesiz bu, kalplerin takvâsındandır." *"Şeair"*, Hac'da kurban edilmek üzere işaretlenmiş develere denir. Ancak Hac ibadetinin yerine getirildiği yerler de bu kapsama girer: Kâbe, Arafat, Müzdelife, Mina, Safa ve Merve; şeytan taşlama kurban. Açık semboller ve davranışlar Allah'ın şiarlarındandır, bunlara kesin olarak saygı göstermek gerekir; çünkü bunlara karşı saygısızlık Allah'a saygısızlıkla denk tutulmuştur. Takva sahibi kalpler bunlara azami saygı gösterir. Kısaca Allah'ın şiarları, dinin alametleri ve özellikle hac ibadetiyle ilgili olanlardır. Söz konusu şiarları yüceltmek kalbin sıfatlarındandır, çünkü takva kalpte vuku bulur. Peygamber Efendimiz (s.a.) de göğsünü işaret ederek "Takva buradadır" buyurmuştur (Müslim, Birr, 32; Tirmizi, Birr, 18. Ayrıca bkz. 2/Bakara, 158 ve 5/Maide, 2.)

لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٣٣﴾

33. Onlarda sizin için adı konulmuş bir süreye kadar yararlar vardır. Sonra onların yerleri Beyt-i Atik'tir.

Burada ilk elde "kurbanlık hayvanlar"ın kastedildiği açıktır. Hayvanlar Allah için kesilir, insanlar bunlardan bir süreliğine yararlanırlar. Sonunda Beyt-i Atik'e yani Kâbe'ye götürülürler, Allah'a adanırlar. Kurban, Allah'a yakınlığı (takarrub) sağlayan bir ibadettir (bkz. 37/Saffat, 101-108 ve 108/Kevser, 1-3). Diğer dini vecibeler, buyruklar, hükümler, sınırlar ve ibadetler de öyledir. Vecibeleri imkânlar ölçüsünde eksiksizce yerine getirmek gerekir. Ve nasıl kurbanlık hayvan nihayetinde Beyt'e yani aslında Beyt'in sahibi Allah'a götürülüp teslim ediliyorsa, bütün dini vecibeler ve ibadetler de Allah'a arzedilir, çünkü sadece O'nun hoşnutluğu için eda edilmişlerdir. **Beyt-i Atik**, kurbanın kesi-

leceği 'yer/mahal' olarak gelmiştir ama sonunda Allah'a adanması anlamını da ihtiva eder ki, o yere götürülmesinin gayesi hayvanı Allah'a adamaktır. (5/Maide, 95.) Allah da sahih bir bilinçle görevlerini yerine getiren kulun amelini karşılıksız bırakmaz, ondan yararlanmasını mümkün kılar.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ ﴿٣٤﴾

34. Biz her ümmet için bir "Mensek" kıldık, O'nun kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) **hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar diye. İşte sizin ilâhınız bir ilâhtır, artık yalnızca O'na teslim olun. Sen alçak gönüllü olanlara müjde ver.**

"**Mensek**" bir ibadet tarzı olabileceği gibi bir dinin ibadetlerinin merkezi halinde sembolize edilen mekânı veya kurbanlık yeri olarak da anlaşılabilir. Bu ayet, bütün dinlerde ibadet, ilahi buyruklar ve kurbanın emredildiğine işaret ediyor. Dini yükümlülük ve ibadet tarzlarının farklı olması, Allah'ın tek ilah olduğu hakikatine mani değildir, hükümler ve vecibeler zamana ve şartlara göre farklılık göstermiş olabilir. İbn-iArafe, bunun Allah'ın her ümmete yani her insan topluluğuna O'na itaat etmek üzere izleyecekleri bir yol gösterdiği anlamına geldiğini söylemektedir.

Her insan topluluğu farklı bir biçimde Allah'a ibadet eder, kurban adar ve kendisine ilham edildiği kadarıyla Hakikat'in peşinden gitmeye çalışır. Ferra'nın görüşünü kale alacak olursak –ki Mensek'in 'bayram' anlamına geldiğini söyler– her insan topluluğu başardığı manevi bir başarı sonunda 'bayram' da yapar. Sûrenin 67. ayetinde mensek'e bir daha atıf yapılacaktır.

İbadet biçimleri ve kurban adama tarzları farklı olsa da, ortak olması istenen ana tema, kurbanın "Allah'ın adının anılarak" kesilmesidir. Bu da, Allah'ın bir olduğunu, farklı ibadet tarzlarını kendisinin murat ettiğini gösteriyor. Bütün insanların olduğu gibi Hz. Muhammed (s.a.v)'in tebliğiyle İslam'a dâhil olan Müslümanların da ilahı tek olan ilahtır, O'ndan başka Tanrı yoktur. Müslümanlar bu bilinç içinde Allah'a teslim olurlar.

Allah'a iman ve teslimiyetle bağlananlar kibirlenmezler, dinlerinin emrettiği hükümlere gönülden itaat ederler, kulluklarını ve icaplarını huşu ile yerine getirmeye çalışırlar; onlar alçak gönüllü kimselerdir, düzlük bir zeminde yürürler, içten iman ettikleri için tatmin bulurlar; dini ibadet ve vecibelerini sadece Allah emrettiği ve O'nun rızası bunlarda olduğu için yerine getirirler. Belki de bu özellikleri dolayısıyla başka dinden olanların ibadetlerini, yol ve

yöntemlerini küçümsemezler; başka dinden olanların din, vicdan ve ibadet özgürlüklerini tanırlar, korurlar. Haksızlığa uğrasalar bile zulmetmezler.

Dinde ihlas temeldir. Kişi gösteriş veya siyasi, iktisadi yararlar elde etme saikiyle dine sarıldığında bundan riyakârca bir dindarlık çıkar. Dini sadece Allah için yaşayan kimse, ne ikiyüzlü olur ve başkalarını aldatır ne kibirlenir ne de Allah'ın yarattıklarına tepeden bakar.

اَلَّذِينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلٰى مَا اَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلٰوةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣٥﴾

35. Onlar ki, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir; kendilerine isabet eden musibetlere sabredenler, namazı dosdoğru kılanlar ve rızık olarak verdiklerimizden infak edenlerdir.

Bu vasıflara sahip mü'minlerin Allah'ın adı anılınca kalpleri titrer, engin bir haşyet ve huşua kapılır. Haşyetleri sadece maddi korku değildir, yüksek derecede saygı ve ihtiramdır. Başka bir ifadeyle Allah'ın emir ve buyruklarına muhalefet etmezler. Muhalefet etmek bir yana, Hz. Peygambere indirileni işittiklerinde gözleri yaşla dolar (5/Maide, 83.) Daima sanki O'nun huzurundaymış gibi yüksek ve uyanık bir bilinç hali içinde davranırlar. Onlara herhangi türden bir musibet isabet ettiğinde sabrederler, isyan etmezler, "Niye ben ve biz?" diye sorup edepte kusur etmezler. Sıkıntı, hastalık, darlık vb. olgunlaştırıcı, tedavi ettiricidir. Bunlar yani namazlarına riayet edenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızıktan infak eden kimselerdir. (Bkz. 8/Enfal, 2; 39/Zümer, 23.)

وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ فَاِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٣٦﴾ لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٧﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ﴿٣٨﴾

36. İri cüsseli develeri size Allah'ın işaretlerinden kıldık, sizler için onlarda bir hayır vardır. Öyleyse onlar bir dizi hâlinde (veya saf tutmuşçasına ayakta durup) **boğazlanırken Allah'ın adını anın;**

yanları üzerine yattıkları zaman da onlardan yiyin, kanaatkâra ve isteyene yedirin. İşte böyle, onlara sizin için boyun eğdirdik, umulur ki şükredersiniz.

37. Onların etleri ve kanları kesin olarak Allah'a ulaşmaz ancak O'na sizden takvâ ulaşır. İşte böyle, onlara sizin için boyun eğdirmiştir; O'nun size hidayet vermesine karşılık Allah'ı tekbir etmeniz için. Güzellikte bulunanlara müjde ver.

38. Şüphesiz Allah, (müşriklerin saldırı ve sinsi tuzaklarını) **imân edenlerden uzaklaştırmaktadır. Gerçekten Allah, hain ve nankör olan kimseyi sevmez.**

Allah'a kurban edilen develer Allah'ın işaretlerinden yani şeairindendir. "Kurbanlık develer" Allah'ın şiarlarının tamamı değil, bir kısmıdır. "**Büdün**" denmesinin sebebi, cüsselerinin iriliği dolayısıyladır. Sığırlar da "iri hayvanlar" sınıfındandır, kurban olarak kesilebilirler. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "Deve de yedi kişi için kesilir, sığır da yedi kişi için kesilir" (Müslim, Hac, 138; Tirmizi, Hac, 66.) Ancak burada develerin kastedilmiş olduğunu söylemek gerekir. Develer ayakta iken kurban edilir (Buhari, Hac, 18; Müslim, Hac, 358; Ebu Davud, Menâsik, 20), sağırlar ise yatırılarak, bu yüzden "onlar biri dizi halinde yani saf tutmuşçasına ayakta durup boğazlanırken" buyrulmuştur. "Yanları üzerine yattıkları" 'Vecebet"le ifade edilmiştir ki, bu güneşin batıya doğru yan yatmasını veya duvarın yıkılmasını ifade etmek için de kullanılır. İster ayakta iken deve, ister yatırılmışken sığır kesildiğinde mutlaka Allah'ın adını anmak gerekir.

Kurban kesildikten sonra usulüne uygun olarak yoksullara, ihtiyaç sahiplerine dağıtılmalıdır. (**Kani'**) elde olanla kanaat eden ve belki de ihtiyacı olduğu halde istemeyen veya kendisine verilene itiraz etmeyen; "**Mu'terr**" isteyen, hatta kendisine verilmediği için söylenen, çıkışan kimseye denir. Öyle de olsa ona vermek gerekir. İbn-i Kesir'de yer alan bilgiye göre "**yanları üzerine yattıkları zaman da onlardan yiyin, kanaatkâra ve isteyene yedirin**" cümlesi, kurban etinin üçe ayrılacağının delilidir. Buna göre kurban etinin üçte biri kurban sahibi ve ev halkına ayrılır; üçte biri akraba ve dostlara; üçte biri de yoksullara dağıtılır.

Hz. Peygamber bir ara –Medine'de gezgin halde yoksul bedeviler olması hasebiyle– kurban etinin üç günden fazla saklanmayıp dağıtılmasını emretmiş, daha sonra yenip istenildiği kadar saklanabileceğini buyurmuştur. (Müslim, Cenâiz, 106.) Yine Müslim'de yer alan bir başka rivayete göre, bir kısmının yenebileceğini, bir kısmının saklanacağını, bir kısmının da sadaka olarak dağıtılabileceğini söyler [illegible] 28.)

İri cüsseli hayvanlara insanın yararlanması için boyun eğdirilmiştir. İnsan hem etlerinden, deri ve tüylerinden istifade etmekte, hem de Allah'a adayarak sevap kazanmaktadır. Söz konusu yararı ve hayrı Allah'ın kendisine sağladığı imkân sayesinde elde etmektedir. Çünkü tabiatta küçük cüsseli hayvanlar olsa bile, yırtıcı olma özellikleri dolayısıyla insana boyun eğdirilmiş yani ehlileştirilmiş değildirler. Duruma göre yırtıcı bir kartalı bile kesmek mümkün değildir. O halde zikri geçen iri cüsseli hayvanlar insanın yararına sunulmuşsa bu Allah'ın dilemesi, kudreti sayesindedir ki, insana düşen bunun bilincinde olup şükretmesidir. Devenin kendine özgü hususiyeti vardır: Yerine göre öfkeli ve kinci bir hayvan olduğu hâlde kurban edileceği zaman akıl almaz biçimde uysallaşır. Tavuk bile kesildiğinde çırpınırken, Allah'ın kendisinin bir işareti olmak üzere insana boyun eğdirdiği deve, kurban edilirken diğer hayvanlar gibi yatırılıp bağlanmadan, ayakta ve âyetteki ilgili kelimenin diğer bir anlama göre bir ayağı bağlanmış hâlde durarak kendisini bıçağa teslim eder. Gerçekten bu olay karşısında Allah'ın sonsuz gücünü ve iradesini hissetmemek, bağışladığı nimet karşısında şükretmemek mümkün değildir. (Bkz. 88/Ğaşiye, 17.)

"**Allah için kesilen kurbanların ne etleri ne kanları Allah'a ulaşır.**" Allah'ın bunlara ihtiyacı da yoktur. İslam öncesinde Araplar, kestikleri kurbanın etini veya kanını putlarına ve Kâbe'nin duvarına sürerlerdi. Bu derin bir cehaletten başka şey değildi. Peygamber Efendimiz (s.a.) bunu kesin olarak yasakladı. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Allah sizin şekillerinize ve mallarınıza bakmaz, fakat kalplerinize ve ne yaptıklarınıza bakar." (Müslim, Birr, 33.)

Modern zamanlarda samimi insanlar da dini hükümleri farkında olmaksızın sekülerleştiriyorlar. Kurbana ilişkin algıda meydana gelen değişiklik bunun örneklerinden biridir. Sekülerlik, "dinin dışarı çıkarılmasıdır." Dini bir vecibe veya hükmü sekülerleştirmek demek, "sebeb"i bir kenara bırakıp hükmü "hikmet"e endekslemektir. Oysaki bazı hükümler vaz'edilirken o hükmün vaz'ında rol oynayan "illet" ve yöneldiği "maksat" gösterilmiş, açıkça belirtilmiş değildir. Öncelikle bir vecibeyi veya bir hükmü neden yerine getirmemiz gerektiği konusunu vuzuha kavuşturmak gerekir ki, bunun da yolu nassın sabit, delaletinin kat'i olmasının tespitinden geçer. Bir konuda kesin nas varsa ve nassın delaletinde ihtilaf yoksa bir dini vecibe tahakkuk eder. Hükümde içkin illet ve hükmün sağladığı maksat ve bununla ilgili toplam yarar başka bir meseledir.

Buna göre "ibadet" bilinciyle şartlarına uygun bir hayvanı kurban kesmenin sebebi bu hükmün Kur'an ve Sünnet'le sabit olmasıdır. İbn-i Ömer'den gelen rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) Medine'de kaldığı 10 sene boyunca her sene kurban kesmiştir. "Maldan bir genişlik bulup da (gücü yetip) kurban

kesmeyen bizim namazgâhımıza yaklaşmasın" (İbn-i Mace, Edahi, 2.); "Udhiyye kurbanınızı kesiniz, çünkü o atanız İbrahim'in sünnetidir" (İbn-i Mace, Edahi, 3.); "Allah'ın Resûlü udhiye kurbanını kesti, Müslümanlar da kesti" (İbn-i Mace, Edahi, 2; Tirmizi, Edahi, 11.) Hz. Peygamber (s.a.), bir kurban bayramı günü namazdan sonra, iki güzel boynuzlu koçu bizzat kesmiş, birini keserken "Bismillah, Allahü ekber. Bu benden ve ümmetimin kesemeyenlerinden" buyurmuştur (Buhari, Edahi, 9; Müslim, Edahi, 17.)

Kurban ibadetinde aslolan "kurbiyet ve takva"dır: "Allah için kesilen kurbanların ne etleri ne kanları Allah'a ulaşır; O'na sizden takva ulaşır... Güzellikte bulunanlara (muhsin) müjde ver." Allah'ın et ve kana ihtiyacı yoktur. İslam öncesinde Araplar, kestikleri kurbanın etini veya kanını putlarına ve Kâbe'nin duvarına sürerlerdi. Bu cehaletten başka şey değildi. Efendimiz (s.a.) bunu yasakladı.

Her ne kadar insan hayvanın etinden, derisinden, tüyünden yararlanıyorsa da aslolan et, deri ve tüy değil; kurban kesme niyeti, fiili ve yöneldiği hedefidir. Kurban kesmekle, insan Allah'ın bir emrini yerine getirmiş olur. Belki kendisindeki "kan dökücülük" (2/Bakara, 30) dürtüsü teskin dilmiş veya başka fitri tahripkârlık gibi olumsuz hasletler kan akıtmak suretiyle 'tatmin' edilmiş olur. Bu da psikolojik bir tedavi, rehabilitasyon yöntemi; yani et, deri ve tüy gibi maddi bir 'yarar' yanında manevi, ruhsal bir 'hayır'dır. Ama asıl yarar ve hayır, insanın bu fiille Allah'ın kendisine yüklediği bir vecibeyle "yakınlaşma" sağlamasıdır.

Kurban bir "infak" değil, bir ibadettir (nüsük). Bedeli ödenen kurban infak olur ama kurban ibadeti yerine geçmez. Kurban ibadetini salt "kan akıtma"ya veya "yoksullara dağıtılacak et"e indirgemek dinin bu önemli hükmünü sekülerleştirme tehlikesine kapı aralar. Kan akıtmanın psikolojik faydası ve etin yoksullara dağıtılması hükmün "liaynihi (bizzat)" değil, "ligayrihi (dolayısıyla)" bir faydadır. Liayinihi olan "Allah'a kurbiyet ve takva"dır.

İnsan kurbiyeti, İbrahim aleyhisselam gibi hayatta en çok sevdiği oğlu İsmail'i Allah'a adamayı göze almasıyla gerçekleştirebilir. Hiç kuşkusuz şeytan İsmail, Hacer ve İbrahim'i saptırmak üzere çeşitli yollar denedi, kalplerine olmadık şüphe, tereddüt, vesvese ve düşünceler zerketmeye çalıştı; ama her üçü de şeytanın kendisinde yuvalandığı nefisleriyle çetin bir muhasebeyi başarıyla tamamlayıp Allah'a yakınlaşma yolunu seçtiler. (Kurban için bkz. 37/Saffat, 100-113 ve 108/Kevser, 1-3.)

Bunu başaranlar "güzellik yapmış olanlardır (muhsin)". Muhsin, ameli güzel (salih), doğruluğa sarılan ve aslında kendine iyilik, güzellikte bulunan kimsedir. Kişi kendine iyilik yapmak istiyorsa muhsin olmalıdır. Fakat kişinin kendine iyilik yapması, bencilce bireysel hareket etmesi, başkalarını umur-

samadan sadece kendi heva ve hevesini tatmin etmesi -mesela modernlerin yaptığı gibi kendine mükellef bir ziyafet çekmesi- anlamına gelmez, tam aksine "kurban"la ifade edilen geniş anlam çerçevesinde yakınlarından (kurba) başlamak üzere sosyal çevreye, canlı hayata ve maddi tabiata yarar sağlaması, iyilikle ve güzellikle muamelede bulunmasıdır (Hüsn-ü muamele).

Mü'minler görevlerini layıkıyla yerine getirdikleri takdirde Yüce Allah onları düşmanlarının sinsi tuzak ve saldırılarından koruyacaktır. Çünkü Allah hain ve nankörleri sevmez.

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴿٣٩﴾
الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِم بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَن يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ
اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ
يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا ۗ وَلَيَنصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ
عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾ الَّذِينَ إِن مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ
وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنكَرِ ۗ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿٤١﴾

39. **Kendilerine zulmedilmesi dolayısıyla, onlara karşı savaş açılana** (mü'minlere, savaşma) **izni verildi. Şüphesiz Allah, onlara yardım etmeye güç yetirendir.**

40. **Onlar, yalnızca; "Rabbimiz Allah'tır" demelerinden dolayı, haksız yere yurtlarından sürgün edilip çıkarıldılar. Eğer Allah'ın, insanların kimini kiminiyle defetmesi** (yenilgiye uğratması) **olmasaydı manastırlar, kiliseler, havralar ve içinde Allah'ın isminin çokça anıldığı mescitler, muhakkak yıkılır giderdi. Allah kendi** (dini)**ne yardım edenlere kesin olarak yardım eder. Şüphesiz Allah, güçlü olandır, aziz olandır.**

41. **Onlar ki, yeryüzünde kendilerini yerleştirir, iktidar sahibi kılarsak, dosdoğru namazı kılarlar, zekâtı verirler, ma'rufu emrederler, münkerden sakındırırlar. Bütün işlerin sonu Allah'a aittir.**

Mekke'de iken Müslüman[illegible] 'escid-i Haram'da ibadet etmekten engellenmeleri on[illegible] üzüyo[illegible] nlara karşı yapılmış bir haksızlıktı. Bu ayetin savaşa i[illegible] unu göz önüne alırsak, savaşa meşruiyet kazandıran ill[illegible] zlığı[illegible] aldırmak olduğu görülür. Haklı bir sel[illegible] Bir haktan engellenmek

savaş sebebi olduğu gibi toprağı işgal edilen, yurdundan sürülen veya kendi yurdunda mülteci-göçmen durumuna düşürülen kimselerin de savaşma hakları vardır. Haksızlığa uğrayanlara Allah üç şekilde yardım eder. Biri onlara haklarını savunmak üzere savaş izni vermekle, diğeri onlara Bedir'de olduğu gibi fiilen ama görünmez kuvvetlerle yardım etmekle. Diğer bir yardım çeşidi de Müslümanların adil bir savaşta sabır ve sebat göstermeleri, onları üstün kılacak doğru, etkin ve işe yarar sebep ve araçlara başvurmaları, savunmalarını ve donanımlarını tam yapmalarıdır. Yeterli donanım ve araç gereçlerin savaşta üstünlük getirmesi yüce Allah'ın ortaya koyduğu yasalar sonucudur. Mü'minlerin bu imkân ve yasalardan yararlanması ilahi yardım ve lütuf, inkârcıların ve zorbaların yararlanması ise gasp ve ilahi hakka tecavüzdür.

İlk savaş izninin Mescid-i Haram'da ibadetin engellenmesi dolasıyla verilmiş olması, bize din ve vicdan özgürlüğünün, ibadet ve dine göre yaşama hakkının engellenmesinin makbul bir savaş sebebi olduğunu göstermektedir. Bununla bağlantılı olarak gerektiğinde manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitlerde dinlerine göre ibadet edenler için savaşılır. İslamiyet'in bu açıdan dinler arasında fark gözetmemesi önemlidir. Ayet-i kerime manastır, kilise ve havralarda insanların neye ve nasıl ibadet ettikleriyle ilgilenmiyor, hatta Allah'ın isminin çokça anıldığı mabetlerin Müslümanların mescidi olduğunu belirtiyor, sahih ibadet ve zikrin mescitlerde gerçekleştiğini ima ediyor ancak yine de mabetlerde ibadet engelleniyorsa bunu savaş sebebi sayar.

Manastır, yerleşim birimlerinin uzağında tenha yerlerdeki tapınaktır. Buna Hıristiyan manastırları dâhil olabileceği gibi diğer din müntesiplerinin, özellikle Budist rahiplerin tapınakları da dâhil olabilir. İbn-i Huvayzimendad, bu ayetin gayrimüslimlerin kilise, havra ve ateş yaktıkları mabetlerin yıkmayı yasakladığını söyler, böylelikle Mecusilerin ateş tapınaklarını da bu kapsama sokmuş olmaktadır. Katade Sabiilerin yani gök cisimlerine, meleklere veya ruhlara tapınanların da mabetlerini buna dâhil etmektedir. Kilise'de Hıristiyanların, havrada ise Yahudilerin ibadet ettikleri açıktır. Böyle olunca Müslümanların gayrimüslimlerin mabetlerine karşı mütecaviz bir tutum takınacakları düşünülemez, bu Kur'an'ın açık hükümlerine aykırıdır.

Müslümanlar yalnızca "**Rabbimiz Allah'tır**" dedikleri için baskı altına alınıyor, dini özgürlüklerinden ve dinlerine göre bireysel, ailevi toplumsal hayatlarını yaşamaktan engelleniyorlardır. Yalnızca "Rabbimiz Allah'tır" ifadesi, hayatının her alanında tevhid inancını ikame edip buna göre toplumsal ilişkilerini düzenleme amacında olan Müslümanların taleplerine atıfta bulunmaktadır.

"**Eğer Allah'ın, insanların kimini kimiyle defetmesi**" olmasaydı ayeti,

baskıcı güçlerin bertaraf edilmesi gerektiğini zorunlu kılıyor. Buna göre din ve vicdan özgürlüğünü tanımayanlar bertaraf edilmeli, her din müntesibine kendi inancına ve geleneklerine göre yaşama özgürlüğü sağlanmalı. Bu yeryüzünde dirlik ve düzenin, istikrar ve barışın korunması için gereklidir. Aslolan barış (sulh)un olmasına karşılık baskı altında tutulanlar, haksızlığa uğrayanlar ve zayıflar lehine olmak üzere savaşın meşru ve gerekli görülmüş olması mutlak sevgi, hoşgörü ve diyalogun tek çare ve alternatifsiz söylem olmadığını gösterir (bkz. 2/Bakara, 251). İslam yerine göre sevgi, hoşgörü ve diyalogu öngörür yerine göre savaşı. Baskıcı rejimler ayakta kaldığı müddetçe insanlar kendi din ve inançlarına göre yaşayamayacak, dinlerinden dolayı yurtlarından sürülecek, haksızlıklara maruz kalacaklardır. Tarihte bunun sayısız örneğine rastlamak mümkün.

Din ve vicdan özgürlüğü için Müslümanlar savaşı göze alacak olurlarsa yüce Allah onlara yardım etmeyi vaadetmektedir. "**Allah kendi** (dini)**ne yardım edenlere kesin olarak yardım eder.**" Manastır, kilise ve havra için de olsa savaş aynı zamanda "Allah'ın dinine yardım"dır. Baskıcı rejimlerin ortadan kalkması, baskıcıların def'edilmesi için verilen savaşlarda da Allah yardım eder.

Bu İslamiyet'in başka din müntesiplerinin de özgürlüklerinin teminatı olduğunun açık kanıtıdır. Bir İslami düzen lütuf olarak değil, misyonunun ve fonksiyonun tabii parçası, asli görevi olarak başka dinden olanların din ve vicdan özgürlüklerini, dinlerine ve hukuk anlayışlarına göre yaşama biçimlerini, sivil ve medeni haklarını teminat altına alır; herkesi Müslümanlar gibi inanmaya, ibadet etmeye veya İslam Şeriatı'nın hükümlerine göre yaşamaya zorlamaz. İslam Şeriatı Müslümanlar arasındaki ilişkileri düzenler. Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki ortak noktaları belirleyen ilkeler referanslarını ma'ruf ve münker üzerine varılan mutabakattan alırlar. Ma'ruf bütün dinler, bütün akıllar ve bütün fıtratlar için ortak iyi, güzellik, doğru ve yararlı olan şeydir, bunun korunması gerekir. Herkesin dini inancı, aklı ve fıtratı icabı kötülük, çirkinlik, yanlışlık ve zarar olarak gördüğü şey münker olup bundan kamusal hayat uzak tutulmalıdır. Bu sosyo-politik düzenleme hem dinler hem aynı din içinde neşvünema bulmuş olan mezhepler ve farklı inançlar bakımından mümkün olan çoğulculuğu sağlar. Söz konusu çoğulculuğu İslam'dan başka da bir felsefe veya sosyo-politik sistem başarabilmiş değildir.

Müslümanlara yeryüzünde iktidar imkânı bağışlandığı takdirde önem verecekleri şeyler şöyle sıralanmıştır: "**Namazı kılmak, zekâtı vermek ve ma'rufu emredip münkerden sakındırmak.**" Burada ilk sıraya yerleştirilmiş olan namaz, tevhid inancının sembolüdür. İnananlar ibadetlerini Allah için, sürekli ve erkânına göre yaparlar. Eğer siyasi rejimin en önemli şiarı, sembolü

namaz ise yani Müslümanın din ve vicdan özgürlüğünün somut tezahürü bu ibadet ise, diğer din müntesiplerinin de kendi din ve inançlarına göre ibadetlerine, mabetlerine ve yaşama biçimlerine saygı gösterilmeli ve hukuk teminat altına alınmalıdır. Zekât hiç kuşkusuz toplumsal hayatın iktisadi bakımdan güçlendirilmesi, refahın sağlanması, gelir bölüşümünün adil yapılması anlamına gelir. Müslümanların iktidarında Müslim ve gayrimüslim aç kalmaz, gelir bölüşümü adaletsiz yapılmaz, herkese insanca ve onurunu koruyacak kadar maddi şartlar temin edilir, iktisat ve maliye politikaları bu esasa göre düzenlenir. Ma'ruf ve münker ise toplumda kaç din, mezhep ve inanç grubu varsa, üzerinde mutabakata vardıkları iyiliklerin, güzelliklerin, doğruluk ve yararların kamusal düzenin esasını teşkil etmesi; buna karşılık kötülüklerin, çirkinliklerin, yanlış ve zararların toplumsal hayattan uzak tutulması demektir.

Yeryüzünde iktidar sahibi Müslümanlar bu doğrultuda hareket ettiklerinde Allah'ın yardımına mazhar olacaklardır. Ancak Müslümanların dine sarılırken şahsi, ailevi, zümrevi, sınıfsal veya ulusal çıkar güdüsüyle değil, ihlasla Allah'ın dinine yönelmeleri gerekir. Müslümanlar iktidara geldiklerinde toplumda fitne çıkarmaz, insanları kutuplaştırıp çatıştırmaz ve akrabalık bağlarını koparmaz (47/Muhammed, 22). İhlasla Allah'ın dinine destek veren, Yüce Allah yardım va'dinde bulunmuştur (30/Rum, 47). Bütün işlerin sonu Allah'a aittir.

وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ ﴿٤٢﴾ وَقَوْمُ
إِبْرٰهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿٤٣﴾ وَأَصْحَابُ مَدْيَنَ وَكُذِّبَ مُوسٰى فَأَمْلَيْتُ
لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٤﴾ فَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا
وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَشِيدٍ ﴿٤٥﴾
أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ
بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ﴿٤٦﴾
وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللّٰهُ وَعْدَهُ وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ
كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴿٤٧﴾ وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَمْلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ
ثُمَّ أَخَذْتُهَا وَإِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿٤٨﴾ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ
﴿٤٩﴾ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٥٠﴾
وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿٥١﴾

42. **Eğer seni yalanlıyorlarsa, onlardan önce Nuh, Ad, Semud kavmi de yalanlamıştı.**

43. **İbrahim'in kavmi ve Lut'un kavmi de:**

44. **Medyen halkı da** (peygamberlerini yalanlamıştı.) **Musa da yalanlanmıştı. Böylelikle Ben, o inkâr edenlere bir süre tanıdım, sonra onları yakalayıverdim. Nasılmış benim** (her şeyi alt üst edip kökten değiştiren) **inkılâbım** (veya inkârım.)

45. (Halkı) **Zulmediyorken yıkıma uğrattığımız nice ülkeler vardır ki, şimdi onların altları üstlerine gelmiş ıpıssız durmakta, kullanılamaz durumdaki kuyuları** (terkedilmiş bulunmakta), **yüksek sarayları** (çın çın ötmektedir.)

46. **Yeryüzünde gezip dolaşmıyorlar mı, böylece onların kendisiyle akledebilecek kalpleri ve işitebilecek kulakları oluversin? Çünkü doğrusu, gözler kör olmaz ancak sinelerdeki kalpler körelir.**

47. **Onlar senden, azabın çarçabuk getirilmesini istiyorlar; Allah, va'dine kesin olarak muhalefet etmez. Gerçekten, senin Rabbinin katında bir gün, sizin saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir.**

48. **Nice ülkeler vardır ki,** (halkı) **zulmediyorken Ben ona bir süre tanıdım, sonra yakalayıverdim; dönüş yalnızca banadır.**

49. **De ki: "Ey insanlar, gerçekten ben sizin için yalnıza bir uyarıcıyım."**

50. **Buna göre, imân edip salih amellerde bulunanlar, onlar için bir bağışlanma** (mağfiret) **ve üstün bir rızık vardır.**

51. **Âyetlerimiz konusunda acze düşürücü çabalar harcayanlar, alevli ateşin halkıdır.**

Yüce Allah uğradığı baskı ve haksızlıklar karşısında elçisine ümitsizliğe kapılmaması gerektiği meyanında ondan önce Nuh, Ad, Semud, İbrahim, Lut peygamberlerinin de kavimleri tarafından yalanlanıp dirençle karşılaştıklarını hatırlatmaktadır. Medyen halkı da öyle yapmıştı. Musa aleyhisselâm da "yalanlanmış"tı. Müfessirlerin çoğuna göre bu hatırlatmalar sıkıntılar içinde bulunan Hz. Peygamber'e teselli vermek içindir. İşin teselli boyutu olmakla beraber, belki asıl anlatılmak istenen tarihsel olarak şirk ve zulüm geleneğinin hep böyle olduğu, bu gelenek içinde yer alanların her dönemde doğruluğa, hak ve hakkaniyete, adalet ve ahlaki hayata karşı direnç gösterdiklerini anlatmaktadır. Bunda garipsenecek bir durum yoktur: Bu geçmişte de böyle idi, bugün ve yarın da öyle olacaktır. (3/Âl-i İmran, 184.)

"Musa da yalanlanmıştı" fiilinin edilgen gelmiş olması tefsircilerin dikkatinden kaçmamış. Taberi diğer peygamberleri yalanlayan kendi kavimleri

iken, Musa aleyhisselamı yalanlayanların Firavun ve adamları yani Mısır'ın iktidar seçkinleri olduğunu söyler. İlk günden itibaren İsrailoğulları Hz. Musa'nın gönderilmiş bir elçi olduğunu biliyordu ve bunu inkâr etmiyorlardı.

Burada ilginç bir nokta ortaya çıkıyor: Diğer peygamberler ve Hz. Muhammed (s.a.) elçi olarak gönderildikleri kavimleri tarafından yalanlanmaktadır yani tebliğe muhatap olan halkları onların peygamber olduklarını kabul etmemekte, peygamberliğe itiraz etmektedir. Ancak İsrailoğulları Hz. Musa'nın peygamberliğine yani O'nun Allah'tan kendilerine gönderilen bir elçi olduğuna inanıyor idilerse, o zaman sorun neydi, neye ve kime itiraz ediyorlar, bu yüzden ağır cezalara çarptırılıyorlardı ?

Bu gerçekten önemli bir konudur. Hz. Musa ve kendisi gibi elçi olan kardeşi Hz. Harun ile kavimleri arasındaki ilişkiye bakıldığında, süren mücadelenin kavim ile peygamber (elçi) arasında değil, kavim ile Allah arasında olduğu görülür. Zımnen şöyle demiş oluyorlar: "Ey Tanrı, sen bize elçi gönderdin, bizden birtakım taleplerde bulunuyorsun, emir ve nehiyler veriyorsun, biz ise itiraz ediyoruz, bunlar bizim işimize gelmiyor, senin gösterdiğin gibi yaşamak, davranmak istemiyoruz." İsrailoğullarının tarihi ve onlara gönderilen elçilerle aralarındaki ilişki bu fikri doğrulamaktadır.

Sanki diğer kavimler, onlardan taleplerde bulunan kişinin (peygamber) gerçekten Allah tarafından gönderilen elçi olduğuna inanacak olurlarsa ona itaat edeceklerdir, fakat

a) Ya elçi olduğuna inanmıyorlar, bunu akıllarına sığdıramıyorlar,

b) Veya kabul etmek onların çıkarlarına, istek ve tutkularına, kurdukları düzene aykırı düşüyor. (28/Kasas, 58.)

Bu da onları deist olmaya veya deist rolünü oynamaya sevkediyor. Hz. Peygamber'e kavminin itirazı şu noktalarda toplanıyordu: "Sen bunları kendin uyduruyorsun, şairsin, söylediklerin diğer şairlerin şiiri gibi şeyler; cinler seni çarpmış, onlar senin kulağına birtakım şeyler fısıldıyorlar; senin söylediklerin eskilerin uydurduğu masallar, mitolojik şeyler. Allah elçi gönderecek olsa niçin senin gibi birini seçsin ki, seçeceği kişi Mekke'nin güç ve kudret, itibar ve prestij sahibi eşraftan kimse olur. Hem Allah elçi gönderecekse bir beşeri mi gönderir, elçinin insan-üstü varlık, mesela melek türü biri olması gerekir vs." İsrailoğullarının peygamberlerine benzer itirazlarda bulunduklarına rastlamıyoruz. Onlar Allah'tan gelen emri birtürlü doğru anlamaya yanaşmıyorlar, kesilecek ineğin nitelikleri konusunda olmadık sorular soruyorlar, Kudüs'e "Git sen Rabbinle gir, biz savaşmak istemiyoruz" diyorlar, Bazen da işi öylesine çıkmaza sokuyorlar ki, sonunda olmadık taleplerde bulunup "Bize Allah'ı göster" diyorlar.

Burada atlanmaması gereken husus şudur: Eğer elçilerin tebliğine karşı çıkanları iki ana gruba ayırmak mümkün ise yani bir grup (Mekke müşrikleri gibi) elçinin gerçekten Allah'tan gönderildiğine inanmıyor, diğer gruptakiler (İsrailoğulları gibi) elçinin elçi olduğuna itiraz etmediği halde elçinin tebliğine karşı çıkıyorsa, bu durumda her iki grubun bulundukları nokta, itirazları mahiyetçe aynı ve bir demektir. Yani İsrailoğulları da Mekke müşrikleri de nihayetinde Allah'tan gelen emir ve nehiyleri, ilahi hükümlere göre hayatı tanzim etme talebini reddediyorlardı. Bu durumda deist olmak ile peygambere inanmak -eğer ilahi hükümlerin reddinde anlaşma varsa- arasında mahiyet farkı yok. Biri peygambere inanmadığı için Allah'a karşı çıkıyor, diğeri inandığı halde aynı pozisyonu takınıyordu. Firavun ve adamlarının Hz. Musa'ya itirazları Mekkeli müşriklerininkiyle aynıdır, onun "elçi" olduğunu kabul etmiyorlardı. İsrailoğulları ise onun elçiliğine itiraz etmiyor ancak salt bir kavmin kurtarıcısı, dünyevi lideri olarak görmek istiyor, iş ilahi emirlerin kabulüne ve tatbikine geldiğinde sorun çıkarıyorlardı.

Bu bizi ilginç bir noktaya götürmektedir: Modern zamanlarda Müslümanlar, Hz. Muhammed (s.a.)'in Allah'ın peygamberi (elçisi) olduğuna inanıyor, bunu teyit ediyor, hatta veladet gecesi veya Kutlu Doğum haftalarında bunu camilerde sabahlara kadar kutluyor. Ancak bir bölümü Kur'an'ın ve Sünnet'in ana çerçevesini çizdiği ilahi hükümlerin sosyal, politik, ekonomik ve devletlerarası düzenlemelerde, aile ve eğitim politikalarında referans alınmalarına itiraz ediyor, dinin bunların dışında olup sadece vicdan meselesi olduğunu, dünya işlerine karıştırılmaması gerektiğini söylüyor; aksini savunan Müslümanları baskı altında tutuyor, onlara olmadık sıfatlar yakıştırıyorlar. Söz konusu grup insanlara göre, laiklik veya sekülerizm bunu gerektiriyor. Bu, İsrailoğullarının peygamberleriyle olan ilişkisini çağrıştıran ilginç bir tutuma işaret etmektedir.

Şu veya bu, elçileri yalanlayanların sonu kötü bitmiştir. Zulüm ve isyanda ısrar eden toplumlar, maddi kuvvetlerine ve donanımlarına güvenen devletler yıkılıp gitti (46/Ahkaf, 25). Onlardan geriye kalan harabelere, tarihi eser ve buluntulara bakıldığında bu açıkça görülür. Evlerinin, köşk ve saraylarının, özenle yaptıkları kâşanelerinin duvarları çatıları üstüne çökmüş, kuyuları (su kaynakları) kurumuş bulunuyor. Bir zamanlar ihtişam yerleriydi, şimdi ıpıssız, her biri birer virane (30/Rum, 9).

Yeryüzü üzerinde gezip dolaşan insanların gördükleri yerler üzerinde çok yönlü düşünmeleri gerekir. Sayısız arkeolojik malzeme ve buluntuyu müşahede ederler, gözleri görüyor, bu eserler hakkında çeşitli bilgileri de işitirler, mesela tur rehberleri gezilen yerler hakkında bilgiler verir. Bunun bir yere kadar

faydası var. Asıl kalbin akletmesi, iş ve işlev görmesi gerekir. Bu ayet düşünme, tefekkür, teemmül, tefakkuh ve akletmenin asıl merkezinin kalp olduğunu belirtir. Genellikle düşünme merkezi ve aracı olarak beyin kabul edilir. Beynin düşünme faaliyetinde önemli rol oynadığında kuşku yok ama beyin daha çok nesneler ve olaylar arasındaki maddi, matematiksel koordinasyonların kurulmasını, zekânın çalışmasını sağlayan organdır. Asıl muhakeme, ibretli sonuç ve insanı yüksek ahlaki hedeflere, manevi yolculuklara yöneltecek olan kalptir. Beyin zekâ, kalp aklın merkezidir; beyin donanımlı araba, kalp sürücüdür. Eğer kalp körelmişse, gözlerin ve kulakların sağlayacağı fayda sınırlıdır. Salt gözlem ve öğrenme ile elde edilecek bilgi malumat cinsinden olur, insanın ahlaki kemal ve manevi olgunlaşma yolunda ilerlemesine katkı sağlamaz. (Bkz. 6/En'am, 104. ayetin tefsiri.)

İnanmayıp inkâr ve isyanda ısrar edenler yapıp ettikleri dolayısıyla azabın gelişini çabuklaştırıyorlar, bunun farkında değiller, derin bir gaflet hali içinde yaşadıklarından cahilce "varsa eğer bir azap bir an önce gelmesini" istiyorlar. Kıyamet veya azap konusu Allah katındadır. Ne zaman geleceğine O karar verir. Zamanın bizim algımızdaki değeri ile yüce Allah katındaki durumu aynı değildir. Onun katında bir gün bizim hesap etmekte olduğumuz bin veya elli bin yıla karşılıktır, iki farklı rakamın verilmiş olması arasında çelişki olduğunu göstermez. Bizim 50 bin yılımız meleklerin yüce makamlara yükselirken kullandıkları zaman, bin yıl ise Allah katında olan zamandır (bkz. 70/Mearic, 4). Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Yoksul Müslümanlar, cennete zenginlerden beş yüz sene yani yarım gün önce girerler" (Tirmizi, Zühd, 37; İbn-i Mace, Zühd, 6; Müsned, II, 451.)

Bu gözle tarihe bakıldığında şu görülür: Nice büyük devlet ve toplum işledikleri suçlardan, isyan ve ahlaksızlardan vazgeçmedikleri için çöküp yok olmuştur. Onlara tanınan sürenin onlara faydası olmamıştır. Dünyada maruz kaldıkları azapla da kurtulmayacaklar, bir de bunun ahirette cezası vardır; eninde sonunda herkes yüce Allah'ın huzuruna çıkarılacaktır.

Peygamberler sadece bir uyarıcıdır. İlahi hoşnutluğu gözetmeyecek olurlarsa hem dünyada hem ahirette uğrayacakları trajik akıbeti haber verir, doğru yolun ne olduğunu gösterirler. Hz. Peygamber (s.a.) de sadece uyarıp korkutmakla yükümlüdür. Sahih imana ve salih amellere sahip olanlar için bağışlanma vardır, temiz ve hoş şeylerle rızıklandırılacaklardır. Allah'ın ayetlerini boşa çıkarmaya çalışarak, temelsiz, gerçek dışı olduklarını –mesela varlığı Allah'ın yaratmadığı, vahyin olmadığını vb.– iddia edip bu yönde gayret gösterenler ateşin halkı olacaklardır.

وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ اِلَّا اِذَا تَمَنّٰى اَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي اُمْنِيَّتِهٖ فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللّٰهُ اٰيَاتِهٖ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٢﴾ لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ وَاِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهٖ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهَادِ الَّذِينَ اٰمَنُوا اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٤﴾ وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ حَتّٰى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً اَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ ﴿٥٥﴾ اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ثُمَّ قُتِلُوا اَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللّٰهُ رِزْقًا حَسَنًا وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٥٨﴾ لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ وَاِنَّ اللّٰهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿٥٩﴾

52. **Biz senden önce hiçbir Resûl ve Nebi göndermiş olmayalım ki, o bir dilekte bulunduğu zaman şeytan, onun dilediğine** (bir kuşku veya sapma unsuru) **katıp bırakmış olmasın. Ama Allah, şeytanın katıp-bırakmalarını giderir, sonra kendi âyetlerini sağlamlaştırıp-pekiştirir. Allah, gerçekten bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.**

53. **Şeytanın** (bu tür) **katıp bırakmaları kalplerinde hastalık olanlara ve kalpleri** (her türlü) **duyarlılıktan yoksun bulunanlara** (Allah'ın) **bir deneme kılması içindir. Şüphesiz zalimler,** (gerçeğin kendisinden) **uzak bir ayrılık içindedirler.**

54. (Bir de) **kendilerine ilim verilenlerin, bunun** (Kur'ân'ın) **hiç tartışmasız Rablerinden olan bir gerçek olduğunu bilmeleri için; böylelikle ona imân etsinler ve kalpleri ona tatmin bulmuş olarak bağlansın. Şüphesiz Allah, imân edenleri dosdoğru yola yöneltir.**

55. **İnkâr edenler ise kıyâmet-saati onlara apansız gelinceye veya kesintiye uğramış akim,** (verimsiz) **bir günün azabı onlara yetişinceye kadar ondan** (Kur'ân'dan) **yana şüphe içinde sür-git kalacaklardır.**

56. Mülk, o gün yalnızca Allah'ındır. O, aralarında hükmedecektir. Artık imân edip salih amellerde bulunanlar; nimetlerle donatılmış cennetler içindedirler.

57. İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlar; artık onlar için aşağılatıcı bir azap vardır.

58. Allah yolunda hicret edip öldürülen veya ölenlere gelince muhakkak Allah, onları güzel bir rızıkla rızıklandıracaktır. Şüphesiz Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

59. Onları, kendisinden gerçekten hoşnut kalacakları bir yere sokacaktır. Şüphesiz Allah, bilendir, halimdir.

İnsan kıyamete kadar şeytanın saldırılarına, iğva ve iğfallerine, vesvese ve saptırmalarına maruz kalır. Bundan peygamberler de muaf değildir. Yani sıradan insan şeytanın hedefinde olduğu gibi elçi olarak gönderilen peygamberler de şeytanın hedefidir. 52. ayette bizim Türkçede "peygamber" olarak ifade ettiğimiz elçilerin ikiye ayrıldığını görüyoruz: Resûl ve nebi.

"Resûl", Allah tarafından insanlara ilahi bildirimde bulunmak üzeri gönderilen elçilere denir. Misyonları "risalet"le ifade edilir. "Nebi" ise genel anlamda nebe'den haberci, haber getiren kimsedir. İkisi de hakikatte Allah'ın elçileridir. Aralarındaki fark şudur: Resûl kendisine kitap veya sahife verilir. Bir kısmı da Ulu'l azm'dır. Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed gibi (Allah'ın selamı hepsinin üzerine olsun). Nebi de Allah'tan vahiy alır, kendisine kitap indirilmese de kendisinden önceki peygamberin tebliğini devam ettirir, dine hariçten karışmış unsurları ayıklar, tebliği kendi dönemine göre yineler ve kendisinden sonra gelecek elçiyi haber verir. Nebilerin doğrudan vahiy almayıp sadece ilhamla yetindikleri doğru değildir, belki kendilerine gelen vahiyleri yazıya geçirmemişlerdir veya vahiyler sahifeler şeklinde kendilerine indirilmemiştir ama vahiy almadan kişinin nebi olması düşünülemez. Her Resûl nebidir ama her nebi Resûl değildir.

Resûl veya nebi olsun, her elçinin şeytanın hedefi olduğunu söyledik. Elçi vahiy alır, bunu olduğu gibi, içine başkalarından veya kendinden en ufak bir şey katmaya, karıştırmaya kalkışmadan olduğu gibi tebliğ eder. İcma ile sabit olan şu ki, peygamberler tebliğ etmekle yükümlü oldukları mesajı tam, eksiksiz olarak anlarlar, tebliğ ederler; bu hususta kasıtlı olarak, bilerek, yanılarak veya hata ederek mesajda eksiltme, arttırma, değiştirme yapamazlar. Peygamberin birinci derecedeki ve asli, zati görevleri budur. Bu yüzden peygamberler sıradan insanlar değildir, Allah tarafından seçilmişlerdir, koruma altına alınmışlardır ve yüksek derecede melekelerle (kavrayış, zekâ, kalp safiyeti, akletme, iyi niyet, yüksek

ahlaki erdemler, iffet, cömertlik, zorluklara karşı metanet vs.) donatılmışlardır. Bu özelliklerde ve donanımda görevlendirilen peygamberlerin şeytanın vesvese ve iğvalarına maruz kalsalar bile korunmuş (ismet) olduklarından şeytanın onlara herhangi bir zarar vermesi mümkün değildir. (6/En'am, 112; 72/Cin, 27-28.) İnsan iradesi üzerinde bile zorlayıcı gücü olmayan (14/İbrahim, 22) şeytanın peygamberi yanıltacağı, mesajını veya davasını saptıracağı düşünülemez.

Hal bu iken, şeytanın her peygambere musallat olmasını nasıl anlamalı? Belirtmek gerekir ki, bunun bazı tefsircilerin iddia ettiği gibi Garanik olayıyla herhangi bir ilgisi yoktur. İbn-i İshak, bir takım spekülasyonlara yol açan Garanik olayının bir aslı esası olmadığını söyler. Kurtubi de bu ayetin iniş sebebiyle ilgili gelen rivayetlerin hiçbirinin sahih olmadığına dikkat çeker. (Garanik hakkında bkz. 53/Necm, 19-20.)

Bu konuda Ebu Hayyan el Endelüsi, zikri geçen şeytanların şeytana uyan, onun yoluna giren kötü niyetli kimseler yani "şeytan insanlar" olduğunu söyler. Şeytanın rolünü ve misyonunu üstlenmiş bu kişiler vahye birtakım unsurlar karıştırmak, yalan yanlış bilgi ve kanaatleri dine karıştırmak, dinin kendisindenmiş gibi göstermek isterler. Bunlar ya lafzi ya da anlam veya yorum yoluyla bu işlemi gerçekleştirmeye çalışırlar. Böylelerinin çağımızda bolca örneklerine rastlamak mümkün. Vahyin inişi sırasında müşrikler kendilerine Kur'an okunduğunda müşrikler mesajı anlaşılmaz kılmak için anlamsız sesler çıkarırlardı (41/Fussilet, 26). İnkârcıların güçleri yeterse Peygamberi de yolundan saptırmak, vahyin özüne aykırı uydurmalarda bulunması için fitneye düşürmeye çalıştıklarını biliyoruz (bkz. 17/İsra, 73). Ancak Allah'ın lütfu ve rahmeti sayesinde bu teşebbüslerinin hiçbirinde başarılı olamadılar (4/Nisa, 113).

Bir başka ihtimal peygamberin aldığı vahyi bir yandan olduğu gibi tebliğ ederken diğer yandan beşer olarak kendi nefsinde, vicdanı ve aklı nezdinde kritik etmesi olabilir. İnsan olması ve kendi başına bırakıldığında hakikatin bilgisine, doğruluğa ve iyiliğe, kişisel veya toplumsal yarar fikrine ancak kendi beşeri melekeleriyle ulaşabilmesi dolayısıyla belki de "Yüce Allah hükmü böyle buyurdu, acaba şöyle de olamaz mıydı?" şeklinde geçirmesi şeytanın onun arzularına, temenni ve öngörülerine, kişisel görüş ve ideal anlayışına sızıp vahyi tahrif etme çabası olarak ortaya çıkabilir. Nitekim bazı hadislerde bunun işaretlerini görmek mümkün.

Kurtubi bu ihtimalleri sıraladıktan sonra şöyle der: Şeytan hile kastı ile onun içinden geçirdiği düşüncelere bir takım telkinlerde bulunmaya çalışır ve (mesela) şöyle derdi: "Yüce Allah Müslümanların sıkıntı ve darlıktan kurtulması için sana ganimetler ihsan etmesini dilesene!" Oysa yüce Allah Müs-

lümanlar için hayır ve faydanın (salah) bunların dışındaki yollarda olduğunu biliyor. Ebu'l Hasan el Mehdi der ki: Buradaki temenninin (ümniye) Kur'an'la, vahiyle ilgisi yoktur. Peygamber mal namına elinde bir şey kalmayıp da ashabının kötü halini görünce, kalbinden ve şeytanın vesvesenin etkisinde dünyayı temenni etmiş olabilir. İbn-i Abbas'ın naklettiğine göre, Hz. Peygamber içinden bir şeyler geçirdiği zaman şeytan da içinden geçirdiği düşüncelere bir şeyler katmaya çalışırdı. Taberi'nin tercih ettiği görüş budur. Bizim kanaatimize göre böyle bir ihtimal dahi zayıftır, nitekim Hz. Peygamber (s.a.)'in hayatında vahiy aldığı süreler boyunca bunu teyit edecek somut-kuvvetli bir olay görülebilmiş değildir. Öyle de olsa, vahyin ve tebliğin ilahi koruma altında olması söz konusu iddialarla ortaya çıkabilecek sakıncaları bertaraf etmeye yeter. Mesela Hz. Peygamber, bir ara emzikli kadının kocasıyla cinsel ilişki kurmasını yasaklamayı düşünmüş; kanaatine göre bu bebeğe zarar veriyor. Ancak Rumlar ve Sasanilere bakıp bunun zarar vermediğini öğrenince bu yasaktan vazgeçmiş. Bu olayda Peygamberi yasak koymaya sevkeden sebep kendi içtihadıdır, yine kendisi yasağa mesnet teşkil eden sebebin geçersizliğini anlayınca bundan vazgeçer. Ama diyelim ki, şahsi kanaati sonucu böyle bir yasak koysaydı, yüce Allah vahiy ile bunu düzeltir, geçerli sebebi olmayan yasağı kaldırırdı.

Bu iddia ve yakıştırmaları kabul ettiğimiz takdirde önemli bir sorunun ortaya çıkacağını akılda tutmak gerekir: Eğer peygamberin kişisel arzu ve görüşleri doğrultusunda hareket edebileceğini ve bunların da bir bölümünün şeytan ürünü şeyler olabileceğini varsayacak olursak, o zaman bize sünnet ve siret olarak intikal eden birçok söz, tatbikat ve takririn şeytanın müdahalelerinden masun olmayacağını, Kur'an'dan sonra referans aldığımız Sünnet'in ilahi vahyin koruması altında teşekkül etmediğini de kabullenmemiz gerekecek. Böyle bir şey mümkün değildir. Hiç kuşkusuz Hz. Peygamber'in Sünneti yol göstericidir, Sünnet Kur'an'ın mesajını ete kemiğe büründürür, hükümlerin tatbik yollarını ve yöntemini gösterir, tebliğe muhatap olanların dini nasıl anladıklarını ve hayata geçirdiklerini müşahede ile test eder. "**Zelle**" kabilinden yanılmalar vuku bulduğunda –ki bu mümkündür– hemen vahiy ile düzeltmeler yapılır, nitekim yapılmıştır da.

Şeytan veya şeytan insanlar teşebbüste bulunurlar –ki dinin asli mesajını bozmak için kıyamete kadar da teşebbüste bulunmaya devam edecekler– ancak yüce Allah dinini korumak üzere bu tür girişimleri ve çabaları anında akamete uğratır, hükümlerini sağlamlaştırıp pekiştirir, bu sayede teşebbüsleri eksik teşebbüs safhasında kalır (bkz. 6/En'am, 112). Allah her şeyi, ne olup bittiğini hakkıyla, bütün yönleriyle bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

53. ayet, bu tür teşebbüsler sonucunda oluşacak temenni ve kişisel görüşlere, şahsi fikir ve arzulara (ümniye) ancak kalbinde hastalık olan kimselerin itibar edeceğini belirtir. Yani teşebbüsler peygambere matuf olarak eksik kalırken, insanlar üzerinde etkili olabilir. Kalbinde hastalık olanlar böyle şeylerle sınanırlar, kim bu sınavda başarısız olursa hak ve hakikatten, hakkaniyet ve doğruluktan ve elbette Allah'ın rahmet ve mağfiretinden hayli uzağa düşer. Böyleleri zulüm işlemektedirler, yapmamaları gereken şeyleri yapmaktadırlar.

İman edenler ve kendilerine ilimden pay verilenler Kur'an vahyinin şeksiz şüphesiz Allah'tan olduğunu bilirler. Söylentiler, iddia ve yakıştırmalar onların inançlarını sarsmaz, Garanik gibi uydurma ve yakıştırmalara itibar etmezler. Vahiy kanalına şeytanın ve cinlerin karışıp değişiklik yapmaları veya uyku ile uyanıklık arasında peygambere vahiy dışında birtakım sözleri söyletmeleri düşünülemez.

55. ayet inkâr edenlerin kıyamete kadar Kur'an vahyi konusunda şüphe içinde yaşayacaklarını belirtir. Kıyametin kopmasından sonra yapacak şey kalmaz. O gün mülkün tamamı O'nundur yani hem inkarcılar diledikleri gibi Allah'ın mülkünde tasarrufta bulunmayacaklar hem bu hakikati ayne'l yakîn ve Hakka'lYakîn anlayacaklardır. Müslümanlarla ve kendi aralarında her ne konuda görüş ayrılığına düşüp bunu zulüm ve çatışma sebebi yapmışlarsa, Allah aralarında hükmünü verecek, hak ve hakikat ayan beyan ortaya çıkacaktır. İman edenler cennetle ödüllendirilecek, inkâr edenler aşağılatıcı bir azaba çarptıracaklardır. Dünyada inancından dolayı yurdundan sürülene, öldürülene ve ölene Allah güzel rızıklar hazırlamıştır. Yerleri rızık verenlerin en hayırlısı olan Allah'ın onlara ödül olarak vaadettiği cennettir (bkz. 2/Bakara, 218; 3/Âl-i İmran, 195; 4/Nisa, 97). Yüce Allah kimin ne yaptığını, hayatını nasıl geçirdiğini bilir, mühlet verir, ceza vermekte acele etmez. İmhal eder, ihmal etmez.

ذٰلِكَ ۚ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرَنَّهُ اللَّهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٦٠﴾

60. İşte böyle; her kim kendisine yapılan haksızlığın benzeriyle karşılık verir, sonra aleyhine 'azgınlık ve saldırıda' bulunulursa, Allah, mutlaka ona yardım eder. Şüphesiz Allah, affedicidir, bağışlayıcıdır.

Misliyle mukabelede bulunmayı veya uğranılan cezaya ceza ile karşılık vermeyi mümkün kılan ayetlerden (2/Bakara, 190-194; 16/Nahl, 126) sonra, bu ayet cezaya ceza ile karşılık vermeyi tekit etmekte ancak her zaman düşmana karşı zafer elde edilmeyeceğini de ima etmektedir. Bu durumda üzülmeye,

kendini harap etmeye veya inancından şüpheye düşmeye gerek yoktur. Çünkü kişi, ikinci defa saldırıya uğrayacak ve artık buna karşılık veremeyecek duruma düşecek olursa, Allah ona mutlaka yardım eder.

Bu yardım iki şekilde olur: Ya saldırıya uğramasıyla yurdunu terketmek zorunda kalır, hicret eder ve yeni gittiği yerde yeni imkân ve fırsatlara sahip olur –ki Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicret etmeleri bunun somut örneğidir– ya da mazlum ve mağdur olması dolayısıyla Allah katında sevaba sahip olur, bunun karşılığını dünyada görmese bile ahirette görür. Haklı sebeplerle de olsa düşmanına ceza vermeye kalkışan, zulmeder ve gadrederse farkında olmaksızın mazluma karşı yakın veya orta vadedeki yenilgisini hazırlamış olur. Çünkü yenilgiyi hazırlayan gerçek sebep hak ve hukukun ihlali ile zulümdür. Mazlum ve mağdur ne kadar haklı olursa olsun, eğer düşmanlığında aşırıya gider ve fırsatı eline geçirdiğinde zulmederse, eninde sonunda kendisi zalim olur ve zulüm onu iktidarından ve imkânlarından mahrum bırakır.

Şu halde "**Kötülüğün karşılığı kötülük**" (42/Şura, 40) ise de, her durumda haddi aşmamalı, sabretmeli ve nihai karar ve hükmü Allah'ın takdir edip vereceğinden en ufak bir şüpheye düşülmemelidir. (Ayrıca bkz. 2/Bakara, 190-194; 16/Nahl, 126 ve 42/Şura, 40-43. ayetlerin açıklaması.)

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَاَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٦١﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ الْاَرْضُ مُخْضَرَّةً اِنَّ اللّٰهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿٦٣﴾ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٦٤﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي الْاَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِاَمْرِهِ وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ اَنْ تَقَعَ عَلَى الْاَرْضِ اِلَّا بِاِذْنِهِ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿٦٥﴾ وَهُوَ الَّذِي اَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَكَفُورٌ ﴿٦٦﴾

61. İşte böyle; çünkü Allah, geceyi gündüze bağlayıp katar ve gündüzü geceye bağlayıp-katar. Şüphesiz Allah, işitendir, görendir.

62. İşte böyle; çünkü Allah hakkın ta kendisidir. O'nun dışında, onların taptıkları ise şüphesiz batılın ta kendisidir. Gerçekten Allah, yücedir, büyüktür.

63. Görmedin mi, Allah, gökten su indirdi, böylece yeryüzü yemyeşil donatıldı. Şüphesiz Allah, lütfedicidir, her şeyden haberdardır.

64. Göklerde ve yerde her ne varsa O'nundur. Şüphesiz Allah, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan (Gani)**dır, övülmeye lâyık olandır.**

65. Görmedin mi, Allah, yerdekileri ve denizde onun emriyle akıp giden gemileri, sizin yararınıza verdi. Ve izni olmadıkça, göğü yerin üstüne düşmekten alıkoyar. Şüphesiz Allah, insanlara karşı şefkatlidir, çok merhametlidir.

66. Sizi diri tutan, sonra öldürecek, sonra da diriltecek olan O'dur. Gerçekten insan pek nankördür.

Yüce Allah'ın sayısız kozmik ve tabiat olayından biri olan gece ile gündüz arasındaki ilişkiyi zikretmesi, O'nun kudretini hatırlatmak içindir. Gece ile gündüzün birbirini takip etmesi (bkz. 3/Âl-i İmran, 27) bizim dünyadaki hayatımızı mümkün kılar ve böyle bir düzen ancak her şeye kadir ve muktedir bir Yaratıcı'nın eseri olabilir. Durum böyle ise, yeryüzünde birbirine haksızlık edenler, yapıp ettiklerinin günün birinde hesabını mutlak kudret sahibi Biri'ne yani Allah'a vereceklerini akıldan çıkarmamalıdırlar. Çünkü O öyle bir Allah ki, her şeyi işitir ve görür, ihatası dışında zerre miktarı bir şey kalamaz. O haktır ve hakkın ta kendisidir. O'nun dışında kimden yardım istenirse, kime yalvarılırsa boştur. Yeryüzündeki hayat O'nun iradesi ve kudretiyle sürmektedir. Kupkuruyken, gökten yağdırdığı yağmurla yeryüzü yeşillenir, şenlenir insanın besleneceği gıdaları, ürünleri verir ki, buna sûrenin 5. ayetinde işaret edilmişti. Gökler ve yer, kısaca bütün varlık âlemi O'nun mülküdür, herkesin ve her canlının O'na ihtiyacı vardır, çünkü onlara hayatlarını veren Hay olan O'dur, O'nun ise kimseye ve hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, O ganidir, müstağnidir. Bu yüzden sadece O övülmeye layıktır; insan olsun put veya heykel olsun, başkaları övülmeyi hak edemezler. Yeryüzünde hayatın sürmesi, denizlerde gemilerin yüzmesi O'nun yasaları sayesindedir, eğer O yeryüzünü ve denizleri bu kıvamda, bu özelliklerde yaratmasaydı nasıl kuşlar havada uçar, gemiler batmadan sular üzerinde yüzer, insanların ihtiyacını karşılardı. Dilerse yüce Allah düzeni değiştirir, her şey altüst olur.

Kozmik ve tabii düzen insanın yararına göre sürüyorsa bu yüce Allah'ın insana olan şefkat ve merhametin sonucudur. (Denizlerde yüzen gemiler için bkz. 36 /Yasin, 41-43. ayetler; göklerle ilgili daha geniş bilgi için bkz. 13/Ra'd, 2. ayetin açıklaması.) Yüce Allah diri tuttuğu gibi ölümden sonra diriltecek olan O'dur. Yazık ki insan akıl edip iman etmiyor, bunca nimete gerektiği gibi şükretmiyor (34/Sebe, 13).

لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْأَمْرِ وَادْعُ إِلَىٰ
رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُسْتَقِيمٍ ﴿٦٧﴾ وَإِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا
تَعْمَلُونَ ﴿٦٨﴾ اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ
﴿٦٩﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ ذَٰلِكَ فِي كِتَابٍ
إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٧٠﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ
بِهِ سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿٧١﴾ وَإِذَا
تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ يَكَادُونَ
يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا قُلْ أَفَأُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذَٰلِكُمُ النَّارُ
وَعَدَهَا اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٧٢﴾

67. **Biz her ümmete bir ibâdet tarzı** (Mensek) **kıldık, onlar bu tarz üzere ibâdet etmektedirler. Öyleyse,** (din) **iş**(in)**de seninle çekişmesinler. Sen, Rabbine çağır. Şüphesiz sen dosdoğru bir hidayet üzerindesin.**

68. **Eğer seninle mücadeleye girişirlerse, de ki: "Allah, yapmakta olduklarınızı daha iyi bilir."**

69. **"Allah, kıyâmet günü, kendisinde ihtilafa düştüğünüz şey hakkında aranızda hükmedecektir."**

70. **Allah'ın, gökte ve yerde olanların hepsini bilmekte olduğunu bilmiyor musun? Gerçekten bunlar bir kitaptadır. Hiç şüphesiz bunlar**(ı bilmek)**, Allah için pek kolaydır.**

71. **Onlar, Allah'ı bırakıp da** (Allah'ın) **kendisine bir delil indirmediği ve haklarında** (hiçbir) **bilgileri olmayan şeylere tapıyorlar. Zulmedenler için hiçbir yardımcı yoktur.**

72. **Onlara karşı apaçık olan âyetlerimiz okunduğu zaman, sen o inkâr edenlerin yüzlerindeki 'ret ve inkârı' tanıyabilirsin. Neredeyse kendilerine karşı âyetlerimizi okuyanın üzerine çullanıverecekler. De ki: "Size bundan daha kötü olanını haber vereyim mi? Ateş... Allah, onu inkâr edenlere va'detmiş bulunmaktadır; ne kötü bir duraktır."**

Mensek'in sûrenin 34. ayette açıklamasını yapmıştık. Kelime ibâdet tarzı ve usulleri, kurban kesme ve kurban kesme yeri manalarında kullanılmakta-

dır. Daha geniş çerçevede ele alındığında takip edilen yol, şeriat ve ibadet tarzı olduğunu söyleyebiliriz. Her dini topluluğun kendine göre bir ibadet tarzı vardır. Yüce Allah dileseydi bütün insanları tek bir ümmet yani tek bir dini topluluk kılardı. Bir hikmete mebni olarak öyle dilemedi, insanların farklı din ve şeriatler üzere yaşamalarına izin ve imkân verdi. Bu da bize şu zaruri durumu ortaya çıkarıyor: Herkes kendi dini inancı ve hayat tarzı üzere yaşasın, bir diğerinin vicdanı ve kalbi üzerine baskı kurmaya teşebbüs etmesin. Din ve inanç bir vicdan ve gönül işidir. Zor ve baskı altında kabul ettirilen inançlar ruhen içselleştirilmez, insanları içi-dışı ayrı ikiyüzlü kılar, toplumda münafıkların sayısını arttırır.

Müslümanların yapmaları gereken inançlarını güzelce anlatmak ve hayırlarda yarışmaktır (bkz. 5/Maide, 48; 2/Bakara, 148). Çünkü hayrın kendisinde iyilik, güzellik ve toplam yarar bulunmaktadır. Bu konuda tartışma ve çekişmelere girişmenin anlamı yoktur. Ayetin indiği ortamda muhataplar, "Kadim dinler varken, sizin yeni usuller getirmenizin anlamı nedir" diye sordukları-nda onlara böyle cevap verilmesi emredilmiştir. Başka rivayetlere göre ise, ayet hayvan eti konusunda çıkan tartışma üzerine inmiştir. Müşrikler Müslümanlara "Keserek öldürdüğünüz hayvanın etini yiyorsunuz da Allah'ın öldürdüğü hayvanın (meyte) etini yemeyi yasaklıyorsunuz" diye itirazda bulunmuşlardır (Bu konu için bkz. 6/En'am, 119).

Hz. Peygamber (s.a.) kendisine vahyedildiği üzere dosdoğru yol üzeredir. Onun ve kıyamete kadar onu takip edecek olan Müslümanların görevi insanları Allah'ın yoluna çağırmaktır (28/Kasas, 87). İslam doğru yoldur, hidayettir, bunda şüphe yoktur. Hakikat böyle olmakla beraber başka din ve inanç gruplarıyla tartışma olacak ve sürecektir. Bu durumda sonuç getirmeyen ve belki muhatabı kendi yanlışında daha inatçı tutum almaya sevkedecek tartışma ve spekülasyonlardan kaçınmak için her şeyi Allah'ın daha iyi bildiğini söyleyip son hükmü O'nun vereceğini beyan etmekle yetinilmelidir. Burada söz konusu olan gerçeği arayan (hakikat arayıcıları) kişilerle tartışmamak, onlarla diyalog kurmamak değil, inatçı kimselerden kaçınmaktır. Farklı din müntesipleri arasında tartışmalar, polemikler sürüp gidecektir ama nihayetinde Yüce Allah, içine düştükleri görüş ayrılığı konusunda son hükmünü verecektir. (Bkz. 4/Nisa, 141; 39/Zümer, 46.)

Yüce Allah göklerde ve yerde olanları bilir; olup biten her şey kayıt altında, bir kitapta toplanmıştır. Onların Allah'ı bırakıp bağlandıkları, sarıldıkları başka tanrıların işe yarar bilgileri ve değerleri yoktur (bkz. 3/Âl-i İmran, 151). Batıl tanrılara bel bağladıkları için kendilerine ve hakikate karşı büyük hak-

sızlıklarda bulunmaktadırlar, bu yüzden onlara asıl yardım edebilecek Allah'ın lütfundan ve inayetinden mahrum kalarak yaşarlar.

72. ayet inkârcıların tevhid inancına karşı hoşgörülü ve tahammülkâr olmadıklarını haber vermektedir. Gerçekten de inkârın ve şirkin doğasında baskı ve zulüm vardır. Onlara İslam'dan söz edildiği zaman tavırları değişir, dilleri ve hatta elleriyle Müslümanın üzerine saldırmaya yeltenirler. İçlerinde besledikleri husumet ve öfkeyi yüzlerine bakarak anlamak mümkün. Bu gibilere öfkelerini daha da azdıracak hatırlatmada bulunmak gerekir ki, o da ahirette karşılaşacakları cehennem azabı yani ateştir.

يَا اَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهٗ اِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهٗ وَاِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْـًٔا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ ﴿٧٣﴾ مَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٧٤﴾ اَللّٰهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٧٥﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿٧٦﴾

73. Ey insanlar, (size) **bir örnek verildi; şimdi onu dinleyin. Sizin, Allah'ın dışında tapmakta olduklarınız –hepsi bunun için bir araya gelseler dahi– gerçekten bir sinek bile yaratamazlar. Eğer sinek onlardan bir şey kapacak olsa, bunu da ondan geri alamazlar. İsteyen de güçsüz, istenen de.**

74. Onlar, Allah'ın kadrini hakkıyla takdir edemediler. Şüphesiz Allah, güç sahibidir, azizdir.

75. Allah, meleklerden elçiler seçer ve insanlardan da. Şüphesiz Allah, işitendir, görendir.

76. O, önlerindekini ve arkalarındakini bilir. Bütün işler Allah'a döndürülür.

Tefsircilere göre 73. ayet 71. ayetle ilgilidir. Herhangi işe yarar, hakikate dayalı bir bilgi temeli olmaksızın Allah'tan başka varlıkların tanrı edinilmesi iyice düşünüldüğünde boş bir inanç olduğu anlaşılır. 73. ayet en güçlü argüman olarak "yaratma" fiilini gündeme getirmektedir. Kur'an'a göre kendisine tapınılmaya layık varlığın yaratıcı vasfına sahip olması gerekir. Yaratma gücü olmayan aksine kendisi yaratılmış olan bir varlığa tapınmak aklın alacağı tutum

olamaz. İster putlar ister liderler olsun, bir sineği dahi yaratamazlar, yaratmadıkları gibi sineğin onlardan kapacağı bir şeyi de kurtarmaya güçleri yetmez. Nitekim anlatıma göre tanrılık iddiasında bulunan Nemrut burnundan içeri giren bir sineğin beyninde meydana getirdiği tahribat sonucunda ölmüş.

"İsteyen de güçsüz, istenen de" ifadesinde isteyen (talib)in putlara tapanlar, kendilerinden istenen (matlub)un put ve heykeller olduğu söylenmiştir. Kaba putçuluğun hüküm sürdüğü yerlerde bu böyledir ancak İslam hidayetini bir kenara bırakıp ulu önderleri, kutsallaştırdıkları kişileri yol gösterici, kurtarıcı ilan edip dünya görüşlerini ve hayat tarzlarını onların öngörüleri istikametinde tanzim edenler de bu kapsamın dışında değildir. Ne kendileri ne tanrılaştırdıkları liderleri bir sineği yaratmaya güçleri yeter. (7/A'raf, 191-198.) Gayet açık hakikat şu ki, "Yaratan yaratmayan gibi değildir." (16/Nahl, 17.)

74. ayette insanların böylesine naif, zihnen düşük bir duruma düşmelerinin sebebi olarak Allah'ı hakkıyla takdir edememeleri gösterilir. Eğer Allah hakkında doğru, hakikate dayalı bilgi ve görüşlere sahip olsalardı, yaratılışın ve hayatın ne anlam ifade ettiğini takdir edebilselerdi bu dramatik duruma düşmezlerdi. (Bkz. 6/En'am, 91-92; 39/Zümer, 67.)

75. ayette Allah'ın, meleklerden ve insanlardan elçiler seçtiği belirtilir. Mekke müşrikleri Allah'ın elçisi olacak şahsın sıradan bir beşer olmayıp melek olması gerektiğini iddia ederlerdi. Yüce Allah meleklerden de insanlardan da elçiler seçer. Meleklerden seçilen elçiler ilahi vahyi peygambere getirir, Cebrailaleyhisselâm gibi. Diğerleri varlık âlemini Allah'ın emrini uygular, kozmik ve tabii yasaları işletir. İnsanlara Allah'ın elçileri olarak gelmez. İnsanlardan seçtiği elçiler ise peygamberlerdir. Dünyada ve varlık âleminin tümünde olup biteni yüce Allah işitir, görür (35-Fatır, 1). Herkes ve bütün işler Allah'a döndürülür.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٧﴾ وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ
وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ
الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا
شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ
مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٧٨﴾

77. Ey imân edenler, rükû edin, secdeye varın, Rabbinize ibâdet edin ve hayır işleyin umulur ki kurtuluş bulursunuz.

78. Allah adına gerektiği gibi cihat edin. O, sizleri seçmiş ve din konusunda size bir güçlük yüklememiştir, atanız İbrahim'in dini(nde olduğu gibi.) **O** (Allah) **bundan daha önce de, bunda** (Kur'ân'da) **da sizi "Müslümanlar" olarak isimlendirdi; elçi sizin üzerinize şahit olsun, siz de insanlar üzerine şahitler olasınız diye. Artık dosdoğru namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a sarılın, sizin Mevlânız ve O'dur. İşte, ne güzel mevlâ ve ne güzel yardımcı.**

Sûre iman, ibadet ve hayır işlerinin emredilmesiyle sona ermektedir. İman; Allah'ın birliği, ahiret ve risalet ile bunlara bağlı ölümden sonra diriliş, meleklere ve kitaplara iman ile hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanmayı gerektirir. Bunlar amentüde altı madde halinde özetlenmiştir. Sahih iman tevhid, ahiret ve risaleti temel alır. Risalete inanmak bittabi ve bizzarure meleklere ve kitaplara inanmayı beraberinde getirir. Ahiret ölümden sonra dirilişle zorunlu olarak ilişkilidir. Hayır ve şer ise, özellikle Mecusilik veya Mazdeizm doktrini söz konusu olduğunda önem arzeder. Çünkü Mazdeizmin iddia ettiğinin aksine hayır ve şer yani iyilik ve kötülük iki mutlak cevherden kaynaklanmaz, eğer şer de hayır gibi mutlak bir kategori veya cevher olsaydı, varlık âleminde mutlak iki gerçek, iki güç ve dolayısıyla iki tanrı olurdu. Felsefe ve itikatta büyük sorunlara yol açan çifte-gerçekliğin bir temeli de budur. İslam itikadının temeli tevhittir. İster hayrın ve şerrin mutlaklığı ister metafizik ve metafizik ayrımına dayalı çifte gerçeklik tevhid inancına aykırıdır. Yüce Allah iyiliği, hayrı yaratmıştır; kötülük yapma imkânını da bir özgürlük, bir yapabilme gücü olarak insana vermiştir yani bu gücü yaratan ve insana veren O'dur. Ancak iyilik Allah'tan kötülük insandandır. İnsan zannınca veya nefsine hoş geldiği gibi iyi olanı yanlış kullandığında, suistimal ettiğinde kötülük insan eylemlerinin sonucu olarak ortaya çıkar.

Rükû, sücud ve genel olarak ibadet somut olarak ve hergün beş defa tekrarlanan kulluğa işaret eder. Bunun çarpıcı ifadesi elbetteki namazdır. Oruç ve diğer ibadetler de bundan kopuk değildir. Yine toplumsal bir varlık olarak insan her tutum ve davranışında hayır işlemek durumundadır. Hayır kişiye, aileye, yakınlara ve genel olarak topluma dönük yararların tümünü içine alır. Müslüman sahih iman ve erkâna, peygamberin gösterdiği usule göre ibadet ederken aynı zamanda toplumsal yararlar sağlayacak eylemler ve etkinlikler içinde olmakla da yükümlüdür. Dağ başına inzivaya çekilmiş bir abid, belki kendi nefsi adına faydalar istihsal etmiş olabilir ama topluma herhangi bir

faydası yoktur, etkin olabilecek insanların dağlara, mağaralara çekildiklerini düşünelim, meydan inkârcılara ve zorbalara kalır. İman, ibadet ve toplumsal yarar (hayır) birlikte yürütüldüğü zaman umulur ki Allah kurtuluş nasip eder.

78. ayet, "Allah adına gerektiği gibi cihat edilmesini" emreder. Burada cihadın iki önemli ayağı vurgulanmıştır: Biri mutlaka Allah için yapılması gerekir. Nitekim cihad emrinin geçtiği ayetlerde "Allah yolunda (fi sebilillah veya fi sebilihi)" ibaresi peşinde yer alır. Ganimet veya jeostratejikhâkimiyet ve nüfuz için yapılan savaşlar cihad değildir, talan ve yağmayı hedefleyen çatışmalar bu kapsama girmez. Bu mülahazalarla Ömer bin Abdülaziz hilafete gelir gelmez ilk yaptığı işlerden biri fetihleri durdurması, esir pazarlarında satılan köle ve cariyelerin serbest bırakılmasını emretmesi olmuştur. Çünkü onun kanaatine göre artık fetihler Allah rızası ve i'lay-ı kelimetullah (Allah'ın ismini yüceltmek) için değil, ganimet için yapılmaktaydı.

İkincisi cihad "gerektiği gibi" yapılmalıdır. Cihadın bilinen ve değiştirilmesi mümkün olmayan anlamı Allah yolunda savaşmak yani kıtaldir. Ancak tefsirciler buradaki cihad kavramının daha geniş tutulduğunu düşünmektedirler. Savaş ve kıtal yanında her türlü zihni cehd, nefisle mücahede ve sorunların aşılması yolunda harcanan çok yönlü, dikkatli çaba da genel cihad kavramı içinde yer alır. Fıkhi çalışmaların esası olan içtihat, zihni cehdin esas alındığı kelam ve nefisle mücahedenin temel alındığı tasavvuf bu geniş kapsamdadır ama her üç değerli ve gerekli cehd ve gayret cihadı iptal edici mahiyette olmamalıdır. Belki Müslümanların içinde bulunduğu atalete, yoksulluk, sefalet, tembellik ve aylaklığa son verecek cehd ve mücahedeyi de buna katabiliriz. "Cihad"ın savaş ve kıtal anlamını iptal etmedikçe çerçevenin bu kadar geniş tutulmasında sakınca yoktur.

Bir Müslümanın dini için; işgal edilmiş topraklarını, yurdunu kurtarmak amacıyla veya canı, malı ve ırzı uğruna savaşması cihattır. Bu farzdır. Bunun yanında "zorba yöneticiye karşı hak sözü söylemek" (Müsned, V, 251; Ebu Davud, Melahim, 17; Nesai, Bey'at, 37; İbn-i Mace, Fiten, 20) yani zorba yöneticilere, baskı rejimlerine karşı mücadele etmek ve gerektiğinde savaşmak da cihattır.

İslam evrensel bir misyondur. Çünkü tevhid inancını esas alır, hak ve hakikatin tebliğini görev sayar ve yeryüzünde adaleti tesis etmek ve yüksek ahlaki bir hayatı öngörür. Kim bu dine rızasıyla dahil olmuşsa bu misyon için seçilmiş demektir. Bu konuda beyazlarla siyahiler, Araplarla Arap olmayanlar arasında herhangi bir fark yoktur. Söz konusu misyonla yükümlü tutulurken, Yüce Allah kimseye gücünün üstünde yük yüklemez. Tabii ki dinin bazı yükümlülükleri

zordur, meşakkatlidir –mesela hac ibadetinin meşakkatli-zor bir ibadet olması gibi– ama her hüküm sonuç itibariyle insanın kaldırabileceği kadardır, yüce Allah kimseye gücünün üstünde yük yüklemez (bkz. 2/Bakara, 286).

Bizim "dini nesebimiz" İbrahim aleyhisselâmdır. Yani hangi etnik kökenden, ırk, kavim veya bölgeden olursa olsun İslam dinine girenler "soy-sop manasında nesep" yoluyla değil, "dini bağ manasında sebep" yoluyla Hz. İbrahim'e bağlanırlar. O bizim atamızdır, çünkü Hz. Peygamber (s.a.) de kendini ona nispet etmiştir. Hz. İbrahim tarihin gündönümünde öğle vaktinin Ulu'l azm sıfatını peygamberidir, güneşin tam tepede olduğu vakitte tevhid dinini tebliğ etmek üzere beşeriyete gönderilmiştir. Hz. İbrahim ne Arap'tı ne İbrani'ydi; ne Yahudi ne Hristiyan'dı. O tevhid dininin tebliğcisi idi. Müslümandı, bütün varlığıyla Allah'ın iradesine teslim olmuştu (2/Bakara, 128). Şanı yüce Allah bizi de "**Müslüman**" olarak isimlendirdi. Bu isimden daha değerli, daha şerefli bir isim ve sıfat olamaz, bir Müslümanın da hangi mezhep, cemaat, tarikat ve grup içinde yer alırsa alsın Müslüman isminden başka isim alması ona yakışmaz.

Hz. Peygamber bizim üzerimizde şahid (veya şehid)dir. Kelimenin hem tanıklık hem örnek olmak üzere iki anlamı vardır. (Bu konu için bkz. 2/Bakara, 143. ayetin açıklaması.) İbrahim aleyhisselamın ve onun duası olan son elçi Hz. Muhammed (s.a.)'in ümmeti olarak Müslümanlar peygamberlerinin mirasını devam ettirmek suretiyle hem insanlık üzerine şahitlik edecekler hem örnek teşkil edecekler. Bu misyonu tahakkuk ettirmenin yolu namazı kılmak, zekâtı vermek ve Allah'ın kitabına, ilahi hükümlere sarılmaktan geçer. O bizim mevlamızdır (2/Bakara, 286); O'ndan daha güzel mevla ve yardımcı yoktur.

Hac (22) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

23- Mü’minun Sûresi

Mekke’de indirilen bu sûre 118 âyettir. İsmini ilk ayette geçen ve ileriki ayetlerde temel nitelikleri anlatılan “mü’minun (inananlar)”dan alır. Enbiya (21) sûresinden sonra, Secde (32) sûresinden önce inmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah’ın adıyla

قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَۙ ﴿١﴾ اَلَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَۙ ﴿٢﴾ وَالَّذِينَ
هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَۙ ﴿٣﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكٰوةِ فَاعِلُونَۙ ﴿٤﴾ وَالَّذِينَ
هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَۙ ﴿٥﴾ اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ
فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَۚ ﴿٦﴾ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَۚ ﴿٧﴾
وَالَّذِينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَۙ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ عَلٰى صَلَوَاتِهِمْ
يُحَافِظُونَۘ ﴿٩﴾ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَۙ ﴿١٠﴾ اَلَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَۜ هُمْ
فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١﴾

1. **Mü’minler gerçekten felah bulmuştur;**
2. **Onlar namazlarında hûşû içinde olanlardır;**
3. **Onlar, ‘tümüyle boş’ şeylerden yüz çevirenlerdir;**
4. **Onlar, zekâta ilişkin** (söz ve görevlerini mutlaka) **yerine getirenlerdir;**
5. **Ve onlar ırzlarını koruyanlardır;**
6. **Ancak eşleri ya da sağ ellerinin sahip olduklarına karşı** (tutumları) **hariç; bu konuda kınanmış değillerdir.**
7. **Fakat kim bundan ötesini ararsa, artık onlar sınırı çiğneyenlerdir.**
8. (Yine) **Onlar, emanetlerine ve ahitlerine riayet edenlerdir.**
9. **Onlar, namazlarını da** (titizlikle) **koruyanlardır.**

10. **İşte** (yeryüzünün hâkimiyetine ve âhiretin nimetlerine) **varis olacak onlardır.**

11. **Ki onlar Firdevs** (cennetlerin)**e de varis olacaklardır; içinde de ebedi olarak kalacaklardır.**

Mü'minler, inançları sahih dini bilgilerle düzenlenmiş kimselerdir. Her mü'min bu formasyondaki imana sahiptir. Kurtuluş mü'minlerin bir araya gelmesidir. Kur'an-ı Kerim asıl büyük kurtuluşun çoğul olanda olduğunu ima eder, tabii ki bu sahih imana sahip bireylerin kurtulmadıkları anlamına gelmez, ideal olanı ve hedeflenmesi gerekeni toplu halde hareket etmektir. Bu da zorunlu olarak mü'minlerin cemaat halinde yaşamalarını gerektirir.

Cemaat halinde yaşamak mü'minlerin tek tek ve kendilerine özgü özelliklerinin tezahür ettiği kişiliklerinin cemaat kazanı içinde eritilmesini gerektirmez, tek tek yağmur tanelerinin bir arada yağıp Allah'ın rahmetine dönüşmesi gibi cemaat da tek tek şahsiyet sahibi mü'minlerden teşekkül eder. Bu özelliğiyle "cemaatte rahmet vardır; Allah'ın eli cemaat üzerindedir."

Razi ayetin başında gelen "kad" edatına dikkat çekip bunun beklenenin gerçekleştiği durumlarda kullanıldığını söyler. Yani eğer aşağıda sıralanan sıfatlar bir arada bulunursa kurtuluş sağlanacaktır, sağlanmış demektir; "kad" bunun müjdesi, kesinlik ifade eden habercisidir.

"Kurtuluşa erenler"in ilk vasfı namazlarını huşu ile kılmalarıdır. "Huşu" Allah sevgisi ve haşyetinin kalbin derinliklerinde hissedilmesi, kalbin Allah'ı zikretmekle mutmain olması ve kalbe bağlı olarak diğer organlarının sükûnet içinde Allah'ın huzurunda ibadete durması haline denir. Huşu ile kılınan namazda dikkatin tamamının okunan ayetlerde ve yapılan dualarda toplanmasına çalışılır. Zira zaten namazın hedeflerinden biri insanı gündelik hayatın gailelerinden bir süreliğine koparıp onu ilahi huzura çıkarmaktır. Kişi namazda sağlı sollu eşya dünyası veya insanlarla ilgili olmamalı, okuduğu ayet ve dualar üzerinde zihnini toparlayabildiği oranda tefekkür etmelidir. Taha sûresinde (19/14) namazın "Allah'ı zikretmek, hatırlamak için kılındığı" belirtilmiştir. Efendimiz (s.a.) de şöyle buyurur: "Kula namazdan elde ettiği hisse aklettiği şeydir" (Müsned, II, 373). Bu hadis, namazın akli faaliyet yani derin tefekkürle ilgili olduğunu gösterir. Çünkü aslında namaz zihnin belli bir konuda, o anda eda edilen Allah'a kullukta, okuduğu ayetlerde ve dua da teksif edilir. Başarılı namaz zihnin, Allah'tan başka her şeyi zihin dışına çıkabildiği namazdır. Kurtuluşun ilk safhasının namaz olarak zikredilmiş olması namazın dinin direği olmasıyla alakalıdır. Erkânına göre ve sürekli kılınan namaz eğer huşu ile eda

ediliyorsa insanı kötülüklerden korur, onun dünya ve ahiretteki kurtuluşunu sağlar. (Bkz. 2/Bakara, 45.)

Mü'minlerin ikinci vasfı boş, malayani anlamsız gevezelikten, incir çekirdeğini doldurmayan söz, konu ve şeylerden uzak durmalarıdır. Mesela saatlerce bir futbol maçını ve dizileri konuşmak tam da budur. Bize emanet olarak verilmiş her bir nefesi bu ve benzeri konuları konuşarak tüketmek ayetin yergi konusu yapıp mü'minlere yakıştırmadığı "**lağv**"dır. (Bkz. 25/Furkan, 31/Lokman, 6-7; 56/Vakıa, 25.) Boş ve anlamsız söz ve işlerden uzak durmak gerekir (28/Kasas, 55). Kişi mecburen boş şeylerin konuşulduğu bir mecliste bulunmak durumunda ise, oradan ayrılır ayrılmaz "tevbe ve bağışlanma dilemelidir" (Tirmizi, Deavet, 39). İmam Rabbani'ye göre bir kimsenin boş şeylerle vakit geçirmesi yüce Allah'ın onu sevmediğinin belirtisidir.

Mü'minlerin üçüncü vasfı zekâtlarını vermeleridir. Tefsirciler sûrenin Mekke'de indiğini göz önüne alarak zekâtın Mekke'de bilindiğini, infak ve sadaka olarak anlaşıldığını, sabit miktarın ise Medine'de belirlendiğini kaydederler. Zekât, mal ve servetin temizliği, tezkiyesidir. "Kurtuluş (felah)"la ilişkilendirilmesi, nefsin de ancak tezkiye ile kurtulması dolayısıyladır (87/A'la, 14). Mal ve servetten zekât alındığında hem mal ve servet, hem bunu elinde bulunduran kişi temizlenmiş olur. Yoksulun hakkı olan payı vermeyen kimse temizlenmiş olamaz, dolayısıyla felah da bulamaz. Zekâtı verilmeyen servet refah getirir ama felah getirmez. Bu açıdan bakıldığında mü'minlerin meydana getirdiği bir İslam toplumunun sosyo-ekonomik hedefi refah değil, felahtır (9/Tevbe, 103).

Burada paradoks gibi görünen bir durum söz konusudur. Zekât, malı eksiltir gibi görünür, çünkü elindekinin 1/40'ını -veya duruma göre daha fazlasını- verdiğinde o kadar miktarı elinden çıkmış olur. Ancak hakikatte zekât eksiltme değil, mal ve servette artıştır. İkinci manası "nemalanma, artma" olan zekât, hakkıyla verildiğinde eksileni kat kat arttırır. Bu da şunu gösteriyor ki, sosyo-ekonomik politika olarak felahı esas alan bir toplum, refahı da bulur. Burada konu tercih ve öncelikle ilgilidir. Yani birinci tercih veya öncelik felah olursa refah gelir ama öncelik ve tercih refah olursa felah gelmez. Bunun tarihteki en çarpıcı örneğini V. Raşid Halife sıfatını almaya hak kazanmış Ömer bin Abdülaziz'dir. Yönetimi devraldığında bir kriz ve gelir bölüşümünde adaletsizlik vardı, iki sene gibi kısa bir zamanda Müslümanlar kendi çevrelerinde zekât verecek adam bulamaz hale geldiler. "Bu büyük ekonomik ve mali reform nasıl başardın?" diye soranlara Halife "Allah'la münasebetlerimizi düzelttik" demiştir. Allah yani Allah'ın diniyle münasebetleri düzeltme çabası felah, sonucu refahtır.

Mü'minlerin diğer vasfı "ırzlarını korumaları"dır (5. ayet). Irz, kadın veya

erkeğin başkasına haram olan bedenini, avret yerini veya daha geniş deyimiyle cinselliğini ifade eder (24/Nur, 30-31). Bizim ırz olarak çevirdiğimiz kelimenin aslı "**ferc**"tir, bu da iki bacak arasında cinsel organı ifade eder. Bilgi gücünü hikmetle, fiziksel gücü adaletle, şehvet gücünü de iffetle dengeleyip korumak gerekir. İffetin korunması esastır (70/Meâric, 29-32). İffet, kişiyi hem şehvete, hem iştaha karşı manevi bir kale gibi korur. Nitekim Araplar "afif (iffet sahibi)" kelimesini hem cinsel arzularını meşru çerçevede yaşayan ve başkalarının ırzına göz dikmeyen, hem yemekte obur olmayan kimse için kullanırlar. Mü'minlerin belirgin vasıflarından biri iffetli olmalarıdır: "Onlar iffetlerini korurlar" (23/Mü'minun, 5 ve 70/Meâric, 29).

"**Ala ezvacihim**" şeklindeki ifade, erkeklerin, kadınların ırzı üzerinde sorumluluk ve gözetleyici olduklarına işaret eder. Öyle olmasaydı "ala" yerine "an" gelirdi. Razi, örnek olarak "Kane Ziyaduala'l Basra" dendiğinde, bundan anlaşılan "Ziyad'ın Basra valisi" olmasıdır. Bu çerçevede Araplar evli kadın için "filan adamın nikâhı altındadır" derler. Tabii ki bu korunması gereken ırzın sadece kadına özgü olduğu anlamına gelmez, kadın gibi erkek de ırzını korumak durumundadır, her ikisi de gözlerini haramdan sakınmalıdırlar. Sakınma emir her iki cins için söz konusudur (24/30-31):

"**Ancak eşleri ya da sağ ellerinin sahip olduklarına karşı** (tutumları) **hariç; bu konuda kınanmış değillerdir.**" Kur'ân-ı Kerîm'de "sağ" ve "sağ el" güç ve hâkimiyet yanında doğruluk, Allah'a içten itaat ve müstakim olmayı yani Sırat-ı Müstakim üzere gitmeyi sembolize eder. Bu ve buna benzer âyetlerde "sağ ellerinin mâlik olduğundan" amaç ise savaş esiri kadınların takas veya fidye gibi işlemlerden sonra Müslüman erkeklere bırakılan câriyelerdir. Câriyelik, her türlü spekülasyon ve suistimale uğramış tarihi uygulamanın ötesinde doğrudan savaş hukukunun kaçınılmaz kıldığı ve belli tarihsel bir durumda görülen bir teamüldür. Kölelik ve cariyelik son tahlilde sistemin içinde neşet etmez, arızi olarak savaş sonucu ortaya çıkar. Prensip esirleri ya karşılıksız serbest bırakmak veya fidye alıp salmaktır (47/Muhammed, 4). İslâm hukuku bu uygulama ile savaş esirlerini onurlu birer insan olarak topluma kazandırmayı, sonunda özgürlüklerine kavuşturmayı hedef edinir. (Bkz. 4/Nisa, 24.) Savaş esirlerinin köle ve cariye olarak pazarlarda satılması veya baskınlarla insanların esir alınması İslam dışıdır ve maalesef İslam tarihinde bunun bolca örneklerine rastlanır. Yine Ömer bin Abdülaziz, yönetime geçer geçmez ilk yaptığı işlerden biri erkek ve kadın esirleri serbest bıraktırmasıdır; çünkü ona göre bunlar savaş esiri değil, pazarlarda alınıp satılan esirlerdir.

Yasa Koyucu'nun koyduğu bu sınırlar aşılamaz. Hüküm nikâhlı eşlerin cinsel

birleşmelerine izin vermektedir. Nikâhsız beraberlikler (zina) veya Lut kavminin müptela olduğu hastalık olan eşcinsellik haddi/sınırı aşmaktır (7/A'raf, 80 ve 26/Şuara, 166). Sınırı aşanlara fiilin cinsine göre çeşitli yaptırımlar (had) uygulanır.

Mü'minlerin diğer iki vasfı emanetlerine ve ahitlerine riayet etmeleridir. Emanetler, dünya ve ahirete ilişkin her türlü sorumluluktur. Bunlar söz olduğu gibi eylem cinsinden şeyler de olabilir. (Bkz. 4/Nisa, 58.) Hz. Peygamber "Münafığın alameti üçtür" buyurmuştur: "Konuşunca yalan söyler, verdiği sözde durmaz, emanete hıyanet eder" (Buhari, İman, 24; Müslim, İman, 107-108). Toplumsal hayat emanetlere riayet edilmedikçe, ahitlere sadakat gösterilmedikçe barış ve huzur içinde süremez (bkz. 5/Maide, 1).

Mü'minlerin vasıfları sayıldıktan sonra, açılan parantez yine "Onlar, namazlarını da (titizlikle) koruyanlardır" diye kapanır. Bu da namaza verilen büyük öneme işaret eder. Efendimiz (s.a.)'e "Allah'ın en çok beğendiği amel hangisidir?" diye sorulduğunda "Vaktinde kılınan namazdır" buyurmuştur. (Buhari, Mevakit, 5; Müslim, İman, 137). 2. ayette anlatıldığı üzere namaz "huşu" ile kılındığında ruh, zihin ve beden arasında ahengi sağlar, bu aynı zamanda tabiatta ve kâinatta var olan ahengin insandaki izdüşümü ve tezahürüdür.

1-11 ayetleri arasında sıralanan özelliklere sahip mü'minler, dünyada yeryüzünün hâkimiyetine ve âhiretin nimetlerine varis olacaklardır (bkz. 19/Meryem, 63). Veraset birinden kalan şeye denir. İnsan yeryüzünde Allah'ın halifesidir. Eğer gösterdiği çerçevede hükmeder, hukuku uygularsa ona nasip olan siyasi hâkimiyet mirastır. Bu demektir ki siyasi hâkimiyetin asıl ve gerçek sahibi Yüce Allah'tır, çünkü mülkün maliki O'dur. Kim O'nun çizdiği Hukuk ve maksatlar dışında hâkimiyete kalkışırsa hakkı olmayan şeyi gasp etmiş olur. Yeryüzü hakimiyeti Allah'ın olduğu gibi, ahirette cennet de O'nundur, dünyada doğru yol üzere yaşayanlar cennete de varis olacaklardır.

Ahiretteki yerleri Firdevs cennetleridir; Firdevs cennetin en seçkin yeridir; içinde ebedi olarak kalacaklardır (18/Kehf, 107). Nasıl mü'minler yeryüzü hâkimiyetine varis olacaklarsa ahirette de Firdevs cennetlerine de öyle varis olacaklardır.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً
فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً
فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ اَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا اٰخَرَ
فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿١٤﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾
ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾

12. **Andolsun, biz insanı, süzme bir çamurdan yarattık.**
13. **Sonra onu bir su damlası olarak, savunması sağlam bir karar yerine yerleştirdik.**
14. **Sonra o su damlasını bir alak** (embriyo) **olarak yarattık; ardından o alak'ı** (hücre topluluğu) **bir çiğnem et parçası olarak yarattık; daha sonra o çiğnem et parçasını kemik olarak yarattık; böylece kemiklere de et giydirdik; sonra bir başka yaratışla onu inşa ettik. Yaratıcıların en güzeli olan Allah, ne yücedir.**
15. **Sonra bunun ardından siz gerçekten ölecek olanlarsınız.**
16. **Sonra siz gerçekten kıyâmet günü diriltileceksiniz.**

Ayet açık ve sıralı biçimde insanın yaratılış safhalarını anlatmaktadır. Yaratılış safhalarından biri "çamurdan süzülen bir öz (sülale)"dir. "**sell**" mastarından türetilmiş sülale, bir şeyi bir şeyden sıyırıp çıkarmak, süzmek, özü ortaya çıkarmak demektir. Bu ilk insan olan Hz. Âdem'in yaratıldığı ilk safhaya işaret eder.

İnsanın ilk maddesi toprakla ilgili Kur'an'da çeşitli tanımlamalar yapılmış olup her bir tanımlama yaratılışın bir safhasına tekabül etmektedir. Mesela "Sülale denen çamurdan süzülmüş öz" dışında, yalın anlamıyla toprak (Türab: 35/Fatır, 11) Çamur (Tin: 23/Mü'minun, 12; 32/Secde, 7); siyah veya kokuşmuş çamur (Hameinmesnun: 15/Hicr, 26, 28, 33; ses çıkaran, kuru, sertleşmiş veya şekillenmiş balçık (salsal: 15/Hicr, 26; 55/Rahman, 14). Bunlar Âdemin çocukları için de temel teşkil eder, başka bir ifade ile varlık yapısı açısından beşer denen yaratığın maya ve cevheri hükmündedir. Netice itibariyle ihtiva ettiği elementler, embriyolojisi ve fizyolojik-biyolojik yapısıyla insan başlangıcından mezara girişine kadar toprakla ilişkilidir, dünyevi tabiatı itibariyle toprağa aittir.

Süzme çamurdan çıkan bir su damlası olan sülale (meni) belli işlemlerden geçip döl yatağına yerleşir. Başka bir yerde "nutfe" olarak adlandırılan bu bir damla suyun bir "karışım (emşac)" olduğu söylenir (; 16/Nahl, 4; 76/İnsan, 2). İbn-i Abbas'a göre, erkeğin menisi ile kadının menisi bir araya gelip birbirine karıştığı için bu ismi almıştır ki, buna bugün karışım sonucunda oluşan şeye "zigot" denmektedir.

Döl yatağı yani rahim, 77/Mürselat, 20-23. ayetlerin tefsirinde anlatıldığı üzere sağlam, güvenilir, koruyucu ve korunaklı bir yataktır (Karar-ı mekin). Allah'ın "rahim (esirgeyen-koruyan)" sıfatının lütfuyla anne "rahmi" de hayat bulan cenini harici tehlikelere karşı korur. Bu, türümüzün tarih içindeki sürekliliğiyle ilgili olarak Âdemin zürriyetinin babalarının bellerinden annelerinin rahmine akması halidir.

Sonra bu su damlası (nutfe) pıhtıya benzer, donuk bir kan haline gelir. Başka bir ifade ile artık Nutfe "alaka" olmuş, rahmin duvarına yapışıp tutunacak hale gelmiştir. Bunu izleyen safha, "alaka"nın "mudğa", belli belirsiz, kemiksiz bir çiğnem et olmasıdır. Ortada bir et parçası vardır ama henüz organlar, organların şekilleri ve bunları ortaya çıkaracak kemikler teşekkül etmiş değildir.

İşte bu safhadan sonra "mudğa", bedeni dik tutsun, organlar teşekkül etsin diye kemik (ızam) haline gelir. Bu safhada kıkırdak ve kemikler teşekkül etmeye başlar, süre geçtikçe şekillenir. Bu safhayı kemiklere et yapıştırılması, etin kemiklere bir elbise gibi giydirilmesi safhası izlemektedir.

Burada mucizevi olan hususlardan biri şu ki, elbette bundan 1400 sene önce, anne karnındaki ceninin teşekkül safhalarının son derece doğru ve sıralı bir şekilde anlatılması ve bu çerçevede kemik hücrelerinin yaratılması, arkasından etin kemiklere bir elbise gibi giydirilmesinin belirtilmesidir. Deney ve gözlem aletlerinin bilinmediği bu dönemde okuma yazması bile olmayan (ümmi) bir insan, bunları bu şekilde kendi akli yürütme, tahmin ve tasarımları sonucu söylemiş olamaz.

Ayet, bir bakıma insan ile diğer canlılar arasında yaratılışın ilk safhalarında bir benzerlik olduğunu ima etmekte ancak belli bir safhadan sonra insanın "bir başka yaratılış (Halk-ı ahar)" insan ile hayvanlar arasındaki makasın açıldığını söylemektedir. Bu kopuş, insan ile hayvan arasında evrimcilerin iddia ettikleri gibi bir akrabalık olmadığını gösteriyor. Hayvanların yaratılışlarında belli bir sınır var, onlar kendilerine tayin edilen fıtratın kapasitesi gereği daha ötesine geçemezler, kapasitelerinin sınırları dâhilinde hareket eder ve kendilerine ilham edildiği kadarıyla sadece fıtratlarını yaşarlar. Ancak insanın önü açıktır. Ona Allah'ın ruh üflemesi ve bu sayede konuşma, düşünme, akletme, temyiz etme yetenek ve gücünü kazanmasıyla hem diğer varlıklardan mahiyetçe ayrılmış hem de onlara göre ayrıcalıklı konuma yükselmiştir.

Yaratılışın sıralanan safhaları dikkatle izlendiğinde Allah'ın yaratışının son derece çarpıcı olduğu görülür. Bu yaratışta göz kamaştırıcı bir güzellik, hikmet, bilgi ve kudret var, kısaca insanın yaratılışı başlı başına bir mucizedir. Bütün bunları üzerinde tefekkür eden insan, varlıkta "Allah'tan daha güzel yaratıcı olmadığı"nı anlar ve yakin bir şekilde Yaratıcısı'nı yüceltir. (İnsanın yaratılış safhaları ve özellikleri için bkz. 22/Hac, 5; 32/Secde, 7-9; 77/Mürselat, 20-23 ve 86/Tarık, 5-7. ayetlerin tefsiri ve referansları.)

"Yaratıcıların en güzeli olan Allah, ne yücedir." İnsanın yaratılışıyla ilgili bu bilgileri böylece verdikten sonra, sıra "insana 'yaratma' fiili"nin nispet edilip edilmeyeceği konusuna gelmiş bulunmaktadır. "Yaratıcıların en güze-

li" bize Allah dışında da yaratıcı olabileceği fikrini ima etmektedir (37/Saffat, 125-126). Ancak bu yaratıcılar:

a) Her neyi yaratıyorlarsa, yoktan var etmiyorlar "min" edatının da işaret ettiği üzere "bir şeyi başka bir şeyden var ediyorlar". Mesela ağaçtan mobilya, pamuktan elbise meydana getirmek gibi.

b) Öyle de olsa hiçbir yaratıcı Allah'tan daha güzel şeyler yaratamaz, buna ne bilgisi ne iradesi, ne kudreti yeter.

c) Yüce Allah yegâne yani hakiki ve asli manada tek yaratıcıdır. Onun dışındaki yaratıcılar ise birden fazladır, nitekim ayette yaratma "halıkiyn (yaratıcılar)" şeklinde çoğul gelmiştir. Bu da gösteriyor ki, insana nispet edildiğinde yaratma, sun'/sanat veya icat/bulma fiilini ifade eder. Sun' ve san'at bir imaldir, icat ise varolanın bulunması, keşfi, ortaya yere çıkarılmasıdır. Yani insanın yaratma fiili ancak bir imalat ve bulup ortaya çıkarma etkinliğinden öteye geçmez.

Bu açıdan sanata baktığımız zaman, sanatçının iç dünyasının engin evreninden veya tabiattaki fenomen ve olaylardan hareket ederek şu veya biçimde bir sanat eserini –resim, heykel, mimari, edebiyat, şiir vb.– meydana getiren sanatçı hakiki yaratıcı değildir. İlhamını iç dünyasından alıyorsa, onu ve iç dünyasını yaratan Allah'tır, dış dünyadan alıyorsa o da öyledir. Tabiat yüklü melodilerden ibaret olmasaydı müzisyen beste yapamazdı. Sanatçı beşer olması hasebiyle her neyi meydana getiriyorsa Allah'ın yarattıklarının basit seviyede bir kopyası, tekrarı veya tahayyülüdür. Bu yüzden Platon resme, kopyanın kopyası demiştir.

İnsan hayatının özlü bir biçimde anlatıldığı bu ayetler kümesinde, eninde sonunda insanın öleceği ve kıyamet günü diriltileceği belirtilmektedir. (2/Bakara, 28; 3/Âl-i İmran, 185.)

وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ ۖ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ﴿١٧﴾
وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ ۖ وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍ بِهِ
لَقَادِرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَكُمْ فِيهَا
فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ
بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِلْآكِلِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۖ نُسْقِيكُمْ مِمَّا
فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٢١﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى
الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٢٢﴾

17. **Andolsun, biz sizin üstünüzde yedi yol yarattık; Biz yaratmada gafiller değiliz.**

18. **Biz gökten belli bir miktarda su indirdik ve onu yeryüzünde yerleştirdik; şüphesiz biz onu** (kurutup) **giderme gücüne de sahibiz.**

19. **Böylelikle, bununla size hurmalıklardan, üzümlüklerden bahçeler-bağlar geliştirdik, içlerinde çok sayıda yemişler vardır; sizler onlardan yemektesiniz.**

20. **Ve** (daha çok) **Tur-i Sina'da çıkan bir ağaç** (türü de yarattık)**; o yağlı ve yiyenlere bir katık olarak bitmekte** (ürün vermekte)**dir.**

21. **Gerçekten hayvanlarda da sizin için bir ders** (ibret) **vardır; karınlarının içinde olanlardan size içirmekteyiz ve onlarda sizin için daha birçok yararlar var. Sizler onlardan yemektesiniz.**

22. **Onların üzerinde ve gemilerde taşınmaktasınız.**

17. ayette sözü geçen "yedi yol (taraik)"in iki anlama geldiği söylenmiştir: Yollar veya tabakalar, katmanlar. Tefsirciler vahyin indiği zamanda güneşin bilinen yedi gezegenine atıf olduğunu söylüyorsa da (mesela Süleyman Ateş), bu yanlıştır. Zira mesajı belletmek üzere vahiy insan görme biçimini göz ardı etmese bile, temel bir bilgi hatası, maddi bilgi yanlışlığına düşmez. Ayete, ortaya çıkan astronomik bilgi çerçevesinde makul bir izah bulunamayınca Elmalılı Ahmet Hamdi Yazır, birtür işari tefsir yöntemine başvurarak "yedi yol"un insanın beş duyu organı (görme, işitme, tatma, dokunma, koku alma), akıl ve vahiy olduğunu söyler. Bu da ilk anda hoş görünse de, ayetin maksadından uzak görünmektedir, lafız bu manaya mütehammil değildir. Yedi yol'dan yedi gezegen veya yedi güneş sistemi kastedildiğini düşünecek olursak, bundan yeryüzü gezegeninin mevcut kıvamında sürmesinin yedi gezegen veya onunla irtibatlı yedi güneş sistemine bağlı olduğunu düşünebiliriz. Bu akla yatkındır. Ancak Arap dil özellikleri göz önüne alındığında "yedi"nin 3, 40, 70, 100 ve 1000 gibi kesretten kinaye olduğunu söylemenin daha doğru olduğu söylenebilir. Bu durumda ifadenin takdiri şöyle olmaktadır: "Biz sizin üstünüzde çok sayıda, birden fazla yol veya katman yarattık." Nitekim İbn-i Aşur ve Muhammed Esed bu yönde kanaat izhar etmektedirler. En doğrusunu Allah bilir.

Yüce Allah yaratmaya muktedirdir, neyi yarattığını bilir, ilmi ve iradesi dâhilinde yaratır; bilmeden, yanlışlıkla, dalgınlıkla hiçbir şeyi yaratmış değildir. Aristo ve Aristocuların farzettiklerinin aksine yarattığı her şey O'nun bilgisi dâhilindedir: "Yaratan yarattığını bilmez mi? O'nun bilgisi her şeyin bütün inceliklerini kapsar ve O her şeyden haberdardır" (67/Mülk, 14). Bu da bize

gösteriyor ki, ortada ne tesadüfen meydana gelmiş bir varlık söz konusudur ne de kör bir tabiat. Habbeden kubbeye, zerreden kürreye, her şey planlı ve amaçlıdır; bir sebep ve hikmete dayalı yaratılmıştır.

Yeryüzündeki canlı hayatın sürmesi suya bağlıdır. Suyu yüce Allah gökten yağdırmaktadır. Bu ister deniz, göl ve nehirlerdeki suyun buharlaşarak gökten yağmur olarak yere düşmesi, ister güneş ışınları yoluyla güneşten veya başka gezegenlerden atmosferi geçerek yağmura dönüşmesi şeklinde olsun, suyun fiili yukarıdan aşağıya doğru iniştir (nüzul-inzal). (39/Zümer, 21.) Ancak bu belli ölçülerde vuku bulur, ölçü aşılacak olsa her şeyi önüne katıp götüren sel felaketleri veya tsunamiler olur, bir rahmet olarak indirilen su fayda yerine zarar verir. Yine suyun toprağa karışıp belli kaynaklarda tutulması onun faydasını sağlayan önemli etmendir, tümüyle dibe aksaydı yine canlılara faydası olmazdı (15/Hicr, 21). Suyu bir rahmet olarak bağışlayan Allah dilerse bizi bundan yoksun bırakır. Bu harikulade yaratma sayesinde "hurmalıklar, üzümlükler bahçeler-bağlar gelişir, içlerinde çok sayıda yemişler var." (Bkz. 16/Nahl, 11.)

20. ayette geçen "Tur-i Sina" Filistin'de veya Eyle ile Mısır arasında Hz. Musa'nın Yüce Allah'la konuştuğu kutsal dağdır. Zeytini bol bir bölgedir, insanlar hem zeytinden hem yağından istifade etmektedirler (bkz. 24/Nur, 35). Bunda ve gerekse sütlerinden gerekse etlerinden ve diğer yerlerinden çeşitli faydalar elde edilen hayvanlarda nice ibretler vardır (bkz. 16/Nahl, 5-8; 66). Keza deniz taşımacılığında kullanılan gemiler yani ağır cisimlerin suyun kaldırma gücü sayesinde batmaması Allah'ın koyduğu yasalarla insana sunduğu büyük nimet ve imkânlardır. Eğer kör bir tabiat söz konusu olsaydı bu tabii düzen olmaz, her şey karmakarışık halde ve kaos içinde olurdu. Bir kitabın yazarı, bir evin mimarı olur da, bu harikuladekâinatın Yaratıcısı ve Rabbi olmaz mı?

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ
غَيْرُهٗ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ الْمَلَؤُا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهٖ مَا هٰذَٓا اِلَّا
بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ اَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَاَنْزَلَ مَلٰٓئِكَةً مَا
سَمِعْنَا بِهٰذَا فِٓي اٰبَٓائِنَا الْاَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌ بِهٖ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا
بِهٖ حَتّٰى حِينٍ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبِّ انْصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٢٦﴾ فَاَوْحَيْنَٓا اِلَيْهِ
اَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَاِذَا جَٓاءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ
فِيهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا

تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا ۚ إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ ﴿٢٧﴾ فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ
مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ
﴿٢٨﴾ وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴿٢٩﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
لَآيَاتٍ وَإِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ ﴿٣٠﴾

23. **Andolsun, biz Nuh'u kendi kavmine** (elçi olarak) **gönderdik. Böylece kavmine dedi ki: "Ey kavmim, Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur, yine de sakınmayacak mısınız?"**

24. **Bunun üzerine, kavminden inkâra sapmış önde gelenler dediler ki: "Bu, sizin benzeriniz olan bir beşerden başkası değildir. Size karşı üstünlük elde etmek istiyor. Eğer Allah** (öne sürdüklerini) **dilemiş olsaydı, muhakkak melekler indirirdi. Hem biz geçmiş atalarımızdan da bunu işitmiş değiliz."**

25. **"O, kendisinde delilik bulunan bir adamdan başkası değildir, onu belli bir süre gözetleyin."**

26. **"Rabbim" dedi** (Nuh). **"Beni yalanlamalarına karşılık, bana yardım et."**

27. **Böylelikle biz ona: "Gözetimimiz altında ve vahyimizle gemi yap. Nitekim bizim emrimiz gelip de tandır kızışınca, onun içine her** (tür hayvandan) **ikişer çift ile içlerinden aleyhlerine söz geçmiş** (azap gerekmiş) **onlar dışında olan aileni de alıp koy; zulmedenler konusunda bana muhatap olma, çünkü onlar boğulacaklardır" diye vahyettik.**

28. **"Böylece sen, beraberinde olanlarla gemiye bindiğinde o zaman de ki: "Bizi o zulmeden kavimden kurtaran Allah'a hamdolsun."**

29. **Ve de ki: "Rabbim, beni kutlu bir konakta indir, sen konuklayanların en hayırlısısın."**

30. **Hiç şüphesiz bunda âyetler vardır ve biz gerçekten denemeden geçiririz.**

23 ila 50 arası ayetler tarih içinde Allah'ın muradını, ilahi mesajı tebliğ etmek üzere birer elçi olarak gönderilen peygamberleri (Hz. Nuh, Hz. Hud, Hz. Salih, Hz. Şuayb vd.) ve onların kavimleri ile olan zorlu ilişkileri anlatmaktadır. Söz konusu kıssalar, başka sûrelerde geçmiş olmasına rağmen, Kur'an'ın takip ettiği yöntem gereği, kıssaların bir kere daha ele alınmasının sebebi bir yandan hatırlatmada bulunmakta -çünkü kendi bağlamında ele alınan bir ko-

nunun tarihsel olaylarla desteklenmesine önem veriliyor– diğer yandan başka sûrelerde kıssanın değinilmeyen bir yönünü, farklı boyutunu öne çıkarmaktır.

Nuh aleyhisselâm kavmine Allah'ın elçisi olarak gönderilmiştir. Onları Allah'ın birliği inancına davet etmekle yükümlüydü, tabii ki tevhid inancı aynı zamanda ve bizzarure sosyal hayatın ilahi hükümlere, ma'ruf olana göre düzenlenmesini gerektirir. Kavmi ise isyan ve günahta azmıştı, hayat tarzını değiştirmeyi düşünmüyordu. Ona yönelttikleri itiraz, Nuh'un kendileri gibi bir beşer olmasıdır. Bir insan olduğuna göre, Allah'tan vahiy almış olamaz amacı toplum üzerinde üstünlük kurmaktır. Öne sürdükleri bir diğer argümana göre, atalarından böyle görmüşlerdir, üzerinde bulundukları yol doğrudur. Kavmin ileri gelenlerinin hayat inançları ve hayat tarzlarının doğruluğu konusunda geçmişe atıfta bulunmaları, Hz. Nuh zamanında da uzun bir tarihi geçmişin geride bırakıldığını göstermektedir. Öylesine uzun bir geçmiş ki, insanlar köklü gelenekler, yerleşik inançlar ve yaşama tarzları geliştirebilmişlerdir.

Uzun süren tartışmalar, diyalog ve mücadeleler fayda vermeyince Nuh aleyhisselâm kavmi karşısında yenik düştüğünü kabul eder, yüce Allah'tan onlara bir ceza vermesini ister ki, bu Nuh aleyhisselâmın kavmine bedduasıdır.

Kavminin diğer bir argümanı, bu tür taleplerde bulunan kişinin akıl sağlığının yerinde olmayacağı konusudur. Böyle bir adamı gözetim altında tutmak gerekir. Hakikati ve doğruyu, adaleti ve ahlaki erdemleri savunan ya da yerleşik rejime meydan okuyanların delilikle suçlanıp gözetim altında tutulması 20. yüzyılda faşist ve komünist rejimlerde de görülen bir uygulamaydı. Mesela Sovyet Rusya'da Stalin döneminde materyalizme aykırı fikirler beyan eden bilim adamları tımarhanelere gönderilirdi.

Hz. Nuh, ilahi emir ve gözetim altında gemi yapar, tufan kopar, böylece kavmi tarihten silinir. "Bizim emrimiz gelip de tandır kızışınca" cümlesinde geçen "tandır"ın ateşi hatırlattığı açıktır. Bu da gösteriyor ki, gemi o müthiş tufanda su üzerinde sadece rüzgârla değil, gemi içinde oluşturulan bir enerjiyle hareket edip yol alabilmiştir.

Gemiye binip kapılarını kapattıktan sonra Nuh aleyhisselâmdan "Bizi o zulmeden kavimden kurtaran Allah'a hamdolsun." Ve de ki: "Rabbim, beni kutlu bir konakta indir, sen konuklayanların en hayırlısısın" şeklinde dua etmesi istenir. Tufan kopar, dua kabul olunur, Hz. Nuh ve gemidekiler güvenli ve bereketli bir yere (Zemahşeri), Cudi Dağı'na konar, sonra Mezopotamya ovasına inerler. Tarihte medeniyetlerin ve ilk şehirlerin ikinci ana yurdu olmuş Mezopotamya –Kur'an'a göre beşeriyetin ilk ana yurdu ve şehri Mekke'dir– bu tarihi perspektiften bakıldığında güvenli ve bereketli yer olması gerekir. Kıyamete kadar bu bölgeyi güvenli ve bere-

ketli kılmak üzerinde yaşayan Müslüman halkların görevi ve sorumluluğudur. Nuh aleyhisselâmın kıssasında büyük ibretler vardır. (Daha geniş bilgi için bkz. 7/A'raf, 59-64; 11/Hud, 25-49; 26/Şuara, 105-122; 54/Kamer, 9-17 ve Nuh sûresi.)

ثُمَّ اَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا اٰخَرِينَۚ ﴿٣١﴾ فَاَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ اَنِ
اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِهِ
الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاۤءِ الْاٰخِرَةِ وَاَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۙ مَا هٰذَۤا
اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْۙ يَاْكُلُ مِمَّا تَاْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَئِنْ
اَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ اِنَّكُمْ اِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿٣٤﴾ اَيَعِدُكُمْ اَنَّكُمْ اِذَا مِتُّمْ
وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا اَنَّكُمْ مُخْرَجُونَۖ ﴿٣٥﴾ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَۖ
﴿٣٦﴾ اِنْ هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَۖ ﴿٣٧﴾
اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهٗ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ
رَبِّ انْصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٣٩﴾ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَۚ ﴿٤٠﴾
فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاۤءًۚ فَبُعْدًا لِلْقَوْمِ الظّٰلِمِينَ
﴿٤١﴾ ثُمَّ اَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا اٰخَرِينَۚ ﴿٤٢﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ
اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَاْخِرُونَۚ ﴿٤٣﴾ ثُمَّ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًاۜ كُلَّمَا جَاۤءَ اُمَّةً رَسُولُهَا
كَذَّبُوهُ فَاَتْبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ اَحَادِيثَۚ فَبُعْدًا لِقَوْمٍ لَا
يُؤْمِنُونَ ﴿٤٤﴾ ثُمَّ اَرْسَلْنَا مُوسٰى وَاَخَاهُ هٰرُونَ بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍۙ
﴿٤٥﴾ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهٖ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَۚ ﴿٤٦﴾ فَقَالُوٓا
اَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَۚ ﴿٤٧﴾ فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ
الْمُهْلَكِينَ ﴿٤٨﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ وَجَعَلْنَا
ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهٗٓ اٰيَةً وَاٰوَيْنَاهُمَٓا اِلٰى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ ﴿٥٠﴾

31. Sonra onların ardından bir başka insan-nesli yaratıp-inşa ettik.

32. Onlara da kendi içlerinden: "Allah'a ibâdet edin. Sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur, yine de sakınmayacak mısınız?" (desin) **diye içlerinden bir elçi gönderdik.**

33. **Kendi kavminden, inkâr edip âhirete kavuşmayı yalanlayan ve kendilerine, dünya hayatında refah verdiğimiz önde gelenler dedi ki: "Bu, sizin benzeriniz olan bir beşerden başkası değildir, kendisi de sizin yediklerinizden yemekte ve içtiklerinizden içmektedir."**

34. **"Eğer sizin benzeriniz olan bir beşere boyun eğecek olursanız, andolsun, siz gerçekten hüsrana uğrayanlar olursunuz."**

35. **"O, öldüğünüz, toprak ve kemik hâline geldiğiniz zaman, sizin mutlaka** (yeniden diriltilip) **çıkarılacağınızı mı va'dediyor?"**

36. **"Heyhat, size va'dedilen şeye heyhat..."**

37. **"O** (bütün gerçek), **yalnızca bizim** (yaşamakta olduğumuz bu) **dünya hayatımızdan ibarettir; ölürüz ve yaşarız, biz diriltilecekler değiliz."**

38. **"O ise, yalnızca bir adam** (insan)**dır, Allah adına yalan uydurmaktadır, bizlerde ona inanacak değiliz."**

39. (Peygamber) **dedi ki: "Rabbim, beni yalanlamalarına karşı bana yardım et."**

40. (Allah) **Dedi ki: "Az bir süre** (bekle), **onlar gerçekten pişman olacaklar."**

41. **Derken, hak** (ettikleri cezaya karşılık) **olmak üzere, o korkunç çığlık onları yakaladı. Böylece onları bir süprüntü kıldık. Zulmeden kavim için yıkım olsun.**

42. **Sonra onların ardından başka nesiller yaratıp-inşa ettik.**

43. **Ümmetlerden hiçbiri, kendisine tespit edilmiş eceli ne öne alabilir ne erteleyebilir.**

44. **Sonra birbiri peşi sıra elçilerimizi gönderdik; her ümmete kendi elçisi geldiğinde, onu yalanladılar. Böylece biz de onları** (yıkıma uğratıp yok etmede) **kimini kiminin izinde yürüttük ve onları** (tarihin anlatıp aktardığı) **bir olay kıldık. İmân etmeyen kavim için yıkım olsun.**

45. **Sonra Musa ve kardeşi Harun'u âyetlerimizle ve apaçık bir delille gönderdik.**

46. **Firavun'a ve ileri gelen çevresine; fakat onlar büyüklendiler. Onlar, 'büyüklenen-zorba' bir topluluktu.**

47. **Dediler ki: "Bizim benzerimiz olan iki beşere mi inanacakmışız? Kaldı ki, onların kavimleri bize kullukta** (kölelikte) **bulunmaktadırlar."**

48. **Böylece onları yalanladılar ve yıkıma uğrayanlardan oldular.**

49. **Andolsun, biz Musa'ya kitabı verdik, belki onlar hidayete erer diye.**

50. Biz, Meryem'in oğlunu ve annesini bir âyet kıldık ve ikisini barınmaya elverişli ve akarsuyu olan bir tepede yerleştirdik.

Nuh aleyhisselâmdan sonra başka kavimler geldi. Nesillerin birbiri peşi sıra gelişleri Kur'an-ı Kerim'de "Nun-u azame (Biz)" kullanılarak ilahi bir inşa olarak anlatılmaktadır. Bu demek oluyor ki, insanlar J. J. Ruasseau'nun iddia ettiğinin aksine ne kadar sürdüğü bilinmeyen bir doğa durumu yaşamış değildirler. "İnşa etme" Yüce Allah'ın doğrudan veya melekler aracılığıyla insanları bir araya getirip bir topluluk hayatı meydana getirdiği anlamına gelmez, insanların fıtratları, tabiatları gereği bir araya gelip bilinçli varlıklar olarak topluluk hayatı yaşamaları, medeni yapılar kurmaları anlamına gelir. "İnşa" Batı antropolojisi veya sosyal bilimlerinin beşeriyetin başlangıcı için kurguladığı hord-sürü halde yaşama faraziyesini çürütmektedir. Ancak tekrar edildiği üzere bu kavimler aynı hataya düşmekten kurtulamamışlardır. Sonunda onlara da elçiler gönderilmiştir.

Elçilerin onları davet ettiği şey tevhid inancı ve ilahi hükümlere, hukuka dayalı ahlaki hayat tarzıdır. Elçilere beklendiği üzere önde gelen zümreler, hâkim sınıflar karşı çıkmış, bir beşerin tebliğ ve önerilerini kabul etmeyeceklerini söylemişlerdir. Öne çıkardıkları diğer itiraz noktası, hayatın bu dünyada yaşananlardan ibaret olduğu fikridir: Onlara göre ölümden sonra diriliş ve dünya hayatını takip eden ahiret yoktur. Böyle olunca kimseye hesap vermeyecek, yaptıkları yanlarında kâr kalacaktır. Hz. Salih, Hz. Hud veya Hz. Şuayb'a karşı çıkan toplulukların onları "Allah'a karşı yalan uydurmaktadır" demeleri onların aslında Allah'ın varlığına inandıklarını göstermektedir. Dedikleri şuydu: "Allah vardır, biz O'nun varlığına inanıyoruz ama O bir elçi göndermiş değildir, elçinin bizden istediği gibi ilahi hükümleri dünya hayatımızda tatbik etmeyeceğiz; kendi hayat tarzımızı kendimiz belirleyeceğiz, kendi kanunlarımızı kendimiz yapacağız."

Sonunda peygamberler Allah'tan yardım talep etmek zorunda kaldılar, çünkü artık onlardan ümitlerini kesmişlerdi. Yine de şanı Yüce Allah belki dönerler, pişman olur da kendilerini düzeltirler diye onlara yeteri kadar mühlet verdi. Islah olmayınca onlara yıkıcı azap geldi. Yerle bir oldular, malikâneleri, köşk ve sarayları, övündükleri kurum ve yapıları yerin dibine geçti; onlar da saltanatlarıyla birlikte tarih sahnesinden silinip gitti. Bu zulmeden bütün toplumların, despot devlet ve yoldan çıkmış medeniyetlerin başına gelen azaptır. Tefsircilere göre, 31-41 arası ayetlerde anlatılanlar Hud aleyhisselâmın elçi olarak gönderildiği Ad kavmidir. (Bkz. 7/A'raf, 65-69.)

Bunları başka kavimler (Salih, Lut ve Şuayb aleyhimüsselâmın kavimleri)

takip etti. Onlar da aynı hatayı tekrar ettiler, inkâr ve isyan içinde yaşadılar, elçileri yalanladılar. Onlara da sonunda şiddetli azap geldi, onları yerle bir etti. Daha sonra diğer sûrelerde hayli geniş ele alınan Hz. Musa ve Hz. Harun hem Mısırlıları hem İsrailoğullarını uyarmak için elçiler olarak gönderildiler. Onlar da elçilere karşı büyüklendiler, söz dinlemediler, zorbalıklarına ve günahkâr hayatlarına devam ettiler. Son Peygamber'den önce İsa aleyhisselâm geldi ve ilahi tebliği yaptı. Annesi ve kendisi birer ayet idi ama insanlar yine gerekli ibreti almadı. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 47; 19/Meryem, 21 ve 21/Enbiya, 91.)

يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٥١﴾ وَإِنَّ هَٰذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ﴿٥٢﴾ فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٥٣﴾ فَذَرْهُمْ فِي غَمْرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٥٤﴾ أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَالٍ وَبَنِينَ ﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٦﴾

51. Ey elçiler, güzel ve temiz olan şeylerden yiyin ve salih amellerde bulunun; çünkü gerçekten ben yapmakta olduklarınızı biliyorum.

52. İşte sizin ümmetiniz bir tek ümmettir ve Ben de sizin Rabbinizim; öyleyse benden korkup-sakının.

53. Ancak onlar, işlerini kendi aralarında (farklı) **kitaplar hâlinde böldüler; her bir grup ellerinde olanla yetinip sevinmektedir.**

54. Artık sen onları belli bir süreye kadar kendi gafletleri içinde bırak.

55 Onlar sanıyorlar mı ki, kendilerine verdiğimiz mal ve çocuklarla.

56. Biz onların hayırlarına koşuyoruz (veya yardım ediyoruz)**? Hayır, onlar şuurunda değiller.**

Elçilere "tayyib" ve "salih amel" emredilmiştir. "Tayyib", helal ve meşru olması yanında hoş, lezzetli ve besleyici anlamında olan hertür gıda, besin ve meşrubattır. Hayvansal ve bitkisel gıda, tahıl, baklagiller buna dâhildir. "Salih amel" de yapılması durumunda barış (sulh) ve esenliği, huzur ve dayanışmayı tesis eder, iyilik ve fayda sağlar. Tayyib kişisel ve bedene, salih amel toplumsal hayatla ilişkilidir (bkz. 2/Bakara, 168 ve 172. ayetlerin açıklaması).

Yukarıda anlatılan peygamberlerin tümüne tayyib ve salih amel emredilmiştir, onların da kavimlerine yaptıkları tebliğ ve emrettikleri hayat tarzı bu ikisini esas almaktadır. Eğer tarihte peygamberlere bu ikisi emredilmişse, Son

Peygamber Hz. Muhammed (s.a.)'e de aynısının emredilmiş olması tabiidir. Bu böyle ise, o zaman tayyib ve salih amel bizlere yani kıyamete kadar onun tebliğini takip edecek Müslümanlara da aynısı emredilmiş demektir. Tek tek insanların veya toplumların bu emri yerine getirip getirmediklerini Yüce Allah bilmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah temizdir, sadece temiz olanları kabul eder. Allah peygamberlerine neyi emrettiyse mü'minlere de onu emretmiştir. Yüce Allah Peygamberlere: 'Ey peygamberler! Temiz ve helâl olan şeylerden yiyin, salih ameller işleyin!' buyurmuştur. Mü'minlere de:'Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin' buyurmuştur." (2/Bakara, 172) Hz. Peygamber (s.a.) daha sonra şunları söylemiştir: "Bir kimse Allah yolunda uzun seferler yapar. Saçı başı dağınık, toza toprağa bulanmış vaziyette ellerini gökyüzüne açarak: Yâ Rabbi! Yâ Rabbi! Diye dua eder. Hâlbuki onun yediği haram, içtiği haram, gıdası haramdır. Böyle birinin duası nasıl kabul edilir!" (Müslim, Zekât, 65; Tirmizi, Tefsir, 2/37.)

Hz. Ali, Allah'ın Elçisi'nin kendisine şu duayı öğrettiğini söyler: "Allahım! Bana helâl rızık nasip ederek haramlardan koru! Lütfunla beni senden başkasına muhtaç etme!" Sömürü ve yağmaya, rüşvet ve yolsuzluklara batmış bir insanın kazanıp biriktirdiği, yiyip içtiği "tayyib" değildir.

Bu iki emrin bütün peygamberlere, onların aracılığıyla kavimlerine ve bizim peygamberimiz ile onun dilinden bize de emredilmiş olmasını "Sizin ümmetiniz bir tek ümmettir ve Ben de sizin Rabbinizim" ifadesinden anlıyoruz. Emrin kaynağı birdir, ona tabi olanlar da birdir. Başka bir ifadeyle hangi kavimden, ırk veya bölgeden, dil grubu veya renkten olursa olsun, kim helal, meşru, temiz ve hoş gıdaları seçip alıyorsa, hayatını, toplumsal düzenini salih amel zemininde belirliyorsa bu tarihsel ve evrensel topluluğun yani ümmetin üyesidir. Bu ümmetin tabi olduğu ilah bir ve tek olan Yüce Allah'tır. Sadece O'ndan sakınıp korkmak, O'nun iradesine teslim olmak gerekir. İnsanlığı birleştirecek olan ortak payda bir olan Allah inancının ifadesi tevhid, helal ve hoş rızık, salih ameller ve ümmet bilincidir. Din de tektir parçalara ayrılamaz, ümmet de tektir herbir kavmi, zümresi veya mezhebi diğerine yabancılaşamaz, onunla çatışamaz (21/Enbiya, 92).

İnsanlık, bu temelde bir ve birlik içinde olması gerekirken kendi aralarında fırkalara bölündü. Çeşitli anlayışlar, ekoller, mektepler meydana getirdi, bu farklılıkları teorik bir çerçeveye oturttu (kitap) ve her bir fırka elindekiyle yetinip mutlu oldu. Çünkü bu sayede hak ve hakikati bulduğunu, doğru yaşama tarzının kendi yorumu olduğunu zannetti (6/En'am, 159).

Bu bağlamdaki bölünme dinin asıllarından hareketle ortaya çıkan yorum yani tefsir ve içtihat farkına değil, heva ve hevese, çıkar ilişkilerine, etnik veya mezhep taassubuna dayalı dinin suistimaline işaret etmektedir. Müslümanlar bu türden bölünmeler karşısında uyanık olmalı; belli ve meşru usul dâhilindeki farklı yorumları, tefsir ve içtihatları, mezhep farklılıklarını mutlaklaştırmaktan; dinin hak ve hakikatlerini kendi tekellerine geçirmekten, temellük etmekten kaçınmalıdırlar. Mezhepler tabii ve gerekli, mezhepçilik ise gayrimeşru ve tehlikelidir, çünkü fitnenin alevlenmesine ırkçılık ve milliyetçilik gibi kolayca sebebiyet verebilir.

Meşru olmayan çerçevede dini suistimal edenler ve kendi görüşlerini, din ve mezhep anlayışlarını mutlaklaştırıp başkaları üzerinde tahakküm aracı kılma hatasına düşenler, madem zihinleri rahattır, asıl hakikati algılamıyorlar, duyargalarını gerçeğe kapatmışlardır, bu durumda onları kendi hallerine bırakmak lazım (15/Hicr, 39). Çünkü üzerlerine baskı kurmanın yararı yoktur, baskı altında inanır gibi görünseler de asıl kalplerinde başka fikir ve yorumlar hükmünü icra etmektedir. Bu pek uzak olmayan gelecekte zihniyetleriyle birlikte çöküş hali yaşayacaklarının habercisidir. Öyle bir gaflet, dalgınlık, sarhoşluk hali içindedirler ki hakikati idrak etmeleri zordur. Zannediyorlar ki sahip oldukları mal ve servet; sayısal ve siyasal üstünlük; aile, aşiret, kabile veya taraftar kitlesinin kalabalıklığı onları davalarında, görüş ve tezlerinde haklı çıkarmakta ya da üstünlüklerini daimi kılmaya yeter sebep olmaktadır.

Hayır! Bu düşüncede olanlar büyük yanılgı içindedirler, mal ve servet, sayısal üstünlük ve bir şekilde ele geçirilmiş siyasi iktidar doğru yolda olanları kandırmasın (9/Tevbe, 55). Eninde sonunda bunlar biter, sona erer. Yüce Allah'ın mal ve servet, güç ve iktidar gafleti içinde olanlara uyarıcı mahiyette bildirimlerde bulunması onların yararınadır. Onlara süre tanınması dönmeleri için önemli bir fırsattır (bkz. 3/Âl-i İmran, 178). Yazık ki bunun bilincinde değiller, olmadıkları gibi O'nun elçisine ve elçisini takip edip onlara hatalı olduklarını söyleyenlere husumet besliyorlar.

إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ
يُؤْمِنُونَ ﴿٥٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾ وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا
آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﴿٦٠﴾ أُولَئِكَ يُسَارِعُونَ فِي
الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ﴿٦١﴾ وَلَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا
كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٢﴾

57. Gerçekten, Rablerine olan haşyetlerinden dolayı saygıyla korkanlar,

58. Rablerinin âyetlerine imân edenler,

59. Rablerine ortak koşmayanlar,

60. Ve gerçekten Rablerine dönecekler diye, vermekte olduklarını kalpleri ürpererek verenler;

61. İşte onlar; hayırlarda yarışmaktadırlar ve onlar bundan dolayı öne geçmektedirler.

62. Hiç kimseye güç yetireceğinden fazlasını yüklemeyiz; elimizde hakkı söylemekte olan bir kitap vardır ve onlar hiçbir haksızlığa uğratılmazlar.

57-62 arası ayet kümesinde gaflet içinde olanların aksine bilinçli mü'minlerin nitelikleri sayılır: Bunlar Rablerine karşı derin bir haşyet içinde yaşarlar. Hem O'ndan korkup sakınırlar hem derin bir saygı ve sevgi beslerler. Korku, saygı ve sevgileri onları sorumlu davranmaya sevkeder. Görüş sahası içine giren her maddi ve tabii fenomene derin ve çok yönlü bir tefekkür konusu olarak bakarlar; yaratılışın hikmet ve amacı, yasası ve düzeni konusunda incelemelerde bulunup her şeyi Yüce Allah'ın sonsuz ilmine, irade ve kudretine refere ederler. Varlık âlemindekifenomenleri kendi başlarına varolmuş veya tesadüfen ortaya çıkmış diyerek Rablerine ortak koşmazlar, çünkü bu durumda tesadüf veya mahiyetini bilemediğimiz kör bir kuvvet yaratılışta Allah'a iştirak etmiş olur ki, bu da bilim yoluyla şirktir.

İnanmış insanlar kesin olarak bilirler ki, eninde sonunda dünya hayatı sona erecek, ölümden sonra diriliş olacak ve herkes Allah'ın huzuruna çıkıp yapıp ettiklerinin hesabını verecek. Bu duygu onları yoksullara, muhtaçlara vermeye sevketmektedir. Verirken kalpleri ürpermektedir. Hz. Peygamber, bu ayette sözü geçen "kalpleri ürperenler"in "Allah'tan hakkıyla korkarak namaz kılan, oruç tutan ve zekât verenler" olduklarını belirtmiştir." (Tirmizi, Tefsir, 23/3; İbn-i Mace, Zühd, 20; Müsned, V, 159 ve 205.)

Vermenin ahlaki ve manevi kuralları vardır: Daima kendimize şunu sormalıyız: Verirken tam veriyor muyuz? Kibir ve gösterişe kaçıyor muyuz? Verdiğimiz kişiye tepeden bakıp bize muhtaçmışız gibi bir duyguya kapılıyor muyuz? Bu sorulara içleri rahat olarak "hayır" cevabını verenler ahlaki görevlerini yerine getirmiş sayılırlar.

İşte bu kişilik profiline sahip olanlar sürekli yarış içindedirler. Söz konusu yarış bencil çıkarlara matuf olarak yapılmıyor. Bu bir hayır ve hizmet yarışıdır. Dinin özünü bir kenara bırakıp çeşitli fırkalara ayrılanlar, kendilerine özgü

inançlar, yaşama biçimi seçenler kendi yollarında devam edip gitsinler, Müslümanlara yaraşan doğru istikamette hayırlarda yarışmak, insanlığa faydalı olacak işler yapmaktır (Daha geniş bilgi için bkz. 2/Bakara, 148; 3-Âl-i İmran, 114; 5/Maide, 48. ayetlerin açıklaması). Yüce Allah kimseye gücünün üstünde yük yüklemez, herkes güç ve takati, imkânları ve kapasitesi oranında sorumluluklarını yerine getirmesini ister (2/Bakara, 286). Kim ne yaparsa karşılığını eksiksiz görecektir.

بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِنْ هٰذَا وَلَهُمْ اَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ ﴿٦٣﴾ حَتّٰٓى اِذَٓا اَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ اِذَا هُمْ يَجْـَٔرُونَ ﴿٦٤﴾ لَا تَجْـَٔرُوا الْيَوْمَ اِنَّكُمْ مِنَّا لَا تُنْصَرُونَ ﴿٦٥﴾ قَدْ كَانَتْ اٰيَاتِي تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُونَ ﴿٦٦﴾ مُسْتَكْبِرِينَ بِهٖ سَامِرًا تَهْجُرُونَ ﴿٦٧﴾

63. Hayır, onların kalpleri bundan dolayı bir gaflet içindedirler. Üstelik onların, bunun dışında yapmakta oldukları (birtakım şeyler) **vardır; onlar bunun için çalışmaktadırlar.**

64. Nihayet, onların refahtan şımaran önde gelenlerini azap ile yakaladığımız zaman, onlar hemen feryadı basacaklar.

65. Bugün feryat etmeyin, çünkü bizden yardım göremezsiniz.

66. Gerçekten benim âyetlerim size okunuyordu, fakat siz topuklarınız üzerinde geri dönüyordunuz;

67. Buna (âyetlerime) **karşı büyüklük taslayarak; gece vakti de hezeyanlar sergiliyordunuz.**

Bizim "gaflet" diye çevirdiğimiz kelimenin aslı "**ğamre**"dir. İçine girenin üstünü örten ırmak veya gelinin yüzüne yapılan makyaj için kullanılır. Bir şeyin üstünü örttüğünüz zaman hem başka şekilde görünür, asıl hüviyeti gizlenmiş olur, hem o şeyin dış dünya ile ilişkisi kesilir. Kelimenin semantiğini kalbe uyguladığımız zaman, kendilerini dünyaya kaptırmış olanların kalplerini dünya sevgisi, mal ve servet tutkusu, şehvet ve iştiha, doyumsuz arzular, güç ve iktidar, statü ve şöhret gibi aldatıcı şeylerin kapladığını, bu yüzden hakikate karşı cahil ve gafil kaldıklarını söyleyebiliriz. Bu, böylelerinin kendileriyle olan ilişki biçimi açısından böyledir. Kendileri dışındakilere, söz gelimi doğru yolda olup hayır ve hizmet işinde olanlara karşı tutumlarında da benzer bir gaflet ve cehalet hali içindedirler. İyilerin ne yaptığını tam olarak bilmiyorlar, niçin hayır ve hizmet işinde koşturduklarını idrak edemiyorlar. İnsanın niçin bir

başkasına yardımda bulunup iyilikte bulunduğunu, başkasının ihtiyaçları veya mutluluğu için kendinden fedakârlıklarda bulunduğunu anlamıyorlar. Kendilerinin yaptıkları işler dünyevi arzu ve çıkarlarıyla sınırlıdır, sürgit hayatlarını bunları elde etmeye matuf yaşamaktadırlar.

Bir yoruma göre bu bahtsızlar, 55. ayette sözü edilen mal ve çocukların kendilerine niçin verilmediğini, hikmet ve sebebinin ne olduğunu bilmiyorlar; bu imkânları harcıyorlar ama kalpleri bilgisizliğin derin tabakaları altında, karanlıklarda olduğu için gaflet içinde her imkân ve nimeti kendi asli gayesine ve veriliş hikmetine aykırı olarak heba ediyorlar. Hayatta referans alınması gereken 57-61 arası ayetlerde sayılan mü'minlerin özellikleridir. Ancak inkârcılar ve kalpleri gaflet içinde yaşayanlar bunları bilmedikleri gibi, bu özelliklerin dışında daha nice kötü tutum ve davranışları vardır. Maverdi'ye göre bunlar sadece Yaratıcı'yıinkâr etmekle kalmıyorlar, yaratılmışlara yani canlı ve cansız varlıklara da zulmediyorlar. Üstelik bu yolda var güçleriyle çaba harcamakta, durmadan çalışmaktadırlar.

Bu kötü fiillerin elbette kötü karşılığı yani cezası olacaktır. Toplumu ifsat edenler genellikle önde gelen zümreler, başka bir deyişle iktidar seçkinleridir (mele' ve mütref) (Bkz. 56/Vakıa, 45). Yapıp ettikleri dolayısıyla onlara azap geldiğinde feryadı basarlar, fakat yakınmanın, şikâyetetmenin faydası yoktur. (38/Sad, 3 ve 73/Müzzemmil, 11-13.) Çünkü cezanın tahakkukuyla ortaya çıkacak durumda Allah'tan başka hiçbir varlık suçlu-günahkârlara yardım edemez; O da yapıp ettiklerinden dolayı yardım etmez. Yüce Allah onlara elçiler gönderdi, kitaplar indirdi. Her vesile ile uyarıldılar, onlara zulüm ve yanlışlarının onları kötü bir akıbete düçar edeceği söylendi, fakat dinlemediler, hak ve hakikate sırtlarını döndüler (20/Taha, 124-127). Kibirleniyorlardı (37/Saffat, 35), geceleri de olmadık hezeyanlarda bulunup mü'minleri küçük düşürmek, onlara tuzak kurmak için çeşitli plan ve komplolar düzenliyorlardı. Bu olay Mekkeli müşriklerin genel karakteristiğini çizer ancak kıyamete kadar bu kişilik profili her dönemde ve her toplumda görülecektir.

أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ أَمْ لَمْ
يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٦٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُمْ
بِالْحَقِّ وَأَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ
السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ بَلْ أَتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ
مُعْرِضُونَ ﴿٧١﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

﴿٧٢﴾ وَإِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٧٣﴾ وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنَاكِبُونَ ﴿٧٤﴾ وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَجُّوا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٥﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ﴿٧٦﴾ حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٧﴾

68. **Onlar, yine de o sözü** (Kur'ân'ı) **gereği gibi düşünmediler mi, yoksa onlara, geçmişteki atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?**

69. **Ya da kendi elçilerini tanımadılar mı ki, şimdi onu inkâr ediyorlar?**

70. **Yahut: "Onda bir delilik var" mı diyorlar? Hayır, o, onlara hak ile gelmiş bulunmaktadır ve onların çoğu hakkı çirkin karşılıyorlar.**

71. **Eğer hak, onların heva** (istek ve tutku)**larına uyacak olsaydı hiç tartışmasız, gökler, yer ve bunların içinde olan herkes** (ve her şey) **bozulmaya uğrardı. Hayır, biz onlara kendi şan ve şeref** (zikir)**lerini getirmiş bulunuyoruz, fakat onlar kendi zikirlerinden yüz çeviriyorlar.**

72. **Yoksa sen onlardan haraç mı istiyorsun? İşte Rabbinin haracı** (dünya ve âhiret armağanı) **daha hayırlıdır. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.**

73. **Gerçekten sen onları dosdoğru olan bir yola çağırıyorsun.**

74. **Ancak âhirete inanmayanlar, şüphesiz yoldan sapanlardır.**

75. **Eğer onlara merhamet eder ve onlara dokunan zararı giderirsek, taşkınlıkları içinde şaşkınca dolaşmalarını sürdürecekler.**

76. **Andolsun, biz onları azapla yakaladık, fakat yine de Rablerine boyun eğmediler ve yakarıp-yalvarmadılar.**

77. **Sonunda, üzerlerine azabı şiddetli olan bir kapı açtığımızda, onlar bunun içinde şaşkına dönüp umutlarını kaybettiler.**

68. ayet önemli bir konuya ışık tutuyor: İster vahyin ilk muhatabı Mekke müşrikleri ister bugün vahiy hakikatini reddedenler olsun, inkâr ve reddin önemli sebeplerinden biri Kur'an üzerinde yeterli düşünmemektir. Genellikle insanların din ve kutsal kitaplar konusunda yanlış kanaat ve bilgileri var, bunu da tashih etme lüzumunu hissetmezler. Oysa hakikati arama gerçeği öğrenme arzusuyla Kur'an üzerinde düşünecek olurlarsa ve elbette nefislerinin istek ve tutkularının dışına çıkma başarısını gösterebilirlerse hakikatle buluşacakladır

(4/Nisa, 82; 47/Muhammed, 24). Mekke putperestleri genellikle Kur'an üzerinde düşünmeden peygamberin tebliğini reddediyorlardı.

İnkârcılar Hz. Muhammed (s.a.)'i yakından tanıyorlardı. Kendi hemşehrileri idi, dışarıdan gelen bir yabancı değildi. Güvenilir, doğru, kişiliği oturmuş bir olduğunu biliyorlardı, çocuklarını tanır gibi onu tanıyorlardı; onun yalancı olmadığını, krallık-reislik peşinde koşmadığını biliyorlardı. (Bkz. 2/Bakara, 146; 6/En'am, 20.) Akıl ve ruh sağlığı da yerindeydi (53/Necm, 2); üstelik güvenilir biriydi. Onu reddedenlerin sorunu hakikatle idi, hem kendi genel hakikat hem kendi gerçekleriyle yüzleşmek istemiyorlardı, çünkü tutturdukları sefihçe hayat tarzı onların hoşuna gidiyordu.

Kur'an ile onlara tebliğ edilen şeyler daha önce atalarına tebliğ edilmişti. Buradaki "atalar"dan kasıt, "yakın geçmiş ataları" değil, İbrahim, İsmail, Hud ve Salih gibi peygamberlerin uyardığı "uzak geçmiş ataları"dır. Zaman içinde bu peygamberlerin tebliğleri beşeri düşünce ve arzularla iç içe geçmiş, hak ve batıl birbirine karışmış, kısaca ilahi tebliğ özünü ve safiyetini kaybetmişti. Yakın geçmiş ataları bu yanlış ve çarpık bilgi ve inançlar yığını üzerinde yaşıyorlardı. Bu meyanda Yasin sûresinde (36/6) Mekkelilerden "Ataları uyarılmamış, kendileri de gafil kalmış" diye bahsedilmektedir. Hayır, kadim ataları uyarılmıştı, onlara vahiyler gelmişti. Kendilerinden beklenen kadim atalarının hanif dinine dönmeleri, sonraları yoldan çıkmış atalarının yolunu terketmeleridir.

Bu bize, bugün de Müslümanların yakın geçmiş atalarının dini anlayışlarına hapsolmamaları gerektiğini hatırlatmaktadır. Toplumlar kendi dönemlerinin şartlarında dini anlar, tecrübe eder, sonra bilinen sebeplerle yoldan çıkar, Allah da onlara ilahi sünnet gereği zeval verir. Günün Müslümanı, yakın geçmiş atasının dini anlayışından bir milim sapmayıp onu yüceltecek, tarihini şanlı ilan edip onu referans alacak olursa yakın geçmiş ataları gibi çöker gider. Oysa Kur'an, hangi etnik gruptan, ırk ve bölgeden olursa olsun, sebep asabiyeti çerçevesinde bütün Müslümanların asıl ve asli atalarının İbrahim aleyhisselâm ve önderlerinin son peygamber Hz. Muhammed (s.a.) olduğunu belirtir. Gerçeği bilmek, doğru yol üzerinde olmak için bu sahih atalara ve geçmişe dönüp bakmak gerekir, yoksa suç ve günahları dolayısıyla çöküşü hak etmiş etnik köken ataların geleneklerine, yalan yanlış yaptıklarına değil.

Atalar dinine bağlılık sadece basitçe geçmişten tevarüs edilen inançların devam ettirilmesi, bir dönem çürük temelleri üzerinde inşa edilmiş bir inanca inatla bağlılık gösterilmesi demek değildir; inançla beraber hata ve yanlışlıkların, zulüm ve hak ihlallerinin de devam ettirilmesi anlamına gelir. Ecdadı zulmetmiş bir topluluk atalarına bağlılığı dolayısıyla yapıp ettiklerini eleştir-

miyorsa; amellerinin yanlışlarını doğrularından ayırt etmiyorsa kendisi de yanlışa düşmekten kurtulamaz; böylelikle yanlışlık kurumsallaşarak, tarihte süreklilik kazanarak ilanihaye devam eder gider. Çürük temel üzerinde inşa edilmiş bina eninde sonunda çöker, dün atalarını yıkıma götürdüğü gibi bugün de aynı temeller üzerinde inşa ettikleri çökecek, hata ve yanlışlıkta ısrar edenleri yıkıma götürecektir.

İnsanları helake götüren etkileyici faktörlerden biri "nesepasabiyeti"nin "sebep asabiyeti" nin önüne geçmesidir. Nesep soysop, ırk, kabile, aşiret, etnisite, kavim, bölge vb. maddi cevherleri temel almaktır. Sebep ise bir fikir, ilke, ruh, mana, ahlaki gaye, yüce maksattır. Benim atalarım her ne yapmışlarsa doğru yapmışlardır demek, onlar benim soyumdandır diye onları yüceltmektir. Bu hata ve yanlışı yüceltmekle aynı şeydir, değer yargılarını kana ve soya refere etme gibi vahim sonuçlara götürür. Hâlbuki ahlaki değerler, ilkeler bizden bağımsızdır, Yüce Allah tarafından vaz'edilmişlerdir. Kim bu değerlere bağlılık gösterirse bağlılığı oranında yücelir, kendisi de değer kazanmış olur. Bu temel bir ölçüdür ve bu ölçü ile herkesi ve her şeyi, her beşeri olguyu (geçmişi, soyumuzu sopumuzu, ırkımızı, partimizi, cemaatimizi, liderimizi, devletimizi, mensubiyetimizi, mesleğimizi vs.) kritik etmek mümkündür.

Mekkeli müşrikler, dini hükümlere göre yaşamak işlerine gelmediği veya vahiy hakikatini bir türlü havsalalarına sığdıramadıkları için Hz. Peygamberin cinlerle ilişkisi olan veya cinler tarafından akli melekeleri bozulmuş olduğunu öne sürüyorlardı (15/Hicr, 6). Bu son derece haksız bir yakıştırmadır. Elçi onlara hakkı getirmiş bulunuyor. Varlık âleminin yaratılış gayesi, hayatın anlam ve amacı, sözün en yüksek değeri, ahlaki normlar, insan ve toplum ilişkilerinin referansını teşkil edecek hükümler bu hak kavramında toplanmıştır. Onlar ise çirkin bir biçimde karşılık veriyorlar. Mesele şu ki inkârcılar hakkı sevmiyor ve hakikatten hoşlanmıyorlar (43/Zuhruf, 78).

İnkârcıların hak ve hakikatten hoşlanmamalarının sebebini anlamak zor değil: Onlar hakkın kendi arzularına göre şekillenmesini istiyorlar. Çünkü hayat tarzları, dünyaya olan tutkuları, zulüm ve günahları bunu böyle gerektiriyor. Bu mümkün değildir. Hak onların arzularına göre şekillenecek olursa sadece yeryüzünde değil, varlık âleminde de düzen bozulur. Bu da bize gösteriyor ki insan eylemleri ile varlığın düzeni arasında bir ilişki söz konusudur. İnsanın bozulması önce tabii ve ekolojik düzeni, sonra kozmik düzeni bozar. Yeryüzündeki haksızlıklar, adaletsizlikler, kaynakların hor kullanımı; tüketim, magazin ve eğlence kültürü ve bununla bağlantılı olarak medya ve yaygın eğitim tarafından estetize edilen günahkâr hayatlar, bir süre sonra tabiata karşı

saldırılara dönüşür, ekolojik dengeyi sarsar, derken kozmik düzende bir karşılık bulur. Fesadın karşılığı helaktir.

Oysa Yüce Allah indirdiği vahiy ile insana hem hatırlatma bulunmakta, öğütler vermekte, yol göstermekte hem insana buna uyduğu takdirde şan ve şeref sahibi olacağını, izzet ve üstünlük makamına erişeceğini bildirmektedir. İnsan Eşref-i mahlûkat olmaya aday olarak yaratılmıştır, bu makama ancak Kur'an vahyini rehber edindiği zaman erişebilir. Oysa insan kendine şan ve şeref, izzet ve üstünlük sağlayacak imkân ve fırsatlardan akılsızca kaçıyor (21/Enbiya, 10).

Bütün peygamberler gibi Hz. Muhammed (s.a.) de yaptığı tebliğin karşılığında bir ücret talep etmiyordu. Makam ve mevki, statü ve servet peşinde değildi. Karşılığı Allah'tan bekliyor, ona verilecek karşılığın en hayırlı olacağını biliyordu. Allah'ın bağışladığı rızıktan daha hayırlısını kim verebilir ki!

Öyle de olsa, Hz. Peygamber'e üzülmemesi tembih edilir. Dosdoğru yol üzeredir, çağrısı haktır. Yoldan çıkanlar hesap gününe, dolayısıyla ahirete inanmayanlardır. Böylelerine acımak da gerekmez, acısanız dahi onlar bildiklerini okumaya devam edeceklerdir. Başlarına musibetler gelse de düşünüp ibret almazlar. Firavun ve adamlarına kaç mucize gösterildi, başlarından ne musibetler geçti yine de inanmadılar, doğru yola girmediler. Mekkeliler de yaşadıkları kuraklıktan veya Bedir savaşında tattıkları yenilgiden gerekli dersi çıkarmadılar. Hz. Peygamber'e yapılan bu uyarı aynı zamanda bizlere de yapılmış olmaktadır.

وَهُوَ الَّذِي اَنْشَاَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٕدَةَ ۚ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ وَهُوَ الَّذِي ذَرَاَكُمْ فِي الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٩﴾ وَهُوَ الَّذِي يُحْيٖ وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ ۚ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨٠﴾ بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْاَوَّلُونَ ﴿٨١﴾ قَالُٓوا ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٨٢﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَاٰبَاۤؤُنَا هٰذَا مِنْ قَبْلُ اِنْ هٰذَٓا اِلَّآ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴿٨٣﴾ قُلْ لِمَنِ الْاَرْضُ وَمَنْ فِيهَٓا اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ ۚ قُلْ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٨٦﴾ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ ۚ قُلْ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٨٧﴾ قُلْ مَنْ بِيَدِهٖ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٨﴾ سَيَقُولُونَ

لِلّٰهِ قُلْ فَاَنّٰى تُسْحَرُونَ ﴿٨٩﴾ بَلْ اَتَيْنَاهُمْ بِالْحَقِّ وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٩٠﴾
مَا اتَّخَذَ اللّٰهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ اِلٰهٍ اِذًا لَذَهَبَ كُلُّ اِلٰهٍ بِمَا خَلَقَ
وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٩١﴾ عَالِمِ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ فَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٩٢﴾

78. **O, sizin için kulakları, gözleri ve gönülleri inşa edendir; ne az şükrediyorsunuz.**

79. **O, sizi yeryüzünde yaratıp-türetendir ve hepiniz yalnızca O'na** (döndürülüp) **toplanacaksınız.**

80. **O, yaşatan ve öldürendir; gece ile gündüzün aykırılığı** (veya art arda gelişi) **da O'nun** (kanunu)**dur. Yine de aklınızı kullanmayacak mısınız?**

81. **Hayır; onlar, geçmiştekilerin söylediklerinin benzerini söylediler.**

82. **Dediler ki: "Öldüğümüz, bir toprak ve bir kemik olduğumuz zaman, gerçekten biz mi diriltilecekmişiz?"**

83. **"Andolsun, bu tehdit, bize ve bizden önceki atalarımıza yapılmıştı; bu, geçmişlerin uydurma masallarından başka bir şey değildir."**

84. **De ki:"Eğer biliyorsanız** (söyleyin:) **Yeryüzü ve onun içinde olanlar kimindir?"**

85. **"Allah'ındır" diyecekler. De ki: "Yine de öğüt alıp-düşünmeyecek misiniz?"**

86. **De ki: "Yedi göğün Rabbi ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?"**

87. **"Allah'ındır" diyecekler. De ki: "Yine de sakınmayacakmısınız?"**

88. **De ki: "Eğer biliyorsanız** (söyleyin:) **Her şeyin melekûtu**(mülk ve yönetimi) **kimin elindedir? Ki O, koruyup kolluyorken kendisi korunmuyor."**

89. **"Allah'ındır" diyecekler. De ki: "Öyleyse nasıl oluyor da böyle büyüleniyorsunuz?"**

90. **Hayır, biz onlara hakkı getirdik ancak onlar gerçekten yalancıdırlar.**

91. **Allah, hiçbir çocuk edinmemiştir ve O'nunla birlikte hiçbir ilâh yoktur; eğer olsaydı her bir ilâh elbette kendi yarattığını götürürdü ve** (ilâhların) **bir kısmına karşı üstünlük sağlardı. Allah, onların nitelendire geldiklerinden yücedir.**

92. **Gaybı ve müşahede edileni bilendir; onların ortak koştuklarından yücedir.**

78-80 arası ayetlerde insanın Allah'ın birliğini, peygamberlerin ve indirilen kitapların işaret ettiği doğru yolu bulabilmesi için öncelikle kendi yaratılışına, harikulade fizyolojik ve biyolojik özelliklerine bakması lazım. Sesleri işitmesini, nesneleri görmesini sağlayan kulakları ve gözleri vardır. Kalbi olup biteni kendi içinde yoğurup, tutarlı bir sistem içine sokup anlamlandırmaktadır. Kulak, göz ve gönül (kalp) Allah'ın bağışıdır. Şanı yüce Allah lütuf ve inayetinin sonucu olarak bunları ve diğer organları bize vermişse bunlar sayesinde varlıkta diğer canlılara ve cansızlara göre daha avantajlı mertebede yaşarız. Bu imkânları bize bağışlamasının yegâne sebebi biyolojik hayatımızı idame ettirmek değil, bunun yanında ve daha üstünde marifete ulaşmak yani Allah'ı bilmek, O'nun mesajlarını kavramak ve gösterdiği istikamette hayatımızı düzene koymak içindir. Bu da şükrün sebebi olmalıdır. İnsan ise derin bir gaflet içinde hem organları kendi asli fonksiyonlarını yerine getirecek şekilde kullanmıyor hem tam aksine suç ve günahta birer alet olarak istimal ediyor ki, buna suistimal yani kötü ve yanlış kullanım denir.

Kendi başımıza var olamıyoruz, yerden mantar gibi, bitki gibi bitmiyoruz. Bizi doğuran bir anne ve baba var, onları da doğuran anne ve baba var. Biz de türümüzün süren varlık zinciri içinde bir halka olarak kendimizden sonraki halkayı zincire ekleriz. Bu şekilde yeryüzüne yayılmaktayız (67/Mülk, 24). Ancak üreme, üremenin belli yasalar dâhilinde vuku bulması yaratıcı olan Allah'ın ilmi, iradesi ve kudreti dâhilinde gerçekleşmektedir. Şu var ki bu yurdun ebedi sakinleri değiliz, bizi yaratan öldürecek ve tekrar diriltecek, sonra da huzurunda toplayacaktır (10/Yunus, 56). Bizim böylesine bir süreçten geçeceğimizi anlamak için gece ile gündüzün akışına bakmamız yeterli. Fizyolojik hayatımız ile tabii-kozmik olaylar arasında ilginç analojiler söz konusudur. Aydınlık ve karanlık, hayat ve ölüm birbirini takip etmektedir, her bir olay temelinde çok yönlü hikmet bulunan birer tabiat ve kozmolojik olaydır (3/Âl-i İmran, 190). Her şey O'nun belirlediği yasalar dâhilinde sürüp gitmektedir. Hiçbir tabii veya kozmik varlık kendi başına özerk değildir, varlığı kendinden değildir, kendi yasasını kendisi koymuş değildir. Hakikat bu iken, insan nasıl yaratıcının iradesine, koyduğu hükümlere karşı gelir? İnsan hiç düşünmez mi?

İnkârcıların akli herhangi bir delilleri, ikna edici argümanları olmadığından geçmiştekilerin öne çıkardığı bir itiraza sığınmaktadırlar: "Kemiklerimiz toprağa karıştıktan sonra nasıl olur da dirileceğiz? Bu mümkün değil, bu olsa olsa eskilerin gerçeklikten yoksun bir masalı, mitolojik söylemidir." (27/Neml, 67-68.) Hakikat şu ki, varlık âleminin yaratılması insanın yaratılmasından daha zordur ama yaratılmıştır. İnsanı yoktan yaratan Allah, onu öldükten son-

ra diriltir de! Bu son derece mantıklıdır, hatta aksini düşünmek mantık dışıdır. Bir Tanrı düşünün bir şeyi yaratıp öldürüyor ama bir daha var etmeye, diriltmeye gücü yetmiyor. Öyle bir varlık tanrı olabilir mi?

Allah'ın varlığına inanan Mekke müşriklerine sorulur: Yeryüzünde olan her şey kimindir? Yedi göğün Rabbi ve Arş'ın sahibi kimdir? Bütün varlık âlemini göz önüne alarak söyleyin, her şeyin melekûtu, mülk ve yönetimi, saltanat ve hükümranlığı kimin elindedir? Bu üç temel soruya da Arap müşriklerinin verdiği cevap tek kelime ile "Allah'tır!" Burada ilginç bir nokta söz konusudur:

Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'e uzanan dini gelenekten haberdar olan Araplar Allah'ın varlığına inanıyorlardı. Yeri ve gökleri tapındıkları putlarının yani taştan, demirden veya tahtadan yontma nesnelerin yaratıcı vasfa sahip olmadıklarını, üzerlerine konan sineği bile kovmaktan aciz olduklarını biliyorlardı. Tabii ki varlık âlemini Allah yaratmıştır. Ama onları inkâra veya şirke sevkeden iki şey vardı:

a) Tapındıkları putların birer sembol olduklarını, aslında Allah katında saygınlıkları olan ruhları, yüksek şahsiyetlerini temsil ettiklerini, bunların da işledikleri suçlar ve günahlar dolayısıyla Allah katında kendilerine aracı, şefaatçi olacaklarını iddia ediyorlardı.

b) Bununla bağlantılı olarak kendileri Allah'la temas kuramazlardı, konuşamazlardı. Aracı putlar ise kendilerinden herhangi bir talepte bulunmuyordu. Dolayısıyla gündelik hayatı tanzim etmeye kalkıştıklarında kendi öngörülerini, akıllarını, çıkar ve arzularını referans almak istiyorlardı. Onlara göre Tanrı'yı bu işlere, mesela iktisat ve sosyal politikalara, hukuk işlerine, idareye, aile ve toplum ilişkilerinin tanzimine karıştırmamak lazım. Dini hayat onların putlarına olan saygı gösterilerinden ibaretti. Allah'la konuşmak mümkün olmadığına göre O'nun insandan ne istediğini de bilemeyiz, belki hiçbir şey istemiyor, belki insanla ilgilenmiyor da.

Kendini elçi olarak tanıtan Hz. Muhammed (s.a.) doğru söylemiyordu. Belki iyi bir şairdi, belki cinler onu çarpmıştı, belki büyülenmişti, belki kendinden uyduruyordu. Allah niçin kendileri gibi bir insanı elçi göndersin ki! İstese melek gönderir veya illa gönderecekse kendileri gibi aristokrat birini seçerdi vs. Din gerekliydi ama toplumsal ve kamusal hayata karışmamalıydı.

Bu telakki çağımızda dini özel alanla sınırlandıran, izafileştiren ve marjinalleştiren laiklik veya daha geniş deyimle sekülerizmi hatırlatmaktadır. Demek oluyor ki söz konusu telakki ve buna bağlı din tanımı Mekkelilere özgü tarihsel bir kategori değil, evrensel bir durumdur ve tarihin her döneminde karşımıza çıkabilmektedir. (Bkz. 13/Ra'd, 16.)

İnkârcılar kendilerine yöneltilen sorulara "Allah" cevabını verdikten sonra yine de O'nun dünyevi hayatı düzenleyici emir ve nehiylerine karşı geliyorlarsa, burada akılları dumura uğramış, büyülenmişler demektir. Akıl şöyle demez mi? Gökleri ve yeri yaratan Allah elbette insanın yeryüzünde yani kendi mülkünde rızasına göre yaşamasını diler. Peygamberler bu hakikati getirip tebliğ ediyor, inkârcılar ise buna karşı çıkıyor. Sizi sarayına almış bir hükümdarın ikram ve iyiliğini reddedip mülkünde dilediğiniz gibi tasarrufta bulunmaya kalkışırsanız o hükümdar size neler yapmaz!

Burada bir noktanın altını çizmek gerekir: Arap müşrikleri varlık âleminin yaratıcısının Allah olduğunu biliyor ve bunu itiraf ediyorlardı. Varlıkla ilişki çerçevesinde Allah'ın varlığa müdahil olduğu fikrine de sahiplerdi. O yeryüzü ve gökyüzünün yaratıcısıdır, Rabbidir vs. Ancak modern zamanlarda varlık âlemi otonomlaştırılmış durumda. Bu ya Aristo ve Newton'ın Allah'ı harekete geçiren ve sonra hiçbir şeye karışmayan varlık olarak görmeleri veya Allah'ın müdahalesinden uzak kendi yasalarıyla varoluşunu sürdüren ateistik veya materyalistik bir evren görüşün kabul görmesi gibi. Arap müşrikleri Allah'ın hayata müdahil olmasına karşıydılar, bu temelden beslenen modern bakış açısına sahip olanlar Allah'ı hayata müdahil kabul etmedikleri gibi, evrene de müdahil kabul etmezler, hatta onların iddialarına göre tabiat ve evren hertürlü metafizik etki ve Tanrı müdahalesine karşı özerkleştirilmedikçe bilim yapmak bile mümkün değildir. (Bkz. 10/Yunus, 31. ayetin açıklaması.)

Müşriklerin içine düştüğü hatanın bir benzerine teslis inancına sahip Hıristiyanlar da düşmektedir. Onlar da Allah'ın çocuk sahibi olabileceğini iddia etmektedirler ki böyle bir tasavvur tepeden tırnağa hatalıdır, gerçeklik temelinden yoksundur (bkz.2/Bakara, 116 ve 37/Saffat, 150-153. ayetlerin açıklaması).

O tek ilahtır, iki veya birden fazla ilah olsaydı, ilahlar arasında yetki çatışması çıkar, tasarruflar farklılaşır, tabii ve kozmik düzen bozulurdu. (Bkz. 21/Enbiya, 22. ayetin açıklaması.) Bütün bunlar aslı astarı olmayan, temelsiz nitelendirmelerdir.

قُلْ رَبِّ اِمَّا تُرِيَنِّي مَا يُوعَدُونَ ﴿٩٣﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٩٤﴾ وَاِنَّا عَلَى اَنْ نُرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ ﴿٩٥﴾ اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ السَّيِّئَةَ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿٩٦﴾ وَقُلْ رَبِّ اَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ﴿٩٧﴾ وَاَعُوذُ بِكَ رَبِّ اَنْ يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾

93. De ki: "Rabbim, eğer onlara va'dolunan (azap)**ı mutlaka bana göstereceksen,"**

94. "Rabbim, bu durumda beni zulmeden kavmin içinde bırakma."

95. Gerçek şu ki biz, onları tehdit ettiğimiz şeyi şüphesiz sana göstermeye gücüne sahibiz.

96. Kötülüğü en güzel olanla uzaklaştır; biz, onların nitelendire geldiklerini en iyi bileniz.

97. Ve de ki: "Rabbim, şeytanın kışkırtmalarından da sana sığınırım."

98. "Ve onların benim yanımda bulunmalarından da sana sığınırım Rabbim."

Tefsircilerin ittifakla belirttiği gibi Hz. Peygamber, geçmişte toplu azaba müstahak olmuş kavimlere ceza verildiğinde peygamberlerinin içlerinde olmadığını biliyordu. Mesela Lut aleyhisselâmın uyarılıp şehrin dışına çıkması sağlanmıştı, sapkın Sodom halkından yana tutum takınan karısı azaba dâhil edilmişti. Buna rağmen yüce Allah elçisine bu şekilde dua etmesini istiyor. Bu aslında bize bir mesajdır. Eğer yapıp ettiklerinden dolayı içinde yaşadığımız topluma veya ülkeye bir ceza verilecekse yüce Allah bizi bundan kurtarsın; diyelim ki büyük bir sel felaketi, tsunami, yıkıcı deprem, hortum vs. gibi "tabii afet" görüntüsü altında gelebilecek bir azap bize de isabet etmesin.

Zannedersem bu ayette biz kendimizi peygamberin yerine koyabiliriz. Hz. Peygamber (s.a.) "nezir" idi yani kavmini inkârları, zulüm ve günahları dolayısıyla uyarıyor, geçmişte olduğu gibi başlarına musibetlerin gelebileceğini söylüyordu. Eğer yüce Allah, ona söz konusu azabı gösterecekse kendisi bunun dışında kalmalıydı, bunun için özel olarak Allah'a dua etmeliydi. Belki kendisinden sonra toplumlarını doğru yola çağıran insanlar, cemaatler de benzer bir uyarıda bulunurlar, yaşadıkları toplumlara kötü gidişin musibet ve felaketleri celp edeceğini söylerler. Bu durumdaki davetçilerin emirle bildirilen duaları yapmaları gerekir ki, Allah'tan gelecek azap onlara da isabet etmesin.

Bunun yanında ayetin bize şöyle bir imada bulunduğunu da söylemek mümkün: Bir devlet, toplum veya topluluk –bu ülke olabileceği gibi bir grup veya cemaat de olabilir– zulmediyorsa, ona mensup olanların ilk görevi topluluğu zulümden vazgeçirmeye çalışmak; mümkünse elleriyle yani fiilen, değilse dilleriyle uyarmak, bu da mümkün değilse hiç değilse kalpleriyle yapıp ettiklerini onaylamamak, hatta buğz etmektir. Zulmü önlemeye güçleri yetmiyorsa, tebliğ görevlerini yapma imkânları da ortadan kalkmışsa bu durumda zulmeden topluluktan ayrılmak gerekir. Zulmeden topluluk içinde kalınmaz.

"**Azap**" kavramını biraz daha geniş tutacak olursak, bunun illa da tabii afetler şeklinde gelmesi gerekmez. Yoksulluklar, açlıklar; cinsel sapkınlıklar; uyuşturucu ve alkol alışkanlıklarının yaygınlaşması; ailelerin dağılması, çocukların ebeveynlerine isyan etmesi, boşanmaların artması; yakın ve uzak akrabalar arasındaki ilişkinin (sıla-i rahim) kesilmesi; iç savaşlar; istibdat rejimleri; hayat hakkına tecavüze kadar varan taassup; merhamet, yardımlaşma ve sevginin ortadan kalkması; rüşvet ve yolsuzlukların teamül halini alması; artan suç oranları vb. toplumsal suç ve günahlar da -ibret ve hikmet gözüyle bakıldığında- hakikatte birer azaptırlar. Kötü gidişin farkında olan Müslümanlar, sırat-ı müstakimden ayrılmadan bu türden azaplardan uzakta bırakılmaları için daima Allah'a dua etmelidirler.

96. ayet yüksek seviyede önemli bir ahlaki tutuma işaret etmektedir: Efendimiz, Mekke'de iken müşriklerle bir arada yaşıyor ve neredeyse hergün onların saldırılarına, hakaret ve baskılarına maruz kalıyordu. Şirkin tabiatında kötülük vardır. Ona, kötülüğe karşı iyilikle cevap vermesi emrediliyor. Bu, Hz. İsa'ya atfedilen "Sağ yanağına tokat atana sen sol yanağını çevir" cinsinden bir karşılık değildir. Zulüm ve baskı belli bir nitelikte ise, belli bir dereceye gelmişse ona misliyle karşılık vermek bir haktır. Gözetilmesi gereken ilke mukabel-i bilmisilde bulunurken haddi aşmamaktır. (Daha geniş bilgi için bkz. 16/Nahl, 125-128.)

Ama elbette Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki ilişki her zaman bu şiddette ve tahrip edici biçimde olmaz, kimi zaman kötülük sözle, küçük fiiller ve tutumlarla olur. Böyle durumlarda şiddete başvurmadan, beşeri ilişkileri kesmeden sabırlı olmak, hatta iyilikle mukabelede bulunmak daha etkili sonuçlar verir. Mesela biri aleyhinizde konuşup gıybetinizi yapmışsa, sizin ondan iyilikle, övgüyle bahsetmeniz onu mahcup eder. Fussilet sûresinde (41/34) bu tutumun düşmanlığı dostluğa dahi çevirebileceğini belirtir. İnsanlar arasında düşmanlığı, çatışmalara zemin hazırlayacak husumeti şeytan tesis etmektedir, insanı en ufak bir olayda öfkeye sevkeder, intikam alma duygularını harekete geçirir. Öfke kontrolünü kaybeden kişi sonradan pişman olacağı zararlar verebilir. Şeytanın bu iğva ve kışkırtmalarından Allah'a sığınmalıdır (bkz.114/Nas, 1-5). Şeytan, son nefesimize kadar peşimizi bırakmaz. Bu meyanda Hz. Peygamber (s.a.) şöyle dua etmiştir: "Rabbim, ölüm anında şeytanın iğvasıyla beni aldatmasından ve tevbe etmeme engel olmasından Sana sığınırım" (Ebu Davud, Vitr, 32; Nesai, İstiaze, 61). 98. ayette Hz. Peygamber'in şeytanların yanında bulunmasından da Allah'a sığınmaktadır. Bu da bize gösteriyor ki şeytan insana ara sıra uğramaz, her zaman ve her beşeri durumda yanında, çevresin-

de, içinde faaliyet gösterir, öyle ki şeytan insanın damarlarında akan kanda olduğu belirtilmiştir. (Müslim, Eşribe, 134.) Bu demektir ki insan son nefesine kadar çeşitli olaylarla sınanmaktadır. Su uyur şeytan uyumaz.

حَتّٰٓى اِذَا جَآءَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُوْنِۙ ﴿٩٩﴾ لَعَلِّيْٓ اَعْمَلُ صَالِحًا فِيْمَا تَرَكْتُ كَلَّاۗ اِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَاۤئِلُهَاۗ وَمِنْ وَّرَاۤئِهِمْ بَرْزَخٌ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ ﴿١٠٠﴾

99. Sonunda, onlardan birine ölüm geldiği zaman, der ki: "Rabbim! Beni geri çevirin."

100. "Ki, geride bıraktığım (dünya)**da salih amellerde bulunayım." Asla! Gerçekten bu, yalnızca bir sözdür, bunu da kendisi söylemektedir. Onların önlerinde, diriltilip kaldırılacakları güne kadar bir engel** (berzah) **vardır.**

99. "**Sonunda, onlardan birine ölüm geldiği zaman**" ayetinde işaret edilen kişi vahiy hakikatini, ölümden sonra dirilişi ve ahiret hayatını reddeden kimsedir. Öldükten sonra gerçeğin kendisiyle karşılaşır, çünkü artık hakikat ile kendi arasındaki perdeler ortadan kalkmış, inkâr ettiği hakikat bütün ihtişamıyla ortaya çıkmış bulunmaktadır. O anda başına gelen ve gelecek şeylerin farkına varır, kendisine bir fırsat daha verilmesini talep eder: "Rabbim! Beni geri çevirin."

Geri çevirme kipi çoğuldur ve bu üstelik Allah'ın ayetlerini inkâr edenler tarafından kullanılmaktadır. Gerçekle karşılaşınca Allah'ın emri, bilgisi ve iradesiyle birçok olayın melekler istihdam edilerek gerçekleştiğini de anlamış bulunmaktadır. Bu çerçevede ifadenin takdiri şöyle olmaktadır: "Rabbim meleklerine emir ver, beni dünyaya geri göndersinler, Senin rızana göre salih işler yapacağım."

Tabii ki böyle bir talebin karşılanması düşünülemez. Çünkü insana bir kereliğine fırsat verilmişti. Nefsinin istek ve arzularına olan tutkuları sonucunda aklını tatil etmiş, çalışamaz hale getirmiştir. Şimdi arzu, şehvet ve iştah kalmamıştır. Derin bir düş kırıklığı, pişmanlık ve ıstırap belirmiştir. Asla ona dünyaya geri dönme fırsatı verilmeyecektir (bkz. 4/Nisa, 18; 6/En'am, 27).

Bu ayetler, tefsircilerin haklı olarak işaret ettikleri üzere Hint felsefesinde temel bir inanç olan tenasüh (ruh göçü-reenkarnasyon) inancının temelsiz olduğunu göstermektedir. Ruhgöçü inancına göre yeryüzünün günahkârları, Tanrı'nın huzuruna çıkabilmek için ruhlarını temizlemek zorundadırlar. Bunu dünya hayatında başaramadıklarından, ölümden sonra ruhları başka bedene girer ve ruh temizleninceye kadar bedenler arası gidişler-gelişler devam eder.

100. ayet ruhgöçü inancının salt bir söz, söylem ve iddiadan ibaret olduğunu sarahatle belirtir: "**Bu, yalnızca bir sözdür.**" Bu söz dünyaya geri dönmek isteyen tarafından söylenmektedir, bu demektir ki eğer talebi kabul edilseydi ruhgöçü de mümkün olacaktı, ayet-i kerime "**Bunu da kendisi söylemektedir**" yani zihninin kurgusu, iddia ve yakıştırmasıdır der. Ölenlerin dünyaya bir daha geri dönmeleri mümkün değildir. Ölenlerin önünde diriliş gününe kadar sürecek bir zaman vardır. Bizim "zaman" olarak ifade ettiğimiz engele veya aralığa ayet-i kerime "**berzah**" demektedir. Berzah aralık, engel demektir. Kelime manasıyla aynı denizde iki suyu birbirinden ayıran perde için de kullanılır. Istılahi manası ölüm ile ölümden sonraki diriliş arasındaki zaman aralığı veya süresi demektir.

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَآ اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَآءَلُونَ ﴿١٠١﴾
فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ
فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿١٠٣﴾ تَلْفَحُ
وُجُوهَهُمُ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ ﴿١٠٤﴾ اَلَمْ تَكُنْ اٰيَاتِي تُتْلٰى عَلَيْكُمْ
فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٠٥﴾ قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا
ضَآلِّينَ ﴿١٠٦﴾ رَبَّنَآ اَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ ﴿١٠٧﴾ قَالَ
اخْسَؤُا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴿١٠٨﴾ اِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَآ
اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ
سِخْرِيًّا حَتّٰى اَنْسَوْكُمْ ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ ﴿١١٠﴾ اِنِّي جَزَيْتُهُمُ
الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوٓا اَنَّهُمْ هُمُ الْفَآئِزُونَ ﴿١١١﴾ قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْاَرْضِ
عَدَدَ سِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسْـَٔلِ الْعَآدِّينَ ﴿١١٣﴾
قَالَ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا قَلِيلًا لَوْ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١٤﴾ اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا
خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَاَنَّكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾

101. Böylece Sur'a üfürüldüğü zaman artık o gün aralarında soylar (veya soy bağları) **yoktur ve** (üstünlük unsuru olarak soyluluğu veya birbirlerine durumlarını) **soruşturmazlar da.**

102. Artık kimin tartısı ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.

103. Kimin tartısı hafif gelirse, işte onlar da kendi nefislerini hüsrana uğratanlar, cehennemde de ebedi olarak kalacak olanlardır.

104. Ateş, onların yüzlerini yalayarak yakar da onun içinde onlar, (etleri sıyrılmış olarak sırıtan) **dişleriyle kalıverirler.**

105. Âyetlerim size okunuyorken, yalanlayanlar sizler değil miydiniz?

106. Dediler ki: "Rabbimiz, mutsuzluğumuz bize üstün geldi, biz sapan bir topluluk imişiz."

107. "Rabbimiz, bizi (ateşin) **içinden çıkar, eğer yine** (inkâra) **dönersek, artık gerçekten zalim kimseler oluruz."**

108. Der ki: "Onun içine sinin ve benimle söyleşmeyin."

109. "Çünkü gerçekten benim kullarımdan bir grup: "Rabbimiz, imân ettik, sen artık bizi bağışla ve bize merhamet et, sen merhamet edenlerin en hayırlısısın, derlerdi de"

110. "Siz onları alay konusu edinmiştiniz; öyle ki, size benim zikrimi unutturdular ve siz onlara gülüp duruyordunuz."

111. "Bugün ben, gerçekten onların sabretmelerinin karşılığını verdim. Şüphesiz onlar 'kurtuluşa ve mutluluğa' erenlerdir."

112. "Dedi ki: "Yıl sayısı olarak yeryüzünde ne kadar kaldınız?"

113. Dediler ki: "Bir gün ya da bir günün birazı kadar kaldık, sayanlara sor."

114. Dedi ki: "Yalnızca az (bir zaman) **kaldınız, gerçekten bir bilseydiniz."**

115. "Bizim sizi boş bir amaç uğruna yarattığımızı ve gerçekten bize döndürülüp getirilmeyeceğinizi mi sanmıştınız?"

Sura üfürülmesiyle dünya hayatı sona erer, "yerin başka yer" olacağı hakikatini göz önünde bulundurduğumuzda gezegenimizdeki hayat da sona erecek demektir. Sur'un ilk üfürülmesi kıyametin kopması, ikinci üfürülmesi diriliş içindir. Sura üfürüldü mü, dünyada insanlar arasındaki maddi cevhere dayalı bütün bağlar kopar. İnkâr ve zulüm düzenlerinin kurulmasında aralarında soy bağından yararlananlar bugün o bağın bir işe yaramadığını ayan beyan anlamış olacaklar. (36/Yasin, 51; 80/Abese, 84-87.) Kelimenin 'neseb'ten **ensab** şeklinde gelmiş olması, söz konusu dayanışma ve asabiyetin sadece soy, kan veya akrabalık bağına indirgenemeyeceğini ima etmektedir. Belki her türlü "mensubiyet" de buna dâhildir. Hesap terazisinin kurulacağı Hesap Gün'ünde, Mahkeme-i Kübra'da inkâr, zulüm ve günah üzerine kurulu her türlü mensubiyet ve aidiyetin, dayanışma ve asabiyetin, zorba düzen ve rejimlerin işe yaramadığı açıkça görülecektir. Bu durumda olanların değil aralarında herhangi

bir bağın hatırlanması veya dayanışmanın olması, birbirlerinin durumlarını sorma mecalini bile kendilerinde bulamayacaklardır. Hatta birbirlerini suçlayıp yapıp ettiklerini üzerlerinden atmaya çalışacaklardır (37/Saffat, 50). Herkesin işine yarayacak yegâne şey dünyada yaptığı iyiliklerdir. İyilikler ve kötülükler tartıya girecek, kimin iyiliği ağır basarsa o kurtulacak (7/A'raf, 8). Hüsrana uğrayanlar ise hiç şüphesiz tartıları hafif gelenlerdir.

104. ayet hüsrana uğrayanların içinde ebedi olarak kalacakları cehennemin dehşet verici tasvirini yapmaktadır. Dünyada onlara Allah'ın ayetleri okunduğunda, çevrelerinde olup biten üzerinde düşünmeleri istendiğinde, ahirette karşılaşacakları azap hatırlatıldığında yalanlıyorlardı; hem peygamberi hem onun yolundan gidenleri alaya alıyorlardı.

106. ayet böylelerinin durumunun fazlasıyla trajik olduğunu belirtir. Kötü fiillerine yenilmişlerdir. Yüce Allah onlara elçiler göndermişti, onlar ise mutsuzluklarına veya zorbalıklarına yenilip hak ve hakikati reddetmişlerdi. "**Şıkve**" şekavetle aynı anlamda olup mutluluğun zıddıdır. Bu yolu seçenler, kötülüklerine, nefislerinin isteklerine veya tahakküm kurma eğilimlerine tabi olup sınavı kaybetmiş kimselerdir. Allah'ın ayetlerini inkâr ederlerken iyilik ve erdemi reddedip nefislerinin istek ve tutkularına tabi oluyorlardı. Kurtubi buna misal olarak "yetimlerin mallarının haksızca yenmesi"ni (4/Nisa, 10) gösteriyor. Yetimin malını yiyen aslında ateş yemiş gibidir. Zulüm ve haksızlık, sömürü ve aldatma, tahakküm ve baskı, zorbalık, günah ve isyan da insanı ateşe götürür; mutluluk getirmez, aksine mutsuzluk ve bedbahtlık getirir. Emeksiz, kolay kazanç, sorumsuz hayat, gösteriş, sınırları aşmaya matuf yaşama tarzı sonunda büyük mutsuzluğu getirmiştir. Dünyada kendilerini kötülük işlemekten kurtaramayanlar, nefislerinin istek ve tutkularına yenilenler bugün mutsuzdurlar. Haram, gayrimeşru ilişkiler doğaları gereği mutsuzluk getirir. Dünyada onlara baskın çıkan şey bugün karşılarına bir mutsuzluk ve hüsran sebebi olarak çıkmış bulunmaktadır. Yapacak şey yok. Yoldan çıkmış olduklarını kendileri de itiraf etmektedirler (40/Mü'min, 11). Bu demektir ki, nitelikte aradığımız zaman dünyada da mutlu olması gereken mü'minlerdir. Onlar imanları ve takip ettikleri salih amelleri dolayısıyla yaşama sevincine sahiptirler, çevrelerine iyilik ve güzellik telkin ederler ve ebedi hayatları konusunda bitmeyen bir umut beslemektedirler.

Oradan kurtulmak isteyecekler, fakat şanı yüce Allah kendisiyle söyleşmesine bile izin vermeyecektir. Bu şekilde aşağılanarak reddedilmelerine gösterilen sebep önemli: Dünyada onları doğruluğa, hak ve hakikate, adalet ve ahlaki erdemleri esas alan hayat tarzı seçip Allah'ı Rab tanıyanları, merhamet

edenlerin en hayırlısı bilip merhameti O'ndan dileyenleri alaya almalarıdır. Çünkü Allah'ı Rab tanıyanlar başkalarının rububiyetlerini, tiranlıklarını zorbalıklarını da reddedenlerdir, Allah'a kulluğu seçenler tiranlardan merhamet dilemez, onlara boyun eğmezler. İnkârcılar ve zorbalar, mü'minlerle uğraşıp durduklarından asıl görevleri olan Allah'ı zikretmeyi bir kenara bırakmışlardı (Razi). Ahirette bunun cezasını çekiyorlar. Mü'minler ise sabretmelerinin güzel karşılığına sahip olup kurtulmuşlardır.

İnkârcılara ve zorbalara dünyada kaç yıl kaldıkları sorulacak. Verdikleri cevap ilginçtir: Bir gün veya bir günden de az. Demek ki hiç ölmeyecekmiş gibi kötülüklere sarılmak akıllıca değildi. Dünya, zaman, hayat, varlık ve yaratılışın hakikatiyle ilgili köklü, doğru bilgilere sahip değillerdi. Dünyada ebedi olacaklarını zannediyorlardı. Ahirette bunun büyük bir yanılgı olduğu ortaya çıkmış bulunmaktadır. 112-114 arası ayetler dünyadaki zaman kavramının ahiretteki kinden tamamen farklı olduğunu göstermektedir. Dünyada hayli uzun ömür sürdüklerini düşünmüşlerken ahirette bunun aslında pek kısa bir zaman olduğu ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Gerçekten az bir zaman kaldılar ama bunu bir türlü bilemediler, kabullenmek istemediler. Dünyaya gönderilmiş olmalarının bir sebebi vardı. Üzerinde düşünmediler. Yeryüzü mülkünün sahipsiz olduğunu varsaydılar, diledikleri gibi at koşturdular. Oysa başıboş bırakılmış değillerdi (75/Kıyame, 36). Yaratılış gayeleri Allah'a kulluk, iyilik ve adaleti yeryüzünde tesis etmekti. Dünyada Allah'a kul olmayı seçip ona göre yaşamayı başarabilselerdi, şimdi ahirette büyük ikram ve şerefe nail olacaklardı. Kendilerini dünyanın efendileri ilan ettiler, bugün ise zillet içinde bulunuyorlar.

فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ﴿١١٦﴾ وَمَنْ
يَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ ۙ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهٖ ۙ فَاِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهٖ ۭ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ
الْكٰفِرُونَ ﴿١١٧﴾ وَقُلْ رَّبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَاَنْتَ خَيْرُ الرّٰحِمِينَ ﴿١١٨﴾

116. Hak melik olan Allah pek yücedir, O'ndan başka ilâh yoktur; Kerîm olan Arş'ın Rabbidir.

117. Kim Allah ile beraber ona ilişkin geçerli kesin bir kanıt (burhan) **ı olmaksızın başka bir ilâha taparsa, artık onun hesabı Rabbinin katındadır. Şüphesiz inkâr edenler kurtuluşa eremezler.**

118. Ve de ki: "Rabbim, bağışla ve merhamet et, sen merhamet edenlerin en hayırlısısın."

Varlık aleminin mülkü O'nundur, hakiki melik O'dur, inkarcıların O'nun hakkındaki zan, bilgi ve kanaatleri ne olursa olsun, Allah yücedir. "O'ndan başka ilâh yoktur; Kerîm olan Arş'ın Rabbidir" (bkz. 20/Taha, 114). Mutlak iktidarın, mutlak servet ve mutlak bilginin kendisinde olan Allah'a hiçbir varlık denk ya da benzer, eş veya ortak değildir. Kim bu temel hakikati görmezlikten gelip başka tanrılara yönelirse bunun hesabını verecektir ve böylelerinin kurtulma imkânı yoktur. Sûre, yine Hz. Peygamber'den (s.a.) yakın lafızlarla 109. ayetteki duayı tekrar etmesini emrederek sona ermektedir: "**Rabbim, bağışla ve merhamet et, sen merhamet edenlerin en hayırlısısın.**" Bu emir bizler için de geçerlidir.

Mü'minun (23) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

24- Nur Sûresi

Medine'de indirilen bu sûre 64 âyettir. İsmini 35. ayette geçen "nur" kelimesinden alır. Enbiya (21) sûresinden sonra, Secde (32) sûresinden önce inmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

سُورَةٌ اَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَاَنْزَلْنَا فِيهَا اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١﴾

1. (Bu,) **İndirdiğimiz ve** (hükümlerini) **farz kıldığımız bir sûredir. İçinde, umulur ki öğüt alıp düşünürsünüz diye apaçık âyetler indirdik.**

Çeşitli zamanlarda inmiş olmasına rağmen blok halde indirilen bir sûreden söz edilir. Sûrenin özelliği farz kılınmış hükümleri ihtiva etmesidir. İbn-i-Aşur ve onu takip eden tefsirciler (Kur'an Yolu ve M. Said Şimşek gibi) sözü geçen hükümlerin tümü emredilen farzlar olmadığını öne sürerek, "**farz**" kelimesini "belirleme" olarak tercüme etmektedirler. Belirleme farzın karşılığı olmaz, zira belirlemede ağırlık anlam teşhis etme, altını çizme, öne çıkarma gibi anlamlar vardır. Farz ise kelimedeki "**ra**" harfinin şeddesiz (**faraznaha**) okunması durumunda yapılması, yerine getirilmesi gereken hükümleri ifade eder. İbn-i Kesir ve Ebu Amr'ın okuduğu gibi "**ra**" şeddeli okunacak olursa (farraznaha) anlamı kısım kısım indirdik, ölçüp biçtik, tafsilatlı açıkladık olur. Razi ikinci anlamın mümkün olmadığını söyler. Çünkü sûre varlık âlemine girmiş bulunmaktadır. Var olanı var iken yeniden var etmek imkânsızdır.

Sûrede yer alan şeylerin çoğu hükümler ve hadler/cezalardır. Bunların hangilerinin mutlaka yerine getirilmesi gereken farzlar olduğu, yerine getirilmediklerinde hangi cezaların terettüp ettiği konusu ayrı bir fasıldır. Bunları tespit etmek için Kur'an'ın diğer hükümlerine, Sünnet'e bakmak gerekir. Bu işi de asla ve usulüne göre nasslardan hüküm çıkarma ehliyetine sahip müçtehitler yapar.

"**İçinde, umulur ki öğüt alıp düşünürsünüz diye apaçık âyetler indirdik.**" Sûrenin ana karakteristiği itibariyle ikiye ayrıldığını söylemek mümkün.

Başı hüküm ve cezaları, sonu ise tevhid inancını pekiştirici kanıtlar, deliller. Bunların apaçık olduğu belirtilmektedir. Ebu Müslim ise, ele alınan hüküm ve hadlerin açık ayetler şeklinde nitelendirildiklerini söyler.

اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ ۖ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۚ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾ اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً ۚ وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌ ۚ وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾

2. **Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüzer değnek** (celde) **vurun. Eğer Allah'a ve âhiret gününe imân ediyorsanız, onlara Allah'ın dini**(ni uygulama) **konusunda sizi bir acıma tutmasın; onlara uygulanan cezaya mü'minlerden bir grup da şahit bulunsun.**
3. **Zina eden erkek, zina eden ya da müşrik olan bir kadından başkasını nikâhlayamaz; zina eden kadını da zina eden ya da müşrik olan bir erkekten başkası nikâhlayamaz. Bu, mü'minlere haram kılınmıştır.**

"**Zina**"nın ağır bir suç (büyük günah) olduğunu, bu fiilden kaçınılması gerektiğini İsrasûresi 32. ayetin açıklamasında görmüştük. Nur sûresinin 2 ve 3. ayetleri zina eden kadın ve erkeğe verilecek cezaları düzenlemektedir. Nisa, 25 ayet, zina suçunu işleyecek cariyelere verilecek cezayı, özgür kadınlara verilen cezasının yarısı yani 50 sopa olarak takdir ediyor. Nisa 15. ayeti zina suçunun sabit olabilmesi için dört şahit şartını koşuyordu. Nur sûresi, 4, 5, 13 ve 23. ayetler iffetli kadına atılacak zina iftirasına verilecek suçu düzenlemekte, karşılıklı suçlamalarda takip edilecek yolu bildirmektedir.

İslam öncesi dönemde gayrimeşru cinsel ilişkinin iki türü vardı: Biri başkalarıyla para veya başka menfaat karşılığında birlikte olan kadınların zinası; buna "biğa" denirdi. Diğeri herhangi bir maddi menfaat beklentisi olmaksızın sevgi veya cinsel arzuyla yapılanı; buna da "zina" denirdi (Kur'an Yolu). Mekke'de gerekse özgür kadınlar gerekse cariyeler zina yapar, yapanlar bunu belli etmek üzere evlerinin kapısına bazı işaretler, flamalar asardı. Ayet-i Kerime zinanın her türünü yasaklamakta, bu fiili işleyenlere yaptırım (ceza) getirmektedir.

Fiilin zina niteliğini kazanabilmesi için kadın ve erkeğin arasında bilinen nikâh bağının olmaması, ikisinin özgür iradesiyle yapılmış olması –özellikle

kadın açısından zorlanmaması şartı önemlidir-, ikisinin akıllı ve ergenlik çağına girmiş olmaları gerekir.

Cahiliye döneminde bu fiili işleyene uygulanan herhangi bir yaptırım yoktu. İslamiyet'le beraber Hz. Peygamber (s.a.) Tevrat'ta yer alan Musa aleyhisselâmın şeriatında öngörülen cezaları uyguladı. Tevrat'taki ceza da recm idi. (Bkz. Tesniye, 22: 22-29; 23: 17; Levililer, 20: 10-21). Fakat Yahudiler bu hükmü uygulamıyor, özellikle zenginleri ve itibarlıları bu cezadan muaf tutuluyordu. Ancak recm cezasının Tevrat'ın kesin bir hükmü olduğunu pekâlâ biliyorlardı. Birgün yeni bir din tebliğ eden Hz. Muhammed (s.a.) belki daha hafif bir ceza verir umuduyla ona bir zina vakası getirilir, o da bu suçla ilgili Tevrat'ın hükmünü sorar. Gerçeği gizleyen Yahudiler, zina edenlere meydan dayağı atıldığı, teşhir edildiği veya yüzlerine kara çalınıp gezdirildiklerini söyler. Fakat Müslüman olup da Tevrat'ı iyi bilen Abdullah bin Selam, Tevrat'ta recm ayeti bulunduğunu söyleyince, Hz. Peygamber Tevrat'ı getirtir, ayetin yerini göstermelerini ister. Onlar ayetin üstünü parmaklarıyla örterek recm hükmünün olmadığını söyleyince yine Abdullah bin Selam, araya girer, ayeti gösterir. Hz. Peygamber (s.a.) de Tevrat hükmünün uygulanmasına karar verir. (Bkz. Buhari, Menakib, 26; Hudud, 24, 37 Müslim, Hudud, 26, 28.) Bu uygulamanın İslami dönemde ilk recm cezası olduğu söylenir. (Hüseyin Esen, *DİA*, Zina Maddesi.)

Nur sûresinin 2 ve 3. ayetleri yeni bir ceza hükmünü getirmektedir: Zina eden kadın ve erkeğe yüz sopa vurulması hükmü. Bu tabii ki hayli önemlidir. Zira bu sayede Musa aleyhisselâmın şeriatındaki hükmün değiştirilmesi gibi bir anlama gelebilir. Ancak gerek sahabelerden gelen rivayetler, gerekse sonraki bazı âlimler buna rağmen her iki hükmün geçerli olduğunu iddia etmişlerdir. Buna göre:

a) Nur sûresinde öngörülen sopa hükmü zina suçunu işleyen bekâr kızlar ve erkekler içindir. Evli kadın ve erkeğe recm cezası uygulanır. Bu en çok kabul gören görüştür.

b) Bazıları ise daha ağırlaştırılmış olarak her iki cezanın yani sopa ve recm haddinin uygulanması gerektiğini düşünmüşlerdir. Sünnet'te ceza olarak bir yıllık sürgün cezası da öngörülmüştür (Buhari, Hudud, 3; Müslim, Hudud, 25). Ebu Hanife'ye göre sürgün cezası sopa cezasına ilavedir, bu ayetin inmesiyle yürürlükten kaldırılmıştır.

Ayette önce "zina eden kadın", sonra "zina eden erkek"in zikredilmiş olması dikkat çekicidir. Oysa hırsızlık (sirkat) ayetinde (5/Maide, 38) önce "hırsızlık yapan erkek", sonra "hırsızlık yapan kadın" zikredilmiştir. Bu muhtemelen söz konusu fiillerin ontolojik ve sosyo-ekonomik konum ve durumları do-

layısıyla kadının zinaya daha açık -iradesi dâhilinde olsun olmasın-, hırsızlıkta ise erkeğin suça daha açık olması dolayısıyladır. Fakihler deneysel örnek ve olaylardan hareketle zina fiilinde erkek fail (özne), kadın mef'ul konumundadır, deyip, kadının başa alınmasının sebebi mef'ul olması hasebiyle hadden/cezadan muaf tutulmaması gerektiği hususunun altını çizmek içindir demişlerdir. Buna rağmen fakihler zinaya zorlandığı sabit olan kadına cezanın uygulanmayacağını da belirtmişlerdir. Sadece bu değil, şüphe durumu söz konusu varsa bile ceza uygulanmaz. Bu konuda hükme mesnet teşkil eden bir hadis nakledilmiştir: Bir kişi Ramazan ayında gelir ve Hz. Peygamber (s.a.)'e "Ben eşimle oruçlu iken birleştim" der. Efendimiz "Git, kefarette bulun" hükmünü verir, cezayı erkekle sınırlı tutar (Buhari, Siyam, 30; Nafakat, 13, Keffarat, 2-4; Müslim, Siyam, 81; Ebu Davud, Savm, 38.)

Tefsirciler başka sebepler de öne sürmüşlerdir. Mesela kadının erkeğe göre iffet yönünden daha kuvvetli duygulara sahip olduğunu, isminin zina gibi çirkin ve kötü bir fiille anılmasının onda sosyal ve psikolojik daha büyük yıkımlara sebebiyet verdiğini; hayâsını-utanma duygusunu kaybeden (ar damarı çatlayan) kadının ise tam aksine daha yıkıcı olabileceğini söylemişlerdir.

Ayette geçen "**celde**" cild'ten cilde/deriye vurulan sopadır. Bunun kırbaç olması gerektiği söylenmiştir. Sopa da olabileceğini söyleyenlere göre sopanın çok sert ve çok yumuşak olmayıp orta sertlikte olması gerektiğini belirmişlerdir. Celdeyiuygulayacak kişi devlet başkanı yani kamu otoritesi adına uygular. Prensipte cezayı devlet başkanının uygulaması gerekir ama o ümmete vekâleten yönettiği için birini bu işle görevlendirebilir. Sopanın öldürücü olmaması, sırta vurulması, vurulduğu yerde çürüklere yol açmaması, yüz ve cinsel organları hedeflememesi gerekir.

Hukuki cezalar uygulandığında cezaya müstahak olanlara acıma veya merhamet dolayısıyla cezanın uygulanmaması veya sınırından az olması cihetine gidilmez. "**Re'fet**" kalp inceliği, şefkat ve merhamet demektir, cezayı iptal eder veya eksiltir. Hadler toplumsal düzen, huzur ve güvenlik için şarttır, hiçbir insan Allah'tan daha merhametli değildir. Ayetin "Allah'ın dini"nden kast ettiği konuyla ilgili hükümleridir. Yani ceza hükmünü uygulamak Allah'ın dinini uygulamakla aynı şeydir. (Dinin hüküm anlamına geldiğine ilişkin bkz. 12/Yusuf, 76.) Allah'a ve ahiret gününe iman eden acıma dolayısıyla böyle yollara başvurmaz. Bir keresinde Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Allah'a andolsun ki, Muhammed'in kızı Fatıma da hırsızlık etmiş olsaydı, onun da elini keserdim" (Buhari, Fedailu'lashab, 18; Müslim, Hudud, 8-9). Bu demektir ki, kim suç işlemiş olursa olsun -zina, cinayet, yaralama alkollü içki almak, rüşvet ve yol-

suzluğa bulaşmak, hırsızlık yapmak, zimmete para geçirmek, ihaleye fesat karıştırmak vs.- makamına, görevine, siyasi görüşüne, grubuna, sosyal itibarına bakılmaksızın cezalandırılır. Cezaya bir grup mü'minin şahitlik etmesi gerekir. Bu da hem muhakemenin hem infazın aleni (açıkta) yapılmasına işaret eder.

Buradaki "acıma"yı ceza hukuku kapsamına giren bütün suç fiilleri için de düşünmeliyiz; adam öldürme, yaralama gasp, yol kesme, hırsızlık vs. Had uygulandığında acıma tutmamalı zira suçlu suç fiilini işleyip de başkasını mağdur ettiğinde acımamış, Allah'tan korkmamıştı.

3. ayette sözü geçen **"Zina eden erkek, zina eden ya da müşrik olan bir kadından başkasını nikâhlayamaz; zina eden kadını da zina eden ya da müşrik olan bir erkekten başkası nikâhlayamaz"** hükmünün nüzul sebebinin işaret ettiği üzere bazı sahâbelerin zina eden müşrik kadınlarla evlenmek istemeleri üzerine inmiştir. Mekke'de Müslümanları Medine'ye kaçırmak üzere giden MersedibnMerbed, Mekke'deki metresi Anak isminde kadınla evlenip evlenemeyeceğini Hz. Peygambere sorması üzerine bu ayetin indiği bildirilmektedir. Başka rivayete göre, ayet Medine'de evlenemeyen yoksul Müslümanlar Medine'de fuhuş yapan kadınlarla evlenmek istediklerini beyan etmeleri üzerine inmiştir. Kur'an, bu talebi mü'minlere haram kılmaktadır. Mü'min erkeklerin evleneceği kadının özgür ve namuslu/iffetli (5/Maide, 5); kitap ehlinden Yahudi ve Hıristiyan ise yine namuslu, zina eden olmaması ve gizli dostunun olmaması (5/Maide, 5); cariye ise yine namuslu, zina kadını olmaması ve gizli dostunun bulunmaması (4/Nisa, 25) gerekir. Bu konuda Kaffal makul bir açıklama getirmiştir: Bu ifade her ne kadar genel ise de çoğunluk kastedilmektedir. Açıktır ki işi gücü zina olan biriyle temiz salih kimse evlenmek istemez; kendisi gibi biriyle evlenir. Mesleği zina olan birine arzu duymak haramdır. Zina eden zina edenle evlenir demek, zina eden zina edene arzu duyar demektir, yoksa bundan zamanında zina edip de sonra tevbe etmiş biriyle evlenilmez sonucu çıkmaz. Tevbe bütün günahları siler.

Zina suçuyla ilgili bilinen en eski ceza bu fiili işleyen erkek ve kadının recmedilmesi yani taşlanarak öldürülmesidir. Kur'an'da geçmemesine rağmen Hz. Peygamber (s.a.) bu cezayı uygulamış, hatta şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Müslüman bir kişinin kanı ancak üç şey dolayısıyla mübah olur: "Cinayet, dinden dönme (irtidat) ve zina suçunu işlediğinde" (Buhari, Diyat, 6). Buna rağmen bu konuda çeşitli görüşler öne sürülmektedir.

Hiç kuşkusuz zina suçu ceza hukukunun konusudur ve ceza hukuku kamu otoritesinin yetki sahası içindedir. Bu da bazı soruları gündeme getirir. Mesela kamu otoritesi geçerli içtihatla recmi askıya alabilir mi? Hz. Ömer (s.a.) hır-

sızlıkla ilgili cezayı kıtlığı gerekçe göstererek bir sene askıya aldı. Efendimiz (s.a.)'in uyguladığı recm cezalarının siyasi nitelikleri var mıdır? Ve en önemlisi, Nur sûresinin 2-3. ayetleri sünnetle sabit olan recm cezasını yürürlükten kaldırmış sayılır mı? İzzet Derveze'ye göre zina ilgili bu ayetler ininceye kadar Hz. Peygamber, Yahudi şeriatına göre recm cezası uygulamış, ayetlerin inişinden sonra bu hükmü uygulamamıştır. Ayetlerde evli-bekâr ayrımı yapılmadığından Sünnet'le sabit olan recm cezası yürürlükten kalkmış bulunmaktadır. Bu makul görünmekle beraber, elimizde hükmün kesin olarak neshedildiğine dair somut bir bilgi veya delil bulunmamaktadır.

Konuyla ilgili fıkıh kitaplarında çeşitli görüşler serdedilmiştir: Genel kabul gören görüş recm cezasının Sünnet'le sabit olduğu ve devam etmekte olduğu yönündeki görüştür. Buna bir yıllık sürgün cezasını ekleyenler de vardır. Hz. Peygamber'in irtihalinden sonra raşid halifeler döneminde recm cezası uygulanmış, bazıları evlilere yüz sopa yanında recm cezası da uygulanır demiştir. Dikkat çekici nokta şu ki, İslam tarihinde ve 600 yıllık Osmanlı devletinde bu ceza çok nadir uygulanmıştır. Recm cezasıyla ilgili müstereddit davrananların iki sorusu önemlidir: Biri, recm cezası "had" midir, "tazir" midir? Diğeri, giderek sayıları artan modern tefsirci ve hukukçuların işaret ettiği gibi başlangıçta Hz. Peygamber'in uyguladığı recm cezası yüz sopayı öngören hükümle yürürlükten kaldırılmamış mıdır?

Kur'an-ı Kerim'de recm cezasının yer almamasından hareketle, evli-bekâr zina eden kadın ve erkeğe sadece sopa cezası uygulanmalı diyenlerin görüşünü destekleyici başka deliller söz konusudur. Şöyle ki:

Nisa sûresi 25. ayette fuhuş yapan cariye kadınlara, özgür kadınlara verilen cezanın yarısı uygulanacağı belirtilmiştir. Bu da bu ayette (24/2) açıkça belirlendiği şekilde 100 sopanın yarısı olan 50 sopa demektir. Yani recm olması mümkün değildir, çünkü Haricilerin ve bazı Şii fakihlerin altını çizdiği gibi taşlamanın veya öldürmenin yarısı olmaz. Efendimiz şöyle buyurur: "Sizden herhangi birinizin cariyesi zina edecek olsa ona had uygulasın ama hiçbir şekilde (ondan sonra) artık bunu yüzüne vurmak suretiyle azarlamasın" (Buhari, Büyü', 66, 100, Hudud, 35-36; Müslim, Hudud, 30-32). Cariyeye özgür kadınlara verilen cezanın yarısının takdir edilmesinin bir sebebi, sosyal konumu dolayısıyla istismara, rızası dışında cinsel birleşmeye zorlanabileceği ihtimalidir. Bu, söz konusu zina, taciz veya tecavüz olaylarında erkeğe ceza indirimi uygulanmasının ne kadar haksızca olduğunu göstermektedir. Zina fiilinde cariye için geçerli hüküm yani 50 sopa hükmü âlimlerin çoğuna göre erkek köle için de geçerlidir.

Ahzapsûresi 30. ayetinde "hipotetik (farazi)" olarak –yani olduğundan değil, olabileceği varsayılarak– mü'minlerin anneleri olan Hz. Peygamber (s.a.) hanımları için aynı suçtan dolayı öngörülen ceza özgür kadınlara uygulanan cezanın iki katıdır ki, bu da 200 sopa eder. Hür kadına öngörülen cezanın –recm yoluyla– ölüm olduğunu düşünecek olursak, ölümün de iki katı olamaz yani ne yarım ne iki kat öldürme mümkündür! Bu üç ayet temel alındığında Kur'an'da zina suçuna tayin edilen cezanın "recm" değil, sopa olduğu açıkça görülür.

Bizim şahsi kanaatimize göre Müslüman yöneticilerin eşleri, Efendimiz'in eşleri gibi olmak durumundadırlar. Hz. Peygamber'in eşleriyle ilgili farazi bir hüküm konulmasının sebebi, kıyamete kadar Müslümanların devlet başkanlarının eşleriyle ilgili uygulanacak hükme mesnet teşkil etmek içindir. Başka bir deyişle Peygamber eşleri, her dönemdeki Müslüman yöneticilerin eşleri için referanstırlar. Bununla bağlantılı olarak devlet başkanlarının eşleri, yüzkızartıcı suç veya başka büyük günah işleyecek olurlarsa, onlara diğer insanlara verilen cezanın iki misli verilmelidir. Buna göre bahusus zina fiilini işledikleri sabit olsa, onlara 200 sopa vurulacaktır (bkz. 33/Ahzab, 30. ayetin açıklaması).

Recm cezasına ilişkin en dikkate değer eleştiri Harici fakihlerden gelmiştir. Hariciler, Nisa sûresi 25. ayetini zikrettikten sonra 10 noktada recm cezasını uygulayanlara eleştiri getirmişlerdir:

a) Yüce Allah inkâr, cinayet ve hırsızlık gibi suçları sıralamış, fakat bunlarla ilgili suçları zina suçu kadar ayrıntılı bildirmemiştir, eğer ceza ölüm olsaydı bunu da belirtirdi. İnsan hayatından daha önemli ne olabilir?

b) İsrasûresinde (17/32) "Zina'ya yaklaşmayın" buyurarak bu fiili yasaklamış, sonra bütün günahlarda olduğu gibi arkasından cezasının "cehennem azabı" olduğunu bildirmiştir.

c) Zikrettiği ceza 100 sopa vurmaktan ibarettir.

d) Ceza uygulanırken bir grup mü'minin infaz sırasında hazır bulunmasını emretmiştir.

e) Ceza infaz edilirken suçlulara acımayı yasaklamıştır.

f) Zina iftirasında bulunana 80 sopa vurulmasını emretmiş, zinadan daha büyük olmasına rağmen inkâr ve cinayet iftirasında bulunanlara böyle bir cezayı vermemiştir.

g) Zina iftirasında bulunanların şahitliklerinin ebediyyen kabul edilmeyeceğini (24/4) belirtmiştir.

h) Eşine zina isnadında bulunanlar için lanetleşmeyi (mülâane) hükmünü getirmiş ve yalancı olanın Allah'ın gazabına müstahak olduğunu belirtmiştir.

ı) Zina eden bir kadın veya erkeğin ancak kendileri gibi zina eden biriyle veya müşrikle evlenebileceğini belirtmiştir.

j) Zina fiilinin tespiti için dört şahit bulunması hükmünü getirmiştir.

Bu kadar ayrıntılardan bahsederken Yasa Koyucu'nun (Şari') "recm"den söz etmemiş olması düşünülebilir mi? Eğer recm cezası öngörülseydi, Kur'an bunu mutlaka zikrederdi. Açıkça zikredilmediğine göre söz konusu ceza amir hüküm (farz) değildir. Amir hüküm "erkek ve kadın zanilere 100 sopanın vurulması"dır. Haber-i vahid'e yani hadis rivayetine dayanarak recmi gerekli görmek Kur'an'ın genel nassını hadisle tahsis etmek demektir ki, bu caiz değildir. Çünkü Kur'an hükmü kesindir, haber-i vahid ise kesin değildir.

Bunları sıralayan Razi haber-i vahid olarak Haricilerin isimlendirdiği rivayetlerin "tevatür" derecesinde olduğunu söyleyip eleştirilere cevap verir. Sünnet'te öngörülen ceza hayli ağırdır, suçlunun taşlanarak öldürülmesidir. Kur'an'daki sopa cezası ise vücuda kalıcı veya görünür zarar vermeyecek derecedeki sopadır. İki ceza arasında önemli farklar bulunmaktadır. Gelen hadis rivayetlerinden (mesela Buhari, Hudud, 22-24), Hz. Peygamber (s.a.) elinden geldiği kadar itiraf yoluyla kendisine had uygulanmasını talep edenlere haddi uygulamak istememiştir. Şunları sorup araştırılmasını istemiştir: Zina yaptığını itiraf eden kişi sarhoş mu, akıl sağlığı yerinde mi? Zina yaptığını zannediyor olmasın? Vs. Başkaları tarafından suç fiili tespit edilemiyorsa, geriye suçlunun fiilini itiraf etmesinde kalır. Efendimiz'in uyguladığı cezaların tümü itiraf üzerinedir. Hatta Maiz olayında Hz. Ebu Bekir, Maiz'in üç kere itiraf ve ikrarından sonra onu uyarmış "Bak, dördüncü kez itirafta bulunacak olursan, Resûlullah seni mutlaka recmeder" diye de uyarmıştır. Büreyde el Eslemi'ye göre Maiz dört kere itiraf etmeseydi ona bu ceza uygulanmayacaktı. Ancak itiraf ve ikrarlar şahitlik yerine geçer. Böylelikle şahıs, Nisa, 13. ayette geçen "Kadınlarınızdan fuhşu irtikâp edenlere karşı içinizden dört şahit getirin" hükmü itiraf yerine getirilmiş olur, üstelik şahit olan kendi aleyhine şahitlik etmektedir. İtiraf ve ikrarda bulunan kişi bundan vazgeçer yani itirafını geri alırsa veya infaz sırasında kaçabilirse ceza uygulanmaz. İtirafta ısrara rağmen cezanın uygulanmaması, hukukun uygulanmaması anlamına gelir.

Cezanın infazında Hz. Peygamber, suçlunun durumunu göz önünde bulundurmuştur. Mesela zina suçuyla huzuruna çıkarılan birine 100 sopa vurulmasını emretmiş, "Buna dayanamaz" denilince "Üzerinde 100 salkım bulunan bir hurma dalını alın, onunla bir kere vurun ve bırakın" buyurmuştur (İbn-iMace, Hudud, 18). Bu olayda Hz. Peygamber'in adama –haşa ayetin hilafına– acıdığı söylenemez ancak müstahak olduğu cezayı uygularken, pek

sağlıklı olmadığı anlaşılan suçlunun sağlığının tehlikeye girmemesi hususunu gözetmiştir.

İbn-i Teymiyye ve İbn-i Kayyım el Cevziyye hadislere dayanarak tevbe edip kendiliğinden itirafta bulunan suçlulara cezayı uygulayıp uygulamama kararının kamu otoritesine ait olduğunu söylemişlerdir (Said Şimşek). "Kur'an Yolu" tefsircilerine göre "Recm cezası kamu düzeni ve suçların önlenmesi ilkeleri gereğince uygulanıp uygulanmaması, usulüne göre ümmetin alacağı karara bırakılmış, ta'zir nev'inden bir cezadır. Cezaların çoğu gibi bu cezalar da ispat ve infazdan önce tevbe etmekle (pişmanlık göstermek ve ıslah-ı hal etmekle) ulu'l-emr tarafından düşürülebilir" (II, 33). Esasında aşağıda ele alacağımız 4. ayette görüleceği üzere bu fiili bütün unsurlarıyla tam olarak tespit etmek neredeyse imkânsızdır, bu da konuyu daha ilgi çekici kılmaktadır. Buna aşağıda kazf ayetinin açıklamasında değineceğiz.

3. ayette belirtilen **"Zina eden erkek, zina eden ya da müşrik olan bir kadından başkasını nikâhlayamaz; zina eden kadını da zina eden ya da müşrik olan bir erkekten başkası nikâhlayamaz. Bu, mü'minlere haram kılınmıştır"** ne anlama gelir? Tefsirciler genellikle bu ayetin bir "emir" olmayıp "haber" olduğunu söylemişlerdir. Başka bir deyişle bu ayet "inşai" değil, "ihbari"dir yani yeni bir hüküm vaz'etmiyor, bir durum tespiti yapıyor. Bu kuşkusuz doğrudur. Haber durum tespitidir. Ancak yine de üzerinde düşünülmesi gereken bazı sorular ortaya çıkar:

Söz konusu fiili durum karşısında Yasa Koyucu'nun hükmü nedir? İslami hükümlerin yürürlükte olduğu bir toplumun bütün bireyleri iman ve salih amel üzere yaşamaz. Bu bir realitedir, "olması gereken" değil, "olan"dır. Müslümanların yaşadığı toplumda inkârcılar –en azından inkârını açığa vurmayan münafıklar– ve gizli-açık günahkârlar olduğuna göre, ayet bir inkârcı (müşrik) ile bir günahkâr (suç fiili dört şahitle ispatlanamayan) bir zani ve zaniyenin evlenmelerine düzenleme mi getiriyor? Biliyoruz ki Asr-ı Saadet'te de durum böyleydi; Allah'ın Rasulü (s.a.) münafıkları –gizli müşrikleri, inkârcıları– biliyordu, lakin açıklamadı, deşifre olmalarına izin vermedi. Bunun yanı sıra, zina suçunun ispatı için neredeyse imkânsız şartlar getirdi, bu çerçevede zina eden erkek ve kadınların ancak kendileri gibi zina eden erkek ve kadınlarla ya da müşrik erkek ve kadınlarla "nikâhlanabilecekleri"ni belirtti. Peki, bu aralarındaki medeni ilişkinin yine "nikâh bağı olabileceğini mi ima etmektedir? Bu, müşriklerin kendi aralarında, zanilerin kendi aralarında "nikâh" kıyabileceklerini göstermez mi? Tefsirciler burada sözü geçen "nikâh"ın "cinsel ilişki" veya "akit/evlilik sözleşmesi" olduğunu söylemişlerdir. Nikahı hakiki mana-

sında değil de mecazi manasında ele alırsak, bu demektir ki zina fiilini bir türlü terketmeyen -ve anlaşıldığı kadarıyla hukuken de ve maddi tanıklıkla zina yaptığı ispatlanamayan- erkek ve kadınlar ya kendileri gibi zinakârlarla veya toplumda yaşayıp da İslam'a karşı saldırgan olmayan müşriklerle bir arada olabilirler, bu onlara yakışır manası çıkar. Mesele kamu otoritesinin bunların birlikteliğine müdahale edip etmeyeceği meselesidir. Açık anlatımından anlaşılıyor ki, ayet kamu otoritesine bunlara müdahale etme, özel hayatlarını araştırma veya onlara suçlarını baskı ve işkence ile itiraf ettirme yetkisi vermemiştir. Zanilerin veya zanilerle müşriklerin bir aradalığıformel olarak nikahtır ancak Allah katında makbul, muteber bir nikah değildir. Ama sonuç itibariyle "nikâh" olması hasebiyle hukuken geçerli bir akittir.

Kimine göre de bu ayet sûrenin "İçinizde evli olmayanları... evlendirin" (24/32) ayetiyle neshedilmiştir. Fakat ayetin neshini gerektiren makul bir sebep görünmemektedir. Bu durumda "nikâhı" bir "akit yani evlilik sözleşmesi" olarak ele almak gerekir. Sonuç itibariyle:

a) Zina fiilini işlemiş kişiler recmle öldürülmeyip kendileri gibi birileriyle evlenmeye veya birlikte yaşamaya devam ederler;

b) İnsanlar, Müslüman değiller diye -kitap ehli, deist, agnostik, ateist, Budist, Mecusi, Animist, müşrik vs.- öldürülmezler. Zina eden erkek ve zina eden kadından kasıt, bu fiilden tevbe etmeyip zina fiiline devam edenler ve yaptıklarından hiçbir şekilde pişmanlık duymayanlar ise, bu, onların Allah'ın koyduğu hudutlara birtür meydan okumalarıdır ki, müşrik de Allah'a meydan okuyan kişidir. Bazı bilginlere göre, zanilerin müşriklerle evlenebileceklerine ilişkin ifade bu durum tespitine dayanmaktadır.

c) Ölüm cezası yoksa da zina ağır bir suçtur, bu suçu işleyen manen ve sosyal olarak değer kaybeder ancak kendisi gibi zina eden biriyle veya müşrikle evlenebilir. Bu demektir ki, evlenmeye kalkışan bir mü'minin evleneceği erkek veya kadının zina suçunu işleyip işlemediğini veya müşrik olup olmadığını iyi araştırması gerekir. Bu böyledir, çünkü "Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler kötü kadınlara; iyi ve temiz erkekler iyi ve temiz kadınlara (yaraşır)." (24/26.)

d) Ayetin tamamen ihbari olduğunu düşünenlere göre filvakıa, takva, adet ve teamül gereği zaten mü'min bir erkek ve kadın, zani biriyle evlenemez. Ayette zikri geçen zani erkek ve zaniye kadın -ismi fail geldiğini düşünecek olursak- tevbe etmeyip zina fiilini terketmeyenlerdir, aklı başında ve temiz hiç kimse böyle zanilerle bir yuva kurmak istemez. Bundan elbette zina edip de kesin olarak tevbe eden erkek veya kadınları istisna etmek lazım; tevbe edenlerle evlenilir.

e) Bu ayet, aynı zamanda İslam hukukuna göre yaşayan bir toplumda kitap ehli yanında "muharip" olmayıp muahid oldukları sürece "müşrikler"in de varolabileceklerini göstermektedir. (Bu konu için bkz. 6/Mümtehine, 8-9. ayetlerin açıklaması.)

Anlaşılıyor ki ayetin "ihbari" yönü ile "inşai" yönü arasında uçurumlar mevcut değildir. Zina ve inanca belirleyici kıymet atfetmeyenler kendi aralarında evlilik akdetmişlerse, bu onların bileceği iştir; mü'min erkek ve kadınlar böylelerinden uzak dururlar, durmaları gerekir. Elbette mü'minler müşriklerle evlenemez (2/Bakara, 221) ama fiili durumda öylesine vahim gerçekler var ki, kanun marifetiyle üzerlerine gitmek daha vahim sonuçlara yol açar; belki daha etkili ve uzun vadeye yayılan sosyal politikalar uygulayarak bunun önüne geçilebilir. Bu durumda olanları teşhir etmek veya ceza takdir etmek amacıyla araştırma yapılamaz. Bunun bir noktada toplumsal bir zaruret olduğunu söylemek mümkün. İnkâr ve şirkini açıkça beyan etmeyenleri, zina fiilini aleni işlemeyenleri araştırıp ortaya çıkarıp teşhir etmek makbul yol değildir, çünkü gerçeğin kesin olarak ortaya konması mümkün olmadığından "zan ve şüphe" yolu takip edilerek gidilecek bir işlemdir ve bazen tahmin edilmeyecek boyutlarda suçların yaygınlık kazanmasına yol açabilir. Zan ve şüphe ilim adına bir hakikat ifade etmez. Zan, şüphe veya teşhir ile sayısız insanı "şirk ve zina suçu" ile yok etme gibi toplumsal bir tehlikenin önüne geçmek için, fiili durumun hukuki düzenlemeye tabi tutulması makul yoldur. Bu zararın asgari seviyeye indirilmesini sağlar. Nitekim tarihte de öyle olmuş, zina suçuna ceza nadiren uygulanmıştır.

İnsanların özel-mahrem hayatlarını sıkı gözetim ve denetim altında tutmaya kalkışmanın iki olumsuz sonucu olur:

aa) Zaman içinde siyasi iktidarlar ceza hukuku üzerinden otoriter ve totaliter rejimler kurmaya kalkışabilir. Nitekim tarihte nadiren uygulanmasına rağmen, modern zamanlarda Şeriat hukukunu uyguladığını ilan eden devletlerin sıklıkla recm, hırsızlık ve ölüm cezalarını uygulamaya kalkışmalarının geri plandaki bir motivasyonu budur. Bu açıdan, 3. Ayette zikri geçen evlilikler/beraberlikler manen makbul değilse de, devletin müdahalesi dışında tutulması icap eder. Müdahale toplumun ahlaki yönden çökme, fuhşun yaygınlık kazanma tehdidiyle yüzyüze gelmesi durumunda olmalıdır (24/26).

bb) Özel-mahrem alan devletlerin bu boyutlarda baskısı ve denetimi altına girmeye başlayınca cinsel suçlar, günah ve sapkınlıklar önce siyasi rejime karşı bir muhalefete, arkasından İslami değerlerin kendisine bir redde ve inkâra dönüşür. Mao'nun kışla komünizmini uyguladığı Çin'de yönetim kızlar-

la erkeklerin parklarda elele tutuşmasını yasaklamıştı. Rejim muhalifi gençler de baskı rejimine karşı muhalefetlerini açığa vurmak üzere kasten kamusal alanlarda elele tutuşup dolaşıyorlardı. Zina suçuyla ilgili hükümlerin illetini tersyüz ederek hükmün maksadına aykırı cezalara başvurulduğunda, cinsellik ve cinsel semboller İslamiyet'e karşı birer muhalefet ve protesto aracına dönüşebilir. Feraset sahibi fakihler ve yöneticiler bunun farkında ve bilincinde olup Kur'an'ın kendilerine sunduğu bu sosyal genişlikten yararlanmalıdırlar.

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ
ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤﴾ إِلَّا
الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾ وَالَّذِينَ
يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ
أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ ۙ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٦﴾ وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ
عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٧﴾ وَيَدْرَأُ عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ
شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ ۙ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٨﴾ وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا
إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٩﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ
تَوَّابٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾

4. **Korunan** (iffetli) **kadınlara** (zina suçu) **atan, sonra da dört şahit getirmeyenlere de seksen değnek vurun ve onların şahitliklerini ebedi olarak kabul etmeyin. Onlar fasık olanlardır.**
5. **Ancak bundan sonra tevbe eden ve salihçe davrananlar hariç. Çünkü gerçekten Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.**
6. **Kendi eşlerine** (zina suçu) **atan ve kendileri dışında şahitleri bulunmayanlar ise, onların da her birinin şahitliği, Allah adına dört** (kere yemin) **ile kendisinin hiç şüphesiz doğru söyleyenlerden olduğuna şahitlik etmektir.**
7. **Beşinci** (yemini) **ise, eğer yalan söyleyenlerdense, Allah'ın lânetinin muhakkak kendi üzerinde olması**(nı kabul etmesi)**dir.**
8. **Onun** (kadının) **da dört kere Allah adına** (yeminle) **onun** (kocasının) **hiç şüphesiz yalan söyleyenlerden olduğuna şahitlik etmesi kendisinden cezayı uzaklaştırır.**

9. **Beşinci** (yemini) **ise, eğer o** (kocası) **doğru söylüyor ise, Allah'ın gazabının muhakkak kendi üzerinde olması**(nı kabul etmesi)**dir.**

10. **Eğer Allah'ın sizin üzerinizde fazlı ve rahmeti olmasaydı ve Allah gerçekten tövbeleri kabul eden hüküm ve hikmet sahibi olmasaydı** (ne yapardınız?)

Zina suçunu tespit etmek son derece zor, neredeyse imkânsızdır. Kişinin kendi aleyhinde ikrarı yani dört kere itiraf etmesi ve itirafında ısrar etmesi; dört şahidin olayın vukuuna şahit olması veya hamilelik gibi kuvvetli, aksi düşünülmeyecek karinelerin mevcudiyeti ki bu durumda da taraflar biz kendi aramızda nikâh kıymıştık dediklerinde ceza düşer. Bunların tamamı karar vermeyi hayli zorlaştıran hususlardır. Bu açıdan 4. ayetin üzerinde durduğu husus büyük önem kazanır. Tespiti neredeyse imkânsız olan bir suçu iffetli bir kadına iftira ile isnat etmekten kaçınmak gerekir, böyle bir iftira haddi gerektirir. Mesnetsiz iftira ve söylentiler eşlerin arasının açılmasına, yuvaların dağılmasına veya evli değilse iftiraya uğrayanın hayat boyu mağdur olmasına sebep olmaktadır. Bu yüzden zina iftirası ağır bir suç olarak hukuktaki yerini almıştır.

Önce zinan suçunun sabit olması için dört şahit şartının ne anlama geldiğine bakalım: "Kazf" ayetinden (24/4) zina suçunun sabit olabilmesi için dört şahidin getirilmesi şarttır. Fakat yukarıda değindiğimiz üzere bunun tespiti hayli müşküldür. Ayetin nüzulüne sebep teşkil eden olaylardan ve Hz. Peygamber'in hayretamiz sorulara -hatta bir tür itirazlara- verdiği cevaplardan anlıyoruz ki, dört kişinin bir kadınla bir erkeği tam cinsel birleşme esnasında ve erkeğin cinsel organını kadının cinsel organı içinde iken -kılıcın kınına girmesi gibi- görmeleri fiilen mümkün değildir. Ensardan Sa'd bin Ubade "Ey Allah'ın elçisi, karımla bir erkeği birlikte yakaladığımda dört şahit bulacağım diye (o pozisyonda) bırakır mıyım? Vallahi o anda kafasını koparırım" deyince Efendimiz (s.a.)'den şu cevabı almıştır: "Sa'd'ın kıskançlığı ve namus düşkünlüğü sizi şaşırtmasın, ben ondan daha kıskancım. Allah da benden kıskanç!" (Buhari, Nikâh, 107; Hudud, 40). Kıskançlık duyguları ayaklandırır ama "hüküm böyle!" böyle, çünkü masum bir kadının zarar görmesinin önlenmesi ve ailenin korunması mücerret kıskançlık duygularından çok daha önemlidir. Yüce Allah, masum kadının ve ailenin haklarını korumada daha "kıskanç"tır.

Bir başka olay şöyle: Hilal bin Ümeyye, karısı ile Şerik isminde birinin zina ettikleri iddiasıyla Hz. Peygamber (s.a.)'e şikâyete gelmiş. İddiası Şerik'i karısının tam üzerinde iken görmesidir. Hz. Peygamber (s.a.), dört şahit getirmesini gerektiğini, getirmeyecek olursa kendisine karısına iftira suçundan dolayı ceza vereceğini söyleyince, Hilal "Ey Allah'ın elçisi, bir kimse karısının üzerin-

de bir erkek görürse şahit arar mı?" diye hayretle sorunca, Efendimiz "Ya dört şahit (getirirsin) ya sırtına sopa (yersin)" deyince Hilal (madem hüküm böyle) işi Allah'a bırakmış, durumunun vahiy ile vuzuha kavuşturulması dileğinde bulunmuştur. Rivayetlere göre bu ayet bunun üzerine inmiştir (Ebu Davud, Talak, 27). Pekiyi hal bu iken, neden dört şahit şartı aranmıştır?

a) İlkin zina ağır bir suçtur, birine isnat edilmesi yetmez, sabit olması gerekir.

b) Bu, söz konusu günahın hiç işlenmediği veya işlenmeyeceği anlamına gelmez ancak bu günahı işleyenler hiç değilse aleniyetten (açıkça işlemekten) kaçınmalı, ağır suçun cezasını ahirete bırakmalıdırlar. Aleniyete dökülmesi demek toplumun tepeden tırnağa hayâ perdesini yırtması, kadın ve erkeğin iffetini kaybetmesi, günahkârların Allah'a açıkça isyan etmekten çekinmemesidir ki, bunun sonucu toplumun kesin çöküşe doğru gitmesi anlamına gelir. Toplumsal yasa gereği her münkerin aleniyet kazanması toplumsal çöküşü biraz daha hızlandırır, bunun elden geldiğince önlenmesinde zaruret var.

c) Zina gibi ağır bir suça "yaklaştırıcı fiil ve durumlar"ın da önlenmesi gerekir. Herkesin gözü önünde (açık ve toplu yerlerde) önsevişme sayılabilecek pozisyonlar, cinselliğin medya ve başka mecralarda tahrik ve teşviki, beden kullanımı, çıplaklık, kontrolsüz ilişkiler bu meyanda düşünülebilen zinaya götüren yollardır.

d) İnsan davranışları ile insanlık durumu arasında sıkı ilişki vardır. Temel beşeri yani fizyolojik ve biyolojik ihtiyaçların karşılanmasında insan ile hayvanlar arasında ortak noktalar vardır. Yeme-içme, üreme, barınma vs. ancak insanlar ve hayvanlar bunları farklı biçimlerde karşılarlar. Hayvanlar için söz konusu olan sadece "haciyat"tır, insanlar ise "haciyat"ı "tekmiliyat" ve "tahsiniyat" ile birlikte karşılamaktadırlar. Hayvan sırası geldiğinde dışkısını atar, insan ise kapalı yerde tuvalet ihtiyacını görür. Üremek için cinsel birleşme de öyledir. Aleni cinselliğe yeltendiğinde hayvanlar derekesine iner ancak "insan" olduğu için hayvana özgü davranışlarda bulunduğunda "hayvan altı (belhumedal)" derekeye inmiş olur.

Kapalı mekânda ve herkesin gözünden uzak gayrı meşru cinsel ilişki kuranların zina suçunu tespit etmek zor, hatta imkânsızdır. Ancak çağımızda adına "pornografi" denen bir fenomen söz konusudur. Pornografi açık-aleni ve en kaba şekliyle cinsel birleşmelerin sinema tekniği kullanılarak kayda alınıp kitlesel gösterime sunulmasıdır. Her ne kadar fiili durumda zina eden bir kadın ile bir erkeğin dört şahidin gözü önünde bu fiili işlemeleri mümkün değilse de, porno filmlerde rol oynayanlar aslında değil dört kişiyi, onbinlerce kişiyi zina fiiline şahit tutmaktadırlar. Porno çekimi yapan teknik ekip dört veya daha fazla kişiden müteşekkil olabilir. Kim oldukları belli olan oyuncular (failler),

ticari amaçla cinsel birleşmelerde bulunur ve bunu "kılıcın kında olma hali" gibi kayda alıp piyasaya sürmektedirler. Porno film, söz konusu suçun, zina fiilinin tam olarak sabit olduğunu göstermektedir. Nitekim her aksesuarı kışkırtıcı objelerle düzenlenmiş ve sahne olarak kullanılan yatağın etrafında oturan seyircilerin gözü önünde sergilenen sevişme ve birleşme sahnelerine "performans" denilip artık İstanbul'da bu türden performanslar sanat adı altında düzenlenmektedir. Bu seansların amacı alışıla gelmiş bütün kalıpların kırılarak "performansı izleyen seyircileri rahatsız edecek düzeyde tabuları yıkmak" olarak tanımlanmaktadır. Bu seansları izleyenler ilk 10 dakika içinde allak bulak olmakta, bazıları yandakinin yüzüne bakamadan salonu terketmektedir. (Radikal Sanat, 4 Aralık 2010.)

Dört şahit konusunu böylece gördükten sonra gelelim "kazf" suçuna. Kazf, iffetli bir insana zina iftirasında bulunmaktır. Hz. Peygamber (s.a.) "İffetli kadına zina suçu atmanın yedi büyük günahtan biri olduğunu" söylemiştir (Buhari, Vesaya, 23). Karısının zina ettiğine ilişkin dört şahit getirmeyen kocaya şu yaptırımlar uygulanır:

a) 80 sopa vurulur.

b) Şahitliği iptal edilir.

c) Fasık olarak anılır ki, bu sabıkalı olarak kayda geçmesinin ifadesidir.

5. "Ancak bundan sonra tövbe eden ve salihce davrananlar hariç." Ebu Hanife, kazf suçunu irtikâp edenlerin tevbe etmeleri yani artık kesin olarak bu suçu işlemeyeceklerine samimiyetle karar vermeleri durumunda "fasıklık" vasfının ortadan kalkacağını söyler ama şahitlik hakkı iptal olmaya devam eder. Diğer üç mezhebin imamına göre bütün hakları iade edilir.

Zina fiilini ispat mümkün olmadığına göre, bu durumda kocanın karısını şikâyet etmekten başka seçeneği kalmaz. İddiasını kanıtlamak için "Allah adına dört (kere yemin)" eder. Yemininde doğru söylediğini dile getirir. Beşinci yeminde de, yalan söylüyorsa Allah'ın lanetine müstahak olacağını kabul eder. Tabii ki suçu kabul etmeyen kadın da kendini savunacaktır. Onun da kendini yemin yoluyla savunması şöyledir: "Onun (kadının) da dört kere Allah adına (yemin ederek)" kocasının yalan söylediğini belirtir; "beşinci yemini, eğer kocası doğru söylüyor ise, Allah'ın gazabının muhakkak kendi üzerinde olmasını kabul eder." Yemin cezayı kaldırır.

Karşılıklı suçlamaların yemin yoluyla ispatına lanetleşme (lian veya mülâane) denir. Lanetleşmehâkim huzurunda yani mahkemede ve dinleyicilerin huzurunda olur. Hâkim bu durumda karı kocanın ayrılmasına yani evlilik birliğinin sona erdirilmesine karar verir.

Bu ayetler bize şunları göstermektedir: Erkeğin karısını zina ile suçlaması kadının herhangi bir yaptırıma maruz kalmasının yeterli sebebi değildir. Suçlama ile yerleşik töre ve adetlerde gözlendiği üzere kadın öldürülmez. Bu şekilde evlilik birliğinin sona ermesi, aslında aralarında şüphe girmiş çiftlerin artık beraber olamayacakları ve daha büyük yıkımların önüne geçilmesi için başvurulan son çaredir.

Bir başka husus daha üzerinde durulmalıdır. Tefsirciler zina iftirasının (kazf) iki şekilde olabileceğini söylemektedirler: Biri açıkça suçlama veya şikâyet yoluyla suç isnat etme; diğeri dolaylı söz ve kapalı ifadeler kullanma yolu. Mesela iffetli, namuslu bir kadına "fahişe, orospu, kendini satmış, kahpe vb." sözlerle hitap etmek gibi. Bu hitaplar veya suçlamalar, o kadına zina suçu isnat etmenin başka yoludur. Suçlayan gösterilen yollarla davasını ispatlamadığı sürece kazf cezasına çarptırılır. Bu da İslami hükümleri ciddiye alan insanların birbirlerine gelişigüzel, ahlak ve edep sınırlarını aşan kelime ve sıfatlarla hitap edemeyeceklerini, bunun yasak olup yaptırımı gerektirdiğini göstermektedir. Bunun yanında zan ve şüphe üzerine iffetli kadın ve kızlara iftaralar atmak, onlarla ilgili aslı astarı olmayan şayialar yaymak da aynı şekilde suçtur.

Namus ve iftira dolayısıyla kadın cinayetlerinin arttığı zamanımızda Müslümanlar Kur'an'ın gösterdiği bu çözüm yolunu (mülâane) takip edecek olurlarsa, kimsenin burnu kanamadan sorunlar çözülür. Mülâane ile ya eşler birbirlerine yönelttikleri şüpheleri giderildiği için evliliklerine devam ederler veya şüphe ve tereddütler devam ediyorlarsa güzelce birbirlerinden ayrılırlar.

Mülâane ayetine benzer bir başka ayet Âl-i İmran sûresinde (3/61) yer almaktadır. Adına "mübahale" denen ayette de sözü edilen olayda Müslümanlarla Hıristiyanların İsa'nın tabiatı konusunda ortaya çıkan ihtilafın giderilmemesi dolayısıyla lanetleşmeye başvurulmuştur. Her iki ayet de, giderilemeyen ihtilaflarda işi çatışmaya, cinayet veya savaşa götürmektense "karşılıklı lanetleşme (mülâane ve mübahele)" ile son hükmü Allah'a havale etmeyi bir çözüm yolu olarak gösterirler. Allah kimin haklı olduğunu elbette bilir.

Hükümlerin bu şekilde vaz'edilmiş olması Allah'ın fazl ve rahmetidir. Yüce Allah kullarının günahlarından sonra tevbe etmelerini diler, tevbelerini kabul eder; hüküm ve hikmet sahibidir. Öyle olmasaydı kulların hali ne olurdu!

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُو بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ
خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ
لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾ لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ

بِاَنْفُسِهِمْ خَيْرًا ۙ وَقَالُوا هٰذَآ اِفْكٌ مُّبِيْنٌ ﴿١٢﴾ لَوْلَا جَآءُوْ عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ
شُهَدَآءَ ۚ فَاِذْ لَمْ يَاْتُوا بِالشُّهَدَآءِ فَاُولٰٓئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكَاذِبُوْنَ ﴿١٣﴾
وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِيْ مَآ اَفَضْتُمْ
فِيْهِ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۚ ﴿١٤﴾ اِذْ تَلَقَّوْنَهٗ بِاَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُوْلُوْنَ بِاَفْوَاهِكُمْ مَا
لَيْسَ لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ وَّتَحْسَبُوْنَهٗ هَيِّنًا ۖ وَّهُوَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيْمٌ ﴿١٥﴾ وَلَوْلَآ اِذْ
سَمِعْتُمُوْهُ قُلْتُمْ مَّا يَكُوْنُ لَنَآ اَنْ نَّتَكَلَّمَ بِهٰذَا ۖ سُبْحٰنَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيْمٌ
﴿١٦﴾ يَعِظُكُمُ اللّٰهُ اَنْ تَعُوْدُوْا لِمِثْلِهٖٓ اَبَدًا اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۚ ﴿١٧﴾ وَيُبَيِّنُ
اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ ۭ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿١٨﴾

11. **Doğrusu, uydurulmuş bir yalanla gelenler, sizin içinizden birlikte davranan bir topluluktur; siz onu kendiniz için şer saymayın, aksine o sizin için hayırdır. Onlardan her bir kişiye kazandığı günahtan** (bir ceza) **vardır. Onlardan** (iftiranın) **büyüğünü yüklenene ise büyük bir azap vardır.**

12. **Onu işittiğiniz zaman, erkek mü'minler ile kadın mü'minlerin kendi nefisleri adına hayırlı bir zanda bulunup: "Bu, açıkça uydurulmuş iftira bir sözdür" demeleri gerekmez miydi?**

13. **Ona karşı dört şahitle gelmeleri gerekmez miydi? Şahitleri getirmediklerine göre, artık onlar Allah katında yalancıların ta kendileridir.**

14. **Eğer Allah'ın dünyada ve âhirette sizin üzerinizde fazlı ve rahmeti olmasaydı, içine daldığınız dedikodudan dolayı size büyük bir azap dokunurdu.**

15. **O durumda siz onu** (iftirayı) **dillerinizle aktardınız ve hakkında bilginiz olmayan şeyi ağızlarınızla söylediniz ve bunu kolay sandınız; oysa o Allah katında çok büyük** (bir suç)**tür.**

16. **Onu işittiğiniz zaman: "Bu konuda söz söylemek bize yakışmaz.** (Allahım!) **Sen yücesin; bu, büyük bir iftiradır" demeniz gerekmez miydi?**

17. **Eğer imân edenlerden iseniz, bunun gibisine bir daha dönmemeniz için Allah size öğüt vermektedir.**

18. **Allah size âyetleri açıklıyor; Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.**

11. ayet literatüre "**ifk**" olarak geçen olayı ve bununla ilgili hükümleri bildirmektedir. İfk yalan ve iftira demektir; sûrenin 4-10. ayetlerinden sonra zikredilmesi ayrıca hikmetlidir, çünkü ayetler iffetli kadınlara iftira atanların davalarını ispat şeklini ve ispatlayamadıkları takdirde karşılaşacakları cezayı düzenlemektedirler. "İfk" yalanın en büyüğü, bühtanın en kötüsüdür ki böyle bir iftira yani zina isnadı Peygamber (s.a.)'in tertemiz eşi Hz. Âişe (r.a.)'ye atılmıştı. Kur'ân-ı Kerîm bu olayı zikrederek hem Hz. Âişe'nin masumiyetini ortaya koymakta hem de bütün Müslümanları bu konuda uyarmaktadır. Olay ayrıntılı bir biçimde hadis kitaplarında anlatılmaktadır (Bkz. Buhari, Tefsir, 24/6, 12, 13; Şehade, 15; Müslim, Tevbe, 56; Müsned, VI, 194-195). Özeti şu:

Hz. Peygamber (s.a.) Hicretin 5. yılında Mustalikoğulları diye anılan Müreysi seferine çıkmıştı. Sefere çıkmadan âdeti üzere eşlerinden birini kur'a ile belirleyip yanına alıyordu. Bu sefer kur'adan Hz. Aişe çıkmıştı. Sefer bitip de Medine'ye dönüldüğünde gece mola verilmişti. Hz. Aişe de tabii ihtiyacını karşılamak üzere kervandan bir miktar uzağa gitmiş, dönüşte kervan onu unutup yoluna devam etmişti. Sebebi, peygamber eşleriyle ilgili perde gerisinden (minvarai'lhicab 33/Ahzab, 53) görüşülmesi gerektiği emri indiğinden Hz. Aişe'nin deve üzerindeki hevdeci (veya mahfede) perdeli idi. Kiloda hafif olduğundan –Hz. Aişe kendi ifadesiyle yeterince beslenemediklerinden o zaman kadınlar zayıftı– deveyi kaldırınca hevdecin içinde olup olmadığını farkedememişlerdi. Neticede kervan yola çıkmış, Hz. Aişe geride kalmıştı. İhtiyacını karşılayıp da geri döndüğünde gerdanlığını düşürdüğünü farketmiş, aramak üzere ihtiyacını karşıladığı yere gitmişti. Gerdanlığını bulup da kervan yerine geldiğinde kimsecikleri göremeyince kendisini unuttuklarını anlamış ve şöyle düşünmüştü: Ya benim yokluğumu farkeder geri dönerler veya orduyu geriden takip edenler yetişir beni Medine'ye götürürler. Nitekim öyle de oldu. Geriden görevli olarak gelen Safvan isimli sahabe onu farketmiş, hiç konuşmadan "İnnalillahi ve innaileyhiraciun" diyerek devesine bindirip kendisi yürüyerek kervana yetişmek üzere yola devam etmişti. Ertesi gün öğle vakti dinlenmek üzere duran kervana yetişmişlerdi.

Olayın aslı bundan ibaret iken münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selül ve ona kapılan bir grup Hz. Aişe ile Safvan arasında ahlak dışı bir ilişkinin olduğunu etrafa yaymaya başladılar. Söz konusu iftira ile ortalık çalkalanmaya başladı. Maalesef "Müslümanlardan bir topluluk" da bu söylentilere inanmış ve katılmıştı. Bu sırada ise Hz. Aişe hastaydı ve hiçbir şeyden haberi olmaksızın bir ay evde yatmıştı. Kendini toparlayıp da dedikodulardan haberdar olunca çok sarsıldı, bir daha bitkin duruma düştü. Hz. Peygamber bu süre zarfında eve

uğrar "Bu nasıl oldu?" demekle yetinirdi. Hz. Aişe bunun böyle yürümeyeceğine karar verip Efendimizden izin istedi ve babasının evine gitti. Annesi, ortaklarının –Efendimiz'in diğer eşlerinin– bunda rol oynayabileceklerine ilişkin fikir yürüttü. Aslında pek öyle de değildi. Zira Hz. Aişe ile rekabet içinde gibi görünen Zeynep bintCahş, kendisine sorulduğunda Hz. Aişe için "Hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum" demişti. Efendimiz'in fikir aldığı şahıslardan biri de Hz. Ali idi. Hz. Ali, Hz. Aişe hakkında zanna yol açacak herhangi bir şey söylememekle beraber Efendimiz'e "Allah senin için yolu daraltmadı. Ondan başka kadınlar da var" dedi yani isterse evlenebileceği fikrini ortaya attı.

Hz. Peygamber (s.a.) bir ay tamamlanınca Hz. Ebu Bekir'in evine gitti. Hz. Aişe'ye "Eğer masum isen Allah seni temize çıkaracak, eğer bu günahı işlediysen tevbe et ve bağışlanma dile" dedi. Babası Hz. Ebu Bekir ve annesi de, kızlarıyla ilgili Hz. Peygamber'in söyledikleri dışında bir fikir beyan edemeyeceklerini açıklayınca Hz. Aişe "Anlaşılan siz bunlara inanıyorsunuz. Allah benim suçsuz-günahsız olduğumu biliyor, yapmadım desem de bana inanmayacaksınız. Bu durumda benim yapabileceğim şey Hz. Yusuf'un babasının (Hz. Yakub) dediğini tekrar etmek olacaktır. "Artık bundan sonra bana düşen güzelce bir sabırdır" (Bkz. 12/Yusuf, 18) dedi. Sonra yatağına uzanıp işini Allah'a havale etti." Bu sırada vahiy geldi, Yüce Allah bu ayetleri (24/11-24) indirmek suretiyle onu temize çıkardı.

İfk olayı ibret vericiydi. Her ne kadar şiddetli üzüntülere sebebiyet verdiyse de sonuç itibariyle "hayırlı" sonuçlara yol açtı. Bir kere münafıkların veya kalbinde hastalık olanların iffetli ve namuslu kadınlarla ilgili çıkardığı dedikodulara hiçbir şekilde itibar edilmemesi gerekirken, maalesef Müslümanlardan bir grup bu tuzağa düştüler, dedikodunun tahrik edici hazzına kapıldılar. Bu olmamalıydı. Bedir savaşına katılmış Safvan'ın Hz. Aişe hakkında böyle bir şeyi içinden geçirmesi düşünülemezdi, zira onun görevi zaten orduyu arkadan toplamak, güvenliği korumaktı, bu göreve ihanet etmiş olurdu. Hz. Aişe sıradan bir insan değildi, Efendimiz'in hanımıydı yani bütün mü'minlerin, dolayısıyla Safvan'ın da annesi hükmündeydi. Vefatından sonra nikâhla dahi olsa mü'minlerinEfendimiz'in eşleriyle evlenmeleri yasaktı. Safvan bunları bilen bir zattı.

İftiraya kanıp dedikodu ve şayiaların yayılmasında rol oynayan iki erkek ve bir kadına had uygulandı. Bu işi başlatan ve gizlice başını çekenlere ise asıl büyük azabın cehennemde verileceği belirtildi. Münafıklar, inkârcılar ve düşmanlar her zaman Müslümanların içine fitne ve fesat çıkarmak, mü'minlere iftira atmak isteyeceklerdir, yapılması gereken hüsn-ü zanda bulunmaktır. Bu türden bir iftiranın ispatı ancak dört şahidin getirilmesiyle mümkün olur

ki, **ifk** olayında dört şahit bulmak mümkün değildi. Sahâbelerin çoğu hüsn-ü zan besledi. Eba Eyyüp el Ensari (r.a.) bunların çarpıcı örneklerinden biridir: "Söylentileri duydun mu?" diye soran karısına "Sen olsan böyle bir şey yapar mısın?" diye sordu. Karısı "Hayır" cevabını verince "Aişe senden hayırlıdır, o da yapmaz" dedi.

Bu olay Hz. Peygamber'in gaybı bilmediğinin açık örneklerinden biridir. Gaybı biliyor olsaydı, eşinin suçsuz olduğunu söylerdi. Gaybı bilen Allah'ın eşini temize çıkarmasını diledi. Kendisi de eşine kefil olup "Benim eşim böyle yapmaz, kim ona bu iftirayı atıyorsa cezalandırırım veya bu iftira olayı bana, yönetime karşı kurulmuş bir kumpas, beni devirmeye matuf bir komplodur" demedi, kendisinin üstünden bir makamın yani Yüce Allah'tan eşini temize çıkarmasını istedi yani Hukuk'un üstünlüğü ilkesini işletti. Hz. Peygamber'in tek taraflı olarak eşini aklaması da doğru olmazdı, öyle yapacak olsaydı bu muhakeme usulünde bir sünnet gibi telakki edilir ve bazı yetki ve güç sahipleri re'sen şahısları veya yakınları hakkında objektif muhakeme olmaksızın sanıkları aklardı. Hâlbuki Hz. Peygamber –yine tamamen farazi (hipotetik) olarak– hırsızlık yapacak olursa kızı Fatıma'ya da ceza vermekten çekinmeyeceğini söylemişti. Gerek Hz. Aişe'nin uğradığı iftira karşısındaki tutumu, gerekse Hz. Fatıma da olsa hiçbir suçluyu korumayacağına ilişkin söyledikleri hem muhakeme usulü; hem evlat, eş ve akraba yakınlığının hak ve hakikatin ortaya çıkarılması söz konusu olduğunda işe yaramayacağını göstermesi bakımından önemlidir.

Hz. Aişe'nin vahiy ile temize çıkması mü'minler için ilahi bir rahmetti. Aksi halde iftira ve dedikodulara inanır, bu yüzden büyük azaba müstahak olurlardı. Çünkü bu sayede hem masum iki kişi (Hz. Aişe ve Safvan) iftiranın kurbanı gider hem Müslümanların birlik ve beraberlikleri bir darbe yerdi. İftira ve yalanlar dil aracılığıyla olur, bu da gayet kolaydır. Aslı astarı olmayan şeyler konuşulduğunda söylentiler çığ gibi büyür, her tarafa yayılır, ağızdan ağıza olmadık niteliklere bürünürler. Bu ise büyük olayların vuku bulmasına sebebiyet verir. (Bkz. 53/Necm, 32, ayetin açıklaması.)

15 ve 16. ayetler, iftira atmanın ne kadar kolay olduğunu, aslında ağır bir suç teşkil ettiğine işaret ediyor. İnsanlar oturdukları yerden kolayca başkasının dedikodusunu yapar, namus ve iffetini diline dolar, işin iç yüzünü bilmediği halde fikir ve kanaatlerde bulunur, isnatlarda bulunur, senaryolar yazar. Oysa dille yapılan şey Allah katında büyük bir suçtur.

Yapılması gereken şey bu türden iftira ve dedikodulardan şiddetle kaçınmak, Yüce Allah'tan bağışlanma dilemek ve asla bir daha öyle şeylere iltifat etmemek, sözü iyice tartıp biçmeden söylememektir. İspatı mümkün olmayan

suçlama ve iftiralardan Allah'a sığınmalıdır. Efendimiz uyarmıştır: "Kul iyice düşünüp taşınmadan bir şey söyler de bu yüzden cehennemin doğu ile batısı arasından daha uzak bir yerine düşer" (Buhari, Rikak, 23; Müslim, Zühd, 49-50). İftira ve zanlardan kaçınmak, konuşurken dikkat ve itina göstermek iman etmenin gereğidir. İmanı tamamlayan salih amelin önemli parçası budur. Gözetilmesi gereken ilke, asılsız söylenti ve dedikoduları yaymak değil, aksine setretmek, ayıpları örtmek ve kimsenin kusur ve günahlarını araştırmamaktır. Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Allah'ın kullarını incitmeyiniz, onları ayıplamayınız. Ayıplarını araştırmayınız. Kim Müslüman kardeşinin ayıbını araştırırsa, Allah da onun ayıbını araştırır, evinin içinde bile olsa onu rezil eder" (Müsned, V, 229). Allah kimin ne olduğunu, neyi hangi niyetlerle yaydığını bilir, insanlara öğüt verir, O hüküm ve hikmet sahibidir.

إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٢٠﴾

19. Çirkin utanmazlıkların (fuhşun)**imân edenler içinde yaygınlaşmasından hoşlananlara, dünyada ve âhirette acıklı bir azap vardır. Allah bilir, siz ise bilmiyorsunuz.**

20. Eğer Allah'ın sizin üzerinizde fazlı ve rahmeti olmasaydı ve Allah gerçekten Rauf (şefkat eden ve) **Rahîm olmasaydı** (ne yapardınız?)

19. âyet bir yönüyle masum ve iffetli insanlara yapılan iftiraların birer "**çirkin-utanmazlık**" olduğunu belirtirken, diğer yandan açıkça İslâm toplumu içinde fuhşu ve cinsel sapıklıkları yaygın alışkanlıklar ve davranış kalıpları hâline getirmek için özel çaba harcayanların olabileceğine dikkat çeker. Fuhuş ve ahlâkî çöküntüde, maddî ve toplumsal sebepler ne olursa olsun, özel gayret ve planlı faaliyetlerin fazlasıyla etkin olduğu bir gerçektir. "Çirkin utanmazlıklar" hayânın ortadan kalkması; iffetin, iffetli insanların, namus anlayışının değersizleştirilmesi ve utanmanın itibardan düşürülmesi; çıplaklığın özendirilmesi; insan bedeninin moda merkezlerinin denetimine girmesi; eğlence ve magazin dünyasının kadını ve bedeni sömürü nesnesi haline getirmesi; fuhşun estetize edilerek medya, sinema, televizyon ve hatta eğitim yoluyla yaygınlaştırılması; zaman içinde muhafazakâr insanların da günahı, münkeri kanıksaması, tabii karşılaması ve hatta münkerlerin "temel bir insan hakkı" olarak savunur hale gelmesi şeklinde olur. İş öyle bir noktaya gelir ki, iffet, ahlak ve

namusun korunmasından yana olanlar bunlara karşı çıkanların münker tutum ve davranışlarını eleştiremez hale gelirler, çünkü münkerler yaygınlaştıkça güvence altına alınmaları maksadıyla yasalar tarafından korunmaya başlarlar. Böyle bir durumda fuhuş rasyonalize ve estetize edilmiş söylem ve argümanlar eşliğinde denetleyici bir sektöre dönüşür.

Müslümanlar arasında fuhşu yaymak isteyenlerin birkaç maksadı olabilir: Biri toplumun ahlak yapısını zaafa uğratmak, aileyi çökertmek, kadın erkek ilişkisini dejenere etmektir. Bu ucu siyasi plan ve komplolara varan gizli bir maksattır. Nitekim mesela bazı Müslüman ülkelerin direncini kırmak için gençlerinin özellikle uyuşturucu ve sapkın cinselliklere müptela kılınmak istedikleri bir vakıadır. Diğeri kendileri günahkâr bir hayat yaşayanlar hem kendi hayat biçimlerinin hertürlü eleştiri ve tehlikeden korunup sürdürülmesini istemektedirler –bu korunma dürtüsüyle ilgili psikolojik bir reflekstir– hem başkalarının da kendileri gibi yaşamasını istemektedirler. İyi olsun kötü olsun, her insan başkalarının da kendisi gibi inanıp düşünmesini ve yaşamasını istemektedir. Böylelikle sanki kendini daha rahat ve güvencede hissetmektedir.

Fuhşun yayılmasını kolaylaştıran sebeplerden biri günahkârların fiillerini itiraf edip dile getirmeleridir. Bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: "İşlediği günahları açığa vuranlar dışında ümmetimin tamamı affedilmiştir. Bir adamın gece kötü bir iş yapması, Allah onu örttüğü halde sabahleyin kalkıp '-Ey falan, ben dün gece şöyle şöyle yaptım' demesi açık günahlardandır. Oysa o kişi Rabbi kendisinden kötülüğü örttüğü halde geceyi geçirmişti. Fakat o, Allah'ın örttüğünü açarak sabahlıyor" (Buhari, Edeb, 60; Müslim, Zühd, 52). Günahın deşifre edilmesi, anlatılması başkalarını günah üzerinde şahit kılar, iffetsiz fiillerin aleniyet kazanmasının önünü açar. Üstad Said Nursi'nin dediği gibi "Batılın tasviri zihni idlal eder". Günah estetize edilerek anlatıldıkça yaygınlık kazanır. Bunu da ancak mü'minlere husumeti olanlar yapar.

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِۚ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ فَاِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِۜ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ اَبَدًاۙ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاۤءُۜ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢١﴾ وَلَا يَأْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُوا اُولِي الْقُرْبٰى وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِۖ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُواۜ اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢﴾ اِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ

الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾ يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ ﴿٢٥﴾

21. **Ey imân edenler, şeytanın adımlarına uymayın. Kim şeytanın adımlarına uyarsa,** (bilsin ki) **gerçekten o** (şeytan) **çirkin utanmazlıkları ve kötülüğü emreder. Eğer Allah'ın üzerinizde fazlı ve rahmeti olmasaydı, sizden hiçbiri ebedi olarak temize çıkamazdı. Ancak Allah, dilediğini temize çıkarır. Allah, işitendir, bilendir.**

22. **Sizden, faziletli ve varlıklı olanlar, yakınlara, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere vermekte eksiltme yapmasınlar, affetsinler ve hoşgörsünler. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.**

23. **Namus sahibi, bir şeyden habersiz, mü'min kadınlara** (zina suçu) **atanlar, dünyada ve âhirette lânetlenmişlerdir. Ve onlar için büyük bir azap vardır.**

24. **O gün, kendi dilleri elleri ve ayakları aleyhlerinde yaptıklarına dair şahitlikte bulunacaklardır.**

25. **O gün, Allah hak ettikleri cezayı eksiksiz verecektir ve onlar da Allah'ın hiç şüphesiz hak olduğunu bileceklerdir.**

"Çirkince utanmazlıklar" olarak çevirdiğimiz "**fahşa**" kelimesi insanın bozulmamış tabiatına aykırı olan her türlü tutum ve davranış anlamına gelir. "Münker"le bir arada düşünüldüğünde çirkince utanmazlıkların hem temiz fıtrat ve selim akıl, hem din-şeriat tarafından belirlenebileceğini göstermektedir. "Ma'ruf" iyi, güzel, doğru ve faydalı olandır, "münker" tam aksine kötü, çirkin, yanlış ve zararlı fiil ve tutumdur. Bunlar bir hayat tarzı olarak benimsendiğinde insanı çirkinleştirir, hayâyı, iffet ve edebi ortadan kaldırır, bu da fahşa ve fuhşa kapı aralar. Fahşa ve münker, insanın gaflete düşerek şeytanın adımlarına uymasının sonucudur (2/Bakara, 168-169).

Yüce Allah, üzerimizdeki fazlı ve rahmeti dolayısıyla biz temizlenir, söz konusu çirkinliklerden, münker fiillerden korunuruz. Temiz fıtrat, sağduyu yani doğru usul ve yolla çalışan akıl neyin kötü ve zararlı, çirkin ve utanmazca olduğunu bilir ama bunun teminatı yoktur, ayrıca Allah'ın lütuf, fazlı ve rahmeti gereklidir. Allah'ın fazl ve rahmeti, gönderdiği peygamberler, indirdiği kitaplar

ve bu yolla öğrendiğimiz şeriatın hükümleridir. Allah yol gösterir, hükümleri indirir. İnsan bunlara uyarsa kurtulur. Yoksa tek başına kurtulması zordur, çünkü çoğu zaman nefsinin derin etkisinde davranır; önyargılarını aşamaz; aile, kabile, milliyet, sınıf ve ulusunun çıkarları doğrultusunda karar ve icraatlarda bulunur, üstelik bunları da süslü söylem ve retoriklerle rasyonalize eder. Kim ki dinin maddi ve dünyevi hükümlerini reddediyor veya ihmal ediyorsa, aslında kendini Allah'ın fazl ve rahmetinden mahrum bırakıyor demektir. Temizlenmek ve kurtulmak için Allah'ın rahmetine ihtiyacımız var.

22. ayetin Hz. Ebu Bekir (r.a.) hakkında indiği söylenmiştir. Yukarıda anlattığımız ifk olayından sonra Hz. Aişe'nin suçsuz olduğu anlaşılınca, bu iftira ve yalan kampanyasına kendini kaptıranlardan biri de Mistah isminde biriydi. Bu şahıs Hz. Ebu Bekir'in halasının oğlu olup maddi sıkıntı içinde olduğundan Hz. Ebu Bekir'in mali yardımlarıyla geçiniyordu. İftira kampanyası içinde yer alınca, Hz. Ebu Bekir, kızına yaptıklarından dolayı ona bir daha yardım etmeyeceğine yemin etti. İnen bu ayet, suçlu olsa bile, "yakınlar, yoksullar ve Allah yolunda hicret edenler" şeklinde tarif ettiği kimselere olan yardımın sürmesini emretti. Buna göre Mistah hatalıydı, kendisine had uygulandı, bu yüzden artık affedilmeli ve hoşgörülmeliydi. Hz. Ebu Bekir, bu ayet üzerine yeminini bozup tekrar Mistah'a yardım etmeye devam etti. Hz. Peygamber (s.a.) da, cezasını verdikten sonra hiçbir suçluya kin gütmemiş, onlara fenalık yapılmasına izin vermemiştir. Bu da gösteriyor ki, bazı hata ve yanlışlar tolere edilebilir. Suç ve hatalar faillerinin hayatları boyunca kınanmalarına veya cezalandırılmalarına gerekçe teşkil etmemelidir. Önemli olan kişinin hata ve yanlışını anlaması, hukukun öngördüğü şekilde bedelini ödemesi ve bir daha aynı hatayı tekrar etmemek üzere tevbe etmesidir.

"Sizden, faziletli ve varlıklı olanlar", Hz. Ebu Bekir'in Kur'an tarafından zikredilen sıfatıdır. Olumlanmış sıfatın üç unsuru dikkat çeker: Müslüman olmak (sizden), ahlaki erdem ve varlık (zenginlik). Bu bize, İslami hükümlere riayet ve ahlaki erdemle bir arada olduğunda zenginlik veya servet kötü bir şey değildir. İslam'a göre kazanılmayan ve harcanmayan servet tehlikelidir, yıkıcı etkilere sahiptir, insanı ve toplumu hem maddi ve sosyal hem ahlaki ve manevi yönden yozlaştırıp çökertir.

23. ayet son derece önemli bir hususa işaret etmektedir: **İfk** olayında Hz. Aişe vahiy ile temize çıkmıştı. Ancak söz konusu iftira ve suçlamalar her zaman ve her iffetli kadına yapılabilir. Hiçbir şeyden habersiz bu türden iftiralara maruz kalan her kadın için vahiy gelmez. İftiraya maruz kalan bir kadın kendini temize çıkaramadığı zaman yuvası yıkılır, perperişan olur. Bu durumda ifk

olayı ile ilgili hükmü Hz. Aişe'ye tahsis etmeyip bütün iffetli kadınları içine alacak şekilde genişletmek lazım. Ayet-i kerime de bunun yapmaktadır: **"Namus sahibi, bir şeyden habersiz, mü'min kadınlara** (zina suçu) **atanlar, dünyada ve âhirette lânetlenmişlerdir. Ve onlar için büyük bir azap vardır."** Bu da gösteriyor ki, Efendimiz'e hitap eden birtakım hükümler sadece onlarla sınırlı değil, mü'min kadınların tümünü içine almaktadır, 31. ayette göreceğimiz başörtüsü hükmünde olduğu gibi.

İffetli kadınlara zina iftirası atanlar suçlarını inkâr etmeye kalkışsalar bile, ahirette kendi organları, elleri, dilleri ve ayakları aleyhlerinde şahitlik edeceklerdir. Bir insanın kendi organının dile gelip aleyhinde şahitlik etmesi ne büyük bir dramdır (bkz. 41/Fussilet, 20 ve 36/Yasin, 65). Böyle kimseler hak ettikleri cezaya çarptırılacaklardır.

اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ ۚ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ
لِلطَّيِّبَاتِ ۚ أُولَٰئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ ۖ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٢٦﴾

26. **Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler, kötü kadınlara; iyi ve temiz erkekler, iyi ve temiz kadınlara** (yaraşır.) **Bunlar, onların demekte olduklarından uzaktırlar. Bunlar için bir bağışlanma ve kerim** (üstün) **bir rızık vardır.**

İnsanlar arası ilişkilerin en önemli boyutlarından biri neslin devamını sağlayan yani üremeyi mümkün kılan evliliktir. Evlilik, erkek ve kadının nikâh akdiyle bir araya gelmesi, izdivaçta bulunmasıyla gerçekleşir. Allah, iki cins arasında muazzam bir cazibe kuvveti kılmıştır. Devamlı bir biçimde birbirlerini çeker, birbirlerine ilgi duyarlar. Bu cazibe olmasaydı, belki de bir araya gelmeleri mümkün olmaz, nesillerimiz de devam etmezdi. "Üreme" amacı olmasa da, erkek ve dişi bir araya gelir. Bu hayvanlarda güdüsel, insanlarda hem güdüsel hem bilinçle ilgili bir fiildir. Güdüsel oluşu, salt veya mücerret anlamda erkek ve dişinin birbirine duyduğu fıtri ilgi ve eğilim; bilinçle ilgili yönü bu olayda rol oynayan seçimlerdir.

Bir araya gelişin en kadim ve tek meşru biçimi evliliktir. Evlilik, belli çerçevede bir araya gelen erkek ve kadının izdivacı yani cinsel birleşmesi, böylelikle hayatlarını bir arada devam ettirme kararları sonucunda gerçekleşir. Bu, meşru bir biçimde ve akitle olur. Hristiyanlıkta nikâh "yemin", İslam'da "akit/ sözleşme"dir.

Cevabı aranması gereken soru şudur: İslam nokta-i nazarından kimler birbirleriyle evlenebilir ve elbette buna bağlı olarak kimler birbirleriyle cinsel

ilişkiye girebilir? Bu sorunun cevabını veren birkaç ayet vardır. Ancak genel ilkenin bu sûrede ve şu ayetle tayin edildiğini söylemek mümkün:**"Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler, kötü kadınlara; iyi ve temiz erkekler, iyi ve temiz kadınlara** (yaraşır)."

Ayet, çirkin bir iftiraya uğrayan Hz. Aişe'yi temize çıkarmak üzere inmiştir. Ancak mutlak ifadeler ihtiva etmekte olup 3. ayette sözü edilen "**Zina eden erkek, zina eden ya da müşrik olan bir kadından başkasını nikâhlayamaz; zina eden kadını da zina eden ya da müşrik olan bir erkekten başkası nikâhlayamaz. Bu, mü'minlere haram kılınmıştır"** (24/Nur, 3) ayetiyle bir arada düşünülmesi gerekmektedir.

Gerek 4. ayetin "iffetli kadınlara zina iftirası"nın atılması, gerekse bu ayette "**Bunlar** (yani iftiraya uğrayanlar)**, onların demekte olduklarından uzaktırlar"** (24/Nur, 26)denmesi, ayetin Hz. Aişe ve haksız yere onunla ilişkilendirilen Hz. Safvan hakkında inmiş olup onları temize çıkardığını göstermektedir. Bunda kuşku yoktur.

Ancak nüzulünün sebebi bir iftiranın tashihi ise de, hem genel bir durum tespiti yapmakta, hem de genel bir ilkeyi vaz'etmektedir. Bu, Kur'an'ın evrensel bir hükmü vaz'ederken kullandığı bir usuldür yani tarihsel/yerel bir olay üzerinden genel ilke vaz'etmek. Hüküm böylelikle salt nazari/teorik veya hayattan kopuk olmaktan çıkar, beşeri hayat içinde ve her tarihsel durumda tekrarı mümkün olan bir olay üzerinden ete kemiğe bürünmüş olur.

Yaptığı durum tespiti şudur: Lisan-ı halleri ve fıtri eğilimleri ile "**kötü kadınlar ve kötü erkekler**" ile "**iyi ve temiz kadınlar**" ile "**iyi ve temiz erkekler**" bir arada bulunurlar. Kuşların kendi cinsi kuşlarla uçması gibi tabiatta bunun örnekleri vardır. Fıtrat bunu gerektirir. İnsan bazen istese de kötü biriyle bir arada olamaz. Eğer iyilikten, temizlik, doğruluk ve güzellikten yana bir kişilik kazanıp karakteri, mizacı bu şekilde teşekkül etmişse, aksi yönde kişilik kazanmış biriyle bir arada olamaz. Olsa veya olmak durumunda kalsa bile mutlu olamaz, dostluğunu, beraberliğini veya evliliğini uzun zaman devam ettiremez.

Ruhu'l-Beyan'ın sahibi İsmail Hakkı Bursevi'nin "Es'iletü'-Hikem"den aktardığına göre huy ve ahlaki tutumların farklı olması, "ruhların ruhlar âleminde birbirleriyle tanışmaları"ndan dolayıdır. Kim iyi bir ruhla tanışmışsa, bu dünyada da iyi olur ve hep iyileri arar, iyilerle birlikte olmak ister. Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Ruhlar düzenli ordular gibidir. Ruhlar âleminde birbirleriyle tanışanlar dünyada (da birbirleriyle) tanışır-kaynaşır, birbirlerini yadırgayanlar da ihtilafa düşer" (Buhari, Enbiya, 2; Müslim, Birr, 159).

Bu yasa evlilikte çok daha açık bir biçimde hükmünü icra eder. O halde, en

başta bir durum tespiti olarak iyilerle kötüler bir arada olmak istemez. Aralarında ahlaki açıdan doku uyuşmazlığı olduğundan birbirlerini iterler.

Hz. Aişe, temiz bir kadındı, mü'minlerin annesiydi, onunla haksız olarak ilişkilendirilen Safvan (r.a.) masumdu; Hz. Aişe'nineşi de Allah'ın Elçisi idi, o da temizdi, mutahhardı, Allah'ın koruması altındaydı. İkisinin birlikteliğinin ana çerçevesi tertemiz olmaları idi. Durum bu iken, nasıl olur da onun, çirkin bir fiil işleyebileceği düşünülebilir veya bu yönde kasten geliştirilmiş bir iftira, yalan ve suçlamaya kulak verilebilir? Her yalana kulak kabartmak, her iftiraya onay vermek kendini bilen insana yakışır mı? Tahkik etmek, araştırmak, çok yönlü düşünmek, bir dizi faktörü bir araya getirip bir sonuca gitmek gerekmez mi? Her iftira herkese uygun düşer mi? Elbette düşmez. O halde münafıklar, ikiyüzlüler ve ahlaki bakımdan düşük karakterde olan insanların attığı iftiralar, başka bir ifadeyle kötü/habis sözler "temiz kadınlara ve erkekler"e değil, "kötü kadın ve erkekler"e yakışır. "Temiz/tayyib erkek ve kadınlar"a yakışan güzel sözler, sıfatlar ve yüksek ahlaki davranışlardır.

Bu durum tespiti ve bunun üzerinden Hz. Aişe'yi temize çıkaran ayet, aynı zamanda genel ve evrensel bir ilkeyi vaz'eder: "**Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler, kötü kadınlara; iyi ve temiz erkekler, iyi ve temiz kadınlara** (yaraşır)". Ama aynı zamanda 3. Ayetin tefsirinde anlatmaya çalıştığımız üzere, fiili durumu, toplumu yaygın hayâsızlığa, fuhuş bataklığına sürükleme potansiyeli kazanmasına izin vermeden devlet müdahalesi dışında tutar.

Pekiyi, "**habis**" ve "**tayyib**" tanımına giren erkek ve kadınlar kimlerdir ve bu çerçevede Müslüman erkekler ve kadınlar kimlerle evlenebilirler? Bu sorunun cevabı 2/Bakara, 221; 5/Maide, 5 ve 60/Mümtehine, 10 ayetlerinde genişçe ele alınmaktadır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّىٰ تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا
عَلَىٰ أَهْلِهَا ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا
فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ ۖ وَإِنْ قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَىٰ
لَكُمْ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا
غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٢٩﴾

27. Ey imân edenler, evlerinizden başka evlere, yakınlık kurup (izin almadan) **ve** (ev halkına) **selâm vermeden girmeyin. Bu sizin için daha hayırlıdır; umulur ki öğüt alıp düşünürsünüz.**

28. **Eğer orada kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar artık oraya girmeyin ve eğer "Dönün" denirse, siz de dönün, bu sizin için daha temizdir. Allah yaptıklarınızı bilendir.**

29. **İçinde oturulmayan ve sizin için bir meta** (yarar) **bulunan evlere girmenizde bir sakınca yoktur. Allah, açığa vurduklarınızı da, sakladıklarınızı da bilir.**

27-29. ayetler mesken mahremiyeti ve toplumsal hayat için gerekli olan adap ve muaşeretle ilgili kural ve normları vaz'etmektedirler. İslam bakış açısından kamusal alan-özel alan ayırımının pek önemli bir anlamı olup olmadığı tartışılabilir ancak mahrem alanın değeri ve önemi tartışılmaz. Şu var ki, "mahrem alan", "özel alan"dan farklıdır. Batı'dan alınan "özel alan" ayırıma bakılırsa din ve dini hükümlerin neredeyse tamamı "özel alan"la sınırlı olması gerekir, oysa din sadece birey ve ailenin değil, toplumsal hayatın genelini, bu arada bireyler, aileler, cemaatler arası ortak alanları ve devlet idaresiyle ilgili konuları da düzenleyici hükümler ihtiva eder.

Mahrem meskeniyeti meskende yaşayanları içine alır ki, bu da kolayca anlaşılacağı üzere "**aile**"dir. Aile hayatiyetini bir evde (mesken) sürdürür. Bu açıdan aile bireyleri korunduğu gibi ev de korunmuştur. Ev sakinleri kendilerini evlerinde rahat hisseder, güvenlik ve huzur içinde davranmak isterler. Herkese açık, her an herkesin kolayca girebildiği bir ev korunmuş olmaz. Eski Arap toplumunda ve bugün de bazı kırsal kesimlerde çoğu insan, bir eve giderken ne önceden haber verir ne kapıda kimseden izin ister, aniden içeri dalar. Aynı şeyi Efendimiz'in evine giderlerken de yaparlardı, bununla ilgili düzenleyici ayet indi (bkz. 33/Ahzab, 53). Kur'an-ı Kerim'in yeni düzenlemesine göre başka evlere gidildiğinde izin istenecek, içeri girince de "**selam**" verilecek. İzin istenmesi meskenin mahremiyetinin korunması, ev sakinlerinin evleri üzerindeki tasarruf haklarının teyidi anlamına gelir. Mesken mahremiyetini geçerli bir sebep olmadıkça ve mahkeme kararı bulunmadıkça devlet kuvvetleri veya görevlileri de ihlal edemez.

Bununla bağlantılı olarak başkasının evinin içini araştırmak, ayıp ve kusurlarını bulup çıkarmaya çalışmak (49/Hucurat, 12); veya başkasını evinde, ev ortamında gözetlemek, röntgencilik yapmak yasaktır (Buhari, İsti'zan, 11).

Diğer yönden ev hali belli olmaz. Özellikle kadınlar, genç kızlar evlerinde rahat giyinip yaşamak isterler. Aniden içeri dalan bir erkek kadını rahatsız eder, hatta çeşitli dedikodu ve söylentilere sebebiyet verir. Bu yüzden bir eve gitmeden önce izin istemeli, kapıya gelince üç kere seslenmeli. Üç kere seslenildiği halde cevap alınamazsa, ev halkı ya evde yokturlar veya misafir kabul

edecek durumda değiller. Hemen geri dönmelidir. "Sizden biri üç defa isteyip de kendisine izin verilmezse geri dönsün." (Buhari, İsti'zan, 13; Müslim, Adab, 33.) İzin istenip de kapı açıldığında, kapının tam karşısında değil, kenarda durmalıdır ki, bu sayede evin içi görünmesin. Kapının kenarında durup içeri buyur edilinceye kadar beklemek sünnettir (Ebu Davud, Edeb, 128). İzin almak sadece yabancılara mahsus değildir, kişi annesinin evine giderken veya beraber yaşadığı annesi ve kızkardeşinin odasına girmek isterken de buna riayet etmelidir. Çünkü kimse annesini çıplak görmek istemez (İbn-i Kesir).

29. ayet içinde oturulmayan, başka bir deyimle aile hayatının olmadığı, dolayısıyla mesken mahremiyetinin söz konusu olmadığı yapılara girip çıkmanın sakıncalı olmadığını belirtmektedir. Çünkü bu ayetler inince bazıları lafzi okumayla harabe veya mamur, içinde insan yaşasın yaşamasın hiçbir eve, kapalı mekâna girmemeye başladılar. Tefsirciler herkesin işinin görüldüğü yapıların bu hükme tabi olduğunu belirtir. Mesela oteller, hanlar, umumi mekânlar, alışveriş merkezleri vs. Yüce Allah, insanın bir fiili hangi niyet ve maksatla yaptığını bilir.

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَٰلِكَ أَزْكَىٰ لَهُمْ
إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٣٠﴾

30. Mü'minlere söyle: "Gözlerini kaçındırsınlar ve ırzlarını korusunlar. Bu, onlar için daha temizdir. Gerçekten Allah, yaptıklarından haberdardır.

Ayet, kadın ve erkeğin bedenleri dolayımında önemli bir düzenleme getirmektedir. Bu da, aralarında nikâh bağı olmayan kadın ve erkeğin bedenlerinin birbirlerine "avret" sayılması ve avrete bakışın yasaklanması hükmüdür. Fıkhi bir tabir olarak "**avret**", kadın veya erkekte ön (kubul) ve arka (dubur) cinsel organlardır. "**Ferc-furuc**" erkek ve kadında ön ve arka açıklık olup, apışarası (cinsel organlar) demektir. Bilginlerin çoğuna göre erkeğin avreti "göbek ile dizkapağı" arasındaki bölgedir. Maliki ve Ca'feriler sadece ön ve arkayı avret sayarlar. Yine icma ile kadının yüz ve elleri dışındaki organları avret kabul edilmiştir; bu konuyu aşağıda ele alma fırsatını bulacağız.

Gözün zina ile ilişkisi, büyük günah kabul edilen fiile başlangıç teşkil etmesidir. Arap şairi, *"Göz kalbin kılavuzudur"* der. Erkek gözünü, kendisine bedeni haram olan yabancı bir kadından sakındıracaktır; aksine şehvet amaçlı ısrarlı bir biçimde bakacak olursa bu uygunsuz bir ilişkiye davetiye çıkarmak, hatta

kendini tahrik etmek anlamına gelir. Yüce Allah gözlerin hain bakışını ve sinelerin gizlediğini bilir. (40/Mü'min, 19.) İslami tesettüre uygun olmayan yani bakılması yasak olan yerleri açık bir kadının göze çarpmasıyla meydana gelen "**bakış**" ile "**ısrarlı bakış**" arasında fark var. Biri kendiliğindendir, diğeri tekrar ile beden üzerinde odaklanmadır. Buhari'nin bir kaydına göre Ebi'l Hasan, El Hasen'e "-Acem kadınları göğüslerini ve başlarını açıp geziyorlar" deyince El Hasen, "-Sen de gözünü onlardan sakın" diye uyarmıştır. (Buhari, İsti'zan, 2.)

Bu konuda erkek ile kadın arasında fark olmamakla beraber, Kur'an-ı Kerim, ilk sakınma yasağını erkekler için koymaktadır. Bu, sanıldığının aksine Kur'an dilinin "erkek-egemen" olmasından değil, erkeğin bakışla dahi cinsel bakımdan uyarılır bir fıtrata sahip olması dolayısıyladır. Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Ali (r.a.)'ye şöyle buyurmuştur: "Bir bakışın arkasına diğerini salma, ilki senin lehine ise de ikincisi aleyhinedir." (Buhari, Mezalim, 22; Müslim, Libas, 114.)

İnsanlar bir arada yaşamaktadırlar. Toplumsal hayatın temeli iffet, namusun dokunulmazlığı, karşılıklı saygı ve edep gibi ahlaki değerlerin korunmasına dayanır: "**Onlar iffetlerini korurlar**" (23/Mü'minun, 5; 70/Meâric, 29). Kadın ve erkek şu veya bu çerçevede, aile ziyaretlerinde, sokakta, alış verişte, iş ortamında veya gündelik hayatın herhangi bir durumunda bir arada olduklarından, birbirlerinin bedenlerine karşı iffet ve edep içerisinde olmaları, aralarında nikâh bağı olmadığı sürece bedenlerini birbirlerine haram saymaları Müslüman toplumun şiarlarındandır. Müslüman Müslümana, canı ve malı haram olduğu gibi, ırzı/namusu da yani bedeni haramdır. "Kim bana iki çenesinin ve iki bacağının arasını garanti ederse, ben de ona cenneti garanti ederim." (Buhari, Rikak, 23.)

Kadın tabii ki, bedenini hertürlü –sözlü ve fiili– saldırıya karşı koruyacak ama öncelikle erkek bakışlarını birer saldırı aracı kullanmaktan sakınacaktır. Erkek gibi kadın da toplumsal hayatın bir aktörü ise, o da benzer uyarılara muhataptır. Yani cinsel amaçlı bakışlardan sakınıp bedenini korumakla yükümlüdür. Nitekim bundan sonraki ayet bu uyarıyı yapmaktadır.

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ
زِينَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوبِهِنَّ ۖ وَلَا يُبْدِينَ
زِينَتَهُنَّ اِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ اَوْ اٰبَائِهِنَّ اَوْ اٰبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اَبْنَائِهِنَّ اَوْ اَبْنَاءِ
بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِي اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِي اَخَوَاتِهِنَّ اَوْ نِسَائِهِنَّ اَوْ مَا
مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ اَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ اُولِي الْاِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ اَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ

لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ ۖ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ ۚ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾

31. **Mü'min kadınlara da söyle: "Gözlerini kaçındırsınlar ve ırzlarını korusunlar; süslerini açığa vurmasınlar ancak kendiliğinden görüneni hariç. Başörtülerini yakalarının üstünü** (kapatacak şekilde) **koysunlar. Süslerini, kendi kocalarından ya da babalarından ya da kayın babalarından ya da oğullarından ya da kocalarının oğullarından ya da kendi kardeşlerinden ya da kardeşlerinin oğullarından ya da kız kardeşlerinin oğullarından ya da kendi kadınlarından ya da sağ ellerinin altında bulunanlardan ya da kadına ihtiyacı olmayan** (arzusuz veya iktidarsız) **hizmetçilerden ya da kadınların henüz mahrem yerlerini tanımayan çocuklardan başkasına göstermesinler. Gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Hep birlikte Allah'a tevbe edin ey mü'minler, umulur ki felah bulursunuz.**

Kadın da erkek gibi gözünü haramdan sakındıracaktır. Cinsel amaçlı olarak kadın ve erkeğin birbirlerine bakışları arasında fark yoktur. Erkek kadına hangi maksatla bakıyorsa, kadın da aynı maksatla bakar. Bu ilişkilerde Kurtubi'nin güzel deyimiyle "göz kalbin önünden gider". Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Gözler (de) zina eder, gözün zinası bakmaktır." (Buhari, İsti'zan, 12; Müslim, Kader, 20.)

Erkeğin kadının avret sayılan çıplak bedenine veya açıkta olan bazı organlarına bakması haram olduğu gibi, kadının da erkeğin avret sayılan bedenine bakması haramdır. Kadın gözünü erkekten sakındırdığı zaman, gerçekte kendi namusunu/ırzını korumuş, başka bir ifadeyle bedeninin masumiyetini güvence altına almış olur. Çünkü söz konusu amaçlı bakışın erkek tarafından göreceği bir karşılık olacak ve bu elbette meşru olmayan cinsel ilişkiye davetiye çıkaracaktır. Erkek yabancı bir kadının ırzı üzerinde tasarrufta bulunmayacağı gibi, kadın da kendi ırzı üzerinde kuralsız tasarrufta bulunamaz. Kadının bakışını erkekten sakındırması ile kendi ırzını koruması hükmünde böyle bir incelik söz konusudur.

"**Süslerini açığa vurmasınlar**" "**Ziynet**" olarak ifade ettiğimiz "süs"ün iki anlamı var: Biri, el, kol, boyun, ayak veya bedenin başka organlarına takılan ziynet eşyası, nesneler bütünü; diğeri söz konusu ziynet nesnelerinin takıldığı organlar; kulak, baş, boyun, gerdan, göğüs, kollar, eller ve ayaklar. Buradaki ziynet, hem nesne hem organı ifade eder. Açık ki süs eşyası gizlenecekse, süs-

kendini tahrik etmek anlamına gelir. Yüce Allah gözlerin hain bakışını ve sinelerin gizlediğini bilir. (40/Mü'min, 19.) İslami tesettüre uygun olmayan yani bakılması yasak olan yerleri açık bir kadının göze çarpmasıyla meydana gelen "**bakış**" ile "**ısrarlı bakış**" arasında fark var. Biri kendiliğindendir, diğeri tekrar ile beden üzerinde odaklanmadır. Buhari'nin bir kaydına göre Ebi'l Hasan, El Hasen'e "-Acem kadınları göğüslerini ve başlarını açıp geziyorlar" deyince El Hasen, "-Sen de gözünü onlardan sakın" diye uyarmıştır. (Buhari, İsti'zan, 2.)

Bu konuda erkek ile kadın arasında fark olmamakla beraber, Kur'an-ı Kerim, ilk sakınma yasağını erkekler için koymaktadır. Bu, sanıldığının aksine Kur'an dilinin "erkek-egemen" olmasından değil, erkeğin bakışla dahi cinsel bakımdan uyarılır bir fıtrata sahip olması dolayısıyladır. Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Ali (r.a.)'ye şöyle buyurmuştur: "Bir bakışın arkasına diğerini salma, ilki senin lehine ise de ikincisi aleyhinedir." (Buhari, Mezalim, 22; Müslim, Libas, 114.)

İnsanlar bir arada yaşamaktadırlar. Toplumsal hayatın temeli iffet, namusun dokunulmazlığı, karşılıklı saygı ve edep gibi ahlaki değerlerin korunmasına dayanır: '**Onlar iffetlerini korurlar**" (23/Mü'minun, 5; 70/Meâric, 29). Kadın ve erkek şu veya bu çerçevede, aile ziyaretlerinde, sokakta, alış verişte, iş ortamında veya gündelik hayatın herhangi bir durumunda bir arada olduklarından, birbirlerinin bedenlerine karşı iffet ve edep içerisinde olmaları, aralarında nikâh bağı olmadığı sürece bedenlerini birbirlerine haram saymaları Müslüman toplumun şiarlarındandır. Müslüman Müslümana, canı ve malı haram olduğu gibi, ırzı/namusu da yani bedeni haramdır. "Kim bana iki çenesinin ve iki bacağının arasını garanti ederse, ben de ona cenneti garanti ederim." (Buhari, Rikak, 23.)

Kadın tabii ki, bedenini hertürlü -sözlü ve fiili- saldırıya karşı koruyacak ama öncelikle erkek bakışlarını birer saldırı aracı kullanmaktan sakınacaktır. Erkek gibi kadın da toplumsal hayatın bir aktörü ise, o da benzer uyarılara muhataptır. Yani cinsel amaçlı bakışlardan sakınıp bedenini korumakla yükümlüdür. Nitekim bundan sonraki ayet bu uyarıyı yapmaktadır.

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ
زِينَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ
زِينَتَهُنَّ اِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ اَوْ اٰبَآئِهِنَّ اَوْ اٰبَآءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اَبْنَآئِهِنَّ اَوْ اَبْنَآءِ
بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِي اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِي اَخَوَاتِهِنَّ اَوْ نِسَآئِهِنَّ اَوْ مَا
مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ اَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ اُولِي الْاِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ اَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ

لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾

31. **Mü'min kadınlara da söyle: "Gözlerini kaçındırsınlar ve ırzlarını korusunlar; süslerini açığa vurmasınlar ancak kendiliğinden görüneni hariç. Başörtülerini yakalarının üstünü** (kapatacak şekilde) **koysunlar. Süslerini, kendi kocalarından ya da babalarından ya da kayın babalarından ya da oğullarından ya da kocalarının oğullarından ya da kendi kardeşlerinden ya da kardeşlerinin oğullarından ya da kız kardeşlerinin oğullarından ya da kendi kadınlarından ya da sağ ellerinin altında bulunanlardan ya da kadına ihtiyacı olmayan** (arzusuz veya iktidarsız) **hizmetçilerden ya da kadınların henüz mahrem yerlerini tanımayan çocuklardan başkasına göstermesinler. Gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Hep birlikte Allah'a tevbe edin ey mü'minler, umulur ki felah bulursunuz.**

Kadın da erkek gibi gözünü haramdan sakındıracaktır. Cinsel amaçlı olarak kadın ve erkeğin birbirlerine bakışları arasında fark yoktur. Erkek kadına hangi maksatla bakıyorsa, kadın da aynı maksatla bakar. Bu ilişkilerde Kurtubi'nin güzel deyimiyle "göz kalbin önünden gider". Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Gözler (de) zina eder, gözün zinası bakmaktır." (Buhari, İsti'zan, 12; Müslim, Kader, 20.)

Erkeğin kadının avret sayılan çıplak bedenine veya açıkta olan bazı organlarına bakması haram olduğu gibi, kadının da erkeğin avret sayılan bedenine bakması haramdır. Kadın gözünü erkekten sakındırdığı zaman, gerçekte kendi namusunu/ırzını korumuş, başka bir ifadeyle bedeninin masumiyetini güvence altına almış olur. Çünkü söz konusu amaçlı bakışın erkek tarafından göreceği bir karşılık olacak ve bu elbette meşru olmayan cinsel ilişkiye davetiye çıkaracaktır. Erkek yabancı bir kadının ırzı üzerinde tasarrufta bulunmayacağı gibi, kadın da kendi ırzı üzerinde kuralsız tasarrufta bulunamaz. Kadının bakışını erkekten sakındırması ile kendi ırzını koruması hükmünde böyle bir incelik söz konusudur.

"**Süslerini açığa vurmasınlar**" "**Ziynet**" olarak ifade ettiğimiz "süs"ün iki anlamı var: Biri, el, kol, boyun, ayak veya bedenin başka organlarına takılan ziynet eşyası, nesneler bütünü; diğeri söz konusu ziynet nesnelerinin takıldığı organlar; kulak, baş, boyun, gerdan, göğüs, kollar, eller ve ayaklar. Buradaki ziynet, hem nesne hem organı ifade eder. Açık ki süs eşyası gizlenecekse, süs-

lediği organ da gizlenmelidir. Bu böyle olmakla beraber, söz konusu olan 'kadın' olunca burada ziynetin, herhangi bir nesne veya nesnenin takıldığı organ olmaksızın, doğrudan 'beden'le ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü süs nesnesi ve eşyası olsun olmasın, kadın bedeni bizatihi ziynettir, cinsel cazibe yüklüdür, cinsel duyguyu harekete geçirici niteliklere sahiptir. Bu açıdan, süs nesnesi olsun olmasın, bedenin kendisinin örtülmesi gerekmektedir.

"**Kendiliğinden görüneni hariç**". Bunun "el, yüz ve ayaklar" olduğu konusunda genel kabul gören görüş vardır ki, doğru olanı budur. Gündelik hayatta el ve yüzün açık olması bir bakıma kaçınılmazdır ve esasında beşeriyetin genel geçer örfünde bu böyledir. Nitekim namaz ve hac ibadetinde de el ve yüz örtülmez. Şahitlikte bulunurken, mahkemede ifade verirken, alış verişte bulunur ve başka beşeri ilişkilerde bulunurken, yüzün açıkta olması zorunludur.

"Ayaklar"ın da bu kapsamda olduğunu, yine beşeriyetin genel giyim örfünden anlamak mümkündür. Ayette geçen "**illa mazahera minha**" acaba sadece Arap örfüne mi atıf olup, diğer kavimlerin örfünde "**kendiliğinden görünen**"in kapsamı genişletilebilir mi, sorusu önemlidir. Bazı çağdaş müfessirler (Bkz. Muhammed Esed), bu yönde bir anlam vermeye yatkın görünmektedirler. Onlara bakılırsa, Arap örfünde "**eller ve yüz**" kendiliğinden görünen organlar ise de, başka toplumların örfünde buna başka organlar dâhil edilebilir. Mesela bir toplumda bacaklar, göbek, sırt, göğüs veya kollar bu kapsamda düşünülebilir. Bu, zorlama bir tefsirdir. Zira zaten, yukarıda aktardığımız rivayetlerde de görüldüğü üzere mesela Acemler'de baş/saç ve göğüsler açık iken ve belki bu onların örfi giyimlerinin bir parçası sayılıyorken, İslamiyet başın ve göğsün örtünmesi hükmünü getirmiş, Acem kadınlarını bu hükümden istisna etmemiştir.

Antropolojik olarak giyim ile medeniyet arasında doğru bir orantı söz konusudur. Medeniyet bir bakıma giyim-kuşam ve örtü demektir. Kadim medeniyet ve semavi dinlerde örtü hem bir emir hem örf olarak mevcut bulunduğuna göre, belki pagan kültür ve alışkanlıkların yaygınlaştığı beşeri havzalarda beden açılmıştır. Bugün de Afrika, Latin Amerika veya Avusturalya gibi yerlerde "**ilkel**" olarak tanımlanan bazı kabilelerin belli başlı özelliklerinin "**çıplaklık**" olduğu görülür. Sanki nasıl tesettür/örtü ile medeniyetin gelişmesi arasında doğrudan bir ilişki varsa, ters yönden çıplaklık ile ilkellik arasında bir ilişki gözlenmektedir.

Âdem ve Havva'nın işledikleri günah dolayısıyla ilk farkına vardıkları şeyin avretleri olması ve refleksif olarak ağaçtan kopardıkları yapraklarla cinsel organlarını örtmeye kalkışması, beden ile insan arasında varoluşsal bir ilişki

ve anlam olduğunu göstermektedir. (Daha geniş bilgi için bkz. 7/A'raf, 19-22. ayetlerin açıklaması.)

Ayetin indiği dönemde ve çok daha kadim zamanlarda neredeyse dünyanın her yerinde kadınlar uzun elbise giyerdi. Ayaklar uzun etekle örtülür. Ayağın özel olarak cinsel bir obje olarak kullanılması istisnai bir durumdur ve bu ancak ayak bileğine halhal takıldığı zaman vuku bulmaktadır. Halhal vb. ziynetler takıp, ayağı yere ses çıkaracak biçimde vurmak ve bu suretle dikkati üzerine çekmeye çalışmak bu istisnai duruma işaret eder.

Ebu Davud'un yer verdiği bir hadis yüz ve ellerin "**kendiliğinden görünenler**" sınıfından olduğunu açıkça göstermektedir. Birgün Esma, üzerinde ince –muhtemelen içini gösteren şeffaf– bir elbise ile çıkagelir. Hz. Peygamber (s.a.), baldızını bu vaziyette görünce yüzünü çevirir ve "Esma, kadın erginlik çağına erişip ay hali olmaya başladı mı, onun şu kısmı hariç görülmesi uygun olmaz" buyurur ve "yüz ve elleri"ni işaret eder. (Ebu Davud, Libas, 31.) Bir başka rivayette Hz. Aişe şöyle demektedir: "Allah'ın Elçisi (s.a.), bileklerinin dört parmak yukarısını işaret ederek '-Allah'a ve ahiret gününe inanan bir kadına ergenlik çağına girince, yüzü ve şuraya kadar elleri dışında herhangi bir yerini açması helal değildir' buyurdu". (Buhari, Kader, 8; Müslim, Kader, 5; Ebu Davud, Nikâh, 4; Ümmü Seleme yoluyla gelen başka bir rivayet için bkz. Ebu Davud, Libas, 34; Tirmizi, Edeb, 29). Yine Hz. Aişe'den gelen bir başka rivayet –ki Ensar kadınlarının erdemlerini anlatırken– bu hükmü açık bir biçimde teyid etmektedir: "'Nur sûresi'ndeki kadınlar başlarını örtsünler' ayeti inince erkekler bu ayeti eşlerine, kız çocuklarına ve yakınlarına okudular. Ensar kadınları Allah'ın Kitabı'nı doğrulamak ve ona iman etmek üzere her biri geniş eteklerinden kumaşlar (kesip) başörtüsü hazırladılar. Ertesi sabah Hz. Peygamber (s.a.)'in arkasında başörtüleriyle namaza durdular. Sanki başları üstünde kargalar vardı." (Buhari, Nur sûresi Tefsiri, 12; Ebu Davud, Libas, 29; Ahmet bin Hanbel, VI, 188.)

Bu, hem "**kendiliğinden görünen**" ibaresine bir açıklık getirir hem de saçların da avret hükmünde olduğu hususunun altını çizer. Taberi, ilgili ayetin tefsirini yaparken bir rivayete yer vererek, bu kapsamı biraz daha genişletir; kadının dirseğe kadar kolunu avret saymaz: "Hz. Peygamber (s.a.), kadının zira'ın yarısına kadar kısmını göstermesini mübah kıldı."

"**Başörtülerini, yakalarının üstünü** (kapatacak şekilde) **koysunlar.**" Yukarıda da kaydettiğimiz gibi Acem yani Arap olmayan kadınlar başları ve göğüsleri(nin bir kısmı) açık gezerlerdi. Benzer bir durum Arap kadınlar için de söz konusuydu. Buhari'nin kaydına göre, Arap kadınları aslında başlarını

örterlerdi ancak başörtülerini arkadan sırtları üzerine salar, böylelikle kulakları, boyunları ve göğüsleri açıkta kalırdı. Nakkaş'a göre, bu Nabati kadınlarının yaptıklarının bir benzeriydi, muhtemelen bu giyim tarzını Nabatiler'den almışlardı.

Ayet kadınların başörtülerini kulakları, boyunları ve göğüsleri üzerine salmalarını emretmektedir. Başörtüsünün ayetteki karşılığı "**himar** (çoğulu humur)"dır. Aklı örten ve şuurun kaybolmasına yol açan alkollü içki (hamr) ile aynı kökten gelen kelime, doğrudan örtü anlamında olup, Arap kadınları bunu başlarına takarlardı. Ragıp el İsfahânî, kelimenin çeşitli etimolojik anlamlarını verdikten sonra, "**Himar**'ın literatürde kadının kendisiyle başını örttüğü şey için kullanıldığını" söyler. Ancak yeni düzenleme ile öngörülen, kadının başörtüsünü göğsünü örtecek şekilde yakasının üzerine salmasıdır. Hz. Aişe (r.a.) şöyle demiştir: "Allah ilk muhacir hanımlara rahmet buyursun, bu ayet inince, çarşaflarını (uzun elbiselerinin eteklerinden) yırtıp başlarını örttüler." (Buhari, Tefsir, 24; Ebu Davud, Libas, 30) Hz. Aişe'nin özellikle "başı/saçı" zikretmesi, himar'ın doğrudan başörtüsü olduğunu açıkça göstermektedir.

Belirtmek gerekir ki kadınlar ilk defa İslamiyet'in gelişiyle başörtüsüyle tanışıyor değillerdi, başörtüsü biliniyordu. Bera, "Cahiliye döneminde kadınlar başörtülerini sırtlarına salarlardı. Boyunlarını ise açıkta bırakırlardı, bu yüzden örtünmeleri emredildi. "Kadınların başörtüsü erkeklerin sarığına benzer." (Askalani, Fethu'l-Bari lX, 439.) Bu bilgileri bize aktaran Askalani, ayette geçen "**Yadribne**" fiilinde tazmin sanatı olduğunu, başına "**ala**" harf-i ceri geldiği için "**salsınlar, sarkıtsınlar**" anlamına geldiğini söyler.

Bu ayetin doğrudan "**başörtüsü**" hükmünü, Hicri 5 veya 7. yılda inen 33/ Ahzap, 59. ayetin ise "**dış elbise**" hükmünü getirdiğini söylemek mümkün. Başörtüsü "**hımar**", dış elbise "**cilbab**" ile ifade edilmiştir. Sahabeden Said bin Cübeyr, başörtüsünün kadının, boyun ve göğsünü örtecek ve bunlardan hiçbir şeyi açıkta bırakmayacak nitelikte olması gerektiğini söyler; bu bazılarının iddia ettiği gibi saçların açıkta olacağı anlamına gelmez. Tam aksine saçlar da avret hükmündedir.

Hz. Aişe'nin yanına, saçlarını gösteren ince başörtülü bir gelin getirildiğinde "Nur sûresine inanan bir kadın bununla örtünmez" demiştir. Bir hadiste de "Allah ergin bir kadının namazını başörtüsüz kabul etmez" buyrulmuştur" (İbn-iMace, Tahare, 132.) Bu durumda İslam bilginlerinin üzerinde açıkça ittifak ettikleri üzere baş/saç, kulak, boyun, göğüs, omuzlar, sırt, göbek, kol ve bacakların örtülmesi gerekmektedir. Etimolojik anlam, hadisler, sahabeden gelen rivayetler ve makbul uygulamadan anlaşılan şu ki, "hımar" salt saçı değil,

saç ve başla beraber boyun, gerdanlık ve göğsü de örten kumaş parçasıdır. Sadece saçla ilgili başörtüsünden ibaret olsaydı, bundan, boyun ve göğsün açıkta bırakılması anlamı çıkarılabilirdi. Bu konuda sadece Ehl-i Sünnet mezhepleri ve bilginleri değil; Şia, Zeydiye, İbadiye ve Zahiri mezhebi ve bilginleri de aynı görüştedirler. Bu belki de hiç bozulmamış ve İslam'ın ilk döneminden zamanımıza kadar devam eden icma ile desteklenen kesin ve amir bir hükümdür.

Tesettürün cinsel cazibeyi gizlemeye matuf olduğunda kuşku yok. Bedeni bir bütün olarak algıladığımızda saçlar bedenin bir parçasıdır. Başka bir ifadeyle saç da bir cinsel cazibedir. Modern bakış açısı, saçın herhangi bir cazibe teşkil etmediği yolunda ısrarlı bir iddianın sahibi olsa da, bu bakış açısı cinselliğin etkileyici cazibesini "sakınılması gereken bir unsur" görmediğini, bedenin bütününe ilişkin bakışından ve tutumundan anlamak mümkün. Kaldı ki pratikte saçın kullanımı, sunumu ve fonksiyonel değeri cinsellikten kopuk değildir. Sözgelimi büyük bir şampuan firması bir kadının bakımlı saçlarını öne çıkardığı bir reklamında şu iki sloganı kullanmaktadır: "Baş döndüren dolgun saçlar", "Erkekleri değiştiren dolgun saçlar!"

"Süslerini, kendi kocalarından ya da babalarından ya da kayın babalarından ya da oğullarından ya da kocalarının oğullarından ya da kendi kardeşlerinden ya da kardeşlerinin oğullarından ya da kız kardeşlerinin oğullarından ya da kendi kadınlarından ya da sağ ellerinin altında bulunanlardan ya da kadına ihtiyacı olmayan (arzusuz veya iktidarsız) **hizmetçilerden ya da kadınların henüz mahrem yerlerini tanımayan çocuklardan başkasına göstermesinler. Gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Hep birlikte Allah'a tevbe edin ey mü'minler, umulur ki felah bulursunuz."** Ayette teker teker sayılan kişilerle bir arada olduğunda –evin içi, aile ortamı, akraba toplantıları, ziyaretleri vs.– kadın mahremi olmayan bir erkeğin karşısında bulunması gereken durumda bulunması gerekmez. Başka bir ifadeyle bu şahıslar karşısında süslerini ve bedeninin belli bölgeleri açıkta gezebilir. Mesela başını örtmek zorunda değildir, kolları açıkta olabilir. Kocasına ise her yanını gösterir. Ancak insanların süren örfünde, bu gibi durumlarda kadınlar saçlarını, kollarını ve belki dizlerine kadar olan vücut bölgelerini açıkta bulundursa da, diğer bölgelerini örtme ihtiyacını hissederler, doğru olanı ve edebe yakışanı da budur. Cumhurun beyan ettiği kanaate göre, sayılmamış olsalar bile amca ve dayı da –nikâh düşmemesi dolayısıyla– aynı kategoridedirler.

Yukarıda belirtildiği üzere, buna dayı ve amcalar dâhildir. Hatta Hz. Aişe'den gelen bir rivayette, Hz. Peygamber (s.a.), süt amcası karşısında bile tam olarak

örtünmesine gerek duymamıştır (Bkz. Mevdudi, Tefhimü'l-Kur'an, ilgili ayetin tefsiri.) Bu, benzer bir ruhsatın süt akrabalar ve en genel anlamda aralarında nikâh düşmeyen bütün erkekler için söz konusu olduğunu göstermektedir.

"**Kadınlarından**" kimlerin anlaşılması gerektiği konusunda üç görüş varsa da –ilki "yalnızca Müslüman kadınlar"ın, ikincisi "istisnasız tüm kadınlar"ın kastedildiğini iddia ediyorsa da– doğru ve akla yatkın olanı, gündelik hayatta kadının karşılıklı ilişki halinde olduğu, görüştüğü, tanıştığı, ahlaki iffet ve karakterinden emin olduğu bütün kadınlardır. Komşu, arkadaş, dost, akraba veya sıkça görüştüğü kadınlar buna dâhildir. Ahlaki iffet ve sağlam karakter demek, kadının görüştüğü kadını cinselliğe tahrik etmemesi, bedenini cinsel obje olma yönünden öne çıkarmaması, cinsellik yüklü dil ve sohbetlere iltifat etmemesi, elbette lezbiyenliğe eğilimli olmaması ve kadınların birbirlerinin cinsel organlarına (galiz avret) bakmamasıdır. Bu kadınların Müslüman veya gayrimüslim olması arasında herhangi bir fark yoktur.

"**Sağ ellerinin altında bulunanlar**"dan kasıt, ayetin indiği ortamda cariye olması gerekir. Bazı rivayetler buna "erkek köle"yi ilave eder. Bunun cariye ile sınırlı olması daha makul görünmektedir, zira hükümden maksat, bedenin bir erkeği cinsel yönden tahrik etmesine ve bunun yol açacağı istenmeyen fiil ve davranışlara mani olmak ise, köle de olsa erkek erkektir ve kimin hizmetinde olursa olsun, cinsel çağrışıma ve tahrike müsait olan kadın organlarını açıkta gördüğünde tahrik olur. Nihayet, İslam hukukuna göre, özgürlüğünü kazanan bir köle önceki sahibi kadınla evlenebilir. Zamanımızda hukuki bir statü olarak 'kölelik ve cariyelik' kalmadığından, hükmün illetinden hareketle, bunun hali vakti yerinde olan kadınların onlara ev işlerinde veya başka işlerde yardım eden kadın hizmetçiler için söz konusu olduğunu söylemek mümkün.

Dikkat çekici bir husus da şudur: Ayette mahremler arasına koca, kocanın oğulları (erkek yetişkin çocuklar) ve cinsel yönden kadınlara ihtiyacı kalmamış erkekler de katılmıştır. Bunlar mahremdir, kadın bu gibi erkeklerin olduğu ortamlarda rahat olarak hareket eder.

"**Kadınların henüz mahrem yerlerini tanımayan çocuklar**"dan kastın, henüz cinsel duygu ve istekleri ortaya çıkmamış, başka bir ifadeyle erginlik çağına girmemiş çocuklar olduğu açıktır. Kadının bu çocukların yanında da örtünmesine gerek yoktur.

"**Gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar.**" Arap kadınları dikkati çekmek için halhal taktıkları ayaklarını sertçe yere vururlardı. Süs eşyasının sesini işittirmek, onu açığa vurmakla aynı şeydir. Bundan da maksat süs nesnesi ve süslenen organ üzerine yani bedene dikkati çekmek,

bu sayede cinsel isteğin uyanmasına sebep olmaktır. Elbisenin giyim biçimi, makyaj, tahrik edici koku, yürüyüş tarzı veya ses tonu ve konuşma biçimi buna dâhildir. Kadının niyeti bu olsun olmasın, eğer cinsel isteği uyandırıcı bir pozisyon içinde ise bu hükme dâhildir.

Kur'an-ı Kerim bunu açık bir dille yasaklamaktadır. Bu yasak sadece cinsel temalı süslerin açığa vurulmasını değil, bunun yanında süs nesnesini bir "gösteriş aracı" olarak ortaya çıkarmayı da tazammun eder. Bu şu demektir: Kadının başkalarını imrendiren, kıskandıran, gösterişi öne çıkaran, tahrik eden, cinsel cazibesini sergileyen tutum ve davranışlardan kaçınması gerekir. Mü'min kadınlar herhangi bir ihtiyaçlarını karşılamak üzere toplumsal hayata katılır, sokağa çıkar, insanlar arasına karışır ama daima iffet, edep ve vakarını üstünde taşımaya özen gösterir; tesettürü ve örtüsüyle dişiliğini geri plana çeker, kişiliğini öne çıkarıp etrafa saygı telkin eder. Süs ve gösterişin yol açtığı şımarıklık, kibir duygusu mü'min bir kadına yakışmaz. Alış veriş, tüketim, estetik çılgınlığı insanı kibre, gösterişe ve başkalarında kıskançlık duygularının uyanmasına yol açar, bu ise toplumsal çatışmaların önemli sebeplerinden biridir.

Kadının süslenmesi caizdir, fıtri eğilimini ifade eder. Kadının süslenmesi, bakım yapması, kendine yakışanı giymesi, kendi bedeniyle ve ruh dünyasıyla barışık olduğu ve önce kendine, sonra eşine duyduğu saygının ve sevginin bir belirtisi olduğu sürece fıtratına uygun olanı yapmış olur. Ancak tüketimi tahrik etmek, moda ve kozmetik merkezlerinin oyuncağı olmak, kılıktan kılığa girmek ve yabancı erkeklerin cinsel amaçlı bakışlarını ve dikkatini çekmek üzere süslenmesi, kendini sentetik bir varlığa dönüştürmesi bu fıtri ve tabii eğilimini amacından saptırmasına, bu arada bedenini ve estetiği suistimal ve tahrif etmesine sebep olur.

"Hep birlikte Allah'a tevbe edin ey mü'minler, umulur ki felah bulursunuz." Konulan yasakların her biri bir zaafa işaret eder. Her ne kadar yasaklansalar da, insanlar bu yasakları çiğneyebilir. Bu durumda tevbe edip her fırsatta meşru çerçeveye dönmek lazım. (2/Bakara, 160.) Ama bu toplumsal yani kolektif sorumluluğu da gerektirir. Bu durumda mü'minler birbirlerini uyarmalıdırlar ancak bu şekilde kurtulmaları mümkün olur.

وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ ۚ إِنْ يَكُونُوا
فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٢﴾ وَلْيَسْتَعْفِفِ
الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ

الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَاٰتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللّٰهِ الَّذِي اٰتيكُمْ وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهْهُنَّ فَاِنَّ اللّٰهَ مِنْ بَعْدِ اِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ اَنْزَلْنَا اِلَيْكُمْ اٰيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَمَثَلًا مِنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾

32. **İçinizde evli olmayanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden salih olanları evlendirin. Eğer fakir iseler Allah, kendi fazlından onları zengin eder. Allah geniş** (nimet sahibi)**dir, bilendir.**

33. **Nikâh** (imkânı) **bulamayanlar, Allah onları kendi fazlından zenginleştirinceye kadar iffetli davransınlar. Sağ ellerinizin mâlik olduğu** (köle ve câriyelerden)**mükâtebe isteyenlere -eğer onlarda bir hayır görüyorsanız- mükâtebe yapın. Ve Allah'ın size verdiği malından onlara verin. Dünya hayatının geçici metaını elde etmek için -ırzlarını korumak istiyorlarsa- câriyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları** (fuhşa) **zorlarsa, şüphesiz, onların** (fuhşa) **zorlanmalarından sonra Allah** (onları) **bağışlayandır, esirgeyendir.**

34. **Andolsun, size açıklayıcı âyetler, sizden önce gelip geçenlerden bir örnek ve takvâ sahipleri için bir öğüt indirdik.**

Ayetlerin indiği toplumda düzenli ahlaki bir hayatın tesisi için çeşitli tedbirler babında evlilikle ve evlenme durumunda olan köle ve cariyelerle ilgili hükümler açıklanmaktadır. Aile tarihte alternatifi olmayan bir kurumdur, dağıldığında veya yok olduğunda yerine başka bir şeyi ikame edemeyiz. Dış dünyada bozulmalar ne kadar etkili olursa olsun, sağlam bir aile direnme ve dirilme karargâhı olur.

Bu çerçevede öncelikle bekârların evlendirilip aile kurmalarının sağlanması gerekir. Evlilikte önemli şartlardan biri "**nafaka**"nın yani geçimin temin edilmesi olduğundan ilk hamleye gücü yetmeyenlerin toplum tarafından desteklenmeleri beklenir. Nikâhta keramet vardır, evlilikte de bereket. Evlenen çiftler zaman içinde omuz omuza vererek çalışır, mal mülk sahibi olurlar. Bekâr hayatı bekârlarınkine göre daha iktisadi yani tasarruf yapıp mali bakımdan toparlanmaya daha müsaittir. Yüce Allah temiz niyetle yuva kurmak isteyenlere yardım eder, zaman içinde yoksul iken zengin olurlar. Bu demektir ki ortada yoksulluk var diye evliliğe mani olunmamalı. Mesela bugün bazı

İslam ülkelerinde sırf başlık yüzünden milyonlarca bekâr evlenememektedir. Hâlbuki İslam açısından ne başlık ne drahoma vardır, kadına verilecek mihr de imkânlarnispetinde takdir ve tayin edilir. Bekâr veya dul sayısındaki artış sosyal problemlerin doğmasına sebep olmaktadır. Sadece başlık değil, A'dan Z'ye bir evin bütün donanımı, üstelik pahalı eşyaları sağlanmadıkça evlilik yapılmamakta, nişan ve düğün törenleri için astronomik harcamalar yapılmaktadır. Bu da evliliği engelleyen önemli faktörlerden biridir.

Bu ayet, İslami hükümleri referans alan kamu otoritesinin bekârların veya dul kalmış kimselerin yuva sahibi olmaları için özel politikalar takip etmesi gerektiğini ima etmektedir. Devlet bu konuya yeterince duyarlılık göstermiyorsa, sivil hayır kuruluşları, vakıf ve dernekler bu konuyu kendilerine hizmet alanı ve meşgalesi seçmelidirler.

Evlenme imkânı bulamayanların yapmaları gereken şey arzu ve isteklerini kontrol altına almalarıdır. İffet ve namuslarına sahip çıkmaları en büyük erdemlerden biridir. Bunun hayli zor olduğu açıktır, bu yönde sabretmeli, gerekirse şehvetin kırılması için nafile oruç tutulmalıdır. Çünkü oruç şehveti kırar (bkz. Buhari, Savm, 10; Müslim, Nikâh, 3).

Köle ve cariyelerin de –özellikle salih olanların– evlendirilmesi gerekir. Ayetin indiği toplumda köle ve cariyelik bir müessese idi. Köle ve cariye stokunun kaynağı savaşta alınan esirler olması gerekirken maalesef yağma ve baskınlar sırasında ele geçirilen kadın ve erkekler de esir pazarlarında köle olarak satılıyordu. Bu çağdaşlarına göre daha ehven olmuşsa bile İslam devletlerinin neredeyse hepsinde sürmüş kötü bir uygulamadır. Ömer bin Abdülaziz, hayli erken sayılabilecek bir dönemde (hicri-99) hilafete gelir gelmez ilk yaptığı işlerden biri eldeki köle ve cariyelerin serbest bırakılmasını emretmesi olmuştur. Çünkü ona göre, bir noktadan sonra köle ve cariyeler savaş esirleri değil, esir pazarlarında alınıp satılan masum kimselerdir.

İslam bakış açısından köle ve cariyelik savaş esirlerinden oluşması gerekir, büyük ölçüde mukabele-i bilmisilden kaynaklanır. Çünkü cari uygulamalara göre düşman da Müslümanlardan ele geçirdiklerini esir alırdı. Müslüman esirlerle takas edilmeleri öncelikli işlemdir. Fakat konunun özüne bakıldığında bunlar İslam yurduna, Müslümanların hayat haklarına ve İslam'ın varlığına kastetmiş kimseler yani düşmanlardır. Düşmanların ele geçirilmesiyle birlikte hemen serbest bırakılmaları güvenlik açısından düşünülemez, toplum içinde akla hayale gelmedik komplo ve tuzaklar kurar, Müslümanlara büyük zararlar verirler. Köle ve cariyelerin devletin uhdesinde tutulması da binlerce insanın devletleştirilmesi anlamına gelir ki bu da makul bir yol değildir. En uygun

olanı aile ortamında yani özel şahısların uhdesinde tutulup denetim altında topluma katılmalarını ve belki zaman içinde İslam'a kazandırılmalarını sağlamaktır. Aile ortamında uygun şartlarda istihdam edilmeleri onları toplum üzerinde yük olmaktan çıkarır, emekleriyle geçimlerini sağlamış olurlar. İslamiyet temel bir politika olarak esirler konusunda bu yolu tutmuştur. (Bkz. 47/Muhammed, 4.)

Köle ve cariyelerin tedrici yollarla özgürlüklerine kazandırılması için çok sayıda tedbir ve teşvike başvurulduğunu biliyoruz. Kefaretlerde en çok tavsiye edilen kölelerin özgürlüklerine kavuşturulmasıdır. En hayırlı ve erdemli yollardan biri de, evlenmeye ehliyetli ve istekli olan köle ve cariyeleri evlendirmesidir. Kendileri evlenmek için efendileriyle mükâtebe yoluna gitmek istiyorlarsa buna imkân tanınması gerekir (bkz. 2/Bakara, 177; 9/Tevbe, 60). "**Mükâtebe**", kölenin belli bir para karşılığında efendisinden özgürlüğünü satın almak üzere sözleşme yapmasıdır. İlk nesil müfessir ve fakihler, özgürlüğünün bedelini çalışarak efendisine ödemek isteyenlere bu imkânın verilmesi gerektiğine hükmetmişlerdir, sonrakiler ise bunun emir değil mendub olduğuna kail olmuşlardır ki, doğru olanı ilk görüştür.

"Eğer onlarda bir hayır görüyorsanız"dan maksat kendi ayakları üzerinde durabilecekler mi, çalışıp geçimlerini -ve özgürlük bedelini- ödeyebilecekler mi, topluma uyum sağlayabilecekler mi gibi beşeri durumlarının test edilmesidir. Köle ve cariyelere Allah'ın bağışladığı mal ve servetten verip onlara destek çıkmak gerekir, bu övgüye değer bir davranıştır.

Cahiliye döneminde cariye sahipleri ellerinde tuttukları cariyeleri fuhşa zorlayıp onlar üzerinden para kazanıyorlardı. Cariyenin fuhşa zorlanmasına "**biğa**" denir. Bazıları da onları itibarlı misafirlerine ikram edip yataklarına sokuyorlardı. Onların doğurduğu çocukları kendileri alıp istihdam ediyor, böylelikle sayıca rakiplerine göre üstünlük sağlıyorlardı. İslamiyet bu kötü âdeti yasakladı, bazı rivayetlere göre söz konusu yasağı getiren ayet, fuhşa zorlanan cariyelerin Hz. Peygamber'e yaptıkları şikâyet üzerine inmiştir.

"Irzlarını korumak istiyorlarsa, câriyelerinizi fuhşa zorlamayın" hükmünden, fuhuş yapmak isteyen cariyelere fuhuş yapma izin verilebilir sonucu çıkmaz. Tam aksine zina yasaklanmıştır; bu köle ve cariyeler için de geçerlidir. Burada özellikle namus ve ırzını korumak isteyen cariyelerin fuhşa zorlanmamasına matuf bir vurgu söz konusudur. Özel olarak vurgu yapılmasını anlamak zor değildir, çünkü bir toplumda köle ve cariye konumunda olan erkek ve kadınlar herkesten çok istismara açıktırlar. Kim onları para veya başka menfaat karşılığında fuhşa ve suça zorlayacak olursa günahkâr olur, onlar ise buna zorlan-

dıkları için ceza almaz. Zor ve baskı altında işlenen suç ve günahlardan sorumlu olunmayacağı hadiste açıkça belirtilmiştir. (Bkz. İbn-i Mace, Talak, 16.)

İnsanın onurunun korunması ve toplumun selameti için bu hükümlere uymak gerekir. Yüce Allah ayetlerini böyle açıklar, doğru yolu gösterir. Geçmiş toplumların başından geçen ibret verici meseller, çarpıcı örnekler verir, böylelikle Allah'tan korkup sakınanlar bundan öğüt alır.

اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ مَثَلُ نُورِهٖ كَمِشْكٰوةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ اَلْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلٰى نُورٍ يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِهٖ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾

35. Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun misali, içinde çerağ bulunan bir kandil gibidir; çerağ bir sırça içerisindedir; sırça, sanki incimsi bir yıldızdır ki, doğuya da, batıya da ait olmayan kutlu bir zeytin ağacından yakılır; (bu böyle bir ağaç ki) **neredeyse ateş ona dokunmasa da yağı ışık verir.** (Bu,) **Nur üstüne nurdur. Allah, kimi dilerse onu kendi nuruna yöneltip-iletir. Allah insanlar için örnekler verir. Allah, her şeyi bilendir.**

Sûrenin 35. ayeti Kur'an-ı Kerim'in en müşkül ayetlerinden biridir. Müteşabih olan bu ayet konusunda tefsirciler, sufiler, kelamcı ve bilginler çok farklı görüşler serdetmişlerdir. Bizim kısaca **"Allah, göklerin ve yerin nurudur"** hüküm cümlesine vereceğimiz üç anlam vardır: "Allah'ın nuru" hayatın kaynağıdır; varlıkları ortaya çıkarandır; aydınlatan ve yol gösterendir. Şöyle ki:

a) Allah göklerin ve yerin, daha geniş anlamıyla varlık âleminin hayat kaynağıdır. Burada "hayat"ı en geniş anlamda ele alıyoruz. Varlığı ortaya çıkaran, varlıklara hayat veren şey. Şanı Yüce Allah "El Hay"dır, O "hayat sahibi" olduğu için, varlık âleminde her ne varsa var olabilmiştir. Varlık üzerinde hükümran olan Allah mülk ve melekût âlemini kudret elinde tutmaktadır. Kevn ve tekvin, kozmik düzen, işleyen tabiat yasaları, kusursuzluk, bozulmayan ahenk ve harmoni ile şeylerin yerli yerinde olması, her şeyin hayat kaynağının eninde sonunda Allah'a raci olmasıyla mümkün olmaktadır. Nur, varlıkların varlığa çıkışı, varolmaklığıdır. Bu en geniş anlamdaki hayat tanımı bizi "**nur**"un ikinci anlamına götürmektedir:

b) Varlığa, varlıkta yer alan, hayat sahibi, hareket eden her şeye can, güç ve kuvvet veren O'dur. "Nar" ile "nur"un aynı kökten geldiğini düşünürsek, ontolojik bakımdan da aralarında bir münasebet olduğunu söyleyebiliriz. Kur'an-ı Kerim'de "**nar**" 145, "**nur**" 43 yerde geçer. Nar ve nur bizatihi (zatları itibariyle) kendileriyle kaim, bağımsız ve mutlak değildirler, yaratılmışlardır. Yüce Allah'ın sonsuz sınırsız kudretinin eseridirler ve O'nun ilmi, iradesi ve kendileri için koyduğu kozmik-tabii yasalar dâhilinde faaliyettedirler.

Yüce Allah yaratılışın başlangıç anında "**Kün** (Ol!)" emrini verirken varlığa güç ve kuvvet, hareketi sağlayacak enerji de verdi. Nar (ateş) ile nur (ışık-aydınlık) birbirinden kopuk değildirler. Güneş ateş kütlesidir; yakıcı, kavurucu özelliğe sahiptir. Ama ışığını Aya gönderdiği zaman nar nura dönüşür. Nur, ışığını başka kaynaktan alır, ay gibi; güneşin ziyası ise kendindendir. Ancak vacibu'lvücud ve kendisiyle kaim değildir; güneşin belli bir zamana kadar bir ateş kütlesi olarak etrafa ışık, ısı ve enerji yaymasını sağlayan Yüce Allah'tır ve bu "**kün**" emrinin bir tecellisi olarak mümkün olmaktadır. Musa aleyhisselâm dağda tecelliye şahit olurken yığılıp kaldı, bayıldı, dağ unufak oldu (7/A'raf, 143). Dağı yerle bir eden kuvvetin harikulade bir kuvvet ve enerji olduğunda kuşku yok. Demek kaynağından açığa çıkması itibariyle nar enerji, nur aydınlatıcı ışıktır. Buna "gözle idrak ettiğimiz aydınlık" diyebiliriz. "Günün aydınlığı" nurdur (6/En'am, 1). Bu meyanda sabah vakti birbirimize "Sabah en nur (nurlu sabahlar/günaydın)" der, böylelikle gün boyu zamanın nur içinde geçmesini, Allah'ın hidayet, rahmet ve inayetiyle yaşama dilek ve temennisinde bulunuruz.

Aydınlık yani nur varsa varlık var demektir. Nur/aydınlık yoksa yokluk yani karanlık (zulümat) söz konusudur ki, karanlık aydınlığın zıttı (35/Fatır, 20), aslında aydınlığın yokluğudur. Kur'an-ı Kerim'de zulümat 23 yerde geçer. Ay tutulmasında güneş ile arasına dünya girdiğinde ışık aya ulaşmaz, ay karanlıkta kalır. Ayın ışığı nur ile ifade edilmiştir (71/Nuh, 16) Hakikatte karanlık yokluktur, varlık ve madde nurun olabildiğince kesafet/yoğunluk kazanmış halidir ki, modern araştırmalar, atomun parçalanmasıyla geride kalanın dalga mı enerji mi olduğu sorusuna henüz cevap bulabilmiş değildir. Nur hakkı, zulümat batılı simgeler, Hak ve Hakikat bir ve tektir; batıl ise birden fazladır.

c) Üçüncü manasıyla nur yol gösterici, aydınlatıcı ışık, rehber demektir ki, bu Kur'an ve peygambere nispet edilir. "Allah'tan kesin bir kanıt gelmesi ve Kur'an'ın indirilmesi" (4/Nisa, 174; 64/Teğabun, 8) "nur" ile ifade edilmiştir. Kur'an-ı Kerim "Kitab-ı münir" (3/Âl-i İmran, 184; 35/Fatır, 25) ve "Sirac-ı münir"dir (33/Ahzab, 45-46). Yani vahiy ve Kur'an aydınlatan nurdur. Dikkat çekici nokta "**sirac**" güneş için de kullanılmaktadır (25/Furkan, 61 ve 71/

Nuh, 16). Bu şu demektir: Nasıl güneş ışığını kendinden saçıp sistem içindeki varlıklara yayıyorsa, Kur'an da bilgi aydınlığını kendinden, kendi kaynağından saçıp ona tabii olanları aydınlatmaktadır. Beşeri ve akli her tür bilgi başkasından dandır, Kur'an'ın bilgisi ise kendinden yani vahiydendir. Bununla bağlantılı olarak nur kelimesi "İman", "hak" (2/Bakara, 257); "İslam" (9/tevbe, 32); "peygamber" (5/Maide, 15. -Hz. Peygamber'e aydınlatıcı ışık manasında 'sirac' da denmiştir- 33/Ahzab, 46); "adalet" (39/Zumer, 69); "beyan" (5/Maide, 44) anlamlarında kullanılmıştır. Vahiy yoluyla konulan her norm, kural ve hüküm nurdur. Nihayetinde Allah ve elçisi mü'minleri hayata çağırır. Hayatın kaynağı da hem can, güç ve kuvvet hem aydınlatıcı, zihni ve kalbi besleyici kaynak olarak nurdur. Kendi ifadesiyle Kur'an "İnsanları karalıklardan nura çıkarır" (14/İbrahim, 1; 33/Ahzab, 43 ve 65/Talak, 11).

Yüce Allah'ın nur'u kendine sıfat olarak zikretmesi Zatı'nın nur (ışık, nar) olduğu anlamına gelmez. Varlık O'nun nurunun tecellisidir. Nur bir zuhur ve tecellidir; zuhurun şiddetinden Zat görünmez, bize gizlidir. Nuru ve zuhuruyla Zahir, Zatı ile Batın'dır (57/Hadid, 3).

Ayette üç unsurdan bahsedilmektedir: "**Mişkat, misbah ve zücace**." Sırça veya kandilin içine yerleştirildiği cam-yuva, şeffaf nesnedir. Bu durum onun aydınlığını arttırır. Onun içinde kandil (misbah) alev ve alevin saçıldığı fitil. Parıltısı inciyi andıran yıldız gibidir. Bu, kandil ile birlikte böyle olabileceği gibi, saf özü dolayısıyla da böyle olabilir. Her üçü de etrafa ışık saçar, aydınlatır. Hammaddesi doğuya ve batıya ait olmayan bir zeytin ağacından yakılır, kutludur, üzerine aktığı şeyi bereketlendirir, hayat ve mutluluk sahibi kılar. Bazıları söz konusu zeytin ağacının günün belli saatlerinde değil, günün her saatinde güneşten ışık ve ısı alan bir yerdedir. Fakat burada geçen "ağaç" metaforunun aşkınlığı simgelediğini düşünmek daha isabetli görünmektedir. Allah'ın nuru müteal/aşkın bir kaynaktan gelmektedir, ayın ışığını güneşten alması gibi varlıktan alınmış değildir. Hiçbir varlık, dağ/tepe, duvar, perde veya nesne O'nun nuruna mani olamaz. Çünkü dünyaya ait bir ağaç veya nesneden kaynağını almamaktadır (El Hasen). Nur içinde nurdur. Misalden hareketle kandilin ışığı, camın ışığı ve zeytinyağının ışığı bir aradadır, etrafa ışık saçmakta, varlığı aydınlanmaktadır. Yüce Allah kimi dilerse nuruna yönlendirir. Nurlar birbirlerinin alternatifi veya engeli değildir. Mesela Şeriat mar'ifete, marifet hakikate mani değildir; tam aksine Şeriat, ma'rifet ve hakikat birer nurdur, nur içinde nurdur. Akıl ve iman, bilgi ve hikmet ilahi nurun zihin ve ruh dünyamızdaki yansımalarıdır.

Hz. Peygamber (s.a.) teheccüd namazına kalktığında şöyle dua ederdi: "Rabbim! Yalnız sana hamdolsun ki, göklerin ve yerin nuru sensin. Yalnız sana

hamdolsun ki, gökleri ve yeri ayakta tutan sensin. Yalnız sana hamdolsun ki, göklerin, yerin ve içlerinde olanların Rabbi sensin" (Buhari, Teheccüd, 1; Müslim, Müsafirin, 199). Yine kendisine "Rabbini gördün mü?" diye sorulduğunda "Ben bir nur gördüm" buyurmuştur (Müslim, İman, 292; Müsned, V, 147).

Nur varlığa akar, aktığı varlığa hayat verir, beşeri-sosyal ilişkileri düzenlediği zaman insanı hakiki hayat sahibi kılar. Hak ve hakikat, adalet ve hakkaniyet, yüksek ahlaki erdemler ve özgürlük bu nurun varlıkta, toplumda ve insanın iç dünyasındaki yansıması ve zuhurudur. Mesela eve ve aliye ulaştığı zaman yuvayı cennetten bir köşe gibi hayat sahibi kılar, şenlendirir, evliliği kutlu bir şölene çevirir, çünkü 36. ayette göreceğimiz üzere isminin zikredilmesine izin verdiği bu evlerin sakinleri Allah'ı tesbih eder. Bu nur mü'minin kalbine de akar, içini aydınlatır. Hayat faaliyetlerinin merkezi olan kalpte nurun tecellisi doğru düşünen ve akleden akıldır. Bu özelliğiyle akıl kalbin nurudur. Allah'ın nuru, varlık âleminin varoluş kuvveti ve enerjisi, bilinç ve akıl sahipleri varlıkların yol göstericisi ve yollarının aydınlatıcısı, kalbin de aklı, bilinci ve hidayetidir. Hakiki ve asli "aydınlanma" bu nurun eseridir.

Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Rabbim! Sana hamdolsun ki, göklerin ve yerin nuru Sensin. Yalnız Sana hamdolsun ki, yeri ve gökleri ayakta tutan Sensin. Yalnız Sana hamdolsun ki, yerin, göklerin ve içlerinde olanların Rabbi Sensin." (Buhari, Teheccüd, 1; Müslim, Müsafirîn, 199.)

Kısaca şanı yüce Allah, nuruyla varlık âlemine hayat verir, varlıkları aydınlatır ve akıl-bilinç sahibi varlıklara doğru yolu gösterir.

فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ
وَالْآصَالِ ﴿٣٦﴾ رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ
الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ
﴿٣٧﴾ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ
مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٨﴾

36. (Bu nur,) **Allah'ın, onların yüceltilmesine ve isminin zikredilmesine izin verdiği evlerdedir; onların içinde sabah akşam O'nu tesbih ederler.**

37. (Öyle) **Adamlar ki ne ticaret ne alış-veriş onları Allah'ı zikretmekten, dosdoğru namazı kılmaktan ve zekâtı vermekten 'tutkuya kaptırıp alıkoymaz;' onlar, kalplerin ve gözlerin inkılaba uğrayacağı** (dehşetten allak bullak olacağı) **günden korkarlar.**

38. Çünkü Allah, yaptıklarının en güzeliyle karşılık verecek ve onlara kendi fazlından arttıracaktır. Allah, dilediğini hesapsız rızıklandırır.

36. ayette geçen "**büyut** (evler)"den maksadın mescitler olduğu söylenmişse de, her türlü yapıyı kast etmiş olması da mümkündür. 37. ayetle bir arada düşünüldüğünde "her türlü yapı" anlamı daha kuvvetli görünmektedir.

Yukarıdaki ayette "Allah'ın nuru"nun ne olduğunu anlamaya çalıştık. Üçüncü anlamıyla bize bakan tarafı, O'nun indirdiği vahiy, Kur'an ve Peygamber'in sünnetini ihya etmek üzere kurulan ve faaliyete geçirilen her türlü yapı bu nurun içinde tecelli edip aydınlatacağı, bereketlendirip besleyeceği mekân olur. Bu manada en başta mescitler başta olmak üzere ev, ticari, idari, ekonomik ve sosyal faaliyetin yürütüldüğü mekân ve işletmeler, kurum ve kuruluşlar da bu çerçeveye dâhil edilebilir. Söz konusu yapılar:

a) Allah için yani Allah'ın rızasını elde etmek ve O'nun muradına uygun olmak üzere tasarlanmalı, faaliyetleri bu maksada yönelik olmalı.

b) İçlerinde yürütülecek her türlü maddi ve manevi faaliyet Allah'a, O'nun indirdiklerine, koyduğu norm, kural ve hükümlere refere edilmeli; meşruiyetini Kur'an ve Sünnet'ten almalıdır.

Bu iki parametre sadece mimaride değil, mekân kullanımında ve genel olarak medeniyet tasavvurunda esas alınmalıdır. Bu evsafta teşekkül edecek mescid, ev, ticarethane, işletme, üretim yeri, işyeri, firma, vakıf, dernek, birim, kurum ve kuruluş (yapılar) Allah'ın izin ve inayetiyle yücelir, bereketli olur, refahı sağlar, çünkü bu mekânlarda Allah'ın ismi anılıp yüceltilmektedir. Allah'ın isminin zikredilmesi, her faaliyetin O'nun adına yapılması, O'na refere edilmesi ve O'nun hoşnutluğunu hedeflemesi demektir. Yuva kurulacaksa helalin, iffetin, sevgi, şefkat, merhamet ve dayanışmanın; salih çocuk doğurup yetiştirmenin; Allah'a bolca ibadetin yapıldığı mesken olmalı. Bu temeller üzerinde kurulan aile bireylerine sükûn ve sekinesini sağlar. Mesela böyle evlerde toplanıp Kur'an okumak, okunan ayetler üzerinde karşılıklı düşünüp müzakerede bulunmak, hayırlı hizmet ve faaliyetleri mütalaa etmek ilahi rahmet ve yardımı celp eder (Müslim, Zikir, 36-37).

Elbette tesbihat çekmek, namazlardan sonra ve gecenin belli bir vaktinde zikir yapmak bu anlatılanlara mani değildir. Allah'ı sürekli zikredenler yani O'nu kalplerinden ve zihinlerinden çıkarmayanlar ticari faaliyetlerde bulunur, üretime katılır, kazanır, satar-satın alır, hizmet verir vs. Ancak söz konusu faaliyetlerin hiçbiri bilinç ve takva sahibi insana Allah'ı unutturmaz. Kişinin Allah'ı unutması O'nun dinini referans olmaktan çıkarması, "din başka, dünya iyileri başka" demesi ve elbette her ne yapıyorsa kendi

şahsi çıkarı, bedensel hazları, ailesi ve yakınları için yapmasıdır ki, bu büyük bir imtihan kaybıdır.

Şu veya bu iktisadi, sosyal faaliyette bulunanlar namazlarını dosdoğru kılarlar, yoksulun hakkı olan zekâtlarını eksiksiz verirler. Dünyanın ayartıcı, kışkırtıcı tutku ve cazibesine karşı emredildikleri gibi yaşama başarısını gösterenler "**rical**"dır. Rical yiğit kişi, adam gibi adam demektir. Bu kişilikte yüksek kaliteye işaret eder. Tağlib kaidesince hem erkeği hem kadını içine alır. Yani dünyanın aldatıcı zevklerine, benci çıkarlarına kapılmayıp Allah'ın murat ettiği üzere hayat kurabilen mü'min erkekler ve mü'min kadınlar yiğit kimselerdir, kişilik sahibidirler, adam gibi adamdırlar.

Eğer bencil çıkarlarının etkisine girip Allah'ı zikretmeyi unutur, namazı terkeder ve yoksulun hakkını vermez ve zulmedip gadrederlerse, gözlerin ve kalplerin dehşet içinde allak bullak olacağı günden korksunlar. Tam bir sorumluluk içinde hareket edenler böyle bir günden korkarlar; bu yüzden hiçbir ticaret veya eğlence onları Allah'tan alıkoymaz (62/Cuma, 10-11). Yüce Allah onlara yaptıklarının karşılığını verecektir; dünyada olduğu gibi ahirette de –üstelik ebedi olarak– kazançlı çıkacaklardır. Fazlasıyla kazançlı çıkacaklardır, çünkü Allah kendi fazlından onlara hakettiklerinden fazlasını da katacaktır. Allah dilediğine rızkını hesapsızca arttırır.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاءً حَتَّىٰ
إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَوَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ فَوَفَّاهُ حِسَابَهُ وَاللَّهُ سَرِيعُ
الْحِسَابِ ﴿٣٩﴾ أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُجِّيٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ
مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ
يَرَاهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ ﴿٤٠﴾

39. İnkâr edenler ise; onların amelleri dümdüz bir arazideki seraba benzer; susayan onu bir su sanır. Nihayet ona ulaştığında bir şey bulamaz ve yanında Allah'ı bulur. (Allah da) **Onun hesabını tam olarak verir. Allah, hesabı çok seri görendir.**

40. Ya da (inkâr edenlerin amelleri) **engin bir denizdeki karanlıklara benzer; onun üstünü bir dalga kaplar, onun üstünde bir dalga, onun da üstünde bir bulut vardır. Bir kısmı bir kısmı üzerinde olan karanlıklar; elini çıkardığında onu bile neredeyse göremeyecek. Allah kime nur vermemişse, artık onun için nur yoktur.**

39-40. ayetlerin 35. ayette anlatılan "nur"la ilişkili olduğu söylenmiştir. Allah'ın nuruyla aydınlanan insanlar doğru yoldadırlar, yapıp ettiklerinde bereket ve hayır vardır, sonunda da ahirette kurtuluşa erecek, üstelik yaptıklarından fazlasını elde edeceklerdir. İnkâr ve isyan içinde yaşayıp ömürlerini tüketenlerin halleri ise dümdüz bir arazide, mesela çöl ortamında günlerce susuz kalmış bir insanın bir noktadan sonra gözünün belli bir uzaklıkta gördüğü şeyi su zannetmesi gibidir. Koşarak suya gider ama serap gördüğünü anlar. Bu tam bir çaresizliktir.

Dünyadaki böyle bir adamın ahiretteki durumu çok daha trajiktir. Zira dünyada belki ileride su bulma umudunu taşımaktadır ama ölümden sonra dünyada yaptıklarının doğru, faydalı şeyler olduğunu düşünüyorken, ölümden sonra gözlerini açmasıyla yapıp ettiklerinin tümünün boş şeyler olduğunu anlar (14/İbrahim, 18). Bir kurtuluş çaresi ararken yanında "Allah'ı bulur." Yani ona hesap soran, yaptıklarını (amel defterini, sicilini) önüne koyan ve ona azap tayin eden yüce Allah'ı. Böyle bir insan artık yıkılmıştır, kendisi için herhangi bir çıkış yolu kalmamıştır.

Bu trajik olayı başka şekilde de anlatmak mümkün: Engin bir denizi düşünelim, üstünü dalgalar kaplamış, dalga üstüne dalga, tabaka üstüne tabaka. "**Fi bahrin**" dalgaların denizin dibine doğru indikçe karanlıkların artıp koyulaştığını ima eder ki, bugün denizin dibine doğru indikçe karanlıkların katmerleştiğini biliyoruz. Bu yetmiyormuş gibi denizin üstünü kapkaranlık bir bulut kaplamış bulunmaktadır. Kısaca karanlık üstüne karanlık, en ufak bir ışık huzmesi yoktur, öyle ki söz konusu karanlıklar içinde debelenen kişi elini çıkaracak olsa onu bile göremeyecektir. Böyle bir insanın içinde bulunduğu durum ne kadar trajik! İşte Allah'ın nurundan, hidayet ve inayetinden uzak yaşayanların durumu budur. O Allah'ın nuruyla aydınlanmayı, indirdiği vahiylerle doğru yolu bulmayı reddettiği için Allah ondan nurunu almıştır ne hayatında aydınlık vardır ne suratında. Zaten Allah'ın nur vermediği kimseye kim nur verebilir, kim onu ve yolunu aydınlatabilir ki!

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالطَّيْرُ صَافَّاتٍ
كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٤١﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ ﴿٤٢﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُزْجِي سَحَابًا
ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ وَيُنَزِّلُ مِنَ

السَّمَّاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَّاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَّاءُ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ ﴿٤٣﴾ يُقَلِّبُ اللَّهُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿٤٤﴾ وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَّاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِۦ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَّاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٥﴾ لَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَّاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٦﴾

41. Görmedin mi ki, göklerde ve yerde olanlar ve dizi dizi uçan kuşlar, gerçekten Allah'ı tesbih etmektedir. Her biri kendi duâsını ve tesbihini şüphesiz bilmiştir. Allah, onların işlediklerini bilendir.

42. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır ve dönüş yalnızca O'nadır.

43. Görmedin mi ki, Allah bulutları sürmekte, sonra aralarını birleştirmekte, sonra da onları üstü üste yığmaktadır; böylece, yağmurun bunların arasından akıp-çıktığını görürsün. Gökten içinde dolu bulunan dağlar (gibi bulutlar) **indiriverir, onu dilediğine isabet ettirir de, dilediğinden onu çevirir, şimşeğinin parıltısı neredeyse gözleri kamaştırıp götürüverecektir.**

44. Allah, gece ile gündüzü evirip çevirir. Gerçekten bunda basiret sahipleri için birer ibret vardır.

45. Allah, her canlıyı sudan yarattı. İşte bunlardan kimi karnı üzerinde yürümekte, kimi iki ayağı üzerinde yürümekte, kimi de dört (ayağı) **üzerinde yürümektedir. Allah, dilediğini yaratır. Hiç şüphesiz Allah, her şeye güç yetirendir.**

46. Andolsun biz, açıklayıcı âyetler indirdik. Allah, dilediğini doğru yola yöneltip-iletir.

Varlık âleminde her ne varsa Yüce Allah'a boyun eğmiş bulunmaktadır. Her şey ve her varlık insanın hayretini ve hayranlığını celp eder. İnsanın belki de hayretle ve hayranlıkla temaşa edebileceği varlıklardan biri kuşlardır. Havada dizi dizi uçarlar, hareketlerinde belli bir estetik var, öyle bir uçuş düzeni tuttururlar ki, şaşmamak mümkün değildir. Hikmet gözüyle onlara baktığımızda bize bir hakikati ilham ederler: Havada uçarlarken hem yaratılışlarına uygun hareket ederler hem onlara bu hasleti bağışlayan Allah'ı tesbih ederler. Yaratılışlarına uygun uçuşları ve tesbihleri kendilerine özgü bir bilinçle onların ibadetlerini, dualarını ifade eder. Peki, kuş yüce Allah'a boyun eğer ve O'nu

tesbih ederken bilinç sahibi insanın bundan kaçınması hayret verici değil mi? (Konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. 7/A'raf, 206; 17/İsra, 44.)

Bu böyledir. Çünkü "Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır ve dönüş yalnızca O'nadır." (Bkz. 3/Âl-i İmran, 28, 189; 2/Bakara, 207.) O Vacibu'l Vücuttur; varlığı kudret elinde tutmaktadır, ilmi ve iradesi dâhilinde olaylar vuku bulmakta, her şey O'nun koyduğu yasalar dâhilinde cereyan etmektedir. Allah'ın kozmik ve tabii yasaları dışına çıkıp da kendi başına hareket eden herhangi bir varlık yoktur. Durum böyle ise, insana da yakışan O'nun koyduğu sınırlar (Hududullah) dâhilinde yaşayıp O'nun hoşnutluğunu kazanmak değil mi? Gökyüzüne baktığımızda yağmurların tesadüfi yağdığını, bulutların gelişigüzel, serseri mayınlar halinde bir sağa bir sola gittiklerini düşünebilir miyiz? Böyle düşünecek olsak büyük yanılgıya düşmüş oluruz. Varlıkların hareketlerinde bir düzen, maksat ve hikmet söz konusudur. Dağ gibi bulutlar O'nun takdiri dışında keyfi olarak şu veya bu bölgeye sularını bırakmazlar (Bkz. 7/A'raf, 57).

Burada bir noktanın altını çizmekte yarar var: Kur'an'da sıkça yağmurdan söz edildiği halde "kar ve kar yağışı"ndan söz edilmemektedir. Bu ayette ise "dolu"dan söz edilir:"**Gökten içinde dolu bulunan dağlar**." Kurtubi (bkz. 16/Nahl, 80. ayetin tefsiri), bunun sebebini şöyle açıklar: Kur'an'ın ilk muhatapları Araplar karı pek bilmezlerdi, çünkü yaşadıkları çölde kar yağmazdı. İnsanların evlerini veya çadırlarını kendisinden yaptıkları malzemeleri sayarken kaya, taş ağaç, yün, kıl, yapağı gibi maddeleri sayar ama pamuk ve keteni saymazlar. Oysa pamuk ve ketenden de çadır yapılır. Ne var ki çadır yapımında bu iki madde kullanılmazdı. Bu elbette pamuk veya ketenin ya da karın bilinmediği anlamına gelmez, vahyin iniş maksadına uygun ilk muhataba verilmek istenen mesajın yerine ulaşmasını sağlamak olduğundan bildiği, aşina olduğu nesnelere-varlıklara atıflarda bulunulmuştur. Doludan söz edilmesi de öyledir; dolu da kar gibi faydalıdır, toprağı besler -ki kar toprağın mayasıdır- su kaynaklarını zenginleştirir, havadaki mikropları öldürür vs. Kur'an'da kar zikredilmemiş olsa da Efendimiz bir duasında şöyle zikretmiştir: "Allah'ım, beni (günahlarımı) su ile karla ve dolu ile yıka (temizle)" (Müslim, Mesâcid, 147; Ebu Davud, Salat, 12; Nesai, Tahare, 48). Neredeyse gözü alacak şimşek için (bkz. 2/Bakara, 20.)

Yağmurun içinden yağdığı bulutların hareketi gelişigüzel olmadığı gibi gece ile gündüzün hareketi, değişimi de öyledir. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 190 ve akıl sahiplerinin alması gereken ibret için 3/13).

Bütün canlıların yaratılıştaki hammaddeleri sudur. (Bu konu için bkz. 21/Enbiya, 30.) Hayvanlar çeşit çeşittir. Kimi sürüngendir, kimi iki ayağı üzerinde,

kimi de dört ayağı üzerinde yürümektedir. Canlıların farklı biçimlerde yaratılmış olması da tesadüfi değildir, Allah'ın takdiri ve belli bir hikmet üzere öylece yaratmasıdır. O'nun gücü her şeye yeter. İnsanlar yaratılış üzerinde etraflıca ve derinlemesine düşünmelidirler. İnceleme ve araştırma yaparken Allah'ın yaratmasını, kudret ve azametini akıllarından çıkarmayacak olurlarsa doğru yolu bulurlar.

Yaratıcı fikrini inkâr ederek tabiat üzerinde (bilimsel) araştırma yapanların kurtuluşları mümkün değildir. Bir eseri alıp inceleyenin eserin sahibini yok sayması inceleme ve araştırmada aklını değil, zekâsını ve sahip olduğu maddi donanımı kullandığını gösterir. Harikulade bir saraya girdiğinizi düşünün. Onlarca oda, salon, mahzen, bölme ve farklı maksatlarla kullanılmak üzere mekânlar düzenlenmiş. İçini gezip inceledikçe sarayı tasarlayan mimarın nasıl bir yapı ortaya çıkardığını anlamaya çalışır, ona göre bir fikir ve kanaat sahibi olursunuz. Mimarından, yapıcısından kopuk bir yapı hakkında verilecek her yargı eksik ve yanlış olacaktır. Varlık âlemiyle ilgili insanın durumu da budur. Bu harikulade varlığın bir yaratıcısı olmadan kendi kendine var olduğunu düşünen biri, aslında aklıyla düşünüyor değildir, zekâ ve donanımı aracılığıyla birtakım maddi ve yapısal koordinatlara ilişkin bilgi sahibi olan kişidir ki, bu bilgiler onu ne hakikate ve bilgisine götürür ne doğru yola iletip kurtuluşuna vesile olur.

وَيَقُولُونَ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالرَّسُولِ وَاَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ ۚ وَمَا اُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ وَاِذَا دُعُوٓا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ اِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٤٨﴾ وَاِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوٓا اِلَيْهِ مُذْعِنِينَ ﴿٤٩﴾ اَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ اَمِ ارْتَابُوٓا اَمْ يَخَافُونَ اَنْ يَحِيفَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهٗ ۚ بَلْ اُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُونَ ﴿٥٠﴾ اِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ اِذَا دُعُوٓا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ اَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا ۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهٗ وَيَخْشَ اللّٰهَ وَيَتَّقْهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَآئِزُونَ ﴿٥٢﴾

47. Onlar derler ki: "Allah'a ve elçisine imân ettik ve itaat ettik" sonra bunun ardından onlardan bir grup sırt çevirir. Bunlar imân etmiş değildirler.

48. Aralarında hükmetmesi için Allah'a ve Resûlü'ne çağrıldıkları zaman, onlardan bir grup yüz çevirir.

49. Eğer hak lehlerinde ise, ona boyun eğerek gelirler.

50. Bunların kalplerinde hastalık mı var? Yoksa kuşkuya mı kapıldılar? Yoksa Allah'ın ve elçisinin kendilerine karşı haksızlık yapacağından mı korkuyorlar? Hayır, onlar zalim kimselerdir.

51. Aralarında hükmetmesi için, Allah'a ve elçisine çağrıldıkları zaman mü'min olanların sözü: "İşittik ve itaat ettik" demeleridir. İşte felaha kavuşanlar bunlardır.

52. Kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederse ve Allah'tan korkup O'ndan sakınırsa, işte 'kurtuluşa ve mutluluğa' erenler bunlardır.

47. ayetin inişine üç ayrı sebep gösterilmiştir. 47-52 arası ayetler her dönemde rastlayabileceğimiz bir insan profilini çizmektedir: En kestirme ifadesiyle İslami terminolojide "**münafık**" olarak isimlendirilen içi dış bir olmayan, ikiyüzlü hareket eden ve kalbindeki hastalığı tedavi edemeyen kimse.

Efendimiz (s.a.) Medine'ye geldiğinde ona karşı koyma gücünü kendilerinde bulamayan bir kesim zahirde İslamiyet'i kabul eder gibi göründüler. Bu hakikatte yeni dine ve öngördüğü toplumsal düzene karşı mücadele etmenin bir taktiğiydi. Planları güç toplayıncaya kadar tehlikeyi savmaktı. Bu arada çıkarlarıyla örtüştüğünde destek, çıkarlarıyla çatıştığında köstek olmaya çalışıyorlardı. Oysa dinin temeli ihlas ve samimiyettir, Allah'a ve elçisine pazarlıksız teslimiyet ve itaattir. Bir emir geldiğinde yani hüküm indiğinde mü'minlere yaraşan şey "**iman ettik ve itaat ettik**" demekten ibarettir. İlahi hükmün pazarlığı, çıkar esaslı kritiği yapılmaz, çünkü hüküm zaten her hâlükârdamahza adaletin kaynağı, rahmet ve bağışın sahibi Yüce Allah'tan gelmiş, şu veya çarpıklığa uğratılmadan elçisi tarafından tebliğ edilmiştir. İlahi hükümleri pazarlık konusu yapanlar, kendi şahsi çıkarları, arzu ve istekleri, sınıfsal, ailevi, ırk, ulus veya bölgeleri lehine kritik yapanlar tam olarak iman etmiş olmazlar. Medine'de ve kıyamete kadar bu kişilik profilindeki insanların tutumu ve durumu budur.

Kişinin salt çıkar ve isteklerini, herhangi bir bağla yakınlık duyduğu kimseleri gözeterek ilahi hükümleri kritik etmesi, Allah ve elçisinin hükümlerinden kuşkuya düşmesi kalbin hastalığıdır. Kalp kendini bütünüyle Allah'ın iradesine teslim etmediği için iman, hakkaniyet, adalet ve ma'rifet nuruyla aydınlanmış değildir, çeşitli hastalıklarla maluldür. (Söz konusu kişilik profili için bkz. 2/Bakara, 8, ayetin açıklaması.)

Allah'a iman ve itaat etmek gerektiği gibi Allah'ın elçisine de iman ve itaat etmek gerekir. Bu iki iman ve itaat birbirinden ayrılamaz. Hiç şüphesiz peygamber bir beşerdir ancak resûl veya nebi olmaktan önce bir kuldur. Şu var ki

o sıradan bir kul değil, seçilmiş ve gönderilmiş elçidir. Allah'ın mesajını bize bildirmektedir, vahiy ona inmiştir. Ona bir postacı veya bir haber spikeri gözüyle bakılamaz. Vahyi ruhen tecrübe etmiştir, ona aldığı vahyi açıklama pratik hayata geçirme, yol gösterme, öğretme, hükümleri ete kemiğe geçirme ve doğru anlaşılıp anlaşılmadıklarını, doğru uygulanıp uygulanmadıklarını test etme görevi ve misyonu verilmiştir. Peygamberin şahitliğinin bir anlamı da budur. (Daha geniş bilgi için bkz. 3/Âl-i İmran, 32; 4/Nisa, 60-61 ve 105.)

Münafıkların profili anlatıldığında kalbi zaman zaman İslam'a ısınan, zaman zaman da kayan insanlara da atıfta bulunulur. Böyleleri tamamen konjonktüre, gelişmelerin seyrine bakarlar. Olayların akışı lehlerine olduğunda İslam kimliğini öne çıkarır, belki herkesten çok buna sarılırlar; şartlar zorladığında yani mesela Müslümanlar üzerinde baskı artmaya başladığında hemen kimlik değiştirirler. Yola "Müslüman" kimliğiyle çıkıp da, zaman içinde ve büyük mücadele ve emeklerden sonra belli konumlara geldiklerinde, bir bakarsınız ki geçmişlerini, kimliklerini rafa kaldırır, İslam'ın ruhuna, açık hükümlere aykırı her tür karar ve uygulamanın altını imza atmaktan çekinmez, elde ettikleri iktidarı temellük ederler. Böyleleri dünyevi istek ve tutkuların, basit çıkar hesaplarının kalplerini hastalıklara müptela kıldığı kimselerdir.

Allah ve elçisi soyut bir iman konusu değildirler. Onlara iman, verdikleri hükme razı olmayı, gösterdikleri istikamette ilerlemeyi ve hayatı öylece kurmayı zorunlu kılar. "Kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederse ve Allah'tan korkup O'ndan sakınırsa, işte 'kurtuluşa ve mutluluğa' erenler bunlardır." (Bkz. 4/Nisa, 13.)

وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ اَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ ۜ قُلْ لَا تُقْسِمُوا ۚ
طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ ۚ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾ قُلْ اَطِيعُوا اللّٰهَ
وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ ۚ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ ۚ
وَاِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا ۚ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٥٤﴾

53. Yeminlerinin olanca gücüyle Allah'a and içtiler; eğer sen onlara emredersen (savaşa) **çıkacaklar diye. De ki: "And içmeyin, bu bilinen** (örf üzere) **bir itaattir. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır."**

54. De ki: "Allah'a itaat edin, Resûl'e itaat edin. Eğer yine yüz çevirirseniz, artık onun (peygamberin) **sorumluluğu kendisine yüklenen, sizin sorumluluğunuz da size yüklenendir. Eğer ona itaat ederseniz, hidayet bulmuş olursunuz. Elçiye düşen, apaçık bir tebliğden başkası değildir."**

Yukarıdaki ayetlerle bağlantılı olarak içten pazarlıklı münafıkların görünürde bazen ne kadar herkesten çok İslam davasına sahip çıkacaklarını, fakat aslında samimi olmadıklarını göstermesi bakımından önemlidir. Efendimiz (s.a.) Medine'ye geldiğinde Müslümanlar onu canları pahasına koruyacaklarına dair söz vermişti. Biatin anlamı buydu. Bu elbette onu ortadan kaldırmak üzere Medine'ye yönelecek bir saldırının püskürtülmesi yani Medine'nin askeri savunması için gerekli olan maddi ve manevi hertürlü fedakârlığın yapılmasını da gerekli kılıyordu. Söz konusu fedakârlıklardan biri de icab-ı halde savaşı göze almaktı. Münafıklar açık bir dille ve belki de abartılı tonlarda kendilerine emir verildiğinde savaşa çıkacaklarını söylüyorlardı. Yüce Allah onların ikiyüzlülüğünü deşifre edip bu tarz abartılı söylem ve retoriklere lüzum olmadığını, onlardan istenen itaatin ne olduğunun herkesçe bilindiğini, bunun da savaş zamanı imkânlarını kuşanarak orduya katılmasından ibaret olduğunu belirtiyor. "Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz." (Bkz. 5/Maide, 53).

Medine'de cereyan eden bu durum her zaman tekrarlanabilir. Müslümanlar arasında bulunup da rahat zamanlarda –tabir caizse– mangalda kül bırakmayanlar, iş retorikte ve söylemde kaldığı sürece herkesten çok öne çıkanlar sırası geldiğinde görevlerini yerine getirmezler. Oysa mü'minin kalitesi zor zamanda dininin ideallerine ve hükümlerine bağlılığıyla ve pratikte somut tutum ve davranışlarıyla anlaşılır.

Sorumluluktan kaçan kendi aleyhine iş yapmış, üstlendiği işi yerine getirmemiş olur. Allah'ın elçisinin görevi tebliğde bulunmak, hükümleri bildirmekten ibarettir. Doğru olan Allah'ın elçisine tabi olmaktır (3/Âl-i İmran, 32); çünkü ancak bu sayede hidayet ve kurtuluş mümkündür.

وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْاَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۪ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضٰى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْنًا ۭ يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْـًٔا ۭ وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُولٰۗىِٕكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿٥٥﴾ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَطِيعُوا الرَّسُوْلَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿٥٦﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوْا مُعْجِزِيْنَ فِي الْاَرْضِ ۚ وَمَاْوٰىهُمُ النَّارُ ۭ وَلَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿٥٧﴾

55. Allah, içinizden imân edenlere ve salih amellerde bulunanlara va'detmiştir: Hiç şüphesiz onlardan öncekileri nasıl 'güç ve iktidar sahibi' kıldıysa, onları da yeryüzünde 'güç ve iktidar sahibi'

kılacak, kendileri için seçip beğendiği dinlerini kendilerine yerleşik kılıp sağlamlaştıracak ve onları korkularından sonra güvenliğe çevirecektir. Onlar, yalnızca bana ibâdet ederler ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar. Kim bundan sonra inkâr ederse, işte onlar fasıktır.

56. Dosdoğru namazı kılın, zekâtı verin ve elçiye itaat edin. Umulur ki, rahmete kavuşturulmuş olursunuz.

57. İnkâra sapanların, yeryüzünde (Allah'ı) **aciz bırakacaklarını sanma. Onların son barınma yerleri ateştir. Ne kötü bir dönüştür o.**

Yeryüzünde sayısız iktidar, devlet ve imparatorluk gelip geçmiştir. Tarihin mezarlığı buna tanıklık eder. Kimileri zulüm ve baskı ile kimileri hak ve adaletle kurulup hükümran olmuşlardır. Meşru devlet ve iktidarların kurulması, kurucularının iman ve salih ameli referans almalarıyla mümkün olur ancak. İman, devletin meşruiyet çerçevesini ilahi hükümlere refere etmesi; salih amel devletin her uygulama ve etkinliğinin barış esenlik, sosyal dayanışma ve iyiliği hâkim kılması demektir.

Hiç şüphesiz burada sözünü ettiğimiz soyut, gayr-i şahsi, elle tutulmaz-gözle görülmez bir aygıt (devlet) değil; gerçek şahısların söylem ve pratiklerinde iman ve salih amellerinin siyaset olarak yansıması ve bu iki yüksek değerin idare ve organizasyon olarak toplumsal hayatta tecessüm etmesidir. "Güç ve iktidar" olarak çevirdiğimiz kelime "**istihlaf**"tır. Bu da başkalarından sonra gelmeyi, onların yerini almayı ifade eder. Bu ayette "**halife**" ile aynı kökten gelen kelime, insanın yeryüzündeki halifeliğini kastetmiyor, onunla bağlantılı olmakla beraber, belli bir iktidar ve hükümranlıktan sonra, iman eden ve salih amellerde bulunanlara yeryüzünde güç ve iktidarını vaadedildiğine işaret ediyor.

Ayetin indiği tarihsel dönemde Efendimiz ve ashabı güçsüz iken Mekke'den Medine'ye hicret ettiler, orada güç ve iktidar sahibi oldular. İman ve salih ameli sosyal ve iktisat politikalarının temeli haline getirip kısa zamanda güç topladılar, çıkmak zorunda oldukları Mekke'yi fethettiler. Derken daha Dört Halife zamanında başdöndürücü bir hızla Arap yarımadasından çıkıp Fas'tan Çin sınırına, Yemen'den Azerbaycan'a kadar yayıldılar. Böylelikle yüce Allah'ın vaadi yerine gelmiş oldu, verdiği haber tarihin somut pratiğinde tahakkuk etti (8/Enfal, 26). İman ve salih amele sarıldıkları takdirde yüce Allah, kıyamete kadar zayıflara bu türden zafer, nusret ve başarılar vaadetmektedir (bkz. 28/Kasas, 5-6).

Güç ve iktidar kurucu çerçevesi iman ve salih amel olarak teşekkül ederse,

dini hayat alanlarının tümünde takip edilecek politikaların da esası olacaktır: "**Kendileri için seçip beğendiği dinlerini kendilerine yerleşik kılıp sağlamlaştıracak**". Mü'minler bunu başarmaları halinde korkuları güvenliğe dönüşecektir. Devletin kendisine lüzum hissedilen en önemli fonksiyonu "güvenliği sağlaması"dır. Genellikle baskı, şiddet ve hukuka dayalı olmayan kanunlarla devletler güvenliği sağlar, bu tür devletler despotik, otokrat rejimlerle ayakta durur. Ancak kimsenin çıkarına hizmet etmemek üzere ilahi irade tarafından vaz'edilmiş hukuka dayalı siyasi rejimler her hak sahibine hakkını verir, herkesin güvenliğini sağlar. Bu da yöneten ve yönetilenlerin bilinçlerinin merkezinde Allah'a kulluk, sadece O'na ibadet endişesinin bulunmasıyla mümkün olabilir. Namaz, zekât ve peygamberin hayat tarzına (Sünnet ve Siret) bağlılık ve imtisal bunun tezahürleri ve kontra teminatı hükmündedir. Başka güçleri işin içine karıştırdıklarında siyasi rejim sapar, yozlaşır, despotizme ve adaletsizliğe hizmet etmeye başlar ki, bunun Kur'an'daki ifadesi 55. ayette belirtildiği üzere "**yoldan çıkma (fısk)dır**." (Bkz. 2/Bakara, 26.) Siyaset ve devlet bağlamında fısk, meşruiyet temeli olmayan her türlü yönetim ve rejime sıfat olarak verilebilir.

Siyaset ve iktidarın doğasıyla ilgili bu genel çerçevenin dışına çıkanlar büyük devletler kursalar bile eninde sonunda çökerler. İlahi yasa budur. Yeryüzünde iktidar kurmuş hiçbir zorba, diktatör; hiçbir devlet ve imparatorluk Allah'ı aciz bırakamaz. İnkâr edip yoldan çıkanların varacakları yer cehennemden başkası değildir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لِيَسْتَـْٔذِنكُمُ ٱلَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَٰنُكُمْ وَٱلَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا۟
ٱلْحُلُمَ مِنكُمْ ثَلَٰثَ مَرَّٰتٍ ۚ مِّن قَبْلِ صَلَوٰةِ ٱلْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُم
مِّنَ ٱلظَّهِيرَةِ وَمِنۢ بَعْدِ صَلَوٰةِ ٱلْعِشَآءِ ۚ ثَلَٰثُ عَوْرَٰتٍ لَّكُمْ ۚ لَيْسَ عَلَيْكُمْ
وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌۢ بَعْدَهُنَّ ۚ طَوَّٰفُونَ عَلَيْكُم بَعْضُكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ كَذَٰلِكَ
يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلْـَٔايَٰتِ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٨﴾ وَإِذَا بَلَغَ ٱلْأَطْفَٰلُ مِنكُمُ
ٱلْحُلُمَ فَلْيَسْتَـْٔذِنُوا۟ كَمَا ٱسْتَـْٔذَنَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ
ءَايَٰتِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٩﴾ وَٱلْقَوَٰعِدُ مِنَ ٱلنِّسَآءِ ٱلَّٰتِى لَا يَرْجُونَ
نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَن يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَٰتٍۭ بِزِينَةٍ ۖ وَأَن
يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَّهُنَّ ۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٦٠﴾

58. **Ey imân edenler, sağ ellerinizin mâlik olduğu ile sizden olup da henüz erginlik çağına ermemiş olan** (çocuk)**lar,** (odalarınıza girmek için şu) **üç vakitte izin istesinler: Sabah namazından önce, öğleyin üstünüzü çıkardığınız vakit ve yatsı namazından sonra,** (Bu) **Üçü sizin için mahrem** (vakitleri)**dir. Bunların dışında size de, onlara da bir sakınca yoktur; onlar yanınızda dolaşabilirler, birbirinizin yanında olabilirsiniz. İşte Allah, size âyetleri böyle açıklamaktadır. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.**

59. **Sizden olan çocuklar, erginlik çağına erdikleri zaman, kendilerinden öncekilerin izin istediği gibi, bundan böyle izin istesinler. İşte Allah, âyetlerini size böyle açıklar. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.**

60. **Kadınlardan evliliği ummayıp da oturmakta olanlar, süslerini açığa vurmaksızın** (dış) **elbiselerini çıkarmalarında kendileri için bir sakınca yoktur. Yine de iffetli davranmaları kendileri için daha hayırlıdır. Allah, işitendir, bilendir.**

58. ayetle yeni bir konu ele alınmaktadır: Ev, aile ve yakınlar arası ilişkilerin tanzimi konuları.

Ev ortamında insan dinlenir, dilediği gibi hareket eder. Öyle de olsa aile fertleri arasında belli kurallara riayet edilmesi mecburiyeti vardır. Söz gelimi ev ortamı diye başkalarının göreceği şekilde kadın erkek birlikte yatamaz, görülmemesi gereken yerlerini açıp aile fertlerine gösteremez.

Ayetten anlaşıldığı kadarıyla ev ortamı iki ana kategoriye ayrılmıştır: İlki bütün aile fertlerinin ortaklaşa kullandığı, girip çıktığı yerler; mesela salon, oturma odası, mutfak vs. Diğeri anne babaya ait mahrem alan yani yatak odası. Herkesin kullanımına açık yerlerde izin istemeden girip çıkmak serbesttir, zaten orada insanlar belli tarzda giyinmektedirler. Ama yatak odasında kadın veya erkek gerektiğinde üstlerini çıkarabilir, öylece yatıp dinlenebilir veya birlikte olabilirler. İşte böyle özel durumlar için evdeki ergenlik çağına gelmemiş çocuklar ile köle ve cariyeler için özel hükümler getirilmiştir. Buna göre sabah namazından önce, öğle vakti -kaylule adı verilen uyku saatinde- ve yatsı namazından sonra çocuklar, köleler ve cariyeler yatak odasına gireceklerse izin istemelidirler, çünkü olabilir ki kadın ve erkeği ya çıplak veya uygunsuz halde görebilirler.

Coğrafi bölgelerin iklim yapısına göre değişiklikler gösterse de, kural olarak çocukların ergenlik çağına girişi belli bir yaşa basmaktan çok, erkeklerde ihtilam olmak, kızlarda adet görmektir (aybaşı hali). Birtakım fizyolojik veya biyolojik sebeplerle ergenlikte gecikmeler veya aksamalar vuku bulursa Ebu

Hanife'ye göre 18 yaşına geldiğinde erkekler, 17 yaşında kızlar ergen kabul edilirler. Diğer müçtehitlere göre ergenliğin yaş sınırı 15'tir.

"**Ellerinizin malik olduğu**"ndan kasıt köle ve cariyelerdir. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi çağdaşımız bazı fakihler ve tefsirciler zamanımızda savaş esiri veya esir pazarlarında alınıp satılan köle ve cariye kalmadığı hususunu göz önüne alarak, bugün için hükmün evde sürekli bulunan erkek veya kadın hizmetçiler için söz konusu olabileceğini söylemektedirler. Üç vaktin ve izin istemeyi gerektiren yatak odası veya dinlenme mekânı Kur'an-ı Kerim tarafından "**avraat**" olarak nitelendirilmiştir. Avret açıklık, kusur demektir ki, başkalarına gösterilmemesi gereken bedeni ifade eder. Ev ortamında başın örtülmesine gerek yok, örtü bu sûrenin 30-31. ayetlerinde gördüğümüz üzere zaten kadının dışarı çıkarken avret kabul edilen bedenini –"**kendiliğinden görünen el, yüz ve ayaklar hariç**"– örtmesidir.

Ev insanın mahrem alanıdır, orada bile aile fertleri için bir takım kurallar ve istisnalar getirilmiştir. Sağlıklı bir aile hayatı için bunlar önemli sınırlamalardır, önemini kavrayabilmemiz için Yüce Allah ayetlerini bize açıklamaktadır. Belki bazıları bunları önemsemez veya bu şekilde davranmayı akıl etmez de büyük zarara uğrarlar. Bütün bunların sebebi Allah'ın kullarını çok iyi biliyor olması, hikmet ve hüküm sahibi olması dolayısıyladır. Kul öncelikle kendine göre değil, Allah'ın ilmine, hüküm ve hikmetine itibar etmelidir.

60. ayet kadınlık vasfını kaybetmiş hanımların bazı kurallara bağlı kalmadan da hareket edebileceklerini belirtmektedir. Buna göre aybaşı halinden yani adetten kesilmiş, cinsel cazibesi kaybolmuş ve artık evlenme ümidi kalmamış kadınlar başlarını örtmeden veya üstlerine dış elbiselerini (cilbab) almadan başkalarına görünebilirler. 60. Ayet bir kere daha başörtüsünün amir bir hüküm olduğunu göstermektedir. ("Cilbab" için bkz. 33/Ahzab, 59.) İbn-i Atıyye bu ayetin söz konusu kadınlar için başörtüsü takma muafiyeti getirdiğini söyler.

Belirtmek gerekir ki, bu bir emir değil, ruhsattır. Nitekim ayetin devamında şöyle buyrulmaktadır: "**Yine de iffetli davranmaları kendileri için daha hayırlıdır. Allah, işitendir, bilendir.**" Genelde Müslüman toplumlarda bu yaştaki kadınlar örtünür, çok hoş bir yaşlı anne profili çizerler. Hatta gençken örtünmeyen hanımlar da, hayızdan nifastan kesilince başlarını örtmeye başlarlar.

لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَّلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَّلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَّلَا
عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَاْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اٰبَآئِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اُمَّهَاتِكُمْ
اَوْ بُيُوتِ اِخْوَانِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخَوَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَعْمَامِكُمْ اَوْ بُيُوتِ

عَمَّاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخْوَالِكُمْ اَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهٗ اَوْ صَدِيقِكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَاْكُلُوا جَمِيعًا اَوْ اَشْتَاتًا فَاِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦١﴾

61. Kör olana güçlük yoktur, topal olana güçlük yoktur, hasta olana da güçlük yoktur; sizin de, gerek kendi evlerinizden, gerekse babalarınızın evlerinden annelerinizin evlerinden, erkek kardeşlerinizin evlerinden, kız kardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın evlerinden, halalarınızın evlerinden, dayılarınızın evlerinden, teyzelerinizin evlerinden, anahtarına mâlik olduğunuz (yerlerden) **ya da dostlarınızın** (evlerin)**den yemenizde bir güçlük yoktur. Hep bir arada veya ayrı ayrı yemenizde de bir günah yoktur. Evlere girdiğiniz vakit, Allah tarafından kutlu, güzel bir yaşama dileği olarak birbirinize selâm verin. İşte Allah, size âyetleri böyle açıklar, umulur ki aklınızı kullanırsınız.**

Rivayetlere göre 61. ayet "Birbirilerinizin mallarını haksız yere yemeyin" (4/Nisa, 39) ayetinin inişiyle, artık meşru çerçevede dahi birbirlerinde yemek yemekten çekinmeye başlayan ashabın bu ikircikli tutumu üzerine inmiş bulunmaktadır. Öyle de olsa, ayette üç önemli hususun üzerinde durulduğu gözükmektedir:

Belli fiziki engeli olanların durumu; aileyle ilişkili konumları dolayısıyla aile-dışındaki bazı şahısların durumu ve yemek/sofra adabı ve bununla bağlantılı yemekte haremlik-selamlığın sınırları. Bunlara yakından bakmaya çalışalım:

a) "**Kör, topal veya hasta insanlar**"la ilgili iki önemli uyarı var: İlki bunlar bazı sorumluluklardan, vecibe ve görevlerden muaftırlar. Sözgelimi fiziksel engelleri dolayısıyla savaşa çıkmazlar. Diğeri bunlar korunmalı, dışlanmamalı, elden geldiğince aile içine alınıp massedilmeli. Ayetin indiği ortamda fiziksel engeli olanlar veya hastalar ya kendileri evlere gidip yemek yemekten çekinirlerdi veya ev sahipleri onları aralarına almak istemezlerdi. Evin reisi onları evine veya müsaitse ayette sayılan evlere götürürken tepki alır veya istiskale uğrar diye çekinirdi. Ayet bunun önünü açmış bulunmaktadır. Bu konu bugün de hayli önemlidir. Çünkü dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 12'si engelli olarak hayatını idame ettirmeye çalışmakta, bu arada çok sayıda sorun yaşamaktadır.

b) Ayet-i kerime lüzumuna binaen "**yakın akraba**" kategorilerini tek tek sayıp "**arkadaş-dost**" çevresini de bunlara ekliyor: "**Sizin, babalarınızın, an-**

nelerinizin, erkek kardeşlerinizin, kız kardeşlerinizin, amcalarınızın, halalarınızın, dayılarınızın, teyzelerinizin, anahtarına mâlik olduğunuz (yerler/evler) **ya da dostlarınızın** (evleri)." Bu sayılan evlerin tümünde yemek yiyebilir, onlara misafirliğe, oturmaya gidebilir, aile sohbetine katılabilirsiniz.

Bir insan genel örfte nadiren sadece yemek yemek için bir yere gidebilir, genellikle aile ziyaretine gider, aile ve yakın akraba sohbetlerine iştirak eder. Bu arada gittiği evde kendisine yemek verilir veya ikramlarda bulunulur. Yemekli aile, akraba ve dost ziyaretlerinde bulunmanın herhangi bir sakıncası yoktur. Dikkat edilecek husus İslami edebe riayet edilmesi, evin mahremiyetine saygı gösterilmesi, kuralların ihlal edilmemesidir. Mesela birbirine nikahı düşen bir erkek ile bir kadının tek başlarına kapalı mekanda olmamaları (halvet); sohbetin edep sınırlarını aşmaması gibi vs..

c) "**Hep bir arada veya ayrı ayrı yemenizde de bir günah yoktur.**" Tefsirciler genellikle bunun ayrı ayrı veya tek tek kaplardan yemek yemeğin cevazıyla ilgili olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu çok mantıklı görünmemektedir. Eğer öyle olsaydı tek tek kategoriler sayılmaz, genel bir ifade ile "Ey mü'minler, aynı veya ayrı ayrı kaplardan yemenizde sakınca yoktur" derdi. Tefsircilerin dediği doğru kabul edilecek olursa, sayılan kategoriler dışında kalan insanlarla, mü'minlerle ne aynı ne ayrı tabaklardan yenebilir. Yabancı bir yere gittiğimiz zaman ilk tanıştığımız biriyle aynı masaya oturup yemek yiyemeyiz, çünkü bu ayette öyle bir kategori sayılmış değildir.

Bu pek makul görünmediğine göre, ayeti iki şekilde anlayabileceğimizi zannediyoruz:

aa) Siz, aile fertleriniz ve sayılanlar bir araya gelir birlikte veya ayrı ayrı da yiyebilirsiniz. Aile fertlerinin bir arada bir sofranın etrafında toplanıp yemek yemeleri Efendimiz (s.a.) tarafından da teşvik edilmiştir: "*Yiyoruz ama bir türlü doymuyoruz*" diyen birine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Herhalde siz ayrı ayrı yiyorsunuz. Hep birlikte sofrada toplanın, Allah'ın adını anınız (Bismillah'la yemeğe başlayınız), yemeğiniz bereketlenir*" (Ebu Davud, Et'ıme, 14; Müsned, III, 306-307).

Bunun yanında ayet-i kerime sayılan kategorilerdeki erkek ve kadınların da ister birlikte ister ayrı ayrı yemek yiyebileceklerine cevaz vermektedir. Baba-anne, erkek ve kızkardeşler, amcalar ve halalar, dayılar ve teyzeler... Bunlara ilaveten evin bakımını üstlenen hizmetçiler, yardımcılar, bekçiler, uşaklar. Başka bir deyişle bir yere gidildiğinde evin anahtarı kendilerine bırakılacak kadar güvenli insanlar ile yakın dost ve arkadaşlar da buna dâhil edilmişlerdir. Buna göre bu sayılanlar bir araya geldiklerinde, istiyorlarsa bir sofranın

etrafında edep ve usul dâhilinde yemek yer, isterlerse –mesela daha çok rahat edeceklerse– kadınlar ve erkekler ayrı ayrı sofralarda yemek yiyebilirler. Bu konuda muhayyerdirler. En doğrusunu Allah bilir.

bb) Ayetin işaret ettiği diğer husus güzel bir biçimde selamlaşmak; güzellikler, sağlık, esenlik ve afiyet dileklerinde bulunmaktır. Namazlarda ka'delerde ve adına teşehhüt denen tahiyyatta okunan duanın bu ayette geçen üç anahtar terime ("**tahiyye**", "**mübâreke**" ve "**tayyibe**") dayandığı söylenmiştir: "Tahiyyat namazın ilk oturuş (ka'de-i ûlâ) ve son oturuş (ka'de-i ahîre) denen kısımlarında okunur: Dua şöyledir: **'et-Tahiyyâtü li'llâhi ve's-salavâtü ve't-tayyibât es-selâmü aleyke eyyühe'n-nebiyyü ve rahmetu'llâhi ve berekâtüh es-selâmü aleynâ ve alâ ibâdi'llâhi's-sâlihîn eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh'** (Buhârî, "Ezân", 148, 150; Müslim, Salât, 55). Tirmizî teşehhüt konusunda nakledilen en sahih hadisin İbn-i Mes'ûd rivayeti olduğunu, sahâbe ve tâbînin büyük çoğunluğunun bununla amel ettiğini belirtir (Salât, 214). İmam Şâfiî, o sırada diğerlerine göre daha küçük yaşta olan İbn-i Abbas'ın rivayetini Hz. Peygamber (s.a.)'in en son okuduğu teşehhüde daha uygun bulur ve 61. âyette geçen "tahiyye", "mübâreke" ve "tayyibe" kelimelerini içermesini bu tercihi destekleyen bir delil şeklinde zikreder. Bununla birlikte Şâfiî mezhebine mensup bazı fakih ve muhaddisler, İbn-i Mes'ûd rivayetini daha sahih kabul etmişlerdir. İmam Mâlik, Hz. Ömer'in teşehhüdü tercih gerekçesini onu Resûl-i Ekrem'in minberinde okuması ve dinleyen sahâbelerin itiraz etmeyip hakkında icmâ oluşması şeklinde açıklamıştır. Fıkıh mezhepleri, teşehhütlerin fazileti hususunda farklı görüşler ileri sürmekle birlikte bunlardan herhangi biriyle namaz kılmanın câiz olduğu hususunda ittifak etmişlerdir."

(*DİA*, Teşehhüt, Fahrettin Attar, XL, 564. Ayrıca bkz. 33/Ahzab, 56. ayetin açıklaması.)

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ
جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ
يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ
مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٦٢﴾ لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ
الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ
مِنْكُمْ لِوَاذًا فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ

يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾ أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٤﴾

62. **Mü'minler o kimselerdir ki, Allah'a ve Resûlü'neimân edenler, onunla birlikte toplu**(mu ilgilendiren) **bir iş üzerinde iken, ondan izin alıncaya kadar bırakıp-gitmeyenlerdir. Gerçekten, senden izin alanlar, işte onlar Allah'a ve elçisine imân edenlerdir. Böylelikle, senden kendi bazı işleri için izin istedikleri zaman, dilediklerine izin ver ve onlar için Allah'tan bağışlanma dile. Şüphesiz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.**

63. **Elçinin çağırmasını, kendi aranızda kiminizin kimini çağırması gibi saymayın. Allah, sizden bir diğerini siper ederek kaçanları gerçekten bilir. Böylece onun emrine aykırı davrananlar, kendilerine bir fitnenin isabet etmesinden veya onlara acı bir azabın çarpmasından sakınsınlar.**

64. **Dikkatli olun; göklerde ve yerde olanları hepsi Allah'ındır. O, üzerinde bulunduğunuz şeyi elbette bilir. Ve O'na döndürülecekleri gün, yaptıklarını kendilerine haber verecektir. Allah, her şeyi bilendir.**

62. ayet mü'minlerin övülen sıfatları arasında toplu veya toplumu ilgilendiren iş (Emrin cami') konusunda takınılan tavrı ele almaktadır. Gerçek bir mü'min toplumu ilgilendiren bir iş çıktığında kaçmaz; alınacak kararlar konusunda katılımda bulunur, gerektiğinde sorumluluk üstlenir. Bunun Efendimiz (s.a.) zamanındaki uygulaması, ikiyüzlü hayat süren münafıklarla gerçek mü'minler arasındaki ayırımda belirgin olarak ortaya çıkmıştır.

Münafıklar, İslam'a ve Müslümanlara bir faydanın sağlanmasını istemediklerinden ne zaman müzakere veya sorumluluk üstlenmeye çağrıldıklarında, birbirlerini siper ederek usulce meclisten kaçarlardı. Bunlar tabii ki bilinirdi. Mü'minlerin bazılarının ise gerçekten mazeretleri olabilirdi. Böyle olsa bile, eğer müzakere konusu çok önemliyse onları toplantıya çağıran başkan ayrılmalarına izin vermeyebilir. Nitekim Hz. Peygamber'e öyle davranması emredilmiştir. İzin verdikleri için de bağışlanma dilemesi tavsiye edilmiştir, çünkü aslında hayati-kritik bir konunun müzakeresinden ayrılan biri, belki hayli yararlı bir fikirden cemaati mahrum bırakmış olur.

63. ayet, Hz. Peygamber (s.a.)'in sıradan biri olmadığına vurgu yapmaktadır: "**Resûlün çağırmasını, kendi aranızda kiminizin kimini çağırması**

gibi saymayın." Bazı tefsircilere göre bunun anlamı, hitabın edep ve usulünü öğretmektir. Yani "Hey Abdullah!" der gibi peygambere seslenilmez. Bir edep ve belli bir ses tonuyla hitap etmek lazım (bkz. 49/Hucurat, 2-3). Bazılarına göre ise onun sahabeleri bir işe çağırması başkalarının çağırmasına benzemez, her durumda onun emrine uymak gerekir. Çünkü o Allah'ın elçisidir, birine bir görev tevdi ediyorsa o mutlaka yerine getirilmelidir. Diğerlerine göre bu ayette söz konusu olan "çağrı" dua ve mefhum-u muhalifinden bedduadır. O dua edince kabul olunur, davetine ve emrine icabet etmeyenlere beddua edecekse, buna muhatap olanın başına çeşitli musibetler gelir.

Yüce Allah, kimin samimi ve ihlaslı olduğunu gayet iyi bilir. Kim emre muhalefet edecek olursa kendisine bir fitnenin isabet etmesinden korkmalı, ahirette de azaba uğrayacağını hesaba katmalıdır. Gökler ve yer yani varlık âleminin tümü Allah'ındır, O'nun ilim, irade ve kudreti altındadır. Kim ne yapıyorsa O'nun bilgisi dışında değildir. Herkes O'na dönecektir ve ne yapıp etmişse önüne çıkacaktır.

Nur (24) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

25- Furkan Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 77 âyettir. İsmini ilk ayette geçen "El Furkan"-dan alır. Mekke döneminin sonlarında Yasin (36) sûresinden sonra, Fatır (35) sûresinden önce inmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ﴿١﴾ اَلَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا ﴿٢﴾ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ اٰلِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ لِاَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيٰوةً وَلَا نُشُورًا ﴿٣﴾

1. **Âlemlere uyarıcı olsun diye, kuluna Furkan'ı indiren** (Allah) **ne yücedir.**
2. **Göklerin ve yerin mülkü O'nundur; çocuk edinmemiştir. O'na mülkünde ortak yoktur, her şeyi yaratmış, ona bir düzen vermiş, belli bir ölçüyle takdir etmiştir.**
3. **O'nun dışında, hiçbir şeyi yaratmayan, üstelik kendileri yaratılmış olan, kendi nefislerine bile ne zarar, ne yarar sağlayamayan, öldürmeye, yaşatmaya ve yeniden diriltip-yaymaya güçleri yetmeyen birtakım ilâhlar edindiler.**

Tefsircilerin haklı olarak dikkat çektiği üzere "**tebareke**"nin Türkçede karşılığı yoktur. Yücelik, bereket, hayır, aşkınlık, beka ve kutluluğu ifade eder. Bereket ve mübarek başka şeyler –mesela yağmur, mekân ve zaman/gece, mescit, insan (Hz. Meryem), Kur'an-ı Kerim– için kullanılabilir ama "tebare-

ke" sadece Allah için kullanılır; yaratıklardan münezzeh, bereket, hayır, iyilik ve güzelliklerin mahza kaynağı O'dur, bunlar sadece O'nun lütuf ve ihsanıdır. İşte bu sıfatlarla muttasıf şanı Yüce Allah âlemlere uyarıcı nitelikte ve misyonda Furkan'ı indirmiştir. Burada "furkan"dan kast edilen Kur'an-ı Kerim'dir. Doğruyu yanlıştan, hakkı batıldan ayıran ana kıstaslar mecmuası, temel kriter olan furkan Tevrat için de kullanılmıştır (2/Bakara, 53 ve 21/Enbiya, 48).

"Haşiya ala tefsirü'l Beydavi" adlı eserinde Şeyh İdris-i Bitlisi, Kur'an'ın birleştirmeye; furkanın ayırma, ayrıştırma haline işaret ettiğini söyler. Bu ayette sözü geçen furkan, Kur'an'dır; hak ile batılı birbirinden ayıran her şey furkandır. (Bu manadaki kullanımı için bkz. 8/Enfal, 41 ve 21/Enbiya, 48.) Kur'an ise cem'etmek, bir araya getirmek demektir. Ebu Ubeyde'ye göre son vahye Kur'an denilmesi, sûreleri bir araya getirmesinden ve bazısını bazısına eklemesinden ileri gelir (75/Kıyame, 16). Bitlisi, ilk ayette geçen "**âlem**" kelimesini şöyle açıklar: Âlemsanatkârın bilinmesini sağlayan nesnedir. Ancak bu ayette anlamın bütün ilim erbabını kapsaması için "âlem" kelimesi vav ve nun ile çoğul yapılmıştır ki, bu sayede sadece akıl sahiplerini değil, başka cinsleri de buna dâhil etmek mümkündür.

Bu çerçevede furkan'ı iki anlam düzeyinde alabiliriz: Biri insana doğru ile yanlışı, hak ile batılı ayırt etmesini sağlamak için indirilen vahiyler yani geçmişte indirilen kitap ve sahifeler. Diğeri bunların bütün öğreti ve mesajlarını içine alan son vahiy olan Kur'an-ı Kerim. "**el Furkan**" olan bu Kitap yani Kur'an-ı Kerim âlemlere hak ile batılı, doğru ile yanlışı birbirlerinden ayırt etmeleri için indirilmiştir. Bitlisi'nin de işaret ettiği gibi âlemlerden kasıt akıl ve bilinç sahibi olup peygamberin tebliğine muhatap olan herkestir ki, cinler de buna dâhildirler (72/Cin, 13-14). Hz. Peygamber'in âlemlere, insanların tümüne elçi olarak gönderildiği birkaç yerde zikredilmektedir. (Bkz. 21/Enbiya, 107; 34/Sebe', 48.)

Bu ve benzeri ayetler Kur'an'ın mesajı ve Hz. Peygamber tebliğinin evrensel ve ebedi olduğunu göstermektedir. Kur'an 'el Furkan'dır yani kesin olarak ve tartışmasız bir biçimde hakkı batıldan, doğruyu yanlıştan ayırır, burada izafilik/görecelik yoktur. Furkan Kur'an'ın sıfatıdır; "Eymen geldi, bereket ve hayır getirdi" der gibi.

Furkan'ın kesin hükümleri kendisindedir, insanın bundan hareketle –apaçık nasslar hariç– elde ettiği bilgiler, yaptığı yorum, tefsir ve içtihatlar ise zannidir yani mutlak değildir. Maharet o ki, izafi çabamızla mutlak olana ne kadar yaklaşabildiğimiz, Hakikat'e ve bilgisine hangi düzeylerde iştirak edebildiğimizdir. Mutlak olan el Furkan'a aittir; her topluma, her bölgeye ve her zamana hitap

eder, bu manada evrensel ve ebedidir. Ancak bu, insanların baskı altına alınarak hidayete zorla dâhil edilmeyi öngören Katolik hidayeti manasında bir evrensellik değildir; hidayet kapısının herkese açık tutulmasıdır. Bu kapıdan içeri giren kendisini kurtuluşa ve ebedi mutluluğa götürecek doğru yolu bulmuş olur.

Şeyh İdris-i Bitlisi, birinci ayette geçen "**inzar**"ın yani korkutup uyarmanın, teşrîe değil, tenzile illet olduğunu söyler. Kendisine Kur'an indirilen Peygamber, insanları korkutup uyarır (48/Fetih, 8). Onun şanına ve asli misyonuna âlemlere rahmet gönderilmiş olması hasebiyle müjdeleme (tebşir) daha çok yakıştığı halde Nübüvvet ve davası ahkâmın tebliği için inzar da gerekir. Zira insan ancak "**korku ile ümit arasında**" doğru yola sevkedilebilir. Davetten ve gayble ilgili haberlerin verilmesinde gözetilen maksadın tahakkuku buna bağlıdır, bu yüzden peygamberlik davasının doğruluğunun söz konusu olduğu yerlerde "**inzar**"dan bahsedilir (11/Hud, 25 ve 35/Fatır, 37 gibi.) Uyarılıp korkutulan kişi ceza korkusuyla yasaklanan şeylerden kaçınır, ödül vadiyle de emirleri yerine getirir. Şeyh İdrisi Bitlisi, Hz. Peygamber'in "Ben size gönderilmiş çıplak bir uyarıcıyım (Ene ennezirü'luryan)" demek suretiyle, insanları bekleyen kesin ve apaçık tehlike konusunda uyarmıştır. Arapların âdetine göre, düşman saldırısı vuku bulduğunda, biri yüksekçe bir yere çıkar, elbiselerini üzerinden çıkarır ve kavmini gelmekte olan düşman konusunda uyarırdı. Biz "**çıplak uyarıcı**"yı açık, sağı solu, önü arkası belli, önden beklentisi, arkadan angajmanı, hesabı olmayan yalın uyarıp korkutucu (nezir) olarak çevirebiliriz.

Şanı Yüce Allah hiçbir insana, varlığa ve nesneye benzemez. O'nun dışında olan her şey O'nun yaratmasıdır, mutlak mülk, hüküm ve iktidar O'nundur. Çocuk edinmesi, bir başkasının mülkünde ona ortak olması düşünülemez. (Bkz. 112/İhlas sûresi tefsiri). Varlık âleminde veya kucağında gözümüzü açıp bir ömür sürdüğümüz tabiatta her şey, bize lisan-ı haliyle O'nun tarafından kendisine bir düzen-biçim verildiğini, her şeyin hesap ile takdir edildiğini, bir orana-ölçüye sahip bulunduğunu anlatmaktadır. Mesela bir tavus kuşunun sırtındaki renk cümbüşü, yemyeşil yamaçların farklı tonları, suya, ısıya ve toprağa göre neşvünema bulan bitkiler, insandaki endam, erkeklerdeki yakışıklılık, kadınlardaki güzellik, saç rengi ile ten rengi arasındaki uyum, duygu ve düşüncelerin, kalpteki niyetlerin göz ve mimiklere aksetmesi vb. milyonlarca fenomen O'nun kudretinin eseridir. O gökleri ve yeri yoktan ve benzersiz olarak yaratmıştır (6/En'am, 101).

Müteal-aşkın, yüce ve her şeyi belli bir hesap-ölçü ve hikmet üzere yaratan Allah dururken, bu özelliklerin hiçbirine sahip olmayan, aksine kendileri yaratılmış bulunan varlıkların tanrı edinilmesi şaşırtıcıdır. Birer sembol ola-

rak kullanılan putları ve heykelleri ele alalım: Önlerinde saygı ile eğilenler, onlardan istimdatlarda bulunanlar, rakip veya hasımlarını onlara şikâyet edenler bunların kendilerine herhangi bir fayda sağlamaya muktedir olamadıklarını görmüyorlar mı? Varsayalım ki, ulu liderleri, kral, zorba veya karizma sahibi kimseleri tanrı ediniyorlar, bunlar da Allah tarafından yaratılan aciz kullar değil mi? Dünyanın kralları, tiran ve tağutları tabiat yasalarına boyun eğmiyorlar mı ve günün birinde ecelleri dolduğunda canlarını emanetin Gerçek Sahibi'ne teslim etmeyecekler mi? (Bkz. 16/Nahl, 16, 20 ve 36/Yasin, 74-75.)

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هٰذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرٰيهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ اٰخَرُونَ ۚ
فَقَدْ جَاءُ ظُلْمًا وَزُورًا ۚ ﴿٤﴾ وَقَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلٰى
عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٥﴾ قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٦﴾ وَقَالُوا مَا لِهٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ
الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ ۙ لَوْلَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيرًا ۙ ﴿٧﴾
أَوْ يُلْقٰى إِلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا ۚ وَقَالَ الظّٰلِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ
إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ﴿٨﴾ أُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا
يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ۚ ﴿٩﴾ تَبَارَكَ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذٰلِكَ
جَنّٰتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهٰرُ وَيَجْعَلْ لَكَ قُصُورًا ﴿١٠﴾

4. **İnkâr edenler dediler ki: "Bu** (Kur'ân) **olsa olsa ancak onun uydurduğu bir yalandır, kendisi düzüp uydurmuş ve ona bir başka topluluk da yardımda bulunmuştur." Böylelikle onlar, hiç şüphesiz haksızlık ve iftira ile geldiler.**

5. **Ve dediler ki: "Bu, geçmişlerin uydurduğu masallardır, bir başkasına yazdırmış olup kendisine sabah akşam okunmaktadır."**

6. **De ki: "Onu, göklerde ve yerde gizli olanı bilen** (Allah) **indirmiştir. Doğrusu O, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir."**

7. **Dediler ki: "Bu elçiye ne oluyor ki, yemek yemekte ve pazarlarda dolaşmaktadır? Ona kendisiyle birlikte uyarıcı olacak bir melek indirilmesi gerekmez miydi?"**

8. **"Ya da kendisine bir hazinenin bırakılması veya** (ürünlerinden) **yemekte olduğu bir bahçesi olması** (gerekmez miydi)**?" Zulmedenler dedi ki: "Siz olsa olsa ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz."**

9. **Bir bak; senin için nasıl örnekler verdiler de böylece saptılar. Artık onlar hiçbir yol bulamazlar.**

10. **Dilediği takdirde, sana bundan daha hayırlısı olarak altından ırmaklar akan cennetler veren ve senin için köşkler kılan** (Allah) **ne yücedir.**

Mekke müşriklerinin en büyük sorunu Allah'ın varlığına inanmamaları değil, vahiy ve Hz. Peygamber'in Allah'ın elçisi olup olmaması konusuydu, birtürlü aşamadıkları handikap deizm idi. Deist olmaları onların çıkarlarına, adaletsiz düzenlerine uygun düşüyordu, çünkü Hz. Peygamber'in tebliğ ettikleri hükümleri kabul edecek olsalardı, siyasi, iktisadi ve sosyal düzenleri tepeden tırnağa değişecekti. Bu yüzden birbirinden hayli farklı argümanlar, akıl yürütme ve itirazlar öne sürerek nübüvveti inkâr ediyorlardı. Bunlar arasında Kur'an'ın Hz. Muhammed (s.a.) tarafından uydurulduğunu, Allah'ın sözü olmadığını, geçmişteki "**esatir**" türünden birilerinin ona "satır satır yazdırdığını", bu konuda başkalarından yardım aldığını iddia ediyorlardı.

Çağımızda deistlerin ve oryantalistlerin de temel iddialarının benzer argümanlara dayanması şaşırtıcı değildir: "**Ona bir başka topluluk yardımda bulunmuştur.**" İddiaya göre Hz. Peygamber, Mekke'de iken bazı Hıristiyanlarla görüşüyordu, onların etkisinde kalarak Kur'an'ı yazdı. Dışarıdan köle olarak Mekke'ye getirilen Amir el Hadrami'nin kölesi Yesar ile aynı şahsın mevlası Cebr müfessirlerin zikrettiği isimlerdir. Bunlar Hıristiyan idi ve zaman zaman Efendimiz onlarla dinleri konusunda konuşurdu. Hz. Peygamber'in 12 yaşlarında ticaret kervanına katılıp da Şam'a gittiğinde Hıristiyan rahip Bahira ile görüştüğü kaynaklarda zikredilmektedir. Bir diğer temas Taif dönüşünde Beni Rebia'nın bağında Addas isminde Ninova'lı bir Hıristiyan'la görüşmesidir. Razi, Hz. Peygamber'in Mekke'de Habeşistanlı bir kâhin olan Ubeyd el Hadremi adlı bir şahısla da görüştüğünü kaydeder.

Söz konusu kişilerin Hz. peygamberin tebliğini şekillendirdikleri söylenemez. Bahira ile 12 yaşında görüşen bir çocuk bunca şeyi aklında tutup 40 yaşına geldikten sonra da 23 seneye yaydığı bir kitap yazamaz. Mevla ve kölelerin bilgi dağarcıklarının sınırlı olduğunda kuşku yok. Kâhin veya başkaları birtakım hikâye ve kıssalardan söz etmiş olabilirler. Ancak:

a) Kur'an-ı Kerim, aktardığı kıssaların tümünü asıllarına irca ederek tashih etmiş, sağlam bir bilgi temelinde olaylara karışmış söylenti, efsane ve ilaveleri ayıklamıştır. Metin kritiğinin bir benzeri tarihsel olayların kritiğinde vuku bulmuştur. Hz. Peygamber'in binlerce yıllık bir tarihi kendi beşeri gücü ve imkânlarıyla kritik edebilmesi mümkün değildir.

b) Kur'an-ı Kerim, kıssalardan ibaret değildir; kıssalar ve tarihi bilgiler yanında varlık dünyasından, kozmolojik ve tabii olaylardan da söz eder ki, bugün bile birçok konu henüz bilimsel araştırmalarca tam olarak vuzuha kavuşmuş değildir. Hikmet ve basiretle evren ve tabiatı okuyan bilim adamları, Kur'an'ın anlattıklarının tümünün doğrulanıp teyit edildiğini teslim etmektedirler ki, bu hakikaten okuma yazması olmayan (ümmi) bir beşerin gücünü fazlasıyla aşar.

c) Kur'an-ı Kerim ahlâki ve hukuki öğretiler, vaz'edilen norm ve kurallar, emir ve nehiyler ile insanın kendini bilip tanıması, doğru yola girmesi, mebde ve mead konularında şaşmaz bir yol haritası vermektedir. Kur'an'la mukayese edildiğinde hiçbir filozofun, bilge, şair veya mütefekkirin bu seviyeye ulaşabildiği söylenemez.

e) Dahası –Süleyman Ateş'in yerinde işaret ettiği üzere– kendilerinden yararlandığı iddia edilen zatların hiçbiri "Muhammed bizden öğrendi, sonra geliştirdi" iddiasında bulunmadılar, tam aksine onlar da onun tebliğ ettiklerinin semavi kitapların naklettikleriyle benzeştiğini söylediler; bir kısmı da ona inandı. (6/En'am, 114; 17/İsra, 107-109; Kasas, 52-53; Ra'd, 36; Ankebut, 47.)

Bu açıdan bakıldığında Mekkeli müşrikleri ve onlarla aynı çizgide olan zamanımızın deist ve oryantalistleri Kur'an vahyini reddetmekle büyük haksızlıkta bulunmakta, altından kalkılması zor iftirada bulunmaktadırlar. Bu hayli ağır bir iftiradır, zira ispatı mümkün değildir. Bu vahyi bunca bilgi alanını, evreninin tümünü, tabiat olaylarını, insanların yaşadığı tarihi tecrübeyi, insanın gerçeğini, kısaca bizce varlık âleminde gizli olan yani bize gayp olan her şeyi bilen Allah indirmiştir. (Kur'an vahyini inkâr eden deistler için bkz. 4/Nisa, 150-152; 6/En'am, 91 ve 7/A'raf, 203; 16/Nahl, 130. ayetlerin açıklaması.)

7-10. ayetleri nübüvvet misyonunun Arap cahiliye zihnindeki algısı üzerinde durmaktadır. Araplara göre Allah, sosyal hayatla ilişkisi olmayan, olmaması gereken salt aşkın bir varlıktır. Gökleri ve yeri yaratmıştır ancak sosyal hayatla, beşerin yapıp ettikleriyle doğrudan ilgilenmez, ölümden sonra diriliş, hesap ve ahiret hayatı kuru bir iddiadan ibarettir. İnsanlar günahkârdır, haksızlık yapabilir, günah işleyebilir. Kâbe'ye gidip elbiselerini soyunarak tavaf yaptıklarında günahlarından arınırlar. Fakat asıl insan ile Allah arasındaki ilişkiyi aracı olarak kabul ettikleri putlar sağlamaktadır. İnançlarına göre putların her biri bir sembol olarak yüce-kutsal varlığa atıftırlar, kendileri doğrudan Allah katına çıkmaya, kendilerini temizlemeye güçleri yetmez ama bu yüce varlıklar melekler veya gök cisimleri aracı olabilirdi. Başka kültür havzalarında putlar cinlerin, kutsal zatların, azizlerin, aşkın güçler tarafından onaylanmış ataların vs.nin sembolleri olabilir. Mekkelilere göre putlar aracılık yapar, tavassutlarda

bulunur, günahlarının affedilmesinde veya dileklerinin kabul edilmesinde etkin rol (şefaat) oynarlardı.

Hz. Muhammed (s.a.)'e gelince. Melek değildi, yanında melek de dolaşmıyordu, karizma sayılmazdı, ruhani özelliği yoktu. Kendileri gibi biriydi. Yiyor, içiyor, tabiatın şartlarından etkileniyordu. Bu meyanda alaycı bir ifade ile "Bu mu Allah katından bize haber getirip eylemlerimizin kritiğini yapacak kişi?" diye soruyorlardı. İfadenin tonunda alay/istihza, istiskal olduğu doğru olmakla beraber, gerçek düşünceleri de dile getirdiklerinden farklı değildi. Kanaatlerine göre Allah bir elçi, bir temsilci, bir sözcü gönderecekse bu Muhammed (s.a.) olamazdı. Melek olmalıydı veya melek yanında görünür olarak bulunmalıydı. Hem Muhammed kim oluyordu ki! O sıradan biriydi, elçi seçilecekse toplumun önde gelenlerinden, en zengin veya muktedir biri seçilmeliydi; mesela Mekke'nin iki ulu lideri elçiliğe layık kimselerdi (43/Zuhruf, 31). Durum böyle ise, elçilik iddiasında bulunan kişi yalan söylüyor, sizi büyülüyor veya kendisi büyüleniyor. (Bkz. 14/İbrahim, 10; 17/İsra, 90-93; 23/Mü'minun, 33-34).

Mekke müşriklerinin Allah, vahiy ve nübüvvet konularındaki itirazlarının tarihsel olmadığını modern zamanlardaki benzer algı üzerinden anlayabiliyoruz. İnsanların ezici çoğunluğu bir tanrının varlığına inanırlar, inanmak isterler; evrenin yaratıldığını düşünürler, fakat iş yapıp ettiklerinin tanzimine geldiğinde Tanrı'yı işlerine karıştırmak istemezler. Vahiy ve peygamberlik onlara akıl-dışı görünüyor. Eğer Allah elçi gönderiyorsa politik, iktisadi ve sosyal hayatlarının gelen vahiy tarafından bir çerçeve (Hududullah) içine alınacağını düşünüp buna yanaşmıyorlar. Ahirette hesap vermek ise hem canlarını sıkıyor hem korkutuyor. Bu yüzden herkesin kendi algısına, akli kapasitesi ve bireysel görüşüne göre bir tanrı ve din anlayışına sahip olması fikrini öne çıkarıyorlar. Tanrı'nın hayata, tabiata ve tarihe karışmadığı bir din, insanı bireysel tercih ve kişisel görüşlerine, nefsinin arzularına ve çıkar hesaplarına göre hareket etmekte serbest bırakır. Din insanın bireysel aklınca kritik edilmeli, akli olan alınıp, gerisi bir kenara bırakılmalı. Modern bakış açısından insanın aklını kullanması, vahyin ışığında varlık âlemini, hayatın anlamını, tabiatta sürüp giden olayları, başlangıç ve sonu (mebde ve mead) ile anlam ve amacı anlamak değil; dinden kaynaklanan her bilgi, haber ve uyarıya karşı özgürleşmek, bağımsızlaşmak, kısaca dini tamamen dışarı çıkarmaya çalışmaktır.

Mekkeli müşrikler vahyi ve nübüvveti reddetmekle gerçeği örtbas ettiler, haksızlıkta bulundular, hakka ve hakikate karşı ağır suç işlediler. Bu onların doğru yoldan sapmalarına sebep oldu. Sorun eğer zenginlik ise Yüce Allah elçisine ve ona tabi olanlara altından ırmaklar akan cennetler vaatetmiştir, onlara bunu verecektir.

بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَاَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا ﴿١١﴾ اِذَا رَاَتْهُمْ
مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا ﴿١٢﴾ وَاِذَٓا اُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا
ضَيِّقًا مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا ﴿١٣﴾ لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا
وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا ﴿١٤﴾ قُلْ اَذٰلِكَ خَيْرٌ اَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ
الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَٓاءً وَمَصِيرًا ﴿١٥﴾ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَٓاؤُنَ خَالِدِينَ
كَانَ عَلٰى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْؤُلًا ﴿١٦﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ
دُونِ اللّٰهِ فَيَقُولُ ءَاَنْتُمْ اَضْلَلْتُمْ عِبَادِي هٰٓؤُلَٓاءِ اَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ
﴿١٧﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَٓا اَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ اَوْلِيَٓاءَ
وَلٰكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَاٰبَٓاءَهُمْ حَتّٰى نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا ﴿١٨﴾ فَقَدْ
كَذَّبُوكُمْ بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا وَمَنْ يَظْلِمْ
مِنْكُمْ نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا ﴿١٩﴾

11. Hayır, onlar kıyâmet-saatini yalanladılar; biz kıyâmet saatini yalan sayanlara çılgınca yanan bir ateş hazırladık.

12. (Ateş,) **Onları uzak bir yerden gördüğünde, onlar bunun gazaplı öfkesini ve uğultusunu işitirler.**

13. Elleri boyunlarına bağlı olarak, sıkışık bir yerine atıldıkları zaman, orada yok oluşu isteyip-çağırırlar.

14. Bugün bir yok oluşu çağırmayın, birçok (kere) **yok oluşu isteyip-çağırın.**

15. De ki: "Bu mu daha hayırlı, yoksa takvâ sahiplerine va'dedilen ebedi cennet mi? Ki onlar için bir mükâfat ve son duraktır."

16. "İçinde ebedi kalıcılar olarak, orada her istedikleri onlarındır; bu, Rabbinin üzerine aldığı, istenen bir vaaddir."

17. Onları ve Allah'tan başka taptıklarını bir araya getirip toplayacağı ve: "Şu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yoldan saptılar?" diyeceği gün;

18. Derler ki: "Sen yücesin; senin dışında başka veliler edinmemiz bize yakışmaz ancak onları ve atalarını sen meta verip yararlandırdın, öyle ki (senin)**zikri'ni unuttular ve böylece yıkıma uğrayan bir kavim oldular."**

19. **"İşte** (ilâhlarınız) **sizin söylediklerinizi yalanladılar; bundan böyle** (azabı) **ne geri çevirmeye gücünüz yetebilir, ne de bir yardıma. Sizden kim zulmederse, ona büyük bir azap tattırırız."**

Yukarıda belirttiğimiz üzere Mekkeli müşriklerin kabul etmediği veya etmekte zorlandığı asıl konulardan biri ahiretin varlığı ve yapıp ettiklerinden dolayı hesaba çekilecekleri konusudur. Bu açıdan İslam imanının **tevhid, ahiret** ve **risalet-nübüvvet** olmadıkça asla olmayacağı hususu son derece önemlidir. Anlaşıldığı kadarıyla da, ahireti reddettiklerinde öne çıkardıkları argümanları aslında araçsallaştırıyorlardı. Yani elbette nefislerinin denetimine girmiş bulunan akılları ve düşünme melekeleri ölümden sonra diriliş ve dünyadan sonra ahireti kabul etmekte zorlanabilirdi. Fakat bu soyut bir akli zorluk meselesi değildi. Onları, diriliş ve ahiretin varlığını reddetmeye sevkeden asıl sebep yapıp ettiklerinin birgün sorgu konusu olmasıdır. Bunu kabul etmiyorlardı, çünkü o zaman her yaptıklarını elçinin gösterdiği istikamette yapmak zorunda kalacaklardı. Bunun anlamı da şuydu, diledikleri gibi zulmetmeyecek, zayıflara haksızlık yapmayacak, çalıp çırpmayacak, herkese ait kaynakları yağmalamayacak, zina etmeyecek, sarhoş olmayacak ve kimseye hesap sorma kaygısı taşımadan diledikleri gibi yaşayamayacaklardı. Temelde çatışma nefsin istek ve tutkuları ile hukukun ana çerçevesini belirleyen ilahi hükümler arasında sürüp gitmektedir; insan ya Allah'ın mülkünde O'nun iradesine teslim olacak veya Allah'a ait olanı temellük edip isyan edecektir.

İsyan içinde yaşayanlar kıyameti ve ahireti inkâr ediyorlar, çünkü ahiret hesap kitap yeridir. Fakat ahireti inkâr etmeleri ahiretin yok olduğu anlamına gelmez. İnkâr ettikleri ahirette böylelerine hem inatçı inkârları hem isyanları ve buna bağlı yaptıkları dolayısıyla ateş cezası hazırlanmıştır. Bu çılgınca yanan bir ateştir. Onları uzaktan gördüğünde lisan-ı haliyle gazaplanır, öfkesi artar, kabarır, uğultusu bile insanı bitirmeye yeter. Ateşin gazabı kişinin inkâr, isyan, zulüm ve günahıyla eşdeğerdir. İnsan cehenneme suç ve günahları oranında yakıt taşır. Sıradan bir günahkârın cezası ile mesela katliamlar altına imza atanların günahı aynı değildir.

O kibir ve gururlarından geçilmeyen zorbalar ateşte elleri boyunlarına bağlanmış olarak, en sıkışık yerde yok olmayı, ölümü isteyeceklerdir. Burada ölüm var mı ki! Bir kere değil, sayısız kere isteseler de nafile! Ölüm dünya için söz konusuydu. Ölümün öldüğü/öldürüldüğü ebedilik diyarıdır cehennem! Kaçış yok, buradan çıkış yok! (14/İbrahim, 21; 35/Fatır, 36).

Bu bir tablo! Diğer tablo ise bambaşka:

Hz. Peygamber'in dilinden tasvir edilen diğer tabloda cennetin harikula-

de manzaraları var: Nimetlerle, güzelliklerle ve lezzetlerle donatılmış cennet onlara vaadedilmişti, dünyada cefalar çektiler, çetin sınavlardan geçtiler ama geldikleri son durak işte böylesine muhteşem bir yer! Gerçekten böylesi bir yurt için dünyada ne acılar, sıkıntılar çekilmişse değmiştir. Dünyada iken büyük mahrumiyetler, mağduriyetler içinde yaşadılar ancak bu güzellik yurdunda her istediklerini bulabilmektedirler; içlerinden neyi geçiriyorlarsa kendilerine verilmektedir. Burada korkuya mahal yok, üzüntüyü gerektirecek sebepler de artık mevcut değil. Bu böyledir! Çünkü onlara bunu Vaadeden vaadinde durmuş, sözünü tutmuştur.

17-19. ayetlerde ilginç bir yüzleşme, dramatik bir diyalogdan söz edilir: Allah'tan başka tapınılan, aracı kılınan, yüceltilen, önlerinde saygı ile eğilinilen putlara, sembolleri olarak kullanılan gerçek şahıslara sorulacak: "Sahi, siz mi bu insanları doğru yoldan saptırdınız? Bunlar birer kuldu, Allah'a kulluk yapmaları gerekirdi, siz mi kendinize bağımlı kıldınız, onlara ilahlık tasladığınız?" Bu soruya muhatap olanların iki grup olduğunu düşünebiliriz: Bir grup sahiden tanrılık iddiasında bulunup ulu önderler, zorbalar ve zalimler olarak kitleleri kendilerine tapındıran, iradelerine ve arzularına mecbur eden gerçek şahıslar ve bunlar adına sembolleri olarak yapılan putlar-heykeller. Bu seçeneğe göre söz konusu kimseler dile gelip mazeret beyan edecekler, Allah'ın birliğini, yüceliğini itiraf edip suçu onlara tapınanlara atmaya çalışacaklar. Diğer seçeneğe göre bazı zayıf zihinli kimselerin melekleri, velileri, salih insanları, hatta peygamberleri tanrılaştırmaları, onlara tapınmaları; rızaları ve bilgileri dışında onlar adına put ve heykeller yapıp önlerinde eğilmeleri. Bunlar ise apaçık ve samimiyetle kendilerine tapınanlardan teberri edecek, Allah'ı yüceltip asla böyle bir şeyi istemediklerini belirteceklerdir. 18. ayet ikinci seçeneğin daha akla yatkın olduğunu göstermektedir: 'Derler ki: "Sen yücesin; senin dışında başka veliler edinmemiz bize yakışmaz." (Bkz. 34/Sebe', 40-41.) Söz konusu teberrinin çarpıcı örneklerinden biri, Hz. İsa'nın onu tanrılaştıranlardan kendini uzak tutmasıdır. (Bkz. 5/Maide, 116-117.)

Fakat samimiyetle ve ihlasla Allah'ı yüceltenlerin dikkat çektiği bir husus önemlidir: Kendilerini tanrılaştıranlar Yüce Allah'ın onları ve atalarını imkânlarla, nimetlerle, güç ve iktidarla, maddi ve dünyevi refahla donatması onların gaflete düşmelerine sebep olmuştur. Burada sanki salih insanlar kusuru Allah'a izafe ediyorlarmış gibi görünüyorsa da, hakikatte durum öyle değildir. Allah'ın onlara şükretmeleri ve O'na daha çok ibadet etmeleri için bağışladığı nimetleri yanlış yolda kullandılar. Öncelikle bu nimeti haram yollardan, yağma ve zulümle, sömürü ve hile ile elde edip topladılar, sonra nefislerinin arzu etti-

ği şekilde harcadılar, yoksulları ve yoksunları akıllarına bile getirmediler, malda Allah'ın hakkına saygı gösterip sahiplerine iade etmediler; merhametsizce zulmettiler, gadrettiler. Ve zannettiler ki bu dünyadaki güç ve iktidar, tahakküm ve sömürü, servet ve refah ebedi sürecektir. Oysa Hz. Süleyman gibi takvayı kuşansalardı bu nimeti helal yoldan elde eder, her nefeslerinde şükreder ve başkalarını da bundan yararlandırırlardı. O halde Allah'ı zikretmekten insanı alıkoyan, Allah'ı unutturan nimetin kendisi değil, haram yoldan elde edilmesi ve Allah'ın rızasına aykırı olarak harcanmasıdır. Aksini düşünecek olursak, bu bizi servet ve mülkiyet düşmanlığı üzerinden nimet düşmanlığına götürür.

Onlardan teberri edip niçin gaflete düştüklerinin sebebini gösterenler ifadelerini verdikten sonra artık putatapıcıların elinde herhangi bir mazeret kalmaz. Müstahak oldukları azabı çekeceklerdir, kimse onların yardımına koşamaz. Bugün ilahi adalet tecelli etmiş, dünyada hak ve hukuku ihlal edilenler, zulme uğrayanlar haklarını almış bulunmaktadır: Kim zulmederse cezasını çekecektir.

وَمَا اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ اِلَّا اِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْاَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً اَتَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا ﴿٢٠﴾ وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ نَرٰى رَبَّنَا لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي اَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبِيرًا ﴿٢١﴾ يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ لَا بُشْرٰى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَحْجُورًا ﴿٢٢﴾ وَقَدِمْنَا اِلٰى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا ﴿٢٣﴾ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَاَحْسَنُ مَقِيلًا ﴿٢٤﴾ وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَاءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلٰٓئِكَةُ تَنْزِيلًا ﴿٢٥﴾ اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمٰنِ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيرًا ﴿٢٦﴾ وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٢٧﴾ يَا وَيْلَتٰى لَيْتَنِي لَمْ اَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا ﴿٢٨﴾ لَقَدْ اَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ اِذْ جَاءَنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْاِنْسَانِ خَذُولًا ﴿٢٩﴾

20. Senden önce gönderdiklerimizden, gerçekten yemek yiyen ve pazarlarda gezen (elçi)**lerden başkasını göndermiş değiliz. Biz, sizin kiminizi kiminiz için deneme** (fitne konusu) **yaptık. Sabredecek misiniz? Senin Rabbin görendir.**

21. **Bize kavuşmayı ummayanlar, dediler ki: "Bize meleklerin indirilmesi ya da Rabbimizi görmemiz gerekmez miydi?" Andolsun, onlar kendi nefislerinde büyüklüğe kapıldılar ve büyük bir azgınlıkla başkaldırdılar.**

22. **Melekleri görecekleri gün, suçlu-günahkârlara bir müjde yoktur ve o gün** (melekler onlara) **derler ki:** "(Size sevinçli haber) **Yasaktır, yasak."**

23. **Onların yaptıkları her işin önüne geçtik, böylece onu savurulmuş toz zerreleri kılıverdik.**

24. **O gün, cennet halkının kalacakları yer daha hayırlı, dinlenecekleri yer çok daha güzeldir.**

25. **Göğün bulutlarla parçalanacağı ve meleklerin bir indirilme ile indirileceği gün;**

26. **İşte o gün, gerçek mülk, Rahmân** (olan Allah)**'ındır. İnkâr edenler için oldukça zorlu bir gündür.**

27. **O gün, zulmeden, ellerini** (hınçla) **ısırarak** (şöyle) **der: "Ah keşke, elçiyle birlikte bir yol edinmiş olsaydım,"**

28. **"Vah yazıklar bana, ne olurdu da filanı dost edinmeseydim."**

29. **"Çünkü o, gerçekten bana geldikten sonra beni zikirden** (Kur'ân'dan) **saptırmış oldu. Şeytan da insanı 'yapayalnız ve yardımsız' bırakandır."**

Yukarıda (7-10. ayetin açıklaması) peygamberlerin diğer insanlar içinden seçildiğine değinilmişti. Evet, elçiler birer insandır, yer-içer, pazarlarda gezer, herkes gibi tabiatın şartlarından etkilenir, temel ihtiyaçlarını karşılamak, bir işte güçte bulunmak zorunda kalırlar. Zaman ve mekân limitleri onlar için de söz konusudur. Bunun tabii ki hikmeti var. Kendilerine elçi gönderilen toplumlar çetin bir sınavdan geçirilmektedirler. Peygamberi kabul edip etmemeleri bir sınavdır. O, kendilerinden birtakım taleplerde bulunmaktadır. Hayat tarzlarını değiştirmelerini, kötü alışkanlıklarını terk etmelerini, aralarında adaleti ve hakkaniyeti tesis etmelerini ve en başta sadece Allah'a kullukta bulunmalarını istemektedir (1/Fatiha, 5). "Allah'a kulluk" bütün değerlerin kendinde toplandığı temel yönelim ve tutumdur. Bu da tabii ki bazı fedakârlıklarda bulunmayı gerektirir. Buna katlanmayı göze alabilecekler mi? Dünyanın kolay elde edilen zevklerine karşı sabır gösterebilecekler mi?

20. ayetteki "**fitne**" kavramını daha geniş anlamda da ele alabiliriz: İnsanların birbirlerine karşı tutum ve davranışlarının genelinde uyulması gereken çerçevenin esası. Kadın ve erkek, siyah ve beyaz, doğulu ve batılı, zengin ve yoksul, alıcı ve satıcı, işçi ve işveren, yöneten ve yönetilen, alıcı ve satıcı vb.

her beşeri durumda insanlar birbirleriyle sınanmaktadırlar. Sınavın başarılıp başarılmadığı birkaç noktada ortaya çıkar. Mesela en başta anlaşmazlık vukuunda ilahi hükümlere müracaat ediliyor mu, yoksa herkes kendi çıkarını ve gücünü referans alarak mı çözüm yolu buluyor? İnsanlar arası ilişkileri hukuk mu, güç mü tayin ediyor? İnsanlar birbirlerine haksızlık yaptıklarında sabrediyorlar mı, yoksa hemen karşılık verip, hatta orantısız güç kullanıp sınırları aşıyorlar mı? Suçluya ceza vermeye kalkıştıklarında suçluyu gadrediyorlar mı? Dünyevi çıkar ve lezzetler, makam ve statüler önlerine çıktığında meşruiyet çerçevesi arıyorlar mı, yoksa ellerinin tersiyle itip ahirette kendilerine vaatedilenlerin daha kalıcı ve hayırlı olduğunu düşünüp sabrediyorlar mı? Dini hükümleri ve genel olarak hukukun temel ilkelerini kendi çıkarları ve arzuları istikametinde yorumlayıp suistimal ediyorlar mı, yoksa hukuk neyi emrediyorsa "Şeriat'ın kestiği parmak acımaz" deyip hak ve hukuka teslim oluyorlar mı? Bütün bu ve benzeri durumlarda -ki sıraladığımız beşeri durumların tamamı birer fitne/sınav konusudur-Yüce Allah her şeyi görmekte, insana gerçek niyetine, tutumuna ve ameline göre not vermektedir.

Sınavı kazanmanın destekleyici unsurlarından biri ahiret inancıdır. Yüce Allah'a kavuşmayı yani huzuruna çıkmayı düşünmeyenler ahiretin varlığını inkâr edip kendi diledikleri tarzda yaşamayı tercih ediyorlar. İnkârcıların böylesine aptalca talepte bulunmalarının sebebi akli melekelerinin nefislerine kapılmış olmaları ve bunun sonucunda kibre kapılmalarıdır. Kibir ve şişkin egoları onları her tutum ve davranışlarında azgınlaştırır, azgınlaştıkça hakikatle ve Allah'ın rahmetiyle aralarında kalın duvarlar örülür. Din ve hukuk onların canlarını sıkmaya başlar; onlara doğruyu hatırlatmaya veya tutumlarını eleştirmeye kalkışanlara sertlikle muamele eder, bu da onları daha müstebit, zorba ve gaddar yapar.

İnanmayanların peygamberden göstermesini istedikleri kanıt ilginçtir: Melekleri görmek! Bu vahyin kendisini değil, meleği referans almaktır. Referans yanlıştır; gelen bilgi ve haberler meleğin şahsi bilgisi değildir, Levh-i Mahfuzu o bildiği gibi yazmamıştır; Allah'ın ilminden kendisine ne verilmişse o kadarını peygamberin kalbine ilka etmiştir; melek bir aracıdır sadece! İnanmayanların bu talebi peygamberin sahip olduğu misyonun bizatihi kendisine yöneliktir. Hatta Nübüvvet misyonunu da aşıp, vahyi gönderenin Zatı'nı görmek istemeye kadar uzanabilmektedir.

22. ayette onlara ironik bir cevap verilir. Vahiy meleklerini görmek istiyorlar ama onlara melek gösterilecek veya gönderilecek olsa, bunlar "azap melekleri" olacaktır ki, böyle bir şey vuku bulacak olsa zaten her şey biter, dünya ve

kendileri yerle bir olurlar. (Bkz. 7/A'raf, 143; 6/En'am, 9; 17/İsra, 90-92.) Onlar için kurtuluş, çıkış yolu yoktur, yasaklanmıştır. Kuşeyri'ye göre ise inkârcılar ateşe atılacakları zaman meleklere "Sizden Allah'a sığınırız" diyecek, melekler de "Böyle bir günde size kurtuluş yasaklanmıştır" cevabını vereceklerdir.

Yanlış yolda yaşadıkları için dünyada her ne yapmışlarsa boşa gitmiş olacaktır, amelleri tıpkı havada uçuşan toz zerrecikleri gibi, fayda sağlamayan eylemler hükmünde olacaktır. Doğru yolu tercih edip Allah'ın hoşnutluğuna göre yaşayanlar ise hayırlı bir yere yerleştirilecek, orada gönüllerince ve güzelce dinleneceklerdir.

Bu evren ebedi değildir, yaratılmıştır ve kendine biçilmiş bir süresi vardır. Eceli geldiğinde "gökler başka gökler, yer başka yer" olacaktır. Kozmik düzen bozulacak, her şey yeniden şekillenecektir. Bu aşamada görevli sayısız melek işe başlayacaktır (bkz. 2/Bakara, 210). Böyle bir günde mülk yani güç ve iktidar, servet ve hükümranlık sadece Allah'ındır. Bundan önce de O'nun idi ama bazıları ya varlığına inanmıyor veya O'na ortak koşuyor, mülkünde diledikleri gibi tasarrufta bulunabileceklerini zannediyorlardı. Bugün böyle iddiada bulunacak kimse olmayacaktır. İnsanlar ve melekler, cinler ve bütün varlıklar bu ezeli ve ebedi hakikati hep birlikte dile getireceklerdir.

İnkâr edip de hayatını gaflet içinde geçirenler için hayli zor bir gün olacak! Hınçlarından ellerini, parmaklarını ısırıp yaptıklarına pişmanlık getirecek; onları dünyada hata ve günahlara sürükleyen, teşvik eden kimseleri niçin dost edindiklerini sorup duracaklardır. Dünyada öyle kötü dostları, arkadaş çevreleri oldu ki, onları Kur'an üzerinde düşünmekten engellediler, şeytan da onları buna teşvik etti ama böyle bir günde onları yapayalnız bıraktılar. Ancak takva üzerine dost olanlar birbirlerini terketmeyeceklerdir (43/Zuhruf, 36-37 ve 67). Zor günde dünyevi zevk ve çıkar ilişkisine dayalı dostların birbirine düşman kesilmesine karşılık, takvaya dayalı dostlukların sürecek olması, bize dünyada seçeceğimiz dostlarımız konusunda duyarlı olmamız gerektiğini hatırlatmaktadır. (Ayrıca bkz. 25/Furkan, 27-29; 37/Saffat, 52-53 ve 56-59).

وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هٰذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا ﴿٣٠﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ ۗ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا ﴿٣١﴾

30. **Ve elçi dedi ki: "Rabbim gerçekten benim kavmim, bu Kur'ân'ı terkedilmiş** (bir kitap) **olarak bıraktılar."**

31. **İşte böyle; biz, her peygambere suçlu-günahkârlardan bir düşman kıldık. Yol gösterici ve yardımcı olarak Rabbin yeter.**

30. ayet, bir yandan bir dil ve anlatım mucizesini dile getirmekte, diğer yandan gaypten haber vermektedir. Bazı tefsircilere göre Hz. Peygamber bu yakınmayı sadece kavmi için yapmıştır, diğerlerine göre ise ahirette ümmetin trajik durumunu ifade etme sadedinde sarfedecektir. Bizce her iki anlam bir arada düşünülmelidir.

İlki sûrenin Mekke'de indirildiğini düşünecek olursak, Efendimiz'in kavmi sahiden Kur'an hakikatini inkâr etti, "**mehcur**" kelimesinin iştikakının ima ettiği üzere de mesajını alaya aldı. Bu doğrudur. Nihayetinde "**kavmim**" kelimesinin kullanılması bunu gösterir ama kavmin hepsi değil, çünkü ona inanan az sayıda insanın hayatı inen Kur'an ayetleriyle içli dışlıydı, üstelik Kur'an daha tamamlanmamıştı. İkinci anlama göre yakınma ahirette Efendimiz'in kendisinden sonra Müslümanların içine düştüğü durumu ifade etmektedir. Burada söz konusu olan ümmeti yani kendilerini belki de sadece ismen (nominal) olarak İslam'a nispet edenlerdir. Bunlar da tıpkı Hz. Peygamber (s.a.)'in Mekke'deki kavmi gibi Kur'an hakikatini inkâr edecekler, hükümlerini alaya alacaklar, belki onu "kutsal kitap" olarak algılamaya devam edecekler ama hayatlarını onun çizdiği çerçevede tanzim etmeyecekler.

Maalesef, çağımızda Müslümanların önemli bir bölümünün Kur'an karşısındaki tutumları buna uymaktadır. Müslümanlar Kur'an okuyor ama okudukları boğazlarından aşağı inmiyor. Okunan şeyin aşağı inmemesi kalbe intikal etmemesi demektir. Bu demektir ki, Müslümanlar "kutsal geceler"de ve mezar başlarında okudukları Kur'an ayetleri üzerinde düşünmüyorlar ve düşünmeden okudukları hükümlere göre hayatlarını tanzim etmiyorlar.

"**Mehcur**" terkedilmiş, tehcire uğratılmış, kendisinden ayrılmış, araya mesafe konulmuş; referans olmaktan çıkarılmış, içeriği, mesajı alay konusu olmuş, itibarsızlaştırılmış, önemsizleştirilmiş demektir. Kur'an'ın tehcir edilmesi hayattan, beşeri faaliyetlerin sürdüğü hayat alanlarından tecrit edilip uzaklaştırılması, özel alana sürülüp marjinalleştirilmesi, hükümlerinin izafileştirilmesi bireysel ve toplumsal hayatta takip edilmesi gereken yol haritası olmaktan çıkarılması anlamına gelir. Kur'an'ın hayattan tehciri bizim sekülerizasyona yaptığımız tanıma tamı tamına uyar: Sekülerleşme "dinin dışarı çıkarılması"dır. İslam dininin temeli Kur'an olduğundan, Kur'an'ı hayattan, düşünceden, anlam ve amaç arayışından, sosyo-politik ve ekonomik düzenin tanziminden, hukuki düzenlemelerden tehcir etmek dinin bütün bu alanlardan dışarı çıkarılmasıdır.

Ragıp el İsfahani, tehcirin insanın kalbi ve diliyle Kur'an'dan kopması, ayrılması anlamına geldiğini söyler. Hz. Peygamber, ümmetinin bir bölümü,

belki de bazı tarihi devirler söz konusu olduğunda çoğunluğu Kur'an dışında yaşamış topluluklar olarak Huzur'a çıkarıldıklarında derin bir üzüntü içinde bu ifadeyi kullanacaktır: Rabbim, benim kavmim Kur'an'a göre yaşamadı, hükümlerine aldırış etmedi, bu hale geldiler. Din ile dünyayı ayırmak Kur'an'dan ayrılmanın önemli göstergelerinden biridir.

Kur'an'ın mahcur kılınması inkârcıların arzu ettiği şeydir. Mekke'de putperestler, ulaşabildikleri herkese Kur'an'ı dinlememelerini öğütlüyorlardı (41/Fussilet, 26). Her peygamberin düşmanı olduğu gibi, Hz. Peygamber'in de düşmanları vardı ve onlar düşmanlıklarını Kur'an'a yöneltiyorlardı.

Peygamberlerin övünç vesileleri görevlerini hakkıyla yerine getirmeleri ve elbette onlara kavimlerinin samimiyet ve ihlasla inanmalarıdır. Bunu her peygamber ister. Fakat her elçiye, mesajını kitlelere ulaştırmaya engel teşkil etmek isteyen suçlu-günahkârlar çıkar. Hz. Nuh, kavmi ile süren uzun mücadelesinin sonunda "yenik" düştüğünü yakınarak dile getirmişti. İnkârcıların ve günahkârların peygambere engel olmaya kalkışmalarının sebebi peygamber mesajının onların hayat tarzına aykırı olmasıdır. Durum böyle olmakla beraber tebliğe muhatap olanlardan kim sadece Allah'a itimat edip O'na dayanırsa hidayeti bulur, ilahi yardıma mazhar olur. (Bkz. 6/En'am, 112)

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً ۚ كَذَٰلِكَ لِنُثَبِّتَ
بِهِ فُؤَادَكَ ۖ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ
وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا ﴿٣٣﴾ الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ ۚ أُولَٰئِكَ
شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٣٤﴾

32. İnkâr edenler dediler ki: "Kur'ân ona tek bir defada, toplu olarak indirilmeli değil miydi?" Biz onunla kalbini sağlamlaştırıp-pekiştirmek için böylece (âyet âyet indirdik) **ve onu 'belli bir okuma düzeniyle** (tertil üzere) **düzene koyup' okuduk.**

33. Onların sana getirdikleri hiçbir örnek yoktur ki, biz (ona karşı) **sana hakkı ve en güzel açıklama tarzını getirmiş olmayalım.**

34. O yüzükoyun cehenneme doğru sürülüp-toplanacak olanlar; işte onlar, yer bakımından çok kötü, yol bakımından sapmış olanlardır.

Mekke müşriklerinin Kur'an'a yönelttikleri diğer itiraz noktası, neden parça parça iniyor da tek bir defada inmiyor, konusudur. 32. ayet nüzulün tedrici olmasına iki sebep göstermektedir: İlki Efendimiz'in kalbini Kur'an'la sağlam-

laştırıp pekiştirmek için. Bu, sadece peygamberi teselli etmekle ilgili değildir, bunun yanında hayati faaliyetlerin merkezi olan kalbin vahiy ile donatılmasıdır. Hz. Peygamber vahyi alan şahıstır, kendilerine tebliğ yapılan sahabiler gibi değildir. Onun vahiy alması aynı zamanda vahyi ruhen tecrübe etmesi demektir. Böyle bir kişinin kalbinde vahiy dışında en ufak yabancı unsurun olmaması gerekir ki, hem aldığı vahyi olduğu gibi tebliğ etsin, hem onu hayata geçirirken özünden, muhtevasından, başka deyişle Allah'ın muradından ve Şer'i hükümlerin asli maksatlarından başka şeyler söylemesin, böylelikle vahye yabancı unsurlar karışmasın.

Kur'an'ın "**tertil**" üzere olması belli bir yöntem, sıra ve insicamın gözetildiğine işaret eder (bkz. 17/İsra, 106). İç ahenk, harmoni ve anlam bütünü ile hükümler arası tutarlılık ilişkisi ancak tertil sayesinde mümkün olabilmektedir. Bir defada inmesi toplumsal hayatı olduğu kadar muhatapların ruhi ve pratik hayatlarını da altüst eder, belki altından kalkmaları mümkün olmayan yüklerin altına girmelerine sebebiyet verebilirdi. Ancak muhataplar mesajı ve hükümleri parça parça aldılar, içlerine sindirdiler, üzerinde derinlemesine tefekkür edip hayatlarına geçirmeye çalıştılar. Tek bir defada ne yeni bir insan ne yeni bir toplum inşa edilir; böyle bir şeye kalkışmak siyaset ve toplum mühendisliği yapmak anlamına gelir. Yeni bir inşa hareketi peygamberin hayatında 23 senede gerçekleşmiştir ki, Kur'an'ın inişine paralel yeni bir insan ve yeni bir toplumun nasıl inşa edildiğini Kur'an'ın pratiği olan Sünnet ve Siyer'den anlıyor, neredeyse yeni oluşumu adım adım izleyebiliyoruz. Kur'an'ın dikkate şayan özelliği olayların eşliğinde, somut bir pratik üzerine hükümler indirmesi, olayı analiz etmesi ve çözüm yolunu göstermesidir. Bu da ancak yıllara yayılan bir sosyal ve zihinsel süreci gerektirir.

Yüce Allah dileseydi kudretiyle muradını başka şekilde de gerçekleştirebilirdi ancak o her şeyin ilahi sünnetler, insanların tabi olduğu yasalar dâhilinde olmasını diledi ki, kıyamete kadar uygun ve uygulanabilir bir model teşekkül etsin. Bu demektir ki, bugün ve yarın da Müslümanlar, kategorik manada teori ile pratiği birbirinden ayırmadan ama teorinin pratikle desteklenmesi gerektiği fikrini esas tutarak tebliğ yapacak; küçük veya orta ölçekli toplumsal alanlarda ve en önemlisi bir toplumun genelinin sosyo-politik ve ekonomik düzenini İslamileştirmeye kalkışırlarken tedrici hedef alan tertil kuralına riayet edeceklerdir. Aksi takdirde pratikten yoksun bir teoriden otoriter ve totaliter bir rejim çıkar ki, hayatı ahlak, sahici özgürlük, adalet ve birlik üzere tanzim etmek üzere indirilmiş bulunan İslami hükümlerin maksadı bu değildir.

Bu açıdan bakıldığında putatapıcıların veya vahiy hakikatini inkâr eden

deistlerin iddiaları boştur. Vahyin inişi sırasında nasıl onlara tek tek cevaplar verildiyse -ki bunun da tedrici nüzul ile ilgisi var- kıyamete kadar gelecek zamanlarda öne sürülecek iddialara da Kur'an'da cevaplar vardır. Vahiy hakikatini kabul etmeye yanaşmadıklarından Hz. Peygamber'in deli (cinlenmiş), şair veya eskilerin masallarını anlatan biri olduğunu öne sürmüşlerdi; bu suçlama ve karalamaların her birine uygun delil ve argümanlarla cevap verilmiş; Kur'an'ın neden bir defada inmediği sorusuna da böylelikle cevap verilmiş oluyor.

Konunun vahyin iniş şekliyle de ilgisi var. Sûrenin iniş yerinden ve açık söz diziminden anlaşıldığı üzere "Kur'an'ın neden diğer kitaplar gibi tek bir defada indirilmediğini" soran Mekkeli müşriklerdir. Soruyu doğrudan Yahudi veya Hıristiyan din bilginleri sorsaydı, konunun başka bir anlamı olurdu. Fakat Mekke'de sözü edilmeye değer Yahudi ve Hıristiyan yoktu, ticaret veya başka bir münasebetle gelen olmuşsa da, tebliğinin ilk döneminde Hz. Peygamber'le polemiğe girecek önemde değildiler.

Mekkelilerin Tevrat ve İncil'le ilgileri derin ilahiyata dayanmıyordu, genel kültür seviyesinde bilgilere sahiptiler. Muhtemelen Tevrat ve İncil'in "kitap" vasıflarından hareketle veya öyle duydukları için tek bir defada indirildiğini düşünüyorlardı. Kur'an da, Hz. Peygamber'in iddia ettiği gibi vahiy menşe'li ise, onun da bir defada inmesi beklenirdi. Oysa Hz. Muhammed (s.a.) neredeyse olayların eşliğinde ayetler indiğini söylüyor, ayet iniş zamanları arasında da fasılalar giriyordu. Diğerleri gibi tek bir defada inmediğine göre, olsa olsa bu sözleri Hz. Muhammed kendisi söylüyor ama aşkın bir kaynağa refere ediyordu.

Konuyla ilgili iki görüş ortaya çıkmaktadır: Kimine göre Tevrat ve İncil tek bir defada, kimine göre Kur'an gibi parça parça indirilmişlerdir. İlk görüşle ilgili ikna edici deliller, karineler bulmak güç. Tevrat ve İncil'in de tedrici olarak indiklerini düşünmek daha doğru görünmektedir. Nisa sûresinin 163 ve 164. ayetlerinde, Hz. Peygamber'e indirilen Kur'an'ın kendisinden önce gelen peygamberlere vahyedildiği gibi vahyedildiği belirtilmektedir: "**-Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlarına, İsa'ya, Eyyub'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a da vahyettik. Davud'a da Zebur verdik. Ve gerçekten sana daha önceden hikâyelerini anlattığımız elçilere, anlatmadığımız elçilere** (vahyettik). **Allah, Musa ile de konuştu.**" Buradaki vahyi soyut manada Levh-i Mahfuz'dan peygamberlerin kalbine inen bilgi, haber ve hükümler mecmuası olarak anlamak mümkün ama her peygambere peyderpey indirilen vahiy olarak da anlamak mümkün.

Tevrat açısından baktığımızda ilk beş bölüm eğer Hz. Musa'ya indirilmişse,

bölümler Musa aleyhisselâmın siretine paralel olarak indirilmiştir. Tekvin'den sonra Çıkış anlatılır; belli ki Hz. Musa bu bölümü ilk peygamber olarak gönderildiği anda almış değildir. Çölde yaşananlar da Çıkış bölümünde anlatılmaz. Bu demektir ki, Tevrat da tek bir defada değil, parça parça indirilmiş, olayların eşliğinde İsrailoğullarına yol göstermiştir. Levhaların verilişi ayrı bir olaydır. Tevrat'ta yer alan bilgilere göre iki levha konusunda iki ayrı bilgi verilmektedir: Birine göre levhalar Hz. Musa'nın Allah'tan duyduğu vahiylerdir, diğerine göre ona yazdırılmışlardır. (Çıkış, 24/4; 25/15, 16, 19. Bkz. Süleyman Ateş, VI, 256-259.)

İncil'le ilgili de benzer görüşleri öne sürmek mümkün. İsa aleyhisselâm gezip dolaştığı yerlerde karşılaştığı insan profillerine, gelişen olaylara ve aldığı tepkilere göre vahiyler almış, bu da tebliğe başladığı günden göğe ref'ine kadar sürmüştür. Aynı şeyi kendilerine sahife indirilen veya sahife almaksızın vahiy alan diğer bütün peygamberler için de söylemek mümkün. Çünkü açık ki, Yüce Allah, görevlendirdiği peygamberine bir kereliğine vahiy indirip sonra onunla ilişkisini kesmez, aksine her kritik durumda ve gerektiğinde ona vahiy indirir ve bu peygamberin görevinin sona erdiği irtihaline kadar sürer.

Bu durumda Mekkelilerin ya Tevrat ve İncil'le ilgili bilgileri yanlıştı veya bile bile Hz. Peygamber'in Kur'an'ı kendisinin uydurduğunu etrafa yaymak için "Neden sana tek bir defada indirilmedi" diye sormuşlardır. En doğrusunu Allah bilir!

İnkâr ve isyanları dolayısıyla hakka ve hakikate yüz çevirenler cehenneme yüzükoyun vaziyette sürüleceklerdir. Hadis'te buyrulduğu üzere, dünyada iki ayağı üzerinde gezmesini sağlayan Yüce Allah inkârcıların ve suçlu günahkârların cehennemde yüzükoyun yürümelerini (sürünmelerini) sağlayacaktır (Buhari, Tefsir, 25/1; Müslim, Kıyamet, 5.) Onlar dünyada iki ayak üzerinde dik yürümenin nimet ve kıymetini bilemediler; kibre kapıldılar, Allah'ın mülkünde zulmettiler, ahirette yüzükoyun sürüneceklerdir.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهٗٓ اَخَاهُ هٰرُونَ وَزِيرًاۚ ﴿٣٥﴾ فَقُلْنَا
اذْهَبَآ اِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَاۚ فَدَمَّرْنَاهُمْ تَدْمِيرًاۚ ﴿٣٦﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ
لَمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ اَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ اٰيَةًۜ وَاَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ
عَذَابًا اَلِيمًاۚ ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَا وَاَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذٰلِكَ
كَثِيرًا ﴿٣٨﴾ وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْاَمْثَالَۖ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ اَتَوْا
عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِٓي اُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِۜ اَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَاۚ بَلْ كَانُوا لَا

يَرْجُونَ نُشُورًا ﴿٤٠﴾ وَإِذَا رَأَوْكَ إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهَٰذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا ﴿٤١﴾ إِنْ كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ آلِهَتِنَا لَوْلَا أَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا ۚ وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾

35. **Andolsun, biz Musa'ya kitabı verdik ve onunla birlikte kardeşi Harun'u yardımcı kıldık.**

36. **Böylece onlara: "Âyetlerimizi yalanlayan kavme gidin" dedik; sonunda onları** (Firavun ve çevresini) **kökünden darmadağın ettik.**

37. **Nuh'un kavmi de, elçileri yalanlandıklarında onları suda boğduk ve insanlar için bir âyet kıldık. Biz zulmedenlere acıklı bir azap hazırladık.**

38. **Ad'ı, Semud'u, Ress halkını ve bunlar arasında birçok nesilleri** (yok ettik).

39. **Biz** (onlardan) **her birine örnekler verdik ve her birini darmadağın edip mahvettik.**

40. **Andolsun, onlar, üstüne felâket yağmuru yağdırılmış bulunan o ülkeye uğramışlardır; yine de onu görmüyorlar mıydı? Hayır, onlar dirilmeyi ummuyorlardı.**

41. **Seni gördükleri zaman, seni yalnızca alay konusu edinmektedirler: "Allah'ın, elçi olarak gönderdiği bu mu?"**

42. **"Eğer onlara karşı kararlılık göstermeseydik, neredeyse bizi ilâhlarımızdan saptıracaktı." Azabı görecekleri zaman, kim yol bakımından daha sapıkmış, öğreneceklerdir.**

Allah'ın birliği, yaratıcı vasfı, varlık âlemi üzerindeki mutlak tasarrufu, nübüvvet, vahiy ve Kur'an'a ilişkin konular ele alındıktan sonra, tarihten destekleyici örnekler zikredilir. Amaç, inkâr ve tasdik, iman ve küfür arasındaki mücadelenin belli bir tarihe ve topluma özgü olmayıp beşeriyetin tarihinde hep var olduğunu hatırlatmaktır.

Musa aleyhisselâm ve ona yardımcı (vezir) olarak verilen Harun aleyhisselâmın Firavun ve iktidarına karşı verdikleri mücadele bu türdendir. Gösterilen bunca mucizeye rağmen Firavun ve adamları inanmayıp inkâr ve zulümlerine devam edince darmadağın olup tarihten silindiler. Daha önceleri Nuh aleyhisselâmın kavmi benzer bir akıbete uğramıştı. Kavmi Hz. Nuh'un sözünü dinlemedikleri için azabı hak ettiler, tufanla yok olup gittiler. Tufanda boğulanlar başlı başına ibretliktirler ama inkârcılar ve günahkârlar tarihten ibret almıyor.

Ad, Semud ve Ress halkının başına gelenler de bunlardan farklı değildir. Kısaca Mehmet Akif'in dediği gibi "ibret alınmadığı için tarih tekerrür edip duruyor!"

Ad, Hud aleyhisselâmın kavmi, Semud Salih aleyhisselâmın onları ıslah etmek üzere elçi olarak gönderildiği kavimdir. Ress halkı konusunda görüş ayrılıkları var. Kaf sûresinde (50/12) Ress halkının Nuh ve Semud halkı gibi elçileri yalanladıkları belirtilir. Orta Arabistan'daki Yemame'de yaşayan bir halk olduklarını söyleyenler olduğu gibi, Antakya, Yemen veya Azerbaycan'da yaşayan bir topluluk olduğunu da söyleyenler var. Ress kuyu veya çukur demektir.

40. ayette zikri geçen "**üstüne felâket yağmuru yağdırılmış bulunan ülke**" Lut aleyhisselâmın kendilerini bir türlü eşcinsellikten vazgeçiremediği ve bu yüzden ağır bir azaba maruz kalan Sodom halkıdır. Azaba uğrayan bu toplulukların ortak vasfı inkâr, isyan ve günah bataklığı içinde yaşarken, ölümden sonra dirilmeye yani yaptıklarının hesabını verecekleri ahiret gününe inanmamalarıdır.

Tarihte yaşanmış acı tecrübeler ile Hz. Peygamberin kavmiyle yaşadığı tecrübe mahiyetçe ayrı değildir. Onu gördükleri zaman, tıpkı kavminin Nuh aleyhisselamı, Firavun ve iktidar çevresinin Musa aleyhisselamı küçümsemesi gibi onu da küçümsüyorlardı. Onların değer yargılarına göre Mekke ululari arasında yer almayan birinin Allah'ın elçisi seçilmesi düşünülemezdi. Tefsir kaynaklarının verdiği bilgilere bakılırsa söz konusu küçümseyici tavrı takınanların başında Ebu Cehil geliyordu, o hiçbir zaman kabile taassubu ve zümrevi konumunu bir türlü aşıp ilahi tebliği kabul edemedi. (Bkz. 38/Sad, 5-7. ayetlerin açıklaması.)

42. ayetten anlaşıldığı kadarıyla bir ara Hz. Peygamber'in söylediklerinden etkilenmiş, akılları Hz. Muhammed (s.a.)'in doğruluk üzere olduğunu teslim eder hale gelmişti. Ancak vicdan ve akıllarının sesini dinleyeceklerine hata ve yanlışlıkları üzerinde kararlık gösterme yolunu tercih etmişler. Yine anlaşıldığı kadarıyla karşılıklı tartışma ve diyaloglarda Hz. Peygamber etkileyici argümanlar öne sürmüş, kuvvetli delil ve kanıtlarla onları susturmuştur. Fakat bu akli bir mesele olmaktan çok nefsin tutkuları ve dünyevi ihtiraslarla ilgili olduğundan putlara tapınmanın kendileri için daha fonksiyonel olduğuna karar vermişlerdir. Bu da bize gösteriyor ki, doğruluğun bulunmasında çoğu zaman akıldan çok nefsin istek ve tutkuları rol oynamaktadır. Aklın nefse galip çıkması ancak kuvvetli iradeyle mümkün olabilmektedir. Nitekim bundan sonraki iki ayette bu açıkça ortaya çıkacaktır. Onların bencil çıkarlara, nefislerinin isteklerine çakılıp kalmaları kendilerinden önceki toplumların başına geldiği gibi bir sonla karşılaşacaklarını göstermektedir. Geçmişte olduğu gibi dünyada görünür yıkıcı bir

azap olmayacak ama ahirette sapıklığın ve sapkınlığın ne büyük bir azabı mucip olduğunu anlayacaklardır. O zaman da iş işten geçmiş olacak.

اَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهٗ هَوٰىهُ اَفَاَنْتَ تَكُوْنُ عَلَيْهِ وَكِيْلًاۙ ﴿٤٣﴾ اَمْ تَحْسَبُ اَنَّ اَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُوْنَ اَوْ يَعْقِلُوْنَۗ اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَبِيْلًا ﴿٤٤﴾

43. Kendi istek ve tutkularını (hevasını) **ilâh edineni gördün mü? Şimdi ona karşı sen mi vekil olacaksın?**

44. Yoksa sen, onların çoğunu (söz) **işitir ya da aklını kullanır mı sayıyorsun? Onlar ancak hayvanlar gibidirler; hayır, onlar yol bakımından daha şaşkın** (ve aşağı)**dırlar.**

Ragıp el İsfahani, "**heva**"nın gönlün istek ve arzulara, şehvete meyledip dalması anlamına geldiği gibi insanın gönülden istek ve arzulara, şehvete meyletmesi anlamına da geldiğini söyler. Bir kere gönül hevaya meyledince bu eğilimi destekleyen her şey doğruluğun delili gibi görünür. İstek ve arzu geçicidir, hava/rüzgâr gibi eser geçer ama insanı şiddetli bir biçimde –şehvet ve iştah, haz ve hız, servet ve iktidar, hırs ve ihtiras– etkisini altına alır. İnsan heva ve hevesini yani nefsinin isteklerini, dünyevi lezzet ve hazları esas aldığında hevasının peşinden gider ki, işte kişi neyin peşinden gidiyorsa onu tanrı edinmiş demektir. 43. ayet buna dikkat çeker; benzer bir ayet Casiye sûresinde (45/23) de yer alır. Her sahte tanrı insanı Allah'tan uzaklaştırdığından, nefsin istek ve tutkuları, ayetin deyişiyle heva da insanı Allah'tan koparmakta, kendi ilahlığını ikame etmek istemektedir. (38/Sad, 26.) Böylesini "gördün mü?" hem soru hem ilam yani bildirimdir.

Heva ve heveste geçicilik söz konusu olduğundan hevasına kapılanın kararı ve istikrarı yoktur. Referansını hakikatten almadığından güzellik, doğruluk ve fayda telakkisi değişkendir. Bugün doğru ve iyi dediği şeye yarın sırtını döner, başka doğru ve iyiye meyleder. Bu yüzden cahiliye Arapları da bir puta tapınırlarken daha güzelini bulduklarında onu bırakır yenisini ilah edinirlerdi. İbn-i Abbas'a göre heva kişinin Allah'tan başka ibadet ettiği, kulluk ettiği her şeydir. Heva sadece kişisel çıkar değil, ailevi, zümrevi, sınıfsal, bölgesel, etnik, cemaat, mezhep, maddi-bedeni zevk, bencillik, ego vb. insanı yüksek ahlaki erdemlerden, hak ve adaletten, hakkaniyet ve insaftan, vicdan ve selim akıldan koparıp ayıran her şeydir. Kendi heva ve hevesine kapılmış olanlara peygamber dahi olsa kimsenin sağlayabileceği fayda yoktur, onlar tercihlerini bundan

yana yapmışlardır. (Ayrıca bkz. 7/A'raf, 176; 18/Kehf, 28; 30/Rum, 29; 28/Kasas, 50 ve 38/Sad, 26.)

44. ayet ilginç bir biçimde böylelerini hayvanlarla mukayese etmektedir. Hayvan güdüleriyle hareket eder. Bu ona kodlanmış olarak verilmiştir, bir bakıma kendisine tayin edilmiş olan haritayı takip eder. Akli melekeleri yoktur, ilkel seviyede zekâ sahibidir ancak vicdandan habersizdir, doğası neyi gerektiriyorsa onu yerine getirir. İnsanın hayvandan farkı şeylerin arasını ayırabilmesi, bağ ve bağlantılar kurması, muhatap olması, düşünebilmesi, muhakeme kurabilmesi ve doğruluğun, iyiliğin ve güzelliğin ne olduğunu bilebilmesidir. İnsana verilmiş bulunan vicdan ve akıl onun kullandığı temel ölçülerdir. Hayvanda bunlar olmadığından salt fizyolojik-güdüsel davranışlar gösterir, tabii tepkiler verir. İnsan ile hayvan arasında ortak nokta hayvansal güdülerdir. Yeme, içme, barınma, üreme, hareket etme gibi. Kişi sadece kendi bedensel hazları esas alıp nefsi kendisinden neyi istiyorsa onları temin etmek üzere yaşamaya başlarsa aklını iptal etmiş olur, hayvanlar derekesine iner. Aklın iptali ahlaki normların iş ve işlev göremez hale gelmesine yol açar. Nasıl dini olmayanın aklı yoksa aklı olmayanın da ahlakı yoktur. Hayvanın davranış ve tepkileri iradi olmadığından insanın bu duruma düşmesi "hayvan-altı dereke"ye düşmesi anlamına gelir (bkz. 7/A'raf, 179). Aklın kullanımını engelleyen en önemli faktör nefsin onu tutuklaması, fonksiyonunu yerine getiremez hale gelmesidir. Böylelerinin hayvanlara benzer davranışlar göstermesi tamamen fizyolojik-biyolojik ihtiyaç ve önceliklere önem vermeleri dolayısıyladır: **"İnkâr edenler ise, metalanırlar ve hayvanların yemesi gibi yerler."** (47/Muhammed, 12.)

Modern zamanlarda dini hayattan ayırmak isteyenler, gönüllerince ve çıkarlarına uygun düştüğü biçimde sosyo-politik düzenler kurmak istediklerinden, üst bir referansın -dini emir ve nehiyler, ahlâki normlar- onları engellemelerine, heva ve heveslerine ket vurmalarına izin vermeye yanaşmıyorlar.

اَلَمْ تَرَ اِلٰى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ ۚ وَلَوْ شَآءَ لَجَعَلَهٗ سَاكِنًا ۚ ثُمَّ جَعَلْنَا
الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا ۙ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ قَبَضْنٰهُ اِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا ﴿٤٦﴾ وَهُوَ
الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٧﴾
وَهُوَ الَّذِي اَرْسَلَ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهٖ ۚ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً
طَهُورًا ۙ ﴿٤٨﴾ لِنُحْيِيَ بِهٖ بَلْدَةً مَيْتًا وَنُسْقِيَهٗ مِمَّا خَلَقْنَآ اَنْعَامًا وَاَنَاسِيَّ
كَثِيرًا ﴿٤٩﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوا ۖ فَاَبٰٓى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُورًا

azap olmayacak ama ahirette sapıklığın ve sapkınlığın ne büyük bir azabı mucip olduğunu anlayacaklardır. O zaman da iş işten geçmiş olacak.

اَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُ اَفَاَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ﴿٤٣﴾ اَمْ تَحْسَبُ اَنَّ اَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ اَوْ يَعْقِلُونَ اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٤﴾

43. Kendi istek ve tutkularını (hevasını) **ilâh edineni gördün mü? Şimdi ona karşı sen mi vekil olacaksın?**

44. Yoksa sen, onların çoğunu (söz) **işitir ya da aklını kullanır mı sayıyorsun? Onlar ancak hayvanlar gibidirler; hayır, onlar yol bakımından daha şaşkın** (ve aşağı)**dırlar.**

Ragıp el İsfahani, "**heva**"nın gönlün istek ve arzulara, şehvete meyledip dalması anlamına geldiği gibi insanın gönülden istek ve arzulara, şehvete meyletmesi anlamına da geldiğini söyler. Bir kere gönül hevaya meyledince bu eğilimi destekleyen her şey doğruluğun delili gibi görünür. İstek ve arzu geçicidir, hava/rüzgâr gibi eser geçer ama insanı şiddetli bir biçimde –şehvet ve iştah, haz ve hız, servet ve iktidar, hırs ve ihtiras– etkisini altına alır. İnsan heva ve hevesini yani nefsinin isteklerini, dünyevi lezzet ve hazları esas aldığında hevasının peşinden gider ki, işte kişi neyin peşinden gidiyorsa onu tanrı edinmiş demektir. 43. ayet buna dikkat çeker; benzer bir ayet Casiye sûresinde (45/23) de yer alır. Her sahte tanrı insanı Allah'tan uzaklaştırdığından, nefsin istek ve tutkuları, ayetin deyişiyle heva da insanı Allah'tan koparmakta, kendi ilahlığını ikame etmek istemektedir. (38/Sad, 26.) Böylesini "gördün mü?" hem soru hem ilam yani bildirimdir.

Heva ve heveste geçicilik söz konusu olduğundan hevasına kapılanın kararı ve istikrarı yoktur. Referansını hakikatten almadığından güzellik, doğruluk ve fayda telakkisi değişkendir. Bugün doğru ve iyi dediği şeye yarın sırtını döner, başka doğru ve iyiye meyleder. Bu yüzden cahiliye Arapları da bir puta tapınırlarken daha güzelini bulduklarında onu bırakır yenisini ilah edinirlerdi. İbn-i Abbas'a göre heva kişinin Allah'tan başka ibadet ettiği, kulluk ettiği her şeydir. Heva sadece kişisel çıkar değil, ailevi, zümrevi, sınıfsal, bölgesel, etnik, cemaat, mezhep, maddi-bedeni zevk, bencillik, ego vb. insanı yüksek ahlaki erdemlerden, hak ve adaletten, hakkaniyet ve insaftan, vicdan ve selim akıldan koparıp ayıran her şeydir. Kendi heva ve hevesine kapılmış olanlara peygamber dahi olsa kimsenin sağlayabileceği fayda yoktur, onlar tercihlerini bundan

yana yapmışlardır. (Ayrıca bkz. 7/A'raf, 176; 18/Kehf, 28; 30/Rum, 29; 28/Kasas, 50 ve 38/Sad, 26.)

44. ayet ilginç bir biçimde böylelerini hayvanlarla mukayese etmektedir. Hayvan güdüleriyle hareket eder. Bu ona kodlanmış olarak verilmiştir, bir bakıma kendisine tayin edilmiş olan haritayı takip eder. Akli melekeleri yoktur, ilkel seviyede zekâ sahibidir ancak vicdandan habersizdir, doğası neyi gerektiriyorsa onu yerine getirir. İnsanın hayvandan farkı şeylerin arasını ayırabilmesi, bağ ve bağlantılar kurması, muhatap olması, düşünebilmesi, muhakeme kurabilmesi ve doğruluğun, iyiliğin ve güzelliğin ne olduğunu bilebilmesidir. İnsana verilmiş bulunan vicdan ve akıl onun kullandığı temel ölçülerdir. Hayvanda bunlar olmadığından salt fizyolojik-güdüsel davranışlar gösterir, tabii tepkiler verir. İnsan ile hayvan arasında ortak nokta hayvansal güdülerdir. Yeme, içme, barınma, üreme, hareket etme gibi. Kişi sadece kendi bedensel hazları esas alıp nefsi kendisinden neyi istiyorsa onları temin etmek üzere yaşamaya başlarsa aklını iptal etmiş olur, hayvanlar derekesine iner. Aklın iptali ahlaki normların iş ve işlev göremez hale gelmesine yol açar. Nasıl dini olmayanın aklı yoksa aklı olmayanın da ahlakı yoktur. Hayvanın davranış ve tepkileri iradi olmadığından insanın bu duruma düşmesi "hayvan-altı dereke"ye düşmesi anlamına gelir (bkz. 7/A'raf, 179). Aklın kullanımını engelleyen en önemli faktör nefsin onu tutuklaması, fonksiyonunu yerine getiremez hale gelmesidir. Böylelerinin hayvanlara benzer davranışlar göstermesi tamamen fizyolojik-biyolojik ihtiyaç ve önceliklere önem vermeleri dolayısıyladır: **"İnkâr edenler ise, metalanırlar ve hayvanların yemesi gibi yerler."** (47/Muhammed, 12.)

Modern zamanlarda dini hayattan ayırmak isteyenler, gönüllerince ve çıkarlarına uygun düştüğü biçimde sosyo-politik düzenler kurmak istediklerinden, üst bir referansın -dini emir ve nehiyler, ahlâki normlar- onları engellemelerine, heva ve heveslerine ket vurmalarına izin vermeye yanaşmıyorlar.

اَلَمْ تَرَ اِلٰى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ ۚ وَلَوْ شَاۤءَ لَجَعَلَهٗ سَاكِنًا ۚ ثُمَّ جَعَلْنَا
الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيْلًا ۙ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ قَبَضْنٰهُ اِلَيْنَا قَبْضًا يَّسِيْرًا ﴿٤٦﴾ وَهُوَ
الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِبَاسًا وَّالنَّوْمَ سُبَاتًا وَّجَعَلَ النَّهَارَ نُشُوْرًا ﴿٤٧﴾
وَهُوَ الَّذِيْٓ اَرْسَلَ الرِّيٰحَ بُشْرًاۢ بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهٖ ۚ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَۤاۤءِ مَۤاءً
طَهُوْرًا ۙ ﴿٤٨﴾ لِّنُحْيِيَ بِهٖ بَلْدَةً مَّيْتًا وَّنُسْقِيَهٗ مِمَّا خَلَقْنَآ اَنْعَامًا وَّاَنَاسِيَّ
كَثِيْرًا ﴿٤٩﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنٰهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوْا ۖ فَاَبٰٓى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُوْرًا

﴿٥٠﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا ﴿٥١﴾ فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا ﴿٥٢﴾ وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا ﴿٥٣﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا ۗ وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿٥٤﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ ۗ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَىٰ رَبِّهِ ظَهِيرًا ﴿٥٥﴾

45. **Görmedin mi Rabbin gölgeyi nasıl uzatmıştır? Eğer dilemiş olsaydı onu durgun kılardı. Sonra biz güneşi ona bir delil kılmışızdır.**
46. **Sonra da onu tutup kendimize ağır ağır çekmişizdir.**
47. **O, geceyi sizin için bir elbise, uykuyu bir dinlenme ve gündüzü de yayılıp-çalışma** (zamanı) **kılandır.**
48. **Ve kendi rahmetinin önünde rüzgârları müjdeciler olarak gönderen O'dur. Biz, gökten tertemiz su indirdik;**
49. **Onunla ölü bir beldeyi** (toprağı) **canlandırmak ve yarattığımız hayvanlardan ve insanlardan birçoğunu onunla sulamak için.**
50. **Andolsun bunu, onların arasında öğüt alıp-düşünsünler diye çeşitli biçimlerde açıkladık. Ama insanların çoğu nankörlük edip ayak direttiler.**
51. **Eğer dilemiş olsaydık, her kasabaya bir uyarıcı gönderirdik.**
52. **Öyleyse kâfirlere itaat etme ve onlara** (Kur'ân'la) **büyük bir mücadele ver.**
53. **İki denizi** (birbirine) **salıp katan O'dur; bu, tatlı, susuzluğu giderici, bu da tuzlu ve acıdır. İkisinin arasında** (birbirlerine karışmalarını önleyen) **bir engel** (berzah) **ve aşılmayan bir sınır koymuştur.**
54. **Ve insanı bir sudan yaratıp onu, nesep ve sıhriyet**(sahibi) **kılan O'dur. Senin Rabbin güç yetirendir.**
55. **Allah'ı bırakıp kendilerine yarar ve zarar sağlayamayacak şeylere ibâdet ediyorlar. Kâfir,** (asıl) **kendi Rabbine karşı** (şeytana) **arka çıkandır.**

Vahiy ve nübüvvetle ilgili olarak insanlara doğru yolu gösteren Yüce Allah muazzam bir kudrete sahiptir. O'nun azamet ve kudretini bize sıradan gibiymiş görünen sayısız tabiat olayında müşahede etmek mümkün. En basitinden nes-

nelerin gölgeleri buna örnektir. Hayatın güneşten aldığımız ışık ve ısıya bağlı olduğunu hepimiz biliriz. Nesnelerin söz gelimi ağaçların, yüksek yapıların, dağların gölgeleri ısı ve ışığı ayarlamaktadır. Güneşin hareketine ve eşyanın güneşe olan konumlarına göre gölgenin teşekkül etmesi tabii düzenin olmazsa olmaz parçasıdır. Işığın cisimlere vurması iki boyutu meydana getirir, gölge sayesinde üç boyut perspektifine sahip oluruz, bu aynı zamanda eşya dünyasını bizim kullanımımıza elverişli hale getirir. Gölgenin teşekkülünde tek bir cisim yani güneş belirleyici rol oynamaktadır. Güneşin hareketi ve nesnelere yansıması gölgelerin oluşmasını sağlar, bu da tabii düzeni mümkün kılar. Yüce Allah dileseydi yeryüzünü ya kıyamete kadar gölgesiz veya hepten gölgede bırakırdı. Düzenin bu şekilde kurulmuş olması O'nun hikmetinin sonucudur.

Gece sökün ettiğinde insan dinlenir, karanlık üstümüzü bir örtü gibi örter, gündüz vakti ise aydınlıkta ve belli bir ısıda hareket eder, çalışır, geçimimizi temin ederiz (28/Kasas, 73 ve 78/Nebe', 9-11). Kozmik düzen çerçevesinde gecenin dinlenme, gündüzün geçim için faaliyet zamanı olarak zikredilmiş olması, insan tabiatının da buna göre bir hayat tarzına uygun olduğunu ima eder. Yani insan kozmik ve tabii düzene uygun yaşamak istiyorsa geceyi gündüze, gündüzü geceye çevirmemeli, her ikisini kendi yaratılış amaç ve fonksiyonlarına göre kullanmalıdır, aksi halde hikmetinden hakkıyla ve gereği gibi yararlanmış olmaz.

Neredeyse hiç önemsemediğimiz rüzgârların fonksiyonlarına yakından bakalım: İçinde yaşadığımız gezegenin kirlenen atmosferini, havasını rüzgârlar temizler, bu sayada oksijen alırız. Dahası bulutları harekete geçirir, biri diğerinin içine sıkıştırıp basınç oluşmasını sağlar, böylelikle gökyüzünden yağmur, kar veya dolu yağar veya yağmur vermese bile bulutlar belli bir süre yeryüzünü güneşin yakıcı sıcağına karşı korur. Rüzgâr sayesinde bitkiler arasında aşılama olur, bu da bizim besin kaynaklarımızı zenginleştirir, sürekli kılar. Rüzgârı kendi asli fonksiyonu içinde düşündüğümüzde hayatın sürdüğünü müjdelemektedir. Demek ki ister insan ister hayvan olsun canlılar rüzgâra epey şey borçludurlar ama rüzgârları belli bir düzen ve yasalar dâhilinde harekete geçiren Yüce Allah'tır. Yüce Allah söz konusu tabiat olaylarını zikrederek dikkatimizi kendi kudreti ve azameti üzerine çeker, buna rağmen inkâr ve günahlarında inat edenler bunların hiçbirini önemsemez.

Elçiler ve onlara indirilen kitaplar bu hatırlatmaları yapar. Allah dileseydi her topluluğa bir elçi gönderirdi. Ve esasında geçmişte çeşitli insan topluluklarına elçiler gönderip onları uyarmıştır. Başlangıçta insanlar tek bir ümmetti, ihtilafa düştüler, dünyanın çeşitli bölgelerine yayılıp farklılaştılar (bkz. 10/Yu-

nus, 19). Bunda Allah'ın bir hikmeti vardır. Son peygamberin gelişinden sonra artık yeni bir elçinin gönderilmesine lüzum kalmamıştır, o bütün âlemlere rahmet, insanların tümüne peygamber olarak gönderilmiştir. Ona tabi olanlar mesajını, tebliğini yeryüzünün her bölgesine kaşıyıp insanları doğru yola, adalete, hak ve hakkaniyete, yüksek ve erdemli bir hayata davet edeceklerdir.

Hz. Peygamber'in asli görevi inkârcılara karşı var gücünü kullanarak cihat etmesidir. Cihadı Kur'an'la yapacaktır. Öyle de yaptı ve görevini tamamlayıp bu dünyadan irtihal etti. Şimdi görev onun ümmetinin omuzlarına yüklenmiş bulunmaktadır. Kıtal manasında olmayan söz konusu cihadın yegâne ve en etkili aracı Kur'an-ı Kerim'dir. Cihad, İslam ile insan arasındaki engellerin ortadan kaldırılması yolunda harcanan cehd ve mücahede ise, her türlü fikri cehd ve mücahede bu kavrama girer. Kelam, fıkıh ve irfan alanında yürütülecek çabaların ortak amacı insanı Kur'an'ın işaret ettiği hakikatle buluşturmak olmalıdır. Bu sayede insanlık Kur'an'a çağırılacak, beşeriyete Kur'an perspektifi kazandırılacak, hayatın Kur'an'ın gösterdiği kurtarıcı ilkeler çerçevesinde şekillenmesi için cehd ve mücahede edilecektir.

53. ayette zikredilen "**iki deniz**" ve bunların "**tatlı ve tuzlu su**" olarak ayrıldıkları halde birbirine karışmaması Allah'ın kudretinin nişaneleridir (35/Fatır, 12 ve 55/Rahman, 19-20). Modern zamanlarda bunun Akdeniz, Cebel-i Tarık, Aden veya başka yerlerde aynı denizde birbirine karışmadan akan iki suyun olduğundan bahsedilerek önceden haber verilen bir mucize olduğu söylenmiş, bu konuda Kaptan Jacgue Cousteau ve Dr. Marice Bucaille'ın araştırma ve çalışmaları örnek gösterilmiştir. Said Şimşek ise, tefsirinde (Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri; III, 523-524) Arapçada büyük nehir ve göller için de "bahr" kelimesinin kullanıldığından hareketle nehir, göl ve denizleri birbirinden ayıran şeyin kara parçaları olduğunu söylemektedir. Ayette birbirine karışmayan "tatlı ve tuzlu-acı su"yun içinde yer aldığı "tek bir deniz"den değil, "iki ayrı denizden (bahreyn)" söz edilmektedir. O halde burada işaret edilen kara parçalarıdır. Kara parçalarıyla birbirlerinden ayrılmış olsalar bile, yeryüzü gezegeninin 2/3'ü su iken, tatlı ve tuzlu suların birbirine karışmaması, her birinin farklı canlı türlerine hayat sağlaması Allah'ın kudretinin işaretidir. En doğrusunu Allah bilir.

Yüce Allah insanı sudan yaratıp nesep ve sıhriyet sahibi kılmış, böylelikle onun neslini devam ettirmiştir (bkz. 21/Enbiya, 30). Ortak koşanların varlık âlemini yaratan, her şeyi kudret elinde tutan Allah'ı bırakıp başkalarına tapınmaları, onları hayat düsturlarında referans almaları şeytana kanmalarının, ona arka çıkmalarının bir sonucu olabilir ancak.

وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٥٦﴾ قُلْ مَا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِلَّا
مَنْ شَاۤءَ اَنْ يَتَّخِذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيلًا ﴿٥٧﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِيْ لَا يَمُوْتُ
وَسَبِّحْ بِحَمْدِهٖ ۗ وَكَفٰى بِهٖ بِذُنُوْبِ عِبَادِهٖ خَبِيْرًا ۚ ﴿٥٨﴾

56. **Biz seni yalnızca bir müjde verici ve uyarıp-korkutucu olarak gönderdik.**

57. **De ki: "Ben buna karşılık, Rabbine doğru bir yol tutmayı dileyen** (insanlar olmanız) **dışında sizden bir ücret istemiyorum."**

58. **Sen, asla ölmeyen ve daima diri olan** (Allah)**a tevekkül et ve O'nu hamd ile tesbih et. Kullarının günahlarından O'nun haberdar olması yeter.**

Peygamber Allah'ın elçisidir, elçiye zeval yoktur. Aldığı emir ve nehiyleri muhataplarına iletmekle yükümlüdür. Onlar üzerine baskı kuramaz, kalplerine korku salıp zorla hidayetin kapısından içeri sokamaz. Müjde verir yani doğru yola girdiklerinde dünyada hak ve hakkaniyete, adalete ve ahlaki erdemlere saygı duyarak yaşarlar, mutlu olurlar. Ahirette de ebedi kurtuluş ve cennet onlara vaat edilmiştir. Uyarıp korkutur, aksini yapacak olurlarsa dünya hayatında huzursuzluklardan, çatışma ve musibetlerden kurtulamazlar; ahirette de karşılaşacakları sonuç cehennem azabıdır.

Dünyada peygamberlerin dışında olan liderler belli bir çıkarı gözetirler. Hükmetmek, servet kazanmak, lider olmak, şöhrete kavuşmak veya statü sahibi olmak isterler. Peygamberlerin dünyevi bir talebi ve beklentisi yoktur, onlar karşılıksız olarak görevlerini yerine getirirler; kimseden ücret talep etmezler (bkz. 2/Bakara, 119; 6/En'am, 90). Onlar hak ve hakkaniyeti, adalet ve salahı tesis etmek üzere elçi olarak gönderilmişlerdir. Kendi yakınlarının aleyhinde olsa bile hakkı ve hakikati değiştirmez, kendi nefis ve yakınlarının çıkarlarına uygun siyasi, sosyal, hukuki düzenlemeler yapmazlar. Durum böyle olunca tebliğe muhatapların inanıp inanmaması onların bileceği iştir. Peygamberden istenen asla ölmeyen, daima diri-hayat sahibi Allah'a tevekkül etmesidir (3/Âl-i İmran, 122). O kullarının hangi inkâr ve isyan içinde olduklarını, ne türden günah ve suçlar irtikâp ettiklerini gayet iyi bilir.

اَلَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى
الْعَرْشِ ۛ اَلرَّحْمٰنُ فَسْـَٔلْ بِهٖ خَبِيْرًا ﴿٥٩﴾ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ اسْجُدُوْا لِلرَّحْمٰنِ

قَالُوا وَمَا الرَّحْمٰنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا ﴿٦٠﴾ تَبَارَكَ الَّذِي
جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا ﴿٦١﴾ وَهُوَ
الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا ﴿٦٢﴾

59. O, gökleri ve yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yaratan ve sonra arşa istiva edendir. Rahmân (olan Allah)**dır. Bunu** (bundan) **haberi olana sor.**

60. Onlara: "Rahmân (olan Allah)**a secde edin" denildiği zaman, "Rahmân da neymiş. Biz senin bize emrettiğine mi secde edecekmişiz?" derler ve** (bu,) **onların nefretini arttırır.**

61. Gökte burçlar kılan, onların içinde bir aydınlık ve nurlu bir ay vareden (Allah) **ne yücedir.**

62. O, gece ile gündüzü birbiri ardınca kılandır; öğüt alıp-düşünmek isteyenler ya da şükretmek isteyenler için.

"**İstiva**" kelimesi ve ima ettiği anlam düzeyleriyle ilgiliA'raf sûresinde (7/54) geniş açıklamalar yaptık. (Ayrıca bkz. 10/Yunus, 3; 11/Hud, 17; 32/Secde, 4; 57/Hadid, 4) "Allah'ın gökleri ve yeri altı günde yarattığı belirtilir. Bu ayette ve Kaf sûresi 38. ayette altı günde "gökler, yer ve ikisi arasındakiler"in yaratıldığına işaret edilir. "Altıgün"ün tam olarak neyi ifade ettiğini kesin, somut ve hesaplanabilir sayılarla ifade etmek mümkün değildir. Bazı tahmin, akıl yürütmeleri ve teviller yapılsa da bu son tahlilde "gayp"la ilgili bir bilgidir. Şu halde bu konuda söylenebilecek her şey, bilimsel araştırmalar bize bir takım ipuçları verse de, sonuç itibariyle beşeri akıl yürütmelerden, dolayısıyla bir tahmin ve yakıştırmadan öteye geçemez.

Konuyla ilgili ayetlerden anlaşıldığı kadarıyla burada geçen "gün"den kasıt "uzun devir, dönem veya aşama"lardır. Varlık âlemi uzun devirler içinde ve belki aşama aşama yaratılmıştır. Hemen hatırlatmak gerekir ki Allah, yaratılışı uzun devirlere, "yorulduğu" için yaymadı yani bir şeyi yarattı, yoruldu ve dinlendi. Arkasından diğerinin yaratışına geçmedi. Tevrat'ta "altı gün süren yaratış"tan sonra Allah'ın "yedinci günde istirahat ettiği" yazılır (Çıkış, 20:11). Allah için asla böyle bir şey düşünülemez. Allah yorulmaz, dinlenmeye ihtiyacı olmaz. Bu, tam ve kâmil bir Tanrı tasavvurunu temelden zedeler.

Her ne kadar Allah'ın, bir şeyin olmasını dilediğinde ona sadece "Kün (Ol)!" demesi yeterliyse de –ki hemen oluverir– (36/Yasin, 82), bunun da illa bir seferde ve an-ı vahitte vuku bulmasını gerektiren bir sebep yoktur. Ancak

"Kün" ile başlayan yaratmanın (tekvin) belli bir zaman silsilesi içine yayılmasını gerektiren sayısız hikmetler vardır.

Öncelikle sözü edilen "gün" kavramının bizim dünya gezegenimiz ve buna bağlı beşeri zihnimizle ilgili olmadığını söylemek gerekir. Zira kâinatın yaratılışı sırasında bizim bildiğimiz gün yoktu. Bu farklı anlamdaki "gün"ün veya devirin süresini biz bilebilecek durumda veya tespit edebilecek imkânlara sahip değiliz. Eğer burada sözü edilen gün, bizim güneşin doğuşu ve batışı ile batışı ve doğuşu arasındaki 24 saatlik sürenin (gündüz ve gece) dışında bir anlam düzeyine sahipse, bu durumda her bir varlık mertebesinin kendine özgü bir zaman kavramının ve bu varlık mertebesinde vuku bulan olayların sürüp tamamlandığı belirli sürelerinin olması gerekir. Bu, yine de Allah'ın yaratışı yaydığı altı zaman diliminin şu veya bu varlık mertebesindeki zamanın aynısı olduğu anlamına gelmiyor. Belki bunlar, sadece yaratışın safhalarıyla, devirlerle ilgili olup diğer bütün varlık mertebeleriyle ilgili zamanlar bunlardan tamamen farklıdır.

Bizim basit manada zaman kavramımızışekillendiren hareketin ölçüsüdür. Dünyamızın kendi etrafında bir defa dönmesi 24 saatlik bir günde gerçekleşir. Dünya da, güneşin etrafındaki dönüşünü 365 gün veya 12 ayda tamamlar. Ancak çok daha büyük bir sistemde, merkezin etrafında dönen bir uydu veya gezegenin yörüngesinde başladığı bir noktaya tekrar gelişi için belki 10 yıl, 100 yıl veya bin yıl zamanın geçmesi gerekebilir. Bu açıdan varlık mertebelerinin farklı zaman birimlerine sahip olmaları en azından teorik olarak mümkündür.

Hac, 47. ayette "Gerçekten, senin Rabbinin katında bir gün, sizin saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir." Ve Meâric, 4. ayette: "Melekler ve Ruh (Cebrail), ona, süresi elli bin yıl olan bir günde çıkabilmektedir" denmektedir. İlk ayetteki hareketi yatay, ikincisini dikey düşünecek olursak –ki bu fizik varlığın ötesindeki varlık mertebeleri veya ahiretle ilgili olabilir– dikey zamanın daha yoğun ve uzun olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda söylenebilecek şey, biz insanlara nazaran zaman kavramının "mutlak" olmayıp "izafi" olduğuhususudur. Aynı izafiyet, farklı varlık mertebeleri, gök cisimleri ve sistemler açısından da geçerlidir ki, bunun sadece "Şehadet âlemi (Alemu'ş-şehade)" ilgili olduğunu unutmamak lazım. Melekût ve Ruhlar âlemi ile mutlak gaypâleminde benzer bir izafiyet olmayabilir.

Sonuç itibariyle Allah, altı ayrı zaman aralığında veya altı uzun devirde gökleri, yeri ve bunların arasındakileri yarattı. Sonra Arşa istiva etti, mülkü üzerinde hükmünü icra etmeye başladı. Her şey O'nun kudreti, iradesi, bilgisi ve hükmü altındadır. İnsanın da bu temel hakikatin farkında olarak O'nun hü-

kümlerine göre yeryüzünde düzenlemeler yapması gerekir. Nasıl bir vali devlet başkanının kendisine verdiği yetkilere ve belli hukuki mevzuat içinde şehri yönetiyorsa, insan da yeryüzünde asıl Hükümdar'ın kendisine verdiği yetkiyle ve İlahi Hukuk dışına çıkmadan tasarrufta bulunabilir, aksi halde Allah'a mülkünde ortak olmaya kalkışmaktır ki, bu suçların en büyüğüdür.

Kâinat bize göre sırlarla doludur. "**Bunu** (bundan) **haberi olana sor.**" Bunun vahyin indiği dönemdeki kitap ehli bilginlere gönderme olduğu söylenmiştir. Fakat emrin Rahman'a atıf olması çok daha uygun görünmektedir. Sormak öğrenmenin başıdır. İmam Gazali utanan ve gurur yapan öğrenemez der, çünkü sual soramaz. Sormak ve merakla öğrenmek suretiyle; yaratılış, devirler ve başka konular hakkında zaman içinde bilgi sahibi olabiliriz. Varlık âlemiyle ilgili sırların belki kök bilgileri, bizi sırların araştırılmasına yöneltecek imalar Rahman'ın indirdiği vahiyde yani Kur'an'da bulunmaktadır. Kur'an'ı bir fizik, kimya, biyoloji veya astronomi kitabına çevirmeden kozmik ve tabii olaylar üzerinde inceleme ve araştırma yaparken; müşahede alanımız içine giren varlık bilgisinin Kur'an'dan kazandığımız perspektife göre şekillenmesi gerekir ki ancak böyle bir bakış açısı ve âlem tasavvuru bizi pozitivizmden uzakta tutabilir. Pozitivizmin derin etkisinde evren ve tabiat üzerinde araştırma yapan binlerce bilim adamı yine de Allah'ın varlığını hesaba katmıyorlarsa, bu vahiy perspektifinden yoksun olarak tabiattan bilgi elde etmeye kalkışmalarının sonucudur. "Kevni ayetler"in doğru anlaşılması "Kitabi ayetler"inin doğru anlaşılmasıyla mümkündür. "Haberi olanları"n "Zikir ehli" olduğu da söylenmiştir. (Bkz. 16/Nahl, 43. ayetin açıklaması.)

60. ayette "**Rahmân** (olan Allah)**a secde edin**" emrine putperestlerin "**Rahmân da neymiş? Biz senin bize emrettiğine mi secde edecekmişiz?**" diye itiraz ettikleri belirtilmektedir. Bazı tefsirciler Arapların "rahman"ı bilmediklerini söylüyorsa da, bu doğru değildir. Rahmanı biliyorlardı, en azından kültürlü kesimleri Arap şairlerinin kadim zamanlardan beri şiirlerinde rahmandan bahsettiğini bilmekte idiler. Burada kanaatimizce mesele başkadır. "Onların nefretini arttırır" ibaresinden anlıyoruz ki, onlar rahman sıfatıyla muttasıf Allah inancını reddediyorlardı. Çünkü rahman onlara ikiyüzlülüklerini, tutarsızlıkların hatırlatmaktadır. Rahman bütün varlık âlemini kudret eli altında tutan, canlı cansız her yaratığı yöneten ve O'na inansın inanmasın her insana ve cinne hayat veren, nimetlerinden yararlandıran Allah'tır. Şanı Yüce Allah Rahman sıfatıyla onlara bunca nimetleri bağışlamışken, onlar isyan ediyorlar, mülkünde diledikleri gibi sorumsuzca ve zalimane olarak tasarrufta bulunmak istiyorlardı. İkiyüzlülüklerinin, vefasızlıklarının, küstahlıklarının açığa vurulması onların Hz. Peygam-

ber'den ve Rahman'dan kendisine indirilen vahiyden daha çok nefret etmelerine yol açıyordu. Demek istedikleri şuydu: Biz Rahmanı tanımıyoruz, O'nun buyruklarına da boyun eğmiyoruz! (17/İsra, 110.)

61-62. ayetler "Rahman"ınkâinat üzerindeki hükümranlığını, kudret ve azametini hatırlatmaktadır. Allah'a ibadet etmeyecekler de kime ibadet edecekler, kimin buyruğuna boyun eğecekler? O Allah ki gökte burçlar kılmıştır, nur saçan ayı var etmiştir. "Burçlar"a yıldız kümeleri veya galaksiler demek mümkün. Nitekim eski tefsirlerde burçlara "büyük yıldızlar" dendiğini tespit edebiliyoruz (Kur'an Yolu tefsiri). (Bkz. 15/Hicr, 16. ayetin açıklaması.) Gökyüzünü aydınlatan güneş ay ve bunların saçtığı ışık (sirac ve nur) konusu Nur sûresinin 35. ayetinde ele alınmıştır. (Ayrıca bkz. 3/Âl-i İmran, 190 ve 36/Yasin, 37-40. ayetlerin açıklaması.)

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ
قَالُوا سَلَامًا ﴿٦٣﴾ وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا ﴿٦٤﴾ وَالَّذِينَ
يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ ۖ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ﴿٦٥﴾
إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٦٦﴾ وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ
يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾

63. **O Rahmân** (olan Allah)**ın kulları, yeryüzü üzerinde alçakgönüllü olarak yürürler ve cahiller kendileriyle muhatap oldukları zaman "Selâm" derler.**

64. **Onlar, Rablerine secde ederek ve kıyama durarak gecelerler.**

65. **Onlar: "Rabbimiz, cehennem azabını bizden geri çevir; gerçekten, onun azabı ödenmesi kaçınılmaz bir borç** (veya sürekli bir acıdır) **derler.**

66 **"Şüphesiz o, ne kötü bir karargâh ve ne kötü bir konaklama yeridir."**

67. **Onlar, harcadıkları zaman, ne israf ederler, ne kısarlar;** (harcamaları,) **ikisi arasında orta bir yoldur.**

63-74 ayetlerinde ideal insan profili çizilmektedir. Bu profili şekillendiren imandır, iman insanı ideal kişilik profiline sahip mü'min kılar.

"Rahmân'ın kulları (İbadurrahman)" seçkin insanlar demektir. İnsanın seçkin, kişilik itibariyle kalitesi yüksek gruba girmesinin ilk şartı, Allah'ın kulu olduğu bilincinde olmasıdır. Bu bilince sahip olan insan kibir, gurura kapılma,

küstahlık, ahlaksızlık ve zorbalık gibi davranışlardan uzaktır. Yürüyüşünde bir alçakgönüllülük, vakar, sadelik ve itina vardır (bkz. 17/İsra, 37). Düşmanlarının sözlü saldırısına uğradığında onlarla aynı seviyeye düşmez, ayarını bozmaz, çirkefleşmez; konuşulması, müzakere edilmesi gereken faydalı bir mesele varsa konuşur ancak muhatabın niyeti maraza çıkarmak, çatışmak, tabir caizse "belden aşağı vurmak" ise kendini bilen mü'min bundan kaçınır; herkese iyilik ve esenlikten başka bir temenni ve talepte bulunmadığını belirtir. Bunun sembolik ifadesi "**Selam**"dır. Çünkü selam kelimesi barışa, esenliğe, güvenlik ve iyi niyete göndermede bulunur. (Daha geniş bilgi için bkz. 4/Nisa, 86. ayetin açıklaması.)

Arz üzerinde alçakgönüllü yürüyen insanın toprağa, maddi tabiata ve canlı hayata zararı olmaz, tabiat ve insanlar üzerinde haksız tahakküm ve tasallutlarda bulunmaz: tabiattaki kaynakların ve varlıkların birer emanet olduğunu, yerine ve usulüne göre kullanmak gerektiğini bilir. "Selam" kavramının geniş semantiğinin vurguladığı gibi heryeri güvenliğe, esenlik ve huzura çevirmeye çalışır. Yeryüzünde fesat çıkaranlar cahillerdir veya cahiller yeryüzünde fesat çıkarırlar. Dengeleri altüst eder, kendi bencil çıkarlarının, önyargılarının, istek ve tutkularını, hırs ve ihtiraslarının esiri olarak tahripkâr davranır, herkese ve her şeye yıkıcı zararlar verirler. Mü'minler ise iman dolayısıyla sahip oldukları bu misyonun nişanesi ve ifadesi olarak Rablerine secde ederler, sadece O'nun huzurunda boyun eğerler, başka da hiçkimseye kullukta bulunmazlar. Bu yeryüzünün emanet bilinciyle usulüne uygun kullanılmasının ahlaki teminatıdır. Secdelerinde ve kıyamlarında alçakgönüllülük, vakar ve itaat bir arada bulunur. Secde mü'minin miracı, tevazu mü'minin süsüdür. Bu mertebeye ulaşabilen seçkin insan aynı zaman kerem sahibidir, vakurdur, kendi değerinin farkındadır, Ahsen-i takvim üzere yaratıldığını bilir, yaratılışını Eşref-i mahlûkat mertebesine yükselmek suretiyle taçlandırır.

Mü'min olmak korku ve kaygılardan emin olmak, güvenlik duygusunu içinde hissetmek, hak ve hakikat üzere yaşadığını bilmektir. Ancak mü'min yine de cehennem azabını hesaba katar, kesin emniyetin tehlikeli olduğunu bilir. Yüce Allah azap verecek olsa kimse ona yardımda bulunamaz. Devamlı olarak yüce Allah'a kendini cehennem azabından koruması için dua eder (3/Âl-i İmran, 191-192). Bu mü'minin tevazuunu, ahlaki erdemlerini sürekli kılar. Çünkü azaptan yüzde yüz emin olsa korkacak mesele kalmaz, nefsi tekrar ayağa kalkar, onu şeytanın yoluna sokmaya çalışır. Mü'minin tutumu "korku ile ümit arasında" olmaktır (32/Secde, 16).

İman ve mü'min olma hale sadece lafta değildir, iman salih amelle tamamlanmak ve takviye edilmek ister. Bu da dinin pratiklerinin yerine getirilmesini

zorunlu kılar. Söz konusu pratiklerden biri dengeye dikkat etmektir. Bu ayette geçen "**infak**"ı yani harcamayı iki anlamda da ele almak mümkün: Biri insanların hayatlarını idame ettirmek için kazandıklarından yaptıkları harcama diğeri Allah yolunda ve özellikle yoksullara, muhtaç olanlara yapılan harcama. Her iki harcama durumunda orta yol tutturmak gerekir. İdeal infakın "ihtiyaçtan arta kalanı" olduğu belirtilmiştir, bu doğru olmakla beraber harcamayı yapacak şahsın –Efendimiz'in uyarısını göz önüne alarak– çoluk çocuğu, geride bakmakla yükümlü olduğu kimseler varsa, onları başkalarına muhtaç bırakmayacak miktarı ayırması da gerekir. Çoluk çocuğunu, başkalarına el uzatacak halde bırakan meşru ölçüyü aşmış olur. Bunun gibi şahsına veya ailesine harcama yaptığı zaman da israf ve gösterişten kaçınmalı, servetin emanet olduğunu bilmeli, başkalarının yani yoksulların malda haklarının olduğunu akıldan çıkarmamalıdır. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 180; 7/A'raf, 31 ve 17/İsra, 29.) İslam orta yoldur, İslam ümmeti de vasat ümmettir.

وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللّٰهُ
اِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ ۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ اَثَامًا ﴿٦٨﴾ يُضَاعَفْ لَهُ
الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا ﴿٦٩﴾ اِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ
عَمَلًا صَالِحًا فَاُولٰٓئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّاٰتِهِمْ حَسَنَاتٍ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا
رَحِيمًا ﴿٧٠﴾ وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَاِنَّهُ يَتُوبُ اِلَى اللّٰهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾

68. Ve onlar, Allah ile beraber başka bir ilâha tapmazlar. Allah'ın haram kıldığı canı haksız yere öldürmezler ve zina etmezler. Kim bunları yaparsa 'ağır bir ceza ile' karşılaşır.

69. Kıyâmet günü, azap ona kat kat arttırılır ve içinde aşağılanmış olarak temelli kalır.

70. Ancak tevbe eden, imân eden ve salih amellerde bulunup davranan başka; işte onların günahlarını Allah iyiliklere çevirir. Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.

71. Kim tevbe eder ve salih amellerde bulunursa, gerçekten o, tevbesi (ve kendisi) **kabul edilmiş olarak Allah'a döner.**

Seçkin insan profiline sahip olanlar kesin olarak şu üç suçu işlemezler: Allah'a ortak koşmak (şirk), haksız yere insan öldürmek ve zina fiilini işlemek. 68. ayette bizim "başka bir ilaha tapmazlar" olarak çevirdiğimiz kelime "dua"-

dır. Dua güç ve iktidar sahibi birinden yardım istemek, ona dayanmak, sığınmak, hükmünü ve otoritesini kabullenmek gibi anlamlara gelir. Bu ancak Allah'a mahsus şeylerdir. Başkasından bu türden yardımlar talep eden o şahsın mutlak güç ve iktidarını, otoritesini kabul etmiş, ona boyun eğmiş demektir. Mü'min sadece Allah'tan yardım talep eder ve sadece O'na kullukta bulunur. (Bkz. 1/Fatiha, 5.)

Mü'min kimsenin asla yapmayacağı, yapmaması gereken ikinci şey adam öldürmektir. Kimsenin bir başkasının kanını akıtmaya, canını alıp hayatını son vermeye hakkı yoktur. Çünkü canı veren, hayatı bağışlayan Allah'tır. Cinayet Allah'ın tasarrufuna saldırmaktır ve büyük bir suçtur. Nefsi müdafaa ve haklı savaş hali müstesna. Meşru sebeplerle çıkan bir savaşta insan düşmanını öldürebilir. Esasında savaşın esprisi, saldırganı, zorbayı etkisiz hale getirmektir. Eğer öldürmeden saldırganı etkisiz hale getirmek mümkünse öldürülmez, başka yolu yoksa öldürülür. Zina da ağır suçlardan yani büyük günahlardan biridir. Bu konu Nur sûresinde (24/2-3) ele alınmıştır. Zina öylesine çirkin ve ağır bir suçtur ki, değil işlemek ona yaklaşılması bile yasaktır (17/İsra, 32-33).

70. ayette suç ve günah işleyenler ile aynı zamanda iyilik ve sevap işleyenlerin durumuna işaret edilmektedir. Kişi hayatında hem iyilik hem kötülük işleyebilir. Eğer günahları Allah'a karşı işlenmişse yüce Allah dilerse kendi hakkından vazgeçer, kulunu affeder. Ancak kötülükler kullara ait ise –çünkü zararlar kullara verilmiştir– onların kendi rızalarıyla haklarından vazgeçmeleri gerekir. Diyelim ki, kulun günahları ile sevapları bir arada olsun. Böyle bir durumda iyilikler (hasenat) cezaları azaltır, hafifletir. Bu mümkündür ama yüce Allah dilerse cezayı azaltıp hafifletmeyebilir. Sevap ve iyilikleri ne kadar çok ve büyük olursa olsun, işlenen suç ve günahların da hesaba katılması gerekir, aksi halde kötülüklerin herhangi bir anlamı olmazdı. Böyle olsaydı insanlar iyilik yaparak, duruma göre de kötülük yapmaktan çekinmezlerdi. İyilikler ve kötülükler arasında bir değerlendirme, muhasebe olması ilahi adalet gereğidir. (Bkz. 4/Nisa, 48 ve 93. ayetlerin açıklaması.)

"Cezanın kat kat verilmesi" tefsirciler tarafından şirk, cinayet, zina ve başka suç ve günahlar dolayısıyla terettüp eden cezaların birbiri üstüne eklenmesi demek olduğunu söylemişlerdir. İnkâr ve isyanı yaygınlaştırıp başkalarını yoldan saptıranlar sebep oldukları başka suç ve günahların da cezasını üstlenirler. (Bkz. 5/Maide, 29 ve 7/A'raf, 38).

70. ayeti 68. Ayete refere etmek icap ederse, tevbe ile kurtulacak olan insanın, öncelikle bırakması gereken Allah'a şirk koşmak, cinayet işlemek ve zina etmek gibi fiillerdir. Genel prensip olarak Kur'an-ı Kerim'de tevbeye

çağrılan insandan istenen, zikredile suç ev günahları bırakmasıdır. Bu tahsisi olarak tevbe etmeyi gerektirir. Bu ayet kümesinde şirk, cinayet ve zina suçları zikredilmiştir; başka ayet kümesinde başka suç ve günahlar. Tabiatıyla tevbe etmek demek, sadece dille "tevbeestağfurullah!"ı bir tür replik olarak tekrarlamak değil, kalpte verilen bilinçli bir kararla bir daha suç fiilini işlememeye azmetmek ve işlememektir. Tevbe kararını taçlandıracak olan da "salih amel"dir. Daha önce işlenen suçla kişi hem kendine hem sosyal çevreye zarar vermişti, şimdi o suçlardan pişmanlık duymuş, bir daha yapmamaya karar vermiştir. Bunu bir bakıma önceki zamanda verdiği zararları telafi etmek üzere salih amelde bulunacak hem kendi kişiliğine hem topluma fayda sağlayacaktır. Bunu başarabilirse, Yüce Allah onu affedecek ve kul "tevbesi kabul edilmiş olarak Allah'a döneceği"nden sanki suç ve günah işlememiş gibi olacaktır.

وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ ۙ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ﴿٧٢﴾ وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾

72. Ki onlar, yalan şahitlikte bulunmayanlar, boş ve yararsız sözle karşılaştıkları zaman onurlu olarak geçenlerdir.

73. Onlar, kendilerine Rablerinin ayetleri hatırlatıldığı zaman, onun üstünde sağır ve körler olarak kapanıp kalmayanlardır.

Toplumsal hayatın barış ve huzur içinde sürmesinin en önemli şartı hak ve hukukun, adalet ve güvenliğin temin ve tesis edilmesidir. Adaletin olmadığı yerde huzur olmaz, çatışmalar vuku bulur. Adaletin tesisinde rol oynayan önemli faktörlerden biri üçüncü şahısların tanık oldukları olaylar konusunda yaptıkları şahitlik veya şehadettir. 72. ayette mü'minlerin zikredilen iki vasfından biri lüzum hâsıl olduğunda şahitliklerini dosdoğru yapmaları, asla gerçeği saptırmamaları, şu veya bu şahsın haksız yere lehine veya aleyhine tanıklık yapmamalarıdır. Yalancı şahitlik iftira olduğu gibi, hak ve hukukun ihlali, zulüm ve adaletsizliğin karşılıksız kalmasına sebep olur. Hz. Peygamber (s.a.), büyük günahlardan söz ederken "büyüğün de büyüğü üç günah" olarak "Allah'a ortak koşmak, anne-babaya asi olmak ve yalancı şahitlikte bulunmaktır" demiştir (Buhari, Şehadet, 10; Müslim, İman, 143).

Mü'minlerin diğer vasfı boş ve yararsız sözlerle, malayani şeylerle vakit tüketmemeleridir. Bu türden lafların bolca konuşulduğu meclisleri usulüne uygun terketmek gerekir. Bize verilen ömür sınırlı, nefesler sayılıdır. Bunca değerli hazineleri boş işler ve şeylerle tüketmek büyük gaflettir (bkz. 23/Mü'minun, 3).

73. ayette "**kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığı zaman, onun üstünde sağır ve körler olarak kapanıp kalmayanlardır**"da geçen "yahirru"dan "harra", bir meseleyi görmede dikkatsiz, özensiz veya isteksiz anlamına gelir. "Umyanen" kelimesi de "amiye" fiil kökünden türetilmiştir. Bu anlaşılmaz olma anlamına gelir. Kur'an gibi bir vahiy kitabını anlama konusunda isteksiz davranan sayısız insan vardır. Bunlar hakikatte ya Kur'an'ın gerçekten vahiy olduğuna tam olarak inanmıyorlar veya yeterince önemsemiyorlar. Bu insanlardaki dikkat eksikliği büyük ölçüde Kur'an'ı kendisiyle ilgili genel kültür düzeyinde bilgi veya malumatı algılamakla ilgilidir. İnsanları Kur'an üzerinde yeterince dikkat sarfetmekten alıkoyan faktörlerden biri de, salih amelin onlara ağır gelmesidir. Kur'an'ı ıskalamadan, okunduğunda ayetler üzerinde derinlemesine tefekkür etmenin egzersizi namazdır. Kişi namazda zihnini okuduğu ayetler ve dualar üzerine teksif etme başarısını gösterebilse, Kur'an okuduğunda da okudukları üzerinde tefekkür etmeyi öğrenir.

Bu ayetlerde yalancı şahitlik, seçilmiş bir sui ameldir. Diğer bütün kötü, çirkin ve yanlış tutumları (münkerleri) simgeler. Boş ve yararsız söz de oyalayıcıdır. "Hoşça vakit" geçirmeye yarar ama aslında değerli zamanı boş yere tüketir. Kur'an üzerinde tefekkür, salih ameli gerektirir. (Bkz. 8/Enfal, 2; 19/Meryem, 58.)

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا
لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا ﴿٧٤﴾ أُولَٰئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا
تَحِيَّةً وَسَلَامًا ﴿٧٥﴾ خَالِدِينَ فِيهَا حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٧٦﴾

74. Ve onlar: "Rabbimiz, bize eşlerimizden ve soyumuzdan, gözün aydınlığı olacak (çocuklar) **armağan et ve bizi takvâ sahiplerine önder kıl," diyenlerdir.**

75. İşte onlar, sabretmelerine karşılık (cennetin en gözde yerinde) **odalarla ödüllendirilirler ve orda esenlik dileği ve selâmla karşılanırlar.**

76. Orda ebedi olarak kalıcıdırlar; o, ne güzel bir karargâh ve ne güzel bir konaklama yeridir.

74. ayet mü'minlerin soyları için Yüce Allah'tan bulunacakları talebi dua formunda ifade eder. Zürriyet soy, neslin devamını sağlayan çocuklar ve torunlardır. Müslümanlar soylarıyla salt soy olması hasebiyle övünmez, bu ırkçılık veya şovenizm olur. Geçmişteki atalarla da soyumuz onlardan geldiği için

övünmeyiz. Kan ve akrabalık bağı bir gerçek olmakla beraber sınırı vardır. Sınır takva ölçüsü yani Allah'a sadakat, emirlerine ve nehiylerine tam riayet ve gösterdiği istikamette yaşama azmini ve hassasiyetini göstermektir. Hiçbir akraba, yakın ve soydaş için Allah'ın koyduğu hudutlar çiğnenemez. Eğer ataları mız vaz'edilen sınırlar içinde yaşamışlarsa onlarla övünür, sınırların dışına çıkmışlarsa onlara kendimizi övünçle refere etmeyiz. Soyumuzdan gelecekte olacak nesiller için de tutumumuz aynıdır. Çocuklarımız ve torunlarımız bizim göz aydınlığımızdır, bizi tarihte devam ettirirler ancak sadece soylarımızdan olmaları yetmez, takva üzere yaşamaları şartı aranır. Yoksa bir peygamber olarak babasının sözünü dinlemediği için Nuh aleyhisselâmın oğlu "onun ailesinden sayılmamış"tır (11/Hud, 46). Demek ki ırk ve kan bağı birinci derecede önemli değildir, din kardeşliği ve takva her türlü biyolojik (etnik, ırki, kavmi) bağ ve aidiyetin üstündedir. Çocuk ve torunlarımızın fiziksel bakımdan güçlü, erkeklerinin yakışıklı, kızlarının güzel veya statü ve iktisadi gelir düzeylerinin yüksek olması asli kriter değildir. Asıl kriter takvadır, soylarımızdan gelenlerinin takva sahibi olmaları; riyasız, hasbi dini hayat yaşamaları için dua etmeli, bunun için de gayret göstermeliyiz.

İnsanın soyundan takva sahibi salih çocuklar istemesi meşrudur, bu Hz. İbrahim'in duasıdır. Sos-sop davası gütmesi, bundan ırkçılık, üstünlük ve tahakküm payesi çıkarması yasaktır. Efendimiz'in Veda Hutbesi'nde bildirdiği üzere "Bütün insanlar Âdem ve Havva'nın çocuklarıdır, Âdem de topraktan yaratılmıştır." Önderlik istemek de meşrudur. Ancak bunun da meşruiyet çerçevesi takva yani Allah'ın emir ve nehiylerinden sakınıp korkma esasına göredir. Hırs ve ihtirasla insanları yönetmek isteyenler, bunu kendi şahsi, zümrevi ve sınıfsal çıkarları adına bu talepte bulunurlar. Ayette zikri geçen "önderlik (imamet)" peygamber yolunu takip etmektir ki, bunun somut tezahürlerinden biri ulema içinde yer almaktır. Çünkü "âlimler peygamberlerin varisleridir", onların takva sahiplerine yol göstermesi, topluma önderlik etmesi asli görevleri arasında yer alır. Bu bilinçte olup hayatını Sırat-ı müstakim üzere sürdürenlerin ahirette kendilerini bekleyen ödül cennet olacaktır. Oraya girişlerinde selamla karşılanacaklardır. Güzel yerlerde ağırlanacak, ebedi olarak orada kalacaklardır.

قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ ۚ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾

77. De ki: "Sizin duânız olmasaydı Rabbim size değer verir miydi? Fakat siz gerçekten yalanladınız; artık (bunun azabı da) **kaçınılmaz olacaktır."**

77. ayet insanın Allah karşısındaki hakiki ve asli konumunu çarpıcı bir ifade ile dile getirmektedir: "**Sizin duânız olmasaydı Rabbim size değer verir miydi?**" İnsanlar niçin dua eder? Sıkıntıya düşünce mi Tanrı'ya dua etmeyi aklılarına getirirler?" Bu, sahih Allah inancından yoksun kimseler için doğrudur, insanlar söz gelimi denizde fırtınaya yakalandıklarında "Allah!" derler, karaya çıktıklarında ise unuturlar. Varlık dünyasına ilahi müdahalenin olmadığını düşünenlere göre ise -ki bunların inanç temelleri ateizme, felsefi düşünceleri pozitivizme dayanır- insanın tabiat kuvvetleri karşısında aciz kalması, olayların sebeplerini izah edememesi durumunda bir üst güce, bilinemez bir varlığa sığınmak ister. Yine bunlara göre eğer insanlar, tabiatta geçerli yasaların işleyiş biçimlerini, sebep-sonuç ilişkilerini bilecek olurlarsa dua etme lüzumunu hissetmezlerdi.

İnsan ile Allah arasındaki iletişim kanallarından biri olan dua olayını modern bir paradigmadan "rasyonel ve bilimsel" bir çerçeveye oturtarak anlamak mümkün değil. Müslümanlar arasında da duayı rasyonel açıklama getirmek isteyenler, bu çabalarını sürdürürlerken farkında olmaksızın çöken 19. yüzyıl pozitivizmini tekrar ediyorlar. İslam imanını ve İslam'ın düşünce mirasını Batıdakine benzer şekilde "rasyonel bir kritiğe" tabi tutmayı önerenlerin varacağı nokta, her akli olanın mutlaka bilimsel olarak açıklanmak zorunda bırakılmasıdır. Buna göre akli olan bilimsel, bilimsel olan aklidir. Ama biliyoruz ki, bazı hakikatler "akli"dir ama "bilimsel" olarak açıklanamazlar. Mesela Hz. İsa'nın bakire Meryem'den babasız olarak doğmasının bilimsel açıklaması yoktur ama babasız doğması aklidir, tıpkı Âdem'in hem babasız hem annesiz vücuda gelmesi gibi. Ve kâinatın yaratılması Âdem'in de yaratılmasından çok daha büyük bir fiildir.

Bir başka pozitivist bakış açısından -ki bunun yine pozitivizmin etkisinde kalmış Müslümanlar arasında tuhaf bir şekilde savunucularına rastlamak mümkün- dua, insanın karşılaştığı sorunların çözümü için gerekli dünyevi ve maddi tedbirleri almasından ibarettir. Mesela hasta bir insanın doktora gitmesi, muayene olması ve kendisine verilen ilaçları alması duadır. Ayrıca Allah hastalığın iyileşmesi için herhangi bir müdahalede bulunmaz.

Peki, gerçekten dua bu mu? Kuşkusuz hayır. Eğer öyle olsaydı, ilacın kendisinde şifa edici kuvvet düşünmemiz gerekecekti, oysa ilaca şifa verici özelliği veren ilacın terkibinde kullanılan malzemelerdir. Terkibi meydana getiren her unsur Allah tarafından yaratılmıştır, son derece hassas bir terkibe göre ilacın üretilmesi Allah'ın vaz'ettiği yasaların bilinmesi ve işletilmesiyle mümkün olmaktadır. Tedaviyi salt ilaca nispet etmek, ilaca ilahlık atfetmekle aynı şeydir.

İnsan sınırlı, sonlu, bağlı ve bağımlı bir varlık dünyasında yaşıyor. Allah ise her an hayata ve tabiata müdahildir. Hepimiz "O'nun kudret eli" altında yaşadığımıza göre, O'nun her an yardım, lütuf ve ihsanına muhtacız.

Dua, Allah'ın yardımının ve müdahalesinin kul tarafından celp edilmesidir. Çoğu zaman ve eksik bir şekilde dua salt yalvarma, yakarma ve isteme düzeyinde pasif bir fiil gibi algılanıyorsa da, duada bir "celp ve icabet" talep de söz konusudur. Öyle bir iletişim ve celp kanalıdır ki, bu kanala başkaca hiçbir şahsın, varlığın veya nesnenin girmesine mahal yoktur. "Allah, kişi ile kalbi arasına girdiğine" ve "insana şah damarından daha yakın olduğuna göre" kulun lüzum-u halde Allah'ın yardımının tecelli etmesi için bu kadar yakınında olan bir yardım imkânına başvurmasından daha anlaşılır ve tabii bir şey olamaz. İnsan bu izafi ve bağımlı dünyada her an ve her durumda Allah'a muhtaç bir halde yaşamaktadır. Bundan dolayı bu ayette Allah, "-Sizin dualarınız olmasaydı ne işe yarardınız?" buyurmaktadır. Kişisel hayatımızda kabul edilen bir dua hayatımızın akış yönünü değiştirir, bu da ilahi müdahale anlamına gelir. Daha geniş kapsamda ve küresel ölçeklerde ilahi müdahale tarihin akış yönünü değiştirir. Mesela ateş İbrahim aleyhisselamı yaksaydı, su Musa aleyhisselamı ve kavmini boğsaydı, Bedir'de bir avuç Müslüman Mekke müşrikleri tarafından yenilseydi bugünkü tarih bambaşka bir mecrada akmış olacaktı. Demek ki tarihin akış yönü de ilahi kudret eli altındadır, belki külli irade ile bize verilmiş cüz'i iradenin kesiştiği alanlar Allah'ın muradı ile iyi insanların iradesinin örtüştüğü zamanlar ve alanlardır ki, bize göre tarihin amacı budur; kör kuvvetler, ne olduğu bilinmeyen ilerleme mitosu değildir.

"Letaifu'l İşarat"ın sahibi Kuşeyri duayı "İnsanın Allah huzuruna utanarak çıkması" şeklinde tarif eder. Dua sadece pasif bir durum değil, aktif bir tutum alıştır da. Geniş anlamında namaz dahi bir duadır ve "secdenin mü'minin mi'racı olması" hasebiyle kul namazda Allah'ın huzuruna çıkmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurur: "Allah katında dua kadar makbul bir ikram yoktur." (Ahmet bin Hanbel, Müsned, II,362; ayrıca bkz. 2/Bakara, 186; 7/A'raf, 55 ve 205). Yazık ki insanlar bu hakikatlerin farkında değildir, Allah'tan gelen bilgi ve haberleri yalanlıyorlar, bunun elbette ahirette cezası olacaktır.

Furkan (25) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

26- Şuara Sûresi

Son üç âyeti Medine'de, geri kalanı Mekke'de indirilen bu sûre 227 âyettir. İsmini 224. ayette şairler anlamına gelen "şuara"dan almaktadır. Vakıa (56) sûresinden sonra Neml (27) sûresinden önce inmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

طٰسٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾ لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ اَلَّا يَكُونُوا
مُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾ اِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَّاءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ اَعْنَاقُهُمْ لَهَا
خَاضِعِينَ ﴿٤﴾ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنَ الرَّحْمٰنِ مُحْدَثٍ اِلَّا كَانُوا عَنْهُ
مُعْرِضِينَ ﴿٥﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا فَسَيَأْتِيهِمْ اَنْبٰٓؤُا مَا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٦﴾
اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الْاَرْضِ كَمْ اَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿٧﴾ اِنَّ فِي ذٰلِكَ
لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٩﴾

1. **Ta, Sin, Mim.**
2. **Bunlar, apaçık olan Kitab'ınâyetleridir.**
3. **Onlar mü'min olmayacaklar diye neredeyse kendini kahredecek-sin** (öyle mi?)
4. **Dilersek, onların üzerine gökten bir âyet** (mucize) **indiririz de, ona boyunları eğilmiş kalıverir.**
5. **Onlara Rahmân** (olan Allah)**dan yeni bir uyarı gelmesin, muhak-kak ondan yüz çevirirler.**
6. **Gerçekten yalanladılar; fakat alay konusu yaptıkları şeyin haberi kendilerine pek yakında gelecektir.**
7. **Yeryüzüne bir bakmadılar mı ki, biz onda her güzel** (kerim) **çift-ten nice ürünler bitirdik.**

8. Şüphesiz, bunda bir âyet vardı; ancak onların çoğu mü'min değildirler.

9. Şüphesiz, senin Rabbin, gerçekten O, üstün ve güçlüdür, merhamet sahibidir.

Bazı sûrelerin başında gelen Huruf-u mukattaa ile ilgili Bakara sûresinin başında (2/1) gerekli bilgi verilmiştir. Şuara sûresinin de başında "Ta, Sin, Mim" harfleri gelmiş bulunmaktadır. Sûrenin ilk iki ayeti Kasas sûresinin (28) başında da aynı ifade kalıplarıyla geçmektedir. Bundan sonra gelecek olan Neml sûresinin başında ise "mübin" sıfatıyla aynı ayette "Kur'an ve kitap" bir arada zikredilmektedir.

2. ayette geçen "**Kitap**" Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an-ı Kerim hem açık-apaçık hem açıklayan-açıklayıcı bir kitaptır. Bazı tefsirciler bunun Tevrat'a atıf olduğunu söylüyorsa da, Musa aleyhisselama indirildiği şekliyle Tevrat apaçık bilgi, haber ve hükümler ihtiva ediyordu ama Hz. Musa'nın dünyadan irtihalinden yüzyıllar sonra yazıya geçirildiğini düşündüğümüzde ilk indirildiği haliyle "**mübin**" özelliğini koruduğunu düşünmek zor görünmektedir. Son vahiy olarak indirilen Kur'an-ı Kerim ise hem korunmuştur hem açıktır ve açıklayıcıdır. Mekke'de indirilen bu sûre bize Kur'an'ın tümünün veya bir kısım ayetlerinin "mübin" olduğunu ima etmektedir, zira sûrenin iniş tarihinde henüz vahiy tamamlanmış değildi. Bu elbette Kur'an'da müteşabih ayetlerin olmadığı anlamına gelmez. Hangi bilgi ve kavrayış düzeyinde olursa olsun, zihni çaba harcayarak Kur'an okuyan insan ondan kapasitesi, cehdi ve talebi kadar faydalar, mana ve hikmetler elde edebilir. (Bkz. 13/Ra'd, 1; 15/Hicr, 1; 28/Kasas, 2.)

Kur'an'ın apaçık (mübin) olma niteliği onu hurafelerden, batıl inançlardan, medyumların uydurmalarından, kehanetlerden ve aslı esası olmayan şifre ve çetrefilli hesaplamalardan, ilahi murada ve hükümlerin maksadına aykırı yorumlardan, belli ve muteber usule dayanmayan tefsir ve tevillerden uzak tutmamızı gerektiren önemli bir uyarıdır. Özellikle şifreler ve hesaplamalar hakikatte Kur'an'ın Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğini belirttiği gayp bilgisinin insan tarafından bilineceğine ilişkin iddianın dolambaçlı yollarla savunulması demektir. Kur'an, hakikat değeri olmayan şeyleri içinde barındırmaz, zira "Hakkı açıklamaktadır" (44/Duhan, 2).

Bilgi, haber ve hükümleri itibariyle apaçık mesajlar ihtiva eden Kur'an'a ilk muhatapların önemli bir bölümü inanmıyordu. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.) derin bir üzüntü duyuyor, bazen neredeyse kahrolacak kadar kendini hırpalıyordu. 3. ayet onu uyarır, kendini kahretmesine gerek olmadığını belir-

tir. Muhataplar inanmıyorsa bu onların çaresizliklerinden değil; nefislerinin istek ve tutkularına, kibir ve gururlarına, hırs ve ihtiraslarına, şişkin egolarına, zaaflarına kapılıp duyargalarını hakka ve hakikate, adalet ve ahlaki yüksek hayat formlarına kapatmalarından kaynaklanır. Yani onların inkâr ve isyanları icbari değil, ihtiyari ve iradidir, seçimlerini bu yönde kullanmaktadırlar. Ancak, onların yanlış tercihleri vahiy hakikatine gölge düşürmez; Kur'an'ın batıl, boş, yararsız şeyler söylediği anlamına gelmez. Kaldı ki hak ve hakikatin ölçüsü sayıca insanların ona inanması, çoğunluk tarafından teyit edip yüceltmesi değildir. Dikkatle takip edildiğinde görülecektir ki esasında insanların çoğu iman etmeyecek, gerektiği gibi akıl etmeyecek, bilmeyecek ve kendilerine bahşedilen sayısız nimete şükretmeyecek. Onlar öyle yapadursunlar, hak ve hakikat insanlardan bağımsızdır, onların üstündedir, arzularına göre değişmez. Dileyen inanır, dilemeyen inanmaz. (Bkz. 18/Kehf, 6 ve 35/Fatır, 8.) Seçme özgürlüklerini kullansınlar, birilerinin veya çoğunluğun batılı, yanlışı seçmesi, onun hak ve doğru olduğunun kanıtı değildir.

Hem yüce Allah dileseydi hepsi inanır, doğru yola girerdi (6/En'am, 149). Üstlerine öyle musibetler ve afetler indirirdi ki hareket etmeye mecalleri kalmazdı. O, herkesin aklını kullanmasını, varlık üzerinde doğru gözlemlerde bulunup muhakeme kurmasını ve bu sayede kendi özgür seçimi, serbest iradesiyle hakkı tercih etmesini murat etmiştir. Buradaki "ayet"in akıllara durgunluk veren mucizeden çok "azap" olması gerekir. Zira Musa aleyhisselâm Firavun ve adamlarına bu türden dokuz büyük mucize gösterdi, buna rağmen her birine rasyonel bir açıklama yaparak inanmadılar. Mekke müşrikleri de aynı durumdaydı. Kıyamete kadar gelecek inkârcıların ve isyancıların ortak özellikleri hak ve hakikatten yüz çevirmeleri, ilahi vahyi yalanlamaları ve alaya almalarıdır. Bencillikleri, tutkuları, hırs ve ihtirasları onların gerçeği görmelerine mani olmaktadır.

Tarih göstermiştir ki, inkârcıların alaya aldıkları hak ve hakikat sonra tecelli etmiştir. Mesela Firavun ve adamları Kızıldeniz'de boğulmuşlardır. Mekke müşrikleri de uzun zaman geçmeden İslam'ın nasıl Arap yarımadasından çıkıp dünyaya yayılacağını, insanların kitleler halinde bu dine gireceklerini göreceklerdir. Nitekim çok geçmeden Bedir'de ağır bir yenilgiye uğradılar, Arap yarımadası ölçeğinde küçük düştüler. Onların yanlışlarını tekrar edenler, bir hikmete mebni olarak bu dünyada olmasa da, ahirette hak ve hakikatin ne olduğunu görecek ve elbette yalanladıkları için çetin bir azaba düçar olacaklardır. O halde üzülüp kahrolmanın manası yoktur, sabırla tebliğ yapılmalı (16/Nahl, 82), işin sonucunu Allah'a havale etmelidir. Mü'min zaferle değil, seferle yükümlüdür.

Samimiyetsizce istedikleri üzere gökten mucize indirmeye gerek yok. Kur'an ayetlerinin her biri bir mucizedir. Her bir sûre Allah'ın birliğine, ahiret gününe ve Hz. Peygamber'in nübüvvetine birer işaret ve delildir. Yeryüzünde yetişen ürünlere, bitkilere hikmet gözüyle bakmak bile bunun için yeterlidir (13/Ra'd, 3). Yüce Allah her şeyi çift yaratmış, onları "kerim" kılmıştır.

"**Kerim**" kendi türü, konumu, fonksiyonu ve sağladığı fayda itibariyle beğenilen, aranılan şeye denir. İnsanın içini ferahlatan güzel yüze "Vech-i kerim"; zengin anlamı, derinliği ve hikmet değeri bakımından beğenilen esere "Kitab-ı kerim" denir. Nitekim başkalarını aciz bırakan özellikleri dolasıyla Kur'an'a "Kur'an-ı Kerim" deriz. Bir türün çifti kerim olunca güzel, iffetli, sadık ve salih kadına da "kerime" denmesi bu sıfatları kendinde topladığını ifade etmek içindir. Bitkilerin bir kısmı zararlı olmasına rağmen "kerim" sıfatını almışlarsa, kendi başına zararlı olan bir bitki başka bitkiyle veya yaratılmış nesne ile reaksiyona girdiğinde faydalı hale gelir ki, tedavide kullanılan bitkilerin bir kısmı bu fonksiyonu görürler. Yeryüzü bunca ayetle donatılmışken onlar tabiata gözlerini kapatarak inkârlarında devam ediyorlar. Oysa basiretle ve hikmetle bakıp düşünecek olsalar Kur'an-ı Kerim'in "kitabi ayetleri" ile tabiatta ve varlık âleminde olan "kevnîayetler"in birbirlerini tefsir ettiklerini, birinin diğerine tercüman olup hepsinin de Allah'ın varlığına, ahirete ve nübüvvete birer gönderme olduklarını anlayacaklardı. "Ben şehadet ederim ki!" dediğimiz zaman, varlık dünyasında, tabiatta cereyan eden sayısız olay ve fenomende Allah'ın azametinin, ilim, irade ve kudretinin delillerine, tezahürlerine tanık oluyoruz demek isteriz. Yüce Allah "üstün ve güçlüdür, merhamet sahibidir."

وَإِذْ نَادٰى رَبُّكَ مُوسٰى اَنِ ائْتِ الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَۙ ﴿١٠﴾ قَوْمَ فِرْعَوْنَۜ اَلَا
يَتَّقُونَ ﴿١١﴾ قَالَ رَبِّ اِنِّي اَخَافُ اَنْ يُكَذِّبُونِۜ ﴿١٢﴾ وَيَضِيقُ صَدْرِي وَلَا
يَنْطَلِقُ لِسَانِي فَاَرْسِلْ اِلٰى هٰرُونَ ﴿١٣﴾ وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَاَخَافُ اَنْ يَقْتُلُونِۜ
﴿١٤﴾ قَالَ كَلَّاۚ فَاذْهَبَا بِاٰيَاتِنَاۚ اِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ ﴿١٥﴾ فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ
فَقُولَآ اِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَۙ ﴿١٦﴾ اَنْ اَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي اِسْرَٰٓءِيلَۜ ﴿١٧﴾

10. Hani senin Rabbin, Musa'ya seslenmişti: "Zulmetmekte olan kavme git;"

11. Firavun'un kavmine, hâlâ sakınmıyorlar mı?"

12. De ki: "Rabbim, gerçekten ben, onların beni yalanlamalarından korkuyorum."

13. **"Göğsüm sıkışıyor, dilim dönmüyor; bundan dolayı Harun'a da** (elçilik görevini bildirmesi için Cibril'i) **gönder."**
14. **"Üstelik onların bana karşı** (davasını savunacakları bir cinayet) **suçu**(m) **var; bundan dolayı beni öldürmelerinden korkuyorum."**
15. (Allah:) **"Hayır," dedi. "İkiniz de âyetlerimle gidin, şüphesiz sizinle birlikteyiz** (ve) **işitmekteyiz."**
16. **"Gecikmeksizin Firavun'a giderek deyin ki: Gerçekten biz, âlemlerin Rabbinin elçisiyiz,"**
17. **"İsrailoğullarını bizimle birlikte göndermen için** (sana geldik)."

10. ayetten 191. ayete kadar tarihin birer kilometre taşı sayılan yedi kıssa; Hz. Musa, Hz. İbrahim, Hz. Nuh, Hz. Salih, Hz. Hud, Hz. Lut ve Hz. Şuayb'ın –Allah'ın selamı hepsinin üzerinde olsun– kavimleriyle mücadeleleri anlatılacaktır.

Hz. Musa Tur dağında vahiy aldı. Kendisine Mısır'a gitmesi emredildi: Firavun'a gidip köleleştirdiği İsrailoğullarını serbest bırakmasını isteyecekti. Bu üç sebepten çok zor bir görevdi: İlki Musa aleyhisselâm, kazaen bir Kıpti'nin ölümüne sebep olduğu için Medyen'e kaçmak zorunda kalmıştı. Aradan 10 sene gibi uzun bir zaman geçmiş olsa dahi yerleşik teamüllerin olduğu Mısır gibi bir ülkede bu unutulmuş olamazdı. Firavun bunun hesabını sorardı. İkincisi İsrailoğulları yaklaşık 400 sene Mısır'da yaşıyor, köle olarak Mısır ekonomisine büyük katkılar sağlıyorlardı. Firavun ve iktidar seçkini sınıfların (mele' ve mütref) bu hayli verimli köle emeğinden vazgeçmeleri beklenemezdi. Üçüncüsü ve belki en önemlisi kendinde tanrılık vehmeden Firavun'a Hz. Musa, Allah'ın birliği fikrini tebliğ edecek, diğer insanlardan farklı olmadığını yüzüne karşı söyleyip bir olan Allah'a kulluk etmesini isteyecekti. En zor olanı üçüncüsüydü, çünkü eğer Firavun, tevazu ile Allah'a kul olmayı kabul edip varlık âleminin Rabbine itaat etseydi zaten İsrailoğullarını köleleştirmez, zorba bir yönetim kurup Mısır'ın ve mülk ve saltanatını temellük etmeye kalkışmazdı.

"Zulmetmekte olan kavme git" emrindeki kavim tefsircilere göre Firavun ve onunla beraber hareket eden, bizim "iktidar seçkini" diye nitelendirebileceğini düşündüğümüz oligarşik zümre, sınıf veya güruhtur. Böyle olmakla beraber pagan inançlara, Firavun ve adamlarının baskıcı ve adaletsiz düzenine karşı çıkmayan bütün Mısır halkının da kastedilmiş olması ihtimal dışı değildir. Bir kavmin köleleştirilip ezilmesine hâkim konumdaki kavim itiraz etmiyorsa, suç sadece yöneticilere, iktidar seçkinlerine yüklenemez, onları takip eden kavim (halk, ulus) kendi ölçeğinde sorumludur. Bu açıdan ayette "**kavim**" kelimesinin kullanılmış olması manidardır. Köle emeğinin sömürüldüğü

bir toplumda ırk veya renk esasına dayalı ayırımlar söz konusu olur. Mesela Avrupa sömürgeciliğiyle birlikte beyazlar kategorik olarak Afrika'dan transfer ettikleri siyahların emeklerini sömürdüler, uzun yüzyıllar bunun doğal ve normal olduğunu düşündüler. Muhtemelen Mısır'da Kıptiler de İsrailoğullarının köleleştirilmesini böyle doğal karşılayıp sömürüden kendilerine düşen payı alırlardı, bu yüzden kavim olarak zalimlik sıfatını almışlardı. En doğrusunu Allah bilir.

Nida ile emri alan Hz. Musa bir kaygısını dile getirmekten kendini alamaz. Firavun ve adamları onu yalanlayacaklar, kendisi de onlarla uzun tartışma ve polemiklere girecek. Göğsü sıkışabilir, bazen onlara laf yetiştirmekte, argüman bulmakta zorluk çekebilirdi. Musa aleyhisselam zaaf beyan ederken görevden kaçmak için mazeret arzetmiyor, kardeşi Harun'u da yardımcı olarak istiyordu. Firavun'u –aslında firavunluğu– ondan daha iyi tanıyan yoktu, çünkü sarayda büyümüştü. Genellikle tefsirciler Musa aleyhisselâmın kekeme olduğunu söyler, bu doğru olabilir, olmayabilir de. Ama Firavun gibi bir zorba yöneticiye karşı sözle mücadele ederken yardım talep etmesi belki de sadece kekemeliği dolayısıyla değildir. Takviye talebidir. Zira uzun sürecek tartışmalarda Hz. Musa sarfedeceği her cümleyi vahiy formunda almayacaktır, ona gelen vahiy ana çerçeveyi çizmiştir, Allah ona genişlik, zihni derinlik verecektir. Kardeşinin yardımını alması sözü ve davayı daha da takviye edecektir. Bu mülahazalarla Hz. Musa, yüce Allah'ın Cebrail aleyhisselamı Harun'a da gönderip ona nübüvvet görevini vermesini murat etmektedir. (Bkz. 20/Taha, 25-30)

Mısır'da iken bir Kıpti ile bir İbrani'nin kavgasına tanık olmuştu. Kıpti'ye mani olmak isterken kendisine karşı koyduğu için ona yumruk atmış, adam da yere düşüp kafasını taşa çarpmış, ölmüştü. Bu kazaen vuku bulmuş bir öldürme olayı idi. Hz. Musa korkup gizlenmiş, ertesi gün aynı İbrani'nin bir başka Kıpti ile kavga ettiğine şahit olmuştu. Kazaen de olsa öldürmeye sebebiyet vermiş olmasından sonra yargılanacaktı, kaçıp Medyen'e gitmişti. Mısır'daki mer'i hukuka göre adam öldürmenin cezası ölümdü, bundan dolayı tutuklanıp ölüm cezasına çarptırılmaktan çekiniyordu (bkz. 20/Taha, 40. Olayın Tevrat'taki anlatımı için bkz. Çıkış, 2: 11-15). Nitekim aldığı istihbarata göre, bir Kıpti'yi öldürdüğü için gıyabında onu yargılayıp ölümüne karar vermişlerdi.

Yüce Allah, Musa aleyhisselâmın dilediğini kabul edip ikisinin Firavun'un huzuruna çıkmalarını emretti; elbette elçilerini koruyacaktı. Her ne cereyan edecekse Allah ondan haberdardı, görüyor, işitiyordu. (Daha geniş bilgi için bkz. 20/Taha, 25-40).

قَالَ اَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ ﴿١٨﴾ وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَاَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾ قَالَ فَعَلْتُهَا اِذًا وَاَنَا مِنَ الضَّالِّينَ ﴿٢٠﴾ فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢١﴾ وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ اَنْ عَبَّدْتَ بَنِي اِسْرَاءِيلَ ﴿٢٢﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا اِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ﴿٢٤﴾ قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ اَلَا تَسْتَمِعُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَائِكُمُ الْاَوَّلِينَ ﴿٢٦﴾ قَالَ اِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي اُرْسِلَ اِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴿٢٧﴾ قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ اِلٰهًا غَيْرِي لَاَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ ﴿٢٩﴾

18. (Gittiler ve Firavun:) **Dedi ki: "Biz seni içimizde daha çocukken yetiştirip büyütmedik mi? Sen ömrünün nice yıllarını aramızda geçirmedin mi?"**

19. **"Ve sen, yapacağın işi** (cinayeti) **de işledin; sen nankörlerdensin."**

20. (Musa) **dedi ki: "Ben onu hataen yaptım."**

21. **"Sizden korkunca da hemen aranızdan kaçtım; sonra Rabbim bana hüküm** (ve hikmet) **verdi ve beni gönderilen** (elçilerden) **kıldı."**

22. **"Bana karşı lütuf-dediğin nimet de, İsrailoğullarını köle kılmandan dolayıdır."**

23. **Firavun dedi ki: "Âlemlerin Rabbin nedir?"**

24. **Dedi ki: "Göklerin, yerin ve bu ikisi arasında olan her şeyin Rabbidir. Eğer 'kesin bilgiyle inanıyorsanız'** (böyledir)."

25. **Çevresindekilere dedi ki: "İşitiyor musunuz?"**

26. (Musa:) **Dedi ki: "O sizin de Rabbiniz, geçmişteki atalarınızın da Rabbidir."**

27. (Firavun) **Dedi ki: "Şüphesiz size gönderilmiş bulunan elçiniz, gerçekten bir delidir."**

28. **"Eğer aklınızı kullanabiliyorsanız, O, doğunun da, batının da ve bunlar arasında olan her şeyin de Rabbidir" dedi** (Musa).

29. (Firavun) **Dedi ki: "Andolsun, benim dışımda bir ilâh edinecek olursan, seni kesin hapse atacağım."**

Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun Firavun'a gidip tebliğlerini cesaretle yaptılar. Beklendiği üzere Firavun tepki gösterdi. İlk tepkisi Hz. Musa'ya yaptıkları iyiliği yüzüne vurmak oldu: "Seni içimize aldık, yetiştirip büyüttük. Aramızda nice seneler yaşadın, sonra da bizden birini öldürüp kaçtın. Sana yaptığımız iyiliklerin karşılığı bu mu olmalıydı?" Firavun onu açık bir dille nankörlük yapmakla suçluyordu.

Hz. Musa, bir Kıpti'nin ölümüne sebep olduğunu ancak bunu hataen yaptığını söyleyerek kendini savundu. **"Ben onu hataen yaptım"**cümlesinde geçen "dalal" Kur'an-ı Kerim'de yerine göre birkaç anlamı var:Şaşırmak, tereddüt etmek, unutmak, karıştırmak ve doğruluktan ve doğru yoldan sapmak. (Daha geniş bilgi için bkz. 2/Bakara, 282. ayetin açıklaması). Buradaki (20. ayet) "**dalal**"ı şaşırmak, hata yapmak şeklinde anlamak gerekir ki, cinayet davalarında bunun karşılığı "kazaen/hataen"dir. Bu tür cinayetlerde "kusur" var, "kasıt" yoktur. Bizim başka şekilde düşünmemiz mümkün değildir, çünkü Hz. Musa'nın kasten bir Kıpti'yi öldürdüğünü düşünecek olursak, bunun peygamberlerin "**ismet**" sıfatıyla bağdaşmayan iki durumu ortaya çıkardı: Biri Hz. Musa, kendi kavminden olan birini haksızca korumuştur, diğeri taammüden cinayet işlemiş, katil sıfatını kazanmış olurdu.

Mahkemeler kasıt ve kusur arasında arasındaki ayırımı göz önüne alarak suçlu hakkında karar verirler. Muhtemelen Mısırlılar cinayet davalarında kasıt ile kusur arasındaki farkı bilirlerdi ama söz konusu olan köle ile efendi arasında bir dava ise, efendiden yana tutum alıp her hâlükârda katil köle ise onu ölümle cezalandırırlardı. Hz. Musa kaçtı, çünkü bir İbrani'nin bir Mısırlıyı öldürmesinin cezası ölüm olduğunu biliyordu, bunun da haberini almıştı (28/Kasas, 20).

Ancak daha sonra Yüce Allah kendisine peygamberlik görevi verdi, şimdi de o görevi ifa etmek üzere Firavun'un huzuruna çıkmıştı. Peygamberlikle görevlendirildiğinin en açık delili, cinayetle suçlandığı halde yine de göze alıp görevini yapmak üzere Mısır'a gelmiş olmasıydı. Peygamber olmasaydı, belki de hayatta bir daha buralara gelmeyi aklından geçirmezdi.

Firavun'un Hz. Musa'ya "iyilik (nimet)"te bulunduğu doğrudur, bunu da yüzüne vurmaktan çekinmemiştir. Ama Hz. Musa'yı bu iyiliğe mecbur eden de Firavun'dan başkası değildi. İsrailoğullarını köleleştirmeseydi, nüfusları belli bir artış gösterdiğinde erkek çocuklarını öldürtme emri vermeseydi bu iyiliğe hacet kalmazdı. Hz. Musa, hayli kuvvetli bir ifade ile Firavun'a cevap vermektedir: "**Abbedte**" yani İsrailoğullarını kul köle ettin, güçlerini ellerinden aldın, kendine ve kavmine hizmet ettirdin, emeklerini sömürdün; onları hakları olan

insanlar olarak görmedin. Anlaşıldığı kadarıyla Firavun bu iki güçlü argüman karşısında susmak zorunda kalıp başka bir konuya, meselenin esasına geçmiştir: Peki "Senin sözünü ettiğin Âlemlerin Rabbi nedir?" diye sormaktadır.

Hz. Musa kozmolojik deliller getirip Yüce Allah'ın bütün varlık âleminin yaratıcısı ve yöneticisi olduğunu söyler. Burada ilginç bir soru var: Acaba Firavun, kâinatın bir yaratıcısı olduğunu biliyor muydu? İsra, 102. ayetten, Firavun'un Tanrı'nın varlığından haberdar olduğunu anlıyoruz:"Andolsun, bunları görülecek belgeler olarak göklerin ve yerin Rabbinden başkasının indirmediğini sen de bilmişsin." Ancak Firavun, kendini hem Mısır'ın kralı hem tanrısı olarak görüyordu, bu yüzden "Tanrı'nın varlığı"nı bilmiyormuş gibi davranıyordu. Ya da şöyle de anlamak mümkün: Firavun, "tanrı" kavramından haberdardı ancak kendisi Mısır'ın mülk ve saltanatını elinde bulunduran tanrı iken, Musa aleyhisselâmın sözünü ettiği Tanrı'nın özellikleri, nitelikleri neydi, ne olabilirdi? "Ben sizin en yüce rabbinizim" (79/Naziat, 24; ayrıca bkz. 28/Kasas, 38). Buna cevaben Hz. Musa'nın "(Allah) Göklerin, yerin ve bu ikisi arasında olan her şeyin Rabbidir" demesi, ona "Sen ey Firavun, kendini tanrı ilan etmişsin ama senin göklerde ve yerde ve ikisi arasındaki varlıklar üzerinde herhangi bir tasarrufun yoktur. Sen de Allah'ın kudret eli altındasın, diğerlerinden farksızsın" demiş oluyordu.

Firavun, çevresindekilere "İşitiyor musunuz dediklerini. Bize nelerden söz ediyor, bizi nasıl küçümsüyor?" diye sorar, Hz. Musa, sadece kendilerinin değil, atalarının da Rabbinin Yüce Allah olduğunu belirtip tarihin de yüce kudretin bilgisi ve iradesi dâhilinde cereyan ettiğine vurgu yapar. Hz. Musa tevhid inancını sadece kozmos üzerinden değil, tarihsel bir derinlikten hareketle de muhataplarına anlatmaktadır. Yani eğer varlıktaki düzen ve harikulade olaylar Allah'ın varlığına delil ise, tarihsel olaylar da birer delildir; O hem âlemlerin hem geçmişte yaşamış kavimlerin Rabbidir.

Firavun, bu iddiaların birer "deli saçması" olduğunu söylemekten başka söz bulamaz. Hz. Musa hiç korkmadan üsteler: O Allah bütün varlık âlemini, doğunun, batının ve aradaki her şeyin Rabbidir, hiçbir şey ve hiçbir varlık O'nun kudretinin ve bilgisinin dışında değildir. Benzer bir argümanı İbrahim aleyhisselâm da Nemrud'a karşı öne çıkarmıştı (bkz. 2/Bakara, 258). Hz. İbrahim ve Hz. Musa'nın benzer deliller öne sürmeleri tebliğlerinin aynı vahiy pınarından fışkırdığını göstermektedir. Hz. Musa, üstü kapalı Firavun'a hakaret de eder: "Eğer aklınızı kullanabiliyorsanız benim dediklerimin doğruluğunu kabul edersiniz. Ancak görülüyor ki aklınızı kullanmıyor, aptalca davranıyor; kibir ve önyargılarınızı aşıp bir türlü hak ve hakikate teslim olma erdemini gösteremiyorsunuz!"

Bunun üzerine mesele bütün çıplaklığıyla ortaya çıkar. Firavun, kesin delillerle ortaya konulmuş Allah'ın varlığını inkâr edip kendi tanrılığında, tiranlığında ısrar etme yolunu seçer ve tehdidini yapar: "**Andolsun, benim dışımda bir ilâh edinecek olursan, seni mutlaka hapse atacağım.**" Bu ayet Firavun'un din ve vicdan özgürlüğünü tanımadığını, vicdanlar üzerinde baskı kurarak halkı kendine tapındırdığını göstermektedir. Bu demektir ki, ister Musa ile münazaraya girmezden önce, ister münazara ve tartışma sırasında bir ve tek Allah fikrine varmış olsun, Firavun artık bilerek inkâr yoluna sapmaktadır ki, buna inadî küfür demek mümkün. İnadî küfrün özelliği, aklın kabul ettiği hakikati egonun/nefsin reddetmesi; hak ve hakikatin üzerine kalın örtü örtmesidir ki, "küfür" de zaten kelime manasıyla örtü demektir.

قَالَ اَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُبِينٍ ﴿٣٠﴾ قَالَ فَأْتِ بِهٖٓ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ
﴿٣١﴾ فَاَلْقٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ ﴿٣٢﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَاِذَا هِيَ
بَيْضَاۤءُ لِلنَّاظِرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَ لِلْمَلَاِ حَوْلَهٗٓ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾
يُرِيدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهٖ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿٣٥﴾ قَالُٓوا
اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَابْعَثْ فِي الْمَدَاۤئِنِ حَاشِرِينَ ﴿٣٦﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ
﴿٣٧﴾ فَجُمِعَ السَّحَرَةُ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ﴿٣٨﴾ وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ اَنْتُمْ
مُجْتَمِعُونَ ﴿٣٩﴾ لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ اِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿٤٠﴾
فَلَمَّا جَاۤءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ اَئِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ
﴿٤١﴾ قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ اِذًا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ لَهُمْ مُوسٰٓى اَلْقُوا مَٓا
اَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿٤٣﴾ فَاَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ اِنَّا
لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾ فَاَلْقٰى مُوسٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ
﴿٤٥﴾ فَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿٤٦﴾ قَالُٓوا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾
رَبِّ مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿٤٨﴾ قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهٗ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ اِنَّهٗ لَكَبِيرُكُمُ
الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ
خِلَافٍ وَلَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٤٩﴾ قَالُوا لَا ضَيْرَ اِنَّٓا اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ
﴿٥٠﴾ اِنَّا نَطْمَعُ اَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَانَٓا اَنْ كُنَّٓا اَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥١﴾

30. (Musa) **Dedi ki: "Sana apaçık bir şey getirmiş olsam da mı?"**
31. (Firavun) **Dedi ki: "Eğer doğru sözlü isen, onu getir."**
32. **Bunun üzerine asasını bırakıverdi, bir de** (ne görsünler) **o, açıkça bir ejderha oluverdi.**
33. **Elini de çekip çıkardı, bir de** (ne görsün) **o, bakanlar için 'parlayıp aydınlanıvermiş."**
34. (Firavun), **Çevresindeki önde gelenlere: "Bu" dedi, "Doğrusu** (işi) **bilen bir büyücüdür."**
35. **"Büyüsüyle sizi yurdunuzdan sürüp çıkarmak istiyor; ne buyurursunuz?"**
36. **Dediler ki: "Bunu ve kardeşini oyala, şehirlere de toplayıcılar gönder,"**
37. **"Bütün mahir-bilgin büyücüleri sana getirsinler."**
38. **Böylelikle büyücüler, bilinen bir günün belli vaktinde bir araya getirildi.**
39. **Ve insanlara da: "Sizde toplanıyor musunuz?" dendi."**
40. **"Umarız ki, eğer galip gelirse biz de büyücülere uyarız."**
41. **Büyücüler geldiklerinde, Firavun'a: "Şayet biz galip gelirsek, bize bir ücret var gerçekten, değil mi?" dediler.**
42. **"Evet" dedi. "Üstelik şüphesiz siz en yakın**(larım) **kılınanlardan olacaksınız."**
43. **Musa onlara dedi ki: "Atacağınızı atın."**
44. **Onlar da, iplerini ve asalarını atıverdiler ve: "Firavun'un üstünlüğü adına, hiç tartışmasız, üstün olanlar gerçekten bizleriz" dediler.**
45. **Böylelikle Musa da asasını bıraktı, bir de** (ne görsünler) **o, uydurmakta olduklarını yutuveriyor.**
46. **Anında büyücüler secdeye kapandılar.**
47. (Ve:) **"Âlemlerin Rabbine imân ettik" dediler.**
48. **"Musa'nın ve Harun'un Rabbine."**
49. (Firavun) **Dedi ki: "Ona, ben size izin vermeden önce mi inandınız? Şüphesiz, o, size büyüyü öğreten büyüğünüzdür; öyleyse yakında bileceksiniz. Şüphesiz ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama kestireceğim ve sizin hepinizi gerçekten asıp-sallandıracağım."**
50. **"Hiç zararı yok" dediler. "Çünkü biz gerçekten Rabbimize dönücüleriz."**
51. **"Doğrusu biz, imân edenlerin ilki olduğumuzdan dolayı Rabbimizin bizim hatalarımızı bağışlayacağını umuyoruz."**

Akli delillerle ikna olmadığı intibaını veren Firavun'a Hz. Musa başka bir öneride bulunur: Ona olağanüstü bir olay gösterecek. Yani insan gücünü aşan bir mucize! Asasını yere atar, asa küçük bir ejderhaya, saldırgan bir yılana dönüşür. Elini göğsüne sokup çıkarır, kendi rengindeki eli bembeyaz kesilir, parlayıp aydınlanır. İnanmaya niyeti olmayan Firavun, bunun bir büyü gösterisi olduğunu söyler. İddiasına göre Musa bu bilgiyi bir yerlerden öğrenmiş, şimdi herkesin gözünü bu tür gösterilerle boyamaktadır. Gerçek maksadı ise iktidar seçkinlerini yerlerinden etmek, onları Mısır'ın dışına çıkarmaktır. Danışmanları Firavun'a Musa'nın etkisini kırmak için onu ülkenin en hünerli sihirbazlarıyla bir karşılaşmaya katılmasını sağlamasını önerir. Mısırın usta büyücüleri onu alt edecek, böylelikle kimse ondan etkilenmeyecektir.

Dendiği gibi yapılır ve Mısır için önemli bir günde, muhtemelen bayram veya şenlik zamanında (zine) karşılaşma düzenlenir, mümkün ölçüde kalabalık da toplanır. Karşılaşmadan önce büyücüler Firavun'dan Musa'yı altetmeleri durumunda -ki kazanacaklarından emindirler- ödül beklediklerini bildirirler. Firavun, büyücülere hem ödül hem yakın çevresine, muhtemel sarayına dâhil edeceği vaadinde bulunur. Karşılaşma başlar. Büyücüler, kalın iplerini ve sopalarını yere atarlar, her biri küçük yılana dönüşür, daha doğrusu bildikleri teknik hilelerle insanlara yılan şeklinde göstermeyi başarırlar. Musa aleyhisselâm asasını atınca öyle çevik ve sahici bir ejderhaya döner ki, büyücülerin ip ve asalarını birbir toplayıp yutar. Bu hiç beklemedikleri bir şeydir. Büyücülerin anında gösterdikleri tepki teslim olmaktır, hemen secdeye kapanıp "Âlemlerin Rabbine imân ettik; Musa'nın ve Harun'un Rabbine" derler. 48. ayetteki bu ifade -ki A'raf sûresi 122. ayetinde de aynen geçer- büyücülerin bu olayda sahih bir Rab anlayışı ve bilgisine ulaştıklarını göstermektedir. Yani şöyle demektedirler: Bizler yanlış, temelsiz bir rab ve ilah tasavvuruna sahip idik, hakikatte manevi ve aşkın değeri olmayan Firavun'u veya zihnimizde yücelttiğimiz putları, heykel ve objeleri rab zannediyorduk. Karşılaştığımız bu hakikat ile artık biz Musa ve Harun'un bize hakkında bilgi verdiği âlemlerin Rabbi olan Allah'a inanıyoruz.

Bu da bize gösteriyor ki, kişiler ne kadar bilgi sahibi olursa olsunlar, hangi maharet ve yetenekleriyle öne çıkmış olursa olsunlar, sonuç itibariyle ancak peygamberlerin hakkında bilgi verdiği Rab ve İlah'a yani Allah'a iman etmedikçe gerçek bir bilgi ve marifete ulaşmış olamazlar. Filozof ve aydınların, bilim adamı ve uzmanların, vahiy temeline dayanmayan teolog ve din adamlarının tanrı tasavvurlarının herhangi bir hakikat değeri yoktur. Mısır bilginlerine sahih Allah inancını öğreten Musa ve Harun yani iki peygamberdir.

Bir nükte daha var. O da büyücüler "**Âlemlerin Rabbine**" inandıklarını söylüyorlar yani Allah âlemlerin Rabbi'dir (1/Fatiha, 1), sadece ve münhasıran İsrailoğullarının Rabbi değildir. Hiçbir kavim Allah inancını kendi tekeline alıp diğerlerini kendinden daha aşağı varlık seviyesinde göremez, hiçbir kavim inancı temellük etme yoluyla diğer kavimlerin efendisi olduğunu öne süremez.

Bu, aynı zamanda Hz. Musa ve Hz. Harun'un sadece İsrailoğullarına hitap etmek üzere gönderilmediklerini, mesajlarının Mısır halkına da dönük olduğunu gösterir. Çünkü eğer bugünkü Yahudilikte olduğu gibi dine giriş anneden doğma şartına bağlı olsaydı, Hz. Musa, onların hidayetini reddeder, büyücülerin İbrani bir anneden doğup doğmadıklarını sorardı. Büyücüler Mısırlı Kıpti'ydi, tevhid hakikatini öğrenince hemen âlemlerin Rabbi'ne teslim oldular.

Ülkenin bilginleri, büyücülükte ustaları olan büyücüler, aslında yaptıkları şeyin bir hile olduğunu, insanların gözünü illüzyonla bürüdüklerini yakinen biliyorlar. Musa aleyhisselâmın ki ise öyle değildir, çünkü onların ip ve asalarını yutup yok etmektedir. İllüzyonda nesne yok olmaz, görüntü değiştirir, başka bir forma bürünür, illüzyona maruz kalmış insana öyle görünür. Bu olsa olsa ilahi bir müdahale, apaçık bir mucizedir. Büyücüler bilgili, işinin ehli kimselerdir, bunun yanında yüksek bir ahlaki formasyonu, hakikati arama sevgisine, mesajı hemen ve doğru kavrayabilme erdemine de sahiptirler. Belki de çağlarının "Hanifleri" idi.

Firavun durumun nezaketini kavramakta gecikmez, zekice konuyu bağlamından kaydırarak büyücüler ile Hz. Musa arasında gizli bir işbirliği olduğunu iddia eder. Geliştirdiği söyleme göre Musa büyücüdür, büyücülerle de işbirliği halindedir. Firavuna ve iktidarına karşı komplo kurmuş bulunmaktadırlar. Bu, izni olmadan ona inanmış olmalarından belli olmaktadır. Burada dikkat çekici bir nükte var. Şöyle ki:

Bütün baskıcı rejimler, hukuktan kaçan yöneticiler muhaliflerini ötekileştirip şeytanlaştırır, halkın gözünde günah keçisi yaparlar. Böylece muhalifler kendi çıkarları ve varlıklarıyla özdeşleştirdikleri "vatana veya halka karşı hainler çetesi" olarak kodlanır. Zulüm ve baskı arttıkça, başlangıçta kendileriyle birlikte yola çıkan yol arkadaşları da muhaliflere hak verir beyanlarda bulunacak olsalar onları da "vatan hainleriyle işbirliği içinde olan kumpasçılar" kategorisine sokarlar. Bir anda eski yol arkadaşları da hain ilan edilir. Bunu yapmalarının sebebi, "vatanın veya rejimin ne büyük bir tehlikeyle karşı karşıya olduğu" algısını yaymaktır. Bu Firavun'un yöntemidir. Büyücüler daha önce Hz. Musa ile karşılaşmamışlardı, ondan habersizdiler. Hakikate muttali olunca, vicdan ve akıllarının hükmüne uyup Firavun'a meydan okudular. Firavun ise

onları kurnazlıkla Musa'nın adamları, kumpasın bir parçası ilan edip etkilerini yok etmek istedi. Oysa onlar Musa'nın değil, Firavun'un adamlarıydı, ondan ödül ve itibar bekliyorlardı.

Firavun'a göre biri bir başka inancı seçecekse kendisinden izin alması gerekir. Zira Firavun'a rağmen din ve inanç değiştirmeye yeltenmek demek, Firavun'un siyasi rejimine, resmi ideolojisine ve iktidarına meydan okumak demektir ki bunun hukuktaki karşılığı ölüm cezasına çarptırılmasıdır. Geçerli ceza hukukuna göre bu suçu işleyenler elleri ve ayakları çapraz kesilir ve idam edilir. Bu olayda din-inanç ile siyasi ve hukuki düzen arasında ayniyet olduğu görülmektedir. Firavun ancak kendisinin başkalarına inanç seçme özgürlüğü verebileceğini vurgularken aynı zamanda seçilmiş inancın hukuk ve politik düzenin meşruiyet çerçevesi olduğunu da ortaya koymuş olmaktadır. Bu açıdan inanç/din değiştirenlerin aynı zamanda siyasi düzene savaş açmış isyancılar kategorisine konulması ve onlara ölüm cezası verilmesi kadim bir uygulamadır.

Büyücülerin Firavun'a verdiği tepki de son derece anlamlı: Hakikatle çıplak halde karşılaşmaları onların vicdanlarını ve akıllarını harekete geçirmiştir. Hakikate ve doğruluğa teslim olmuşlardır. Bilen insanlardır, Allah'ın birliğini, azametini, kudret ve işaretlerini yakinen müşahede etmişlerdir. Öyle ise Firavun'un vereceği ceza onların Rablerine dönüş yolunu açmaktan başka olmayacak, bu da bir korku vesilesi değildir. Zaten iman hakikatiyle karşılaştıkları güne kadar hata içinde yaşamış, insanları aslı astarı olmayan büyülerle aldatmışlardır, Allah'a teslimiyetleri dolayısıyla alacakları ceza onların günahlarının kefareti olacaktır. Allah'ın kendilerini bağışlayacağını umuyorlar.

Büyücüleri bugünün bilim adamlarına benzetmek icap ederse, bilgisini kendi hatırına koruyan insan ile dünyevi tutkularda, para ve şöhret, statü ve yöneticiler nezdinde itibar elde etmede aracı olarak kullananlar arasında büyük fark olduğu anlaşılmaktadır. Bilgiyi hakikati aramak ve hakkın ikamesini sağlamak üzere elde eden kişi sahip olduğu duyarlılık, yüksek ahlaki sorumluluk sayesinde hakikatle karşılaştığında ona teslim olur, Firavunvari yöneticilere hizmet etmez; Mısır büyücüleri gibi ölümü göze alıp başkaldırmasa da en azından mezhep imamları gibi araya mesafe koyar. Çünkü bu evsaftaki insanların ruhlarını besleyen gıda hakka ve hakikate olan sevgi ve iştiyaktır.

وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِيٓ اِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ ﴿٥٢﴾ فَاَرْسَلَ
فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَآئِنِ حَاشِرِينَۚ ﴿٥٣﴾ اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَۙ ﴿٥٤﴾
وَاِنَّهُمْ لَنَا لَغَآئِظُونَۙ ﴿٥٥﴾ وَاِنَّا لَجَمِيعٌ حَاذِرُونَۙ ﴿٥٦﴾ فَاَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ

جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٧﴾ وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٥٨﴾ كَذٰلِكَ وَاَوْرَثْنَاهَا بَنِي
اِسْرَاءِيلَ ﴿٥٩﴾ فَاَتْبَعُوهُمْ مُشْرِقِينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا تَرَاءَ الْجَمْعَانِ قَالَ
اَصْحَابُ مُوسٰى اِنَّا لَمُدْرَكُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ كَلَّا اِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴿٦٢﴾
فَاَوْحَيْنَا اِلٰى مُوسٰى اَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ
كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ ﴿٦٣﴾ وَاَزْلَفْنَا ثَمَّ الْاٰخَرِينَ ﴿٦٤﴾ وَاَنْجَيْنَا مُوسٰى وَمَنْ
مَعَهُ اَجْمَعِينَ ﴿٦٥﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَرِينَ ﴿٦٦﴾ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ
اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٦٧﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٦٨﴾

52. **Musa'ya: "Kullarımı gece yürüyüşe geçir, çünkü izleneceksiniz" diye vahyettik.**
53. **Bunun üzerine Firavun şehirlere** (asker) **toplayıcılar gönderdi.**
54. **"Gerçek şu ki bunlar azınlık olan bir topluluktur,"**
55. **"Ve elbette bize karşı da büyük bir öfke beslemektedirler."**
56. **"Biz ise uyanık, hazırlıklı-donanımlı bir toplumuz"** (dedi.)
57. **Böylelikle biz onları** (Firavun ve kavmini) **bahçelerden ve pınarlardan sürüp çıkardık;**
58. **Hazinelerden ve soylu makam**(lar)**dan da.**
59. **İşte böyle; bunlara İsrailoğullarını mirasçı kıldık.**
60. **Böylece** (Firavun ve ordusu) **güneşin doğuş vakti onları izlemeye koyuldular.**
61. **İki topluluk birbirini gördükleri zaman Musa'nın adamları: "Gerçekten yakalandık" dediler.**
62. (Musa:) **"Hayır" dedi. "Şüphesiz Rabbim, benimle beraberdir; bana yol gösterecektir."**
63. **Bunun üzerine Musa'ya: "Asanla denize vur" diye vahyettik.** (Vurdu ve) **deniz hemen yarıldı da her parçası kocaman bir dağ gibi oldu.**
64. **Ötekileri de buraya yaklaştırdık.**
65. **Musa'yı ve onunla birlikte olanların hepsini kurtarmış olduk.**
66. **Sonra ötekileri suda boğduk.**
67. **Şüphesiz, bunda bir âyet vardır. Ama onların çoğu imân etmiş değildirler.**
68. **Ve hiç şüphesiz, senin Rabbin, güçlü ve üstün olandır, esirgeyendir.**

Bu olay Firavun iktidarının yediği ağır bir darbe oldu. Arkasından tartışmalar ve defalarca tekrarlanan karşılaşmalar, diyaloglar sürdü. Ancak Firavun ve hanedanına, onu gerçeklik dünyasından koparak iktidar seçkinlerine -ki her adaletsiz yönetimi bu türden kadrolar etkilemeye çalışır- herhangi bir faydası olmadı. Sonunda Yüce Allah -demek ki zamanı gelince- Hz. Musa'ya İsrailoğullarını gece vakti şehirden çıkarma emrini verdi. Tabii ki Firavun'un haberi olacak ve onları takip edecekti. Nitekim öyle oldu.

Olayın Mısır kamuoyunda derin sarsıntılara yol açtığı anlaşılıyor. Öyle olması da tabii. Zira hem Allah'ın elçisi olduğunu iddia eden biri yepyeni şeyler söylüyor, insanların zihnini altüst ediyor hem Mısırlıların dörtyüz sene alıştıkları İsrailoğulları Mısır'dan ayrılıyorlardı. Firavun, bir yandan kamuoyunu teskin etmek, öte yandan büyük bir sefer için adam toplamak üzere harekete geçti. Geliştirdiği kamuoyu propagandasına, bu sayede oluşturmaya çalıştığı algıya göre korkacak bir şey yoktu. İsrailoğulları azınlıkta olan güçsüz kimselerdi, Mısırlılara öfke besliyorlardı. "Az ve güçsüz topluluk" olarak çevirdiğimiz "**şirzime**" eskimiş, çürümüş, lime lime olmuş elbise demektir. Kölelik İsrailoğullarını bu hale getirmişti.

Bu argümanda İsrailoğullarının Mısırlılara büyük öfke duydukları itirafı yatmaktadır. Öyle olmalıydı, çünkü ezilen, köle olarak istihdam edilen bir halk tabii ki onu ezen efendilere öfke duyacaktı. Öfke duyanların İsrailoğullarının tamamı olduğunu söylemek güç, bir bölümü köleliği ruhen içselleştirmiş değillerdi ve bunların bilinç uyandırıcı öncüler olarak Musa aleyhisselâmın yanında yer almış kimselerdi. Bunu Mısır'dan kurtulup da çöle geçtiklerinde içlerinde önemli bir bölümünün kölelik dönemini özlemesinden, gökten kendilerine indirilen özel gıdaları reddedip mercimek, soğan, samsak türü köle yemeğini istemelerinden anlıyoruz.

Ancak Firavun'un derdi başka. O, İsrailoğullarının Mısırlıları zaten sevmediklerini propaganda edip konuyu iki halk arasındaki bir ırk çatışmasına çevirmek istemektedir. Firavunun algı operasyonu yoluyla yürüttüğü "halkla ilişkiler veya kamu diplomasisi"ne göre, İsrailoğulları Mısırlıların köleleri olarak yaşamak istemiyorlar -oysa Mısırlılar efendiliği hak etmektedirler- dinleri ve ırkları farklı, üstelik Firavun'un tanrılığını da reddediyorlar. Demek ki bu iki topluluk arasında bir tür doku uyuşmazlığı var, düşmanlık da bundan kaynaklanmaktadır. Korkacak durum yok. Mısırlılar uyanık bir halktır, tehlikelere karşı hazırlıklı ve donanımlıdırlar.

Firavun epey asker topladı, ona katılanlar bağ bahçelerini, refah içinde sürdükleri hayatı bırakıp orduya katıldı, ordu da Kızıldeniz'de helak oldu. Mü-

cahid'e göre Mısırlıların mal mülküne ayetin "**kenz**"in çoğulu olarak "**künuz**" demesi infakı yapılmayan mal ve servete atıftır. Mısırlılar servetlerini gayrimeşru yollardan ve köle emeğini sömürerek topluyorlardı. Yüce Allah zaferi İsrailoğullarına nasip etti, Mısırlılar her şeylerini kaybettiler.

"Sabaha doğru" veya "doğuya doğru" Mısır ordusu ile Kızıldeniz kenarına gelmiş bulunan İsrailoğulları karşılaştıklarında doğal olarak İsrailoğulları korktu. Hz. Musa, azim ve kararlılıkla Allah'ın onlarla beraber olduğunu ve elbette kendilerine çıkış yolu göstereceğini söyledi. Burada iman kendini göstermektedir. Çünkü görünürde herhangi bir çıkış yolu yoktur. Önlerinde deniz, arkalarında Mısır ordusu var. Fakat Hz. Musa, henüz kendisinin de teşhis edemediği ama varlığından emin olduğu bir çıkış yolunun varlığını haber vermektedir. Hz. Musa, Firavun gibi kamu diplomasisi yapmıyor, gayba ait bir hakikati haber veriyor.

Nitekim gelen emirle asasını suya vurur, deniz ikiye yarılır. Her iki yanda sular dağ gibi yükselir, denizin ortasında yol açılır. Mısır ordusu da artık yaklaşmıştır. Hz. Musa ve kavmi açılan yoldan yürür, son ferdi de karşı kıyıya geçince sular kapanır, ortada kalan Mısır ordusu boğulur.

Hiç şüphesiz bu bir mucizedir. Allah'ın tarihe doğrudan ve apaçık müdahalesidir. Eğer Musa aleyhisselâm ve kavmi boğulsaydı tarih bugüne kadar işlediği şekilde olmayacaktı. Bu olayda "**bir ayet**" vardır: İbrahim aleyhisselamı ateş yakmadığı gibi, su da Hz. Musa'yı ve İsrailoğullarını boğmadı, tabiatın yasaları işlemedi. Hz. İbrahim ve Hz. Musa'nın yaşadığı mucizeler fizik evrende mutlak determinizmin olmadığını göstermektedir. Buna rağmen insanların çoğu inanmıyor. (Hz. Musa, Firavun'la karşılaşmalar ve İsrailoğullarıyla ilişkileri konusunda daha geniş bilgi için bkz. 2/Bakara, 49-59; 7/A'raf, 103-156; 20/Taha, 9-80 ve 28/Kasas, 3-46. ayetlerin açıklaması.)

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ اِبْرٰهِيمَ ﴿٦٩﴾ اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهٖ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٧٠﴾
قَالُوا نَعْبُدُ اَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفِينَ ﴿٧١﴾ قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ اِذْ
تَدْعُونَ ﴿٧٢﴾ اَوْ يَنْفَعُونَكُمْ اَوْ يَضُرُّونَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا
كَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٧٤﴾ قَالَ اَفَرَاَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٧٥﴾ اَنْتُمْ وَاٰبَاؤُكُمُ
الْاَقْدَمُونَ ﴿٧٦﴾ فَاِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِي اِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٧﴾

69. Onlara İbrahim'in haberini de aktar-oku:

70. Hani, babasına ve kavmine: "Siz neye kulluk ediyorsunuz?" demişti.

71. Demişlerdi ki: "Putlara tapıyoruz, bunun için sürekli onların önünde bel büküp eğiliyoruz."

72. Dedi ki: "Peki, duâ ettiğiniz zaman onlar sizi işitiyorlar mı?"

73. "Ya da size bir yararları veya zararları dokunuyor mu?"

74. "Hayır" dediler. "Biz atalarımızı böyle yaparlarken bulduk."

75. (İbrahim) **dedi ki: "Şimdi, neye tapmakta olduğunuzu gördünüz mü?"**

76. "Hem siz, hem de eski atalarınız?"

77. "İşte bunlar, gerçekten benim düşmanımdır; yalnızca âlemlerin Rabbi hariç."

Kronolojik olarak Hz. İbrahim, Hz. Musa'dan çok önce yaşamış olmasına rağmen kıssası ondan sonra anlatılmaktadır. Buradaki espri, Mekke putperestleri karşısında zor günler yaşayan Hz. Peygamber ve bir avuç cemaatine "Bu zorlukları ilk defa siz yaşıyor değilsiniz, geriye doğru Musa ve ondan çok daha önce İbrahim de yaşadı. Bu ilk insan toplumuna kadar böyle gider" mesajını vermektir.

İbrahim aleyhisselâmın babası ve kavmiyle olan mücadelesi Kur'an'ın merkezi konularından biridir, çeşitli sûrelerde farklı versiyonlarıyla ele alınmıştır (mesela bkz. 19/Meryem, 41-42; 9/Tevbe, 114; 37/Saffat, 83-113 ve bu ayetlerin açıklamasında yapılan atıflar). Hz. İbrahim'in doğup büyüdüğü toplum puta tapıcıydı, gök cisimlerine tapıyordu, cisimlerin en muhteşemi güneşin de yeryüzündeki sembolü Baal putuydu. İbrahim, hayretle onlara "Siz neye tapıyorsunuz (farkında mısınız)?" diye sorduğunda (21/Enbiya, 52-53), muhatapları putların önüne saygıyla eğildiklerini söylüyorlar. İbrahim, tapındığınız bu putlar sizi duyuyor mu, sizin bir ihtiyacınızı karşılayabiliyor mu, zarar veya fayda sağlayabiliyor mu diye sorduğunda, "hayır" cevabını veriyorlar. Demek ki onlar da bunun farkında ancak atalarından böyle görmüşler, alışkanlıkla, sorgulanmamış dini gelenek üzerinde putlara tapınıyorlar. "**Akdamun**", kavminin hayli eski, kadim sayılacak zamanlardan beri (an ceddi kadim) ve neye taptıklarını, niçin taptıklarını sorgulamadan, akıllarını kullanmadan putçuluk üzere yaşadıklarına işaret etmektedir.

Bu bir itiraftı, böylelikle İbrahim put ve heykellerin önünde eğilmenin ne kadar saçma, akıldan yoksun bir ritüel olduğunu onlara göstermiş oldu. Sadece kendileri değil, ataları da aynı durumdaydı, zaten bu saçma tapınmayı akıllarını kullanmayan atalarından tevarüs etmişlerdi. Belki de ilk defa İbrahim isminde bir genç ortaya çıkıp bu saçmalığa dikkat çekmektedir. Bir adım daha atarak İbrahim aleyhisselâm putları kendine düşman ilan etmektedir.

Hz. İbrahim'in putları "düşman" ilan etmesine çeşitli anlamlar verilmiştir: Kavmi, Allah'ı bırakıp bunlara taptıkları için İbrahim onları düşman bellemektedir. Ya da onları düşman ilan etmektedir, bu durumda "**Eğer güçleri bir şeye yetiyorsa hadi bana zarar versinler**" diye meydan okumaktadır. Veya putlar üzerinden onlara tapanları kendine düşman ilan etmektedir. En doğrusunu Allah bilir!

اَلَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِۙ ﴿٧٨﴾ وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِۙ ﴿٧٩﴾ وَاِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِۙ ﴿٨٠﴾ وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِۙ ﴿٨١﴾ وَالَّذِي اَطْمَعُ اَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيٓـَٔتِي يَوْمَ الدِّينِۜ ﴿٨٢﴾

78. **"Ki beni yaratan ve bana hidayet veren O'dur;"**

79. **"Bana yediren ve içiren O'dur;"**

80. **"Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur;"**

81. **"Beni öldürecek, sonra diriltecek olan da O'dur;"**

82. **"Din** (ceza) **günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum da O'dur;"**

78-82. ayetlerde Hanif dininin sembol ismi İbrahim aleyhisselâm tevhid inancının manifestosunu ortaya koyar: Putların değersizliğine, onlara tapanların akılsızlığına işaret ettikten sonra, asıl kendisine ibadet edilecek olanın Allah olduğunu belirtir ve dua formunda Yüce Allah'ı şöyle anlatır:

O yaratandır, her şeyi yarattığı gibi beni de O yaratmış, bana hayat vermiş, terbiye etmiş ve bana doğru yolun ne olduğunu göstermiştir. Bu, İbrahim aleyhisselâmın söz konusu diyalogu yaptığı sırada nübüvvetle görevlendirildiğini ve vahiy aldığını göstermektedir. Hayatımı idame ettirebiliyorsam, yeryüzünde beslenecek gıdalar bulabiliyorsam Allah sayesindedir, çünkü bitkileri ve hayvanları, suyu ve havayı yaratan O'dur. Sahip olduğum güç ve kuvvet O'nun bahşettiği imkândır yani hakikatte benim kendime ait bir kuvvet ve kudretim yoktur. Nesillerin idamesini, üremeyi sağlayan şehvet ve arzu yiyecek ve içeceğe bağlıdır.

Bedenimde herhangi bir hastalık vuku bulacak olsa tedavi olabiliyorum ama tedavi imkânını ve kullandığım ilaçları var eden, onlara tedavi ettirici özellikler kazandıran O'dur. "Her hastalığın bir tedavisi vardır (li külli dain deva')" denmiştir. Bitkiler veya onlardan elde edilen ilaçlar kendi kendiliklerinden hastalıkları tedavi edemezler. Hastalık, vücuda alınan fazla yiyecek ve içeceklerden oluşur. Vücuda alınan gıdalar belli bir miktarda ve dengede tutulmadığında veya tek yönlü beslenildiğinde hastalık ortaya çıkar. Hastalık genellikle insanın kendi yanlış beslenmesi, aşırı yemesi, aldığı gıdalara özen

göstermemesi sonucunda vuku bulur ki, hastalığın sebebi insanın kendisidir ancak tedavi yoluyla şifa Allah'tandır. Bu yüzden İbrahim aleyhisselâm hastalığı kendine, şifayı Allah'a nispet etmektedir.

Razi 78. ayette ilginç bir noktaya dikkat çeker. Hz. İbrahim "**Beni yarattı** (halekani)" fiilini dili geçmiş kipiyle ifade ederken, "**hidayet verir** (yehdini)" demiştir. İnsan bir kere yaratılır, insan ve eşya zatında yenilenmez fakat hidayette önemli rol oynayan akletme fiili kesintiye uğramaz, insan her zaman aklını kullanabilse kendisi için neyin faydalı veya zararlı olduğunu bilir, hidayet bulur. O halde akletme hayat boyu süren bir faaliyettir. Ve geçmişten, atalardan ne tevarüs edilirse edilsin, mirasın akli bir süzgeçten geçirilmesi gerekir. Bu sadece inanç konularıyla ilgili değil, ataların yapıp ettiklerinin tümüyle de ilgilidir. Mesela atalarımız ne kadar adildi ne kadar erdemli ve ahlaki bir hayat yaşadılar. Onları bu açılardan da vahyin ölçülerini ve selim aklımızı esas alıp kritik etmek zorundayız.

İbrahim aleyhisselâm şöyle demektedir: Yüce Allah beni öldürecek ve sonra diriltecektir. Din gününde hatalarımı bağışlayacağını umduğum O'dur. Hz. İbrahim, kesin bir ifadeyle "hatalarımı bağışlayacak" demiyor, "**bağışlayacağını umduğunu**" söylüyor. Bu elbette dünya hayatında da Yüce Allah'ın mü'minlerin hata ve günahlarını bağışlamayacağı anlamına gelmez. Kişi dünyada da bağışlansa asıl meyvesini ahirette tadar, Hz. İbrahim işin sonuna atıfta bulunmuştur. Bu beş ayette Hz. İbrahim, mü'minlere nasıl dua edileceğini de göstermiş olmaktadır.

رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿٨٣﴾ وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ
فِي الْآخِرِينَ ﴿٨٤﴾ وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ ﴿٨٥﴾ وَاغْفِرْ لِأَبِي
إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ ﴿٨٦﴾ وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ ﴿٨٧﴾ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ
مَالٌ وَلَا بَنُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٩﴾ وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ
لِلْمُتَّقِينَ ﴿٩٠﴾

83. **"Rabbim, bana hüküm** (ve hikmet) **bağışla ve beni salih olanlara kat;"**
84. **"Sonra gelecekler arasında bana bir doğruluk dili** (lisan-ı sıdk) **ver."**
85. **"Beni nimetlerle-donatılmış cennetin mirasçılarından kıl."**
86. **"Babamı da bağışla, çünkü o şaşırıp sapanlardandır."**
87. **"Ve beni** (insanların) **diriltilecekleri gün küçük düşürme,"**

88. "Malın da, çocukların da bir yarar sağlayamadığı günde."

89. "Ancak Allah'a selim bir kalp ile gelenler başka."

90. (O gün) **Cennet takvâ sahiplerine yaklaştırılır.**

83-89. ayetlerde Hz. İbrahim duasına kendi lisanıyla devam eder. Yüce Allah'tan hüküm ve hikmet istemektedir. "**Hüküm**" söz ve kararlarda, yargı ve tutumlarda isabet etmek, hak ve hakikate göre hareket edip yaşamak ve başkalarına doğru yol gösterip hayır ve fayda sağlamak gibi zengin bir anlama sahiptir; biz Türkçede bunu ancak "hüküm ve hikmet" olarak ifade edebiliyoruz. Hükümde isabet ve adalet, hikmette de zihni derinlik, araştırma melekesi, bol hayır ve eşyanın hakikatini idrake ilişkin ruhsal çaba söz konusudur.

Hz. İbrahim salihler arasına katılmayı dua etmektedir. Bu son derece önemlidir. İnsanın kurtuluşu dünyada iken iyi bir çevre içinde yaşaması, ahirette de dünyadaki iyi, salih insanlarla bir arada haşrolmasıyla mümkündür. Salih insanlar yeryüzünde sulh ve salahı, barış ve esenliği, huzur ve sükûnu isteyen, ellerine imkân-iktidar geçtiğinde, bunu temin eden veya herkese bu idealleri öğütleyip savunan kimselerdir.

Hz. İbrahim'in duası arasında yer alan "**lisan-ı sıdk**"a iki anlam verilmiştir: İlki doğruluk dili. Yani her ne konuşacaksam, neyden bahsedeceksem Rabbim bana doğru söylemeyi, hak ve hakikati ifade etmeyi nasip et. Yalan, nifak, riya, gösteriş, aldatma, iftira, temeli olmayan yaldızlı sözler, içi boş retorikler, yanıltıcı söylemler, demagoji ve polemikler, nefsi kabartan cedel benden uzak dursun. Diğer anlamı ölümümden sonra kıyamete kadar iyilikle anılmaktır. Aslında lisan-ı sıdk'ın her iki anlamı da Hz. İbrahim için tahakkuk etmiştir (37/Saffat, 108). Ondan bize intikal eden sözleri doğruluktur, hak ve hakikate işarettir. Ve biz onu hergün her namazda hayırla ve iyilikle anmaktayız. Son Peygamber (s.a.) onun hanif dinine bizi yöneltmiş, onu atamız olarak tanıtmıştır. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 95; 4/Nisa, 125; 16/Nahl, 123; 19/Meryem, 50.) Lisan-ı sıdk'ın kendisinden sonra gelecek son elçiye yani Hz. Peygamber'e gönderme olduğunu da düşünebiliriz. Zira Efendimiz de kendisinin "İbrahim'in duası" olduğunu söylemiştir.

Hz. İbrahim duasını nimetlerle donatılmış cennet talebiyle taçlandırmaktadır. Dünyadaki bunca nimetin nihai ve ebedi menzili cennettir. Hz. İbrahim, seçkin bir peygamberdir, buna rağmen cenneti talep etmektedir. Bu da bize gösteriyor ki, hiçbir kula cennetten müstağni olmak yakışmaz, yaraşmaz; "Allah aşkı"nı öne sürüp cennet nimetleri geri çevrilmez. Tam aksine her duada atamız İbrahim aleyhisselâm gibi bağışı bol olan Allah'tan cenneti talep etmeliyiz.

Hz. İbrahim kendisi için bağış istediği gibi babası için de istemektedir. Çünkü bağışlanması için dua edeceğine dair babasına söz vermişti, sözünü yerine getirmek istemişti. Ne var ki Yüce Allah tarafından babasının "Allah'a düşman" olduğu bilgisi verilince bundan vazgeçti (Bkz. Nesai, Cenaiz, 102). Sadece vazgeçmekle kalmadı, böyle bir şeye teşebbüs etmekten hızla kaçtı, kaçındı. Oysa İbrahim aleyhisselâm hayli duygulu, yumuşak huylu bir insandı (bkz. 9/Tevbe, 114 ve 19/Meryem, 41-42). Baba veya anne dâhi olsa, Allah'a inanmayan kimseler için bağışlanma istenmez, onlara rahmet okunmaz. Allah'ın rahmet etmediği kimselere kullar Allah adına rahmet dağıtamazlar.

Bağışlanmayı hak etmeyenler diriliş günü gerek şirk, batıl inanç ve temelsiz düşüncelerinden gerekse yapıp ettiklerinden dolayı aşağılık ve hakir duruma düşeceklerdir. Hz. İbrahim, bu hakir duruma atıfta bulunarak hem kendisini ve hem soyundan gelecek mü'minleri bundan koruması için Rabbine dua etmektedir. O gün rüsvaylık inkârcılar üzerine çökecektir (16/Nahl, 27). İbrahim aleyhisselâm bu sözlerle bize dua etmemizi öğütlemektedir.

"**Ancak Allah'a selim bir kalp ile gelenler başka.**" 89. ayette geçen "**Kalb-i selim**" her türlü manevi hastalıktan uzak kalp demektir. Nasıl bedenin hastalanmasına yol açan yanlış ve zararlı beslenme ise kalbi de batıl inançlar, temelsiz fikirler, şehvet ve iştiha, hırs ve ihtiras, nefsin dizginlenmez tutkuları, kibir ve gurur gibi duygu ve hasletler kalbi bozup hastalığa düçar etmektedir. Kalp manevi faaliyetlerimizin merkezidir, bu yüzden bedenimizden çok onun sağlığıyla ilgilenmek zorundayız. İnkâr, isyan, cehalet, sapkınlık, günahlara düşkünlük kalbi bozar, bu bedenin de hastalıklarına sebep teşkil eder. Organların hareketi kalpte beslenen niyet ve düşünceler sonucudur. Hz. İbrahim'in sıfatı olarak zikredilen Selim kalp (37/Saffat, 83-84) aynı zamanda İslam dinine girmeyi, silm ve selameti, sükûn ve barışı, huzur ve emniyeti ifade eder. Bu takvanın eseridir. İşte o gün cennet takvâ sahiplerine yaklaştırılır.

وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ ﴿٩١﴾ وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ
﴿٩٢﴾ مِنْ دُونِ اللَّهِ هَلْ يَنْصُرُونَكُمْ أَوْ يَنْتَصِرُونَ ﴿٩٣﴾ فَكُبْكِبُوا
فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ ﴿٩٤﴾ وَجُنُودُ إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ ﴿٩٥﴾ قَالُوا وَهُمْ فِيهَا
يَخْتَصِمُونَ ﴿٩٦﴾ تَاللَّهِ إِنْ كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٩٧﴾ إِذْ نُسَوِّيكُمْ
بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٩٨﴾ وَمَا أَضَلَّنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ ﴿٩٩﴾ فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ
﴿١٠٠﴾ وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

﴿١٠٢﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾

91. Cehennem de azgınlar için sergilenir.

92. Ve onlara: "Tapmakta olduklarınız nerede?" denilir;

93. "Allah'ın dışında olan (ilâh)**lar; size yardımları dokunuyor mu veya kendilerine yardımları oluyor mu?**

94. Artık onlar ve azgınlar onun içine dökülmüştür.

95. Ve İblis'in bütün orduları da.

96. Orada birbirleriyle çekişip tartışarak derler ki:

97. "Andolsun Allah'a, biz gerçekten apaçık bir sapıklık içindeymişiz,"

98. "Çünkü sizi (yalancı olanları) **âlemlerin Rabbiyle eşit tutuyorduk.**

99. "Bizi suçlu-günahkârlardan başka saptıran olmadı."

100. "Artık bizim için ne bir şefaatçi var,"

101. "Ne de candan-yakın bir dost."

102. "Bizim bir kere daha (dünyaya dönüşümüz mümkün) **olsaydı da imân edenlerden olabilseydik."**

103. Gerçekten, bunda bir âyet vardır ama onların çoğu imân etmiş değildirler.

104. Ve şüphesiz senin Rabbin, güçlü ve üstün olandır, esirgeyendir.

Cennet mü'minler için yaklaştırılırken, cehennem azgınlar için sergilenmiş, hazırlanmıştır. Cehennem azabına müstahak olanlara dünyada pek güvendikleri yalancı tanrıların, kurtarıcı önderlerin şimdi nerede oldukları sorulacak. Gün bugündür, sahiden güçleri yetiyorsa gelip onları kurtarsınlar (37/Saffat, 25). Değil dünyada peşlerinden sürükledikleri bahtsızlara, kendilerine bile en ufak bir yardımları dokunamaz. Yığınlar halinde ateşin içine dökülecek, adeta boca edileceklerdir. Onlarla beraber insanları doğruluktan, hak ve hakikatten saptıran İblis'in orduları da aynı akıbete uğrayacaktır.

Böylesine trajik bir günde birbirlerini suçlayacak, pişmanlıklarını açığa vuracaklardır: Dünyada sapıklık ve sapkınlık içinde yaşamışlardır, yalancı tanrıları Allah'la eşit tutmuşlar, yanlış yollarını takip etmişler, zulümlerine ortak olmuşlar, lider ve rehberleriyle hak ve hukuk ihlal etmişler. Bugün bu suçlu-günahkârları kurtaracak, Allah katında onlara şefaatçi olacak kimse yoktur. Böyle bir günde dostları, arkadaşları ve dünyada arkalarında duran destekçileri de yok olup gitmişlerdir, yapayalnız kalmışlardır. Keşke kendilerine bir fırsat daha ve-

rilse de dünyaya dönüp iyi şeyler yapabilselerdi. Ama heyhat onlara böyle bir fırsat verilmeyecektir. Uyarıldılar ama dinlemediler. Çoğu iman etmeden ölüp gittiler. Bunda da nice ibretler var, üzerinde tefekkür edip dersler çıkarmak gerekir. "Şüphesiz senin Rabbin, güçlü ve üstün olandır, esirgeyendir."

كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٠٥﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ
﴿١٠٦﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٠٧﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٠٨﴾ وَمَا
أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ
وَأَطِيعُونِ ﴿١١٠﴾ قَالُوا أَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ ﴿١١١﴾ قَالَ وَمَا
عِلْمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٢﴾ إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ
﴿١١٣﴾ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٤﴾ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿١١٥﴾ قَالُوا
لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ ﴿١١٦﴾ قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِي
كَذَّبُونِ ﴿١١٧﴾ فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
﴿١١٨﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١١٩﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدُ
الْبَاقِينَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٢١﴾ وَإِنَّ
رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٢﴾

105. Nuh kavmi de gönderilen (peygamber)**leri yalanladı.**

106. Hani onlara kardeşleri Nuh: "Sakınmaz mısınız?" demişti.

107. "Gerçek şu ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim."

108. "Artık Allah'tan korkup-sakının ve bana itaat edin."

109. "Buna karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum; ücretim yalnızca âlemlerin Rabbine aittir."

110. "Artık Allah'tan korkup-sakının ve bana itaat edin."

111. Dediler ki: "Sana, sıradan aşağılık insanlar uymuşken inanır mıyız?"

112. Dedi ki: "Onların yaptıkları hakkında benim bilgim yoktur."

113. "Onların hesabı yalnızca Rabbime aittir, eğer şuurundaysanız (anlarsınız.)"

114. "Ve ben mü'min olanları kovacak değilim."

115. "Ben, yalnızca apaçık bir uyarıcıyım."

116. Dediler ki: "Eğer (bu söylediklerine) **bir son vermeyecek olursan, gerçekten taşa tutulup kovulacaksın."**

117. Dedi ki: "Rabbim, şüphesiz kavmim beni yalanladı."

118. "Bundan böyle, benimle onların arasını açık bir hükümle ayır ve beni ve benimle birlikte olan mü'minleri kurtar."

119. Bunun üzerine, onu ve onunla birlikte olanları (insan ve hayvanlarla) **yüklü gemi içinde kurtardık.**

120. Sonra bunun ardından geride kalanları da suda-boğduk.

121. Gerçekten, bunda bir âyet vardır ama onların çoğu imân etmiş değildirler.

122. Ve şüphesiz senin Rabbin, güçlü ve üstün olandır, esirgeyendir.

Hz. İbrahim'den de geriye gittiğimizde Nuh aleyhisselâmın da benzer sebeplerle büyük zorluklarla karşılaştığını tespit edebiliyoruz. Hz. Nuh, kavmini doğru yola sokmak, isyan ve günah esasına dayalı hayat tarzlarını değiştirmek üzere Allah tarafından elçi olarak seçilmişti, kendisine sahife ve şeriat indirilmişti. İçlerinden biriydi, "kardeşleri Nuh" ibaresinden muhataplarının belki çoğuyla da yakın veya uzak akraba idi. Onları güzel bir üslupla eleştirdi, korkup sakınmalarını, onlara doğruyu ve hakkı tebliğ eden güvenilir bir elçi sıfatıyla kendisine, tebliğ ettiği ilahi hükümlere itaat etmelerini istedi. Suç ve günah bataklığına öylesine sapmışlardır ki, Nuh aleyhisselamişleyegeldikleri cürümlerin tamamını kastederek, kavmine "Sakınmaz mısınız, korkmaz mısınız?" diye sormaktadır.

Hz. Nuh onlardan herhangi bir ücret istemiyordu. Yani ne geçimini tebliğinden, vaaz ve irşatlarından temin eden bir rahip ne bir büyücü veya kâhin ne de makam, statü, zenginlik peşinde koşan biriydi. İktidar mücadeleleri üst sınıfların, avantajlı sosyal katmanların ele geçirilmesi için olur, peygamberlerin böyle hedefleri yoktu, tam aksine mümkün mertebe sade ve basit hayat yaşamayı tercih ediyorlardı. Onlardan maddi-dünyevi bir ücret istemiyordu ama Yüce Allah'tan sevap ve ecir diliyordu, çünkü onun ecrini ancak âlemlerin Rabbi verebilirdi. Benzer bir durum Hz. Peygamber (s.a.) için de söz konusu olmuştur. O da doğru yola çağırdığı kavminden herhangi bir ücret, makam veya statü istemediğini (38/Sad, 86-87) belirtmiştir.

Ancak burada ince bir nükte bulunmaktadır. Şöyle ki: Hz. Nuh ve diğer peygamberlerin, ücret talep etmemeleri, kavimlerinden kendilerine itaat etmelerini istemedikleri anlamına gelmez. 108. ayette Hz. Nuh, kavminden "**Sakınıp korkmalarını ve kendine itaat etmelerini**" talep etmektedir. "Takva"

ile "itaat" bir arada zikredilmesi önemlidir. Takva itaat'ten önce gelmiştir. Buradaki takva Allah'tan korkmak yanında elçisi aracılığıyla dikte edilen hukuka, adil yasalara ve ahlaki normlara da bir göndermedir. Buna göre suçlu günahkârlar, kendi kafalarına göre değil, Allah'tan gelen yasalara ve normlara göre hareket edecekler, suç ve günah işlemekten vazgeçecekler. Söz konusu yasaların ve normların ne olduğunu, nasıl hayata tatbik edilmeleri gerektiğini peygamber gösterip öğretecek, dolayısıyla peygambere itaat gereklidir. Peygambere itaat onun şahsına değil, İlahi Hukuk'a, Şeriat'e itaat etmeyi ifade eder. Demek oluyor ki Hz. Nuh, ücret istemiyor ama ilahi yasalara ve normlara göre kavminin kendisine itaat etmesini istiyor. Doğrudan kendisi mi hükümdar olacak, yasaları bir meclis veya kurum aracılığıyla mı uygulayacak, bu ayrı bir konudur, asıl mesele kavmin üstünde olan bir hukuka riayet ve hukukun nasıl tatbik edileceğini gösterecek ve denetleyecek olan elçiye itaattir.

Söylem ve diyaloglardan Nuh kavminin derin bir sınıflaşma içinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Zira ona ilk tabi olanlar zayıflar, yoksullar, dışlanmışlar olmasına karşılık ona ilk ve en şiddetli tepkiyi gösterenler de iktisadi ve siyasi olarak üst sınıfta yer alanlar olmuştur. Bunlara göre Nuh aleyhisselama tabi olanlar aşağı sınıftan insanlardı. Burada da üzerinde durulması gereken önemli bir nokta var:

Nuh onları yüksek sınıftan olanlarla bir tutmaya, eşitlemeye çalışıyor. Nuh aleyhisselâmın kendisine ilk tabi olanlar hakkında söylediği "Onların yapmakta oldukları hakkında benim bilgim yoktur. Onların hesabı yalnızca Rabbime aittir, eğer şuurundaysanız (anlarsınız.)" şeklinde cevap vermesi akla şunu getiriyor: Acaba ilk tebliğinde onun etrafında toplananlar henüz tam olarak kendilerini ıslah etmeyip suç işlemeye devam eden kimseler miydi? Hz. Nuh ne yaptıklarını yani belki üst sınıflara karşı ve kendi aralarında işledikleri suç ve günahları bilmediğini, ondan habersiz işliyorlarsa veya daha önceden işlemişlerse de bunun hesabının Allah'a ait olduğunu söylemektedir. Ancak bu, kendisine tabi olanların suç ve günah işleme özgürlüklerini savunduğu, onları hukuk karşısında kayırdığı anlamına gelmez. Muhtemelen ona ilk olumlu cevap verenler ilk anda kendilerini ıslah edememiş kimselerdi, onlara yaptığı tebliği hâkim sınıflara karşı salt bir sınıfsal mücadele şeklinde algılamışlardı. Nitekim uzun yüzyıllar sürecek tebliğ ve mücadele sonucunda tahakkuk edecek azaptan korunacak kişilerin hayli az olması –anlatımlara göre topu topu 80 kişi– aslında aşağı sınıftan olanların da hayat tarzlarını bütünüyle değiştirip Nuh aleyhisselama tabi olmadıklarını göstermektedir. En doğrusunu Allah bilir.

Öyle de olsa Nuh aleyhisselâm zayıf ve yoksulları kovamayacağını belirtir. Umudu onların da hayat tarzlarını ıslah etmek, sınıflar arasında adaleti tesis etmektir. Onun görevi uyarmaktır, çünkü bu sistem değişmeyecek olursa bütün toplumu bekleyen bir musibet gelecek, hepsini yok edecektir.

Ancak bütün uyarılara kulaklarını tıkadılar, bununla yetinmeyip onu yurdundan taşla kovup sürmekle tehdit ettiler. Sonunda Nuh aleyhisselâmın kavmini kendisiyle tehdit ettiği büyük azap geldi, kopan tufanla Allah'a isyan edenler yeryüzünden silinip gitti. İçlerinden ancak küçük bir mü'min grup kurtulabildi. (Daha geniş bilgi için bkz. 11/Hud, 25-49. ayetlerin açıklaması.)

كَذَّبَتْ عَادٌ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾
إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٢٥﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٢٦﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ
عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢٧﴾ أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً
تَعْبَثُونَ ﴿١٢٨﴾ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴿١٢٩﴾ وَإِذَا بَطَشْتُمْ
بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٣١﴾ وَاتَّقُوا الَّذِي
أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ ﴿١٣٢﴾ أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ ﴿١٣٣﴾ وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ
﴿١٣٤﴾ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣٥﴾ قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا
أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ ﴿١٣٦﴾ إِنْ هَٰذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ
﴿١٣٧﴾ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿١٣٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً
وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٤٠﴾

123. Ad (kavmi) **de gönderilen** (elçi)**leri yalanladı.**

124. Hani onlara kardeşleri Hud: "Sakınmaz mısınız?" demişti.

125. "Gerçek şu ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim."

126. "Artık Allah'tan korkup-sakının ve bana itaat edin."

127. "Buna karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum; ücretim yalnızca âlemlerin Rabbine aittir."

128. "Siz, her yüksekçe yere bir anıt inşa edip (yararsız bir şeyle) **oyalanıp eğleniyor musunuz?"**

129. "Ölümsüz kılınmak umuduyla sanat yapıları mı ediniyorsunuz?"

130. "Tutup yakaladığınız zaman da zorbalar gibi mi yakalıyorsunuz?"

131. "Artık Allah'tan korkup-sakının ve bana itaat edin."

132. "Bildiğiniz şeylerle size yardım edenden korkup-sakının."

133. "Size hayvanlar, çocuklar (vererek) **yardım etti."**

134. "Bahçeler ve pınarlar da."

135. "Doğrusu, ben sizin için büyük bir günün azabından korkuyorum."

136. Dediler ki: "Bizim için farketmez; öğüt versen de, öğüt verenlerden olmasan da."

137. "Bu, geçmiştekilerin 'geleneksel tutumundan' başkası değildir."

138. "Ve biz azap görecek de değiliz."

139. Böylelikle onu yalanladılar, biz de onları yıkıma uğrattık. Gerçekten, bunda bir âyet vardır ama onların çoğu imân etmiş değildirler.

140. Ve şüphesiz, senin Rabbin, güçlü ve üstün olandır, esirgeyendir.

Şimdi tarihin derinliklerinden daha yakın zamanlara gelecek olursak, benzer olayların bu dönemlerde de yaşandığını görüyoruz. Yemen taraflarında yaşayan Ad kavmi dikkate değer bir medeniyet kurmuşlardı. Mamur şehirleri, güvenli ticaret yolları, barajları, yüksek yerlere diktikleri süslü anıtları vardı. Ancak zaman içinde maddi güç ve refah onları şımartıp doğruluktan ayırdı. Onlara Hud aleyhisselâm elçi olarak gönderildi. Ve onlara yapıp ettiklerinin inkâr ve isyan olduğunu, Allah'tan korkup sakınmaları gerektiğini hatırlattı, tebliğine karşılık olmak üzere dünyevi bir talebi olmadığı hususunun özellikle altını çizdi. Ne var ki diğer inkârcı ve sapkın kavimler elçilere hangi tepkiyi gösterdilerse Ad kavmi de aynı tepkiyi gösterdi. Kendilerine gönderilen güvenilir elçiyi yalanladılar, dünya hayatına olan tutkularından, zorbalıklarından ve güç yetirdiklerine karşı işledikleri zulüm ve haksızlıklardan vazgeçmeyeceklerini söylediler. Öğüt onlar için herhangi bir anlam ifade etmiyordu.

Aldırışsızca davranan Ad kavminin Nuh aleyhisselama dedikleri şu oldu: *"Bu, geçmiştekilerin 'geleneksel tutumundan' başkası değildir."* Âyette geçen "**huluk**" yalan, boş inanç, hurafe, eskilerin uydurmaları anlamlarına gelir. Geleneksel tutum, olumsuz bir şeyi ifade etmek üzere kullanıldığında bu anlamları da kısmen ihtiva eder. Ad kavmi Hud aleyhisselâmın tebliğine aldırış etmedikleri gibi yaptıklarına karşılık herhangi bir azaba maruz kalacaklarına da inanmadıklarını belirttiler. Sonunda diğer inkârcı, isyankâr ve günahkâr kavimlerin maruz kaldığı azap onların da başına geldi, yüce Allah onları ve medeniyetlerini yerle bir etti. Âlemlerin yaratıcısı Allah ona isyan edenlere karşı üstün gelir, inananlara karşı da merhametlidir. (Daha geniş bilgi için 7/A'raf, 65-72 ve 11/Hud, 50-60. ayetlerin açıklaması.)

كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٤١﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَالِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ
﴿١٤٢﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٤٣﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٤٤﴾ وَمَا
أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٤٥﴾ أَتُتْرَكُونَ
فِي مَا هَٰهُنَا آمِنِينَ ﴿١٤٦﴾ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٤٧﴾ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا
هَضِيمٌ ﴿١٤٨﴾ وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ ﴿١٤٩﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ
وَأَطِيعُونِ ﴿١٥٠﴾ وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٥١﴾ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ
فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿١٥٢﴾ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ﴿١٥٣﴾
مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا فَأْتِ بِآيَةٍ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٥٤﴾ قَالَ
هَٰذِهِ نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ﴿١٥٥﴾ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ
فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥٦﴾ فَعَقَرُوهَا فَأَصْبَحُوا نَادِمِينَ
﴿١٥٧﴾ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ
﴿١٥٨﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٥٩﴾

141. Semud (kavmi) **de, gönderilen** (elçi)**leri yalanladı.**

142. Hani onlara kardeşleri Salih: "Sakınmaz mısınız?" demişti.

143. "Gerçek şu ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim."

144. "Artık Allah'tan korkup-sakının ve bana itaat edin."

145. "Buna karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum;"

146. "Siz burada güvenlik içinde mi bırakılacaksınız?"

147. "Bahçelerin, pınarların içinde,"

148. "Ekinler ve yumuşak tomurcuklu göz alıcı hurmalıklar arasında?"

149. "Dağlardan ustalıkla zevkli evler yontuyorsunuz."

150. "Artık Allah'tan sakının ve bana itaat edin."

151. "Ve ölçüsüzce davrananların emrine itaat etmeyin."

152. "Ki onlar, yeryüzünde bozgunculuk çıkarıyor ve dirlik-düzenlik kurmuyorlar (ıslah etmiyorlar)**."**

153. Dediler ki: "Sen ancak büyülenmişlerdensin."

154. "Sen yalnızca bizim benzerimiz olan bir beşerden başkası değilsin; eğer doğru sözlü isen, bu durumda bir âyet (mucize) **getir-görelim."**

155. Dedi ki: "İşte, bu bir dişi devedir; su içme hakkı (bir gün) **onun, belli bir günün su içme hakkı da sizindir."**

156. Ona bir kötülükle dokunmayın, sonra büyük bir günün azabı sizi yakalar.

157. "Sonunda onu (yine de) **kestiler ancak pişman oldular."**

158. Böylece azap onları yakaladı. Gerçekten, bunda bir âyet vardır ama onların çoğu imân etmiş değildirler.

159. Ve şüphesiz, senin Rabbin, güçlü ve üstün olandır, esirgeyendir.

Semud kavminin elçilere karşı tutumu Ad ve diğerlerinin tutumundan farksızdır. Tarih adeta tekerrür etmektedir. Kur'an'ın başka yerlerinde de ele alınan bu kıssa burada bir kere daha hatırlatılmaktadır. Bu pasajda da Salih aleyhisselâm kendini elçi olarak tanıtmaktadır. Kavmi onu yakından tanır, güvenilir bir insandır. Hz. Nuh gibi kendilerinden herhangi bir ücret, makam-mevkii talep etmemektedir. Kavmi doğruluktan sapmış, maddi güç ve zenginlik onları yoldan çıkarmış bulunmaktadır. Bağ, bahçe ve pınarların süslediği şehirlerde Allah'ı unutmuşlardır. Dağlarda, yüksek yerlerde mimari harikası evler yontmakta, çölde su kanalları inşa etmektedirler. Toplum üzerinde derin etkisi olan bir çete vardır, bu inisiyatifi elinde bulunduran sert çekirdektir (27/Neml, 45-53). Eğer sınırları aşan zalimlere ve zorbalara uymaktan vazgeçmeyecek, kısaca tevbe edip hayat tarzlarını değiştirmeyecek olurlarsa başlarına büyük bir musibet gelecektir. Ölçüyü aşanlar yeryüzünde bozgunculuk çıkarıyor, dirlik düzeni bozuyorlar.

Kavminin Salih aleyhisselama verdikleri cevap şu olmuştur: "Sen büyülenmiş birisin, bizim gibi bir insansın, olmadık şeylerden söz ediyorsun. İddianda doğruysan bize bir mucize göster." Talepleri yerine getirilir. Onlara Allah'tan bir işaret olarak dişi bir deve verilir. Kaynakların kısıtlı olması hasebiyle suyun hayli önemli olduğu Semud kavminden istenen dönüşümlü olarak suyun kullanılmasıdır. Bir gün kendileri diğer gün develer ve kendilerine işaret olarak gönderilen deve su içecektir. Fakat Semud halkı uyarıya kulak asmadı, hayvanlara ayrılan hakkı ihlal edip dişi deveyi kestiler. Keser kesmez de pişman oldular ama bir kere suçu işlemişlerdi, böylece yaptıklarının karşılığı olarak onlara büyük bir azap geldi. İman etmediler, cezalarını buldular. Yüce Allah herkese güç yetirir, inananlara da merhamet eder. (Hz. Salih ve kavmi olan mücadelesi için bkz. 7/A'raf, 73-79; 11/Hud, 61-68. ayetlerin açıklaması.)

Semud kavmi üzerinde düşündüğümüzde, iktisadi büyüme, sınırsız servet

biriktirme ve bununla bağlantılı yenileri yapıldıkça bir türlü ihtiyaçları karşılamaya yetmeyen köprüleri, havaalanlarını, metroları, futbol stadyumlarını, otobanları, dev alışveriş merkezlerini, ihtişamlı sarayları hatırlarız. Böyle bir medeniyette her şey cesametle, güç ve servetle ölçülmektedir. Nicelik niteliğin önüne geçmiş, toplumu fiili bir materyalizm etkisi altına almıştır. Zihni ve manevi melekeleri dünyevileşmiş blokajlar altında işlemez hale gelmiş bir topluma uyarıcı peygamber gönderilmektedir.

Salih aleyhisselâmın kavmine sınav konusu olarak dişi deveyi işaret etmesi anlamlıdır. Tefsirciler, bunun bildiğimiz bir dişi deve olduğunu düşünmüştür. Tasavvuf ehli ise, dişi devede manevi boyutlar, mesela kalp gözünü, feraset ve basireti aramışlardır. Kavim bunları kaybetmişti. Belki dişi deve ruh ufkunu, derinliği, ahlaki sorumluluk ve hukuki sınırları, doğurgan ve üretken tabiatın hassas ekolojik dengesini simgelemektedir. Yoldan çıkmış toplum bunların tümünü umursamaz hale gelmişti, hayatında, toplumsal düzeninde bunların tümünü kolayca öldürmüştü. En doğrusunu Allah bilir!

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٦٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٦١﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٦٢﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٦٣﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٤﴾ أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٥﴾ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴿١٦٦﴾ قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ ﴿١٦٧﴾ قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ ﴿١٦٨﴾ رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٩﴾ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٧٠﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٧١﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ ﴿١٧٢﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ ﴿١٧٣﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٧٥﴾

160. Lut (kavmi) **de, gönderilen** (elçi)**leri yalanladı.**

161. Hani onlara kardeşleri Lut: "Sakınıp korkmaz mısınız?" demişti.

162. "Gerçek şu ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim."

163. "Artık Allah'tan korkup-sakının ve bana itaat edin."

164. "Buna karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum; ücretim yalnızca âlemlerin Rabbine aittir."

165. "Siz insanlardan (cinsel arzuyla) **erkeklere mi gidiyorsunuz?**

166. "Rabbinizin sizler için yaratmış bulunduğu eşlerinizi bırakıyorsunuz. Hayır, siz sınırı çiğneyen bir kavimsiniz."

167. Dediler ki: "Ey Lut, eğer (bu söylediklerine) **bir son vermeyecek olursan, gerçekten** (burdan) **sürülüp çıkarılanlardan olacaksın."**

168. Dedi ki: "Gerçekten ben, sizin bu yaptığınıza öfke ile karşı olanlardan-buğzedenlerdenim."

169. "Rabbim, beni ve ailemi bunların yaptıklarından kurtar."

170. Bunun üzerine onu ve bütün ailesini kurtardık.

171. Yalnızca geri kalanlar içinde bir kocakarı hariç.

172. Sonra geride kalanları yerle bir ettik.

173. Ve üzerlerine bir yağmur yağdırdık; uyarılıp-korkutulanların yağmuru ne kötü.

174. Gerçekten, bunda bir âyet vardır ama onların çoğu imân etmiş değildirler.

175. Ve şüphesiz, senin Rabbin, güçlü ve üstün olandır esirgeyendir.

Bu bölümde Lut aleyhisselâmıngünahkâr kavmiyle olan mücadelesi anlatılır. Lut kavmini yok eden sebepler ile zikri geçen diğer kavimlerin yokoluşuna yol açan sebepler özde aynıdır: Allah'ın koyduğu sınırların aşılması. Kimi yoksulları ezerek bunu yapar kimi azgın ihtiraslarına kapılır, Allah'ı unutur kimi yenemediği gurur ve kibrinin esiri olur kimi de ahlaki sınırları aşar. Lut aleyhisselâmın peygamber olarak gönderildiği kavmin sorunu eşcinselliktir (oğlancılık-homoseksüellik-lutilik veya livata).

Hz. Lut, İbrahim aleyhisselâmın yeğenidir. İbn-i Kesir babasının Harun olduğunu söyler. Hz. İbrahim'le Irak'tan Harran üzerinden Filistin'e gelmişlerdir. Elçi olarak gönderildiği kavim yani Sodom ve Gomore halkı Ürdün mıntıkasında yaşamaktadır. Aralarında eşcinsellik salgın bir hastalık gibi yayılmış bulunmaktadır. Neredeyse kimsenin kadınların yüzüne baktığı yok. Kur'an'ın ilgili ayetlerinin zahirinden (7/A'raf, 80 ve 29/Ankebut, 28) beşeriyetin tarihinde eşcinselliğin ilk defa bu kavim arasında ortaya çıktığı intibaı doğmaktadır. Ancak bu sapkınlığın kitlesel manada mı ilk defa bir halkın hayatında görüldüğü sorulmaya değer. Eğer bu manada anlamak icap ederse, bu demektir ki Sodom ve Gomore'den önce de eşcinsellik yaşanmış ancak bu düzeyde kitlesel bir günah boyutuna ulaşmamıştır. Lut kavminde görülen eşcinselliğin aleniyet ka-

zanması, utanmazca savunulur olması; belki de bu manada yüce Allah "Sizden önce hiç kimsenin (âlemlerin) yapmaya cesaret edemediği şeyi" yapıyor yani eşcinselliği aleni savunuyorsunuz buyurmaktadır. En doğrusunu Allah bilir.

Lut aleyhisselâm diğer elçiler gibi Allah tarafından kendilerine güvenilir bir elçi olduğunu belirtir. İçine düştükleri bu günah fiilin sapkınca olup sınırları aşmak anlamına geldiğini, bundan dolayı korkup sakınmaları gerektiğini belirtir. Bunu yaparken kendilerinden bir ücret, makam-mevki talep etmiyor. Onun ecrini Allah verecektir.

165-166. ayetlerin söz diziminden kadınların bir kenara itildiği bu hayat tarzında ailenin çökmekte olduğu anlaşılıyor. İfade dikkat çekicidir: "**Siz insanlardan** (cinsel arzuyla) **erkeklere mi gidiyorsunuz? Rabbinizin sizler için yaratmış bulunduğu eşlerinizi bırakıyorsunuz"**. Bu bize açıkça konan ahlaki sınırların çiğnenmesi durumunda normal hayatın, toplumun temel yapı taşı olan ailenin devam edemeyeceğini göstermektedir. Tefsirciler, 166. ayette geçen "**mahalakeleküm** (Allah'ın sizin için yarattığı)" cümlesinin kadınların önlerinden yani cinsel organlarından kinaye olduğunu söylemektedirler. Mücahid der ki: "Kadınların önlerini bıraktınız, erkeklerin ve kadınların arkalarına dolandınız" demektir. Buna göre söz konusu beliğ ifade Lut kavminin büyük hastalığı olan eşcinselliğe zarif bir gönderme olmaktadır. Hz. Lut da, bu çirkin fiili terketmelerini, aksi halde başlarına büyük bir azabın geleceğini söylemektedir. Eşcinselliğin insanı azgın hale getirdiğini bu ayetlerden anlıyoruz, eşcinseller kendi ahlaksızlıklarını sürdürmek için eleştirenleri cezalandırma yolunu seçerler.

Ancak Hz. Lut'un verdiği cevap son derece ilginçtir: "**Gerçekten ben, sizin bu yaptığınıza öfke ile karşı olanlardan-buğzedenlerdenim**. (26/168)" Razi ayette geçen ve bizim "**öfke ile karşı olmak-buğzetmek**" şeklinde tercüme ettiğimiz "**El Kıla**"nın şiddetli düşmanlık ve buğz anlamında kullanıldığını söyler ki, bu düşmanlık kalbe ve ciğerlere işleyen cinstendir. Bundan Hz. Lut'un eşcinsellere ve eşcinselliğe hiçbir şekilde hoşgörü ve anlayışla bakmadığını, tam aksine elinden geldiğince düşmanlık besleyip kendini ve ailesini uzakta tutmaya çalıştığını anlıyoruz. Eşcinsel saldırganlık karşısında Allah'a kendisini ve ailesini koruyup kurtarması için dua eder.

Sonunda bu günahkârlara beklenen azap gelir, bir gece sabaha doğru şehirleri üzerlerine yağan kükürt ve ateş meteorlarıyla yerle bir olur, hepsi ölür. Hz. Lut ve ailesi kurtulur ancak ona inanmadığı ve kendisi gibi düşünmediği anlaşılan karısı hariç. O da uyarılara rağmen şehri terkederken geriye dönüp baktığı için kurtulmaz. Bazılarına göre kükürt, ateş topları veya kireçle şehrin

yok edilmesi eşcinsel bünyelerinde yuvalanmış olan mikropların atmosfere karışması durumunda başka yerlerde yaşayanlara bulaşması ihtimaline karşı tedbirli azaptır.

Lut kavminin başına gelenler ibretle üzerinde durulmalıdır. Azmışlardı, sapkın hayat tarzına saplanıp Allah'a ve koyduğu ahlaki sınırlara isyan etmişlerdi ama sonunda yüce Allah onlara üstün geldi, kendisine iman edenleri esirgeyip azabın dışında tuttu. Bu olay Tevrat'ta da (Tekvin, 13: 8-12 ve 19: 24-26) anlatılmaktadır. (Ayrıca bkz. 11/Hud, 81-83; 15/Hicr, 53-74; 26/Şuara, 160-175; 27/Neml, 54-59; 29/Ankebut, 28-35; 66/Tahrim, 10.)

كَذَّبَ اَصْحَابُ لْـَٔيْكَةِ الْمُرْسَلِينَۚ ﴿١٧٦﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ اَلَا تَتَّقُونَۚ ﴿١٧٧﴾ اِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ اَمِينٌۙ ﴿١٧٨﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِۚ ﴿١٧٩﴾ وَمَا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍۚ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَمِينَۚ ﴿١٨٠﴾ اَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَۚ ﴿١٨١﴾ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِۚ ﴿١٨٢﴾ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَاۤءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِدِينَۚ ﴿١٨٣﴾ وَاتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْاَوَّلِينَۚ ﴿١٨٤﴾ قَالُۤوا اِنَّمَاۤ اَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَۙ ﴿١٨٥﴾ وَمَاۤ اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَاِنْ نَظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَۚ ﴿١٨٦﴾ فَاَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِنَ السَّمَاۤءِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَۚ ﴿١٨٧﴾ قَالَ رَبِّي اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِۜ اِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٨٩﴾ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةًۜ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٩٠﴾

176. Eyke halkı da, gönderilen (peygamber)**leri yalanladı.**

177. Hani onlara Şuayb: "Sakınmaz mısınız?" demişti.

178. "Gerçek şu ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim."

179. "Artık Allah'tan korkup-sakının ve bana itaat edin."

180. "Buna karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum; ücretim yalnızca âlemlerin Rabbine aittir."

181. "Ölçüyü tam tutun ve eksiltenlerden olmayın."

182. "Dosdoğru olan terazi ile tartın."

183. "İnsanların eşyasını değerden düşürüp-eksiltmeyin ve yeryüzünde bozguncular olarak karışıklık çıkarmayın."

184. "Sizi ve önceki yaratılmışları yaratandan sakının."

185. Dediler ki: "Sen ancak büyülenmişlerdensin."

186. "Sen, yalnızca benzerimiz olan bir beşerden başkası değilsin ve biz senin gerçekte yalancılardan olduğunu sanıyoruz."

187. "Eğer doğru sözlü isen, bu durumda gökten üstümüze bir parça düşür."

188. Dedi ki: "Rabbim, yaptıklarınızı daha iyi bilir."

189. Sonunda onu yalanladılar, böylece onları o gölgelik-gününün azabı yakaladı. Gerçekten o, büyük bir günün azabıydı.

190. Gerçekten, bunda bir âyet vardır ama onların çoğu imân etmiş değildirler.

191. Ve şüphesiz, senin Rabbin, güçlü ve üstün olandır, esirgeyendir.

Bu sûrede beşeriyetin inkâr, isyan ve günah tarihinden verilen yedinci örnek Eyke halkının durumudur. Bu halka elçi olarak Şuayb aleyhisselâm gönderilmişti. A'raf sûresinde Hz. Şuayb'ın Medyen halkına da elçi gönderildiği belirtilir (7/85-86). Tefsircilere göre Eyke ve Medyen iki ayrı topluluktur. İlki şehrin merkezinde, diğeri banliyösünde yaşamaktaydı. Dolayısıyla Hz. Şuayb her iki topluluğun da peygamberidir.

176. ayette "**Eyke halkı da, gönderilen** (peygamber)**leri yalanladı**" buyrulur. İslam bilginlerine göre, bir kavmin bir peygamberi yalanlaması, diğer bütün peygamberleri yalanlamasıyla aynı şeydir. Çünkü peygamberlerin tamamı:

a) Allah'tan vahiy almışlardır;

b) Birbirlerinin kardeşleridir, birbirlerini tasdik ve teyit ederler;

c) Şeriatları arasında bazı farklılıklar olsa bile, hepsi aynı mesajı, tevhid inancını tebliğ etmektedirler.

Diğer kavimlere elçileri her neyi söylüyor idiyse Şuayb aleyhisselâmın da söylediği aynıdır. Bu halk iktisadi bakımdan hayli gelişmişti, zengindi. Ancak ticari ahlakını kaybetmiş. Gayrimeşru yollardan servet biriktirmek veya kazanç elde etmek ekonomik faaliyetlerinin esası haline gelmişti. Kendileri aldıkları zaman başka, sattıkları zaman başka yol takip ediyorlardı. Verirken kısıyor, alırken arttırıyorlardı. İnsanların mallarını, meta ve emeklerini değerden düşürüp sömürü konusu yapıyorlardı. Ekonomik ilişkileri hile, aldatma ve sömürüye dayanıyordu. Şuayb peygamber onlara "Sizi ve önceki yaratılmışları yaratan Allah'tan sakının" deyip uyarmaktadır. Öyle bir Tanrı'dan bahsetmektedir ki, bütün yaratıkları veya onlardan önceki insan nesillerini O yaratmıştır.

Kendilerinden önceki inkârcı ve günahkâr kavimlerin benzeri tepki göste-

rip peygamberi büyülenmekle suçluyorlar. Şuayb da kendileri gibi bir insandır, onlardan herhangi bir üstünlüğü yoktur. Üstelik yalan söylemektedir. İddiasını kanıtlamak istiyorsa gökten üzerlerine azap yağdırsın. Sonunda meydan okudukları azap geldi, tefsircilerin anlatımına göre yıkıcı bir depremle yok oldular. Öylesine ki gökyüzünü toz dumandan kalın gölgeler kapladı. Hz. Şuayb'ı yalanlayan halkının başına gelen olaylarda ibret alınacak hususlar var, yazık ki insanların çoğu bundan gerekli dersleri çıkarmıyorlar : "Şüphesiz, senin Rabbin, güçlü ve üstün olandır, esirgeyendir." (Hz. Şuayb ve kavmiyle olan mücadelesi için bkz. 7/A'raf, 85-93; 11/Hud, 84-95 ve 15/Hicr, 78/79 ayetlerin açıklaması)

وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٩١﴾ وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٩٢﴾
نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿١٩٤﴾
بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ﴿١٩٥﴾ وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾ أَوَلَمْ يَكُنْ
لَهُمْ آيَةً أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٩٧﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ
الْأَعْجَمِينَ ﴿١٩٨﴾ فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١٩٩﴾ كَذَٰلِكَ
سَلَكْنَاهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿٢٠٠﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ
الْأَلِيمَ ﴿٢٠١﴾ فَيَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٠٢﴾ فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ
مُنْظَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٠٤﴾ أَفَرَأَيْتَ إِنْ مَتَّعْنَاهُمْ
سِنِينَ ﴿٢٠٥﴾ ثُمَّ جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٢٠٦﴾ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا
كَانُوا يُمَتَّعُونَ ﴿٢٠٧﴾ وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ ﴿٢٠٨﴾
ذِكْرَىٰ وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٢٠٩﴾

192. Gerçekten o (Kur'ân), **âlemlerin Rabbinin** (bir) **indirmesidir.**

193. Onu Ruhu'l-emin indirdi.

194. Uyarıcılardan olman için, senin kalbinin üzerine (indirmiştir).

195. Apaçık Arapça bir dille.

196. Ve hiç şüphesiz, o (Kur'ân), **geçmişlerin kitaplarında da vardır.**

197. İsrailoğulları bilginlerinin onu bilmesi onlar için bir delil (âyet) **değil mi?**

198. Onu Arapça bilmeyen birine indirmiş olsaydık.

199. Böylece onlara okusaydı, yine ona imân edecek değillerdi.

200. Biz onu, suçlu-günahkârların kalbine işte böyle işledik.

201. Onlar, o pek acı azabı görünceye kadar ona inanmazlar.

202. Artık o (azap)**, kendileri şuurunda olmadan onlara apansız gelecektir.**

203. Derler ki: "Bize bir süre tanınır mı?"

204. Onlar yine de azabımızı çabuklaştırmak mı istiyorlar?

205. Gördün mü; biz onları yıllarca yararlandırsak,

206. Sonra kendilerine va'dolunan (azap günü) **gelirse,**

207. Onların 'meta ile yararlandıkları' şey, kendilerini (görecekleri azaptan) **bağımsız kılamaz.**

208. Kendisi için bir uyarıcı olmaksızın, biz hiçbir ülkeyi yıkıma uğratmış değiliz.

209. (Onlara) **Hatırlatma** (yapılmıştır)**; biz zulmedici değiliz.**

Yukarıda anlatılan kıssaların içinde yer aldığı Kur'an, Allah'tan indirilmiş bir kitaptır (36/Yasin, 5). Bunda en ufak bir şüphe yoktur. Zira bu kitabı peygamberin kalbine indiren güvenilir-emin ruh yani Cebrail aleyhisselâmdır. Kur'an-ı Kerim'de "Cebrail'e Ruhu'l Emin", "Ruhu'l Kudüs", "Şedidü'l Kuva" gibi isimler verilmiştir. Cebrail güvenilir ruh olması hasebiyle Levh-i Mahfuz'dan almasına izin verilen bilgileri peygamberin kalbine olduğu gibi indirir (2/Bakara, 87, 97); getirdiği bilgi ve haberlerde, hüküm ve mesellerde en ufak bir değişiklik yapmaz, bu açıdan güvenilirdir. Ruhu'l Kudüs'tür (16/Nahl, 102) yani kutsal ruhtur, harici hiçbir kuvvet ona kir sıçratamaz, onun kullandığı kanalları, mecraları ihlal edemez; getirdiği vahiy ile bizim nefislerimizdeki kiri temizler, ruhumuzu arındırır. Mutahhardır. Ve Şedidü'l Kuva'dır; güçlü, kuvvetli, kudret sahibidir. Güç ve kudretini yüce Allah'tan almaktadır.

Kur'an'ı peygamberin kalbine uyarıcı olması için indirmiştir. Yani hem dünyada insanların yapıp ettiklerinin hangilerinin doğru hangilerinin yanlış oldukları konusunda bilgilendirip uyaracak hem dünyadaki fiillerinin ahirette önlerine nasıl çıkacağı konusunda onlara haber verecektir. Bu kitap Arapça olarak indirildi ama geçmiş kavimlere indirilen kitaplarda da mesajının özü ve içerdiği ana hükümler bulunuyordu. Bunu Kitap ehli bilginleri teyit eder. Rivayete göre Kur'an'ın bazı ayetlerini Medineli Yahudi bilginlerine gösteren Mekkeliler, bunun dini değerini sormuşlardır. Onlar da benzer ifadelerin kitaplarında yer aldığını teyit etmişlerdir.

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın birliği, ahiret, nübüvvet gibi inanç esasları; peygamber kıssaları, ana şer'i hükümler (helal ve haramlar) bakımından kendisinden önceki kitapların ihtiva ettikleriyle aynıdır, nihayet peygamberlere indirilen kitap ve sahifelerin tümü aynı kaynaktan fışkırmışlardır. Mekkeliler, Yahudi bilginlerinden söz konusu teyidi almalarına rağmen inkârda inat etmeye devam ettiler. Oysa Kur'an vahyiyle karşılaşan bazı Yahudi bilginleri iman bile etmişti (29/Ankebut, 47)

Kur'an'ın Arapça indirilmiş olması Araplara mahsus bir kitap olduğu anlamına gelmez (7/A'raf, 158). Hz. Peygamber (s.a.) Arapların içinde yaşadığı ve Arapça konuştuğu için bu dille indirilmiştir. Diyelim ki Türkçe, Farsça ve Kürtçe indirilseydi, yine inanmayacaklardı, bu sefer ki bahaneleri şu olacaktı: Biz bu dili bilmiyoruz. 198. ayette geçen "**a'cemi**" Arap olmayanlara denir. Araplar Arapça konuşmayanlara sözü güzel anlamayan veya meramını tam olarak ifade edemeyenlere a'cemi der, Türkçede kullandığımız "acemi (toy, deneyimsiz)" de buradan gelir. (Kur'an'ın Arapça indirilmesiyle ilgili hikmet için bkz. 12/Yusuf, 2; 13/Ra'd, 37 ve 39/Zümer, 28). İnanmayanlar Kur'an'ın Arapça indirilmiş olmasını bile inkârları için bir bahane olarak kullandılar, çünkü onlara göre Hz. Muhammed (s.a.) zaten Arapça konuşuyordu, dolayısıyla bu kitabı kendisi uydurmuş olmalıydı (11/Hud, 13; 16/Nahl, 103).

Aslında onlar Kur'an'ı anlıyorlar, kendilerinden neyi talep ettiklerini biliyorlardı. Mesaj kalplerine işlemiş bulunmaktadır yani onu idrak etmektedirler. Ancak suçlu-günahkâr (mücrim) oldukları, başka deyişle nefislerinin istek ve tutkularından, kibir ve gururlarından, zararlı alışkanlıklarından, yanlış hayat tarzlarından, zulüm ve isyanlarından vazgeçemedikleri için ona sırtlarını dönüyorlar. (46/Ahkaf, 10.) Bu dün için öyle olduğu gibi bugün için de öyledir. Tabii ki böylelerini bekleyen acıklı bir azap vardır. Azap ansızın gelecek ve kendilerine ikinci bir fırsat tanınmayacaktır. Onlara yıllar yılı mühlet tanınsa, dünya hayatından yararlanacak olsalar da, sonunda azap geldiğinde bu onların kurtuluşunu sağlamayacak; dünyevi güç ve iktidarları, servet ve ihtişamları onları korumaya yetmeyecektir. Yüce Allah, kendisine elçi gönderip uyarmadıkça hiçbir ülkeyi veya şehri yıkıma uğratmamıştır, mutlaka onlara hatırlatmalar, uyarılar yapılmıştır. Allah kimseye haksızlık etmez.

وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ ﴿٢١٠﴾ وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٢١١﴾
إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ ﴿٢١٢﴾ فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَتَكُونَ مِنَ
الْمُعَذَّبِينَ ﴿٢١٣﴾ وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ ﴿٢١٤﴾ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ

اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢١٥﴾ فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢١٦﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿٢١٧﴾ الَّذِي يَرَاكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٢١٨﴾ وَتَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ ﴿٢١٩﴾ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٢٢٠﴾

210. Onu (Kur'ân'ı) **şeytanlar indirmemiştir.**

211. Bu, onlara yaraşmaz ve güç de yetiremezler.

212. Çünkü onlar, (vahyedileni) **işitmekten kesin olarak uzak tutulmuşlardır.**

213. Allah ile beraber başka bir ilâha yalvarıp-yakarma, sonra azaba uğratılanlardan olursun.

214. (Öncelikle) **En yakın hısımlarını** (aşiretini) **uyar.**

215. Ve mü'minlerden, sana tâbi olanlara (koruyucu) **kanatlarını ger.**

216. Eğer sana isyan edecek olurlarsa, artık de ki: "Gerçekten ben, sizin yaptıklarınızdan uzağım."

217. Sen, O güçlü ve üstün, esirgeyici olan (Allah)**'a tevekkül et.**

218. O, kıyam ettiğin zaman seni görüyor.

219. Secde edenler arasında dönüp dolaşmanı da.

220. Hiç şüphesiz, O, işitendir, bilendir.

Arap müşriklerinin en büyük sorunu vahiy hakikatini inkâr etmeleridir. Vahiy gerçeğini bir türlü akıllarına sığdıramıyorlardı. Allah, nasıl olur da bir melek aracılığıyla Muhammed (s.a.) gibi kendileri gibi insan olan birine vahiy indirir? Bu bugün de deistlerin bir türlü aşamadıkları zihni handikaplardan biridir. Bu yüzden peygamberi ya yalancılıkla veya kitabı kendinden uydurmuş olmakla veya başkaları, özellikle cin ve şeytan gibi görünmez varlıkların etkisinde kalmakla suçluyorlardı. Bugünün deistleri şeytan ve cinlere pek inanmadıkları için, Hz. Peygamber'in Kur'an'ı kendisinin dikte ettirdiğini iddia etmektedirler. (81/Tekvir, 25-27.

210. ayet bu iddiayı reddeder, Kur'an'ı şeytanların veya başka varlıkların, mesela cinlerin asla bu güç ve imkâna sahip olamayacaklarını belirtir. Sözünü ettikleri varlıklar vahyin hem kaynağından hem kanalından uzakta tutulmuşlardır. Böyle bir işe yeltenecek olsalar yanarlar (15/Hicr, 16-18). Üstelik Kur'an sadece insanlara değil, cinlere de gönderilmiştir. İnsanlarla cinlerin tümü bir araya gelse, bütün bilgi birikimlerini ve zihinsel melekelerini seferber edecek olsa Kur'an'ın bir benzerini meydana getiremezler (bkz. 17/İsra, 88).

Bir yere kadar vahye inanmayanları ikna etmeye çalışmalı. Ancak bilinmeli ki bunların iddia ve suçlamaları bir türlü bitmez. Gelen vahiy, Hz. Peygamber'e iddialara cevap verirken öte yandan tebliğine devam etmesini emreder. Davetin esası Allah'tan başka varlıkların ulûhiyete ilişkin vasıflarının iptal edilmesidir. Razi bu emrin Hz. Peygamber'e değil, onun üzerinden başkalarına yani muhataplara olduğunu söylemektedir. Kim Allah'tan başkasına yalvarıp yakarırsa, onu mutlak güç ve kudret sahibi görüp onun iradesine teslim olursa azaba uğratılanlardan olur.

214. ayet tebliğde kullanışlı bir yöntemi tavsiye eder: Kişi öncelikle en yakınlarından başlamalı. Ayette geçen "**aşiret**" 10 ve daha fazla kişiden meydana gelen insan topluluğudur (aşere). Aşiretin üyeleri arasında kan ve akrabalık bağı bulunur, birbirlerine karşı sorumluluk ve yükümlülükleri söz konusudur. Birden fazla aşiretin bir araya gelmesinden "**kabile**", birden fazla kabilenin meydana gelmesinden "**kavim**", birden fazla kavmin bir araya gelmesinden "**şa'b** (halk)" ve birden fazla şa'bın, halkların aynı inanç ve ideal etrafında bir araya gelmesinden "**ümmet**" meydana gelir. Aşiret, kabile ve kavim aynı coğrafi mekân üzerinde ve aralarında kan ve akrabalık bağı bulunan insanlar topluluğudur; şa'b ise farklı aşiret, kabile ve kavimlerin bir bölgede bir araya gelmesi olup bunların arasında kan ve akrabalık bağı yoktur, coğrafi bölge (toprak-ülke) birliği vardır. Ümmet ise evrenseldir, dünyanın neresinde olursa olsun, İslam dinine mensup olan kimseler ümmetin tabii üyeleridirler.

Hz. Peygamber de Mekke'de önce en yakınlarını İslam'a davet etmekle başlamıştır. Çünkü en yakınlarla iletişim kurmak daha kolaydır. Müslim'de yer alan bir rivayete göre, Hz. Peygamber, ilk tebliğe başladığında sadece bir aşiret veya kabileyi değil, Mekke'dekilerin hepsini toplayıp peygamberliğini ilan etmiştir: Hitabında zikrettiği kabile ve şahıslar şunlardır: Abdüşşems oğulları, Ka'b bin Luhey oğulları, Abdülmenaf oğulları, Haşim oğulları, Abdülmuttalib oğulları ve kızı Fatıma (Müslim, İman, 348).

Arada bulunan kan ve akrabalık bağı tebliğin kabulünü kolaylaştırır. Ancak başta amcası Ebu Leheb olmak üzere diğerlerinden beklediği olumlu tepkiyi alamamıştır. Efendimiz'e hemen inanan küçük yaşında amcasının oğlu Hz. Ali olmuştur.

Yakın akraba olsa bile iman kardeşliği her şeyin üstündedir: "Ve mü'minlerden, sana tâbi olanlara (koruyucu) kanatlarını ger." Bu aşiret bağına öncelik verilmesinin tebliği kolaylaştırıcı faktör olarak görüldüğünü gösterir. Hz. Peygamber'den istenen hangi aşiret, kabile, kavim, halk veya bölgeden olursa olsun bütün mü'minlere kol kanat germesidir. Amcası olduğu halde Ebu Leheb

Efendimiz'in en büyük hasmı kesildi, Efendimiz asla ona herhangi bir ailevi yakınlık dolayısıyla iltimas geçmedi, aksine inen Leheb sûresi (111) onu ve karısını ateşin odunu olarak tasvir etti. Hz. Nuh'un, kendisine uymadığı için oğlu ailesinden sayılmadı. (İslam kardeşliği için bkz. 9/Tevbe, 23-24; 49/Hucurat, 10; 60/Mümtehine, 1-3; 58/Mücadele, 22.) Peygambere, sahabelere veya takva sahibi bir mü'mine kan bağına dayalı yakınlığın kimseye faydası yoktur. Kişiyi sadece sahih imanı ve salih ameli kurtarır (Buhari, Tefsir, 26).

Akraba veya başkası peygamberin tebliğine karşı çıkanlarla ilişkiyi kesmesi emredilir. Onlar neyi tercih edip yapıyorlarsa bu onların fiili olur, ne peygamber ne Müslümanlar bundan sorumlu tutulur (109/Kâfirun, 6). Yapılması gereken Allah'a tevekkül etmektir, zira O üstün ve güçlüdür, merhamet sahibidir. Yüce Allah her nerede olursa olsun, elçisini yalnız başına ve mü'minlerle birlikte secdeye gittiğinde görüyor. "**Hiç şüphesiz, O, işitendir, bilendir.**"

هَلْ أُنَبِّئُكُمْ عَلَىٰ مَنْ تَنَزَّلُ الشَّيَاطِينُ ﴿٢٢١﴾ تَنَزَّلُ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴿٢٢٢﴾ يُلْقُونَ السَّمْعَ وَأَكْثَرُهُمْ كَاذِبُونَ ﴿٢٢٣﴾

221. Şeytanların kimlere inmekte olduklarını size haber vereyim mi?

222. Onlar, 'gerçeği ters yüz eden,' günaha düşkün olan her yalancıya inerler.

223. Bunlar (şeytanlara) **kulak verirler ve çoğu yalan söylemektedirler.**

Yukarıda işaret ettiğimiz üzere Arap müşrikleri Kur'an'ın etkisini azaltmak, değerini düşürmek için "**onu şeytanlar getiriyor**" diye söylentiler yayıyorlardı. Bunun o günün "şair ve şiir telakkisi"yle yakın bir ilgisi vardı. Yaygın kanaate göre şairlerin cinlerden dostları bulunuyordu. Bu, onların Kur'an'ın da şeytanlar tarafından bu şekilde Hz. Peygamber'e indirildiğini iddia etmelerine fırsat veriyordu. Kur'an, "şeytanların kötülük ve aldatma peşinde oldukları"nı defalarca zikretmiştir ancak burada ilişki kurabilecekleri insanların da kendileri gibi günaha ve yalana yatkın biri olduğuna vurgu yapmaktadır. Başka bir deyişle, şeytanların doğruluk ve emniyet timsali olan Hz. Peygamber (s.a.)'e gelmiş olmaları düşünülemez, çünkü aralarında tabir caizse doku uyuşmazlığı söz konusudur. (16/Nahl, 99-100.)

Kur'an, ilginç bir biçimde "günahkâr-yalancılar" ile şeytanlar arasında bir ilişki olduğuna işaret etmektedir. Bu, ahlaki açıdan bir illiyet bağını ima eder. "**Effak**" sıradan değil, çokça yalan söyleyen, yalanı sözün tabiatı haline getiren kimseye denir. Kısaca katmerli ve sürekli yalan söyleyen kimse "**Effak**"tır.

"**İsm**" de genel anlamda meşru olmayan, başkasına zarar veren tahrip edici, yozlaştırıcı tutum ve davranıştır. "Çokça yalan söyleyen günahkâr" birbirleriyle ilişkili iki ahlaki düşkünlüğün ifadesidir.

Şeytanlar işte böyle kimselere inerler, şeytanların ürettiği bilgi türüne yatkın insanlar da onlara kulak verirler. Oysa hem şeytanların hem onlara kulak kabartanların bilgisi yalan ve günaha sevkeden zayıf bir nitelikten başkası değildir. Burada yalan ve günaha yatkın iki tür (şeytanlar ve günahkâr insanlar) arasındaki karşılıklı alışveriş (illiyet bağı) vurgusu önemlidir. Bu ikisi birbirini besler; günah ve günaha yatkınlık insanı şeytana yaklaştırır, şeytan da insandaki günah ve yalanın artarak kişiliğinin bir parçası, mizacı haline gelmesini sağlar.

Hiç kuşkusuz bazı insanların beşer-üstü –veya daha doğru deyişle "beşer-ötesi"-varlıklarla ilişki kurması mümkündür. Bu anlamda cin taifesinin kendilerine yakın buldukları kişilere bazı bilgi ve haberler getirdikleri de doğrudur. Bundan sonraki Neml sûresinde bunun somut örneklerini göreceğiz. Hz. Peygamber de, bunun mümkün olduğunu ancak Mele-i A'la'dan duyabildikleri şeyleri –eksik fazla– dostlarına ulaştırırken, bunlara çokça ilavelerde bulunduklarını belirtir. (Buhari, Tevhid, 57.) Bundan uzay boşluğunda sayısız varlığın seyr-ü sefer halinde olduğu, gökler ile yer arasında sürekli geliş gidişlerin devam ettiği, melekler yanında cin ve şeytanların da bu dolaşımda faaliyet halinde oldukları sonucunu çıkarabilir miyiz? Bu sorulmaya değer bir sualdir. Uzay, hiç de zannettiğimiz gibi boş veya bizim dışımızdaki yaratıklardan hali değildir. Evrende başkaları da var.

Kâhinler, medyumlar, ruh çağıranlar, gurular, büyücüler, falcılar, yalancı peygamberler, kerametleri kendilerinden menkul kurtarıcılar, astrologlar ve bu kategoride meslek icra edenler, söylediklerinde bir miktar doğruyu ifade edebilirler ama bu onların doğru kaynaktan bilgi aldıkları ve söylediklerinin her zaman ve tamamen doğru olduğu anlamına gelmez. Söz konusu kimseler ile peygamber arasında üç önemli noktada fark var:

1) Peygamber gaybten haber vermez, ona Allah tarafından haber verilmişse bu doğrudur; nitekim zaman içinde ona verilen haber ve bilgiler doğrulanmıştır. Kâhinler vd. gaybten haber verirler ve yalan söylerler;

2) Şeytanlar, Mele-i A'la'da kendi aralarında konuşurlarken meleklerden bazı şeyleri duyabilirler. Bunların bir kısmını alabiliyor, bir kısmını alamıyorlar ancak bilgi kırıntılarını bir araya getirip bir bilgi yığını oluşturuyorlar ki, bunun konuşulanların hakikatiyle bir ilgisi yoktur. Peygamber ise dinlemez, herhangi bir kanala girip bilgi çalmaz, Vahiy meleği ona doğru bilgi ve haber getirir.

3) Kâhinler vd. konumları ve işleri gereği çokça yalan söyleyen kimseler-

dir. Çünkü şeytanlardan veya rahmani olmayan cinlerden duydukları şeylerin zaten hakikat değeri yoktur, üstelik kendileri de bunlara birtakım ilavelerde bulunuyorlar ki, bu da onları "**çokça yalan söyleyenler** (Effak)" kategorisine sokar. Yani hem şeytanların ve cinlerin uydurmaları hem kâhinlerin bu uydurmalara yeni uydurmalar katmaları dolayısıyla yalan katmerli olmaktadır.

Doğru, işe yarar ve kurtarıcı bilgi ve haber sadece Allah katından ve Cebrail aleyhisselâm aracılığıyla peygambere vahyedilen bilgidir. Bu kanalın dışında ki her kanaldan gelen bilgi şeytanların günahı ve yalanı daha çok pekiştiren telkinlerinden ibarettir. (Buhari, Tıp, 46; Müslim, Selam, 123.) Hz. Peygamber'e gelen bilgi ve haberleri cinlerin veya şeytanların zayıf karakter sahibi dostlarına getirdiği yalan yanlış şeylerden ayırmak lazım. Çünkü en başta Allah'tan vahiy alan Hz. Peygamber "şair" değildir.

وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُۥنَ ﴿٢٢٤﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَۙ ﴿٢٢٥﴾
وَاَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَۙ ﴿٢٢٦﴾ اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
وَذَكَرُوا اللّٰهَ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُواۜ وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوٓا
اَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ ﴿٢٢٧﴾

224. Şairler ise; gerçekten onlara azgın-sapıklar uyar.

225. Görmedin mi; onlar her bir vadide vehmedip duruyorlar,

226. Ve gerçekten onlar, yapmayacakları şeyleri söylüyorlar.

227. Ancak imân edenler, salih amellerde bulunanlar ve Allah'ı çokça zikredenler ile zulme uğratıldıktan sonra zafer kazananlar (veya öçlerini alanlar) **başka. Zulmetmekte olanlar, nasıl bir inkılaba uğrayıp devrileceklerini pek yakında bileceklerdir.**

Arap müşrikleri, aşina oldukları şairler ile Hz. Peygamber arasında benzerlik kuruyordu. Şair özel bir kişilik profilidir. Arap kültüründe şiir önemliydi. Taberi, şiirin Arapların arşivi (Divanu'l Arab) olduğunu söyler. Ama sonuç itibariyle şiir "karmakarışık düşler, uydurulmuş sözler" sınıfındandı (21/Enbiya, 5). Eğer Hz. Peygamber'in getirdikleri şiir sınıfına sokulacak olsaydı, Kureyş aristokratlarının, bir şair için ilahlarını, inançlarını ve yaşama biçimlerini terk etmeleri gerekmezdi (37/Saffat, 36.) "Gerekmezdi", çünkü şair yalan söyleyen ve onların bağışlarına bakan biriydi; ona birkaç altın atıldı mı söylemeyeceği şiir yoktu. Bunun yanında bazen şairlere "**zamanın felaketleri zarar getirir**"di (52/Tur, 30).

Kur'an, aşağıda sayacağımız sebeplerle Hz. Peygamber'in şair olmadığı hususunun özellikle altını çizer: "**Biz ona şiir öğretmedik;** (bu) **ona yakışmaz da**." (36/Yasin, 69.) Kur'an "***Bir şairin sözü değildir***" (69/Hakka, 41.) Hz. Peygamber (s.a.) "Şiirle gönderilmediğini" belirtmiştir. Hucurat (49) sûresinin 4. ayetinin inişine sebep olduğu rivayet edilen Temimoğullarının Medine'ye gelip Efendimiz'i bir tür "söz düellosu"na davet etmesi bunun kanıtıdır. Temimoğulları, aralarında şöyle bir karar verirler: Gidip Muhammed'le konuşalım. Onu mescitte bulmayınca evine gittiler ve hayli yüksek bir sesle, kabaca "Ey Muhammed! Dışarı çık, yanımıza gel. Bizim övgümüz güzel (zeyn), yergimiz kötü (şeyn)" dediler. Efendimiz dışarı çıktı ve "Övgüsü zeyn, yergisi şeyn olan yalnızca Allah'tır" dedi. Onlar: "Biz Temimoğullarından bir cemaatiz, şairimizi ve hatibimizi getirdik. Seninle şiir ve övgüde yarışmak istiyoruz" deyince, Efendimiz şöyle buyurdu: "Ben şiirle gönderilmedim, övünme ile de emrolunmadım. Ama haydi buyurun!" Söz düellosuna Sabit bin Kays ile şair Hassan katıldı, Temimoğullarının şair ve hatiplerini feci şekilde yenilgiye uğrattılar. (Bkz. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, VIII, 512.)

Kur'an'a göre şairlere "***azgınlar uyar***". Bu, yukarıdaki ayette, "şeytanlar ile katmerli yalan söyleyenler (effak)" arasında kurulan ilişkiyi çağrıştırır. Sanki "azgınlar" ile "şairler" arasında da bir tür illiyet bağı bulunmaktadır. Peygamber doğruluk timsali bir insandır, şeytanlar ona inmez, aynı zamanda yüksek ahlak sahibidir, bu yüzden şairlerle bir arada düşünülemez.

"**Azgınlar** (el ğavun)" hak ve hakikatten uzak düşen, yeterince basiret ve doğruluk sahibi olmayan kimselere denir. Beyinsiz, ahmak ve saldırgan kimseler için de kullanılır. Şiir, yıkıcı amaçla söylendiğinde bu tür insanları azgınlaştırır, kişilik yapılarına uygun tahripkâr işler yapmalarına sebep olur. Başka bir deyişle azgın karakterdeki kişiler bu tür şair ve şiirlere iltifat eder ama bir süre sonra bu tür şairler ve şiirler azgınlığı doğurur veya daha da azdırır.

Burada yergi konusu olan şairler, kategorik olarak şiir yazan veya şiirle uğraşan kimseler değil, bu sınıfa giren kimselerdir. İfade takyit edilebilir mutlaktır. Güvenilir kaynaklar bize Peygamber Efendimiz (s.a.)'in şiir dinlediğini, Hz. Ebu Bekir'in şiir okuduğunu aktarmaktadır. Hz. Ömer de, "Şayet şiirde ahlaksızca ifadeler, kötü sözler ve Müslümanlara eziyet veren temalar varsa, şiir ile nesir arasında fark yoktur. Bu tür şiirin de söylenmesi ve dinlenmesi helal değildir" demiştir. Ebu Hureyre'den gelen bir rivayete göre, bir defasında Hz. Peygamber, hutbe sırasında şöyle buyurmuştur: "Arapların söylemiş olduğu en doğru –ya da en şairane– söz Lebid'in *'Şunu bil ki, Allah'ın dışında (kalan) her şey batıldır'* demesidir" (Müsned, II, 444, 480.)

225. ayette "**Şiir**" ile "**vehim**" arasında ilişkinin kurulmuş olması ilginçtir. Şairlerin önemli kişilik özelliklerinden biri istikrarlarının olmamasıdır. Kolayca fikir veya çizgi değiştirebilirler. Vahiy alan Hz. Peygamber ise istikrarlı idi, hayatı boyunca inanılmaz sıkıntılara düşme pahasına hep aynı çizgide yol aldı. Yüksek ahlaki ilkelerden hiç ödün vermedi; insanları Allah'ın birliğine, ahirete, adalete ve zayıfların yanında yer almaya çağırdı. Çağdaşı şairlerin kaygısı başkaydı, onlar övgü almak, egolarını tatmin etmek ve statülerini yükseltmek için uğraşırlardı.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, cahiliye Arapları her şairin cinlerden bir dostu (halil) olduğunu, bu dostun şairin kulağına birşeyler/ilhamlar, herkesin kolayca ulaşamayacağı bilgiler fısıldadığını düşünürlerdi. Bu, şairlerin beşer-üstü ilişki ve iletişim biçimlerine sahip oldukları yolunda bir inancın yayılmasına yol açıyordu. Fakat elbette sıradan insanların böyle bir imkânı yoktu. Bunun farkında olan şairler vehim ve kuruntularını ilham, olağanüstü bilgi şeklinde sunar, bununla kendilerine özel statüler tayin ederlerdi.

"***Vehim***" aslı astarı olmayan, hakikatin herhangi bir veçhesine tekabül etmeyen birtakım duygu, düşünüş ve iddialardan oluşur. Bazı durumlarda hezeyanlar da vehmin bir türevi olur. Önemli bir bölümü halüsinasyon olarak da görülebilir. Olmayan şeyler olmuş gibi görülür veya gösterilir; hiçbir gerçeklik temeli olamayan varsayımlar kurulur; birbiriyle ilgisiz şeyler ilgiliymiş gibi anlatılır; nesnelere hiç sahip olmadıkları fonksiyonlar yüklenir. Edebi bakımdan güzel ve etkileyici olsa da, bunlar bir inanca veya düşünceye dönüşmemeli, aksi halde insan vehimlerden ibaret vadilerde şaşkınca, yolunu şaşırmış vaziyette gezer durur. Bu ise, tevhid merkezli bir âlem tasavvuruna sahip bir mü'mine yakışmaz.

Şairi bekleyen en büyük tehlike özünde vehim olan bir takım duygu ve düşünceleri söz ustalığıyla ifade ederken, kendini peygamber gibi vahiy kaynağıyla ilişki kurmuş mertebede görmesi; daha ileri safhada peygamberin aldığı vahyin önüne ve üstüne çıkabileceğini vehmederek yoldan çıkmasıdır. Bazı şairleri şişkin egoları onları böylesine sapkınlıklara sevkedebilir, bu tamamen şeytanın iğvası ve aldatmasıdır.

226. Şairlerin "**yapmayacakları şeyleri söylemeleri**"nin birkaç çeşidinden söz edilebilir:

a) İçi boş kahramanlık, cömertlik, sevgi gösterisi vb. ahlaki iddiaları şairler kolayca öne sürer, bunlara sahip çıkar ama bu ahlaki erdemlerin hayatlarında bir etkisi ve belirtisi yoktur. Bu kategorideki şairler sadece yapmadıkları şeyleri söylemekle kalmazlar, "yapmayacakları veya yapamayacakları" şeyleri

de inandırıcı bir dille söylemektedirler. Çünkü iyi bir şair söz ustası kabul edilir. Şu var ki sözün ustalıkla söylenmesi ile hak ve hakikati, doğruluk ve iyiliği ihtiva etmesi ayrı şeylerdir.

b) Şairler, söz ustalığını kullanarak gerçeği ters yüz ederler; mesela Kurtubi'nin verdiği örneklerle ifade etmek gerekirse, korkak bir insanı Antere'den daha cesur, cimri birini Hatim'den daha cömert gösterebilirler. Bunu böyle yapmalarının sebebi adalet duygularından yoksunlukları, tarafgirlikleri; düşmanlıkta aşırılıkları; kabile veya kavim asabiyetleri; birinin adına hareket etmeleri; can sıkıntısı, şöhret düşkünlüğü, eğlenceye düşkünlük, kendilerini beğenmişlik, kibir, dikkat çekme, öne çıkma veya bazen güzel söz söyleme tutkusu olabilir. Ünlü şair Ferazdak bir keresinde şiirinde şunları söyledi:

"*O kadınlar sağımda ve solumda sarhoş olarak yıkılıp gecelediler*
Ve ben gece boyunca yüzüklerin tılsımlarını çözüp durdum"

Süleyman b. Abdülmelik bunun hesabını sorunca Ferazdak, bu ayeti yani "**Onlar yapmayacakları şeyleri söylerler**" bölümünü okudu. Böylelikle ya azarlanmaktan veya ceza almaktan kurtuldu.

Bu çerçevede şiirin tehlikeli bir yönü var. O da şairin, söz gücünü kullanarak özünde çirkin olan bir şeyi süslü hale getirmesi, çekici bir forma sokup insanları ahlaki yozlaşma ve tereddiye sürüklemesidir. Şair gücünü kullanarak zulmü adalet, çirkini güzel, yanlışı doğru, kötüyü iyi olarak empoze edebilir.

Şairlerin önemli vasıflarından biri, ister etkilemeye çalıştığı insanların duygularını harekete geçirmek ister bir meramı ifade etmek amacıyla olsun, "yalan söylemeleri"dir. Fuzuli*'Aldanma ki şair sözü elbette yalandır'* der. Bu mısrada şair yalan mı, doğru mu söylüyor, belli değil. Açık ki mısrada bir paradoks söz konusu. Nietzsche'ye göre de, bilinçli ve arzulu kişiler yalan söylediğinde doğruyu ifade ederler. Şairle yalan arasında kopmaz bağlar vardır. Araplar şairlerin sözleri için "*en iyisi, etkili olanı en çok yalan olanıdır*" derler. Şairler açısından yalan neredeyse erdem sayılır. Bu fikri başkaları da teyit eder, mesela Portekiz'in büyük şairi Fernando Pessoa gibi: "'Şair, üçkâğıtçının biridir. Öylesine ustalıkla becerir ki üçkâğıtçılığını, gerçekten acı çekerken bile, acı çekiyormuş gibi yapar'. Aragon'un 'Le mentirvrai' deyişiyle anlatmak istediği de budur. M. Adereth'inCommitment in Modern French Literature' da Aragon'un, 'le mentirvrai' ile neyi kastettiği şöyle anlatılır: 'Roman [dilerseniz şiir de diyebilirsiniz] yalan söylemenin en yüce biçimidir. Yalan, burada Doğruluk'a ulaşmaya yardım eder.'

Yalan'la kendini aldatma arasında nasıl bir ilişki var? Jean-Paul Sartre, 'Varlık ve Hiçlik''teYalan'ın ['mensonge'] Gerçeğin ötekinden gizlenmesi; 'ken-

dini aldatma'nın ['mauvaisefoi'] ise, Gerçeğin kendinden gizlenmesi olduğunu söyler. Kendini aldatma, insanın kendine yalan söylemesiyse eğer, insan Gerçeği nasıl bile bile kendinden gizler? Şair-yalan ilişkisini ele alan yazısında Hilmi Yavuz, sözünü şöyle bitirir: "Elbet şairle yalancı, bir paranın iki yüzü gibidirler hem birbirlerinden ayrılırlar hem de ayrılmazlar."

İşte bu sayılan özellikleri dolayısıyla şiire iyi gözle bakılmamıştır. Bunu kastederek Allah'ın Resûlü şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi birinizin içinin tıka basa irinle dolması, şiirle dolmasından daha hayırlıdır" (Buhari, V, 2279; Müslim, lV, 1769; Müsned, ll, 39)

227. Kur'an, insana ilişkin olumsuz her fiile uyarıcı mahiyette dikkat çektikten sonra "iman edenler ve salih amellerde bulunanları" istisna eder. Bu genel bir ilkedir. Şiir konusunda da öyle yapmaktadır. Şairlere azgınlar uyar, duruma göre şairler azgınlaştırır; vehmederler, yapmayacakları şeyleri söylerler ama bu şiirin kategorik olarak kötü olduğu anlamına gelmez. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Şiir de söz hükmündedir; güzeli güzel söz, çirkini de çirkin söz gibidir" (Buhari, el Edebü'l-müfred, l, 299.) Yine "Beyanın sihirle, şiirin de hikmetli olanı vardır" buyurmuştur. (Buhari, Tıb, 53; İbn-i Mace, Edeb, 41.) İmam Şafii ve diğer bilginler, şiirin muhtevası dolayısıyla değerlendirilebileceğine hükmetmişlerdir. Şiirin hiçbir şeklide insanı, kişiliğini zayıflatıcı vehimlere kapı açmasına; iç çatışma veya savaş kışkırtıcılığına, bir kavmin veya bir toprak parçasının yüceltilmesinde kullanılmasına; insanı Allah'ı zikretmesinden alıkoymasına; şairi peygamber seviyesine çıkartmasına, şiirin Kur'an ve Sünnet naslarının önüne veya üstüne geçmesine izin vermemek lazım. İnsanın kendini zehirleyecek şeylerle midesini doldurmasının, ruhunu çürütecek şeylerle hafızasını doldurmasından daha evla olduğunu belirtmiştir. (Bkz. Buhari, 92; Müslim, Şiir, 7-9.) Şair layüs'el değildir.

Şiir fikri ve siyasi mücadelelerde meşru bir söz aracı olarak kullanılabilir. Haksızlığa uğrayanlar veya haddi aşmamak kaydıyla öçlerini almak isteyenler şiirin gücüne başvurabilirler. Bu, belli bir mesafeden "zulme uğrayanların kötü sözü açıktan söylemeleri"nitolere eden Nisa, 148. ayeti hatırlatmaktadır. Hz. Peygamber, müşriklere cevap veren Hassan'ın şiiri için "bir oktan daha etkili" demiştir: "Gerçekten mü'min canıyla, kılıcıyla ve diliyle cihad eder. Nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemin ederim ki, sizlerin onlara attıklarınız tıpkı oklar gibidir" (Müsned, Vl, 387.) Meşru çerçevede hicve hicivle karşılık verilir.

Özetle şiir iman, salih amel, Allah'ı zikretmek ve O'nun zikrine çağırmak ile açık bir haksızlığa karşı cevap vermek gibi değerler ve yükümlülüklerle sı-

nırlıdır. Zulme uğrayanlar karşılıklı dayanışırlarken (42/Şura, 39), şiirin imkânlarından yararlanabilirler.

Hassan b. Sabit, Abdullah b. Revaha, Ka'b b. Malik, Ka'b b. Zübeyir ve bu seçkin sahâbelerin izinden gidenler ayetin istisna ettiği şairlerdir. (Bkz. 36/Yasin, 69 ve 69/Hakka, 41.)

"Zulmetmekte olanlar, nasıl bir inkılaba uğrayıp devrileceklerini pek yakında bileceklerdir." Zulüm, hayatın ahlaki ve hukuki düzenine karşı suç işlemektir. Varlığın ahlaki düzeni, her şeyi yerli yerine ve bir hikmet üzere adaleti öngörür, hukuk yoluyla adalet tesis edilir. Zulüm, bunu tersine çevirir.

Başkalarına haksızlık yapanlar bunu ya statülerine ya güçlerine dayanarak yaparlar. Oysa zulüm ilelebet sürmez, çünkü zulmü irtikâp edenlerin konumları olduğu gibi kalmaz, güçlerini koruyamaz. Bir süre sonra "temel bir değişikliğe uğrarlar". Yunus Emre'ye atfedilen bu dört mısra söz konusu gerçeği çarpıcı biçimde dile getirmektedir:

"Olsun be aldırma, Yaradan vardır
Sanma ki zalimin ettiği kârdır...
Mazlumun ahı indirir şâhı
Her şeyin bir vakti vardır. "

"Küfür devam eder, zulüm devam etmez" denmiştir. Baskı, haksızlık, hukuk ihlali, ayrımcılık, eşitsizlik, sömürü, adaletsizlik, zorbalık (zulüm) ve tahakküm dünyada isyanlara, sosyal çalkantı ve ayaklanmalara yol açar. Bu şekilde nice sapasağlam gibi görünen saltanat ve iktidarlar yıkılmış, zulmün timsalleri tiranlar zavallı duruma düşmüşlerdir. İşte mazlumun ahının şahı indirmesi bir "**ınkılab**"tır. Bu inkılab hem eski durumdan hiç bir eser bırakmayan bir değişiklik hem bir düşüş halidir. "**Munkaleb**" içinde bulunulan insanlık durumunun zıttı olan bir başka durumdur. O halde zulmedenler yaptıklarına sevinmesinler, eylemlerinden emin olmasınlar. Yakında, üstelik "pek yakında" uğrayacakları düşüşü görüp anlayacak, bulundukları konumdan, makamdan devrilip müstahak oldukları akıbete uğrayacaklardır. Zulmedenlerin ahiretteki karşılaşacakları durum ise çok daha fecidir. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Zulümden sakınınız, çünkü zulüm kıyamet günü karanlıklar (zulümat) haline döner" (Buhari, Edeb, 117; Tevhid, 57; Müslim, Selam, 123.)

Şuara (26) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

27- Neml Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 93 âyettir. İsmini 18. ayette geçen "karıncalar" anlamındaki "neml"den almaktadır. Şuara (26) sûresinden sonra, Kasas (28) sûresinden önce inmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

طٰسٓ تِلْكَ اٰيَاتُ الْقُرْاٰنِ وَكِتَابٍ مُبِينٍۙ ﴿١﴾ هُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَۙ ﴿٢﴾ اَلَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٣﴾ اِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ اَعْمَالَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَۜ ﴿٤﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَهُمْ سُٓوءُ الْعَذَابِ وَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُونَ ﴿٥﴾ وَاِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْاٰنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ﴿٦﴾

1. **Ta, sin. Bunlar Kur'ân'ın ve apaçık olan kitabın âyetleridir.**
2. **Mü'minler için bir hidayet ve bir müjdedir.**
3. **Ki onlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler ve onlar, âhirete kesin bilgiyle imân ederler.**
4. **Âhirete inanmayanlara gelince; biz onlara kendi yaptıklarını süslemişiz, böylece onlar, 'körlük içinde şaşkınca dolaşırlar.'**
5. **İşte onlar; en kötü azap onlarındır ve âhirette de en büyük kayba uğrayanlardır.**
6. **Hiç şüphesiz, bu Kur'ân, Sana, hüküm ve hikmet sahibi olan**(ve her şeyi gerçeğiyle) **bilen** (Allah'ın) **katından ilka edilmektedir.**

Sûrenin 1. ayeti Huruf-u mukattaadır, bu konuyu Bakara sûresinin girişindi (2/1) ele almış bulunmaktayız.

2. ayette hem "Kur'an"dan hem "kitap"tan bahsedilir. Kimilerine göre

Kur'an Hz. Peygamber (s.a.)'e, "apaçık kitap" ise ondan önceki vahiylere, Tevrat ve İncil'e atıftır (Süleyman Ateş). Bundan önceki Şuara sûresinin 2. ayetinde de belirttiğimiz üzere Kur'an'dan önceki kitaplara "mübin" vasfını uygun görmek zorlamadır, çünkü orijinal nüshaları elimizde olmayıp inişlerinden çok sonraları yazıya geçirilmiş, dolayısıyla açık ve açıklayıcı özelliklerini kaybetmişlerdir. Kur'an'ın vahyin "okunan kitap", "açık kitap" yazıya geçirilen versiyonuna atıf olması daha kuvvetlidir. (Ayrıca bkz. 15/Hicr, 2).

2. ayet de, Kur'an ve kitabın son vahye atıf olduğu fikrini takviye ve teyit etmektedir: "**Mü'minler için bir hidayet ve müjdedir.**" Geçmişte indirilmiş bulunan Tevrat ve İncil, elbette ilk indirildikleri şekilleriyle muhataplarını hidayete, doğru yola yöneltmekte, ayrıca yapıp ettikleri iyi şeylerin karşılığı olarak alacakları ödüller konusunda müjdeler vermektedir. Fakat burada söz konusu olan 3-6 ayetlerde sözü edilen Müslümanlar ve Hz. Peygamber'dir; onlar için de bağlayıcı referans Kur'an'dır. Bakara sûresinin ilk beş ayetindeki sıralamaya uygun bir tablo arzeden bu ayetlerde mü'minlerin öncelikle Hz. Peygamber'e inen Kur'an'a inanmaları emredilmekte, arkasından namaz ve zekâttan bahsedilmekte, 4. ayette mü'minlerin "Senden önce indirilenlere inandıkları" belirtilmektedir (bkz. 2/Bakara, 2-5).

Bu sûrede de mü'minlerin sayılan özelliklerinin başında namazı dosdoğru (zamanında, erkânına göre ve huşu ile) kılmaları, yoksulların hakkı olan zekâtı vermeleri ve kesin olarak ahiret gününe inanmalarıdır.

Vahiy ve nübüvvetin inkârı, namaz kılmamak ve zekâtı vermemek ile ahiret inancı arasında bir ilişki kurulmuştur. Ahirete inanmayanlar, yaptıkları şeylerden hoşnutturlar, doğru tercihlerde bulunduklarını zannetmektedirler, yapıp ettikleri kendilerine çekici-cazip gelmektedir. (Bkz. 6/En'am, 34 ve 108; 16/Nahl, 63. ayetlerin açıklaması.) Fakat böyleleri manevi bir körlük içinde bulunuyorlar, farkında değiller. Ahiretin inkârı ile kalbin inkâra saplanıp nefsi kibre sürüklemesi birbiriyle ilgilidir (16/Nahl, 22). Yoldan çıkıp sapıtmanın, başkalarına zulüm ve haksızlık yapmanın önemli sebeplerinden biri yine ölümden sonra dirilişe inanmamaktadır (23/Mü'minun, 74). Böyleleri için azap vardır, inanmadıkları ahirette de en büyük kayba uğrayanlar kendileri olacaktır.

Bu bedbahtların durumuna düşmemenin yolu Kur'an'ın aydınlığında yaşamak, hayata ilişkin temel tercihleri bu ışık altında yapmaktır. Çünkü Kur'an her şeyi hakkıyla bilen, hüküm ve hikmet sahibi Yüce Allah katından elçisinin kalbine ilka edilmiştir. Bir şeyin insana ilka edilmesi, onun bilgisinin kalbinde yakîn olarak doğması, hâsıl olması demektir. Kelime, Kur'ân'ın Hz. Peygamber (s.a.)'e gelen vahyi ifade ettiği gibi yalın manada "verme"yi de ifade eder.

اِذْ قَالَ مُوسٰى لِاَهْلِهٖٓ اِنِّيْٓ اٰنَسْتُ نَارًاۗ سَاٰتِيْكُمْ مِّنْهَا بِخَبَرٍ اَوْ اٰتِيْكُمْ بِشِهَابٍ
قَبَسٍ لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُوْنَ ﴿٧﴾ فَلَمَّا جَاۤءَهَا نُوْدِيَ اَنْۢ بُوْرِكَ مَنْ فِي النَّارِ
وَمَنْ حَوْلَهَاۗ وَسُبْحٰنَ اللّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٨﴾ يٰمُوْسٰٓى اِنَّهٗٓ اَنَا اللّٰهُ الْعَزِيْزُ
الْحَكِيْمُ ﴿٩﴾ وَاَلْقِ عَصَاكَۗ فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَاۤنٌّ وَّلّٰى مُدْبِرًا وَّلَمْ
يُعَقِّبْۗ يٰمُوْسٰى لَا تَخَفْ اِنِّيْ لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُوْنَۖ ﴿١٠﴾ اِلَّا مَنْ
ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًۢا بَعْدَ سُوْۤءٍ فَاِنِّيْ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١١﴾ وَاَدْخِلْ يَدَكَ
فِيْ جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاۤءَ مِنْ غَيْرِ سُوْۤءٍ فِيْ تِسْعِ اٰيٰتٍ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهٖۗ
اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمًا فٰسِقِيْنَ ﴿١٢﴾ فَلَمَّا جَاۤءَتْهُمْ اٰيٰتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوْا هٰذَا
سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿١٣﴾ وَجَحَدُوْا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَآ اَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَّعُلُوًّاۗ فَانْظُرْ
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِيْنَ ﴿١٤﴾

7. **Hani Musa ailesine: "Şüphesiz ben bir ateş gördüm" demişti. "Size ondan ya bir haber veya ısınmanız için bir kor ateş getireceğim."**

8. **Oraya gittiğinde, kendisine seslenildi: "Ateş** (yerin)**de olanlar da, çevresinde bulunanlar da kutlu kılınmıştır. Âlemlerin Rabbi olan Allah yücedir.**

9. **"Ey Musa, gerçekten Ben, güçlü ve üstün, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah'ım."**

10. **"Asanı bırak,"** (bıraktı) **onun çevik bir yılan gibi hareket ettiğini görünce, geriye doğru kaçtı ve arkasına bakmadı. "Ey Musa, korkma; şüphesiz Ben**(im)**; Benim yanımda gönderilen** (elçiler) **korkmaz."**

11. **"Ancak zulmeden başka; sonra kötülüğün ardından iyiliğe çevirirse, artık şüphesiz Ben, bağışlayanım, esirgeyenim."**

12. **"Ve elini koynuna sok, kusursuz olarak bembeyaz çıkıversin,** (bu,) **Firavun ve kavmine olan dokuz âyet** (mucize) **içinde**(n biri)**dir. Gerçekten onlar fasık olan bir kavimdir."**

13. **Âyetlerimiz onlara, gözler önünde sergilenmiş olarak gelince dediler ki: "Bu, açıkça bir büyüdür."**

14. **Vicdanları kabul ettiği halde, zulüm ve büyüklenme dolayısıyla bunları inkâr ettiler. Artık sen, bozguncuların nasıl bir sona uğratıldıklarına bir bak.**

Kur'an'ın çeşitli sûrelerinde üzerinde önemle durulan Musa aleyhisselâmın Firavun ve kavmiyle olan mücadelesinin bir versiyonu da bu sûrede verilmektedir. Burada anlatılan Hz. Musa'nın Mısır'a giderken ilk vahyi alması olayıdır. Medyen'de 10 sene kaldıktan sonra ailesiyle birlikte Mısır'a gitmek üzere yola çıkarken, Tur Dağı'na yakın bir yerde konaklar. Soğuk bir gecede şaşırdığı yolu sormak üzere sağa sola bakınırken, uzakta gözüne bir ateş ilişir. Ailesini konakladığı yerde bırakıp ateşin olduğu yere gider. Maksadı yol sormak ve ısınmak üzere biraz ateş almaktır. (Bu fiil "iktibas" kelimesi ile ifade edilmiştir. Ateşin ve nurun iktibası için bkz. 57/Hadid, 13. ayetin açıklaması.)

Ancak ateşin olduğu yere yaklaştığında etrafa müthiş ışık saçan bir ağaç görür. Kendisine seslenilir: "**Ateş** (yerin)**de olanlar da, çevresinde bulunanlar da kutlu kılınmıştır.**" Musa büyük bir şaşkınlık ve elbette korku içinde kalır. Ama kutlu olup korunduğu belirtilmekte, teskin edilmektedir. Kimin ateşin içinde, kimin çevresinde olduğu konusunda üç ana görüş vardır:

a) Ateşte olan Musa, çevresinde olanlar ise yerin kendisidir.

b) Çevrede kutlu kılınanlar Cebrail aleyhisselâm ve orada bulunan meleklerdir.

c) Çevrede kutlu kılınanlar ona iman edenler veya ileride ona inanacak ve arkasında hep duracak olanlardır.

Fakat dördüncü bir ihtimal da yok değildir. Şöyle ki: Cümlenin formu İsra sûresinin birinci ayetinin formunu çağrıştırmaktadır:"Bir kısım âyetlerimizi kendisine göstermek için, kulunu bir gece Mescid-i Haram'dan, çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren O (Allah) yücedir." Bu, acaba daha vahyin başlangıcında Beyt-i Makdis'e-Mescid-i Aksa'ya ve Kudüs'e gaybi bir işaret olabilir mi? En doğrusunu Allah bilir.

Musa'ya ilki bildirilen bilgi Yüce Allah'ın bütün âlemlerin Rabbi olduğu hakikatidir. Bundan sonra ve bu talimat üzerine Musa, başka hiçbir varlığa itibar etmeyecek, O'na kulluk edecek ve sadece O'nun yardımına ve bağışına itimat edecektir. Bu ilk cümlede, yine ileride kendilerini "insan türünün üstünde efendi-seçkin kavim" ilan edecek Musa'nın kavmine ve onun devamı İsrailoğullarına bir ihtar bulunduğu da düşünülebilir. Yüce Allah azizdir, izzet, üstün ve güçlüdür; O'nun gücünü kıracak kimse yoktur. Musa Firavun'a gidip tebliğ yapmakla görevlendirilecektir. Firavun zorba, azgın bir hükümdar olsa da ondan korkmamalı, yılmamalı, onu destekleyecek olan aziz olan Allah'tır. İleride İsrailoğulları da Allah'la çekişecek, O'nunla mücadeleye girişeceklerse bilsinler ki O'nu yenemezler, O'nu aciz bırakamazlar, va'd ve vaidinden vazgeçiremezler. Her ne yapıyorsa belli bir hüküm ve hikmete dayalıdır.

Yüce Allah, Musa'ya asasını yere bırakmasını emreder, o da bırakır. Asa bir anda çevik bir yılana dönüşür. Haliyle Musa korkup kaçmaya yeltenir. Ona korkmaması gerektiği bildirilir. Allah'ın yanında, huzurunda olan insan kimden korkmalı ki! Zulmedenler, hak ve hukuk ihlalinde bulunanlar, başka! Onlar korkmalı. Her hain korkaktır. İhanetinin yol açtığı tahribatlardan ve eninde sonunda ortaya çıkacağından dolayı korkar. Hz. Musa'nın daha ilk vahiyle muhatap olduğunda zulmedenlerin, hak ve hukuk çiğneyenlerin tehdit edilmesi, ilahi vahyin hak ve hakkaniyete, yüksek ahlaki değerlere, adalete büyük önem verdiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Çünkü varlık âlemi tevhid inancı ve adalet üzere kaim bulunmaktadır. Bu ikisi sarsıntı geçirecek olursa yeryüzünde sulh ve salah, dirlik ve düzenlik kalmaz; yeryüzünü bozguncular ve zorbalar ele geçirir ki zamanın bozguncusu ve zorbası Firavun'dur.

Tefsirciler, bu hitapta Hz. Musa'nın Mısır'da iken hataen bir Kıpti'yi öldürmesine ima olduğunu düşünmektedirler. Bu mümkündür, Hz. Musa da zaten onu kasten öldürmüş değildi, kazaen idi ve bundan dolayı hep vicdan azabı çekiyordu. Yüce Allah kazaen olan suç ve günahların tekrarlanmaması durumunda bağışlanacağını belirtir. Bunu da bağışlayacak olan sadece Allah'tır, başkaları değil.

Asanın yılana dönüşmesi ilk işaret idi, ikincisi elini koynuna sokup çıkarınca bembeyaz kesilmesidir. Eli nur içinde parlıyor. Hem harikulade bir oran ve pürüzsüz olarak her türlü kusurdan arınmış oluyor yani mükemmelliğe ulaşıyor. Bu olay Allah'ın sonsuz kudret ve azametinin işareti olarak Musa aleyhisselama gösteriliyor (bkz. 26/Şuara, 33). Böylece Musa, Firavun gibi bir zorbanın karşı çıkmak ve bir kavmin özgürlük mücadelesini vermek üzere yeterince donatılmış olmaktadır.

Bu iki işareti alan Musa'ya Firavun'a gitmesi emredilir, ona inanması için daha yedi –toplam dokuz/-mucize gösterilecektir (17/İsra, 101). Nübüvvetle görevlendirilen Musa aleyhisselâm Firavun ve adamlarına gidecek, mucizeler gösterecek, onlar kalben ikna olmalarına rağmen, kibir ve zulümleri onları hakka ve hakikate teslim olmaktan alıkoyacaktır. Tabii ki bu yüzden sonları hayli feci olacaktır. (Daha geniş bilgi için bkz. 7/A'raf, 103-155; 20/Taha, 9-98. ayetlerin açıklaması ve konuyla ilgili diğer atıflar.) Bundan sonraki Kasas sûresinde (28/3-50) olayın başka versiyonu anlatılacaktır.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ عِلْمًاۚ وَقَالَا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلٰى كَثِيرٍ
مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥﴾ وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوُدَ وَقَالَ يَا اَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا

مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَاُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ ﴿١٦﴾
وَحُشِرَ لِسُلَيْمٰنَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٧﴾
حَتّٰٓى اِذَٓا اَتَوْا عَلٰى وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يٰٓاَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ
لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمٰنُ وَجُنُودُهُۥ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٨﴾ فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا
مِنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ اَوْزِعْنِٓي اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِٓي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى
وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰيهُ وَاَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ
الصَّالِحِينَ ﴿١٩﴾

15. **Andolsun, Davud'a ve Süleyman'a bir ilim verdik: "Bizi inanmış kullarından birçoğuna göre üstün kılan Allah'a hamdolsun" dediler.**
16. **Süleyman, Davud'a mirasçı oldu ve dedi ki: "Ey insanlar, bize kuşların konuşma-dili öğretildi ve bize her şeyden** (bol bir nimet) **verildi. Gerçekten bu, apaçık bir üstünlüktür."**
17. **Süleyman'a cinlerden, insanlardan ve kuşlardan orduları toplandı ve bunlar bölükler hâlinde dağıtıldı.**
18. **Nihayet karınca vadisine geldiklerinde, bir dişi karınca dedi ki: "Ey karınca topluluğu, kendi yuvalarınıza girin, Süleyman ve orduları, farkında olmaksızın sizi kırıp-geçmesin."**
19. (Süleyman) **Bu sözü üzerine tebessüm edip güldü ve dedi ki: "Rabbim, bana, anne ve babama verdiğin nimete şükretmemi ve hoşnut olacağın salih bir amelde bulunmamı ilham et ve beni rahmetinle salih kulların arasına kat."**

Davud ve Süleyman'a –Allah'ın selamı her ikisinin üzerine olsun– yüce Allah özel bir ilim vermişti. Diğer peygamberlerden farkları her ikisi de birer "hükümdar peygamber"di. (21-Enbiya, 78-82.) İnanmış olsalar da başka insanlara verilmemiş bilgilerin onlara verilmiş olması bu iki peygambere özgü bir nimet ve bağıştır. Belki kendilerine verilen ilim ve hükümdarlıkla diğer birçok peygambere üstündüler. Bu durumda 15. ayette geçen "inanmış kulları"

a) Sıradan inanmış insanlar;

b) Kendilerine özel ilim ve hükümdarlık verilmeyen peygamberler olarak iki anlamda ele alabiliriz. En doğrusunu Allah bilir!

Süleyman aleyhisselâm Davud aleyhisselâmın oğludur, onun dünyadan irtihalinden sonra tahta geçmiştir. Babasından devraldığı miras, tefsircilerin de

yerinde hatırlattığı üzere mal-mülk değil, hükümdarlık ve özel ilimdir. Çünkü Efendimiz açıkça "Peygamberler miras bırakmaz, bıraktıkları sadakadır" (Buhari, Humus, 1; Megazi, 14; Müslim, Cihad, 52) buyurmuştur.

Hz. Süleyman (a.s.) sahip olduğu özel nitelikleri şöyle ifade etmektedir: "**Ey insanlar, bize kuşların konuşma-dili öğretildi ve bize her şeyden** (bol bir nimet) **verildi. Gerçekten bu, apaçık bir üstünlüktür.**" 17. ayetten de anlıyoruz ki Hz. Süleyman cinleri, insanları ve kuşları istihdam edebiliyordu. İnsanın kuşların konuşma dilini bilmesi mümkün değildir. Kuşlarla fazlasıyla haşir neşir olanlar onlarla belli düzeylerde iletişim kurabilir, tepki ve reflekslerini kestirebilirler. Bu bağlamda tarihin eski çağlarından beri insanlar, özel olarak eğittikleri kuşları haberleşmede kullanmışlardır. Süleyman aleyhisselâmın bildiği ise kuşlarla doğrudan iletişim kurabilme yeteneğidir. Bunun nasıl gerçekleştiğini bilebilecek değiliz ancak onları çizdiği istikamette istihdam ettiğini anlayabiliyoruz.

Yine insanların cinlerle, cinlerin de insanlarla iletişim veya ilişki kurduklarını biliyoruz. Bu hiç de imkânsız değildir, beşeri güç ve yetenek dâhilindedir. Hz. Süleyman'ın ki fazladan onları hâkimiyeti altına almış olması ve yine dilediği istikamette istihdam edebilmesidir. Bazı modern yorumcuların cinleri, güçlü kuvvetli ameleler-işçiler, kuşları hızlı süvariler olarak nitelendirmeleri pek yerinde görünmüyor, bu yönde ikna edici karineler yoktur. Burada sözü edilen mucizedir, Musa aleyhisselâmın asasının yılana dönüşmesi gibi.

Mucizeler insanlık için çizilen mümkün ufuklar olarak düşünülebilir mi? Gelişen bilim ve teknolojik icatlar, bundan 200 sene öncesinde yaşayan insanlar için "mucize" sayılabilecek gelişmeler kaydetmiş bulunmaktadır. Mesela haberleşme alanındaki gelişmeler, ses ve görüntü aktarımı bunun somut örneklerinden biridir. Ekranına parmağımızla dokunduğumuz telefonla dünyanın herhangi bir bölgesindeki insanla iletişim kurabilir; resim, görüntü ve yazıya anında ulaşabilir; dünyanın hayli uzak bir köşesinde vuku bulmakta olan bir olayı canlı olarak seyredebiliriz. Bir devlet başkanı veya komutan emrindeki memurlara veya askerlere anında emir verebilir, onları bir hedefe sevkedebilir. Benzer bir imkâna ve daha fazlasına Hz. Süleyman'ın bundan binlerce sene önce sahip olduğunu anlıyoruz. Keza Saba melikesinin tahtını Sana'dan Kudüs'e anında getirtebilmesi, bugün görüntü yoluyla ışınlama (teleportasyon) ile basit manadaki taklidinin yapıldığını göstermektedir.

Belki birgün gelir insanoğlu insan-ötesi varlıklarla iletişim kurar, onları istihdam edecek bilgi ve imkânlara sahip olabilir. Aynı zamanda tabiattaki canlılarla da uyum içinde yaşayabilme becerisini gösterebilir ki, bugünkü bilim ve

teknoloji maalesef tam aksini yapmakta, canlı tabiata ve hayvanlara karşı yıkıcı, tahripkâr yönde gelişmektedir. Bu durumda Süleyman aleyhisselâm bize şunu telkin etmektedir: Yüce Allah'ın bahşedeceği bilgi nimeti ile insan-ötesi varlıklarla iletişim kurabilir, hayvanları istihdam edebilirsiniz. Nihayetinde Yüce Allah varlığı insanın yararına kılmış, onu insan için "teshir" etmiştir. Ama bu sizi tabiatla uyum halinde olmaktan çıkarmasın, tabiatla ilişkileriniz canlı hayata karşı olmasın. Yeryüzünü imar edin, fizik çevrenizi güzelleştirin ancak her ne yapacaksanız bunu sadece Allah'ın rızasına ve canlı hayatın yararına uygun yapın, Allah'ın koyduğu hudutları aşmaya kalkışmayın. Eğer hudutları aşmaya kalkışırsanız denge (mizan) bozulur (55/Rahman, 7-8), tabiat size sert ve öldürücü karşılık verir, bu size Allah'tan verilen dünyevi ağır ceza olur. Hz. Süleyman emrindekileri üç ana gruba ayırmıştı: Cinler, insanlar ve kuşlar.

18-19. ayetlerde önemli bir nükte saklıdır: İktidar Süleyman gibi bir peygamberde olsa dahi bazen "ezip geçebilir." Bunu da farkında olmaksızın yapar, zira iktidar kendini koruma içgüdüsüyle yaşla kuruyu yakabilir. Ancak Süleyman aleyhisselâmın iktidarı kasıtlı olarak yani bile bile, göz göre göre karıncaya bile zarar vermez. Kendi aralarındaki konuşmalarını işitir, anlar ve tebessüm eder. İki şeye şükreder: İlki karıncalar dahi bilir ki bunca mülke hükmeden Süleyman karıncaları bile isteyerek-bilerek ezmez; ikincisi bunları bilme kabiliyetine ve imkânına sahip bulunmaktadır.

Tabiattaki canlı hayatın önemli sembollerinden biri olarak zikredilen karıncaların peygamber de olsa insanoğlunun muhtemel zararlarına karşı kendilerini koruma reflekslerini vermesi, sorumlu bir yönetimin tabiata ve canlı hayata karşı olabildiğince hassas ve sorumlu olması gerektiğini vurgulamaktadır. Daha fazla refah, denetimsiz iktisadi büyüme, güç ve iktidar uğruna tabiatın kaynaklarını yağmalayıp yurtları olan tabiatı canlılara cehenneme çevirmek İslami bir yönetimin fiili olamayacağı gibi, toplu ceza ve azabı celbeden tehlikeli bir fiildir de.

Hz. Ali şöyle demiştir: "Dünya'nın servet ve iktidarını sağ elime verip devamı için şu yerdeki karıncağızın ağzında taşıdığı daneyi çekmemi isteseler, ant olsun Allah'a, bunu yapmam!" Hz. Ali karıncanın rızkını korumanın bir sorumluluk olduğuna işaret etmektedir, kendi çıkarına olmak üzere karıncayı rızkından yoksun bırakan insan, başka kimlerin ve hangi canlıların rızkına el koymaz! Hz. Peygamber'e de davasından vazgeçmesi veya dönüşümlü yönetim modeli teklif edildiğinde "sağ elime güneşi, sol elime ayı koysanız da davadan vazgeçmem" cevabını vermişti. Bu temel yaklaşım Süleyman sevgisini karıncanın kalbine kurma başarısı gösterir. Muhtemelen Kur'an'da anlatılan

bu Süleyman kıssasından mülhem, halk arasında son derece merhametli, yumuşak ve ruhen hassas insanlar için "Karıncaezmez adam" denmektedir. Sâdi Şirazi Firdevsi'den alarak bu duyarlılığı şöyle anlatır:

Çi huş goftFirdevsî-i pâk-zâd
Ki rahmet ber-ân türbet-i pâkbâd!
Mêyâzârmûrî ki dâne- keş'est
Ki cândâred ô cân-i şirin hoş est!

Temiz yaradılışlı Firdevsi ne güzel söylemiştir,
Onun temiz toprağına rahmet insin:
Dane çekip götüren karıncayı incitme,
Canlıdır ve can her canlıya tatlıdır.

Son olarak 'Kanûnî Sultan Süleyman'la Şeyhülislam Zembilli Ali Efendi arasında karınca konusunda geçen bir muhavereye yer verelim: Kanuni, Topkapı Sarayı'nın bahçesindeki ağaçlarda bol miktarda karınca görülmesi üzerine, kurtulmak için çare araştırır ve ağaçların gövdelerine ve diplerine kireç tatbik edilirse meselenin çözüleceğini öğrenir. Meseleyi Zembilli Ali Efendi'ye şiirle sorar:

Dırahtı ger sarmış olsa karınca (Dıraht: Ağaç, Ger: Eğer)
Zarar var mı karıncayı kırınca
Zembilli'den soruya şiirle cevap verir:
Yarın Hakkın divanına varınca
Süleyman'dan hakkın alır karınca

وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَآ اَرَى الْهُدْهُدَ اَمْ كَانَ مِنَ الْغَآئِبِينَ ﴿٢٠﴾
لَاُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا اَوْ لَاَاذْبَحَنَّهُ اَوْ لَيَاْتِيَنِّي بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٢١﴾
فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ اَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنَبَإٍ
يَقِينٍ ﴿٢٢﴾ اِنِّي وَجَدْتُ امْرَاَةً تَمْلِكُهُمْ وَاُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ
عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَزَيَّنَ
لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٢٤﴾
اَلَّا يَسْجُدُوا لِلّٰهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا
تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿٢٥﴾ اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٢٦﴾

قَالَ سَنَنْظُرُ اَصَدَقْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٢٧﴾ اِذْهَبْ بِكِتَابِي هٰذَا
فَاَلْقِهْ اِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانْظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَتْ يَا اَيُّهَا الْمَلَؤُا
اِنِّي اُلْقِيَ اِلَيَّ كِتَابٌ كَرِيمٌ ﴿٢٩﴾ اِنَّهُ مِنْ سُلَيْمٰنَ وَاِنَّهُ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ
الرَّحِيمِ ﴿٣٠﴾ اَلَّا تَعْلُوا عَلَيَّ وَأْتُونِي مُسْلِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالَتْ يَا اَيُّهَا الْمَلَؤُا
اَفْتُونِي فِي اَمْرِي مَا كُنْتُ قَاطِعَةً اَمْرًا حَتّٰى تَشْهَدُونِ ﴿٣٢﴾ قَالُوا نَحْنُ
اُولُوا قُوَّةٍ وَاُولُوا بَأْسٍ شَدِيدٍ وَالْاَمْرُ اِلَيْكِ فَانْظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ ﴿٣٣﴾
قَالَتْ اِنَّ الْمُلُوكَ اِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً اَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا اَعِزَّةَ اَهْلِهَا اَذِلَّةً
وَكَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٣٤﴾ وَاِنِّي مُرْسِلَةٌ اِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ
الْمُرْسَلُونَ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمٰنَ قَالَ اَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ فَمَا اٰتٰنِيَ اللّٰهُ
خَيْرٌ مِمَّا اٰتٰيكُمْ بَلْ اَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴿٣٦﴾ اِرْجِعْ اِلَيْهِمْ فَلَنَاْتِيَنَّهُمْ
بِجُنُودٍ لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا اَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٣٧﴾ قَالَ
يَا اَيُّهَا الْمَلَؤُا اَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ اَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ
عِفْرِيتٌ مِنَ الْجِنِّ اَنَا اٰتِيكَ بِهِ قَبْلَ اَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَاِنِّي عَلَيْهِ
لَقَوِيٌّ اَمِينٌ ﴿٣٩﴾ قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ اَنَا اٰتِيكَ بِهِ قَبْلَ
اَنْ يَرْتَدَّ اِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَاٰهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي
لِيَبْلُوَنِي ءَاَشْكُرُ اَمْ اَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ
فَاِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ ﴿٤٠﴾ قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ اَتَهْتَدِي اَمْ تَكُونُ
مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٤١﴾ فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ اَهٰكَذَا عَرْشُكِ قَالَتْ كَاَنَّهُ
هُوَ وَاُوتِينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ ﴿٤٢﴾ وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٤٣﴾ قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ
فَلَمَّا رَاَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَا قَالَ اِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ
مِنْ قَوَارِيرَ قَالَتْ رَبِّ اِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَاَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمٰنَ لِلّٰهِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿٤٤﴾

20. **Kuşları denetledikten sonra dedi ki: "Hüdhüd'ü neden göremiyorum, yoksa kaybolanlardan mı oldu?"**

21. **"Onu gerçekten şiddetli bir azapla azaplandıracağım ya da onu boğazlayacağım veya o, bana açık bir delil getirmelidir."**

22. **Derken uzun zaman geçmeden geldi ve dedi ki: "Senin kuşatamadığın** (öğrenemediğin) **şeyi, ben kuşattım ve sana Saba'dan kesin bir haber getirdim."**

23. **"Gerçekten ben, onlara hükmetmekte olan bir kadın buldum ki, ona her şeyden** (bolca) **verilmiştir ve büyük bir tahtı var."**

24. **"Onu ve kavmini, Allah'ı bırakıp da güneşe secde etmektelerken buldum, şeytan onlara yaptıklarını süslemiştir, böylece onları** (doğru) **yoldan alıkoymuştur; bundan dolayı onlar hidayet bulmuyorlar."**

25. **"Ki onlar, göklerde ve yerde saklı olanı ortaya çıkaran ve sizin gizlediklerinizi ve açığa vurduklarınızı bilen Allah'a secde etmesinler diye** (yapmaktadırlar)."

26. **"O Allah, O'ndan başka ilâh yoktur, büyük Arş'ın Rabbidir."**

27. (Süleyman:) **"Durup bekleyeceğiz, doğruyu mu söyledin, yoksa yalancılardan mı oldun?" dedi.**

28. **"Bu mektubumla git, onu kendilerine bırak sonra onlardan** (biraz) **uzaklaş, böylelikle bir bakıver, neye başvuracaklar?"**

29. (Hüdhüd'ün mektubu götürüp bırakmasından sonra Saba melikesi Belkıs:) **Dedi ki: "Ey önde gelenler gerçekten bana oldukça önemli bir mektup bırakıldı."**

30. **"Gerçek şu ki, bu, Süleyman'dandır ve 'Şüphesiz Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla'** (başlamakta)**dır."**

31. (İçinde de:) **"Bana karşı büyüklük göstermeyin ve bana Müslüman olarak gelin" diye** (yazılmaktadır).

32. **Dedi ki: "Ey önde gelenler, bu işimde bana görüş belirtin, siz** (her şeye) **şahitlik etmedikçe ben hiçbir işte kesin** (karar veren biri) **değilim."**

33. **Dediler ki: "Biz kuvvet sahibiyiz ve zorlu savaşçılarız. İş konusunda karar senindir, artık sen bak, neyi emredersen** (biz uygularız).

34. **Dedi ki: "Gerçekten hükümdarlar bir ülkeye girdikleri zaman, orasını bozguna uğratırlar ve halkından onur sahibi olanları hor ve aşağılık kılarlar; işte onlar, böyle yaparlar."**

35. **"Ben onlara bir hediye göndereyim de, bir bakayım elçiler neyle dönerler."**

36. (Elçi hediyelerle) **Süleyman'a geldiği zaman: "Sizler bana mal ile yardımda mı bulunmak istiyorsunuz? Allah'ın bana verdiği, size verdiğinden daha hayırlıdır; hayır, siz, hediyenizle sevinip öğünebilirsiniz" dedi.**

37. **"Sen onlara dön, biz onlara öyle ordularla geliriz ki, onların karşı koymaları mümkün değil ve biz onları oradan horlanmış-aşağılanmış ve küçük düşürülmüşler olarak sürüp çıkarırız."**

38. (Elçinin gitmesinden sonra Süleyman:) **"Ey önde gelenler, onlar bana teslim olmuş** (Müslüman)**lar olarak gelmeden önce, sizden kim onun tahtını bana getirebilir?" dedi.**

39. **Cinlerden ifrit: "Sen daha makamından kalkmadan, ben onu sana getirebilirim, ben gerçekten buna karşı kesin olarak güvenilir bir güce sahibim." dedi.**

40. **Kendi yanında kitaptan ilmi olan biri dedi ki: "Ben,** (gözünü açıp kapamadan) **onu sana getirebilirim." Derken** (Süleyman) **onu kendi yanında durur vaziyette görünce dedi ki: "Bu Rabbimin fazlındandır. O'na şükredecek miyim, yoksa nankörlük edecek miyim diye beni denemekte olduğu için** (bu olağanüstü olay gerçekleşti)**. Kim şükrederse, artık o kendisi için şükretmiştir, kim nankörlük ederse, gerçekten benim Rabbim Gani** (hiçbir şeye ve kimseye ihtiyacı olmayan)**dır, Kerim olandır.**

41. **Dedi ki: "Onun tahtını değişikliğe uğratın, bir bakalım doğru olanı bulabilecek mi, yoksa bulmayanlardan mı olacak?**

42. **Böylece** (Belkıs) **geldiği zaman ona: "Senin tahtın böyle mi?" denildi. Dedi ki: "Tıpkı kendisi! Bize ondan önce ilim verilmişti ve biz Müslüman olmuştuk."**

43. **Allah'tan başka tapmakta olduğu şeyler onu** (Müslüman olmaktan) **alıkoymuştu. Gerçekte o, inkâr eden bir kavimdendi.**

44. **Ona: "Köşke gir" denildi. Onu görünce derin bir su sandı ve** (eteğini çekerek) **ayaklarını açtı.** (Süleyman:) **Dedi ki: "Gerçekte bu, saydam camdan olma düzeltilmiş bir köşk-zemindir." Dedi ki: "Rabbim, gerçekten ben kendime zulmettim;** (artık) **ben Süleyman'la birlikte âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum."**

Mucizeleri pozitif bilimlerin verilerini temel alarak kritik etmeye çalışanlara göre, burada zikri geçen "**hüdhüd**" bir kuş değil, çevre hükümdarlık Hi-

titler'e mensup bir subaydır. Buna göre Süleyman aleyhisselam, merkezi Kudüs olan büyük bir devlet kurmuştu. Doğuda cin ve perilerle sembolize edilen Babil, kuzeyde kuş ve kartallarla sembolize edilen Hitit, Akdeniz'de rüzgârlı gemilerle sembolize edilen Fenikeliler ve güneyde karıncalarla sembolize edilen Sebe krallığı vardı, bunların tümü onun hâkimiyeti altına girmişti. Hüdhüd, Hitit'den gelip Süleyman'ın ordusuna katılan bir subayın unvanıydı. Hititler ordu birliklerine sembolleri olduğu için kuş lakapları takıyorlardı. Hüdhüd de onlardan biriydi, bu Hititli subay taht yapımında ustaydı. Göz açıp kapayıncaya kadar Belkıs'ın tahtını yapabileceğini söylemiş ve çok kısa bir sürede de yapmıştı.

Ne var ki bu tezde boşluklar var: İlki, ayete göre taht yapılmıyor, anında Hz. Süleyman'ın huzuruna getiriliyor. Diğeri, tahtı getiren Hüdhüd değil, kendisine "**kitaptan özel ilim verilmiş**" bir başkasıdır. Biz bu iddiaları bir kenara bırakıp Kur'an'daki açık anlatımla olaya bakmaya çalışalım:

Süleyman aleyhisselâm, bir denetim sırasında bulunması gereken yerde veya görevde görülmeyen Hüdhüd'ü -ki bu çavuş kuşudur- sorar. Hüdhüd kimseye haber vermeden ortadan kaybolmuştur. Eğer görevi terkedip gitmişse onu cezalandıracağını söyler. Normal şartlarda bir kuşun veya herhangi bir hayvanın cezalandırılması normal değildir. Ancak Hüdhüd, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan müteşekkil büyük bir hükümdarlığın görevlilerinden biridir. Dolayısıyla kendisine tevdi edilmiş olan görev ve sorumluluğun bilincindedir, bu çerçevede Hüdhüd'ü görevli bir bürokrat, bir memur gibi düşünebiliriz. Bu bize, Süleyman aleyhisselâmın insanlardan oluşan memurları gibi istihdam ettiği hayvanları ve cinleri de belli bir görev disiplini altına aldığını ima etmektedir. Buna göre Hüdhüd ya nerede olduğuna ilişkin tatminkâr bir açıklama yapacak veya ağır bir cezaya çarptırılacak.

Sonunda Hüdhüd çıkagelir ve Süleyman aleyhisselama varlığından haberdar olup geniş bilgilere sahip olmadığı Saba'dan önemli bilgi ve haberler getirdiğini söyler. Anlaşılıyor ki, cinleri ve hayvanları emrinde istihdam eden Süleyman aleyhisselâmın da bilgileri sınırlıdır, her şeyi ve özellikle gaybı bilemiyor, "**Her bilenin üstünde bir bilen vardır**" (12/Yusuf, 76) fetvasınca onun bilmediklerini bilenler vardır. Hüdhüd onun adına Yemen'e kadar uzanmış, bilgi toplayıp getirmiştir: Keşif amaçlı gezisi sırasında ilginç bir ülkeyle karşılaşmıştır, yöneticileri bir kadındır, görkemli bir tahta oturmaktadır yani siyasi ve idari nüfuzu ülkenin her tarafına ulaşabilmektedir (arşun azim), refah ve bolluk içinde yaşamaktadırlar. Fakat ciddi sorunları vardır, şeytana kanıp Allah'tan başka varlıklara, gök cisimlerinin en büyüğü olan güneşe tapın-

maktadırlar. Bu onların doğru yoldan sapmalarının sebebidir. İnanç şekilleri ve hayat tarzları kendilerine doğru ve çekici görünüyor ama hakikatte hidayet üzere değildirler ve bundan dolayı da çeşitli sorunlar yaşıyorlar. Çoğu zaman hidayet üzere olmayıp da tutturduğu hayat tarzından, sahip oldukları refah ve zenginlikten, yüksek maddi imkân ve avantajlardan ve hatta batıl inançlardan hoşnut olanlar, yaşadıkları sorunların gerçek sebeplerini teşhis edemezler. Sebe'lilerin de durumu budur.

Oysa onların varoluş gayesi varlık âleminde saklı olanı ortaya çıkaran, insanların gizlediklerini açığa vuran Allah'a ibadet etmeleridir. Bunca zenginlik, refah ve bolluk, maksadın hâsıl olduğu anlamına gelmez, salt kendi hatırına iktisadi büyüme ve yüksek refah seviyesi merkezinde Allah'ın birliği (tevhid) ve ilahi hükümlerin hayatı belirleme rolü yoksa hiçbir şeydir. Şeytan Sebe halkını yüksek refah ve maddi imkân ve ihtişamlı bir medeniyetle oyalamakta, asıl varoluş amaçları dışında ömür tüketmelerini sağlamaktadır. Zenginlikleri ve muhteşem medeniyetleri asli ve hakiki varoluşsal sorunları üzerinde düşünmelerine mani olmaktadır. Burada Hüdhüd, emrinde olduğu Süleyman aleyhisselâmın hem nübüvvet hem siyasi olarak misyonunu tam kavramış olarak Sebe' krallığının çarpıcı resmini çizmektedir.

Hz. Sülyeman, Hüdhüd'ün söylediklerini test etmek üzere ona Saba melikesine (kraliçe) iletmek üzere bir mektup verir. Mektup tabii ki bir iki satırdan ibaret değildir, kendisi ve hükümdarlığı hakkında bilgiler vermekte, melike Belkıs'tan birtakım taleplerde bulunmaktadır. Mektup melikeye ulaştırılır.

Burada dikkat çekici nokta Süleyman aleyhisselâmın Hüdhüd'ün verdiği habere güvenip Saba Melikesi veya krallığıyla ilgili hemen harekete geçmemesi, kuşun getirdiği haberi doğrulamak, araştırmak lüzumunu hissetmesidir. Bu da bize "*Hüdhüd fasık bir varlık*" olmamasına rağmen, Hucurat sûresinde (49/6) sözü geçen "fasıkın haberi"nin araştırılması gerektiğini hatırlatmaktadır. Yeterince araştırılmamış bir haber veya bilgiye dayanılarak alınacak yanlış karar ve yapılacak uygulamalar büyük fecaatleri, haksızlıklara sebebiyet verebilir. Nice iç çatışma, kavga ve savaş eksik veya tamamen yanlış bilgiler sonucu çıkmaktadır. (Bkz. Hucurat, 6. Ayetin açıklaması.)

Belkıs yüksek düzeydeki devlet erkânını toplar, durumu müzakere eder. Mektubun kimden geldiğini bilmektedir: "**Bu, Süleyman'dandır ve 'Şüphesiz Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla'** (başlamakta)**dır**." Hz. Süleyman önce mektubu kendisinin gönderdiğini beyan eder, böyle yazmakla kendi şahsını-ismini –haşa– Allah'ın isminin önüne geçirmiş değildir. Hiç kimsenin, hele bir peygamberin ismini Allah'ın yüce ismi önüne geçirmesi düşünülemez. Bize

bir mektup geldiğinde zarfı açıp okumadan önce kimden geldiğine bakarız. Mektup Süleyman'dandır. Süleyman hem hükümdar hem peygamberdir; söze "**Allah'ın ismiyle**" başlamaktadır.

Hz. Süleyman, kendisine büyüklenerek karşı konulmaması ve Müslüman olmalarını istemektedir. Burada cevabı aranan bir soru vardır: Acaba Süleyman aleyhisselâm "**Bana Müslüman olarak gelin**" dediğinde siyasi hâkimiyetimi kabul mü edin demek istemiş yoksa İslamiyet'e girin mi? Her ikisini kastetmiş olması en doğru ihtimaldir. Ancak bu davet, hükümdar kimliğinden önce gelen peygamber kimliğinin kendisine yüklediği görevdir. Her peygamber insanları Allah'ın iradesine teslim olmaya yani Müslüman olmaya davet eder.

Anlaşıldığı kadarıyla Belkıs kendi başına karar vermek istemiyor, birtakım tereddütleri var. Kendileriyle durumu müzakere ettiği devlet erkânı ülkelerini savunabilecek askeri güç ve donanımda olduklarını rapor ettikten sonra kararı kraliçeye bırakırlar. Bu da o zamanın yönetiminde de belli bir siyasi edep ve yönetim terbiyesi olduğunu göstermektedir. M.Ö. X. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Sebe Melikesinin ülkesinde bir yönetim hiyerarşisinin varlığı gözlerden kaçmıyor. Herkes görev sorumluluklarını bilmektedir. Devlet yönetiminde danışma ve müzakereye önem verilmektedir. Üstelik bir kadının yönettiği ülkede belirgin bir siyasi huzursuzluk yoktur, varsa eğer batıl inançları ve hayat tarzları dolayısıyla yaşanan sosyal ve psikolojik sorunlardır. Demek ki Batılı siyaset bilimcilerinin geriye dönük tarihi kurguladıkları üzere beşeriyet dünyanın her tarafında "doğa halinde", sürü şeklinde yaşamış değildir. Yer yer bu tarz yaşantılar sürmüş olsa bile genel örf ve hayat tarzları bu yönde değildir.

Müzakere sırasında Saba melikesi ilginç bir cümle kullanmaktadır: "**Gerçekten hükümdarlar bir ülkeye girdikleri zaman, orasını bozguna uğratırlar ve halkından onur sahibi olanları hor ve aşağılık kılarlar; işte onlar, böyle yaparlar.**" Bu da tarihin bir başka realitesine işaret etmektedir. Zorbalar, ganimet ve talan peşinde olanlar başka ülkelere saldırıp da hâkimiyetleri altına geçirdikleri zaman halkın onur sahibi zümrelerini zelil kılarlar, boyunduruk altına alır, onları aşağılık işlerde istihdam eder, böylelikle o toplumun tabii dokusunu bozarlar. Yağma ve sömürü peşinde olan bütün sömürücü güçlerin, işgalcilerin yaptıkları budur. Bu çerçevede haklı ve mücbir bir sebep olmadıkça başkalarının toprakları işgal edilemez; toprağı, yurdu işgal edilenin savunma hakkı temel haklar arasında yer almaktadır.

Melikenin "**İşte onlar, böyle yaparlar**" demesinden topluluklar arası yaygın adet ve teamüllerin bu yönde sürdüğünü anlıyoruz. Ancak Saba melikesi Hz. Süleyman hakkında sağlıklı bilgilere sahip değildir, onun da ordularını

toplayıp üstüne geleceğinden, diğerleri gibi ülkesini harabeye çevirip onurlarıyla oynayacağından kaygı duymaktadır. Güneşe tapan bir insan toplumunun Allah'ın birliği inancını merkeze almış adil bir yönetimin bu yollara tevessül etmeyeceğini bilmiyor.

Belkıs belli ki zeki bir kadındır, mektup sahibi Süleyman aleyhisselamı denemek ister, ona hayli yüklü hediyeler gönderir. İbn-i Abbas'a göre melikenin öğrenmek istediği şudur: Eğer Hz. Süleyman hediyeleri kabul ederse gözü krallığının maddi ve ekonomik kaynaklarındadır, kabul etmezse başka bir dava peşindedir. Çünkü mesajına "**Allah'ın adıyla**" başlamıştır. Hz. Süleyman mesajı hemen anlar ve gelen elçilere gözünün mal ve daha fazla servette olmadığını belirtir. Fazlasıyla malı ve mülkü vardır, Allah'ın kendisine ihsan ettikleri daha çok ve daha hayırlıdır. Hz. Süleyman'ın davası başkadır, hediyeleri geri çevirip şunları söyler: "**Biz onlara öyle ordularla geliriz ki, onların karşı koymaları mümkün değil ve biz onları oradan horlanmış-aşağılanmış ve küçük düşürülmüşler olarak sürüp çıkarırız.**"

Esasında onların kendi rızalarıyla gelip teslim olmalarına da mahal bırakmak istemez, kendileriyle danıştığı heyete, onlar gelmeden kim onları buraya getirebilir, diye sorar. "**İfrit**" ortaya atılır ve Hz. Süleyman makamından kalkmadan onları getirebileceğini söyler. İfrit isim sıfattır, çabuk hareket eden, çevik, son derece zeki, kurnaz, kendine özgü hile ve teknikleri olan birine denir; Elmalı, bu sıfatın cinler için kullanıldığı gibi, insanlar için de kullanıldığını söyler.

40. "Kendi yanında kitaptan ilmi olan biri dedi ki: "Ben, (gözünü açıp kapamadan) **onu sana getirebilirim." Derken** (Süleyman) **onu kendi yanında durur vaziyette görünce dedi ki: "Bu Rabbimin fazlındandır. O'na şükredecek miyim, yoksa nankörlük edecek miyim diye beni denemekte olduğu için** (bu olağanüstü olay gerçekleşti). **Kim şükrederse, artık o kendisi için şükretmiştir, kim nankörlük ederse, gerçekten benim Rabbim Gani** (hiçbir şeye ve kimseye ihtiyacı olmayan)**dır, Kerim olandır."**

"**Kitap'tan ilmi olan biri**" kimdir? Bu zatın kimliği Hz. Musa'nın buluştuğu Bilen/Âlim Kul'un kimliği gibi tartışma konusu olmuştur. Bu zatlar insan mıydı, melek miydi, cin miydi? İbn-i Mes'ud'a göre bu ayette sözü geçen zat Hızır aleyhisselâmdır. (Âlim kul ve Hızır aleyhisselâm için bkz. 18/Kehf, 60-82. ayetlerin açıklaması.) İbn-i Abbas'a göre Hz. Süleyman'ın veziridir, ismi Asaf-bin Berhiya'dır. Bu zata özel olarak Allah'ın ism-i azamı öğretilmişti. Bununla dua ettiğinde duası kabul edilirdi. Katade de bu zatın İsm-i azamı bilen biri olduğunu söyler, ismini belirtmez. Bazılarına göre de bu zat Hz. Süleyman'ın kendisidir. En doğrusunu Allah bilir.

İsra sûresinde (17/1) değinildiği üzere bilim ve teknolojik donanım geliştikçe, bir dönem imkânsız kabul edilen olayların "mümkün" olduğu gözlenmektedir. Allah için "imkânsız" yoktur, bize göre imkânsız olan şey O'na göre kolaydır. Mucizeler, bizim gücümüzü aşan olayların dilerse Allah için ne kadar kolay olduğunu gösterir. Ama yukarıda değinildiği üzere bir bölümü insanın ilahi sünnetlere ve murada uygun olarak çaba göstermesi durumunda ufuk çizgisi olabileceği fikrini de ima eder. Mesela Kudüs'te ikamet eden Hz. Süleyman'ın talebi üzerine, Allah'ın kendisine özel ilim öğrettiği bir zatın Yemen'deki Belkıs'ı göz açıp kapayıncaya kadar tahtıyla beraber getirmesi buna örnektir. Oysa İfrit, Hz. Süleyman'a daha kısa sürede, makamından kalkmadan getirebileceğini söylemişti. Bu olay, bir mucize midir, yoksa cinlerden İfrit ve kendisine kitaptan özel bilgi öğretilmiş birinin yüksek düzeydeki bilgi mahareti midir? Her ikisi peygamber olmadığına göre, bu yaratıkların bilgisinin ulaşabileceği ufka işaret eder ki, bu olay bize "bir tür ışınlama"yı çağrıştırmaktadır. Bilim adamları bugün nasıl ses ve görüntüyü anında binlerce km.den aktarabiliyorsa, gelecekte nesnelerin, yapıların da transfer edilebileceğini söylemektedirler.

Söz konusu mucizevi olayda Saba Melikesi iradesi dışında kullanılan olağanüstü bilgiyle Kudüs'e anında getirilmektedir. Pekiyi, gelecekte ışınlama yoluyla nesneler, yapılar, canlı varlıklar ve insanlar bir yerden bir yere transfer edilecekse, bu onların iradeleri dışında mı olacak? İradesi dışında bir yerden başka yere taşınan kimse veya kimseler nasıl tepkiler verecek, bu ne türden sorunların ortaya çıkmasına sebebiyet verecek?

Ayetin bize ilham ettiği fikir şu ki, insan cinlerden daha yüksek ve zengin bir donanıma sahip bulunmaktadır. Donanımı "bilgi"dir. Gerekli bilgiye ulaşırsa cinlerden de daha hızlı hareket eder, daha büyük hünerler gösterebilir. Arzuya şayan olan, bilginin ve beşeri yüksek donanımın hayır işlerinde, insanların mutluluğu yolunda kullanılmasıdır.

41. ayet, bunun üzerine Süleyman aleyhisselâm Saba melikesinin tahtını değişikliğe uğratması direktifini verir. Amacı kraliçeyi etkilemektir. Kudüs'e getirtilip de muhteşem manzara ile karşılaşınca adeta büyülenir ve teslim olur. Köşke girince ayak basacağı zemini su zanneder, eteğini çeker. Hz. Süleyman zeminin saydam camdan inşa edildiğini söyler. Gördükleri karşısında Saba melikesi, bundan önce haksızlık yapıp güneşe tapındığını itiraf ederek hidayete girer; güneşe değil, Süleyman'la birlikte âlemlerin Rabbine teslim olur. (Ayrıca bkz. 34/Sebe', 10-14 ve 38/Sad, 30-40. ayetlerin açıklaması. Bu olay değişik versiyonlarla Kitab-ı Mukaddes'te de anlatılır: I. Krallar, 10: 1-10; II. Tarihler, 9: -1-9.)

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Davud ve Hz. Süleyman'ın ihtişamlı hükümdarlıkları, servet ve refahları bir vakıa olarak zikredilmektedir. Bu, kendi başına servete ve zenginliğe, daha rahat bir hayat tarzına husumetin beslenmeyeceğine de işaret eder. Süleyman aleyhisselâm sırça köşklerde, görkemli saraylarda yaşamış, cinleri ve hayvanları emri altına almıştır. Bu iki çarpıcı örneğin zikredilmesinin bir sebebi de, güç ve iktidar (askeri ve teknolojik donanım) ile servet ve refah (mali güç, hazinenin ağzına kadar dolu olması, gelirin yüksek olması vs.) nihayetinde maddi şeylerdir. Madde tabiatı gereği ruhu esir alamaz, ruhun kuvvetleri daha baskındır. İmanın neşvünema bulduğu kalp eğer Allah'ın zikriyle mutmain ise, ahireti ve yaratılışın sebeb-i hikmetini hatırından çıkarmıyorsa hiçbir maddi güç ve zenginlik o kalbi istila edemez, bu formasyondaki insan maddeyi denetimi altına alır. Nefis ister ama dizginlerini elinde bulunduran güçlü insan ona meşru çerçevede ve ihtiyacı kadarını verir. Eğer madde kalbe ve ruha mutlak manada hâkim olabilseydi materyalizm davasında haklı çıkardı. "İnsan-servet ilişkisi"ni su gemi ilişkisine benzetecek olursak, gemi yani insanın kalbi su almadıkça batmaz, su üzerinde yüzer ama kalp dünyaya meylederse (sekülerleşirse) gemi su alır ve batar. Kalp zenginliğin sevgisini içine almadıkça onu yetkinlikle denetler. Tıpkı Hz. Süleyman'ın kalbini zenginliğe kaptırmaması gibi. Bu kıssalar insanın madde üzerinde nasıl hâkim olabileceğini, zenginlik ve refahın takva ve hudutların korunmasıyla onu asıl yolundan saptırmayacağının birer örneğidir.

Söz konusu kıssalardan hareketle sıradan insanların da ne olursa olsun iktidar ve servet isteyebileceği, hatta siyasetlerinin ve devlet yönetimlerinin ana politik hedefi haline getirebilecekleri düşünülebilir. Hz. Davud ve Hz. Süleyman böylesine güç ve iktidar, refah ve servet içinde yaşamışlarsa, sıradan insanlar niçin aynı şeyi istemesinler? Nihayetinde önceki şeriatlar ve peygamberlerin tatbikatları bizim için de referans değil mi? Bu sualler sorulabilir. Ancak burada üzerinde durulması gereken önemli bazı noktalar var:

1) Hz. Davud ve Hz. Süleyman bu servet ve refahı başkalarını, komşularını sömürerek, haksız yere tahakkümleri altına alarak elde etmiş değiller. Hz. Süleyman, Saba melikesini İslam'a davet etmiş. Ama gönderdiği hediyeleri geri çevirmek suretiyle gözünün ülkesinin ekonomik kaynaklarında olmadığını anlatmaya çalışmıştır. Hakikatleri tebliğ etmek vecibe ama kimse zorla hidayete dâhil edilemez. Hidayete girmiyor diye kimsenin malı mülkü müsadere edilemez, toprakları işgale edilemez.

2) Bir ülkede meşru zenginliğin ve refahın ölçütü, o ülkede gelir bölüşü-

münün ne kadar adil olup olmadığı konusuyla ölçülür. Eğer toplumun bir kesimi -az veya çok- açlık ve yoksulluk içinde yaşıyorsa, sınıflar arasında uçurumlardan bahsediliyorsa, zenginler mü'minlerden olsa bile o ülke İslam'ın adaletinden uzaktır, mü'minler mütegallibe zümresine dâhil olmuşlar demektir. Hz. Davud ve Hz. Süleyman'ın ülkelerinde yoksulluk ve açlık sınırında yaşayan kimseler yoktu, sistem emek sömürüsüne dayanmıyordu.

3) Hz. Davud ve Hz. Süleyman sahip oldukları her nimet ve imkân için Allah'a hamd edip şükrediyorlar, bunun kendilerinden değil Allah'tan olduğunu söylüyorlardı. Bu peygamber hassasiyetinin olmadığı zenginlik ve refah insanı Karun gibi "Bu benim bilgim ve çabamın ürünüdür" demeye götürür (28/Kasas, 76), ruhunda uyanan kibir ve istiğna onu inkâr ve günaha sevkeder.

4) Her ne kadar Hz. Davud ve Hz. Süleyman örnek peygamberler iseler de, bizim için birinci derecede ve bağlayıcı manada örnek son peygamber Hz. Muhammed (s.a.)'dir. O, güç ve iktidarın temerküzünden, servetin **kenz**inden kaçınmamızı emretmiş, sünnet ve siretinde açıkça gösterdiği üzere sade, mütevazı bir hayat yaşamış, bize bu hayat tarzını emretmiş ve ahlaklı, sade ve erdemli insan merkezli bir medine (medeniyet modeli) oluşturmuştur.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا اِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ فَاِذَا هُمْ فَرِيقَانِ
يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ
لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ
مَعَكَ قَالَ طَائِرُكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ ﴿٤٧﴾ وَكَانَ فِي
الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿٤٨﴾ قَالُوا
تَقَاسَمُوا بِاللّٰهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَاَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ اَهْلِهِ
وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَمَكَرُوا مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٠﴾
فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ اَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٥١﴾
فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾
وَاَنْجَيْنَا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٣﴾

45. Andolsun, biz Semud (kavmine de) **kardeşleri Salih'i: "Yalnızca Allah'a kulluk edin" diye** (demek üzere) **gönderdik. Bir de ne görsün, onlar birbirlerine düşman kesilmiş iki gruptur.**

46. Dedi ki: "Ey kavmim, neden iyilikten önce kötülük konusunda acele davranıyorsunuz? Allah'tan bağışlanma dilemeniz gerekmez mi? Umulur ki esirgenirsiniz."

47. Dediler ki: "Senin ve seninle birlikte olanlar yüzünden uğursuzluğa uğradık." Dedi ki: "Sizin uğursuzluğunuz (başına gelenler) **Allah katında** (yazılı)**dır. Hayır, siz denenmekte olan bir kavimsiniz."**

48. Şehirde dokuzlu bir çete vardı, yeryüzünde bozgun çıkarıyorlar ve dirlik-düzenlik bırakmıyorlardı.

49. Kendi aralarında Allah adına ant içerek, dediler ki: "Gece mutlaka ona ve ailesine bir baskın düzenleyelim, sonra velisine: Ailesinin yok oluşuna biz şahid olmadık ve gerçekten bizler doğruyu söyleyenleriz, diyelim."

50. Onlar hileli bir düzen kurdu. Biz de (onların hilesine karşı) **onların farkında olmadığı bir düzen kurduk.**

51. Artık sen, onların kurdukları hileli-düzenin uğradığı sona bir bak; biz, onları ve kavimlerini topluca yerle bir ettik.

52. İşte, zulmetmeleri dolayısıyla enkaza dönüşmüş ıpıssız evleri. Şüphesiz bilen bir kavim için bunda bir âyet vardır.

53. İmân edenleri ve sakınanları da kurtardık.

Salih aleyhisselâm kavmiyle (Semud) olan mücadelesi Araf (7/73-79); Hud (11/61-68) ve Şuara (26/141-159) sûrelerinde anlatılmıştı. Daha geniş bilgi için zikredilen ayetlerin açıklamalarına bakılabilir.

Neml sûresinde Semudluların iki ana kampa bölündükleri anlatılır. Kamplaşma acaba Salih aleyhisselâmdan bağımsız olarak öteden beri mi vardı, yoksa onun tebliğinden sonra mı ortaya çıkmıştı? Tefsirciler, adil olmayan bir yönetim kuran Semudluların zayıf ve yoksulları ile zengin ve mütegallibe sınıfları arasında öteden beri bir ayrışma ve gerilimin varolduğunu söylemektedirler. Salih aleyhisselâm hak ve hakkaniyete dayalı bir tebliğde bulununca, bunun ilk yankısı ezilen sınıflar arasında oldu, kısa zamanda etrafında toplanıp içlerinde bir blok oluşturmaya başladılar. Her iki kamp da asıl kendilerinin doğru yolda olduğunu iddia ediyordu.

Hz. Salih, inkârcı kavmini yalnızca Allah'a kulluk etmeye çağırırken, muhataplarının bilinçsizce kötülüğü iyiliğe tercih ettiklerini görüyordu. Bu ise başlarına musibetler getirecekti, bunu bir türlü akıl edemiyor veya hırsları gözlerini perdelediği için göremiyorlardı. Kendilerini ciddi bir özeleştiriye (Muhasebe-i nefs) tabi tutacaklarına Hz. Salih'ten dolayı da uğursuzluğa uğ-

radıklarını iddia ediyorlardı. Batıl inançları olduğu anlaşılan bu kavim, içinde bulunduğu inkârcı ve adaletsiz düzeni teşrih masasına yatırıp tedavisi yoluna gitmeyi göze alamıyor, suçu dış bir faktöre, Hz. Salih'e atıyordu. Bir dış düşman her zaman yanlış yolda olanlar arasında bir dayanışma meydana getirir ama sorunun özünün gözden kaçmasına yol açar. Nitekim kendi aralarında yaptıkları istişareden sonra dokuz kişilik bir suikast çetesi kurup Hz. Salih'i ortadan kaldırmaya karar vermeleri, Hz. Salih (a.s) ve onun etrafında toplananlara karşı bir iç dayanışma içine girdiklerini göstermektedir.

Hz. Salih uğursuzluk suçlamasını reddetti, bunun esasının, bir hakikatinin olmadığını söyleyip başlarına her ne geliyorsa kendi yaptıklarının sonucu olduğunu anlatmaya çalıştı. İnsanların içinde bulundukları durumları uğursuzluğa bağlamaları boş ve batıl bir inanca kapılmaları dışında kendi kendilerini aldatmaktı. (Uğur ve uğursuzluk için bkz. 7/A'raf, 131 ve 36/Yasin, 18-19. ayetlerin açıklaması.)

48-50 arası pasajda kavim içinde etkin olan bir çeteden söz edilir. "**Raht**" 10 kişiden az küçük topluluktur. Bazıları bu sayının 40'a kadar çıkabileceğini söylemektedirler. Ebu Müsellem el Hüzeli, kelimeyi şiirinde hayızlı kadının önüne bağladığı deriden bez için de kullanmıştır. Birini kötülemek amacıyla şöyle denir "O hayız bezinden (raht'tan) daha aşağılıktır" (Müfredat). Kök anlamıyla birlikte düşünüldüğünde olumsuz bir anlam verir. Nitekim söz konusu çetenin yeryüzünde yani kavmin fiziki ve sosyal hayatında bozgunculuk çıkardığı, huzur ve barışı, sükûneti bozduğu belirtilir. Salih aleyhisselâmın tebliğleri ve mücadelesi yankı bulmaya başladığında raht, harekete geçer, niyetleri ona ve ailesine suikast düzenleyip suçu bir başkasının üstüne atmaktır. Oyunları boşa çıkar.

Buradaki raht'ın toplumsal düzeni elinde bulunduran "derin devlet birimleri" veya idari, askeri, politik ve iktisadi mekanizmaları kontrol eden bürokratik derin merkez, herkesi canından bezdiren organize suç örgütü veya sert çekirdek (askeri ve sivil bürokrasi, taraflı yüksek yargı, büyük sermaye, üniversiteler, medya, kontrgerilla vs.) olduğunu söyleyebiliriz.

Çete (raht) komplo planladı ancak Allah'ın yardımıyla komploları, suikast planları suya düştü. Başarabilselerdi bir gece baskınıyla öldürmeyi planladıkları Hz. Salih'in bir fail-i meçhule gittiğini söyleyip işin içinden sıyrılacaklardı. Fakat Yüce Allah onların komplo ve hilelerini boşa çıkardı, kulunu korudu. İnkârcı kavim de yok olup gitti, şimdi onlardan geriye kalan tarihi kalıntılar başlarına gelenlerin birer delili olarak ortada durmaktadır.

وَلُوطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖٓ اَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾ اَئِنَّكُمْ
لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاۤءِ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾ فَمَا
كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ اِلَّآ اَنْ قَالُوٓا اَخْرِجُوٓا اٰلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْ ۚ اِنَّهُمْ اُنَاسٌ
يَتَطَهَّرُونَ ﴿٥٦﴾ فَاَنْجَيْنَاهُ وَاَهْلَهٗٓ اِلَّا امْرَاَتَهٗ قَدَّرْنَاهَا مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٥٧﴾
وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا ۚ فَسَاۤءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ ﴿٥٨﴾

54. Lut da; hani kavmine demişti ki: "Siz, açıkça gördüğünüz hâlde, yine de o çirkin utanmazlığı yapacak mısınız?"

55. "Siz gerçekten, kadınları bırakıp şehvetle erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Hayır, siz cahil bir kavimsiniz."

56. Kavminin cevabı: "Lut ailesini şehrinden sürüp çıkarın. Temiz kalmak isteyen insanlarmış" demekten başka olmadı.

57. Biz de, onu ve ailesini kurtardık, yalnızca karısı hariç; onu geride (azap içinde kalanlar arasında) **takdir ettik.**

58. Ve üzerlerine bir yağmur yağdırdık. Uyarılanların yağmuru ne kötüdür.

Eşcinsellik hastalığına müptela olmuş Lut kavminin başına gelenler başka sûrelerde de ele alınmaktadır. (Bkz. 4/Nisa, 15-16; 7/A'raf, 80-84; 11/Hud, 77-83; 15/Hicr, 53-74; 26/Şuara, 160-174; 29/Ankebut, 28-35; 66/Tahrim, 10.) Burada söz konusu sapkınlık bir kere daha hatırlatılmakta, insanoğlunun ibret nazarına sunulmaktadır. Eşcinseller belki de tarihte ilk defa bir kenti ve yönetimini ele geçirmişlerdir. Sodom onların merkeziydi. Kendileri gibi olmayanları "**Bunlar temiz kalmak isteyen insanlar**" olarak küçük görüp aşağılamaktadırlar, bu da gösteriyor ki, eşcinseller tam inisiyatifi ele geçirdikleri yerde hayat tarzlarını hegemonik yaşama biçimi haline getirmek ister, bunun için de saldırganlaşırlar. "Bunlar temiz kalmak isteyen kimselerdir" ibaresi, eşcinsellerin yaptıkları işin hakikatte "temiz" olmadığının itirafıdır, onları temiz bir hayata yaşamaya çağıran Lut aleyhisselâm ve yakın çevresini hem eşcinsellik konusundaki düşüncelerinden hem temiz hayat tarzlarından dolayı küçümsemekte, zımnen "Aman temiz hayat sizin olsun!" demektedirler. Sonunda kendilerini bu çirkin sapkınlık konusunda uyarmaya gelen Allah'ın elçisi Lut aleyhisselamı şehri terketmek zorunda bırakırlar.

Eşcinsellik temiz fıtratla çatışma halinde olduğundan 55. ayet eşcinselleri "cahillikle, cehalet"le nitelendirmektedir. Literatürde "cehalet" salt bilmemez-

lik, bilgisizlik değil, kötü arzu ve isteklerine, şehvet ve iştaha kendini kaptırmış insanın yaptıklarının yanlış ve sapkınca olduğunu bile bile yapması ve yapmaya devam etmesidir. Başka bir deyişle burada sözü geçen cehalet "ne yaptığını bilmezler" için değil, aksine "ne yaptığını bile bile yapanlar" için kullanılmaktadır. Basit bir örnek üzerinden, kişinin sağlığına zararlı olduğunu bildiği, hatta paket üzerinde yazılı olduğu halde kendini kontrol edemeyip sigara içmesi cahilliktir.

"Yaptıklarını bilen kavmi" onları esir almış şehvetleri sapkınlığa sürüklemektedir. Ancak ibareyi "kendilerini denetleyemiyorlar ancak başlarına nelerin geleceğini bilmiyorlar" şeklinde de anlamak mümkün. Sonuç itibariyle bozulmamış hiçbir fıtrat eşcinselliğin ahlaki "norm"lara uygun yani "normal" olduğunu iddia edemez. Allah'tan bir azap olarak üzerlerine ateşten yağmurun yağması cezalarını ne kadar şiddetli ve ibretli olduğunu göstermektedir. Bazılarına göre bu ateş yağmuru yanardağların püskürttüğü kükürtlü lavlar, büyük ateş parçaları, kimine göre gökyüzünden düşen devasa meteorlardır. Böyle bir azap şekli mümkün mü? Hiç kuşkusuz evet!

15 Şubat 2013 günü Rusya'nın güneyindeki Çelyabinsk kentinde sabah vakti (09.20) ses hızını aşarak saatte 54 bin kilometre hızla atmosfere giren bir meteor, sürtünmenin etkisiyle yanmaya başladı. 10 tonluk meteor aşırı ısınma nedeniyle yerden 50 kilometre yüksekte patladı, 6 kilotonluk enerjinin açığa çıktığı patlamanın etkisiyle kuvvetli ışık yayıldı. (Japonya'nın başkenti Hiroşima'ya 1945'te Amerikalıların attığı atom bombası 15 kilotonluktu.) Meteor patlamasının yarattığı şok dalgasıyla camlar kırıldı. Çoğu kişi kırılan pencere camlarıyla yaralandı. Yaralıların 200'ü çocuk olmak üzere 3 binden fazla bina hasar gördüğü olayda 2 bin civarında kişi yaralandı. Aynı saatlerde olimpik yüzme havuzu büyüklüğündeki 2012 DA14 adlı astorit dünyayı sıyırıp geçti. Atmosferin 27 bin 500 kilometre yakınından geçen asteroit bugüne kadar kaydedilen "en yakın mesafeden geçen gök cismi" olarak kayda geçti.

Bu azap şeklinin atmosfere yayılması durumunda sâri hastalıklara sebebiyet veren mikropların tümden temizlenmesiyle ilgisi olduğu söylenmiştir.

قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفٰى آللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾ اَمَّنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاَنْبَتْنَا بِهٖ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ ﴿٦٠﴾ اَمَّنْ جَعَلَ الْاَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا

اَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ
بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ اَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ اِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ
السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْاَرْضِ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾
اَمَّنْ يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ
رَحْمَتِهِ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ تَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٣﴾ اَمَّنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ
ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ قُلْ هَاتُوا
بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦٤﴾ قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٦٥﴾ بَلِ ادَّارَكَ عِلْمُهُمْ فِي
الْاٰخِرَةِ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْهَا بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا
ءَاِذَا كُنَّا تُرَابًا وَاٰبَاؤُنَا اَئِنَّا لَمُخْرَجُونَ ﴿٦٧﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا هٰذَا نَحْنُ وَاٰبَاؤُنَا
مِنْ قَبْلُ اِنْ هٰذَا اِلَّا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾

59. Dedi ki: "Hamd Allah'ındır ve selâm O'nun seçtiği kullarının üzerinedir. Allah mı daha hayırlı, yoksa onların ortak koştukları mı?"

60. (Onlar mı)**Yoksa gökleri ve yeri yaratan ve size gökten su indiren mi? Ki onunla** (o suyla) **gönül alıcı bahçeler bitirdik, sizin içinse bir ağacını bitirmek** (bile) **mümkün değildir. Allah ile beraber başka bir ilâh mı? Hayır, onlar sapıklıkta devam eden bir kavimdir.**

61. Ya da yeryüzünü bir karar yeri kılan, onun arasında ırmaklar var eden ve ona (yeryüzü için) **sarsılmaz dağlar yaratan ve iki deniz arasında bir ara-engel** (haciz) **koyan mı? Allah ile beraber başka bir ilâh mı? Hayır, onların çoğu bilmiyorlar.**

62. Ya da sıkıntı ve ihtiyaç içinde olana, kendisine duâ ettiği zaman icabet eden, kötülüğü açıp gideren ve sizi yeryüzünün halifeleri kılan mı? Allah ile beraber başka bir ilâh mı? Ne az öğüt-alıp düşünüyorsunuz.

63. Ya da karanın ve denizin karanlıkları içinde size yol gösteren ve rahmetinin önünde rüzgârları müjde vericiler olarak gönderen mi? Allah ile beraber başka bir ilâh mı? Allah, onların şirk koştuklarından yücedir.

64. **Ya da halkı sürekli yaratmakta olan, sonra onu iade edecek olan ve sizi gökten ve yerden rızıklandıran mı? Allah ile beraber başka bir ilâh mı? De ki: "Eğer doğru söylüyor iseniz, kesin-kanıt** (burhan)**ınızı getiriniz."**

65. **De ki: Göklerde ve yerde gaybı Allah'tan başka kimse bilmez. Onlar ne zaman dirileceklerinin şuuruna varmıyorlar."**

66. **Hayır, onların âhiret konusundaki bilgileri 'art arda toplanıp pekiştirildi,' hayır, onlar bundan bir kuşku içindedirler; hayır, onlar bundan yana kördürler.**

67. **İnkâr edenler dedi ki: "Biz ve atalarımız toprak olduktan sonra mı, gerçekten biz mi dirilip-çıkartılacakmışız?"**

68. **"Andolsun, bu** (azap ve dirilme tehdidi)**, bize ve daha önce atalarımıza va'dolunmuştur. Bu, olsa olsa geçmişlerin uydurma masallarından başkası değildir."**

Bu sûrede –ve aslında diğer sûrelerde– kendilerine Allah'ın elçileri olarak gönderilen peygamberlere karşı çıkan inkârcı ve günahkâr kavimlerin başına gelenler, maruz kaldıkları toplu ve imha edici azaplar anlatıldı. Ancak artık Yüce Allah bu türden dünyevi azaplar vermeyecektir. Razi, bunun Hz. Peygamber (s.a)'e hamd etmesi gereken bir konu olarak hatırlatıldığını söyler.

Bununla ilgili olsun veya olmasın, hamd sadece Allah'a yapılır (1/Fatiha, 1). Selam da onun seçtiği kullaradır. "Allah'ın seçtiği kullar" herhangi bir halk veya kavim değil, gerçek anlamıyla peygamberlerdir fakat peygamber tebliğiyle Allah'ın izni ve dilemesiyle arınmış, kendini temizlemiş kulların da buna dâhil edilmiş olması imkânsız değildir. Ancak bu kullar da şu veya bu halk ve kavimden olur diye bir tahsise gidilmez, Müslüman bütün halk ve kavimlerden olabilir. Söz konusu emrin inişinden sonra başlamak üzere Hz. Peygamber (s.a.) her konuşmaya "Allah'a hamd" ile başlamıştır, bu hal, bugün de süren ve kıyamete kadar da sürecek olan güzel bir gelenektir.

Hamd'a layık olan Allah'tır, O'nun dışında insan hayatı üzerinde denetim kurmak isteyen ve insanların derin bir cehalet ve bilinçsizlik sonucu bağlandıkları varlıklar –put-heykel, şahıs, lider-önder, ideoloji, kurtarıcı doktrin, sistem, batıl inanç, mezar-türbe, yatır, şeyh, hoca, üstat, ölü, ruh, cin vs– Allah'ın sağladığı faydayı sağlayamazlar. Gökleri ve yeri yaratan O'dur. Yeryüzünde canlı hayat O'nun gökten indirdiği yağmur suları olmasa devam edemezdi. Hakikat-i halde kimin yağmur yağdırmaya gücü yetebilir ki! Yağmur bombası atanlar da O'nun yarattığı maddeyi ve yasaları kullanmaktadırlar, yoktan su yaratma imkânları olabilir mi? Elbette hayır! Bu durumda Allah'tan başka

hiçbir varlığa bağlanılmaz. Böyle yapanlar sapkın kimseler, yoldan çıkmış toplumlardır. Daha geniş bir perspektiften bakıldığında kıtalar, okyanuslar, arada akan ırmaklar, dengeyi ayakta tutan irili ufaklı dağlar, kara parçalarıyla denizleri, tatlı ve tuzlu suları birbirinden ayıran O'dur. Tatlı su ile tuzlu-acı suların aynı yerde ve birbirine karışmadan akıp akmadıkları konusuna Furkan sûresinde (25/53) ele almıştık. (55/Rahman, 19-20.)

Bütün bu nimetler ve imkânlar bahşedilmişse insan yeryüzünün halifesi kılındığı içindir. Başka canlılar aynı güç, kudret ve imkâna sahip değildirler. Sıkıntı ve ihtiyaç zamanında kim Allah'a dua ederse, samimiyetle kalbini O'na açarsa sıkıntısını görür, ihtiyacını karşılar. Dua insanın Allah'a içini dökmesi, kendini ifade etmesidir. Bu açıdan başka varlıklara ulûhiyet atfedilemez. Çünkü varlık âlemine, tabiata ve tabiat kuvvetlerine hükmeden; kara ve denizlerde yol gösteren, rüzgârları yağmur bulutlarının müjdeci habercisi olarak gönderen O'dur. Nasıl tabiatta birtakım canlılar ölüyor, bir sonraki mevsimde yenileri toprağı yarıp çıkıyorsa, bunun gibi insanlar da ölür ama kıyametin kopmasından sonra yeniden dirilecek, ayağa kalkacak. Varlıklar sürekli yaratılmakta, yaratılış kesintisiz devam etmektedir. Kalemin kâğıt üzerinde yazmaya devam etmesi gibi yaratılış sürüyor. Varlık bir kereliğine yaratılıp kendi haline bırakılmış değildir. Her an yaratan, büyüten, besleyen, öldüren, dirilten O'dur. Peki, nasıl olur da bir başkası O'na ortak olabilirsin! Aklı olan insan böyle bir şeyi düşünebilir mi? Aksini iddia durumunda olan ispatlayıcı delillerini getirsin bakalım.

Varlık âlemi O'nun bilgisi, iradesi ve kudreti altındadır. Bitkileri bitiren O'dur. İnsan ben toprağa tohum attım, ısıyı ve suyu dengede tuttum, toprağı gübre ile besledim, bitkiyi bitirdim diyorsa yanılıyordur. Bunları kendisi yapıyor değildir, o sadece vesileleri bir araya getiriyor, tabiatın yasalarını işler hale getiriyor. Bitkiyi, tohumunu, tohumu tomurcuklandıran, toprağı yarmasını sağlayan, besleyen, büyüten, geliştiren ve semerelendiren Allah'tır. Vesile ve sebepler bir araya gelince bitki toprakta biter. Ama hammaddesini yaratan ve yasasını koyan kim, çiftçi mi? Sakın insan aldanıp da kendini yaratıcı konumuna çıkartmaya kalkışmasın!

Bize göre varlık âlemi namütenahidir, hiçbir beşer kendi bilgisi, gözlem gücü ve kudretiyle bütününü ihata edemez. İnsanın fiziksel gücü gibi sınırlı bilgisi ve sınırlı bilme yetisi vardır. Öylesine âlemler, varlıklar, alanlar var ki bunlar bizim için gaybtır. Görünmez, bilinmezdir. Bizim beş duyumuzun alanı içine giremezler ne gözlerimizle görebiliriz ne kulaklarımızla işitebiliriz. İdrakimiz o alanları ve varlıkları algılamaya yetmez. Kıyamet ne zaman kopar, diriliş ne zaman olur, onlar bunu bilmezler, bu gaypâlemine ait bir bilgi olup bize

ne kadar bildirilmişse, o kadarını bilebiliriz sadece. Ölen insanlar ne zaman dirileceklerini bilmezler, sadece dirileceklerini bilirler.

Bu örnekler derin kuşkular içinde olan inkârcıların ahirete ilişkin bilgilerini pekiştirmek, takviye etmek içindir, bu yapıldı da. Yine de onlar kuşku içinde olmaya devam ediyorlar, manevi bakımdan feci bir körlük içinde bulunuyorlar. 66. ayette geçen "**iddareke**"ye farklı okumalara göre "ahiret konusundaki bilgileri yetersizdir", "ahiret konusunda bilgileri yoktur" veya "ahirete ilişkin toplanan, bir araya getirilip pekiştirilen kanıtlar varlığını kesin olarak ortaya koymaktadır" şeklinde anlamlar da verilmiştir. Bu aslında ahiretin tümüyle inkârının mümkün olmadığını ima eder. Açıktan ve söz düzeyinde ahiretin varlığını kesin bir dille inkâr edenlerde belli belirsiz bir kuşku, bir "acaba?" sorusu her zaman olur. Bu kuşku veya istifham onların beyinlerini, kalplerini içten içe kemirir, bir türlü tam olarak rahat edemezler. "Ya gerçekten varsa, o zaman durumumuz ne olacak?" diye hep içlerinden geçirirler; en azından belli kritik zamanlarda bu soru gelir beyinlerinin ortasında belirir. Hakikat-i halde dünyada iken bizimle ahiret arasında ipince bir perde vardır; ölüm anında bu perde kalkar ve biz öbür tarafı net bir şekilde görmeye başlarız ki, bu son derece keskin, berrak ve somut bir görme, bir görüştür. Perdenin kalkmasıyla göz keskinleşir. (50-Kaf, 22.)

Denildiğine göre bir inkârcıyla tartışan Hz. Ali, sonunda şöyle der: "Varsayalım ki ahiret yok, benim hiçbir kaybım olmaz. Ya benim inandığım gibi var idiyse, senin durumun ne olacak?" Ahiretin varlığına inanıp da yaşayan bir insan hayatını tevhid inancının bir gereği olarak hak ve hakkaniyete, adalete, doğruluğa, yüksek ahlaki faziletlere göre düzenler. Ahiretin varlığına inanmayan kimse, nasıl olsa kimseye hesap vermeyeceğim, o zaman dilediğimi yapayım diye düşünür ve sadece kendi bencil çıkarlarını merkeze alıp herkese ve her şeye zarar verir. Ama ruhumuzun derinliklerinde var olan temel duygulardan biliyoruz ki, her haksızlığın ve zararın günün birinde verilecek bir hesabı vardır. Demek mi mutlak adalet ruhumuzun en temel hakikatidir ve adalet bu dünyada tahakkuk etmese de, ahirette tahakkuk edecektir. İşte o gün, sorumsuzca yaşayanlar için kara bir gündür"

Akıllarını doğru dürüst çalıştıracak olsalar, bunca kanıt karşısında ahiretin, ölümden sonraki bir hayatın varlığını kabul edeceklerdir ama nefisleri, tutkuları, kibir ve zalimlikleri buna engel oluyor; gözlerini perdeliyor, kalplerinin üzerini örtüyor.

Basitçe sorular soruyorlar: Biz ve atalarımız toprak olduktan sonra nasıl mezarlardan çıkartılıp diriltilecekmişiz? Bunu soruyorlar, çünkü benzer bir

soruyu kendilerinden önce inkarcı ataları da sormuş, akılları sıra bunu ahiretin yokluğuna sözde bir argüman olarak kullanmışlardı (36/Yasin, 78-83). Onlara göre ölenler ölüp gidiyor, oradan kimse geri dönmüyor. Ahiret, ölümden sonraki diriliş eskilerin uydurdukları mitolojik söylemler, masal türü şeylerdir. Oysa gökleri, yeri ve insanı yaratan ölümden sonra da diriltir. Bu kadar basit!

قُلْ سِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٦٩﴾ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٧١﴾ قُلْ عَسٰٓى اَنْ يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٧٢﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٤﴾ وَمَا مِنْ غَآئِبَةٍ فِي السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ اِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٧٥﴾

69. De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın da, suçlu-günahkârların nasıl bir sona uğradıklarını görün."

70. Sen, onlar için hüzne kapılma ve kurdukları tuzaklardan dolayı sıkıntı içinde olma.

71. Derler ki: "Eğer doğruyu söylüyor iseniz, bu va'dolunan (azap) **ne zaman?"**

72. De ki: "Belki de acele etmekte olduğunuzun (azabın) **bir kısmı size yetişmiştir bile."**

73. Şüphesiz, senin Rabbin, insanlara karşı büyük lütuf (fazl) **sahibidir ancak insanların çoğu şükretmiyorlar.**

74. Ve şüphesiz, senin Rabbin, sinelerinin gizli tuttuklarını ve açığa vurduklarını kesin olarak bilmektedir.

75. Gökte ve yerde gizli olan hiçbir şey yoktur ki, apaçık olan bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) **olmasın.**

69. ayet yeryüzünde gezip dolaşmanın belli amacı olan bir gözlem, inceleme ve araştırma için yapıldığında, Allah'ın birliğini, ahireti ve yüksek ahlaki hayatın gerekliliğini inkâr edip hiçe sayanların uğradığı akıbetin ne kadar feci olduğunu göstereceğini belirtmektedir. "Sîru fi'l arz-yeryüzünde gezip dolaşın" diye başlayan ayetler emir değilse de kuvvetli tavsiyedirler. Yeryüzünde gezip dolaşmanın, dikkatli gözlem yapmanın birtakım amaçları olmalı:

a) Yaratılış nasıl başladı? (29/Ankebut, 20.)

b) Tarihte, geçmişte yaşayanların başlarına neler geldi? (30/Rum, 9.)

c) Allah'ın birliğini, ahireti ve nübüvvetin hakikatini yalanlayanların sonu nasıl oldu? (6/En'am, 11.)

d) Suçlu-günahkârların (mücrim) trajik akıbeti nasıl oldu? (27/Neml, 69.)

Bu ve benzeri ayetler, astronomi, kozmoloji, antropoloji, arkeoloji, jeoloji, zooloji, botanik, medeniyet tarihi ve genel olarak tarihle ilgili araştırmaları amaçlı kılar. Buna göre varlık âlemi ve yeryüzü gezegeni ile beşeriyetin tarihte yaşadığı tecrübe iyice araştırıldığında Yüce Allah'ın kudret ve azameti anlaşılacak, ahiret hayatının ne kadar gerekli olduğu bilinecek ve geçmişte yaşanmış hayatlardan gerekli dersler çıkarılacaktır. (Bkz. 6/En'am, 11.)

Etrafını kuşatan ayetlerden, yaşadıklarından, elçilerin tebliğlerinden yeterince ders alıp doğru yola girmeyenler için yapacak şey yok. Bu onların akılsızca tercihlerinin kendilerini içine sürüklediği trajik durumdur. Yüce Allah Hz. Peygamber (s.a)'e böylelerine karşı üzülmemesini, kurdukları komplo ve tuzakları dolayısıyla da kaygı duymaması gerektiğini belirtir. Bu onların tercihi olduğu için başlarına her ne musibet ve mihnet gelecekse ona müstahaktırlar, hangi komplo ve tuzağı kurarlarsa kursunlar, yüce Allah onu boşa çıkaracaktır. Düz mantıkla ve aptalca, tehdit edildikleri azabın hemen gelmesini isterler (10/Yunus, 48). Uzak değil, geleceğini ummadıkları azap (musibet, mihnet, afet ve belalar) belki enselerindedir. Ya bu dünyada onlara yetişip yakalayacak veya ahirette karşılarına çıkacaktır. Kaldı ki ne Allah'ın elçisi ne başkaları azabın ne zaman geleceğini bilemez, zaten bilecek olsalardı iş çoktan bitirilmiş olurdu (6/En'am, 58). Yüce Allah'ın azabı geciktirmesi veya suçlu günahkârlara mühlet vermesi O'nun insanlara karşı büyük lütuf sahibi olmasının sonucudur. Belki tevbe ederler, gözlerinin kapalı olduğu nimet ve ihsanların farkına varırlar da şükrederler.

74. ayette dikkatten kaçmaması gereken bir incelik söz konusu: "**Rabbin, sinelerinin gizli tuttuklarını ve açığa vurduklarını kesin olarak bilmektedir.**" Sinelerin gizledikleri açığa vurulmayan yani sözle ifade edilmeyen niyetler, istek ve arzular, ham haldeki düşünce ve emellerdir. Açığa vurulanlar ise sözlü veya yazılı beyanlardır. Yüce Allah'ın her ikisinden de haberdar, insanların hangi eylemleri hangi niyet ve düşünceler sonucunda yaptıklarını kesin olarak bilmektedir. Kişi eylemini hangi makul/rasyonel forma sokarsa soksun, aslolan niyetidir. Bu yüzden Efendimiz (s.a) "Ameller niyetlere göredir" (Buhari, Bed'ül vahiy, 1: Müslim, İmare, 155) buyurmuştur. İnsan niyetini gizleyecek olsa daha, unutmamalı ki onu da bilen vardır, O da şanı Yüce Allah'tır. O her şeyi bir kitapta toplamıştır (Levh-i Mahfuz'da). (Bkz. 6/En'am, 59.)

اِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَقُصُّ عَلٰى بَنِيٓ اِسْرَاۤءِيلَ اَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٧٦﴾ وَاِنَّهُ لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهٖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٧٨﴾ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ اِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ ﴿٧٩﴾ اِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاۤءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٨٠﴾ وَمَٓا اَنْتَ بِهَادِي الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ اِنْ تُسْمِعُ اِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ وَاِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ اَخْرَجْنَا لَهُمْ دَآبَّةً مِنَ الْاَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ اَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِاٰيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿٨٢﴾

76. Gerçek şu ki, bu Kur'ân, İsrailoğullarına hakkında ayrılığa düştükleri şeylerin birçoğunu aktarıp anlatıyor.

77. Ve gerçekten o, mü'minler için bir hidayet ve bir rahmettir.

78. Şüphesiz senin Rabbin, onların arasında kendi hükmünü verecektir. O, güçlü ve üstün olandır, bilendir.

79. Sen, artık Allah'a tevekkül et; çünkü sen apaçık olan hak üzerindesin.

80. Çünkü gerçekten sen, ölülere (söz) **dinletemezsin ve arkasını dönüp kaçan sağırlara da çağrıyı işittiremezsin.**

81. Ve sen körleri düştükleri sapıklıktan çekip hidayete erdirici değilsin; sen ancak âyetlerimize imân edenlere (söz) **dinletebilirsin, işte Müslüman olanlar bunlardır.**

82. O söz, başlarına geldiği zaman, onlara yerden bir Dabbe çıkarırız; o da, insanların bizim âyetlerimize kesin bir bilgiyle inanmadıklarını onlara söyler.

Tefsirciler bu ayetin İsrailoğullarının Yahudi ve Hıristiyanları içine aldığını söyler. Bu durumda hem her iki din müntesipleri arasında hem aynı dinin farklı mezhepleri arasındaki ortaya çıkan ihtilafın mahiyetini ve çözümünü araştırmak için Kur'an'a müracaat edilebilir. Bazılarına göre İsrailoğulları deyiminin Hıristiyanların bütününü ihtiva ettiğini söylemek zor. Çünkü her ne kadar İsa aleyhisselâm İsrail kavminden bir İbrani idiyse ve tebliğinin ağırlıklı bölümünü İsrailoğullarına yöneltmişse de, asıl doktriner Hıristiyanlık Hz. İsa'nın tebliğinde değil, Tarsuslu Aziz Pavlus tarafından geliştirilmiştir. Pavlus da bir Yahudi idi ama İsa'nın mesajını İsrailoğulları dışındaki milletlere (goyim) götürmek için temel akidede değişiklik yaptı, Musa aleyhisselâmın şeri-

atını dinden çıkardı ve mesajı götürdüğü yerlerde mahalli pagan inançlar ve kültürel ögelerle uzlaşma yolunu seçti.

Ancak Hz. İsa ve 12 havariyi ana referans alacak olursak, o zaman Hıristiyanları da en genel manada "İsrailoğulları şemsiyesi" altında ele alabiliriz. Kur'an-ı Kerim'in Hıristiyan inanıcı ve ilahiyatıyla ilgili çok sayıda görüşü tashih etmesi, ikinci görüşü takviye etmektedir. (Mesela bkz. 43/Zuhruf, 61-64; 19/Meryem, 34.)

76. ayet Kitap ehlinin hakkında ihtilafa düştükleri konularda Kur'an'a başvurmaları durumunda çözüm yolunu bulacaklarını belirtir. Bu son derece önemlidir. Bilindiği üzere Yahudi din bilginlerinin Hz. İsa, onun kendilerine yönelttiği eleştiriler ve yaptığı tebliğ konusundaki itirazları iki din arasındaki ihtilafın esasını teşkil eder. Öyle konular var ki ne Yahudiler kendi aralarında ortak bir görüşe sahip olabiliyorlar ne Hıristiyanlar! Hıristiyan mezhepleri arasında da Hz. İsa'nın tabiatından başlayıp bir dizi teolojik konuya uzanan önemli ihtilaflı konular vardır, bazen teolojik yorum farklılığı bir tür "din farkı"na dönüşmüştür; sanki Hıristiyanlık üç ayrı mezhebe değil, üç ayrı dine bölünmüş görüntüsü vermektedir. Kur'an'da esaslı bir biçimde vurgulanan Allah'ın birliği yani tevhid inancı, ahiretin varlığı, peygamberlere ilişkin kıssalar, peygamberlerin nitelikleri, şeriatın ana hükümleri ve umdeleri diğer dinlerle esasa ilişkin ihtilaflı konulara işaret etmektedirler. Fakat birinin diğerlerinin karşısındaki objektif durumunu tespit etmeye çalışırken, Kur'an bize bir perspektif arama yöntemi ve çözüm modeli verebilir. Âdem'den son peygambere kadar süren bir nübüvvet geleneği varsa, her sonra gelen kendisinden öncekileri daha iyi anlamamızı sağlayan bir perspektif verir. Bu manada İslam diğer dinler ve mezhepleri açısından hakikatin anlaşılması ve aralarındaki ihtilafın uygun çözüm yöntemleriyle giderilmesi yolunda bir üst referans teşkil eder. Dahası birçok ihtilafa mesnet teşkileden tarihi olaylar ve genel olarak tarih hakkında sağlam bir perspektif verir.

Belirtmek gerekir ki bu sadece soyut bir iddia değil, tarihsel olarak pratikte de sınanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.)'in Medine'ye hicretinden sonra farklı din ve etnik grupları arasında imzaladığı Medine Sözleşmesi, onu "hakem" konumuna çıkartmıştı. Diğer din ve mezheplerin ihtilaflı konuları söz konusu olduğunda Hz. Peygamber, dolayısıyla Kur'an vahyi "tahakküm kuran" değil, "hakem rolünü oynayan" adil bir konumda mütalaa edilir. Çünkü bazen diğer din müntesipleri kendi mercilerine başvurdukları halde çatışmaya sebebiyet veren ihtilafları adilane çözemeyebilirler, bu durumda İslam'ın hakemliğine müracaat edilir (5/Maide, 43). Özellikle din, mezhep, etnik ve sınıf çatışma-

larının arttığı ve bir arada yaşama formülünün bulunamadığı zamanımızda Kur'an bu konuda eşsiz bir referans çerçevesidir.

Dinler tarihine nübüvvet geleneği içinden baktığımızda, son gelen vahiy olan Kur'an'ın kendisinden öncekileri tashih etmesi mantıki bir tutarlılık, hatta gerekliliktir: "*Sana da (Ey Muhammed,) önündeki kitap(lar)ı doğrulayıcı ve ona 'bir şahit-gözetleyici' olarak Kitab'ı (Kur'ân'ı) indirdik. Öyleyse aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet ve sana gelen haktan sapıp onların heva (istek ve tutku)larına uyma. Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol-yöntem kıldık. Eğer Allah dileseydi, sizi bir tek ümmet kılardı; ancak (bu,) verdikleriyle sizi denemesi içindir. Artık hayırlarda yarışınız. Tümünüzün dönüşü Allah'adır. Hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir*" (5/Maide, 48). Bu son derece açık bir ifadedir, Kur'an-ı Kerim diğer din ve mezhepler arasındaki ihtilafların anlaşılması ve çözümlerin bulunması meselesinde bir üst referanstır. Kur'an vahyini alan Hz. Peygamber de, kitap ehline birçok konuyu açıklıyor ki, onların din adamları bunların bir kısmını ketmediyorlar. Mü'minlere olduğu kadar Kitap ehline uyarılarda bulunuyor, müjdeler veriyor (bkz. 5/Maide, 15 ve 19).

Geleneksel müfessirler Kur'an'ın açıklık getireceği ve kendisine müracaat edildiği takdirde çözüm yolunu göstereceği ihtilaf konularının sanki neredeyse tamamının "teolojik/ilahiyata ait" olduğunu düşünmüşlerdir. Allah'ın birliği, vahiy ve nübüvvet gibi konular yanında gündelik hayatın tanzimi, farklı din, mezhep ve etnik grupların hukuk zemininde hak ve hakkaniyete uygun olarak yaşaması, gelir bölüşümünde adalet, yüksek ahlaki hayatın tesisi, savaş gerekçeleri, çatışma sebepleri vb. konularda da Kur'an (27/76) ve Hz. Peygamber'in sünneti ve sîreti (5/Maide, 48) bize yol gösterir. Yani gayrimüslimler salt çözüm modelleri ve çözüm yöntemleri niyetiyle İslam dinine müracaat edebilirler, çünkü Kur'an-ı Kerim şu veya bu nitelikli asabiyetle kimsenin tarafını tutmayan yüce Allah'ın son vahyidir. Bütün insanlar "Allah'ın ailesi (en nasuiyalu'llah)", o bütün kullarının iyiliğini ve adalet içinde yaşamasını, doğru yolu bulup kurtuluşa ermelerini diler. Sonuç itibariyle ister Müslümanlar ister gayrimüslimler, samimiyetle ve hak ve hakkaniyeti arama adaleti tesis etme ve barış içinde bir arada yaşama niyetiyle Kur'an'a başvurduklarında şu konularda sağlam, sahih ve güvenilir bilgi, haber ve hükümler mecmuasına sahip olacaklardır:

a) Allah, varlık, hayatın anlamı, mebde' ve mead konuları;

b) Düşünmenin ve akletmenin güvenilir yöntemi;

c) Geçmiş hayat biçimleri ve genel olarak tarih;

d) Sosyo-politik ve ekonomik alanlar, çok yönlü beşeri ilişkiler.

Kur'an, hususen Müslümanlara hitap eden bir kitap değildir; bütün in-

sanlar için bir hatırlatma ve öğüttür (10/Yunus, 57). İnanıp inanmamak, sorunların çözümü için bir üst referans olarak Kur'an'a müracaat edip etmemek onlara kalmıştır. Hz. Peygamber'e ve elbette ona tabi olan mü'minlere önerilen Allah'a tevekkül etmeleridir. Hz. Peygamber hak yol üzeredir, hakikati tebliğ etmektedir. Kim inanır ve salih amelde bulunursa yani onun çağrısına kulak verirse kurtulur. Dileyen Kur'an'a müracaat etmek suretiyle kendi dininin hükümlerinin ilk vaz' edildiği haliyle nasıl olduğuna bakıp öğrensin. Ancak zorlama ve baskı yoktur. Çünkü nihayetinde "(Kur'an) gerçekten mü'minler için bir hidayet ve bir rahmettir."

Zorla hidayet olmaz, kişinin kalbi ölmüşse o artık bir ölüdür. Ölülere söz dinletmek mümkün olmadığı gibi, tebliği bağrışma çağrışma zannedip kaçan sağırlara da anlamlı bir mesaj işittirmek mümkün değildir. Sadece mü'minler dinler, tıpkı takva sahibi olanların Kur'an hidayetinden istifade eden kimseler olması gibi. Hasta olmadığını düşünen kimse tedavi olmak üzere doktora gitme lüzumunu hissetmez, belki birgün ölür ama yine de inadında ısrar eder. Böylelerine doktorun faydası olmadığı gibi Kur'an'ın da kalbi hasta olanlara faydası yoktur. Gerçek Müslüman kalbi diri, gözü gören, kulağı işiten kimsedir. (Sûrenin 80. ayeti Rum sûresi 52. ayette de aynı kalıpta geçmektedir. Bkz. 6/En'am, 36; 10/Yunus, 42-43; 7/A'raf, 198; 8/Enfal, 22.)

Yahudiler ve Hıristiyanlar yanında diğer din müntesipleri de hem kendi aralarında hem diğer din müntesipleriyle çeşitli görüş ve inanç ayrılığına düşer, tartışırlar. Diğer din müntesiplerinin tamamı ister kendi aralarında ister Müslümanlarla olan ihtilaflarında olsun, her ne konuda tartışıyorlarsa son hükmü Yüce Allah, ahirette verecektir. (22/Hac, 69.)

82. ayette "**dabbe**"den söz edilir. "Yerden bir Dabbe yani Dabbetu'larz"ın ne olduğu konusunda çeşitli görüşler, tahminler, yakıştırmalar ortaya atılmıştır. Kelimenin iştikakına bakıldığında "hayvan" yerine "dabbe" denmiştir. Hayvan, "hayat" sahibi yaratıktır, "dabbe" ise "debelenmekte olan yaratık"a atıftır. Hayvana da dabbe denir, çoğulu "davab" davar, "debibe" dendiğinde ise debelenerek hareket eden küçük hayvan cinsinden yaratık akla gelir. Hz. Süleyman'ın vefat ettiği halde üzerine dayandığı asasını kemirip yere düşmesini sağlayan ağaç kurdu için de kullanılır (34/Sebe', 14). Mahiyetini, ne olduğunu Allah'ın bildiği bu yaratığın ortaya çıkışı "zamanın sonu"na işarettir, kıyametin alametlerindendir (Müslim, Fiten, 118). Yahudiler arasında da benzer bir inanca rastlanmaktadır. Genel kabul gören görüşe göre "dabbe" bozulmayı, Allah'ın emirlerinin terkini, hak dinin değişikliğe uğratılması, marufun yerine münkerin geçmesi, suç ve günahın estetize edilmesi gibi olayların getireceği feci sonuçlara işaret eden

olağanüstü bir olaydır. Bunun insan veya somut bir yaratık olduğu yolunda açık bir bilgi veya delil yoktur. Konuşacak olması mutlaka bizim gibi şu veya bu dilde konuşması anlamına gelmeyebilir, belki lisan-ı hal ile veya yol açacağı olağanüstü, öğretici olaylarla mesaj vereceği anlamına da gelebilir. Yüce Allah dilediğinde dağlar ve kuşlar da konuşur, her birinin kendine özgü lisanları vardır.

Bir hadiste "Dabbe" için "Mü'minin yüzünü parlatıp, inkârcının yüzünü damgalayacağı" buyrulmuştur. (Tirmizi, Tefsir, 27/1; İbn-i Mace, Fiten, 31; Müsned, II, 491.) En doğrusunu Allah bilir.

وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ فَوْجًا مِمَّنْ يُكَذِّبُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿٨٣﴾
حَتّٰٓى اِذَا جَاۤؤُ قَالَ اَكَذَّبْتُمْ بِاٰيَاتِي وَلَمْ تُحِيطُوا بِهَا عِلْمًا اَمَّاذَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾ وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوا فَهُمْ لَا يَنْطِقُونَ ﴿٨٥﴾
اَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا الَّيْلَ لِيَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًاۤ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾ وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ
وَمَنْ فِي الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَاۤءَ اللّٰهُ وَكُلٌّ اَتَوْهُ دَاخِرِينَ ﴿٨٧﴾ وَتَرَى الْجِبَالَ
تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِۜ صُنْعَ اللّٰهِ الَّذِي اَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍۜ
اِنَّهُ خَبِيرٌۢ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾ مَنْ جَاۤءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَاۚ وَهُمْ مِنْ
فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ اٰمِنُونَ ﴿٨٩﴾ وَمَنْ جَاۤءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِۜ
هَلْ تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٠﴾ اِنَّمَاۤ اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ رَبَّ هٰذِهِ
الْبَلْدَةِ الَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَۙ ﴿٩١﴾
وَاَنْ اَتْلُوَا الْقُرْاٰنَۚ فَمَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهٖۚ وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ اِنَّمَاۤ
اَنَا مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿٩٢﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ سَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهٖ فَتَعْرِفُونَهَاۚ وَمَا
رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

83. Ve her ümmetten âyetlerimiz yalanlayan bir grubu toplayacağımız gün, artık onlar 'tutuklanıp (azap yerine) **dağıtılırlar.'**

84. Nihayet geldikleri zaman, (Allah) **der ki: "Siz benim âyetlerimi, bilgi bakımından kavramadığınız hâlde yalanladınız mı? Yoksa ne yapıyordunuz?"**

85. **Zulmetmelerine karşılık, söz, kendi aleyhlerine gelmiş bulunmaktadır, artık konuşmazlar.**

86. **Görmediler mi, biz geceyi onda sükûn bulmaları için, gündüzü de aydınlık**(la görsünler) **diye yarattık. Şüphesiz, imân eden bir kavim için bunda âyetler vardır.**

87. **Sur'a üfürüleceği gün, Allah'ın dilediği kimseler dışında, göklerde ve yerde olan herkes artık korkuya kapılmıştır ve her biri 'boyun bükmüş' olarak O'na gelmişlerdir.**

88. **Dağları görürsün de, donmuş sanırsın; oysa onlar bulutların sürüklenmesi gibi sürüklenirler. Her şeyi 'sapasağlam ve yerli yerinde yapan' Allah'ın sanatı** (yapısı)**dır**(bu). **Şüphesiz O, işledikleriniz den haberdardır.**

89. **Kim bir iyilikle gelirse, artık kendisine daha hayırlısı vardır ve onlar, o günün korkusuna karşı güvenlik içindedirler.**

90. **Kim bir kötülükle gelirse, artık onlarda ateşe yüzükoyun atılır** (ve onlara:) **"Yaptıklarınızdan başkasıyla mı cezalandırılıyorsunuz?"** (denir).

91. (De ki:) **"Ben ancak bu şehrin Rabbine ibâdet etmekle emrolundum ki, O, burasını kutlu ve saygıdeğer kıldı. Her şey O'nundur. Ve Müslümanlardan olmakla emrolundum."**

92. **"Ve Kur'ân'ı okumakla da** (emrolundum). **Artık kim hidayete gelirse, kendi nefsi için hidayete gelmiştir; kim sapacak olursa, de ki: "Ben yalnızca uyarıcılardanım."**

93. **Ve de ki: "Allah'a hamdolsun, O size âyetlerini gösterecektir, siz de onları bilip tanıyacaksınız." Senin Rabbin, yaptıklarınızdan gafil değildir.**

83. ayet hesap yerine düzenli bir biçimde gidileceğine işaret etmektedir. Bütün topluluklar Allah'ın huzurunda toplanacaklardır (6/En'am, 38). Her inanç, din veya görüşten olanlardan önce belirgin gruplar seçilip öne geçirilir. Muhtemelen bunlar dünyada başı çekenler, Allah'ın dinine buğz ve husumette önsafta yer alıp mücadele ederlerdir (19/Meryem, 69-70). Diğerlerinin de gelip arkalarında toplanması sağlanır. Her bir ümmet kendine ayrılmış yere sevk edildikten sonra Yüce Allah "Siz benim âyetlerimi, bilgi bakımından kavramadığınız hâlde yalanladınız mı? Yoksa ne yapıyordunuz?" diye sorar. Bu dehşetli bir gündür. Dünyada inkârcılar temel konularda sağlıklı, güvenilir bilgileri olmadığı halde kibir gösterip Allah'ın gönderdiği mesajları yalanladılar. Yapıp ettikleri bugün aleyhlerinde olarak orta yere

gelmiş bulunmaktadır. Artık konuşacak yani kendilerini savunacak, mazeret beyan edecek mecalleri kalmamıştır.

Nimetlerinden keyiflerince yararlandılar, gece dinlendiler, enerji topladılar. Gündüz yüce Allah'ın sağladığı aydınlıkta geçimlerini temin etmek üzere faaliyet gösterdiler, yeryüzünün her nimetinden yararlandılar fakat bir şeyi yapmadılar, bütün bunların Yaratıcı'ya birer işaret ve belge olduğunu akıl etmediler, böyle bir fikri reddedip sanki babalarının çiftliklerindeymişler gibi tasarruflarda bulundular. Ancak dünya kimseye kalmaz, ona takdir ve tayin edilmiş bir süre (ecel) vardı, eceli geldiğinde son da gelmiş oldu.

Her şeyin sonuna gelindiğini bildiren ilk büyük işaret bu iş görevli olan İsrafil aleyhisselâmın sura üfürmesidir (36/Yasin, 51-52). Sura üfürüldüğünde herkesi bir dehşet kaplar, kendinden geçip bayılır. Yapacak bir şey olmadığı anlaşılır, herkes –inkârcılar, zorbalar, inatçılar, firavunlar– boyunlarını bükerek huzura giderler. Devasa dağlar bulutlar gibi sürüklenir durur, kozmik düzen, ekolojik/tabii denge altüst olur (18/Kehf, 47). Kendi bağlamı içinde dağların bulutlar gibi hareketi, kıyamet anının bir olayıdır. Ancak sürmekte olan mevcut ekolojik düzen içinde de dağların hareket içinde oldukları gerçektir. Bazıları bunun dağların zamanla eriyip toprak oldukları anlamına geldiğini söylemişlerse de, üst bir bakıştan dağların birer kazık olarak iş gördükleri dünya gezegeniyle birlikte rüzgârın önüne kapılmış pamuk gibi hızla hareket ettiklerini gözlemek mümkün. Dünyanın kendi çevresinde ve güneşin çevresindeki hareketi olağanüstü bir hızla olmakta, bu arada dağlar da gezgenle birlikte bulutlar gibi sürüklenmektedir. Dağlar hareket halinde ise yer küresi de bittabi düz ve sabit (camid) değil, hareket halindedir. (Bkz. 73/Müzzemmil, 14 ve 84/İnşikak, 3-4.) Bütün bunlar her şeyi yerli yerinde, harikulade sanat eseri olarak yapan Allah'ın sanatıdır. O her kim ne yapmışsa yaptıklarından tam zamanında ve eksiksiz olarak haberdar olmuştur.

Dünyada iyilik yapan huzura iyilikle gidecek, karşılığını ve daha fazlasını; kötülük yapan da kötülüğün karşılığını alacaktır. Cehennemdeki azabı yüzükoyun atılması ve ona bunun yaptıklarının karşılığı olduğunun bildirilmesidir.

Herkes kendinden, yaptıklarından sorumludur. Kural böyle konulmuştur. Yüce Allah Hz. Peygamber'e şunu emreder: Sen Mekke'de göreve başladığın şehrin Rabbine ibadet et, o burayı kutlu ve ihtirama layık kılmıştır. Burası temiz, güvenli, bereket ve rahmetin üzerine aktığı bir şehirdir ve hep öyle kalmalı. Bu Müslümanların yaşadığı şehirlerini Mekke'yi örnek alarak geliştirmelerini öngören bir emirdir ki, Müslümanların "şehir modeli" Mekke'nin varoluş hikmetinden ve ruhundan alır. Hz. Peygamber (s.a.) Müslüman olmak yani

Allah'ın iradesine teslim olmakla emrolunmuştur (6/En'am, 14). Yine yüce Allah, elçisine Kur'an okumasını emretmektedir. Hidayete eren, doğru yola giren, hak ve hakkaniyetten yana tercih koyan kendi lehine hareket etmiş olur, kim de aksi yola girerse kendi aleyhine davranmış olur. Hz. Peygamber (s.a.) sadece uyarır, tebliğ yapar (13/Ra'd, 40).

93. ayet bir kere daha Hz. Peygamber'in Allah'a hamdetmesini emreder. Bu bütün mü'minler için de geçerli bir emirdir, Müslümanların asla ihmal etmedikleri şey her durumda ve her şey için Allah'a hamd etmeleridir. Şöyle denmiştir:

"Elhamdu lillahi ala külli hal sive'lküfrive'd-dalal (İnkâr ve sapıklık/sapkınlık dışında her hal ve durum için Allah'a hamdolsun)".

Eninde sonunda yüce Allah ayetlerini gösterecektir. Kulların yaptıklarından haberi vardır, hiçbir fiil O'nun bilgisi haricinde gerçekleşmez. Ayetlerini göstermesi iki şekilde olabilir: Hayatta iken insanlar kendi enfüsi dünyalarında yani iç âlemlerinde ve afakta yani fizik evrende ayetleri görürler veya ölümden sonra ahiret gününde. İnsanın iç dünyasında, kendi deruni âleminde Allah'ın ayetlerini görmesi ancak *Marifetünnefs* ile mümkündür; dış dünyada yani fizik evrende bu ayetleri görmesi ve hikmetlerine ermesi de *Marifetulhalk* ile elde edilen bilgidir. Her iki bilgi türü bir araya getirildiğinde insanda *Marifetullah*hâsıl olur. En doğrusunu Allah bilir!

Neml (27) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

28- Kasas Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 88 âyettir. Kaynakların verdiği bilgiye göre Habeşistan'a hicret ile İsra (17) olayı arasında ve Neml (27) sûresinden sonra inmiştir. İsmini 25. ayette geçen "kasas" yani kıssa, hikâye, olay kelimesinden almıştır.

Kur'an-ı Kerim'in seçtiği anlatım türlerinden biri de kıssalardır. Ağırlıklı olarak peygamberlerin kavimleri ile olan mücadeleleri, tebliğleri, karşılaştıkları zorluklar ve suçlu-günahkâr toplumların uğradıkları azaplar kıssa formu içinde anlatılır. Peygamberler, kıssaları anlatılanlardan ibaret değildir, haberi verilmeyen peygamberler de vardır. (Bkz. 4/Nisa, 163-164; 40/Mü'min, 78.)

Genel tanımıyla kıssa tarihte vuku bulan olaya denir. Haberleri verilen peygamberlerin tümü anlatılan olayları yaşamışlardır. "Hikâye" vuku bulmuş olay olabileceği gibi, olması muhtemel olay da olabilir. "Mesel" ise ya vuku bulmuş bir olaydan çıkarılmış dersin özet cümlesidir veya farz-ı muhal (hipotetik-varsayım) anlatımdır. (Örnek mesel için bkz. 18/Kehf, 30-43. Bahçe sahipleri olayı vuku bulmuş da olabilir, kurgusal bir mesel olarak da anlatılmış olabilir. Her iki versiyonu meselin öneminden ve maksadından bir şey kaybettirmez.)

Kıssaların hikâye (tahkiye) ve mesellerle ilişkisi olsa bile masalla, mitoloji (efsane) veya romanla ilişkisi yoktur. Kıssa olarak anlatılanlar vuku bulmuş olaylardır, birer tarihi hakikattirler. Bir kıssanın özel olarak seçilmiş olmasının çeşitli sebepleri vardır. Bunları şöyle sıralamak mümkün:

a) Seçilen kıssa muhataplar, daha genel ifadesiyle insanların ders çıkarmaları için yeterli örnekler içermektedir. Bunun için bazen olayın sadece bir bölümü verilmekle yetinilir. Bir başka bağlamda aynı kıssanın başka bölümleri veya yönleri anlatılır. Bu en çok Hz. Musa, Firavun ve İsrailoğulları kıssalarında görülür. Dolayısıyla birden fazla sûrede anlatılanlar aynı kıssanın basit bir tekrarı değildir, başka bir yönü, boyutudur.

b) Kıssalarda ismi geçen şahısların veya olayların vahyin ilk muhatapları Arapların kolektif hafızasında yeri vardı. Bu yüzden inkârcılar veya münafıklar ismi geçen şahıslara veya olayların tarihi gerçekliklerine itiraz etmediler. Şu var ki bu Kur'an'ın bildiği geçmişin veya tarihi olayların Arap yarımadasın-

da cereyan etmiş olanlardan ibaret olduğu anlamına gelmez. Arap yarımadası, Filistin bölgesi ve Mezopotamya tarihte peygamberlerin yanı sıra, yerleşik hayatın kalıcı bir biçimde başladığı, şehirlerin kurulduğu, tarım ve ziraatın geliştiği dünyanın merkezi coğrafyasıdır; beşeri yayılma bu bölgeden başlayarak dünyanın diğer bölgelerine ve kıtalarına doğru sürmüştür.

c) 124 bin peygamberin tümü sayılmadı, böyle bir yol takip edilecek olsaydı binlerce sahifelik kitap indirmek gerekecekti. Peygamberlerin "Bir bölümü anlatıldı" (6/En'am, 34).

d) Kıssa bir tür "örnek olay" yani "tipoloji"dir. Beşeriyetin tarihinde benzeri sayısız olay vuku bulmuştur. Bunun manası şudur: Söz konusu tipolojiden hareketle tarihte aynı hataların işlediği sonucunu çıkarmak mümkün. Nitekim bu sûrenin 48-50. ayetlerinde Hz. Peygamber'e karşı çıkan müşrikler ile geçmişte Hz. Musa'ya karşı çıkanların çıkış ve itiraz noktalarının aynı olduğu belirtilmektedir.

f) Kıssanın kendisi yerel-yöresel ve tarihseldir. Ancak ondan çıkarılacak ders ebedi ve evrenseldir. Kıssaların toplamı soyutlama veya genelleme yapıldığında, her insan toplumunda yaşanabilecek beşeri tecrübe olarak karşımıza çıkar. Bu özelliğiyle kıssa süzme anlatımdır, beşeri tecrübenin iyi veya kötü mahsulüdür.

g) Kıssa tarih değildir; tarihe ışık tutar. Bu yüzden ana karakteristiği itibariyle yer/mekân, tarih/zaman -bazen şahıs ismi de- verilmez, verme lüzumu hissedilmez. Bazı durumlarda lüzumuna binaen yer ve şahıs ismi verilir ama "zaman/tarih" verilmez. Yer, zaman ve şahısların sayıları ikincil derecede önemdedir, aslolan olaydan gerekli sonucu çıkarmaktır.

ğ) Kıssaları aktarmanın hikmeti ve maksadı geçmişten, tarihsel olaylardan hareketle bugüne ve geleceğe ışık tutmak, ders-ibret çıkarmak; aynı hatalara düşülmemesi için öğüt vermek, muhatapları uyarmak olduğu kadar hem vahyin ilk muhataplarına -Hz. Peygamber (s.a.)'in ve ashabının- hem bugün ve kıyamete kadar gelecek nesillerin "kalplerini sağlamlaştırmak" tır. (11/Hud, 120).

g) Kıssalar dolayımında verilen bilgiler, aktarılan haberler peygamberin kendi şahsi bilgisi değildir. Tamamen gayp haberi olarak ona vahyedilmektedir. Gayb'ı üç anlamda ele almak mümkün:

aa) Geleceğe ilişkin olaylar,

bb) İnsanın gözlem, deney ve akli kapasitesini, beşeri limitlerini aşan varlık âlemi,

cc) Geçmişe ait olayların ve haberlerin dosdoğru bilgisi.

Üçüncü gayp bilgisi aktarılan kıssalarda ortaya çıkar (bkz. 11/Hud, 49). Hz. Peygamberin kendi şahsi tarih bilgisi, araştırmaları veya beşeri melekeleriyle kıssalarda anlatılan olaylara bu derinlikte ve kapsamda doğru vukufiyet kazanması mümkün değildir. Nitekim sûrenin 44-46. ayetlerinde Hz. Musa'nın yaşadıklarına Hz. Peygamber'in şahit olmadığını, çünkü Hz. Musa vahiy alırken, Medyen halkı arasında dolaşırken veya Tur Dağı'na çıkarken kendisinin yanında olmadığını belirtmektedir. (Tarih ve bilgi kaynakları için bkz. 18/Kehf, 13. ayetin açıklaması.)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

طٰسٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾

1. Ta, Sin, Mim.

2. Bunlar, apaçık Kitab'ın âyetleridir.

Sûrenin ilk iki ayeti Şuara sûresinin (26) başında da aynı kalıplarla geçmektedir. 1. ayette geçen "Ta, Sin, Mim" huruf-u mukattaadır, Bakara sûresinin girişinde (2/1) bu harflerle ilgili bilgiler verilmiştir.

2. ayette geçen "kitap" hâkim görüşe göre Kur'an-ı Kerim'dir. Levh-i Mahfuz'un kast edildiğini söyleyenler de vardır. Ancak "El Kitab"ın Tevrat olmayacağı açıktır, bu konuyu Neml sûresinin girişinde (27/2) ele almış bulunmaktayız. "Mübin" de hem "açık-apaçık" hem "açıklayıcı" manasına gelir. Diğer bir anlamı kendisi ile diğerleri arasında sınır koyan, kendini diğerlerine göre apaçık belli eden demektir. Buna göre haberleri itibariyle doğruları ve yanlışları; hükümleri itibariyle farzları ve haramları; yüksek ahlaki normları itibariyle iyi ve kötüyü apaçık bir biçimde anlatan ve açıklayan, bize mebde' ve mead hakkında güvenilir bilgiler sunun kitap Cebrail aleyhisselam aracılığıyla Allah'tan vahyedilen Kur'an-ı Kerim olabilir ancak.

İlk yani orijinal nüshaları itibariyle elbette Tevrat ve İncil de "mübin"dirler ancak zaman içinde maruz kaldıkları harici müdahaleler onları bu ilk özelliklerinden uzağa düşürmüş bulunmaktadır. Asılları vahiy olsa bile hariçten kitaplara giren unsurlar onların mübin vasfını bir ölçüde gölgelemiş, din adamlarının vaz'ettiği birtakım helaller-haramlar içlerine karışmış bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim ise ilk indirildiği gibi elimizdedir, hiçbir beşer onun safiyetini bozmuş değildir.

Nübüvvet geleneğinin icabı olarak her sonra gelen vahiy kendisinden önceki vahiyleri doğruladığına, tashih edip tamamladığına göre, "mübin" özelliğiyle Kur'an vahyi de kendisinden önceki semavi kitapları doğrulamakta, dışarıdan yapılan müdahaleleri tashih etmekte ve tamamlamaktadır. Şu halde diğer kitaplardaki eksiltilmiş veya ilave edilmiş "beşeri unsurları" tespit ve tashih etmenin yolu Kur'an-ı Kerim'den geçer. Neml sûresinin 76. ayetinde kendisine müracaat etmeleri durumunda Kur'an'ın İsrailoğullarının düştükleri görüş ayrılığını gidereceği belirtilmektedir. Kur'an bu yönüyle de mübindir. En kısa ifadesiyle Kur'an-ı Kerim, "Hakkı açıklayan apaçık kitaptır" (44/Duhan, 2).

نَتْلُوا عَلَيْكَ مِنْ نَبَإِ مُوسٰى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣﴾ إِنَّ
فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضْعِفُ طَائِفَةً مِنْهُمْ يُذَبِّحُ
أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٤﴾ وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ
عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ
﴿٥﴾ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ
مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ ﴿٦﴾ وَأَوْحَيْنَا إِلٰى أُمِّ مُوسٰى أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خِفْتِ
عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ
الْمُرْسَلِينَ ﴿٧﴾ فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا إِنَّ فِرْعَوْنَ
وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ ﴿٨﴾ وَقَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتُ عَيْنٍ
لِي وَلَكَ لَا تَقْتُلُوهُ عَسٰى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ
﴿٩﴾ وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسٰى فَارِغًا إِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ لَوْلَا أَنْ رَبَطْنَا
عَلٰى قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠﴾ وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ فَبَصُرَتْ
بِهِ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١١﴾ وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ
فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلٰى أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ ﴿١٢﴾
فَرَدَدْنَاهُ إِلٰى أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلٰكِنَّ
أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾

3. **Mü'min olan bir kavim için hak olmak üzere, Musa ve Firavun'un haberinden** (bir bölümünü) **sana okuyacağız.**

4. **Gerçek şu ki, Firavun yeryüzünde** (Mısır'da) **büyüklenmiş ve oranın halkını birtakım fırkalara ayırıp bölmüştü; onlardan bir bölümünü güçten düşürüyor, erkek çocuklarını boğazlayıp kadınlarını diri bırakıyordu. Çünkü o, bozgunculardandı.**

5. **Biz ise, yeryüzünde güçten düşürülenlere lütufta bulunmak, onları önderler yapmak ve mirasçılar kılmak istiyoruz.**

6. **Ve** (istiyoruz ki) **onları yeryüzünde 'iktidar sahipleri olarak yerleşik kılalım', Firavun'a Haman'a ve askerlerine, onlardan sakındıkları şeyi gösterelim.**

7. **Musa'nın annesine: "Onu emzir, şayet onun için korkacak olursan, onu suya bırak, korkma ve üzülme; çünkü onu biz sana tekrar geri vereceğiz ve onu gönderilen** (elçilerden) **kılacağız" diye vahyettik** (bildirdik).

8. **Nihayet Firavun'un ailesi, onu** (ileride bilmeksizin) **kendileri için bir düşman ve üzüntü konusu olsun diye sahipsiz görüp aldılar. Gerçekte Firavun, Haman ve askerleri yanılgı içindeydi.**

9. **Firavun'un karısı dedi ki: "Benim için de, senin için de bir göz bebeği; onu öldürmeyin; umulur ki bize yararı dokunur veya onu evlât ediniriz." Oysa onlar** (başlarına geleceklerin) **şuurunda değillerdi.**

10. **Musa'nın annesi ise, yüreği boşluk içinde sabahladı. Eğer mü'minlerden olması için kalbi üzerinde** (sabrı ve dayanıklılığı) **pekiştirmemiş olsaydık, neredeyse onu**(n durumunu) **açığa vuracaktı.**

11. **Ve onun kız kardeşine: "Onu izle" dedi. Böylece o da, kendileri farkında değilken onu uzaktan gözetledi.**

12. **Biz, daha önce ona sütanalarını haram etmiştik.** (Kız kardeşi:) **"Ben, sizin adınıza onun bakımını üstlenecek ve ona öğüt verecek** (veya eğitecek) **bir aileyi size bildireyim mi?" dedi.**

13. **Böylelikle, gözünün aydın olması, üzülmemesi ve gerçekten Allah'ın va'dinin hak olduğunu bilmesi için, onu annesine geri vermiş olduk. Ancak onların çoğu bilmezler.**

3. "**Mü'min olan bir kavim**" yüce Allah'ın vahiy meleği aracılığıyla elçisine bildirdiği kıssaların doğruluğuna ve dikkat çekilen ibretli sonuçlarına inananlardır. Bunlar vahyin ilk muhatapları olduğu gibi kıyamete kadar gelecek insanlardır da. Bu sûrede Musa aleyhisselâmın Firavun'la olan çetin mücadelesinin bir bölümü, değişik bir versiyonu anlatılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de

136 yerde ismi geçen Hz. Musa (a.s.), tarihin önder şahsiyetlerinden biridir; onun mecrasında da olan diğer Ulu'l azm peygamberlerle (Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. İsa ve Hz. Peygamber) mukayese edildiğinde iki yönlü zorlu mücadelesiyle öne çıkar: Biri tarihin en büyük despotu olan Firavun'la, diğeri binbir zorluk ve çile ile özgürlüklerine kavuşturduğu kavmiyle olan mücadele etmiştir.

Firavun'un öne çıkan üç özelliği var: Kendini tanrılaştırmış bulunmaktadır; kalbi ve gözleri iş göremeyecek derecede kibirlidir; Mısır'ı bir tiran, bir despot, bir zorba olarak yönetmektedir. Ayette bu üç özelliğini bir arada ifade etmek üzere "**ala**" kelimesi kullanılmaktadır ki, manası "kibirlendi, tiranlaştı, azdı-azgınlaştı" demektir. Kibri ve tiranlığı genel olarak Mısır halkına, azgınlığı ise özel olarak İsrailoğullarına yönelik idi. "Yerde" diye geçen "filarz" özel anlamda Mısır'a, daha geniş anlamda yeryüzüne atıf olarak düşünülebilir. Çünkü gücü ve imkânlarıyla uzanabildiği, ulaşabileceği her yeri tiranlıkla yönetmek istiyordu.

Firavun istibdada dayalı rejimini halkı kutuplaştırarak, kutupları birbiriyle çatıştırma eşiğinde tutarak sürdürmektedir. "Yerin ahalisi/ehli"nden anlaşılması gereken Mısır halkıdır. Ve dikkatten kaçmaması gereken nokta şu ki, Kur'an-ı Kerim, yerli ahali Kıptileri ile dışarıdan gelen İsrailoğullarını bir arada "Mısır halkı" olarak zikretmektedir. Yani hakikatte Mısır Kıptilerden ve İsrailoğullarından oluşmaktadır, Mısır halkını meydana getirmektedirler. İsrailoğullarının 400 sene önce Kenan ilinden gelip Mısır'a yerleşmiş olmasının diğerlerine göre daha az imkânlarla yetinmelerinin gerekçesi olamaz. Bunun bir önemi yoktur. Tarihten biliyoruz ki yeryüzünde kesintiye uğramayan demografik hareketlilik söz konusudur, yüzde yüz katıksız, otokton halk bulmak neredeyse imkânsızdır, bir topluluk diğerine göre az veya çok önce ya da sonra gelip yerleşmiş olması ayrımcılığın sebebi olamaz. Zaman içinde etnik ve dini gruplar birbirine karışmış, bir halk meydana getirmişler. İşte bunların bir arada oluşlarına ortaklaşa "ahali (ehliha)" denilmektedir.

Ne var ki Firavun böyle düşünmemektedir. O, ırkçı bir yaklaşımla Kıptileri İsrailoğullarına göre üstün görmektedir. Çünkü ona göre İsrailoğulları hem başka kavimdendirler hem de Mısır'a sonradan gelmişlerdir. Irk ayrımcılığı, şovenizm ve etnik milliyetçiliğin teşekkülünde rol oynayan birden fazla faktör var. Mısır ve Firavun bağlamında Mısır yönetimi olağanüstü derecede ihtişam içindedir. Bu ihtişamın büyük maliyeti var ve bu ancak köle emeğiyle sağlanabilir. Mısır piramitlerine baktığımız zaman köle emeğinin ne muhteşem yapıların harcında kullanıldığını çok daha iyi anlayabiliyoruz. 100 bin kölenin üç vardiya çalıştırıldığı 20 yıl içinde bir piramit inşa edilmektedir ki, her biri

tonlarca ağırlığında olan taşlar Afrika'nın içlerinden Mısır'a yüzlerce, binlerce kilometrelik mesafeden getirilmektedir. Bütün bir halkı köleleştirmek zor olsa da, bir bölümünü köleleştirmek mümkündür. Bunun için köleleştirilecek olan grubun diğerlerine göre niçin buna müstahak olduğunu rasyonalize etmek gerekir ki, Firavun bu "akli işlemi" iki ana argümanla sağlamaktadır: İsrailoğulları başka kavimdendirler ve dışarıdan gelmiş (göçmen)lerdir. O halde Kıptilerin gözünde şeytanlaştırılmaya müsait ötekilerdir. Ötekinin ötekileştirildiği her rejim bu politikaya maruz kalanları asimile etme, etnik arındırmaya tabi tutma, sömürme veya jenoside maruz bırakma hakkını kendine bulabilir.

Halkı kamplaştırıp kutuplaştırmanın başka pratik faydası rejime karşı oluşabilecek muhtemel muhalefet blokunu parçalamaktır. Burada "böl ve yönet" kuralı geçerlidir. Birbiriyle kavgalı olanlar ortak bir muhalefet oluşturup baskıcı bir yönetimi deviremezler.

Bu çerçevede Firavun'un İsrailoğullarına karşı özel bir politika uyguladığı anlaşılıyor. Onu endişelendiren konu, Mısır'ın refah ve konfor içinde yaşayan iktidar seçkinlerine (mütref ve mele'den müteşekkil al-i Firavun) göre İsrailoğullarının sürekli nüfuslarının artmasıdır. Bu faktör Tevrat'ta sarih bir şeklide yer alır. Dolayısıyla Firavun'un gördüğü bir rüya üzerine kâhinleringaypten haber verip İsrailoğullarından doğacak bir erkek çocuğun onu tahtından edeceğine ilişkin rivayetlerin tamamı asılsızdır. Bu rivayetleri –söylenti ve kurguları– ne Tevrat ne Kur'an-ı Kerim destekler. Sorunun temelinde İsrailoğullarının artan nüfuslarının pek de uzak olmayan bir gelecekte Kıpti nüfusun önüne geçeceği ve bu sayede Mısır'ın elden çıkacağı korkusudur. Konu Tevrat'ta şöyle anlatılmaktadır:

"Yakup'la birlikte aileleriyle Mısır'a giden İsrailoğullarının adları şunlardır: Ruben, Şimon, Levi, Yahuda, İssakar, Zevulun, Benyamin, Dan, Naftali, Gad, Aşer. Yakup'un soyundan gelenler toplam yetmiş kişiydi. Yusuf zaten Mısır'daydı. Zamanla Yusuf, kardeşleri ve o kuşağın hepsi öldü. Ama soyları arttı; üreyip çoğaldılar, gittikçe büyüdüler, ülke onlarla dolup taştı. Sonra Yusuf hakkında bilgisi olmayan yeni bir kral Mısır'da tahta çıktı. Halkına, "Bakın, İsrailliler sayıca bizden daha çok" dedi, "Gelin, onlara karşı aklımızı kullanalım, yoksa daha da çoğalırlar; bir savaş çıkarsa, düşmanlarımıza katılıp bize karşı savaşır, ülkeyi terk ederler." Böylece Mısırlılar İsraillilerin başına onları ağır işlere koşacak angaryacılar atadılar. İsrailliler firavun için Pitom ve Ramses adında ambarlı kentler yaptılar. Ama Mısırlılar baskı yaptıkça İsrailliler daha da çoğalarak bölgeye yayıldılar. Mısırlılar korkuya kapılarak İsraillileri amansızca çalıştırdılar. Her türlü tarla işi, harç ve kerpiç yapımı gibi ağıriş-

lerle yaşamı onlara zehir ettiler. Bütün işlerinde onları amansızca kullandılar. Mısır Kralı, Şifra ve Pua adındaki İbrani ebelere şöylededi: "İbrani kadınlarını doğum sandalyesinde doğurturken iyibakın; çocuk erkekse öldürün, kızsa dokunmayın." Ama ebeler Tanrı'dan korkan kimselerdi, Mısır Kralı'nın buyruğuna uymayarak erkek çocukları sağ bıraktılar.

Bunun üzerine Mısır Kralı ebeleri çağırtıp, "Niçin yaptınız bunu?" diye sordu, "Neden erkek çocukları sağ bıraktınız?" Ebeler, "İbrani kadınlar Mısırlı kadınlara benzemiyor" diye yanıtladılar, "Çok güçlüler. Daha ebe gelmeden doğuruyorlar." Tanrı ebelere iyilik etti. Halk çoğaldıkça çoğaldı. Ebeler kendisinden korktukları için Tanrı onları ev bark sahibi yaptı. Bunun üzerine firavun bütün halkına buyruk verdi: "Doğan her İbrani erkek çocuk Nil'e atılacak, kızlar sağ bırakılacak." (Çıkış, 1: 1-22).

Tevrat'ın anlatımında Mısırlı Kıpti ebelere yapılan atıf dikkat çekicidir. Neredeyse sahih olan her toplumsal örfte ebelerde Allah'ın rahmet sıfatı tecelli eder, onlardaki merhamet ve şefkat duygusu kuvvetli olur. Avrupa'nın Ortaçağ'ında halk ebeleri Kilise'nin yerleşik kurallarına muhalefet ederek doğum sırasında ortaya çıkabilecek ölümcül tehlikeler karşısında anne ile çocuk arasında bir tercih yapmak zorunda kaldıklarında annenin hayatını tercih ederlerdi. Kilise ise annenin hayatının feda edilmesini istiyordu. Ebeler kiliseye karşı direnince onları yargılayıp cezalandırmak üzere özel mahkemeler kuruldu ki, bunlar tarihe "engizisyon mahkemeleri" olarak geçecek, sonraları kiliseye karşı işlendiği kabul edilen başka suçlara da bakacaklardı. İslam hukukuna göre, doğum sırasında anne ile bebeğin hayatı arasında zorunlu bir tercih yapmak icap ederse, annenin hayatı tercih edilir. Çünkü annenin hem yeni bir bebek doğurma ihtimali vardır hem de belki de bakmak durumunda olduğu başka çocukları ve elbette ayakta durması gereken yuvası-ailesi söz konusudur.

Nüfuslarını kontrol altında tutabilmek için Firavun neredeyse periyodik zamanlarda İsrailoğullarının erkek çocuklarını öldürtüyor, kadınlarını sağ bırakıyordu. Bu sayede onları güçten düşürüyor, Kur'an'ın çarpıcı tabiriyle "müstaz'af" kılıyordu. (Bkz. 4/Nisa, 75, 97-99 ve atıflar.) Bu da bize gösteriyor ki, hangi egemen yönetim veya insan grubu, küçümseyip kendinden saymadığı bir kavmi, bir etnik veya dini grubu nüfuslarını kontrol altına almaya kalkışırsa o grubu müstaz'af kılmak istemektedir. Bu bozgunculuktur ve Firavun da bozgunculardan olan bir müstekbir yani kendini tanrılaştırmış bir tirandı. (Bkz. 2/Bakara, 49; 7/A'raf, 103.)

5-6. ayetlerde "**Biz ise, yeryüzünde güçten düşürülenlere lütufta bu-**

lunmak, onları önderler yapmak ve mirasçılar kılmak istiyoruz. Ve (istiyoruz ki) **onları yeryüzünde 'iktidar sahipleri olarak yerleşik kılalım', Firavun'a Haman'a ve askerlerine, onlardan sakındıkları şeyi gösterelim"** buyrulmaktadır. Ayet iki önemli noktaya vurgu yapmaktadır:

a)Yüce Allah yeryüzünde ezilenleri önderler kılıp iktidar sahibi yapmak istiyor. Bu demektir ki, ezilenlerin ezilmişlikleri onların ebedi kaderleri değildir. Her şeyin kaderini, mülk ve saltanatını elinde bulunduran Yüce Allah, ezilenleri, zayıfları, yoksulları ve müstaz'afları önder kılmayı diliyor. Yapmaları gereken şey Allah'ın muradına uygun hatt-ı hareket takip etmeleri, kendilerini değiştirebilme başarısını gösterebilmeleridir. İsrailoğullarının Mısır esaretinden kurtuluşları bunun tarihsel olarak somut örneğini teşkil eder. İsrailoğulları çektikleri acıların bir ödülü olarak yüce Allah dünyada onları ezenlere varis kılma vaadinde bulundu, onları "**âlemlere üstün kıldı**". Onlardan istediği peygamberlerin sözünü dinlemeleri, şeriattan sapmamaları idi.

Ve bu tarihte İsrailoğulları için gerçekleşti. Allah onlara Hz. Musa'yı kurtarıcı olarak gönderdi, onları Mısır'dan çıkarttı. Onlara yeryüzünde nasıl önder olacaklarının yollarını gösterdi. İlk nesiller kölelik ruhunu üzerlerinden atamadıkları için kırk sene Tih çölünde süründüler, özgürlük ve onur stajından geçtiler, yeni gelen nesiller Kudüs'e girebildi. Gelen peygamberlere tabi oldular, Allah'ın buyruklarını dinlediler yüce Allah da onları Hz. Davud ve Hz. Süleyman'la dünyanın önderleri kıldı. Hz. Süleyman zamanında Mısır'ı da hâkimiyetleri altına aldılar.

b) Yeryüzündeki zorbalar bilmeli ki, günün birinde iktidarları, zulüm aygıtına dönüşmüş devletleri, mülk ve saltanatları, göz kamaştıran ama zayıfların, kölelerin ve işçilerin kanıyla yükselen görkemli uygarlıkları ve imparatorlukları sona erecek, belki başlarına çökecektir. "Firavun, Haman ve güçlü ordusu"nun bunu yakinen müşahede ettikleri gibi. Bütün zorba yönetimler, totaliter ve otoriter rejimler sonlu ve sınırlıdır. İş ki, çöken bir tiran rejimin yerini ezilenlerin adil yönetimi alsın, iktidara gelen mağdur eskisini tekrar eden veya aratan yeni gaddar mağrur olmasın.

İnsan gibi tarih de Allah'ın kudret eli altındadır. Kritik zamanlarda ilahi müdahalelere sahne olur. Hz. Musa ve Firavun mücadelesinin anlatıldığı şekilde başlayıp sonuçlanması Allah'ın tarihe açık müdahalesinin çarpıcı örneklerinden biridir. Firavun, doğan bütün erkeklerin öldürülmesi emrini vermiş ve bunu yakın takibe almışken, yüce Allah vahyi ile Musa'yı yeni doğurmuş annesini yönlendirir: Annesi ona ilk sütü verecek, böylelikle bebek annesinin sütünü tadacak ve o sütü arayacak. Bu bebeğin salt annesinin sütüne şartlanması anlamına gelir,

aç kalan bebeklerin başka kadınların sütünü de emdiklerini biliyoruz. Burada ise özel bir durum söz konusudur. Sonra baskın tehlikesini sezdiği anda suya bırakıp Allah'a tevekkül edecek. Yüce Allah'ın vadi, onu tekrar annesine kavuşturmasıdır. Annesi böyle yapacaktır, çünkü sadece bir anne olarak bunu yapmayacak, aynı zamanda ileride elçi olarak seçilecek bir peygamberin güvenliğini üstlenmiş olacaktır: "Ve onu gönderilen (elçilerden) kılacağız."

Bu direktifler Musa'nın annesine vahiy ile gelmiştir. Bu vahyin keyfiyetini bilmiyoruz, ilhamla içine doğmuş olabilir, rüyasında görmüş olabilir veya melek de gelip onun kulağına fısıldamış olabilir. En doğrusunu Allah bilir; esasında şeklinin de bizce bir önemi yoktur (bkz. 20/Taha, 38-40). İslami inanışa göre tarihte, kritik zamanlarda kadınlar da vahiy almışlardır. Hz. Havva, Hz. İbrahim'in iki eşi Sara ve Hacer, Hz. Musa'nın annesi, Firavun'un karısı Asiye ve Hz. Meryem. Ancak hiçbiri peygamberlikle görevlendirilmiş değildirler.

Musa'nın annesi denileni yapar, bebeğini suya bırakır. Bu arada çalılıklar arasından takip etmeyi de ihmal etmez. Sepet Nil'de yüzüp Firavun'un sarayının önünden geçerken yüzmekte olan cariyeler veya suyun kenarında olanlar tarafından fark edilir. Sahipsiz bir bebek! Çok hoş, sevimli, insana mutluluk veren bir yüzü var. Firavun'un karısına (Asiye) –Tevrat'a göre kızına (Çıkış, 2: 5)– haber verilir. Firavun'un karısı bebeği evlatlık kabul etmesi için Firavun'u ikna eder. Göz aydınlığı, neşe ve mutluluk kaynağı bir bebek bu. Firavun kabul eder. Bu aslında en yüksek düzeyde verilmiş bir kararın ihlal edilmesidir. Bu çerçevede ayet "**Gerçekte Firavun, Haman ve askerleri bir yanılgı içindeydi**" der, çünkü ileride onları fazlasıyla üzecek, onlara ve iktidarlarına hasım olacaktı ama kendileri bunun farkında değillerdi.

Burada sözü edilen Haman'ın Tevrat'a göre Mısır'la ilgisi yoktur. M.Ö. 5 yüzyılda İran'da yaşamış bulunan Ahşaveroş'un –veya Herheş– veziridir. Mevdudi ilgili ayetin tefsirinde söz konusu iddiayı teyit edecek herhangi somut bir belge veya güvenilir bilgi bulunmadığını belirtir. Anlaşıldığı kadarıyla Haman, özel şahıs isimden çok Firavun veya Aziz gibi Mısır bürokrasinde bir "unvan" olarak kullanılmaktadır. Muhammed Esed, eski Mısır dininde tanrı Amon'a nispet edilen yüksek sınıftan rahiplere verilen unvan olduğunu söyler. Kelimenin aslı Ha-Amen olup Arapçalaşmış şekli Haman'dır (bkz. 40/Mü'min, 36-37. ayetlerin açıklaması).

Hz. Musa'nın annesinin içi, bebeğinin özlemi ve iştiyakıyla sabahlar, bu ruh haliyle bir gün geçirir. Annelik içgüdüsü onu her şeyi ifşa edecek noktaya kadar sürükleyebilirdi, Yüce Allah onun kalbine sekinet verir, yatıştırır. Kız kardeşi annesinin talimatıyla bebeği izler, kimlerin onu sepetten aldığını öğ-

renir. Musa saraya kabul edilmiş ama hiçbir kadından süt emmeyi kabul etmemektedir. Kimi çağırırlarsa reddeder. 12. ayette, başkasının sütünün bebeğe "**haram kılındığı**"nı belirtir ki, bunun manası annesinden başka kimseden süt emmeyi reddetmesidir. Bebeğin Kıpti kadınlardan emmeyi reddetmesinin başka bir hikmetini düşünmek mümkün. Belki de ileride peygamber olacak bir bebeğe sadece Yüce Allah'ın kendisini doğurttuğu annesinden süt emzirtmesi nübüvvete hazırlığın ilk günden başlayan safhalarından biridir. Belki de pagan olmayan bir sütanne bulunmamaktadır. Sonunda talimat üzere ve gayet ihtiyatlı olarak kız kardeşi, onu emzirip yatıştıracak bir kadın tanıdığını söyler. Annesinin sütünü kabul edince, saraydakiler Musa'nın annesini saraya alır, böylelikle Allah'ın vaadettiği gibi annesi bebeğine kavuşur. Ancak saraydakiler ne türden ilahi bir senaryonun sahneye konulduğundan habersizdirler.

وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَاسْتَوٰٓى اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًاۗ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤﴾ وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلٰى حِينِ غَفْلَةٍ مِنْ اَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِۖ هٰذَا مِنْ شِيعَتِهٖ وَهٰذَا مِنْ عَدُوِّهٖۚ فَاسْتَغَاثَهُ الَّذِي مِنْ شِيعَتِهٖ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهٖۙ فَوَكَزَهُ مُوسٰى فَقَضٰى عَلَيْهِۖ قَالَ هٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِۖ اِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ ﴿١٥﴾ قَالَ رَبِّ اِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهٗۚ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٦﴾ قَالَ رَبِّ بِمَٓا اَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ اَكُونَ ظَهِيرًا لِلْمُجْرِمِينَ ﴿١٧﴾ فَاَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَآئِفًا يَتَرَقَّبُ فَاِذَا الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ بِالْاَمْسِ يَسْتَصْرِخُهٗۚ قَالَ لَهٗ مُوسٰٓى اِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُبِينٌ ﴿١٨﴾ فَلَمَّٓا اَنْ اَرَادَ اَنْ يَبْطِشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَاۙ قَالَ يَا مُوسٰٓى اَتُرِيدُ اَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْاَمْسِۖ اِنْ تُرِيدُ اِلَّآ اَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْاَرْضِ وَمَا تُرِيدُ اَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٩﴾ وَجَٓاءَ رَجُلٌ مِنْ اَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعٰى قَالَ يَا مُوسٰٓى اِنَّ الْمَلَاَ يَاْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ اِنِّي لَكَ مِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢٠﴾ فَخَرَجَ مِنْهَا خَآئِفًا يَتَرَقَّبُۖ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَآءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسٰى رَبِّٓي اَنْ يَهْدِيَنِي سَوَٓاءَ السَّبِيلِ ﴿٢٢﴾

14. **O, erginlik çağına ulaşıp olgunlaşınca, ona bir 'hüküm ve hikmet' ve ilim verdik. Biz iyilikte bulunanları işte böyle ödüllendiririz.**

15. (Musa) **Halkının haberi olmadığı bir zamanda şehre girdi, orda kavga etmekte olan iki adam buldu; bu kendi taraftarlarından, şu da düşmanlarından. Derken taraftarlarından olan, düşmanlarından olana karşı ondan yardım istedi. Bunun üzerine ona bir yumruk attı ve işini bitiriverdi.** (Sonra da:) **"Bu şeytanın işindendir; o, gerçekten açıkça saptırıcı bir düşmandır" dedi.**

16. **Dedi ki: "Rabbim, gerçekten, ben kendi nefsime zulmettim, artık beni bağışla." Böylece** (Allah) **onu bağışladı. Şüphesiz, O, bağışlayandır, esirgeyendir.**

17. **Dedi ki: "Rabbim, bana verdiğin nimetler adına, artık suçlu günahkârlara destekçi olmayacağım."**

18. **Böylece şehirde korku içinde** (çevreyi) **gözetleyerek sabahladı. Derken, bir de baktı ki, dün kendisinden yardım isteyen** (kişi, bugün de) **kendisine yardım için bağırıyor. Musa, ona dedi ki: "Sen açıkça bir azgınsın."**

19. **Sonunda ikisinin de düşmanı olan** (adam)**ı yakalamak isterken** (adam ona) **dedi ki: "Ey Musa dün birini öldürdüğün gibi, bugün de beni mi öldürmek istiyorsun? Sen yeryüzünde yalnızca bir zorba olmak istiyorsun, ıslah edicilerden olmak istemiyorsun."**

20. **Şehrin öbür yakasından bir adam koşarak gelip dedi ki: "Ey Musa, önde gelenler, seni öldürmek konusunda aralarında görüşmektedirler, artık sen çık git; gerçekten ben sana öğüt verenlerdenim."**

21. **Böylece oradan korku içinde** (çevreyi) **gözetleyerek çıkıp gitti: "Rabbim, zalimler topluluğundan beni kurtar" dedi.**

22. **Medyen'e doğru yöneldiğinde de: "Umarım Rabbim, beni doğru bir yola yöneltip iletir" dedi.**

14. ayette Hz. Musa'ya, belli bir yaşa geldiğinde, başka bir deyişle ergenlik çağını da bir miktar geçip olgunlaşmaya başladığında Yüce Allah'ın "**ona bir 'hüküm-hikmet' ve ilim verdiğini**" belirtilir. Verilen "**hüküm-hikmet ve ilim**" peygamberlik değildir fakat peygamberlerin vahyin kaynağından insanlara öğrettikleri kavrama yeteneği, sahih ve doğru bilgileri edinme melekesi, ahlaki erdemlerin ve güzel huyların toplamıdır. Benzer şekilde olgunluk çağına Yusuf aleyhisselama da olayların esasını kavrama ve adaletle hükmetme yeteneği verilmişti ki, bu kendisine elçilik görevinin verilmesinden önce idi (bkz. 12/Yusuf, 22). Hz. Musa peygamberlik görevini yaklaşık 10 sene son-

ra Medyen'den Mısır'a dönüşünde Tur Dağı'nda alacaktır. "İyilikte-güzellikte bulunanlar" olarak çevirdiğimiz "muhsinlik" iyilik, güzellik üzere yaşayan, huyunu peygamber ahlakıyla terbiye eden her mü'mine nasip olabilir, o sırada Musa da muhsin sıfatını hak etmiş biridir.

Hz. Musa'nın sarayda iyi bir eğitim aldığında hiç kuşku yok, ülkede ne olup bittiğini bilmekte, gerekli analizleri yapabilmektedir. Bunun yanında kendi kökeni olan İsrailoğullarının geçmişinden, mesela Yusuf ve onun ataları Yakup, İshak ve İbrahim aleyhimusselamdan da haberdardır. Sadece saray eğitimi almış olmak kimseyi "muhsin" yapmaya yetmez, söz konusu terbiye ve öğretim süreçlerinin nübüvvetin kaynağıyla beslenmesi icap eder.

Birgün herkesin evine çekildiği tenha bir saatte şehirde dolaşırken iki kişinin kavga ettiğine şahit olur. Biri kendi kavminden bir İbrani diğeri Kıpti'dir. Araya girer, kimin haklı olup olmadığına bakmaksızın yardım talep etmesi üzerine İbrani'ye yardım eder ve o sırada Kıpti'ye bir yumruk atar, adam yere düşüp kafası taşa çarpar, ölür. Hz. Musa olaya üzülür, bunun şeytanın işini olduğunu söyler, Hz. Âdem'in günahtan sonra kullandığı kalıptakine benzer bir tevbe cümlesi kullanır "Rabbim, gerçekten, ben kendi nefsime zulmettim, artık beni bağışla." (Bkz. 7/A'raf, 23). Bu onun derin pişmanlığını gösterir. Hiç istemediği halde yani bilmeden (kazaen) birinin ölümüne sebebiyet vermiştir (26/Şuara, 20). Yüce Allah'tan bağışlanma diler ve bir daha asla böyle bir işe kalkışmayacağına ilişkin söz verir, bu aynı zamanda tevbe etmek demektir. Altını çizerek "**Suçlu günahkârlara destekçi olmayacağı**"nı vurgular.

Bir adamın ölümüne sebebiyet vermesi dolayısıyla tedirgin olur, pek ortalıkta gözükmez, şehirde o geceyi gizlenerek geçirir. Ertesi gün gezinirken bir bakar ki, dün kendisine yardım ettiği İbrani bir başka Kıpti ile yine kavgaya tutuşmuştur. Kavga sebebi hakkında az çok bilgi sahibi olunca İbrani'yi azarlayıp onun azgın olduğunu söyler. Ve muhtemelen haksız olduğuna şahit olduğu İbrani'yi yakalamak ister. Bu şunu gösteriyor: Hz. Musa, kendi kavminden olmasına rağmen haksız olması dolayısıyla İbrani'ye arka çıkmaz, aksine onu şiddetle azarlar. Demek ki, sonraları İsrailoğulları arasında -haklı haksız- kavimden kaynaklanan blok dayanışma ve asabiyetin onların peygamberlerinin katında meşru bir karşılığı yoktur. Bunun üzerine adam Hz. Musa'ya "**Ey Musa dün birini öldürdüğün gibi, bugün de beni mi öldürmek istiyorsun? Sen yeryüzünde yalnızca bir zorba olmak istiyorsun, ıslah edicilerden olmak istemiyorsun**" diye suçlar.

Bazı tefsircilere göre, Hz. Musa'nın cinayet işlediğini söyleyen İbrani değil Kıpti'dir. Şu veya bu, sonuçta söz konusu olay bir gün önce bir Kıpti'nin

Musa tarafından öldürüldüğünün anlaşılmasına sebep olur. Oradan uzaklaşır, gizlenmeye devam eder. Bir süre sonra şehirde olaydan haberdar olan biri ona bilgi getirir. Mısırlılar, bir Kıpti'yi öldürdüğü için ölümüne karar vermişlerdir. Adam ona şehri terk etmesi öğüdünü verir (bkz. 40/Mü'min, 28). O da şehri terk eder. Hayatında yepyeni bir dönem başlamış bulunmaktadır. Medyen'e doğru yönelirken Yüce Allah'tan kendisine doğru yola iletmesini diler.

وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ
دُونِهِمُ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّى يُصْدِرَ
الرِّعَاءُ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ ﴿٢٣﴾ فَسَقَى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّى إِلَى الظِّلِّ فَقَالَ
رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ ﴿٢٤﴾ فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى
اسْتِحْيَاءٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا فَلَمَّا جَاءَهُ
وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥﴾
قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ
﴿٢٦﴾ قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنْكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي
ثَمَانِيَ حِجَجٍ فَإِنْ أَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ
سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٢٧﴾ قَالَ ذَلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَيَّمَا
الْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ وَاللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٢٨﴾ فَلَمَّا
قَضَى مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ
امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ
تَصْطَلُونَ ﴿٢٩﴾ فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ
الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٠﴾ وَأَنْ أَلْقِ
عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسَى أَقْبِلْ
وَلَا تَخَفْ إِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ ﴿٣١﴾ اسْلُكْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ
مِنْ غَيْرِ سُوءٍ وَاضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ
رَبِّكَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي

قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَاَخَافُ اَنْ يَقْتُلُونِ ﴿٣٣﴾ وَاَخِي هٰرُونُ هُوَ اَفْصَحُ
مِنِّي لِسَانًا فَاَرْسِلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِيْٓ اِنِّي اَخَافُ اَنْ يُكَذِّبُونِ ﴿٣٤﴾
قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِاَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ اِلَيْكُمَا
بِاٰيَاتِنَآ اَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ ﴿٣٥﴾

23. **Medyen suyuna vardığı zaman, su almakta olan bir insan topluluğu buldu. Onların gerisinde de** (hayvanları subaşına götürmekten çekinen) **iki kadın buldu. Dedi ki: "Bu durumunuzne?" "Çobanlar sürülerini sulamadıkça, biz sürülerimizi sulayamayız; babamız, yaşı ilerlemiş bir ihtiyardır." dediler.**

24. **Hemencecik onların sürülerini suladı, sonra yine gölgeye çekilerek dedi ki: "Rabbim, doğrusu bana indirdiğin her hayra muhtacım."**

25. **Çok geçmeden, o iki** (kadın)**dan biri,** (utana utana) **yürüyerek ona geldi. "Babam, bizim için sürüleri sulamana karşılık sana mükâfat vermek üzere seni davet etmektedir." dedi. Bunun üzerine ona gelip de olup bitenleri anlatınca o: "Korkma" dedi. "Zalimler topluluğundan kurtulmuş oldun."**

26. **O** (kadın)**lardan biri dedi ki: "Ey babacığım, onu ücretli olarak tut; çünkü ücretle tuttuklarının en hayırlısı gerçekten o kuvvetli, güvenilir** (biri)**dir."**

27. (Babaları) **Dedi ki: "Doğrusu ben, sekiz yıl bana hizmet etmene karşılık olmak üzere, şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum; şayet on** (yıl)**a tamamlayacak olursan, artık o da senden. Ben sana zorluk çıkarmak istemem; beni de inşallah salih olanlardan bulacaksın."**

28. (Musa) **Dedi ki: "Bu, benimle senin aranda olan** (bir antlaşma)**dır. Bu durumda iki süreden hangisini yerine getirirsem, artık bana karşı bir haksızlık söz konusu olamaz. Allah, söylediklerimize vekildir."**

29. **Böylelikle Musa, süreyi tamamlayıp ailesiyle birlikte yola koyulunca, Tur tarafında bir ateş gördü. Ailesine: "Siz durun, gerçekten bir ateş gördüm; umarım ondan ya bir haber ya da ısınmanız için bir kor parçası getiririm." dedi.**

30. **Derken oraya geldiğinde, o kutlu yerdeki vadinin sağ yanında olan bir ağaçtan: "Ey Musa, Âlemlerin Rabbi olan Allah benim;" diye seslenildi.**

31. **"Asanı bırak."** (Attıktan hemen sonra) **onun şimdi bir yılan gibi hareket ettiğini görünce, arkasına dönüp bakmaksızın kaçmaya başladı. "Ey Musa, dön ve korkuya kapılma. Şüphesiz güvendesin."**

32. **"Elini koynuna sok, kusursuz olarak bembeyaz çıksın. Ve** (her türlü) **dehşetten yana kanatlarını kendine doğru çek. İşte bunlar, senin Rabbinden Firavun ve önde gelen adamlarına iki kesin-kanıt** (mucize)**dır. Gerçekten onlar, fasık bir topluluktur."**

33. **Dedi ki: "Rabbim, gerçekten onlardan bir kişi öldürdüm, beni öldürmelerinden korkuyorum."**

34. **"Ve kardeşim Harun; dil bakımından o benden daha düzgün konuşmaktadır, onu da benimle birlikte bir yardımcı olarak gönder, beni doğrulasın. Çünkü onların beni yalanlamalarından korkuyorum."**

35. (Allah) **dedi ki: "Pazunu kardeşinle pekiştirip güçlendireceğiz; sizin ikinize de öyle bir 'güç ve yetki' vereceğiz ki, âyetlerimiz sayesinde size erişemeyecekler. Siz ve size uyanlar galip olanlarınız."**

Hz. Musa, Mısır'dan çıkıp Medyen denen bölgeye vardığında orada suyun başında bir topluluk görür. Bir kısmı kolaylıkla su alıp hayvanlarını sulamakta, iki kadın ise kenarda beklemektedirler. Güçsüzlüklerinden dolayı kızların beklediklerini anlar. Onlara durumu sorar, onlar da -belki de sıraları geldiği halde- çobanları beklediklerini söylerler. Haklarını arayabilecekleri durumda değildirler, hem kadın olarak güçleri yetmez hem babaları hayli yaşlıdır.

Hz. Musa hemen onların sürülerini sulayıp evlerine gönderir. Sonra bir gölgeliğe çekilip Allah'a şöyle dua eder: "**Rabbim, doğrusu bana indirdiğin her hayra -veya en ufak bir yardıma- muhtacım.**" Hz. Musa ne yapacağını, nerede ikamet edeceğini bilemez halde, Yüce Allah'tan kendisine iyi bir çıkış yolu gösterip yardım etmesini dilemektedir. Çok geçmeden yardım ettiği kızlar çıkagelir, onlara yaptığı yardımın karşılığını babalarının kendisine ödemek istediğini belirtirler. İkisi utana utana ona yaklaşmışlardır, belli ki yüksek seviyede terbiye almışlardır, iffetlidirler, başkalarıyla konuşurken arada belli bir mesafeyi korumaktadırlar.

Hz. Musa, yaşlı adamın evine gidip başından geçenleri anlatınca, adam bundan böyle güvende olduğunu söyleyip onu teskin eder. Üstelik ona hayli cazip bir teklifte bulunur. Kızlardan biri babalarına bu güçlü kuvvetli ve hayli becerikli, güven verici olduğu anlaşılan adamı istihdam etmesini tavsiye ederler. Yaşlı zat bunu kabul eder ve eğer kendisine sekiz yıl hizmet edecek olursa kızlarından birini ona nikâhlayabileceğini söyler. Süreyi on yıla tamamlarsa bu

da Hz. Musa'nın erdeminden sayılacak ama anlaşmanın şartı olmayacaktır. Bu zat kendini salih olanlardan biri olarak takdim eder.

Tefsirciler bu zatın Medyen halkına elçi olarak gönderilen Şuayb aleyhisselâm olduğunu söylüyorlarsa da, bu pek akla yatkın görünmemektedir, muhtemelen Şuayb aleyhisselâmın dini üzere yaşayan salih bir zattır, isminin de Şuayb olması imkânsız değildir. Bu bizim çocuklarımıza bir peygamber ismini vermemiz gibidir.

28. ayette şu ifade geçmektedir: *"(Musa) Dedi ki: "Bu, benimle senin aranda olan (bir antlaşma)dır. Bu durumda iki süreden hangisini yerine getirirsem, artık bana karşı bir haksızlık söz konusu olamaz. Allah, söylediklerimize vekildir."* Musa aleyhisselâmın Medyen'de 10 sene kalmasının hikmetlerinden birini peygamberliğe elverişli hale gelmesi için özel bir eğitimden geçirilmesidir. Çocukluğu ve gençliği Mısır sarayında geçiren Hz. Musa şu veya bu düzeyde Mısır inançlarından, alışkanlıkları ve yaşama tarzından beşer olarak etkilenmişti. Onun kazaen bir Mısırlıyı öldürüp Medyen'e gitmesi ve 10 sene gibi hatırı sayılır bir zaman kaldıktan sonra Tur Dağı'na çıkması ilahi bir yönlendirmedir ancak bu zaman zarfında Mısır'ın üzerindeki etkilerinden temizlenmiş, vahyi alabilecek hale gelmiştir.

Musa aleyhisselâm süreyi tamamlayınca –ki bize göre bu 10 senedir– Medyen'den çıkıp ailesiyle Mısır'a doğru yönelir. Tur Dağı tarafına geldiğinde hayli soğuk bir gecede bir ateş görür. Hz. Musa burada peygamberlikle görevlendirilir, iki işaret olarak da asası yılana döner, koynuna sokup çıkardığı eli bembeyaz kesilir. Yüce Allah ona vasıtasız seslenir. Bu olay bundan önce iki sûrede anlatılmıştır. (Bkz. 20-Taha, 10-21 ve 27/Neml, 8-12. ayetlerin açıklaması). Gördükleri karşısında korkmuş, adeta dehşete kapılmıştır. Musa aleyhisselam diğer peygamberlerden farklı olarak sadece vahiy meleğiyle karşılaşmamış, tecellilere şahit olmuş mucize kendi bedeni üzerinde tahakkuk etmiş, Yüce Allah onunla konuşmuştur ki bu özelliği itibariyle "**kelim**" ismini kazanmıştır. Hz. Musa "kelim"dir, Hz. İsa "**kelime**"dir, Hz. Muhammed (s.a.)'e indirilen Kur'an-ı Kerim ise "**kelam**"dır.

Yüce Allah onu teskin eder, korkudan yüzü üzerine kavuşturduğu ellerini indirmesini söyler. Hz. Musa'nın görevi yoldan çıkmış, azgınlaşmış Firavun'a gidip ona tebliğde bulunması ve İsrailoğullarını kölelikten kurtarmasıdır.

Hz. Musa bazı kaygılarını dile getirir. İlki Mısır'da iken onlardan birini kazaen de olsa öldürmüştür, hakkında ölüm cezası vermişlerdir; kolayca ölüm cezasını verebilmelerinin sebebi, öldürülenin Kıpti olmasıdır. Bu da Mısır'da cari olan hukuk telakkisine göre kanunların herkese eşit uygulanmadığını

göstermektedir. Musa'yı yakalayacak olurlarsa öldürebilirler, o da elçilik görevini yerine getiremeyecektir. Diğeri yanına kardeşi Harun'u da yardımcı istemektedir. Çünkü o çok daha rahat konuşmaktadır, yardımcı olursa ona büyük destek olacaktır. Çünkü besbelli Firavun ve çevresi onu dinlemeyecek, yalanlayacaklardır. (Daha geniş bilgi için bkz. 20/Taha, 25-36; 26/Şuara, 12. ayetlerin açıklaması.)

Yüce Allah Hz. Musa'nın dileğini kabul eder, kardeşi Harun'u vezir (yardımcı) olarak verir. Bunun üzerine Musa aleyhisselam ailesiyle zorlu bir görevi yerine getirmek üzere Mısır'a yönelir. Bu olaydan sonra Hz. Musa'nın hayatında yine yeni bir dönem –hem de hayli zor bir dönem– başlamış olacaktır.

فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ مُفْتَرًى وَمَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِٓي اٰبَٓائِنَا الْاَوَّلِينَ ﴿٣٦﴾ وَقَالَ مُوسٰى رَبِّٓي اَعْلَمُ بِمَنْ جَٓاءَ بِالْهُدٰى مِنْ عِنْدِهٖ وَمَنْ تَكُونُ لَهٗ عَاقِبَةُ الدَّارِ اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الظّٰلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يٰٓا اَيُّهَا الْمَلَاُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرِيۚ فَاَوْقِدْ لِي يَا هَامَانُ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا لَعَلِّٓي اَطَّلِعُ اِلٰٓى اِلٰهِ مُوسٰىۙ وَاِنِّي لَاَظُنُّهٗ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٣٨﴾ وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهٗ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ اِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ ﴿٣٩﴾ فَاَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهٗ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّۚ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظّٰلِمِينَ ﴿٤٠﴾ وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَدْعُونَ اِلَى النَّارِۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ لَا يُنْصَرُونَ ﴿٤١﴾ وَاَتْبَعْنَاهُمْ فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةًۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ ﴿٤٢﴾

36. Musa, onları apaçık olan âyetlerimizle geldiği zaman: "Bu, düzüp uydurulmuş bir büyüden başkası değildir. Biz geçmiş atalarımızdan bunu işitmedik" dediler.

37. Musa dedi ki: "Rabbim, kimin kendisinden bir hidayetle geldiğini ve bu (dünya) **yurdun**(un) **sonucunun kime ait olacağını daha iyi bilir. Gerçekten, zulmedenler, felah bulmazlar."**

38. Firavun dedi ki: "Ey önde gelenler, sizin için benden başka ilâh olduğunu bilmiyorum. Ey Haman, çamurun üstünde bir ateş yak da, bana yüksekçe bir kule inşa et, belki Musa'nın ilâhına çıkarım çünkü gerçekten ben onu yalancılardan (biri) **sanıyorum."**

39. O ve askerleri, yeryüzünde haksız yere büyüklendiler ve gerçekten bize döndürülmeyeceklerini sandılar.

40. Bunun üzerine, onu ve askerlerini tutup suya attık. Böylelikle zulmedenlerin nasıl bir sona uğradıklarına bir bak.

41. Biz, onları ateşe çağıran önderler kıldık; kıyâmet günü yardım görmezler.

42. Bu dünya hayatında onların arkasına lânet düşürdük; kıyâmet gününde ise, onlar çirkinleştirilmiş olanlardır.

Elçilik görevini aldıktan sonra Musa aleyhisselam, kardeşi Harun aleyhisselamı da yanına alarak Firavun'a gider; Allah'ın yardımıyla çeşitli mucizeler gösterir. Fakat Firavun ve çevresi beklendiği üzere ilahi tebliği kabullenmeyi reddeder, mucizelerin birer büyü olduğunu söyler. Onlara göre tarihte, atalarından böyle şeyler görmemişlerdi. Bu mücadeleyi göze aldıklarının ifadesiydi. Bunun üzerine Hz. Musa, kimin doğru yolda olduğunu ve mücadelenin sonunda kimin galip çıkacağını, dünya üzerinde kurdukları hâkimiyetin nihayetinde kime geçeceğini Allah'ın daha iyi bildiğini söylemekle yetinir. Değişmez kural şudur: Haksızlık yapanlar iflah olmazlar, kurtulamazlar.

38. ayetten anlaşıldığı kadarıyla "Tanrı kavramı" üzerinde tartışmalar sürmüştür. Tartışmaların bir yerinde kendini tanrılaştıran Firavun, kontrol elinden gitmesin diye yakın çevresine ve muhtemelen üzerlerinde nüfuz ve inisiyatif sahibi olduğu halka sorar: "Benden başka sizin tanrınız var mı?" Ona göre kendisi Mısırlıların en yüce tanrısıydı (79/Naziat, 24). Zaten din ve vicdan özgürlüğünü tanımayan Firavun'a birileri çıkıp da "Ben başka Tanrı'ya inanıyorum" diyecek olsaydı onu ölüm cezasına çarptırırdı. Nitekim Hz. Musa'ya inandığını ve bir olan Allah'a kulluk edeceklerini söyleyen büyücülere söyleyeceği şu olacaktır: "Ben size izin vermeden mi Musa'nın Tanrısına inandınız?" Firavun'a göre inanç konularında da yetki onun tekelindedir. (26/Şuara, 29).

Tartışma sırasında ilginç argümanlar öne çıkar. Bunlardan biri şudur: Eğer mesele gökteki bir Tanrı'nın birliği inancı ise, Firavun bunu görmek istiyordu. Bu Tanrı kimmiş, nasıl yeryüzünün de denetimine ve iktidarına talip olabiliyormuş? Veziri Haman'a kendisine olabildiğince yüksek bir kule yapmasını ister, tepesine çıkacak ve Musa'nın –haşa– yalan söylediğini ortaya koyacak. Firavun'un burada ilk bakışta ahmakça bir tutum içinde olduğu görülüyor. Böyle düşünecek olursak, bu demektir ki Firavun tevhid inancını, sahih Allah fikrini tam olarak kavrayabilmiş değildir. O göklerde taht üzerinde oturup yeryüzünü yukarıdan seyreden bir tanrı tasavvuruna sahiptir, çünkü kendisi de taht üze-

rinde oturmakta, insanlara tepeden/üstten bakmakta ve hâkimiyeti altındakileri keyfince yönetmektedir. Yukarıda varsa böyle tanrı onu tanımak istiyor, mücadele ederek onu tahtından indirecektir (40/Mü'min, 36-37).

Bu Firavun'un ahmak olduğunu varsaymamız durumunda kabul edebileceğimiz bir yorumdur. Ama acaba gerçek öyle mi? Firavun ahmak değildir, aksine hayli zekidir. Haman'a böylesine abuk sabuk bir direktif vermesinin doğrudan "halkla ilişkilerle, kamu diplomasisi"yle bir ilgisi olduğu anlaşılıyor. Tam bir algı operasyonu planlamaktadır. Onun etrafa yaydığı propagandaya göre, Musa kendisi gibi birini, hayali bir tanrıyı karşısına rakip olarak çıkarmakta, üstelik bunun yukarıda, üstlerde bir yerlerde olduğunu iddia etmektedir. Kimse merak edip kuşkuya kapılmasın, Haman güç ve hünerini kullanıp yüksekçe bir kule inşa edecek, o da tepesine çıkıp kontrol edecektir. Varsa böyle bir şahıs onu tahtından devirmeye gücü yeter, çünkü halka sorduğu gibi Mısır için kendisinden başka tanrı tanımıyor. Yoksa böyle bir tanrı mesele olmaz, bu sayede Musa'nın yalan söylediğini ortaya çıkarmış olacaktır. Halkı aptallaştıran Firavun, yüksek bir kulenin tepesine çıkması durumunda ya "Musa'nın iddia ettiği gibi göklerde bir varlığa rastlamadım" diyecek veya "Musa'nın tanrısını öldürüp tahtından indirdim" diye propaganda edecektir. Firavun'un böyle bir kule inşa ettirip ettirmediğini bilmiyoruz ancak bir süreliğine halkı "Firavun kule yaptırıyor, Musa'nın tanrısını gökte arayıp hesap soracaktır" söylentileriyle oyaladığını, sonra kamuoyunu manipüle eden her lider gibi konuyu gündemden çıkardığını söyleyebiliriz.

Firavun ve askerlerinin temel sorunu kibirdi. Kibir onları sadece zorba güç haline getirmekle kalmamış, paranoid de yapmıştı. Gerçeklik dünyasıyla ilişkileri kopmuştu, her şeye güçlerinin yettiğini, bütün dünyaya meydan okuyabileceklerini, gerektiğinde Musa'nın Tanrısıyla dahi mücadeleyi göze alabileceklerini iddia edecek hale gelmişlerdi. Paranoidce yönetiyorlardı, çünkü ölümden sonra dirilişe ve hesap verecekleri ahiret gününe inanmıyorlardı. Oysa öldüklerinde Allah'a döndürüleceklerdi. Bu temel bilginin cahili idiler.

Sonunda Musa aleyhisselam Allah'ın yardımıyla kavmini Mısır'dan alıp dışarı çıkardı. Kızıldeniz kenarında kendisini takip eden Firavun ve ordusu tarafından kıstırıldığında deniz ikiye yarıldı. Musa aleyhisselam ve kavmi selametle denizin içinden geçtiler, Firavun ve ordusu boğuldu. (Bkz. 7/A'raf, 103-138. ayetlerin açıklaması.) İsrailoğulları Kızıldeniz'in içinden geçip kurtuldular, tarihte sadece kendilerine mahsus olmak üzere bir mucizeye fiilen iştirak ettiler, ruhen ve bedenen tecrübe ettiler. Esaretten kurtuldular ama özgürlüklerine kavuşamadılar. Onlar için de Yusuf aleyhisselâmla başlayıp Kızıldeniz'den çı-

kışla biten yaklaşık 400 yıllık bir dönem böylece kapanmış, yeni bir dönem başlamıştı.

Firavun ve çevresi insanları ateşe çağıran önderler, iktidar seçkinleridir. Burada onlar için "imam"ın çoğulu "eimme/imamlar" sıfatının kullanılmasında dramatik bir ironi söz konusudur. Yeryüzünde iktidar seçkini kimselerdi, her zaman önlerdeydi, ahirette de ateşe çağıran kimseler oldular. Dünya durdukça lanetle anılacaklardı, kıyamet gününde ise kabahatleri, suç ve günahları suratlarında kimseler olarak haşrolunacaklardır. Bu dünyanın bütün zorba, sömürücü, samimiyetsiz, aldatıcı ve münafık ruhlu önderlerine ibret vericidir. Bu dünyada yanlış konumda önderlik yapan ahirette de cehenneme giden yolda ön safta yer alacaktır.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْاُولٰى بَصَائِرَ لِلنَّاسِ
وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٣﴾ وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ اِذْ قَضَيْنَا
اِلٰى مُوسَى الْاَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٤٤﴾ وَلٰكِنَّا اَنْشَأْنَا قُرُونًا
فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًا فِي اَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا
وَلٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٤٥﴾ وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ اِذْ نَادَيْنَا وَلٰكِنْ رَحْمَةً
مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَا اَتٰيهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٦﴾

43. **Andolsun, ilk nesilleri yıkıma uğrattıktan sonra, Musa'ya insanlar için** (gözleri hikmetle açıp aydınlatacak) **basiretler, hidayet ve rahmet olmak üzere Kitap verdik. Umulur ki, öğüt alıp-düşünürler diye.**

44. **Musa'ya o işi** (ilâhi vahyi verip) **gerçekleştirdiğimiz zaman, sen** (Tur'un) **batı yanında değildin ve** (buna) **şahit olanlardan da değildin.**

45. **Ancak biz birçok nesiller inşa ettik de onların üzerinde** (nice) **ömür**(ler) **uzayıp geçti. Ve sen Medyen halkı içinde yaşayıp da âyetlerimizi onlardan okuyarak öğrenmiş değilsin. Ancak** (bu bilgileri sana) **gönderen biziz.**

46. (Musa'ya) **Seslendiğimiz zaman da, sen Tur'un yanında değildin. Ancak Rabbinden bir rahmet olmak üzere senden önce kendilerine bir uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi uyarman için** (gönderildin). **Umulur ki, öğüt alıp düşünürler diye.**

43. ayette ilginç bir kavram geçmektedir: Bizim "**ilk nesiller**" olarak çevirdiğimiz **"El Kurunu'l ula"**. Tefsirciler bunun Hz. Musa öncesi nesillere atıf olduğunu söylemektedirler. Doğrudur. Burada ilk nesiller ile sonraki nesiller arasındaki ayırım ilklerin helak olması, yıkıma uğratılması olarak belirlenmiştir. Hz. Musa'dan sonra tarihte suç ve günahlarından dolayı kavimler topluca ve bir anda helak edilmiş değildirler (20/Taha, 51-52). Bu demektir ki topluca azaba düçar olan Firavun ve ordusu olmuştur, bundan sonrası için yüce Allah kavimleri bir defada ve topluca helak etmeyeceğine dair "söz vermiş" bulunmaktadır. (Bkz. 10/Yunus, 19; 11/Hud, 110; 20/Taha, 129; 41/Fussilet, 45 ve 42/Şura, 14.)

Bu bize tarihi bölümlerken veya çağlara ayırırken müracaat edeceğimiz bir kriter vermektedir. Bu da topluca azaptır. Çünkü artık vahiyler kitap olarak yazıya geçirilecektir. Hz. Musa'ya içinde 10 emirin yer aldığı levhalar verildi ama Musa aleyhisselâmın aldığı vahiy bundan ibaret değildi, arkasından ve peyderpey kitap da indirildi ki, söz konusu kitabın yani Tevrat'ın burada zikredilen sıfatı "**insanlar için gözleri hikmetle açacak basiretler, yol gösterici hidayet ve rahmet**" olmasıdır (7/A'raf, 203). Başka bir deyişle bundan sonra insanlar eğer basiret, hidayet ve rahmet olarak indirilen vahiylere uyacak olurlarsa kurtulacaklar hem dünya hem ahiret mutluluğunu elde edecekler ama yüz çevirip inkâr, isyan ve günahkâr hayatlarında ısrar edecek olurlarsa topluca imha edilmeyecekler ancak daha değişik şekillerde ve boyutlarda azaba düçar olacaklardır ki, bunun şekillerinden biri zulüm, baskı, yaygın ahlaksızlık, açlık, yoksulluk, iç savaşlar, korku, kaygı, manevi boşluk, anlam ve amaç yokluğu, eksik olmayan savaşlar, çatışmalar, ahlaki yozlaşma, sapkınlıklar vs. türden hayat tarzları olacaktır. Bunlar insanı dünya hayatında mutsuz kılacağı gibi ebedi hayatında da kaybına ve cehennem azabına sebep olacaktır. Taberi'nin kaydına göre Said el Hudri, Tevrat'ın inişinden sonra cumartesi yasağını ihlal etmeleri dolayısıyla "maymuna çevrilenler (2/Bakara, 65 ve 7/A'raf, 166)" hariç Yüce Allah hiçbir kavme toplu helak cezası vermemiştir.

Muhammed Esed'e göre, Hz. Musa'nın öne çıkan özelliği aldığı yasaları tedvin etmesi, adına Tevrat dediğimiz bir kitabın ortaya çıkmış olmasıdır. Yasaların kayda geçtiği veya yazılı hale getirildiği doğrudur. Fakat Musa aleyhisselâmın aldığı bütün vahiyleri yazıya geçirdiği kuşkuludur. Çünkü kaynaklar, Tevrat'ın vahiy olarak alınıp tebliğ edildiğini, yazıya geçiriliş tarihinin Musa aleyhisselâmın dünyadan irtihalinden 500 yıl sonraya denk düştüğünü söylemektedirler.

Elmalılı, "**Kurun-u ula**"nın Hz. Musa ile sona erip bundan sonra başlayan zamana "**Kurun-u vusta**" yani "orta nesiller-orta zamanlar (orta çağ)" denilebileceğini söyler. Bu da Efendimiz (s.a.)'e kadar sürer. Hz. Muhammed

(s.a.)'in nübüvvetiyle beraber "**Kurun-u uhra**" zamanları başlar ki, bu da kıyamete kadar sürecektir. Elmalılı ilginç bir noktaya daha dikkat çeker. Ona göre Tevrat ihtiva ettiği hükümlerle insanların hukuki ve manevi ihtiyaçlarını karşılayabilecek formasyonda bir kitaptır. Zamanın değişmesi ile hükümlerin de değişebilirliği kaidesini göz önünde bulundurduğumuzda son ilahi vahiy olan Kur'an-ı Kerim dünya toplumlarının hukuki, sosyal ve manevi ihtiyaçlarını karşılama misyonunu üstlenmiş bulunmaktadır. Bu iki vahiy (Tevrat ve Kur'an) arasında özde-asli mahiyette farklılıklar veya çelişkiler olduğu anlamına gelmez, zamanın değişmesiyle şartların gerektirdiği değişikliklere işaret eder. Eğer insanlar öğüt alıp düşünecek olurlarsa kurtuluş ve mutluluklarının burada olduğunu anlayacaklardır. Bunun yanı sıra geçen uzun zaman içinde Tevrat'ta birtakım değişikliklerin olduğunu, kelimelerin yerlerinin değiştirildiğini de akıldan çıkarmamak lazım. (Daha geniş bilgi için bkz. 2/Bakara, 75 ve 4/Nisa, 46. ayetlerin açıklaması.)

Sûrenin girişinde değindiğimiz üzere kıssalar ve Hz. Musa'nın Kur'an-ı Kerim'de uzun uzadıya anlatılan kıssası gayp haberlerindendir. Hiç kimse binlerce sene öncesine dönüp o zamanlar vuku bulmuş olaylar hakkında tam, net ve kesin bilgilere sahip olamaz. Tarihçilerin referansları olan sözlü anlatımlar, arkeolojik kazı ve antropolojik buluntular, tarihi eserler, yazılı belgeler ve notlar bize kısmi bilgiler verebilir ancak. Esasında aynı çağda yaşayan insanlar dahi kendi ülkelerinin tamamında olup bitenler hakkında kesin bilgilere sahip olamazlar. Her şeyi ve herkesin yaptığını, hatta sinelerin sakladığını hakkıyla bilen bilebilir ancak ki, bu da yüce Allah'tan başkası değildir. Bu yönüyle tarih ve geçmişte yaşanan olaylar kısm-ı azamisiyle "gayb alanı"na girer. Tam bilgiye sahip olmak için şahit olmak, çokyönlü tanıklık yapmak lazım. Hz. Musa vahiy alırken, Medyen halkı arasında yaşarken ve Tur Dağı'na çıkarken Hz. Peygamber (a.s.) onun yanında değildi, dolayısıyla ne olup bittiğini bilmesi düşünülemezdi. Bütün bunları aktarıyorsa ona vahiy geldiği içindir. Musa aleyhisselâmdan sonra nice nesiller gelip geçti, bu dünyada yaşadılar, kendi sınavlarını verip gittiler. Hz. Peygamber de diğer elçiler gibi ilahi tebliği yapmak üzere gönderilmiştir, muhatabı olan kavim daha önce yani ataları uyarılıp korkutulmamış kimselerdir (36/Yasin, 5-6).

وَلَوْلَآ اَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْلَآ اَرْسَلْتَ
اِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ فَلَمَّا جَآءَهُمُ الْحَقُّ
مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَآ اُوتِيَ مِثْلَ مَآ اُوتِيَ مُوسٰى اَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَآ اُوتِيَ

مُوسٰى مِنْ قَبْلُ ۚ قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا وَقَالُوا اِنَّا بِكُلٍّ كَافِرُونَ ﴿٤٨﴾ قُلْ
فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ هُوَ اَهْدٰى مِنْهُمَا اَتَّبِعْهُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
﴿٤٩﴾ فَاِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ اَنَّمَا يَتَّبِعُونَ اَهْوَاءَهُمْ ۚ وَمَنْ اَضَلُّ
مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوٰيهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللّٰهِ ۚ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ
﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥١﴾

47. **Kendi ellerinin öne sürdükleri dolayısıyla, onlara bir musibet isabet ettiğinde: "Rabbimiz, bize de bir elçi gönderseydin de böylece senin âyetlerine uysaydık ve mü'minlerden olaydık" diyecek olmasalardı** (Seni göndermezdik).

48. **Fakat onlara kendi katımızdan hak geldiği zaman: "Musa'ya verilenlerin bir benzeri buna verilmeli değil miydi?" dediler. Onlar, daha önce Musa'ya verilenleri inkâr etmemişler miydi? "İki büyü birbirine arka çıktı"dediler. Ve: "Gerçekten biz hepsini inkâr edenleriz" dediler.**

49. **De ki: "Eğer doğruysanız, bu durumda Allah katından bu ikisinden** (Musa'ya indirilen Tevrat ve bana indirilen Kur'ân'dan) **daha doğru olan bir kitap getirin de, ona uymuş olayım."**

50. **Buna rağmen sana icabet etmeyecek olurlarsa, artık bil ki, onlar, gerçekten kendi heva** (istek ve tutku)**larına uymaktadırlar. Oysa Allah'tan bir kılavuz** (doğru yol gösterici) **olmaksızın, kendi istek ve tutkularına** (hevasına) **uyandan daha sapık kimdir? Şüphesiz Allah, zulmeden bir kavme hidayet vermez.**

51. **Andolsun, biz öğüt alıp-düşünsünler diye, sözü birbiri ardınca dizip-indirdik.**

47. ayet tek tek insanların veya toplumların başına gelen musibet ve felaketlerin aslında kendi yapıp ettiklerinin sonucu, karşılığı olduğu hakikatine işaret etmektedir. Bu demektir ki adaleti, merhameti ve ihsanı ile bütün varlığı kudret eli altında tutan Yüce Allah insana müstahak olmadığı bir ceza vermez. Allah'tan koparılmış bir tasavvurla kör bir kuvvet olarak tasvir edilen "tabiat"ın da gelişigüzel cezalar vermesi inanılması güç hurafelerden biridir. Ekolojik dengenin bozulmasına "tabiat cevap verdi" demek sadece şiirsel bir ifadedir, hakikat-i halde insan tabiatta cari bir yasayla oynamaya kalkıştı, ilahi yasa gereği karşılığını gördü. Bu açıdan bakıldığında tabii afet ve felaketlere

dahi ibret gözüyle bakmalı, bu olayların vukuunda rol oynayan beşeri hata ve noksanlıklarımızı gözden geçirmeliyiz.

Ayet aynı zamanda elçi gönderilmesinin sebeb-i hikmetini açıklar. Her ne kadar insanların başlarına gelen musibet ve felaketler kendi yapıp ettiklerinin sonucu ise, yine de uyarılmayı beklerler. Suçlu günahkârlar ahirette Yüce Allah'tan "Madem böyle bir sünnet, ilahi yasa vaz'ettin, neden bize bu konuda bilgi verecek, eylemlerimiz konusunda bizi uyaracak birini göndermedin" diye sorabilirlerdi. "Allah'ın aleyhinde bir delil" olmasın diye ve elbette kendi rahmet ve ihsanının bir sonucu olarak yol gösteren, uyarıp korkutan, haber veren elçiler göndermiştir.

Bu aslında "makul" gibi görünen bir bahane! Çünkü diğer peygamberlerin kavimleriyle olan mücadelelerinden anladığımız gibi, son peygamber de kavmini uyarmaya başladığında 48. ayetteki soruyla karşılaşmıştır: "Fakat onlara kendi katımızdan hak geldiği zaman: "Musa'ya verilenlerin bir benzeri buna verilmeli değil miydi?" dediler." Soru makul gibi görünüyor ama onlar, daha önce Musa'ya verilenleri inkâr etmişlerdi. Son vahye muhatap olan Mekkeliler de "iki büyü birbirine arka çıktı" diyor, şunu eklemeyi de ihmal etmiyorlardı: "Gerçekten biz hepsini inkâr edenleriz." Bu ayet tarih boyunca inkârcıların tümünün aynı tutum ve davranış içinde olduğunu gösterir. Mucizelerle geldiği halde muhatapları Musa aleyhisselamı yalanlamışlardı, şimdi Hz. Muhammed (s.a.)'den de kavmi benzer mucizeler veya kitap istemektedirler. Yine diğer inkârcı kavimlerin yaptığı gibi peygamberleri veya getirdikleri vahiyleri sihirbaz veya sihir gördüler ve sanki tarih içinde sihirbazlar birbirini desteklediği gibi iki vahiy veya iki peygamber (Hz. Musa ve Hz. Peygamber) birbirlerini desteklemektedirler iddiasında bulundular. Aslında onlar inanmayan kimselerdir. Hakikat şu ki, Kur'an'ın kendisi bir mucizedir, Hz. Musa'ya vahiy indirildiği gibi son elçiye de vahiy indirilmiş bulunmaktadır. Her iki kitap arasında mahiyet farkı yoktur. Tevrat da, Kur'an da Allah'ın vahiyleridir. Bunların doğruluklarını reddedenler daha doğru, daha sağlam hidayete götüren, yol gösteren, kurtarıcı bilgiler ve hükümler ihtiva eden bir kitap getirip ortaya koymalıdırlar. Ancak onlar geçmişte gelen peygamberleri -ve elbette nübüvveti- yalanladıkları gibi, son peygamberi de yalanlamaktadırlar (34/Sebe', 31).

Benzer bir kitap koyamazlar, buna imkânları yoktur. Kur'an daima meydan okur, hem anlatım ve üslubu hem muhtevası ve insanoğluna taşıdığı mesajı itibariyle mucizedir. Zaten onların gerçek niyeti doğru yola girmek değil, nefislerinin istek ve tutkularıyla hareket etmek, bencilliklerinin, hırs ve ihtiraslarının tutsağı olarak yanlışta, isyan ve günahta ısrar etmektir. Bu durumda olan, doğru

yolda olmadığından tanım gereği sapıklık ve sapkınlık (dalalet) içinde olup her ne yapıyorsa zulüm ve haksızlık olacaktır. Hayat tarzı zulüm üzere kurulmuş olan toplumlar doğru yolu bulamazlar, hidayete eremezler. Son vahyi alan Allah elçisinin elindeki en büyük mucizenin kitap olması anlaşılır bir durumdur. Zira zamanın sonu diyebileceğimiz Kurunu-u uhra'da yaşayanların olağanüstü tabiat olaylarını müşahede etmekten çok sözün gücüne ve hikmetine ihtiyaçları vardır.

51. ayette geçen "**kavl**" Kur'an ayetleri olarak anlaşılabileceği gibi kıssalar, meseller çerçevesinde peş peşe anlatılan haberler ve olaylar şeklinde de anlaşılabilir. Yüce Allah insanlar üzerinde düşünüp öğüt alsınlar, ibret alıp aynı hatayı tekrar etmesinler diye hem tarihte peş peşe peygamberler göndermiştir hem gönderdiği vahiyleri birbir sıralayıp açıklamıştır.

اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهٖ هُمْ بِهٖ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ وَاِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ قَالُوا اٰمَنَّا بِهٖٓ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَآ اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهٖ مُسْلِمِينَ ﴿٥٣﴾ اُولٰٓئِكَ يُؤْتَوْنَ اَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٥٤﴾ وَاِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ اَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَآ اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ ﴿٥٥﴾

52. **Bu** (Kur'ân)**dan önce, kitap verdiklerimiz buna inanmaktadırlar.**

53. **Onlara okunduğu zaman: "Biz ona inandık, gerçekten o, Rabbimizden olan bir haktır, şüphesiz biz bundan önce de Müslümanlar idik" derler.**

54. **İşte onlar; sabretmeleri dolayısıyla ecirleri iki defa verilir ve onlar kötülüğü iyilikle uzaklaştırıp kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler.**

55. **'Boş ve yararsız olan sözü' işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve: "Bizim yapıp-ettiklerimiz bizim, sizin yapıp-ettikleriniz sizindir; size selâm olsun, biz cahilleri benimsemeyiz" derler.**

Nübüvvet zinciri birbirini takip eden halkalar gibidir, bir peygamberin tebliğ ettikleri kendisinden öncekilerin tebliğ ettikleriyle çelişmez. Eğer sonra gelen peygamber önceden gelenden farklı şeyler söylüyorsa bu ya din olarak ortada duran şeyde bir tahrifat söz konusudur sonra gelen peygamber bunu düzeltmekte, hariçten ilave edilen unsurları ayıklamakta veya tamamlamaktadır. Şu halde asıl olan peygamberlerin birbirini doğrulamasıdır (tasdik).

Bu da şu demektir: Önceden Yahudi veya Hıristiyan dini üzere olan bazı zatlar, eğer Kur'an vahyi ile karşılaşmışsa -ve elbette taassup sahibi olmayıp hakikat arayıcıları ise- Kur'an-ı Kerim'i tasdik eder; inanıp hak olduğunu söylerler. "**Biz bundan önce de Müslümanlar idik**" ifadesi bütün peygamberlerin ve onların davetine icabet edip Allah'ın rızasına göre hayat tarzı kuranların temelde "**Müslüman**" olduklarını göstermektedir. Çok daha kadim zamanların peygamberleri de, mesela Hz. Nuh ve Hz. İbrahim de bunu dile getirmişlerdir (bkz. 3/Âl-i İmran, 67; 10/Yunus, 72).

Ayetin sözünü ettiği zatların Hz. Peygamber'in tebliğiyle karşılaşıp Müslüman olan Yahudi asıllı Abdullah bin Selam, Rifaa bin Rifaa veya Hıristiyanlardan Varaka bin Nevfel ve Süheyl er Rumi olduğu söylenmiştir. Habeşistan Necaşisi adına İslamiyet'i tetkik etmek üzere Medine'ye gelen 12 kişilik bir Hıristiyan heyet veya Şam asıllı kimseler olduğunu iddia edenler de var. Ancak sûrenin indiği dönemi göz önüne alacak olursak bu olayın Mekke'de cereyan ettiğini söylemek gerekir.

Bu ayet tabii ki nüzul zamanında her kimi kastederek inmişse o zatlarla sınırlı değildir. Kıyamete kadar gelecek zamanlarda vicdan ve akıl sahibi olup hak ve hakikati arayan Yahudi ve Hıristiyanlardan Kur'an vahyini dikkatlice ve önyargısız araştırıp Müslümanlığı seçecek olanlara da işaret etmektedir. Çağımızda bunun bolca örneklerine rastlayabiliyoruz. Bunların belki aileden Müslüman olanlara göre ecirleri daha fazladır, zira sonradan ve tahkik etmek suretiyle Müslüman olmaları hasebiyle de yakın çevrelerinde sıkıntı çekmeleri mümkündür (bkz. 6/En'am, 26, 114 ve 29/Ankebut, 47).

Peygamberimizin tebliğini hemen doğrulayanların dinlerine samimiyetle bağlı kimseler olduğu anlaşılıyor. Çünkü hem dine olan bağlılıkları onları sabırlı olmaya sevk ediyor hem kendilerine yönelen kötülüklere iyilikle cevap verip ellerinden geldiğince de yoksullara infakta bulunuyorlar.

Diğer özellikleri "**lağv**" olarak nitelendirilen boş, yararsız, malayani heva ve hevesi körükleyen, anlamdan ve amaçtan yoksun laf ve konuşmalara, temelsiz konu ve muhabbetlere iltifat etmemeleri, incir çekirdeğini doldurmayan şeylerin konuşulduğu meclisleri terk etmeleridir. (Bkz. 31/Lokman, 6-7.) Bütün bu tutum ve davranışlar vahiy ahlakıyla edinilmiş güzel huy ve faziletlerdir. Birileri onları sıkıştırmaya çalışacak olursa herkesin kendi halinde kalabileceğini söyleyerek araya belli bir mesafe koyarlar. Tartışıp cedel yolunu seçmezler, çatışmalara sebebiyet verecek polemiklere girmezler; iyi ve güzel temennilerde bulunup cahilliklerden uzakta dururlar.

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۚ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾

56. Gerçek şu ki, sen, sevdiğini hidayete erdiremezsin ancak Allah, dilediğini hidayete erdirir; O, hidayete erecek olanları daha iyi bilendir.

Bazı tefsir kaynaklarında En'am sûresinin 26. ayetinin Hz. Peygamber (s.a.)'in amcası Ebu Talip hakkında indiği belirtilir:"Onlar, hem ondan alıkoyarlar, hem kendileri kaçarlar. Onlar, yalnızca kendi nefislerinden başkasını yıkıma uğratmazlar ama şuurunda değildirler". Bu konuda bazı istifhamlar vardır, zira En'am sûresinin tek bir defada indiği yolunda kuvvetli görüşler bulunmaktadır. Bu ayetin Ebu Talib'le ilgili indiği düşünülecek olursa, burada ilginç bir beşeri paradoks söz konusudur. Zaten inançsızlık veya inkâr bir yönüyle insan ruhunun içinden çıkamadığı paradoksla ilgilidir.

Bilindiği üzere Ebu Talib, Hz. Peygamber (s.a)'i Mekke müşriklerinin eziyet ve saldırılarına karşı korumakla birlikte ona iman etmekten uzak dururdu. Siyer bilginlerinin rivayet ettiklerine göre Hz. Peygamber (s.a) bir gün Kâbe'ye çıkıp namaz kılmak istemişti. Namaza başladığında Ebu Cehil, şöyle dedi: "-Kim kalkar da bu adamın namazına engel olur?" İbnü'l-Zi'bârî kalkıp pislik ve kan alarak Hz. Peygamber (s.a.v)'in mübarek yüzünü kirletti, Hz. Peygamber (s.a.v) namazını bırakıp amcası Ebu Talib'in yanına gitti ve "-Amcacığım bana ne yapıldığını görmüyor musun?" şeklinde şikâyette bulundu. Ebu Talib: "-Bunu kim yaptı?" diye sorunca, o da Abdullah bin ez-Zibârî'yi söyledi. Ebu Talib ayağa kalktı, kılıcını omuzuna alarak Hz. Peygamberle birlikte yola koyuldu. Ebu Cehil ve avenesinin yanına vardı. Ebu Talib'in geldiğini görünce kalkıp gitmek istediler. Ebu Talib tehditkâr bir sesle: "-Allah'a yemin ederim eğer aranızdan birisi kalkıp gidecek olursa, şu kılıcımla ona bir darbe indiririm". Bunun üzerine oturdular. Yanlarına varıp şöyle dedi. "-Evladım sana bu işi kim yaptı". Hz. Peygamber, Abdullah b. ez-Zi'barî'yi işaret edince Ebu Talib aynı şekilde bir pislik ve kan alıp hepsinin yüzlerini, sakallarını, elbiselerini kirletti, ağır sözler söyledi. Hz. Peygamber, amcasına "Beni koruduğun halde niçin iman etmiyorsun?" diye serzenişte bulunduğu zaman ona şu şiirle cevap verdi:

"-Allah'a andolsun ki, birlik olsalar bile sana asla ulaşamazlar
Ben toprağa gömülüp yatırılmadığım sürece.
Sen kendi işini açıkça tebliğ et.
Bundan dolayı hiçbir şekilde zelil olmayacaksın.
Müjde olsun bu sana ve gözün aydın olsun.
Beni de (dinine) davet ettin.

Bana öğüt verdiğin kanaatiyle.

Andolsun ki, doğru söylüyorsun, önceden de emin idin sen.

Öyle bir din sundun, ben de biliyorum ki o,

İnsanların kabul ettikleri dinlerin en hayırlısıdır.

Şayet kınanmaktan yahut da bana kötü söz söylenmesinden çekinmemiş olsaydım.

Hiç şüphesiz bu işe gönül hoşluğuyla ve sağlam bir kanaat ile bağlandığımı görecektin."

Hz. Peygamber (s.a) bu olayı nakledince sahabeler sordu: "-Peki ey Allah'ın Rasulü! Ebu Talib'in sana bu şekilde destek vermesinin kendisine bir faydası olacak mı?" Hz. Peygamber (s.a.), "cehennem azabının ona daha hafif uygulanacağını buyurmuştur." (Bkz. Müslim, İman 362; Müsned, I, 290, 295.) Tabii ki Hz. Peygamber, kendisini koruyan amcasının bu durumuna üzülüyordu. Şanı Yüce Allah ona: "Peygamberlerden azim sahibi olanlar gibi sen de sabret" (46/Ahkâf, 35) buyruğunu indirdi.

Müslim'in Sahih'inde de Ebu Hüreyre'den şöyle dediği kaydedilmektedir: "Rasulullah (s.a) amcasına: "-'Lailahe İllallah' de, kıyamet gününde bununla senin lehine şahitlik edeyim" demiş, kendisi şu cevabı vermiş: "Şayet Kureyş beni ayıplayarak: Ebu Talib'i bunu söylemeye sevk eden ölüm korkusudur demeyecek olsalardı, elbette bu sözü söyler, gözünün aydın olmasını sağlardım." Bunun üzerine Yüce Allah: "**Şüphesiz ki sen sevdiklerini hidayete erdiremezsin. Fakat Allah dilediğine hidayet eder**" (28/56.) buyruğunu indirdi. (Müslim, İman 41, 42; Tirmizî, Tefsir 28; Müsned, II, 434, 441.)

Acaba Ebu Talib neden inanmadı ya da Hz. Peygamber çok arzu etmesine, hatta ısrar etmesine rağmen bir türlü "Kelime-i şehadeti" ikrar etmedi? Akla birkaç sebep gelmektedir:

a) Hidayet Allah'tandır. Bir peygamber dahi olsa, insanlar ne kadar arzu ederse etsinler insanları hidayete erdiremezler. Hz. Peygamber, hidayet üzere yola girmesi için amcası için bunu çok istedi, üzüldü, neredeyse kendini harap edecekti. Ama olmadı. Bundan bizim de çıkarmamız gereken bir ders var: Kimseyi zorla hidayete erdiremeyiz yani vicdanlar, kalpler üzerinde baskı kuramayız. Dinde, din seçiminde zor ve baskı kullanmak yoktur (2/Bakara, 256.) En yakınlarımız, çoluk çocuğumuz olsa dahi bazen gözümüz önünde sapkın yola girebilirler. Hz. Nuh, oğlunu ikna edememişti.

b) Ebu Talip, yeğeni Hz. Peygamber'in tebliğ ve davasının hak olduğunu biliyordu. Fakat bu bilgi onda, kalbinde imana dönüşmüyordu. İmana dönüşmeyen bilginin insanın tutum ve davranışları, bireysel ve toplumsal haya-

tı üzerinde değiştirici bir etkisi olamaz. Aslolan kalbin reform geçirmesidir. Kalpte reform yaşanırsa davranışlar da değişir.

c) Ebu Talib, yeğenini kabile veya aile asabiyetiyle koruyor, düşmanlarına karşı kalkan görevini yerine getiriyordu. Çünkü içlerinden peygamber çıkmış biri başarısız olacak veya öldürülecek olsaydı, bu kabilenin şan ve şerefinin ayaklar altına alınmasına yol açabilirdi. Nitekim Ebu Cehil'in "Allah adına" yemin ederek niçin Hz. Peygamber'in Risaletini tasdik etmediğini belirttiği konuşmasında, "iki aile arasındaki ezeli rekabet"e işaret etmişti.

d) Ebu Talib, hayli gururlu bir insandı. Yukarıda geçtiği üzere "ölüm ve ahiret korkusu" dolayısıyla inandığını açığa vurması onun gururunu kıracaktı. Arap kadınları onu kınayacak, ayıplayacaktı: "Ebu Talib'in ölümü yaklaşınca Resûlullah (s.a.) yanına gitti. O sırada yanında Ebu Cehil ile Abdullah b. Umeyye b. Muğire'yi buldu. Resûlullah:

-Ey amca, Allah'tan başka ilâh yoktur, de. De ki bununla ilâhi huzurda senin lehine şehadet edeyim, dedi. Ebu Cehil ile Abdullah b. Umeyye (hemen atıldılar):

- Ey Ebu Talib, Abdulmuttalib'in Millet (din)'inden yüz mü çeviriyorsun (e terğabu an millete Abdulmuttalib?) deyip onu vazgeçirdiler.

Resûlullah o sözü tekrar amcasına arzetti, durdu. Nihayet Ebu Talib onlara son söz olarak "Abdu'l-Muttalib'inmillet'i" üzere olduğunu söyledi. Resûlullah da "-İyi bil, vallahi senin hakkında niyaz etmekten nehyolunmadığım sürece senin için mutlaka istiğfar edeceğim" dedi. (Buhari, Menakibu'l Ensar, 40; Cenâiz, 81; Müslim, İman, 19; Ayrıca bkz. 9/Tevbe, 113). Maalesef bazen gurur ve kibir, insanı hakikatten ve hidayetten alıkoyabilir (bkz. 12/Yusuf, 103).

Bütün bunların dışında altını çizmemiz gereken husus şudur: Birinin Müslümanlara kişisel yararı, desteği; insanlara, kamuya hizmeti ve katkısı ne kadar dokunmuş olursa olsun, ölümünden sonra "rahmet"le anılamaz. Allah'ı ve dinini hakkıyla takdir etmeyenin Allah'ın rahmetinden yararlandırılması aklen bir tutarsızlık var. Allah dilerse, yararlandırır. (Bkz. 6/En'am, 26; 9/Tevbe, 113.) Şii tefsirciler ise, bu rivayetleri sıhhatli bulmaz ve Ebu Talib'in iman üzere vefat ettiğini öne sürmektedirler.

"O, hidayete erecek olanları daha iyi bilendir" demek kimin hidayete samimiyetle istekli ve niyetli olduğunu herkesten daha iyi bilir, demektir. Bazıları sözle hidayete pek istekli olduklarını söyleyip bazı mazeretleri öne sürer, içinde bulundukları şartları bahane gösterirler. Hidayete samimiyetle istekli olan hayat tarzını değiştirmeyi de göze alır, çünkü bir kere iman kalbe girmişse eski yanlış hayat tarzının devam etmesi mümkün değildir. Bu durumda ta-

kip edilecek yol şu olabilir: "Dileyen iman etsin dileyen inkâr etsin" (18/Kehf, 29; 109/Kâfirun, 1-5). Bu yüzden öyleleri insanlara karşı samimiyetsizliklerini gözleyebilseler de, Allah'tan gizleyemezler. O sinelerde saklı olanı bilendir (6/En'am, 117).

وَقَالُوٓا اِنْ نَتَّبِعِ الْهُدٰى مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ اَرْضِنَاۜ اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا اٰمِنًا يُجْبٰٓى اِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَاۚ فَتِلْكَ مَسَاكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ اِلَّا قَلِيلًاۜ وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ ﴿٥٨﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى حَتّٰى يَبْعَثَ فِٓي اُمِّهَا رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَاۚ وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرٰٓى اِلَّا وَاَهْلُهَا ظَالِمُونَ ﴿٥٩﴾

57. **Dediler ki: "Eğer seninle birlikte hidayete uyacak olursak, yerimizden** (yurdumuzdan ve konumumuzdan) **çekilip-kopartılırız." Oysa biz onları, kendi katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürününün aktarılıp toplandığı, güvenli bir haremde yerleşik kılmadık mı? Fakat onların çoğu bilmiyorlar.**

58. **Biz, yaşama biçimleriyle 'refah içinde şımarıp azmış' nice şehri yıkıma uğrattık. İşte meskenleri; çok az** (bir zaman) **dışında** (onlarda) **kendilerinden sonra oturulabilmiş değildir.** (Onlara) **Varis olanlar biziz.**

59. **Senin Rabbin, 'ana yerleşim merkezlerine' onlara âyetlerimizi okuyan bir elçi göndermedikçe şehirleri yıkıma uğratıcı değildir. Ve biz, halkı zulmeden şehirlerden başkasını da yıkıma uğratıcı değiliz.**

Kur'an'ın inmeye başladığı Mekke'de ilahi tebliğin hakikatine içten içe inananlar vardı, vicdanlarını ve akıllarını harekete geçirdiklerinde hemşehrileri Hz. Muhammed (s.a.)'in doğru söylediğini kendi içlerinde itiraf ediyorlardı. Zaman zaman da karşılıklı olan konuşma ve sohbetlerden bu anlaşılıyordu. Ancak bunları içine alan sınıfları, kabile asabiyetleri, iktisadi gelirleri, statü ve Arap yarımadası ölçeğinde varolan prestij ve itibarları söz konusuydu. Zenginliklerini, itibar ve statülerini büyük ölçüde Mekke'den ve Mekke'nin içinde yer aldığı Kâbe'den alıyorlardı.

Düşüncelerine göre bu haram bölgede köklü bir değişiklik meydana ge-

lecek olursa yarımadanın Arapları, sanki artık Mekke'yi ve Kâbe'yi yönetme ehliyetlerini kaybettikleri bahanesiyle üzerlerine gelecek, onları Mekke'den yani yurtlarından sürüp çıkaracaklardı. Bu aynı zamanda iktisadi gelir, refah ve statülerini de kaybetmeleri anlamına gelecekti. Bu ilginç psikolojik bir ruh halidir. Bir yandan hakikatin ne olduğunu, doğruluğun nerede yeşerdiğini bileceksiniz, öte yandan kan ve akrabalık bağına dayalı ilişkileriniz, ekonomik çıkarlarınız, dünyaya olan tutkunuz size kendine bağımlı hale getirecektir. İkisi arasında zorunlu bir tercih yapmak durumunda kaldığınızda da hakikate ve doğruluğa sırtı çevireceksiniz. İnsanın ruh dünyasını altüst eden bu durum en trajik çatışmaya örnek teşkil eder.

Söz konusu ruh hali içinde olan Mekkeliler birkaç sebepten dolayı yanılıyorlardı: İlkin onlara bol ekonomik geliri ihsan eden Yüce Allah'tır. Rızkın bol olduğu Kâbe ve Mekke, hakikat-i halde çölde, bitkinin yetişmediği, ziraatın olmadığı bir yerdedir. İbrahim aleyhisselam bereketlenmesi için dua etmişti (2/Bakara, 126; 14/İbrahim, 37; 29/Ankebut, 67). Hz. İbrahim'in duası kabul olunmuş, Kâbe'nin temellerinin bulunup yeniden inşa edilmesi bölgeyi manevi ve iktisadi merkez haline getirmişti. Sadece insanlar değil, bitki ve hayvanlar dahi bu Belde-i emin'di, güvenlik içindeydi. İhramlı olarak bu beldeye gelen hiçbir canlıya zarar veremezdi. Ebrehe fillerle donatılmış ordusunu alıp da Kâbe'yi yıkmak üzere bu şehre geldiğinde Yüce Allah evini korumuş, ebabil kuşlarının üzerlerine yağdırdığı balçıktan yapma taşlarla onları çiğnenmiş ekine çevirmişti (105/Fil, 1-5). Tarih boyunca da Mekke güvenli olmuştu (bkz. 106/Kureyş, 1-4). Şu halde kalpleri imana yatkın olanların korkusu yersizdi, geçmişte Yüce Allah kendi evini nasıl korumuşsa bundan sonra da koruyacaktı. Burada basit bir yanılgı var, Mekkeliler bu şehrin kendileri ve ataları tarafından korunduğunu zannediyorlardı, öyle değil. Onu koruyan Yüce Allah'tır, bu gerçeği bilmiyorlardı (2/Bakara, 126).

Tarihe bakıp ibret almak lazım gelir. Refah içinde olup da şımaran, mülkün asıl sahibinin Allah olduğunu unutup aldırışsız, umursamaz hayat süren, büyük imparatorluklar, güçlü devletler, göz kamaştırıcı medeniyetler kuranlar günün birinde yıkıma uğramışlardır (bkz. 16/Nahl, 112). Şehirlerini büyük bir debdebe ve gösteriş içinde terk eder, zayıf ve güçlülere tepeden bakarlardı. Bu onların ne kadar şımarıp azdıklarının göstergesiydi (8/Enfal, 47 ve 40/Mü'min, 4). Tul-i emel yapıp meskenler, köşkler, saraylar, katlar-yalılar inşa ettiler, umduklarından çok daha az kısa zaman içinde kalıp terk etmek zorunda kaldılar. Yerle bir oldukları için zaman içinde harabeye döndüler, bugün içlerinde oturulabilir durumda değildirler. Sonuç itibariyle bu muhteşem yapı-

lar mülkün asıl sahibi Allah'a kaldı. Bu da gösteriyor ki toplumların ve büyük medeniyetlerin çöküş sebepleri debdebe, israf ve kibir sonucu olmaktadır (6/En'am, 6; 19/Meryem, 40).

Hiç kimse haksız yere azap görmez. Yüce Allah büyük şehir merkezlerine elçiler göndermiş, onları uyarmıştır. 59. ayette yerleşim birimlerinin ana merkezine "**üm** (ana)" denmiştir. Bu merkezi şehrin -belki başkent olması hasebiyle- hem çekici ve etkileyici hem dönüştürücü güce sahip olduğunu ima etmektedir (4/Nisa, 165). Dolayısıyla bir elçinin bir başkente veya merkezi bir şehre gönderilmesi mesajının diğer irili ufaklı yerleşim birimlerine -kura- ulaşmasına yeterli olmaktadır. Eğer tarihte sayısız şehir ve medeniyet çöküp gitmişse mutlaka uyarılmışlardır, hiç kimse uyarılmadan azaba maruz kalmaz, haksızlığa da uğramaz (17-İsra, 15).

وَمَآ أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا ۚ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ
وَأَبْقٰى ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٠﴾ أَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعْدًا حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيهِ كَمَنْ
مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٦١﴾
وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَاءِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٦٢﴾ قَالَ
الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَغْوَيْنَا ۖ أَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا
غَوَيْنَا ۖ تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ ۖ مَا كَانُوا إِيَّانَا يَعْبُدُونَ ﴿٦٣﴾ وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ
فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَرَأَوُا الْعَذَابَ ۚ لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ
﴿٦٤﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦٥﴾ فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ
الْأَنْبَاءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَاءَلُونَ ﴿٦٦﴾ فَأَمَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا
فَعَسٰى أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ ﴿٦٧﴾ وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ ۗ مَا
كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ ۗ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٨﴾ وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا
تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٦٩﴾ وَهُوَ اللّٰهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ لَهُ الْحَمْدُ فِي
الْأُولٰى وَالْآخِرَةِ ۖ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٧٠﴾

60. Size verilen her şey, yalnızca dünya hayatının metaı ve süsüdür. Allah katında olan ise daha hayırlı ve daha süreklidir. Yine de akıllanmayacak mısınız?

61. **Şimdi, kendisine güzel bir vaadde bulunduğumuz, dolayısıyla ona kavuşan kişi, dünya hayatının metaı ile metalandırdığımız sonra kıyâmet günü** (azaba uğramak için) **hazır bulundurulan kişi gibi midir?**

62. **O gün** (Allah) **onlara seslenerek: "Bana ortak olarak öne sürdükleriniz nerede?" der.**

63. **Üzerlerine** (azap) **sözü hak olanlar derler ki: "Rabbimiz, işte bizim azdırıp-saptırdıklarımız bunlar; kendimiz azıp saptığımız gibi, onları da azdırıp saptırdık.** (Şimdiyse) **Sana** (gelip onlardan) **uzaklaşmış bulunmaktayız. Onlar bize tapıyor da değillerdi.**

64. **Denir ki: "Ortaklarınızı çağırın." böylelikle çağırırlar ama kendilerine cevap vermezler ve azabı görürler. Hidayet bulmuş olsalardı ne olurdu.**

65. **O gün** (Allah) **onlara seslenerek: "Gönderilen** (elçilere) **ne cevap verdiniz?" der.**

66. **Artık o gün haberler onlar için körelmiştir; birbirlerine de soramazlar.**

67. **Ancak kim tövbe edip imân eder ve salih amellerde bulunursa artık kurtuluşa erenlerden olmayı umabilir.**

68. **Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer; seçim onlara ait değildir. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir, yücedir.**

69. **Rabbin onların göğüslerinin sakladıklarını ve açığa vurduklarını bilir.**

70. **O, Allah'tır, kendisinden başka ilâh yoktur. İlkte de, sonda da hamd O'nundur. Hüküm O'nundur ve O'na döndürüleceksiniz.**

İnsanlar sahip oldukları imkân ve avantajları ellerinden bırakmak istemezler. Oysa maddi, sosyal veya başka nitelikte olsun, kişinin eline her ne geçmişse –ister meşru ve helal yollardan isterse gayrimeşru ve haram yollardan– sonuç itibariyle dünya hayatının metaı, süsü ve cazibesidir. Bu da geçicidir, çok daha iyisi, kalitelisi ve kalıcı olanı ebedi âlemde yani ahiret yurdundadır (3/Ali İmran, 196; 4/Nisa, 77). Şu var ki dünya hayatı konusunda hayli muhteris davranan insan bunu bir türlü düşünemiyor, çünkü nefsinin istek ve tutkuları aklının doğru istikamette çalışmasına engel oluyor. Yaşadığı realiteleri, onu kuşatan fiziki ve sosyal gerçekleri hakikat penceresinden göremediği için doğruya yanlış, yanlışı doğru yerine ikame edebiliyor. Bu konuda Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah'a ant olsun, ahiretle mukayese edildiğinde dünya,

sizden birinin parmağını daldırması gibidir. Parmağını denize daldıran parmağında ne kadar su kaldığına baksın!" (Buhari, Cennet, 55).

Anlatılmak istenenin ne manaya geldiğini kavramak için şu misal verilebilir: Bir insan düşünelim, dünya hayatını kendi tabii sınırları içinde tutmuş, meşru ve helal yollardan kazanmış, kazandığını doğru yolda harcamış, yoksulların hakkını gözetmiş veya işleri rast gitmemiş, büyük sıkıntılar içinde yaşamış ama yine de doğruluktan, dürüstlük ve ahlaki erdemlerden ayrılmamıştır. Bir başkası ise çalıp çırpmış, helal haram dinlememiş, sömürmüş, aldatmış, yoksulun emeğini istismar etmiş. Bu iki insan aynı olabilir mi? Hayatını kötülükler yaparak tamamlayan kişi tabii ki huzura çıkarılıp sorguya çekilecek.

İkinci profilde olan kişiler farkında olsunlar olmasınlar, hayatlarında Allah'tan başka varlıkları, değer ve idealleri merkezi konuma çıkarmış kimselerdir. İnanç, düşünce ve hayatlarını sadece Allah'ın indirdiği hükümler belirlemesi gerekirken ya nefislerinin isteklerini veya başka varlıkları takip etmişlerdir. İşte böyle bir günde onlardan Allah'a ortak koştuklarını yardıma çağırmaları istenecek. Yüzleşme başladığında suçu birbirlerinin üzerine atacaklar. (Daha geniş bilgi için bkz. 2/Bakara, 166 ve 37/Saffat, 27-33. ayetlerin açıklaması.)

Söz konusu bedbahtlara bir soru sorulacak: "Gönderilen (elçilere) ne cevap verdiniz?" Herhangi bir cevap veremeyecekler, utanç içinde susacaklar, birbirlerinin yüzüne bile bakabilecek durumda değildirler. Burada çok hoş bir edebi anlatım var: Kör insanın yolunu şaşırması gibi akıllarından geçen bir söz yolunu bulup da ağızlarına ulaşamayacaktır, çünkü kalpleri ve idrakleri itibariyle körelmişlerdir. Tabii ki tevbe edip iman edenler ve salih amellerde bulunanlar bu trajik durumda olmayacaklardır. Onlar kurtuluşu umabilirler.

68. "**Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer; seçim onlara ait değildir.**" Bu ayetin Velid bin Muğire'nin "Bu Kur'an iki şehrin birindeki büyük bir adama indirilmesi gerekmez miydi?" (43/Zuhruf, 31) sorusuna cevap olmak üzere indirildiği söylenmiştir. Velid bin Muğire bununla kendisini ve Taif eşrafından Urve b. Mes'ud es Sakafi'yi kastediyordu. Her ikisi yarımadanın önde gelen isimleriydi, eğer Allah bir elçi gönderecekse kendileri gibi eşraftan olan birini seçerdi. Nübüvvetin seçimine itiraz eden eşrafın göz ardı ettiği bir nokta var: Seçimin Allah'ın elinde olması, Yüce Allah'ın kulları arasında ayırım ve imtiyaz gözetmemesi dolayısıyladır. Başkalarını yönetme konusunda muhteris davranan, rakipleri aleyhinde propaganda yapıp kendini öne çıkaran hakikatte kendini, yakınlarını, bağlı olduğu çıkar veya baskı grubunu, sınıfını, kavmini veya bölgesini koruma güdüsüyle hareket eder. Yasama yetkisini de tümüyle ele geçirdiğinde her şey zayıfların aleyhine işler. Yöneticiler kendilerini bir

şekilde başa geçirme imkânını ele geçirebilseler de, peygamberlik makamını ele geçiremezler, o makama yüce Allah kimi dilerse onu seçer getirir ve hiçbir peygamber adaletten bir milim sapmaz.

Yaratma işi O'na ait olduğu gibi seçme işi de O'nundur, başkası O'na bu konuda ortak olamaz. Kur'an'ın genel üslubu şudur: Sosyal veya politik bir konu ele alınırken hüküm kozmik veya tabii bir olaya atıfta bulunularak pekiştirilir. Peygamberlik gibi önemli bir görevin çıkar gruplarının inisiyatifine bırakılmadığını anlatma babında aynı üslup burada da kullanılmaktadır. Bu iş eşraf ve ayana, iktidar seçkinlerine, mütref ve mele'e bırakılsaydı peygamberlikten yoksulların, ezilenlerin, mahrumların ve dışlanmışların fayda görmesi mümkün olmazdı, eski baskıcı ve sömürücü düzen devam ederdi. Eşraf ve ayanın bu itirazdan neyi kastettiklerini Allah tabii ki çok iyi bilmektedir, çünkü onların içlerini okumaktadır. O'ndan başka ilah yoktur. Her şeyin başında ve sonunda hamd O'nundur, hüküm O'nundur ve herkes O'na döndürülecektir.

Modern bazı müfessirler 68. ayetten hareketle Kur'an-ı Kerim'in "**evrim teorisi**"ni kabul ettiğini söylerler. Ayette "**yaratma** (halk)" geçtiği doğrudur. Fakat bundan tabiattaki canlıların çatışmacı yolla varoluşlarını sürdürdükleri sonucunu çıkarmak fazlasıyla zorlamadır. Bir kere böyle bir varsayım kabul edilecek olsa bile, bu düzeni kuran yüce Allah'tır. "**O dilediğini yaratır**." Evrimde yaratıcı fikri yoktur, her şey kendi kendine çatışarak ve zayıflar elenerek yürümektedir, zayıf türlerin ayakta kalma şansı yoktur, belirleyici olan türe bağlı güçtür.

Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir, yücedir. 69. ayet, "Rabbin onların göğüslerinin sakladıklarını ve açığa vurduklarını bilir" (67/Mülk, 13-14). 70. Ayet; "O, Allah'tır, kendisinden başka ilâh yoktur. İlkte de, sonda da hamd O'nundur" (1/Fatiha, 1). Hüküm O'nundur ve O'na döndürüleceksiniz.

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ الَّيْلَ سَرْمَدًا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَأْتِيكُمْ بِضِيَاۤءٍ اَفَلَا تَسْمَعُونَ ﴿٧١﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَأْتِيكُمْ بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ اَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٧٢﴾ وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَاۤءِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٧٤﴾ وَنَزَعْنَا مِنْ

كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُوا أَنَّ الْحَقَّ لِلَّهِ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٧٥﴾

71. **De ki: "Gördünüz mü söyleyin; Allah, kıyâmet gününe kadar geceyi sizin üzerinizde kesintisizce sürdürecek olsa, Allah'ın dışında size aydınlık verecek ilâh kimdir? Yine de dinlemeyecek misiniz?"**

72. **De ki: "Gördünüz mü söyleyin, Allah kıyâmet gününe kadar gündüzü sizin üzerinizde kesintisizce sürdürecek olsa Allah'ın dışında size içinde dinleneceğiniz geceyi getirecek ilâh kimdir? Yine de görmeyecek misiniz?**

73. **Kendi rahmetinden olmak üzere O, sizin için, dinlenmeniz ve O'nun fazlından** (geçiminizi) **aramanız için geceyi ve gündüzü var etti. Umulur ki şükredersiniz.**

74. **O gün** (Allah) **onlara seslenerek: "Bana ortak olarak öne sürdükleriniz nerede?" der.**

75. **Her ümmetten bir şahit ayırıp çıkardık da: "Kesin-kanıt** (burhan) **ınızı getirin" dedik. Artık öğrenmiş oldular ki, hak, gerçekten Allah'ındır ve düzüp uydurdukları kendilerinden uzaklaşıp-kaybolmuşlardır.**

68. ayette işaret etmeye çalıştığımız gibi, sûre boyunca anlatılanları pekiştirmek üzere 71-73. ayetlerde kozmik düzenden ve tabiattan somut örnekler verilmektedir. Bunlardan biri de kıyamet gününe kadar gece ile gündüz sabit kalacak olsaydı hayat nasıl olurdu acaba sorusuna dikkat çekilmesidir. Gece ile gündüz arasında kurulan düzen ilahi irade sonucudur, ne kozmik ve tabii düzen kendi kendine var olmuş ne kendi kendine öyle işlemektedir. Bu muhteşem olay üzerinde düşünmek ve gerekli sonuçları çıkarmak lazımdır.

Bilimsel araştırmalar açısından dikkat çekici bir nokta var ki, atlanmaması gerekir: Bilim adamları kozmik düzen ve tabiat olayları üzerinde gözlem, inceleme ve araştırmalar yaparlarken, hikmetleri üzerinde durmazlar. Sadece "olayların nasıl vuku buldukları" sorusuna cevaplar ararlar. Kur'an-ı Kerim ise, hikmeti ve maksadı öne çıkarır, olayların vukuu şeklini araç olarak kullanır. Bakın düzen nasıl kurulmuş, nasıl işlemektedir? Bu harikulade düzenin bir sebeb-i hikmeti ve maksadı var, bunun üzerine düşünün ve maksada ulaşmaya çalışın. "Nasıl" sorusuna cevap aramakla yetinen bilim adamları, kendi alanlarında dünya çapında uzman olsalar dahi maksada bir türlü ulaşamazlar, yaratılışın harikulade hallerine tanık oldukları halde inkâr ve şüphelerinde ısrar

etmeye devam ederler. Mesela bu ayet kümesinde Allah'ın kudret ve dilemesi dikkate alınmayacak olursa, gece ile gündüzün hep bu düzen ve determinist şekilde sonsuza kadar süreceği zannedilebilir. Oysa yüce Allah bu düzenin kendi dilemesi olduğunu belirtir. Demek ki varlık âleminde ve müşahede ettiğimiz tabiatta mutlak bir determinizm söz konusu değildir.

Bu da bize gösteriyor ki vahiy ışığında yapılmamış bilimsel araştırmalar bizi asıl maksada ve maksuda götürmeye yetmiyor. Tek başına "kevni ayetler"i okumak yetmez, söz konusu kozmik ve tabiat olaylarının "kitabi ayetler"in yani vahyin ışığında okunması gerekir. Kevni ayetlerin kitabi ayetlerin ışığında okunması basirettir, bu ışık altında okumayanlar hangi düzeyde uzman olurlarsa olsunlar basiret sahibi kimseler değildirler. Vahyin ışığında elde edilmiş bilgi kuru bilgi olmaktan çıkar, bilgelik ve bilinçle bir araya gelir ki hikmet ve irfan bu şekilde ortaya çıkar. Basiretin yokluğu varlıktaki olayların hikmetini gözden kaçırmaya sebeptir de. Gündüz Allah'ın fazlından rızık aramak, geçimi temin etmek; gece ise dinlenmek içindir. Bu düzen ilahi rahmettir, tersine çevrildiğinde amacı dışına kullanıldığında düzene karşı fıtrat bozulmaya uğrar. Kozmik düzen, tabii denge ve fıtrat arasında kaçınılmaz bağlar söz konusudur. Eğer varlık âlemine basiretle bakılır, her şeyi kendi yaratılış amacına uygun kullanır da bütün bunların yaratıcısına şükredilecek olursa insan kurtulur.

74. ayet 62-64. ayetlerdeki konuyla aynıdır. Kıyamet günü "**Her ümmetten bir şahit ayırıp çıkardık da: "Kesin-kanıt** (burhan)**ınızı getirin"dedik**." Fiil dili geçmiş (mazi) gelmiştir, çünkü bu olay kesin olarak vuku bulacaktır. Müfessirler her ümmetin kendi şahidinin gönderilen peygamberi olacağını söylemişlerdir, peygamberler ümmetlerine ve yapıp ettiklerine şahitlik edebilecekleri gibi, onların mirasını ve sünnetlerini takip eden âlimler, tebliğciler ve davetçiler de şahitlik yapabilirler. İslam ümmetinin şahidi de Efendimiz (s.a.) olacaktır. (Bkz. 4/Nisa, 41. ayetin açıklaması.)

إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَىٰ فَبَغَىٰ عَلَيْهِمْ ۖ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ
مَفَاتِحَهُ لَتَنُوأُ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ ۗ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ
لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ ﴿٧٦﴾ وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ ۖ وَلَا تَنْسَ
نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا ۖ وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ ۖ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ
فِي الْأَرْضِ ۖ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٧٧﴾ قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ
عِنْدِي ۚ أَوَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ

مِنْهُ قُوَّةً وَاَكْثَرُ جَمْعًاۗ وَلَا يُسْـَٔلُ عَنْ ذُنُوْبِهِمُ الْمُجْرِمُوْنَ ﴿٧٨﴾ فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهٖ فِيْ زِيْنَتِهٖۗ قَالَ الَّذِيْنَ يُرِيْدُوْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا يٰلَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَآ اُوْتِيَ قَارُوْنُۙ اِنَّهٗ لَذُوْ حَظٍّ عَظِيْمٍ ﴿٧٩﴾ وَقَالَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ اللّٰهِ خَيْرٌ لِّمَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًاۚ وَلَا يُلَقّٰىهَآ اِلَّا الصّٰبِرُوْنَ ﴿٨٠﴾ فَخَسَفْنَا بِهٖ وَبِدَارِهِ الْاَرْضَ فَمَا كَانَ لَهٗ مِنْ فِئَةٍ يَّنْصُرُوْنَهٗ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنْتَصِرِيْنَ ﴿٨١﴾ وَاَصْبَحَ الَّذِيْنَ تَمَنَّوْا مَكَانَهٗ بِالْاَمْسِ يَقُوْلُوْنَ وَيْكَاَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَاۤءُ مِنْ عِبَادِهٖ وَيَقْدِرُۚ لَوْلَآ اَنْ مَّنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَاۗ وَيْكَاَنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿٨٢﴾

76. **Gerçek şu ki, Karun, Musa'nın kavmindendi ancak onlara karşı azgınlaştı. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki anahtarları, birlikte** (taşımaya) **davranan güçlü bir topluluğa ağır geliyordu. Hani kavmi ona demişti ki: "Şımararak sevinme, çünkü Allah, şımararak sevince kapılanları sevmez."**

77. **"Allah'ın sana verdiğiyle âhiret yurdunu ara, dünyadan da kendi payını** (nasibini) **unutma. Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sen de ihsanda bulun ve yeryüzünde bozgunculuk arama. Çünkü Allah bozgunculuk yapanları sevmez."**

78. **Dedi ki: "Bu, bende olan bir bilgi dolayısıyla bana verilmiştir." Bilmez mi ki gerçekten Allah, kendisinden önceki nesillerden kuvvet bakımından kendisinden daha güçlü ve insan-sayısı bakımından daha çok olan kimseleri yıkıma uğratmıştır. Suçlu-günahkârlardan kendi günahları sorulmaz.**

79. **Böylelikle kendi ihtişamlı-süsü içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını istemekte olanlar: "Ah keşke, Karun'a verilenin bir benzeri bizim de olsaydı. Gerçekten o, büyük bir pay sahibidir" dediler.**

80. **Kendilerine ilim verilenler ise: "Yazıklar olsun size, Allah'ın sevabı, imân eden ve salih amellerde bulunan kimse için daha hayırlıdır; buna da sabredenlerden başkası kavuşturulmaz" dediler.**

81. **Sonunda onu da, konağını da yerin dibine geçirdik. Böylece Allah'a karşı ona yardım edecek bir topluluğu olmadı. Ve o, kendi kendine yardım edebileceklerden de değildi.**

82. Dün, onun yerinde olmayı dileyenler, sabahladıklarında: "Vay, demek ki Allah, kullarından dilediğinin rızkını genişletip-yaymakta ve kısıp-daraltmaktadır. Eğer Allah, bize lütfetmiş olmasaydı, bizi de şüphesiz batırırdı. Vay, demek gerçekten inkâr edenler felah bulamaz" demeye başladılar.

76. ayette Karun'un Musa aleyhisselâmın kavminden olduğu anlatılır. Bunun yanında olağanüstü seviyede zengin biri olduğu zikredilir (40/Mü'min, 24). Burada zihni karıştıran bazı istifhamlar var: İlki uzun zaman köle olarak Mısır'da yaşamış bulunan İsrailoğullarından nasıl birine bu derecede zengin olma imkânı ve fırsatı verilmiştir? Diğeri eğer Karun, Hz. Musa'nın kavminden idiyse –ki bazı müfessirlere göre amcasının oğludur– neden Hz. Musa'nın yanında yer almamaktadır?

Bazı tefsirciler, öyle olmakla beraber kendi kavminin aleyhinde Firavun'la işbirliği yaptığını yani kurulu sistemin işbirlikçisi olduğunu söyler. Böyle olunca sistem daima işbirlikçileri ödüllendirir, çünkü pastanın tümünü adilane dağıtmaktansa birilerine veya küçük bir zümreye önemli bir parçayı verip geri kalanını eline geçirmek her zaman kullanışlı yol olarak düşünülmüştür. "**Onlara karşı azgınlaştı**" cümlesi bu görüşü desteklemektedir, Karun kendi kavminin aleyhinde olmak üzere Firavun'la işbirliği yapıp yüzbinlerce insanın emek sömürüsünden önemli bir pay almıştır.

Serveti büyüktü, anahtarlarını güçlü bir topluluk taşımaya muktedir değildi. Bunun iki anlamı düşünülebilir: Biri sahiden her bir menkul veya gayrimenkulün bulunduğu yerlerin sayıları ve hacmi o kadar çoktu ki güçlü kuvvetli bir topluluk anahtarlarını bir anda taşıyamazdı. Diğeri malları ve mülklerinin hesabını kitabını tutup doğru dürüst bir biçimde kayıt altına almak ve korumak neredeyse imkânsızdı. Şu veya bu ifadede edebi sanat çerçevesinde kinaye veya mübalağa olduğu söylenebilir. En doğrusunu Allah bilir.

Belli ki ya Hz. Musa'nın tebliğinin etkisinde veya Yusuf aleyhisselâmdan kalma tevhid inancı ve irfanının etkisinde neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilen İsrailoğulları vardı. Kendi kavimlerinden olan Karun'a gerekli uyarılarda bulunuyorlardı: Şımarma, azıtma, kibirlenme; Yüce Allah böylelerini sevmez. Yüce Allah birine nimetler vermişse bununla ahiret yurdunun ebedi mutluluğu ve kurtuluşu aranmalıdır. Nasıl sen birtakım imkânlara sahip olmuşsan, bunlardan ihtiyacı olanları yararlandır, servetini sadece kendi zevklerin ve bencil tutkuların yolunda kullanma, aksini yapacak olursan bu yeryüzünde fesadın doğmasına, bozulmanın ortaya çıkıp yayılmasına sebebiyet verir. Allah bozgunculuk çıkaranları sevmez Bozgun çıkarmak toplumsal grupları birbi-

rine düşürüp çatıştırmak, ekinleri ve insan nesillerini bozup yozlaştırmaktır. (Bkz. 2/Bakara, 205.)

77. ayette "**Dünyadan da kendi payını** (nasibini) **unutma**" cümlesinde geçen "**nasip**" kelimesini iki şekilde anlamak mümkün: Biri, dünya nimetlerinden gerektiği kadar istifade etmek; büsbütün ahirete endekslenip dünyayı unutmamak. Bu anlamıyla nefislerinin meşru isteklerine eziyetle karşılık veren çilecilere, dünyayı bütünüyle mahkûm ve zemmeden aşırı zahitlere bir uyarı söz konusudur. İnsan tabii ki dünyaperest olmayacak, hayatı sekülerleştirmeyecek ama temiz ve helal yoldan, meşru ve makbul çerçevede dünya nimetlerinden de yararlanacak. İkinci anlam "ömür" manasında olup, insanın dünya hayatına atıftır. Buna göre sorumluluk ve bilinç sahibi insanın asıl hedefi, ahiret yurdunu araması, nihai kurtuluş ve mutluluğu ahiret yurdunda bulmaya çalışmasıdır. Allah ona çeşitli nimetler, imkânlar ve avantajlar bahşetmiştir. Bunları doğru, meşru çerçevede kullanmak suretiyle ahiretteki ebedi kurtuluşu arayacaktır. Dünyada kendisine verilmiş ömür bir nasiptir, belli bir hayat süresidir. Bunu nisyana mahkûm edip gaflete düşmemek, kötülükle, başkalarına ve kendine zarar vererek geçirmemek yani heba etmemek lazım gelir. (Bkz. 2/Bakara, 201-202 ve 7/A'raf, 31-32.)

Bu uyarılara Karun'un kulakları tıkadığı anlaşılmaktadır. İddiasına göre sahip olduğu servet kendi bilgi, beceri ve zekâsının ürünüdür. Diğerlerinin bu ölçeklerde serveti yoksa onlar kendisi kadar zeki, bilgili ve maharet sahibi kimseler olmadıkları içindir. Karun'un öne çıkardığı bu argüman evrenseldir, neredeyse gayrı meşru yollardan servet biriktirip (kenz) başkaları üzerinde tahakküm kuran her sınırsız sermaye biriktirme heveslisinin yaslanmaya çalıştığı akli gerekçedir, onlara sorarsanız yaptıkları piyasa araştırmaları, firmalarını verimli ve etkin çalıştırmaları, bilimsel araştırma ve geliştirmelere ayırdıkları kaynak, rasyonel işletme kurallarına tam riayet vb. faktörleri bir araya getirme becerisine sahip oldukları için bunca servete sahip olmuşlardır. (Kenz için bkz. 9/Tevbe, 34.) Hakikatte ise böyleleri kendilerini aldatmaktadırlar.

Karun'un öne çıkardığı bilgi bir araçtır. Bunu kullanıp zengin olmak mümkün ama tarihte nice servet sahibi, nice güçlü kuvvetli, taraftarları-çalışanları hayli kalabalık kimseleri yıkıma uğratmıştır. Çünkü servet kimseyi kurtaramaz, servetin azdırdığı kimseler suç ve günah bataklığına batar, böylelikle yıkıma müstahak olurlar. Servet temerküzü kibre yol açar. Bir hadiste kibrin ve büyüklenmenin yıkıcı sonuçları şöyle izah edilmiştir. "*Allah bana o kadar alçakgönüllü olun ki, kimse kimseye karşı böbürlenmesin; kimse kimseye zulmetmesin, diye bildirdi*" (Müslim, Cennet, 64). Bundan kibir ve böbürlenmenin hak

ve hukuk ihlallerine yol açtığını anlıyoruz, demek ki kibir sadece psikolojik bir olay değil, aynı zamanda sosyal ve maddi sonuçları da olan büyük günahlardandır, şeytanın hasletleri arasında sayılmıştır.

Servetin ve kibrin gözlerini bürüdüğü kimselerin suç ve günahları öylesine apaçık ki, en ufak bir şüpheye mahal yoktur. Nitekim ahirette suçları önlerine konacak ve onlara sorulmayacak da. Bu tabii ki savunmaları alınmayacak anlamına gelmiyor, sadece yapıp ettiklerinin apaçık ortada olduğunu gösteriyor. Kendilerini savunacak olsalar dahi bunu başaramayacaklardır. Dünya için o kadar uğraştılar ama sonsuz hayatta uğraşıları bir işe yaramayacak (18/Keh1, 105).

79. ayette ilginç bir tablo çizilmektedir: Karun azgın biri olmakla beraber kavminden bazıları ona özenmekten kendilerini alamıyorlardı. Tarihin her döneminde şu veya bu yoldan servet toplamış kimselere kitleler veya servete güçlü eğilimi olanlar özenir, öykünür. Onlar da içlerinden derin ahlar çekerek Karun gibi olmayı temenni ediyorlardı. Onu hayli şanslı görüyorlardı. Bugün de yoksul ülkeler sözde "gelişmiş ülkeler"e özenirler, onlar gibi zengin ve refah sahibi olmak isterler, onların yollarını ve iktisat politikalarını adım adım takip etmeye çalışırlar.

Fakat yüksek bilinç sahibi yani işlerin iç yüzünü iyi bilen kimseler kendi kavminden özenti içinde olanları kınıyorlardı. Karun zengindir, bu bir gerçek ama acaba doğru yolda mıdır? Servetini nasıl ve hangi yollardan kazanmıştır? Hakkını ödemekte midir? Kimlerle işbirliği yapıyor, bu serveti nasıl biriktiriyor? Allah'tan sevap beklemek, gerektiğinde sabretmek, iffetli davranmak, haram ve gayrı meşru yollardan kaçınmak daha hayırlı değil mi? İman ve salih amel hangi servetle değiştirilebilir ki! Köle emeğini sömürmenin sonucu oluşan zenginlik ne kadar iflah eder? Anlaşıldığı kadarıyla o zamanlar İsrailoğulları kendi aralarında Karun'un zenginliği ve adaletsiz iktidara karşı tutum konusunda görüş ayrılığı içinde bulunuyorlardı.

Sonunda Karun yerin dibine battı. Servetinden geriye hiçbir şey kalmadı. Belirtmek gerekir ki Karun tarihte kalmış bir kişi değil, evrensel bir profildir. Bu tipolojiye her dönemde rastlanır. Karun, bugünkü kapitalizmin sınırsız sermaye biriktirme ideolojisi, büyüme hırsı ve gösteriş-denetimsiz tüketim çılgınlığına kapılmış herkesin tipolojisidir. Karun'un başına gelenler serveti bu yönde algılayıp kullanan herkesin ve her sistemin başına gelir. Gelince de kimse çöküşü durduramaz. Çünkü bu servet Allah'a karşı olarak ortaya çıkmıştır. Allah'a karşı Karun'a yardım edecek kimse olmadı. Karun'un trajik sonu ortaya çıktığında ona özenenler rızkın son tahlilde Yüce Allah'ın elinde olduğunu anladılar. Servetin sınav aracı verildiğini kavradılar. Kendileri de karunlaşacak olsalardı başlarına aynı akıbetin geleceğini itiraf ettiler, inkâr edenlerin asla

felah bulamayacaklarını yakinen görüp dile getirmeye başladılar. Karun kıssasın dan çıkan hisse şudur ki, aslolan "**refah**" değil, "**felah**"tır.

تِلْكَ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْاَرْضِ وَلَا فَسَادًا ۚ
وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٨٣﴾ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا ۖ وَمَنْ جَاءَ
بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّاٰتِ اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾
اِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لَرَادُّكَ اِلٰى مَعَادٍ ۚ قُلْ رَبِّي اَعْلَمُ مَنْ
جَاءَ بِالْهُدٰى وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٨٥﴾ وَمَا كُنْتَ تَرْجُوا اَنْ يُلْقٰى
اِلَيْكَ الْكِتَابُ اِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِلْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾ وَلَا
يَصُدُّنَّكَ عَنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ بَعْدَ اِذْ اُنْزِلَتْ اِلَيْكَ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ ﴿٨٧﴾ وَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ ۘ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۗ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ
اِلَّا وَجْهَهُ ۗ لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٨﴾

83. **İşte âhiret yurdu; biz onu, yeryüzünde büyüklenmeyenlere ve bozgunculuk yapmak istemeyenlere** (armağan) **kılarız.** (Güzel) **Sonuç takvâ sahiplerinindir.**

84. **Kim bir iyilikle gelirse, artık onun için daha hayırlısı vardır; kim bir kötülükle gelirse, artık kötülükleri yapanlar, yalnızca yaptıklarıyla karşılık görürler.**

85. **Şüphesiz sana Kur'ân'ı farz kılan, seni dönülecek yere elbette döndürecektir. De ki: "Rabbim, hidayete geleni de, açıkça bir sapıklık içinde olanı da daha iyi bilmektedir."**

86. **Kitabın sana** (kalbine vahiy ile) **bırakılacağını umut etmezdin;** (bu,) **Rabbinden ancak bir rahmettir. Öyleyse sakın kâfirlere arka olma.**

87. **Sana indirildikten sonra, sakın seni Allah'ın âyetlerinden alıkoymasınlar. Sen Rabbine çağır ve sakın müşriklerden olma.**

88. **Ve Allah ile beraber başka bir ilâha tapma. O'ndan başka ilâh yoktur. O'nun yüzünden** (zâtından) **başka her şey helâk olucudur. Hüküm O'nundur ve siz O'na döndürüleceksiniz.**

İnsan kaç sene yaşarsa yaşasın eninde sonunda ölecek, dünyayı terk edecektir. Bu kaçınılmazdır ve çaresi yoktur. İnsan ot değildir, bedeni toprağa karışır ama ruhu ebediyete göç eder. Yeryüzünde kibirlenip başkalarına üstünlük

taslayanlar, zayıflar üzerinde baskı kurup onlara tepeden bakanlar ve ellerine geçirdikleri imkân ve fırsatları bozgunculukta kullananlar ahirette kayba uğrayacaklardır. Aslolan, ebedi mutluluk ve kurtuluş yeri ahirettir, kibirlenenlere ve bozgunculuk çıkaranlara ahiretin mutluluğu verilmeyecektir. Güzel sonuç Allah'tan sakınıp korunan takva sahiplerinin olacaktır, bunda en ufak bir tereddüt yoktur. Genel kural şudur: kim iyilik yaparsa daha fazlasıyla iyilik, kim kötülük yaparsa –ne fazla ne eksik– kötülük olarak karşılığını görür. Yüce Allah iyilere ödül verirken rahmetini, kötülere ceza verirken adaletini kullanır.

85. ayet Hz. Peygamber (s.a.)'e hitaben bu Kur'an'ı kendisine farz kılanın onu mutlaka dönülecek yere döndüreceği vaadinde bulunur. Tefsirciler bunu iki anlamda ele almışlardır: Biri "Yurdundan çıkarıldığın için hüzünlenme, günün birinde muzaffer olarak Mekke'ye döneceksin"; (bunu destekleyen hadis için bkz. Buhari, Tefsir, 28/85. Ayrıca bkz. 110/Nasr, 1-2); diğeri "Bu dünyada nübüvvet görevini yerine getirirken büyük zorluklar çekiyorsun ancak ahirette bunun güzel karşılığını göreceksin. Herkes oraya döndürülecek ve herkes ne yapmışsa karşılığını görecektir." Yine Hz. Peygamber'e kendisiyle tartışmaya girişen inkârcılara, Yüce Allah'ın kimin doğru yolda, kimin sapkınlık içinde olduğunu bildiğini söylemesini emretmektedir. Yani aslında tartışıp çekişmenin faydası ve manası yok. Allah her şeyi biliyor, görüyor.

86. ayet deistlere cevaptır. Hz. Peygamber 40 yaşına kadar peygamber olacağını bilmezdi, aklından geçirmiş değildi (29/Ankebut, 48 ve 42/Şura, 52). Onu elçi olarak seçen Yüce Allah'tır. Nitekim peygamberlik istek üzerine verilmez, elçisini Allah seçer. Said Şimşek'e göre bu açıdan bakıldığında doğumu sırasında Hz. Amine'nin kendisine doğuracağı çocuğun peygamber olacağı bildirilmesinin veya küçük yaşta iken Şam'a yaptığı yolculuk sırasında Bahira isminde bir rahibin iki omuzu arasında peygamberlik nişanesini (mühür) görüp bu çocuğun ileride peygamber olacağını söylemesinin herhangi bir dayanağı yoktur (bkz. IV, 81).

Peygamberlik ona bir rahmet olarak verilmiştir. Peygamberin görevi ilahi tebliği yapmak, doğru yolu göstermektir. Hiçbir şekilde inkârcılara arka çıkması düşünülemez, bundan katiyetle menedilmiştir. Bu uyarı veya kesin yasak kıyamete kadar gelecek bütün Müslümanlar için de söz konusudur. Neden bu uyarıya lüzum hissedildiği konusuna tefsircilerin getirdiği açıklama şudur: Hz. Peygamber, kendisine uyulduğu takdirde Mekke ve Kâbe'nin güvenliğinin tehlikeye gireceğini öne sürenlere karşı belli bir yumuşaklık gösterince bu uyarı yapıldı. En doğrusunu Allah bilir.

Apaçık hak ve hakikat ortaya çıktıktan yani Kur'an vahyi indikten sonra

kim inkârcılara uyacak olursa doğru yoldan sapar; inkârcılar ise Allah yolundan alıkoyar (bkz. 17/İsra, 22). Yapılması gereken şey Allah'ın yoluna çağırmak ve şirkten olabildiğince uzakta durmaya çalışmak. Zihni, hayatın pratiklerini düzenlerken yegâne referans olarak Allah'ı seçmek, O'na kulluk etmenin anlamı tevhid inancının hayatın her anında ve alanında kendini tezahür ettirmesini sağlamaktır. Çünkü Allah'tan başka hakiki ilah yoktur, O tektir ve birdir.

88. ayette "**O'nun yüzünden başka her şey helâk olucudur**" cümlesinde geçen "vech" lafzi anlamıyla yüz demek olmakla beraber, hakikat-i halde "zat" demektir. Buna göre her şey yok olacaktır, yok olmaya mahkûmdur, kendi kendine varolma kudretine sahip değildir (55/Rahman, 26-27). Her şey yok olsa bile -ki bu O'nun dilemesi, bilgisi ve kudretiyle olur- geriye sadece ve sadece O'nun zatı kalır. (Bkz 11/Hud, 107-108. ayetlerin açıklaması). "**Hüküm O'nundur ve siz O'na döndürüleceksiniz.**"

Sana ne emredilmişse, sana hangi yol haritası çizilmişse sen onu takip et, işini yap, üstlendiğin görevini yerine getir, sonucu Allah'a bırak. Onların yola girmeleri, hidayet bulup nefislerini ve toplumsal düzenlerini ıslah etmeleri sana ve seni takip edecek olanlara bırakılmış değildir; senin işin tebliğ etmek, hak ile batılı, doğru ile yanlışı göstermektir. (42/Şura, 15.)

Kasas (28) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

29- Ankebut Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 69 âyettir. Kimine göre Medine'de; kimine göre bir kısmı Mekke, bir kısmı Medine'de inmiştir. Hicret'e yakın indiği şüphesizdir. Mutaffifin (83) sûresinden önce, Rum (30) sûresinden sonra inmiştir. İsmini 61. ayette geçen "örümcek" anlamındaki "ankebut"tan almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

الٓمٓ ﴿١﴾ اَحَسِبَ النَّاسُ اَنْ يُتْرَكُٓوا اَنْ يَقُولُٓوا اٰمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ﴿٢﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ ﴿٣﴾ اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّاٰتِ اَنْ يَسْبِقُونَاۜ سَاۤءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٤﴾ مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَٓاءَ اللّٰهِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍۜ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٥﴾ وَمَنْ جَاهَدَ فَاِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهٖۜ اِنَّ اللّٰهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَحْسَنَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٧﴾

1. **Elif, Lam, Mim.**
2. **İnsanlar,** (sadece) **"İmân ettik" diyerek, sınanmadan bırakılacaklarını mı sandılar?**
3. **Andolsun, onlardan öncekileri sınadık; Allah, gerçekten doğruları da bilmekte ve gerçekten yalancıları da bilmektedir.**
4. **Yoksa kötülükleri yapanlar, bizi** (aşıp) **geçeceklerini mi sandılar? Ne kötü hükmediyorlar?**
5. **Kim Allah'a kavuşmayı umuyorsa hiç şüphesiz Allah'ın** (tespit ettiği) **süresi yaklaşarak-gelmektedir. O, işitendir, bilendir.**

6. **Kim cihat ederse, yalnızca kendi nefsi için cihat etmiş olur. Şüphesiz Allah, âlemlerden müstağnidir.**
7. **İmân edip salih amellerde bulunanlar ise; biz şüphesiz onların kötülüklerini örteceğiz ve şüphesiz yaptıklarının en güzeliyle karşılık vereceğiz.**

1. ayet Elif, Lam, Mim. Sûrenin ilk ayeti Huruf-u mukattaadır, bu konuda Bakara sûresinin ilk ayetinde (2/1) geniş bilgi verilmiştir. Huruf-u mukattaanın geçtiği bütün sûrelerde 2. ayette Kur'an'dan söz edildiği halde bu sûrede 45. ayetten itibaren bahsedilmektedir.

2. ayette üç anahtar terim dikkati çeker: "İman, fitne ve zan." İnsanların bir kısmı iman etmektedirler, sahip oldukları soyut imanlarıyla kendi hallerine bırakılacaklarını zannetmektedirler. Ayet bunun bir yanılgı olduğunu belirtmektedir. İman etmiş kişiyi yanılgıya düşüren iki nokta var: İlki inanmakla hayatının sonuna kadar pürüzsüz, sorunsuz geçeceğini; sosyal, ekonomik hayatında zorluklarla karşılaşmayacağını; şu veya bu acıya, musibete, felaket veya afete düçar olmayacağını düşünür. İkincisi "soyut iman" herkesin kolayca üzerinde taşıyabileceği bir kimliktir, nominal Müslümanlığa meşruiyet kazandırır. Oysa aslolan kalbin reformu olan imanın amellerde tezahür etmesi, pratik ve sosyal hayatın da imanın gereklerine yani kendisine iman edilen ilahi iradeye, indirilen ilahi hükümlere göre düzenlenmesidir. Diğerleri gibi iman eden de kendi haline bırakılmış değildir. Sürekli fitnelerle, musibet ve zorluklarla yüz yüze gelir. Fitnelerin yani çok yönlü sıkıntıların, afet ve musibetlerin vuku bulması insanın kişiliğini olgunlaştırır, ruhunu kirlerden arındırır, yabancı madenlere, cürufta karışmış altın gibi onu saflaştırıp ortaya çıkarır. Saf altın ateşte pişmedikçe yabancı madenlerden arınmaz, mü'min de musibet ve zorluklarla karşılaşıp sabretmedikçe, yapması gerekenleri hakkıyla yapmadıkça tam mü'min olmaz. Hatta bir hadiste buyrulduğu üzere kişinin dinine bağlılığı oranında başına gelen belalar ağırlaşmaktadır (Bkz. Buhari, Kitabül-merda (hastalıklar kitabı), 3; İbn-i Mace, Fiten, 23; Müsned, I, 172). Geçmişte mü'minler öylesine ağır musibet ve zorluklara düçar oldular ki, sonunda "Allah'ın yardımı ne zaman?" deme noktasına geldiler. (2/Bakara, 214.)

Bu durum bireysel düzeyde öyle olduğu gibi toplumsal düzeyde de öyledir. Bizden önceki toplumlar da fitneden geçmiş, sabredip gereği gibi hareket edenler saflaşıp kazanmış, zorluklar karşısında gevşeyenler, hakka ve hakikate sırtlarını dönenler kaybetmişlerdir.

Ayete inişine sebep olarak gösterilen olaylar Ammar, babası Yasir, annesi Sümeyye, Ayyaş bin Rebia, Velid bin Velid ve Seleme bin Hişam gibi sahâbele-

rin maruz kaldıkları işkenceler ve şehadetler bunu doğrulamaktadır. Bu şerefli ve azimet sahibi seçkin zatlar inançlarını korumuş, ölümü göze almışlardır. Sadece iman ettik demekle işin içinden sıyrılamamış, aksine büyük sınavlardan geçmişlerdir. Hiç kuşkusuz sınavın sayısız türü ve türevi vardır.

Cenneti hak etmenin yolu dünyada zorluklara katlanmaktır. Kimi zaman yoksulluk, kimi zaman katlanılması zor acılar yaşanır. Bazen bıçak kemiğe gelir dayanır ve Allah'ın elçisi dahi "Yardım ne zaman?" diye yalvarır (2/Bakara, 214). Kimi işin kolayına kaçar kimi cihad eder yani malını ve canını ortaya koyar. Bu konuda ihlaslı ve samimi olanlar yani gerekiyorsa gerçekten malını veya canını feda etmekten çekinmeyenler cenneti hak eder (3/Âl-i İmran, 142). Cenneti elde etmenin başka yolu da kendi haline bırakılmamış olan insanın Allah'tan ve elçisinden başkalarını gerçek manada dost, veli, koruyucu seçmemesidir (9/Tevbe, 16).

Yukarıda sınavın birden fazla şekli ve türevi olduğuna işaret ettik. Çetin bir sınavla karşılaşan mü'minlerin alması gereken doğru tutum Bakara sûresi 155-157. ayetlerde şöyle anlatılmıştır: *"Andolsun, biz sizi biraz korku, açlık ve bir parça mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabır gösterenleri müjdele. Onlara bir musibet isabet ettiğinde, derler ki: "Biz Allah'a ait (kullar)ız ve şüphesiz O'na dönücüleriz." Rablerinden bağışlanma (salat) ve rahmeti bunların üzerinedir ve hidayete erenler de bunlardır."*

Yüce Allah kimin ne yaptığını tabii ki bilir, hem de eksiksiz olarak. Buna rağmen insanları sınavdan geçirmesinin hikmetleri vardır. O'nun bilgisi dışında hiçbir şey mevcut değildir ve hiçbir olay vuku bulmaz. Fahruddin Razi, her şeye şamil olan bir ayna düşünelim der. Aynaya cisimler, şahıslar önüne geçmedikçe görüntüleri vermez. "Allah'ın ilmi her şeyin olduğu gibi göründüğü bir sıfattır." O bütün varlığa aynadır, her şeyi ihata eder, ortaya çıkan o aynada görünür ki, bunun manası olup bitenin bilgisinde-ilminde belirmesidir. Aynayı elinde tutan sürüp giden her şeyi görür ve bilir, kayda geçmesi görüntülerin aynada belirmesinden yani vukuundan sonradır. Sınavın hikmeti doğru olanların ve doğrulayanların, yalancılardan ve yalanlayanlardan ayırt edilmesini apaçık ortaya çıkarmak, Razi'nin metaforuyla Allah'ın ilim aynasında belirmesini sağlamaktır. Hesap Günü'nde sorguya çekilecek olanlar her ne yapmışlarsa herkesçe görülecek, kimse kötülüğünü gizlemeyecek, iyilik yapan da neyi hak ettiğini açıkça görecektir.

Fakat Razi'nin ayna metaforu, Yüce Allah'ın olacakları bilemeyeceği anlamına gelmez. Bilir ama fiilen müdahale etmez; şu veya bu fiili yapacak insana hangi yolun iyi, hangisinin kötü; hangi tutumun doğru, hangisinin yanlış oldu-

ğu bilgisini verir. Öğrencilerini pekiyi tanıyan bir öğretmenin hangi öğrencilerinin sınavda ne yapacaklarını bilmesi gibi. Öğretmen bir öğrencisinin dersini tam olarak çalıştığını, diğerinin ise kitap yüzü açmadığını bildiği halde, yine de ikisini de sınava sokar ve kâğıtta yazdıklarına göre notunu verip kayda geçer.

İnsan kendi haline bırakılmış değildir; çünkü boşuna yaratılmış değildir (23/Müminun, 115); yaratılmış olmasının bir sebebi, anlamı ve hikmeti vardır. Bu yüzden kendi başına, başıboş bırakıldığını sanmasın (75/Kıyame, 36). Yeryüzü gezegeni insanın hizmetine, istifadesine sunulmuştur. Bir lokantaya girer yemek yersiniz, bedelini ödersiniz. Bir elbise parçasının üretiminde çalışan onlarca eleman olur. Bu evren ve içinde yaşadığımız tabiat da bizim yararımıza sunulmuşsa, mevcut kıvamında tutmak üzere milyonlarca melek iş ve işlev görmektedir. Bunun bir anlamının ve bedelinin olması gayet tabiidir. Nimetin bedeli hamd ve şükür, ilahi rızaya uygun hayat tarzını benimseyip sürdürmektir. Şükretmeyip nankörlük gösterenler bunun ağır hesabını vereceklerdir. Dahası kötülük yapanlar, zulmedenler, sömürenler, hak ve hukuk ihlal edenler, cinayet işleyenler, katliam ve savaş kararı verenler, çalanlar, aldatanlar, yağmalayanlar sakın Allah'ı tabir caizse baypas edeceklerini sanmasınlar. Hesap vermekten kaçamazlar, kaçamayacaklardır. İşledikleri kötülüklerin karşılıksız kalacağını düşünüyorlarsa –ki bu dünyada mümkündür– ahirette asla mümkün olmayacaktır, böyle düşünmekle kendilerini yanıltmasınlar. Kaçış yoktur!

Kim eninde sonunda Allah'a kavuşacağını yani ruhunu Allah'a teslim edip huzura çıkacağını umuyorsa ve bunun beklentisi içinde ise, bilsin ki eninde sonunda umduğu gerçekleşecek, beklentisi yerine gelecektir. Yüce Allah hakkıyla işitir, bilir. Rabbine kavuşacağından emin olanlar, salih ameller yapmalı ve hayatlarında sadece O'nun hükümlerini esas almalıdırlar (18/Kehf, 110 ve 39/Zümer, 9).

Allah yolunda cihad etmek yani elinden geldiğince gerek malı gerekse canıyla mücahedede bulunmanın faydası yine kendinedir. Yüce Allah âlemlerden müstağnidir ne mala ihtiyacı var ne güvenliğe (3/Âl-i İmran, 97). O âlemlerin yaratıcısı ve hükümdarıdır. Kim cihad ediyorsa kendi nefsini arındırır. Kişinin kendi yararına olmak üzere cihad etmesi, dünya malı; şöhret, şahsi kahramanlık, şan ve şeref, milli çıkar, nüfuz sahasının genişletilmesi; ailevi veya zümrevi asabiyet, ganimet ve kaynak yağması için savaşmasının gerekçesi değildir. Allah için cihad, sayılan çıkar ilişkilerinin tamamının dışında İslam ile insan arasındaki engellerin kaldırılması, zayıflara yardım edilmesi ve meşru savunma hakkının kullanılması gibi sebeplerle olur.

Hayatın bir sınav olduğu bilincinde olup sadece Allah rızası için cihad ve mücahede içinde olanlar kul hakkına taalluk etmeyen birtakım kötülüklerde

bulunmuşlarsa yüce Allah onları örter, iyi olarak yaptıklarının karşılığını daha güzeliyle verir.

وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًاۜ وَاِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَاۜ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِحِينَ ﴿٩﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ فَاِذَٓا اُوذِيَ فِي اللّٰهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللّٰهِۜ وَلَئِنْ جَٓاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ اِنَّا كُنَّا مَعَكُمْۜ اَوَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾ وَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ ﴿١١﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْۜ وَمَا هُمْ بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ مِنْ شَيْءٍۜ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٢﴾ وَلَيَحْمِلُنَّ اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالًا مَعَ اَثْقَالِهِمْۖ وَلَيُسْـَٔلُنَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣﴾

8. **Biz insana, anne ve babasına** (karşı) **güzelliği** (ilke edinmesini) **tavsiye ettik. Eğer onlar, hakkında bilgin olmayan şeyle bana ortak koşman için sana karşı çaba harcayacak olurlarsa, bu durumda, onlara itaat etme. Dönüşünüz banadır. Artık yaptıklarınızı size haber vereceğim.**

9. **İmân edip salih amellerde bulunanlar ise; elbette onları salihlerin arasına katacağız.**

10. **İnsanlardan öylesi vardır ki, "Allah'a imân ettik" der; fakat Allah uğruna eziyet gördüğü zaman, insanların** (kendisine yönelttikleri işkence ve) **fitnesini Allah'ın azabıymış gibi sayar ama Rabbinden 'bir yardım ve zafer' gelirse, andolsun: "Biz gerçekten sizlerle birlikteydik" demektedirler. Oysa Allah, âlemlerin sinelerinde olanı daha iyi bilen değil midir?**

11. **Allah muhakkak imân edenleri de bilmekte ve muhakkak münafıkları da bilmektedir.**

12. **İnkâr edenler, imân edenlere dedi ki: "Siz bizim yolumuzu izleyin, hatalarınızı biz yüklenelim." Oysa kendileri, onların hatalarından hiçbir şeyi yüklenecek değildir. Gerçekten onlar, elbette yalancıdırlar.**

13. Şüphesiz onlar, hem kendi yüklerini, hem kendi yükleriyle birlikte başka yükleri de yüklenecekler ve kıyâmet günü, düzüp uydurduklarına karşı sorguya çekileceklerdir.

Allah'a ortak koşmaktan sonra gelen en büyük suç, taammüden adam öldürmek ve anne-babaya karşı gelmektir. Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber (s.a.) anne-baba hakkı konusunda önemli tavsiyelerde bulunmuşlardır. Onlarla ilişkinin temelini güzellik (hüsn-ü muamele) teşkil eder. Bu konu İsra (17/23-24) sûresinde geniş olarak ele alınmıştır. (Ayrıca bkz. 31/Lokman, 14-15 ve 46/Ahkaf, 15.) Ancak anne babayla güzel geçinmenin istisnaları vardır. Bunların en başta geleni bilgisizce çocuklarından Allah'a ortak koşmalarını talep etmeleridir. Bir anne ve babanın hakkı ne kadar büyük olursa olsun, Allah'ın hakkından daha önde olamaz. Allah'ın hakkı ebeveynin haklarının önünde ve üstündedir. Onlar çocuğu dünyaya getirmesine vesile olmuşlardır, Yüce Allah ise onu yaratmıştır. Hayatı boyunca ona Rablik yapmakta, ölümünden sonra da hesaba çekecektir. Çocuğu yaratmasının sebebi, bilinç ve sorumluluk kazanınca Allah'a ibadet edecek, O'nun yeryüzündeki halifesi olacaktır. İkinci istisna anne babanın çocuğunu Allah'a isyan sayılabilecek tutum ve davranışlara özendirmeleriveya açıkça günah ve suç işlemesini istemeleridir. Söz gelimi ebeveyn, çocuğundan alkollü içki içmesini, haram yollarla para kazanmasını, cinayet işlemesini talep edemez, "Hatırım için alkol al veya kız çocuğa başını aç" demek, çocuğu Allah'a isyana sevkeder, böyle bir emre veya isteğe icabet edilemez. Aynı şekilde eşlerin, kardeşlerin veya yakın akraba ve dostların da birbirlerinden bu türden talepte bulunma hak ve yetkileri yoktur. Nihayet Hz. Peygamber (s.a.) "İsyana davet eden emirlere itaat, isteklere icabet yoktur" buyurmuştur (Buhari, Ahkâm, 4; Müslim, İmare, 39). Hadisin başka versiyonu şöyledir: "Yaratan'a isyan edilen yerde yaratılana itaat edilmez." (Ahmed ibn Hanbel, Müsned, I, 131, 400.)

Yakından bakıldığında söz konusu istisnalar yani Allah'a ortak koşma (şirk) ve isyana teşvik edici taleplerin reddi insanın ferd-i vahid olarak Allah'tan başka hiç kimseye mutlak anlamda bağlı ve bağımlı olmadığının açık göstergeleridir. İnsan, kendisinin dünyaya gelmesine ve büyütülmesine vesile olan anne babasına karşı bazı durumlarda karşı çıkma hak ve yetkisi varsa, bağlı olduğu cemaat hocasına, tarikat şeyhine, grup veya örgüt liderine, parti veya devlet başkanına, şehrin valisi veya askeri komutanına da bu iki istisna çerçevesinde karşı çıkma hak ve sorumluluğu vardır. Çünkü kişilik sahibi bir mü'min izzetini dininden alır, Allah'tan başka kimseye kulluk etmez, boyun eğmez (1/Fatiha, 4).

Mekke döneminde Müslümanlığı seçen bazı gençler ailelerinin ağır baskısı altında bulunuyorlardı. Bu ayet onlara hangi konularda anne-babaya itaatin edilebileceğini öğretmekte, sınırları belirlemektedir. Kıyamete kadar gelecek tarihte de anne ve babalar çocukları üzerinde psikolojik veya sosyal baskılar kurarak onları dinlerinden, dinlerine göre yaşamaktan engellemek isteyebilirler. Anne baba hakkı diye zaaf gösterip dinin açık hükümlerini çiğneyenler bilmeliler ki, eninde sonunda dönüş Allah'adır ve o Büyük Gün'de hiçbir ebeveyn suçlu-günahkâr çocuklarına şefaatçi olamaz, müstahak oldukları cezadan kurtaramaz.

Bunun dışında anne baba inanmamış olsa dahi, çocuğu üzerinde baskı kurmuyorsa onlara karşı iyilikte bulunmak, ihtilaçlarını karşılamak çocuğun görevidir. Ne anne baba çocuğu üzerinde baskı kurmalı ne çocuk anne babası üzerine. Herkesin inancı ve ameli kendinedir.

Kim ne yapmışsa Yüce Allah ahirette ona bilgisini ve haberini verecek, her şeyi ona açıkça gösterecektir. İman edenler ve salih amellerde bulunanlar yani "**salih**" kelimesinin çağrıştırıp içine aldığı sulh ve salah, dirlik ve düzenlik, güzellik ve ıslah yolunda hayatını geçirenler bu formasyondaki seçkin mü'minlerle (salihler) birlikte olacaklardır. Bu kesindir, zira Yüce Allah'ın vaadidir.

İnsanlar madenler gibidirler. Kimisi saf altındır, kimisi basit bir madendir. Kalitesi düşük insan İslam'a girmiş olsa da, bir zorlukla karşılaştığında, eziyet gördüğünde bunu ya Allah'tan yani benimsediği dinden bilir veya Allah'ın vereceği azapla eşdeğer görür. Bunun bir sınav aracı (fitne) olduğunu unutur, inancından vazgeçmenin yollarını arar. 10. ayet sadece ağır işkence veya sıkıntı verici büyük sınavlara değil, belli çıkar beklentilerine de imada bulunur. Söz gelimi ekonomik ve ticari fayda, statü, makam veya başka dünyevi beklentilerle İslam'a girmiş olanlar umduklarını bulamayacaklarına kanaat getirdiklerinde hemen kendilerini dinden ve dini hayatlarında, ideallerinde kararlılık gösterenlerden uzakta tutmaya başlarlar; "Ama Rabbinden 'bir yardım ve zafer' gelirse, andolsun: "Biz gerçekten sizlerle birlikteydik" demektedirler" cümlesinden bunu kolayca anlamak mümkündür (bkz. 4/Nisa, 41. ayetin açıklaması).

Bu kişinin kendini aldatmasına bir başka örnektir. Zira kişi hangi niyetle İslam'a girip Müslümanların arasına karışmışsa âlemlerin Rabbi Allah onu bilir. Görüntünün herhangi bir kurtarıcılığı yoktur, aslolan ihlas, samimiyet ve dinde kararlılıktır. Müslümanlar arasına karışmış bir ajan hayatı boyunca namaz kılıp "Müslüman kimliği"ni üzerinde taşısa bile yüce Allah onun ne yaptığını bilmez mi? Bunun gibi salt dünyevi çıkarlar gözeterek İslam'a girip imanı içselleştirmeyenleri de elbette bilir. Böyleleri ikiyüzlü, içi dışı bir olmayan mü-

nafıklar sınıfından kimselerdir, bunların en başta kişilik ve tutarlılık sorunları söz konusudur.

Şu var ki, imanı kalpte sabit tutup hayati tehlike veya tehdit altında olanlar "ruhsat" kullanıp inançlarını dilleriyle inkâr edebilir yani inkâra ilişkin söz ve lafızları beyanda bulunabilirler. Bu ruhsattır, ruhsatın iki cevaz noktasından biri kalben inanmaya devam etmek, diğeri kesin olarak bir tehlike veya tehditle karşı karşıya bulunmaktır. (Daha geniş bilgi için bkz. 16/Nahl, 106-111 ve 18/Kehf, 19-20. ayetlerin açıklaması.)

İnkârcıların inanan kimselere baskı ve işkence uygulama yöntemleri dışında onları zihnen yanıltmaya çalıştıkları yollar ve yöntemler de vardır. Bu yöntemi daha çok zihni gelişmeleri tam gerçekleşememiş kimseler için kullanırlar. Onları yanıltmak üzere derler ki "Merak etmeyin siz bizim dediklerimizi yapın, varsa bu işin vebali günahı bize ait olsun." Bu retorikte hem zihni yanıltma hem (istihza) alay söz konusudur. Neyin ne olduğunu bilen kimseler bu retoriklere kanmaz. Çünkü suçların ve günahların bireysel oldukları gibi ceza ve azabın da bireysel olduğunu bilirler. Kimse bir başkasının suçunun cezasını üstlenmez, herkes kendi cezasını çeker. O halde vebali bize ait diyenler yalan söylemektedirler. Bu yalan ve aldatmaları, yanıltmaları dolayısıyla hem kendi suçlarının cezasını çekecekler hem başka cezaları da. Başka ceza (yük) çekmelerinin sebebi yine kendi suç ve günahlarının ürünü olan yanıltma ve yalanlarıdır, çünkü onlara kananlar suç ve günah işlemektedirler, bunun da kesin hesabını vereceklerdir. Tabii bu, yalancılara kananların işledikleri suçlardan dolayı cezadan kurtulacakları anlamına gelmez. (Daha geniş bilgi için bkz. 6/En'am, 164 ve 35/Fatır, 18.)

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَلَبِثَ فِيهِمْ اَلْفَ سَنَةٍ اِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَاَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٤﴾ فَاَنْجَيْنَاهُ وَاَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا اٰيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿١٥﴾

14. Andolsun, biz Nuh'u kendi kavmine (elçi olarak) **gönderdik, içlerinde elli yılı eksik olmak üzere bin sene yaşadı. Sonunda onlar zulme devam ederlerken tufan kendilerini yakaladı.**

15. Böylece biz onu ve gemi halkını kurtardık ve bunu âlemlere bir âyet (kendisinden ders çıkarılacak bir olay) **kılmış olduk.**

Mekke döneminin zorlukları göz önüne alındığında bu iki ayetin Nuh aleyhisselâmın verdiği zorlu mücadeleyi hatırlatması önemlidir. Ayetler Efendimi-

ze ve ashabına teselli ve manevi güç vermektedir. Nuh aleyhisselam birkaç sene değil, yaklaşık 10 asır kavmine anlattı, onlarla mücadele verdi, fakat bir türlü onları ikna edemedi. Halk arasındaki yaygın deyişiyle kavmi "Nuh dedi, peygamber demedi." Sonunda Allah'tan bir azap olarak tufan cezasına çarptırıldılar. (Daha geniş bilgi için bkz. 3/Âl-i İmran, 33-34; 4/Nisa, 63; 7/A'raf, 59-64; 10/Yunus, 71-74 ve 11/Hud, 25/49. ayetlerin açıklaması.)

Belki burada Nuh aleyhisselâmın yaşadığı ömrün uzunluğu üzerinde bir parça durmakta yarar var: Kitab-ı Mukaddes'in verdiği bilgilere bakılırsa, o devirde insanların hayli uzun ömürlü oldukları anlaşılır: Hz. Âdem (a.s.) 930 yaşında (Tekvin, Bab 5/5), Hz. Şit (a.s.) 912 yaşında vefat etmiştir. (Tekvin. Bab.5/8). Hz. İdris (a.s.) (Hanuk) 365 yaşında gözlerden kaybolmuş / Allah onu katına almıştır. (Tekvin, Bab.5/24). Hz. Nuh (a.s.) 950 yaşında öldü. (Tekvin 9/29). Yine Kitab-ı Mukaddes'e göre, daha sonraki insanların öncekilere göre daha az ömürlü oldukları anlaşılmaktadır. Mesela, Hz. İbrahim (a.s.) 175 yaşında, Hz. İsmail (a.s.) 137 yaşında (Bab, 25/7, 17) dünyadan irtihal etmişlerdir.

Razi uzun veya kısa yaşamayı mutlak manada fizyolojik-biyolojik sebeplere bağlamamak gerektiğini söyler. Zira sebepleri yaratan Allah'tır; muradına göre süreyi uzatır veya kısaltır. Ancak sebepler dünyasında yaşayan insanın ilahi sünnete yani fizyolojik ve biyolojik yasalara uyması da kaçınılmazdır. Sağlıklı beslenmek, sağlıklı yaşamak önemlidir, bedeni ve organları tahrip edici kötü alışkanlıklar (alkol, sigara, uyuşturucu kullanımı, hormonlu gıda, genleriyle oynanmış organizmalar, kimyasal katkı maddeleri), dikkatsizlik, umursamazlık hastalıklara, kazalara sebebiyet verir. İntihar ömrünün iradi olarak sona erdirilmesidir. Bize ilahi katta ne kadar ömrün takdir edildiğini bilmiyoruz, üzerimize düşen görev kurallara uygun yaşamaktır. 'Sadaka musibet ve belaları def' eder, belki bu sayede ömrü uzatır. Yüce Allah dilerse 70 sene ömür biçtiği kuluna yaptığı hayırlar karşılığında berzah âlemindeki ömründen birkaç seneyi buna ilave eder, 70 sene değil, 90 sene yaşar. Bu şüphesiz O'nun takdiridir (bkz. 71/Nuh, 1-4. ayetlerin açıklaması).

Nuh aleyhisselâmın 950 sene yaşamış olması garip değildir. Li Ching Yuen isminde bir Çinli 256 sene yaşadı. 2009 yılında Kırgızistan'da Sakhan Dosova isimli bir kadın 130. doğum yılını kutladı (Star Gazetesi, 25 Mart 2009). 2014 yılında medyada yer alan bir habere göre Zionnhaka Chana isminde bir Hintli 170 yaşında olup 39 karısı ve 127 çocuğu var. Torunlarının sayısını kendisi de bilmiyor. Zionnhaka Chana'nın Mizorom eyaleti Aizowl'ın dışında Baktawang bölgesi tepesinde 100 odalı bir malikânesi bulunuyor (İnternethaber, 12 Nisan 2014).

وَاِبْرٰهِيمَ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوهُ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾ اِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ اِفْكًا اِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا عِنْدَ اللّٰهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَاِنْ تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ اُمَمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٨﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللّٰهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ ﴿١٩﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ بَدَاَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللّٰهُ يُنْشِئُ النَّشْاَةَ الْاٰخِرَةَ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ وَاِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٢٢﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَلِقَائِهِ اُولٰئِكَ يَئِسُوا مِنْ رَحْمَتِي وَاُولٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٢٣﴾ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ اِلَّا اَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ اَوْ حَرِّقُوهُ فَاَنْجٰيهُ اللّٰهُ مِنَ النَّارِ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٤﴾ وَقَالَ اِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْثَانًا مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَمَاْوٰيكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٥﴾ فَاٰمَنَ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ اِنِّي مُهَاجِرٌ اِلٰى رَبِّيْ اِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٦﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَاٰتَيْنَاهُ اَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا وَاِنَّهُ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٢٧﴾

16. İbrahim de; hani kavmine demişti ki: "Allah'a kulluk edin ve O'ndan sakının, eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır."

17. "Siz yalnızca Allah'tan başka birtakım putlara tapıyor ve birtakım yalanlar uyduruyorsunuz. Gerçek şu ki, sizin Allah'tan başka taptıklarınız, size rızık vermeye güç yetiremezler; öyleyse rızkı Allah'ın katında arayın, O'na kulluk edin ve O'na şükredin. Siz O'na döndürüleceksiniz."

18. **"Eğer yalanlarsanız, sizden önceki ümmetler de** (elçilerin çağrısını) **yalanlamışlardır. Elçiye düşen yalnızca açık bir tebliğdir."**

19. **Onlar görmediler mi ki, Allah yaratmaya nasıl başlıyor, sonra onu iade ediyor? Şüphesiz, bu Allah'a göre kolaydır.**

20. **De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın da böylelikle yaratmaya nasıl başladığına bir bakın, sonra Allah âhiret yaratmasını** (veya son yaratmayı) **da inşa edip yaratacaktır. Şüphesiz Allah, her şeye güç yetirendir.**

21. **Dilediğini azaplandırır, dilediğine merhamet eder. O'na çevrilip-götürüleceksiniz.**

22. **Siz yerde ve gökte** (Allah'ı) **aciz bırakamazsınız. Sizin Allah'ın dışında veliniz yoktur, yardım edeniniz de yoktur.**

23. **Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı 'yok sayıp inkâr edenler'; işte onlar, benim rahmetimden umut kesmişlerdir ve işte onlar, acı azap onlarındır.**

24. **Bunun üzerine kavminin** (İbrahim'e) **cevabı yalnızca: "Onu öldürün ya da yakın" demek oldu. Böylece Allah onu ateşten kurtardı. Şüphesiz bunda, imân eden bir kavim için âyetler vardır.**

25. (İbrahim) **Dedi ki: "Siz gerçekten, Allah'ı bırakıp dünya hayatında aranızda bir sevgi-bağı olarak putları** (ilâhlar) **edindiniz. Sonra kıyâmet günü, kiminiz kiminizi inkâr edip-tanımayacak ve kiminiz kiminize lânet edeceksiniz. Sizin barınma yeriniz ateştir ve** (orada) **hiçbir yardımcınız yoktur."**

26. **Bunun üzerine Lut ona imân etti ve dedi ki: "Gerçekten ben, Rabbime hicret edeceğim. Çünkü şüphesiz O, güçlü ve üstün olandır, hüküm ve hikmet sahibidir."**

27. **Biz ona İshak'ı ve Yakub'u armağan ettik ve onun soyunda** (seçtiklerimize) **peygamberliği ve kitabı** (vahiy ihsanı) **kıldık, ecrini de dünyada verdik. Şüphesiz o, âhirette salih olanlardandır.**

İbrahim aleyhisselâmın peygamberliği, kavmiyle olan ilişkileri çeşitli sûrelerde ele alınmıştır. (Mesela bkz 21/Enbiya, 51-71. ayetlerin açıklaması ve atıflar.) Burada konuyla ilgili hatırlatmalar yapılmakta, bu arada Hz. İbrahim üzerinden Kur'an'ın asıl mesajı tevhid inancı ve insan hayatına ilişkin yeni boyutlar getirilmektedir. Şöyle ki:

İbrahim aleyhisselam kavmine putçuluğu bırakıp Allah'ın birliği inancına gelmeleri çağrısını yaparken, bunun kendi hayırlarına olacağını söylemektedir. Ayrıca belirtmeye gerek yok, yüce Allah'ın kimsenin kulluğuna ihtiyacı

yoktur, O varlık âleminin yaratıcısıdır, hiçbir güç kudreti karşısında duramaz. İnsanı tevhid inancına çağırıyorsa, bunun sonucunda elde edilecek maddi ve manevi fayda insan içindir. Maddi-sosyal fayda olarak dünya hayatını adaletle, güzellikle ve bereketlenmiş olarak geçirir, dünyanın nimetlerinden meşru ve helal çerçevede istifade eder, yedikleri-içtikleri hoş ve lezzetli, temiz (tayyib) olur. Bu dünyevi hayırdır. Manevi olarak hikmete, derin bir feraset ve basirete sahip olur. Zira Efendimiz'in belirttiği üzere "her kime hikmet verilmişse ona hayır da verilmiştir." Hikmetsiz yaşayan zihinsel olarak yoksuldur, olaylara bakar ama hakikatin işaretlerini görmez. Ne için yaratılıp bu harikulade gezegene gönderildiğini, bunca imkân ve nimetin neden kendisine sunulduğunu bilemez; behimi duygu ve güdülerle yaşar, ömrünü tamamlayıp ahirete gider. İşte böyleleri büyük kayıp içinde huzura çıkarlar.

Allah'tan başka şeylere, nesnelere, put ve heykellere, sistem ve ideallere bağlananlar bunlara her neyi isnat ediyorlarsa da, isnat ve yakıştırmalarının gerçeklik temeli yoktur. Mesela "put bize aracı olacak" deniyorsa bu batıl bir iddiadır, dinden başka kurtuluş ideolojisi şu "izm"dir denirse bunun da bir hakikat değeri yoktur. İnsan kendisi kurgular, istek ve tutkularının kabul edeceği formlara sokar, sonra kendisinin uydurduklarına tapınmaya başlar. Kurtarıcı varlığın ilk önde gelen vasfı "yaratıcı" olmasıdır. Kendisi yaratılmış olan nasıl olur da diğer yaratıkların kurtarıcısı olabilir? Kim kime rızık verebilir? Bir baba ailesinin geçimini üstlenmişse, eşi ve çocuklarının rızkını veren Allah'tır. Yüce Allah babayı vesile kılmıştır. Beşeriyetin tabii örfüne uygun olarak baba dışarıda çalışır, ekmek parası kazanır, anne evin ve çocukların bakımını üstlenir. Yüce Allah onların rızkını bu güzel işbölümü üzerinden gönderir. Belki baba, eşi ve çocukları olmasa bu kazanca sahip olmayacak, eline çok daha az para geçecektir. O halde rızkı veren Allah'tır, bunu hiç kimse aklından çıkarmamalı. Devlet başkanı veya iktidardakiler toplam geliri bölüştürürlerken, Allah'ın herkes için yarattığı rızkı insanlar arasında adaleti sağlamakla yükümlü olduklarını akıllarından çıkarmamalıdırlar. Allah'ın verdiği rızkı adaletsiz dağıttıklarında bu onların suçu ve kusuru olur. Madem ki yaratan ve rızkı veren O'dur, o zaman her beşeri durumda rızkı (maddi-tabii kaynakları, fırsat ve imkanları, statü ve avantajları) adil bölüştürmek ve sadece O'na şükretmek lazım. (16/Nahl, 73.) Yaşatan ve öldüren O'dur. Nihayet herkesin dönüş yeri O'nun huzurudur. (10/Yunus, 56.)

İbrahim aleyhisselam, kavmine onlara tebliğ ettiği mesajı yalanlamaları durumunda bunun kendilerine özgü olmadığını hatırlatmakta, geçmişteki nesillerin de aynı inkârcı tutumu takındıklarını söylemektedir. Ya-

lanlayanlar kendileri zarara uğrar, Allah'ın elçisinin görevi sadece tebliğ etmekten ibarettir.

Ama yalanlamadan önce şöyle bir düşünmelidirler: "Görmediler mi Allah yaratmaya nasıl başlıyor, sonra onu iade ediyor?" Tabiattaki olaylar üzerinde dikkatli bir gözlem yaptıkları takdirde yaratılışı müşahede edebilecekler. Ayetin "**rü'yet**/görme"yi kullanması önemlidir. Bu sayede gözleme dayalı inceleme, araştırma ve tefekküre dikkat çekilmektedir. Her an tabiatta sayısız yaratma olayı vuku buluyor. Fakat ayetin dikkat çektiği daha geniş boyutlardaki yaratmadır. Yeryüzü üzerinde yapılacak dikkatli bir gözlem ve araştırma varlığın nasıl yaratıldığına ilişkin bize bazı bilgiler, en azından sağlam ipuçları verecektir. Yani aslında ilk yaratılış için uzayın derinliklerine gitmeye de gerek yok, kucağında yaşamakta olduğumuz tabiattaki yaratma olayları da bize bir fikir verebilir. Yaratılış sürüyor, durmuş değildir. Bu böyle ise, kıyametten sonra da yeni bir yaratma olacak, ahiret hayatı başlayacaktır. "Ahiret var mı yok mu, olacak mı olmayacak mı" sorusu saçmadır, el'an yaratış devam ediyorsa ikincisi veya bundan sonrası da mümkündür ve bu Allah'a göre kolaydır, çünkü O her şeye güç yetirendir.

Ahiret gereklidir. Yüce Allah bazılarını azaplandıracak, bazılarına merhamet edecektir. Burada herhangi bir adaletsizlik söz konusu olacağı düşünülmemeli. Bazı insanları cezalandıracaktır, çünkü yeryüzünde başkalarının hak ve hukukunu ihlal etmişlerdi, zulmetmişlerdi; kitleleri açlığa ve sefalete mahkûm etmiş, baskı altında tutmuş, işkenceye maruz bırakmış, iktidarları için cinayetler işlemiş, savaş çıkartmış, ilahlıklarını ilan edip herkesi kendilerine bağlanmaya mecbur etmişlerdi. Tabii ki bunların azaplandırılması gerekir. Diğerlerinin ise affedilebilir kusur ve günahları varsa, Yüce Allah dilerse merhamet eder, onları affeder. Bu tamamıyla O'nun tasarrufundadır. Zalimler ve mazlumlar bilmeli ki herkesin dönüşü O'nadır.

Yeryüzünde ve göklerde kimse Yüce Allah'ı aciz bırakamaz. Geçici olarak tiranlık yapmaya imkân veriliyorsa birine, bu onun sınavıdır, kendisine tanınmış tedricidir. Hesap günü geldiğinde Allah'tan başka kimsenin koruyucu olamayacağı apaçık ortaya çıkacaktır. İnkârcılar böyle bir günde ümitlerini kesmişlerdir, esasında böyleleri dünyada Allah'a kavuşmayı ummuyorlardı, bu yüzden keyfince hareket edip her ne yapmışlarsa yanlarında kar kalacağını zannediyorlardı.

İbrahim aleyhisselâmın davetine kavminin verdiği cevap onu ateşe atıp yakmak oldu. Ama yüce Allah elçisini ateşten kurtardı, daha doğrusu Allah'ın emriyle yakma fonksiyonunu yerine getirmedi, böylece Hz. İbrahim kurtulmuş

oldu. Bu tabii ki olağanüstü bir olaydı ve etraflıca düşünüp olaylardan ibret çıkarabilenler için bu olağanüstü olayda ayetler vardı.

25. ayet önemli bir konuya dikkat çeker: "Siz gerçekten, Allah'ı bırakıp dünya hayatında aranızda bir sevgi-bağı olarak putları (ilâhlar) edindiniz." Ayette geçen "sevgi bağı **(mevedde)**" birleştirici unsur, sevgi sebebi, asabiyet, dayanışma, birlik ruhu gibi anlamlara gelir. Rum sûresinde (30/21) kadın ile erkek arasındaki "şefkat"le beraber iki temel bağ arasında sayılmıştır. Bu çerçevede "sevgi bağı"nın iki anlama gelebileceğini söyleyebiliriz:

a) Asabiyet ve dayanışmanın simgesi. Bu put, sembolik nesne, ikon veya başka şey olabileceği gibi bir ülkü, merkezileştirilmiş değer ve ideoloji de olabilir;

b) Sevilenin putlaştırılması, herkesin sevmesi ve etrafında toplanması için yüceltilmesi. Bu da sevgili, lider, çıkar birliği, gayrişahsi varlık vs. olabilir.

Hz. İbrahim'in kavmi putperest idi, putları aralarında sevgi bağı unsuru olarak kullanıyorlardı. Bu demektir ki, putların atıfta bulunduğu sembol birlik ve beraberlik, aralarında sosyal ortak bağı oluşturuyordu. Tabii ki bir arada yaşamak durumunda olan insanlar toplumsal hayatlarını devam ettirebilmek için ortak paydalara, üzerinde anlaştıkları bazı değerlere lüzum hissederler. Peki, bu ortak paydalar veya değerler ne olmalıdır? Mü'minler için ortak paydaların referans çerçevesi tevhid inancı, risalet, ahirete ilişkin ahlaki sorumluluklar, ilahi hükümlerin birlikte yaşanması, ümmetin birliği ve insanlığın hayra ve maruf olana çağırılıp kötülüklerden ve münkerden sakındırılmasıdır. Doğru değerlerin kaynağı Allah'ın vahiyleridir. Bozulmamış fıtrat (vicdan) bunu teyit eder. Bozulmuş fıtratın ve nefsin kontrolüne girmiş bulunan aklın doğruyu bulmayıp gerçeklere teslim olmaması için insan vahyin yol göstericiliğine ihtiyaç hisseder ki, verili gerçeği hak ve hakikate göre değiştirebilsin. Müslümanların dünyadaki misyonu budur.

Şu var ki aynı toplumda inanmayanlar, inkârcılar da olabilir. Mü'minler inanmayanlarla -eğer saldırgan değillerse- hukuk temelinde sözleşme imzalarlar ki bu türden topluluklara "muahid" denir. Herkes bir başkasının hak ve hukukuna saygı göstererek dinine, dininden kaynaklanan değerlere ve hayat tarzına göre yaşar. Görüş ve değer ayrılığına dayalı ihtilaflar konusunda son hükmü ahirette Allah verecektir. Dolayısıyla kimse bir başkasını kendi değerlerine ve hayat tarzına mecbur edemez, etmeye kalkışmamalıdır.

Putatapıcılığın esas alındığı bir toplumda ise putlar sevgi bağı oluşturuyorsa, adaletten ve hakkaniyetten yoksun bir sosyal dayanışma, siyasi birliği ve bir arada yaşamayı mümkün kılmaz. Bu ancak baskı rejimlerinde mümkün hale

getirilebilir, bu da uzun ömürlü olmaz. Hz. İbrahim'in kavminde putlar ortak paydayı ve dayanışma ruhunu sembolize ediyorlardı. Sahte değerlerden gücünü alan bir dayanışma ve üzerine inşa edilmiş birlik ideolojisi tabiatında çatışmayı barındırır; çünkü adalet ve hakkaniyet bu değerlerle tesis edilemez. Zaten inkârı, sapkınlığı, adaletsizliği ve haksızlığı kurumsallaştırdıkları için iktidar seçkinleri (mele', mütref ve müstekbirler) ilahi hükümleri değil, putları veya putların simgelediği değerleri ortak payda haline getirip topluma empoze ederler.

Burada bir olan Allah'a inanan ve ilahi hükümlere göre hayatlarını tanzim etme azminde olanların inkârcılar ve suçlu günahkârla ortak değerler oluşturup bir arada yaşayabilirler mi sorusu önem kazanır. Çağımızda sıkça dile getirildiği üzere "Din, mezhep, dil, ırk farkı olmaksızın evrensel değerler etrafında toplanıp kardeşçe ve eşit haklara sahip olarak yaşayabiliriz" söylemi ne kadar geçerli? Hiç kuşkusuz dil, ırk veya bölge farkının bir önemi yoktur. Mezhep farkı ise eğer mezhep kaynağını Kur'an ve Sünnet'e dayandırıyor, farkını asla ve usule göre ortaya koyabiliyorsa mezhep farkı meşru ve hatta gereklidir. Ancak din farkı temeldir; aynı dinden olmayanlar arasındaki ilişkiler farklılaşır. Müslümanlar inkârcılar ve günahkârla ideolojiye, toprağa, geçmişe-tarihe veya ortak bir geleceğe atıfta bulunarak ortak değerler etrafında birleşemezler. Her dinden ve her inançtan topluluklarla barış içinde yaşayabilirler, bunun ön şartı gayrimüslimlerin Müslümanlara karşı saldırgan davranmaması ve aralarında bir arada yaşamanın çerçevesini çizen bir sözleşmenin bulunmasıdır. Bunun tarihteki somut örneği Efendimiz (s.a.)'in Medine'de ortaya çıkardığı Medine Vesikasıdır. (Bkz. 60/Mümtehine, 8-9.)

Sahici değer dindir, evrensel insani değerler, uluslararası hukuk sözleşmeleri dinle uyuştuğu ölçüde kabul görürler. Din, inansın inanmasın herkesi aynı potada tutmaz, herkesi eşdeğer saymaz. Eğer din belirleyici değilse, herkesi eşdeğer sayıyorsa, bu artık sahici din olmaktan çıkmış, hümanist bir kültür formuna dönüşmüş demektir.

Sahte değerleri sevgi bağı kılıp toplumsal hayatı bu çerçevedeki kültürel değerler üzerine oturtanlar kıyamet günü birbirine düşecekler ya dünyada çıkar çatışması içinde hâkim zümreler kendi aralarında birbirlerini lanetleyecekler veya onları baskı ve sömürü altında tutanların lanetine maruz kalacaklardır. Allah'ın birliği inancı, ilahi mesaj ve hükümleri ortak değer kabul etmeyip sahte değerleri birleştirici unsur görenlerin ahirette barınma yerleri ateş olacaktır.

26. ayette şöyle buyrulmaktadır: **"Bunun üzerine Lut ona imân etti ve dedi ki: "Gerçekten ben, Rabbime hicret edeceğim. Çünkü şüphesiz**

O, güçlü ve üstün olandır, hüküm ve hikmet sahibidir." Saffat sûresinde (37/83-113), kavmiyle olan çatışması sonucunda yurdunda kalamayacağını anlayan İbrahim aleyhisselâmın hicret etmeye karar verdiği anlatılmaktadır. Sadece iki yoldaşı vardır; eşi Sara (Sâriye) ve Haran'ın oğlu yeğeni Lut. İbrahim aleyhisselam, Filistin bölgesine doğru Allah'a hicret etmek üzere yola koyulur. Rabbinden umutludur, O, ona yeni imkânlar açacak, yeni yollar gösterecektir. Burada "Ben Rabbime hicret edeceğim" diyen Lut aleyhisselam görünmektedir. Tefsirciler, bunun İbrahim'e atıf olduğunu düşünmektedirler. Bu mümkün olduğu gibi, "Allah'a hicret etmeye" karar verenin Lut olması da muhtemeldir, zira İbrahim aleyhisselâmla birlikte o da fesat toprağı olan yurdundan ayrılma kararını vermektedir.

Burada bir soru var: Lut sonradan mı peygamber seçildi? Yoksa Lut'un Hz. İbrahim'e iman etmesi, tek tük de olsa amcasına (veya dayısına) inananların kendilerini gizlemek zorunda olduğu azgın bir toplumda Hz. İbrahim'in yanında yer aldığını cesaretle açıklamayı göze alması mı? İkinci ihtimal daha kuvvetlidir, zira ilkini kabul edecek olursak, bu bizi Lut'un, ateşin Hz. İbrahim'i yakmadığını görünceye kadar –haşa– "imansız" olduğu fikrine götürebilir.

Hz. İbrahim'in Rabbine hicret etmeye karar vermesi, artık kendi kavmi içinde yaşamayacağını anlayıp ilahi tebliği başka yerlere götürmeye, tevhid inancını daha merkezi ve müsait bir yerden yayma kararını vermesi demektir (60/Mümtehine, 4). Nitekim tevhid mayasının tuttuğu sonra görülecektir, Yüce Allah İshak ve Yakub'u ona bağışlayacak, tevhid inancını onlar yayma görevini üstleneceklerdir. Tabii ki ilk oğlu İsmail aleyhisselam da aynı görevi üstlenmiştir. Ayet indiği ortam ve zaman itibariyle Hz. Peygamber'e uzak mesafeden yakın bir hicreti ima etmektedir. Efendimiz de Mekke'nin son dönemlerine doğru artık doğup büyüdüğü şehirde yaşayamayacağını anlıyordu (bkz. 8/Enfal, 30).

وَلُوطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖٓ اِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ اَحَدٍ
مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾ اَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ وَتَأْتُونَ
فِي نَادِيكُمُ الْمُنْكَرَ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ اِلَّآ اَنْ قَالُوا ائْتِنَا بِعَذَابِ اللّٰهِ
اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ رَبِّ انْصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ
﴿٣٠﴾ وَلَمَّا جَآءَتْ رُسُلُنَآ اِبْرٰهِيمَ بِالْبُشْرٰى قَالُوٓا اِنَّا مُهْلِكُوٓا اَهْلِ هٰذِهِ
الْقَرْيَةِ اِنَّ اَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ اِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ اَعْلَمُ

بِمَنْ فِيهَا لَنُنَجِّيَنَّهُ وَاَهْلَهُ اِلَّا امْرَاَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَلَمَّا اَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ اِنَّا مُنَجُّوكَ وَاَهْلَكَ اِلَّا امْرَاَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٣٣﴾ اِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَى اَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٣٤﴾ وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَا اٰيَةً بَيِّنَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٣٥﴾

28. **Lut da; hani kavmine demişti: "Siz gerçekten, sizden önce âlemlerden hiç kimsenin yapmadığı 'çirkin bir utanmazlığı' yapıyorsunuz."**

29. **"Siz,** (yine de) **erkeklere yaklaşacak, yol kesecek ve bir araya gelişlerinizde çirkinlikler yapacak mısınız?" Bunun üzerine kavminin cevabı yalnızca: "Eğer doğru söylüyor isen, bize Allah'ın azabını getir" demek oldu.**

30. **Dedi ki: "Rabbim, fesat çıkaran** (bu) **kavme karşı bana yardım et."**

31. **Bizim elçilerimiz İbrahim'e bir müjde ile geldikleri zaman, dediler ki: "Gerçek şu ki, biz bu ülkenin halkını yıkıma uğratacağız. Çünkü onun halkı zalim oldular."**

32. **Dedi ki: "Onun içinde Lut da vardır." Dediler ki: "Onun içinde kimin olduğunu biz daha iyi biliriz. Kendi karısı dışında, onu ve ailesini muhakkak kurtaracağız. O** (karısı) **arkada kalacak olanlardandır."**

33. **Elçilerimiz Lut'a geldikleri zaman o, bunlar dolayısıyla kötüleşti ve içi daraldı. Dediler ki: "Korkuya düşme ve hüzne kapılma. Karın dışında, seni ve aileni muhakkak kurtaracağız. O ise, arkada kalacaktır."**

34. **"Şüphesiz biz, fasıklık yapmalarından dolayı, bu ülke halkının üstüne gökten iğrenç bir azap indireceğiz."**

35. **Andolsun, biz akledebilecek bir kavim için orada apaçık bir âyet bırakmışızdır.**

27-35 arası ayetler kümesinden Lut aleyhisselâmın elçi olarak gönderildiği toplumda neredeyse kimsenin kadınların yüzüne bakmadığı, başka bir deyişle cinsel istek duymadığı anlaşılmaktadır. Lut aleyhisselâmın ilahi tebliğle görevli kılındığı toplumun başat günahı eşcinselliktir. Kur'an'ın ilgili ayetlerinin zahirinden (bu sûreden ve 7/A'raf, 80. ayetinden) beşeriyetin tarihinde eşcinselliğin ilk defa bu kavim arasında ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Ancak

bu sapkınlığın kitlesel manada mı ilk defa bir halkın hayatında görüldüğü sorulmaya değer. Eğer bu manada anlamak icap ederse, bu demektir ki Sodom ve Gomorre'den önce de eşcinsellik yaşanmış ancak bu düzeyde kitlesel ve aleni günah boyutuna ulaşmış değildir.

29. ayette dikkat çekilen iki nokta var: Biri "**Yol kesmek**", diğeri "**topluluk halinde eşcinsellik yapmak**" yani eşcinselliğin toplumsallaşması. Yol kesmeyi eşkıyalık şeklinde anlayanlar olduğu gibi nesillerin kesilmesi şeklinde anlayanlar da var ki, konunun özüne bu daha uygun düşmektedir. Çünkü türümüzün bu gezegende devam edebilmesi için erkek ve kadının bir araya gelip aile kurması gerekir. Erkek-erkek (eşcinsellik) veya kadın-kadın (lezbiyen) ilişki nesli kesintiye uğratır. "**Her bir araya gelişte çirkinlikler yapacak mısınız?**" ifadesinden de eşcinsellerin her bir araya gelişlerinde artık utanmaksızın bu çirkin günahı işledikleri, alenileştirdikleri anlaşılmaktadır. (Ayrıca bkz. 4/Nisa, 15-16; 7/A'raf, 80-84; 11/Hud, 77-83; 15/Hicr, 53-74; 26/Şuara, 160-174; 27/Neml, 54-59; 66/Tahrim, 10.)

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۙ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ
الْآخِرَ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٣٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ
فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَا وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ
مَسَاكِنِهِمْ ۖ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا
مُسْتَبْصِرِينَ ﴿٣٨﴾ وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ ۖ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَىٰ
بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ ﴿٣٩﴾ فَكُلًّا أَخَذْنَا
بِذَنْبِهِ ۖ فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا ۚ وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ ۚ
وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ ۚ وَمِنْهُمْ مَنْ أَغْرَقْنَا ۚ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ
وَلَٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٠﴾

36. Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik). **Böylece dedi ki: "Ey kavmim, Allah'a kulluk edin ve âhiret gününü umut edin ve yeryüzünde bozguncular olarak karışıklık çıkarmayın."**

37. Ancak onu yalanladılar; bunun üzerine onları amansız bir sarsıntı yakaladı, böylelikle kendi yurtlarında diz üstü çökmüş olarak sabahladılar.

38. **Ad'ı ve Semud'u da** (yıkımauğrattık). **Gerçek şu ki, kendi oturdukları yerlerden size** (durumları) **belli olmaktadır. Kendi yaptıklarını şeytan süsleyip-çekici kıldı, böylece onları yoldan alıkoydu. Oysa onlar görebilen kimselerdi.**

39. **Karun'u, Firavun'u ve Haman'ı da** (yıkıma uğrattık). **Andolsun, Musa onlara apaçık delillerle gelmişti ancak yeryüzünde büyüklendiler. Oysa onlar** (azaptan kurtulup) **geçecek değillerdi.**

40. **İşte biz, onların her birini kendi günahıyla yakaladık. Böylece onlardan kiminin üstüne taş fırtınası gönderdik, kimini şiddetli bir çığlık sardı, kimini yerin dibine geçirdik, kimini de suda boğduk. Allah onlara zulmedici değildi ancak onlar kendi nefislerine zulmediyorlardı.**

Şuayb aleyhisselam Medyen halkına elçi olarak gönderilmiş, onları Allah'ın birliğine ve düzgün bir hayata davet etmişti. Bu konu çeşitli sûrelerde değişik yönleriyle anlatılmaktadır. (Bkz. 7/A'raf, 85-93. ayetlerin açıklaması ve ilgili atıflar). Medyen halkı onu dinlemeyince büyük bir sarsıntı ile yerle bir oldular. A'raf sûresinde sarsıntıyı ifade etmek üzere kullanılan "**recfe**" ile 37. ayette kullanılan "**sayha**" hakikatte aynı olayı anlatmaktadır. **Recfe** sarsıntı, **sayha** çığlık, kulakları sağır eden patlama veya kuvvetli gürültüdür. Medyen halkının yıkıcı bir depremle yok oldukları anlaşılmaktadır. Büyük veya yıkıcı depremler öncesinde muazzam bir gürültü meydana gelir. Yurtlarında dizüstü sabahlamış olmaları muhtemelen depremin gece vakti vuku bulduğunu göstermektedir.

"Ad ve Semud" kavminin de başına gelen aynıdır. Onlar da yapıp ettiklerinin cezası olarak helak edildiler. (Daha geniş bilgi için bkz. 7/A'raf, 65-79. ayetlerin açıklaması ve ilgili atıflar.) 38. ayet Ad ve Semud kavmiyle ilgili ilginç bir noktaya dikkat çekmektedir: "Kendi yaptıklarını şeytan süsleyip-çekici kıldı, böylece onları yoldan alıkoydu. Oysa onlar görebilen kimselerdi." Bu kavim "**mustabsır**" idi, tutturdukları yolun nereye varacağını görüp kestirebiliyorlardı. Yani yaptıklarının yanlış ve hatalı olduklarını biliyorlardı. Fakat şeytan onlara yaptıklarını çekici kılıyor, bir türlü kendilerini söz konusu hata ve yanlışlardan, günahkâr, yıkıcı, yozlaştırıcı alışkanlıklardan ve hayat tarzından alıkoyamıyorlardı. Kültürlü kimselerdi ama cahil idiler, cahiliye hayatı yaşıyorlardı. Bile bile kendilerini yıkıma uğrattılar. Tıpkı sigaranın kesin sağlığa zararlı olduğunu bilen birinin yine de içmeye devam edip sonunda kansere yakalanması gibi.

Karun, Firavun ve Haman'ın başına gelenler de aynı cinstendi. Musa aleyhisselam onları kibirleri konusunda uyardı, dinlemediler. Gaflet içinde kalarak yeryüzünün mülk ve hâkimiyetini temellük edeceklerini zannettiler, sonunda

büyük bir azaba uğratıldılar. (Daha geniş bilgi için bkz. 28/Kasas, 3-83. ayetlerin açıklaması ve ilgili atıflar.)

40. ayet inkârcı ve suçlu günahkâr (mücrim) kavimlere verilen azabın şekillerini anlatmaktadır: Kiminin üzerine gökten taş yağdı (meteor yağmurları), Lut aleyhisselâmıngünahkâr kavminde görüldüğü gibi. Kimi yıkıcı depremlerle yok oldu. Kimi yerin dibine göçtü, ani toprak kayması. Kimi suda boğuldu, Nuh aleyhisselâmın tufanı veya Firavun ve ordusunun Kızıldeniz'de boğulması veya Seylü'l arim felaketi gibi. Kime hangi ceza verilmişse müstahak olduğu içindir. Toplu azap, suçlu günahkâr (asi ve mücrim) toplumların yapıp ettiklerinin karşılığıdır, Allah kimseye haksız yere azap vermez, hakikat-i halde onlar inkâr ve günah bataklığına saplanmak suretiyle kendi nefislerine zulmediyorlardı.

مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اِتَّخَذَتْ بَيْتًا وَاِنَّ اَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤٢﴾ وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا اِلَّا الْعَالِمُونَ ﴿٤٣﴾ خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٤﴾

41. Allah'ın dışında başka veliler edinenlerin örneği, kendine ev edinen örümcek örneğine benzer. Gerçek şu ki, evlerin en dayanıksız olanı örümcek evidir; bir bilselerdi.

42. Allah, kendi dışında hangi şeye taptıklarını şüphesiz bilir. O, güçlü ve üstün olandır, hüküm ve hikmet sahibidir.

43. İşte bu örnekler; biz bunları insanlara vermekteyiz. Ancak âlimlerden başkası bunlara akıl erdirmez.

44. Allah gökleri ve yeri hak olarak yarattı. Şüphesiz, bunda imân edenler için bir âyet vardır.

Kişi, nesne, ideoloji veya çıkar olsun, Allah'tan başka koruyucu-dost (veli) edinenler kendilerine "**örümcek evi**" gibi bir sığınak yapmışlardır. Örümceğin evi dayanıksızdır, ufak bir darbe ile yıkılır. **Ankebut** dişi örümceğe denir, erkeğine verilen isim "**ankeb**"tir. Dişi örümcek çiftleşmeden sonra erkeğini öldürür, kendi evine çekilir ama evi yakın dostlarına da ölüm tuzağı olur, oraya giren sinekler ve böcekler ölür. Örümceğin aile hayatı dramatiktir. Ayet-i kerime mucizevi olarak örümcek ağına "**beyt** (ev)" demiştir. Burada kinaye yoluyla aile hayatına göndermeler bulunmaktadır. Hayvanlar içinde örümce-

ğin aile bağlarının zayıf olması aile kuramamasının sebebidir. Kendisi özerk yaşayıp uzun ömür sürmek ister, ne var ki yavruladıkları yumurtadan çıkmadan kendisi de ölür. İlk yavru, diğerleri yumurtadan çıkmadan yer, böylelikle aile bağları kurulamaz. "Örümceklerin çiftleşmesinde erkek örümcek, daima ölümle karşı karşıya kalır. Dişinin sırtında bir madde erkeği kuvvetli bir cazibe ile kendine çeker. Çiftleşme zamanında erkek örümcek çeşitli hareketlerle dişiye açlığını unutturmaya çalışır. Amacı güvenliğini tehlikeye atmadan neslini devam ettirecek çiftleşmeyi gerçekleştirmektir.

Sıçramalarla yaptığı bu hareketlere *örümceğin sevgi dansı* denir. Bu yüzden dişi örümceğe açlığını unutturmak için dans yaparken ondan uzak durmaya da dikkat eder. Zira bir anda yakalanmak tehlikesi vardır. Bazıları, çiftleşme öncesi dişi örümceğe bir böcek ikram ederek açlığını giderir. Bir tehlike kalmadığını anlayınca dişiye yaklaşır. Açlığını hatırlayan dişi, erkeği yemeyi düşündüğü için, erkekler çiftleşmeden sonra hemen kaçarlar. Genelde erkek, dişi aramaktan, sevgi dansından ve çiftleşmekten yorulduğu için dişi için çiftleşme sonrası en yakın protein kaynağı olarak görülür ve birçok örümcek kaçmaya fırsat bulamadan dişi örümceğe yem olur (Vikipedi).

Bu şu demektir: İnsanın varlık dünyasındaki esaslı sorunu güvenliktir, Allah'tan başka kime dayanırsa dayansın sonunda uğrayacağı akıbet örümceğin ördüğü evin ölüm tuzağına düşmektir. Ayetin erkek "**ankeb**"i değil de dişi "**ankebut**"u örnek vermesi, aile hayatının insan için ne kadar önemli/hayati olduğunu hatırlatır. Ancak asıl bize anlatılmak istenen şudur: Sahte ilahlar, kandıran liderler, kitleleri peşlerinden sürükleyen gurular, starlar takipçilerini tuzağa düşürürler. Allah'a iman, "**emn ve emniyet**"in esasıdır. Mü'minler sadece Allah'a itimat edip tevekkül eder, O'nu hakiki dost, yardımcı, koruyucu, kefil edinirler. Sorun şu ki, yaldızlı laflara, etkin propagandalara, bilimsel yollarla geliştirilmiş telkinlere, medyatik retoriklere kananlar bunun farkına varamıyor, her defasında sinek ve böcekler gibi örümceğin evine girmek isterlerken ölüm tuzağına düşüyorlar.

Tabii ki Yüce Allah kimin kime tapındığını hakkıyla bilir. Güç ve kudret, izzet ve şeref O'nundur; hüküm ve hikmet sahibi O'dur. Kim izzet ve şeref sahibi olmak, varlığın anlam ve amacını doğru kavramak istiyorsa sadece Allah'ı kendine dost edinecektir.

Kur'an-ı Kerim'in bunca kıssayı ve meseli vermesinin sebebi insanların düşünmesini, doğru yolu bulmasını sağlamak içindir. "**Ancak âlimlerden başkası bunlara akıl erdirmez.**" Akıl ile ilim arasında kurulan ilişki dikkate değerdir. Tek başına aklın insanı hakikatin bilgisine ve doğruluğa götürmeyeceği

açıktır. Zira akıl kapasitesi itibariyle sınırlıdır, çoğu zaman da nefsin istek ve tutkularının, insani zaafların derin etkisindedir. Aklın gereği gibi çalışmasını sağlayan ilimdir. Ancak takva sahibi âlimler yani vahiy bilgisini dikkate alanlar akıl erdiriyorsa, bu aklın vahyin ışığında iş gördüğü takdirde varlık üzerindeki tefekkürden, inceleme ve araştırmalardan gerektiği gibi sonuçlar çıkarabileceğini göstermektedir. Bu perspektiften bakıldığında akıl sahibi insan, Yüce Allah'ın gökleri ve yeri hak olarak yarattığını anlar. Varlık âleminde yaratılmış hiçbir mertebe, obje veya canlı sebepsiz, anlamdan ve amaçtan yoksun değildir. Varlık bir hayalden ibaret de değildir. Fizik evren haktır, gerçekliktir, her şeyin bir sebeb-i hikmeti vardır ki, insanın görevlerinden biri bu hikmeti anlamak ve hayatını bu doğrultuda kurmaktır (bkz. 6/En'am, 73).

اُتْلُ مَا اُوحِيَ اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَا تُجَادِلُوا اَهْلَ الْكِتَابِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ اِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا اٰمَنَّا بِالَّذِي اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَاُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَاِلٰهُنَا وَاِلٰهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٤٦﴾ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الْكِتَابَ فَالَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهٖ وَمِنْ هٰؤُلَاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِهٖ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَا اِلَّا الْكَافِرُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهٖ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ اِذًا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾ بَلْ هُوَ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَا اِلَّا الظَّالِمُونَ ﴿٤٩﴾ وَقَالُوا لَوْلَا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَاتٌ مِنْ رَبِّهٖ قُلْ اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاِنَّمَا اَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥٠﴾ اَوَلَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلٰى عَلَيْهِمْ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرٰى لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾ قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللّٰهِ اُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٥٢﴾

45. **Sana Kitap'tan vahyedileni oku ve namazı dosdoğru kıl. Gerçekten namaz, çirkin utanmazlıklar** (fahşa)**dan ve kötülüklerden alıkoyar. Allah'ı zikretmek ise muhakkak en büyük** (ibâdet)**tür. Allah, yaptıklarınızı bilir.**

46. İçlerinde zulmedenleri hariç olmak üzere, kitap ehliyle en güzel olan bir tarzın dışında mücadele etmeyin. Ve deyin ki: "Bize ve size indirilene imân ettik; bizim ilâhımız da, sizin ilâhınız da birdir ve biz O'na teslim olmuşuz."

47. İşte biz sana böyle bir Kitap indirdik. Bundan dolayı kendilerine Kitap verdiklerimiz ona imân etmektedirler. Bunlar (putatapıcılar)**dan da ona imân edecek olanlar vardır. İnkârcılardan başkası bizim âyetlerimizi inkâr etmez.**

48. Bundan önce sen hiç kitap okuyan değildin ve onu sağ elinle de yazmıyordun. Böyle olsaydı, batılda olanlar kuşkuya kapılırlardı.

49. Hayır, o, kendilerine ilim verilenlerin göğüslerinde apaçık olan âyetlerdir. Zulmedenlerden başkası, bizim âyetlerimizi inkâr etmez.

50. Dediler ki: "Ona Rabbinden âyetler (birtakım mucizeler) **indirilmeli değil miydi?" De ki: "Âyetler yalnızca Allah'ın katındadır. Ben ise ancak apaçık bir uyarıcıyım."**

51. Kendilerine okunmakta olan Kitab'ı sana indirmemiz onlara yetmiyor mu? Şüphesiz, bunda imân eden bir kavim için gerçekten bir rahmet ve bir öğüt (zikir) **vardır.**

52. De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O, göklerde ve yerde olanı bilir. Batıla inanan ve Allah'ı inkâr edenler ise, işte onlar hüsrana uğrayanlardır."

45. Vahyedilenden okunması gereken Kitap Kur'an-ı Kerim'dir. Bir sûresine veya bir ayet kümesine kitap dendiği gibi Levh-i Mahfuz'dan vahyedilenlere de kitap denir. Bunun Tevrat ve eklerinin olması uzak ihtimaldir (bkz. 18/Kehf, 27). Hz. Peygamber (s.a.)'e vahyedileni okuyup namazı dosdoğru kılması emredilmektedir. Basit bir mantık yürütme ile namazın dosdoğru kılınmasının eldeki Tevrat metninden öğrenilmeyeceği açıktır. Son vahyi dinin merkezi bir ibadeti olan namazın nasıl kılınacağını öğretmektedir ki bu da vahyin son formu Kur'an'dan başkası olamaz.

Namazın dosdoğru kılınması (ikame edilmesi) erkânına uygun, haşyetle, takva duygusuyla ve okunan ayet ve dualar üzerinde tefekkür edilerek kılınması demektir. Bu şekilde kılınan namaz insanları hayâsızlıklardan, adi-aşağılık işlerden, suç ve günahlardan, zulüm ve hak ihlallerinden korur, alıkoyar. Zira kendi içinde tutarlı olması gereken insan bir yandan günde beş vakit Allah'ın huzuruna çıkıp namaz kılacak, dua edip O'nu zikredecek diğer yandan kötülüklere, hayâsızlıklara, haksızlıklara, kısaca günahkâr bir hayata devam edecek, bu

mümkün olmaz. Birinden birinin hayatını şekillendirmesi gerekir. Bu çerçevede "*iki zıt bir arada barınmaz*" denmiştir. 45. ayet namazla birlikte Allah'ı zikretmenin en büyük ibadet olduğunu belirtir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Ne dersiniz! Birinizin kapısının önünde bir dere aksa da, hergün bu derede beş defa yıkansa, vücudunda hiç kir kalır mı? İşte beş vakit namaz da böyledir. Allah beş vakit namazla günahları silip yok eder*" (Buhari, Mevakit, 6; Müslim, Mesâcid, 283).

"**Zikrullah**"ın namaz olduğunu, Kur'an okumak ve üzerinde tefekkür etmek anlamına geldiğini söyleyenler olmuştur ki, her ikisi de netice itibariyle Allah'ın zikrini hedeflemektedir. Namazda insan bittabi Allah'ı zikretmektedir (bkz. 20/Taha, 14 ve 62/Cuma, 9). Efendimiz (s.a.) "*Allah'ı zikreden ile zikretmeyen arasındaki fark diri ile ölü arasındaki fark gibi olduğunu*" belirtmiştir (Buhari, Daavat, 65). Yüce Allah kullar her ne yapıyorsa hepsini hakkıyla bilir. Kim samimiyetle dua edip Allah'ı zikrediyor veya riya ve gösteriş yapıyor O'na gizli değildir.

Mekke döneminin sonlarına doğru indiği rivayet edilen sûrede 46. ayet Kitap ehliyle karşılıklı münasebetin genel çerçevesini çizmektedir. Bu hem Mekke'de az da olsa bulunan Hıristiyanlar ve Mekkelilerin temas halinde olduğu Yahudilerle hem Habeşistan'a hicret eden Müslümanlara oradaki Hıristiyanlarla olan ilişkilerine ışık tutmaktadır. Fakat uzak mesafeden hicretin vukuundan sonra doğrudan temasın sağlanacağı Yahudilerle ve ileride Hıristiyan topluluklarla olan ilişkinin de esasını çizen önemli parametreleri ihtiva eder.

Buna göre ilke olarak itap ehli Yahudi ve Hıristiyanlarla gereksiz yere polemiklere, cedel ve tartışmalara girilmeyecektir. Bir hakikatin ortaya çıkmasına matuf olmak üzere tartışmaya girilecekse bu en güzel tarzda olmalı (bkz. 16/Nahl, 125. ayetin açıklaması). İki dini geleneğin kaynağı aynı olduğundan kaynağı itibariyle Müslümanlar Tevrat ve İnicil'e ilk indirildikleri halleriyle inanırlar, hükümlerine saygı gösterirler (bkz. 2/Bakara, 136). Kitap ehlinden asla kendilerine hoşgörü gösterilmeyecek, onlarla iyi ve dostane ilişkiler kurulmayacak kesimler "**zulmedenler**"i yani hak ve hukuk ihlal edenleri, Müslümanlara hayat hakkı tanımayanları, topraklarına ve zenginliklerine göz dikenleri, işgalcileri, inançlarına saygı göstermeyenleridir. Bunun dışında Müslümanlar ile kitap ehli arasında ortak sorunlar karşısında ortak sorumluluklar üstlenilebilir, ortak noktalar bulunabilir ki bunun da esası "**müşterek kelime**"dir (bkz. 3/Âl-i İmran, 64).

47. ayette vahyin indiği sırada az da olsa bazı Yahudi ve Hıristiyanların iman edeceklerine atıf vardır. Ancak daha geniş perspektiften ele alındığında, kıyamete kadar gelecek nesillerde kitap ehlinden hakkı ve hakikati arayan insanların Kur'an mesajıyla karşılaşıp doğru anladıklarında iman edecekleri belirtilmek-

tedir (bkz. 28/Kasas, 52-53). Benzer şekilde Allah'a ortak koşanlar içinden de iman edenler çıkacaktır. Allah'ın apaçık ayetlerini inkârcılardan başka inkâr etmez, onlar hertürlü nimetten yararlanıyorlar fakat nimetlerin yaratıcısını saymıyorlar, O'na şükretmeyi kibirlerine yedirmiyorlar. Allah'ı tanımamak yani inkâr zihni derin zaafa işaret olduğu gibi, ahlaki düşüklüğü de ifade etmektedir.

Bu Kur'an Allah'tan gelen vahiydir, onu peygamber uydurmuş, kaleme almış değildir. Daha önce kitap okumazdı, yazı yazmasını bilmezdi, ümmi bir insandı. Bunca bilgi, haber ve hükümleri kendi aklıyla bulup ortaya çıkarması mümkün değildir, bu beşerin gücünü aşar. 40 yaşına kadar Mekke'de yaşayan ve herkesçe tanınan Hz. Peygamber (s.a.) eğer okuma yazma bilseydi, bu tür konularla uğraşan, bilgi toplayıp başkalarıyla fikir alış verişinde bulunan biri olsaydı Mekkeliler bunu hemen dile getirir, itirazlarını bu temel üzerinde yaparlardı. Onlar da biliyor ki Hz. Peygamber ümmi bir insandır. (Vahiy, ümmilik ve deistlerin iddialarıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. 10/Yunus, 38-39; 16/Nahl, 103 ve 25/Furkan, 4-5. ayetlerin açıklaması.)

48. ayet bize Kur'an-ı Kerim'in peygamber tarafından "**yazılmış bir metin**" olmadığını göstermektedir. Hermönetikçiler ve tarihselciler, Kur'an'ı tarihsel ve toplumsal durumların ürünü kabul ettiklerinden kimisi açık, kimisi ima ile Kur'an'ın peygamber tarafından kaleme alınmış veya kâtiplere dikte ettirilmiş bir "**metin**" olduğu fikrini telkin etmektedirler. Kur'an eğer bir metin ise onu yazan vardır, yazarı da içinde yaşadığı toplumun kültürel ve sosyo ekonomik şartlarından etkilenmiş biri olur. Kur'an peygamberlerin vahiy ile kalplerine ilka edilen ilimdir. Peygamberler kendi akli imkânları ve güçleriyle kaynağa ulaşıp bilgi alamazlar, kalplerine vahiy meleği Cebrail aleyhisselam tarafından ilka edilir. Ancak peygamberlere samimiyetle inanıp vahiyler üzerinde tefekkür eden ve gösterildiği üzere amel edenlerin kalbine de ondan bir şeyler akar. Onların vahiy ile teması doğrudan değil Kur'an ve peygamber üzerindendir. Vahiy ile irtibatı olmayan düşünür ve filozoflar varlık âleminin müteal, batın ve öte boyutlarından yoksun oldukları için gerçek manada kalpleriyle akledip düşünen arifler, hikmet ehli bilgeler sayılamazlar. Bu hakikati inkâr edenler ve hayatlarından zulmü, haksızlığı, sömürü ve ahlaksızlığı söküp atmayanlar Kur'an'dan gerektiği gibi istifade edemezler, tebliğ ettiği hakikati inkâr ederler. (7/A'raf, 157-158.)

Böyleleri işin aslı veya özüyle ilgilenmedikleri için bağlamı değiştirip olağanüstü olaylar isterler. Asıl büyük olay, mucize Kur'an'ın vahyedilmiş olması, muhtevası, mesajı ve belagatidir. Dilerse yüce Allah mucizeler gösterir, bu onun tasarrufunda olan bir iştir; ama buna gerek yok. Kim hak ve hakikatin peşinde

ise Kur'an okusun, üzerinde tefekkür etsin ve onunla amel etsin. Bu kitaba inanacak kimseler için rahmet ve öğüt vardır. (Vahiy yerine mucize talebiyle ilgili bkz. 6/En'am, 37 ve 17/İsra, 59. ayetlerin açıklaması.) Uzun uzadıya tartışmaya hacet yok! Şahit olarak Allah yeter. O her şeyi çok iyi bilir. Hakikat şu ki inkâr edenler eninde sonunda hüsrana uğrayacaklardır (6/En'am, 19; 13/Ra'd, 43).

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلَا اَجَلٌ مُسَمًّى لَجَاءَهُمُ الْعَذَابُ وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٣﴾ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٥٤﴾ يَوْمَ يَغْشٰيهُمُ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٥﴾ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّ اَرْضِي وَاسِعَةٌ فَاِيَّايَ فَاعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾

53. **Azap konusunda senden acele** (davranmanı) **istiyorlar. Eğer adı konulmuş bir ecel** (tayin edilmiş bir vakit) **olmasaydı, herhâlde onlara azap gelmiş olurdu. Fakat kendileri şuurunda olmadan, onlara kuşkusuz apansız geliverecektir.**

54. **Azap konusunda senden acele** (davranmanı) **istiyorlar. Oysa cehennem, o inkâr edenleri gerçekten kuşatıp-durmaktadır.**

55. **Azabın onları üstlerinden ve ayaklarının altından kaplayacağı gün** (Allah): **"Yaptıklarınızı tadın" der.**

56. **Ey imân eden kullarım, şüphesiz benim arzım geniştir; artık yalnızca bana ibâdet edin.**

Mekkeli müşrikler de kendilerinden önceki inkârcı ve bilinçten yoksun kavimler gibi, elçilerin sözünü ettiği bir azap varsa eğer, bir an önce başlarına gelmesini isteyip bu sayede meydan okumaktadırlar. Azap gelecektir, bunda en ufak bir şüphe yoktur ancak her şeyin bir süresi-zamanı vardır; süre dolup da zamanı geldiğinde azap vuku bulur. O zamana kadar yeryüzünü kendi asli mülkleriymiş gibi kullanan suçlu günahkârlara mühlet veriliyorsa, bu Yüce Allah'ın merhamet ve şefkatinin sonucudur. Belki kendilerini kritik eder de inkâr ve günahlarından vazgeçerler diye onlara mühlet tanınmaktadır. Bilmeliler ki imhal var, ihmal yok! Yüce Allah dilediği anda azabı indirir. Azap aniden geliverir (bkz. 6/En'am, 58-59; 13/Ra'd, 6; 18/Kehf, 58 ve 35/Fatır, 45).

54. ayet azabın geliş tarzı konusunda dikkate değer bir perspektif vermektedir: "Oysa cehennem, o inkâr edenleri gerçekten kuşatıp-durmaktadır." (bkz. 9/Tevbe, 49.) Cehennem kıyametin kopmasından sonra devreye

girecek azap yeridir. Bu böyledir, çünkü hangi suç ve günahı işlemiş olursa olsun, hiç kimse Büyük Mahkeme'de yargılanmadan cezasının infazına geçilmeyecektir. Herkes hesabını verip cezası kesildikten sonra oraya gidecektir. Ayet ise sanki şimdi, dünya hayatını yaşıyorlarken cehennem onları kuşattığını ifade etmektedir. 55. ayette üstlerinden ve ayaklarının altından onlara "**yaptıklarınızı tadın**" dendiğinde aslında günahları dünyada onların azabı olmuş demektir. İnkârcıların yaşadıkları çok yönlü sıkıntılar, başlarına gelen musibetler, düçar oldukları çatışmalar, kaygılar, kriz ve depresyonlar, panikataklar ve ıstıraplar onların cehennemleridir. Bu da yapıp ettiklerinin sonucudur, eğer akıllarını kullanıp Allah'a itaat etselerdi huzurlu bir hayat yaşar, ahirette de onları bekleyen yakıcı cehennem ateşi değil, cennet olacaktı.

Tabii ki inananların da başlarına bazı sıkıntılar gelir, çeşitli sınavlara tabi tutulurlar. Ancak mü'minlerin yaşadığı sıkıntılar ile inkârcıların yaşadıkları arasında temel fark var. Mü'minler sıkıntı yaşayıp sabrettikçe olgunlaşır ve cenneti kazanırlar, inkârcılar ise dünya sıkıntısı yanında çok daha acıklı olanı cehennemde kendilerine yer açılmasına sebep olurlar. Bu durumda inananların mesela yaşadıkları ülkelerde sıkıntı içinde yaşaması, baskılar altında bulundurulması eğer tahammül sınırlarını aşar boyutlar kazanıyorsa, yurtları ile inançları arasında bir tercih yapacaklardır. Allah'ın arzı geniştir, bütün yeryüzü O'nundur. Burada yaşayamıyorlarsa başka yerde yaşayabilirler (4/Nisa, 97-99; 39/Zümer, 10). Önemli olan inancın korunması, açığa vurulması, yaşanması ve başkalarına sorumluluk bilinciyle aktarılabilme özgürlüğünün sağlanmasıdır. Sûrenin indiği Mekke'nin son dönemlerinde durum tam da öyleydi.

كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ اِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
نِعْمَ اَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿٥٨﴾ اَلَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٥٩﴾ وَكَاَيِّنْ
مِنْ دَآبَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اَللّٰهُ يَرْزُقُهَا وَاِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٠﴾

57. Her nefis ölümü tadıcıdır; sonra bize döndürüleceksiniz.

58. İmân edip salih amellerde bulunanlar; onları, içinde ebedi kalıcılar olarak, altından ırmaklar akan cennetin yüksek köşklerine muhakkak yerleştireceğiz. (Salih) **amellerde bulunanların ecri ne güzeldir.**

59. Ki onlar, sabredenler ve Rablerine tevekkül edenlerdir.

60. Kendi rızkını taşıyamayan nice canlı vardır ki onu ve sizi Allah rızıklandırır. O, işitendir, bilendir.

57. ayette **"Her nefis ölümü tadıcıdır; sonra bize döndürüleceksiniz"** buyrulmaktadır. Yeryüzünde hiçbir canlı ebedi değildir. Bitkiler tomurcuklanır, toprağı yarar, filiz verir; hayvanlar doğar büyür ve ölür. İnsanlar için de genel geçer olan kanun (adetullah) budur. Her insan ölecektir. İnananlar da inanmayanlar da, iyiler de kötüler de, adil olanlar da zorbalar da, sadece Rabbinin hoşnutluğunu arayanlar da, dünyaya sımsıkı yapışanlar da ölürler, öleceklerini bilirler. Diğer canlılar öleceklerini bilmezler, sadece insan öleceğini bilir ve bu onun ontolojik kaygı, endişe, çatışma ve panikatakların temel sebebini teşkil eder. Ölüm herkesi eşitler. Her hastalığın çaresi bulunabilir, ölüme çare bulunmaz. Tıp, bilim ve teknolojideki gelişmeler hangi seviyeye çıkarsa çıksın, ölüm gerçeğini insan hayatından çıkarıp atamazlar.

Bu kesin hakikate rağmen, kimileri ölümü yenebileceklerini düşlerler. Yahudi asıllı yönetmen StanleyKubrick, insan olarak sorunlarımızın öleceğimizi bilmemizden kaynaklandığını söyler. Günün birinde son nefesi verecek olmamız sorunlarımızın sebebidir. Çünkü ölüm çaresizliğimizi ifade ediyor. Ona göre bütün sorunlar ölümsüzlüğe kavuştuğumuzda ortadan kalkmış olacak. Kubrick'e göre, ölüme bir hastalık gözüyle bakabiliriz. Ölümle ilgili perspektifimizi değiştirebilirsek, hastalıklara çare bulduğumuz gibi ölüme de çare bulacağız. Kubrick, en geç 150 sene içinde hücreleri gençleştirmek suretiyle yaşlanmanın durdurulacağı, ölüme de çare bulunacağı ümidindeydi. Ancak Kubrick veya aynı iddia peşinde olan Ray Kurzweil'ın ihmal ettikleri gerçek şu ki, ölüme çare bulunsa da, gezegenimizdeki tabii ve ekolojik hayat başka gezegenlere, mesela birinci derecede güneşe bağlıdır. Fizik kuralı olarak, enerji yüklü olan her cisim günün birinde enerjisini tüketir; güneşin sönmesiyle birlikte gezegenimizin de bir kömür parçasına döndüğünü düşünelim, ölümsüzlüğü yakalayan insan nasıl hayatını sürdürecek? Diğeri sürekli üreyen insanoğlu, günün birinde yüzmilyarlara baliğ olur, gezegene sığmaz olur, kaçınılmaz biçimde bir kısmını, tabii ki zayıfları gezegenin dışına atma lüzumu ortaya çıkacaktır. Mars veya başka gezegende hayat olabileceğini düşünenler, dünya gezegeninden uzayın derinliklerindeki diğer gezegenlere ebediyyen göç edip hayatlarını sürdüremezler. Hiç kimse ölüme çare bulamaz, çünkü "Yaşatan da, öldüren de O'dur." (10/Yunus, 56.)

Eğer dünyaya olan bağlılık ve tutku, dünyevi zevkler, lezzetler ve hazlardan kaynaklanıyorsa, asıl ebedi âlemdeki hayatta sunulacak çok daha yüksek kalitedeki zevklere, lezzet ve hazlara yatırım yapmak gerekir. Bu da ancak dünya

hayatının fani olduğu bilgisine sahip olup hikmet ve marifet üzere ebedi hayata hazırlanmakla kazanılır. Ölüm ebedi yok oluş değil, geçici yerden, gurbetten asıl yurda zorunlu hicrettir. Kuşkusuz ki, aramızdan ayrılanlarla bir daha karşılaşacağız. Efendimiz (s.a.), hem yüce Allah katında belki işe yarar diye, hem de günün birinde onlarla karşılaşacağımız hakikatini göz önünde tutarak "Ölülerinizi hayırla (iyiliklerle) anınız" buyurmuştur. (Tirmizi, Cenâiz, 34.)

Hakikat bu ise o zaman insanın kaygılanması, korkması, özellikle dünyaya yapışıp kalması gerekmez. Akıllı insan, asıl ölümden sonra, mezarın ötesinde kendisini nelerin beklediğini düşünüp ona göre hayatını tanzim eden kimsedir. Her nimetin ve her fiilin hesabı sorulacak. Ne bize sunulan nimetler bedelsizdir ne yapıp ettiklerimiz karşılıksızdır. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 185. ayetin açıklaması.)

İnancını koruyup ölenleri bekleyen büyük bir ödül vardır, o da altından ırmaklar akan cennetlerde kendileri için hazırlanan köşklerdir. Bu güzel bir ecirdir. Bunu hak etmişlerdir, çünkü zorluklar, çileler çekmiş olsalar da sabretmişlerdir, imanlarından taviz vermemişlerdir ve âlemlerin Rabbi'ne tevekkül edip O'na itimat etmişlerdir. Kucağında yaşamakta olduğumuz tabiata dikkatlice baktığımızda görürüz ki nice hayvan rızkını, yiyeceğini sırtında taşımıyor, herhangi bir yerde stok yapmıyor. Ama yine de yüce Allah onu rızıklandırıyor. Rızkını sırtında taşımayan bir kuşu, kaya içindeki bir kurdu rızıklandıran yüce Allah, kendi yurdunda yaşadığı sıkıntılar, baskılar karşısında başka yere hicret etmeyi göze alan bir mü'mini de unutmaz, onu çaresiz bırakmaz, rızkını gönderir. Nitekim Mekke'yi terkettikleri takdirde büyük geçim sıkıntısı çekecekleri kaygısı yaşayan bazı sahabiler Medine'ye hicretten sonra ayakta kalmaya devam ettiler, sabretmelerinin karşılığını bir süre sonra gördüler, muhacir olarak geldikleri şehirde iktidar ve imkân sahibi oldular (bkz. 4/Nisa, 97-99). Yüce Allah, en ufak bir iniltiyi işitir, kimin ne durumda olduğunu bilir.

وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ فَأَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾ اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ
عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ إِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٢﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ
مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ قُلِ الْحَمْدُ
لِلّٰهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾ وَمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ
وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾ فَإِذَا رَكِبُوا
فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجّٰيهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ

يُشْرِكُونَ ﴿٦٥﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا اٰتَيْنَاهُمْ وَلِيَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾
اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا اٰمِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ اَفَبِالْبَاطِلِ
يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَكْفُرُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ
كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ اَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾
وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَاِنَّ اللّٰهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٦٩﴾

61. **Andolsun, onlara: "Gökleri ve yeri kim yarattı, güneşi ve ayı kim emre amade kıldı?" diye soracak olursan, şüphesiz: "Allah" diyecekler. Şu hâlde nasıl oluyor da çevriliyorlar?**

62. **Allah, kullarından dilediğine rızkı yayıp-genişletir**(ve) **kısar da. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir.**

63. **Andolsun onlara: "Gökten su indirip de ölümünden sonra yeryüzünü dirilten kimdir?" diye soracak olursan, şüphesiz: "Allah" diyecekler. De ki: "Hamd Allah'ındır." Hayır, onların çoğu akletmiyorlar.**

64. **Bu dünya hayatı, yalnızca bir oyun ve** '(eğlence türünden) **tutkulu bir oyalanmadır.' Gerçekten âhiret yurdu ise, asıl hayat odur. Bir bilselerdi.**

65. **Onlar gemiye bindikleri zaman, dini yalnızca O'na 'halis kılan gönülden bağlılar' olarak, Allah'a yalvarıp yakarırlar. Ama onları karaya çıkarıp kurtarınca, hemen şirk koşarlar.**

66. **Kendilerine verdiğimiz** (nimetler)**e nankörlük etsinler ve yararlanıp-metalansınlar diye. Ancak onlar yakında bileceklerdir.**

67. **Görmediler mi ki, çevrelerinde insanlar kapılıp-yağma edilirken, biz Harem'i güvenilir** (ve dokunulmaz) **kıldık? Yine de onlar, batıla inanıp Allah'ın nimetlerine nankörlük mü ediyorlar?**

68. **Allah hakkında yalan uydurup iftira edenlerden veya kendisine hak geldiği zaman onu yalan sayandan daha zalim kimdir. İnkâr edenlere cehennem içinde bir konaklama yeri mi yok?**

69. **Bizim uğrumuzda cihat edenlere, şüphesiz yollarımızı göstereriz. Gerçekten Allah, ihsan edenlerle beraberdir.**

Mekke müşrikleri Allah'ın varlığına inanıyorlardı, ateist veya agnostik değillerdi. Dahası Allah'ın gökleri ve yeri yarattığını da itiraf ediyorlardı. İtiraz ettikleri ana konu bir elçiye vahyin gelmiş olması, elçinin tebliğ ettiği dinin dünya

hayatını düzenlemeye kalkışmasıdır. Onlar bunu kabullenmek istemiyorlardı. Ancak Kur'an-ı Kerim Allah inancı ile dünya hayatının Allah'tan özerkleştirilmek istenmesi konusu arasında temel bir çelişki, bir tutarsızlık olduğunu belirtmektedir (31/Lokman, 25). Varlık âlemini Allah yaratmışsa, bütün varlık O'nun mülküdür ve kendi mülkünde O'nun hükümleri geçerli olmalıdır. Nasıl bizler bir başkasının evinde, arazisinde dilediğimiz gibi tasarrufta bulunma hak ve yetkisine sahip değil isek, yüce Allah'ın mülkünde de keyfimizce tasarrufta bulunamayız, bu mülkün hakiki ve asıl sahibine meydan okumaktır.

Mülk O'nun ise rızkı veren de O'dur. Dilerse yayıp genişletir, bollaştırır veya kısar da. Bunda gözettiği bir hikmet vardır. Yağmur yağdırmayacak olursa toprak kurur, ürün vermez, kıtlık başlar (2/Bakara, 164). Bu tasarrufunda O'na engel olabilecek kimse düşünülebilir mi? Elbette ki hayır! (Bkz. 13/Ra'd, 26.) Müşrikler de bu temel gerçeği itiraf eder. Böyle ise o zaman sadece O'na hamd etmek gerekir. Hamd ve şükrün belirtisi, sadece dille ifade edilir olması değil, ilahi iradeye teslimiyet, İslami emir ve yasaklara gönülden ve samimiyetle itaat etmektir. Düşünebilen insanlar böyle yapar ama insanların çoğu akıl etmiyor, doğru tarzda düşünemiyor.

Düşünebilseler ölümün her can için mukadder olduğunu gördükleri gibi, dünya hayatının geçici olduğunu da görüp anlayacaklar. İnsan gaflete düşüp tutkularının esiri olur, dünya hayatının oyalayıcı olduğunu, oyun ve eğlenceden öteye geçemediğini unutur. Bütün zevkler tüketilir, bütün lezzetler belli düzeyde kalır. Çünkü asıl hayat, baki âlem ahiret yurdudur. Dünyanın kendisi gibi zevk ve lezzetleri de sınırlı ve geçicidir. Yüce Allah mutlak hâkimdir, her şeyi tasarrufu altında tutmaktadır, kudretinin yetmeyeceği bir şey yoktur. Denizde fırtınaya yakalanıp da ölüm tehlikesi geçirenler refleksif olarak Allah'tan, üstün bir Güç'ten, kendilerini aşan bir Kudret'ten yardım talep ederler, ruhları insiyaki olarak kendini bir koruyucunun himayesi altına almasını diler; yalvarır yakarır. Kurtulunca da tuhaf bir biçimde kimin kendisini tehlikelerden kurtardığını unutur. Denizde kurtarıcı olan karada ve havada da kurtarır, yardım eder (bkz. 10/Yunus, 22-23). Burada dikkat çekici bir nokta var: Normal ortamda Allah'ı unutmaya yatkın olan nefs, tehlike anında O'nu hatırlar. Demek ki O vardır ama nefs O'nu yok sayar, çünkü koyduğu hükümler, nefsi istek ve tutkularını dilediği gibi kullanmaktan alıkoyar.

67. "**Görmediler mi ki, çevrelerinde insanlar kapılıp-yağma edilirken, biz Harem'i güvenilir** (ve dokunulmaz) **kıldık? Yine de onlar, batıla inanıp Allah'ın nimetlerine nankörlük mü ediyorlar?**" Kâbe'nin Mekke'de olması, Mekke'nin kalbi Harem'in dokunulmaz kılınması tarih boyunca orada yaşayan-

lar açısından büyük bir onur ve imtiyaz sayılmıştır. Mekke'de yaşayanlar tarih boyunca bunun imtiyazına sahip olmuşlardır. Neredeyse dünyanın her yerinde, özellikle yakından bildikleri Arap yarım adasında güvenlik yokken, güçsüzler ezilir, insanlar kaçırılır, malları-mülkleri yağmalanır ve esir alınırlarken, Kureyşliler güvenlik içinde yaşadılar. Kâbe'nin kutsallığı onları korudu.

İslamiyet'ten önceki dönemde de Mekke'yi saldırılardan koruyan, bu şehri güvenli kılan Allah'tır. Hz. İbrahim'in bu kutsal mekânla ilgili duası, "Burasının güvenli bir yer kılınması" idi (14/İbrahim, 35). "**Hatf**" kavramında, kişilerin içinde bulundukları durumlarını; sahip oldukları sosyal, siyasi ve iktisadi konumlarını kaybetmeleri anlamı da vardır (28/Kasas, 57.)

Mekkeliler, bu büyük bağış ve imtiyazın karşılığında Allah'a gerektiği gibi kulluk edip (106/Kureyş, 1-4) Mekke'nin ve Kâbe'nin onurunu yükseltecekleri ne, Ev'ini putlarla kirlettiler, O'na ortaklar koştular ve Elçisi'ne olmadık zorluklar çıkardılar. Söz konusu ilahi bağışın karşılığı bu olmamalıydı (9/Enfal, 26).

Bunun tek bir tanımlaması olabilir, o da "**nankörlük**" yani "**nimete küfran**"dır. Türkçede kullandığımız "**Nimete küfran**" deyimi bu ayetten alınmadır. İşte Mekkeli müşrikler bu türden zihni ve ruhsal bir düşüşe uğramış, Allah'ın kendilerine verdiği eşsiz nimete nankörlük yaparak karşılık vermişlerdi.

Durum bu merkezde iken hak ve hakikati inkâr edip Allah'a yalan yere bir takım sıfatlar isnat edenler, yanlış kanaat ve imajlar oluşturanlar büyük zulüm işlemektedirler. Bunlara cehennemde kötü bir yer hazırlanmıştır. Yüce Allah'a kavuşacağını umup bu yolda cehd ve mücahede içinde olanlar Allah onları kendisine, hak ve hakikate ulaştıracak yollar gösterir. İşin başı ve sonu sahih iman ve salih amel, doğru düşünce ve hayat tarzında, adalet ve dürüstlükte kararlılıktır. Kendi başına teori veya söylem bir şey ifade etmez, söz ve düşüncelerin eylemle, pratik ve somut hayat tarzlarıyla desteklenip beslenmesi lazım. Güzel ameller kalbin üzerindeki pasları siler, ayna gibi parlatır. Her bir pasın silinmesi varlığı daha iyi, net ve berrak biçimde aynada yansıtır. Bu yüzden cehd ve mücahede hak ve hakikate ulaşmanın en etkili ve güvenilir yoludur. Sûrenin 6. ayetinde belirtildiği üzere kim cihad ederse kendi lehine ve faydasına cihad etmiş olur.

Ankebut (29) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

30- Rum Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 60 âyettir. İnşikak (84) sûresinden sonra, Ankebut (29) sûresinden önce indirilmiştir. İsmini 2. ayette geçen "Rum" kelimesinden almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

الٓمٓ ﴿١﴾ غُلِبَتِ الرُّومُ ﴿٢﴾ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ﴿٣﴾ فِي بِضْعِ سِنِينَ لِلّٰهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٤﴾ بِنَصْرِ اللّٰهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٥﴾ وَعْدَ اللّٰهِ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ وَعْدَهُ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾

1. **Elif, Lam, Mim.**
2. **Rum** (orduları) **yenilgiye uğradı.**
3. **Yakın bir yerde. Ama onlar, yenilgilerinden sonra yeneceklerdir.**
4. **Birkaç yıl içinde. Bundan önce de, sonra da emir Allah'ındır. Ve o gün mü'minler sevineceklerdir.**
5. **Allah'ın yardımıyla. O, dilediğine yardım eder. O, güçlü ve üstün olandır, esirgeyendir.**
6. (Bu,) **Allah'ın va'didir; Allah, vadinden geri dönmez. Ancak insanların çoğu bilmezler.**

1 Elif, Lam, Mim. Bazı sûrelerin başında yer alan Huruf-u mukattaa ile ilgili Bakara sûresinin başında (2/1) geniş bilgi verilmiştir.

2-4. ayetler Sasaniler karşısında ağır yenilgiye uğramış bulunan Rumların kısa süre içinde yani birkaç sene içinde galip geleceklerini haber vermektedir. "Rum"dan kastedilen Doğu Romalılar yani Bizanslılardır. Konstantin'in IV.

Yüzyılda Hıristiyanlığı kabul etmesiyle Hıristiyanlık Balkanlar'dan İran'a ve Kafkasya'ya kadar yayılmış, bu arada Sasani hâkimiyeti altındaki Hıristiyanlar da Bizans'a sempati ve yakınlık duymaya başlamışlardı. İki büyük devlet hemen hemen her yerde rekabet edip savaşıyorlardı. Heraklius'un başında olduğu Bizanslıları, başlarında Hüsrev Perviz'in bulunduğu Sasani ordusu miladi 613'te büyük bir yenilgiye uğratmış, bunun sonucunda Sasani orduları Şam ve Kudüs'ü ele geçirdikten sonra Mısır'a kadar ulaşmışlardı (619); Anadolu ise 615'te neredeyse hâkimiyetleri altına geçmiş bulunuyordu. Öylesine güçlenmişlerdi ki Bizans'ın kapılarına dayanmış, Kadıköy'e kadar gelebilmişlerdi.

Her büyük savaş veya jeostratejik ve politik kırılma gibi bu olay da çevre bölgelerde derin etkilere yol açmıştı. Sasanilerin üstüste gelen zaferleri Mekke'de müşrikleri sevindiriyor, Bizanslıların yenilgisi de ehlikitap olmaları hasebiyle Müslümanları da üzüyordu. İşte bu sırada inen ayetler –ortada somut belirtiler olmamasına rağmen– mucizevi bir dille kısa zamanda "birkaç yıl içinde", hem de "yakın bir yer"de Rumların Sasanileri yeneceklerini kat'i bir dille haber veriyordu. Kur'an dilinde geleceğe ilişkin bir olay di'li geçmişle (mazi) ifade ediliyorsa vukuu bulması kesin demektir. "Rum (orduları) yenilgiye uğradı" ama yakın bir yerde ve yakın zamanda galip geleceklerdir. "Yakın bir yer" olarak tercüme ettiğimiz "edna'l arz" Araplara en yakın Rum bölgesi veya Rumlara en yakın Arap bölgesi demektir. "Birkaç yıl içinde" diye çevirdiğimiz "bid'" 3 ila 9 yılı ifade eder. Nitekim rivayetlere göre Bedir savaşı sırasında (miladi 624) ayetlerin haber verdiği gibi Rumlar Sasanilere karşı büyük bir sefer başlatıp imparatorluğun merkezine girdiler. Bizanslılar kesin zaferlerini 627'de Ninova'da ilan edeceklerdi, bir sene sonra da İranlıların merkezi şehri Destgird'i ele geçirip Kral II. Hüsrev'i tahtından indirip öldürdüler. Ninova da Araplara pek yakın bir bölgedir.

Haberin Medine'ye ulaşması Müslümanları üç yönden sevindirdi: İlki Kur'an'ın gaybten verdiği bir haber doğrulanmıştı, zira bu ayetler indiğinde Mekkeli müşrikler Müslümanlara böyle 'kehanetler'le avunarak teselli bulabileceklerini söylüyorlardı. İkincisi kitapları semavi olan Bizans Hıristiyanları Mecusi olan Sasanilere karşı galip gelmişlerdi. Bunun bir altyapısı vardır, zira samimi Hıristiyanların Müslümanlara karşı daha içtenlikli ve yakın bir tutum içinde oldukları Kur'an-ı Kerim'de belirtilmektedir (bkz. 5/Maide, 82; 6/En'am, 114). Her ne kadar Maide ve En'am sûreleri Medine'de inmişse de Müslümanlar Kur'an'ın fışkırdığı vahiy pınarının İncil'le aynı pınar olduğunu biliyorlardı. Üçüncüsü ve belki en önemlisi Müslümanlar Bedir'de düşmanları Kureyşli müşriklere karşı galibiyet kazanmışlardı.

Varlık âleminde ve maddi tabiatta cereyan eden her olay nasıl yüce Allah'ın bilgisi ve iradesi dışında değilse, tarihte sürüp giden olaylar da O'nun emri ve tedbiri altındadır. Bizanslıların yenilgisinde ve galibiyetlerinde bir hikmet ve amaç vardır. Bir sebebe mebni olarak birileri galip gelir diğerleri kaybeder. Allah da bir sebebe ve hikmete mebni olarak dilediklerine yardım eder. Ancak yüce Allah'ın zorbalara, inkârcı ve haksızlık yapanlara yardım etmediği açıktır. Güç, kudret, üstünlük, şeref ve izzet O'nundur, esirgeyen ve koruyan o'dur. Bu Allah'ın va'didir, Allah vadinden geri dönmez. (Bkz. 13/Ra'd, 31.)

Şu var ki insanların çoğu bu hakikati bilmiyor, tarihin kendi avuçları içinde dilediklerı gibi yoğurabilecekleri hamur olduğunu zannediyorlar. İnsanları bu yanılgılara sürükleyen en önemli sebep dünya hayatından yalnızca zahir olanı bilmekle yetinmeleridir. Oysa eşyanın ve sürüp giden olayların "burada olan"ı aşan müteal/aşkın; "görünen/zahir olan"da içkin-mündemiç ve "şimdi olan"ın öte'ye uzanan boyutları vardır. Hiçbir şey zahiri görüntünün işaret ettiği yüzeysel tabakadan ibaret değildir. Müteal, batın ve öte boyutlar bir araya geldiğinde hakikat ortaya çıkar. Söz konusu üç boyutu veya birini görmezlikten gelip eşya ve olaylar hakkında bilgi sahibi olmaya çalışmak basit düzeyde malumat toplamaktan başka işe yaramaz.

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۖ وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ ﴿٧﴾

7. Onlar, dünya hayatından (yalnızca) **dışta olanı bilirler. Âhiretten ise gafil olanlardır.**

Ragıb el İsfahani, "gaflet" kelimesinin ezberde az tutulan veya yetersiz dikkatten dolayı meydana gelen unutma (sehv) hali olduğunu söyler. Kaf sûresinde (50/22) bu manada kullanılmıştır. Fakat kelimenin devenin uçurumun kenarında gözüne ilişen bir ot tutamına kanıp ona yönelmesiyle de ilgisi var. Deve güvenli yoldan sapacak olsa kendini uçurumdan atma gibi bir riskle karşı karşıya kalacaktır. İnsanın dünya hayatında daimi olarak zihninde tutması gereken hakikat ile dünyanın zevk ve nimetlerine kendini kaptırması, asıl yurdunu ve yapması gereken şeyleri unutması bunun gibidir.

Deve metaforuyla anlatılmak istenene en iyi örnek maymuna kurulan tuzaktır. "Asya'da maymun yakalamak için Hindistan cevizi oyulur ve iple bir ağaca veya yerdeki bir kazığa bağlanır. Hindistan cevizinin altına ince bir yarık açılır ve oradan içine tatlı bir yiyecek konur. Bu yarık sadece maymunun elini açıkken sokacağı büyüklüktedir. Yumruk yaptığında elini dışarı çıkaramaz. Maymun tatlının kokusunu alır almaz, yiyeceği yakalamak için elini içeri sokar

ama yiyecek elindeyken elini dışarı çıkarması artık imkânsızdır. Yumruk yapılmış el, bu yarıktan dışarı çıkmaz. Avcılar gelir ve çılgına dönmüş maymunu kolayca yakalar. Aslında maymunu tuzağa mecbur eden bir şey yoktur. O sadece Hindistan cevizine kendini kaptırmış, ona tutsak olmuştur. Akıl etse elini açıp cevizi bırakacak, elini de kolayca yarıktan dışarı çıkaracaktır. Maymun, yiyeceğe öylesine bağımlıdır ki, bir türlü elini açıp kendini kurtaramaz. Bu örnekten hareketle, bizleri de dünyevi lezzet ve çıkar duygularının esir aldığını, bizi tuzağa düşürdüklerini, hayatımızı farkında olmaksızın gaflet içinde geçirdiğimizi düşünebiliriz. Gaflet halinde devenin uçuruma yuvarlanması, maymunun avcıların eline düşmesi gibi, bizler de açgözlülüğümüz, hırs ve ihtiraslarımızın tutsağı olur, çok daha değerli hazineleri kaybetmiş oluruz.

7. ayette gaflet içinde olanların iki özelliğine işaret eder: Biri "**dünya hayatının zahiri**"ni bilmeleri. Aslında bunu dünya hayatının kabuğu, dış yüzü üzerinde yoğunlaşmaları, odaklanmaları şeklinde de anlayabiliriz. Böyleleri varlığın, dünyanın ve hayatın batınını-iç ve deruni boyutundan tamamen habersizdirler. Yerler, içerler, güzel güzel giyinir, pahalı yerlerde barınır ve bedensel zevklerini tatmin etmekle meşgul olurlar. Servet ve iktidar toplarlar. Lezzet ve zevklerin en yüksek kalitede olanının zahirde, kabukta olanda değil, ahirette olduğunu; tükenmez servet ve iktidarın sadece Allah'a ait olduğunu unuturlar. Bu gafil olmalarının ikinci özelliğini ortaya çıkarır ki, gözlerini dünyaya dikip "şimdi ve burada olan"a odaklananların ahiretten habersiz olmalarıdır. Varlık âleminin ve içindeki şeylerin üç boyutu vardır: Müteal/aşkın, batın/içkin ve öte/ahiret. Birinden habersiz/gafil olan diğer ikisinden de gafildir. Her üç boyutta da yolların tamamı Allah'a çıkar. Tevhid, üç yolun hem başlangıç noktası, hem varış menzilidir.

Gafletten kurtulmak sahih, doğru ve kurtarıcı bilgiyle mümkündür. Fakat bu kuru bir bilginin ötesinde bilinç ve bilgelikle desteklenmiş bilgidir ki, belki buna "marifet ve hikmet" demek doğru olur. Öyle bilgiler var ki gördüklerimizin ötesine geçmiyor, öyle bilgiler var ki bizi gördüklerimizden göremediklerimize yönlendirip götürüyor, öyle bilgiler var ki hiçbir şekilde bizim onlara ulaşmamız, hatta dünya şartlarında beş duyumuzla, aklımız ve sezgilerimizle dahi ihata etmemiz mümkün değildir. Biz dünya şartlarında müteal, batın ve öte boyutlarını bir araya getirme mücahedesi olmakla görevliyiz. Anlam ve amaç, sebep ve hikmet bu üç boyutun birlikte kavranmaya çalışılması ile elde edilir. Hangi bilgi ve malumat düzeyinde olursa olsun ahiretin varlığına inanmayan bir gaflet içindedir. Ahiret hesaba katılmayıp her şeyin zahiriyle yetiniliyorsa, din dünyanın dışına çıkarıldığı sekülarizsayon idrak üzerinde blokaj

kurması anlamına gelir. Bu çerçevede sekülarizasyonun ruhu, aklı, bilinci ve hayatı köreltici etkilerine Allah (tevhid), risalet (vahiy) ve ahiret inancıyla son verilebilir. Bizi ma'rifetünnefs, ma'rifetülhalk ve ma'rifetullah'a götürmeyen bilgi sahih, doğru ve kurtarıcı bilgi olmaz.

اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِيْ اَنْفُسِهِمْ مَا خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُسَمًّى وَاِنَّ كَثِيْرًا مِنَ النَّاسِ بِلِقَآئِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُوْنَ ﴿٨﴾ اَوَلَمْ يَسِيْرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوْا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَاَثَارُوا الْاَرْضَ وَعَمَرُوْهَآ اَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوْهَا وَجَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوْا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿٩﴾ ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِيْنَ اَسَآؤُا السُّوْٓاى اَنْ كَذَّبُوْا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَكَانُوْا بِهَا يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿١٠﴾

8. **Kendi nefisleri konusunda düşünmüyorlar mı? Allah, gökleri, yeri ve bu ikisi arasında olanları ancak hak ile ve belirlenmiş bir süre** (ecel) **olarak yaratmıştır. Gerçekten, insanlardan çoğu Rablerine kavuşmayı inkâr ediyorlar.**

9. **Yeryüzünde gezip dolaşmıyorlar mı? Böylece kendilerinden öncekilerin nasıl bir sona uğradıklarını görsünler. Onlar, güç bakımından kendilerinden daha üstün idiler, toprağı alt-üst etmişler** (ekmişler, madenler, sular arayıp çıkarmışlar) **ve onu, kendilerinin imar ettiğinden daha çok imar etmişlerdi. Elçileri de, onlara açık delillerle gelmişti. Demek ki Allah onlara zulmetmiyordu ancak onlar kendi nefislerine zulmediyorlardı.**

10. **Sonra kötülük yapanların uğradıkları son, Allah'ın âyetlerini yalanlamaları ve alay konusu edinmeleri dolayısıyla çok kötü oldu.**

8. ayeti iki şekilde anlamak mümkündür:

a) kendi nefisleri, özleri, varoluşları ve varlık âlemi (gökler, yer ve ikisi arasında olanlar) hakkında düşünmüyorlar mı?

b) Kendi nefislerinde yani vicdanlarına ve akıllarına müracaat ederek düşünmüyorlar mı? Varlık âlemi hak olarak yaratılmıştır, belli bir süresi vardır yani sonludur. Bu apaçık gerçek konusunda tefekkür edip bir sonuç çıkaramıyorlar mı?

Her iki anlam da mümkün ve hakikatte her iki anlamı bir arada düşün-

mek de mesajın ruhuna aykırı değil. İnsan kendi nefsi üzerinde, yaratılışı, ruh dünyası, iç alemi, duyguları, düşünme tarzı, olaylar karşısında aldığı tutum, dışarıdan aldığı uyarıcılara verdiği tepkiler vb. sayısız konuda sakin ve etraflıca düşündüğünde kendi yaratılışının harikulade bir olay olduğunu, böylesine entegre ve kendi içinde tutarlı bir bütün teşkil eden organizma ve ruh halinin asla kendi kendine oluşmayacağını anlar, böylelikle yaratıcı fikrine ulaşır. Ayet, aynı zamanda insan nefsi ile varlık alemi arasında belli bir korelasyon olduğunu ima eder; birinin mahiyetini anlamak için diğerine bakmak gerekir. Gözünü kendi iç dünyasından dış dünyaya, maddi tabiata, yeryüzü gezegeninin işleyen düzenine, tabiatta varolan hassas dengeye; oradan da göklere, yıldızlara, galaksilere ve belki de tam olarak ihatasına muvaffak olamadığımız büyük sistemlere çevirdiğinde varlık âleminde muazzam bir düzen, hikmet ve anlam olduğunu anlar. Kendi yaratılışı, organizması, iç dünyası yani ruhi hakikatleri üzerinde düşünmesi "ma'rifetünnefstir"; ikincisi üzerinde düşünmesi "ma'rifetülhalk"tır. Bu iki bilgi türü eğer başarılı bir usul ve çaba ile yürütülebilirse arif olan insanı "ma'rifetullah"a götürür.

"**İnsanlardan çoğu Rablerine kavuşmayı inkâr ediyorlar.**" Deist iseler zaten vahye inanmadıkları gibi ahiretin varlığına da inanmıyorlar. İnandığını dil ile ikrar edenlerin çoğu da inançlarının gereğini yerine getirmiyorlar. Rablerine kavuşmayı inkâr edenler ahiretin varlığına inanmayanlardır, çünkü eğer inanacak olsalardı dünya hayatlarını buna göre tanzim ederlerdi. Oysa ahiret yokmuş ve sanki –haşa– Allah yokmuş gibi yaşıyorlar. Allah ve ahiret yoksa her şeyi yapabilirler, inkârcılar ve yoldan çıkanlar da böyle bir dünyada yaşamayı tercih ediyorlar.

Sasaniler Rumları yendiğinde kim bilir ne kadar böbürlenmiş, kibirlenmişlerdi. Ancak uzun sürmeden Rumlar onları yenilgiye uğrattı. Allah "zafer ve Nusret günleri"ni onların elinden alıp düşmanlarına verdi. Gökler, yer ve aradakilerin tümü Yüce Allah'ın bilgisi, iradesi ve kudret eli altındadır. O her şey üzerinde Kahhar'dır, yegâne Galib'tir. Hiçbir şey O'nun bilgisi dışında değildir. Bir toplu iğne ucu kadar nokta Allah'ın kudreti dışında değilse "din-dışı alan" tasavvur edenlerin bu alanda diledikleri gibi yaşayabileceklerini iddia edenler mantıksızca hareket etmiyor mu? Mutlak kudret ve iktidar O'nundur, bunu tarihsel olaylara bakarak da anlamak mümkün. Yeryüzü üzerinde yapılacak bir araştırma bunu göstermeye yetecektir (6/En'am, 6). Bizden önce nesiller gelip geçti, nice büyük imparatorluklar, güçlü devletler, zorba iktidarlar kuruldu; azıp şımardılar, zulmettiler, elçilere karşı çıktılar (12/Yusuf, 109). Yeryüzünü imar ettiler, büyük medeniyetler, göz alıcı yapılar, güç ve iktidarın, zevk ve refahın sergilendiği "teşhir" edildiği "şehirler" kurdular. Bugün hiçbiri mevcut

değil. Kazılar, araştırmalar bunların izlerini, geride kalan eserlerini orta yere seriyor. Bu demektir ki, kendi başına bir umran veya medeniyet peşinde koşmanın manası yok. Sahih dini hayat yaşarken, dini hüküm ve normlar mekânda, maddi evrende tezahür ediyorsa ve fakat her zaman dinin ruhu şehre yön veriyorsa medeniyet caiz ve makbuldür ama kendi başına gaye ve mutlaklaştırılmış faaliyet konumuna çıkartılırsa gurur ve günahın teşhir edildiği cesamete döner. (Umran için bkz. 11/Hud, 61. Ayetin açıklaması.)

Ayet, Mekkeliler elçiye olmadık zorluklar çıkardıklarına güç ve iktidarlarına, servet ve sayılarına güveniyorlarsa, tarihe baksınlar onlardan nice güçlü olanlar yok olup gitmişlerdir, hatırlatmasında bulunmaktadır ki, bu bizler ve kıyamete kadar gelecek bütün nesiller için geçerli bir hatırlatma ve uyarıdır. (Bkz. 22/Hac, 46; 27/Neml 69 ve ilgili atıflar.)

اَللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ
يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٢﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ مِنْ شُرَكَائِهِمْ شُفَعَاؤُا وَكَانُوا
بِشُرَكَائِهِمْ كَافِرِينَ ﴿١٣﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ ﴿١٤﴾
فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ ﴿١٥﴾
وَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْاٰخِرَةِ فَاُولٰٓئِكَ فِي الْعَذَابِ
مُحْضَرُونَ ﴿١٦﴾ فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١٧﴾
وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴿١٨﴾

11. **Allah, yaratmayı başlatır, sonra onu iade eder, sonra da siz O'na döndürülürsünüz.**

12. **Kıyâmet-saatinin kopacağı gün, suçlu-günahkârlar umutsuzca yıkılırlar.**

13. (Allah'a eş koştukları) **Ortaklarından kendilerine şefaatçi olan yoktur; onlar, ortaklarını inkâr ediyorlar.**

14. **Kıyâmet-saatinin kopacağı gün,** (mü'minlerle kâfirler birbirlerinden) **ayrılırlar.**

15. **Böylece imân edip salih amellerde bulunanlar; artık onlar 'bir cennet bahçesinde' 'sevinç içinde ağırlanırlar.'**

16. **Ancak inkâr edip âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı yalanlayanlar ise; artık onlar da azap için hazır bulundurulurlar.**

17. **Öyleyse akşama girdiğiniz vakit de, sabaha erdiğiniz vakit de Allah'ı tesbih edip** (yüceltin)

18. **Hamd O'nundur; göklerde ve yerde, günün sonunda ve öğleye erdiğiniz vakit de.**

Yüce Allah varlık âlemini yoktan, örneksiz ve başkalarından hammadde tedarik etmeksizin yaratmıştır. Yoktan yarattığını yok eder, eski yokluk haline iade edebilir. Bu O'nun tasarrufu dâhilindedir. Tabiat olaylarına dikkatle bakıldığında hayat ve ölümün birbirini takip ettiğini görürüz (2/Bakara, 28 ve 10/Yunus, 4, 34). Yüce Allah yaratır, öldürür, sonra diriltir. Her mevsimde tabiattaki varlıkların durumu değişir. İnsan da belli bir süreliğine bu dünyada bulunuyor, ebedi değildir, dünyayı kalıcı yurdu şeklinde görürse kendini aldatmış olur. Vadesi dolduğunda son nefesini verir, ruhu bu dünyadan ayrılır, kıyametin kopmasıyla diriltilir ve Rabbinin huzuruna çıkartılır.

O gün bazıları için dramatiktir, ümitlerin tükendiği, kişilerin ne yapmaları gerektiğine bir türlü karar veremedikleri bir gün! Bunlar suçlu-günahkâr kimseler yani dünya hayatlarında cürüm işleyen kimselerdir. Mücrimler böyle bir günde perperişan olacak, yıkılacaklardır.

Gökleri, yeri ve kendilerini yaratana güvenip itimat etmiyorlardı, sırtlarını başkalarına dayamayı daha güvenli ve kazançlı görüyorlardı. Bugün ise güvendikleri dağlara karların yağdığını, hiçbirinin işlerine yaramadığını, Allah katında herhangi bir itibar ve değerlerinin olmadığını apaçık görmektedirler.

14. ayette kıyamet günü insanların birbirilerinden ayrılıp dağılacakları belirtilir. Bunun anlamı mü'minler ve inkârcılar birbirlerinden ayrılacaklar demektir. Her biri kendisine hazırlanan yere gidecektir. Mü'minler ve inkârcılar dünyada bir arada yaşıyorlardı ancak şimdi inanca ve eylemlerin niteliğine göre ayrılma vakti gelmiş bulunmaktadır. İman edip salih amellerde bulunanlar kendilerine va'dedildiği gibi 'bir cennet bahçesinde' 'sevinç içinde ağırlanırlar.' İnkâr edip ahirete inanmayanları ise –uyarılıp korkutuldukları gibi– azap beklemektedir.

17 ve 18. ayetlerde "Öyleyse akşama girdiğiniz vakit de, sabaha erdiğiniz vakit de Allah'ı tesbih edip (yüceltin). **Hamd O'nundur; göklerde ve yerde, günün sonunda ve öğleye erdiğiniz vakit de!"** buyrulur. Bilginler arasında bu iki ayetin namaz vakitlerine işaret ettikleri yolunda yaygın görüş vardır. Buna göre "akşama girdiğinizde" akşam ve yatsı; "sabaha erdiğinizde" sabah namazı vakti; "günün sonunda" ile ikindi ve "öğleye erdiğinizde" ile de öğle vakti kastedilmiştir. (Namazın vakitleriyle ilgili bu konu için bkz. 2/Baka-

ra, 238; 11/Hud, 114; 17/İsra, 78-79; 20/Taha, 130; 30/Rum, 17-18. ayetlerin açıklaması.)

Bu vakitlerde Allah tesbih edilecek; kemal sıfatlarıyla anılacak, noksan sıfatlardan tenzih edilecektir. Kalp bunu samimiyetle ve ruhen içselleştirerek yapacağı gibi dil ile de ifade edecek ve ameli hayat da kalbin hissedip dilin ifade ettiklerine uygun olarak şekillenecektir. Kalp, dil ve fiillerin birliği tevhidin insanda tecellisidir. Tek başına kalpte iman yetmez, imanın dilde ve eylemlerde tezahür etmesi gerekir ki hayatı bütünüyle arındırmak mümkün olsun. Kalpte olmayanın dille ifade edilmesi nifaktır, riya ve ikiyüzlülüktür. Kalpte olup de dille ifade edilse bile pratik-somut hayat imana ve ilahi hükümlere göre kurulmadıkça, organlar kalp ve dille eşgüdüm halde hareket etmedikçe kâmil iman tahakkuk etmiş olmaz; kişilikte dramatik bölünmeler meydana gelir. Birlik ve uyum tutarlılığın temel şartlarındandır. Özü ve sözü birbiriyle uyumlu olmayan kimse kişilik parçalanmasına uğramış demektir. İslam tevhid inancıyla insanı kendi içinde tutarlı, varlıkla ve yaratılış gayesiyle uyumlu kılar.

يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١٩﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ ﴿٢٠﴾

19. O ölüden diriyi çıkarır ve diriden ölüyü çıkarır, ölümünden sonra da yeri diriltir İşte siz de böyle çıkarılacaksınız.

20. Sizi topraktan yaratmış bulunması, O'nun âyetlerindendir; sonra siz, (yeryüzünün her yanına) **yayılmakta olan bir beşer** (türü) **oldunuz.**

Tabiatta harikulade olaylar yaşanmaktadır. Bakabilen göz bunları müşahede edebilir. Ölü topraktan diri insan, hayvan veya bitki çıkar. Aksi de öyledir. Ölümden sonra insanın dirilip ayağa kalkması böyle bir olaydır. Bu, tabiatta gözlemlenebilir ortamda vuku bulabiliyorsa, pekâlâ kıyametin kopmasından sonra da dirilişin vuku bulması mümkündür. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 27; 6/En'am, 95. ayetin açıklaması.) Toprak ölü maddedir ancak onun oluşumunu sağlayan Hay olan Allah'tır. Her şeye yaratışını veren ve kendi türüne özgü şekillendiren Yüce Allah türümüzün maddesini, fizyolojik-biyolojik varlığımızı topraktan yarattı, ona ruh üfürdü. Böylece hayat sahibi olduk ve yeryüzünün her tarafına yayılmaya başladık. Bütün bu olaylar O'nun varlığının, kudret ve azametinin işaretleridir. Demek ki biz insanlar Darwinistlerin kurgulayıp iddia ettikleri

gibi zamanın bir kesitinde topraktan mantar gibi dünyanın şu veya bu bölgesinde türemiş değiliz. Şeref ve kıymet sahibi bir baba ve anneden yani Âdem ve Havva'dan doğup dünyanın her tarafına yayılıp dağılmışız.

وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُٓوا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَّوَدَّةً وَّرَحْمَةً ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿٢١﴾

21. Onda 'sükûn bulup durulmanız' için, size kendi nefislerinizden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet kılması da, O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz bunda, düşünebilen bir kavim için gerçekten âyetler vardır.

Eşler arasındaki ontolojik birlik ve yakınlığı Nisa (4/1) ve A'raf sûresinde (7/189) ele almıştık. Eşler arasındaki birliği iki şekilde anlamak mümkün: İlki her ikisinin aynı özden, "bir nefs"ten yaratılmış olması; diğeri kadının erkeğin nefsinden yaratılması. Nisa sûresinde biz ilk görüşün daha isabetli olduğunu anlatmaya çalışmıştık. Bu ayette afakta yani varlık âleminde ve enfüste yani insanın iç dünyasında olduğu gibi, insanlar arasındaki doğru ilişki biçimlerinde de Allah'ın ayetlerinin, varlığının şefkat ve merhametinin tecellilerini gözlemenin, hatta hissederek ve yaşayarak da tespit etmenin mümkün olduğuna atıf vardır. 21. ayet ilginç bir biçimde Allah'ın gözlemlenebilir ayetleri erkek ve kadın ilişkileri üzerinde anlatılır.

Kadın ve erkek birbirinin eşidir (49/Hucurat, 13), biri diğerinin rakibi ve hasmı değil, "öteki beni"dir. Bu ilişki Yüce Allah'ın bize bir rahmet olarak indirdiği Münzel Şeriat'ın tayin ve tespit ettiği kurallar dâhilinde tesis edildiğinde fiilen yaşanarak anlaşılır, sadece ilme'l-yakin veya aynel'l-yakin değil, hakka'l-yakin olarak da tezahür eder. Eşler birbirlerinde "sükûn" bulur, dinlenirler. Erkeğin cinsel olarak daha baskın olduğuna ilişkin klasik tefsirciler arasında yaygın görüş vardır. Ancak kadının da baskın bir cinsel arzuya sahip olmadığını söylemek mümkün değil. Belki erkek isteğini daha açık ifade eder ve cinselliği çağrıştıran görsel her şeyden, söz gelimi kadın bedeninden uyarılabilir. Kadın ise kendisine dokunulmadıkça hemen uyarılmaz. Aynı potansiyelin dışa vurumu konusundaki farklılık, erkeğin kadında sükûn bulması şeklinde bir ifadeye mesnet teşkil etmiş olabilir; bu açıdan rivayet edilen bazı hadislerde eşi arzu beyanında bulunduğunda kadının onu reddetmemesi yönünde önemli uyarılarda bulunulmuştur. Zira eğer erkek kadına göre kendini kontrol etmede daha zaaf içinde bir yaratılışa sahip ise, sükûn bulmadığı tak-

dirde gözü harama kayar, bu da hem ailenin hem toplumun huzur ve barışının bozulmasına sebebiyet verebilir. Yoksa mahiyet itibariyle cinsel arzuların tatmininde erkek ve kadın arasında fark yoktur. Nasıl galeyana gelmiş bir nehrin ulaşmak istediği nihai hedef denize ulaşmak ise, fıtratı itibariyle deniz de ancak kendisine ulaştığında sükûn bulan nehri kendi yatağında kabul eder, bu onun varoluşsal amacını gerçekleştirir.

Sükûnun olmadığı durumlarda huzursuzluk, kaygı, çatışma ve mutsuzluğun olduğu açıktır. Eşler birbirlerine sükûn sağlıyorlarsa bunun karşılıklı olduğunu ve birbirlerine daimi olarak bağlı ve bağımlı yaşamaları gerektiğini göstermektedir. Türümüzün bu gezegendeki devamı neslimizi devam ettirmemize bağlıdır. Neslin devamı da ancak iki cinsin çiftleşmesi ve bu yolla üremesini gerektirir. Kadının erkeğe, erkeğin kadına karşı özerkleştiği ve kopma manasında özgürleştiği beşeri durumda sükûn olmayacağı gibi, neslin devamı da mümkün olmaz.

İbn-i Abbas ve Mücahid, ayette geçen sevginin cinsel birleşmeye, şefkatin çocuk sevgisine atıf olduğunu söylemektedirler. Bu ilginç bir tefsir olmakla beraber, sevgi ve şefkatin her iki cins arasındaki kuvvetli bağı ifade etmesine engel değildir. Şefkat ve merhamet eşleri birbirine bağlar, sevgiyi pekiştirir, hatta ahiret hayatında da sürekli kılar. Efendimizden gelen bazı rivayetler bu konuda bize ışık tutmaktadır. Allah'ın Resûlü (s.a.)'ne gelen kadınlar şunu sormuşlardır: "Eşini kaybettikten sonra bir daha evlenen kadınlar, öldükten sonra sonsuz hayatı hangi eşiyle yaşayacaktır?" Efendimiz şu cevabı vermiştir: "Hangi eşi daha güzel ahlaklı ise, onunla yaşayacaktır." Bu güzel ahlakın aynı zamanda eşler arasındaki sükûn, şefkat ve mutluluğun sebebi olduğunu göstermektedir. Bunun yanında sahabe kadınları sadece dünyada değil, kendilerini idrak noktasında sonsuz hayatın yaşanacağı ahirette bile eşsiz düşünmemişlerdir. Demek ki, eşler arasındaki sükûn iki cins arasındaki ilişkinin doğru temelidir, bu temel ahirette de sürecek kadar insana ait fıtri ve ebedi bir haslettir.

21. ayet eşler (erkek ve kadın) arasındaki bu ontolojik ilişkinin üzerinde derin ve etraflıca tefekkür edilecek önemli bir konu olduğunu belirtmektedir. Eğer yaratılışın sırları, erkek ile kadın arasında fıtraten varolan ve sosyal olarak da olması gereken formunun ne olması gerektiği konusunda sağlıklı bir görüşe sahip olmak istiyorsak, ayetin işaret ettiği bu çerçeve üzerinde çok yönlü "tefekkür"de bulunulması gerekir.

وَمِنْ اٰيَاتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْعَالِمِينَ ﴿٢٢﴾

22. Göklerin ve yerin yaratılması ile dillerinizin ve renklerinizin ayrı olması, O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz bunda, âlimler için gerçekten âyetler vardır.

22. ayet insan ırkları, kavim ve etnik grupları arasındaki farklılıkların gökler ve yer gibi Allah'ın varlığına birer işaret ve delil (ayet) olduğuna atıfta bulunmaktadır: "Göklerin ve yerin yaratılması ile dillerinizin ve renklerinizin ayrı olması, O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz bunda, âlimler için gerçekten âyetler vardır." Türümüzün her tarafına yayıldığı yeryüzü rengârenk bir bahçe gibidir, içinde envai türlü renk, dil ve başka beşeri farklar bulunmaktadır. Nasıl göklerde ve yeryüzünde envai türlü canlı yaratılmışsa ve bunlardan insanlar, hayvanlar ve bitkiler toprak üzerinde yaşıyorsa (42/Şura, 29), farklı renk ve dillere sahip insan türü de maddi cevheri itibariyle topraktan yaratılmış ve toprak üzerinde yaşamaktadır. Diller ve renkler Allah'ın birer ayeti, O'na tanıklık eden belgeleri, işaretleridir. Dolayısıyla aralarında ayrımcılığa mesnet teşkil edecek herhangi bir fark söz konusu değildir. Her bir dil veya renk grubunun kendine özgü özellikleri, isimleri ve eğilimleri vardır. Ancak bunların tümü maddi cevherler olup birinin diğerinin üzerinde üstünlük, tahakküm veya hegemonya kurmasına meşru gerekçe teşkil edemez. Tıpkı Veda Hutbesi'nde Efendimizin buyurduğu gibi "Ne beyazın siyaha, ne siyahın beyaza; ne Arap'ın Arap olmayana, ne Arap olmayanın Arap'a üstünlüğü yoktur. Hepiniz Âdem'in çocuklarısınız, Âdem de topraktandır." Her bir renk ve dil grubunun, dolayısıyla tabii hallerde oluşmuş kavim ve toplulukların hakları birbirine eşittir, birine az diğerine daha çok hak dağıtılmaz. Tabatabai, bir dilin alt kolları yani lehçelerinin de "Allah'ın birer ayeti" olduğunu söyler. Binaenaleyh herkesin, her kavim mensubunun kendi dilini özgürce konuşma, her alanda kullanma hakkı vardır. Bu ayette dil ve renk farkının vurgulanmasından şu üç önemli sonucu çıkarıyoruz:

a) Birbirinden farklı olan dil ve renk grupları Allah'ın yaratmasıdır;

b) Hepsinin ontolojik kökeni topraktır;

c) Hepsi Yüce Allah'ın irade ve kudretine, azamet ve hikmetine birer delil ve işarettirler; O'nun hikmetine, kudret ve azametine kanıt teşkil etmektedirler. Göklerin ve yerin yaratılması ne ise insanların aralarındaki farklılıklarla yaratılması da öyledir. (Ayrıca bkz. 35/Fatır, 27-28. ayetlerin açıklaması.)

İnsanlar arasında gözlemlenebilen fark renk ve dillerde hemen anlaşılabilir. Daha yakından aynı dil veya renk grubunun içinde, hatta aynı ailenin kardeş bireyleri arasında dahi önemli farklılıklar vardır. Göz renginden saça, yüz çizgilerinden boylarına ve ses tonuna kadar. Bunlar da yüce Allah'ın kudret ve azametine birer işarettirler, yaratılışta derin hikmet vardır.

Bu hikmeti anlayabilecek, renk ve dil farkına dayanıp ırkçılık, şovenizm ve milliyetçiliklere kapılıp çatışmalara sebebiyet verecek insanlara bütün bu farklılıkların Allah'ın dilemesi olduğunu izah edecek olan âlimlerdir. Âlimler, varlık âlemi ve insan üzerinde vahyin ışığında ve hikmetle araştırma yapıp bilen kimselere denir. "Âlem" üzerinde araştırma ve tefekkür sonucunda elde edilen "ilim" insanı ayetin işaret ettiği "âlim" mevkiine çıkartır. Bu özellikleriyle "Âlimler peygamberlerin varisleridir." (Buhari, İlim, 11; İbn-i Mace, Mukaddime, 17 ; Tirmizi, İlim, 19.)

Tek kimlik üzerine inşa edilen modern ulus (milli) devletlerde, bir takım kavimlerin farklı etnik özelliklerinden dolayı ayrıma tabi tutulması ve bununla ilgili ana dillerini kullanmaktan engellenmeleri Kur'an'ın Müslümanların zihin dünyalarından ne kadar uzağa düştüğünü göstermektedir. Hâlbuki her toplumsal grubun kendini -başkalarına üstünlük ve imtiyaz sebebi saymadığı müddetçe-kendi kavmiyle bilinmesi ve hangi kelime ve kavram zenginliğinde olursa olsun, ana dilini serbestçe ve her alanda kullanması temel İslami haklar arasında yer almaktadır.

وَمِنْ اٰيَاتِهٖ مَنَامُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهٖ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهٖ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنَزِّلُ مِنَ
السَّمَاءِ مَاءً فَيُحْيِي بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ
﴿٢٤﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهٖ اَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْاَرْضُ بِاَمْرِهٖ ثُمَّ اِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً
مِنَ الْاَرْضِ اِذَا اَنْتُمْ تَخْرُجُونَ ﴿٢٥﴾ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ كُلٌّ
لَهُ قَانِتُونَ ﴿٢٦﴾ وَهُوَ الَّذِي يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ اَهْوَنُ عَلَيْهِ
وَلَهُ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾

23. **Geceleyin ve gündüzün uyumanız ile O'nun fazlından** (geçiminizi temin için rızkınızı) **aramanız, O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz işitebilen bir kavim için gerçekten âyetler vardır.**

24. **Size bir korku ve umut** (unsuru) **olarak şimşeği göstermesi ile gökten su indirmek suretiyle ölümünden sonra yeri onunla diriltmesi de, O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz bunda, aklını kullanabilecek bir kavim için gerçekten âyetler vardır.**

25. **Göğün ve yerin O'nun emriyle** (hareketten kesilip olduğu yerde veya bu düzen içinde) **durması da, O'nun âyetlerindendir. Sonra sizi yerden** (toprağın altından) **bir** (kere) **çağırması ile çağırdığı zaman, hemencecik siz** (bir de bakarsınız ki) **çıkarılmışsınız.**

26. Göklerde ve yerde bulunanlar O'nundur; hepsi O'na 'gönülden boyun eğmiş' bulunuyorlar.

27. Yaratmayı başlatan, sonra onu iade edecek olan O'dur; bu O'na göre pek kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce misal O'nundur. O, güçlü ve üstün olandır, hüküm ve hikmet sahibidir.

Varolan kozmik düzende hakikate ve gerçeğe kulak kabartanlar için nice ayetler, işaretler vardır. Bizim dünya hayatımızda kurulu bulunan denge gece ile gündüzün birbirlerini takip etmesine bağlıdır. Birinde dinlenir, diğerinde çalışır çabalar, geçimimizi temin etmeye gayret ederiz. Söz konusu dengeyi biz oluşturmuş değiliz; Yüce Allah'ın fazlı, ihsanı ve bağışının sonucu olarak bize sunulmuştur. Kozmik düzen, tabiattaki denge ve fıtratımız uyumlu olduğu zaman hak ve hakikat üzere olur, Yüce Allah'ın hoşnutluğuna uygun görevlerimizi yerine getirebiliriz. Söz dinleyen, vahiy tebliğlerine kulak kabartan kimseler bunu anlar.

"Geceleyin ve gündüzün uyumanız ile O'nun fazlından (geçiminizi temin için rızkınızı) aramanız, O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz işitebilen bir kavim için gerçekten âyetler vardır" (bkz. 10/Yunus, 67). Bir başka tabii olay şimşeklerin çakması, gökten yere yağmur yağmasıdır. Şimşek kimisini korkutur kimi için arkasından yağmur gelir diye ümitlendirir (bkz. 13/Ra'd, 12). Bu olay üzerinde akıllı insanlar kastedilen hikmet ve faydayı bulabilirler. Gökler ve yer gözlemlenebilen düzen içinde sürüp gitmesi Allah'ın emriyle yani O'nun böyle öngörmesi ve tesis ettiği düzenle mümkün olabilmektedir. Söz konusu kozmik düzen işlerin yürümesini sağlar. Güneş hergün doğar, kademeli bir biçimde yeryüzünü aydınlatır, ısıtır, enerji verir. Gece karanlığı üstümüzü örter ve bunun gibi binlerce kozmik ve tabii olay cereyan eder durur. Eğer bütün bunlar belli bir düzen ve istikrar içinde cereyan ediyor olmasaydı hayat mümkün olmazdı. Açık olan şu ki, bu düzeni biz kendi bilgimiz, irademiz ve kudretimizle tesis etmiş değiliz, devam ettiren de biz değiliz. Biz sadece yaralanıyoruz, bunun da bir sebebi ve hikmeti olmalı.

Bu düzen bir gün sona erecektir, bizler öleceğiz, kıyamet kopacak ve gelen bir çağrı ile bulunduğumuz yerden çıkıvereceğiz (2/Bakara, 28); âlemlerin Rabbinin huzurunda toplanacağız (83/Mutaffifin, 6). Anlaşılıyor ki göklerde ve yerde her ne varsa O'nun mülküdür ve tabi oldukları yasalarla O'na, yaratıcılarına boyun eğmişlerdir. Yaratmayı başlatan sona erdirir, bu O'na pek kolaydır (veya daha kolaydır).

27. ayette zikri geçen "Göklerde ve yerde en yüce misal O'nundur" kısmındaki "misal" Türkçede kullandığımız örnek değil, sıfattır. Ra'd sûresinin (13) 35. ayetinde "cennetin sıfatı" bu kelime ile karşılanmıştı. Buna göre ifadenin

takdiri şöyle olur: Varlık âleminde eşsiz sıfatlar Allah'a aittir. O, güçlü ve üstün olandır, hüküm ve hikmet sahibidir. Biz Yüce Allah'ı bazı isim ve sıfatlarla kavramaya çalışırız ama zihnimizde beliren hangi isim ve sıfat olursa olsun, O zihnimizdeki isim ve sıfatlardan yücedir. Bunun gibi O'nun isim ve sıfatlarını bazı örnekler/misaller üzerinden anlamak isteriz, fakat O bütün örneklerden yücedir, münezzehtir.

ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ أَنْفُسِكُمْ ۖ هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَاءَ فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ فَأَنْتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ ۚ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَهْوَاءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۚ فَمَنْ يَهْدِي مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ ۖ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٩﴾

28. **Size kendi nefislerinizden bir örnek verdi: "Size rızık olarak verdiğimiz şeylerde, sağ ellerinizin mâlik olduklarınızdan, sizinle eşit olup kendi kendinizden korktuğunuz gibi kendilerinden de korktuğunuz** (veya çekinip saygı duyduğunuz) **ortaklar var mıdır? "İşte biz, aklını kullanabilen bir kavim için âyetleri böyle birer birer açıklarız."**

29. **Hayır, zulmedenler, hiçbir bilgiye dayanmaksızın kendi heva** (istek ve tutku)**larına uymuşlardır. Allah'ın saptırdığını kim hidayete erdirebilir? Onların hiçbir yardımcıları yoktur.**

28 ve 29. ayetlerde Allah ile insan arasında kurulmuş olan çarpık, haksız ve tutarsız bir ilişkinin düzeltilmesi için verili/reel durumdan bir örnek verilmektedir. Örnek, vahyin ilk muhataplarının yaşadıkları bir pratiğe atıf olup bu da "efendi-köle ilişkisi"dir. Savaş esiri olan kölelerin herbirinin bir sahibi-efendisi bulunmaktadır. Zamanın icaplarına ve hariçten empoze edilen faktörlere göre kölelik verili bir pratiktir. Ancak belirtmek gerekir ki, İslam kölelik ve cariyeliği asli değil, arızi hüküm ve uygulama kabul etmiştir. Asli olan, savaş sonucunda kölelerin ya güzellikle salıverilmeleri veya takas ya da fidye karşılığında ailelerine, ülkelerine iade edilmeleridir. (Bkz. 47/Muhammed, 4.)

Mücbir şartlara göre elde tutulması halinde, henüz ortada kurumsal, devasa bir devlet, tüzel kişiliği olan bir aygıt bulunmadığından esirlerin devlet himayesinde tutulması mümkün değildir. Bu durumda savaşa katılanlara dağıtılması, toplumsal olarak rehabilite edilip sosyalleştirilmesi ve belli süreçler takip edilerek özgürleştirilmeleri cihetine gidilmesi en akıllıca yoldur. İslam

da bu yolu seçmiştir. Başka bir faktör, esirler şahıslara verilmeyip de sahipsiz bırakılacak olsa hem siyasi olarak güvenliği tehdit ederler, çünkü nihayetinde düşman askerleri olarak elde edilmişlerdir. Hem de geçimlerini temin etmek üzere birer suç aleti haline gelebilirler. Şahıslara dağıtılıp toplumsal koruma altına alınmaları demektir.

Köle-efendi ilişkisi tabii ki doğası gereği eşitsizliğe dayanır. Yine de İslam bunu olabildiğince hafifletmeye çalışmış, bu konuda hayranlık verici hükümler getirmiştir. Söz gelimi kölelerin de efendileri gibi ontolojik olarak eşdeğer olmaları; efendilerinin onları istihdam ederken hak ve hukuklarına riayet edip yediklerinden yedirmeleri, giydiklerinden giydirmeleri, onlara eziyetten kaçınmaları; çalışıp da para karşılığında özgürlüklerine kavuşmak istiyorlarsa onlara bu imkânların tanınması; efendinin işleyebileceği muhtemel suç ve kusurlar karşılığında fidye olarak kölelerin özgürlüklerine kavuşturulmaları vs.

Efendiye de, köleye de rızkı veren Allah'tır. Bir hikmet üzere dağıtım yapmaktadır. (Bkz. 16/Nahl, 71.) Efendi bunu bilir, ne var ki yine de kölesini kendine, malına mülküne, ticaretine veya servetine ortak kılmak istemez. Kölesi ile ticaret ortağı aynı değildir. Biri ortağı, diğeri kölesidir. Böyle iken yaratılmış olması, kendisine rızık verilmesi, hayatı ve ölümü Allah'ın elinde olması hasebiyle nasıl olur da insan ile Allah eşit olabilir, kendisi bir kul-köle iken birileri Allah'a ortak koşulabilir, denk, benzer veya eş tutulabilir? Burada apaçık bir mantıksızlık yok mu? Yüce Allah insanların düşünmesi için bu meyanda misaller-meseller vermektedir. Yakından baktıklarında Allah'a ortak koşanlar yaptıkları şeyin akılsızca, mantıksızca olduğunu anlar, fakat istek ve tutkuları, önyargıları, nefislerinin ruhları ve akılları üzerindeki kontrolü onları hakkı ve hakikati görüp ona teslim olmaktan alıkoymaktadır. Bu yaptıkları –içine düştükleri şirk (31/Lokman, 13)– zulümdür, olması gereken değildir. Zulümde ısrar ettikleri için yüce Allah onları doğru yola erdirmez ve onlara kimse yardımcı da olmaz.

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ۚ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٣١﴾

30. Öyleyse sen yüzünü Allah'ı birleyen (bir hanif) **olarak dine, Allah'ın o fıtratına çevir ki insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratışı için hiçbir değiştirme yoktur. İşte dimdik ayakta duran din** (budur)**. Ancak insanların çoğu bilmezler.**

31. 'Gönülden katıksız bağlılar' olarak, O'na yönelin ve O'ndan korkup-sakının, dosdoğru namazı kılın ve müşriklerden olmayın.

30. ayette üç anahtar terim dikkati çeker: Hanif, din ve fıtrat. Bu üç terim İslam inancından neş'et eden varlık ve ahlak görüşünü temellendirir.

"**Hanif**" meyletmek, eğilim göstermek manasında h.n.f kökünden türeyen bir kelime olup sapkınlık ve sapıklıktan doğruya yönelmeyi ifade eder. Arap dil geleneğinde Hz. İbrahim'in dinine bağlı olup Allah'ın birliğine inanan, putlardan ve ahlaki düşük işlerden uzak kalmaya çalışan kimselere denirdi. İslamiyet'ten önce herhangi bir semavi dine mensup olmasa da putlardan uzak duran hanifler bulunuyordu. Kelime Kur'an-ı Kerim'de 12 yerde geçer. (Bkz. 2/Bakara, 135; 6/En'am 161 ve ilgili atıflar). Hz. İbrahim'in hanif dinini devam ettirenler aynı zamanda fıtratlarını bozmadan yaşama azmini gösterenlerdir. Bu açıdan haniflik aynı zamanda fıtrat dini yani fıtratın kendisinde mündemiç (içkin) bulunan doğruların, hak ve hakikat unsurlarının insanın ahlaki hayatını, tutum ve davranışlarını yönlendirmesidir. Bu çerçevede 31. ayetin dini fıtrat olarak tanımlaması gayet önemlidir. Kurtubi'nin yerinde ifadesiyle haniflikte tahrifata uğramış, neshedilip yürürlükten kaldırılmış bütün dinlerden uzak olarak tam bir itidal ve denge üzere doğruya yönelme anlamı vardır. Bu yüzden dosdoğru, dimdik ayakta duran dine yönelmek (30/43) fıtrata yönelmektir, bu da İslam üzere inanmak ve yaşamaktır.

"**Fıtrat**" kelime manası bir şeyi uzunlamasına yarmak, bir şeyi başlatmak, bir işi ilk defa icat etmektir. Başlangıçtaki yaratılış/yaratış, ilk durum/hal, üzerinde yaratılan form fıtrattır. Yüce Allah'ın insanı üzerinde yarattığı form, beşeri durum onun fıtratı, yaratışıdır. Buna "Allah'ın boyası" demek de mümkündür (2/Bakara, 138). İnsan annesinden Allah'ın kendisini yarattığı durum üzere doğar ki, bu asli, sahih din olan İslamiyet'tir. Bu manada Hz. Peygamber (s.a.) "Her yeni doğan çocuk İslam fıtratı üzere doğar" (Müslim, kader, 22 ve Ebu Davud, Sünne, 17) buyurmuştur. Bebeğin İslam fıtratı üzere doğması ilk yaratışının temiz, saf, bozulmamış, Allah'ın kendisini kodladığı, programladığı şekilde dünyaya gelmesidir. Sonraları anne ve babası yani sosyal çevre ve başka tarihsel ve toplumsal durumlar çocuğu asli fıtratından saptırır, başka mecralara sürükler. Bu çerçevede İbn-i Abbas'ın fıtrata "İslam" anlamını vermiş olması boşuna değildir. Çünkü insanın bir olan Allah'a inanması, ahlaki hayat yaşama istemesi ve kötülüklerden uzak durması fıtrat üzerinden kendisine verilmiş bir haslet, meleke ve yetidir. İnkâr, isyan, günah, ahlaksızlık ve zulüm fıtratı bozar veya bozulmuş fıtratın ürünü insan davranışlarında ortaya çıkar.

Bu tanımlardan hareket ettiğimizde kişinin yüzünü (vech) yani zatını,

özünü Allah'ı birleyen bir hanif olarak dine yöneltmesi aynı zamanda asli ve selim fıtratına dönmesi demektir. Öze dönüş fıtrata, sahih dine dönüşü ifade etmektedir. Bu aynı zamanda ahlakı temellendirir. Çünkü Yüce Allah insanı nasıl yaratmışsa (halk), onun ahlakı o yaratış üzeredir ve yaratışın asli ve tabii düzeniyle yani fıtratla oynanmadıkça kendisi de bozulmaz. Öze dönüş vicdan ve selim aklın ahlaki normlarla birlikte uyum halinde olmasını sağlar. Çünkü insanın ruhunun derinliklerinde hak ve hakkaniyet, adalet, doğruluk, iyilik fıtridir, köklü olarak bulunmaktadır.

Doğru hayat fıtrata ve dine uygun olan hayat tarzıdır. Bu ilahi bir yasa olarak öyle vaz'edilmiştir. Ancak burada dikkatten kaçırılmaması gereken önemli bir nokta vardır: İslam dininin fıtrata uygun bir din olması demek, "fıtri din" olduğu anlamına gelmez. Kimileri, dinin fıtrata uygunluğundan hareketle, kişinin kendi fıtratından neşet eden fikir ve duygulara göre de hareket edebileceğini, fıtratı ona şu veya bu yolu çiziyorsa onu takip ettiğinde İslam'ın manevi mesaj ve maddi maksatlarına uygun yaşayabileceğini iddia etmektedirler, bu doğru değildir. Bizim "ma'ruf ve münker" kavramlarında açıklamaya çalıştığımız gibi (3/Âl-i İmran, 110) fıtri ve akli doğrulukları test edebileceğimiz alan dini somut hükümlerdir. Yani dini hükümler atlanarak temiz fıtrata ulaşılamaz; nasıl nefs aklı kendi amaçları doğrultusunda kullanabiliyorsa (rasyonalizasyon), fıtratı da suistimal ve istismar edebilir. Hatta deneysel olarak biliyoruz ki, dinin hükümlerinin dışına çıkıldığında fıtrat bozulur veya inkâr, isyan ve günahlar, şehvet, tutku, bencillik, haram yiyicilik, zulüm, sömürü ve yalan insanı dini hükümlere karşı duyarsız kılar, bunlar fıtratı bozdukça dinden de uzaklaşılır. Kaldı ki, şeytanın insana düzenleyeceği saldırı biçimlerinden biri onun fıtratını bozmaya çalışmasıdır. O halde Allah'ın vaz'ettikleriyegâne ve doğru seçenektir, başka türlü olamaz; O'nun yaratışında değiştirme yoktur. Allah'ın dini ve insanı üzerinde yarattığı fıtratın dışına çıkıldığında yerlerine ne ikame edilirse edilsin doğruluk olmaz. Fıtratın bozulması zulmün genel geçer olmasına yol açar, her şey tabii dengesini, itidal ve düzenini kaybeder.

Dünyada mutluluk, huzur ve selamet; ahirette kurtuluş ve ebedi mutluluk için samimi ve ihlaslı olarak Allah'a yönelmek, O'ndan korkup sakınmak, O'na en yüksek bilinç seviyesinde kullukta bulunmak, namazı erkânına göre ve haşyetle kılmak ve dikkatli bir biçimde şirkten ve müşriklerden kaçınmak gerekir (bkz. 4/Nisa, 36; 18/Kehf, 110).

مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا ۖ كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٣٢﴾
وَإِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا أَذَاقَهُمْ مِنْهُ رَحْمَةً

اِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا اٰتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ اَمْ اَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا بِهٖ يُشْرِكُونَ ﴿٣٥﴾ وَاِذَا اَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ اِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ ﴿٣٦﴾

32. (O müşrikler ki,) **Kendi dinlerini fırkalara ayırmış ve kendileri de parça parça olmuşlardır ki her grup kendi elindekiyle övünüp sevinç duymaktadır.**

33. **İnsanlara bir zarar dokunduğu zaman, 'gönülden katıksız bağlılar' olarak, Rablerine duâ ederler; sonra kendinden onlara bir rahmet tattırınca hemencecik bir grup Rablerine şirk koşarlar.**

34. **Kendilerine** (nimet olarak) **verdiklerimize nankörlük etsinler diye. Öyleyse metalanıp-yararlanınca, artık yakında bileceksiniz.**

35. **Yoksa biz, onlara ispatlı bir delil indirdik de, o mu O'na ortak koşmalarını söylüyor?**

36. **Biz insanlara bir rahmet tattırdığımız zaman, onunla sevinirler; kendi ellerinin takdim ettiği dolayısıyla onlara bir kötülük isabet ettiğinde, hemen umutsuzluğa kapılırlar.**

32. ayet müşriklerin dinlerini fırkalara ayırdıklarından ve kendilerinin de paramparça olduklarından söz eder. Her bir parça-grup kendi elindekiyle sevinir durur. (Daha geniş bilgi için bkz. 6/En'am, 159). Şu halde insanlar şirkten ve müşriklerden kaçınırken, onların durumuna düşmemeye de dikkat etmelidir. Ancak bu, elbette dini hükümler üzerinde tefekkür edilmeyecek, farklı yorumlar yapılmayacak anlamına gelmez. Bir dinin içinde birden fazla yorum ve içtihat sonucu mezheplerin ortaya çıkması meşru, hatta gerekli ve yararlıdır. Ama bir dinin içinden birden fazla din türetmek ve bununla sevinip diğerlerine üstünlük taslamak gayrı meşrudur. Zira bu hem dine karşı ağır bir suç hem birliği parçalayan bir teşebbüstür (Bkz. 23/Mü'minun, 53.)

33. ayet fıtri olanın bir tür somut bir pratik örneğini vermektedir. İnsanlar birtakım zorluklarla veya tehlikelerle karşılaştıklarında refleksif yani fıtri olarak Allah'a yönelir, O'ndan yardım talep ederler. Fakat üzerlerinden zarar giderildiğinde veya tehlikeyi atlattıklarında Allah'ı unutur, gerektiğinde şirk bataklığına düşerler (bkz. 10/Yunus, 21). Yüce Allah'ın verdiği rahmet, nimet ve ihsanlar insanlarda şükrü arttırmalı, şımarıklığa, azgınlığa ve sorumsuzluğa sebebiyet vermemeli. Nimet ve zenginlik gelir ancak insan bunları yö-

netmesini, elde tutup doğru yolda kullanma becerisini göstermez, bu yüzden günahkâr, isyankâr bir hayat yaşamaya başlar. Nimet zamanında sevinir, sıkıntı zamanında ümitsizliğe kapılır (bkz.4/Nisa, 79; 11/Hud, 10). Oysa ona nimet ve zenginliğin verilmesinin sebebi imtihandan geçirilmesi idi. İmtihanı kazandığında Süleyman aleyhisselam gibi servet ve bolluk içinde yaşar ama asla Allah'ı unutmaz, şükreder durur. Karun gibi olursa her şeyi kendinden bilir, kibirlenir ve isyan eder.

Onları söz konusu yanlış yollara sevkeden Allah'a koştukları ortaklardır. Bir başka deyişle onlara düşünce ve hayat tarzı önerenler, bir yola mecbur eden ulu önderler, dini referans almayan sosyo-ekonomik ve politik sistemler, çoluk çocukları, ailevi veya şahsi çıkar hesapları, ırk ve kavimleri, aşiret ve kabileleri, kısaca Allah'tan başka en yüksek değer mevkiine çıkardıkları her şey. Bunların hakikat değeri yoktur, Allah bu konuda ortak koştukları şeyleri, nesne ve şahısları sağlam, güvenilir bir bilgi ile desteklemiş değildir.

Yine de ortak koşanlar tuhaf bir psikolojiye sahiptirler. İşleri yoluna gidip de nimet ve refaha kavuştuklarında sevinirler ama birtakım aksamalar vuku bulduğunda hemen ümitsizliğe kapılırlar. Oysa iyiliklerin tamamı Allah'tan, kötülükler ise onların yapıp ettiklerindendir (4/Nisa, 79). Bu böyledir kişi bir takım imkân ve avantajlara sahip olduğunda gurura kapılır, Karun gibi her şeyi kendi bilgisi ve zekâsı sonucu elde ettiğini vehmetmeye başlar. Oysa kâinattaki nimetlerin tamamının yaratıcısı, sahibi ve maliki Allah'tır. Zarara uğradığında da ye'se kapılır, suç ve kusuru kendinde aramaz.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣٧﴾ فَآتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رِبًا لِيَرْبُوَا فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوا عِنْدَ اللَّهِ ۖ وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ ﴿٣٩﴾ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ۖ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذَٰلِكُمْ مِنْ شَيْءٍ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٠﴾

37. Görmüyorlar mı ki, Allah, dilediğine rızkı yayıp-genişletir ve kısar da. Şüphesiz bunda, imân eden bir kavim için gerçekten âyetler vardır.

38. Öyleyse yakınlara hakkını ver, yoksula da, yolcuya da. Allah'ın yüzünü (rızasını) **isteyenler için bu daha hayırlıdır ve felaha erenler onlardır.**

39. İnsanların mallarından artsın diye, verdiğiniz faiz Allah katında artmaz. Ama Allah'ın yüzünü (rızasını) **isteyerek verdiğiniz zekât ise, işte** (sevaplarını ve gelirlerini) **kat kat arttıranlar onlardır.**

40. Allah; sizi yarattı, sonra size rızık verdi, sonra sizi öldürmekte, daha sonra sizi diriltmektedir. Ortaklarınızdan bunlardan herhangi birini yapacak var mı? O, şirk koştuklarından münezzeh ve yücedir.

Yüce Allah'ın rızkı dağıtması bir hikmete mebnidir, bu O'nun takdirinde ve elindedir (bkz. 13/Ra'd, 26). Hiçbir canlıyı rızıksız bırakmaz. Yerde debelenmekte olan küçücük bir canlının dahi rızkını halkeder. Ancak kiminin rızkı geniş kiminin ki kısıtlıdır. Her iki durumda da insan sınavla karşı karşıya bulunmaktadır. Rızkı geniş olanlar yakınlara, yoksullara, yolda kalmışlara, kısaca muhtaçlara haklarını verecekler. (Akrabaların hakkı için bkz. 17/İsra, 26. ayetin tefsiri.) Hakkı vermenin çeşitli yolları vardır. Sadece doğrudan kaynak transferi olmayabilir, adil bir gelir bölüşümü de hakkı vermenin yolu, belki en etkili yöntemidir. Biri açlık ve yoksulluk içinde yaşıyor da diğeri bolluktan çatlayacak seviyede ise, bu Allah'ın aç olanı rızıksız bıraktığı anlamına gelmez, adaletsiz bir bölüşüm sisteminin, hakkaniyete dayanmayan iktisat politikalarının bazı kesimleri kayırıp kitleleri mağdur etmesi demektir.

39. ayet faizle ilgili yasağı teşkil eder. İnfak ve zekât İslami sosyal ve ekonomik hayatının esasını teşkil eder. Faiz yasağı da öyle. Biri maddi-ekonomik kaynakları zenginlerden yoksullara doğru adil bir biçimde aktarmayı hedefler, diğeri (faiz) kaynakları yoksullardan zenginlere aktarmayı esas alır. Açlık, yoksulluk, sınıflaşma, iç çatışmalar, sosyal ve siyasi barışın bozulmasının en önemli sebebi bir toplumda infak ve zekâtın olmamasına karşılık faiz sisteminin ekonomik politikaların temelini teşkil etmesidir. (Faiz yasağıyla ilgili bkz. 2/Bakara, 275-279; 3/Âl-i İmran, 130. ayetlerin açıklaması.) Zekât malı eksiltmez, aksine hem arttırır hem temizler (bkz. 9/Tevbe, 60). Artar diye faizle verilen para belki rakamsal olarak artar ama Allah katında en ufak bir değere sahip olmadığından bu hakiki artış olmaz.

40. ayet kâmil bir Allah inancının yaratma, rızıklandırma, öldürme ve diriltme kudretinin gerektiğini vurgulamaktadır. Allah'tan başka hiçbir varlık bu dört sıfata sahip değildir. Hangi lider veya ilah olursa olsun yaratıcı güce sahip değildir; kimseye rızık veremez, rızık kaynaklarını yaratan Allah'tır; öldüren ve dirilten de O'dur. (Bkz. 10/Yunus, 34-35.)

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ اَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ
الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلُ كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُشْرِكِينَ ﴿٤٢﴾ فَاَقِمْ وَجْهَكَ
لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللّٰهِ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ
﴿٤٣﴾ مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِاَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ ﴿٤٤﴾
لِيَجْزِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْ فَضْلِهِ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ
﴿٤٥﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهِ اَنْ يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ وَلِيُذِيقَكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ
وَلِتَجْرِيَ الْفُلْكُ بِاَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَقَدْ
اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا اِلٰى قَوْمِهِمْ فَجَاۤؤُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ
اَجْرَمُوا وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ اَللّٰهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ
فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَاۤءِ كَيْفَ يَشَاۤءُ وَيَجْعَلُهُ كِسَفًا فَتَرَى
الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ فَاِذَاۤ اَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاۤءُ مِنْ عِبَادِهِ اِذَا هُمْ
يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمُبْلِسِينَ
﴿٤٩﴾ فَانْظُرْ اِلٰى اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا اِنَّ ذٰلِكَ
لَمُحْيِ الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾ وَلَئِنْ اَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَاَوْهُ
مُصْفَرًّا لَظَلُّوا مِنْ بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ ﴿٥١﴾ فَاِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ
الصُّمَّ الدُّعَاۤءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٥٢﴾ وَمَا اَنْتَ بِهَادِ الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ
اِنْ تُسْمِعُ اِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٥٣﴾

41. **İnsanların kendi ellerinin kazandığı dolayısıyla, karada ve denizde fesat ortaya çıktı. Umulur ki, dönerler diye** (Allah) **onlara yaptıklarının bir kısmını kendilerine tattırmaktadır.**

42. **De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın, böylece daha öncekilerin nasıl bir sona uğradıklarını görün. Onların çoğu müşrik kimselerdi."**

43. **Öyleyse sen, Allah'tan** (bir takdir olarak) **geri çevrilmesi mümkün olmayan gün gelmeden önce, yüzünü dimdik ayakta duran dine çevir. O gün parça parça bölünecekler.**

44. **Kim inkâr ederse, artık onun inkârı kendi aleyhinedir; kim salih bir amelde bulunursa, artık onlar kendi lehlerine olarak** (cennetteki yerlerini) **döşeyip hazırlamaktadırlar.**

45. (Bu, Allah'ın) **Kendi fazlından imân edip salih amellerde bulunanları ödüllendirmesi içindir. Şüphesiz O, kâfirleri sevmez.**

46. **Size kendi rahmetinden tattırması, emriyle gemileri yürütmesi ve O'nun fazlından** (rızkınızı) **aramanız ile umulur ki şükretmeniz için, rüzgârları müjde vericiler olarak göndermesi, O'nun âyetlerindendir.**

47. **Andolsun, biz senden önce kendi kavimlerine elçiler gönderdik de onlara apaçık belgeler getirdiler; böylece biz de suçlu günahkârlardan intikam aldık. İmân edenlere yardım etmek ise, bizim üzerimizde bir haktır.**

48. **Allah, rüzgârları gönderir, böylece bir bulut kaldırır da onu nasıl dilerse gökte yayıp-dağıtır ve onu parça parça kılar; nihayet onun arasından yağmurun akıp çıktığını görürsün. Sonunda kendi kullarından dilediğine verince, hemen sevince kapılıverirler.**

49. **Oysa onlar, bundan önce** (yağmurun) **üzerine inmesinden evvel umutlarını kesmişlerdi.**

50. **Şimdi Allah'ın rahmetinin eserlerine bak; ölümünden sonra yeryüzün nasıl diriltmektedir? Şüphesiz O, ölüleri de gerçekten diriltecektir. O, her şeye güç yetirendir.**

51. **Andolsun, biz bir rüzgâr göndersek de onu**(n ekinin) **sararmış görseler, mutlaka ardından nankörlük ederler.**

52. **Şimdi sen, ölülere** (söz) **duyuramazsın ve arkalarını dönüp giden sağırlara da çağrıyı duyuramazsın.**

53. **Ve sen kendi sapıklıkları içinde kör olanları da doğruya iletici değilsin. Sen yalnızca bizim âyetlerimize imân edenlere duyurabilirsin ki onlar Müslümanlardır.**

41. ayetin anahtar terimi olan "**fesat**" Kur'an-ı Kerim'de isim ve fiil olarak 14, aynı kökten gelen "ifsat ve müfsit" olarak da 36 yerde geçer. Anlamı düzgün, doğru ve sahih olanın bozulması, eğrilmesi, çürüme geçirmesi, yozlaşıp zarar ve tahribat vermeye başlamasıdır. Kur'an'a göre fesada yol açan etmenler bozulmanın başlama istidadı gösterdiği yer ve durumda güç kullanılarak müdahale edilmemesidir. İnsanların bir kısmının savaşla olaya müdahale etmesi fesadı önler (2/Bakara; 251), insanların heva ve hevesine, istek ve tutkularına göre düzenlemelerin yapılması (23/Mü'minun, 71) ve varlık âleminde

hükmü geçecek olan iki tanrının bulunması (21/Enbiya. 22). Sonuncusu her ne kadar farazi (hipotetik) olarak ifade edilmişse –yani varsayalım ki iki tanrı var, bunların irade ve öngörüleri çatışacağından fesat çıkar– hakikatte dünya işlerine ve insanın tabiatla olan ilişkilerine de uzak mesafeden gönderme vardır. Çünkü eğer dünya hayatı ve tabiatla olan ilişkileri bir ve tek olan Allah'ın hükümlerine göre düzenlenecek olursa ne toplumsal hayatta ne kozmik ve tabii düzende karışıklık, bozulma ve yozlaşma ortaya çıkmaz.

İşte tam bu çerçevede 41. ayette "**İnsanların kendi ellerinin kazandığı dolayısıyla, karada ve denizde fesat ortaya çıktı**" buyrulmaktadır ki, insanların etkin biçimde temas halinde bulundukları kara ve deniz hayatında yaptıkları yanlış işler, tabiatın kaynaklarını sorumsuz kullanması, kaynaklar üzerine ihtiraslı tutum ve talepkârlığı hassas olan dengenin bozulmasına sebep olmaktadır. Burada sadece ekolojik dengenin bozulması, bitki örtüsünün zarar görmesi, su, hava, toprak ve çevre kirliliği gibi tehlikeleri değil insan ilişkileri alanındaki bozulma, yozlaşma, tahribat ve çürümeleri de aynı kapsamda düşünebiliriz. İç çatışma ve savaşların önemli bölümü kaynakların kontrolünden çıkmaktadır. İnsanın fesadı ekinin ve neslin tahribata uğramasına yol açar (2/Bakara, 205); azgınlık, düşmanlık ve çatışmaları körükler (5/Maide, 64), en kestirme ifadesi ile hem tabiatta hem insan hayatında dirlik ve düzeni, huzur ve istikrarı (sulh ve salahı) bozup dengeyi derin bir sarsıntıya uğratır.

Fesat insani faaliyetin sonucudur, özü itibarıyla kötü ve kötülük olduğundan insana aittir, Allah'tan değildir. Karada, denizde ve elbette havada meydana gelen bozulmadan Yüce Allah'ı sorumlu tutamayız, her ne fesat varsa, bunun müsebbipleri biziz. Fesada sebebiyet veren faktör, insanın ister hayat alanlarını ister tabiatın birer nimet olan kaynaklarını yanlış kullanımı, tabii/ilahi sınırları çiğnemesidir. Ortaya çıkan zarar ve tahribatlar söz konusu yanlış kullanımın cevabı, başka bir ifade ile günahın karşılığıdır. Zehir saçan fabrika bitkileri ve canlıları zehirler. Fabrikayı bir üretim ünitesi olarak bu tarzda dizayn edip faaliyete geçiren insandır, yol açtığı zarar ve yıkımlara düçar olan da insandır. Meyve ve sebzeleri, tahılları tabii yollardan ekip birer nimet olarak onlardan yararlanmak mümkün, genleriyle oynayarak üretip insan vücudunu tahrip edip dokusuyla oynamak da mümkündür. Hormonlu ve dokuyla oynama işlemi fesat, sebebiyet verdikleri hastalıklar bu yanlış kullanıma cevap yani cezai karşılıktır.

Belirtmek gerekir ki fesat sadece tabiat olaylarında ortaya çıkmaz, insanlar arası ilişkilerin bozulması, sulh ve salahın, uyum ve birlikte yaşama iradesinin ortadan kalkmasıyla çatışma ve savaşların ortaya çıkması, idarede rüşvet

ve yolsuzlukların yaygınlaşması, sorgulanmayan hırsızlıkların teamül halini alması da fesattır. Modern Arapçada ekonomileri yozlaştıran yolsuzluk "fesat" kavramıyla karşılanır. Türkçede de "ihaleye fesat karıştırma" deyimi kanun metinlerinde yer almaktadır. Temel yasalardan sapma olduğunda düzen bozulur, sonuçlar "kitapta yazıldığı gibi" ortaya çıkar (57/Hadid, 22). Yasalar hükmünü icra eder, bu konuda herhangi bir değişim olmaz (3/Âl-i İmran, 9).

"**Fesat ortaya çıktı**" dili geçmiştir. Bu geçmişte ve şimdi yanlış kullanımın benzer yıkıcı sorunlara yol açtığı ve el'an açmakta olduğuna işaret olduğu gibi gelecekte de kim yanlış kullanırsa benzer bir sonuçla karşılaşacağına işaret edilmesi, kesin bir kuralın hatırlatılmasıdır da. Di'li geçmiş fiil -ahiretle ilgili haber ve bilgilerde olduğu gibi- kesinlik de ifade eder. Kim canlı hayat ve tabiatın hassas düzeniyle oynarsa fesada sebebiyet verecek ve bunun kötü karşılığını görecektir.

İlahi yasa gereği her yanlış kullanımda ve sınırların aşılması durumunda bir zarar ve yıkım ortaya çıkar. Yüce Allah bir yasa üzerinden insanlara yaptıkları yanlıştan dönmelerini murat etmektedir. Ders çıkarıp vazgeçerlerse tattıkları zehirle yetinirler, inkâr, isyan ve yanlışlarında ısrar edip devam ettiklerinde yok olup giderler. İnkâr ve günahta ısrar etmek insanın tarih boyunca yaptığı işlerdendir. Daha önceki kavimler de bu yüzden feci, dramatik akıbete uğramışlardı. Tarihi kalıntıları, geri kalan iz ve harabeleri bunun kanıtıdır.

Fesat ve karşılığından kurtulmanın güvenilir yolu herkesin -her insanın, yöneticinin, bilim adamı ve uzmanın, bürokrat ve teknokratın, parti ve toplumun- kesin olarak yaptıklarının hesabını vereceği Hesap Günü gelmeden -ki bunun geri çevrilmesi yoktur- dosdoğru dine yönelmek, hükümlerine göre hayatı tanzim etmek, tabiatla ve canlı hayatla barışa dayalı ilişki içinde olmaktır. 43. ayet Hz. Peygamber'e hitaben mü'minlere dosdoğru din üzerinde olmalarını emretmektedir (30/30). Dini hükümlerin dikkate alınmasından başka hayatın ve tabiatın güvenliğini sağlamak mümkün değildir. Din ve ondan neşet eden şeriat, açık hükümleriyle canı, dini, malı, aklı ve nesli korur. Bu beş şeyin koruma altına alınması fesadı önleyen en güvenilir tedbirdir.

Hesap günü geldiğinde herkes inancı, âlem tasavvuru ve dünya görüşüne, yaşama tarzı ve tercihlerine göre gruplara ayrılacak (bkz. 56/Vakıa, 7-10). İnkâr, isyan ve günah içinde hayatını geçirenler azap yerine, söz dinleyip salih işler yapanlar da müjdelendikleri yere yani cennete gideceklerdir. Yüce Allah'ın iman eden ve salih amellerde bulunanları ödüllendirmesi O'nun fazlındandır. O inkârcıları ve fesat çıkaranları sevmez.

Hakikat-i halde dünya hayatında da Yüce Allah insana kendi rahmetin-

den nice nimetleri tattırmaktadır. İçinde hayatımızı idame ettirdiğimiz maddi tabiat sayısız nimet ve imkânla donatılmıştır. Deniz, göl ve nehirler üzerinde gemilerle yapmakta olduğumuz taşımacılık O'nun vaz'ettiği yasalar sayesindedir. Suyun kaldırma gücü üzerindeki nesnelerden daha yüksek olmasaydı su üzerinde hiçbir cisim veya nesne duramazdı; bu yasa sayesinde taşımacılık, yolculuk yapıyor, böylelikle geçimimizi sağlıyoruz. Bunlar birer ayettir. Yani su ve cisim ilişkisi kendinden ortaya çıkmış değildir, Allah tarafından vaz'edilmiştir, o halde kurallara uygun olarak kullanmalı, Allah'ın koyduğu sınırların dışına çıkılmamalıdır.

Kuşkusuz insan tabiat ilişkisinin kozmik düzen ve ekolojik denge ile de pek yakın bir ilgisi var. Yeryüzünde fesadın yayılması ekolojik dengeyi bozuyorsa bunun kozmik düzen üzerinde de bir etkisi olur. Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Mü'min ölünce Allah'ın rahmetine kavuşarak dünyanın eziyet ve sıkıntılarından kurtulur. Günahkâr biri ölünce de insanlar, şehirler, ağaçlar ve hayvanlar onun elinden kurtulur, rahata erer" (Buhari, Rikak, 42; Müslim, Cenâiz, 61. İnsan-kıyamet ilişkisi için bkz. 16/Nahl, 1 ve 54/Kamer, 1. ayetlerin açıklaması.)

Bu temel hakikat tarihin her döneminde gönderilen elçiler tarafından yoldan çıkanlara, hudutları aşanlara hatırlatıldı. Söz dinlemediler, bir ceza olarak helake uğradılar. Onlara verilen ceza yapıp ettikleri dolayısıyla onlardan alınan intikamdı. Buna karşılık iman edenlere yardım edildi. Bu Yüce Allah'ın üzerine aldığı bir haktır. İnananlar inkârcılar ve günahkârlar, zalimler ve zorbalar karşısında ne kadar zorlanırsa zorlansın günün birinde yüce Allah'ın yardımına (nusret) mazhar olacaklardır. Yapmaları gereken imanlarını korumaları, emredildikleri gibi yaşamaları, sabredip kararlılık göstermeleridir. Bu mü'minlerin her ne durumda olurlarsa olsunlar ümitsizliğe kapılmamalarını hatırlatan önemli bir uyarıdır (bkz. 10-Yunus, 103; 37/Saffat, 171-173).

İnsanın en umutsuz olduğu bir zamanda Allah'ın rahmeti ortaya çıkar. Rüzgâr-yağmur ilişkisi bunun canlı örneğidir. Bir rüzgâr kalkar denizler, göller ve nehirler üzerindeki buharları toplayıp bir yere sürer. Bulutlar oluşur, sonra sıkışır yağmura döner. Rüzgârlar bulutları bir hikmete mebni olarak bir takım bölgelere götürür, oraya yağmur yağar. İşte o anda umudunu kaybetmiş insanlar sevince boğulur (bkz. 12. ayet), çünkü ölmekte iken yeryüzü şenlenir. (Bkz. 7/A'raf, 57; 14/İbrahim, 32-34; 15/Hicr, 22-23 ve ilgili atıflar). Bazen da rüzgâr kuru toprak tarafına esmez, yağmurlar yağmaz. Ekinler solup sararmaya başlar. Allah'a hulus-u kalp ile inanmayanlar nankörlüğe başlar.

Yeryüzünde rahmete muhtaç yerlere ilahi rahmetin gitmesi gibi, ölümden

sonra da diriliş öyle olacaktır. Bunun gibi yüce Allah'ın ölüleri diriltmeye de gücü yeter.

Bu böyledir! Ne var ki bu kesin hakikati inkârcılar anlayamıyor. Bunun sebebi bazı temel beşeri fonksiyonlarının iş göremez hale gelmesidir. Nasıl ölülere söz duyurmak mümkün değilse, sağırlara da söz duyurmak mümkün değildir. Söz dinlemeyen inkârcı ile ölü yani ceset arasındabenzerlik kurulması, inkârcının kalbinin akletme yetisini kaybetmesine atıftır. Kalbin fonksiyonu Allah'ın nuruyla akletmesi, tefekkür edip eşya ve olaylardan gerekli sonuçlar çıkarmasıdır. Bu temel yeti kaybolmuşsa bedenin içindeki kalp ölmüş demektir, bu bedenin de ölü hükmüne girmesidir. Tıpkı işitme hasletini kaybeden kulağın fiziki olarak yerini korumasına karşılık fonksiyon görmemesi gibi. (Bkz. 27/Neml, 81.)

اَللّٰهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ
مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ ﴿٥٤﴾
وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذٰلِكَ كَانُوا
يُؤْفَكُونَ ﴿٥٥﴾ وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ
اللّٰهِ إِلَىٰ يَوْمِ الْبَعْثِ فَهٰذَا يَوْمُ الْبَعْثِ وَلٰكِنَّكُمْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٦﴾
فَيَوْمَئِذٍ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَعْذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٥٧﴾ وَلَقَدْ
ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هٰذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ بِآيَةٍ لَيَقُولَنَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُبْطِلُونَ ﴿٥٨﴾ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلَىٰ قُلُوبِ
الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِينَ
لَا يُوقِنُونَ ﴿٦٠﴾

54. **Allah, sizi bir zaaftan yarattı, sonra** (bu)**zaafın ardından bir kuvvet kıldı, sonra bu kuvvetin ardından da bir zaaf ve yaşlılık verdi. Dilediğini yaratır. O, bilendir, güç yetirendir.**

55. **Kıyâmet-saatinin kopacağı gün, suçlu-günahkârlar, tek bir saatin dışında** (dünya hayatı) **yaşamadıklarına ant içerler. İşte onlar böyle çevriliyorlardı.**

56. **Kendilerine ilim ve imân verilenler ise dediler ki: "Andolsun, siz Allah'ın Kitabı'nda** (yazılı süre boyunca) **diriliş gününe kadar yaşadınız; işte bu dirilme günüdür. Ancak siz bilmiyordunuz."**

57. Artık o gün, zulmedenlerin ne mazeretleri bir yarar sağlayacak, ne (Allah'tan) **hoşnutluk dilekleri kabul edilecektir.**

58. Andolsun, biz bu Kur'ân'da insanlar için her örneği gösterdik. Şüphesiz, sen onlara bir âyetle geldiğin zaman, o inkâr edenler, mutlaka: "Siz ancak muptil olanlardan başkası değilsiniz" derler.

59. İşte Allah, bilmeyenlerin kalplerini böyle mühürler.

60. Öyleyse sen sabret; şüphesiz Allah'ın vaadi haktır; kesin bilgiyle inanmayanlar sakın seni telaşa kaptırıp-hafifliğe (veya gevşekliğe) **sürüklemesin.**

İnsan annesinin rahmine düşüp de son nefesini verinceye kadar geçirdiği üç aşama vardır: Biri cenin, bebeklik ve çocukluk hali. Bu zayıf, korunmaya muhtaç olduğu safhadır. İkincisi yetişkin çağa girip olgunlaşması ve erken yaşlılığa kadar süren safha. Bu güçlülük halidir. Üçüncüsü de yaşlılık dönemi. Bu da ilki gibi zayıflık halidir. Bazı tefsirciler ilk zayıflık halinin "nutfe"ye atıf olduğunu söylüyorlarsa da, nutfe başlangıç olmak üzere cenin, bebeklik ve çocukluğu içine alması daha doğru görünmektedir. (İnsanın yaratılış safhalarıyla ilgili bkz. 22/Hac 5; 23/Mü'minun, 12-15. ayetlerin açıklaması ve ilgili atıflar.)

"Dilediğini yaratır." Zayıflıktan sonra kuvvet ve kuvvetten sonra yine zayıflık hallerinin birbirini takip etmesi, insanın kendinden herhangi bir kudrete sahip olmadığını göstermektedir: "Kime uzun ömür verirsek, yaratılışını tersine çevririz (36/Yasin, 68. Ayrıca bkz. 28/Kasas, 68). Kibrinden geçilmeyen insan kendi yaratılışı üzerinde düşünecek olsa, kudret ve kuvvetin asıl sahibinin Allah olduğunu anlar. Yeryüzündeki hayatın da yaratıcısı O'dur ve 48. ayette gördüğümüz üzere tabiat kuvvetlerini yöneten ve bir hikmet üzere hareket ettiren de O'ndan başkası değildir. O bilir ve güç yetirir.

55. ayet genel anlamıyla bizim yaşadığımız fizik evrendeki zamanın izafiliğine işaret etmektedir. Kıyametin kopmasından ve insanların dirilmesinden sonra –özellikle– suçlu günahkârlar (mücrimler) tek bir saatin dışında yaşamadıklarını söyleyeceklerdir. Razi, söz konusu algının dünyanın yok olduğu zamandan dirilişe kadar ki süre için söz konusu olduğunu söyler. Bu mümkün olmakla beraber, hiç ölmeyecekmiş gibi dünya hayatına dört elle sarılan suçlu günahkârların dünya algısıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Eğer berzah âlemiyle ilgili zaman olsaydı, bunun mü'minler için de söz konusu olması beklenirdi, çünkü onlar da suçlu günahkârlar gibi aynı berzah âlemi zamanını geçirmişlerdir. Naziat sûresi, 46. ayeti de bu görüşü teyit etmektedir. Mü'minler dünyada hayatın geçici olduğunu biliyorlar ve ona göre ebedi hayata ha-

zırlanarak yaşıyorlardı; inkârcılar ve suçlu günahkârlar ise bütün zevklerini dünyada tüketerek yaşıyor, ölümü ve ahireti akıllarına getirmek istemiyorlardı (10/Yunus, 45). Şimdi bugün hayretler içinde kalmanın ve derin pişmanlıklar yaşamanın günüdür.

56. "Kendilerine ilim ve imân verilenler ise, dediler ki: "Andolsun, siz Allah'ın Kitabı'nda (yazılı süre boyunca) diriliş gününe kadar yaşadınız; işte bu dirilme günüdür. Ancak siz bilmiyordunuz." Kendilerine ilim verilenlerin melekler, peygamberler veya tebliğ görevini yerine getirmeye çalışan mü'minler olduğu söylenmiştir. Her üç durumda da kendilerine ilim verilen zatlar, dünyada bir saatten fazla kalmadıklarını iddia edecek suçlu günahkârlara dünyada hayatları boyunca eğlenip durduklarını, sorumsuzca yaşayıp gaflet içinde asıl sonsuz geleceği düşünmediklerini hatırlatacaklardır. "Allah'ın kitabı"ndan kasıt Kur'an'daki hükümler, verilen bilgiler, haberlerdir (Mukatil).

Her şeyin apaçık ortaya çıkacağı ve inkârcıların büyük düş kırıklığına uğrayacakları günde, hayatlarını zulüm ve zorbalıkla geçirenler bir özür veya mazeret öne sürecek olsalar bu onlardan kabul edilmeyecektir. Belki dünyada uydurdukları birtakım mazeretlerle başkalarını işledikleri kötü fiiller konusunda ikna edebilirler ama her şeyden haberdar olan Allah'ı yanıltmaları, aldatmaları mümkün değildir (66/Tahrim, 7). İş işten geçtiği için onlardan Allah'ı hoşnut edecekleri bir şey yapmaları da talep edilmez; yapabilselerdi kendilerine büyük bir fırsat ve imkân olarak verilen dünya hayatında yaparlardı; hayatların boş yere ve akılsızca heba ettiler (16/Nahl, 84).

Yüce Allah, bir nur olarak indirdiği Kur'an'da insanlara her türden örnekler, meseller vermiştir (17/İsra, 41). Kitap felsefi spekülasyonlar, karmaşık anlatım ve polemikler, çözülmesi güç şifreler ihtiva etmez. İnsanlar mesajı doğru anlasınlar diye çeşitli şekillerde açıklanmış, hemen hemen her şeyden açıklayıcı örnekler verilmiştir. Mesele geçici dünya hayatında insanları uyandırmaktır.

Hz. Peygamber (s.a.), inkarcılara ve gaflet içinde hayatını geçirenlere bir ayet okuduğu, bir kanıt, güçlü bir argüman söylediği zaman ona söyledikleri şey: **"Sen bir muptilsin"** demekten ibarettir. "**Muptil**" yerleşik düzeni, statükoyu, sahih özünü kaybetmiş gelenekleri iptal edip yürürlükten kaldıran ya da tümüyle batılla uğraşana yakıştırılan sıfattır. Bu yakıştırmayı yapmalarının sebebi açık: Çünkü peygamber onların düzenlerini kökten sorguluyor, onlara yeni, adalete dayalı, yüksek ahlaki erdemlere göre tanzim edilmiş bir sosyo-ekonomik ve politik düzen öneriyordu. Bu ise onların alışageldikleri düzenlerinin, kötü alışkanlıklarının değişmesi anlamına geliyor.

Onlar farkında değiller, kalpleri mühürlenmiş bulunmaktadır. Hak ve hakikate kapalıdır; nefislerinin istek ve tutkuları kalplerinin üzerinde kalın bir pas tabakası oluşturmuş, gözlerini perdelemiş, kulaklarını gerçeğe karşı sağır etmiştir (2/Bakara, 7). Bu yüzden hakikat değeri olmayan tepki veriyorlar.

Hiç kuşkusuz bu tepki vahyin ilk muhatapları yani sadece Mekkeliler tarafından verilmiş değil. Daha önceki inkârcı ve günahkâr kavimler de aynı tepkiyi vermişlerdi, kıyamete kadar gelecek zorba ve günahkâr kimseler de benzer tepkiyi verecektir. Bu durumda yapılması gereken şey sabredip usulünü uygun tebliğ etmeye ve güzel örnek hayatlar kurup yaşamaya çalışmak olmalıdır. Allah neyi vaadetmişse şeksiz şüphesiz gerçekleşecektir. Allah'ın birliğine, nübüvvete ve ahiret gününe kesin olarak inanmayanlar seni telaşa sürüklemesin, sakın kaygılanma, onların tepkileri karşısında paniğe kapılma! (Bkz. 17/İsra, 76.) Bunların bedbahtlığı "yakin"e sahip olmamalarından kaynaklanmaktadır. İlme'lyakin olan Kur'an'ın haberleri ve bilgileri üzerinde hakkıyla tefekkür etmediler; varlık âlemi ve tabiat üzerinde düşünmedikleri için ayne'lyakin'iıskaladılar. Bu iki bilgi kapısını kendilerine kapatmaları onları hakka'lyakin'den mahrum bıraktı. Elbette zaman içinde –bu dünyada olmasa ahirette– senin haklılığın ortaya çıkacak (40/Mü'min, 55 ve 77); asıl onlar hüsrana uğradıklarını anlayacaklardır.

Rum (30) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

31- Lokman Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 34 ayettir. 27-29 ayetlerinin Medine'de indirildiğine dair rivayetler vardır. Saffat (37) sûresinden sonra, Sebe (34) sûresinden önce indirilmiştir. Sûre ismini 12. ayette geçen Lokman'dan almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

الٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِۙ ﴿٢﴾ هُدًى وَرَحْمَةً لِلْمُحْسِنِينَۙ ﴿٣﴾
اَلَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَۜ ﴿٤﴾
اُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾

1. **Elif, Lam, Mim.**
2. **Bunlar hikmetli Kitab'ın ayetleridir;**
3. **Muhsin olanlara bir hidayet ve bir rahmettir.**
4. **Onlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler. Ve onlar kesin bir bilgiyle âhirete inanırlar.**
5. **İşte onlar, Rablerinden bir hidayet üzerindedirler ve felah bulanlar da onlardır.**

Sûrenin ilk ayetinde geçen "*Elif, Lam, Mim*"Huruf-u mukattaa hakkında Bakara sûresinin girişinde (2/1) bilgi verilmiştir. 2. ayette geçen "**hakim**" hüküm ve hikmeti ihtiva etmektedir. "**Kitap**" tan Kur'an-ı Kerim kastedilmektedir. Sûrenin inişine kadar inen ayetler Kitab'ın bir parçasıdır, dolayısıyla indiği kadarıyla olan ayetler tamamı gibi Kur'an sayılmaktadır. Hâkim karar ve yargılarında tam isabet edene denir. Hikmet ise bilginin en yüksek düzeyde farkındalık, üst referanstır. Allah bilgi ve hikmet indirir. Beşeri planda hikmetin kendisinde tecelli ettiği örnek Hz. Peygamber (s.a.)dir. Bu yüzden İmam Şafii, "peygamber sünneti"nin hikmet olduğunu söylemiştir. Hiçbir veli, arif, şeyh,

bilge, hoca, üstat, pir veya filozof hikmet konusunda Hz. Peygamber'in önüne geçemez. Onun hikmeti Hikmet-i Nebeviyye'dir. Yüce Allah, Hz. Peygamber'e vahiy indirdiği gibi "bilgi ve hikmet" öğretmiştir.

Hikmet ve hüküm dolu bir kitapta çelişki, tutarsızlık, yalan yanlış, hakikate aykırı masallar, mitolojik anlatılar olmaz. Bilgileri Allah'tandır, haberleri doğrudur; hükümleri yol gösterici, ihtilafları giderici, hayatı düzenleyici; dünya ve ahirette kurtuluş için güvenilir yol haritasıdır. (Bkz. 2/Bakara, 129; 10/Yunus, 1.)

Hüküm ve hikmetli olmakla beraber ondan "**muhsin olanlar**" yararlanır. Söz ve davranışı ihsan olanlar için Kur'an'ın hikmet ve hükümleri, başka bir ifadeyle bu kitap bir hidayet ve rahmettir. Bir hazineden ancak kıymetini bilen yararlanır. Kömürcü eğer değerini bilmiyorsa bulduğu bir yakut parçasını ya atar veya kömürler arasına katar. Hz. Peygamber "**ihsan**"a iman ve İslam'ın üstünde manevi bir bilinç mertebesi biçmiştir: "*Allah'a O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir, sen O'nu görmüyorsan da O seni görür*" (Buhari, İman, 37; Müslim, 57). İman kalpte yerleşir, İslam hükümlerde somutlaşır. Her ikisinin bir araya gelmesi ihsan meyvesini doğurur. İslami hükümlere teslim olup bunları kalbinde içselleştirmiş insan, sanki Yüce Allah'ın huzuruna çıkmış gibi ibadet eder, kendini ifade eder; diğer insanlarla, tabiatla ve kendi iç dünyasında kurduğu ilişkilerde bu bilinci bir an için kaybetmez; son nefesine kadar Allah'ı hatırından çıkarmaz (4/Nisa, 125).

İhsan'da güzel fiiller yanında estetik de söz konusudur. Söz ve davranışların edebi, estetiğidir. İhsan sahibi insanlar Efendimiz'in sünnetini, hayat tarzını takip ederek edep sahibi olurlar, onu edeplendiren Allah'tır.

"Hakîm" olarak nitelendirilen Kitap'ta toplanmış bulunan hükümlerin hikmetle desteklenmesi aynı zamanda her şeyin belli bir isabet, hakikate uygun, estetik, güzellik, sanat ve hassasiyetle ele alınıp ifade edilmesini gerektirir. Namaz kılmak, zekât vermek ve kesin bir bilgiyle ahirete inanmak ihsanın en yüksek derecede estetik ve güzellikle sürmesini sağlar. (Bu ifade Bakara sûresi 5. ayette de aynen geçmektedir. Bkz. 2/Bakara, 3-5. ayetlerin açıklaması.) Bu niteliklere sahip seçkin insanlar doğru yoldadırlar, doğru yolun ne olduğunu kendilerine öğreten ve gösteren Yüce Allah'tır. Söz konusu nitelikleri onların kurtuluşlarını sağlamış bulunmaktadır.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ
وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٦﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَلَّىٰ

مُسْتَكْبِرًا كَأَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِي أُذُنَيْهِ وَقْرًا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٧﴾
إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ ﴿٨﴾ خَالِدِينَ
فِيهَا وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٩﴾

6. **İnsanlardan öyleleri vardır ki, bilgisizce Allah'ın yolundan saptırmak ve onu bir eğlence konusu edinmek için sözün 'boş ve amaçsız olanını' satın alırlar. İşte onlar için aşağılatıcı bir azap ardır.**
7. **Ona ayetlerimiz okunduğunda, sanki işitmiyormuş ve kulaklarında bir ağırlık varmış gibi, büyüklük taslayarak** (müstekbirce) **sırtını çevirir. Artık sen ona acı bir azap ile müjde ver.**
8. (Ancak) **Gerçekten imân edip salih amellerde bulunanlar ise; onlar için nimetlerle-donatılmış cennetler vardır.**
9. **Orada ebedi olarak kalıcıdırlar. Allah'ın va'di haktır. O, üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir.**

Ayette geçen "**Lehve'l-Hadis**" Abdullah İbn-iMes'ud'a göre "şarkı", Hasan Basri'ye göre "**şarkı-çalgı**"dır. Bazı fakihler, bundan hareketle şarkı ve türkü söylemenin haram olduğu fikrine kail olmuşlardır.

Lehve'l-Hadis, doğrudan şarkı, türkü veya enstrüman anlamına gelir mi? "**Lehv**" ve "**hadis**" kelimelerinden meydana gelen terkip, istek ve tutkuları kışkırtan, oyalayan, asıl işinden alıkoyan, Allah'a itaatten uzaklaştıran; boş, gereksiz, yararsız, anlamdan ve amaçtan yoksun, batıl söz demektir. Bu anlam çerçevesi ile ayetlerin inişine sebep teşkil eden olaylar (Sebeb-i Nüzul) göz önüne alındığında, bu türden sonuçlara yol açıyorsa şarkı ve türkünün Lehve'l-Hadis olduğunu söylemek mümkün. Ancak Allah yolundan alıkoyan, insanı oyalayıp değerli vaktini tüketen sadece şarkı-türkü değil; boş-malayani konuşmalar; hikâyeler, masallar, efsaneler; televizyonlarda saatlerce insanları ekran başında tutan şovmenler; hiçbir mesajı, eğitici-öğretici değeri olmayan eğlence programları; sarhoşluk verici derecede insanı içine çeken gıybet ve dedikodular, çekiştirmeler; spor ve magazin programları; vakit tüketici film ve diziler; öğretici-bilgilendirici amacı olmayan kitap okumaları da bu kapsama girer.

Ayetlerin iniş sebebi Lehve'l-Hadis'in amaçlı olduğunu ima ediyor: Mekke'de İran'la ticaret yapan ve bu münasebetle sık sık İran'a gidip gelen Nadir bin Haris isimli bir şahıs vardı. Peygamber Efendimiz (s.a.)'in tebliği yayılıp Kur'an insanların ilgisini çekmeye başlayınca, Kur'an'ın etkisini azaltmak, insanların dikkatini başka yöne çevirmek amacıyla İran'dan çeşitli kitaplar ge-

tirmeye başladı. Bu kitaplarda eski İran efsaneleri, Kisra, Rüstem, İsfendiyar vb. tarihi şahsiyet veya mitolojik kahramanların hayatları, maceraları, masallar anlatılırdı. Nadir "-Muhammed size Ad ve Semud kavimlerinin hikâyelerini anlatıyor, ben de Acem ve Rum masallarını okuyorum" diyerek Kureyşlileri etrafında toplamaya başladı.

Nadir, bununla yetinmeyerek İslam'a girecek şahıslara cariyelerini de gönderiyordu. Bu cariyeler gittikleri adamlara şarkı söyler, eğlendirir ve: "Benim sana sunduklarım mı daha güzel, yoksa Muhammed'in mi?" diye sorardı. Yeni Müslüman olacaklara cariye gönderme işinin epey kullanılan bir yöntem olduğu anlaşılıyor. Çünkü İbn-iHatal'ın da, şarkı sözlerinde kullandığı sayıp sövme ve küfürleriyle ün salan cariyesini bu amaçla bazı şahıslara gönderdiği kaydediliyor.

Bu ayetlerden hareketle müziğin İslam dininde haram kılındığını veya hiçbir şekilde tolere edilmediğini söylemek mümkün değildir. İlk ortaya çıkışı ve hakiki geleneksel anlamıyla müzik dinidir. "Bir olan Allah" ile "çokluktan ibaret olan âlem" arasındaki ilişkiyi araştıran matematik, varlıkların Allah'ı tesbih ederken takip ettikleri hareketleri (ibadet şekilleri) konu alan geometri, bütün bu ilişkinin içinde sürdüğü astronomi, uzay bilgisi ve her bir varlığın Allah'ı tesbih, takdis ve zikrederken çıkardığı harikulade sesleri araştıran müzik (musiki) aslında varlığın dini kavrayışının esasları arasında yer alır. En yüksek sanatlardan biri olan müzik, meşru çerçevede insan ruhunun ifade biçimlerinden biridir. Ancak müzik, salt eğlence meclislerine indirgendiğinde içki, kadın ve vaktin boş tüketiminde kullanıldığında Lehve'l-Hadis olabilmektedir. İnsanda ulvi duygular uyandıran, Allah'ı, hayatın sahih ve hakiki anlamını hatırlatan müzik tabii ki yasak değildir.

Dikkatten kaçmaması gereken husus, bir emanet olarak bize tevdi edilmiş bulunan zamanı, ömrümüzün her anını boş, anlam ve amaçtan yoksun, malayani şeylerle heba etmekten kaçınmaktır. Aylaklık, tembellik, ekran başında veya internette/sosyal medyada saatlerce vakit geçirmek her bir anı altından değerli zamanı israf etmektir. İnşirah sûresinde (94/7-8), Hz. Peygamber'e biri işi bitirip de boş kaldığında yeni bir işe başlaması emredilirken, her ne yaparsa yapsın rağbetinin sadece Allah olması gerektiği hatırlatılmaktadır.

Hz. Aişe'den gelen bir rivayete göre Efendimiz (s.a.) Medine'de bir bayram günü şarkı söyleyen cariyeleri dinlemiştir. Rivayet şöyle: "Ebubekir içeri girdi, yanımda Ensarlıların iki cariyesi Buas günü (Evs ile Hazreç arasında süren 120 yıllık savaş) söylediği şarkıları söylüyorlardı. Aslında şarkıcı değillerdi (söylemeyi beceremiyorlardı). Ebubekir '-Allah'ın Elçisinin evinde şeytan sesleri mi var?' dedi. O gün bayram idi. Hz. Peygamber (s.a.) '-Ey Ebubekir,

her topluluğun bir bayramı var, bu da bizim bayramımızdır' buyurdu" (Buhari, Ideyn, 3; Müslim, Ideyn, 16).

Ayetlerin iniş sebebi ve işaret edilen husus, "**bilgisizce Allah'ın yolundan saptırma**" amaçlı sözlerin, eğlence meclislerinin insanın manevi ve ahlaki olgunlaşmasına engel olduğuna, kısa ömrünü boş ve anlamsız şekilde tükettiğine işaret etmektedir. Bazıları bunu bilinçsizce, bazıları ise hakikate karşı kibirleri dolayısıyla yapar. İçlerinde şeytandan bir haslet taşıyan bu insanlar, karşı konulamaz gerçeklerle, tartışmasız doğrularla karşılaştıklarında bile, gerçekleri görmezlikten, doğruları duymazlıktan gelir, yüz çevirirler. Bilinçli veya bilinçsizce olsun, sonuç itibariyle böyleleri için aşağılayıcı bir azap söz konusudur. (Bkz. 23/Mü'minun, 3; 25/Furkan; 72; 56/Vâkıa, 25.)

Allah'ın yolundan saptırmak isteyen ve bu yüzden hak ve hakikatten hoşlanmayan kimseler kendilerine Kur'an'dan veya İslam'dan söz edildiğinde umursamaz tavır takınırlar, işitmiyorlarmış gibi ilgisiz görünürler. Böyle yapmalarının sebebi hakikate teslim olmayı kabullenmemeleridir. Bu tarz tepki vermeleri anlaşılabilir. Çünkü Kur'an onların taşlaşmış önyargılarını sarsar, hayat tarzlarının yanlışlığını, süregelen alışkanlıklarının temelsizliğini onlara hatırlatır, bu ise onların hoşlarına gitmez. (Bkz. 6/En'am, 25 ve 45/Casiye, 8.) Ancak inatlarında ısrar etmelerinin sonucu ileride karşılaşacakları acıklı azaptan başkası değildir. Yüce Allah'ın iradesine, hak ve hakikate teslim olanlara ise -ki bunlar sahih bir imana ve salih amele sahip kimselerdir- sayısız nimetlerle donatılmış cennetler vardır. Cennet onların kalıcı yurtlarıdır. Bunu Allah vaat etmiştir ve bu haktır (10/Yunus, 4). Dünyada büyüklenenler o büyük günde kimin üstün ve güçlü olduğunu, kimin hükmünde tam isabet ettiğini anlayacaklardır.

İnkârcılar ve günahkârlar nasıl bir varlık dünyasında yaşadıklarını, ileride nelerle karşılaşacaklarını anlamak istiyorlarsa -ki aklı başında her insanın bu sorulara tatminkâr cevaplar bulması beklenir- göklere; yeryüzünü sarsıntıya uğratmayan dağlara ve canlıların nasıl türeyip çeşitli bölgelere yayıldıklarına bakması gerekir. O gökleri herhangi bir dayanak olmaksızın yaratmıştır. (Bu konu için bkz. 13/Ra'd, 2. ayetin açıklaması.) Yüce Allah gökten yağmur yağdırır, insanların hayatlarını sürdürmeleri için bitkiler bitirir.

خَلَقَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَاَلْقٰى فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيَ اَنْ تَمِيدَ
بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَّاءِ مَّاءً فَاَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ
زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿١٠﴾ هٰذَا خَلْقُ اللّٰهِ فَاَرُونِي مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ بَلِ
الظّٰلِمُونَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١١﴾

10. O, gökleri dayanak olmaksızın yaratmıştır, bunu görmektesiniz. Arzda da, sizi sarsıntıya uğratır diye sarsılmaz dağlar bıraktı ve orada her canlıdan türetip yayıverdi. Biz gökten su indirdik, böylelikle orada her güzel olan çiftten bir bitki bitirdik.

11. Bu, Allah'ın yaratmasıdır. Şu halde, O'nun dışında olanların yarattıklarını bana gösterin. Hayır, zulmedenler, açıkça bir sapıklık içindedirler.

10. ayet göklerle yer arasındaki uyuma ve bununla ilgili süren kozmik düzenin sağlamlığına dikkat çekmektedir. Ancak bu sayede yeryüzündeki canlı hayat sürebilmektedir. Bu konuyu ilgili başka ayetlerde ele almış bulunmaktayız. Burada üzerinde durmamız gereken yeryüzündeki hayatın kaynağı olan "**suyun gökten indirilmesi**" konusudur.

Dünyada hayatın devam etmesi için içilebilir ve kullanılabilir suyun olması şarttır. Gezegenin ortalama 2/3'ü sudur. Kur'an-ı Kerim, "**Size gökten su indirdik**" buyurur. Kullandığı terim 'nüzul-inzal'dır: "**Enzelna**". Pekiyi bu, sadece üstümüzdeki bulutlardan yağan yağmuru mu kast ediyor, yoksa gezegeni aşan başka gezegen ve cisimlerden de bize su transfer edildiğini mi ima ediyor? Belki bu soru, konuyla ilgili bilimsel araştırmaların yapılmasından önce anlamsızdı. Ancak bugün öyle değil. Şöyle ki:

Carnegie Enstitüsü'nde araştırma yapan bilim adamları "Güneş sistemindeki **suyun** önemli bir kısmının yıldızlar arası uzaydan gelen buzlardan oluştuğunu keşfettiklerini" iddia ediyorlar. Güneş sisteminin büyük kısmında su bulunduğu daha önce biliniyordu. Araştırma Science dergisinde yayınlandı. Daha önce Güneş sisteminin büyük kısmında buzlu kuyruklu yıldızlarda, aylarda, Merkür havzalarında, göktaşlarında, Ayda ve Marsta su olduğu su bulunduğu biliniyordu. Bilim adamlarına göre kuyruklu yıldızlar –birtür zaman makinesi gibi– güneş sisteminin ilk dönemini gösteriyorlar. Oluştuktan sonra güneşe suyun, buzların nereden geldiği ise bilinmiyordu.

Güneş henüz gençken öncü bir gezegen protoplaneter halkasıyla sarılıydı. Solar nebulada denilen bu diskten gezegenler doğdu. Bununla beraber araştırmacıları bu diskteki buzun güneşin kendi yıldız içi moleküler bulutundan mı, yoksa bu yıldız için suyun yok olarak yeniden kimyasal reaksiyonlar yoluyla mı olduğunu bilmiyorlardı. Carnegie Enstütüsü'ndenConel Alexander şunları söylüyor: "Bulgularımız güneş sistemindeki organik moleküllerin zengin suyun önemli bir kısmının yıldızlar arası ortamdaki buzdan geldiğini ve muhtemelen başka genç gezegen sistemlerinde de olabileceğini gösteriyor." Bu demektir ki, suyun gökten yere inmesi, sadece bulutlardan boşalan suyun yağ-

mur olarak yeryüzüne inmesinden ibaret değil, bunun yanında gezegen ötesi yıldız ve galaksilerden su gelmektedir ki, bu olayın "**inzal-nüzul**" kelimeleriyle ifade edilmiş olması tam bir mucizedir.

Bu düzen Allah'ın yaratmasıdır. O'nun dışında hiçbir varlık benzer kozmik ve tabii düzen tesis edemez. İnkârcıların "tanrı veya tapınılmaya layık mabud" diye takındıkları ve hayatlarında yücelttikleri kişiler ve varlıkların böyle yaratıcı özellikleri yoktur. (Bkz. 34/Sebe', 27; 35/Fatır, 47.) Her şeyi yerli yerine koymayanlar, hakikati ters yüz edenler zalim kimselerdir.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ اَنِ اشْكُرْ لِلّٰهِ وَمَنْ يَشْكُرْ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهٖ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿١٢﴾

12. **Andolsun, Lokman'a "Allah'a şükret" diye hikmet verdik. Kim şükrederse, artık o, kendi lehine şükreder. Kim inkâr ederse, artık şüphesiz,** (Allah,) **Gani** (hiç kimseye ve hiçbir şeye muhtaç olmayan) **dır, Hamiddir** (hamd yalnızca O'na aittir).

12. ayette ismi geçen Lokman'ın kim olduğu konusunda net bilgiler yoktur. Zayıf bir görüş olarak tabiilerden İkrime peygamber olduğunu söylemiştir. Tareh oğlu (Azer) Nahor oğlu Ba'ura oğlu Lokman olduğunu söyleyenler vardır. Bir görüşe göre Eyup aleyhisselâmın yeğeni veya teyzesinin oğludur. Terzi veya çoban olduğunu söyleyenler de vardır. Bir kavle göre Güney Mısır'da yaşayan marangoz siyahi bir köledir. Tantavi ve Pickthall'a göre Aisopos veya Yunanlı Esop'tur. Lokman Hekim'in Davud aleyhisselam zamânında, Arabistan'ın Umman tarafında yaşadığı Hz. Davud'la görüşüp ondan ilim öğrendiğini iddia edenler de vardır.

Salih bir kul olarak Yüce Allah Lokman'a hikmet vermesi, ona vahiy göndermesi anlamına gelmez. Eğer vahiy almış olsaydı peygamber olurdu. Ancak bir peygamberin tebliğini takip edip kendi cehd ve mücahedesiyle hikmet sahibi olması ve elbette bu övgüye değer çabasında Allah'ın yardım ve lütfuna mazhar olması mümkündür. Bu tarihte sayıları az da olsa seçkin bir takım tefekkür ve irfan ehli zatlarda vuku bulan bir olaydır. Bu tür insanlar peygamber değildir, peygamber-altı şahsiyetler de değildir ama sıradan insanlardan daha önde ve üstte bir bilgilenmeye ve tefekküre sahip kimselerdir. Bu çerçevede **Lokman**'a nasıl bir "**hikmet**" verildiği konusu önemlidir.

İnsan bilgisinin üç çeşidinden söz etmek mümkün: **Vahiy**, **hikmet** ve **felsefe**. Mahiyetleri birbirinden farklı olan bu üç bilgi türü birbiriyle ilgilidir. Aradaki ilişkiyi belirginleştirmek için farkın altını çizmek gerekir.

Vahiy Allah tarafından bir peygamberin kalbine ilka edilen bilgidir. Çeşitli yollarla gerçekleşir; rüya, çan sesi, doğrudan hitap ve meleğin doğrudan gelip öğretmesi vb... En yaygın şekli, vahiy meleği **Cebrail** (a.s.)'in peygambere gelip ona ayetler okuması, bildirmesiyle tecelli eder. Vahiy olayında peygamber dâhil hiçbir beşerin herhangi bir katkı, müdahale ve etkisi söz konusu değildir. Vahiy, ilahî saf bilgiyi temsil eder. Vahiy meleği de, onu alan peygamber de yalnızca birer aracıdırlar. Vahiy, duyumlanabilir dünya hakkında olduğu kadar, tarih, insanın enfüsî gerçekleri, varlık, yaratılış, başlangıç ve sonuç (mebde' ve mead), kozmik düzen ve müteal/aşkın âlem (âlemu'l-gayb) hakkında da bilgi ve haber verir. Buna inanan için vahiy, Hakikat'in Bilgisi'ni içerir. En karakteristik özelliği, vahyin salt beşerî algı ve tecrübe ürünü söz, tasavvur, düşünce, öngörü ve bilgi türü olmaması, aksine tamamen ilahî oluşudur.

Kur'an'da **hikmet**, yerine göre vahiy, ilim, kitap, vahyedilen veya öğretilen bilgi anlamlarında kullanılır. Resûlün sünneti, dinde fıkhetme, derin bir kavrayışa sahip olma, nübüvvet, fıkıh, sözde ve davranışta doğru ve tam isabet, adalet, veciz/özlü söz, akıl, ilim ve akılla saklı gerçeği bulma, keşfetme, var olan her şeyin iç yüzünü tanıma, marifet, irfan. Kur'an'ın doğru tefsiri, ilahî ahlâkla ahlâklanma bilgisi, nur. (Daha geniş bilgi için bkz. 2/Bakara, 269. ayetin açıklaması; Ali Bulaç, İslam Düşüncesinde Din-Felsefe/Vahy Akıl İlişkisi, 6. bsm. İstanbul-2016, s. 13-89.)

Lokman'a "**hikmet verilmesi**"nin onun şükrüne vesile olması hikmetin iman ve akılla ilişkisini ima eder. Çünkü Kur'an-ı Kerim, insanların çoğunun iman etmeyeceğini, akıllarını kullanmayacaklarını ve şükretmeyeceklerini bildirmektedir. Akleden iman eder, iman edip akleden de şükreder. Nihayetinde "hikmetin başı Allah korkusudur." Şükretmeyen nankörlük etmiş olur ve hikmet sayesinde elde edebileceği bütün hayırlardan mahrum olur. "Hamd, şükrün başıdır. Allah'a şükretmeyen kul O'na hamd etmiş sayılmaz" (Münavi, III, 418.) Geceleri ayakları şişinceye kadar namaz kılan Efendimiz'e Hz. Aişe "Niçin böyle yapıyorsun, senin geçmiş ve gelecek günahların bağışlanmış değil midir?" diye sorunca, ona şöyle buyurmuştur: "Çok şükreden bir kul olmayı istemeyeyim mi?" (Buhari, Tefsir, 48/2; Müslim, Münafıkin, 81.) Said Nursi şükrün ölçüsünün kanaat, iktisat, rıza ve memnuniyet olduğunu söyler. Şükürsüzlüğün ölçüsü ise hırs, israf, hürmetsizlik ve haram helal demeden rastgeleni yemektir. Bu özelliğiyle hırs şükürsüzlük olduğu gibi mahrumiyet içinde yaşamanın sebebi ve zilletin vasıtasıdır. Şükrün birden fazla çeşitleri var, en camii olanı namazdır.

Hükümlerin hikmete dayanması adaletin tesisine, hakkın yerini bulmasına, hakikatin tecellisine yol açar. Bunlar insan hayatının olmazsa olmaz icap-

larıdır. Bir toplum hikmetten yoksun yaşarsa kendi aleyhine iş yapmış olur, Allah'a zarar veremez. O'nun hiçbir varlığa ihtiyacı, bağımlılığı yoktur, bütün mülk ve melekût O'nundur, hamd da sadece O'nundur.

وَاِذْ قَالَ لُقْمٰنُ لِابْنِهٖ وَهُوَ يَعِظُهٗ يٰبُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللّٰهِ اِنَّ الشِّرْكَ
لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾ وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ اُمُّهٗ وَهْنًا عَلٰى
وَهْنٍ وَفِصَالُهٗ فِي عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ اِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿١٤﴾ وَاِنْ
جَاهَدَاكَ عَلٰى اَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا
فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ اَنَابَ اِلَيَّ ثُمَّ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا
كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾ يٰبُنَيَّ اِنَّهَا اِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي
صَخْرَةٍ اَوْ فِي السَّمٰوَاتِ اَوْ فِي الْاَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ
﴿١٦﴾ يٰبُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى مَا
اَصَابَكَ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ ﴿١٧﴾ وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ
فِي الْاَرْضِ مَرَحًا اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿١٨﴾ وَاقْصِدْ فِي
مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ اِنَّ اَنْكَرَ الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ﴿١٩﴾

13. **Hani Lokman oğluna -öğüt vererek- demişti ki; "Ey oğlum, Allah'a şirk koşma. Şüphesiz şirk, gerçekten büyük bir zulümdür."**

14. **Biz insana anne ve babasını onlara** (iyilikle davranmayı) **tavsiye ettik. Annesi onu, zorluk üstüne zorlukla** (karnında) **taşımıştır. Onun** (sütten) **ayrılması, iki yıl içindedir. "Hem bana, hem anne ve babana şükret, dönüş yalnız banadır."**

15. **Bununla birlikte, onların ikisi** (annen ve baban) **hakkında bir bilgin olmayan şeyi bana şirk koşman için, sana karşı çaba harcayacak olurlarsa, bu durumda onlara itaat etme ve dünya** (hayatın) **da onlara iyilikle** (ma'ruf üzere) **sahiplen** (onlarla geçin) **ve bana 'gönülden-katıksız olarak yönelenin' yoluna tâbi ol. Sonra dönüşünüz yalnızca banadır, böylece ben de size yaptıklarınızı haber vereceğim.**

16. **"Ey oğlum,** (yaptığın iş) **gerçekten bir hardal tanesi ağırlığında olsa da,** (bu,) **ister bir kaya parçasından ya da göklerde veya yer**(in derinliklerinde) **de bulunsa bile, Allah onu getirir** (açığa çıkarır). **Şüphesiz Allah, latif olandır,** (her şeyden) **haberdardır."**

17. **"Ey oğlum, namazı dosdoğru kıl, ma'rufu emret, münkerden sakındır ve sana isabet eden** (musibetler)**e karşı sabret. Çünkü bunlar, azmedilmesi gereken işlerdendir.**
18. **"İnsanlara yanağını çevirip** (büyüklenme) **ve böbürlenmiş olarak yeryüzünde yürüme. Çünkü Allah, büyüklük taslayıp böbürleneni sevmez."**
19. **"Yürüyüşünde orta bir yol tut, sesinden de** (yüksek perdeleri) **eksilt. Çünkü seslerin en çirkin olanı gerçekten eşeklerin sesidir."**

13. ayet Lokman'ın diliyle şirki tanımlıyor: Allah'a ortak koşmak büyük bir zulümdür. Zulüm bir şeyi olmaması gereken yere koymak olduğuna göre, şirki zulüm kılan üç önemli faktör söz konusu demektir:

a) Varlık âleminin yaratıcısı, mülk ve melekût âleminin maliki Allah iken, Allah'a ortak koşan bir insan sonuç itibariyle O'nun yaratmasının ürünü olan bir varlığı, nesneyi, taşı, ağacı, bir ideolojiyi, doktrini veya insanı Allah'la eşleştirmekte; ona ulûhiyet izafe etmektedir.

b) İnsanın yeryüzü gezegeninde hayatını idame ettirirken kullandığı her şey; beslenme kaynakları, gıdası, teneffüs ettiği hava, içtiği su, fizyolojik-biyolojik varlığının tamamı, organizması ve organları Allah'ın nimeti ve eseri iken, mülkünde hayat sürdüğü Allah'a nankörlük etmekte, şükretmesi gerekirken küstahça meydan okumaktadır.

c) İnsanların ve cinlerin yaratılış sebebi Allah'a kulluktur; insan aklını kullanıp yaratılışının sebeb-i hikmeti üzerinde tefekkür etmesi gerekirken kendi varoluş amacını unutup nefsinin geçici heveslerinin, doymaz hırs ve ihtiraslarının esiri olmakta, bu arada gerek kendi öz varlığına, gerekse başka insanlara ve canlı hayata zulmetmektedir. (Ayrıca bkz. 4/Nisa, 48; 6/En'am, 82. ayetlerin açıklaması.)

Bu temel bilgiyi öğrettikten sonra Lokman oğluna öğüt verme çerçevesinde anne babasına iyilikle davranmayı tavsiye etmektedir. Lokman, eğer peygamber değilse yaşadığı dönemin veya önceki dönemin peygamber tebliğlerini birer ayet formu halinde oğluna aktaran seçkin bir zattır. Öğrettikleri içinde anne hakkı öncelikli yere sahiptir. Sebebi açık, çocuğu karnında dokuz ay anne taşır, zor şartlarda doğurur; bakıma muhtaç olduğu yıllar boyu korur, büyütür. (Annenin önceliğiyle ilgili hadisler için bkz. Buhari, Edeb, 2; Müslim, Birr, 1.)

Çocuğun süt emzirme süresi azami iki senedir. Bu gerektiğinde daha önce kesilmeyeceği anlamına gelmez, emzirmenin üst sınırını tayin eder; çocuk sütten kesilecekse, buna anne ve baba birlikte karar verir. (Bkz. 2/Bakara, 233. ayetin açıklaması.)

Sorumluluklarının bilincinde olan insan öncelikle Yüce Allah'a şükredecektir. Sonra anne ve babaya, önceliğin Allah'a ait olması yaratıcı sıfatı dolayısıyladır. O yaratmasaydı insan var olamazdı. Anne ve babanın çocuğun dünyaya gelmesinde rol oynamakta, vesile olmaktadırlar. Bundan dolayı sorumluluk üstlenmektedirler. (Bkz. 2/Bakara, 83; 17/İsra, 23.) Onu Allah'a isyana ve O'nun vaz'ettiği Hukuk dairesinin dışına çıkmaya davet etmedikçe insan, hayatı boyunca anne babasına şükran borcunu eda edecektir ama bir gerçeği unutmayacak: Dönüş Allah'adır.

Bu böyledir! Anne babaya saygı ve haklarının korunması insanın esaslı görevleri arasında yer alır. Ama anne baba cahilce Allah'a ortak koşmayı talep edecek olurlarsa çocuk buna icabet etmeyecek, emirlerini yerine getirmeyecektir. Bu konuda anne babanın ısrarlı olabilecekleri haber verilmektedir. Buna rağmen çocuk anne babasına itaat etmekle yükümlü değildir. Çünkü temel bir ilke olarak "Ma'siyette itaat yoktur." Böyle olmakla beraber onlarla iyi geçinmeye bakmalı, haklarını ihlal etmekten kaçınılmalıdır. Takip edilecek yol "ma'ruf üzere" hareket etmektir. (Bkz. 29/Ankebut, 8. ayetin açıklaması.)

Kişinin aradaki derin inanç farkı dolayısıyla gerektiğinde anne babasından kopması veya arasının soğuması kolay değildir. Bu durumda tercih yapma zorunluluğu ortaya çıkarsa, imanı seçmiş mü'min, kendisi gibi imanı seçip gönülden Allah'a bağlanmış mü'minlere yönelmesi, onlarla ilişkisini sıklaştırması gerekir. Onların yoluna girmek onlarla birlikte hareket etmek, cemaat olmak demektir. Bu muhtemelen anne babayla yaşanan ruhsal boşluğun ikamesini sağlayacak, derin ruhi rahatsızlıkların ortaya çıkmasına engel olacaktır. Son dönüş Allah'a olduğuna göre, anne babayla yaşanan sorunların iç mahiyetini, gerçeğini, kimin haklı veya haksız olduğunu O haber verecektir. Dönüş eninde sonunda Allah'a olacaksa, kaygılanmaya, kendini harap etmeye mahal yoktur.

Yapılan hayır karşılıksız kalmaz. Hardal tanesi miktarınca olsa dahi mutlaka karşılığı bulunur ve zamanı gelince ecir olarak verilir. Yapılan iş kaya parçasından veya göklerde ya da yerin derin tabakalarında olsun, Allah'ın bilgisi dışında değildir. Olması düşünülemez de, çünkü Yüce Allah latif olandır, bilgisi, iradesi ve kudreti maddi engel veya sınır tanımaz, her şeyden haberi olur.

İlahi vahyi takip eden Lokman'ın oğluna yaptığı tavsiyelerden biri de dini tebliğin esası olan namazı dosdoğru kılması; ma'rufu emredip münkerden sakındırmasıdır. Namaz dinin direğidir, Allah'ın ulûhiyet ve Rububiyetini ikrar, teyit ve teslim etmektir. "**Ma'ruf**" dinlerin, akılların ve temiz fıtratların ortak iyi, doğru, güzel ve yararlı; "**münker**" de yine dinlerin, selim akılların ve temiz fıtratların kötü, yanlış, güzel ve zararlı bulduğu şeylerdir. Mü'minler bunları

emretmek ve nehyetmek le yükümlüdürler. Mü'min erkek ve kadınlar birbirlerinin dostu ve koruyucusudur, öncelikli görevleri kendi aralarında ma'rufu emretmeleri, münkeri yasaklamalarıdır (9/Tevbe, 71). Müslümanlar insanlar için çıkarılmış hayırlı bir ümmettirler, bu evrensel ve ahlaki misyonlarını yerine getirmelerinin önemli göstergelerinden biri ma'rufu emretmeleri, münkerden sakındırmalarıdır (3/Âl-i İmran, 104 ve 110). Müslümanların yeryüzü iktidarlarının nişanesi namazı merkeze almış bir hayat düzeni, bütün alanlarda ma'rufu hâkim kılan, münkerlerile mücadele eden politikaların iktidarın temeli ve hedefi halinde iş ve işlev görmeleridir (22/Hac, 41). Müslümanlar kötülükler (münkerler) karşısında tarafsız, sessiz veya umursamaz tutum içinde olamazlar. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Sizden biriniz bir kötülük görünce onu eliyle değiştirsin, gücü yetmiyorsa diliyle kötülesin, buna da gücü yetmiyorsa kalbiyle ona buğzetsin. Bu imanın en zayıfıdır" (Müslim, İman, 78; Tirmizi, Fiten, 12). Bu zorunludur, çünkü bu görev yerine getirilmeyecek olursa hiçbir şey fayda etmeyecektir. El, dil ve kalp birlikte hareket ederse yani yerine, duruma ve usulüne göre bireysel, resmi veya sivil fiili müdahale; yine yerine ve üslubuna göre uyarı ve tebliğler yapılırsa ve bunları kalp desteklerse iyilikler öne çıkar, kötülükler itibar görmez. El ve dille hiçbir şey yapılamıyorsa, en basit manada ve kuvvetli duygularla kalben kötülüklerin mahkûm edilmesi beklenir, bu dâhil günün birinde kötülüklerin ortadan kaldırılmasının ümit ve azmini yaşatır. "Nefsimi elinde bulunduran Allah'a andolsun! Ya ma'rufu emreder ve münkerden sakındırırsınız ya da çok geçmeden başınıza öyle azap gönderir ki dua edersiniz ama duanız kabul edilmez" (Tirmizi, Fiten, 9; Müsned, V, 388).

Namaz, ma'rufun emredilmesi-münkerden sakındırılması ve isabet eden musibetlere karşı sabır azmedilmesi gereken işlerdendir. Musibetler insanın geçtiği sınavlardır. Musibetler kötülükleri ortadan kaldırmak; adaletsizlikle, sömürü ve ahlaksızlıkla mücadele etmek isterken başa gelebilir. Mü'mine yakışan olgunlukla karşılaması ve sabretmesidir (3/Âl-i İmran, 186). Musibet, insanı doğru ve hak yoldan ayırmamalı. Bunlar azimle yerine getirilmesi gereken işlerdendir.

İyi bir mü'mine yaraşan alçakgönüllü olmaktır. "**Tefahür**" böbürlenmek, altı boş şeylerle övünüp başkalarından farklı, üstün olduğunu ima etmek, eldekiyle sevinip mutlu olmak, kendinin reklam ve propagandasını yapmak gibi anlamlara gelir. Yanağını çevirip, Türkçe deyişiyle omuz silkeleyip/takmayıp yürüyen kibrini göstermiş olur. Yürüyüş insanın kişilik yapısı hakkında fikir verir. Konuşurken seçilen ses tonu da öyledir. Doğru olanı yürüyüşün de sesin de orta seviyenin tutturulmasıdır. Kibrin çeşitli gelenek ve adetlerde farklı te-

zahürleri vardır. Yanak çevirmek, omuz silkmek, sırt çevirmek, dönüp bakmamak, tepeden bakmak vs. Arap örfünde fistanın eteğini yukarı doğru çekmek kibrin işaretlerinden biridir. (Bkz. Müsned, II, 67.) Allah böbürlenip kibir gösterenleri sevmez. (Bkz. 4/Nisa, 36; 17/İsra, 37.)

Ölçü ve itidal kişiliğin doğru yönde teşekkülünde önemli rol oynadığı gibi başkalarının rahatsız edilmemesinde de önemli rol oynar. 19. ayette "**seslerin en çirkin olanı gerçekten eşeklerin sesidir**" buyrulur. Hiç kuşkusuz Yüce Allah özel olarak kendi yarattığı bir hayvanı değersizleştirmek istemiş değildir. Her canlının varlık âleminde bir önemi ve fonksiyonu vardır. Eşek de bir sebebe ve hikmete mebni olarak yaratılmış, insanın hizmetine sunulmuştur.

Hayvanlar içinde gözlerinin güzelliğiyle öne çıkan dört hayvandan birinin eşek olduğunu söylemek mümkün: Ceylan, inek, eşek ve domuzun gözlerinde ayrı bir güzellik var. Her birinin bakınca insan ruhunda uyandırdığı farklı duygular, imajlar söz konusu. Ceylan salt ve saf güzelliktir, o gözler bir ceylandan alınıp bir kadının yüzüne nakledilse, varsa bedeninde başka noksanlıklar üstünü örter. Zira sadece o gözlere endekslenebilirsiniz. Diğer güzellikler veya özellikler güzel gözlerin peşine takılmıştır. İneğin gözünde herhangi bir anlam yok. Boş bakar sanki ama müthiş bir uyum söz konusu. Arı duru, öylece bakar, ineğin tepkisini gözlerinden okumak zor, sanki algıdaki gecikme gözlerinin güzelliğinde erimiş olarak durmaktadır. Eşeğin gözleri de öyledir, diğerlerinden farklı olarak gözlerinde daimi bir hüzün okunur. Bir eşeğe yüklenecek yükün miktarını ve hacmini hayvandan anlayan biri ise sahibi gözlerine bakarak ayarlayabilir. Buna riayet etmeyenler için Osmanlılar eşeğin yapacağı mesainin nizamnamesini "Tulu-u'ş şemsten guruba kadar (güneşin doğuşundan batışına kadar)" bir dizi kural vaz'etmişlerdir. Domuzun gözlerinde ihanet vardır, insan hem bir miktar irkilir hem bakmaktan kendini alamaz. İhaneti, hesabiliği, hınzırlığı bir güzelliğin örttüğü yegâne manzara domuzun gözleridir.

Eşeğin bir özelliği durup dururken, herhangi bir uyarıcıya tepki verme veya bir talepte bulunma lüzumunu hissetmeden anırması, sesiyle yakın çevresinde bulunan insanları rahatsız etmesidir. Tavus gibi harikulade dış güzelliği yanında sesi çirkindir; eşek de gözlerinin güzelliğine, tahammülkâr bedenine karşılık sesi çirkin, rahatsızlık vericidir. Varlıktaki her şey insan için bir ibret ve tefekkür konusudur. Belki de eşeğin anırırken çıkardığı ses olmasaydı, sesin nasıl çirkin olabileceğini bilemezdik. Binaenaleyh, ölçü ve itidali esas alan, alması gereken insan durup dururken, uygunsuz hareketlerle, kibir ve böbürlenme ile çevresini rahatsız etmez, etmemeli, konuşur veya herhangi bir şeye tepki verirken sesini belli bir ayarda tutmayı bilmelidir.

اَلَمْ تَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً ۗ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ ﴿٢٠﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَاءَنَا ۗ اَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ اِلٰى عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿٢١﴾ وَمَنْ يُسْلِمْ وَجْهَهُ اِلَى اللّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى ۗ وَاِلَى اللّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُورِ ﴿٢٢﴾ وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنْكَ كُفْرُهُ ۚ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا ۗ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٣﴾ نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ اِلٰى عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٢٤﴾

20. **Görmüyor musunuz ki, şüphesiz Allah, göklerde ve yerde olanları emrinize amade kılmış, açık ve gizli sizin üzerinizdeki nimetlerini genişletip-tamamlamıştır.** (Buna rağmen)**İnsanlardan öyleleri vardır ki, hiçbir ilme dayanmadan, bir yol gösterici ve aydınlatıcı bir kitap olmadan Allah hakkında mücadele edip durur.**
21. **Onlara; "Allah'ın indirdiklerine uyun" denildiğinde, derler ki; "Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız." Şayet şeytan, onları çılgınca yanan ateşin azabına çağırmışsa da mı** (buna uyacaklar)**?**
22. **Kim ihsanda bulunan** (biri) **olarak yüzünü** (kendini) **Allah'a teslim ederse, artık gerçekten o kopmayan bir kulpa yapışmıştır. Bütün işlerin sonu Allah'a varır.**
23. **Kim de inkâr ederse, artık onun inkârı seni hüzne kaptırmasın. Onların dönüşü bizedir, artık biz de onlara yaptıklarını haber vereceğiz. Şüphesiz Allah, sinelerin özünde saklı olanı bilendir.**
24. **Biz onları az** (bir şey ve zaman) **olarak metalandırıp yararlandırırız, sonra onları ağır bir azaba katlandırırız.**

Sûrenin başından bu yana verilmek istenen mesajın bir teyidi olarak insanın varlık âlemine, içinde yaşadığı tabiata gözünü çevirmesi istenmektedir. Göklerde ve yerde olanlar insanın istifadesine sunulmuştur (teshir). Bundan anlaşılması gereken ilk mesaj, insan sahipsiz bir çiftlikte yaşamıyor, bu evrenin, kucağında gözünü açtığı gezegenin bir sahibi var. İşte O Sahip nimetlerle donatılmış varlığı insanın istifadesine hazır hale getirmiş, teshir etmiştir. İnsan varlık ağacının meyvesidir, Ahsen-i takvim üzere yaratılmıştır ama bu dünya-

nın mutlak efendisi değildir. Varlığı kendi kulu kölesi, sömürü alanı şeklinde görecek olursa, mülkün Maliki'nin hak ve hukukunu ihlal etmiş olur. Yüce Allah insana bir sebebe mebni olarak görünür ve görünmez nimetler vermiştir. Bunlar genişlemekte, eksildikçe tamamlanmaktadır. Gözlem, inceleme ve araştırma alanımız dâhilindeki nimetlerden başka nice görünmez potansiyeller vardır. İnsan söz konusu potansiyelleri kavrama idrak etme yeteneğine sahip değildir. Genel-toplu anlamda bile saymaya, sınıflandırmaya, envanterini çıkarmaya çalışacak olsa bunu tam olarak başaramaz (14/İbrahim, 34). Bunu nasıl başarabilir ki, yaratılış olmuş bitmiş değildir. Yaratılış (halk) devam etmekte ise, yaratıcı kalem kâğıt üzerinde yazmaya devam ediyorsa insanın rızık kaynakları da yaratılmaktadır. (Teshir için bkz. 14/İbrahim, 32-33. ayetlerin tefsiri.)

Yüce Allah'ın nimetleri sadece maddi ve tabii kaynaklardan ibaret değildir. Bunların yanında manevi ve başka nitelikte nimetler de söz konusudur. Mesela insanın ruhsal durumu, entelektüel formasyonu; peygamberler aracılığıyla indirilen vahiyler, Kur'an-ı Kerim, açıklanmış İslam'ın hükümleri; Allah'ın lütuf ve ihsanı ve daha binlerce şey birer nimettirler.

Hakikat bu merkezde iken insanların bir bölümü herhangi bir temele dayanmadan, aydınlatıcı, yol gösterici bir kitabı referans göstermeden Allah hakkında tartışır dururlar(bkz. 22/Hac, 8).

İnsanları doğru yola girmekten alıkoyan faktörlerden biri atalarını yüceltmeleri, geçmişlerine olan bağlılık, onları etkisi altında tutan alışkanlıklarıdır. İnsanın bir yönüyle sosyal bir varlık olması onun bazı hakikatleri görmesine engel olabilir. Tarih ve gelenekler alışkanlıkları, önyargıları, hazır kabulleri takviye ederek sürdürür. Bunlara karşı zihnin özgürleşmesi lazımdır. Atalar (ecdad) yanlış yolda olabilir, onların yapıp ettiklerini tekrar etmek insanı ateşe sevk edebilir. Böyle iken atalara bağlılık dolayısıyla yanlışlıkları, hata ve günahları, zulüm ve haksızlıkları devam ettirmek insanı onlarla beraber ateşe sürükler (bkz. 2/Bakara, 170).

İnsanın yegâne sadakati hak ve hakikate, doğruluk ve adalete olmalıdır. İhsanda bulunarak, ihlasla ve samimiyetle yüzünü yani zatını ve özünü Allah'a teslim eden (2/Bakara, 112; 3/Âl-i İmran, 20) sapasağlam bir kulpa yapışmış olur. Bu sapasağlam kulp son ilahi vahiy olan Kur'an-ı Kerim'dir. Kelime-i tevhid olduğunu söyleyenler de vardır. Netice itibariyle her ikisi aynı kapıya çıkar. (Sapasağlam kulp (**Urvetu'l Vuska**)" için bkz. 2/Bakara, 256. ayetin açıklaması.) Bu böyledir, zira bütün işlerin sonu Allah'a varır. O ise kim ne yapmışsa, neyi gizlemişse hepsini bilir, hiçbir şey O'nun bilgisi dışında kalmaz. Herkes her ne yapmışsa önüne konacaktır. Gaflet uykusunda olanlar dünyanın ebedi

olduğunu zannetmektedirler. Oysa kısa zaman için yararlanıyorlar, göklerde ve yerde istifade edilen sayısız nimeti yerinde, hakkıyla ve indirilen Kitap'ta gösterildiği üzere kullanmadıkları için ağır bir azaba katlanmak zorunda kalacaklardır. Dünyada nimetin karşılığı iman, itaat ve şükürdür; inkâr üzere yaşayıp nimetten yararlanmanın karşılığı ahirette ağır azaptır.

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ
بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ
الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ اَنَّ مَا فِي الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ
يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ
﴿٢٧﴾ مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ اِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ
﴿٢٨﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَسَخَّرَ
الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى وَاَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ
﴿٢٩﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ وَاَنَّ
اللّٰهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٣٠﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ
اللّٰهِ لِيُرِيَكُمْ مِنْ اٰيَاتِهِ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣١﴾ وَاِذَا
غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجّٰيهُمْ اِلَى الْبَرِّ
فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَا اِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ ﴿٣٢﴾

25. **Andolsun onlara; "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye soracak olsan, tartışmasız; "Allah" diyecekler. De ki; "Hamd Allah'ındır." Hayır, onların çoğu bilmezler.**

26. **Göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır. Şüphesiz Allah, Gani** (hiç kimseye ve hiçbir şeye muhtaç olmayan)**dır, Hamid** (hamd da yalnızca O'na ait)**tir.**

27. **Eğer yeryüzündeki ağaçların tümü kalem ve deniz de –onun ardından yedi deniz daha eklenerek–** (mürekkep) **olsa, yine de Allah'ın kelimeleri** (yazmakla) **tükenmez. Şüphesiz Allah, üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.**

28. **Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz yalnızca tek bir kişi**(yi yaratıp sonra diriltmek) **gibidir. Şüphesiz Allah, işitendir, görendir.**

29. **Görmüyor musun ki, gerçekten Allah, geceyi gündüze bağlayıp-katar, gündüzü de geceye bağlayıp-katar. Güneş ile ayı emre amade kılmıştır. Her biri, adı konulmuş bir süreye kadar akıp gider. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.**

30 **İşte-böyle; şüphesiz Allah, O, Hak olandır ve şüphesiz O'nun dışında taptıkları** (tanrılar) **ise, batıldır. Şüphesiz Allah, yücedir, büyüktür.**

31. **Görmüyor musun ki, size ayetlerinden** (bazılarını) **göstermesi için, gemiler Allah'ın nimetiyle denizde akıp gitmektedir! Hiç şüphesiz bunda, çok sabreden, çok şükreden için gerçekten âyetler ardır.**

32. **Onları kara gölgeler gibi dağlar sarıverdiği zaman, dini yalnızca O'na 'halis kılan gönülden bağlılar' olarak Allah'a yalvarıp yakarırlar** (dua ederler). **Böylece onları karaya çıkarıp-kurtarınca, artık onlardan bir kısmı orta yolu tutuyor. Bizim ayetlerimizi gaddar, nankör olandan başkası inkâr etmez.**

Sûrenin 25. ayetinde işaret edilen çelişki, mantıki tutarsızlık Ankebut sûresinde (29-61) ele alınmıştı. Zümer (39/38) ve Zuhruf (41/9, 87) sûrelerinde de farklı bağlamlarda ele alınmaktadır. Söz konusu tutarsızlık Mekke müşriklerine özgü değildir. Tarih boyunca görüldüğü üzere bugün de görülmekte, yarın da görülecektir. Özellikle zamanımızda hâkim ideolojiler ve iktisat politikalarının etkisinde dini marjinalleştiren, özel alana çeken ve izafileştiren; din ile dünya işlerini birbirinden ayıranlar bu temel çelişki üzerinde etraflıca düşünmek, zihni bir muhasebe yapmak durumundadırlar.

Bazı dini telakki ve felsefeler açısından söz konusu Tanrı anlayışı bunu mümkün kılabilir, mesela bir dini inanca göre Tanrı yukarıdan dünyada olup biteni seyrediyorsa, küçük işleri bilmiyorsa, insanların yapıp ettikleriyle ilgilenmiyorsa, böyle bir dini telakkide Tanrı'yı dünyevi işlere karıştırmadan yaşamak, başkalarını işin içine karıştırıp onların yol göstericiliğine, çözüm ve önerilerine şükran duygusu içinde olmak mümkündür. Ama Kur'an, göklerin ve yerin yaratıcısı Allah ise, hamd O'na yapılmalıdır demektedir. Çünkü O yaratıcı olduğu gibi göklerde ve yerde olanların da sahibi, maliki ve hâkimidir. O halde kimse O'na ortak olamaz, sadece O'nun hükmü geçerli olur. "**Hamd**" ile beraber kulluk ve teslimiyet de söz konusudur. Varlık âlemini yaratan Allah'tır, kulluk O'na yapılır ve sadece O'nun iradesine, iradesinin ifadesi olan hükümlere, işaret ettiği değerlere teslim olunur.

Yüce Allah'ın ilmi sonsuzdur, biz ilmini ihata edebilecek durumda değiliz. Anlama kavrama ihata etme, zapt altına alma kapasitemizin çok çok üstündedir. 27. ayet beliğ bir benzetme ile bunu ifade eder: Yeryüzündeki ağaçların

tümü kalem ve deniz de mürekkep olsa –ki bunlara yedi katını da ekleyin– yine de Allah'ın kelimeleri tükenmez. "Kelimeler":

a) İndirdiği kelamın anlamları, anlam düzeyleri;

b) Varlık âlemindeki mertebeler, nesneler, varlık zinciri, yaratılmışlar (mahlûkat);

c) Nimetler, ihsanlar, bağışlar gibi anlamlara gelebileceği söylenmiştir.

Kuşeyri, kelimelerin "kelam-ı kadim" olduğunu iddia eder. Bu da ezeli ve ebedi ilmine işarettir ki, en isabetli tefsir bu görünmektedir (bkz. 18/Kehf, 109). Eşyanın hakikati, hüküm ve hikmet de bu ezeli ilme dâhildir. İlmiyle böylesine kuşatıcı olan Yüce Allah aynı zamanda varlığı kudret elinde tutmaktadır, hiç kimse O'nun üstünde bir güç ve kudrete sahip değildir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Bir şahsın yaratılıp ölümünden sonra diriltilmesi, tür olarak insanların yaratılıp kıyametten sonra diriltilmeleriyle aynıdır. 28. ayet insanın teşekkülü ve dirilişinin aynı bilgi temeline, tek bir iradeye, üstün bir kudrete tabi olduğuna işaret etmektedir. Yüce Allah bir emirle yani tek bir kelime ile birini yaratmasıyla diğerlerinin tümünü de tek bir kelime ile "Kün (Ol)!" emriyle yaratır ve diriltir. Kimileri dirilmeyi akıllarına sığdıramıyor, kimileri yapıp ettikleri yanlarında kar kalsın diye dirilmeyi ve ahireti inkâr ediyor. Ama Yüce Allah her şeyi işitiyor, görüyor, hiçbir şey O'na gizli kalmıyor. Herkes ve her şey, varlık ve içinde yer aldığı kozmik ve ekolojik düzen gözetim ve denetim altındadır. İnsan zannetmesin ki başıboş bırakılmıştır; yapıp ettiklerinin hesabını vermeyecek.

Gece ile gündüz düzenli bir biçimde ve O'nun koyduğu yasalara göre birbirlerini takip etmektedirler; biri diğerine katılır. Güneş, ay ve elbette uzaydaki diğer cisimler, yıldızlar, galaksiler ve sistemler de O'nun emrine bağlı ve muradına uygun olarak istifadeye hazır hali getirilmişlerdir. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 27 ve 22/Hac, 61; 35/Fatır, 13. ayetler.) Her birinin ömürleri belirlenmiştir. Hareketleri sonsuza kadar değildir. Eğer sonsuza kadar yörüngelerinde akıp gidiyor olsalardı, üstlerinde bir irade ve kudret olduğu düşünülemezdi; bu kendi kendilerine var oldukları, kendi yasalarını kendi koydukları ve dolayısıyla onların üstünde bir varlığın onlar üzerinde herhangi bir tasarruflarının bulunmadığı anlamına da gelebilirdi.

Verilen bu örnekler üzerinde etraflıca düşünüldüğünde şu hakikat ortaya çıkar: Allah Haktır, hak ve hakkaniyet, hakikat ve bilgi, irade ve kudret O'nundur. O'na benzer kılınanlar ise hiçbir hakikat temeline dayanmazlar, onlara her ne izafe edilmişse arkası boştur, onlarla ilgili iddialar çürüktür, sanal ve kurgusaldır, selim akıl ve sağlam mantıktan yoksundur. Hak, zevali, sonu, sınırı

olmayandır. Bu şu demektir: O'nun dışında kalan bütün varlıkların bir sonu, sınırı vardır, mutlak değildirler, fani ve izafidirler.

O'nun hak ve hakikatin kaynağı olması tabiattaki düzenin esasını teşkil eder. Onun koyduğu yasalarla tabii düzen sürmektedir. Suyun kaldırma gücü olmasaydı üzerindeki cisimler batardı. Ama koyduğu yasayla deniz üzerinde tonlarca ağırlıktaki cisimleri taşımaktadır. Devasa gemiler bunun göstergesidir. O'nun yasalarının sağladığı nimetin sonucunda insan ve mal taşımakta, seyrüsefer halinde olabilmektedirler. İnanmış insanlar deniz yolculuğunda ciddi bir tehlike ile karşılaştıklarında gayet tabii Allah'a yalvarıp O'na sığınırlar, O'ndan yardım talep ederler (10/Yunus, 22-23; 29/Ankebut, 65). Bu karada veya havada kaza geçirme tehlikesiyle karşı karşıya gelenler için de söz konusudur.

32. ayette geçen "**orta yolu tutanlar**" (**muktesid**) bir tefsire göre "inkâr edenler", bir tefsire göre "inananlar veya iman ile inkâr arasında kalanlardır." En doğrusunu Allah bilir!

Şu veya bu, Allah'ın insana apaçık olarak gösterdiği ayetleri, işaretleri, somut kanıt ve delilleri gaddar, zorba, hamakat derecesinde inatçı (hattar) ve hiçbir nimete şükrü olmayan, nimetin sahibini aklına bile getirmek istemeyen aşırı derecede nankörlerden başka inkâr etmez.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَنْ وَالِدِهِ شَيْئًا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللَّهِ الْغَرُورُ ﴿٣٣﴾

33. **Ey insanlar, Rabbinizden korkup-sakının ve öyle bir günün azabından çekinip-korkun ki,** (o gün hiç) **bir çocuk da babası için bir şeyi verebilecek** (durumda) **değildir. Şüphesiz Allah'ın va'di haktır. Artık dünya hayatı sizi aldatmaya sürüklemesin ve aldatıcı**(-lar) **da sizi Allah ile aldatmasın.**

Başından beri önümüze konuna gerçekler bize şunu anlatmaktadır: Göklerin ve yerin Rabbi, yaratıcısı, sahibi ve maliki vardır. O da Yüce Allah'tan başkası değildir. Allah'tan sakınıp korkmak, O'na karşı inkâr ve isyan içinde olmamak lazım. Bizi, hepimizi öyle zorlu bir gün beklemektedir ki, çocuk ve baba birbirlerine en ufak bir faydayı sağlayabilecek, içinde bulundukları durumdan, sıkıntıdan kurtulmalarına yarayacak bir fidye takdim edebilecek durumda değiller. Herkes kendi derdine düşer, dünyada yapıp ettikleriyle baş başa kalır ve

fiillerinin hesabını nasıl vereceğini düşünür. Böyle bir günde ne anne yavrusunu düşünebilir, ne baba çocuğunu veya evlat ebeveynini.

Hakikat budur ve sûrenin başlangıcında ele alınan "**hikmet**"in bu hakikatle ilgisi vardır. Çünkü "hikmetin başı Allah korkusu"dur. "Korku"yu sadece maddi-fiziki korku (havf ve mehafe) olarak ele almamalı, bunun yanında takva olarak da anlamalı. Zira takva kalbe ait fiildir, Allah'ı zikreden, zikrettiği zaman kalbi titreyen, haşyetle dolup ürperenler hikmet ehli kimselerdir. Bu hayli zor mücahede ve mücadeleleri gerektirir. Kişi iç düşmanlarını yenmedikçe hikmete ulaşamaz. Mücahede kalbi ayna gibi üzerindeki kir ve paslardan temizler, varlıkta içkin bulunan hakikatleri üzerinde yansıtmasını mümkün kılar. Bu da bize gösteriyor ki, gerçek entelektüeller ancak dinin evreninde ve kalbinde Allah korkusu, takva iksiri olanlardır.

Şu var ki bu zannedildiği kadar kolay değildir. İnsan çoğu zaman nefsinin istek ve tutkularına, gelenek ve eğitim yoluyla edindiği önyargılara, bilinçten yoksun alışkanlıklara, şahsi, zümrevi ve sınıfsal ya da milli çıkarlara yenilir. Bu konuda insanı şeytan dürter, inkârı ve günahı süslü gösterir, çekici-cazibeli hale getirir. Şeytan insana her yönden sokulur. Kötülüğü iyilik, iyiliği kötülük gösterir, Geriden yaklaşmak istediğinde ona zalim ve günahkâr atalarını sevdirir; geçmişini, atalarını, tarihini, geçmişte kendisinin yaptıkları hata ve yanlışları yücelterek bir başkasına saldırgan davranmasını temin eder. İntikam duygularını ayaklandırarak sol taraftan yaklaşmayı dener; önden yaklaşmak istediğinde temeli hayal olan süslü bir gelecek vaadinde bulunur; insanı harama hukuk ihlallerine sürükler. (Bkz. 35/Fatır, 5.) Onu ümitsizliğe sevkeder, böylece kişi Allah'ın rahmetinden ümidini keser yani artık Allah'ın kendisini unuttuğunu veya derdine çare bulamayacağını düşünmeye başlar vs. (Bkz. 7/A'raf, 16-17. ayetlerin açıklaması)

Şeytan gerçek yüzünü göstermez, gizlenir, tuzağa düşen insan şeytanın var olmadığını veya şeytana kanmayıp fiillerini kendi akli melekelerini kullanarak yaptığını zanneder; böylelikle zaaf sahibi insana yanlış ve hatalı fiilleri makul hale getirir, aklı suistimal eder, bir rasyonalite geliştirir, selim fıtratı tahrifata uğratır. Hatta bazen "**Allah'ın adını**", kullanır, dini referanslara başvurur, imanı, kutsal değer ve sembolleri öne çıkarır: "**Size karşı Allah'ın adını kullanarak sizi Allah adına şirke ve zulme çağırtarak aldatmasın.**" Aldatıcı kılığına girmiş şeytan veya şeytan kılığına girmiş aldatıcı "Müslümanların milletinden gözükür ve onların dilini konuşur." Şu halde özetleyecek şeytanın Allah'la aldatması birkaç şekilde olur:

a) İnsana sağından, solundan, önünden, arkasından yaklaşıp yanlışa sü-

rükler. Bu durumlarda şeytan insana Allah'ın emrettiği iyiliği kullanarak sokulur ve kişi iyilik yapayım derken kötülük yapar, Şeytanın tuzağına düşer.

b) Şeytan Allah'ı taklit eder. Dini olanı dünyevileştirir, mesela cennetin yeryüzünde kurulabileceği vaadini ulaşılması gereken bir hedef olarak insanın önüne koyar. Dinin içini boşaltır; ibadetleri, dine ait güzel hatıraları gösteriye, ibadet ve menasikleri kuru seremonilere dönüştürür.

c) Dini ve dinin değerleri suiistimal ve istismar eder. Siyasi, iktisadi veya sosyal çıkar elde etmek üzere, mesela kendini dindar gösterir, dini kisveye bürünür, din davası peşinde koştuğunu, bütün çabalarının dine hizmet olduğunu etrafa yayar. İnsanlar, ahlak ve dürüstlüğün, doğruluk ve adaletin temeli dindir diye, dindar görünümlü siyasilere, tüccara, şahıslara itibar eder.

d) Kendini inkâr ettirir. Özellikle pozitivist ve materyalist felsefeye inananlar Şeytan denen bir varlığın olmadığını iddia ederler. Şeytanı mutlu edecek ve rahatlatacak şey, onun varlığının inkâr edilmesidir, çünkü ev sahibinin kendisini fark edemeyeceğinden emin olan hırsız gibi, her istediğini rahatlıkla yapar (35/Fatır, 5).

إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿٣٤﴾

34. Kıyâmet saatinin bilgisi, şüphesiz Allah'ın katındadır. Yağmuru yağdırır; rahimlerde olanı bilir. Hiç kimse, yarın ne kazanacağını bilmez. Hiç kimse de, hangi yerde öleceğini bilmez. Hiç şüphesiz Allah bilendir, haberdardır.

Allah mutlak güç ve kudret sahibidir. İradesi ve kudreti gibi ilmi de sonsuzdur. Kur'an vahyinin ruhu bu temel bilgiye dayanır. Yüce Allah'ın ilmi gaybı ve müşahede âlemini içine alır. Bizim için gayp olan O'nun bilgisi dâhilindedir.

34. ayet beş alanda vuku bulan veya bulacak olan olaylara işaret edip bunların sadece Allah tarafından bilinebileceklerine işaret etmektedir. Bunlara "gaybın anahtarları (**mefatihu'l gayb**)" denir. Bunlar da şöyle sıralanmıştır:

a) Kıyamet ne zaman kopacak?

b) Allah yağmuru ne zaman yağdıracak?

c) Rahimlerde olan çocuk.

d) İnsanın yarın ki kazancı.

e) Kişi nerede ölecek?

Geleneksel müfessirler bu beş şeyin insan tarafından bilinemeyeceğini belirtmektedirler. Buhari'de yer alan bir hadise göre Efendimiz Aleyhissalâtü vesselam da "Gaybın anahtarları beştir" buyurup bunları saymıştır (Buhari, Tefsir, 31/2).

Modern tefsirciler ise (mesela Süleyman Ateş ve Kur'an Yolu tefsirinin yazarları) ayette "**Yağmurun ne zaman yağacağını ve rahimlerde olanı Allah'tan başkası bilmez**" kaydı yoktur. Ayet, teknolojik alet kullanılmaksızın vuku bulan bazı olayların çıplak göze kapalı olmasına karşılık Allah'a kapalı olmadığını ancak insanların zaman içinde bunları bilemeyeceklerini kastetmediğini söylemektedirler. Bu durumda insanların bilemeyeceği şeyler beş değil, üçtür. Çünkü gelişen teknoloji sayesinde yağmurun ne zaman yağacağını ve ana rahmindeki ceninin erkek mi kız mı olduğunu artık bilebiliyoruz.

Klasik tefsircilerin çıplak gözle hakkında bilgi sahibi olamadıkları cenin ve yağmur konusunda böyle düşünmeleri gayet normal. Ancak gelişen teknolojiye rağmen ana rahmindeki çocuk ile yağmur hakkında kesin bilgilere sahip olduğumuz ve bunların gayp olmaktan çıktığını söylemek de pek kolay görünmüyor.

İlkin çocuğun cinsiyeti ağırlıklı olarak biliniyorsa da yanılma payını büsbütün ortadan kaldırmak mümkün değildir. Ceninin cinsiyetiyle ilgili bilgi –belli bir devreye kadar– kesin değildir. Ancak ayetin asıl vurgusunun cinsiyet olduğunu söylemek zordur. Çocuğun ana rahminden başlamak üzere değişen fizyolojik yapısı, organizması; ruhsal durumu, ahlaki yapısı, zekâsı, akli melekeleri, kişiliği, karakteristik özellikleri (şakilesi) hiçbir şekilde ve kesin olarak bilinemez. Materyalist açıdan genlerin ruhsal, zihinsel ve ahlaki davranışları belirlediği iddia edilse de, kişinin iradi olarak farklı tercihlerde bulunduğu vakıadır. Cinsiyet açısından erkek doğan nice çocuklar belli bir yaşa geldiklerinde cinsel tercihlerini değiştirebiliyorlar. Kişinin hangi yaşta ve hangi faktörler etkisinde aksine tercihte bulunup cinsiyetini değiştirebileceğini bilemeyiz. Sufiler burada kastedilenin insanın "**said**" mi "**şaki**" mi olduğu konusudur, derler. İnsan rahminde olan bir cenin ileride mü'min mi olacak, inkâr ve isyan içinde mi yaşayacak ve bununla bağlantılı ebedi hayatı cennette mutluluk (saadet) içinde mi geçecek yoksa cehennemde şekavet içinde mi olacak, bu bilinemez. (Bkz. 13/Ra'd, 8. ayetin açıklaması.)

"**Yağmuru yağdırır**" ifadesi bir bilgi, bir haber olarak görenler açısından gayble ilgili değildir. Sadece ayet Allah'ın yağmuru yağdırdığını haber verdiğini belirtmektedirler. Çünkü artık meteoroloji yağmur hakkında bize bilgiler vermektedir. Bu doğru olmakla beraber, meteorolojinin verdiği bilgilerin kesin değil "hava tahmin raporları" olduğunu unutmamak lazım. Bazen tahminler tutmuyor, denilenin aksine yağış oluyor veya yağmur/kar yağmıyor, rüzgâr

farklı yönler takip edebiliyor. Bir bölgenin üzerindeki gökyüzünde birtakım belirtiler, bulutlar, rüzgâr akımları yoksa tahmin de yapılamaz. İkincisi tahmin raporları kısa sürelidir. Kesine yakın raporlar yayınlansa da, uzun vadede kesin raporlar yayınlanamaz. Süre uzadıkça tahmin oranı düşer, bu da normaldir. O halde insan geliştirdiği bilgi teknolojisi sayesinde kısa ve orta vadeli tahminler yapabilse de uzak ve hele daha uzun vadelere yayılan kesin bilgiler veremez. Yüce Allah değil 30 gün sonra 30 veya 300 yıl sonra nereye, ne kadar yağmur yapacağını bilir, çünkü O "yağmuru yağdırır."

İnsanların kazancı bilinir mi? Modern toplum ücretleri, firma ve işletmelerde büyüme hedefini belirlemiştir. Maaşlar, ücretler bellidir ve arttırılmaları veya büyüme hedefinin tutturulması için büyük mücadeleler verilmektedir. İşinde gücünde olan biri ertesi gün işini kaybedebilir, yeni ve daha cazip bir iş bulabilir. Zengin iken malı bir depremde, bir yangında veya ciddi bir ekonomik krizin yol açacağı sarsıntı sonucu yok olabilir. Hele küreselleşme ile bir ülkede vuku bulacak olağanüstü bir olay dünya piyasalarının tamamını olumsuz yönde etkiler, plan ve hedefleri altüst eder. Bu ve benzeri nice olay Allah'ın bilgisi dâhilindedir. Kişinin ne zaman ve nerede, hangi toprak parçası üzerinde öleceğini bilmesi de mümkün değildir. Evinden çıkar, yürür veya arabasıyla yolda seyrederken trafik kazası geçirir, hayatını kaybeder. Tam kazanın vuku bulduğu noktada öleceği aklının ucundan geçmezdi.

Bütün bunlardan çıkarmamız gereken sonuç şudur: Yüce Allah varlık âleminin tamamını kudret eli altında tutmaktadır. Hiçbir şey O'na gizli değildir. İnsanlar ne kadar bilgi sahibi olurlarsa olsunlar, bilgi denizinin bir katresine bile malik olamazlar. Bizim içinde yaşadığımız dünya gezegeni uzay düşünüldüğünde kendisi bir nokta hükmünde iken, bizim bilgilerimizin toplamı ne kadardır acaba?

Lokman (31) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

32- Secde Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 30 âyettir. Tur sûresinden (52) önce, Mü'minun (23) sûresinden sonra indirilmiştir. 16-20 veya 18-20. ayetlerinin Medine'de indiğine dair rivayetler vardır. Sûre ismini 15. ayette geçen "secde (sücceden)" kelimesinden almaktadır. Güvenilir hadis kaynaklarında Efendimiz (s.a.)'in Cuma günleri sabah namazında Secde sûresi ile İnsan sûresini okuduğu rivayet edilmektedir (Buhari, Cuma, 10; Müslim, Sücudu'l Kur'an, 2).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

الٓمٓ ﴿١﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّا اَتٰيهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣﴾ اَللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ اَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٤﴾ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ اِلَى الْاَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ اِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهٗٓ اَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴿٥﴾ ذٰلِكَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٦﴾

1. **Elif, Lam Mim.**
2. **Kendisinde şüphe olmayan bu Kitab'ın indirilişi âlemlerin Rabbi tarafındandır.**
3. **Yoksa onlar: "Bunu uydurdu" mu diyorlar? Hayır; o, Rabbinden olan bir haktır; senden önce kendilerine bir uyarıcı gelmemiş bir kavmi uyarman için** (onu sana indirdik)**. Umulur ki hidayet bulurlar.**

4. **Allah; gökleri, yeri ve ikisi arasında olanları altı günde yarattı, sonra arşa istiva etti. Sizin O'nun dışında bir yardımcınız ve şefaatçiniz yoktur. Yine de öğüt alıp-düşünmeyecek misiniz?**
5. **Gökten yere her işi O evirip düzene koyar. Sonra** (işler,) **sizin saymakta olduğunuz bin yıl süreli bir günde yine O'na yükselir.**
6. **İşte gaybı da, müşahede edilebileni de bilen, üstün ve güçlü olan, esirgeyen O'dur.**

Sûrenin birinci ayetinde geçen Huruf-u mukattaayla ilgili bilgiler Bakara sûresinin girişinde (2/1) verilmiştir. Mutat olduğu üzere bu sûrede de Huruf-u mukattaayı takip eden ayet Yüce Allah tarafından indirilen Kur'an-ı Kerim'den söz etmektedir. Bu kitabın Allah tarafından indirildiğine veya ihtiva ettiği bilgi ve haberlerin hakikati ifade ettiğine, gösterdiği yolun dosdoğru yol (Sırat-ı müstakim), emrettiği inanç esasları, düşünme ve yaşama tarzının kurtarıcı olduğuna ilişkin en ufak bir tereddüt veya şüphe yoktur (2/Bakara, 2). Âlemlerin Rabbinin sözünden nasıl şüphe edilebilir ki!

Vahyin ilk muhatapları Mekkeli putperestler, müşrikler –bugünün deistleri gibi– Kur'an'ı Hz. Peygamber (s.a.)'in uydurduğunu, kendi bilgi birikimi, fikri çabası sonucu kaleme aldığını düşünüyorlardı. Kesin olarak yanılıyorlardı. Bu kitap Yüce Allah tarafından hak ve hakikat olarak indirilmiştir, indirilişinde insan veya başka bir varlığın dahli veya rolü söz konusu değildir. (Bkz. 10/Yunus, 38.) Kitabın indirilmiş olmasının amacı insanları yapıp ettikleri konusunda uyarıp korkutmak, fiillerinin sonucu olarak gelecekte neyle karşılaşacaklarına ilişkin onları bilgilendirmektir. Hangi fiilin hangi akıbetin sebebi olduğunu bilsinler ki, ona göre tercihlerde bulunsun, tutum takınsınlar.

Kur'an-ı Kerim'in yakın mesafedeki uyarısı Mekke halkıdır. Bunlar uzun zamanlar boyunca uyarılıp korkutulmuş değillerdi. İbrahim aleyhisselâmdan kalma geleneksel bilgiler etrafında bir inanç dünyasına sahiptiler ama İbrahim aleyhisselâmın tebliğini bozmuş, değiştirmiş, tanınmaz hale getirmişlerdi. İlk elde Kur'an onları uyarmaktadır (bkz. 36/Yasin, 5-6). Tebliğ yöntemi açısından yakınlardan başlanması etkilidir. Bu yüzden Hz. Peygamber'e tebliğ ve uyarıya önce yakınlarından başlaması emredilmişti (bkz. 26/Şuara, 214. ayetin açıklaması).

Kur'an'ın uyarmayı hedeflediği diğer muhataplar ise beşeriyetin tamamıdır. Asli misyonu itibariyle Kur'an hem insanların tümüne doğru yolu gösterir hem Hz. Muhammed (s.a.) bütün âlemler için rahmet olarak gönderilmiştir. Uyarıyı dikkate alır, inen ayetler üzerinde etraflıca düşünür ve gerekli sonuç-

ları çıkarabilme başarısını gösterirlerse, bu hakikati anlar ve umulur ki kurtulurlar. Rahmet ilahi nimet, kolaylık, bereket, adalet, yüksek ahlak, bolluk ve mutluluk ve kurtuluştur.

Kitabı indiren Yüce Allah herhangi biri değildir. Gökleri, yeri ve ikisi arasında olanları, özet ifadesiyle varlık âlemini yaratmıştır. Yaratması altı gün sürmüş, yedinci gün istiva etmiştir. 4. ayette sözü edilen "**gün**"ü bizim hesap ettiğimiz 24 saat olarak değil, "devir-dönem, evre" şeklinde düşünmek lazım. Zaman bizim açımızdan mutlak değil izafidir. Bu çerçevede bizim hesap ettiğimiz bin yıl Yüce Allah'ın katında bir gün hükmündedir. 50 bin yıl veya daha fazla zaman evresi de olabilir. Bu tür ayetlerde geçen rakamlar kesretten kinayedir. Kâinat altı ayrı evrede yaratıldı. Yaratma fiili bittikten sonra Allah hüküm ve hâkimiyetini yürüttüğü arşa kuruldu. Arşa kurulması Tevrat'ta anlatıldığı gibi dinlenmeye çekildiği anlamına gelmez. Haşa, Yüce Allah, insanlar gibi yaptığı bir iş dolayısıyla yorulmaz ki dinlenmeye ve istirahate ihtiyaç hissetsin. Arşa üzerinde istiva bambaşka bir olaydır. "**İstiva**"nın neyi tam olarak ifade ettiğini bilmemiz mümkün değildir. İmam Malik'in işaret ettiği gibi keyfiyeti bizce meçhuldür. Malum olan hakikat şu ki, varlık âlemini yaratan O'dur, varlığın tamamı O'nun ilmi, iradesi ve kudret eli altındadır. (İstiva için bkz. 7/A'raf, 54. ayetin açıklaması.)

Hakikat bu ise, insanın O'ndan başka sığınağı, gerçek dostu ve koruyucusu, şefaatçisi yoktur. Başı derde girdiği zaman sadece O'nun yardımına başvurulur, talepler O'na yöneltilir. Yazık ki insan bunu gereği gibi düşünmüyor, Allah'tan başka güçlerden, liderlerden, hatta bazen zihni yanılgılara düşüp türbe ve yatırlardan, put ve heykellerden medet umar hale gelebiliyor. Ya da Yüce Allah'ın varlığını kabul ettiği halde kendisi ile Rabbi arasına birtakım varlıkları aracı-şefaatçi olarak koyuyor (2/Bakara, 255).

Varlıkta hiçbir şey ve alan O'nun bilgisi, iradesi ve kudreti dışında değildir. Kozmik ve tabii düzenin yasalarını vaz'eden ve sürdüren O'dur. Varlıkta O'nun müdahalesi ve tedbiri dışında iğne ucu kadar özerk (otonom) alan yoksa insan hayatında nasıl "din-dışı", Allah'ın karışmadığı bir alan veya alanlar tasavvur edilebilir?

5. ayette bizce izafi olan zaman kavramına atıfta bulunulmaktadır. Gökten yere her işi O düzenler, evirir çevirir yani tedbir O'nundur. Sistemin "**gökten yere**" olması yasaların işler oldukları yerden kendi kendilerine var olmadıklarını, gökten yani yücelerden ve Allah tarafından vaz'edildiklerini; ayrıca yer küresinde işler halde olan her tabii ve fiziki yasanın aynı zamanda kozmik düzenle, göklerle bağlantılı ve ilişkili olduğunu ima etmektedir. Ne yeryüzü ken-

di kendine özerk olarak varlığını sürdürmekte, ne gökler! Hepsi birbirleriyle bağlantılı, interaktif ilişkiler içinde ve O'nun tedbiriyle var olmaktadırlar.

Göklerden gelen emirlerin yeryüzünde yani bizim kucağında olduğumuz maddi tabiattaki etkileri bir süre sonra bir tür çevrimsel bir hareket izleyerek yukarı çıkar. Ve bu da bizim hesaplamalarımıza göre 50 bin senelik zamanı içine alır. (Bin ve 50 bin yıl zaman kavramlarıyla ilgili bkz. 22/Hac, 47 ve 70/Meâric, 4. ayetler.) Bu öylesine harikulade, bizim idrak ve gücümüzü aşan bir düzen, tekvin ve tertiptir ki, bizim asla muttali olamayacağımız gaybı ve gözlem sahamız içindeki müşahede âlemini, kısaca her şeyi hakkıyla bilen, üstün güç ve kudret sahibi olan ve esirgeyen Allah'ın ilim, irade ve kudretinin tecellisini ifade etmektedir.

Tefsirciler 5. ayette geçen "**emr**"in Cebrail aleyhisselama atıf olduğunu -buna diğer üç büyük meleği katanlar da var- söylemişlerdir. Buna göre Cebrail aleyhisselam emri yere indirir, tahakkuk etmesini sağlar, gözetimde bulunur, gerekli emir ve direktifleri verir, arkasından tekrar getirdiği yere, yüce makama çıkarır. Teşbihte hata olmasın, en yüksek derecedeki bir devlet görevlisinin devlet başkanından emir alıp yerine getirmesi ve iş bittikten sonra huzura çıkıp rapor vermesi gibidir. Bu tabii ki mümkündür ama "**emr**"i "**iş-buyruk**" olarak düşündüğümüzde, işleyen tabiat yasasının da bununla ifade edilebileceğini varsaymamız anlamsız değildir. Çünkü melekler konulmuş yasaları, belirlenmiş düzeni işletirler. Tabiat yasası başka -ki yasa adetullahtır- onu işleten görevliler (melekler) ise başkadır. Pozitivizmin derin etkisinde modern zihin tabiat yasası ile meleği aynileştirme eğilimindedir. Oysa bir devleti veya bir fabrikayı yöneten görevliler (bürokratlar, teknokratlar, uzmanlar, memurlar) ile yönetimin kuralları birbirinden farklıdır.

اَلَّذِي اَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَاَ خَلْقَ الْاِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ﴿٧﴾ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَّاءٍ مَهِينٍ ﴿٨﴾ ثُمَّ سَوّٰيهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿٩﴾

7. **Ki O, yarattığı her şeyi en güzel yapan ve insanı yaratmaya bir çamurdan başlayandır.**
8. **Sonra onun soyunu bir özden** (sülale'den), **basbayağı bir sudan yapmıştır.**
9. **Sonra onu 'düzeltip bir biçime soktu' ve ona ruhundan üfledi. Sizin için de kulak, gözler ve gönüller var etti. Ne az şükrediyorsunuz?**

Mürselat, Tarık ve Mü'minun sûrelerinde insanın yaratılış aşamaları hakkında geniş bilgiler verdik. Bu ayette benzer bir konuda "insanın soyunun bayağı/değersiz bir sudan olduğu" zikredilmektedir.

Allah yarattığı her şeyi en güzel biçimde yaratandır. Ne varlık âleminde, ne insanın yaratılışında kusur vardır. İnsan, kendi yüz ve çeşitli organlarında veya başkalarında kendince bir takım kusurlar bulsa bile, bu kusurlar görecelidir. Birine göre kusur olan bir başkasına güzelliktir. Tek bir erkek temel alındığında onun güzellik algısı sınırlıdır. Başka bir ifadeyle tek bir erkeğin algısından her kadın güzel değildir veya tek bir kadın algısından her erkek yakışıklı değildir. Ama her kadını güzel bulan bir erkek ve her erkeği yakışıklı bulan bir kadın vardır. Güzellikteki bu görecelik olmasaydı yani güzellik ölçülebilir, standartlaştırılabilir, ambalajlanabilir olsaydı, erkekler sadece belli çerçevede tanımlanmış güzel kadınlarla evlenir, diğerleri evde kalır veya aksi olarak belli çerçevede tanımlanmış yakışıklı erkekler evlenecek kadın bulur, diğerleri bekâr kalırdı. Bu da neslin devamını mümkün kılmaz, türümüzde var olan çeşitliliği ve zenginliği sona erdirirdi ki, bunun sonucunda ne zengin sanatlar husule gelir ne farklı irfan havzaları ve medeniyetler hâsıl olurdu.

Toprak ile insanın deri rengi ve mizacı arasında bir ilişki söz konusudur. Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurur: "Allah Âdemi yeryüzünün bütününden aldığı bir avuç topraktan yarattı; Âdemoğulları yerin ölçüsüne göre geldi. Onlar arasında beyaz, kırmızı ve bunlar arasındaki (renkte insanlar meydana) geldi. Ovalısı, dağlısı ve bunlar arasında (tabiattaki insan)lar; kirlisi (habis), temizi (tayyib) ve bu ikisi arasında bulunan kimseler (meydana) geldi." (Ebu Davud, Sünnet, 16; Ahmed bin Hanbel, Müsned, IV, 400.)

İnsan, sonuçta topraktan, çamurdan yaratılmıştır. Varlık mayası çamurdur. Bu çamurun süzme özü, neticesi olan su (meni) bayağı, değersiz ve zayıftır. İnsan bir çamurdan ve bayağı, değersiz bir sudan yaratıldığını unutup Allah'a karşı nankör olabilmektedir. Belki en çok şaşılması gereken nokta budur. Bir Kutsi hadiste şöyle buyrulmaktadır:

"Bir gün Hz. Peygamber (s.a.), avucunun içine tükürdü. Üzerine parmağını koyarak şöyle dedi: '-Yüce Allah buyuruyor ki:' "-Ey Âdemoğlu, Beni nasıl bırakacaksın! Ben seni böyle bir şeyden yarattım. Sana şekil verip düzgün yapılı kılınca elbiseni giyip yürüdün. Senin yürüyüşünden yer ses çıkarıyordu. Mal topladın, kimseye vermedin. Nihayet can boğaza gelince '-Sadaka vereceğim' dedin. Nerede sadaka verme vakti?" (İbn-i Mace, Vesaye, 4; Ahmed bin Hanbel, IV, 210).

Allah, insanı, varlık âleminde ondan söz edilmez, esamesi okunmaz iken (76/İnsan, 1), yarattı; ona güzel bir biçim verdi ve ona ruhundan üfledi (15/

Hicr, 26/28). Değersiz iken değerli kıldı, yüceltti. Ama insan, bütün bunları unutup gerektiği gibi şükretmiyor, aklını kullanıp hayatının anlam ve amacı üzerinde düşünmüyor, ahiretin varlığını inkâr edip akılsızca isyan ediyor.

Yaratılış safhaları anlatılırken, insan yaratılışının topraktan (tıyn), soy ve sülalesinin, tarihte süren beşeriyet zincirinin bir öz (sülale)den, basbayağı/hakir yani elbise üzerine döküldüğünde hemen temizlenme ihtiyacı hissedilen, yıkamakla atılan bir sudan yarattığını beyan eder. Arkasından insanı bir biçime sokar ve ona ruhundan üfler.

Hem beşeriyetin tür olarak yaratılışı hem anne karnındaki insan teki bireyin oluşumuyla ilgili bu ayette sözü geçen "ruh" nedir ve "ne zaman cenine üfürülmektedir?" Ruhun mahiyeti hakkında kesin, vazıh ve somut bilgilere sahip olmadığımız, olamayacağımız açıktır. Şu var ki ruh denen bir şey vardır ve insanın bariz vasfı ruh sahibi varlık olmasıdır. Önemli soru şudur: Ruh üfürülmesinden önce ve sonrasında ceninin durumu nasıl mütalaa edilir? Başka bir deyişle ruh üfürülmesinden önce cenin canlı bir varlık mı, yoksa cansız bir nesne midir? Bu aynı zamanda kürtaj tartışmasının da temelini teşkil eder. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Her birinizin yaratılması anasının karnında kırk günde toparlanır, sonra orada, aynı süre kadar alaka (katılaşmış kan veya asılan/tutunan nesne) olur, sonra aynı süre kadar mudğa (bir çiğnemlik et) olur. Sonra melek gönderilir, ona rûhu üfler ve kendisine dört sözlük emir verilir: Rızkı, eceli, ameli (yapıp edecekleri) ve ebedî hayattaki durumu; cennetlik mi, cehennemlik mi olacağı yazdırılır..." (Buhârî, Bed'u'l-halk, 6; Müslim, Kader, 1-5).

Hadislerde 40, 42, 45 ve 120 günde ruhun üfürüldüğü belirtilir. Bu demektir ki rivayet farkı bize kesin bilgi vermemektedir. Şu veya bu günü esas alacak olsak dahi, hadiste sözü geçen "ruh"tur, "can" değildir. Canın içinde bulunduğu cenin hayat sahibidir, ruhun şu veya bu günden sonra üfürülmüş olması, ceninin canlı olma vasfını ortadan kaldırmaz. Dolayısıyla ruh üfürülmüş cenin öldürülemez, ruh üfürülmemiş cenin öldürülür şeklinde bir hükme varmak mümkün değildir. Kürtaj yoluyla yapılan işlem, canlı varlığın yani hayat sahibi ceninin öldürülmesidir. 1964'te 120 güne yani ruhun üfürülmesi tarihine kadar ceninin aldırılabileceğine fetva veren Ürdün Müftülüğü, ruh ile canı birbirine karıştırmış bulunmaktadır. Araştırmalar cenin haldeyken bile ortada bir canlı söz konusu olduğunu gösteriyor. Bir bebeğin döllenmeden 12. haftaya kadar gelişimi şu şekilde gerçekleşiyor:

22. günde: Kalp atmaya başlar. (Hamileliğin kesinleşmesi için en az 1 ay geçmesi gerekir. Dolayısıyla bir kadının hamileliği anlaşıldığında artık bebeğin kalbi atmaya başlamıştır.)

24-25. gün: Göz ve kulakla ilgili ilk oluşumlar, kol ve bacak tomurcukları oluşur.

30. günde: Gözdeki lens gelişir.

36-42. gün: El ve ayak parmaklarını ayıran dokular ve dış kulak taslağı oluşur.

43-49. gün: Meme uçları, göz kapakları, üst dudak oluşur. Anne hissetmese de bebek kıpırdamaya başlar. EEG ile beyin dalgaları tespit edilir.

50-60. gün: Sinir sistemi oluşur. Bebek ağrıyı ve acıyı hisseder. Bu aşamada kol ve bacakları uzamış, yüzü artık belirginleşmiştir. Kalp elektrosu kaydedilebilir.

9. haftada: Dış genital organlar oluşur.

10. haftada: Tırnaklar, parmak izleri oluşur.

11. haftada: Ultrasonda bebek parmağını emerken izlenebilir. Tat alma duyusu gelişir. İçinde bulunduğu amniyo sıvısı tatlandırıldığında daha çok sıvı içerken, sıvının tadı ekşi yapıldığında içmekten vazgeçer.

12. hafta: Dış genital organlar tamamen belirginleşir. Bebeğe iğne batırıldığında ağrıyla irkildiği, sinyal sesinden sonra iğne batırıldığında ve bu birkaç kez tekrarlandığında artık sinyal sesinden sonra iğne olmaksızın irkildiği, dolayısıyla bebeğin öğrenme duygusunun geliştiği ispatlanmıştır.

"Ultrason görüntüleri, daha önce en erken 22 haftalıkken gülümsedikleri gözlemlenen anne karnındaki bebeklerin düşünülenden daha erken gelişiyor olabileceği yönünde görüşler öne sürülüyor. 2010 yılında King'sCollege ve St. George Hastanesi'nden Prof. Stuart Campbell, daha önce de 18 ya da 19 haftalık bir bebeğin ağladığını gördüğünü belirterek bebeklerin kabul edilenden daha önce insan davranışları gösterdiğini açıklamışlardı. Bazı uzmanlar ise duyguların 24 ile 28 hafta arasında geliştiğini belirterek bunun sadece bir kas hareketi olabileceğini kaydediyor. Kesin olan şu ki "Zigot ve sonrası devrede henüz ruh ortada yoktur. Ancak insanın küçük bir numunesi olan ceninde hayat devam etmektedir. Bilim, ruhun bedene gelişiyle ilgili bir görüş ileri sürmediği gibi bu konuyla da ilgilenmemektedir. Bu hadisin kritiğini yapan Hayrettin Karaman şu sonuca ulaşıyor:

"a) Rûhun üflenmesine kadar geçen süre için verilen rakamlar 40, 42, 45 ve 120 gün şeklinde değişiktir. Rûhun üflenmesi olayı belli bir süre sonunda olduğuna göre bu rivâyetlerin tamamının doğru (sahîh) kabûl edilmesi mümkün değildir.

b) Çocuğun cinsiyetinin Yaratıcı tarafından belirlenmesinin kırkıncı günden sonra olduğu açıklaması bilimin ortaya koyduğu gerçeğe aykırıdır; çünkü

çocuğun cinsiyeti, hattâ bazı kişisel özellikleri hâmileliğin ilk gününden (aşılanmanın/döllenmenin gerçekleştiği andan) itibaren bellidir, sabittir.

c) Tıbbın ilgili dalında uzmanlaşmış ilim adamlarının verdikleri bilgiye göre hâmileliğin üçüncü haftasının sonunda kalp atmaya başlar, 24-25. günde göz ve kulakla ilgili ilk oluşumlar, kol ve bacak tomurcukları, 30. günde gözdeki lens, 36-42. günlerde el ve ayaklarda parmakları ayıran oluklar ve dış kulak taslağı oluşmuştur. "

"Daha önemli husus, bu hadisin "cenini öldürme, cenîn üzerinde tasarrufta bulunma" konusu ile hiçbir ilgisinin bulunmaması, insanın yaratılmasına ve kaderinin belirlenmesine ait açıklamalar yapmak maksadıyla buyurulmuş olmasıdır. Bu sebepledir ki hadisçiler bu hadisi kendi vurud bağlamına uygun olarak "Yaratılış" ve "Kader" bahislerinde rivâyet etmişlerdir. Fıkıhta –mezheplere göre– kürtajın hükmünü şöylece özetlemek mümkündür:

"Hanefî mezhebi fıkıhçılarının bir kısmının 120 günden önce çocuk düşürmeyi câiz görmeleri, rahimdeki varlığın insan mı yoksa bir kan kümesi veya et parçası mı olduğu konusundaki yanlış bilgilerine dayanmaktadır. "Rahimdeki kitle hareket etmedikçe ve hareketin gaz vb. den değil de çocuktan geldiği bilinmedikçe çocuk olduğuna hükmedilemez" denilerek bu bilgi eksikliğine açıklık getirilmiştir. Günümüzde ise rahimde oluşan şeyin çocuk olup olmadığı yaklaşık on beş gün sonra muayene ve test ile tespit edilmektedir ve birçok organın ilk kırk gün içinde belirmeye başladığı da bilinmektedir. Bu bilgiler karşısında günümüzde, Hanefî mezhebi adına, 120 günden önce çocuk aldırmanın câiz olduğunu söylemek mümkün değildir, böyle bir fetvâ cinayete iştirak sayılır.

Malikî mezhebi fıkıhçıları kırk günden önce de olsa cenîni öldürme ve düşürmenin câiz olmadığını açıkça ifade etmişlerdir. "

"Şâfiî mezhebine bağlı bazı fıkıhçılar kırk günü tamamlanmamış bulunan cenînin düşürülmesinin –Hanefîlerinkine benzer gerekçelerle– câiz olduğunu söylerken Gazzâlî gibi bilginler bunun haram olduğunu ifade etmişlerdir ve bu görüşün mûteber olduğu kaydedilmiştir. Hanbelî mezhebi fıkıhçılarına göre hâmilelik üzerinden kırk gün geçtikten sonra çocuk düşürmek câiz değildir. Kırk günden önce câiz olduğunu söyleyen fıkıhçılar ise –yukarıda açıklanmış bulunan– eksik bilgilere dayanmışlardır. (Güzel bir özet için bak. Zeydân, el-Mufassal, III, 119-127). Fıkha göre çocuğun vücûb (medeni haklardan istifade) ehliyeti ana rahmine düştüğü andan itibaren başlar."

Ruh ile canın farklı mahiyetler olduğunu En'am ve Zümer sûrelerinde uyku ve ölüm ilişkisini anlatan ayetlerden anlayabiliriz:

"Sizi geceleyin öldüren (uyutan) ve gündüzün 'güç yetirip etkilemekte (yapıp kazanmakta) olduklarınızı' bilen, sonra adı konulmuş ecel doluncaya kadar onda sizi dirilten (uyandıran) O'dur. Sonra 'en son dönüşünüz' O'nadır. Sonra yapmakta olduklarınızı size O haber verecektir. O, kulları üzerinde kahredici (kahhar) olandır. Size koruyucular gönderiyor. Sonunda sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, elçilerimiz onun 'hayatına son verirler.' Onlar (bu işte, ne eksik ne fazla) kusur etmezler. Sonra gerçek mevlâları olan Allah'a döndürülürler. Haberiniz olsun; hüküm yalnızca O'nundur. Ve O, hesap görenlerin en süratli olanıdır." (6/En'am, 60-62). *"Allah, ölecekleri zaman canlarını alır; ölmeyeni de uykusunda (bir tür ölüme sokar). Böylece, kendisi hakkında ölüm kararı verilmiş olanı(n ruhunu) tutar, öbürüsünü ise adı konulmuş bir ecele kadar salıverir. Şüphesiz bunda, düşünebilen bir kavim için gerçekten âyetler vardır." (39/Zümer, 42).*

Ayetlerde iki ölümden söz eder: Biri uyku halindeki geçici ölüm, diğeri dünyadan kesin ayrılma hali olan ölüm. İlkinde ruh alınır ama uyku halindeki beden canlı olma vasfını, canlılığını korumaya devam eder. Kesin ayrılma halinde ise canla beraber ruh da bedenden ayrılır. İnsan bedenindeki hayatın 'tek hücre ile başladığını" söyleyen Prof. Dr. Âdem Tatlı şöyle demektedir: "İnsanın ölümüyle ruh bedenden ayrıldığı gibi, insanın canlılık özelliği de sona ermektedir. Yani hayatı sağlayan özellikler, ruhtan önce insan bedenine gelmekte, fakat ruhla beraber insan vücudunu terk etmektedirler." 120 günden önce ceninin kürtajla alınabileceğini öne sürenler, bir tür uyku halindeki insanın da öldürülebileceğini –zımnen– kabul etmiş olurlar ki, bu tamamıyla batıl bir hükümdür. (İnsanın yaratılış safhaları ve özellikleri için bkz. 23/Mü'minun, 12-14; 77/Mürselat, 20-23 ve 86/Tarık, 5-7. ayetlerin açıklaması.)

وَقَالُوا ءَإِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ ءَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ بَلْ هُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ
كَافِرُونَ ﴿١٠﴾ قُلْ يَتَوَفَّىٰكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ
تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾ وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُؤُسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا
أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ ﴿١٢﴾ وَلَوْ شِئْنَا
لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا وَلَٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ
وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٣﴾ فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا إِنَّا
نَسِينَاكُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

10. **Dediler ki: "Biz yer** (toprağın için) **de yok olup gittikten sonra, gerçekten biz mi yeniden yaratılmış olacağız?" Hayır, onlar Rablerine kavuşmayı inkâr edenlerdir.**
11. **De ki: "Size vekil kılınan ölüm meleği, hayatınıza son verecek, sonra Rabbinize döndürülmüş olacaksınız."**
12. **Suçlu-günahkârları, Rableri huzurunda başları öne eğilmiş olarak: "Rabbimiz, gördük ve işittik; şimdi bizi** (bir kere daha dünyaya) **geri çevir, salih bir amelde bulunalım, artık biz gerçekten kesin bilgiyle inananlarız"** (diye yalvaracakları zamanı) **bir görsen.**
13. **Eğer biz dilemiş olsaydık, her bir nefse kendi hidayetini verirdik. Fakat benden çıkan şu söz gerçekleşecektir: "Ant olsun, cehennemi cinlerden ve insanlardan** (inkâr edenlerle) **tamamıyla dolduracağım."**
14. **Öyleyse bu** (azap) **gününüzle karşılaşmayı unutmanıza karşılık azabı tadın. Biz de sizi gerçekten unuttuk; yaptıklarınıza karşılık ebedi azabı tadın.**

Mekkeli müşriklerin ve zihni algı itibariyle onları takip edenlerin –ki zamanımızda bu zihni algıya sahip olanlar hayli fazladır– akıllarına sığdıramadıkları konulardan biri Allah'ın melek göndererek vahiy indirmesi ise, diğeri ölümden sonra diriliş ve ahiret hayatıdır. Kaba gözlemlerinden hareketle şunu iddia ederler: İnsan dünyaya gelir, bir süre yaşar; bir şekilde veya bir sebeple ölür, cesedi toprağa gömülür, zaman içinde çürür, toprağa karışır. Her şey bundan ibarettir yani mezarın ötesi yoktur. Böyleleri vahiy meleğinin gelişine şaşırdıkları gibi, ölümden sonraki dirilişe de şaşırıyorlar. Oysa hakikatte yaratıcı vasfına sahip Allah'ın onları diriltmesine şaşırmalarına şaşırmak gerekir. (Bkz. 6/En'am, 29; 13/Ra'd, 5.) Yaratan diriltir de!

Fakat tabii ki mesele zihni havsalanın dirilişi ve ahireti içine alıp almamasıyla ilgili olmaktan ibaret değildir. Ayetin açıkça işaret ettiği üzere böyleleri Rablerine kavuşmayı, dolayısıyla günün birinde huzuruna çıkmayı ummayanlar, başka bir deyişle bunu bir türlü kabul etmek istemeyenlerdir. Bunun sebebini anlamak zor değil. Çünkü eğer bu hakikati kabul edecek olurlarsa, dünyada yapıp ettiklerinin hesabını verecekler, bu da onları bir dizi haksız tutum ve davranışlardan vazgeçmeye mecbur edecektir.

11. ayette "**ölüm meleği**"nden söz edilir. İslami literatürde bu Azrail aleyhisselâmdır ki, dört büyük melekten biridir. Diğerleri Cebrail, Mikail ve İsrafil aleyhimüsselâmdır. Azrail ölüm meleğidir ancak başka yerde "meleklerin gelip canı aldıkları"ndan (8/Enfal, 50 ve 16/Nahl, 32) söz edildiğine göre Azrail, ölüm işlerini düzenleyen, denetleyen ve yürüten baş melek hükmündedir.

Enfal sûresinde meleklerin inkârcıların canlarını onlara eziyet vererek, Nahl sûresinde ise mü'minlerinkini güzellikle aldıkları anlatılmaktadır. Bir bakanın emri altında çalışan görevlilerin icra ettiği görevler bakana nispet edilir, burada da canları alma işi Azrail'in uhdesinde olduğundan yardımcı-görevli melekler can alsa bile sonuçta Azrail almış gibidir.

Kabul etsinler etmesinler, gerçek şu ki günün birinde ölüm meleği gelecek ve hayatlarına son verecektir. Arkasından da dirilip Yüce Allah'ın huzuruna çıkarılacaklar. Bundan hiçbir şekilde kurtuluş yoktur. İşte böyle bir günde utanç içinde suçlu günahkârlar, hangi büyük ziyana uğradıklarını anlayacak ve bir kere daha dünyaya dönme fırsatının kendilerine verilmesini talep edecekler (6/En'am, 27). Bunu talep etmeleri gayet anlaşılır bir şey. Çünkü artık hakikati bütün çıplaklığıyla görür hale gelmiş bulunmaktadırlar. Zaten artık hakikati reddetmeleri söz konusu olamaz. Ancak asıl zihni ve ruhi başarı şu idi ki, dünyada iken gaybe inanıp günün birinde dirilip ahirete intikal edeceklerini kabul etmeleri ve ona göre hayatlarını tanzim etmeleriydi. Bir nesneyi bütün çıplaklığıyla gören kişi nesnenin varlığını yok sayacak olursa, onun akıl sağlığından kuşku duyulur. Asıl yüksek entelektüel güce sahip olanlar gayba inanlardır. Gayba inanmak halüsinasyon görmek değildir, aksine görünenden görünmeyene ulaşma başarısını gösterebilmektir. İşte suçlu günahkârlar bunca sene dünyada ömür sürdüler ancak bunu başaramadılar.

Yüce Allah dileseydi onları hidayete erdirirdi. Hakikati çıplak gözle görmelerini sağlayabilir, bir sinema filmi gibi onlara gelecekte olup bitecekleri seyrettirebilirdi. Allah böyle dilemedi, onları dünyaya gönderdi, ruhlarının bedenleri içinde dünyanın etkisinden kurtulup Rabbini idrak etmesini, kendilerine büyük bir nimet olarak bağışladığı akıllarını kullanmalarını, çevrelerindeki sayısız harikulade mucizeye, ayet ve işaretlere bakıp hakikatin peşine takılmalarını diledi. Onlar öyle yapmadılar, akıllarını kullanmadılar, nimete şükretmediler, üstüne üstlük inkâr edip suç ve günah işlediler; güç yetirdiklerine zulmettiler, gadrettiler, zayıfları inim inim inlettiler; çalıp çırptılar, haram yediler, sömürdüler, ahlaki hayatı yozlaştırdılar, dünyayı babalarının çiftliği gibi sorumsuzca kullandılar. İşte Yüce Allah cinlerden ve insanlardan olan böylelerini cehenneme göndereceğim vaadinde bulundu. Bu söz gerçekleşecektir.

Cehennem bu profildeki cinler ve insanlarla doldurulacaktır. Bu demektir ki, bizim evrenimizdeki olayların bir benzeri cinler âleminde de vuku bulmakta, onlar arasında iman ve inkâr, doğru ve yanlış, güzel ve çirkin, iyilik ve kötülük, faydalı ve zararlı, hak ve batıl cereyan etmektedir. Bu ayetler sanki bize cinlerden müteşekkil paralel dünyaları ima etmektedir. Cinler içinde rahmaniler ol-

duğu gibi şeytaniler de olduğunu biliyoruz. Orada da suç ve günah işleyenler vardır ve onlar da cehennemi boylayacaklardır. Bu onların azap gününü yok sayıp nefislerinin istek ve tutkularına göre yaşamayı tercih etmeleri dolayısıyla müstahak oldukları cezadır. Madem onlar dünya hayatında Allah'ı, O'nun iradesini, hükümlerini unuttular, bugün şanı Yüce Allah da onları unutacak yani ebedi azabı tadarlarken onlara herhangi bir yardımda bulunmayacaktır.

اِنَّمَا يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا الَّذِينَ اِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ
وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿١٥﴾ تَتَجَافٰى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ
خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿١٦﴾ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا اُخْفِيَ
لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾ اَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ
كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتَوُونَ ﴿١٨﴾ اَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ
جَنَّاتُ الْمَاْوٰى نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَاَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَاْوٰيهُمُ
النَّارُ كُلَّمَا اَرَادُوا اَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا اُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ
النَّارِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْاَدْنٰى دُونَ
الْعَذَابِ الْاَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِاٰيَاتِ رَبِّهِ
ثُمَّ اَعْرَضَ عَنْهَا اِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنْتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾

15. **Bizim âyetlerimize ancak kendilerine hatırlatıldığı zaman, hemen secdeye kapananlar, Rablerini hamd ile tesbih edenler ve büyüklük taslamayan** (müstekbir olmayan)**lar imân eder.**
16. **Onların yanları** (gece namazına kalkmak için) **yataklarından uzaklaşır. Rablerine korku ve umutla duâ ederler ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler.**
17. **Artık hiçbir nefis, yaptıklarına karşılık olmak üzere kendileri için gözler aydınlığı olarak nelerin** (sayısız nimetlerin) **saklandığını bilmez.**
18. **Öyleyse, imân eden kimse, fasık olan gibi olur mu? Bunlar eşit olmazlar.**
19. **İmân eden ve salih amellerde bulunanlar ise artık onlar için, yaptıklarınıza karşılık olmak üzere, bir ağırlanma konağı olarak barınma cennetleri vardır.**

20. **Fasık olanlar içinse, artık onların da barınma yeri ateştir. Oradan her çıkmak istediklerinde, geri çevrilirler ve onlara: "Kendisini yalanladığınız ateş azabını tadın" denir.**

21. **And olsun, biz onlara belki** (inkârcılıktan) **dönerler diye o büyük** (uhrevi) **azaptan önce, yakın** (dünyevî) **azaptan da tattıracağız.**

22. **Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldıktan sonra yüz çevirenden daha zalim kimdir? Gerçekten biz, suçlu-günahkârlardan intikam alıcılarız.**

"**Secde**", kelime anlamıyla boyun eğmektir, İslami literatürde sadece Allah secde edilir (Ragıp el İsfahani). Allah'ın ulûhiyet, rububiyet ve azametini beden diliyle ifade etme yoludur (7/A'raf, 206). Mü'min Yüce Allah'a olan derin ve samimi bağlılığını secdeye kapanarak ifade eder.

Secdenin isteyerek/iradi ve istemeyerek/zorunlu olmak üzere iki çeşidinden söz etmek mümkündür. İnsanlar ulûhiyetin ve rububiyetin tam bilincinde iseler Allah'a secde ederler (53/Necm 62); bitkiler ve hayvanlar ise zorunlu olarak Yüce Allah'ın iradesine, koyduğu yasalara boyun eğer yani secde ederler (13/Ra'd, 15). Secde sadece Allah'a yapılan bir ibadet türü ise de, Yüce Allah, başlangıçta meleklerin Âdem'e secde etmelerini emretmiştir. (Bkz. 2/Bakara, 34. ayetin açıklaması.) Kur'an-ı Kerim'de secde doğrudan namaz manasında da kullanılmıştır (bkz. 50/Kaf, 40).

Secde hem benlikten tümüyle vazgeçmek hem miraca çıkmaktır. Benliğini, egosunu, kibrini yere seren kişi Allah için secdeye kapandığında, bütün varlıkların üstüne çıkıp manevi mertebe olarak miraca çıkmış gibi olur. Sahip olduğu -aslında yaratıcısı olmadığı halde tasarrufuna verilen- her şey -hava, su, gıda kaynakları, organları, ben idraki, aklı vs.- için hamd eder, Allah'ı tesbih eder, O'nu eksik sıfatlardan tenzih eder, kemal sıfatlarıyla yüceltir, nefsinin iğvası ve dürtüsü olan kibri ayağının altına alır ki, bu iman edenlerin belirgin vasfıdır. (bkz. 25/Furkan, 73)

Secde ayetleri Kur'an-ı Kerim'de 14 yerde geçmektedir: 7/A'raf, 206; 13/Ra'd, 15; 16/Nahl 49; 17/İsra, 107; 19/Meryem, 58; 22/Hac, 18; 25/Furkan, 60; 27/Neml, 25; 32/Secde, 15; 38/Sad, 24; 41/Fussilat, 37; 53/Necm, 62; 84/İnşikak, 21 ve 96/Alak, 19.

Secde ayetlerinin okunması veya dinlenmesi durumunda secde edilir; buna "tilavet secdesi" denir. Tilavet secdesi tek başına yapılabileceği gibi, imamla ve cemaatle de yapılabilir.

Mü'minlerin "yanlarının yataklarından uzaklaşması" demek namaz kılmak, Allah'a ibadet etmek üzere gece vakti yataklarından kalkmaları, abdest

alıp huşu ile namaz kılmalarını ifade eder. Kimine göre bu yatsı namazına, kimine göre bir süre yattıktan sonra kalkılıp kılınan teheccüd namazına atıftır (17/İsra, 79). Efendimiz (s.a.) gece vakti kılınan namazın günahı söndürdüğünü söylemiş, arkasından bu ayeti okumuştur (Tirmizi, İman, 16; Müsned, V, 231). Samimi ve ihlaslı mü'minler, gece vakti kalkıp Allah'a içleri titreyerek, korku ve umutla dua ederler, kendilerine Allah'ın bağışladığı rızıktan yoksullara, ihtiyacı olanlara infak ederler.

Bu özelliklerde olan mü'minlere ahirette öyle özel, seçkin (mümtaz), göz aydınlığı yerler hazırlanmış ki, bunların neler olduklarını, niteliklerini kendileri dahi bilemez, tahmin bile edemez. Bu iman etmenin ve doğru istikamette yaşamanın hak edilmiş ödülüdür.

Şimdi bu perspektiften bakıldığında şu sorulabilir: Söz konusu ödülleri kazanan "**mü'min**" ile yoldan çıkmış "**fasık**" aynı olabilir mi, eşit tutulabilir mi? Kuşkusuz hayır! 18. ayette geçen fasıkın günahkâr mü'minin ötesinde imanın genel çerçevesinin dışına çıkmış "**inkârcı**" olduğu anlaşılıyor. Çünkü mukayese iman eden ile yoldan çıkan fasık arasında yapılıyor. İmanın zıttı küfür, mü'minin zıttı da inkârcı-kâfirdir. Genel manada fasık, günahkâr kimsedir. Günah ise bilinen sınırların dışına çıkmaktır. Ancak yine de günahkâr kâfir sayılmaz. Eğer günahta diretmek, yapılan yasak fiilin günah olmadığını iddia etmek ve yasak fiilde ısrar edip tevbe etmemek gibi bir durum söz konusuysa, bu durum kişiyi yerine göre dinin genel dairesi dışına çıkarabilir. Esasında beşeri hayatta cari olan yasa gereği, kişi inandığı gibi yaşamayacak olursa, zaman içinde günah ve yasak fiilleri kanıksadığından yaşadığı gibi inanmaya başlar. (Bkz. 2/Bakara, 26. ayetin açıklaması.)

İman edenler ve salih amellerde bulunanlar cennette ağırlanacaklardır. Burada kendilerine çeşitli ikramlar yapılacaktır. Ağırlanıp ödüllenecekleri yer cennetü'lme'va'dır. Cennet onlar için yukarıdan yani Yüce Allah'tan bir ikramdır, bu yüzden "**nüzul**" kelimesiyle ifade edilmiştir. Kurumuş toprağa yağan yağmurla beraber inen rahmet, vahyin insanlara yukarıdan indirilmesi gibi cennet de mü'minlere yaptıkları güzel şeyler karşılığında bir ikramıdır.

Sıraladığımız nitelikteki fasık olanların barınma yeri ateştir. Kötü, berbat, can yakıcı bir yer olduğundan her seferinde oradan çıkıp kurtulmak isteyeceklerdir ama onlara dünyada kendisiyle uyarılıp korkutulduklarında "böyle bir azap ve azap yeri yoktur" diye varlığını inkâr ettikleri için ateşe geri çevrileceklerdir.

İnkârcılar ve fasıklar akıllarını kullanmadılar, zekâlarını kullanıp her türlü isyan ve günahı irtikâp ettiler ama başlarına gelen musibetlerden, yaşadıkları

acılı tecrübelerden gerekli dersleri çıkarmadılar. Oysa Yüce Allah onları uyarmak, uyandırmak üzere dünya hayatında "yakın azap"tan tattırdı, başlarına nice felaket ve musibet geldi. Hiçbirini yapıp ettiklerinin cezası olarak algılamadı, bir şekilde açıklama yoluna gittiler, kendilerine göre maddi, sosyal, pozitiv(ist) gerekçeler bulup olayların gerçek sebebi Allah'a irca etmekten kaçındılar. Oysa eğer "yakın azap"tan gerekli dersi çıkarıp tevbe etselerdi, ahirette bu büyük azaptan kurtulmuş olacaklardı.

Tefsirciler 21. ayetin Mekke müşriklerine yakın zamana ilişkin bir uyarı olduğunu, Bedir savaşında uğrayacakları ağır yenilgiyi haber verdiğini söylemektedirler. Doğrudur, nitekim de kısa süre sonra Bedir savaşında ağır bir yenilgiyi tattılar. Ancak bu hükmün tarih içinde genel bir nitelik kazanmasına engel değildir. Kıyamete kadar Yüce Allah günahkârları, isyankârları uyarmak üzere onları bazı musibetlerle sınayabilir, sınamaktadır da. Yaşadıkları üzerinde etraflıca düşünüp gerekli dersi çıkaranlar tevbe eder, yanlıştan döner, böylelikle ahirette karşılaşacakları büyük ve ebedi azaptan kurtulmuş olurlar. Nihayetinde hadiste buyrulduğu üzere "Günahtan tevbe eden, günah işlememiş gibidir." (İbn-i Mace, Zühd, 30.) Durum bu merkezde iken, kendisine Allah'ın ayetleri hatırlatıldığında yüz çevirenden, kibirlenip aldırmayandan, günün birinde ve eninde sonunda hesap vereceği Din Günü'nü reddedenden daha zalim kim olabilir!

"**Gerçekten biz, suçlu-günahkârlardan intikam alıcılarız**" buyrulmaktadır. Burada Yüce Allah kendini isyankâr ve günahkâr kullarla bir tutup intikam alıyor değildir. Şanı Yüce Allah, dünya hayatında mağdur olmuş, haksızlığa maruz kalmış, işkence ve baskı altında yaşamış, mal ve mülküne el konulmuş, emeği sömürülmüş, istismara uğramış zayıf, çaresizi, güçsüz ve korumasız insanlar adına, onların hak ve hukuklarını onlara teslim etmek üzere zorbalardan intikam alıyor. Bu da adaletin tesisi, hakkın yerini bulmasıdır. Eğer yüce Allah zayıfların öcünü almayacak olursa, hak yerini bulmaz, zulmedenlerin yaptıkları yanlarında kar kalırdı. Boşuna halk arasında şu söz büyük bir kabul görmüş değildir: "Zalimin zulmü varsa, mazlumun da Allah'ı vardır"

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَلَا تَكُنْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَائِهِ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى
لِبَنِي اِسْرَاءِيلَ ﴿٢٣﴾ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ بِاَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا
بِاٰيَاتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا
فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٢٥﴾ اَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ

يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ ۖ أَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿٢٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا
أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ
وَأَنْفُسُهُمْ ۖ أَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴿٢٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْفَتْحُ إِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ﴿٢٨﴾ قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ
يُنْظَرُونَ ﴿٢٩﴾ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ ﴿٣٠﴾

23. **And olsun, biz Musa'ya kitabı vermiştik; böylece sen ona kavuşmaktan kuşku içinde olma. Biz onu İsrailoğullarına bir yol gösterici kılmıştık.**
24. **Ve onların içinden, sabrettikleri zaman emrimizle doğru yola iletip-yönelten önderler kıldık; onlar bizim âyetlerimize kesin bilgiyle inanıyorlardı.**
25. **Şüphesiz, senin Rabbin, ihtilafa düştükleri şeyler konusunda kıyâmet günü aralarında 'hükmünü verip ayıracaktır.'**
26. **Yurtlarında gezip dolaştıkları nice nesilleri kendilerinden evvel yıkıma uğratmış olmamız, hâlâ onları doğru yola iletip yöneltmedi mi? Elbette, bunda âyetler vardır; yine de işitmiyorlar mı?**
27. **Görmüyorlar mı; biz, suyu çorak toprağa sürüyoruz da onunla ekin bitiriyoruz; ondan hayvanları, kendileri yemektedir? Yine de görmüyorlar mı?**
28. **Derler ki: "Eğer doğru söylüyor iseniz, şu fetih ne zamanmış?"**
29. **De ki: "Fetih günü, inkâr edenlere** (o gün) **inanmaları bir yarar sağlamaz ve onlara bir süre tanınmaz."**
30. **Öyleyse, sen onlardan yüz çevir ve bekleyedur; gerçekten onlar da beklemektedirler.**

Hz. Peygamber (Aleyhissalâtü vesselam) tebliğine başlayıp yıllar geçtiği halde akrabalarını, hemşehrilerini bir türlü ikna edemiyordu. Zaman içinde inanıp da etrafında toplananlar vardı, giderek de sayıları artıyordu. Kendi aralarında yekvücut gibi hareket ediyorlardı. Ama o –bütün âlemlere 'rahmet peygamberi' gönderildiğinden– daha fazlasını bekliyor, bunun için elinden geldiğince çabalayıp duruyordu. 23. ayet geçmişten, Hz. Musa'dan haber verip onu teselli etmekte, azmini yitirmemesini tavsiye etmektedir. Kasem ederek Yüce Allah, Hz. Musa'ya kitabı yani Tevrat'ı verdiğini belirtmektedir. Ona kitap indirilmesinin sebebi İsrailoğullarına yol göstermek, imana ve salih amele

dayalı düzgün bir hayat sürmelerini sağlamaktı. Bundan hareketle Efendimiz (s.a.)'e sen de şüphe içinde olma, Musa aleyhisselam gibi sen de kitaba kavuşacaksın, yol göstereceksin, o hangi durumlarla karşılaştıysa veya hangi hakikatlere sahip olduysa sen de aynı durumlarla karşılaşacak veya aynı hakikatlerle buluşacaksın. Veya sana kitap indirdiğimiz gibi Musa'ya da kitap verdiğimizden şüphe içinde olma.

İsrailoğulları sabredip doğru yola girdiklerinde, içlerinden yol gösteren önderler çıktı. Söz konusu önderler Allah'tan gelenlere kesin olarak inanıyor, hayatlarını ilahi hükümlere göre tanzim ediyorlar; hayır işleri yapıyor, namaz kılıyor, yoksullara gerekli infakı yapıyorlardı (bkz. 21/Enbiya, 73). Bu ayetler kitap ehlinin elindeki kitaplar ile Kur'an'ın aynı vahiy pınarından fışkıran rahmet olduğunu ima etmekte, ayrıca peygamberlerin başlarına gelenin bir benzerinin Hz. Peygamber ve ümmetinin de başına geleceğini haber vermektedir. Bu ayet konusunda tefsirciler arasında bazı görüş ayrılıkları vardır. En doğrusunu Allah bilir.

Din, hak, hakikat ve uyulması gereken kurallar konusunda mü'minler ile inkârcılar arasında tartışmalar sürüp gider, her iki taraf karşılıklı deliller ortaya koyar, çeşitli argümanlar öne çıkarır. Belli ki arada bir ihtilaf, ciddi bir görüş ayrılığı söz konusudur. İhtilafları fiili çatışmalara götürmek gerekmez. Herkes kendi dini hayatını yaşamalı. Kimin haklı veya haksız, kimin isabetli düşünüp düşünmediğini eninde sonunda Yüce Allah ahirette haber verecek, son hükmü o bildirecektir. (Bkz. 2/Bakara, 113 ve 22/Hac, 17. ayetlerin açıklaması.)

Aklını hakkıyla kullananların sağlıklı bir kanaate varmak için ahireti beklemelerine gerek yok. Yeryüzünü gezdiklerinde karşılaştıkları eserler üzerinde etraflıca düşündüklerinde, Allah'ın inkârcı ve günahkâr, zorba ve adaletsiz kavimleri nasıl yıkıma uğrattığını kolayca anlayacaklardır. İnsan geçmişte toplumların yaşadıklarından gerekli dersleri çıkarmaz mı? (bkz. 20/Taha, 128)

Herkes yapıp ettiklerinin hesabını verecektir. Özellikle zulmedenler bunu akıllarından çıkarmamalıdırlar. Bu dünyada kurtulsalar bile ahirette kurtuluş yoktur. Tabiatta her an cereyan etmekte olan olaylara ibret gözüyle baktıklarında hayat ve ölümün sürüp gittiğini, her an tekrar edildiğini göreceklerdir. Çorak toprağa su sürülür, bitki biter, insanlar ve hayvanlar bununla beslenir (bkz. 6/En'am, 99).

İnkârcılar, tabiattaki olayları, hayat ve ölümü, insanların ve hayvanların hangi kudretin bağışıyla beslendiklerini görmeyip, "**fetih ne zaman?**" diye soruyorlar. Akılları sıra mü'minlere –"madem bizi büyük bir ceza ile korkutuyorsunuz ve haklı çıkacağınızı iddia ediyorsunuz, bir an önce vaad ettiğiniz olsun

bakalım", demek suretiyle– meydan okumaktadırlar. Fetih gelecektir. O gün mü'minlerle inkârcıların arası ayrılacak. Bu da tabii ki kıyamet günüdür. Ama o gün geldiğinde bunun onlara herhangi bir faydası olmayacak, çünkü iş işten geçmiş olacak, haklarında hüküm verilmiş olacak, tekrar dünyaya dönüşlerine fırsat tanınmayacak (bkz. 6/En'am, 158).

28. ayette sözü edilen "**fetih**"in Bedir savaşında Müslümanların kazandığı zafer veya Mekke fethi olabileceğini söyleyenler vardır. Ancak ayetlerin sibakından, genel akışından kıyamet gününün kastedildiği anlaşılmaktadır. İnanmayıp ahmakça meydan okuyanlarla tartışmanın manası yoktur. Yüce Allah Hz. Peygamber (s.a.)'e ve elbette mü'minlere onlardan yüz çevirip beklemelerini emretmektedir. Onlar da beklemektedirler, eninde sonunda yüce Allah'ın vaadi gerçekleşecektir.

Secde (32) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

33- Ahzab Sûresi

Medine'de indirilen bu sûre 73 âyettir. Hendek savaşında Mekkeli müşrikler, Medineli münafıklar ve çevreden onlara iltihak edenler Müslümanlara karşı ittifak oluşturmuşlardı. Söz konusu ittifakı anlatmak üzere kullanılan "ahzab" kelimesi taraftar, yandaş, grup, kendi içinde amaçlı ve kararlı topluluk, parti demektir. Âl-i İmran (3) sûresinden sonra, Mümtehine (60) sûresinden önce indirilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللّٰهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١﴾ وَاتَّبِعْ مَا يُوحٰى اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ۚ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٢﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ۚ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا ﴿٣﴾

1. **Ey Peygamber, Allah'tan sakın, kâfirlere ve münafıklara itaat etme. Şüphesiz Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.**
2. **Sana Rabbinden vahyedilene uy! Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.**
3. **Allah'a tevekkül et; vekil olarak Allah yeter.**

Ayetin nüzul sebebiyle ilgili iki rivayet belirtilmiştir: Biri, Ebu Süfyan bin Harb, Ebu Cehil'in oğlu İkrime ve Ebu A'ver Amr b. Süfyan Uhud savaşından sonra Medine'ye gelmişlerdi. Münafıkların başı Abdullah b Übeyy b. Selul ile birlikte Hz. Peygamber (s.a.)'e "Tanrılarımızı diline dolamaktan vazgeç, onlara tapınanlara şefaat edeceğini, onları koruyacağını söyle, biz de seni Rabbinle baş başa bırakırız!" şeklinde bir anlaşma önerdiler. Hz. Peygamber bu öneriye çok üzüldü, yanında bulunan Hz. Ömer (r.a.), boyunlarını vurmak için izin istedi ancak Hz. Peygamber "Ben onlara Medine'ye gelmeleri için eman verdim" dedi, Hz. Ömer de bunun üzerine onları Medine'den kovdu, ayet bu olay üze-

rine indi. İkinci rivayete göre, Mekkeliler, Hz. Peygamber'e dininden dönmesi durumunda mallarının yarısını vermeyi vadettiler; Şeybe b. Rabia ise kızını vereceğini söyledi. Medineli münafıklar da onu ölümle tehdit ettiler, ayet bunun üzerine indi.

Her iki durumda Yüce Allah Hz. Peygamber (s.a.)'e, "Allah'tan sakınıp" inkârcıların ve münafıkların önerilerini reddetmesini emretmektedir. (18/Kehf, 28.) Teklifler dünyevi planda avantajlı görünse de, mücadele ve çatışmayı göze almanın bir hikmeti vardır, çünkü ilahi hüküm bu yönde tecelli edecektir. İnkârcıların teklif ettiği şartları kabul etmek, davadan vazgeçmek anlamına gelir; o zaman da verdiği mücadele, açtığı bayrak onun şahsi çıkar ve rahatlığını sağlayan araca döner. Oysa onun referans alacağı hükümler, kendi nefsinin tutkuları, kişisel çıkarları değil vahiy ile kendisine bildirilenlerdir. Hiç kuşkusuz dünyevi maddi çıkar, rahatlık, konfor ve istikrar avantajına karşılık ortaya çıkacak çeşitli zorluklar, eziyet ve riskler olacaktır. Bunlar bir bakıma kaçınılmazdır. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.), herkese yol gösteren bir rol model olarak sadece Allah'a tevekkül edecek, O'na dayanacaktır.

Bu üç ayette belirtilen hükümler, sadece ve ayetin indiği tarihsel ortamdaki gelişmelere yön vermekle sınırlı olmayıp bütün mü'minlere hitap etmektedir. Esasında vahiy alan her elçinin temel alacağı parametreler bunlardır: İnkârcılardan, ikiyüzlülerden, sahtekâr ve gösteriş düşkünlerinden yüz çevirip Allah'a itaat etmek; ilahi hükümlere ve emirlere boyun eğmek; nefsin zevklerine meyletmeyip mücadele yolunu seçmek ve ortaya çıkacak her zorluğa karşı Allah'a itimat edip tevekkül etmek (8/Enfal, 49).

مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهٖ ۚ وَمَا جَعَلَ اَزْوَاجَكُمُ الّٰٓـِٔي
تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ اُمَّهَاتِكُمْ ۚ وَمَا جَعَلَ اَدْعِيَاءَكُمْ اَبْنَاءَكُمْ ۚ ذٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ
بِاَفْوَاهِكُمْ ۚ وَاللّٰهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ ﴿٤﴾ اُدْعُوهُمْ لِاٰبَائِهِمْ
هُوَ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ ۚ فَاِنْ لَمْ تَعْلَمُوٓا اٰبَاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ
وَمَوَالِيكُمْ ۚ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَٓا اَخْطَاْتُمْ بِهٖ وَلٰكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ
قُلُوبُكُمْ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥﴾

4. Allah, bir adamın kendi (göğüs) **boşluğu içinde iki kalp kılmadı ve kendilerini annelerinize benzeterek yemin konusu yaptığınız** (zıharda bulunduğunuz) **eşlerinizi sizin anneleriniz yapmadı, ev-**

lâtlıklarınızı da sizin (öz) **çocuklarınız saymadı. Bu, sizin** (yalnızca) **ağzınızla söylemenizdir. Allah ise hakkı söyler ve** (doğru olan) **yola yöneltip-iletir.**

5. **Onları** (evlât edindiklerinizi) **babalarına nispet ederek çağırın; bu, Allah katında daha adildir. Eğer babalarını bilmiyorsanız artık onlar, sizin dinde kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Hata olarak yaptıklarınızda ise sizin için bir sakınca** (bir vebal) **yoktur. Ancak kalplerinizin kasıt gözeterek** (taammüden) **yaptıklarınızda vardır. Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.**

"**Kalb**"in ilginç bir metafor olarak kullanıldığı 4. ayetin inişiyle ilgili birkaç rivayet vardır. İlkine göre ezberi kuvvetli olan Fihrli Cemil b. Ma'mer hakkında inmiştir. Bu adam hem hafızasıyla övünür, hem iki kalbi olduğunu öne sürerek Hz. Peygamber'den daha akıllı olduğunu iddia ederdi. Ayet böyle bir şeyin varit olmadığını belirtmektedir. Bir başka görüşe göre sözleri özleri, düşünceleriyle davranışları birbirine uymayan münafıklara bu tutarsızlıkları hatırlatıldığında iki kalpleri olduğunu, biriyle öyle, diğeriyle böyle hareket ettiklerini söylerlerdi. Bir anda iki ayrı işle uğraşıp her birini başarıyla sonuçlandıran Hz. Peygamber'i münafıkların onu iki kalpli adam şeklinde tanımlamaları üzere indiğini öne sürenler de vardır.

İkiyüzlü ve tutarsız bir hayat yaşayan münafıklar hakkında indiğini söyleyenler daha ikna edici görünmektedirler. Zira "kalp" inanç, düşünce/tefekkür/taakkul, idrak, vicdan, takva, basiret vb. temel insani faaliyetlerin merkezidir. "İman" da, bilgi ve kanaat olarak kendisinden emin olduğumuz, emniyette bulunduğumuz hakikat olduğuna göre, hakikatin tek olması gibi kalbin ontolojik mahiyeti olan fıtrat da öyledir. İnsan fıtraten hakikatin tekliğine inanır. Hem tevhid hem şirk hem iman hem inkâr, hem gerçek hem sahtelik, hem doğruluk hem yanlışlık hem iyilik hem kötülük hem güzellik hem çirkinlik, kısaca hem hak hem batıl bir arada bulunamaz. Genel kural olarak iki zıt (karşıtlık) bir arada olamaz.

Bu şu demektir: Eğer kişi iman, hidayet, hak ve doğruluk üzere karar kılmışsa şirk, sapkınlık, batıl ve hata olan her tür inanç, düşünce ve davranışı kalbinden kovmak, ruhunu kirlerden temizlemek (tezkiye) zorundadır. "Kalbi iman üzere iken kişi büyük günah işlemez, bir bulut gibi iman kalbinin üzerine çıkar, günah işledikten sonra kalbe iner." Bu yüzden her büyük günahtan sonra kalpte derin bir pişmanlık, rahatsızlık verici suçluluk duygusu hâsıl olur. Bu, fıtratın temel kanunudur, Allah bir insanın göğsünde "iki kalp" yaratmamıştır.

Bu, psikolojide veya psikiyatride bir insanda "çift kişilik" olabileceği id-

diasının sadece bir varsayım, isimlendirme yoluyla dile getirilen bir tez olduğu hususunu da ima etmektedir. Bir insanın iyi ve kötü tutum ve davranışları, birbiriyle tutarsız, çelişkili halleri olabilir ancak bu iki kişilik sahibi olduğu anlamına gelmez. Kişilik ruhla ilgilidir, çift kişilikli insanın ya bedenine iki ruh üfürülmüştür veya ruhu iki parçaya bölünmüştür. Ruh yalın olduğundan bölünmesi söz konusu değildir. Tutum ve davranışlarda çelişki, tutarsızlık ve çatışma olması mümkündür. Yapılması gereken doğru istikamette kişinin kendini eğitmesi, tek olan kalbini kötülüklerden, manevi hastalık ve iğvalardan sakındırıp tezkiye etmesidir.

Bunun gibi kalbimizde yeşeren sevgi niteliğine göre bir kişiye kanalize olur. Anne sevgisi ile eş sevgisi aynı değildir. Annemizle olan bağımız ontolojiktir, biz ondan doğmayız, onun kanını emmiş, onun karnında dokuz ay barınmış, onun sütünü emmiş, onun kucağında dünyaya gözümüzü açmışız. Eşimiz ise bir başka annenin parçasıdır, izdivaçla bir araya gelmemiz yani birleşmemiz aramızda ruhsal derin bir bağ meydana getirir ama bu sürekli olmayabilir. Ciddi sebeplerin ortaya çıkması durumunda bu sevgi yeşerdiği gibi sönüp sona erer, hatta nefret ve düşmanlığa dönüşebilir. O halde anne ile eş arasında özdeşlik kurmak yanlıştır.

İslam öncesinde Arap erkekleri, eşlerinden hoşlanmayıp boşanmak veya cinsel yönden terk edip fiili dul statüsüne düşürmek ya da mihrlerinden mahrum bırakmak istediklerinde, onlara "Sen bana annemin sırtı gibisin" derlerdi. Bu artık onlarla cinsel ilişkiye girmeyecekleri anlamına gelen yemindi. Ancak zıhar yapan koca, karısından yatağını ayırdığı halde boşamaz, onu muallakta bırakırdı. Bu ayet söz konusu haksız uygulamaya son vermekte, kadınları büyük bir sıkıntıdan kurtarmaktadır. (Bkz. 2/Bakara, 225-226; 58/Mücadele, 2-4.)

Yine aynı ayette son verilen bir başka uygulama evlatlığın öz evlat yerine konulmasıdır. Ayetin bu bölümü Efendimiz (s.a.)'in evlatlığı azatlı köle Zeyd bin Harise hakkında inmiş bulunmaktadır. Zeyd, cahiliye döneminde Şam taraflarında yaşayan ailesinden zorla kaçırılarak köle pazarlarında satılmıştı. Birkaç satıştan sonra Hz. Hatice onu satın almış, sonra Efendimiz'e hibe etmiştir. Efendimiz de, onu özgürlüğüne kavuşturarak evlatlık edinmiştir. Bu yüzden uzun zaman "Zeyd bin Muhammed (Muhammed'in oğlu Zeyd)" olarak çağrılırdı. Ailesi yerini tespit edip de Efendimiz'den istediğinde, Zeydi kendisi ile ailesi arasında tercihinde serbest bırakmıştır. Zeyd, gönül rızasıyla Efendimiz'in evlatlığı yanında kalmayı seçmiştir.

Evlatlık Araplarda kadim bir teamüldür. Güçlü ve zengin biri kimsesiz bir çocuğu evlat edinmek istediğinde bunu herkesin önünde belli eder, bir tür

toplumu buna şahit tutardı. Evlatlık alan ile evlatlık olan arasındaki medeni ve hukuki ilişkiler baba-oğul ilişkisi hükmündeydi, evlilik ve miras buna göre düzenlenirdi. İnen bu ayet, evlatlık müessesini devam ettirmekle beraber, öz ebeveyn-çocuk ilişkisinin ebeveyn-evlatlık ilişkisinden farklı olduğunu, dolayısıyla medeni ve hukuki ilişkilerin de farklı olması gerektiğini belirtmek suretiyle yeni düzenlemeleri öngörmektedir. Buna göre bir insan evlatlığının annesi, kız kardeşi, kızıyla evlenebilir vs. Yani baba-çocuk ilişkisinde geçerli olan nikâh yasakları bunlar arasında cari olmaz.

Bir başka düzenleme, evlatlığın öz babasına nisbet edilerek çağrılması hükmünün getirilmesidir. Kur'an-ı Kerim'e göre bu çok daha adildir, her şeyi yerli yerine oturtan bir uygulamadır. Çocuk bir başkasına ait iken, onu kendi aile ve ebeveyninden koparıp, ona soyunu, geçmişini unutturmak doğru değildir. Her ne kadar soy-sopla övünmek yasaklanmışsa, soyun, ailenin inkârı da yasaklanmıştır. Bu konuda Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Her kim babasından başkasına kendini nispet ederse, Allah'ın laneti kıyamete kadar onunla olsun, peşini takip etsin." (Tirmizi, Vesaya, 5), "Bile bile başkasının oğlu olduğunu iddia eden hiçbir kimse yoktur ki küfretmemiş olsun." (Müslim, İman, 27);

Bu ayetin inişinden sonra Zeyd, artık öz babası Harise'ye nispet edilerek (Zeyd bin Muhammed değil, Zeyd bin Harise şeklinde) çağrılmaya başlandı. Bir çocuğa babası veya dedesinin adını vermek onun süren soyunun işaretlerinden biridir. Bu, tarihte Müslümanların çocukların Bu ayetin inişinden sonar Zeyd, artık öz babası Harise'ye nisbet edilerek (Zeyd bin Muhammed değil, Zeyd bin Harise şeklinde) çağrılmaya başlandı. Bir çocuğa babası veya dedesinin adını vermek onun süren soyunun işaretlerinden biridir. Bu, tarihte Müslümanların çocuklarına babalarının veya dedelerinin -kız çocuklarına da annelerinin, babaanne veya da anneannelerinin- isimlerini vermelerini bir kültür olarak yerleştirmiştir.

Bir evlatlığın öz babası bilinmiyorsa, ayetin hükmüne göre o kişi bütün mü'minlerin koruması (mevlası) altındadır, sanki onun babası bir manevi kişilik olarak cemaatin kendisi olmaktadır. Ancak bu babası bilinmeyen kimsesiz çocuğun evlatlıktan reddedilmesi, açıkta ve himayesiz bırakılması anlamına gelmez, evlilik ve miras hükümleri dışında yine korunur, ona gerekli harcamalar yapılır, kendisine vasiyet yoluyla mal ve para bırakılabilir. Kimsesiz bir çocuk bütün mü'minlerin, dostu ve kardeşidir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kimsesiz çocukları koruması altına alan kimse ile ben cennette yan yana iki parmak gibi beraber olacağım" (Müslim, Zühd, 42. Ayrıca bkz. İbn-i Mace, Edeb, 6).

Efendimiz (s.a.) Zeyd'i çocuğu gibi sevmeye devam etmiştir. Öyle ki onu bazı seriyyelerde kumandan olarak görevlendirmiştir. Yine Mute savaşında kumandan olarak tayin etmiştir ki, savaşta ilk şehit düşen kumandan Hz. Zeyd olmuştur, ondan sonar Ca'fer Tayyar ve Abdullah bin Revaha'nın şehadeti onu takip etmiştir. Savaşın rövanşına karar verildiğinde yine onun oğlu Üsame'yi kumandan tayin etmiştir. Hz. Ömer de, Ata Divanı'nı teşkil ettiğinde, Üsame bin Zeyd'e oğlu Abdullah'tan bin dirhem fazla maaş bağlamıştır ki, oğlu sebebini sorduğunda "Çünkü Allah'ın Resûlü onu senden, babasını senin babandan daha çok severdi" cevabını vermiştir. Zeyd'le ilgili konu Hz. Zeynep'le boşanması dolayısıyla sûrenin 37. ayetinde tekrar ele alınacaktır.

Genel olarak bu ayetle evlatlığın yasaklandığına hükmedilir. Bugünse evlatlık yaygın bir uygulamadır. Tabii ki çocuğu olmayan ailelerin çocuk sevgisini hissetmeleri, kimsesiz çocuğun bir aile ortamında korunup iyi eğitim alması evlatlığın lehine öne sürülecek şeylerdir. Fakat zaman zaman evlatlık çocukların ucuz işgücü olarak kullanılması veya cinsel istismara maruz kalması da söz konusudur. İslam bakış açısından evlatlık şu sakıncalar dolayısıyla itibar görmemiştir:

a) Nesebin karışması. Nesep karışıklığı sivil-medeni hayatın sağlıklı zeminde sürmesi bakımından önemlidir;

b) Kanuni mirasçıların mağduriyeti. Evlat edinen aile, nesebi belli bir anne-babaya ait olmayan çocuğu mirasta pay sahibi kılar, bu da diğer mirasçıları mağduriyete uğratır;

c) Mahremiyetin ihlali. Ayetin buyurduğu üzere evlatlık her hâlükârda bir başka anne babaya aittir; kız veya erkek çocuğu ergenlik çağına geldikten sonra onu evlatlık edinen kadın ve erkekle aynı evde gelişi güzel yaşayamaz. Mesela onlarla halvette bulunamaz, tesettüre aykırı giyinemez vs.

Buna rağmen evlatlık edinmek büsbütün imkânsız değildir. Söz konusu sakıncaları bertaraf ederek evlat edinmek veya kimsesiz çocukları himaye etmenin yolları vardır:

aa) Koruyucu aile sistemi. Bu, yoksul bir aileyi koruma altına alarak çocuğunun iyi şartlarda yetişmesini sağlamak şeklinde olur. Anne babası yoksa teyzesi, halası veya başka yakını koruyucu aile olarak seçilebilir;

bb) İki yaşına kadar ki çocuğa süt emzirme imkânı varsa, ona süt emzirerek evlat edinmek mümkün. Zira süt akrabalığı kan akrabalığı gibidir. Sütkardeşler birbiriyle evlenmez, süt emziren kadın anne hükmündedir;

cc) Belli bir yaşın üstündeki aileler küçük yaştaki çocukları evlat edinebilir. Diyelim ki 40 yaşında biri 1-5 arası çocuğu evlat edinecek olsa çocuk büluğa erdiğinde onu büyüten kadın hayızdan kesilecek;

dd) Evlatlık alan aile, başka varisler varsa, evlatlığa vasiyet yoluyla servetinin 1/3'ünü veya daha az miktarını bırakabilir, bu kanuni varislerin mağduriyetini önler.

İster bir insanda iki kalbin bulunabileceği, ister anne ile eş arasında özdeşlik kurulması ister evlatlığın öz çocuk gibi telakki edilmesi olsun, herhangi bir gerçeklik değeri, tabir caizse ontolojik bir karşılığı yoktur. Sadece insanlar isimlendirerek böyle varsayar. Bu böyledir, bunu söyleyen, yarattığı kullarını herkesten, kendilerinden bile daha iyi bilen ve her tür hallerinden haberdar olan şanı Yüce Allah'tır. Hükmün inişinden önce veya bilmeden hata olarak yapılanlar konusunda sorumluluk yoktur, zira kasıt bulunmamaktadır. Bu gibi hatalar konusunda Allah bağışlayıcı ve esirgeyicidir. Sorumluluk ve yaptırım bilerek, kasıtlı olarak yapılan şeyler için söz konusudur.

اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِيْنَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَاَزْوَاجُهٗٓ اُمَّهٰتُهُمْ ۗ وَاُولُوا الْاَرْحَامِ
بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِيْ كِتٰبِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُهٰجِرِيْنَ اِلَّآ اَنْ
تَفْعَلُوْٓا اِلٰٓى اَوْلِيَآئِكُمْ مَّعْرُوْفًا ۗ كَانَ ذٰلِكَ فِي الْكِتٰبِ مَسْطُوْرًا ﴿٦﴾

6. **Peygamber, mü'minler için kendi nefislerinden daha evlâdır ve onun zevceleri de onların anneleridir. Rahîm sahipleri** (akrabalar) **de, Allah'ın Kitabı'nda birbirlerine öteki mü'minlerden ve muhacirlerden daha yakındır. Ancak dostlarınıza maruf üzere yapacaklarınız başka; bunlar Kitap'ta yazılmış bulunmaktadır.**

Hz. Peygamber'in kendisine inanıp tebliğ ettiği yolu takip edenlerin hayatındaki konumunu ele alan bu ayet bize geniş bir perspektif sunar. Tabii ki nüzul ortamında vahyin ilk muhatapları bu ayetin hükümleriyle yükümlü tutulmuşlardır. Ayet ilk bakışta indiği dönemle sınırlı gibi görünmektedir. Mekke ve Medine'de mü'minler Hz. Peygamber (s.a.)'i her türlü tehlikeye karşı canlarını ve mallarını ortaya koyarak korumuş yani ayetin işaret ettiği sınavı başarıyla vermişlerdir. Fakat bu sadece güvenlikle sınırlı bir koruma değil, tebliğin esaslarını, İslami hükümlerin ana çerçevesini, kısaca akideyi ve dini pratikleri de koruma azmini göstermişlerdir ki ancak bu sayede din (Kur'an, Sünnet ve dini tatbikat formları olan örfler, sahih gelenek) günümüze kadar gelebilmiştir. Şayet Hz. Peygamber'in can güvenliğine bir zarar gelecek olsaydı, İslam bize bu sağlam yapıda intikal etmezdi. O halde vahyin ilk muhatapları Hz. Peygamber'in can güvenliğini kendi güvenliklerine tercih edip gerektiğinde canlarını feda ettiklerinde, sadece Hz. Peygamber'i ve kendi dönemlerini

korumakla kalmamış, ilahi tebliğin, kısaca İslam'ın kıyamete kadar korunup nesilden nesle intikal etmesini de güvence altına almışlardır.

Hz. Peygamber, mü'minlere göre önceliklidir, tabir caizse bir tehlike vukuunda "yangında ilk kurtarılacak değerdir." Bu bizim için de geçerlidir. Kurtubi'nin yer verdiği bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "Benim ve ümmetimin durumu ateş yakmış adamın durumuna benzer. Ateş böcekleri ateşe düşmek isterler; ben ise sizi ateşe düşmemeniz için kemerlerinizden tutmaya çalışırken siz ateş böcekleri gibi oraya atılmaya çalışırsınız".

Hz. Peygamber, çıkabilecek her ihtilafı hükme bağlama makamıdır. Mü'minler "İçlerinde en ufak bir kuşku veya sıkıntı duymaksızın onun verdiği hükme razı olurlar" (4/Nisa, 65). Bu demektir ki hem kendi aralarında hem kendi nefisleri itibariyle Hz. Peygamber'i öncelikli bir konumda tutarlar. Ne kadar yakınları varsa ve yakınlık derecesi her ne ise, peygamber onlardan daha yakındır; babadan, çocuktan, eşten, yakından, ticaret ve kazançtan da (9/Tevbe, 24). Kendi aralarında öncelikli tutmak demek, ihtilaf vukuunda konuyla ilgili açık sünnet varsa sünnetin hükmüne uymak; kendi değer yargılarıyla Hz. Peygamber'in bize sahih yollardan intikal etmiş değer yargıları, hükümleri arasında bir çatışma vukuu durumunda sünnetteki hükümleri esas almak demektir. Çünkü onun gösterdiği yol kurtarıcıdır, kişinin kendi heva ve hevesinden kaynaklanan yargılar ise insanı farkında olmaksızın yıkıma götürebilir.

Bir başka sebep, eğer insan hayatını İslam'ın ana dairesi dışına çıkmadan geçirip tamamlamışsa, Allah'ın izin vermesi ve dilemesi durumunda kıyamet gününde bazı kusur ve günahları dolayısıyla Hz. Peygamber'in şefaatine mazhar olabilir. Bu da Hz. Peygamber'i öncelikli konumda tutmanın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Bu ayet Yahudilerin peygamberlerine karşı tutumları ile İslam'ın emrettiği tutum arasında açık bir farka işaret etmektedir. İsrailoğulları zaman zaman peygamberlerini öldürmüş, bu yüzden "peygamber katili" sıfatını almışlardır. Hıristiyanların aslında peygamber olan Hz. İsa'yı tanrılaştırmaları onu yüceltmeleri değil, aksine onun tebliğine, kişiliğine ve hatırasına karşı büyük saygısızlık, hak ve hukukuna tecavüzdür. İslam inancı Hz. Muhammed (s.a.)'i öncelikle bir kul, sonra Allah'ın elçisi olarak kabul eder, onun beşer üstü vasıfları yoktur, mesela gaybı bilemez: "Ben şehadet ederim ki, Muhammed, O'nun kulu ve elçisidir!"

Ayetin genel bağlamına, iniş vasatına ve konuyla ilgili hadislere bakıldığında fizyolojik varlığı ötesinde ayetin Hz. Peygamber'e bir şahs-ı manevi anlam yüklediğini söylemek mümkün görünmektedir. Bir Müslümanın zihin ve ruh

dünyasında Hz. Peygamber'in sahip olduğu yer ve makam, sıradan insanların yer ve makamına benzemez. Müslümanlar, ona hakaret edildiği zaman bittabi infial gösterirler, çünkü onu kendi nefislerinden, canlarından ve çocuklarından, en sevdikleri kimselerden, en çok değer verdikleri şeylerden daha üstün tutarlar. Bu, makam Abdullah'tan ve Amine'den doğma "Mekkeli Muhammed"in değil; son vahyi alan, peygamberlerin mührü (Hatemü'nnebiyyin) olan ve âlemlere rahmet olarak gönderilen Resûl ve Nebi Muhammed Aleyhissalâtü vesselamın makamıdır. Mekkeli Muhammed de, öncelikle Resûl ve Nebi Muhammed'e yani "kendisine indirilenlere iman etmekle" yükümlüdür (2/Bakara, 285.) O, önce kendine, peygamber olma vasfına inanmalıdır.

Şu hadis bu fikri ilham etmektedir: "Ben mü'minlere canlarından daha öndeyim. Borçlu ölenin kimsenin borcunu benim ödemem gerekir. Ancak geriye mal bırakanın malı varislerinindir" (Buhari, Nafaka, 10; Kefalet, 5; Müslim, Cum'a 43; Ferâiz, 15-16). Hadis ödeme gücü olmayan borçlunun borcunu Hz. Peygamber'in üstlendiğine işaret eder. Efendimiz'in vefatından sonra devlet başkanının da aynı sorumluluk altında olması pekâlâ muhtemeldir. Bu elbette her borçlunun değil, zaruri hallerde ve gerçekten ödeme gücü olmayanların borçlarını ödememeleri durumunda onlara karz-ı hasen verenlerin açık mağduriyetlerini gidermeye matuf, sınırları, miktarı belli ödeme olması gerekir. İslam'da devlet böylelikle yoksul ve çaresiz kesimleri koruma altına almış olur, bu kapitalizmde olmayan bir uygulamadır. Varisleri ölenin terekesinde hak sahibi kılmakla da, kişinin malını mülkünü devletleştirmez, bu da sosyalizmde olmayan bir şeydir.

Efendimiz (s.a.)'in eşleri kadın veya erkek bütün mü'minlerin anneleridir. Bu amir bir hükümdür ve bazı hukuki-medeni boyutları vardır. Mesela hiçbir erkek onlardan biriyle evlenemez, bu kişinin annesiyle evlenmeye kalkışması gibidir. Ancak miras taksiminde Efendimiz'in eşleri kimsenin malında pay sahibi olmamışlardır. Hüküm tertemiz eşleriyle sınırlı olduğundan, onların kızları kapsam dışıdır yani erkekler onların kızlarıyla evlenebilir.

Aynı rahimden gelen akrabaların mü'minlerden daha yakın olması hukuki bir niteliktir. Hicretin ilk yıllarında Hz. Peygamber (s.a.) zarurete binaen Mekkeli muhacirlerle Medineli Ensarı kardeşleştirdi (muahat). Mesela Hz. Ebu Bekir Harice bin Zeyd, Ez Zübeyr Ka'b bin Malik'le kardeşleştirildi. Eşleri hariç her şeylerini paylaştılar, birbirlerine mirasçı oldular. İslam güçlenip de muhacirler yerleşik hale gelince, illet ortadan kalkmış olduğundan tekrar sadece kan bağına dayalı akrabaların birbirlerine mirasçı olabileceği hükmü geri getirildi. "Hükümler illete mebnidir" fehvasınca illet ortadan kalkınca hüküm

ortadan kalkar, illet geri gelince hüküm de geri gelir. (Yakınlarla ilgili bkz. 8/ Enfal, 72-75. ayetlerin açıklaması.)

Mirasla ilgili hükümler böylece düzenlendikten sonra, isteğe bağlı olarak dileyen kişi, dost ve arkadaşlarına belli sınırları aşmamak, mesela mirasta hak sahibi olanları mağdur etmemek üzere bağışlarda bulunabilir veya mirasının bir bölümünü onlara verilmek üzere vasiyet edebilir. Burada zikri geçen "ma'ruf", miras miktarının 1/3'ü aşmayacak miktarına göndermedir. Bu hüküm böyle konulmuştur. Ayetin sonunda geçen "Kitap" Kur'an-ı Kerim olabileceği gibi, Levh-i Mahfuz veya Yüce Allah katındaki hüküm de olabilir. En doğrusunu Allah bilir!

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّنَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ۖ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٧﴾ لِيَسْـَٔلَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ ۚ وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٨﴾

7. **Hani biz peygamberlerden kesin sözlerini almıştık; senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan, Biz onlardan sapasağlam bir söz almıştık.**

8. **Doğru olanlara doğruluk** (ve bağlılık)**larını** (Allah'ın) **sorması için. Kâfirlere ise acı bir azap hazırlamıştır.**

Kurtubi, peygamberlerden kesin söz (misak) alınmasının üç anlama geldiğini söyler:

a) Allah'ın elçileri olarak görevlerini tam olarak yerine getireceklerdir. Bunun hayli zor bir görev olduğu açıktır, zira peygamberlerin inatçı kavimlerle olan mücadeleleri genellikle şiddetli geçer. Görevlerini yerine getirirlerken zaaf göstermeyecekler, yılmayacaklar, kendilerine emredilen tebliği yapacak ve öğretildiği üzere hatt-ı hareket takip edecekler. Peygamberlerin tebliğlerinin muhtevası gibi takip ettikleri sünnetler ve siretler de öğretilmiştir.

b) Birbirlerine aykırı tebliğ ve beyanlarda bulunmayacaklar. Peygamberleri sıradan aydın ve filozoflardan ayıran önemli özellikleri, tarih boyunca birbirlerini doğrulamalarıdır. Aydınlar ve filozoflar ise birbirlerini çürütmeye çalışmaktadırlar. Düşünce hayatını eleştiri ve yanlışlayarak geliştirmenin mümkün olduğu söyleniyorsa da, bu Nübüvvetin kadim geleneği için söz konusu değildir; Peygamberler aynı hakikati hatırlatarak ve doğrulayarak hem zihinsel hayatı geliştirirler hem ruhi ve manevi olgunlaşmayı (ahlak) güvence altına alırlar.

c) Bir peygamber kendisinden sonra gelecek peygamberi haber verecek, sonraki nesillere müjdeleyecektir. Bu, bir kavmin kendisine gönderilen peygamber üzerinden şovenizm, ırkçılık veya milliyetçilik yapmasının önüne geçtiği gibi, ilahi tebliğin tarihin belli bir anında kesintiye uğrayıp bir kavmin dili, örfü ve anlayışına hapsolmasını önlemekte, beşeriyetin aile ve manevi birliğini sağlamaktadır. Eğer her kavim kendisine ilahi tebliği yapan peygamberin kendisinden sonraki peygamberin müjdesini referans alsaydı, kavimler arasında kin, düşmanlık ve husumet belki tümüyle ortadan kalkmayacaktı ama en azından dini meşruiyet bulmayacak, daha az ölçeklerde ortaya çıkacaktı.

Kronolojik olarak Efendimiz (s.a.) son peygamber olduğu halde en başta zikredilmiştir. Bu, onun peygamberlik misyonunun yüceliğine işaret etmektedir. 124 bin peygamber içinde sadece Hz. Peygamber, Nuh, İbrahim, Musa ve İsa'nın (hepsinin üzerine selam olsun) zikredilmesinin sebebi her birinin beşeriyetin tarihinde birer kilometre taşı olmaları, bu yüzden Ulu'l azm peygamberler olarak nitelendirilmeleridir (42/Şura, 13). Büyük zorluklarla görevlerini başarıyla yerine getiren peygamberlerden Yüce Allah misak almış bulunmaktadır. (Misak için bkz. 3/Âl-i İmran, 81. ayetin açıklaması.)

"**Doğru olanlara doğruluk** (ve bağlılık)**larını**(Allah'ın)**sorması**"nın birkaç anlamı olabilir:

İlki elçiler üstlendikleri görevi eksiksiz olarak yerine getirdiler mi? İnsanlar içinde peygamberlerden daha doğru kimse yoktur, eğer onlara görevleriyle ilgili soru sorulacaksa, sıradan insanlara nelerin sorulacağını hesap etmek lazım.

İkincisi peygamberlere kavimleri kendilerine nasıl bir tutum takındılar, onları dinleyip doğru yola mı girdiler, yoksa sapkınlıklarına devam mı ettiler?

Üçüncü ihtimal hem peygamberlere hem onların muhataplarına sorulmasıdır. Bu daha kuvvetli ihtimal görünmektedir, A'raf sûresinin 6 ve Maide sûresinin 116. ayetleri bu görüşü desteklemektedir. A'raf sûresinde "Hem kendilerine peygamber gönderilenlere, hem gönderilen peygamberlere de soracağız" buyurulmaktadır. Maide sûresinde ise Hz. İsa'ya geride bıraktığı kavmi ve edindikleri teslis inancı hakkında sorulacaktır. Doğrular sorgu sualden başarıyla geçerlerken, tebliği dinlemeyip de inkâra sapanlara azaba çarptırılacaklardır.

7 ve 8. ayetler, 27. ayete kadar Hendek savaşında mü'minler, münafıklar ve Beni Kurayza'ya mensup Yahudilerle ilgili anlatılacaklara bir hazırlık, bir mukaddime mahiyetindedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٩﴾ إِذْ جَاءُوكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا ﴿١٠﴾ هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا ﴿١١﴾

9. **Ey imân edenler, Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani size ordular gelmişti; böylece biz de onların üzerine, bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah yaptıklarınızı görendir.**
10. **Hani onlar, size hem üstünüzden, hem alt tarafınızdan gelmişlerdi; gözler kaymış, yürekler hançereye gelip dayanmıştı ve siz Allah hakkında** (birtakım) **zanlarda bulunuyordunuz.**
11. **İşte orada, imân edenler, sınanmış ve şiddetli bir sarsıntıyla sarsıntıya uğratılmışlardı.**

27. ayete kadar Hendek savaşında süren olaylar, mü'minlerin ve münafıkların hayli zor savaş şartlarında içinden geçtikleri sınav anlatılmaktadır. Adını kazılan hendekten alan Hendek savaşı fiili bir çatışma olmasa da süren bir aylık kuşatma dolayısıyla savaş kabul edilmiştir. Nadiroğullarının lideri Huhay bin Ahtab'ın girişimleriyle Hayber Yahudileri, Kureyş ve Gatafanlılar arasında ittifaklar kuruldu, arkasından Medine üzerine saldırı kararı alındı.

Karşılaşma Mekkeli müşrikler, Hayber Yahudileri ve çevre düşman kabilelerin içinde yer aldığı 12 bin askerden müteşekkil koalisyon (ahzab) ile sayıları 3 bin civarında olan Müslümanlar arasında vuku bulmuştur. Savaş hicretin 5. yılında 7 Şevval'de başlayıp Zilkade'nin ilk gününde sona ermiştir (m. 627). Toplam süresi bir aydır.

Savaştan önce Hz. Peygamber (s.a.), önde gelen sahabeyle danıştıktan sonra düşmanı Medine dışında karşılamaya kararını verince, İranlı Selman-ı Farisi, İran'ın geleneksel savaş yöntemlerinden biri olarak şehrin önünde hendek kazılmasını teklif etti. Bu fikir kabul görünce 5,5 km. uzunluğunda, 9 metre eninde ve 4,5 metre derinliğinde bir hendek kazıldı. Kazı işi çok zahmetli geçti, bizzat Hz. Peygamber elinde kazma taş ve kaya kırdı, toprak taşıdı. Erzak azaldığı için zaman zaman sahabeler aç kaldılar, öyle ki Hz. Peygamber de, karnına taş bağlamak zorunda kaldı.

Koalisyon güçleri Medine önlerine geldiklerinde hendek görüp şaşkınlığa düştüler ama geri dönmeyip şehri kuşatmaya karar verdiler. Kuşatma bir ay sürdü, bu arada Medine'de erzak tükenmek üzereydi, kadın ve çocuklar muhtemel bir saldırı karşısında yüksek tepelere yerleştirilmişti. Kuşatmanın son gününde şiddetli bir fırtına koptu, düşman çadırlarını, araç ve donanımlarını darmadağın etti. Bu arada Haram aylara giriliyordu, Hac mevsiminde Mekkeliler, şehirden ayrı olmayı ticaretlerine zarar addediyorlardı. Sonunda kuşatmayı kaldırıp geri dönmeye karar verdiler. Kuşatmanın kaldırılmasında Ahzab ordusu içinde yer alan Eşca kabilesinin lideri Nuaym bin Mes'ud'un Müslüman olması belirleyici rol oynadı. Nuaym, ustalıkla Yahudilerle Kureyşlilerin arasını açıp ittifakın bozulmasına sağladı.

Tabii ki bu olay Müslümanları moralmen üstün duruma geçirdi, artık durumlarını tahkim edebilirlerdi, ilk iş olarak da Medine Vesikasında altına imza attıkları sözleşmeye Hayber Yahudilerine kanıp kuşatma sırasında ihanet eden Kurayzaoğulları üzerine gidip onları etkisiz hale getirme kararını aldılar.

9-11. ayetler, kendilerine karşı kurulan düşman koalisyonu karşısında Müslümanların içine düştüğü kaygıyı anlatmakta, Allah'ın yardım ve inayeti hatırlatılmaktadır. Benzer kaygı ve korkular daha önce de, örneğin Bedir ve Uhud savaşı sırasında yaşanmıştı. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 124-126.) Mekkelileri kışkırtan Hayber'e giden Nadiroğullarıydı, Medine'deki Kurayzaoğullarıyla Mekkelilere yardım sözü verdiler, bunun için Mekke'ye kadar gittiler. İmam Malik'e göre şehrin üst tarafından Kurayzaoğulları, alt tarafından Mekkeliler gelmişti; Huzayfe ise aksini söylemektedir. Gerçekten İslam'ı ve Müslümanları adeta tarih sahnesinden silmeyi hedeflemiş büyük bir koalisyon söz konusuydu. Gatafanlılar, Fezareliler, Esedoğulları, Süleymanoğulları vb. kabileler bu koalisyonda yer almışlardı.

Hendeğin öbür tarafına geçen bir iki kişinin ferdi karşılaşması dışında savaş olmadı. Bu karşılaşmalarda Hz. Ali kahramanca çarpıştı, rakibini yenip öldürdü. Yüce Allah bir kere daha Müslümanlara yardım etti. Şiddetli fırtına ile onları darmadağın etti, çadırları söküldü, ateşleri söndü, kopan toz toprak fırtınası ortalığı göz gözü göremez hale getirdi. (Daha geniş bilgi için bkz. Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, Paragraf: 398 vd.)

Bu büyük bir sınavdı, gözlerin korkudan kaydığı, yüreklerin ağza geldiği kuşatma altında bazıları –ki içlerinde iman edenler de vardı– Allah'ın yardımının geleceğinden kuşkuya düşüp birtakım zanlarda bulunmaya başladı. Ancak imanları sağlam olanlar tereddüt geçirmediler, ne yapılması gerekiyorsa onu yaptılar, Hz. Peygamber'in etrafında kenetlendiler. Zor zamanlarda Müslüman-

ların da korkuya kapılıp sarsıntı geçirmesi, –eğer kısa zamanda kendilerini toparlamayacak olurlarsa– inançlarına zarar verip nifaka düşmelerine sebebiyet verebilir. Hendek savaşında yaşananların anlatımından, bazı Müslümanların savaş ortamında içine düştükleri korku sonucunda münafıklar safına düştükleri anlaşılmaktadır. Nitekim 24 ve 25. ayetlerde buna atıfta bulunulmaktadır.

Burada "bilmenin zanni ve yakını" olması arasındaki fark açıkça ortaya çıkmaktadır. Savaş korkusu içine girenler, bilgilerini imana dönüştürmeyen kimselerdir, bu yüzden Allah'ın gereği gibi davranan, sabreden ve imanında sebat edenlere yardım etmeyeceği "zannı"na kapılmışlardır. Bilgi "yakını" olduğu zaman imana dönüşür, imana dönüşen bilgi amellerde, hayatın somut pratiklerinde tezahür eder. Bilgi eğer "zanni" ise imana dönüşmez, amellerde de herhangi bir yansıması olmaz. Bu, sadece Allah'ın yardımıyla sınırlı olmayıp, vahiy ile bildirilen her konu için geçerlidir. İslam âleminin bugünkü dramatik durumuna baktığımızda manzaranın tam da bu olduğunu görebiliyoruz. İslam her neyi emrediyorsa –hak ve hakkaniyeti, hukuka riayeti; yüksek ahlaki değerlere göre yaşamayı; iyilik ve doğruluğu; bedenin zevklerine indirgenmemiş özgürlüğü; güzellik/ihsanı; adalet üzere olmayı ve adil bölüşümü; yardımlaşmayı ve paylaşmayı; cehalet ve yoksulluğun giderilmesi; birliği (vahdet ve ittihat) ve kardeşliği; başkalarına karşı sorumluluğu; dirlik ve düzeni; temizliği, kibarlığı, edep ve adabı, nezaketi vs.– sanki aksi yapılsın diye özel bir gayret gösterilir. Ama bunların Müslümanın hayatındaki etkileri hayli zayıftır veya hiç yoktur. Demek ki, bu emir ve değerleri bilgi olarak biliyoruz ama bu bilgiler imanımızın mayasını teşkil etmiyor yani aslında bizim zihnimizde ve ruhumuzda "yakînî" olmayıp "zanni" oldukları için imana dönüşmüyor, sahip olduğumuz iman da amellerimize, idaremize, iktisadi ve sosyal politikalarımıza, aramızdaki ilişkilere, ev ve şehir düzenimize yansımıyor. Böylece farkında olmadan sözümüz-özümüz bir olmuyor.

وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا
غُرُورًا ﴿١٢﴾ وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا
وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِنْ
يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا ﴿١٣﴾ وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ
لَآتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا إِلَّا يَسِيرًا ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ
لَا يُوَلُّونَ الْأَدْبَارَ وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْئُولًا ﴿١٥﴾ قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ

اِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ اَوِ الْقَتْلِ وَاِذًا لَا تُمَتَّعُونَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿١٦﴾ قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَ بِكُمْ سُوءًا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧﴾ قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَائِلِينَ لِاِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ اِلَيْنَا وَلَا يَأْتُونَ الْبَأْسَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿١٨﴾ اَشِحَّةً عَلَيْكُمْ فَاِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَاَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ تَدُورُ اَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشٰى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَاِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُمْ بِاَلْسِنَةٍ حِدَادٍ اَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ اُولٰئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاَحْبَطَ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا ﴿١٩﴾ يَحْسَبُونَ الْاَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا وَاِنْ يَأْتِ الْاَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ اَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الْاَعْرَابِ يَسْاَلُونَ عَنْ اَنْبَائِكُمْ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُوا اِلَّا قَلِيلًا ﴿٢٠﴾

12. **Hani, münafık olanlar ve kalplerinde hastalık bulunanlar: "Allah ve Resûlü, bize boş bir aldanıştan başka bir şey vadetmedi" diyorlardı.**

13. **Onlardan bir grup da hani şöyle demişti: "Ey Yesrib** (Medine) **halkı, artık sizin için** (burada) **kalacak yer yok, şu hâlde dönün." Onlardan bir topluluk da: "Gerçekten evlerimiz açıktır" diye Peygamberden izin istiyordu; oysa onlar**(ın evleri) **açık değildi. Onlar yalnızca kaçmak istiyorlardı.**

14. **Eğer onlara** (şehrin her) **yanından girilseydi sonra da kendilerinden fitne** (karışıklık çıkarmaları) **istenmiş olsaydı, hiç şüphesiz buna yanaşır ve bunda pek az** (zaman) **dışında** (kararsız) **kalmazlardı.**

15. **Oysa and olsun, daha önce 'arkalarını dönüp kaçmayacaklarına' dair Allah'a söz vermişlerdi; Allah'a verilen söz** (ahit) **ise,** (ağır bir) **sorumluluktur.**

16. **De ki: "Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçıyorsanız, kaçış size kesin olarak bir yarar sağlamaz; böyle olsa bile, pek az** (bir zaman) **dışında metalanıp-yararlandırılmazsınız."**

17. **De ki: "Size bir kötülük isteyecek olsa sizi Allah'tan koruyacak veya size bir rahmet isteyecek olsa** (buna engel olacak) **kimdir?" Onlar, kendileri için Allah'ın dışında ne bir veli, ne bir yardımcı bulamazlar.**

18. **Gerçekten Allah, içinizden alıkoyanları ve kardeşlerine: "Bize gelin" diyenleri bilir. Bunlar, pek azı dışında zorlu-savaşlara gelmezler.**

19. (Geldiklerinde de) **Size karşı 'cimri ve bencildirler.' Şayet korku gelecek olsa, ölümden dolayı üstüne baygınlık çökmüş kimseler gibi gözleri dönerek sana bakmakta olduklarını görürsün. Korku gidince, hayra karşı oldukça düşkünlük göstererek sizi keskin dilleriyle** (eleştirip inciterek) **karşılarlar. İşte onlar imân etmemişlerdir; böylece Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır. Bu Allah'a göre pek kolaydır.**

20. **Onlar** (münafıklar, düşman) **birliklerinin gitmediklerini sanıyorlardı. Eğer** (asker) **birlikler gelecek olsa, çölde bedevi-Araplar arasında olup sizin haberleriniz** (ordan) **sormayı cidden arzu ediyorlardı. Fakat içinizde olsalardı ancak pek az savaşırlardı.**

İnsan kalitesinin kendini açığa çıkardığı özel beşeri durumlar vardır. Bunlardan biri savaştır. Aslında kimse savaşa girip hayatını risk altına sokmak istemez ancak gerekiyorsa, savaştan kaçmak da yakışmaz. Hele haklı ve adil bir savaş söz konusu ise, insan çekinmeden canını verir, verebilmelidir; çünkü bu sayede hem yeryüzünde haklı bir davaya hizmet etmiş olur hem ahirette şehadet mertebesini elde eder. Ancak bunun yüksek ve doğru bir bilinç, marifetullahın beslediği takva ile yakın ilgisi vardır.

Ayetlerin genel akışından ve Hendek savaşında vuku bulan olaylardan anlıyoruz ki, İslam bayrağı/adı altında toplanmış olanlar aynı bilinç ve takva seviyesinde kimseler değildirler. Esasında herkesin aynı bilinç seviyesinde olması da beklenemez. Bir bölümü her zaman gizli (kripto) varlıklarını koruyup devam ettiren münafıklar, bir bölümü ise savaşın şiddetli ortamında imanlarında sarsıntı geçirenlerdi. İşte bunlar kendilerini açığa vurmuşlardır.

Söyledikleri şudur: "Allah ve Resûlü, bizi büyük vaadlerle savaş ortamına sürüklediler ama her şey boş bir vaadden ibaretmiş." Yaklaşık 70 kişilik bir grup şöyle demişlerdir: "Biz tuvalete bile gidemiyoruz, nasıl olur da bize İran Kisrasının, Bizans Kayzeri'nin hazineleri, mülk ve saltanatları vaad ediliyor?" Bu türden psikolojik savaş teknikleri etkisini gösterince, bütün Medine halkına savaş meydanını terk etmeleri çağrısında bulunmaya başladılar. Durum tabii ki nazikti. Huzeyfe'nin anlatımına göre Medine'nin üst tarafından Mekkeliler, alt tarafından Yahudi Kurayzaoğulları geliyordu. İmam Malik'e göre alt taraftan gelenler Kurayzaoğulları, Kureyş ve Gatafanlılardı.

Bu arada bir noktayı vuzuha kavuşturmakta zaruret vardır. Hiçbir zaman, en kritik anda bile Hz. Peygamber (s.a.), ona tabi olanlara ve olacaklara Bizans, İran veya başka yerlerin hazinelerini vaad etmedi; Akabe biatında bile "Bize ne vaad ediyorsun?" diye soranlara "Allah'ın rızasını ve cenneti!" demişti. Eğer

bir gün Bizans ve Kayzer'in hazinelerine sahip olacaklarını söylemişse, bu bir vaad değil, bir haber vermedir. Kısaca Müslümanlar asla ganimet için savaşa girmez ve yüksek, güçlü, ihtişamlı medeniyet kurmak için yola çıkmazlar. Ama savaşın sonucunda ganimet olur, doğru ve sahih dini hayatın ete kemiğe bürünmesinin sonucunda medeniyet de teşekkül eder.

Üzerinde durmaya çalıştığımız ayetlerin işaret ettiği savaş ortamında sıkı olmayanlar kaçmanın yollarını aramaya başladılar. Bir bölümü her şeye rağmen hiç değilse zahiri bir gerekçe öne sürme lüzumunu hissedip, geride bıraktıkları evlerinin, çoluk çocuklarının korumasız olduğunu beyan edip peygamberden izin istediler. Bu beyanın samimi olmadığı açıktı, niyetleri savaştan kaçmaktı. Nakkaş'ın verdiği bilgilere göre bu yönde mazeret belirtenler Hariseoğulları ile Selimoğulları adlı iki kabile idi, buna Ali İmran sûresinde de (3/122) değinilmektedir. Başka bir görüşe göre bunlar iki kabile değil, Ensar'dan iki şahıstı.

14. ayette zikri geçen "**fitne**"nin iki anlamı olduğu söylenmiştir: İlki savaştan kaçanlar eğer kavmiyet asabiyeti dolayısıyla savaşa çağrılsalardı, durmaksızın buna koşarlardı. Bu anlamıyla kavmiyetçilik, milliyetçilik, şovenizm ve ırkçılık "fitne" olarak tanımlanmaktadır. Diğeri onlardan Allah'a ortak koşmaları istenseydi, kısa bir tereddüt geçirdikten sonra olumlu cevap verirlerdi.

Bu trajik duruma düşenler kendi içlerinde büyük tutarsızlığa düşmüşlerdi. Çünkü her ne olursa olsun, arkalarını dönüp kaçmayacaklarına ilişkin Allah'a söz (ahid) vermişlerdi. Allah'a söz vermek ağır sorumluluktur (8/Enfal, 15). Verilen sözün dört anlama gelebileceğini düşünebiliriz:

a) Bedir'e katılmayıp bir daha benzer bir savaş durumu ortaya çıkarsa savaşacaklarına dair söz verenler;

b) Benzer şekilde Uhud'a katılmayanların verdiği söz;

c) Müslüman olmakla kişilerin Allah'a verdikleri söz;

d) Hz. Peygamber'e biat etmekle dolaylı olarak Allah'a verilen söz.

Akabe biatında Medineliler "Bizden nasıl bir söz istiyorsun?" diye sorduklarında Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştu: "Rabbim için vermenizi istediğim söz, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanız ve O'ndan başka hiçbir şeye ibadet etmemenizdir. Benim için vermenizi istediğim söz, hanımlarınızı, mallarınızı ve çocuklarınızı koruduğunuz gibi beni korumanızdır." Şimdi savaştan kaçmakla verdikleri sözü/ahdi çiğnemiş oluyorlardı ki, bunun ağır bir sorumluluğu vardı.

İnsan etraflı düşünecek olursa, savaştan kaçmanın kendisine büyük ve kalıcı bir fayda sağlamayacağını anlar. Belik o an için ölümden kaçabilir ama eninde sonunda canını Sahibi'ne teslim edecek yani dünya hayatı bir şekilde

sona erecektir (4/Nisa, 78 ve 62/Cuma, 8). Az bir yarar ve lezzet için savaştan kaçmaya değmez. Savaş ağırdır ama savaşın dışında insan bir kötülükle, büyük bir musibet veya felaketle karşılaşacak olsa onu Allah'tan başka kim koruyabilir? Veya aksine ona bir fayda, iyilik (rahmet) gelecek olsa buna kim engel olabilir! (6/En'am, 17.) Mademki hakikat budur, o zaman Allah için savaşıp O'nun rızasına ve vaad ettiği ecre talip olmak her akıllı insanın tercihidir. Kaldı ki iyi niyetli insanları haklı bir savaştan alıkoymak isteyenleri Yüce Allah bilir. Tefsircilere göre bunlar münafıklar olabileceği gibi Beni Kurayza Yahudileri de olabilir. Çünkü her iki düşman fırka Müslümanları moralmen çökertmek amacıyla psikolojik savaş tekniklerini kullanıyorlardı. Başka görüşe göre, burada sözü geçenler, samimiyetle savaşan birini anne-baba bir kardeşlerinin mızrak ve kılıçların şakırtısı altından savaşı bırakması için çağıran kardeşidir.

19 ve 20. ayetlerde farklı insan tipolojilerine atıfta bulunulmaktadır. Bir savaşın veya bir hizmetin finansmanına sıra geldiğinde bazılarının bencilliği, cimriliği açıkça ortaya çıkar. Böyleleri savaş ortamında müthiş bir korkuya kapılır, bayılacak gibi olurlar. Tehlike geçip de nimetlerin paylaşımına sıra geldiğinde herkesten daha çok hak sahipleriymiş gibi seslerini yükseltir, en ufak bir olayda eleştirir, suret-i haktan yana görünüp bağırıp çağırırlar ama aslında mala düşkünlüklerini orta yere koyarlar. Böylelerinin içi dışı bir değildir, zahiren mü'min görünseler de zamirde inanmış değildirler. Her ne yaparsa yapsınlar kendilerine herhangi bir faydası yoktur, zira şanı Yüce Allah yapıp ettiklerini boşa çıkarmış, bereketsiz kılmış, ecir kategorisine dâhil etmemiştir. Bunların iflah olmaları mümkün değildir. Düşman koalisyonu dağıldıktan sonra bile, bu korkaklar tam emin olamadıklarından değişik bir psikoloji içine girmişlerdi. Düşmanla karşılaşmaktansa, çölde daimi olarak yaşayan bedeviler arasında olmayı ve savaş hakkında üçüncü şahıslar gibi bilgi toplamayı yeğliyorlardı. Bir başka açıklamaya göre, korkaklar bedeviler gibi ebediyyen çölde yaşamayı temenni etmişlerdi.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾

21. And olsun, sizin için, Allah'ı ve âhiret gününü umanlar ve Allah'ı çokça zikredenler için Allah'ın Resûlü'nde güzel bir örnek vardır.

Sûredeki genel bağlamı içinde ele alındığında Hz. Peygamber'in örnek alınması, Hendek savaşı sırasında gösterdiği dirayete atıftır. Bu açıklama aye-

tin nüzulü çerçevesinde ele alındığında doğrudur. Bir kabileler ittifakı şeklinde Müslümanlar üzerine gelen Mekkeliler ve Medine Yahudilerinin püskürtülmesi için yüksek düzeyde direnç gerekiyordu. Fakat mesele bundan ibaret de değildi. Düşman varlığı yanında şiddetli açlık da söz konusuydu. Herkes açlığını bastırmak için karnına bir taş bağlarken Hz. Peygamber (s.a.) iki taş bağlamıştı. Uhud savaşında yüzü yaralanmış, bir dişi kırılmış, amcası Hz. Hamza (r.a.) şehit düşmüştü, buna rağmen herhangi bir şikâyet izhar etmemişti. Savaşla ilgili alması gerekli tüm tedbirleri almayı ihmal etmeden sabırlı, olgun, metanetli davranıyor, zaferi ve ecrini sadece Allah'tan umup şükrünü eksik etmiyordu. O, salt dünyevi çıkar, ganimet elde etmek için değil, Allah'ın dinine yardım etmek gayesiyle savaşı göze alıyor, canını ortaya koyabiliyordu. Savaş gibi olağanüstü sıkıntılı, zorlu bir beşeri ortamda Allah'ın Elçisi'nin gösterdiği bu tutum tabii ki örnek alınmalıdır.

Fakat "nüzulün hususiliği hükmün umumiliğine engel değildir" kuralına göre hareket ettiğimizde, Hz. Peygamber'in örnek alınması, diğer konularda ve hayat alanlarında da söz konusudur. Zaten kayıtsız şartsız ve içlerinde en ufak bir sıkıntı veya tereddüt olmaksızın mü'minlerin ona itaat etmeleri Allah'ın emridir (4/Nisa, 65); bu açıdan bakıldığında Hz. Peygamber' itaat aslında Allah'a itaat etmektir (4/Nisa, 80). Tabii ki Hz. Peygamber'e tabi olmanın veya itaat etmenin anlaşılır ve bütün zamanları içine alacak kapsamda bir anlamı olması gerekirdi. Biz buna topluca "Peygamber Sünnetinin ve Siretinin referans alınması" diyebiliriz. Sünnet, Kur'an'ı hayata geçirirken, mesajı ete kemiğe bürürken, hükümleri açıklar ve yaşarken Hz. Peygamber'in takip ettiği yol ve yöntem; Siret İslam davasını Bi'set'in başlangıç noktası olan Mekke 610'dan Medine 632'ye kadar ki hayatını içine alan olaylar mecmuası, olaylar arasındaki illiyet bağı yani Nübüvvet çizgisidir.

Sünnet, Kur'an'dan sonra ikinci kaynaktır. Hükümleri açıklar, vuzuha kavuşturur, öğretir, tefsir eder, hayata geçişlerini somutlaştırır, bu konularda izlenmesi gereken yol yöntemi belirler, olup bitene tanıklık eder. Beşere nasip olabilecek en yüksek seviyedeki hikmettir. İslam'ın düşünme ve hüküm çıkarma usulü sünnette mündemiç bulunmaktadır. Sünnetin geneline baktığımızda Efendimiz'in vahyi nasıl tebliğ ettiğini, açıkladığını, hayata geçirdiğini, kendisine tabi sahabileri tarafından doğru yaşanıp yaşanmadığını kontrol ettiğini yani onlara şehadet ettiğini ancak Sünnet yoluyla anlayabiliyoruz. Elbette Hz. Peygamber'in tamamen kendisine özgü halleri ve davranışları vardır -mesela teheccüd namazını kendi tarzında kılması gibi-, bunlar bizim için bağlayıcı olmayan taat ve ibadetlerdir. Nitekim vücûb ifade etmeyen Peygamber hallerini ilim erbabı konularına

göre ayırırlar ama genel manada Sünnet İslam dininin iki kaynağından biridir, daha başka bir deyişle Hz. Peygamber'in Allah'tan aldığı vahyi tam yetkili bir beşeri şahsiyet olarak bize aktarma biçimlerinin toplamıdır. Bir açıdan ilahi vahiy/Kur'an dinin ruhu, Sünnet onun ete kemiğe bürünmüş bedenidir. Şahsi hayatta, ailede, cemaat ilişkilerinde, sosyo-politik ve iktisadi ilişkilerin tanziminde, devletlerarası münasebetlerde, savaşlarda, gayrimüslimlerle bir arada yaşamada, farklılıkların ve çeşitliliklerin algılanıp korunmasında, bir arada yaşatılmasında ve genel manada mebde' ve mead konularının anlaşılmasında bağlayıcı ilk kaynak Sünnet yani Hz. Peygamber'in örnekliğidir.

Bu aynı zamanda Allah'a ve ahiret gününe, ölümden sonra dirilişe iman edip mutlaka Rabbine kavuşacağına kesin gözüyle bakan ve her tutum ve davranışında Allah'ı çokça zikreden yani kalbinden ve zihninden çıkarmayıp yerine göre dilinden de düşürmeyen, şu veya bu müzakere süreçlerini Allah'ı, O'nun hükümlerini ve hoşnutluğunu referans seçen mü'minlerin asli tutum ve halleridir. Eğer mü'minler her işlerinde Allah'ın Elçisini örnek alacak olurlarsa –ki 'hasene' olması hasebiyle güzel örnek budur ve burada aranmalıdır– kurtulurlar, işlerinde başarılı olurlar, şaşırmazlar, sapmazlar.

Elbette Sünnet olarak bize intikal etmiş rivayetlerin hem senet ve hem metin kritiğinin dikkatlice yapılması, mevzu (uydurma) olanlarının sahih olanlarından ayrılması mecburiyeti vardır ve bu iş asla ihmal edilemez. Sünnet veya hadis olarak Hz. Peygambere yakıştırılan veya isnat edilen nice davranış ve rivayet var ki, Hadis Usulü açısından ciddi bir kritiğe tabi tutulduğunda, Hz. Peygamber'in Sünnetiyle ilişkili olmadıkları anlaşılır. Ancak bu Hadis ilmini ilgilendiren teknik bir konudur. (Daha geniş bilgi için bkz. Ali Bulaç, Kur'an ve Sünnet Üzerine, 4. Bsm. İstanbul-2012.)

وَلَمَّا رَاَ الْمُؤْمِنُونَ الْاَحْزَابَ ۙ قَالُوا هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ اِلَّا اِيمَانًا وَتَسْلِيمًا ﴿٢٢﴾ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ ۚ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضٰى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا ۝ ﴿٢٣﴾ لِيَجْزِيَ اللّٰهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ اِنْ شَاءَ اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ۚ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٢٤﴾ وَرَدَّ اللّٰهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا ۚ وَكَفَى اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ قَوِيًّا عَزِيزًا ۚ ﴿٢٥﴾

22. **Mü'minler** (düşman) **birliklerini gördükleri zaman ise** (korkuya kapılmadan) **dediler ki: "Bu, Allah'ın ve Resûlü'nün bize vadettiği şeydir; Allah ve Resûlü doğru söylemiştir." Ve** (bu,) **yalnızca onların imânlarını ve teslimiyetlerini arttırdı.**

23. **Mü'minlerden öyle erkek-adamlar vardır ki- Allah ile yaptıkları ahide sadakat gösterdiler; böylece onlardan kimi adağını gerçekleştirdi, kimi beklemektedir. Onlar hiçbir değiştirme ile** (sözlerini) **değiştirmediler.**

24. **Çünkü Allah,** (sözüne bağlı kalıp doğru olan)**sâdıkları sadakatlerinden dolayı mükâfatlandıracak, münafıkları da dilerse azaplandıracak veya tövbe** (nasip edip tövbe)**lerini kabul edecektir. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.**

25. **Allah, inkâr edenleri kin ve öfkeleriyle geri çevirdi, onlar hiçbir hayra varamadılar. Savaşta Allah** (yardımcı ve zafer nasip edici olarak) **mü'minlere yetti. Allah çok güçlüdür, üstün ve galip olandır.**

Hz. Peygamberi örnek alan mü'minler savaşta düşman birlikleriyle karşılaştıklarında korkmadan kendilerine vaad edilen durumun gerçekleştiğini söylemişlerdir. Bunun iki duruma atıf olduğunu söylemek mümkün:

a) Katade'nin açıklamasına göre, Bakara sûresinde (2/214) sözü edilen vaad. *"Yoksa sizden önce gelip-geçenlerin hâli başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Onlara öyle bir yoksulluk, öyle dayanılmaz bir zorluk çattı ve öylesine sarsıldılar ki, sonunda elçi, beraberindeki mü'minlerle; "Allah'ın yardımı ne zaman?" diyordu. Dikkat edin. Şüphesiz Allah'ın yardımı pek yakındır."* Katade'nin açıklaması ayetin bağlamına uygun düşmektedir. Çünkü anlatıldığı üzere zorlu bir durum söz konusudur.

b) Efendimiz'in kabileler koalisyonu olan bu savaşın da kazanılması durumunda Kisra ve çevre büyük imparatorluklarının çökeceğini onlara müjdelemesi.

Her iki durumda mü'minler -az bir kısmı hariç- birleşmiş düşman kuvvetleri karşısında korkuya kapılmadılar, imanlarında artış oldu. Allah'a ve Elçisi'ne olan itimatları dolayısıyla ilahi iradeye teslim oldular. En doğrusunu Allah bilir.

Her savaşın çetin bir sınav süreci olduğunu biliyoruz. Kahramanlar savaş meydanlarında belli olur. Kahramanlık söylemlerinin doğrulandığı, retoriklerin test edildiği savaş alanları kimin sahiden kahraman, kimin sahte savaşçı olduğunu ortaya çıkarır. Allah ile yaptıkları ahde sadakat gösteren mü'minler kahramanlıklarını o gün ortaya koymuşlardır. Kimileri şehit düşmüş, kimisi bek-

lemektedir. Şehit düşenler canlarını, hayatlarını Allah'a adamışlardı, şehit düşmek suretiyle adaklarını yerine getirmişlerdir. Kimileri de ya süren savaşta şehit düşecek veya bir başka savaşta bu mertebeye kavuşacaktır. Mesela Enes bin en Nadr, Bedir savaşına katılmadığı için üzülüyordu. Uhud'a büyük bir istekle katıldı ve soranlara "Cennetin kokusunu Uhud tarafından alıyorum" deyip düşman arasına daldı, şehit düşünceye kadar çarpıştı. Seksen küsur yara almıştı, öyle ki kız kardeşi Er Rubayyi, cesedini ancak parmak uçlarından teşhis edebilmişti.

Söz konusu "**erkek adamlar**" –buna sadakatinde sebat eden mü'min kadınları da dâhildir, zira burada sözü geçen '**rical**' sadakat ve kahramanlık sıfatıdır ve tağlib kaidesince sözünde ve davasında sebat gösteren kadınları da içine almaktadır– dünya hazinelerinin tümü ayaklarının önüne serilecek olsa, Allah'a verdikleri sözden dönmezler. Çünkü bilirler ki, dünya hazinelerinden çok daha değerli olanı Allah katında mevcuttur. O'nun hoşnutluğu her şeyin üstünde ve hepsinden daha değerli ve kalıcıdır. (48/Fetih, 10.)

Yüce Allah sözünde duranları, ahde vefa gösterenleri ödüllendirecek, dilerse münafıkların da tevbelerini kabul edip onları bağışlayacaktır. Bağışlayan ve esirgeyendir. Ayetin bu bölümü, münafıkların tevbe edip ikiyüzlü tutumlarından vazgeçmeleri durumunda affedilebileceklerine işaret etmektedir ama tevbe etmeyip çifte-standart hayat tarzlarını sonuna kadar devam ettirenlerin eninde sonunda affedileceklerine delil değildir

İnkârcılar ise kin ve öfkelerini boşaltmadan, suratları ve mızrakları düşmüş olarak savaş meydanını terk edip geri çekilmek zorunda kaldılar. Bunların koalisyonun iki lideri Ebu Süfyan ile Uyeyne olduğu söylenmiştir. Biri Tihame'ye, diğeri Necd'e dönmüştür. Onlara Medine Vesikasındaki amir hükümleri çiğneyerek yardım eden Yahudi kabilesi Kurayzaoğulları da kalelerine çekilmek zorunda kalmışlardır ki, bu ihanetleri onların sonunu getirmiştir.

Hz. Peygamber Hendek olayında şöyle dua etmişti: "Ey Kur'an'ı indiren ve düşmanla hesabı tez olan Allah'ım! Şu Medine önünde toplananları bozguna uğrat; onları perişan ve tarumar et!" (Buhari, Cihad, 98; Müslim, Cihad, 21.)

Bunun böyle olacağı belliydi. Çünkü ister müşrikler ister Yahudiler, asıl kuvvet ve üstünlüğün Allah'a ait olduğu hakikatini unuttular. Allah kuvvet ve üstünlüğü hakkıyla O'nun yolunda olan kullarına nasip eder. Hendek'te de öyle olmuştur.

وَاَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِي
قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا ﴿٢٦﴾ وَاَوْرَثَكُمْ اَرْضَهُمْ
وَدِيَارَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ وَاَرْضًا لَمْ تَطَؤُهَا وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٢٧﴾

26. Kitap ehlinden onlara arka çıkanları da kalelerinden indirdi ve onların kalplerine korku düşürdü. Siz (onlardan) **bir kısmını öldürüyordunuz, bir kısmını ise esir alıyordunuz.**

27. Ve sizi onların topraklarına, yurtlarına, mallarına ve daha ayak basmadığınız bir yere mirasçı kıldı. Allah, her şeye güç yetirendir.

Burada sözü edilen kitap ehli "Kurayzaoğulları"dır. Efendimiz (s.a.) Medine'ye geldiğinde üç Yahudi kabilesi vardı: Nadiroğulları, Kaynukaoğulları ve Kurayzaoğulları. Her üç kabileyle de geleneksel kabileler arası anlaşma ve mevali anlaşmalarına uygun sözleşme imzaladı. **Medine Vesikası**'nın ikinci bölümü Yahudi kabileleri ile Evs ve Hazreç'le mevali/ittifak ilişkisi içinde olup henüz Müslüman olmayan müşrik gruplar arasında imzalanmış tarihin belki de ilk hukuki sözleşme metni, tabir caizse bir anayasa nüvesidir. Vesikaya göre herkes kendi alanında özerk olacak; din ve vicdan özgürlüğü korunacak; hangi kabileden olursa olsun suçlular korunmayacak; suçlar ve cezalar ferdileşecek; Medine'nin savunması ortaklaşa –hem mali hem askeri– yapılacaktı. "Din uğruna yapılan savaşlar" bundan müstesna idi yani eğer Müslümanlar dinleri dolayısıyla savaşa katılacak olurlarsa buna Yahudilerin katılması gerekmezdi. Medine şehrinin kendisine bir saldırı söz konusu olduğunda herkes üstüne düşen yükümlülüğü yerine getirecekti.

Fakat Nadiroğulları sözlerinde durmadılar, Hz. Peygamber'e suikast düzenlediler, ceza olarak Hayber taraflarına sürgün edildiler. Nadiroğullarının sözlerinde durmamasının iki sebebinden biri, esasında sözleşmeye içten sadakat göstermemeleri, diğeri Hz. Peygamber'in Medine Sözleşmesi ile onları soydaşları ve dindaşları olan diğer iki Yahudi kabilesiyle eşitleştirmesidir. İbn-i Hişam'ın verdiği bilgilere göre, Nadiroğulları kendilerini diğer Yahudi kabilelerden üstün görüyor, hatta onlardan birini öldürdüklerinde yarım diyet ödüyor, kendilerinden biri öldürüldüğünde tam diyet alıyorlardı.

Diğer Yahudi kabilesi Kaynukaoğullarının Müslümanlara ve Sözleşmeye karşı gerçek niyet ve düşünceleri de aynıydı. Pazar yerinde bir Müslüman kadına sarkıntılık yapan bir Yahudi ile Müslümanlar arasında çıkan tartışma büyüyüp de Kaynukaoğulları, anlaşmayı bozunca onlar da aynı akıbete uğradı. Geriye Kurayzaoğulları kalmıştı. Erken bir tarihte 624 ve 625'te bu iki kabile anlaşmaya sadık kalmadıklarından sürgün cezasına çarptırılıp Medine'yi terk etmek zorunda kaldılar.

İki Yahudi kabilesinin başından geçenlerden yeterli dersi çıkarmayan Kurayzaoğulları, Hayber'de toplanan dindaşlarının kışkırtmasına kapılıp Hendek kuşatmasında Mekkeli müşrikler ve Müslümanları toptan imha etmek üzere

bir araya gelen düşman koalisyonuna katılıp antlaşmalarını bozdular. Mekke'ye gidip Kureyş'i Müslümanlar aleyhinde savaşa kışkırtan Hayber Yahudilerinden Sellam ibn Ebi'l Hukayk, Huyay ibn Ahtap ve Ebu Ammar, Medine'ye toplu saldırı yapacak olurlarsa Kaynukaoğullarının da onlara katılacağını, böylelikle Müslümanların arada sıkışıp kolayca yenilecekleri vaadinde bulundular. Öyle ki Tevrat'taki açık bilgilere ve hükümlere rağmen Yahudiler, Mekkelilerin şirke dayalı inançlarının "Muhammed'in dininden daha iyi olduğu" telkininde bulundular (bkz. 4/Nisa, 51). Sonra da sahiden Kurayzaoğullarının liderlerini Medine Vesikasını bozmaya ikna ettiler. Başlangıçta Kurayzaoğullarının lideri Ka'b bin Esed buna yanaşmadı ama sonra ikna edildi.

Efendimiz bir kararı söylentiler üzerine vermezdi. Durumun iç yüzünü öğrenmek için Evs'ten Sa'd bin Muaz ve Hazreç'ten Sa'd bin Ubade'yi Kaynukaoğullarına gönderdi. Özellikle bu zatları seçmesinin sebebi, her ikisinin kabilelerinin lideri olmaları ve öteden beri Yahudilerle antlaşmalı olmalarıydı. Yaptıkları kısa araştırma ve görüşmelerden sonra Kurayzaoğullarının niyetlerinin kötü olduğunu, anlaşmayı bozduklarını tespit ettiler. Bu tabii ki Müslümanları çok üzdü, hatta bir miktar korkuya da kapıldılar. Meselenin esası şuydu ki, Kurayzaoğulları Yahudileri, Medine'ye yapılan saldırıda anlaşma gereği Müslümanların yanında yer almak durumundaydı, tam aksine düşman koalisyonuna katılıp ihanet etmişlerdi; bu fiilen ve tek taraflı olarak sözleşmenin iptal edilmesi anlamına geliyordu.

Koalisyon güçlerinin kuşatması kalkınca Müslümanlar Medine'ye döndü, fakat gelen vahiyle Efendimiz (s.a.) Ümmü Mektum'u Medine'de yerine bıraktı, bayrağı Hz. Ali'nin eline verip ikindi namazını orada kılmak üzere yönünü Kurayzaoğullarına çevirdi. Onları 25 gün sürecek kuşatma altına aldılar. Tabii önce onları Müslüman olmaya davet etti, reddedince teslim olmalarını istedi; bunu da reddedince mevzii, kısa süreli çatışmalar başladı. Sonunda kayıtsız şartsız teslim olmak zorunda kaldılar. Anlaşma yapma istekleri reddedildi, zira zaten anlaşmayı ikinci defa bozmuşlardı, yeni bir anlaşma yapmanın manası yoktu. Daha önce Nadiroğulları, anlaşmayı bozup Hz. Peygamber'e suikast düzenleyince Kurayzaoğulları onlara katılmış, böylelikle anlaşmayı bozmuşlardı. Ne var ki Efendimiz onları affetti, anlaşmayı yeniledi. Anlaşmayı ikinci defa bozmalarından sonra artık onlara kesin müeyyide uygulanacaktı. Cezayı tayin edecek bir hakem arandı. Kendi istekleri üzerine Sa'd bin Muaz hakem oldu, o da Tevrat'ın hükmüne göre (Tesniye, 10: 10-14) erkeklerin öldürülmesine, kadın ve çocuklarının köle ve cariye olarak satılmasına karar verdi. Malları da beşti biri (humus) Beytülmalde

تَطْهِيرًا ﴿٣٣﴾ وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿٣٤﴾

28. **Ey peygamber, eşlerine söyle: "Eğer siz dünya hayatını ve onun süslü-çekiciliğini istiyorsanız, gelin sizi yararlandırayım ve güzel bir salma tarzıyla sizi salıvereyim."**

29. **"Eğer siz Allah'ı, Resûlü'nü ve âhiret yurdunu istiyorsanız artık hiç şüphesiz Allah, içinizden güzellikte bulunanlar için büyük bir ecir hazırlamıştır."**

30. **Ey peygamberin kadınları, sizden kim açık bir çirkin-utanmazlıkta bulunursa, onun azabı iki kat olarak arttırılır. Bu da Allah'a göre pek kolaydır.**

31. **Ama sizden kim Allah'a ve Resûlü'ne gönülden -itaat eder ve salih bir amelde bulunursa, ona ecrini iki kat veririz. Ve biz ona üstün bir rızık da hazırlamışızdır.**

32. **Ey peygamberin kadınları, siz kadınlardan herhangi biri** (gibi) **değilsiniz; eğer sakınıyorsanız, artık sözü çekicilikle söylemeyin ki, sonra kalbinde hastalık bulunan kimse tamah eder. Sözü maruf bir tarzda söyleyin.**

33. **Evlerinizde vakarla-oturun** (evlerinizi karargâh edinin)**, ilk cahiliye** (kadınları)**nın süslerini açığa vurması gibi, siz de süslerinizi açığa vurmayın; namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Allah'a ve elçisine itaat edin. Ey Ehl-i Beyt, gerçekten Allah, sizden kiri** (günah ve çirkinliği) **gidermek ve sizi tertemiz kılmak ister.**

34. **Evlerinizde okunmakta olan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah, latiftir, haberdar olandır.**

Hendek olayından sonra Hz. Peygamber'in eşlerine dönük bu ayetlerin inmesinin özel bir anlamı var. Kurayzaoğullarının tasfiyesinden sonra ele geçirilen ganimet mallarının beşte biri Beytülmale, Müslümanların siyasi organizasyonlarının, yönetimlerinin başı olması hasebiyle Hz. Peygamber'in kontrolüne geçmişti. Eşlerinden bazıları -İbnü'l Arabi'ye göre bunlar o sırada nikâhı altında bulunan 9 eşinden Aişe, Hafsa, Ümmü Seleme ve Sevde idi- ondan kendilerine daha çok harcama yapmasını istediler. Hanımlarından biri ondan altın bilezik istemişti, o da altın kaplama gümüş bilezik yaptırınca eşi kabul etmeyip altın bilezikte diretti. Diğerleri de Enfal sûresinde (8/41) hükme bağlanan "Allah'ın ve Resûlü'nün payı"ndan daha bol harcamak isteyince Efendimizle

eşleri arasında anlaşmazlık çıktı, anlaşmazlık büyüdü, onları ikna edemeyince sonunda Efendimiz onları boykot edip mescide çekildi, bir ay boyunca onlarla görüşmedi.

Hz. Peygamber (s.a.) dileseydi "kral-peygamber" olabilirdi. O sade, hatta bir ölçüde yoksul bir hayat tarzını seçti, çünkü hem ümmetine hem ezilen, yoksul ve yoksun bırakılan insanlığa örnek olacaktı. Eşlerine dargın yaşadığı günlerde Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer onu ziyaret etmişlerdi. Tanıklıklarına göre mescitte hasır üzerinde yattığından böğürlerinde hasırın izleri vardı, yanında arpa ekmeği ve deri kurna içinde su bulunuyordu, başka bir şeyi de yoktu. Eşlerinin belli limitleri aşan talepleri onu fazlasıyla üzüyor, gerekirse onları boşamayı göze alıyordu.

Nihayet bu ayetler inince eşlerine dünya hayatı ile dinin temeli ve nihai gayesi olan Allah ve Resûlü'nün sevgisi, hoşnutluğu ve ebedi ahiret hayatı arasında seçim yapmakla karşı karşıya bıraktı. Buna göre eğer eşleri konforlu, zengin, dünya nimetlerine kolayca erişebilecekleri bir hayatı seçiyorlarsa, onlara imkânları oranında maddi bir yarar sağlayıp (boşama bedeli verip) onları salıverecek yani boşayacaktı. Eğer sade ve mütevazı bir hayat tarzını seçiyorlarsa, Efendimiz'le evlilikleri devam edecekti. Bu olaya "tahyir" yani iki seçenek arasında özgür bırakma denir. (Bkz. Buhari, Tefsir, 33/4-5 Müslim, Talak, 22 ve 30-35.)

Bu öneriyi Hz. Aişe'ye yaptığında, karar vermeden önce anne ve babasına danışmasını istemişti. Tefsircilere göre, Hz. Aişe'ye kuvvetli bir eğilimi olduğundan belki de kendi başına yanlış bir karar vermesinden endişe etmişti. Fakat validemiz önüne iki seçenek konunca "Bu konuda anneme ve babama soracak bir şey yok, Allah'ı ve Resûlü'nü seçiyorum" demişti, diğerleri de aynı şeyi söylemişlerdi. Bu ayetin inişine sebep teşkil eden olayda iki önemli husus söz konusudur: Biri Hz. Peygamber'in eşleriyle geçimsizlik yaşaması dolayısıyla onlara yaklaşmama yemini edip yatağını onlardan ayırması ki buna "ila"; diğeri boşama yetkisini eşlerine vermesi, buna da "tefviz-i talak" denir. Bu aynı zamanda vekâlet yoluyla boşamanın mümkün olduğunu hükme bağlamaktadır. Konuyla ilgili fıkıh kitaplarında geniş bilgiler bulmak mümkün.

Sade, mütevazı ve belli sınırları aşmayan bir hayat tarzı bütün mü'minler için geçerlidir. Özellikle süse ve ziynete, refah ve zenginliğe, konfor ve gösterişe daha çok meyli olan kadınlara bu önemli bir uyarıdır. Ama peygamber eşleri için bu bir kat daha gereklidir, hatta zorunludur. Onlar sıradan bir erkeğin eşleri değildi. Kocaları bir peygamberdi, yol göstericiydi, kısaca rol modeldi. Bütün mü'minler için "**en güzel örnek**" seçilmişti. Ona bakıp insanlar hayat-

bir araya gelen düşman koalisyonuna katılıp antlaşmalarını bozdular. Mekke'ye gidip Kureyş'i Müslümanlar aleyhinde savaşa kışkırtan Hayber Yahudilerinden Sellam ibn Ebi'l Hukayk, Huyay ibn Ahtap ve Ebu Ammar, Medine'ye toplu saldırı yapacak olurlarsa Kaynukaoğullarının da onlara katılacağını, böylelikle Müslümanların arada sıkışıp kolayca yenilecekleri vaadinde bulundular. Öyle ki Tevrat'taki açık bilgilere ve hükümlere rağmen Yahudiler, Mekkelilerin şirke dayalı inançlarının "Muhammed'in dininden daha iyi olduğu" telkininde bulundular (bkz. 4/Nisa, 51). Sonra da sahiden Kurayzaoğullarının liderlerini Medine Vesikasını bozmaya ikna ettiler. Başlangıçta Kurayzaoğullarının lideri Ka'b bin Esed buna yanaşmadı ama sonra ikna edildi.

Efendimiz bir kararı söylentiler üzerine vermezdi. Durumun iç yüzünü öğrenmek için Evs'ten Sa'd bin Muaz ve Hazreç'ten Sa'd bin Ubade'yi Kaynukaoğullarına gönderdi. Özellikle bu zatları seçmesinin sebebi, her ikisinin kabilelerinin lideri olmaları ve öteden beri Yahudilerle antlaşmalı olmalarıydı. Yaptıkları kısa araştırma ve görüşmelerden sonra Kurayzaoğullarının niyetlerinin kötü olduğunu, anlaşmayı bozduklarını tespit ettiler. Bu tabii ki Müslümanları çok üzdü, hatta bir miktar korkuya da kapıldılar. Meselenin esası şuydu ki, Kurayzaoğulları Yahudileri, Medine'ye yapılan saldırıda anlaşma gereği Müslümanların yanında yer almak durumundaydı, tam aksine düşman koalisyonuna katılıp ihanet etmişlerdi; bu fiilen ve tek taraflı olarak sözleşmenin iptal edilmesi anlamına geliyordu.

Koalisyon güçlerinin kuşatması kalkınca Müslümanlar Medine'ye döndü, fakat gelen vahiyle Efendimiz (s.a.) Ümmü Mektum'u Medine'de yerine bıraktı, bayrağı Hz. Ali'nin eline verip ikindi namazını orada kılmak üzere yönünü Kurayzaoğullarına çevirdi. Onları 25 gün sürecek kuşatma altına aldılar. Tabii önce onları Müslüman olmaya davet etti, reddedince teslim olmalarını istedi; bunu da reddedince mevzii, kısa süreli çatışmalar başladı. Sonunda kayıtsız şartsız teslim olmak zorunda kaldılar. Anlaşma yapma istekleri reddedildi, zira zaten anlaşmayı ikinci defa bozmuşlardı, yeni bir anlaşma yapmanın manası yoktu. Daha önce Nadiroğulları, anlaşmayı bozup Hz. Peygamber'e suikast düzenleyince Kurayzaoğulları onlara katılmış, böy·le anlaşmayı bozmuşlardı. Ne var ki Efendimiz onları affetti, anlaşmayı edi. ' şmayı ikinci defa bozmalarından sonra artık onlara kesin mü·caktı. Cezayı tayin edecek bir hakem arandı. Kendi istekleri Muaz hakem oldu, o da Tevrat'ın hükmüne göre (Tesniye, ·rin öldürülmesine, kadın ve çocuklarının köle ve cariye karar verdi. Malları da beşti biri (humus) Beytülmalde

kalmak üzere ganimet olarak dağıtıldı. Bu olay, Medine Sözleşmesi'nin Yahudilerle olan bölümünün sona ermesiydi.

Kurayzaoğullarına uygulanan cezanın hayli ağır olduğunda hiç kuşku yok. Nitekim söz konusu ağır cezanın uygulanmadığını, konuyla ilgili rivayetlerin sıhhatli olmadığını iddia edenler de vardır. Ancak rivayetlerin doğru olduğunu kabul etsek bile, bu onların tercihi oldu. Zira Sa'd bin Muaz'ın kendileri hakkında hükmü Kur'an'a veya Hz. Muhammed (s.a.)'in takdirine göre değil, Tevrat'a göre vermesini onlar istediler. Tevrat hükmüne göre bu kapsamdaki suç fiillerinin cezası da buydu. Belki aynı ihanet suçunu işleyip sözleşmenin hükümlerini ihlal eden Nadiroğulları ve Kaynukaoğulları gibi hükmü verme işini Hz. Peygamber'e bıraksalardı sadece sürgün cezasıyla cezalandırılacaklardı.

27. ayette sözü edilen "**onların topraklarına, yurtlarına, mallarına ve daha ayak basmadığınız bir yere mirasçı kıldı**" cümlesinin gelecekten haber verdiği söylenmiştir. Ancak Kurayzaoğullarının yenilgisine atıf olması muhtemeldir, nitekim bu görüşü savunan tefsirciler vardır. Bunun dışında kimine göre ayet bir müddet sonra fethedilecek Hayber'i, kimine göre Mekke fethini, kimine göre ise Sasani ve Bizans topraklarının İslam'ın hâkimiyeti altına gireceğini daha o gün haber vermekteydi. Bunun kıyamete kadar Müslümanların dinin hükümlerini ikame edecekleri ülkelere ve topraklara atıf olduğunu söyleyenler de var. Bizim de şahsi görüşümüz bu yöndedir. En doğrusunu Allah bilir.

يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ اِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ
اُمَتِّعْكُنَّ وَاُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٢٨﴾ وَاِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ
وَالدَّارَ الْاٰخِرَةَ فَاِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٩﴾
يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَنْ يَاْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ
ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾ وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ
وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُؤْتِهَا اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَاَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾ يَا نِسَاءَ
النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَاَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ اِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ
الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٣٢﴾ وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا
تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْاُولٰى وَاَقِمْنَ الصَّلٰوةَ وَاٰتِينَ الزَّكٰوةَ وَاَطِعْنَ اللّٰهَ
وَرَسُولَهُ اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ

تَطْهِيرًا ﴿٣٣﴾ وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿٣٤﴾

28. **Ey peygamber, eşlerine söyle: "Eğer siz dünya hayatını ve onun süslü-çekiciliğini istiyorsanız, gelin sizi yararlandırayım ve güzel bir salma tarzıyla sizi salıvereyim."**
29. **"Eğer siz Allah'ı, Resûlü'nü ve âhiret yurdunu istiyorsanız artık hiç şüphesiz Allah, içinizden güzellikte bulunanlar için büyük bir ecir hazırlamıştır."**
30. **Ey peygamberin kadınları, sizden kim açık bir çirkin-utanmazlıkta bulunursa, onun azabı iki kat olarak arttırılır. Bu da Allah'a göre pek kolaydır.**
31. **Ama sizden kim Allah'a ve Resûlü'ne gönülden -itaat eder ve salih bir amelde bulunursa, ona ecrini iki kat veririz. Ve biz ona üstün bir rızık da hazırlamışızdır.**
32. **Ey peygamberin kadınları, siz kadınlardan herhangi biri** (gibi) **değilsiniz; eğer sakınıyorsanız, artık sözü çekicilikle söylemeyin ki, sonra kalbinde hastalık bulunan kimse tamah eder. Sözü maruf bir tarzda söyleyin.**
33. **Evlerinizde vakarla-oturun** (evlerinizi karargâh edinin), **ilk cahiliye** (kadınları)**nın süslerini açığa vurması gibi, siz de süslerinizi açığa vurmayın; namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Allah'a ve elçisine itaat edin. Ey Ehl-i Beyt, gerçekten Allah, sizden kiri** (günah ve çirkinliği) **gidermek ve sizi tertemiz kılmak ister.**
34. **Evlerinizde okunmakta olan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah, latiftir, haberdar olandır.**

Hendek olayından sonra Hz. Peygamber'in eşlerine dönük bu ayetlerin inmesinin özel bir anlamı var. Kurayzaoğullarının tasfiyesinden sonra ele geçirilen ganimet mallarının beşte biri Beytülmale, Müslümanların siyasi organizasyonlarının, yönetimlerinin başı olması hasebiyle Hz. Peygamber'in kontrolüne geçmişti. Eşlerinden bazıları -İbnü'l Arabi'ye göre bunlar o sırada nikâhı altında bulunan 9 eşinden Aişe, Hafsa, Ümmü Seleme ve Sevde idi- ondan kendilerine daha çok harcama yapmasını istediler. Hanımlarından biri ondan altın bilezik istemişti, o da altın kaplama gümüş bilezik yaptırınca eşi kabul etmeyip altın bilezikte diretti. Diğerleri de Enfal sûresinde (8/41) hükme bağlanan "Allah'ın ve Resûlü'nün payı"ndan daha bol harcamak isteyince Efendimizle

eşleri arasında anlaşmazlık çıktı, anlaşmazlık büyüdü, onları ikna edemeyince sonunda Efendimiz onları boykot edip mescide çekildi, bir ay boyunca onlarla görüşmedi.

Hz. Peygamber (s.a.) dileseydi "kral-peygamber" olabilirdi. O sade, hatta bir ölçüde yoksul bir hayat tarzını seçti, çünkü hem ümmetine hem ezilen, yoksul ve yoksun bırakılan insanlığa örnek olacaktı. Eşlerine dargın yaşadığı günlerde Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer onu ziyaret etmişlerdi. Tanıklıklarına göre mescitte hasır üzerinde yattığından böğürlerinde hasırın izleri vardı, yanında arpa ekmeği ve deri kurna içinde su bulunuyordu, başka bir şeyi de yoktu. Eşlerinin belli limitleri aşan talepleri onu fazlasıyla üzüyor, gerekirse onları boşamayı göze alıyordu.

Nihayet bu ayetler inince eşlerine dünya hayatı ile dinin temeli ve nihai gayesi olan Allah ve Resûlü'nün sevgisi, hoşnutluğu ve ebedi ahiret hayatı arasında seçim yapmakla karşı karşıya bıraktı. Buna göre eğer eşleri konforlu, zengin, dünya nimetlerine kolayca erişebilecekleri bir hayatı seçiyorlarsa, onlara imkânları oranında maddi bir yarar sağlayıp (boşama bedeli verip) onları salıverecek yani boşayacaktı. Eğer sade ve mütevazı bir hayat tarzını seçiyorlarsa, Efendimiz'le evlilikleri devam edecekti. Bu olaya "tahyir" yani iki seçenek arasında özgür bırakma denir. (Bkz. Buhari, Tefsir, 33/4-5 Müslim, Talak, 22 ve 30-35.)

Bu öneriyi Hz. Aişe'ye yaptığında, karar vermeden önce anne ve babasına danışmasını istemişti. Tefsircilere göre, Hz. Aişe'ye kuvvetli bir eğilimi olduğundan belki de kendi başına yanlış bir karar vermesinden endişe etmişti. Fakat validemiz önüne iki seçenek konunca "Bu konuda anneme ve babama soracak bir şey yok, Allah'ı ve Resûlü'nü seçiyorum" demişti, diğerleri de aynı şeyi söylemişlerdi. Bu ayetin inişine sebep teşkil eden olayda iki önemli husus söz konusudur: Biri Hz. Peygamber'in eşleriyle geçimsizlik yaşaması dolayısıyla onlara yaklaşmama yemini edip yatağını onlardan ayırması ki buna "ila"; diğeri boşama yetkisini eşlerine vermesi, buna da "tefviz-i talak" denir. Bu aynı zamanda vekâlet yoluyla boşamanın mümkün olduğunu hükme bağlamaktadır. Konuyla ilgili fıkıh kitaplarında geniş bilgiler bulmak mümkün.

Sade, mütevazı ve belli sınırları aşmayan bir hayat tarzı bütün mü'minler için geçerlidir. Özellikle süse ve ziynete, refah ve zenginliğe, konfor ve gösterişe daha çok meyli olan kadınlara bu önemli bir uyarıdır. Ama peygamber eşleri için bu bir kat daha gereklidir, hatta zorunludur. Onlar sıradan bir erkeğin eşleri değildi. Kocaları bir peygamberdi, yol göstericiydi, kısaca rol modeldi. Bütün mü'minler için "**en güzel örnek**" seçilmişti. Ona bakıp insanlar hayat-

larını tanzim edecek; onun yaşayışını, aile düzenini, oturma biçimini, harcamasını, mekân kullanımını, tüketmesini, giyim kuşamını referans alacaklardı. Üstelik bu kendi döneminin insanlarıyla sınırlı değildi, kıyamete kadar böyle sürecekti.

Gel gör ki, peygamber eşi de olsa, kadın yine fıtratındaki eğilim doğrultusunda bazı taleplerde bulunabilir ve Nübüvvet zincirinin son halkası, âlemlere rahmet olarak gönderilen bir peygamberi dahi mahrumiyet içinde yaşatmayı göze alabilir. Bu olayın bir boyutu, diğer boyutu eşleri de olsa, Hz. Peygamber'in onların makul ve meşru harcama sınırlarını aşan taleplerine karşı gösterdiği direnç ve hatta gerekirse onun da boşamayı göze almış olmasıdır. Bu demektir ki, kadın fıtraten limitleri aşan harcama talebinde bulunduğunda kocası onu meşru sınırlar içinde tutma sorumluluğu vardır.

Peygamber eşlerinin harcama tüketme, giyim kuşam, mekân kullanımı gibi hususlar yanında suç ve günah teşkil eden fiiller karşısındaki tutum ve durumları da diğer kadınlardan farklı olacaktı. Farz-ı muhal yani hipotetik olarak "çirkin bir utanmazlık", mesela –haşa– zina fiilini irtikâp edecek olurlarsa onlara hür kadınlara verilen cezanın iki misli verilecekti. Nur sûresinde (24/2) bu ceza 100 celde olarak belirlendiğine göre onlara 200 celde cezası verilecekti. Buna mukabil gönülden itaatleri ve yaptıkları güzel işlerin sevabı da iki kattır. Genel kuraldır, yasak fiiller ağırlaştıkça cezaları da ağırlaşır.

Hz. Peygamber (s.a.)'in eşleri sıradan insanlar olmadıklarından söz ve davranışlarına, başkalarıyla olan ilişki biçimlerine azami dikkat etmek durumundadırlar. Ayette geçen "**teberrüc**" hem bedenin teşhiri, süsün açığa vurulması hem işveli, cilveli, imalı, vaadkâr konuşma biçimi anlamlarına gelir. Bu durumda konuştuklarında tahrik edici, vaadkâr, çeşitli imalarda bulunan cümlelerden sakınmalıdırlar. Meramlarını vakarla, açık ve somut olarak dile getirmelidirler. Zira kalbinde hastalık olan kimseler manalı, imalı, işveli konuşmalardan yanlış anlamlar çıkarabilirdi. Bu i Peygamberi r, eşlerinin vakarına gölge düşürürdü.

Peygamber eşlerinden istenen "**evlerin** **ot** r. Bazıları bunun "peygamber eşleri"ne mahsı · a da, benzer hitaplarla başka hükümlerin 5' ayette ele alacağımız başörtüsü ko eşleri üzerinde ve ana hatlarıyla mü lemek mümkün.

"**Vakarna**" kelimesi iki anlama rar bulmak/yerleşmek. Her iki anlaı

Hz. Peygamber'in eşlerinden istenen evlerini karargâh kılmaları, asıl sağ ayaklarının sabitkadem evlerinde olması, evlerinde vakarla oturmalarıdır. Evleri onların vakar ve karar mekânlarıdır. Bu aynı zamanda kadına evin vakar kazandırdığı, vakarını koruyup arttırdığı ancak evinde istikrar bulduğu anlamını ima etmektedir. Prensip olarak Müslüman hanımlar evlerini karargâh olarak seçerler; dışarı çıkmalarını gerektiren zorunlu, meşru ve gerekli bir sebep olmadıkça hayat alanlarının merkezi, ekseni evleridir. Çocuklarını büyütür, evin işlerini deruhte eder, evin mutluluğunu tesis ederler. Zaruri durumlarda tabii ki kadın dışarı çıkar, işlerini görür. Mesela akraba, komşu, dost ziyareti; alış veriş; hava almak; hayırlı çalışmalarda bulunmak, faydalı, güzel etkinliklere katılmak; çevresini tanımak, gerekiyorsa geçimini temin etmek üzere kendine yakışan bir işte çalışmak vs. Buna izin verilmiştir. (Buhari, Tefsir, sûre 33.) Ama kadının asıl yurdu, karargâhı; karar ve istikrar bulduğu, vakarını koruduğu mekânı evi, yuvası, ailesidir. Cemel vak'asında Ammar, Hz. Aişe'ye bu ayeti hatırlattığında "Sen daima hakkı olduğu gibi söyleyen biri oldun" deyip onu teyit etmiştir. Rivayetlere göre ne zaman bu ayet okunacak olsa Hz. Aişe Cemel vak'asını hatırlar, hüngür hüngür ağlardı.

Diğer bir okuyuşa göre "**vekırne**"dir, bu da evlerinizde vakarlı olun, ağırbaşlı yaşayın demektir. İster "vakarna", ister "vekırna" okunsun, sonuç itibariyle beşeri-toplumsal hayatta kadın için ev merkezi ve asli bir öneme sahiptir, ayetin devamında süsün, beden güzelliğinin öne çıkarılması demek olan "teberrüc" yasağı, kadının evle doğrudan ilişkisini vurgu yapar. Çünkü kadın evinde güzelliğini sergileyebilir ama dışarıya çıktığı zaman bunu setreder, örter. Şu halde teberrüc yasağı evin dışındaki alanlar için söz konusudur

Peygamber eşleri cahiliyede olduğu gibi süslerini açığa vurmayacaklar. Namazı ikame edecekler, güçleri yeterse zekât verecekler ve Allah'a ve Elçisi'ne itaat edecekler. Peygamber eşleri peygamber evinin ehli, halkıdır. Allah onlardan kiri gidermeyi dilemiş, korumuştur.

"**İlk cahiliye**"den birkaç anlamın kastedildiği söylenmiştir:

a) Âdem ile Nuh aleyhisselam arası dönem;

b) Nuh ile İdris aleyhisselam arası dönem;

c) Nuh ile İbrahim aleyhisselam arası dönem;

d) Musa ile İsa aleyhisselam arası dönem;

e) İsa ile Efendimiz (s.a.) arası dönem.

f) İbn-i Atıyye, Hz. Peygamber'in eşlerinin yetişip müşahede ettikleri dönemin kast edildiğini söylemektedir.

Ancak "**cahiliye**" kısaca ve özetle İslam öncesi döneme ad olarak verilmiş-

larını tanzim edecek; onun yaşayışını, aile düzenini, oturma biçimini, harcamasını, mekân kullanımını, tüketmesini, giyim kuşamını referans alacaklardı. Üstelik bu kendi döneminin insanlarıyla sınırlı değildi, kıyamete kadar böyle sürecekti.

Gel gör ki, peygamber eşi de olsa, kadın yine fıtratındaki eğilim doğrultusunda bazı taleplerde bulunabilir ve Nübüvvet zincirinin son halkası, âlemlere rahmet olarak gönderilen bir peygamberi dahi mahrumiyet içinde yaşatmayı göze alabilir. Bu olayın bir boyutu, diğer boyutu eşleri de olsa, Hz. Peygamber'in onların makul ve meşru harcama sınırlarını aşan taleplerine karşı gösterdiği direnç ve hatta gerekirse onun da boşamayı göze almış olmasıdır. Bu demektir ki, kadın fıtraten limitleri aşan harcama talebinde bulunduğunda kocası onu meşru sınırlar içinde tutma sorumluluğu vardır.

Peygamber eşlerinin harcama tüketme, giyim kuşam, mekân kullanımı gibi hususlar yanında suç ve günah teşkil eden fiiller karşısındaki tutum ve durumları da diğer kadınlardan farklı olacaktı. Farz-ı muhal yani hipotetik olarak "çirkin bir utanmazlık", mesela –haşa– zina fiilini irtikâp edecek olurlarsa onlara hür kadınlara verilen cezanın iki misli verilecekti. Nur sûresinde (24/2) bu ceza 100 celde olarak belirlendiğine göre onlara 200 celde cezası verilecekti. Buna mukabil gönülden itaatleri ve yaptıkları güzel işlerin sevabı da iki kattır. Genel kuraldır, yasak fiiller ağırlaştıkça cezaları da ağırlaşır.

Hz. Peygamber (s.a.)'in eşleri sıradan insanlar olmadıklarından söz ve davranışlarına, başkalarıyla olan ilişki biçimlerine azami dikkat etmek durumundadırlar. Ayette geçen "**teberrüc**" hem bedenin teşhiri, süsün açığa vurulması hem işveli, cilveli, imalı, vaadkâr konuşma biçimi anlamlarına gelir. Bu durumda konuştuklarında tahrik edici, vaadkâr, çeşitli imalarda bulunan cümlelerden sakınmalıdırlar. Meramlarını vakarla, açık ve somut olarak dile getirmelidirler. Zira kalbinde hastalık olan kimseler manalı, imalı, işveli konuşmalardan yanlış anlamlar çıkarabilirdi. Bu ise Peygamberi üzer, eşlerinin vakarına gölge düşürürdü.

Peygamber eşlerinden istenen "**evlerinde vakarla oturmaları**"dır. Bazıları bunun "peygamber eşleri"ne mahsus bir hüküm olduğunu söylüyorsa da, benzer hitaplarla başka hükümlerin vaz'edildiğine baktığımızda –mesela 59. ayette ele alacağımız başörtüsü konusu gibi-, buradaki hükmün peygamber eşleri üzerinde ve ana hatlarıyla mü'min kadınlar için de geçerli olduğunu söylemek mümkün.

"**Vakarna**" kelimesi iki anlama gelir: biri vakar, diğeri karar kılmak, istikrar bulmak/yerleşmek. Her iki anlamın yolu "ev"e yani "aile"ye çıkmaktadır.

Hz. Peygamber'in eşlerinden istenen evlerini karargâh kılmaları, asıl sağ ayaklarının sabitkadem evlerinde olması, evlerinde vakarla oturmalarıdır. Evleri onların vakar ve karar mekânlarıdır. Bu aynı zamanda kadına evin vakar kazandırdığı, vakarını koruyup arttırdığı ancak evinde istikrar bulduğu anlamını ima etmektedir. Prensip olarak Müslüman hanımlar evlerini karargâh olarak seçerler; dışarı çıkmalarını gerektiren zorunlu, meşru ve gerekli bir sebep olmadıkça hayat alanlarının merkezi, ekseni evleridir. Çocuklarını büyütür, evin işlerini deruhte eder, evin mutluluğunu tesis ederler. Zaruri durumlarda tabii ki kadın dışarı çıkar, işlerini görür. Mesela akraba, komşu, dost ziyareti; alış veriş; hava almak; hayırlı çalışmalarda bulunmak, faydalı, güzel etkinliklere katılmak; çevresini tanımak, gerekiyorsa geçimini temin etmek üzere kendine yakışan bir işte çalışmak vs. Buna izin verilmiştir. (Buhari, Tefsir, sûre 33.) Ama kadının asıl yurdu, karargâhı; karar ve istikrar bulduğu, vakarını koruduğu mekânı evi, yuvası, ailesidir. Cemel vak'asında Ammar, Hz. Aişe'ye bu ayeti hatırlattığında "Sen daima hakkı olduğu gibi söyleyen biri oldun" deyip onu teyit etmiştir. Rivayetlere göre ne zaman bu ayet okunacak olsa Hz. Aişe Cemel vak'asını hatırlar, hüngür hüngür ağlardı.

Diğer bir okuyuşa göre "**vekırne**"dir, bu da evlerinizde vakarlı olun, ağırbaşlı yaşayın demektir. İster "vakarna", ister "vekırna" okunsun, sonuç itibariyle beşeri-toplumsal hayatta kadın için ev merkezi ve asli bir öneme sahiptir, ayetin devamında süsün, beden güzelliğinin öne çıkarılması demek olan "teberrüc" yasağı, kadının evle doğrudan ilişkisini vurgu yapar. Çünkü kadın evinde güzelliğini sergileyebilir ama dışarıya çıktığı zaman bunu setreder, örter. Şu halde teberrüc yasağı evin dışındaki alanlar için söz konusudur

Peygamber eşleri cahiliyede olduğu gibi süslerini açığa vurmayacaklar. Namazı ikame edecekler, güçleri yeterse zekât verecekler ve Allah'a ve Elçisi'ne itaat edecekler. Peygamber eşleri peygamber evinin ehli, halkıdır. Allah onlardan kiri gidermeyi dilemiş, korumuştur.

"**İlk cahiliye**"den birkaç anlamın kastedildiği söylenmiştir:

a) Âdem ile Nuh aleyhisselam arası dönem;

b) Nuh ile İdris aleyhisselam arası dönem;

c) Nuh ile İbrahim aleyhisselam arası dönem;

d) Musa ile İsa aleyhisselam arası dönem;

e) İsa ile Efendimiz (s.a.) arası dönem.

f) İbn-i Atıyye, Hz. Peygamber'in eşlerinin yetişip müşahede ettikleri dönemin kast edildiğini söylemektedir.

Ancak "**cahiliye**" kısaca ve özetle İslam öncesi döneme ad olarak verilmiş-

tir ki, bu dönemi sadece tarihsel olarak değil, evrensel bir kategori olarak düşünmek gerekir. Buna göre İslami hükümlere ve ahlaki değerlere göre tanzim edilmemiş hayat biçimlerinin toplamına "cahiliye" denir. (48/Fetih, 26.) "Cahiliye" kavramını modern zamanlara göre yeniden tanımlayıp içini dolduran "Fizilali'l Kur'an" tefsirinin sahibi şehid Seyyid Kutup'tur.

33. ayette geçen "**Ehl-i Beyt**" konusunda Sünnilerle Şiiler arasında görüş ayrılığı vardır. Ehl-i Beyt, İslam'dan önce de biliniyordu. Ehl-i Beyt veya Âl-i Beyt "Beytü'l Alihe" tabir edilen içinde putların bulunduğu mabetlerden sorumlu olan aileye verilen isimdi. Putlardan sorumlu ailenin 'kutsal' görev üstlendiği düşünülürdü, dolayısıyla görev veraset yoluyla nesilden nesle intikal ederdi. "Ev" veya "mabet" koruyuculuğu anlamına gelen Sedenetü'l Beyt, koruyucu aileye kabileler arasında büyük itibar ve prestij kazandırırdı. Savunma ağırlıklı bu görev M. V. yüzyıla kadar bu görevi Huzaa kabilesi üstlenmiş bulunuyordu.

Kur'an-ı Kerim'in inişiyle terkip anlam değişimine uğradı. Ehl-i Beyt bu ayetten başka iki yerde daha geçer. Hud (11/73) ve Kasas (28/12) sûresinde. Hud sûresinde İbrahim aleyhisselâmın eşi; Kasas sûresinde ise Musa aleyhisselâmın annesi kastedilmektedir. Ahzab sûresinde ise kimlerin kastedildiği konusunda üç görüş bulunmaktadır:

a) Hz. Peygamber'in hanımları: İbn-i Abbas ve İkrime'ye göre ayet sadece Efendimiz'in hanımlarını kastetmektedir. Ata, Kelbi, Mukatil ve Said bin Cübeyr de bu kanaattedirler (Maturidi, Şevkani). Hazin "**yutahhirukum**"un eril (müzekker) gelmesine işaret edip erkek-kadın hepsini içine aldığını söylemektedir.

b) Hz. Ali, Hz. Fatıma. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin: Ebu Said el Hudri, Mücahid ve Katade, Ehl-i Beyt'ten kasıt Hz. Ali, Hz. Fatıma ve çocukları Hasan ve Hüseyin'dir. Buna göre fiilin müzekker (küm) gelmesi, içine Hz. Ali, Hüseyin ve Hasan'ı katar. Efendimiz'in hanımları olsaydı, fiil dişil (müennes) yani (künne) gelmeliydi.

c) Ehl-i Beyt'ten maksat Hz. Peygamber, eşleri, çocukları, Hz. Ali ve torunlarıdır. Razi'ye göre, bu görüş "evla"dır.

Hz. Peygamber (s.a.), ashabına (kendisinden sonra) Kur'an'a sımsıkı sarılmalarını tembih ettikten sonra "Size bir de Ehl-i Beytimi bırakıyorum. Allah'tan korkup sakının ve Ehl-i Beytime saygılı olun" buyurmuştur. Bu hadisi rivayet eden Zeyd bin Erkam'a Ehl-i Beyt'in kim olduğu sorulunca cevaben Peygamber Efendimiz'in hanımları ve onun "Sadaka almaları haram olan yakınları demiş, bunlara Peygamberimizin amcaoğulları Hz. Ali, Akil ve Ca'fer'in aileleriyle amcası Hz. Abbas'ın ailesini de ilave etmiştir. (Bkz. Müslim, Fedailu's Sahabe, 36; Müsned, IV, 366-367.)

Şia'ya göre Ehl-i Beyt, Hz. Fatıma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den ibarettir. "Aba hadisi" bunun delilidir. Ümmü Seleme "Bu ayet benim odamda indi" dedikten sonra şöyle devam eder: "Allah'ın Elçisi'ne '-Ben Ehl-i Beyt'ten değil miyim?' diye sordum. Bana '-Sen hayra yönelmişsin, peygamberin eşlerindensin' buyurdu. Bu sırada Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin orada idiler. Allah'ın Elçisi onları hırkası (abası)yla örttü ve '-Ey Rabbim! Bunlar benim Ehl-i Beytimdir. Onlardan kiri gider ve onları tertemiz yap' diye dua etti" (Tirmizi, Menakıp, 60). Benzer bir rivayet Hz. Aişe kanalıyla da bize gelmektedir (Bkz. Müslim, Fedailu's Sahabe, 61).

Sünni tefsircilere göre –mesela İbn-i Kesir– bu sayılan zatların Ehl-i Beytten olduklarında en ufak bir tereddüt yoktur ancak Efendimiz'in eşleri de Hz. Peygamber'in ev halkındandırlar yani Ehl-i Beyt'e dâhil edilebilirler. Bizler Efendimiz'in eşlerine, çocuklarına ve torunlarına, Hz. Ali'ye hürmet ve muhabbet gösterir, hak ve hukuklarını her şeyin üstünde tutarız. En doğrusunu Allah bilir!

Efendimiz'in eşleri evde okunan Kur'an'ı dinleyecek, anlamlarını bilecek, hikmetiyle meşgul olacak, İslami hayatı hatırlarından çıkarmayacaklardır. Nitekim başta Hz. Aişe olmak üzere Efendimiz'in eşlerinden bize intikal eden çok değerli rivayetler söz konusudur. Hz. Aişe fıkıhta otorite kabul edilmiştir ki, her ne öğrenmişse evde Efendimiz'den öğrenmiştir.

Bu ayetler her ne kadar Efendimize ve eşlerine hitap ediyorsa da, hakikatte kıyamete kadar gelecek olan Müslüman yöneticiler, devlet başkanları için de geçerli hükümler ihtiva etmektedirler:

1) Efendimiz yaşadığı toplumun genel refah seviyesinin biraz altında bir hayat tarzını seçti. Kendisini takip eden raşid halifeler de öyle yaptı. Bu demektir ki Müslüman devlet başkanları da kendi ülkelerinin ve toplumlarının refah seviyesi ne kadar yüksek olursa olsun, onlar bir miktar altında yaşayacaklardır. Müslümanların yöneticisi, lideri şahsı ve ailesiyle toplumsal ortalamanın üstünde refah içinde yaşayamaz, saray yaptıramaz, saraylarda ikame edemez. İslam yönetiminin vakarı ve itibarı saraylarda değil, adalette, sadelikte ve tevazudadır.

2) Bu hüküm tarihsel değildir; bugün de Müslümanların meşru devlet başkanlarının eşleriyle ilgili takınılacak tutumda delil olarak kullanılmalıdır. Müslüman yöneticilerin de eşleri, Efendimiz'in eşleri gibi olmak durumundadırlar. Peygamber eşleri, her dönemdeki Müslüman yöneticilerin eşleri için referans olduklarından, debdebe, israf ve gösteriş içinde yaşayamazlar. Bu yönde talepleri olduğunda kocaları tarafından engellenecek, gerektiğinde ya sade ve mütevazı bir hayata razı olacaklar veya yönetici eşleri onları boşayacaklardır.

Bununla bağlantılı olarak devlet başkanlarının eşleri, yüz kızartıcı suç veya başka büyük günah işleyecek olurlarsa, şahsi kanaatimize göre, onlara diğer insanlara verilen cezanın iki misli verilmelidir.

3) Kadının asıl karar yeri, yurdu evidir. Zorunlu ihtiyaçları olmadıkça evini terk etmemelidir. Bütün kadim gelenekler, kutsal öğretiler, beşeriyetin örfü, semavi dinler ve İslam dininin genel eğilimi, kadının evinde olmasını öngörmektedir. Zaruret söz konusu ise tabii ki çalışmasına izin verilir ama sağ ayağı evde olmak üzere sol ayağıyla toplumsal hizmetlere katılır.

4) Kadının evde olması demek, kendini ilim ve irfandan soyutlaması, gecesini gündüzünü ev işlerine, temizliğe harcaması demek değildir. Gerekli işleri yaptıktan sonra, "ev-içi veya ev-merkezli" bir öğretim faaliyeti içinde olmalı, kendini ve çocuklarını yetiştirip eğitmeli ve bu mezara kadar sürmelidir. Zaten eğitimsiz, yetişmemiş veya kendini yetiştirmemiş bir kadının yetiştireceği çocukların her halükarda bir eksiği, hasarı olur; onun sebep olacağı sorunlar, kaprisler evin huzur ve mutluluğunu bozar.

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ
وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ
وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ
وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ
أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٥﴾

35. Şüphesiz, Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, gönülden (Allah'a) **itaat eden erkekler ve gönülden** (Allah'a) **itaat eden kadınlar, sadık olan erkekler ve sadık olan kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, saygıyla** (Allah'tan) **korkan erkekler ve saygıyla** (Allah'tan) **korkan kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve** (ırzlarını)**koruyan kadınlar, Allah'ı çokça zikreden erkekler ve** (Allah'ı çokça) **zikreden kadınlar;** (işte) **bunlar için Allah bir bağışlanma ve büyük bir ecir hazırlamıştır.**

Kurtubi, ayetin iniş sebebinin Ümmü Umare'nin Hz. Peygamber'e "Neden her şey erkeklere ait?" diye sorması üzerine indiğini söyler. Kurtubi'nin görüşünü dayandırdığı Tirmizi hadisinin Ali İmran sûresi 195. ayetin de iniş sebebi

gösterilmiştir. İbn-i Kesir ise ayetin, Ümmü Seleme'nin Hz. Peygamber'e "Neden Kur'an'da hep erkekler zikredilir?" diye sorması üzerine indiğini söylemektedir.

Her iki rivayette ortak nokta vahyin ilk muhatapları olan kadınların ayetlerin lafzi anlamlarını ve Arapçayla ilgili bir kuralı göz önüne almadan içlerinde doğan bir şüpheyi giderme lüzumunu hissettikleri konusudur. Tirmizi'nin rivayetinde Ümmü Seleme (r.a.) şöyle sormaktadır: "Ey Allah'ın elçisi! Yüce Allah Kur'an'da erkeklerin hicretini övüyor, kadınların hicretiyle ilgili bir şey söylemiyor" deyince bu ayet inmiştir (Tirmizi, Tefsir, 5). Hakikatte erkeklerin hicreti övüldüğü kadar kadınların da hicreti övülmektedir. Soruyu soranlar belli ki **tağlib kuralı**nı ya kaale almamışlar ya da kaale aldıkları halde konunun açıklığa kavuşmasını istemişlerdir. Tağlib kuralına göre türümüzden bahsedilecekse eril fiiller kullanılır. Mesela "Ey iman edenler!" diye hitap edildiğinde hitaba erkekler ve kadınlar girmektedir. "Adam gibi adam" dendiğinde erkek yanında ahlaki kalitesi yüksek kadın da bu övücü sıfata dâhil olur. Erkek için öngörülen hükümler kadınlar için de geçerlidir. Soru üzerine inen 35. ayet konuya tam açıklık getirmektedir:

İman ve salih ameli içine alan İslam'ı din olarak seçen erkekler ve kadınlar; imanı kalplerinde içselleştirmiş erkekler ve kadınların vasıfları şöyle sıralanmıştır:

a) "Kanıttırlar" yani Allah'a derin bir ihlas ve samimiyetle itaat etmektedirler.

b) "Sadıktırlar" yani önce Allah'a, sonra insanlara verdikleri sözü yerine getirirler.

c) "Sabirdirler": Sabredicidirler. Hem dünyanın haz ve lezzetlerine karşı nefislerini denetleyebilen, iffetlerini korurlar hem inançları, hem hak ve hakkaniyet yolunda karşılaştıkları zorluklar ve musibetlere tahammül gösterip sınavı kazanırlar.

d) "Haşi'dirler": Saygıyla (Allah'tan) korkarlar: Bilinen sınırları aşmazlar, bir gün hesap vereceklerini düşünüp ona göre hareket ederler, her iş ve davranışlarında bu korkuyu (haşi') içlerinden atmazlar.

e) "Sadaka verirler": Hem farz olan zekâtlarını verirler hem fazlasını harcamaktan geri durmazlar. Buradaki "sadaka" farz zekâtı ve fazladan infakı içine alır.

f) "Saimdirler": Oruçlarını tutarlar. Hem farz olan Ramazan oruçlarını tutarlar hem güçleri oranında nafile orucu.

g) "Hafizdirler": Irzlarını, namuslarını korurlar, zinanın açık olanından gizli olanından da kaçınırlar. Kurtubi, buna avret yerlerini, namahreme yasak

olan bedenlerini örterler manasının da dâhil olduğunu söylemektedir. Zinaya yaklaştırıcı pozisyonlardan kaçınmak da bu çerçevede ele alınabilir.

h) "Zakirdirler": Allah'ı çokça zikrederler; bunu kalpleri, dilleri ve fiilleriyle gerçekleştirirler, bir an olsun dahi Allah'ı hatırlarından çıkarmamaya gayret gösterirler. İşte bunlar için Allah bir bağışlanma ve büyük bir ecir hazırlamıştır.

Sayılan bu sekiz sıfat imanı içselleştirmiş birisinde toplandığı zaman o kişi manevi ve ahlaki kemal yolunda hızla mesafe alır. Hiçbir "kişisel gelişim" bu sıfatların kendisinde toplandığı Müslümanın ruhsal olgunluğuyla mukayese edilemez. Ahlaki bakımdan olgunlaşma yolunu takip edebilen bir insan kendi nefsi-öz varlığı yani benliğiyle, diğer insanlarla, maddi tabiat ve canlı hayatla barış içinde yaşar; etrafına yaşama sevinci dağıtır, hadiste buyrulduğu üzere biri yanına vardığında rahatlar, temas halinde olduğu insanlara, sosyal çevresine hayır, bereket, iyilik ve güzellik aşılar. Çünkü iman ve salih amel sayesinde Müslümanın vücudu rahmettir; etrafa barış, emniyet, rahatlık, huzur ve itminan yayar. Böyle bir insan "İslam" temelinde Allah'a teslim olmuştur. Söz konusu yüksek ahlaki çabada erkek ve kadın arasında ayrım söz konusu değildir. Nihayetinde erkek veya kadın kim iyi bir iş yaparsa yüce Allah onun ecrini cinsiyetine bakmaksızın verir (bkz. 16/Nahl, 97; 40/Mü'min, 40. ayetlerin açıklaması).

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا ﴿٣٦﴾

36. Allah ve Resûlü, bir işe hükmettiği zaman, mü'min bir erkek ve mü'min bir kadın için o işte kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Kim Allah'a ve Resûlü'ne isyan ederse, artık gerçekten o, apaçık bir sapıklıkla sapmıştır.

İslam Allah'a teslimiyettir. Allah'ın iradesine teslim olmuş mü'min aynı zamanda ve zaruri olarak Allah'ın hükümlerine de teslim olur. Hem Allah'a inandığını ikrar ve beyan edecek hem ilahi hükümlere itiraz edecek, böyle bir Müslüman profili tutarlı ve makbul olmaz. Biz, idrak ve bilme kapasiteleri hayli sınırlı kullar olarak "Allah'ın iradesi"nin ne olduğunu bilemeyiz, bilmemize de imkân yoktur. Allah'ın iradesine teslim olmanın somut kriteri ilahi hükümleri bilip öğrenmek, içten benimsemek ve hayatı ona göre düzenlemeye, onlarla amel etmeye çalışmaktır.

36. ayet ilahi hükümlere teslimiyetin bireysel özgürlük veya kişisel tercih konusu olmadığını apaçık göstermektedir. "Her ne kadar hüküm böyle ise de,

ben farklı düşünüyorum veya bu hükmü kişisel tercihim olarak seçerim veya reddederim" denemez. Denebilecek şey, hükmü ifade eden nassın sübutu ve delaletinin katiyetidir. Hükmü ifade eden nass sabit ise (ayet ve sahih hadis), ondan çıkan anlam da kesin ise, artık ona uymak gerekir. İlk noktada İslamiyet'i tercih edip bu dine giren, bütün hükümlerini de kabul ettiğini beyan etmiş olur. Hak ve hakikat bizden bağımsızdır, tarihin ve toplumun ya da kültür tarafından oluşturulmuş dilin ürünü değildir. Hak ve hakikatin bizim dünyamızdaki formları olan ilahi hükümler de bizi dünyada ve ahirette mutluluğa ve kurtuluşa götürürler. Bizim somut, pratik hayatımızla ilgilidirler ama özleri, mahiyetleri itibariyle ilahi menşe'lidirler, bizden bağımsızdırlar.

Diğer bir husus Kur'an'da yer alan hükümleri benimseyip sahih sünnetle bize intikal etmiş hükümleri reddetmek de mümkün değildir. Allah ve Resûlü, başka bir ifadeyle Kur'an ve Sünnet Müslümanların hayat rehberidirler. Hz. Peygamber, kendi şahsi tercihlerine göre hüküm koymaz, Kur'an'ı beyan eder, açıklar, anlamları bize anlatır, hükümlerin nasıl tatbik edildiğini gösterir, ümmeti üzerinde şahitlik eder (bkz. 4/Nisa, 65; 5/Maide, 92. ayetin açıklaması).

Tefsirciler 36. ayetin biraz sonra ele alınacak Efendimiz'in Zeyd'in boşadığı Hz. Zeynep'le evliliği konusunda indiğini söylüyor. Bu doğru olmakla beraber "sebebin hususi olması hükmün genel olmasına engel değildir" kuralınca, ayet iniş sebebine indirgenemez. 35 ve 36. ayetler bize hayatımız boyunca takip ettiğimiz takdirde bize sahici mutluluk ve kurtuluşu temin edecek yol haritası vermektedirler.

وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ
وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ
أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى
الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ
مَفْعُولًا ﴿٣٧﴾ مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سُنَّةَ
اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا ﴿٣٨﴾ الَّذِينَ
يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَكَفَى بِاللَّهِ
حَسِيبًا ﴿٣٩﴾ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ
وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٤٠﴾

37. **Hani sen, Allah'ın kendisine nimet verdiği ve senin de kendisine nimet verdiğin kişiye: "Eşini yanında tut ve Allah'tan sakın" diyordun; insanlardan çekinerek Allah'ın açığa vuracağı şeyi kendi nefsinde saklı tutuyordun; oysa Allah, kendisinden çekinmene çok daha lâyıktı. Artık Zeyd, ondan ilişkisini kesince, biz onu seninle evlendirdik ki; öylelikle evlâtlıklarının kendilerinden ilişkilerini kestikleri** (kadınları boşadıkları) **zaman, onlarla evlenme konusunda mü'minler üzerine bir güçlük olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir.**

38. **Allah'ın kendisine farz kıldığı bir şey**(i yerine getirme)**de peygamber üzerine hiçbir güçlük yoktur.** (Bu,) **Daha önce gelip geçen** (ümmet)**lerde Allah'ın bir sünnetidir. Allah'ın emri, takdir edilmiş bir kaderdir.**

39. **Ki onlar** (o peygamberler) **Allah'ın risaletini tebliğ edenler, O'ndan içleri titreyerek-korkanlar ve Allah'ın dışında hiç kimseden korkmayanlardır. Hesap görücü olarak Allah yeter.**

40. **Muhammed, sizin adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir; ancak o, Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah, her şeyi bilendir.**

Bu ayetler kümesi Zeyd ile Zeyneb'in boşanma ile sonuçlanan evlilikleri ve takip eden olaylarla ilgili olarak inmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen sahabe olan Hz. Zeyd (r.a.), Efendimiz'in azatlı kölesi idi. Hz. Zeynep (r.a.) de Efendimiz'in halasının kızıydı. Zeyd kökeni köle, Zeynep ise soylu ve zengin bir ailenin kızıydı. Araplar soyluluğa fazlasıyla önem veriyor, köleyi ise aşağılıyorlardı. İslam'a girmekle efendi veya soylu ile köle arasında herhangi bir farkın, üstünlük mukayesesinin olamayacağını somut olarak göstermek bakımından Efendimiz, halasının kızını azatlı kölesiyle evlendirmeyi düşündü ve bu düşüncesini gerçekleştirdi de.

Ne var ki işler beklendiği üzere yürümedi. Yaklaşık bir yıl süren evlilik boşanma ile sonuçlandı. Tefsirciler boşamayı "eşler arasında varolması gereken denklik (küfûv)" olmamasına bağlamaktadırlar. Buna göre soylu bir kadın ve bir köle azatlısı arasında derin uçurumlar vardı, aile birliğinin sürmemesi beklenen bir sonuçtu.

Burada kritik edilmesi gereken bazı hususlar var: İlki eğer iddia edildiği gibi Zeynep, köle kökeni dolayısıyla kocası Zeyd'i küçük görüyor, aşağılıyor ve evlilik sırasında onu üzecek, incitecek tutum ve davranışlarda bulunuyorsa, bu Zeynep'in İslamiyet'in en esaslı bir mesajını tam olarak içselleştirmediği

anlamına gelir. Bu muhtemel değildir. Bilinçli bir Müslümandı, öyle ki sonraları Efendimiz'in eşi olacak kadar yüksek bir seviyeye sahipti. Ancak evliliğin yürümediği, eşiyle bir türlü mutlu olamadıkları da açıktır. Bunun sebebi sınıf ve köken farkı değil, sevgiye dayalı olmayan, tabir caizse -sipariş üzerine- yapılmış bir evliliğin vuku bulmuş olmasıdır. Sevginin olmadığı evliliklerin yürümediği izahtan varestedir. Bu ilahi sünnet iki sahabe olan Zeyd ve Zeynep için de hükmünü icra etmiştir. Bazan iyi niyetle başlanan bir iş yürümez, bu durumda yapılması gereken ısrardan vazgeçip doğru olanı yapmaktır. Denk olmayan sosyal statülerden bazı sorunlar ortaya çıkmış olsa bile -ki çıkmış olması kuvvetle muhtemeldir- bunlar ikinci derecede rol oynamış faktörlerdir. Sevgiye dayalı olmayan evliliklerde eşlerin ufak tefek kusurları bile batar. Aralarında birtürlü sevgi bağı oluşmayan, tabir caizse doku uyuşmazlığı bulunan bir erkek ve kadının, yürüyemeyeceğini anladıkları evliliklerini sonlandırması onların imanlarına halel getirmez, sosyal hayatta onları ikinci sınıf insan durumuna düşürmez.

Hz. Zeynep hakikatte Efendimiz'le evlenmeyi içinden geçiriyordu, bazı kaynaklara göre bunu hiçbir zaman açıkça ifade etmemişti, bazılarına göre ise niyetini belli etmişti. Tabii ki Hz. Peygamber'le evlenmek istemesinin bazı anlaşılır sebepleri vardı. Öncelikle bir peygamberle evlenmek son derece önemlidir; 6. ayette vurgulandığı üzere Hz. Peygamber, "mü'minlere göre canlarından da ileridir" ve onunla evlenme şerefine kavuşan kadınlar "mü'minlerin anneleri" (33/53) payesini kazanmaktadırlar.

Ancak Zeynep Efendimiz'in isteği üzerine azatlı kölesi ile evlen(diril)di ama bir türlü mutlu olamadı. Zeyd de mutlu değildi, evliliğin yürümediğini bazen acı çekerek yaşıyor, ev cehennem çukurlarından br çukur olur. Zeyd eşini boşamayı arzu ediyordu. Bunu Hz. Peygamber'e ihsas edince Efendimiz sabretmesini tavsiye ediyor ama muhtemelen kendisi de bir noktadan sonra bu evliliğin yürümeyeceğini tahmin edebiliyordu. Belli ki Zeyd eşini boşayacaktı. Eğer bir şekilde 37. ayetin ima ettiği üzere Efendimiz, boşanmanın gerçekleşmesi halinde kendisinin evlatlığının boşanmış eşiyle evlenmesi kendisine ihsas edilmişse, buna psikolojik olarak katlanmak kolay olmayacaktı. Hz. Peygamber, Zeyneb'inikâhına alacaktı ama pek kolay olmayacaktı. Çünkü hm fırsat kollayan münafıklar Zeyneb'i küçük düşürmek maksadıyla dillerine dolayacaklardı, hem esasında yerleşik Arap geleneklerine göre evlatlık, bir adamın özoğlu mesabesindeydi. Kısaca Efendimiz Zeynep'le evlenecek olsa, sanki öz oğlunun karısıyla evlenmiş addedilecekti.

Ayetin "Seni onunla evlendirdik" demesi, boşanmadan sonra Efendimiz'le

Zeynep'in nikâhlarının göklerde kıyıldığı anlamına gelmez. Ayet, Kur'an dilinin bir özelliği olarak herşeyin Yüce Allah'ın mutlak iradesi ve bilgisi dâhilinde olduğunu, bu evliliğe herşeyi evirip çeviren Allah'ın bir hikmete mebni olarak izin verdiğini ifade etmektedir. Şu halde, söz konusu ayetlerin boşamanın vukuundan sonra indirilmiş olması gerekir, aksi halde Hz. Peygamber (s.a.) sanki evli bir kadınla evlenmeyi aklından geçirmiş gibi olur ki, bunun Efendimiz'e isnad edilmesi yakışık almaz.

Evlatlık öz çocuk gibi değildir, olamazdı da; Hz. Peygamber de onların erkeklerinin babası değildi (33/40). Aynı olmadıklarına göre öz çocuğun boşadığı eş ile evlatlığın boşadığı eş de aynı olamazdı ancak Araplar aksini düşünüyordu. Bu geleneksel telakki ve buna bağlı teamüllerin değişmesi gerekirdi, bu değişiklik de fiili olarak bu sayede hayata geçirilmiş oldu. Hz. Peygamber (s.a.) durumu anlamıştı, Zeynep mutlu değildi, mutsuz bir evliliğe bir bakıma kendisi sebep olmuştu, eninde sonunda boşanacaktı. Ancak başarısızlıkla sonuçlanmış olsa dahi, bir nebevi sünnet olarak soylu bir kadın bir köle ile evlendirilebilir, bu gösterilmiş oldu. Gelecek zamanlarda birbirini sevebilecek soylular ve köleler, zenginler ve yoksullar, ırk ve soy ya da servet ve sosyal statü farkını hesaba katmadan evlenebileceklerdi, bu İslam dininin ruhuna uygundu.

Muhtemelen, Efendimiz, Zeyneb'in kesin olarak boşanacağını anladıktan sonra hem onun şerefini münafıkların diline düşürmemek, hem de evlatlık olanın öz çocuk gibi olmadığını, dolayısıyla boşadığı eşiyle evlenilebileceğini göstermek üzere onunla evlenmeyi içinden geçirmiştir ki, ayet "***Allah'ın açığa vuracağı şeyi kendi nefsinde saklı tutuyordun***" ifadesini kullanmaktadır. Bu Hz. Peygamber'in Zeyneb'e duyduğu arzuyu değil, ortaya çıkan sorunu çözme ve olay sebebiyle vaz'delicek hukuki bir kuralın yerleştirilmesi için düşünülen seçeneği ifade etmektedir. Sonunda Zeyd, Zeynebi boşadıktan sonra Efendimiz (s.a.) onu nikâhladı. Böylece Zeyneb'i mutsuz bir evliliğe sevkettiği için onu ödüllendirmiş oldu. Zaten Zeyneb'in eskiden beri gönlünde yatan aslan Efendimiz'di, bir yıllık mutsuz evlilik pahasına da olsa arzu ettiği bir evlilik yaptı.

Tefsircilerin akıllara ziyan aktardıkları rivayetler, kurgulanmış hikâyelerin hiçbirinin aslı esası yoktur. Eğer Efendimiz –iddia edildiği üzere– Zeyneb'eâşık olsaydı tereddütsüz onu nikâhlardı, Zeyd'i de bir başka soylu kadınla evlendirirdi. Zeyneb'in boşanmasından sonra Efendimiz'in ona kalbi bir yakınlık-ilgi duymuş olması ihtimal dışı değildir ama nikâh altında olan bir kadına ilgi duymak değil bir peygambere, takva sahibi herhangi bir erkeğe bile yakışmaz. Boşamadan sonra kendisine vahy ile Zeynep'le evleneceğinin haber verilmesi, Efendimiz'i psikolojik yönden sıkıntıya sokmuş olabilir, çünkü bunun çeşitli

dedikodulara sebebiyet vereceğini düşünüyordu. Buna rağmen emredildiği gibi yaptı, gelen vahyi açıkladı. Nitekim bu zor olayı teyiden Hz. Aişe "Eğer Allah'ın elçisi Kur'an'dan bir şey gizleyecek olsaydı, bunu gizlerdi, öyle yapmadı" (Buhari, Tevhid, 22; Tirmizi, Tefsir, 33/9-16) demek suretiyle Efendimiz'in ne kadar zor durumda olduğunu belirtmiştir. Bu da gösteriyor ki, Kur'an bir vahiydir, Hz. Peygamber'in vahyin teşekkülünde en ufak bir müdahalesi söz konusu değildir.

Zeyd'in eşini boşamasından Efendimiz'in Zeynep'le evlenmesi, evlatlık çocuklarla –erkek olsun kadın olsun– evlenmelerinde herhangi bir engel olmadığı hükmünü koymuş oluyordu. Hz. Peygamber, Müslümanların babası değildir. Bu konuda güçlük (engel) kalmamıştı. Üstelik bu hükmü Efendimiz değil, doğrudan Yüce Allah vaz'etmişti. İnsanlar kendi akıllarınca birtakım engeller koymakta, hayatlarını zorlaştırmaktadırlar. Yüce Allah ise öteden beri insanlara genişlik bağışlamıştır. Onun koyduğu sünnetlere, kurallara riayet etmek gerekir. Peygamberler bu uygulamada bulunuyorlarsa, bunu kendi heva ve heveslerine göre yapmazlar, ilahi hükümleri tebliğ ederler. Onlar sadece içleri titreyerek korkar, O'ndan başka hiç kimseden ve hiçbir varlıktan çekinmezler.

40. ayet nübüvvetin sona erdiğini açık bir dille belirtmektedir. Hz. Muhammet (s.a.), kendisinden önce 315'i resûl sıfatına sahip 124 bin peygamberin teşkil ettiği Nübüvvet zincirinin son halkasıdır. Mühür, onunla basılmış, bir daha peygamber gelmeyeceği bildirilmiştir. Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği Kur'an, Allah'ın insana son seslenmesidir. Bu açıdan İslam, kemale ermiş, tamamlanmış dindir, ed-Din'dir. Diğer bütün ilahi dinlerin özünü ihtiva eder ve kemal noktasında temsil eder.

İnsanın tarihini gündönümüne benzetecek olursak, şafak vaktinin peygamberi Âdem aleyhisselam, kuşluk vaktinin peygamberi Nuh aleyhisselam, öğle vaktinin peygamberi İbrahim aleyhisselâmdır. Hz. Muhammed Aleyhissalâtü ve'sselam ikindi vaktinin peygamberidir (Nebiyyü'l-asr). Kendisi ile kıyamet arasında "iki parmak arası mesafe" kalmıştır. Onun tebliğiyle din kemale erdiği gibi, sünneti ve siretiyle ahlak da doruk noktada tecelli etmiştir (68/Kalem, 4). O sadece bir peygamberdir, kendisinden sonra ne rasul ne nebi gelecektir. Onunla zincirin son halkası tamamlanmış bulunmaktadır.

40. ayet, Hz. Peygamber'in kimsenin babası değildir, buyurmaktadır. Bizim burada "kimse", mealde "adam" diye tercüme ettiğimiz kelimenin orijinali "recul"dür. Recul yetişkin erkeklere denir ama yukarıda açıklamaya çalıştığımız üzere aynı zamanda yüksek ahlaki kalite ve oturmuş kişilik manasında adamlığı da ifade eder. Bu durumda adamlık, hem bu evsaftaki erkekler, hem kadınlar

için kullanılır. Bizim şahsi kanaatimize göre, bu ayetteki kullanımında iki anlam söz konusudur: Biri Hz. Peygamber, sizden ne erkeklerinizden, ne kadınlarınızdan kimsenin babası değildir. Dolasıyla, evlatlıklarınızdan birinin kızı veya boşanmış eşiyle evlenmesinde Şer'i herhangi bir sakınca yoktur, 4. ayette buna işaret edilmişti. Diğeri, "racul"ü salt erkek manasında anlamak icap ederse, şöyle bir sonuç çıkarmamız mümkündür: Hz. Muhammed (s.a.), kendisinden sonra bir erkek çocuk bırakmayacaktır; ayet bu yönüyle de ihbaridir.

Evet, Hz. Muhammed (s.a.), kimsenin babası değildir, eşlerinden doğan çocuklarının babasıdır. Hz. Hatice'den iki erkek (Kasım ve Tahir), Kıpti Mariya'dan bir erkek çocuğu (İbrahim) olmuş, üçü de küçükken vefat etmişlerdir. Yine Hz. Hatice anamızdan Rukiyye, Zeynep, Ümmü Külsum ve Fatıma adlarında dört kızı olmuştur. İlk üç kızı kendisi hayatta iken vefat etmişler, Hz. Fatıma da irtihalinden altı ay sonra hayata gözlerini yummuştur (Rahimahumullah).

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْرًا كَثِيرًاۙ ﴿٤١﴾ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَاَصِيلًا ﴿٤٢﴾ هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلٰٓئِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِۜ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ﴿٤٣﴾ تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌۚ وَاَعَدَّ لَهُمْ اَجْرًا كَرِيمًا ﴿٤٤﴾

41. Ey imân edenler, Allah'ı çokça zikredin.

42. Ve O'nu sabah ve akşam tesbih edin.

43. O'dur ki, sizi karanlıklardan nura çıkarmak için size rahmet etmekte; melekleri de (size duâ etmektedir)**. O, mü'minleri çok esirgeyicidir.**

44. O'na kavuşacakları gün, onların dirlik temennileri: "Selâm"dır. Ve O, onlara üstün bir ecir hazırlamıştır.

41 ve 42. ayetler Allah'ın çokça zikredilmesini emreder. Sûrenin 35. ayetinde zikrin üç halinden söz etmiştir. Kalp, dil ve organların fiiliyle yapılması gereken zikir insanı Allah ile sürekli irtibat halinde tutar. Namazların vaktinde kılınır, oruç ve Hac ibadetinin de bir zamanı vardır. Allah'ı zikretmenin belli bir zamanı yoktur. Sürekli insan zikir halinde olmalıdır. Eğer zikir kalp, dil ve organlarla yapılıyorsa, insanın her tutum ve davranışında Allah'ın huzurunda imiş gibi hareket etmesi, O'nu asla aklından ve hatırından çıkarmaması gerekir (2/Bakara, 152). Zikrin bu mertebesi "ihsan"dır. Sabah-akşam Allah'ın tesbihi O'nun her türlü eksik sıfatlardan tenzih edilmesi, yüceltilmesidir. Bu

ayette geçen tesbihin namaz olduğunu söyleyenler olmuştur (7/A'raf, 205). Kurtubi, Allah'ın kuluna salat etmesinin "ona rahmet etmesi, her işini bereketlendirmesi"; meleklerin salatı ise "ona dua edip bağışlanma dilemesi" olduğunu söyler. Bu konuyu 56. ayetin açıklamasında daha geniş almaya çalışacağız.

Bizim Allah'a sonsuz minnet borcumuz var. Hayatımızı idame ettirmemize yarayan sayısız nimet bahşetmesinden başka bizi karanlıklardan nura çıkarmakta, rahmet etmektedir (bkz. 2/Bakara, 257. ayetin açıklaması). Melekler de bize dua eder (40/Mü'min, 7). Yüce Allah mü'minlere karşı çok esirgeyicidir, rahmeti gazabını geçmiştir.

Yüce Allah'a kavuşacakları gün azaba düçar olmayacaklarını anlayacak, emniyet içinde olacaklardır. Söyleyecekleri şey "selam" olacaktır. (Bkz. 10/Yunus, 10. ayetin açıklaması).

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٤٥﴾ وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ
بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا ﴿٤٦﴾ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا
﴿٤٧﴾ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعْ أَذَاهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى
بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٤٨﴾

45. Ey Peygamber, gerçekten biz seni bir şahit, bir müjde verici ve bir uyarıcı olarak gönderdik.

46. Ve kendi izniyle Allah'a çağıran ve nur saçan bir çerağ olarak (gönderdik).

47. Mü'minlere müjde ver; gerçekten onlar için Allah'tan büyük bir fazl vardır.

48. Kâfirlere ve münafıklara itaat etme, eziyetlerine aldırma ve Allah'a tevekkül et. Vekil olarak Allah yeter.

45. Hz. Peygamberin üstlendiği görevle ilgili olarak birçok sıfatı var. Ahkâmü'l Kur'an'ın sahibi Kadı Ebu Bekr b. el Arabi, Efendimiz (s.a.)'in isimlerinden 67 tanesini sayar. İbn-i Abbas'a göre 180 ismi vardır. Her bir isim bir sıfattır, dolayısıyla onun Nübüvvet misyonlarından birine işaret etmektedir. (Daha geniş bilgi için bkz. 47/Muhammed, 2. ayetin açıklaması.)

Burada üçünden söz edilmektedir:

İlki Hz. Peygamber ümmete şahitlik etmektedir (Şahiden). Şahitlik gözle, gözlem ile tanıklık olduğuna göre, tebliğ ettiği dinin pratik hayatta nasıl uygulandığına bakar, inananları denetler, noksanlıkları tamamlayıp fazlalık-

ları atar. Tefsirciler, bu sıfatı sadece tebliğ görevini yapmakla sınırlı tutarlar. Oysa tebliğ göreviyle ilgili şahitlik misyonunun bir bölümüdür. Bu açıdan bakıldığında hayatta iken Efendimizin kontrolünde geçen zaman bizim için Asr-ı Saadet'tir, çünkü mü'minler insan olmaları hasebiyle hata yapmış olsalar dahi sonuçta Efendimiz'in müdahaleleriyle tekrar doğruyu bulmuş, olması gerektiği hareket etmişlerdir. Onun eli altında yetişen sahâbelerin kavillerinin Kur'an ve Sünnet'ten sonra kaynak olması bu açıdan tutarlı bir görüştür. (Daha geniş bilgi için bkz. 2/Bakara, 143; 4/Nisa, 41 ve 48/Fetih, 8. ayetin açıklaması.)

İkinci özelliği müjde vermesidir (Mübeşşiran). Müjde güzel, sevindirici, mutluluk verici haberdir. Efendimiz, bize neleri yaptığımız takdirde düzgün bir hayat yaşayacağımızı ve dünyada mutlu olup ahirette kurtuluşa ereceğimizin müjdesini vermektedir. Sırat-ı müstakim üzere olanlar cenneti hak eder, cehennem azabına müstahak olurlar. Bu da misyonunun üçüncüsüne yani uyarıp korkutmasına (Neziran) işaret etmektedir. 47. ayet, Efendimiz'e bir kere daha müjde vermesini emreder, mü'minlere eğer Kur'an'ın emrettiği çerçevede hareket edecek olurlarsa mutluluğa ve kurtuluşa erecekleri müjdesini vermektedir. İkinci müjde ilkinin tekrarından çok teyidi, altının kalın çizgilerle çizilmedir. En doğrusunu Allah bilir.

Hz. Peygamber'in diğer bir özelliği "Allah'a çağıran ve nur saçan bir çerağ" olmasıdır (Siracen müniran). Bu çerağ Allah'tandır, vahiy ile kendisine indirilmiştir. Dolayısıyla nur saçan bu çerağın Kur'an olması gerekir. Kur'an insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarıyor, onlara ışık saçıyor, neyin ne olduğunu doğru ve hakikatine uygun bir şekilde görmelerini sağlıyor. (Bkz. Buhari, Büyu', 6; Tefsir, 48/3.)

48. ayette "nur saçan çerağ"ın arkasından "kâfirlerden ve küfürden" söz edilmesi karanlıklara göndermedir. Zira kelime manası itibariyle küfür örtüdür. Örtünün nesnelerin üstünü örtmesi gibi küfür de hakikatlerin üstünü örtmekte, gerçeklikleri, doğruları örtbas etmektedir. İkiyüzlü münafıklar da küfürlerini gözleyen kimselerdir. Hz. Peygamber'e ve elbette mü'minlere kâfirlere ve münafıklara itaat etmemelerini, eziyetlerine aldırmamalarını ve sadece Allah'a dayanıp tevekkül etmelerini emretmektedir. Burada sözü edilen "eziyet"in fiili olmaktan çok "sözle olanı" olduğu anlaşılmaktadır. Diliyle başkalarına eziyet verene aynı eziyetle karşılık verilmez, çünkü o zaman söz ve tebliğ bağlamından çıkar, polemik ve cedele dönüşür. Onlar ne derse desin vekil olarak Allah yeter. Bir insana Allah'ın vekil olması, hayatta her tür kaygıyı içinden atıp huzur ve sükûn bulmasını sağlar.

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٤٩﴾ يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّا اَحْلَلْنَا لَكَ اَزْوَاجَكَ الّٰتِي اٰتَيْتَ اُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا اَفَاءَ اللّٰهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ الّٰتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ وَامْرَاَةً مُؤْمِنَةً اِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ اِنْ اَرَادَ النَّبِيُّ اَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي اَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥٠﴾ تُرْجِي مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْوِي اِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ذٰلِكَ اَدْنٰى اَنْ تَقَرَّ اَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَا اٰتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَلِيمًا ﴿٥١﴾ لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَا اَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ اَزْوَاجٍ وَلَوْ اَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ اِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا ﴿٥٢﴾

49. Ey imân edenler, mü'min kadınları nikâhlayıp sonra onlara dokunmadan boşarsanız, bu durumda sizin için üzerlerine sayacağınız bir iddet yoktur. Artık (hemen) **onları yararlandırın** (onlara yetecek bir miktar verin) **ve güzel bir salma tarzıyla onları salıverin.**

50. Ey Peygamber, gerçekten biz sana ücretlerini (mihrlerini) **verdiğin eşlerini ve Allah'ın sana ganimet olarak verdikleri** (savaş esirleri)**nden sağ elinin mâlik olduğu** (cariyeler) **ile seninle birlikte hicret eden amcanın kızlarını, halanın kızlarını dayının kızlarını ve teyzenin kızlarını helâl kıldık; bir de, kendisini peygambere hibe eden ve peygamberin kendisini almak istediği mü'min bir kadını da, -mü'minler için olmaksızın yalnızca sana has olmak üzere-** (senin için helâl kıldık). **Biz, kendi eşleri ve sağ ellerinin mâlik olduğu** (cariyeleri) **konusunda onlar** (mü'minler) **üzerine neyi farz kıldığımızı bildik** (size bildirdik). **Böylelikle senin için hiçbir güçlük olmasın. Allah çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.**

51. **Onlardan dilediğini geri bırakır, dilediğini de yanına alıp-barındırabilirsin; ayrıldıklarından, istek duyduklarına** (dönmende) **senin için bir sakınca yoktur. Onların gözlerinin aydınlanıp hüzne kapılmamalarına ve kendilerine verdiğinle hepsinin hoşnut olmalarına en yakın** (en uygun) **olan budur. Allah, kalplerinizde olanı bilir. Allah bilendir, halimdir.**

52. **Bundan sonra** (başka) **kadınlar ve bunları başka eşlerle değiştirmek -güzellikleri senin hoşuna gitse bile- sana helâl olmaz ancak sağ elinin mâlik olduğu başka. Allah her şeyi gözetleyip denetleyendir.**

49. ayet, nikâh kıyıldığı halde herhangi bir sebeple aralarında cinsel ilişkinin gerçekleşmediği boşanma durumlarında kadınların iddet beklemeden evlenebileceklerini hükme bağlar. Böyle durumlarda kadına zorluk çıkarmamak, onu güzellikle salmak ve onu belli ölçülerde yararlandırmak gerekir. Kadına ödenecek miktar her yörenin geleneklerine, kişilerin sosyal konumlarına ve maddi imkânlarına göre belirlenir ki buna "ma'ruf üzere" denir. Gücü yetenin daha fazlasını vermesi teşvik ve tavsiye edilmiştir. (İddetle ilgili olarak bkz. 2/Bakara, 228, 234- 241; 65/Talak, 1-6).

50. ayet Hz. Peygamber'e özgü evlilik türlerini sıralamaktadır. Buna göre Efendimiz'in nikâhı altında tuttuğu eşleri şu kategorilerde belirlenmektedir:

a) Mehirlerini vererek nikâhı altına alıp kendileriyle evlendiği yani halvette bulunduğu hanımlar;

b) Savaş esiri olarak kendi payına düşen cariyeler,

c) Hz. Peygamber'le birlikte Mekke'den Medine'ye hicret eden yakın akrabası hanımlar: Amcası, halası, dayısı ve teyzesinin kızları.

d) Herhangi bir mihr istemeyip kendilerini Efendimiz'e bağışlamak isteyen, başka bir tabirle nikâhı altında olmak, bu şereften nasip almak ve bu vaziyette ölmek isteyen mü'min hanımlar. Hem bu kategoridekiler hem mihirsiz olarak Efendimiz'in nikâhı altına girmek isteyenler sadece ona özgü bir uygulamadır. Diğer mü'minlerin böyle hakları yoktur.

Belirtmek gerekir ki, Hz. Peygamber (s.a.)'in bu tür evlilikleri 53 yaşından sonraki ömrüne rastlar. İlk evliliğini kendisinden 15 yaş büyük Hz. Hatice ile yapmış, onunla 25 sene mutlu bir evlilik yaşamıştır. Hz. Zeynep ile evlendiğinde de dört hanımı vardı. Bundan sonraki evliliklerinin her biri birer sosyal sebebe ve hikmete mebni olarak olmuştur.

51. ve 52. ayetlerde ağırlıklı ve kabule şayan görünen görüşe göre Efendimiz'in eşleri arasında yaptığı taksimde Yüce Allah onu muhayyer bırakmak-

tadır. O her geceyi bir eşinin yanında geçirirdi, ayet onu muhayyer bıraktığı halde o yine eskisi gibi eşit taksime devam etti. Sadece Hz. Sevde ilerlemiş yaşı dolayısıyla sırasını kendisinden hayli genç olan Hz. Aişe'ye devretti. Efendimiz onlarla halvet içinde olmasa bile hak ve hukuklarının gözetmiş, gönüllerini hoş tutmuş, objektif adaleti korumuştur. (Bkz. 4/Nisa, 3. ayetin açıklaması.) Yüce Allah herkesin -peygamberin de- içinden geçeni bilir. Bu sayılanlar dışında artık diğer kadınlarla evlenmesi yasaktır. Sadece savaş durumu ortaya çıkıp da sağ elinin malik olduğu cariyeler olursa bu müstesnadır.

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ اِلَّا اَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ اِلٰى طَعَامٍ
غَيْرَ نَاظِرِينَ اِنٰيهُ وَلٰكِنْ اِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَاِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا
مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيٖ مِنْكُمْ وَاللّٰهُ لَا
يَسْتَحْيٖ مِنَ الْحَقِّ وَاِذَا سَاَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْـَٔلُوهُنَّ مِنْ وَرَاۤءِ حِجَابٍ
ذٰلِكُمْ اَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللّٰهِ وَلَا
اَنْ تَنْكِحُوٓا اَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهٖٓ اَبَدًا اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيمًا ﴿٥٣﴾
اِنْ تُبْدُوا شَيْـًٔا اَوْ تُخْفُوهُ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٥٤﴾ لَا جُنَاحَ
عَلَيْهِنَّ فِٓي اٰبَاۤئِهِنَّ وَلَٓا اَبْنَاۤئِهِنَّ وَلَٓا اِخْوَانِهِنَّ وَلَٓا اَبْنَاۤءِ اِخْوَانِهِنَّ وَلَٓا اَبْنَاۤءِ
اَخَوَاتِهِنَّ وَلَا نِسَاۤئِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ وَاتَّقِينَ اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٥٥﴾

53. **Ey imân edenler** (rastgele) **Peygamberin evlerine girmeyin,** (Bir başka iş için girmişseniz ille de) **yemek vaktini beklemeyin.** (Ama yemeğe) **Çağrıldığınız zaman girin, yemeği yiyince dağılın ve** (uzun) **söze dalmayın. Gerçekten bu, peygambere eziyet vermekte ve o da sizden utanmaktadır; oysa Allah, hak**(kı açıklamak)**tan utanmaz. Onlardan** (peygamberin eşlerinden) **bir şey isteyeceğiniz zaman, perde arkasından isteyin. Bu, sizin kalpleriniz için de, onların kalpleri için de daha temizdir. Allah'ın Resûlü'ne eziyet vermeniz ve ondan sonra eşlerini nikâhlamanız size ebedi olarak** (helâl) **olmaz. Çünkü böyle yapmanız, Allah katında çok büyük** (bir günah)**tır.**

54. **Bir şeyi açığa vursanız da, saklı tutsanız da; şüphesiz Allah, her şeyi bilici olandır.**

55. **Onlar için babaları, oğulları, kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kadınları ve sağ ellerinin mâlik olduğu** (cariyeleri) **hakkında bir sakınca yoktur.** (Ey Müslüman kadınlar) **Allah'tan sakının. Şüphesiz Allah, her şeye şahit olandır.**

Efendimizle ilgili özel hükümlerin belirtilmesinden sonra genel muaşeret ve adap kuralları vaz'edilmektedir. Çöle bitişik şehir hayatı yaşayan Arapların birçok davranışı bedevice idi. Nihayetinde Arap yarımadasında o zamanlar çöl ile yerleşik hayat arasında ince bir çizgi vardı. Kur'an'ın inişi ve peyderpey İslami hükümlerin hayata geçmeye başlaması "din" temelinde bir "medine" ve elbette bunun somut tezahürü "medeni" hayatın tesisini de sağladı. Tabii ki bu bir anda olmadı, tedrici yöntem takip edildi, yeri ve zamanı geldiğinde inen hükümler düzenleyici roller oynadı.

İşte bunlardan biri de 53-55. ayetlerin altını dikkatle çizdiği yeni hükümlerdir. Araplar alışageldikleri üzere evlere haber vermeden, izin istemeden dalar, yemeğe davet edildiklerinden epey öncesinden gider, yemekten sonra da bir türlü kalkıp evlerine gitmeyi bilmezlerdi. Efendimiz'in evine gidip oturmaları da bu adet üzereydi. Yine Efendimiz, Hz. Zeynep'le gerdeğe gireceği gece yemek vermiş, gelen misafirler uzun uzadıya oturmuş, özellikle üç kişi bir türlü kalkıp gitmeyi akıl edememişlerdi. Bu sıkça ve her evde tekrarlanan bir adet olduğundan inen ayetlerle yeni bir düzenleme getirildi. Buna göre misafirliğe gidenler haber verecekler, kapıda izin isteyecekler, içeri girdiklerinde selam verecekler, yemekten önce gidip ev halkını sıkıntıya sokmayacaklar, yemekten sonra da sabahlara kadar oturup ev halkını rahatsız etmeyecekler. Çünkü ayette açıkça belirtildiği gibi bu kurallara uyulmayacak olursa ev halkı eziyet çekecektir, nitekim Hz. Peygamber dahi bundan eziyet çekiyordu. (Bkz. 24/Nur, 27-31. ayetler.)

Bedevi alışkanlıkları sürdüren insanları yeni bir hayat tarzına alıştırmak kolay değildi. Olay evinde cereyan ettiğinden Hz. Peygamber misafirleri uyarmaya utandı. Bu çerçevede ayet indi, yeni hüküm medeni davranışların yerleşmesinde düzenleyici rol oynadı.

Efendimiz'in hanımları kastedilerek, eğer kendisi evde yoksa ve eşlerinden bir şey istenecek veya bir şey sorulacaksa hanımları perde arkasından cevap vereceklerdir. Tabii ki ayette sözü geçen "perde (hicap)"tan kasıt salt veya mutlaka kumaştan perde değil, her türlü engeldir. Kapı, paravan vs. Yine Araplar izin istemeden eve dalar, içeride bir kadının hangi durumda olabileceğini düşünmezlerdi. Bu düzenlemeden sonra artık kapıdan izin isteyerek bir şey sormaya veya istemeye başladılar. İzin istemeden erkeğin olmadığı bir eve dalmak çeşitli suizanlara, fitnelere sebebiyet verebilir. Elbette herkes kötü niyetli

değil, nihayetinde Allah kimin hangi niyeti içinde barındırdığını herkesten çok daha iyi bilir ama herkesin kalbi için daha temiz ve uygun olan davranış budur. Böyle olmakla beraber işi abartmamak da lazım. Mahremler için söz konusu olan namahremler için söz konusu değil. Yeni gelen hükümlerden söz gelimi babalar, oğullar, kardeşler, yeğenler, kadınlar ve evde sürekli hizmet halinde olan kadın-erkek hizmetliler istisnadır. Bunların her iş için perde arkasından sormaları gerekmez, bu fıtri olmadığı gibi, ev hayatı bakımından da mümkün değildir. Önemli olan Müslümanların Allah'ın koyduğu yasaklardan sakınmalarıdır. Yüce Allah her şeye şahittir.

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَٰٓئِكَتَهُۥ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّۚ يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٥٦﴾

56. Şüphesiz, Allah ve melekleri Peygambere salat ederler. Ey imân edenler, siz de ona salat edin ve tam bir teslimiyetle ona selâm verin.

Hadis kaynaklarına göre bu ayet indiğinde Hz. Peygambere sormuşlar: "Sana nasıl selam vereceğimizi biliyoruz ama sana salat nasıl olacak?" Şöyle buyurmuş: "Namazların son oturuşunda (son tahiyyat) okuduğunuz "salli ve barik" dualarını okuyun, bana salat getirmiş olursunuz." (Buhari, Tefsir, 33/10; Tahiyyat duası için bkz. 24/Nur, 61. ayetin açıklaması.)

"**Salat**" kelimesi dua, namaz, rahmet, destek, yönelmek, Yahudilerin havrası gibi anlamlara gelir. Namazın "salat" olarak isimlendirilmesi, bu en önemli ibadetin hakikat-i halde "dua" olması dolayısıyladır. Ancak kelime nispet edildiği kimselere göre farklı anlamlar kazanır. Allah'a nispet edildiğinde "İlahi rahmet ve yardım", meleklere nispet edildiğinde "bağışlanma (istiğfar)", mü'minlere nispet edildiğinde "dua" manalarına gelir. Fiilin farklı makam ve yönlerdeki anlam ve kuvvet farkı göz önüne alınırsa bu, salatın Kur'ân'daki temsili dil sisteminde yerini bulan; "yardım istemek" terimsel anlamıyla da örtüştüğü görülür.

İbn-i Aşur'a göre sahabe döneminde bizim yaptığımız gibi salat getirilmezdi. Kitapların başına salat ve selam duasının yazılmasına muhtemelen hadisçilerin etkisinde Harun Reşit zamanına başlanmıştır. Sahabiler de Hz. Peygamber'in ismi her anıldığında salat ve selam getirmezlerdi. Ancak hiç değilse hayatta bir kere Hz. Peygambere salat getirmek vaciptir, bu konuda icma vardır. Efendimiz'e kendisinden söz edildiğinde veya yazı yazıldığında başta bir kere salat ve selam getirmek farz-ı kifayedir yani bir kere zikredilmesi yeterlidir.

Dua her zaman faydalı ve güzeldir. Ancak salatın işaret ettiği anlam, Hz. Peygamber'in davasına sahip çıkmak, bunu kalp ve dil ile ikrar edip teyit etmek gibi anlamlara da sahiptir. Bu sayede ona bağlılığımızı ifade etmiş oluyoruz (bkz. 4/Nisâ 65). O da ümmeti üzerinde titrer, her dertleriyle ilgilenir, onlara merhamet eder (9-Tevbe, 99); şefkat kanatlarını onların üzerine gerer (15/Hicr, 88; 26/Şuara, 215). Hz. Peygambere salat ve selam getirmek onun davasına sahip çıkmayı ifade eder; Yüce Allah'ın da salavat ve rahmetinin kulların üzerine olması da, her türlü yardım ve rahmetinin onların üzerine olmasıdır (bkz. 2/Bakara, 157; 33/Ahzâb 33/41-43). Efendimiz (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "**Kim bana bir defa salât ve selâm ederse bu sebeple Allah da ona on misli merhamet eder.**" (Müslim, Salât 11; Ebu Davud, Salat 36; Müsned, III, 83.)

Bu anlatılanlardan şu sonucu çıkarmak mümkün:

a) Allah ve meleklerin peygambere salatı, ona yardım etmeleri, destek vermeleridir. En büyük destek hiç kuşkusuz vahiydir, zira her zor anında vahiy inip Efendimiz'e muazzam destek vermiştir. Bedirde meleklerin rolü de bu çerçevede ele alınabilir.

b) Mü'minlerin peygambere salat ve salavat getirmeleri onun hatırasını büyük ve içten ihtiramla anıp dile getirmeleri ancak bundan da çok daha önemlisi tebliğ ettiği dini güçlerinin yettiği her alanda ve konuda yaşanır hale getirmeleri, onun davasına sahip çıkmalarıdır.

c) Her gerekli yerde Efendimiz'e salavat getirmek onun tebliğ ettiği dine mensubiyeti ve sürekliliği ifade eder. Aynı zamanda varlıkta güvenlik telkin eden sapasağlam bir aidiyet duygusunu kazandırır ki, bu mensubiyet ve aidiyet bir yandan dünyevi manada evrensel/cihanşümuldür –çünkü dünyanın her bölgesindeki Müslümanlar salavatla Efendimiz'e ve davasına aidiyetlerini ve mensubiyetlerini dile getirirler– diğer yandan uhrevi bakımdan ebediyete bakar. Selam ve salavat hem her seferinde bize Efendimiz'i ve davasını hatırlatır hem bizi bu dünya arenasında Efendimiz'in elimizden tutmasının, bizim onunla bağ kurmamızın duası, temennisi ve teyidi anlamına gelir.

Bu manada "salat" ile "salavat" arasında herhangi bir zıtlık veya çelişki yoktur. Sorun şu ki, Müslümanlar "salat"ı bir kenara bırakıp bir ritüele çevirdikleri "salavatlar"la yetinmekte, dinlerine pratik hayatlarında sahip çıkmadan sözlü ritüellerle görevlerini yerine getirdiklerini düşünmektedirler. (Bkz. 2/Bakara, 157; 19/Meryem, 84, 103.)

إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا ﴿٥٨﴾

57. **Gerçek şu ki, Allah'a ve elçisine eziyet edenler; Allah, onlara dünyada ve âhirette lânet etmiş ve onlar için aşağılatıcı bir azap hazırlanmıştır.**

58. **Mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara irtikâp etmedikleri** (bir suç) **sebebiyle eziyet edenler ise, gerçekten bir iftira ve açık bir günah yüklenmişledir.**

57. ayetin Efendimizin Hz. Zeynep'le evlenmesi dolayısıyla münafıkların sebebiyet verdikleri dedikodu ve karalama kampanyasıyla ilgili olduğu söylenmiştir. İniş sebebi bu olmakla beraber kıyamete kadar onu küçük düşürmek isteyenler, ona hakaret edenler, aziz hatırasına saygı göstermeyenlerle de ilgili olduğu açıktır.

Ancak peygamberden önce "Allah'a eziyet"ten söz edilmektedir. Tabiin müfessirleri, kişi taştan veya tahtadan put-heykel yonttuğu zaman Allah'a eziyet etmiş olur demişlerdir. Sahihayn ve diğer hadis kitaplarında yer alan kudsi bir hadise göre, Allah'a eziyet "dehre/feleğe sövmek"tir: "Âdemoğlu dehre (feleğe) sövmekle beni incitmiş olur. Felek benim. Gece ve gündüzü ben kendi kudret elimle döndürürüm." (Buhari, Tefsir, Sûre, 33; Tevhid, 35; Müslim, Elfaz, 2,3; Ebu Davud, Edeb, 169; Müsned, II, 238.)

Şüphesiz hiçbir insan veya yaratılmış varlık Allah'a eziyet edemez, kimsenin buna gücü yetmez. Allah varlıklardan müstağnidir, kudret ve izzet O'nundur. Buradaki ifade mecazidir; gündelik dilde "Bu yoksula veya zayıf şahsa eziyet edersen Allah'ın gücüne gider" dememiz gibidir. Bir kudsi hadiste hastayı ziyaret etmenin Allah'ı ziyaret etmek, ihtiyacı olana karz-ı hasen de yani faizsiz borç vermenin Allah'a borç vermek olarak nitelendirilmesi bunun gibidir. En doğrusunu Allah bilir!

Peygambere eziyete gelince; Hz. Peygamber (s.a.) Müslümanlar için azizdir, en yüksek ihtiram ve muhabbet makamındadır. Allah'ın son elçisidir, bu yüzden kim onun hatırasına saygısız davranacak olursa dünyada ve ahirette lanete uğrar, Allah'ın rahmetinden kovulmaya müstahak olur, ahirette de kendisi için aşağılatıcı bir azap hazırlanır. (Bkz. 9/Tevbe, 61.) Hz. Peygambere hakaret söz, düşünce ve ifade özgürlüğüne dâhil olmaz; ona söz, yazı, karikatür,

roman, sinema filmi veya başka bir yolla hakaret etmek Müslümanların haklı tepkisine yol açar. (Bkz. 5/Maide, 57-58. ayetlerin açıklaması.)

Erkek olsun kadın olsun, mü'minlere irtikâp etmedikleri bir suçu isnat etmek, haklarında olmadık yakıştırmalarda bulunmak, dedikodular, söylentiler üretmek de onları incitmektir. Çünkü birinin ismini kirletmek onun şeref ve izzetiyle oynamakla aynı anlama gelir. Bu ayet mü'minlerin saygın kimseler olduklarını, şeref ve isimlerinin ihtirama layık olduğunu, hak ve hukuklarının korunduğunu ve bunun herkesin görevleri arasında yer aldığını göstermektedir. İnsan Allah tarafından kerem sahibi kılınmıştır; mü'minler de konulmuş bulunan İlahi Hukuk'un koruması altındadırlar. Basit bir dedikodu diye onlara iftira atmak veya suç isnat etmek onları incitir, bu ise yüce Allah katında bir iftira ve açık bir günahtır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزْوَٰجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَآءِ ٱلْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِن جَلَٰبِيبِهِنَّ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰٓ أَن يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٥٩﴾

59. Ey Peygamber, eşlerine, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına dış elbiselerinden (cilbablarından) **üstlerine giymelerini söyle; onların** (özgür ve iffetli) **tanınması ve eziyet görmemeleri için en uygun olan budur. Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.**

Nur, 31. ayet "himar" terimiyle başörtüsü hükmünü getiriyor, bu hükümle zaten başını örten kadınların boyunlarını, omuz ve göğüslerini de başörtülerini salarak örtmelerini emrediyordu. Bu, evin içinde veya dışında, aralarında nikâh bağı olmayan kişilerle ilgili olarak her durum için söz konusudur. Bu ayette ise "**cilbab**" ile "dış elbise" ve kadının evin dışına çıkması durumunda uyması gereken hükmü dile getirmektedir.

Hitap doğrudan Peygamberedir. Hz. Peygamber (s.a.)' önce eşlerine ve kızlarına, sonra da mü'min kadınlarını tümüne, evin dışına çıktıklarında üzerlerine 'dış elbiseleri'ni almalarını bildirecektir. Hükmün yerel veya dönemsel olduğu söylenemez, zira bütün mü'min kadınlar söz konusudur. Bu düzenlemeye göre kadınlar dışarı çıktıklarında üzerlerine dış elbiselerini alacaklardır. Fakat öncelikle hükmü yerine getirecek olan Hz. Peygamber'in eşleridir, önce onlar örtünecek, sonra diğer mü'min kadınlar ve kızlar emri yerine getireceklerdir.

Kaynaklar bu ayetin, Medine'de Hicri 5 veya 7. yılda indiğini kaydeder. İslamiyet'ten önce Arap kadınları erkeklerden sakınmaz, cariyeler gibi örtün-

mezlerdi. Bu, bazen cariyelere karşı sergilenen uygunsuz davranışların özgür kadınlara karşı da sergilenmesine yol açıyordu. Kadınlar herhangi bir sebeple evin dışına çıktıklarında, bu tür cinsel tacizlere uğruyorlardı. Belirgin bir dış elbise giydiklerinde ise bu onların cariyelerden ayırt edilmelerini sağlıyor, böylelikle kendini bilmez erkeklerin saldırılarından korunmuş oluyorlardı. Ayetin inişine takaddüm eden günlerde benzer taciz ve sarkıntılık olaylarında belirgin bir artış olmuş, bu da çeşitli şikâyetlere konu olmuştu. Ayet bu şikâyetler üzerine indi. Bu da gösteriyor ki, dış örtü manasında cilbab, Arapların bildiği ve kullandığı bir giysidir. Bu ayetin inmesiyle, özgür kadınlar cariyelerden kesin bir biçimde ayrılmış oldular.

Ayette "dış elbise" olarak çevirdiğimiz kelime "**cilbab** (çoğulu celabib)", tepeden tırnağa, baştan ayağa veya elbisesi üzerine kadının giydiği her giysiye denir. Müfredat'ın sahibi, cilbabın "kadının hem başını hem göğsünü kendisiyle örttüğü geniş-bol giysi olduğunu" söyler. Abdullah ibn Abbas (ö.68/687) ve Abdullah ibn-i Mes'ud (ö. 32/652) gibi önemli iki sahabeye göre cilbab, bedenin üst kısmını örten giysi veya örtüdür (rida). Kurtubi, cilbabın başörtüsünden daha geniş-bol olan giysi olduğunu söyler.

Cilbab, sadece sosyal statü farkını belli eden bir giysi değil, aynı zamanda "cinsellikle ilgili illet"e de işaret eder. Zira yaşlılığı dolayısıyla ay hali kesilmiş veya evlenme isteği ve durumu kalmamış kadınlara dışarı çıkarken cilbab giyme mecburiyeti yoktur (Bkz. 24/Nur, 60.) Demek ki söz konusu dış elbise bedenin cinsel mesaj verme özelliklerini gizlemeye matuf olarak emredilmiş bulunmaktadır. Bu sayede kadın iç elbisesini yani evde rahatça giydiklerini, dolayısıyla bedenini ve vücut hatlarını gizlemiş olur. Bugün Araplar cilbaba "abaye" derler. Ferace, çarşaf, pardösü, manto vb. giysiler de cilbab hükmündedir. Cilbabtan kasıt ev kıyafetini ve bedenin hatlarını örtmek ise ferace, abaye, pardösü veya manto da aynı işlevi görür. Herkes kendi ülkesinin, ikliminin özelliklerine göre bir cilbab giyebilir.

Cilbabın bir gözü veya yüzü örten 'peçe' anlamına geldiğini söyleyenler varsa bile, Nur, 31. ayetin tefsirinde açıkça gösterildiği üzere, "hımar" ile kastedilen, başörtüsünün boyun ve göğüslerin üzerine sarkıtılması olup, "yüz ve eller" bundan istisna tutulmuştur. (Bkz. Ebu Davud, Libas, 31.) Ev veya akraba ortamında yüzünü yabancı erkekten saklamayan kadının, evin dışına çıkınca yüzünü örtmesi pek makul görünmüyor.

Cilbab, kadının bedenini göz veya sözle olabilecek muhtemel saldırılara karşı koruyan bir kalkan gibidir. Hükmün iki illete dayandığını söylemek mümkün:

a) Mü'min kadınların toplumsal hayatta bu özellikleri yani giyim-kuşamları ile "tanınma"ları;

b) Cinsel amaçlı göz veya fiili taciz ve saldırılara karşı korunmaları.

Ayetin indiği Arap toplumunda, örtünmeyen cariyeler ve kadınlar, çeşitli tacizlere maruz kalırlardı. Bunlar çoğu zaman göz veya sözle ya da fiili saldırılar şeklinde idi. Bu hükümle mü'min kadınlar açık bir biçimde diğerlerinden ayrılmış oldu. Böylece örtüsüyle yani tesettürlü olarak dışarı çıkan bir kadının özgür olduğu, cinsel saldırı ve tacizlere açık olmadığı mesajı verilmiş oldu. Bu, tabii ki bir yönüyle saldırılara karşı koruyucu bir önlemdi ama aynı zamanda sebebin hususiliği üzerinden genel bir hüküm vazedilerek, bundan böyle yani kıyamete kadar ve dünyanın hangi bölgesinde olursa olsun mü'min kadınların "öylece tanınmaları"nın (en yu'rafne) sembolü oldu, kimlik beyanlarının ifadesi yerine geçti, toplumsal hayatta görünürlüklerinin tarzı olarak belirlendi.

İlletlerin değişmesiyle hükümlerin de değiştiğini öne sürenlerden bazılarına göre, ayetin indirildiği dönemde kadınlar, geleneksel kıyafetleriyle yani bedenlerinin bazı bölgelerini açıkta gezdiklerinde kem gözlü erkekler tarafından kendilerine yöneltilen şehvet dolu bakışlar, sözlü tacizler veya fiili sarkıntılıklar sonucu eziyet görüyorlardı. Bugünse çeşitli faktörlerin araya girmesi, cinsellik ve beden algısının değişmesi veya konuyla ilgili çıkan yasalar dolayısıyla artık kadın etek-bluz, pantolonlu ve başı açık gezdiği için rahatsız edilmiyor. Şu halde artık başörtüsü takması veya bir dış elbise ile sokağa çıkması gerekmez; bu durumda hüküm değişmiştir. Hatta bazı uç gruplara göre, kadının cinsel organlarını örtmesi bile kâfidir, eğer ta'cize uğrayıp "eziyet" görmüyorsa, bedenin çıplaklığı haram olmaktan çıkmıştır. Başörtüsünün veya bedenin örtülmesinin amir hüküm olmadığını öne sürenlere göre, hükmün illeti "kadının eziyet" görmesidir; bugün eziyet görmediğine illet değişmiş olduğundan hüküm de değişmiştir.

Bu mantıklı bir gerekçe olmaktan uzaktır. Çünkü algısı değiştiği öne sürülen beden ve beden-cinsellik ilişkisinin kendisi göreceli dir. Sözgelimi, dizlerine kadar bacakları, omuzlarına kadar kolları ve boynu ile saçları açıkta gezen bir kadının, çevresindeki erkeklere iştah uyandırıcı cinsel mesajlar vermediği söylenemez. Ancak tabii ki mesajın şiddetine göre erkeğin ilgi derecesi değişebilir ve nitekim bu türden giyimin genel adet halini aldığı toplumlarda kadının vücudundan zevk alma olayı gözle sınırlı kalabilir. Biz kadına birilerinin laf atmasını bir rahatsızlık yani "eziyet" sebebi düşünebiliriz. Ama öyle olmasa bile, mü'min ve iffetli bir kadın ısrarlı kötü bir bakıştan da rahatsızlık (eziyet) duyabilir. Bu, kadının bedenini ve cinselliği hangi düzeyde ve yoğunlukta algı-

ladığına bağlı öznel bir durumdur. Şâri', bu türden gözle bakışı bile Müslüman kadına rahatsızlık verici sebep görmüştür. Ancak mesele bundan ibaret de değildir; ayetin lafzında yer alan hükümde "bir diğer illet" daha var ki ikincisinden önemlidir. O da "**tanınma** (yu'rafne)" illetidir.

"**Tanınma**"nın mümkün olan tek biçiminin bu tarz yani başörtüsü veya tepeden tırnağa dış elbise olduğunu söylemek tabii ki mümkün değildir. Şu veya bu sebepten başını örtmeyip/örtemeyip iffetli olan nice mü'min kadın vardır. İffetli bir kadın, başı açık olsa da hal ve tavırlarından, sergilediği kişilik profilinden, konuşmasından, mesafeli davranış biçiminden anlaşılabilir. Mü'minler hem iffetli duruş ve davranışları hem "alınlarındaki secde izleri"nden (48/Fetih, 29) tanınırlar. Ancak ayet, "**tanınma**"nın "en uygun, en ideal ve kabule şayan (edna en yu'rafne) olanın başörtüsü ve cilbab olduğunu belirtmektedir.

Ayette geçen "**tanınma**" a.r.f. kökünden örf, ta'rif, arif, ma'ruf, marifet, muarefe, tearuf ve irfan'la aynı aileden olan meçhul fiildir. Dolayısıyla kültür ve sosyal davranışla yakından ilgili olup tam anlamıyla "**kimlik**"le yakından ilgilidir. Toplumların sosyal davranış kalıplarında çoğunlukla kimlikler sembollerle ifade edilir ve yaşatılır. Bir toplumda başkalarıyla (Hıristiyan, Yahudi, Budist, Deist, Ateist vs.) bir arada yaşama durumunda olan Müslüman kadınların görünür kimliklerinden en önemli ve en başta geleni başörtüleridir. Bu herhangi bir siyasi veya başka atıfları olan bir simge değil, doğrudan dini vecibeyi açığa çıkaran bir şiardır. Bu özelliğiyle başörtüsü, Müslüman kadını Müslüman olmayandan ayıran bir alamet-i farika, ayırt edici bir semboldür. Dolayısıyla Kur'an'a göre kimlik ile sembol arasında böyle sıkı ve vazgeçilemez bir bağ kurulduğundan, illet ebedi olarak devam eder ve hükme zorunlu olarak bağlı ve bağımlıdır. Başörtüsü hem dini bir vecibe hem bir şiarın açığa taşınması yani ifade özgürlüğüdür. Kadın, dişiliğinden dolayı ister eziyet görsün görmesin, Müslüman olması hasebiyle başını örter, tepeden tırnağa vücudunun hatlarını göstermeyen bir dış elbise ile kamusal alanlara çıkar.

Bazıları Müslüman kadınların zamanın değişmesiyle kendilerine yeni bir kimlik aracı bulabileceklerini öne sürebilir. Bu elbette saçma bir varsayımdır. Öyle de olsa, buna hukuki bir dayanak bulunamaz, çünkü bizzat Allah, mü'min kadınlara tesettürle tanınmalarını murat etmiştir. Sonuç olarak, bu ayette yer alan illetin hükme sonsuza kadar bağlı olduğunu söyleyebiliriz.

Fakat illeti dolayısıyla kendisi de baki olan başörtüsü hükmünün ancak ayetin indiği toplumda kadınların dışarı çıkarken üzerlerine attıkları yerel/yöresel "cilbab" ile yerine getirilebileceği öne sürülemez. Çünkü Hüküm Vasatı açısından bakıldığında, "cilbab"ın o dönem Arap kadınlarına özgü vücudu

tepeden tırnağa örten geleneksel/yöresel bir giyim olduğu görülür. Giyimde ise etkileyici faktör, toplumların yerel gelenekleri, folklorları, iklim şartları ve kendilerine özgü tarih içinde geliştirdikleri estetik anlayışlarıdır. Bir Müslüman toplumdaki kadınlar, kendi yörelerinin veya ülkelerinin zevk ve estetik beğenilerine göre cilbab giyer, başka toplumların giyim-kuşamlarına zorlanamazlar. Bu bizatihi İslam içinde giyim-kuşamda çeşitlilik ve aynı zamanda zenginliktir. Bütün kavimlerin Müslüman kadınları Araplar, Türkler veya başka toplumların kadınları gibi giymeye zorlanamazlar. Bu, tamamen toplumların beğenilerine bırakılmış bir tercihtir. Bir Kürt kadını bedenini birkaç parça dış elbise ile örterken, Hindu kadın hayli bol/şalvarsı pantolon üzerine uzun tunik giymek suretiyle örter. Her iki dış elbise de cilbabla aynı işlevi görür. Asıl olan örtülmesi gereken yerlerin (avret) örtülmesidir.

Örtüyü öngören Nur, 31 ve Ahzap, 59. ayetlerin tefsirinde anlatılanlar, İslam bakış açısından bedenin merkezi bir öneme sahip olduğunu gösteriyor. Ayetlerin bizi miladi 7. yüzyıl Arap toplumuna götürdüğünü, bu hükümlerin o dönem insanların davranışlarıyla ilgili sınırlı olduğunu sanmak yanlıştır. Söz konusu olan insanın, erkek ve kadının bedenidir. 7. yüzyılda Araplar, yasak dinlemeden gayrimeşru cinsel ilişkilerde bulunur, bedenlerini diledikleri gibi bir haz ve zevk aracı olarak kullanırlardı. Ancak yine de içlerinde bir ses, bu yaptıklarının 'doğru' olmadığını söylüyordu. Bu yüzden gündüz vakti erkekler, gece vakti kadınlar Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ederlerdi. Düşüncelerine göre, "içinde günah işledikleri elbiselerle tavaf yapmaları" Ev'in kutsallığına aykırıydı.

Giyim kuşamın kişilik yanında insanın dini ve inançları, dolayısıyla yaşama biçimiyle yakından ilgili olmadığını söylemek mümkün değildir. Elbiseyi gerçek ve fonksiyonel amacına göre giymek gerekir: "Kim dünyada şöhret için elbise giyerse, Allah ona kıyamet gününde zillet elbisesini giydirir." (Ebu Davud, Libas, 5.) Şevkani, başkalarına çekici görünmek içilen giyinen elbisenin bu kapsamda olduğunu söyler. Bu da başörtüsü veya tesettürün modaya, piyasa kapitalizminin tüketim çarkına alet edilmeyeceğini göstermektedir.

Elbise, tabii ki en başta ve öngörüldüğü tarzda bedeni örtmeli, bedeni her türlü dış saldırıya karşı korumalıdır. Peygamber Efendimiz (s.a.), "Giyinik çıplaklar"ın, "insanları kırbaçlayanlar"la aynı kefede suçlu olduklarını söyler. "Başkalarını da kendileri gibi 'giyinik çıplak' olmaya zorlayanlar da aynı durumdadır ve bunlar cennetin kokusunu almayacaklardır." (Müslim, Cennet, 52; Libas, 125.) Başını örtüp de daracık pantolon giyip dışarı çıkanlar tesettür vecibesini yerine getirmiş olmazlar, Efendimiz'in buyurduğu üzere "giyinik çıplaklar" hükmüne dâhil olurlar.

Kur'an her iki cinsin bedenini söz konusu gayrimeşru ilişkilere kapatarak koruma altına almış oluyor. Modern bakış açısından beden bireye aittir ve kişi bedeni üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunma hakkına sahiptir. Oysa İslam'a göre bedeni yaratıp tesviye eden, ona ruh katan Allah'tır, o halde beden gerçek Yaratıcısı ve Sahibinin emrettiği çerçevede kullanılmalıdır. Hayat da beden de Allah'a aittir. Bu yüzden bedenin kullanımı çerçevesinde "**zina**" yasak olduğu gibi "**intihar**" da yasak (haram)tır. Zina, bedenin, Yaratıcısının rızası dışında yani gayr-ı meşru biçimde kullanılması; intihar, canı gerçek Sahibe'nin izni olmadan alma teşebbüsüdür. Bedeni temiz tutmak (taharet ve tathir), sağlığıyla ilgilenmek, zararlı tesirlerden uzak tutmak ve Allah'a kullukta kullanmak gerekir. Tesettür bunun gereklerinden biri olup, insanın iffet ve temiz bir kişilik sahibi olmasını sağlar.

Bedenin örtünmesi (setr) cennetteki ilk halimize kadar gider. Cennette Âdem ve Havva, yaşıyorken, Şeytan onları cennetten kovdurmanın bir aracı olarak kendilerine avretlerini göstermiş oldu. Kur'an onların çocuklarına yani bizlere aynı hataya düşmeme uyarısını yapmaktadır (7/A'raf, 22.) "Ey Âdemoğulları, biz sizin çirkin yerlerinizi örtecek bir elbise ve size ,'süs kazandıracak bir giyim' indirdik. Takva elbisesi daha hayırlıdır" (7/A'raf, 26.) Takvayı kuşanıp onunla donanmak nihai gayedir. Ancak beden korunmadıkça, bedenin örtülmesi gereken yerleri örtülmedikçe "**takva elbisesi**"ne sahip olmak mümkün değildir. Bu yüksek bir bilinç halidir: "Her mescid yanında ziynetlerinizi takının" (7/A'raf, 31.)

Üzerinde önemle durulan örtü (tesettür) vecibesinin birçok hikmeti ve faydası vardır. En önemli hikmetlerinden biri kadını toplumsal ve kamusal hayatta kişilik sahibi kılıp, dişiliğini özel-mahrem alana çekmektir. Tesettürle kadın dişiliğini geri çeker, kişiliğini öne çıkarır. (Bkz. Ali Bulaç, Kadını Kim Örttü? İstanbul-2014.)

"**Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.**" Ayetin sonuna gelen bu ifade son derece dikkat çekicidir. Elmalılı ayetin üç ayrı anlamına dikkat çeker: İlki, eğer hayatının bir döneminde kadın başını örtmüş yani İslami tesettüre girmişse, geçmişteki hayatı için derin bir rahatsızlık içine girmesine gerek yoktur; Allah bağışlayıcıdır, esirgeyicidir. İkincisi, Allah, "himar" (24/Nur, 31) ve "cilbab" (33/Ahzab, 59) ayetleriyle örtü/tesettür hükmünü vermekle kadınları bağışlamış, esirgemiş; böylelikle onları ve bedenlerini salt bir cinsel obje olmaktan korumuş, namus ve masumiyetlerini güvence altına almıştır. Üçüncüsü, örtü ve tesettür belli sınırlarda tutulmalıdır, hiçbir şekilde aşırıya gitmemek, kadına hayatı zehir etmemek gerekir. Kadın, örtü ile adeta dış dünyaya çıkmanın vizesini

almış oluyor. Onu sarmalayıp sıkıntı içine sokmak, her fiil ve davranışında onu şüphe altına sokmak doğru değildir, Allah çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.

لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٠﴾ مَلْعُونِينَ أَيْنَ مَا ثُقِفُوا أُخِذُوا وَقُتِّلُوا تَقْتِيلًا ﴿٦١﴾ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٦٢﴾

60. **And olsun, eğer münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve şehirde kışkırtıcılık yapan** (yalan haber yayan)**lar**(bu tutumlarına) **bir son vermeyecek olurlarsa, gerçekten seni onlara saldırtırız, sonra orada seninle pek az** (bir süre) **komşu kalabilirler.**

61. **Lânete uğratılmışlar olarak; nerede ele geçirilseler yakalanırlar ve öldürüldükçe** (sürekli) **öldürülürler.**

62. (Bu,) **Daha önceden gelip-geçenler hakkında** (uygulanan) **Allah'ın sünnetidir. Allah'ın sünnetinde kesin olarak bir değişiklik bulamazsın.**

İslam Medine'de yerleştikçe münafıklar bundan rahatsız oluyordu. Bedir savaşı ve arkasından Uhud'dan sonar ümitlerini yavaş yavaş kaybetmeye başlamışlardı ama tabii ki huzursuzluk çıkarmaya, fitne üretip kışkırtıcılık yapmaya devam ediyorlardı. Kadınları taciz edici olayların ardı arkası kesilmiyordu, özellikle akşamüstü karanlığın çökmesiyle hacetlerini karşılamak üzere evlerinden dışarı çıkan kadınlara hem münafıklar hem yeterince inen hükümleri içselleştirmeyenler yani ayetin tanımlamasıyla "**kalbinde hastalık olanlar**" onlara laf atıyor, çirkin hareketlerde bulunuyorlardı (İbn-i Kesir). Bir de bunlara şehir dışında görev yapan seriyyelerle ilgili moral bozucu haberler yayıyor, düşman birliklerinin saldırıya geçtiklerini etrafa yayıyor, böylelikle toplumda moral çöküntüsüne sebep oluyorlardı. Muhammed Hamidullah, Medine'de bazı gayrimüslimlerin hayali aşk şiirleri yazarak Hz. Peygamber'in yakınlarına sinsice göndermelerde bulunduklarını söyler ki, bu açıkça bir ahlaksızlıktı. Bunların yaptığını ayet "**ircaf**" ile ifade etmiştir ki, "recefe"den anlamı toplumda sarsıntı yapacak şekilde tahrik ve kışkırtmalarda bulunmaktır. Elmalılı, bunların Medine ve çevresindeki Yahudiler olduğunu söylüyor.

Muhammed Esed ise "59. ayetteki bilinçli müphemliğin bu ayetlerle açıklığa kavuştuğunu, dolayısıyla "üstlerine dış kıyafetlerini alsınlar (cilbab)"

hükmünün zaman ve mekân üstü olmayıp zamanın ve sosyal çevrenin sürekli değişmesi karşısında uyulması gerekli bir rehber anlamı taşıdığını" öne sürmektedir. Bunun usul açısından tutar tarafı yoktur, zira ayetlerin inişine sebep teşkil eden özel/dönemsel olaylar "illet" değildirler, illetin anlaşılmasında yardımcı unsurlar olarak rol oynarlar.

Bu ayetler kümesi üç zararlı unsura işaret etmektedir: Münafıklar, imanı ve İslami hükümleri henüz kalplerinde içselleştirememiş kimseler ve günaha eğilimli olanlar. Her üçü sosyal huzur ve barışı bozmakta, siyasi birliği çözmeye sebep olmaktadırlar. Bunlara karşı Hz. Peygamber'e saldırıya geçme izni verilmekte, onlara ciddi ikazlarda bulunulmaktadır: Sinsi ve yıkıcı faaliyetlerinden vazgeçmeyecek olurlarsa sürgüne gönderileceklerdir. "**Sonra orada seninle pek az** (bir süre) **komşu kalabilirler**" demek, durumları ayan beyan ortaya çıkıncaya kadar Medine'de kalabileceklerine işaret etmektedir. Diğer bir ceza –takdire göre– ölüm cezası da olabilir. Ebussuud Efendi, 62. ayetin "**yani** (Bu,) **Daha önceden gelip-geçenler hakkında** (uygulanan) **Allah'ın sünnetidir. Allah'ın sünnetinde kesin olarak bir değişiklik bulamazsın**" ifadesinin geçmişte peygamberlerin de hep bu teamülü takip edip sosyal barışı ve meşru siyasi birliği bozmaya çalışanların ölümle cezalandırıldıklarına işaret ettiğini söylemektedir.

Burada ilginç bir soru ortaya çıkmaktadır: Kamuoyunun haber alma hakkı, magazin medyasının işinin bu olması denerek, toplumda kamusal kimlikleriyle tanınan insanların özel hayatı ve aileleriyle ilgili olur olmaz bilgi ve haberlerin yayılması ifade özgürlüğü olarak görülebilir mi?

يَسْـَٔلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ
السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا ﴿٦٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ وَاَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا
﴿٦٤﴾ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٦٥﴾ يَوْمَ تُقَلَّبُ
وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا اَطَعْنَا اللّٰهَ وَاَطَعْنَا الرَّسُولَا ﴿٦٦﴾
وَقَالُوا رَبَّنَا اِنَّا اَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَاَضَلُّونَا السَّبِيلَا ﴿٦٧﴾ رَبَّنَا اٰتِهِمْ
ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا ﴿٦٨﴾

63. İnsanlar, sana kıyâmet-saatini sorarlar; de ki: "Onun bilgisi yalnızca Allah'ın katındadır." Ne bilirsin; belki kıyâmet-saati pek yakın da olabilir.

64. Gerçekten Allah, kâfirleri lânetlemiş ve onlar için 'çılgın bir ateş' hazırlamıştır.

65. Orada ebedi olarak kalıcıdırlar. Onlar ne bir veli, ne bir yardımcı bulamayacaklardır.

66. Yüzlerinin ateşte evrilip çevrileceği gün, derler ki: "Eyvahlar bize, keşke Allah'a itaat etseydik ve Resûl'e itaat etseydik."

67. Ve dediler ki: "Rabbimiz, gerçekten biz, efendilerimize ve büyüklerimize itaat ettik, böylece onlar bizi yoldan saptırmış oldular."

68. "Rabbimiz, onlara azaptan iki katını ver ve büyük bir lânet ile lânet et."

63. ayet insanın kozmik düzenin altüst olması demek olan kıyametin kopuş zamanıyla ilgili merakına işaret etmektedir. Hayatta iken bu soru Efendimiz'e sorulmuştur. Ayet, bu konuda kendisinin de herhangi bir bilgiye sahip olmadığını, ne zaman kopacağını Allah'tan başka kimsenin bilmediğini söylemesini emretmektedir. (7/A'raf, 187.) Kim bilir belki de pek yakındır, biraz sonradır. Önemli olan ne zaman kopacağı değil, kopuşundan sonra ortaya çıkacak olan trajik durumdur. Kendilerine bir sınav ve ahlaki olgunlaşma fırsatı olarak verilen dünya hayatını heba edip bu yüzden Allah'ın lanetine uğramış inkârcılara çılgıncasına tutuşup yanan ateş hazırlanmıştır. Orada ebedi kalacaklardır. Yardımlarına yetişecek kimseyi bulmayacaklardır. Ateşte yandıkça derin pişmanlıklar duyacak, keşke dünya hayatını sorumsuzca, umursamazca yaşamayıp da Yüce Allah'ın emirlerine itaat etseydik, elçileri aracılığıyla bildirdiği hükümlere göre hayatımızı düzenleyebilseydik diyeceklerdir (4/Nisa, 173).

Bu gibi bahtsızları yanılgıya düşüren amil ulularına, efendilerine, büyüklerine uyup doğru yoldan çıkmış olmalarıydı. Bunlar toplumsal duruma göre farklı profillerde kişiler veya zümreler olabilirler. Toplumda ileri gelenler, eşraf ve ayan, iktidar seçkinleri, aydınlar, ulu önderler, aşiret ve kabile reisleri, ağalar, paşalar, aile büyükleri, sosyal bilimciler, kanaat önderleri, topçu-popçu sanatçılar, yazarlar, aydınlar, parti veya örgüt başkanları vs. Bu demektir ki, hesap günü insanların şu veya sebeple başkalarına uyup inkâra ve günaha sürüklenmiş olmaları onları kurtarmaya yetmeyecektir. (2/Bakara, 166-167; 28/Kasas, 63.) Çünkü insana yüce Allah temiz fıtrat, selim akıl, muhasebe ve muhakeme gücü, seçme özgürlüğü ve irade vermiş, üstelik bu insani melekeleri nasıl ve nerede kullanacağına ilişkin de elçiler göndermiş, aydınlatıcı kitaplar indirmiştir. Böylesi trajik durumda önde gelenlerin arkasından gidip ebedi hayatlarını tehlikeye atanların söyleyebilecekleri şey, Yüce Allah'ın söz konusu

saptırıcı liderlere iki kat ceza vermesini ve ağır bir biçimde lanet etmesini istemeleri olacaktır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا ۚ وَكَانَ عِندَ اللَّهِ وَجِيهًا ﴿٦٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾

69. **Ey imân edenler, Musa'ya eziyet edenler gibi olmayın ki sonunda Allah onu, demekte olduklarından temize çıkardı. O, Allah katında vecihti.**

70. **Ey imân edenler, Allah'tan sakının ve sözü doğru söyleyin.**

71. **Ki O** (Allah), **amellerinizi ıslah etsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve elçisine itaat ederse, artık o en büyük kurtuluşla kurtulmuştur.**

69. ayet 60. ayette zikri geçen "**kalplerinde hastalık olanlar**"a ve "**şehirde yalan haber yayıp** (dezenformasyon) **kışkırtıcılık yapanlar**"a açıklık getirmektedir. Bunların münafıklarla ve şehrin çevresinde toplanmış Yahudilerden başka, onların misyonlarına yakın faaliyet gösteren Müslümanlar oldukları anlaşılıyor. Zira Musa aleyhisselâma eziyet edenler onun kavminden kimselerdi yani Firavun ve adamları değildi. Yüce Allah Müslümanları, imanlarına ciddiyetle sahip çıkıp onları Hz. Musa'ya çektiren İsrailoğullarına benzemekten kaçınmalarını emretmektedir. Kavmi Hz. Musa'ya çeşitli iftira ve isnatlarda bulunuyor, üzüyordu. Tefsirlerin yer verdiği bilgilere göre Hz. Musa ile çekişen bazıları onun vücudunda kusurlar, bulaşıcı hastalıklar olduğunu etrafa yayıyorlardı. Başka bir görüşe göre Karun, Hz. Musa'yı tuzağa düşürmek amacıyla bir hayat kadını ile anlaşmış, bu konuda çeşitli çirkin söylentiler üretilip yaymış ancak daha sonra meselenin iç yüzü anlaşılmıştı. Diğer bir görüşe göre, onu Tur dağında vefat eden Harun aleyhisselâmı öldürmekle suçlamışlardı. Bu vb. komplo ve iftiralar Hz. Musa'yı itibarsızlaştırmayı hedefliyordu. Hâlbuki Yüce Allah katında o itibarlı, değeri ve mevkii yüksek, şahsiyet sahibi, seçkin biriydi. Zaten Hz. Musa'nın "**Ulu'l-azm**" peygamberlerden biri olması onun itibarlı olmasına yeter.

Efendimize eziyet vermek isteyenler de, Zeyd'in boşamasından sonra halasının kızı Zeynep'le evliliğini dillerine dolayıp etrafa "*Muhammed evlat-*

lığının karısıyla evlendi" türünden incitici dedikodular yaymaya çalışıyorlardı. Daha önce Hz. Aişe ile ilgili "**ifk olayı**" da benzer rahatsızlıklara yol açmıştı; hatta bu ayetin İfk olayıyla ilgili olduğunu söyleyenler de vardır. Ancak Allah nasıl Musa aleyhisselâmı temize çıkardıysa Hz. Peygamber'i de temize çıkardı.

Yalanın mesafesi bir karıştır; yalancının mumu yatsıya kadar yanar. Hakikat eninde sonunda ortaya çıkar. Mü'minlere yakışan Allah'tan sakınıp sözün doğrusunu söylemek; insanların onur ve kişilik haklarını ihlal eden yalan, iftira ve aslı esası olmayan söylenti ve dedikodulardan uzak durmaktır. Ahlaki bakımdan bu türden düşük sözler ve tutumlar toplumsal huzuru bozar, fitne ve kargaşalıklara sebebiyet verir, yuvaların dağılmasına, çatışmaların vuku bulmasına yol açar.

Sakınmak ve sözün doğrusunu söylemekle Yüce Allah insanların hayatını düzeltir, onları sulh ve salah üzere yaşatır, işlerinin düzgün gitmesini sağlar, dünyada huzur ve sükûn bulmalarına yardımcı olur; günahlarını da bağışlar. Sözün doğrusu şeklinde çevirdiğimiz "**kavl-i sedid**"e "**kavl-i sıdk**" denilmiştir. Kaşifi'ye göre kavl-i sedid "yalan değil doğru, hatalı değil isabetli, şaka değil ciddi sözdür." Hayat kavl-i sedid üzere kurulduğunda her türlü zararlı, yozlaştırıcı ve yıkıcı tehlikelere karşı korunur, çünkü "**sedid**" bir seddir, koruyucu özelliği vardır. Bunun da yolu Allah ve elçisine itaat etmekten geçer, kim Allah'a yani Kur'an'a, indirdiği hükümlere göre yaşar ve Hz. Peygamber'in sünnetini ve siretini samimiyetle takip ederse büyük kurtuluşa nail olur. Efendimiz şöyle buyurmuştur: "*Bundan sonra (yani biliniz ki) sözün en hayırlısı Allah'ın kitabıdır. Yolun en hayırlısı da Muhammed'in yoludur*" (Buhari, Cuma, 43; Nesai, İdeyn, 22).

إِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَاَبَيْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا
وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ ۖ اِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٧٢﴾

72. Gerçek şu ki, biz emanetleri göklere, yere ve dağlara sunduk da onlar bunu yüklenmekten kaçındılar ve ondan korkuya kapıldılar; onu insan yüklendi. Çünkü o, çok zalim, çok cahildir.

72. ayet Kur'an'ın en müşkül ayetlerinden biridir, bu yüzden tefsirciler arasında anlamı konusunda söz birliği sağlanmış değildir. Ayetin anahtar terimi olan "**emanet(ler)**"in tevhid kelimesi (Lailahe ilallah), Kur'an ve Sünnet tarafından vaz'edilmiş farzlar, ilahi iradeye ve hükümlere itaat, yeryüzü hilafeti, Allah'ı tanıma/bilme (marifetullah), erkânına göre kılınan namaz, hakkıyla

verilmiş zekât, ramazan orucu, haccetme, avretin-namus ve iffetin korunması, insan haysiyeti ve şeref, doğru söz, borcun ödenmesi, ölçü ve tartının düzgün tutulması, adalet, koruması için insana tevdi edilmiş emanet şeyler (söz, eşya, para, insan vs.), akıl, irade, konuşma yeteneği, bilinç vb. anlamında kullanıldığı söylenmiştir. Kimine göre bunların tümü emanet içinde mütalaa edilebilir ki, bu da yabana atılır bir görüş değil.

Çağdaş tefsirciler ağırlıklı olarak "akıl ve irade" üzerinde durmuşlardır. Bu görüşte olanlara göre insanda diğerlerine göre farklı imkân ve avantaj olarak "*akıl ve irade*" söz konusu olduğundan bu iki hasletin insana verilmiş olması emanettir. Fakat burada zihnimizde berraklık kazanması gereken bir konu var: Akıl sadece insana özgü bir haslet değildir, cinler ve melekler de buna sahiptirler. İrade de her iki türün özelliği arasında yer alır. Her iki tür de konuşma (nutk) özelliğine sahip bulunmaktadırlar.

Cinler de insanlar gibi "Allah'a kullukta bulunmak üzere yaratılmışlardır" (51/Zariyat, 56). Cinlerin akıl ve irade sahibi varlıklar olmadıklarını, kendi aralarında konuşmadıklarını söylemek mümkün değildir. Öyle iken cin adı verilen varlık türüne 72. ayette sözü edilen "**emanet**" tevdi edilmemiş, yaratılışın başlangıcında insana verilen "**hilafet**" (bkz. 2/Bakara, 30) onlara verilmemiştir. Cinlerin rahmani ve şeytani olduklarını da biliyoruz. Rahmani olanlar kulluk görevlerini yerine getiriyorlarken şeytani olanlar inkâr ve isyan içinde bulunuyorlar. Şu var ki cinlerin itaat ve isyanlarının "ne ve nasıl" olduğunu, hangi fiilleri işlediklerinde itaatkâr veya isyankâr kategorisine girdiklerini bilmiyoruz. Sözgelimi cinler insanlar gibi hırsızlık mı yapıyorlar, cinayet mi işliyorlar, zina fiilini mi irtikâp ediyorlar, birbirlerinin rızıklarına el koyup sömürü ve baskı düzeni mi kuruyorlar vs. Cinlerin hayat tarzları, işleri ve sınavları bizim için gayb alanına girer; nihayetinde cinler bize görünmez varlıklardır.

Benzer şekilde melekler de akıllı varlıklardır. Akla ve zekâya sahip olmasalardı varlık âleminde sürüp gitmekte olan kozmik düzen, maddi tabiatın yasaları bu şekilde rahat ve öngörüldüğü üzere işlemezdi. Melekler ne modernist tefsircilerin zannettiği gibi tabiat yasalarının kendisidir ne de robot yaratıklardır. Akıllı oldukları gibi yaratılış özelliklerine ve iş gördükleri alanlara ve fonksiyonlarına göre bizden daha zeki ve akıllıdırlar, konuşma hasletine de sahiptirler. Öyle ki mesela bazı Meşşâî filozoflar ve sufiler Cebrail aleyhisselamı "*el Aklu'l Evvel*" olarak nitelendirmişlerdir ki bu ilk ve en üstün akıldır. Hatta bazı haberlerde "*Allah nezdinde mü'min insanların lehine temennilerde*" bulundukları, mesela gün boyu işlenen günahı sol omuzdaki meleğin son ana kadar yazmayıp kulun tevbesini beklediği anlatılmaktadır ki, bu haberlerin güvenilir

senedi yoksa bile halkın tarihsel irfanında meleklere olumlu yönde kullanılan bir iradenin atfedildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

"**Konuşma** (nutk)" hasleti de olamaz. Melekler ve cinler konuşur. Aristo, insan "*konuşan hayvandır*" diyerek bizi diğerlerinden konuşma hasletimizle ayırmıştı. Şu var ki nutk ve bununla bağlantılı mantıklı olmaklık meleklerin ve cinlerin de hasletidir. Üstelik hayvanların, hatta bitkilerin dahi kendi aralarında özel yollarla "iletişim" kurdukları bilinmektedir. Hayvanların ve bitkilerin kendi aralarında sağladıkları iletişim onların "konuşmaları"dır.

Şu halde akıl, irade, konuşma ve bu hasletler dolayımında billurlaşan "bilinç (şuur)" hasletinin cinlerde ve meleklerde de mevcut olduğunu, hatta Allah korkusuyla gözyaşı döken taş, Yüce Allah'ı tesbih eden ağaçlar, yıldızlar ve diğer varlıkların "basit seviyede bir bilince" sahip olduklarını söyleyebiliriz. Ancak melekler, cinlerden ve insanlardan farklı olarak akıllarını ve iradelerini "Allah'a isyan" yönünde kullanmazlar, öyle yaratılmışlardır. Bu özellikleri dolayısıyla ne cinler ne melekler yeryüzünün "halifeleri" seçilmişlerdir. Akıl ve irade halife olmanın gerekli şartıdır ama yeterli şartı değildir. Tefsircilerin emanet olarak saydıkları diğer özellikler ise birer tezahürdürler. İbadetler, taatler, iffetin (avret yerlerinin) korunması, doğru söz, ahde vefa, borcun ödenmesi, ehliyet ve liyakate riayet vs. hasletler toprağın altındaki kökün ağacın gövdesi, irili ufaklı dalları, yaprakları ve meyvesi olarak ortaya çıkması gibidir.

Akıl, irade, konuşma ve bilinç, insanı diğer yaratıklarından ayıran en temel haslet olmadığına göre, insan başka ne türden bir haslete sahiptir? Emanetin mahiyetini araştırmadan evvel bir noktaya daha dikkat etmemizde fayda var: Emanet edilen şey hayli değerlidir ve kendisine tevdi edilen kimsenin onu iyi, gereği gibi yani hakkıyla koruması istenir. Güvenilir olmayana bir şey emanet edilmez, ya onu sorumsuzca heba eder veya ihanet eder. Emanete ihanet en büyük ahlaki suçlar arasında yer alır. Eğer böyle ise, şanı Yüce Allah neyi insana emanet olarak tevdi etmeyi murat etti?

Bize göre burada söz konusu olan emanet "**isimler**"dir. Bakara sûresinde Yüce Allah'ın Âdemi yaratıp tesviye ettikten ve ona ruhundan üfledikten sonra "**isimleri öğretti**"ği (2/Bakara, 31) anlatılır. İlgili ayetin tefsirinde de açıklamaya çalıştığımız üzere isimlerin üç anlamı var: İlki Allah'ın isim, sıfat ve fiillerinin öğretilmesi; ikincisi varlık bilgisi; üçüncüsü insanın eşya ve olaylara isim koyma yeteneği. "Varlık âlemi"nde yer alan her şey Allah'ın yaratması ise ve her şey O'nun varlığına ve birliğine işaret eden bir "**alamet**" ise, her varlık ve nesne O'nun bir isminin tecellisi ve tezahürüdür. Zira varlık âleminin kendisi isimlerin tecellisi ve tezahürü yani varlık alanına çıkmış olması ve el'an

çıkmakta olan halidir. O "Hay" olmasaydı hiçbir varlık hayat sahibi olmazdı, O Alîm olmasaydı hiçbir canlı (melekler, cinler ve insanlar) bilemezler/öğrenemez, bilgi sahibi olamazlardı. Denizlerde kopan fırtınalar sanki O'nun Celal, yüce dağlar O'nun Azamet ismini tecelli ettirirler. Rengârenk çiçekler, tabiattaki harikulade manzara, güzellikler O'nun Cemal isminin tecellileridir. Kısaca varlıkta olan her yaratık varlık varoluşunu, var olmaklığını O'nun bir veya birkaç isminden alır.

Yüce Allah'ın nun-u azameyi kullanarak "**emanetleri göklere, yere ve dağlara sunması**" her varlığın kendini idraki seviyesinde vuku bulmuş bir olay olabileceği gibi, tefsircilerin varsaydığı gibi "temsili" de olabilir. Her iki durum asıl temanın özünü değiştirmez. Asıl tema şu ki insan bir veya iki-üç ismi kendinde tezahür ettirmekle yetinmeyip, neredeyse tümünü tezahür ettirmeye talip olmuştur. "Ulûhiyet (ilahlık/tanrılık) ve rububiyet (rab olma)" sıfatları hariç, sayılan isimlerin tümü insanın tutum ve davranışlarında, karar ve eylemlerinde tezahür eder. Hem münferit olarak hem toplu halde. Kopan fırtınada, yıkıcı depremde, her şeyi önüne katıp götüren tsunami de merhamet ve şefkat; insanın içini ferahlatan bir bahar manzarasında kahredici- korkutucu sıfatlar yoktur. Ama insan yerine göre merhametli ve şefkatli, yerine göre kahredici ve korkutucu olabilir.

Diğer bütün varlıklar ilahi isimleri birer ayna hükmünde yansıtırlar, tezahürü perdeleme güçleri yoktur. İnsan ise basit bir ayna değildir, akıl ve iradesi, seçme özgürlüğü ve tercihleriyle ilahi isimleri yansıtır. Bir yoksulu doyurmak, bir yetimin şefkatle başını okşamak veya zayıfların haklarını ellerinden almak, birinin emeğini sömürmek, yasak bir fiili işlemek irade iledir. Çiçek fıtratı icabı açar ve cemal sıfatını tezahür ettirir, çiçeğin elinden başkası gelmez. İnsan isterse ihsanda bulunur, kendinde ve fiillerinde güzellikleri, estetik olanı tezahür ettirir, isterse kendini ve fiillerini çirkinleştirir, kabih ve habis varlık olur.

Akıl ve irade yardımcı faktörlerdir. Akılla insan seçer, muhasebe ve muhakemede bulunur. Analiz eder, hükme varır. İrade, özgürlüğü bir yönde kullanma melekesidir. İnsan aklını vahyin ışığında kullanıp nefsinin istek ve tutkularına karşı mukavemetli olursa ilahi isimleri yansıtır, güzel insan olur, çünkü iyilik, güzellik, doğruluk, hak ve hakikatin kaynağı Allah'tır. Aklını nefsinin kontrolüne verir, önyargılarının esiri olur da iradesini kötü yönde kullanırsa zulmeder, hak ve hukuk ihlal eder, yıkıcı ve tahripkâr olur. Kötülük aklın ve iradenin yanlış kullanımından doğar ki batılın, yanlışın, kötülük ve çirkinliğin kaynağı nefs-i emmarenin dizginlenemeyen istek ve tutkuları, doymaz hırs ve ihtiraslarıdır.

İlahi isimler birer emanettir. Ayette emanetin çoğul "(emanat: emanet-

ler)" şeklinde gelmiş olması tesadüfi değildir, bu insanın üstlendiği şeylerin birden fazla olduğuna işaret etmektedir. Bu çerçevede Kur'an-ı Kerim, insana tebliğ edilmek üzere insanların içinden seçilen bir beşere indirilmiştir. Diğer varlıklar Kur'an vahyine mazhar değildirler.

Haşr sûresinde (59/21), bu Kur'an eğer bir dağa indirilmiş olsaydı, dağın Allah korkusuyla un ufak olacağı belirtilmektedir. Kur'an, insanın mazharı olacağı ilahi isimlerin anlam ve yol haritasıdır ve bu harita sadece insan için çizilmiştir ki, anlamına ve sebeb-i hikmetine uygun olarak yolu takip ettiğinde yeryüzünün halifesi olacaktır.

Zalim ve cahil olduğu halde insan neden emanetleri üstlenmeyi kabul etti. Kendine olan özgüveninden mi, yoksa diğer bütün varlıklara nazaran Yüce Allah'a olan sevgi ve iştiyakından mı? Onun ontolojik mayası toprak olan dünyevi tabiatına bir ilahi öz, müteal/aşkın bir tabiat olarak üfürülen Nefha-i ruh, daimi bir biçimde onu kendi asli özüne, aslına yani Rabbine sevk eder, insanda fıtratı itibariyle Rabbine karşı büyük bir sevgi ve iştiyak bulunmaktadır. Başka varlıklar kendi yaratılış kapasiteleri itibariyle birkaç hasletle, tezahür ettirdikleri isimle yetinebilirler ama insan öyle değildir, kâinatları içine alacak bir kapasiteye, vüs'at ve istidada sahiptir. Potansiyellerini harekete geçirdiği oranda ilahi özüne, Rabbine yaklaşır-yakınlaşır yani varoluşunun sebeb-i hikmetini gerçekleştirmiş olur. Başka şekilde nefsi mutmain olmaz, yatışmaz, durulmaz. Ancak Rabbine kavuşmak üzere yola koyulan insan çeşitli zorluklar, engellerle karşılaşır, yol dümdüz değildir, engebelidir, zikzaklı ve çetindir.

Ayetteki "**cehul/hayli cahil**" bilgisiz, bilmez, beyni sıfır noktada olan varlık değil, bildiği halde nefsinin istek ve tutkularına kapılıp olması gerekeni yapmamaktır. **Ebu Cehil** bunun tipik örneğidir. Ebu Cehil Kureyş'in en kültürlü, bilgili insanlarından biriydi, peygamberlik niçin kendi ailelerinden birine değil de Haşimoğullarından birine verildi diye inkâr ve isyan etti. O Allah'a inanıyordu, putlara ulûhiyet atfedecek kadar aptal değildi ama peygamberliğin tarih boyunca kendileriyle rekabet içinde oldukları bir aileden olan Hz. Muhammed (s.a.)'e inmesini bir türlü içine sindiremedi, tıpkı Yahudilerin, beklenen peygamberliği Hz. Muhammed'e getirmesi dolayısıyla Cebrail aleyhisselâma husumet beslemeleri gibi. Zina eden, hırsızlık yapan kimse bunların yasak fiiller olduğunu "bilir" ama kendini bunlardan yapmaktan alıkoyamaz, işte bu cehalettir.

Cehaletin insanı sürükleyebileceği en aşağı dereke "**şirk**"tir ki, bu yüzden "**şirk en büyük zulüm**" (31/Lokman, 13) olarak nitelendirilmiştir. Adalet şeyleri yerli yerine koymak, olması gerekeni yapmaktır; zulüm ise tam aksine şeyleri yerli yerine koymamak, olmaması gerekeni yapmaktır. İnsan hep bu

hataya düşer, bu yüzden çokça zalimlik yapar. İnsanı yanıltan önemli bir nokta var. İsimleri hayatında tahakkuk ettirmek üzere kendisine diğer varlıklardan farklı yetenekler ve melekeler bağışlanmış olan insan üç büyük hataya düşer:

a) Sahip olduğu her yetenek ve melekeyi kendinden bilir, ilahi isimleri temellük eder; bu Allah'ın hakkına tecavüzdür.

b) İsimleri Allah'ın birliğini, ilim, irade ve kudretinin tezahürleri olarak kullanması icap ederken amaçlarına aykırı kullanır; yanlış ve haksız kullanım sonucunda etrafına, başka insanlara ve canlı hayata zarar verir, zulüm, âdeti ve tabiatı haline getirir.

c) En tehlikeli olanı ise ulûhiyet ve rububiyete iştirak etmeye, ortak olmaya kalkışır ki bu insanın nemrutlaşması, firavunlaşması, tiranlaşmasıdır. İlahi isimleri tezahür ettirme görevine talip olan insanın yapması gereken şey, sahip olduğu her türlü meleke, yetenek, güç ve imkânı asıl sahibine yani Vacibu'l Vücud olan Allah'a irca etmesi, gösterdiği yönde kullanmasıdır.

Bu bağlamda cehaletin bir başka boyutu, belki insan bu görevi tam olarak başarabileceğini zannetmesidir. İnsan bütün isimleri kendinde, düşüncelerinde, duygularında ve fiillerinde tezahür ettirebileceği iddiasıyla emanetlere talip olmuştur. Bundan anlaşılıyor ki insan olmaklık büyük bir iddiadır. Ancak bu "tolere edilebilir bir cehalet"tir. Nihayetinde Ahsen-i takvim olarak yaratılan insanın hedefi Eşref-i mahlûkat veya irfan ehlinin diliyle İnsan-ı kâmil olmak ise bunu eksiksiz olarak başaran yoktur. Eşref-i mahlûkat veya İnsan-ı kâmil mertebesine sadece peygamberler layık olmuşlardır, en yüksek derecesinde de son peygamber Hz. Muhammed (s.a.) bulunmaktadır. Peygamberlerin dışında hiçbir lider, hoca, şeyh, veli, üstat, mürşit, başkan, pir veya imam bu makama ulaşabilmiş değildir. Efendimiz'in sünnet ve siretine yakından bakıldığında Hz. Aişe'nin güzel tanımlamasıyla "*o yürüyen Kur'an*"dır. Demek ki sadece o emanetleri hakkıyla üstlendi, insanlığın misyonunu, talip olduğu görevi eksiksiz olarak yerine getirebildi. Peygamberlerin dışındaki insanların cahillikleri ve zalimlikleri ancak Allah'ın mağfiret ve merhametine girmesi oranında tolere edilebilir. Nihayetinde buna karar verecek olan da O'dur. Ama şirk ve kul hakkı bu bağışlama ve toleransın dışındadır.

İnsan yeryüzünde ilahi isimleri hayatında tezahür ettirebilme başarısını gösterebilirse "**yeryüzünün halifesi**" olur. Bütün isimleri derece farkıyla kendinde ve fiillerinde tezahür ettirebilir ancak ulûhiyete ve rububiyete ilişkin isim ve sıfatları tecelli ettiremez; buna kalkıştığı anda ulûhiyet ve rububiyet iddiasına kalkışmış olur ki, bu şirktir. Kul (abd) olma bilincini kaybetmedikçe, isimlerin mazharı, aynası olma cehdi içinde olan insan, sadece kişisel ve

ruhsal hayatı değil, ailevi ve sosyal hayatı, yeryüzü üzerinde etkili olduğu her alan Allah'ın rahmet ve bağışlamasının, adaleti ve bağışlamasının, ihsan ve fazlının tecelligâhı olur. İnsana bu misyonla hilafet verilmiştir. Halife asla onu tayin edenin kendisi değildir, yerine ikame edilemez. İlahi isimleri kendinde tezahür ettiren insan, isimlerin asıl sahibinin şanı Yüce Allah olduğunu bir an olsun aklından çıkarmamalı yani tanrılığa, ilahlığa kalkışmamalı. O bir kuldur, kulluk görevini eksiksiz yerine getirmeye çalıştıkça diğer varlıklara ve yaratıklara karşı yücelir ama Allah karşısında ne kadar aciz, fani, sonlu ve sınırlı olduğunu anlar. İnsanın tanrılığa kalkışması, Allah'ın asıl sahibi olduğu isimleri temellük etmeye kalkışması, Allah'a ait olan şeyleri kendi nefsinin istek ve tutkularını tatmin etmek üzere kullanmaya yeltenmesidir. Özetle emaneti:

1) Varlık âleminde bulunan her şeyi, varlığı, ayet ve nesneyi Allah'a refere etmek (tevhid);

2) İnsanın sahip olduğu her yetenek ve melekeyi, güç ve imkânı yerli yerinde kullanmak (adalet) şeklinde ifade etmek mümkün. İnsan üstlendiği emaneti:

a) Öncelikle şahsında yani kendi nefsinde, kişisel hayatında,

b) Toplumsal ilişkilerinde,

c) Varlıkla; tabiattaki cansızlarla ve canlılarla

d) Rabbiyle ilişkilerinde tesis etmelidir.

İslam bu teslimiyet halidir. İslam, bize Hakkı ve hakikati teslim etmek ve hayatı Allah'a teslimiyet içinde yaşamanın anlam ve yol haritasını verir.

İnsanın tutum ve davranışları ile varlık âleminin düzeni arasında bir ilişki vardır. Efendimiz (s.a.) buna işaret etmek üzere "*Emanetler zayi olmadıkça kıyametin kopmayacağını*" buyurmuş, "Emanetler nasıl zayi olur?" sorusu üzerine de "*İşler ehli olmayana verilirse*" cevabını vermiştir (Tirmizi, Büyu', 38; Müsned, III, 414). İşlerin ehline verilmemesi, adaletin yerine zulme bırakması, hiçbir şeyine yerli yerinde olmaması demektir ki, bu insanın bozulduğunun göstergelerinden biridir. İnsan bozulursa kâinat da bozulur.

لِيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٣﴾

73. "Şundan ki: Allah, münafık erkekleri ve münafık kadınlar, müşrik erkekleri ve müşrik kadınları azaplandıracak; mü'min erkeklerin ve mü'min kadınların tevbesini kabul edecektir. Allah çok bağışlayandır, çok esirgeyendir."

Önceki ayette gördüğümüz üzere insan diğer varlıkların yüklenmekten kaçındığı emaneti üstlendi. Ancak kimi emanete ihanet etti; gereklerini yerine getirmedi. Bunlar münafıklar ve Allah'a açıkça ortak koşanlardır. Emanetin onlara yüklenmiş olması yapmayacakları, yerine getirmeyecekleri bir işi üstlenip gereklerinden kaçınmaları dolayısıyla azaba müstahak olduklarını ortaya çıkarmak içindir. Emanetin gereklerini yerine getiren mü'minler ise iki kısımdır. Bir kısmı gereklerini yerine getirmeye çalışanlar, diğerleri emanetin bilincinde olup görevlerinin, yapmaları gerekenlerin hakikatini reddetmedikleri halde zaman zaman zaaf gösterip itaatte kusur gösterenlerdir ki, Yüce Allah bu kategorideki mü'min erkeklerin ve mü'min kadınların tevbesini kabul eder. Çünkü O çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

Ahzab (33) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

34- Sebe' Sûresi

Mekke'de inen bu sûre 54 âyettir. İsmini 15. ayette geçen Sebe adlı bir bölgeden veya topluluktan almaktadır. Mekke'de inen ilk sûrelerdendir, bir görüşe göre 6. ayeti Medenidir. Lokman (31) sûresinden sonra, Zümer (39) sûresinden önce inmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْاٰخِرَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١﴾ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَّاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَاۜ وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ ﴿٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُۜ قُلْ بَلٰى وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِۚ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا فِي الْاَرْضِ وَلَآ اَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَآ اَكْبَرُ اِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍۙ ﴿٣﴾

1. **Hamd, göklerde ve yerde olanların tümü kendisine ait olan Allah'ındır; âhirette de hamd O'nundur. O, hüküm ve hikmet sahibidir, haber alandır.**
2. **Yerin içine gireni, ondan çıkanı; gökten ineni ve oraya çıkanı bilir. O, esirgeyendir, bağışlayandır.**
3. **İnkâr edenler, dediler ki: "Kıyâmet-saati bize gelmez." De ki: "Hayır, gaybı bilen Rabbime andolsun, o muhakkak size gelecektir. Göklerde ve yerde zerre ağırlığınca hiçbir şey O'ndan uzak** (saklı) **kalmaz. Bundan daha küçük olanı da, daha büyük olanı da, istisnasız, mutlaka apaçık bir kitapta** (yazılı)**dır."**

Kur'an'da "hamd" ile başlayan beş sûre vardır: Fatiha, En'am, Kehf, Sebe' ve Fatır. Göklerde ve yerde olanların tümü, Allah'a aittir, bu özelliğiyle hamd sadece O'na aittir ve başka hiçbir varlık O'nun gibi veya O'nunla eş değer yüceltilemez. (1/Fatiha, 1.) Varlık âleminde ve bu âlemin dünyaya bakan yüzünde her şey O'na ait olduğu gibi, ahirette de her şey O'na aittir, O'na ait olanlar başka hiçbir varlığın meydana getirebileceği şeyler değildir. Bu yüzden de hem bu dünyada hem öbür dünyada hamd O'na aittir. Bu bilinçte olan insanlar dünyada olduğu gibi ahirette de O'na hamd ettikleri zaman mutlu olacak, kurtuluşa ereceklerdir. "Yüreklerindeki kini giderdiği, O'na kulak verenlere hidayet yolunu gösterdiği ve cennetlere yerleştirdiği" (7/A'raf, 43); "Onlardan hüznü giderdiği" (35/Fatır, 34); "Va'dini yerine getirdiği" (39/Zümer, 74) için O'na hamd edeceklerdir. Zaten her iki cihanda da dualarının sonu hamd etmekten başkası değildir (10/Yunus, 10.) Rahman ve rahim sıfatlarıyla her iki varlık dünyasında gücünü, kudretini ve nimetini devam ettirmektedir. Hüküm ve hikmet sahibi O'dur ve O her şeyden en ince ayrıntısına varıncaya kadar haberdardır. Ayet, sadece Allah'la ilişkili olarak mutlaklığın bizce sınırları tayin edilemez anlamına işaret etmektedir.

Varlık âleminde sayısız çeşitlilikte ve zenginlikte olaylar vuku bulmaktadır. Her şey sürekli bir biçimde oluş ve bozuluş halindedir (Kevn-u fesad). Hareket ve değişim varlığın gerçekliğe bakan boyutlarının temel vasıflarından biridir. Gökler ile yer arasında daimi bir ilişki vardır. Varlık âleminin tümü birbiriyle karşılıklı interaktif ilişki halindedir. Ne Yaratıcılarına karşı mutlak özerk ve müstakildirler ne birbirlerinden tümüyle kopukturlar. Yeryüzünde kelebek etkisinin farklı mahiyette olanı kozmik düzen içindeki diğer varlıklar için de söz konusudur. Gökten yere akan, yerden göğe doğru yükselen mecralarda öylesine olaylar vuku bulmaktadır ki, bunları biz her zaman gözlerimizle müşahede edemeyiz. Hatta yeterince üzerinde düşünmediğimiz, çok yönlü gözlemlerde bulunamadığımız için onlardan habersiz ve dolayısıyla bilincinde olmadan yaşamaktayız.

Gökten yağmur yağar, suları yerin içine girer, bitkiler onu emer; canlılar bununla hayat bulur. Allah'ın rahmeti, bereketi, nimeti her an yer üzerinde seyreder. Melekler görevli varlıklar olarak daimi bir şekilde yeryüzü üzerinde faaliyet halindedirler. İnerler ve çıkarlar, hayatın devamını sağlarlar. Sadece melekler değil, ödüller ve azaplar, feryatlar ve çığlıklar göklere yükselir, bir karşılık bularak yere iner. Yerin içine giren rahmet, bir müddet sonra başka bir biçime, forma ve varlığa bürünmüş olarak toprağın üstüne çıkar. İnsan ve hayvanlar ölür, toprağın altına girer. Ölen insanın cesedi mezara gömülürken onun ruhu ve amelleri asıl ait olduğu yere gider.

Salih ameller gibi güzel dualar göğe yükselir. Allah hepsini bilir, hepsini görür ve hepsinden anında haberdar olur. Rahmet tecelli eder ancak insanlar bu geniş ve kucaklayıcı rahmetin altında çoğu zaman yeterince şükretmez, günahkâr tutumlarına devam ederler. Ama Allah, bağışlayandır. Hemen ceza vermez; bir kısmını erteler, bir kısmını bağışlar.

لِيَجْزِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِۜ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾ وَالَّذِينَ سَعَوْ فِيٓ اٰيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ اَلِيمٌ ﴿٥﴾ وَيَرَى الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِيٓ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقَّۙ وَيَهْدِيٓ اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿٦﴾

4. (Çünkü O) **İmân edip salih amellerde bulunanları ödüllendirecek. İşte mağfiret ve üstün rızık onlarındır.**

5. (Sözde) **Aciz bırakmak için âyetlerimiz hakkında çaba harcayanlar, işte onlar; onlar için de** (en) **iğrenç olanından acı bir azap vardır.**

6. **Kendilerine ilim verilenler ise, Rabbinden sana indirilenin hakkın ta kendisi olduğunu ve üstün, güçlü, övülmeye lâyık olan** (Allah)**ın yoluna yöneltip-ilettiğini görüyorlar.**

Varlık âleminde bu düzen devam edip duruyor. Ancak bunun ebedi olarak böyle devam edeceğini düşünmek büyük bir yanılgıdır. Mutlaka bir gün sona erecek, kıyamet gelip çatacak, düzen bozulacak, her şey başka bir şekle bürünecektir.

İnsanlardan bazıları bu kozmik düzenin, dünyadaki refah ve saltanatlarının hiç bozulmayacağını zanneder veya sona ermeyecekmiş gibi hareket eder. Zerre miktarı iyilik veya kötülük karşılıksız kalmayacağına göre, günün birinde kıyametin kopması aklen vaciptir; aksi olsaydı yeryüzünde hayat anlamsız, abes ve zalimane olurdu.

Yeryüzünde ebedi olacağını düşünenler veya günün birinde hesap vermeyeceğini zannedenler, hakikatten gafil olanlardan başkası değildir. Bunlara tek kelime ile hakikati örten veya kendileri için bütün gerçekliklerin örtülü olduğu "kâfirler" denir. Küfür sadece nankörlük, kadir bilmezlik, ahde vefasızlık değil, bunun yanı sıra akılsızlık, bilinçsizlik, doğru bilgiyle amel etmemek, süfli arzuların esiri olmak ve belki toplamı olan hamakattır. Varlığın en temel hakikatlerinden biri olan kıyameti küçümsemek, "bize isabet etmez" demek bu sınıfta yer alan insanların nitelikleridir. Yüksek refah, sorumsuzluk, hazcı

kültür, insanların basiretini bağlar; onları duyarsız kılar. Oysa vaat edilen mutlaka tahakkuk edecektir. (16/Nahl, 33.)

Bu o kadar kesindir ki, Allah, peygambere kendi adına yani "Rabbine and içmesini" ister. Kur'an'da üç yerde Peygamber'in "Rabbi adına andiçmesi"ni istemektedir ki, diğerleri 10/Yunus, 53 ve 64/Teğabun, 7'dir.

Zerre miktarı da olsa hiçbir şey Allah'ın denetimi dışına çıkamaz. Bundan daha küçüğü veya daha büyüğü, her şey kayıt altındadır, bilgi dâhilindedir ve bir kitapta yazılıdır. Burada sözü edilen "Kitabü'n-mubin", Levh-i Mahfuz olabileceği gibi, insanların her yaptıklarının kayıt ve zapt altına alındığı bilgi stoku, tabir caizse evrenin yazılım programı da olabilir (Bkz. 6/En'am, 59). Bu da gösteriyor ki, insan yeryüzü gezegeninde kendi başına bırakılmış değildir; yaratılmış ve ona bunca imkân ve nimetlerle donatılmış bir hayat verilmiş olmanın bir anlamı ve amacı vardır.

Zerre miktarı şeyleri bilen Allah, elbette insanların yapıp ettiklerini –suçlu günahkârların yaptığı kötülükleri, iyi insanların iyiliklerini– bilir. Allah, hiç kimsenin amelini, emeğini zayi etmeden ödüllendirecek, onları bağışlayacak ve kendi katından güzel şeyler, envai türlü nimetlerle rızıklandıracaktır.

Allah'ın varlık âleminde ve indirdiği vahiylerde bizim tefekkürümüze konu ettiği ayetleri vardır. Bu ayetler, varlığın O'na tanıklık eden mertebeler, nesneler, şifreler olduğu gibi Kur'an'da dile getirilen temel hakikatlerdir de. İnsanların bir kısmı, hatta maalesef büyük bir çoğunluğu bu kozmik/kevni, vahyi ayetleri ve bu ayetlerin dile getirdiği hakikatleri inkâr ederler, görmezlikten gelirler, üstlerini örtmeye çalışırlar; onlarla yarışa girerler, çeşitli tezler, teoriler, kavramsal modeller geliştirip gerçeklerin üstünü örtmeye çalışırlar ve bu yolda ellerinden geldiğince emek harcarlar. Bunlar sürekli bir biçimde Allah'ın vahiylerle bildirdiği ayetleri çürütmek, insanların dikkatine ve nazarına verdiği kanıtları geçersiz kılmak, böylelikle akılları sıra tebliği ve tebliğ yapanları acze düşürmek isterler.

Böyleleri için en kötüsünden ve şiddetlisinden azap (ricz) vardır. Aslında bunların insanların zihnini meşgul etmek üzere öne çıkardıkları bilgi yığını "ilim değeri olan bilgi" değildir. Ama hiçbir gerçeklik değeri olmadığı halde, bunları İslam'la tebliğ edilen hakikatlerin geçersiz kılınması, bunu savunanların güçsüzleştirilmesi için bir araç, bir argüman olarak kullanıyorlar, bu yolda çaba harcıyorlar.

Gerçek ilim sahipleri, gelen vahyin Allah'tan insanlara öğretilen hak ve hakikat olduğunu ve bu bilginin doğru yola yönelten, kurtuluşun yollarını gösteren bilgiyi ihtiva ettiğini bilirler. Bu sadece salt zihni bir bilgi değil, bir tür iç

görüdür de (yera); çünkü bildiklerini gözleriyle gördükleri şeyler teyit etmektedir. O halde bu insanlar eşya dünyasına farklı gözle bakarlar, bakıp gördükleri şeyler üzerinde derinlemesine tefekkür ederler hem bilgileri gördüklerini hem gördükleri bildiklerini teyit etmekte, geriden beslemektedir.

Bu bilgiye ilk dönem seçkin Müslümanlar, sahabeler veya hakikatle karşılaşınca hemen İslam'a giren Yahudi bilginleri sahip olabileceği gibi, her dönemde iman ve hidayetin aydınlığında varlığı, hayatın anlam ve amacını tefekkür edenler de olabilir.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَى رَجُلٍ يُنَبِّئُكُمْ إِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ
إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿٧﴾ أَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَمْ بِهِ جِنَّةٌ بَلِ الَّذِينَ لَا
يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ فِي الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَعِيدِ ﴿٨﴾ أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا بَيْنَ
أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنْ نَشَأْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ
نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِنَ السَّمَاءِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ ﴿٩﴾

7. **İnkâr edenler dediler ki:"Siz darmadağın olup dağıldığınızda, gerçekten sizin yeni bir yaratılışta bulunacağınızı size haber veren bir adamı gösterelim mi size?"**

8. **"Allah'a karşı yalan mı düzüp uyduruyor, yoksa kendisinde bir delilik mi var?" Hayır, âhirete inanmayanlar, azapta ve uzak bir sapıklık içindedirler.**

9. **Onlar, gökten ve yerden önlerinde ve arkalarında olanı görmüyorlar mı? Eğer biz dilersek, onları yerin-dibine geçirir ya da gökten üzerlerine parçalar düşürürüz. Hiç şüphesiz, bunda 'gönülden** (Allah'a) **yönelen' her kul için bir âyet vardır.**

Peygamber ile ilk muhatabı putatapıcı insanlar arasında başlayan büyük tartışmalardan biri "ahiret"in varlığı, bu dünyadan başka bir hayatın olup olmadığı konusuydu. Bu fikir onlara garip geliyordu. Çünkü hem daha önce çok aşina oldukları bir fikir değildi hem de esasında bu dünyada yapıp ettiklerinin hesabını verecekleri bir başka hayat onların hoşuna gitmiyordu. Yaptıklarının hesabını vermek istemeyenleri, adaletin tecelli edeceği başka bir dünyanın varlığı korkutur. Fakat tamamen zihni zaafları, kavrayış gücü eksiklikleri dolayısıyla da her şeyin "şu yaşadığımız dünya hayatından ibaret" olduğunu öne sürenler vardır (mutlak sekülarizasyon). (Bkz. 45/Casiye, 24).

Böylelerinin mantıksal açıdan öne sürdükleri belirgin gerekçe, insanın

öldükten, bedeni ve organlarıyla darmadağın olduktan, kemikleriyle toprağa karıştıktan sonra tekrar dirileceği, ayağa kalkacağı, şimdiki gibi bir bilinç, duyuş ve düşünce sahibi olacağı fikrinin imkânsızlığıdır. Varlık dünyasındaki gözlemlerimiz, çürüyen bir şeyin bir daha eski halini almadığını gösteriyor. Bunun aksini kendinden emin bir şekilde öne süren kişinin aklında bir "sorun" olması gerekirdi. Müşrikler buna işaret ediyorlar, insanları görünürdeki mantığa tamamen aykırı bir iddiaya inanmamaya çağırıyorlardı. Mekkeliler, bunu yaparken de aynı zamanda bir taşla iki kuş vurmak istercesine, böylesine bir iddiada bulunan kişinin "görülmeye değer bir adam" olduğu ironisine başvurmayı ihmal etmiyorlardı.

Ahiretin varlığı konusunda bu kadar ısrarcı davranan biri ya Allah'a yalan isnat ediyor; çünkü onların varsayımlarına göre "Allah var" ama "ahiret yok" ve Allah böyle bir bilgi de indirmiş değildir ya da deli olması lazım. Burada inanmayanların Peygamber'i suçlamak üzere kullandıkları "**Cinne**" kelimesinin birbiriyle bağlantılı iki anlamı var: Biri cinlenmek, diğeri delirmek. Her iki durumda da Peygamberin söyledikleri ciddiye alınmaz, çünkü eğer Peygamber cinlenmiş ise, cinlerle ilişkisi var, demektir. Bu türden çok sayıda şair vardır ve bu şairler olağanüstü, gerçek hayatla ilişkisi olmayan edebi şeyler söyleyip dururlar. Cinlerin çarpması ile delirmiş ise (mecnun), bu durumda da kaale alınmaması gerekir. Bunun üzerine Allah, bu iki durumdan daha tehlikeli ve daha feci olmak üzere kâfirlerin başına gelecek olanı onlara haber vererek şöyle buyurdu:

"**Hayır, âhirete inanmayanlar azapta ve uzak bir sapıklık içindedirler.**" Ahiret inancı ahirette insanın karşılaşacağı durumlar yanında, dünya açısından da önemlidir. Ahiret inancı olmayanlar, orda büyük bir azaba uğrayacaklardır ama bu dünyada da Hak ve hakikatten, temel ahlaki değerlerden yoksun bir şekilde yaşıyor, hayatın temel normlarını teşkil eden doğrulardan uzak veya habersiz olarak çevrelerini derinden etkiliyorlar.

Peygamber cinlenmiş değildir. Bu onların temelsiz yakıştırmalarıdır. İnanmayanlar eğer içinde yaşadıkları maddi tabiattaki olaylar üzerinde yeterli bir müşahede ve tefekkürde bulunacak olsalar, Allah'ın, ölümünden sonra insanı diriltmeye muktedir olduğunu anlayacaklardı. Kozmik düzen onun kudret elindedir. Dilediğini yapar. Bir depremle bir yerleşim birimini yerin dibine geçirir, orayı tamamen haritadan siler; O'nun iradesi ve bilgisi dâhilinde gökten herhangi bir yıldızdan kopacak büyükçe bir parça, bir meteor dünyanın herhangi bir yerine düşer, büyük felaketlere yol açabilir, geçmiş zamanlarda bunun örnekleri de yaşanmıştır. Hatta üzerinde yaşadığımız gezegende bazı oluşumların gökten büyük parçaların düşmesi veya vuku bulan şiddetli yer sarsıntıları (depremler)

sonucunda oluştuğunu tespit edebiliyoruz. Araplar, kendilerinden önce Eyke halkının bu türden büyük bir felakete uğradığını biliyorlardı.

Bilimsel araştırmalar zaman zaman dünyamıza düşen meteorlarla ilgili önemli bilgi ve bulgulara ulaşmış bulunmaktadırlar, ayetin indiği 7. asrın ilk çeyreğinde bu yönde en ufak bir bilgi kırıntısı mevcut değildi. Öyle iken 9. ayette "**gökten üzerlerine parçalar düşürürüz**" buyrulmaktadır. Halen de belki hergün haberimiz olmadan yüzlerce meteor atmosferimize giriyor. Çoğu atmosferde yok oluyor, atmosfer engelini aşanlar ise küçük ebatlarda yeryüzüne düşüyor. Bazıları küçük bazıları hayli büyük ve elbette tahrip edici gücü yüksek. Bugüne kadar yeryüzüne düşen devasa meteorların açtığı 10 büyük kraterden söz edilmektedir:

1. Chicxulub, Meksika: Meksika'nın Yucatan yarımadasının altında bulunur. "Chicxulub" (maya dilinde "şeytanın kuyruğu" demek) köyünün hemen yakınında bulunan bu devasa antik krater 170 km çapa sahip. Çarpışma bundan 65 milyon yıl önce, küçük bir şehir büyüklüğünde göktaşı ya da kuyruklu yıldızın çarpmasıyla (enerjisi 100 teratonTNT'ye eşit) oluşmuş. Çarpma etkisiyle dünya yüzeyinde yıkıcı megatsunamiler, depremler ve volkanik patlamalar meydana gelmiş.

2. Manicouagan, Kanada: "Manicouagan Gölü" aynı zamanda diğer adı olan "Qubec'in Gözü", Kanada Quebec'in merkezinde bulunan halka şeklinde bir göldür. 212 milyon yıl önce 5 km genişliğinde bir göktaşının çarpmasıyla oluştuğu sanılmaktadır. Bu çarpma sonucu 100 km genişliğinde muazzam bir delik oluşur. Zamanla buzul ve aşınma etkisiyle bugünkü halini almıştır.

3. Kara-Kul, Tacikistan: Deniz seviyesinden 3.900 metre yükseklikte bulunan "Kara-Kul" aynı zamanda "Qarokul" olarak da bilinir. 25 km genişliğindeki göl Tacikistan'ın Pamir Dağları'nda Çin sınırına yakın yerde bulunur. Göl, 45 km genişliğindeki çöküntünün tam ortasında yer alır. Çöküntü bundan 5 milyon yıl önce bir göktaşının çarpmasıyla oluşmuş.

4. Clearwater Gölleri, Kanada: Kanada'nın Quebec bölgesinde bundan 290 milyon yıl önce iki asteroidin aynı anda çarpması sonucu oluşmuş iki dairesel krater gölü bulunuyor. Bunlardan daha geniş olanı "West Clearwater Gölü" 32 km çapa, daha küçük olanı "East Clearwater Gölü" 22 km çapa sahip.

5. Mistastin Gölü, Kanada: Kanada Labrador'da bulunan "Mistastin Krateri" bundan 38 milyon yıl önce oluşmuş. Çapı 28 km. Gölün tam ortasında çarpışmadan sonra oluştuğu varsayılan kavisli bir ada bulunmakta.

6. GossesBluff, Avustralya: Yaklaşık bundan 142 milyon yıl önce, 22 km çapındaki büyük bir asteroid ya da kuyruklu yıldız, 40 km/saat hızla Avustralya'nın merkezine çarpıyor ve 22.000 mega tonluk TNT'ye eşit muazzam bir

enerji ortaya çıkarıyor. Dünyanın en önemli krater oluşumlarından biri olan "GossesBluff" bu şekilde oluşuyor. 24 km çapında ve 5.000 metre derinliğinde.

7. Aorounga Krateri, Çad, Afrika: "Aorounga Krateri", Çad'ın kuzeyinde Sahara Çölü bölgesinde bundan 300 milyon yıl önce, yaklaşık 1,6 km çapında bir göktaşının dünyaya çarpmasıyla oluşmuş. Tahminlere göre bu çaptaki bir çarpma 1 milyon yılda bir oluyor. Krater 17 km genişliğinde, etrafındaki iki halkayla birlikte bu 36 km'ye çıkıyor.

8. Deep Bay, Kanada: Kanada'da bulunan Reindeer Gölü'nün güney batısında yer alır. "Deep Bay" (derin koy) dikkat çekici şekilde yuvarlak, çok derin ve nadiren sığlık alana sahip. 8 km çapında olan göl bundan 100 milyon yıl öncesinde oluşmuş.

9. Bosumtwi, Gana: Gana'nın Kumasi bölgesinden 30 km güneydoğusunda bulunan "BosumtwiKrater Gölü", ülkenin tek doğal gölü. Krater bundan 1,3 milyon yıl önce oluşmuş. Kraterin çapı tam 10,5 km. Zamanla krater suyla dolmuş ve bugünkü gölü oluşturmuş. Etrafı sık yağmur ormanlarıyla kaplı. Ashanti (Gana'nın güneyinde yaşayan etnik bir grup) insanları bu gölün kutsal olduğunu düşünüyor. Onlara göre ölü ruhlar krater gölüne gelip tanrı Twi'ye burada veda ediyorlar.

10. Barringer Krateri, Arizona, ABD: Bundan tam 49.000 yıl önce yaklaşık 300.000 ton ağırlığında, 45 metre genişliğinde büyük bir nikel-demir göktaşı 65.000 km/saat hızla dünyaya çarpıyor ve şu an Arizona-Amerika sınırları içerisinde bulunan "Barringer Kraterini" oluşturuyor. Patlamanın şiddeti tam 20 milyon TNT'ye eşit. Dünya üzerinde bulunan bozulmadan korunmuş en iyi krater. Kraterin çapı 1,2 km, derinliği tam 175 metre.

Yaygın bir teoriye göre, Chicxulubçarpışması global bir ateş fırtınasına veya uzun süreli yeryüzü sıcaklığının (greenhouse effect) artmasına neden olmuş, bu da dinazor neslinin yok olmasına sebep olmuştur. (Cihan Özdemir, http://www.cihanozdemir.com/2008/07/dunyanin-10-buyuk-meteor-krateri.html#ixzz40gWABzcv.)

Hiç şüphesiz Yüce Allah, sebepsiz yere bunları yapmaz, fiillerinin tümünde bir hikmet vardır. Katıksız bir imanla Allah'a bağlı olan insanlar bu olayları geniş boyutlu ve derinlemesine tefekkür etmek durumundadırlar.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلًاۗ يٰجِبَالُ اَوِّبِيْ مَعَهٗ وَالطَّيْرَۚ وَاَلَنَّا لَهُ الْحَدِيْدَۙ ﴿١٠﴾ اَنِ اعْمَلْ سٰبِغٰتٍ وَّقَدِّرْ فِي السَّرْدِ وَاعْمَلُوْا صَالِحًاۗ اِنِّيْ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿١١﴾

10. **Andolsun, biz Davud'a tarafımızdan bir fazl** (üstünlük) **verdik. "Ey dağlar, onunla birlikte** (Beni tesbih edip) **yankıyla ses verin"** (dedik) **ve kuşlara da** (aynısını emrettik). **Ve ona demiri yumuşattık.**

11. **"Geniş zırhlar yap,** (onları) **düzenli bir biçime sok ve hepiniz salih ameller yapın. Gerçekten ben, sizin yaptıklarınızı görenim"** (diye vahyettik).

Peygamberlerin birbirine olan üstünlüğünün mutlak değil, göreceli (izafi) olduğuna daha önce değinmiştik (Bkz. 2/Bakara, 253. ayetin tefsiri). Peygamberler, tarih boyunca hem aldıkları vahiyleri insanlara tebliğ edip yol göstermişler hem de insan bilgisinde bir takım sıçramalar gerçekleştirmişlerdir. Tarım, marangozluk, terzilik, gemicilik vb. birçok konuda ilk büyük sıçramaları peygamberlerin yaptığını, onların izinden giden zanaatkârların bu meslekleri geliştirdiğini söylememiz mümkün. Şu halde peygamberler hem "indirilmiş bilgi"ye (vahiy ve hikmet) sahiptirler hem de "öğrenilen bilgi"nin, başka bir ifade ile irfanın gelişmesinde önemli roller oynamaktadırlar.

Burada Hz. Davut'a "**verilmiş özellik ve üstünlükten** (fazl)" söz edilmektedir. Gözönünde bulundurulması gereken nokta, bu üstünlüğün Hz. Davut'a Allah tarafından verilmiş olmasıdır (**fazlunminellah**). Bu üstünlük yüksek bir bilgi ve bu bilgi ile güç kullanımıdır. Bunun özellikle zikredilmesinin sebebi iktidar, servet ve güç biriktirip buna sahip olanların, bunları salt kendi çabaları, kişisel performansları ve bilgi güçleriyle elde ettiklerini; dolayısıyla bilgi, servet ve iktidarı diledikleri gibi kullanma hak ve yetkisine sahip olmadıklarını, üst ahlaki norm ve kurallara uyma zorunluluklarının bulunmadığını öne sürmeleridir. Hazinelerinin anahtarlarını bir grup insanın ancak taşıyabildiği Karun, bu güç ve servete kendi bilgisi sayesinde sahip olduğunu öne sürüyordu (28/Kasas, 78).

İnsan demiri yumuşatıp çeşitli biçimlere sokuyor ve aletler üretiyorsa, eğer bakırı eritip bundan yararlanıyorsa, bu şanı Yüce Allah'ın vaz'ettiği fizik yasalar sayesinde olmaktadır. Araştıran, düşünen ve bilgileri bir araya getiren insan bu yasaları keşfeder -keşfetmesi yasaların ondan bağımsız ve ondan önce var olduklarının göstergesidir- ve bu sayede tabiatın güç ve imkânlarından yararlanır. Burada ihmal edilmemesi gereken iki nokta var: Biri hiç kimse Allah'ın fazlına, insana sunduğu imkân ve avantajların dışına çıkıp kendi kudretiyle yasa vaz'edemez, imkân ve avantaj halk edemez; diğeri ahlaki olarak tabiattan nasıl yararlanacaksa, bunu Allah'ın çizdiği sınırları çiğnemeden yapmalıdır. Bilimin, teknoloji ve bilimsel gelişmelerin üstünde yüksek ahlaki normlar vardır.

Hz. Davut, Allah'ı çokça zikreden seçkin bir insan, seçilmiş bir peygamberdi. Orucu ve el emeğine verdiği değerle ün salmıştı. Allah ona, Zebur'u indirmiş, dağları ve kuşları emrine vermiş, demirin kullanımını, zırh üretimini öğretmişti. Sesi son derece güzeldi, kalındı. Bugün de hafifçe kalın ve etkileyici sese "Davudi ses" demekteyiz. Allah'ı zikrettiği zaman öylesine etkili söylüyordu ki, dağlar, taşlar ve kuşlar ona eşlik ediyordu. Kurtubi, Hz. Davud'un 9 üstünlüğünü sayar: Nübüvvet; kendisine Zebur'un verilmesi; ona yüce bir bilgi (ilmin) verilmesi (27/Neml, 15); kuvvet (38/Sad, 17): dağların ve insanların ona musahhar kılınması; tevbeye verdiği önem (38/Sad, 25); adaletle hükmetme hassasiyeti (38/Sad, 56); demiri yumuşatması; güzel-etkileyici ses.

Dağların ona eşlik etmesi, kâinatın "donmuş melodiler"den ibaret olduğu hakikatine uygundur. Tabiatta sonsuz sayıda ve çeşitlilikte sesler vardır, bunlar sanki donmuş halde bulunurlar. İnsanın bulduğu her ses, harekete geçen bir melodidir. Tabiat kendi içinde Allah'ı zikreder ve tesbih eder. Hz. Davut, ilahi söyleyince donmuş melodiler harekete geçer, ona eşlik ederdi. Temiz ve yüce duyguların ifadesi, Allah'ın zikri ve tesbihi amacıyla yapılmış müziğin Lehve'l-hadis (Allah'ı anmaktan alıkoyan boş söz ve eğlence) sayılmayacağını, dolayısıyla yasak olmadığını bu ayetlerden de anlamak mümkün.

Hz. Davut'un demirin kullanılmasında önemli adımlar attığı anlaşılıyor. Bazı müfessirler, ateşte eritmeden demirin Davut'un elinde hamur gibi olduğunu söylüyorsa da, bu pek inandırıcı görünmüyor. "**Ona demiri yumuşattık**", ona demirin nasıl yumuşayacağı bilgisinin öğretilmesidir. Demiri ilk defa ateşte eriten, yumuşatan ve ondan bazı alet-edevatı yapan Hz. Davut değilse de, demircilik ve demirden alet üretiminde onun bir sıçrama gerçekleştirmiş olduğu söylenebilir. Hz. Davut'un bu sayede iyi zırhlar yaptığı, o zamana kadar düz levhalardan zırhlar kullanılırken onun, bütün vücudu kaplayan ve biri diğeriyle uyum halinde olan halkalı zırhlar imal ettiği anlaşılıyor. Büyük bir devletin en tepedeki yöneticisi olmasına rağmen, kendi el emeğiyle geçimini temin eden bir insan olduğu hadisle sabittir: "İnsanın yediğinin en güzeli kendi (el emeğiyle) kazandığıdır. Allah'ın peygamberi Davud da kendi el emeğini yerdi" (Buhari, Büyu', 15).

Demirin kullanımı gücün artması ve gücün temerküzüdür. Gücün kullanımı büyük sorumluluk gerektirir. Bugünkü teknolojik uygarlığın insanın tarih boyunca teknik kullanımından farklı olarak bilgisini pratiğe dökerek "**teknoloji**" adı verilen büyük bir güç olduğunu söylemek mümkün. Bu gücü elinde bulunduranlar insan ve tabiat üzerinde denetim kurabilmektedirler. İnsana ilişkin kullanımı adaletsizliği ve tahakkümü, tabiata ilişkin kullanımı ekolo-

jik dengenin sarsılmasını ve çevrenin tahribini beraberinde getirmektedir. Şu halde bu güce sahip olmak kadar bunun sorumluluğunda olmak da önemlidir. Allah, Hz. Davut'a demir kullanımını öğretiyor ama hemen ardından "**Salih ameller**" yapmalarını da emrediyor ki, bunun anlamı, demir ve onun simgelediği gücün kötü kullanımı büyük zararlara, tahripkârlığa sebep olmaktadır. Bunu bugünkü teknolojik uygarlığın fiili sonuçlarından ağır bedeller ödeyerek anlıyoruz. Salih amele yani genel barışa ve insanların yararına yönelmeyen teknoloji veya maddi gelişme makbul ve meşru değildir. (Demir ve demirin göklerle ilişkisi için bkz. 57/Hadid, 25. ayetin açıklaması.)

وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ ۚ وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ ۖ وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ ۖ وَمَنْ يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿١٢﴾ يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ ۚ اِعْمَلُوا آلَ دَاوُدَ شُكْرًا ۚ وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ ﴿١٣﴾ فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَىٰ مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَأَتَهُ ۖ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ أَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿١٤﴾

12. **Süleyman için de, sabah gidişi bir ay, akşam dönüşü bir ay** (mesafe) **olan rüzgâra** (boyun eğdirdik); **erimiş bakır madenini ona sel gibi akıttık. Onun eli altında Rabbinin izniyle iş gören bir kısım cinler vardı. Onlardan kim bizim emrimizden çıkıp-sapacak olsa, ona çılgın ateşin azabından tattırırdık.**

13. **Ona dilediği şekilde kaleler, heykeller, havuz büyüklüğünde çanaklar ve yerinden sökülmeyen kazanlar yaparlardı. "Ey Davud ailesi, şükrederek çalışın." Kullarımdan şükredenler azdır.**

14. **Böylece onun** (Süleyman'ın) **ölümüne karar verdiğimiz zaman, ölümünü, onlara, asasını yemekte olan bir ağaç kurdundan başkası haber vermedi. Artık o, yere yıkılıp-düşünce, açıkça ortaya çıktı ki, şayet cinler gaybı bilmiş olsalardı böylesine aşağılanıcı bir azap içinde kalıp-yaşamazlardı.**

Hz. Süleyman, Hz. Davut'tan sonra tahta geçti. Her ikisi de "**melik** (kral) **peygamber**"di. Hz. Süleyman, babasından çok daha büyük ve ihtişamlı bir devlet kurdu, kendisinden sonra hiçbir hükümdara nasip olmayan bir güce sa-

hip oldu (38/Sad, 35). Allah, ona kuşların dilini öğretmişti. Karıncaların sesini duyuyor, aralarında ne konuştuklarını biliyordu. Hayvanlar ve bitkiler konuşur, kendi aralarında iletişim kurar mı? Kuşkusuz evet! Varlıkta muazzam bir harmoni var. Her tür kendi türünden varlıklarla iletişim kurar. Bu iletişim özel bir dille gerçekleşmektedir. Hz. Süleyman bu dili biliyordu.

Bundan başka Hz. Süleyman, tabiat kuvvetlerini o güne kadar hiç kimsenin bilmediği ve kullanmadığı şekilde kullanabiliyordu. "Rüzgâr"la anlatılan, Hz. Süleyman'ın iki aylık bir mesafeyi bir günde katedecek imkân ve (belki) araçlara sahip olmasıdır. Başka bir ifadeyle sadece Hz. Süleyman'ın sahip olduğu bilgi ve imkânlarla mesafeler kısalmıştı. Ve anlaşıldığı kadarıyla ondan sonra bu bilgi başkaları tarafından ne öğrenildi ne kullanıldı. Ama bilgi edinme faaliyetinin bir ufku olarak düşünülürse, insanın birgün böyle bir güç ve imkâna kavuşabileceğini söyleyebiliriz ki bugün teknolojide ve dijital alanda kaydedilmekte olan baş döndürücü gelişmeler bunu doğrulamaktadır. Hz. Davut, demirden çeşitli araç-gereç üretimini biliyordu, Hz. Süleyman bakırın kullanımı bilgisine sahipti. Bazı çağdaş müfessirler, ayette sözü edilen "**sel gibi akan bakır**"dan (akıtma fiiliyle birlikte kullanılan katran) kastedilenin "petrol" olduğunu söylemektedirler (İzzet Derveze).

Hz. Süleyman, bir kısım cinleri de istihdam edebiliyordu. Kimilerine göre burada sözü edilen cinler, bildiğimiz görünmez varlıklar değil, yabancı diyarlardan getirtilen yoksullar, köleler, ağır işlerde çalıştırılan yabancı işçiler/amelelerdir. Hz. Süleyman, onların bilgisinden ve emeklerinden yararlanıyordu. Sarayını ve şehri süsleyen mihraplar (görkemli-yüksek köşk ve saraylar) veya son derece güzel evler, manzara resimleri, çiçekli düzenlemeler, havuz büyüklüğünde çanaklar, yerinden sökülmeyen kazanlar bu şekilde yapılmıştı.

13. ayette "*Ona dilediği şekilde kaleler, heykeller, havuz büyüklüğünde çanaklar ve yerinden sökülmeyen kazanlar yaparlardı*" ifadesi yer alır. Bazı tefsircilere göre "kalelerden kasıt mihraplar veya kutlu temiz evlerdir. Ayrıca "heykeller"den bahsedilir. Mevdudi'ye göre heykellerden kasıt Süleyman aleyhisselâmın binalarını süslediği manzara resimleri, çiçekli düzenlemeler, çeşitli dekorasyonlar veya süslemelerdir, bunları cinler yapıyorlardı. Bazılarına göre bu, bize her türlü resim, heykel ve tasvirin dinde yasak olmadığına göstermektedir. Tapınma, aşırı israf ve süblimasyon amaçlı olmayıp sanat eseri olduğu sürece temsil yasak değildir. Kesin yasak olan put ve önlerinde saygı ile durulan heykellerdir ki, bu Maide sûresinde (5/90) zikri geçen "**dikili taşlar**" olarak ifade edilmiştir. Kur'an'ın en çok üzerinde durduğu ve açık şirk olarak tanımladığı affedilmez büyük günah budur. Hakikatte Yahudilikte de

benzer yasaklar söz konusudur. Tevrat'ta (Çıkış: 20) sarahatle şöyle denmektedir: "Kendine yukarıda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde ya da yer altındaki sularda yaşayan herhangi bir canlıya benzer suret yapmayacaksın." Tesniye, 4. babta da "Öyle ki kendiniz için erkek ya da kadın, yerde yaşayan hayvan ya da gökte uçan kuş, küçük kara hayvanı ya da aşağıda suda yaşayan balık şeklinde, heykel biçiminde suret yaparak yoldan sapmayacaksınız." Burada da put amaçlı tasvir kesin olarak yasaklanmıştır. Buna rağmen Eski Ahid'i kutsal kabul eden Hıristiyanlar suret yapmış, kiliselerini ikonalarla doldurmuşlardır.

Tabii ki Hz. Süleyman söz konusu tasvir ve temsilleri yüceltme amacıyla yaptırmış değildi, bu hiçbir peygamberin misyonuyla bağdaşmaz. Tam aksine peygamberlerin gönderilmelerinin asli sebebi putperestliği tümüyle ortadan kaldırmaktır. Ayrıca Süleyman aleyhisselâmın -hangi sebebe mebni olursa olsun- heykeller yaptırması, biz Müslümanların da heykel yaptırmalarının gerekçesi olamaz. Her ne kadar yerine göre ve lüzumuna binaen bizden önceki şeriatleri tatbik etme imkânımız varsa da, İslam dini eğer bir konuda kesin olarak önceki şeriatlerin hükmünü neshedip ortadan kaldırmışsa, artık o hükümlerle amel edilemez. (Daha geniş bilgi için bkz. 2/Bakara, 106. ayetin açıklaması.) Put ve heykel konusunda Efendimiz'in açık yasaklayıcı hükümler getirdiği kimsenin meçhulü değildir. Dolayısıyla Müslüman yöneticilerin Hz. Süleyman'ı delil gösterip saraylar yaptırmasının, debdebe ve gösteriş içinde yaşamasının herhangi bir meşruiyeti yoktur, örnek alınacak olan Hz. Muhammed aleyhissalatüvesselamdır.

Tarihin tanık olduğu en ihtişamlı ve muktedir ortamda olmasına rağmen Hz. Süleyman, Allah'ı zikretmeyi unutan, şımaran, gücü ve iktidarı adaletsiz kullanan biri değildi. Allah, "**Davut ailesi**"ne, şükrü unutmamalarını ve bu bilinçle çalışmalarını buyurmuştu. Fakat hiç şüphesiz, bu Süleyman'ınki de olsa, her saltanatın ve gücün bir sonu vardı. Her fani gibi Hz. Süleyman da birgün bu dünyayı terk edip gidecekti. Dünya ne Peygamber Süleyman'a kalır ne Sultan Süleyman'a!

Hz. Süleyman'ın ölümü ilginç bir hadise olarak anlatılır. Kuşların dilini bilen, rüzgâra hükmeden, cinleri istihdam eden ve kendi zamanının en seçkin insanların düşüncelerinden yararlanan bu büyük melik/kral-peygamber, Allah'ın karar vermesiyle ölür. Bazı müfessirlere göre mihrapta namaz kılmak üzere bastonuna dayanmıştı, öylece kalakaldı. Mecliste toplantı halinde veya dinlenmek üzere kendi özel odasında iken vefat etmiş olabilir. Bu şüphesiz önemli değildir. Önemli olan Hz. Süleyman'ın bastonu üzerinde dayanmış vaziyette iken ölmesidir. Ancak çevresindekilerin hiçbiri, cinler dahi öldüğünün

farkına varamamıştır. Bir kurtçuk (güve) bastonu yemiş, içten içe kemirmiş ve içi boşalınca Hz. Süleyman'ın cesedi yere yığılmıştır. Anlatımlara göre cinler, istemedikleri halde ve zor işlerde istihdam ediliyorlardı. Hz. Süleyman'ın öldüğünden haberdar olamadılar. Belki o güne kadar bazı insanlar cinlerin gaybı bildiklerini düşünüyordu. Ancak bu olay onların gaybı bilmediklerini göstermiş oldu. Çünkü bastonun içini kemiren kurtçuk, onlara göre gayp idi.

Bir başka nokta, seçkin insanlar, danışmanlar, uzmanlar, kendi meslekleri̇nde zirvede olanlar, cinler ve belki "cin zekâlılar" içi çürümekte olan bastonu fark edemediler. Her şey yolundaymış gibi davrandılar. Bütün o mülk ve saltanat Hz. Süleyman'a verilmişti, Hz. Süleyman bastona dayanmıştı. Baston eşsiz bir gücü, mülk ve saltanatı, iktidar ve serveti, bir ağırlığı taşıyordu. Bazen baston bir şahsın (mesela Hz. Musa'nın), bir iktidar, bir ideoloji, moda bir akım, güçlü bir politik sistem, hegemonik bir gücün sembolü vs. olabilir. Bir mülk ve saltanatın, bir hegemonya ve ihtişamlı dönemin sonu geldi mi, hiçbir güç onun çöküşünü durduramaz. Burada ilginç olan, seçkin zihin ve iyi niyetli insanlar da görevde olsa, eğer hayatın asıl dokusunda olup bitenlerden habersiz davranıyorlarsa veya göz yumuyorlarsa çöküşün bazen apaçık öngörülmemesidir. Bazen çürüme öyle iç tabakalarda seyreder ki, çıplak gözle görülmesi hayli güç kurtçuklar (ahlaksızlıklar, yolsuzluklar, zulümler, baskılar, usulsüzlükler, sömürü, rüşvet, haram yiyiciliği, namus satıcılığı vs.) yönetimi, toplumsal hayatı öylesine içeriden kemirip çürütürler ki çöküş aniden vuku bulur.

Çok şükreden ve adaletle hükmeden Hz. Süleyman'ın ölümüne ve hanedanlığının sonuna karar veren Allah, yenilmez gibi görünen adaletsiz güçlerin çöküşüne de karar verir. Onların bastonunu bir kurt kemirir de, haberleri bile olmaz. (Ayrıca için bkz. 27/Neml, 15/44 ve 38/Sad, 34-35. ayetlerin tefsiri.)

Baba-oğul peş peşe gelen bu iki melik peygamberin zikredilen kıssalarından çıkarılması gereken dersler var:

a) Büyük ve ihtişamlı devletlere hükmetmelerine rağmen her iki devlet başkanı da halk üzerinde baskı kurmuyorlardı; şımarmıyorlardı, kendi beşeri sınırlarını aşmıyorlardı. Hiçbir yönetici onlar gibi iktidar ve servet sınavından başarıyla geçmiş değildir, bu yüzden iktidar ve servetin en geniş anlamdaki kullanımına iki peygamber örnek verilmiştir.

b) Sahip oldukları güç ve iktidarın, ihtişam ve servetin asıl sahibinin Yüce Allah olduğunu biliyor, şükretmek için azami gayret gösteriyorlardı. Şükürleri sadece dillerinde değil, amellerinde de tezahür ediyordu.

c) Tercihe şayan sade, mütevazı ve fakr içinde yaşamaksa da, güç ve iktidar, servet ve zenginlik bizatihi kötü değildir, iktidar ve servetin meşru, helal kulla-

nımı temel alınmalıdır. İktidar ve servet sevgisini kalbine alan kişi altı delik olan bir geminin su alıp batmasına benzer, iktidar ve servete hükmeden kişi ise deniz üzerinde güvenle seyreder. İktidar ve servet ağır bir sınavdır, herkes bundan başarıyla çıkamaz. Keyfi iktidar bozar, meşru sınırlar içinde kullanılmayan servet dünyevileştirir; ahreti unutturur, dünyanın geçici haz ve zevklerini mutlaklaştırır.

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ اٰيَةٌ ۖ جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ ۖ كُلُوا مِنْ رِزْقِ
رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ ۚ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾ فَاَعْرَضُوا فَاَرْسَلْنَا
عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ اُكُلٍ خَمْطٍ وَاَثْلٍ
وَشَيْءٍ مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾ ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا ۚ وَهَلْ نُجَازِي اِلَّا
الْكَفُورَ ﴿١٧﴾ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا قُرًى ظَاهِرَةً
وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ ۖ سِيرُوا فِيهَا لَيَالِيَ وَاَيَّامًا اٰمِنِينَ ﴿١٨﴾ فَقَالُوا رَبَّنَا
بَاعِدْ بَيْنَ اَسْفَارِنَا وَظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ اَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ
مُمَزَّقٍ ۚ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿١٩﴾ وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ
اِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ اِلَّا فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ
سُلْطَانٍ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يُؤْمِنُ بِالْاٰخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ ۗ وَرَبُّكَ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٢١﴾

15. **Andolsun, Sebe'** (halkı)**nın oturduğu yerlerde de bir âyet vardır.** (Evleri) **Sağdan ve soldan iki bahçeliydi.** (Onlara demiştik ki:) **"Rabbinizin rızkından yiyin ve O'na şükredin. Güzel bir şehir ve bağışlayan bir Rabb**(iniz var)."

16. **Ancak onlar yüz çevirdiler, böylece biz de onlara Arim selini gönderdik. Ve onların iki bahçesini, buruk yemişli, acı ılgınlı ve içinde az bir şey de sedir ağacı olan iki bahçeye dönüştürdük.**

17. **Böylelikle nankörlük etmeleri dolayısıyla onları cezalandırdık. Biz çokça nankörlük edenden başkasını cezalandırır mıyız?**

18. **Kendileriyle, içlerinde bereketler kıldığımız memleketler arasında** (biri diğerinden) **görünebilen köyler-kasabalar var ettik ve orada yürüme** (imkânlarını) **takdir ettik: "Oralarda geceleri ve gündüzleri güvenlik içinde gezip dolaşın"** (dedik).

19. **Onlar ise: "Rabbimiz, seferlerimizin arasını aç** (şehirlerimiz birbirine çok yakındır) **dediler, kendi nefislerine zulmetmiş oldular. Böylece biz de onları efsaneler**(e konu olan bir halk) **kıldık ve onları darmadağın edip dağıttık. Şüphesiz bunda, çok sabreden ve çok şükreden herkes için gerçekten âyetler vardır.**

20. **Andolsun, İblis, kendileri hakkında zannını doğrulamış oldu, böylelikle imân eden bir grup dışında, ona uymuş oldular.**

21. **Oysa onun, kendilerine karşı hiç bir zorlayıcı-gücü yoktu; ancak biz âhireteimân edeni, ondan kuşku içinde olandan ayırt etmek için** (ona bu imkânı verdik)**. Senin Rabbin, her şeyin üzerinde gözetici-koruyucudur.**

Kendilerine verilen büyük eşsiz nimetlere şükreden Davut ve Süleyman'ın kıssalarından sonra Sebe' halkının durumu anlatılır. Bunun sûrenin ana temasıyla yakın ilgisi var.

Sebe' halkı, tam aksi tarihsel bir örnek teşkil etmektedir. Sebe', Güney Arabistan'da dört büyük yerleşim merkezlerinden biriydi. Önceleri güneşe tapıyorlarken, Belkıs'ın yönetiminde Hz. Süleyman'ın nüfuz sahası içine girdikten sonra (M.Ö. 965-926) büyük ilerlemeler kaydettiler ve muhtemelen Hz. Süleyman'ın mülk ve saltanatını örnek alıp güzel bir şehir, biri diğerine yakın yerleşim merkezleri kurdular. M.Ö. 1.100'de yükselişlerinin doruğuna ulaştılar. Bugünkü tarihi buluntulardan istihraç edilen bilgilere bakılırsa, kendi dönemlerine göre hayli büyük imkân ve araç donanımına, "bir tür teknoloji"ye sahiptiler. En önemli yapıları büyük bir baraj inşa etmiş olmalarıdır. Kontrol altında tutup biriktirdikleri su ile tarım ve bahçe kültüründe ileri gitmişlerdi.

Sebe' halkı refah içinde yaşıyordu. Güzel şehirleri vardı, evler her iki yandan bahçeliydi. Şehirlerinin "**Belde-i tayyibe**" olarak nitelendirilmesi, bir şehrin yeryüzünde ulaşabileceği en yüksek standartlarda yaşanabilir modele işaret eder. Toprağı verimli, havası güzel, fiziki çevresi yemyeşil, her şey uyum içinde, evler tabiatla uyum halinde inşa edilmiş; mimaride belli bir estetik ve güzellik gözetilmişti. Ve belli ki –en azından bir dönem– manevi güzellikler de şehrin fiziki mekânıyla eş değerde düşünülmüş, insanı aşkın (müteal) olana davet eden sanat eserleri ve her biri incelmiş zevklere atıfta bulunan yapılar inşa edilmiş. Belde-i tayyibe, manevi-müteal boyutların maddi ve sosyal mekânda tezahür ettiği, fiziki yapısı, mimari özelliği, çevre düzenlemesi ve manevi-sosyal hayatı temiz-güzel şehirdir.

Refah seviyeleri yüksek olduğu anlaşılan bu halktan istenen sadece onlara

bu eşsiz güzellik ve nimetleri bağışlayan Allah'a şükretmeleri, ahlaki bakımdan kemal yolunda ilerlemeleriydi.

Ancak öyle anlaşılıyor ki, yüksek refah onlara bu temel görev ve sorumluluklarını unutturdu. Zevk ve eğlenceye daldılar, tekrar güneşe tapınma adetleri ve putçuluk dirildi. Onlara hakiki görevlerini hatırlatanlara sırtlarını çevirdiler, böylece büyük bir sel felaketine uğradılar. Bu ünlü sel felaketi tarihte Seylü'l-arim olarak geçer. "Arim" su vadisi veya baraja denir. Müslüman tarihçiler, bu büyük felaketin Peygamberimiz'in gönderilişinden yaklaşık 400 sene önce vuku bulduğunu kaydeder. 20. yüzyılda yapılan arkeolojik araştırmalar ise sel felaketinin Miladi 450-451'de vuku bulduğunu gösteriyor. Belki de söz konusu büyük sel veya su baskını felaketi çeşitli tarihlerde birkaç defa vuku bulmuştur. Araştırmacılar, bu bölgede aynen Kur'an'da zikredildiği gibi büyük bir sel felaketinin vuku bulduğunu, bunun da büyük bir barajın bentlerinin yıkılmasıyla gerçekleştiğini söyler.

Tabii olarak sel her şeyi yakıp yıktı, bağ ve bahçeler, güzelim evler ve yapılar sular altında kaldı, tarlaları ve yurtları darmadağın oldu. O zengin, verimli, bereketli bahçeler, yemişleri buruk, tiksinti verici, kuru, sidr ve ılgın ağaçlı bahçelere döndü. Razi'ye göre, selden sonra, dikenli ve meyvesi acı veya bazen tadı ve özellikleri bakımından meşe palamuduna benzeyen bir ağaç türü kaldı. Geriye kalana "bahçe" denmektedir ama gerçekte artık bahçe türünden bir şey kalmış değildir. Kur'an, müşakelet yoluyla harap olmuş yerlere "bahçe" demektedir.

Sebe' halkının böylesine yıkıcı bir cezaya uğramaları, onların büyük bir cürüm işlediklerinin göstergesidir. Mücahid'e göre, Allah, büyük bir suç ve günah (cürm-ü kebir) işlemedikçe kimseye böyle bir ceza vermez. Nitekim Kur'an-ı Kerim, bu halkın küfürde aşırı gittiklerini (kâfur) söylemektedir.

Sebe' halkının ne türden büyük bir nimete karşı nankörlük ettikleri ibret verici bir olaydır. Sebe', daha sonraları Kuzey Arabistan'a göç etmiş bulunan birçok kabile ve kavmin (mesela Medine'de Evs ve Hazreç, Şam'da Gassaniler, Irak'ta Lahmiyyun, Amman'da BenuAbdulkays) ana yurdudur. Önemli bir merkez olması hasebiyle Şam ile sıkı ilişkileri vardı. Ticaret kervanları gelir giderdi. Zemahşeri'ye göre, iki yerleşim merkezi arasındaki konaklar birbirine uzak değildi, göz görüşüyle görülebilirdi. Sabah Sebe'den yola çıkan bir kişi öğle vakti bir köye veya bir kasabaya ulaşabilir; öğle vakti yola çıkan biri akşama kalmadan bir başka yere varabilirdi. Yol güvenliydi, ayrıca azık veya su almak gerekmezdi. Yol üzerinde birbirine yakın kurulmuş şehirler, kasaba ve köyler ticareti ve başka amaçlı yolculukları kolaylaştırıyordu.

Ancak Sebe'liler, bilinçsiz bir tutuma kapılıp aralarında hâkimiyet mücadelesine giriştiler, muhtemelen bu şehir, kasaba ve köyleri savaşlarla tahrip ettiler. Savaş ve baskınlar sonucunda artık yolculuklarına çöllerde ve zor şartlar altında devam etmek zorunda kaldılar. Yol güvenlikleri ortadan kalktı ki ticaret ve beşeri alışverişler için yol güvenliği önemlidir (Bkz. 106/Kureyş, 1-4). Onların birbirlerine düşmeleri, birlik ve beraberliklerini dağıtmaları, Allah'a karşı nankörlük edip büyük bir felakete uğramaları ve elbette bu felaketten sonra çeşitli yerlere dağılmaları bir darb-ı mesel oldu. Herkes onların başından geçen olayları biraz da kendinden bir şeyler katarak mitolojik anlatımlara dönüştürdü. Aptalca sebeplerle siyasi birliğini dağıtanlara, sosyal barışını bozanlara Sebe' halkı darb-ı mesel oldu. Kur'an'ın indiği dönemde Arap yarımadasında yaşayan topluluklar, özellikle Mekke ve Medine halkı bu kavmin başından geçen olaylardan haberdardı. Bu açıdan Sebe' olayı, onlara ibret almaları gereken somut bir örnek olarak anlatılmaktadır.

İblis'in insanoğlu hakkında bir zannı vardır. Buradaki "zan" kelimesi bildiğimiz "sanma"nın ötesinde bir tür bilgi olduğunu söyleyebiliriz. İblis şunu bilmektedir ki, asıl yaratılış amacını unutup dünyanın geçici nimetlerine kapılan, ahireti aklına getirmeyen ve nefsinin istek ve tutkularına göre yaşamak isteyen insanlar onun çağrılarına cevap verirler. Âdeme secde etmeyi reddedip isyana kalkıştığında da, bu mesele söz konusu olmuştu. İnsana birkaç yönden ve çeşitli kılık ve vaatlerle yanaşan (7/A'raf, 17) Şeytan'ın inanan insanlar üzerinde hiçbir zorlayıcı gücünün olamayacağı açıkça ifade edilmişti (14/İbrahim, 22; 17/İsra, 65).

İblis'in yaptığı şey aldatmak; insanları azdırmaktır (15/Hicr, 39). İblis, küfre sapanlara çağrıda bulunur, onlara günah ve suçu süslü gösterir, aklı nefislerinin emrinde çalışan bir araca dönüştürür, onlar da ona uyar. Savi, "İblis aldatmanın sebebidir, yaratıcısı değildir" der ki, bu doğrudur. İblis, Mücahid'in deyimiyle "bir fikir tasarladı", tabiri caizse bir senaryo yazdı, onlar da fikrini doğruladı yani yazdığı oyunu oynadı (2/Bakara, 34). İblis'e bu imkânın verilmiş olması, bütün yaptıklarını da kendi gücü ve imkânlarıyla yapmadığı anlamına gelir. Hayatın temel amaçlarından biri imtihan ise, İblis bu imtihan güzergâhı üzerinde durmakta, sıkça insanın karşısına çıkmaktadır. Ancak yaratılışının bilincinde olan mü'minler İblis'e zerre miktar prim vermezler. İblis'in salih kullar üzerinde herhangi bir etkisi yoktur (15/Hicr, 42). Nitekim eğer söz konusu olan Sebe' halkı ise, onlardan iman edenler kurtulmuş, İblis'in aldatmalarına karşı kendilerini korumuşlardır.

Burada sözü edilenler (aleyhim) kimlerdir? Sebe' halkı mıdır, ayetlerin mu-

hatap aldığı Mekke müşrikleri midir, yoksa genel olarak bütün insanlar mıdır? Müfessirler, her üç görüşü de savunmuşlardır. Her üçünün de muhatap seçilmiş olması, temel bir hakikati değiştirmez: Nankörlük cezayı gerektirir ve bu insanın düşmanı olan İblis'i kendi zannında doğrulamaya yol açar (Bkz. 27/Neml, 22-44).

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ ۖ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ
وَلَا فِي الْاَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِنْ شِرْكٍ وَمَا لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهِيرٍ ﴿٢٢﴾ وَلَا
تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ اِلَّا لِمَنْ اَذِنَ لَهُ ۚ حَتّٰى اِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا
مَاذَا ۙ قَالَ رَبُّكُمْ ۖ قَالُوا الْحَقَّ ۖ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٢٣﴾ قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ
مِنَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۖ قُلِ اللّٰهُ ۙ وَاِنَّا اَوْ اِيَّاكُمْ لَعَلٰى هُدًى اَوْ فِي ضَلَالٍ
مُبِينٍ ﴿٢٤﴾ قُلْ لَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا اَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٥﴾
قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ ۚ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ ﴿٢٦﴾
قُلْ اَرُونِيَ الَّذِينَ اَلْحَقْتُمْ بِهِ شُرَكَاءَ كَلَّا ۜ بَلْ هُوَ اللّٰهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
﴿٢٧﴾ وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا
يَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٩﴾ قُلْ
لَكُمْ مِيعَادُ يَوْمٍ لَا تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٠﴾

22. **De ki: "Allah'ın dışında** (tanrı diye) **öne sürdüklerinizi çağırın. Onların göklerde ve yerde bir zerre ağırlığınca bile** (hiçbir şeye) **güçleri yetmez; onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı olmadığı gibi, O'nun bunlardan hiçbir destekçi olanı da yoktur.**

23. **O'nun katında izin verdiğinin dışında** (hiç kimsenin) **şefaati yarar sağlamaz. En sonunda kalplerinden korku giderilince** (birbirlerine:) **"Rabbiniz ne buyurdu?" derler, "Hak olanı" derler. O, çok yücedir, çok büyüktür.**

24. **De ki: "Sizi göklerden ve yerden rızıklandıran kim?" De ki: "Allah, gerçekten ya biz, ya da siz herhâlde bir hidayet üzerindeyiz veya apaçık bir sapıklıkta."**

25. **De ki: "Rabbimiz** (kıyâmet günü) **bizi bir arada toplayacak, sonra da hak ile aramızı ayıracaktır. O,** (gerçek hükmünü vererek hak ile batılın arasını) **açandır,** (her şeyi hakkıyla) **bilendir."**

26. **De ki: "Rabbimiz** (kıyâmet günü) **bizi bir arada toplayacak, sonra da hak ile aramızı ayıracaktır. O,** (gerçek hükmünü vererek hak ile batılın arasını) **açandır,** (her şeyi hakkıyla) **bilendir."**
27. **De ki: "O'na** (kulluk etmede) **eklemekte olduğunuz ortakları bana gösterin. Asla** (onlar ona gerçek ortak olamazlar)**; hayır, O, güçlü ve üstün olan, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah'tır."**
28. **Biz seni ancak bütün insanlara bir müjde verici ve uyarıcı olarak gönderdik. Ancak insanların çoğu bilmiyorlar.**
29. **Onlar: "Eğer doğru sözlü iseniz, bu va'd**(ettiğiniz azap) **ne zamanmış?" derler.**
30. **De ki: "Sizin için belirlenmiş bir gün vardır ki, ondan ne bir an ertelenebilirsiniz, ne de** (bir an) **öne alınabilirsiniz.**

Genel bağlam (siyak ve sibak) açısından bakıldığında iki önemli nokta 22-30 arası ayetleri anlamlandırır. İlki, eğer yukarıda **Belde-i Tayyibe** olarak nitelendirilen Sebe' şehri ve belli zaman uygun ve doğru bir hayat yaşadıktan sonra azıtıp yoldan çıkmışlarsa ve yoldan çıkmaları dolayısıyla büyük bir çöküntüye uğramışlarsa, bunun sebebi Allah'ın iradesini reddedip başka güçlerin denetimine girmeyi kabul ettikleri içindir. Bu tarihsel trajik örneğin zikredilmesi Kur'an'ın ilk muhataplarını uyarmak içindir ki bu da ikinci noktadır. Şöyle ki:

Mekkeliler putları aracı-şefaatçiler kılıp doğrudan Allah'ın iradesine teslim olacaklarına kendi elleriyle yaptıkları putları yüceltiyorlardı. Bir puta herhangi bir fayda veya kurtarıcı misyon atfetmek ile bir şahıs, bir zümre veya bir ideolojiden kurtuluş beklemek arasında mahiyet farkı yok. Her durumda insan inayeti, hidayeti, hakikati ve kurtarıcı anlam çerçevesini Allah'tan değil, başkasından beklemektedir. Oysa kurtuluş sadece Allah'ın bir ihsanı ve lütfudur. Allah'tan başka kendilerine kurtarıcı misyon yüklenen varlıkların göklerde ve yerde zerre miktarı ağırlıkları, güçleri yoktur. Varlık âleminin yönetimi tamamıyla şanı Yüce Allah'ın kudret eli altındadır. Kurtuluş bahşedecek olan Tanrı ancak Allah olabilir, putlar veya şu ya da bu vasıftaki liderler, önderler değil. Herkesin büyük bir çaresizlik içinde bulunduğu bir zamanda –ki bu elbette hesap ve kitabın yapıldığı o Büyük Gün'de olacak– eğer Allah'tan başka birilerinin şefaati işe yarayacaksa, bu da ancak O'nun izin vermesiyle olacaktır (Bkz. 2/Bakara, 255). O, izin vermedikçe başkasına şefaat etmeye kalkışanın şefaati işe yaramaz, zaten kimsenin aklına da izinsiz şefaatte bulunmak gelmez. Şefaat izni çıkması büyük bir sevince yol açacak, buna nail olacaklar sanki kulaklarına inanamayıp birbir-

lerine veya meleklere -emin olmak, içlerindeki kaygıyı tamamen gidermek için- "Rabbiniz ne buyurdu?" diye soracaklardır.

Bu böyledir, çünkü O rızıklandırandır. Göklerdeki ve yeryüzündeki nimetler ve süren düzen olmasaydı hayat mümkün olabilir miydi? Şu halde tek doğru yol vardır: İnsan ya Allah'ın iradesine teslim olup O'nun indirdiği hükümlere göre yaşayacak veya inkâr ve sapkınlık içinde olacaktır. Bu hayli kadim bir tartışmadır, anlaşıldığı kadarıyla kıyamete kadar da sürecektir. Son hükmü Allah, o Büyük Gün'de verecek, hak ile batıl, doğru ile yanlış apaçık ortaya çıkacaktır. O gün gelinceye kadar herkes kendi dini üzere yaşar (109/Kâfirunsûresi), kimse bir başkasının inancından veya yapıp ettiklerinden sorumlu olmaz.

Yüce Allah bu hakikati öğretmek üzere peygamberler gönderir. Son peygamber Hz. Muhammed (s.a.) de gönderilen bir peygamberdir, diğerlerinden farkı belli bir kavme değil, insanların tümüne gönderilmiştir. İnsanların çoğunun bilmediği bir husus da budur. "**Ancak insanların çoğu bilmiyorlar**" ayeti iki anlama gelebilir: biri Hz. Muhammed (s.a.)'in son peygamber olduğunu bilmiyorlar; diğeri insanların çoğu taşıdıkları inançlar, üzerinde bulundukları dini ve takip ettikleri yaşama tarzı dolayısıyla Allah'a şirk içinde bulunduklarını bilmiyorlar; bundan habersiz (gafiller) olarak Rablerinin huzuruna çıkacaklardır. En doğrusunu Allah bilir.

Bu gerçeği hatırlattığında Mekkeliler, bir miktar alay ve istihza, bir miktar meydan okuma edasıyla, "**Bizi kendisiyle tehdit ettiğin azabı bir göster bakalım**" derlerdi. Burada sözü geçen "va'd" kıyamet günü olabileceği gibi, dünyada yapıp ettiklerinin karşılığı olarak karşılaşacakları azap da olabilir. Nitekim Sebe'liler dünyada azabı tatmışlardı. Ancak onları azapla korkutan peygamberin bundan bilgisi yoktur. Bu vaad edilmiştir, bunun bir miadı, bir vakti vardır. Belirlendiği için vakti geldiğinde tam zamanında vuku bulur. Bundan hiç kimsenin en ufak bir kuşkusu olmasın.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَلَا بِالَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلَوْ تَرٰى
اِذِ الظّٰلِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ الْقَوْلَ يَقُولُ
الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَا اَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ
الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا اَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ عَنِ الْهُدٰى بَعْدَ
اِذْ جَاءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ
اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ اِذْ تَأْمُرُونَنَا اَنْ نَكْفُرَ بِاللّٰهِ وَنَجْعَلَ

لَهُۥٓ أَنْدَادًا ۚ وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ ۚ وَجَعَلْنَا الْأَغْلَالَ فِي أَعْنَاقِ
الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾

31. **İnkâr edenler dedi ki: "Biz kesin olarak ne bu Kur'ân'a inanırız ne ondan önceki** (indirile)**ne." Sen o zulmedenleri, Rableri huzurunda tutuklanmış olarak görsen; sözü** (suçlamaları) **birbirlerine karşı evirip-çevirir** (birbirlerine yöneltirler)**. Za'fa uğratılan** (müstaz'af)**lar, büyüklük taslayanlara derler ki: "Eğer sizler olmasaydınız, gerçekten bizler mü'min**(kimse)**ler olurduk."**

32. **Büyüklük taslayanlar, za'fa uğratılan** (müstaz'af)**lara dediler ki: "Size hidayet geldikten sonra, sizi biz mi ondan alıkoyduk? Hayır, siz** (zaten) **suçlu-günahkârlardınız."**

33. **Za'fa uğratılanlar da büyüklük taslayanlara: "Hayır, siz gece ve gündüz hileli düzenler** (kurup) **bizim Allah'ı inkâr etmemizi ve O'na eşler koşmamızı bize emrediyordunuz" dediler. Azabı gördüklerinde pişmanlıklarını saklarlar; biz de inkâr edenlerin boyunlarına halkalar geçirdik. Onlar, yaptıklarından başkasıyla mı cezalandırılacaklardı?**

Bu üç ayette dramatik bir tasvire yer verilmektedir. Tasviri yapılan olay ahirette, cehennemde geçiyor. Ateşe atılma cezasına müstahak olanlar iki gruba ayrılmıştır, gruplaşma dünyadakinin aynısıdır. Bir grup "iktidar seçkini" diyebileceğimiz (mele' ve mütref zümrelerden müteşekkil) müstekbirler, diğeri onların askeri, politik, ekonomik ve kültürel tahakkümleri altında yaşayan zayıf kitleler yani müstaz'aflar.

Müstekbir ve müstaz'af, Kur'an'ın esaslı iki terimidir, her ikisinde de ima edilen şey, büyüklenenlerin hakikatte büyük olmadığı, zayıflatanların da hakikatte zayıf olmadığı hususudur. Müstekbirler, Allah ve hakikat karşısında büyüklenmekte, Allah'ın indirdiği vahiylere ve onları davet ettiği adaletli toplum düzenine karşı kibir taslamaktadırlar. Bunlar askeri, ekonomik ve politik hegemon zümreler, mütegallibe sınıflar ve onlara dini, fikri, ideolojik meşruiyet sağlayan din adamları, aydınlar ve ideologlardır. Bunlar, iletişim mecraları, medya, eğitim sistemi (okullar-üniversiteler) ve başka araçlar onların iktidarlarının devamını sağlamaktadır. Etki sahası içinde olan geniş kitleler onlara tabi olmakta, gösterdikleri istikamette yaşamakta ve böylece onlar da hak ve doğruluktan, adalet ve yüksek ahlaki hayattan uzaklaşmaktadırlar. Bunlara "müstaz'af" denir.

Belirtmek gerekir ki, müstaz'af kitleler sadece yoksullar ve yoksunlar de-

ğil, ekonomik gelir seviyeleri yüksek veya orta da olsa, zihnen güçsüz olan, ruhen naif yaşayanlar da müstaz'af kategorisi içinde ele alınabilirler. Bu anlamda dünyanın en zengin ülkelerinin yurttaşlarının belki de büyük bir bölümü, iktidar seçkinlerinin, medya ve başka etkili güçlerin, lobi ve küresel zümrelerin derin etkisinde ruhen ve zihnen müstaz'af bir hayat yaşamaktadırlar. Özellikle modern toplumun ana karakteristiği 'kitle' olması, onun yönlendirilmesini, manipüle edilip bir tür determine edilmesini kolaylaştırır.

İşte bu iki grup azap yerinde birbirlerini suçlayacaklardır. Hakikat ayan beyan ortaya çıktığından, kibirlenenlerin zayıflatılmış kitleleri aldatmasına mahal kalmamıştır. Kibirlenenlerin dünya hayatında itiraz ettikleri şey vahyin kendisiydi. Kur'an ve kendisinden önce indirilen kitaplara -Tevrat, İncil ve daha eski zamanlarda indirilmiş sahifelere- hiçbir şekilde inanmayacaklarını söyleyip adeta Allah'a meydan okuyorlar, böylelikle zulmediyorlardı. Ancak azap yerinde durum trajiktir. Elleri kolları bağlı, tutuklanmış vaziyettedirler, hiçbir yere kaçacak halleri yoktur. Dahası devamlı etki altında tuttukları zayıf kitleler, şimdi onları ağır bir biçimde suçlamaktadır: "**Bizleri siz saptırdınız! Siz olmasaydınız biz doğru yolda olacaktık!**" Bu bir savunma, cezadan kurtulma yoludur. Ancak büyüklenenlerin kendilerini savunma sadedinde verdikleri cevap son derece ilginçtir: "*Peygamberler gelmiş, kendilerine indirilen kitapları tebliğ etmişlerdir. Siz onları okuyabilecek, söylenenleri anlayabilecek kapasitede idiniz. Ama bunu istemediniz, evet biz sizi yanıltmak istedik ama siz de suç ve günah işlemeye pek yatkındınız, hevesli ve istekliydiniz.*"

Zayıf düşürülenler, müstekbirlerin gece gündüz yani sürgit ve her fırsatta geniş kitleleri tahakkümleri altında tutmak için hileli düzenler kurduklarını, akla gelmedik yollar denediklerini, zihinleri ve ruhları yozlaştırdıklarını, sofistike propaganda ve telkinde bulunduklarını, zihni yönlendirdiklerini söyleyip kendilerine mazeret aramaya çalışacaklardır. Şu var ki bunun bir yararı olmayacak, azabı gördüklerinde derin bir pişmanlık içine girip yaptıklarına hayıflanacaklar ama bu onları müstahak oldukları azaptan kurtulmalarına yetmeyecektir.

Söz konusu savunma, kendi başına yoksulluk ve güçsüzlüğün geçerli mazeret olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Allah, insana öylesine potansiyel güç ve melekeler bahşetmiş ki, kendi heva ve hevesine karşı ahlaki direnç gösterebilirse, maddi olarak iktidar seçkinlerine karşı koyamasa bile, en azından ahlaki olarak kendini uzlete çeker, imkân bulursa hicret eder veya mütegalibe zümrelerin iktidarını devirmek üzere çareler arar. (Bkz. 14/İbrahim, 21; 33/Ahzab, 66-68 ve 40/Mü'min, 47-48).

وَمَآ اَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ اِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَآ اِنَّا بِمَآ اُرْسِلْتُمْ بِهٖ كَافِرُونَ ﴿٣٤﴾ وَقَالُوا نَحْنُ اَكْثَرُ اَمْوَالًا وَاَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٣٥﴾ قُلْ اِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَآءُ وَيَقْدِرُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَمَآ اَمْوَالُكُمْ وَلَآ اَوْلَادُكُمْ بِالَّتِي تُقَرِّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفٰٓى اِلَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ جَزَآءُ الضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوا وَهُمْ فِي الْغُرُفَاتِ اٰمِنُونَ ﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِٓي اٰيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ اُولٰٓئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ اِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ وَيَقْدِرُ لَهٗ وَمَآ اَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهٗ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٣٩﴾

34. Biz hangi ülkeye bir uyarıcı gönderdikse, mutlaka oranın 'refah içinde şımaran önde gelenleri': "Gerçekten biz, sizin kendisiyle gönderildiğiniz şeyi tanımıyoruz" demişlerdir.

35. Ve: "Biz mallar ve evlâtlar bakımından daha çoğunluktayız ve bir azaba uğratılacak da değiliz" demişlerdir.

36. De ki: "Şüphesiz benim Rabbim rızkı dilediğine genişletir-yayar ve kısar da. Ancak insanların çoğu bilmiyorlar."

37. Bizim katımızda sizi (bize) **yaklaştıracak olan ne mallarınız, ne de evlâtlarınızdır ancak imân edip salih amellerde bulunanlar başka. İşte onlar; onlar için yaptıklarına karşılık olmak üzere kat kat mükâfaat vardır ve onlar yüksek köşklerinde güven içindedirler.**

38. Âyetlerimizi etkisiz bırakmak için çaba harcayanlar; işte onlar da azabın içine getirilmişlerdir.

39. De ki: "Şüphesiz benim Rabbim, kullarından rızkı dilediğine genişletip-yayar ve ona kısar da. Her neyi infak ederseniz, O (Allah)**, yerine bir başkasını verir; O, rızık verenlerin en hayırlısıdır."**

Ne zaman herhangi bir yerleşim birimine (karye) bir uyarıcı gönderildiyse –ki bu uyarıcı genellikle peygamberdir ancak toplumun genel gidişinin çöküntüye doğru gittiğini söyleyen ahlak ve erdem sahibi seçkin insanlar da olabilir– bu uyarıya iktisadi bakımdan güç ve imtiyaz sahibi zümreler karşı çıkmışlardır. Adına "**mütref**" denen bu zümreler hem servetlerini gayrı meşru yollardan kazanırlar, hem kibirlenip azgınca yaşarlar, savururlar, servetlerini gösteriş aracı yaparlar ve genel kitleye göre şımarıkça, sonradan görme dav-

ranışlarda bulunurlar. Katade, bunların zorba ve şer yayan önde gelenler olduğunu söyler.

Bu konu İsra sûresinde (17/16) ele alınmıştı. Bu ayet de, denetimsiz bir refahın insanları şımartıp azdıracağını belirtir. Bu yetmezmiş gibi, kendilerinden, yaptıklarından sınırsız bir güven içinde, sahip oldukları servet ve beşeri güç (evlat) dolayısıyla azaba uğramayacaklarını düşünürler. Onları buna sevkeden bir sebep kendi bilgi ve becerilerinin güç ve servetin temininde rol oynadığını düşünmeleri ise, diğer sebep bu yüzden Allah'ın da sevgili kulları oldukları zannına kapılmalarıdır. Onların zannına veya etrafa yaydıkları propagandaya göre, Allah onları diğerlerine göre koruyup imtiyazlı tutmuş ki, bu güç ve servete sahip olmuşlardır, bu yüzden azap görmeleri söz konusu olmayacaktır. Hayır! Bu bir yanılgıdır. Çünkü sahip oldukları bu güç ve serveti veren Allah'tır, rızkı kendisi taksim etmektedir, taksimde eşitlik olmaması fazla olanına sahip olanı çetin bir sınava tabi tutmak istemesiyle ilgilidir. Şanı Yüce Allah dilediğine rızkı bollaştırır, dilediğine kısar, ihtiyaç içinde bırakır. Yazık ki insanların çoğu bunun farkında değildirler.

Dünyada güç ve servetin birilerinin elinde olması ne yüksek ahlaki hayatın göstergesi ne ahiretteki kurtuluşun teminatıdır. Kişinin servet ve güç sahibi olması onu Allah katında önemli kılmaz, onu Allah'a yaklaştırmaz-yakınlaştırmaz, diğerlerine göre üstün veya imtiyazlı kılmaz.

Servet ve beşeri güç (evlat, taraftar) bir sınav aracıdır. Denetimsiz refah bozar, ahlaki yozlaşmalara sebebiyet verir, duyarsızlaştırır. Ancak yozlaşma bizatihi mal ve servetin ya da evlat ve taraftarın kendisinden kaynaklanmaz; gayrı meşru, yanlış kullanımından kaynaklanır. Said bin Cübeyr'e göre iman edip salih amellerde bulunanlar bunu doğru yolda kullandıklarından onlara zarar vermez. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 37-38; 19/Meryem, 5; 25/Furkan, 74-77.) Bu ayetler İslam'da servetin, mülk ve mülkiyetin bizatihi kendisinin haram ve gayrı meşru olmadığını; kazanma ve harcama yolları meşru olduğu sürece "veren eli alan elden üstün tutma"ya aracı kılındığını göstermektedir. İslam'ın yasakladığı gayrimeşru kazanç, emek sömürüsü, sınırsız sermaye biriktirme (kenz), infakı öngörmeyen tutku ve tüketime-gösterişe, israf ve savurganlığa dönük harcamadır.

Servet ve gücü iman ve salih amel çerçevesinde kazanıp kullananlara, ödüller vaat edilmiştir. Hem dünyada huzur ve şeref hem ahirette kurtuluş. Cennette güven içinde yani açlık, zarar ve azap gibi kaygılardan uzak Allah'ın rahmetinden, lütuf ve ihsanından yararlanacaklardır. Bu değişmez kuraldır, buna inanmayıp söz konusu kantları çürütme iddiasında bulunanlar bunu başaramayacaklardır.

Meşru kazancın ve kurtuluşun sırrı gösterildiği çerçevede infakıdır. Kişi infak ettikçe malı ve serveti azalmaz, aksine artar: "Allah için harca, sana daha bol verilsin" (Buhari, Birr, 53). "Sen infak et, ben de sana infak edeyim" (Müsned, II, 314. Ayrıca bkz. 7/A'raf, 74).

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ اَهَٰٓؤُلَآءِ اِيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ اَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُونِهِمْۚ بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّۚ اَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَفْعًا وَلَا ضَرًّاۜ وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿٤٢﴾

40. O gün, onların hepsini bir arada toplayacak (haşredecek)**, sonra meleklere diyecek ki: "Size tapanlar bunlar mıydı?"**

41. (Melekler) **Derler ki: "Sen yücesin, bizim velimiz sensin, onlar değil. Hayır, onlar cinlere tapıyordu ve çoğu onlara imân etmişlerdi."**

42. Artık bugün, bir kısmınızın bir kısmınıza yarar ve zarar sağlamaya gücü yetmez. Biz de o zulmedenlere deriz ki: "Yalanlamakta olduğunuz ateşin azabını tadın"

Allah'tan başka hiçbir varlığa kulluk yapılmaz, ibadet edilmez. Cahiliye döneminde meleklere ibadet edileceğini veya meleklerin kendilerine aracı (şefaatçi) olabileceğini düşünenler olduğu anlaşılıyor. Bir kısım Araplar da "**meleklerin Allah'ın kızları olduğu**"na inanıyorlardı (16/Nahl, 57). Hakikatte bunlar meleklere değil, 'melek' zannettikleri cinlere tapıyorlardı, inançlarına göre "melekler cinlerin seçkin dişileri" idi.

Kaynakların bildirdiğine göre (Kurtubi) Huzaalılara mensup Müleyhoğulları cinlere tapınıp kendilerine göründüklerini iddia ediyorlardı. Muhtemelen Müleyhoğulları da, cinlerin seçkin dişilerinin tapınılmaya değer melekler olduğu inancındaydılar.

İnsan ile cin arasındaki ilişki tarihte her zaman söz konusu olmuştur. Çağımızda da medyumlar, ruh çağıranlar, metafizik varlıklarla ilişki kurduğunu ileri sürenler benzer iddialarda bulunurlar. Cinler Allah'ın yarattığı varlıklardır, bize görünmezler, herhangi bir ulûhiyet vasıfları yoktur. Bazı insanlar ya cehalet sonucu veya başka insanları etkileri altına alıp istismar etmek amacıyla cinlerle ilişki kurduklarını, cinlerin olağanüstü varlıklar olduklarını iddia ederler, bunun herhangi bir gerçeklik değeri yoktur. Ahirette meleklere sorulduğunda, onlar Allah'ı tenzih edip kendilerine ulûhiyet atfedenlerden te-

beri edeceklerdir. Melekler sadece Allah'ın emrini yerine getiren varlıklardır, insanı yanıltan İblis'in soyundan olan veya onun yolunu takip eden cinlerdir. (Daha geniş bilgi için bkz. 72/Cin, 1-15. ayetlerin açıklaması.)

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَٰذَا إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَنْ يَصُدَّكُمْ عَمَّا
كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُكُمْ ۚ وَقَالُوا مَا هَٰذَا إِلَّا إِفْكٌ مُفْتَرًى ۚ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ
لَمَّا جَاءَهُمْ إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٤٣﴾ وَمَا آتَيْنَاهُمْ مِنْ كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا
وَمَا أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَذِيرٍ ﴿٤٤﴾ وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۖ وَمَا بَلَغُوا
مِعْشَارَ مَا آتَيْنَاهُمْ فَكَذَّبُوا رُسُلِي فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٥﴾

43. **Onlara, apaçık olan âyetlerimiz okunduğunda: "Bu, sizi babalarınızın taptıkların** (ilâhlar)**dan alıkoymak isteyen bir adamdan başkası değildir" dediler. Ve dediler ki: "Bu, uydurulmuş bir yalan** (iftira)**dan başka bir şey de değildir." İnkâr edenler de, kendilerine geldiği zaman hak için: "Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir" dediler.**

44. **Oysa biz onlara ders alacakları kitaplar vermemiştik ve kendilerine senden önce bir uyarıcı da göndermemiştik.**

45. **Kendilerinden öncekiler de yalanladı. Oysa bunlar, öbürlerine verdiklerimizin onda birine bile ulaşamamışlardı. Buna rağmen** (şımararak) **elçilerimi yalanladılar; ancak benim de** (onları) **inkârım** (yıkıma uğratmam) **nasıl oldu?**

Hz. Peygamber (s.a.), Mekkelileri uyarmaya başladığında, önde gelen mütegallibe zümre, onun alışageldikleri düzeni değiştirmeye kalkıştığını iddia ediyorlardı. Zulüm, haksızlık, baskı ve sömürü üzerine kurdukları bir düzenleri vardı, bunu da babalarından, atalarından devralmışlardı. Meşruiyetini tesis etmek amacıyla dikili taşlara, Kâbe'nin içini doldurdukları putlara tapıyor, herhangi dış bir uyarıcıya en ufak tepki veremeyen bu taş ve tahta yığınına kutsallık atfediyorlardı. Hz. Peygamber'in tebliği onları şoke etmişti, çünkü düzenlerinin temelden değişmesini öngörüyordu. Bu yüzden tebliğ ettiği şeylerin uydurma, vahiy eseri olmadığını söylemeye başladılar. Onlara göre Hz. Muhammed (s.a.), belki etkileyici şeyler söylüyordu ama bunlar olsa olsa "büyü" olabilirdi ancak.

Müşriklerin bu iddialarda bulunmalarını makul kılan sebep yoktu. Çünkü bundan önce kendilerine ne peygamber gönderilmişti ne kitap indirilmiş-

ti. İbrahim ve İsmail aleyhisselâmdan sonra Arap yarımadasına peygamber gelmemişti, Yasin sûresindeki açık deyimle "**Bundan önce ataları uyarılmış değildi**" (36/Yasin, 6; ayrıca bkz. 32/Secde, 3.) Böyle olmakla beraber Arap müşriklerinin tutumu garip değildi, inkârcıların tarihsel bir refleksi olarak kendilerinden öncekiler de aynı şeyi yapmışlardı. Önceki toplumların öylesine güçlü toplumları, servet ve imkânları vardı ki, Mekkelilerinkiyle mukayese edildiğinde 10 kat fazlaydı.

Ayette geçen "**mi'şar**" yani 1/10'un ne olduğu konusunda çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Oran olarak bunun "10'da 1" olmayıp azlıktan mübalağa "binde 1"dir, diyenler vardır, Maverdi bu görüştedir. Nitel olarak genel kabul görüşe bu maddi nimet, zenginlik, güç ve iktidardır. Bu dünyevi ve maddi imkânların gerektirdiği şükrün 10'da 1'ini yapmamışlardı. 1/10'un bilgi, beyan, kanıt-burhan, delil, inandırıcı argüman olduğunu söyleyenler var. Razi ve İbn-i Atıyye buna işaret etmektedirler. Suç ve günah bataklığına saplanmış mücrim kavimler, sahip oldukları bunca nimete ve imkâna rağmen yine kendilerine gelen peygamberleri yalanladılar. İnkârlarından ve yapıp ettiklerinden dolayı onlara ibret verici, acıklı bir azap verildi. Bundan ibret almayacak olurlarsa, Hz. Peygamber (s.a.)'i yalanlayan Mekkelilerin de başına gelecek olan bundan başkası değildir. Bunca imkâna sahip olan geçmişteki kavimleri güç ve iktidarları onları kurtarmadığı gibi, Mekkelileri de güç ve iktidarları kurtaramaz.

قُلْ اِنَّمَا اَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍۚ اَنْ تَقُومُوا لِلّٰهِ مَثْنٰى وَفُرَادٰى ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍۚ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٤٦﴾ قُلْ مَا سَاَلْتُكُمْ مِنْ اَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْۚ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٧﴾ قُلْ اِنَّ رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّۚ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾ قُلْ جَاۤءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴿٤٩﴾ قُلْ اِنْ ضَلَلْتُ فَاِنَّمَا اَضِلُّ عَلٰى نَفْسِيۚ وَاِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحِي اِلَيَّ رَبِّيۚ اِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ﴿٥٠﴾

46. De ki: "Size bir tek öğüt veriyorum: "Allah için ikişer ikişer ve teker teker kıyam etmeniz, sonra düşünmeniz. Sizin sahibiniz (veya arkadaşınız olan Peygamber)**de hiçbir delilik yoktur. O, yalnızca sizi, şiddetli bir azabın öncesinde uyarandır."**

47. De ki: "Ben sizden bir ücret istemişsem, artık o sizin olsun. Benim ecrim (ücretim)**, yalnızca Allah'a aittir. O, her şeye şahit olandır."**

48. **De ki: "Şüphesiz Rabbim hakkı** (batılın yerine veya dilediği kimsenin kalbine) **koyar. O, gaybleri bilendir.**

49. **De ki: "Hak geldi; batıl ise ne** (bir şey) **ortaya çıkarabilir, ne getirebilir."**

50. **De ki: "Eğer ben sapacak olsam, artık kendi nefsim aleyhine sapmış olurum; eğer hidayeti bulacak olsam, bu da Rabbimin bana vahyetmekte olduğu** (Kur'ân) **sayesindedir. Şüphesiz O, işitendir, yakın olandır."**

Ayet, Hz. Peygamber (s.a.)'in muhataplarına sonuç verici ve etkileyici tek bir öğüt vermesini emreder: İçinizde bulunduğunuz durum iyi değildir. Ve siz bunun farkında değilsiniz. Gerçeği bulmanız için etraflıca düşünmeniz, aklınızı kullanmanız lazım. Benim size öğüdüm şudur: İkişer ikişer veya kendi başınıza düşünün, bunu Allah için yapın yani hakikatin ve Hakk'ın hatırına yapın. "Kıyam etmek, kalkmak, kalkışmak" silkinmek demektir. Sizi bir rehavet sarmış, dünyanın zevk ve lezzetlerine saplanıp kalmışsınız, bilinciniz uyuşmuş, zihniniz dumura uğramıştır. Ayağa kalkın, silkinin, bir araya gelin, kendi aranızda tartışın, konuyu çok yönlü olarak müzakere edin. Ya da durumunuzu kendi vicdanınız ve aklınızla kritik edin, etraflı ve derinlemesine bir özeleştiriye, nefis muhasebesine ihtiyacınız var. İnanmak ve kabullenmek istemiyorsunuz ama Peygamber'in tebliğ ettiği şeylerin tümü gerçektir, sizi doğru yola yöneltmektedir. Gündüz vakti bir araya gelip tartışın, gece kendi iç dünyanızda bunun muhasebesini yapın. Birkaç zihin bir araya gelip tartıştığında hakikati kavraması daha kolay olur, yapılması gereken yegâne şey önyargılardan arınmak, sadece hakikati aramak üzere yola çıkmayı göze almaktır.

Size bu tebliği yapan Hz. Muhammed (s.a.) sağlam düşünen, ruh ve akıl sağlığı yerinde olan biridir. Ne cinlerle ilişkisi vardır ne cinlerin tasallutuna uğramıştır. Sizin arkadaşınızdır, onu tanırsınız. Bir ömür aranızda sürdü. Ailesini, geçmişini, çocukluğunu, gençliğini bilirsiniz. Ne günah işlemiştir ne aşırılıkta bulunmuştur. Ne başka din adamlarıyla ilişkisi olmuştur ne eskilerin kıssalarını dinleyip de onlardan etkilenmiştir. O sizi büyük, şiddetli bir azaba karşı uyarıp korkutmaktadır. Uyarıp korkutmak (inzar) her peygamberin ve elbette Hz. Peygamber'in esaslı görevlerinden biridir.

Hiçbir peygamber, tebliğ görevi karşılığında ücret istemez yani para pul, mal mülk, şöhret, statü veya şahsi iktidarı peşinde değildir. Kendi aşiret ve yakınlarını da kayırmaz. Bu ayette Hz. Peygamber'den "Eğer sizden talep ettiğim bir ücret varsa, gelin alın, sizin olsun" demesi istenmektedir. "Yani aslında para da pul da, mal mülk de sizin olsun. Ben sizden Allah'a itaat etmenizi, adaletle

hükmetmenizi, ahlaklı bir hayat sürmenizi istiyorum. Benim ücretim Allah'a aittir. O, her şeye şahit olandır."

Allah hakkı dilediğinin kalbine koyar. Yani eğer insan samimiyetle, iyi ve ihlaslı bir niyetle hakikati aramaya kalkışırsa, onun kalbini hakikate açar. Kimin ne düşündüğü, neyi sakladığı bilinmez, sadece Allah bilir. Ayet samimi arayışların netice vereceğini ima eder. Hak ve hakikat ortaya çıktıktan sonra temeli boş olan batılın bir değeri kalmaz, çürük bir bina gibi göçer (17/İsra, 81; 21/Enbiya, 18). Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği vahiy ile Allah'tan gelen hakikatlerdir yani Kur'an ve Kur'an'ın işaret ettiği apaçık deliller, sağlam kanıtlar, insan hayatını düzene koyan hükümlerdir.

Arap müşrikleri onun ataların dininden saptığını iddia ediyorlardı. Peygamber yoldan çıkacak olsa –ki öyle bir ihtimal söz konusu değildir, varsayalım ki öyle oldu– kendi aleyhine yoldan çıkmış olur, kendine zarar verir. Doğru yola girecek olsa, bu da Allah'tan aldığı vahiy yani Kur'an sayesindedir. Hayır ve iyilik (hasene) Allah'tan, zarar ve kötülük (seyyie) ise insandandır (Bkz. 4/Nisa, 79). Yüce Allah her şeyi işitir, herkesin söyledikleri, duaları O'na ulaşır, kabul edip icabet etmesi de yakındır.

وَلَوْ تَرَىٰٓ اِذْ فَزِعُوا فَلَا فَوْتَ وَاُخِذُوا مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٥١﴾ وَقَالُٓوا اٰمَنَّا
بِهٖۚ وَاَنّٰى لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍۚ ﴿٥٢﴾ وَقَدْ كَفَرُوا بِهٖ مِنْ قَبْلُۚ
وَيَقْذِفُونَ بِالْغَيْبِ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ
كَمَا فُعِلَ بِاَشْيَاعِهِمْ مِنْ قَبْلُۚ اِنَّهُمْ كَانُوا فِي شَكٍّ مُرِيبٍ ﴿٥٤﴾

51. Sen onları korkuya kapıldıklarında bir görsen. Artık hiçbir kaçış yoktur ve yakın bir yerden yakalanmışlardır.

52. "Biz O'na imân ettik" derler; ancak onlara uzak bir yerden (âhiret-tenimâna) **el uzatmak nerede?**

53. Oysa daha önce onu inkâr etmişlerdi; onlar uzak bir yerden gaybe atıp tutuyorlardı (dil uzatıyorlardı).

54. (Şimdi) **Kendileriyle istek duydukları şeyler arasında perde çekilmiştir; daha önce benzerlerine yapıldığı gibi. Çünkü onlar, kuşku verici bir tereddüt içinde idiler.**

İnkârcılar, gerçeği kabullenmekte ne kadar inat ederse etsinler, onu teslim edecekleri bir gün gelecektir. İşte o gün geldiğinde onların nasıl bir korkuya kapıldıklarını görülmeye değer. Gerçeğin bütün çıplaklığıyla ortaya çıkacağı gün,

hiçbir yere kaçış yoktur. Burada sözü edilen 'korku'nun kıyametin kopması, ceza kesilmesi, meleklerin azaba başlaması şeklinde tefsir edilmiştir. Bütün bunlar mümkün olmakla beraber, hak ve hakikatin inkârcılar tarafından üzerine örtülen örtünün kaldırılıp apaçık ortaya çıkmasının dehşet olması daha akla yatkın görünmektedir. Hayatı boyunca bir gerçeği inkâr eden birinin, günün birinde onunla karşılaması onda sadece düş kırıklığı meydana getirmekle kalmaz, sonuçları itibariyle dehşet verici korkuya da yol açar. Kıyamet, diriliş, haşir, hesap ve hükmün verilmesiyle ortaya çıkacak hakikat böylesine korkuya yol açar.

Yakın bir yerden yakalanmışlardır. Dünya hayatlarını tamamlamış, ölmüşlerdir. Kıyamet kopmuş, diriliş gerçekleşmiş, her şey apaçık ortaya çıkmıştır. Kendi ruhları da artık geçmişte sığındıkları yalana, sahteliğe, riya ve ikiyüzlülüğe isyan etmektedir. Hakikatin apaçık ortaya çıkmasından sonra imanın onlara artık herhangi bir faydası yoktur. Daha önce yani kendi vicdanları ve akıllarıyla hakikati bulup teslim edecekleri dünyada bunu inkâr ettiler, üstünü kalın perdelere örttüler ve derin bir gaflet içinde kalarak ömür sermayelerini sorumsuzca tükettiler. Şimdi geri dönmeleri, bir fırsatı daha değerlendirmeleri mümkün değildir. O gün geldiğinde artık iş işten geçmiş olacaktır; kimsenin kimseye yardım edip el uzatması mümkün değildir, dünya çok gerilerde, hayli uzaklarda kalmış bulunmaktadır.

Suçları ağırdır hem hak ve hakikati inkâr ediyorlardı hem hiç mahiyetini bilemedikleri gayp hakkında saçma sapan zanlarda bulunuyorlardı. Kıyamet, ölümden sonra diriliş, ahiret hayatı, hesap, cennet ve cehennem gibi gaybe ait hakikatlerle ilgili reddiyeler yazıyor veya cahilce dil uzatıyorlardı. Kurtubî'ye göre 53. ayette geçen "**Onlar uzak bir yerden gaybe atıp tutuyorlardı**" ifadesi, kalpten uzak bir dil ve söylem demektir, vicdanlarına ve akıllarına önyargısızca yaklaşabilselerdi hakikati iç/enfüsi dünyalarında bulabileceklerdi.

Onlar dünyada hakikat ile aralarına perde çektiklerinden hep kuşku içinde oldular, tereddüt edip durdular. Bugün kurtuluş arzuları ile aralarında da perde çekilmiştir; bu onların dünyada takındıkları tutumun ahiretteki uzantısı, trajik sonucudur.

Sebe' (34) sûresinin tefsir'i bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

35- Fatır Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 45 âyettir. İlk ayetinde "fatır (yaratan-yaratıcı)" kelimesi geçtiği bu ismi almıştır. Aynı ayette "melekler" geçtiği için sûreye "melaike" ismi de verilmiştir. Meryem (19) sûresinden önce, Furkan (25) sûresinden sonra indirilmiş olup ilk Mekki sûreler arasında yer almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا اُولِٓي اَجْنِحَةٍ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰاعَ يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَٓاءُ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢﴾ يَا اَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللّٰهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿٣﴾ وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿٤﴾

1. **Hamd, gökleri ve yeri yaratan, ikişer, üçer ve dörder kanatlı melekleri elçiler kılan Allah'ındır; O, yaratmada dilediğini artırır. Şüphesiz Allah, her şeye güç yetirendir.**
2. **Allah, insanlar için rahmetinden her neyi açacak olsa, artık onu kısıp-tutacak yoktur; her neyi kısar-tutarsa, artık onu da ondan sonra salıverecek yoktur. O, üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir.**
3. **Ey insanlar, Allah'ın üzerinizdeki nimetini anın. Gökten ve yerden sizi rızıklandıran Allah'ın dışında bir başka yaratıcı var mı? O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse nasıl olur da çevriliyorsunuz?**

4. **Eğer seni yalanlıyorlarsa, senden önceki elçiler de yalanlandı.** (En sonunda bütün) **İşler Allah'a döndürülür.**

"**Fatır**" yaratan, yoktan meydana getiren, ilk başlatan, icat eden demektir. Bu manasıyla Allah'ın sıfatlarından biridir. Yüce Allah varlığı, filizi çekirdeği yarıp içinden çıktığı gibi yokluktan yaratmıştır (Bkz. 12/Yusuf, 101. En'am, 14). İbn-i Abbas, bu kelimenin manasını bir kuyu başında tartışan iki bedevinin konuşmalarına kulak misafiri oluncaya kadar bilmediğini söyler. Biri tartıştığı arkadaşına "Bu kuyuyu ilk açan benim (Ene fatartuha)" demiştir. Fıtratla aynı köktendir. Ayetteki anlamı, gökleri ve yeri yaratan, başlatan Allah'tır. Varlık yok iken yaratılmıştır, yoksa yokluk bir hammaddeydi de ondan vücuda getirilmiş değildir. Varlık âlemi ne kendi kendine varolmuştur ne başka varlık tarafından vücuda getirilmiştir. Varlık alemini ilk yaratan Allah olduğu gibi kozmik ve ahlaki düzenini de tesis eden O'dur. Varlığın ahlaki mahiyeti, üzerinde yaratıldığı kozmik ve tabii yasaların toplamıdır. Yaratılış sürüyor, bir sebep bir sonucu, bu sonuç başka yaratılışın sebebi oluyor. Ancak ilk yaratılışı başlatan ve yaratılışın bu tarz üzere düzenini koyan O'dur.

Bu sıfatlara sahip olan Vacibu'l vücud olan Allah'a hamd edilir, sadece O'na hamd edilir, çünkü bu sıfatlara sahip başka bir varlık tasavvur edilemez, yoktur. Fatır sûresi "**hamd**" ile başlayan beş sûreden biridir. Diğerleri Fatiha, En'am, Kehf ve Sebe'dir.

Melekler Allah'ın emri altında ve O'nun belirlediği çerçevede ve iradeye göre yaratılışa katılan varlıklardır. İnsan tasavvurunda melekler genel olarak kanatlı olarak yer alır. Neredeyse bütün kadim gelenek ve dinlerde benzer melek tasavvuru vardır, bu da melekler hakkındaki ilk bilgilerin vahiy tarafından insana verildiği fikrini ilham etmektedir. Melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılan O'dur. "**Kanat**" kuşların kanadından farklı bir mahiyet olup güç, yüksek hareket kabiliyeti, yön-cihet, gelişmiş meleke ve yetiyi ima eder. Melekler, varlık yapılarına göre farklı özelliklere ve yetilere sahiptirler. Onlara şu veya bu sayıda kanatın nispet edilmesi kesretten kinaye olup birden fazla fonksiyon, güç kullanımı ve melekeye sahip oldukları anlamına gelir. Kimisi Levh-i Mahfuz'dan peygamberlere vahiy getirir, kimisi gökten rahmet yağdırır, kimileri duaları iletir, insanın yapıp ettiklerini takip eder, kaydeder, kimileri varlıktaki düzenin sürmesini sağlar vs.

Bu ayette belirtilen "kanatlı elçiler" özellikleri dışında, melekler günahsız (66/Tahrim, 6); itaatkâr (66/6 ve 21/Enbiya, 19-20) varlıklardır. Meleklere cinsiyet atfetmek tamamen bir insan spekülasyonudur (37/Saffat, 150; 43/Zuhruf, 19 ve 53/Necm, 27). Bu açıdan meleklerle ilgili gereksiz spekülasyon-

lar yapmaktan kaçınmak lazım; meleklerin yapısı, özellikleri ve hakikatleri tamamen "gaypâlemi"yle ilgilidir. Kur'an-ı Kerim ve sahih hadislerde her ne bildirilmişse, usulü zorlayan te'villere sapmadan bu kadarıyla yetinmelidir. (Bakara sûresinde (2/30) meleklerle ilgili geniş bilgiler verilmiştir.)

Aslında melekler varlık âlemindeki düzenin sürmesini, işlemesini sağlayan emir kulu varlıklardır. Eski Yunanlılar, melekleri üstün güç sahibi tanrısal varlıklar şeklinde düşünürlerdi. İnançlarına göre Zeus "tanrıların tanrısı"ydı, onların üstündeydi. Gerçekte ise Bir ve tek olan Allah ile O'nun emrinde çalışan melekler söz konusudur. Yunanlılar melekleri tanrısal güç ve varlığa dönüştürerek, bir tür tabiat kuvvetiyle de özdeşleştirmişlerdi. Yunan mitolojisinde "tanrı(lar), melekler ve tabiat kuvvetleri" birbiri içine girmiş bulunmaktadır. Eski Arapların da meleklere tapınmaları veya Tanrı'nın kızları şeklinde algılamaları bu zihinsel sapmanın sonucuydu (Bkz. 6/En'am, 8; 17/İsra, 92; 25/Furkan, 7).

İlk yaratan, başlatan ve yaratışı devam ettiren Allah olduğuna göre, dilerse yaratışı arttırır. Bu kâinatın genelindeki yaratılış olayını niteliksel veya niceliksel olarak arttırma şeklinde anlaşılabileceği gibispesifik olarak yaratılmış her varlık mertebesi, nesne veya insandaki yaratılış için de anlaşılabilir. Bu çerçevede tefsirciler bunun ses, beden güzelliği/estetik olabileceğini veya meleklerin görev ve fonksiyonlarının, kapasite ve güçlerinin artışı anlamına gelebileceğini düşünmüşlerdir. Ayetin mutlak olduğunu söyleyen Zemahşeri, "Yaratılıştaki her artış buna dâhildir" der. Endamlı boy, orantılı yüz, vücut bütünlüğü, güç, iyi çalışan akıl, sağlam görüş-sağduyu, cesaret, müsamaha/hoşgörü, geniş yürek, ufku açık zihin, etkili üslup, akıcı dil, pratik zekâ vs.. Kısaca şanı Yüce Allah dilediğinde yarattığı bütün nimetleri, lütuf ve ihsanları, maddi ve tabii zenginlikleri, refah ve mutluluğu, güvenlik ve özgürlüğü, adalet ve ahlaki erdemleri arttırır, bunları birer rahmet olarak varlıkların ve insanların üstüne yayar. (6/En'am, 17.)

Bir başka açıdan "**Yaratmada dilediğini artırır**" ayeti; bize hem yaratılışın olmuş bitmiş, sona erdirilmiş olmayıp sürdüğünü, kalemin kâğıt üzerinde yazmaya devam etmesi gibi yaratılışa devam edildiğini gösterir hem bir varlık mertebesinde veya bir yaratılış aşamasında belli bir temposu, ritmi, hızı ve fonksiyonu olan varlıkların kapasite ve fonksiyonlarının Allah'ın dilemesine bağlı olarak arttırıldığını/arttırılabileceğini haber verir. Allah'ın buna güce yeter, varlık âlemi O'nun kudret eli altındadır.

Sürekli artışa açık olan rahmeti Yüce Allah açacak, kulları üzerine yağdıracak olsa kimse onu kısıp tutamaz, engelleyemez. Kısacak olsa da kimse açamaz, rah-

met yağdıramaz. Güç ve kudret, hüküm ve hikmet sahibi O'dur. O halde nimet, güzellik, fayda, iyilik ve zenginlik olarak her neye sahip isek bunu Allah'tan bileceğiz.

Hakikat bu iken, insanlara düşen, Allah'ın kendilerine bahşettiği nimetini anıp şükretmeleridir. (2/Bakara, 231; 5/Maide, 7.) Gökten ve yerden onları rızıklandırır. Yağmur, bitkiler, hayvanlar, hava ve sayısız nimetler bizim yeryüzü gezegeninde hayatımızı sürdürmemize yardım eder, hepsi bizim için yaratılmış, istifademize sunulmuştur. Hem maddi ve tabii nimetler hem sayısız melek varlık dünyasında ve gezegenimizdeki hayatın yaşanabilir kıvamda sürmesi için seferber olmuşlardır. Bir kilo portakalın parasını öderiz, portakalı ve her nimeti yaratıp istifademize sunan (musahhar kılan) şanı Yüce Allah'a kulluk, ibadet ve şükrü eda etmek istemeyiz. Oysa hepsinin yaratıcısı O'dur, başka yaratıcı yoktur, bunun için sadece O'na kulluk edilir. (10/Yunus, 31.)

Buna rağmen insanların bir bölümü yüz çeviriyorlarsa, bunda gerçekten şaşılacak durum var demektir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.), bu gerçekleri kendilerine hatırlattığında onu yalanladılar. Ayet, bundan sıkıntı duymaması gerektiğini hatırlatır, çünkü tarihte inkârcılar her zaman aynı tutum ve davranışı sergilemişlerdir (3/Âl-i İmran, 184). Onlar inkâr ve nankörlüklerinde devam etsinler, eninde sonunda herkes ve her iş Allah'a döndürülecektir.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ
بِاللَّهِ الْغَرُورُ ﴿٥﴾ إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا إِنَّمَا يَدْعُوا
حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿٦﴾ الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾ أَفَمَنْ زُيِّنَ
لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ فَلَا
تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٨﴾

5. **Ey İnsanlar! Hiç şüphesiz Allah'ın va'di haktır; öyleyse dünya hayatı size aldatmasın ve aldatıcı**(lar) **da, sizi Allah ile** (Allah'ın adını kullanarak) **aldatmasın.**

6. **Gerçek şu ki, şeytan sizin düşmanınızdır, öyleyse siz de onu düşman edinin. O, kendi grubunu ancak çılgınca yanan ateşin halkından olmaya çağırır.**

7. **O inkâr edenler; onlar için şiddetli bir azap vardır. İmân edip salih amellerde bulunanlar ise; onlar için de bir bağışlanma ve büyük bir ecir vardır.**

8. **Kötü olarak işledikleri kendisine çekici-süslü kılınıp da onu güzel gören mi** (Allah katında kabul görecek)**? Artık şüphesiz Allah, dilediğini saptırır, dilediğini hidayete erdirir. Öyleyse, onlara karşı nefsin hasretlere kapılıp gitmesin. Gerçekten Allah, yaptıklarını bilendir.**

"Allah'ın va'di haktır" ayeti aynı kalıpla Nisa (4/122), Yunus (10/4, 55), Kehf (18/21), Kasas (28/13), Rum (30/60), Lokman (31/9), Mü'min (40/55) Casiye, 45/32) ve Ahkaf (46/17) sûrelerinde de geçmektedir. "Allah'ın va'di"nden kasıt kıyamet, diriliş, haşir, muhasebe, ödül ve ceza, kısaca ahiret hayatı olduğu söylenmiştir. Kur'an ve bundan önce vahyedilen kitaplarda zikri geçen bütün bu olaylar vuku bulacaktır. Varlık âlemi ebedi değildir, dünya hayatı geçicidir. Mebdei olanın meadı vardır. İnsanların ve toplumların ömrü olduğu gibi, kâinatın ve dünyanın da bir ömrü (eceli) vardır, birgün son bulacaktır.

Gerçek bu iken, insanın dünya hayatına kendini kaptırması, büyük hakikati, ölümü ve ahireti unutup hiç ölmeyecekmiş veya öldükten sonra bedeni gibi bilinci, hafızası, manevi meleke ve yetileri, kısaca ruhunun da ebedi sessizliğe gömüleceğini düşünmesi büyük gaflet halidir. İnsanların çoğu gaflet içinde ömürlerini tüketmektedirler. Bunun sebebi, geçici ancak hayli çekici dünya hayatının onları aldatması, yanıltması, kendi manyetik etkisi altına almasıdır. Bir yola çıktığımız zaman, gideceğimiz son durağı düşünürüz. Dünya hayatımızı, sonunu ve sonrasını düşünmeden yaşadığımız zaman anlık, burada ve şimdiyi diğer bütün boyutlarından tecrit ederek yaşıyoruz demektir ki, buna hayatın sekülarizasyonu denir. Sekülerizm, dünya hayatının insanı aldatması (garar ve gurur) demektir.

Dünya ile beraber başka aldatıcılar da var. Bunların başında Şeytan gelir. Şeytan ile dünya hayatı arasında doğrudan ilişki vardır. Çünkü onun amacı, insanı müteal/aşkın, batın/içkin ve ahiret/öte boyutlarından tecrit ederek dünya hayatını ve sevgisini, çekicilik ve zevklerini mutlaklaştırmaktır. Ayartıcı ve aldatıcı öznenin Şeytan olduğunu 6. ayet açıkça bildirmektedir. O insanın düşmanıdır, insanın yeryüzünde Allah'ın seçtiği ve kerem sahibi kıldığı bir halife olmasının önüne geçmek üzere ahdetmiştir, kendini bu kin ve husumetle bilemiştir ve son güne yani kıyamete kadar düşmanlığını sürdürecektir. (Bkz. 4/Nisa, 119; 7/A'raf, 16-17). Akıllı insan, Şeytanı düşman edinir, bu sayede dünya hayatı hakkında sahici bir perspektif, doğru bir fikir ve anlayış kazanır. Dünyayı, hak ettiği kadarıyla yaşar, yaşama sevincini kaybetmez, çalışır, emek harcar, infak eder, çoluk çocuğunu besler, yoksullara yardım eder, çevresini güzelleştirir-imar eder, hayır ve hasenatta bulunup önden ahirete güzel şeyler

gönderir. Ama bütün bunları yaparken varlık âleminde sadece kendisi Baki olan Allah'ı unutmaz, ilahi hükümlere aldırışsız davranmaz, hudutlara riayet eder. Kısaca dünyayı gerektiği gibi yaşar ama dünya hayatı sevgisiyle (Hubbu'l hayat ed dünya) sarhoş olup bilincini kaybetmez. (Şeytan'ın insanı "Allah'la aldatması" için bkz. 31/Lokman, 33. ayetin açıklaması.)

Şeytan'ın yandaşları (hizbi) vardır. Onları çekici şeylerle kendine celpeder, aslında onları ateşe sürükler. Şeytana bakıp iş yapanların kalpleri katılaşır, Şeytan onlara yapıp ettiklerini iyi şeymiş gibi gösterir. Onlar da ona kanarlar, fakat sonu büyük hüsran olur (6/En'am, 43). Bundan kurtulmanın yolu kalbi nurun kaynağına açıp aydınlanmaktır.Yüksek düzeyde ve sahih bir Allah bilinci (marifetullah) ile Şeytan ve dünya hayatının gerçek mahiyetiyle ilgili aydınlanmak ve doğru bilgilere sahip olmak mümkün olabilir.

İbn-iSimak, ilginç bir atıfta bulunur: Yukarıda yaratılıştan ve Allah'ın insana bahşettiği nimet ve lütuflardan söz ettik; varlık âlemi ve dünyada olan her şey insanın yararına sunulmuştur. Bu durumda insanın, kendisini yaratan ve üstün konuma (Eşref-i mahlûkat) çıkartan Allah'a kulluk edip şükredeceğine, onu kerem ve şeref tahtından indirmeye azmetmiş Şeytan'ın yoluna girmeyi tercih etmektedir. Bu hem nankörlük ve isyan hem akılsızlık ve tutarsızlıktır. (Bkz. 2/Bakara, 167.) Şeytana tabi olanlar ateş halkı olur, iman edip salih amellerde bulunanlar ise bağışlanmaya ve büyük bir ecre sahip olurlar.

Bu doğaldır ve adil bir hükümdür. Çünkü işlediği kötülüklerin farkında olmadan, üstelik yapıp ettikleri kendisine çekici-süslü görünen, başka bir deyişle Allah'a ve insana düşman olan Şeytan'ın yoluna giren kimsenin Allah katında kabul görmesi beklenemez. O seçimini kötülükten ve Şeytan'dan yana yapmıştır; aklını ve iradesini doğru yönde kullanmamıştır, zulmetmiş ve gadretmiştir; nimetlerden sonuna kadar yararlanmış ama nimetlerin Yaratıcısına isyan etmiştir. Böylesini Allah doğru yola iletir mi? Yüce Allah iletmeyecekse başka kim doğru yola iletebilir, kimin buna gücü yeter ki! Seçimini doğru yolda kullananı Allah doğru yola koyar, hidayete erdirir, buna da kimse engel olamaz.

"Allah, dilediğini saptırır dilediğini hidayete eriştirir." Bu ayeti "Allah dileyeni saptırır, dileyeni hidayete erdirir" şeklinde de anlamak mümkün. Her iki meal mümkündür ve aralarında herhangi bir çelişki de yoktur: Şöyle ki:

"**Meşiet**"i hem Allah hem insan için kullanabiliriz. İnsan için kullandığımızda hidayet veya sapıklığı insan dileyerek seçer yani elindeki imkânları –mesela akli yetilerini, muhakeme gücünü, temyiz ve terkip melekelerini– işleterek bir seçimde bulunur. İnsan seçiminde bir irade söz konusu olduğu açıktır. Şu var ki insanın iradesi mutlak değil, izafi ve mukayyettir. Çünkü asıl

ve mutlak irade sahibi olan âlemlerin yaratıcısı Allah'tır. Biz bir irade sahibiysek O irade sahibi olduğu içindir. Tıpkı O'nun Hay olması dolayısıyla bizim hayat sahibi olmamız gibi, O'nun mutlak iradesi (Murid olması) dolayısıyla biz de irade sahibiyiz ki, kelamcılar buna parça irade (irade-i cüz'iyye) demişlerdir. Yüce Allah "Ölümü ve hayatı hangimiz amel bakımından daha güzel davranacak, ortaya çıksın diye yaratmıştır" (67/Mülk, 2) ve kesin olarak bizim iyi, doğru ve güzel olanı seçmemizi murat etmektedir. Anca biz O'nun mutlak iradesinin bir parçası olan cüz'i irademizi kullanıp batıl, yanlış ve çirkin yolu seçebilmekteyiz. Diğer yandan çok sayıda ayet, "Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz, hidayete erdiren de, saptıran da O'dur" buyurur. Bu nasıl olur?

Aslında sorun gayet basittir: İnsan iradesiyle seçimde bulunur, doğruyu ve hakkı seçtiğinde Allah'ın muradına uygun seçimde bulunmuş olur; batılı seçtiğinde Allah'ın kendisine bahşettiği iradeyi yanlış yolda kullanarak yine Allah'ın muradına aykırı seçimde bulunmuş olur. İyi veya kötü yönde kullanılmış olsun, her hâlükârda iradenin sahibi ve kula bağışlayanı Allah'tır. Düşünün ki, size bir bıçak verildi, ekmek doğrar veya usulüne uygun hayvan keserseniz hayır yolda; masum bir insanı öldürürseniz yanlış yolda kullanmış olursunuz ki her durumda bıçağı size veren bir başkasıdır. Bir devlet başkanı, kanunları uygulasın diye memuruna yetki veriyorsa, memura düşen kanunlara uygun amel etmesidir; kanun dışına çıkıp da hak-hukuk ihlal ettiğinde kendisine verilmiş bulunan yetkiyi ve imkânı kötüye kullanmış, görevi suistimal etmiş olur. Yüce Allah insana irade gücü, seçme özgürlüğü ve biri diğerini besleyen, destekleyen meleke ve yetiler vermiş, sonra "Dileyen inkâr eder, dileyen iman eder" (18/Kehf, 29) diye buyurmuştur. (Bkz. 7/A'raf, 177-178.)

İşler insanın seçimiyle başlayıp bitiyorsa, son tahlilde sapkınlık ve hidayet Allah'ın elindeyse, Hz. Peygamber'in doğru yoldan sapıp da hidayete erişme ihtimalleri kalmamış kimseler hakkında derin bir üzüntüye kapılması gerekmez. Ne üzülmeli (3/Âl-i İmran, 176) ne kendini hırpalamalı! (Bkz. 18/Kehf, 6; 26/Şuara, 3.) Onların doğru yola girmelerini ister, görevi onları uyarıp korkutmak, aldığı vahiyleri tebliğ etmektir ama onların hidayeti onun üzerinde yükümlülük değildir, peygamberin başkalarına karşı bu türden bir borcu yoktur (2/Bakara, 272). Hidayet ve insanların doğru yola sokulmaları konusunda Hz. Peygamber'e yapılan uyarılar bizler için de söz konusudur, İslam dininde zorla, vicdanlar üzerinde baskı kurarak insanları hidayete dâhil etme yetkimiz yoktur. Herkes kendi seçimini özgürce yapar; doğru seçim yapmışsa ödülünü alır, yanlış seçim yapmışsa kötü sonuçlarına katlanır. Hükmü bu şekilde veren Allah'tır ve O yaptıklarını bilendir.

وَاللّٰهُ الَّذِي اَرْسَلَ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَسُقْنَاهُ اِلٰى بَلَدٍ مَيِّتٍ فَاَحْيَيْنَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا كَذٰلِكَ النُّشُورُ ﴿٩﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّاٰتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرُ اُولٰٓئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴿١٠﴾ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ اَزْوَاجًا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا بِعِلْمِهِ وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ اِلَّا فِي كِتَابٍ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ ﴿١١﴾

9. **Allah, rüzgârları gönderir, onlar da bulutu kaldırır, böylece biz onu ölü bir beldeye sürükleriz, onunla, yeri ölümünden sonra diriltiriz. İşte** (ölümden sonra) **dirilip-yayılma da böyledir.**

10. **Kim izzeti istiyorsa, artık bütün izzet Allah'ındır. Güzel söz O'na yükselir, salih amel de onu yükseltir. Kötülükleri tasarlayıp düzenleyenler ise; onlar için şiddetli bir azap vardır. Onların tasarladıkları 'boşa çıkıp bozulur.'**

11. **Allah sizi topraktan yarattı, sonra bir damla sudan. Sonra da sizi çift çift kıldı. O'nun bilgisi olmaksızın hiçbir dişi gebe kalmaz ve doğurmaz da. Ömür sürene, ömür verilmesi ve onun ömründen kısaltılması da mutlaka bir kitapta** (yazılı)**dır. Gerçekten bu, Allah'a göre kolaydır.**

İnsanın önünde saygıyla eğileceği, buyruklarına tam bir iç huzuruyla boyun eğeceği yegâne varlık vardır, o da Vacibul'l Vücud Allah'tır. Mutlaktır, bütün varlık âleminin yaratıcısıdır, varlık O'nun kudret eli altındadır, O'nun buyruklarını yerine getirmektedir. Rüzgâr, bulut, yağmur ilişkisini tesis eden Allah'tır. O'nun vaz'ettiği yasaların işlediği kozmik ve tabii düzen içinde iş ve işlev görürler. Rüzgârlar bulutları harekete geçirir, susuzluktan çoraklaşmış, bir tür ölüme maruz kalmış toprakların üzerine gönderir. Bulutlar içlerindeki yağmuru boşaltırlar. Toprak dirilir, yeşerir, canlılar sulanır. Ölümden sonraki diriliş de böyle gerçekleşecektir (30/Rum, 19).

Ebu Rezin el Ukayli, Allah'ın Elçisi (s.a.)'ne sorar "Allah ölüleri nasıl diriltir?". Ona şöyle der: "Sen yakınlarına giderken, önce kuru bir vadiden geçip sonra onun yeşilliklerle donatıldığını müşahede etmedin mi?" Ukayli "Gördüm" deyince, şöyle buyurur: "İşte Allah ölüleri böyle diriltir. Bu O'nun yarat-

tıklarının belgesidir" (Müsned, IV, 11.) Ölümden sonraki dirilme ve yayılma da tabiatta hayranlıkla ve sevinçle müşahede ettiğimiz bu muhteşem olay gibi vuku bulacaktır. (Ayrıca bkz. 7/A'raf, 57).)

Varlık âlemi ve tabiat Allah'ın buyruklarına boyun eğdiğine göre, insana yakışan bu harmoniye, bu ahenge, harikulade ahenge katılmaktır. Eşref-i mahlûkat yaratıldığı için en çok bu ona yaraşır. Eşref-i mahlûkat, yaratıkların en onurlu makamında, şerefe en yüksek mertebesinde oturabilen, oraya yükselebilen kimse demektir. Bu büyük bir izzettir. Üstünlük, güç, hakiki iktidar, şeref, haysiyet, kişilik ve manevi yüksek mertebedir. Şu halde kim bütün bu özellikleri kendisinde barındıran izzete sahip olmak istiyorsa, bilmesi gereken ilk temel bilgi, bütün izzetin sadece Allah'a ait olması hakikatidir. İzzetin tamamı Allah'a ait olduğuna göre, insan Allah'a rağmen izzet sahibi olamaz. Onur, şeref, güç, iktidar, haysiyet, kişilik ve mertebe elde edemez. Nasıl Allah âlim olduğu için insan biliyorsa, nasıl Allah Hay olduğu için insan hayat sahibi ise, insanın izzeti de Allah'ın izzetinin onda tecellisi, insanın ondan bir pay alması, sebeplenmesi, yararlanmasıyla mümkün olmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında izzet, Allah'tan neş'et eder, O'nun Resûlü'ne ve mü'minlere doğru seyir takip ederek yayılır. (Bkz. 4/Nisa, 139; 10/Yunus, 65; 63/Münafikun, 8). Bu şu demektir: İzzet önce Allah'ın, sonra Peygamber'inindir, hiçbir mü'min Hz. Peygamber (s.a.)'den daha izzet sahibi, daha üstün ve yüksek şahsiyet sahibi olamaz.

"Güzel söz O'na yükselir, salih amel de onu yükseltir." 10. Ayette geçen "güzel söz"ün ne ve öznenin kim olduğu konusunda çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bir görüşe göre özne şanı Yüce Allah'tır. Diğer bir görüşe göre özne "Güzel söz"dür. Üçüncü bir görüşe göre ise "salih amel"dir. Biz, öznenin salih amel destekli güzel söz olduğu kanaatindeyiz. Güzel söz, güzel olan her sözdür. Ve elbette sözlerin en güzeli Kelime-i tevhid ve tevhidin zikre konu olan her türlü isim ve sıfattır. Takdis, temcit, ta'zim, tesbih, tehlil vs. Fakat sadece bundan ibaret de değildir. İnsanları hayra, iyiliğe, güzelliğe, doğruya, hakka, adalete, Sırat-ı müstakime, yüksek ahlaki erdemlere yönelten her söz de bu kapsamda ele alınabilir. Bu vasıflara sahip güzel söz(ler) Allah'a yükselir, kabul makamına çıkar, kaydeden ve taşıyan melekler tarafından Huzur'a arzedilir. Şu var ki, soyut manada bir güzel sözün kendi ölçeğinde değeri varsa da, asıl onun değerini, etkisini arttıran salih amel yani pratikle, somut hayatla, beşeri tutum ve davranışlarla desteklenmesidir. Nasıl ibadetsiz ve amelsiz iman, rüzgârın önünde korumasız bir kandil ışığı gibi ise, pratikten yoksun güzel söz de öylece etkisizdir.

Bilginin temeli sözdür. Bilgilerimiz imana dönüşmemişse, imanımız amele de dönüşmez, dolayısıyla güzel söz, bilgi ve imanın hayatımızı güzelleştirme-

si, iyileştirmesi, hayır ve fayda yönünde iyileştirmesi mümkün olmaz. Mesela "temizlik imandandır" veya "hayâ imandandır" hadisleri "güzel sözdürler". Bunda hiç kuşku yok. Ama bu güzel sözlerin güzelliğine inanan Müslümanlar eğer üstlerini başlarını, evlerini, işyerlerini, sokaklarını ve şehirlerini temiz tutmuyorlarsa; günah ve suç işlerken Allah'tan hayâ etmiyorlarsa bu iki güzel sözün hayatlarında herhangi bir etkisi, tezahürü yok demektir. Sanki bu sözler söylenmemiş gibi, keenlemyekün (yok) hükmündedirler. İbn-i Mukaffa, amelsiz sözü yağsız tirit, yağmursuz bulut, kirişsiz yaya benzetmiştir. Modern çağda Müslümanların en büyük sorunu, bilginin imana dönüşmemesi, imanın amelde tezahür etmemesidir. Güzel söz kökü sabit, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir, her zaman meyvesini verir (14/İbrahim, 24-26).

Kötülükleri tasarlayıp yürürlüğe koyanlar her zaman olacaktır. Bunlar ya izzeti yani güç ve iktidarı elde tutmak veya insanların güzel sözlerin tezahürü olan güzel, yararlı bir hayat düzenine sahip olmalarını engellemek için. Böyleleri için acıklı bir azap vardır, eninde sonunda tasarlayıp düzenledikleri boşa çıkacaktır (Bkz. 34/Sebe, 33). Dünyada iyi insanlar güzel söze salih amele samimiyetle ve azimle sarılırsa, komplo kuranların etkisini kırarlar, bunu dünyada başaramayacak olurlarsa, ahirette cezalarını göreceklerdir.

Kur'an-ı Kerim, sıklıkla insanın topraktan yaratıldığını hatırlatır. Toprağın iki özelliği var: İlki yeryüzünü hatırlatır, bu manada topraktan yaratılan bizim bedenimiz, fizyolojik/biyolojik varlığımızdır. Bu bizim dünyevi tabiatımızı meydana getirir ve onda içkin olarak bulunan ilahi tabiatımızı yani ruhumuzu hapseder. Ruhun özgürlüğü kendisindeki iyilikler ve güzelliklerle bedeni kontrol etmesiyle sağlanır. Diğeri topraktır ki, değersizdir, toprakla beraber yaratılışımızda rol oynayan diğer unsurlar bir damla sudur. (Bkz. 22/Hac, 5; 23/Mü'minun, 13-14; 30/Rum, 20.)

10. ayetle bağlantılı düşündüğümüz zaman, izzet sahibi olmak isteyen insan söz konusu dünyevi tabiata hapsolmamalı, geçici, fani özellikleriyle yani topraktan neşet eden ırkıyla, rengiyle, bedensel güzelliğiyle, maddi gücüyle, soyu-sopuyla değil, Allah'ın O'na bağışladığı Nefha-i ruhla, güzel söze ve salih amele sahip çıkarak izzet sahibi olmalı. İzzet sahibi kimse kendini ilahlaştırmış birey değil, şahsiyet sahibi mü'mindir, izzetini ve şahsiyetini Yüce Allah'a kulluktan, hak ve hukuka riayetten ve daima yüksek ahlak, özgürlük, adalet ve birlik peşinde koşup mücahede etmekten alır.

İnsanlar çift yaratıldı, çiftler bir araya gelir, birleşir ve çoğalırlar. Bu düzeni kendileri tesis etmiş değildirler, böyle uygun gören O'dur. O'nun bilgisi olmadan hiçbir dişi gebe kalmaz, gebe kalsa bile, O dilemedikçe doğuramaz.

Canlılara ve elbette insana ömür biçen O'dur; hepimizin hayatı O'nun kudret elindedir. (Bkz. 13/Ra'd, 8 ve 31/Lokman, 34. ayetlerin açıklaması.)

"Ömür sürene, ömür verilmesi ve onun ömründen kısaltılması da mutlaka bir kitapta (yazılı)**dır."** Kitap Levh-i Mahfuzdur. Kimin ne kadar ömür süreceği orada kayıtlıdır, önceden tayin ve tespit edilmiştir." Ömürden kısaltılması"nı iki şekilde anlamak mümkün: İlki, trafik ışıklarında bekleyen arabaların kırmızının bitmesini gözlemeleri gibi. Bekleme süresi 1 dakika tanınmışsa, 60'tan geriye doğru sayım başlar. 59, 58, 57 ve ila ahir. Her bir eksilme yine yazılır. Sonunda biter yani ömür tamamlanır. Diğeri insana biri mutlak, diğeri mukayyet/şartlı ömür verilip yazılmıştır. Mesela mutlak ömür için x şahıs için 70 sene ömür biçilmiş ve bu kayda öyle geçmiştir. Ancak şartlı olarak da denmiştir ki, şayet sadaka verirse, yakın akrabalarıyla iyi ilişkilerini canlı tutarsa (Sıla-i rahim), hep iyilikler ve güzellikler peşinde koşarsa mutlak ömrüne 10 sene eklenecektir. Bu hayli ilginç bir konudur: Hz. Peygamber (s.a.) bu konuda şöyle buyurmuştur: "Kim rızkının genişletilmesini, ecelinin ertelenmesini istiyorsa, akrabalık bağını gözetsin" (Buhari, II, 728; Müslim, V, 1982.) Bu durumda mutlak ömür süresi silinir, şartlı ömür süresi devam eder. "Allah dilediğini siler ve bırakır, ana kitap O'nun katındadır" (Bkz. 13/Ra'd, 39.) Bütün bu karar ve icraatlar, hüküm ve işlemler her şeye güç yetiren Allah'a pek kolaydır.

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَآئِغٌ شَرَابُهُ وَهٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَمِنْ كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ ﴿١٣﴾ إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾

12. İki deniz bir değildir. Şu, tatlı, susuzluğu keser ve içimi kolay; şu da, tuzlu ve acıdır. Ancak her birinden taze et yersiniz ve takınmakta olduğunuz süs eşyalarını çıkarırsınız. Onun fazlından aramanız ve umulur ki şükretmeniz için gemilerin onda (denizde) **suları yara yara akıp gittiğini görürsün.**

13. (Allah) **Geceyi gündüze bağlayıp-katar, gündüzü de geceye bağlayıp-katar; güneşi ve ayı emre amade kılmıştır, her biri adı konulmuş bir süreye kadar akıp gitmektedir. İşte bunları** (yaratıp düzene koyan) **Allah sizin Rabbinizdir; mülk O'nundur. O'ndan başka taptıklarınız ise 'bir çekirdeğin incecik zarına' bile mâlik olamazlar.**

14. **Eğer onlara duâ ederseniz, duânızı işitmezler, işitseler bile size cevap veremezler. Kıyâmet gününde ise, sizin şirk koşmanızı tanımayacaklardır.** (Bunu her şeyden) **Haberi olan Allah gibi sana** (hiç kimse) **haber vermez.**

Deniz ve ırmaklarda gözlenmeye, üzerinde tefekkür edilmeye değer muhteşem bir düzen vardır. İki su yanyana, biri tatlı diğeri tuzlu-acı. Her ikisinde balık ve çeşitli deniz ürünleri yetişir, envai türlü süs eşyaları ve malzemesi çıkarılır. Suyun tatlı veya tuzlu olması, deniz ürünlerinden beslenmeye engel teşkil etmiyor (13/Ra'd, 4). Tatlı sudan çıkan balığın eti tatlı da, tuzlu-acı sudan çıkan balığın eti acı değildir, her ikisinin farklı tat ve lezzetleri olsa bile, yenebilir hayvanlardır. Yaratılışta muazzam bir sanat, hikmet ve anlam vardır. Bütün bunlar, yeryüzünü insanın istifadesine yaratan Allah'ın lütuf ve ihsanıdır, insandan istenen şey ise şükretmesidir. Benzer şekilde gemiler denizlerde, büyük nehirlerde yüzer. Suyun kaldırma gücü, özgül ağırlığının üzerinde yüzenlerden fazla olması bize bu imkânı sağlar. Gemilerin suları yara yara yüzmesinin görsel bir ihtişamı da var (16/Nahl, 14). Gece ile gündüzü mümkün kılan kozmik düzen, güneş ve ay ile diğer gezegenler ve dünyamızla olan ilişkileri yine bu çerçevede ele alınıp üzerine düşünülmelidir. (Bkz. 2/Bakara, 164; 3/Âl-i İmran, 27; 17/İsra, 12; 13/Ra'd, 2 ve 36/Yasin, 38-40.)

13. ayet güneş ve ayın bize teshir edildiğini, yararımıza amade kılındığını belirtmektedir. Gece ve gündüz, ay ve güneş birbirleriyle irtibatlı olarak düzen içinde fonksiyon görmektedirler. Burada atlanmaması gereken bir nokta var. Şöyle ki: Biz güneş ve aydan üzerinde yaşadığımız gezegen dolayımında yararlanmaktayız. Yani bu iki cisim gezegen üzerinden bize yarar sağlamaktadırlar. Bu demektir ki iki gezegenin yaratılış fonksiyonu bizim gezegenimizin kozmik düzen içindeki hayatiyetiyle ilgilidir. Bundan hareketle diyebiliriz ki, eğer uzayda bizden başka canlıların yaşadığı gezegen yoksa, bize namütenahi gibi görünen varlıktaki cisimler bizim gezegenimizin bu kıvamda, bu ekolojik denge ve kozmik düzende olmasına hizmet etmektedirler. Bu da tekvin-i ilahidir. Denilecek ki, uzaydaki hacmi itibariyle küçük bir nokta olan dünya gezegeni için bunca cisim, yıldız, galaksi seferber edilir mi? Eğer Yüce Allah böyle dilemişse seferber edilir ve dünyamız için ne büyük zahmetlere katlanıldığı anlaşılır. Bize nispetle sonsuz

sayıda melek bu düzeni ayakta tutmak ve sürdürmek üzere seferber edilmiş durumdadırlar. Bu durumda bizim küçücük gezegenimiz, devasa varlıkta saklanmış çok değerli bir inci tanesi gibi korunmaktadır. Gökten üzerimize yağan rahmet bu gezegeni şenlendirir. Bize bu hakikati hatırlatan 27-28. ayetler, aynı zamanda gezegenimizin "biricik" olduğunu da ima etmektedir. Allahu a'lem!

Bunların her birinin bir süresi vardır, tayin edilmiş ömürleri bulunmaktadır. Belli bir süreye kadar fonksiyon göreceklerdir (13/Ra'd, 2). Günün birinde süre dolar, kıyamet kopar, gökler başka göklere, yer başka yere döner. Bunu tayin ve tensip eden Allah'tır, bütün varlık âleminin mülkü O'nundur. Hakikat bu merkezde iken, Allah'ı bırakıp başka varlıklara boyun eğmek, onlara bağlanmak, onların batıl yollarını izlemek akıl karı değildir (7/A'raf, 197). Onlar bir hurma çekirdeğinin zarına, üzerindeki ipince bir life bile malik değildirler, yaratıcı güçleri yoktur ki, mülk ve sahiplik iddiasında bulunsunlar, insanlardan mutlak itaat, bağlılık talep etsinler.

Put veya heykel iseler ya da hayatta herkese boyun eğdirmişlerken de ölmüşlerse onları takip edenlerin seslerini işitemezler, işitseler bile cevap veremezler. Bu ölülerin sesleri duyabilecekleri anlamını ima etse de, belki şanı yüce Allah, hayatta iken milyonlarca insana zulüm ve tahakküm kuran, kendilerinden sonra da yollarından ayrılmamaları için otoriter düzenler kuran liderlere kendi kudreti ve meşietiyle "Bakın geride bıraktıklarınız sizin kabirlerinize gelmiş, size bağlılıklarını bildiriyorlar, 'Başını kaldır, geride bıraktığın ülke ne hale gelmiş!' diye sesleniyor, yalvarıyorlar, hadi bakalım onlara cevap verin" şeklinde bir nidada bulunuyor olabilir. Her şeyin en doğrusunu bilen Allah'tır. Hele kıyamet kopup da herkes hesaba çekileceği gün, liderler, putlar kimseyi tanımayacaklar. (16/Nahl, 86.) Bütün bu anlatılanlar Allah'tan vahiy ile gelen bilgilerdir, gerçeklerdir. Bu bilgi ve haberleri de her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan Allah'tan başka kimse vermez.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿١٥﴾
إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٦﴾ وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ
﴿١٧﴾ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ وَإِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ
شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ إِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا
الصَّلَاةَ وَمَنْ تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾ وَمَا
يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ ﴿١٩﴾ وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ ﴿٢٠﴾ وَلَا الظِّلُّ

وَلَا الْحَرُورُ ﴿٢١﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْاَحْيَاءُ وَلَا الْاَمْوَاتُ اِنَّ اللّٰهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشَاءُ وَمَا اَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ ﴿٢٢﴾ اِنْ اَنْتَ اِلَّا نَذِيرٌ ﴿٢٣﴾ اِنَّا اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَاِنْ مِنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٢٤﴾ وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ اَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٢٦﴾

15. **Ey insanlar, siz Allah'a** (karşı fakir olan) **muhtaçlarsınız; Allah ise, Ğaniy**(hiçbir şeye ihtiyacı olmayan)**dır, Hamid** (övülmeye lâyık)**tır.**
16. **Dileyecek olsa, sizi giderir** (yok eder) **ve yepyeni bir halk getirir.**
17. **Bu, Allah'a göre güç değildir.**
18. **Hiçbir günahkâr bir başka günahkârın günahını yüklenemez. Eğer yükü ağır olan kimse** (bir başkasını) **onu taşımaya çağırsa –bu, yakın-akrabası da olsa– kendisine ondan hiçbir şey yüklenetilmez. Sen, yalnızca gayp ile Rablerinden 'içleri titreyerek-korkmakta' olanları ve dosdoğru namazı kılanları uyarırsın. Kim temizlenip-arınırsa, artık o, kendi nefsi için temizlenip-arınmıştır. Sonunda dönüş Allah'adır.**
19. **Kör olanla** (basiretle) **gören bir değildir;**
20. **Karanlıklarla aydınlık,**
21. **Gölge ile sıcaklık da.**
22. **Diri olanlarla ölüler de bir değildir. Gerçekten Allah, dilediğine işittirir; sen ise kabirlerde olanlara işittirecek değilsin.**
23. **Sen, yalnızca bir uyarıcısın.**
24. **Şüphesiz biz seni, hak ile bir müjde verici ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Hiçbir ümmet yoktur ki, içinde bir uyarıcı gelip-geçmiş olmasın.**
25. **Eğer seni yalanlıyorlarsa, senden öncekiler de yalanlandı; elçileri ise; kendilerine apaçık âyetler, sahifeler ve aydınlatıcı kitaplar getirmişlerdi.**
26. **Sonra Ben de o inkâr edenleri yakaladım. Beni inkârları nasıl oldu** (onlar gördüler)**?**

Bundan önceki ayetlerde Allah'ın varlık âlemi ve insan hayatı üzerindeki mutlak güç ve kudreti anlatılmıştı. Şimdi sıra kesin hüküm cümlesine gelmiş bulunmaktadır: İnsanların tümü Allah'a muhtaçtır. Hiçbir bir insan (sıradan

biri, kral, şah-padişah, tiran), sosyal grup, örgüt, devlet, halk, ulus veya ırk Allah karşısında özerkliğini ilan edemez. Bu evrensel hüküm cümlesinde yer alan iki anahtar terimin "fakirlik ve ğina"nın "ma'rife yani 'el' takısı" gelmiş olmaları hükmün mutlaklığını gösterir. Buna dikkat çeken Zemahşeri, insanların Allah'a karşı ileri derecede "fakir", O'nun da insanlara karşı ileri derecede/mutlak "zengin/gani" olduğunu gösterdiğini söylemektedir. Bu böyledir! Eğer fakirlik ve zenginlik, insanlar arasındaki ilişkiye göre belirlenecek olsaydı, insan az bir miktarda dahi olsa Allah'a karşı zengin sayılacak, bu da onda özerkliğini ilan etme duygusunu ve ihtimalini uyandıracaktı. Ama öyle değil! İnsan ile Allah arasında söz konusu olduğunda insan mutlak manada fakirdir yani her açıdan O'na muhtaç, bağlı ve bağımlıdır. Allah ise hiçbir şeyle insana muhtaç değildir.

Bir nokta daha var: Şanı Yüce Allah sadece mutlak manada gani değildir, aynı zamanda cömerttir, sonsuz rahmete, ihsan ve bağışa sahiptir. Ve bunu hak eden kullarının üzerine yayar, onları yararlandırır, nimet ve ihsanlarıyla donatır. Bu yüzden hamd sadece O'nundur. Başka kimin böyle vasıfları var ki, ona hamd edilsin!

Mutlak kudrete sahip Allah'ı hakkıyla takdir etmek lazım. Eğer bu emre muhatap olanlar görevlerini yerine getirmeyecek olurlarsa –meşietine bağlı olarak– yerlerine başka bir halkı, bir insan topluluğunu getirir (4/Nisa, 133), görevi onlar üstlenir. Tefsirciler bunun üç şekilde olabileceğini düşünmüşlerdir:

a) Yerlerine başka bir halkı getirir.

b) Onlardan itaatkâr bir nesil getirir.

c) Başka bir evreni/âlemi var eder.

Birinci anlamın daha isabetli olduğunu düşünebiliriz, Allah-u a'lem! Bu, hiç kuşkusuz Allah'a göre zor bir şey değildir (Bkz. 14/İbrahim, 19-20).

Suçlar ve günahlar bireyseldir, kolektif suç olmadığı gibi kolektif ceza da yoktur. Hiç kimse bir başkasının suç ve günahını üstlenmez, bu en yakını dahi olsa. Herkes kendi ameline bakmalı, kendi akıbetini düşünmelidir. (Bkz. 6/En'am, 164.)

Ankebut sûresinde (29/13) sözü edilen "Onlar kendi günahlarını ve başkalarının günahlarını yüklenecekler" ayeti, lider ve belirleyici konumda olanların başkalarını suç ve günaha sürüklemeleri dolayısıyla altına girecekleri ağır sorumluluk ve günaha işaret etmektedir. Tefsircilere göre, bu ayetteki vurgu, müşriklere ve Hıristiyanlara uyarıdır. Çünkü Mekke müşrikleri şefaat (aracılık, tevessül, tavassut) konusunu o kadar ileri götürmüşlerdi ki, "Velev ki ahiret olsa, biz sizin günahlarınızı üstleniriz, merak etmeyin" deyip Hz. Peygamber'e

inanmaya yatkın kimseleri bundan alıkoymaya çalışırlardı. Oysa anne ve babanın çocuğuna faydasının olamayacağı kıyamet gününde bu inancın herhangi bir değeri yoktur (31/Lokman, 33). Hıristiyan teolojisinde inancın temeli insanın ezeli günah teşkil ettiğinden, bütün insanlık Âdem'in işlediği günahtan sorumlu tutulmuş, Hz. İsa'nın kefaret olarak çarmıha gerildiği yolundaki iddia dolayısıyla da günahın sona erdiği düşünülmüştür. İslamiyet, hem bu doktrini yıkmakta hem evrensel bir hukuk kuralının altını çizmektedir: Suçlar bireyseldir, cezalar da bireyseldir. Bu önemlidir, çünkü eski Atina sitesinde kolektif suç ve ceza söz konusuydu, mesela siteye ihanet edenlerin bütün yakınları da sorumlu tutulur, öyle ki tavuklarına varıncaya kadar hepsi öldürülürdü. Kabile hayatının olduğu Araplarda da suçlar ve cezalar kabileye kesilirdi. Kur'an-ı Kerim bu zalimane teamülü ortadan kaldırmaktadır. Birinin işlediği suçtan dolayı onun eşi, çocukları, yakınları, grup veya cemaat üyeleri, kabilesi, aşireti, dost ve arkadaşları sorumlu tutulamaz; ona hak ettiği ceza verilecek olsa dahi, ceza tasfiyeci, intikamcı ve kolektif olamaz. Aksi halde ceza adaleti tesis etmez, gadretmiş olur. Oysa ceza vardır, gadretmek yoktur!

Hakikat bu iken, bundan ders çıkarıp doğru yola girecek olan gayp ile Rabbinden içleri titreyerek korkan ve namazı emredildiği gibi kılanlardır (36/Yasin, 11). Bunlar Peygamber'in uyarılarını dikkate alır, gereğini yerine getirir, dünya hayatını Allah'ın çizdiği sınırlar içinde yaşar ve büyük bir ciddiyet ve vakarla ahirete hazırlanırlar. Kim bu yola girip de nefsini günah ve suç kirlerinden temizlerse, iç dünyasını arındırırsa bunu kendisi için yapar, nihayet dönüş Allah'adır, bunun güzel karşılığını orada bulur.

İnsanların hakikat ve doğruluk karşısındaki tutumları, dünya hayatında farklı bedensel ve ruhsal özelliklere sahip insanların beşeri durumlarına benzer. Gören ile görmeyen bir değildir, karanlık ile aydınlık da öyledir. Gölge ile sıcaklık birbirine benzemez. Aynı tabiat ortamında bulunmalarına rağmen birinde insan serinler, diğerinde sıcaktan kavrulur. Daha bariz olanı hayat sahibi olanla ölüp de geriye cesedi kalmış olan gibi. Maide sûresinde (5/100) "murdar ile tayyip" arasında mukayese yapılmıştı. Söz konusu zıtlıkların mukayesesi, başka yerlerde de yapılmaktadır (Bkz. 6/En'am, 122; 11/Hud, 24.) Ölmüş olan artık cansız bir ceset yığınıdır, kabre atılmıştır, sen ne kadar seslenip bağırsan bile seni duymaz. Gözleri perdeli, kulakları sağır, kalbi mühürlü olan hiçbir şeyin ayırdında değildir, basireti bağlanmıştır, hakikatle arasında kalın perdeler çekilmiştir, böylelerine şanı Yüce Allah doğru sözleri işittirmez. Peygamber'in ve onu takip eden mü'minlerin buna üzülmeleri de gerekmez. Hz. Peygamber'in görevi sadece olup bitenler konusunda uyarıp korkutmaktır.

Hak ve doğruluk yolunu tutanlara da hem dünya hayatında elde edecekleri huzur ve mutluluk, hem ahirette elde edecekleri ebedi kurtuluş konusunda müjde verir.

Ve bu tarihte hep tekrarlana gelmiştir. Her insan topluluğuna uyarıp korkutan, müjde veren bir elçi gönderilmiş; elçilere sahifeler, aydınlatan kitaplar indirilmiştir. Son Peygamber yalanlandığı gibi, geçmişteki peygamberler de yalanlanmıştı. Oysa peygamberler onlara aydınlatan sahife ve kitaplar getirmişlerdi. Kitaplar aydınlatıcıdır, ışık saçıcıdır, karanlıkları nura çevirir. Bu bize hakiki, sahici aydınlanmanın ancak vahiyde olduğunu göstermektedir, başka bütün "aydınlanmalar", bu ismi haksız yere almış karanlıklardır. İnkâr edenler sonunda büyük bir azaba müstahak oldular, inkârlarının cezası nasıl oldu, acıklı bir şekilde anladılar.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاۤءِ مَاۤءً فَاَخْرَجْنَا بِهٖ ثَمَرَاتٍ مُّخْتَلِفًا اَلْوَانُهَا ؕ وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيْضٌ وَّحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ اَلْوَانُهَا وَغَرَابِيْبُ سُوْدٌ ﴿۲۷﴾ وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَآبِّ وَالْاَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهٗ كَذٰلِكَ ؕ اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ غَفُوْرٌ ﴿۲۸﴾

27. Allah'ın gökyüzünden su indirdiğini görmedin mi? Böylece biz onunla, renkleri değişik olan meyveler çıkardık. Dağlardan da beyaz, kırmızı renkleri değişik ve siyah yollar (kıldık).

28. İnsanlardan, hayvanlardan ve davarlardan da renkleri böyle değişik olanlar vardır. Kulları içinde ise Allah'tan ancak âlim olanlar 'içleri titreyerek-korkar.' Şüphesiz Allah, üstün ve güçlü olandır, bağışlayandır.

Varlık hakkında doğru ve güvenilir bilgi ve kanaatin oluşması için dikkatimiz gökten yağan suya çekilirken kullanılan "**rüyet**/görme", bildiğimiz çıplak gözle gözlemde bulunup olayı gözün görüş alanı içine çekmek değildir. Burada sözü edilen, "kalp gözü" ile çıplak gözün müşahede ettiği şeylerin "içgörü" ile zihinsel ve ruhsal işlemden geçirilip hikmetli bir fikir ve kanaate ulaşılmasıdır. Somut gözlem ve kalbin içgörüsünün bir arada yürütülmesi, bilim ile hikmetin de istendiğinde beraber yürütülebileceğini gösterir. Bunun için bilgi edinmenin alanı olan varlık/tabiata ilişkin perspektifin ve zihni pozitivizme veya materyalizme sevkeden yöntemin gözden geçirilmesi gerekir. Yağmur olayına basiretle baktığında içgörü sağlamış oluruz. Bu su kendi kendine iniyor değil-

dir, indiren Allah'tır ve bu son derece önemlidir. Yani yağmurun oluşması her ne kadar bildiğimiz yasalar dâhilinde vuku bulan bir tabiat olayı ise de yasayı vaz'edip yağmuru var eden ve indiren Allah'tır. Su sayesinde yeryüzünde renkleri değişik meyveler yetişir. Meyveleri farklı renk, tat ve vitaminlerle "çıkaran" yine Allah'tır. Kuş bakışı dağlara, yüksek tepelere bakıldığında –ki bunu inişe geçen bir uçaktan gözlemlemek daha kolaydır– renkleri beyaz, kırmızı ve siyah yollar görülür. Meyvelerin ve yolların renkleri, yapıları, özellik ve fonksiyonları farklı olmaları gibi insanlar, hayvanlar ve davarlar arasında da benzer farklılıkları müşahede etmek mümkün. "Hayvanlar"dan genel hayvan türünü, "davarlar"dan bildiğimiz ve genel olarak kolayca kullanımımıza açık ehil irili ufaklı hayvanları anlayabiliriz.

Hepsinin ortak paydası "gökten indirilen su"dur. Çünkü canlı olan her şey sudan yaratılmıştır (21/Enbiya, 30); su maddi/tabii varlıkların yaratılışında kullanılan bir tür hammaddedir. Su gökten yağar, su hayatın kaynağını, suyu oluşturan rahmet gökten yağar, yukarıda gördüğümüz üzere "ölü toprağı diriltir". Yağma fiili "enzele" ile gelmiştir (35/27; 6/En'am, 99), fiil yukarıdan aşağıya akışı ifade eder. Yukarı dediğimiz atmosferin sınırlarının da ötesinde güneş ışınlarıyla bize başka gezegen ve galaksilerden gelen nimeti ve bu nimetin su olarak Allah'ın bir ikramı olarak bize sunulmasıdır. Şu halde hayatın esası ilahi rahmettir. Hiçbir şey kendi kendine varolmuş değildir; hiçbir varlık veya objeler kümesi kendi kozmik ve tabii yasalarını kendileri vaz'edemezler. Onların hammaddelerini, yasalarını, işleyiş düzenlerini tesis eden bir Vacibu'l Vücud vardır. O'nun ilmi, iradesi, kudreti, sanatı, hikmeti ve rahmeti varlıkta, varlığın çeşitli kademe ve mertebelerinde, nesnelerde ve hayat biçimlerinde tecelli etmektedir.

Diğer açıdan hayatın esası su (gökten yağan rahmet) olduğu gibi, bütün varlık âlemindeki çeşitlilik ve farklılık tek bir hakikate göndermede bulunur. Varlıklar kendi başlarına mutlak gerçek, otonom-özerk nesneler değildirler. Tek ve bir olan Hakikat'in farklı özelliklerde ve formlardaki tezahürleridir. Varlıkta tabii, ilahi iradeye ve tercihe bağlı çoğulculuk vardır. Çokluk içinde Bir'lik mevcuttur, hepsi ve her biri Allah'ın birliğine, vahdaniyetine, ehadiyetine, mutlaklığına işaret etmektedirler: "Göklerin ve yerin yaratılması ile dillerinizin ve renklerinizin ayrı olması, O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz bunda, âlimler için gerçekten âyetler vardır." (30/Rum, 22.)

Bu temel Hakikat'i görmezlikten gelmeye çalışmak inkârın ta kendisidir. Ama varlıktaki yani hem tabiatta hem canlı hayat ve insanlar arasındaki farklılığı, çeşitliliği, zenginliği, farklı etnik grupları, adet ve gelenekleri, yemekleri, renk-

leri, dilleri görmezlikten gelmek; birini öne geçirip diğerlerini etkisizleştirmek, önemsizleştirmek, bastırmak veya tek bir renge, ırka, forma irca etmeye kalkışmak da öylesine inkâr, Hakikat'e karşı işlenmiş suç ve günahtır. Çünkü şanı Yüce Allah, Hakikat'i bu envai türdeki sayısız renklerde, çizgilerde, özellik ve tezahürlerde açığa vurmak istemiş; bizim de kalp gözü ile basiret ve ferasetle kendi varlığına, isim ve sıfatlarının, fiillerinin tecellisine dikkat etmemizi murat etmiştir.

Varlık âlemine bu perspektiften bakmak, bakmakla yetinmeyip bakıp görmek en yüksek düzeyde bilinç ve bilgelik sahibi olmayı gerektirir. Basiret doğru bilincin kapısıdır. Bu bilince ancak âlimler sahip olur (35/28). Âlimler, varlık âlemine hayranlık ve hayretle bakar, bakıp müşahede ettikleri şeyler üzerinde tefekkür ederler, tefekkür edip vardıkları sonuçlar dolayısıyla büyük heyecan duyar, ürperti ile Allah'ın varlığını, isim, sıfat ve fiillerinin tecellilerini düşünürler, bu onların imanlarını, takvalarını ve sorumluluklarını daha da arttırır.

Ta sahabe döneminden bu yana İslam bilginleri bu temel hakikati vurgulamışlardır. Abdullah ibn-i Mes'ud şöyle demiştir: "İlim malumat çokluğu değil, haşyetin çokluğudur. İlim insanı haşyete, cehalet kibre sevkeder." Er Rabi' b. Enes, bu vasıflarda olmayan kimseyi âlim saymamıştır. Tabiat bilimleri üzerinde çalışanlar kadar fıkıh ve diğer beşeri/sosyal bilimler üzerinde çalışanların da, elde ettikleri bilgilerin onları takva sahibi kılmaları, ruhlarında haşyeti uyandırmaları beklenir. Hz. Ali'ye göre "Gerçek fakih; Allah'ın rahmetinden ümit kesmeye sebebiyet vermez; ilahi emirlerin dışına çıkmayı mümkün kılan ruhsatlar vermez; kimseye 'Allah'ın azabından güvende olun' demez; başkaları istiyor diye Kur'an'la ilişkisini kesmez. Bir bilgi/ilim temeline dayanmayan ibadetin faydası olmadığı gibi, fıkıh temeline dayanmayan ilimde, üzerinde etraflıca düşünülmeden yapılan Kur'an kıraatinde de hayır yoktur." Kısaca bilgi/ilim, fıkıh ve kıraat bizi Ma'rifetullaha götürmelidir.

Efendimiz (s.a.) şöyle buyurur: "Allah, ilmi kullarından çekip çıkarmak yani silmek suretiyle değil, âlimleri kabz etmek suretiyle alır. Nihayet hiçbir âlim kalmayınca, halk birtakım cahil kimseleri kendine başkan (rehber) edinir. Bunlara birtakım sualler sorulur, onlar da ilimleri olmadığı halde fetva verirler. Hem kendileri dalalete düşerler hem halkı dalalete düşürürler." (Buhari, İlim, 41)

Haşyet içinde olan bilginler insanlığa fayda ve hayır sağlar. Başka bir deyişle, elde edip hayatı kendisiyle yönlendirdikleri bilgiler salt soyut, teorik şeyler değildir; maddi ve dünyevi fayda ve imkânlar sağlarlar. Kurtubi'nin naklettiği 'mürsel' bir hadise göre "Melekler, göktekiler, yerdekiler ve denizdeki balıklar(ın hepsi) insanlara hayrı öğreten kimselere dua ederler". (Nakleden Kurtubi, Darimi, I, 100.) Darimi'nin yer verdiği bir başka hadiste, amelsiz ilim

öğrenenler, ibadet amacı olamayan fıkıh tahsil edenler "Kalpleri Ebu Cehil karpuzundan daha acıdır ancak bunlar koyun postuna bürünürler". Allah'ın rahmet ve merhametinin yeşermediği bir bilim adamı, kalbindeki acıyı yol açtığı icat ve aletlerle beşeriyete, canlı hayata ve tabiata sirayet ettirir. Tabiatın tahribi, daha çok tüketim, kitlesel imha silahları, insanların yaratılışlarını değiştirmeyi hedeflemiş işlemler vb. "kalbi Ebu Cehil karpuzundan daha acı" olan bilim adamlarının etkinliklerinin ürünüdür. "Şüphesiz Allah, üstün ve güçlü olandır, bağışlayandır." Daima ve her durumda Allah'tan korkmak gerekir; hiç kuşkusuz inkârcılar ve isyankârlar cezalandırılacak, Allah'a karşı haşyetle ruhu donatılanlar da ödüllerini alacaklardır.

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَوٰةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ تَبُورَ ﴿٢٩﴾ لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٠﴾

29. Gerçekten Allah'ın Kitabı'nı okuyanlar, namazı dosdoğru kılanlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden gizli ve açık infak edenler; kesin olarak zarara uğramayacak bir ticareti umabilirler.

30. Çünkü (Allah,) **ecirlerini noksansız olarak öder ve kendi fazlından onlara artırır. Şüphesiz O, bağışlayandır, şükrü kabul edendir.**

"Allah'ın Kitabı'nı okuyanlar"ı iki şekilde anlamak mümkün. Biri Kitap'la hayat boyu irtibatını koruyanlar. Bunun belirgin şeklinin sürekli Kitabı okumaktan geçtiği açıktır. Kitabı okumak hem manevi sevap kazandırır hem üzerinde tefekkür edilmesini sağlar. Kur'an'ı sürekli okuyan, Kitabı hayatının referans çerçevesi konumuna yükseltir. Ama bu da yetmez, okuduklarıyla amel eder yani gündelik hayatını, toplumsal ilişkilerini, politik ve ekonomik düzenini okuduğu Kitab'ın çizdiği yol haritasını temel alarak belirlemeye çalışır. Bu da Kitabı hakkıyla okumanın ikinci şekli veya tabii sonucudur ki ayetin devamında somut iki örnek veya Kur'an'la irtibatlı olmanın iki tezahürü "namazı dosdoğru kılanlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden gizli ve açık infak edenler" olarak belirtilmiştir.

Böyleleri zarara uğramayacak bir ticareti umabilirler. Yüce Allah adaletinin gereği olarak herkese kendi yaptığının karşılığını verir ama dilerse "kendi fazlından onlara artırır." Bu insanların diğerlerinden farklı özellikleri, üstün meziyetleri vardır. Mesela ticaretle, alışverişle uğraştıkları halde, hiçbir şekilde kalpleri Allah'ı zikretmekten, O'nun sevgisinden alıkoymaz. Bunlar namaz-

larını ihmal etmezler, yoksulların hakkı olan zekâttan kaçınmazlar, bunu yaparken riya ve gösterişten kaçınırlar, infaklarını gizli ve açık yaparlar (Bkz. 24/Nur, 37-38). Özetle övgüye değer mü'min profili iman ile amel, teori ile pratik arasında tutarlı ilişki kuran, kişiliği parçalanmamış, kalbi ile bedeni arasında çatışma yaşamayan kişidir.

"Ziyade"yle ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Kimine göre haketti-ğinden fazlalıktır bu, kimine göre ahirette izin verilecek şefaattir (Bkz. 4/Nisa, 173. ayetin açıklaması). En doğrusunu Allah bilir. Şüphesiz O, bağışlayandır, şükrü kabul edendir.

وَالَّذِي اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿٣١﴾ ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِاِذْنِ اللّٰهِ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ اِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾ اَلَّذِي اَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضٰى عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا كَذٰلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَفُورٍ ﴿٣٦﴾ وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا اَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ اَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظّٰلِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿٣٧﴾

31. Kendinden öncekini doğrulayıcı olarak sana Kitap'tan vahyettiğimiz gerçeğin ta kendisidir. Şüphesiz Allah, elbette haber alandır, görendir.

32. Sonra Kitab'ı kullarımızdan seçtiklerimize miras kıldık. Artık onlardan kimi kendi nefsine zulmeder, kimi orta bir yoldadır, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda yarışır öne geçer. İşte bu, büyük fazlın kendisidir.

33. Adn cennetleri (onlarındır)**; oraya girerler, orada altından bilezikler-le ve incilerle süslenirler. Ve orada onların elbiseleri ipek**(ten)**dir.**

34. **Derler ki: "Bizden hüznü giderip yok eden Allah'a hamdolsun; şüphesiz Rabbimiz, gerçekten bağışlayandır şükrü kabul edendir."**

35. **"Ki O, bizi kendi fazlından** (ebedi olarak) **kalınacak bir yurda yerleştirdi; burada bize bir yorgunluk dokunmaz ve burada bize bir bıkkınlık da dokunmaz."**

36. **İnkâr edenlere gelince, onlar için de cehennem ateşi vardır. Onlar için ne karar verilir ki böylece ölsünler, ne de kendilerine onun azabından** (bir şey) **hafifletilir. İşte biz, her nankör olanı böyle cezalandırırız.**

37. **İçinde onlar** (şöyle) **çığlık atarlar: "Rabbimiz, bizi çıkar, yaptığımızdan başka salih bir amelde bulunalım." Size orada** (dünyada), **öğüt alabilecek olanın öğüt alabileceği kadar ömür vermedik mi? Size uyaran da gelmişti. Öyleyse** (azabı) **tadın; artık zalimler için bir yardımcı yoktur.**

31. ayette sözü edilen "Kitap" Kur'an-ı Kerim'dir. Vahiy eseri olan Kur'an, kendisinden önceki vahiyleri çeşitli peygamberlere vahyedilen sahife ve kitapları (vahiy olarak o kitaplarda kalan ve bize kadar intikal edenleri), doğrulamaktadır (Bkz. 3/Âl-i İmran, 3-4). Verdiği her haber ve bilgi gerçektir, hakikatin ta kendisidir. Çünkü verilen bilgiler beşeri akılla, deney ve gözlemlerle elde edilmiş değildirler, kulaktan dolma kanaat ve izlenimleri ihtiva etmezler, bir takım mantıksal istinbat veya kestirimlere dayanmazlar, her şeyi hakkıyla bilen, haberi olan, gören (âlim-habîr-basîr) Yüce Allah tarafından indirilenlerdir.

32. ayette sözü edilen "**Sonra Kitab'ı kullarımızdan seçtiklerimize miras kıldık**" ayetinde sözü edilen "Kitap"tan kastın Kur'an-ı Kerim; "kullarımızdan seçtiklerimiz"in de İslam ümmeti olduğunu söyleyenler olduğu gibi, Kur'an'ın doğruladığı önceki kitaplar (Tevrat ve İncil) ve kitap ehli topluluklar olduğunu söyleyenler de vardır (örneğin Süleyman Ateş. Ateş'in dayanakları için bkz. 3/Âl-i İmran, 112-113; 5/Maide, 66; 37/Saffat, 83-113). Vakıa sûresindeki (56/7-11) tasniften de hareket edecek olursak, birinci grubun "Ashab-ı meş'eme" yani amel defterleri "sol yandan verilecek olanlar"; ikinci gruptakilerin de amel defteri "Ashab-ı meymene" yani amel defterleri "sağ yandan verilecek olanlar" olduğu söylenmiştir. Ancak Kurtubi'nin dediği gibi bu "müşkül bir ayet"tir.

Eğer birinci görüşü esas alacak olursak Müslümanların, ikinci görüşü kabul edecek olursak kitap ehli Yahudi ve Hıristiyanların üç ana gruba ayrıldığını söyleyeceğiz. Bunlar da:

a) Kendi nefsine zulmedenler (Zalimun li-nefsihi),

b) Orta yolu takip edenler (Muktesidun),

c) Hayırlarda yarışanlar (Sabikun bi'l-hayrat).

Elbette kendi muradını en iyi bilen şanı Yüce Allah'tır ancak söz dizimi ve Kur'an'ın genel yaklaşımından kastedilenlerin Müslümanlar olduğu anlaşılıyor. (Bkz. 31/Lokman, 32.)

Müslümanlar, Allah tarafından seçilmişlerdir. Söz konusu seçilmişlik, Yahudilikte olduğu gibi herhangi bir ırka/etnik gruba mensubiyeti ifade etmez; kuru kuruya veya nominal olarak "Müslüman olduk" demekle de hakedilmez. Müslümanlar, her etnik grup, ırk ve kavimden müteşekkildirler. Beyazı içine aldığı gibi, siyahı, kızılı ve sarıyı da; Arap'tan müteşekkil olduğu gibi, Türk'ten, Kürt'ten, Boşnak'tan, Çerkez'den, Malay'dan, Fars'tan ve Kazak'tan da müteşekkildir. Bütün bu ırk, etnik grup, dil ve bölge farkından gelme Müslümanlar, İslam ümmetini, evrensel/küresel inanç, düşünce, yaşama tarzı ve ideal birliğini meydana getirirler. Diğer bir husus kişinin Müslüman bir ailede doğması onun seçilmişliğinin garantisi ve belgesi değildir. Doğruluğun, ahlaki erdemlerin, adaletin ve takvanın esaslarına bağlı kalıp ilahi iradeye uygun yaşadığı sürece veya yaşayabildiği kadarıyla bu seçilmiş ümmetin ahlaki hiyerarşisinde yüksek mertebeye sahip olur.

Buna göre ilk gruba giren Müslümanlar, kuşkusuz "kâfir veya müşrik" değil, çünkü inkâr eden veya Allah'a şirk koşan Müslüman olmaktan çıkar. Bu durumda ilk gruptakilerin hakikatini, vahiy değerini kabul ettiği ve doğruluğuna inandığı halde Allah'ın ayetleriyle hükmetmeyen, hayatını bu hükümler çerçevesinde düzenlemeyenlerdir ki, bunlara "zalim veya fasık" denir. (Bkz. 5/Maide, 44,45 ve 47. ayetlerin açıklaması.) Bunları zulüm ve istibdatlarından, sebebiyet verdikleri sömürü ve ahlaki yozlaşmalardan vazgeçirilmeleri için onlara karşı mücadele etmek gerekir. Bu gruptakilerin yol açtıkları zulüm, her ne kadar kendi nefislerine dönük bir sıfat olarak zikredilmişse de, sonuçları itibariyle topluma ve genel olarak İslam'a zarar vermektedir.

İkinci gruptakiler, "orta Müslümanlar"dır. Bunlara "ılımlı Müslüman" denmez; bunlar gevşek yaşar, ibadetleri, dini vecibeleri ihmal ederler; nasılsa bizi Allah affeder veya "kalbimiz temizdir" diyenler, sınavı tam olarak başaramayanlardır. Bunların sahih bir bilinç kazanıp kendilerini kritik etmeleri, dinlerini ciddiye almaları, başkalarının hayat tarzını taklit etmekten vazgeçmeleri gerekir.

Üçüncü grup seçkinlerdir. Ancak ayetin genel anlatımından her üç grubun Allah'ın rahmeti ve bağışlaması altında oldukları anlaşılıyor. Şu var ki, hem ahirette olacak sorgu ve fiillere karşılık takdir edilecek ceza, hem cennette verilecek ödüller üç grup arasında eşit olmayacaktır. Her bir grup dünyadaki tutum ve gayretine göre ahirette hak ettiğiyle karşılaşacaktır. Bu grupta yer alanların bir özelliği "hayırlarda yarışanlar"; dini vecibe ve hükümleri titizlikle

yerine getirmeye gayret edenler, hak ve hukuka riayet edenler, insanların hayır ve faydasına çalışan seçkin mü'minler olmalarıdır.

Büyük kurtuluş üçüncü grupta yer alanların hakkı ve ödülüdür. Cennette arzu ettikleri ziynet ve belki dünyada eksikliğini hissedip tatminini ahirete bıraktıkları maddi her türlü lezzet ve hazzı tadarlar (süs, elbise, bedensel haz, makam, statü, güç ve iktidar vs.). Fakat cennette sahip olacakları en büyük mutluluk hüznün içlerinden giderilmesidir. Dünyada insana özgü yaşanan çatışma biçimlerinin, içlerini çürüten kaygı ve endişelerin hiçbirini orada yaşamayacaklar. Ayette geçen "hüznün giderilmesi" mü'mine yaraşanın "stres, gerilim, depresyon, panikatak, çatışma, umutsuzluk, ruhsal sarsıntılara sebebiyet veren psikolojik bozukluk ve rahatsızlıklar" değil, olsa olsa "hüzün" olabileceğine dair zarif bir göndermede bulunmaktadır. Bu demektir ki, saydığımız rahatsızlıklar yanında hüzün de dünyaya ait psikolojik bir haldir; cennet hayatında söz konusu olmaz. Onlardan hüzün bile giderilmiştir, çünkü Allah bağışlayandır, şükrü kabul edendir. Onlara ödül olarak verilen yurtta ne yorulacaklardır ne yaşadıkları güzel hayattan bıkıp usanacaklardır.

İnkâr edip Allah'a ve ilahi hükümlere isyan içinde yaşayanlar umutsuz ve süresiz bir azap içinde olacaklardır. Bu azabın en trajik tarafı, ölümün olmamasıdır. Dünyada bazen ölüm kurtuluştur. Ve gerçekten ölüm olmasaydı, hayat çekilmezdi. Acıları, sıkıntıları, hastalıkları, korku ve kaygıları olan, hiç değilse bütün bu mihnetlerin ölümle son bulacağını düşünür ve rahatlar, ahirette Yüce Allah bağışlar, onu sıkıntılarından kurtarır. Ahirette ölüm yoktur, ölümle ölüm ölmüştür. Allah'tan başka hiç kimsenin bir başkasının azabını indirme, hafifletme, af çıkarma yetkisi ve gücü yoktur. Azabın içinde çığlık atarlar, feryat ederler de kimse onları işitip yardımlarına koşamaz. Bir fırsat daha talep ederler ama iş işten geçmiştir. Onları uyarıp korkutan elçiler gelmişti ki ahirette başlarına gelebilecek her konuda "Allah'ın aleyhinde bir delilleri, öne sürebilecekleri mazeretleri kalmasın" (4/Nisa, 165). Onlara hem uyaran, yol gösteren elçi gönderilmişti hem onlara düşünecek, hayatlarına çeki düzen vermeye yetecek kadar ömür verilmişti. Artık işişten geçmiş, haklarında hüküm verilmiş bulunmaktadır. Ebedi/sonsuz cehennem azabı ve kahredici umutsuzluk konusunu Bakara sûresinde (2/39) ele almıştık. (Ayrıca bkz. 20/Taha, 74; 23/Mü'minun, 107-110.)

إِنَّ اللَّهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٣٨﴾
هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَّائِفَ فِي الْاَرْضِ فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَلَا يَزِيدُ

الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ إِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَكُمُ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَتٍ مِنْهُ بَلْ إِنْ يَعِدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا ﴿٤٠﴾ إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِنْ زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾

38. **Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin gaybını bilendir. Elbette O, sinelerin özünde** (saklı) **olanı bilir.**

39. **Yeryüzünde sizi halifeler kılan O'dur. Öyleyse kim inkâr ederse, artık inkârı kendi aleyhinedir. Rableri katında kâfir olanlara kendi inkârları gazaptan başkasını arttırmaz ve kâfir olanlara kendi inkârları kayıptan başkasını arttırmaz.**

40. **De ki: "Siz, Allah'ın dışında taptığınız ortaklarınızı gördünüz mü? Bana haber verin; yerden neyi yaratmışlardır? Ya da onların göklerde bir ortaklığı mı var? Yoksa biz onlara bir kitap vermişiz de onlar bundan** (dolayı) **apaçık bir belge üzerinde midirler? Hayır, zulmedenler, birbirlerine aldatmadan başkasını vadetmiyorlar.**

41. **Şüphesiz Allah, gökleri ve yeri zeval bulurlar diye** (her an kudreti altında) **tutuyor. Andolsun, eğer zeval bulacak olurlarsa, kendisinden sonra artık kimse onları tutamaz. Doğrusu O, Halim'dir, bağışlayandır.**

Tanrı inancı insanın varlıktaki referansıdır; dayanağı ve sığınağıdır. İnançsız yaşamak mümkün olmadığından insan bir şekilde bir şeye, bir şeyin kutsallığına, yüceliğine inanır, inanma ihtiyacını hisseder; en azından Tanrı inancı ve bir dine mensup olmadan da yaşayabileceğine "inanır." Ve kişi neye, kime inanıyorsa aslında ona tapınıyor demektir. Kur'an-ı Kerim, kendisine tapınılmaya, kullukta bulunulmaya layık yegâne ilahın şanı Yüce Allah olduğunu belirtir (1/Fatiha, 4), Kur'an'ın asla tartışmadığı hakikat budur. Çünkü bilgisi, iradesi ve kudretiyle bütün varlık âlemine tam hâkimdir, varlığı kuşatmaktadır. Bilmediği şey, bilgisi dışında zerre miktarı kadar yer yoktur. Biz insanlar çıplak gözümüz veya geliştirebildiğimiz hassas aletlerle (mikroskop-teleskop) görüş/gözlem alanımıza girebilen şeyleri görebiliyoruz ancak. Bunların dışında kalan şeyler bizim için görünmez/bilinmezdir (gayp). Varlık âlemi O'nun

bilgisi dâhilinde olduğu kadar, insanların iç dünyalarında sakladıkları, zihinlerinden geçirdiklerini de bilir. (49/Hucurat, 18.)

Varlık ağacını yaratan Allah, bu ağacın en olgun meyvesi olarak insanı yaratmıştır. İnsan Allah'ın muradıdır. Yeryüzünün halifesi kılmış, kendi isim ve sıfatlarının tecelligâhı olma görevini vermiştir. Bu konu Bakara sûresinde geniş olarak ele alınmıştı. (Bkz. 2/30.)

Bu temel hakikate rağmen insanların çoğu yegâne ilah olan, bir ve tek Allah'a inanmıyorlar, O'na birtakım varlıkları ortak koşuyorlar, dolayısıyla inkâra (küfr) saplanıyorlar. Şu var ki inkâr eden, asi olan kendi aleyhine inkâr eder, asi olur. İnkârcının Yüce Allah'a en ufak bir zararı dokunamaz, aksine yapıp ettikleri onları ziyana uğratmaktan başka bir sonuç vermez.

İnkâr edenler, akıllarını doğru dürüst kullanacak olsalar, kendilerine bağlandıkları liderlerin, yücelttikleri varlıkların yaratıcı güçleri olmadığını düşünürler. Göklerin düzeninde, galaksileri, gök cisimlerini, yıldızları ahenk içinde işleten kozmik hayatta bu yalancı ilahların –putların veya kendilerini ilahlaştıran tiran ve tağutların– zerre miktarı bir müdahale veya etkileri yoktur. Her şeyin bilgisini kendi uhdesinde bulunduran Yüce Allah, bu sahte ilahların doğruluğu hakkında kimseye herhangi bir bilgi-belge indirmiş değildir. Kendi kendilerine kuruyorlar, kurguluyorlar. Öyle iken, Allah'tan başka varlıkları yüceltmek, onları Allah'a eş koşmak büyük bir suçtur; yer ve gök bu suç dolayısıyla adeta sarsılır (Bkz. 19/Meryem, 89-91).

Tanrısallık/ulûhiyet vasfı olmayanlara bu vasfı vermek büyük bir zulümdür, bu zulmü işleyenler aslında birbirlerini hem aldatıyorlar hem içi boş bir gururla birbirlerini kibre sevkediyorlar. Allah'ın anbean müdahalesi, kudreti ve tekvini olmasaydı göklerin ve yerin yani varlık âleminin düzeni bozulur, yok olurdu. Ve eğer varlık zeval bulacak olsa, hiçbir varlığı kimse ayakta yani şimdiki düzeninde tutamaz. (Bkz. 13/Ra'd, 2.) Bu demektir ki:

a) Varlık âlemi kendi kendine var olmuş değildir, yaratılmıştır. Başka bir ifadeyle "varoluş"tan çok İslam inancı "yaratılış"ı öne çıkarır. Önce yaratıldı, el'an devam etmekte olan yaratılış sürecinde varolmakta, varoluşunu sürdürmektedir.

b) Varlık âlemi yaratıcı Allah'ın kudret eli altındadır, özerk/otonom değildir, yasalarla işler ama yasaları vaz'eden ve sürmelerini sağlayan O'dur. Yasaların işletilmesinde ve düzenin sürmesinde sayısını bilemediğimiz melek görev almaktadırlar.

c) Varlık âlemi zeval bulabilir, "baki/ebedi" olan sadece O'dur. Nihayetinde dünyamız, güneş ve diğer yıldızların birer enerji kümesi olduklarını bili-

yoruz. Enerji tükendikçe son noktasına yaklaşır, günün birinde de tamamen tükenip biter.

d) Yaratılışın sayısız hikmeti, anlam ve amacı vardır. Allah, bizim varlık âlemi üzerinden kendi varlığı, azameti, vahdaniyeti konusunda bilgi ("ilim") sahibi olmamızı murat etmiş, "alem"i "alametler" mecmuası kılmıştır.

e) Bunun yanında hem kucağında yaşadığımız tabiat hem onun bir parçası olduğu âlem bizim yararımıza sunulmuştur (teshir). Bunun karşılığında Yüce Allah bizden marifetullah sahibi olmamızı ve sadece O'na kullukta bulunmamızı emretmektedir.

Allah, O'na eş koşanlara işledikleri bu ağır suç dolayısıyla anında -hemen ve şimdi- ceza verebilir ama Halim'dir, bir hikmete mebni olarak mühlet vermektedir. Bu türden temel zihni sapmaların farkına varıp tevbe edenleri bağışlar.

وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَهُمْ نَذِيرٌ لَيَكُونُنَّ اَهْدٰى مِنْ اِحْدَى الْاُمَمِ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَا زَادَهُمْ اِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢﴾ اِسْتِكْبَارًا فِي الْاَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ اِلَّا بِاَهْلِهٖ فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا سُنَّتَ الْاَوَّلِينَ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَحْوِيلًا ﴿٤٣﴾ اَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَكَانُوا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا فِي الْاَرْضِ اِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَابَّةٍ وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاِذَا جَاءَ اَجَلُهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِعِبَادِهٖ بَصِيرًا ﴿٤٥﴾

42. Yeminlerinin olanca güçleriyle, kendilerine bir uyarıcı-korkutucu gelecek olsa, ümmetlerinin herhangi birinden mutlaka daha doğru olacaklarına dair, Allah'a and içtiler. Ancak onlara bir uyarıcı-korkutucu geldiğinde (bu,) **nefretlerinden başkasını artırmadı.**

43. (Hem de) **Yeryüzünde büyüklük taslayarak ve kötülüğü tasarlayıp düzenleyerek. Oysa hileli düzen, kendi sahibinden başkasını sarıp-kuşatmaz. Artık onlar öncekilerin sünnetinden başkasını mı gözlemektedirler? Sen, Allah'ın sünnetinde kesinlikle bir değişiklik bulamazsın ve sen, Allah'ın sünnetinde kesinlikle bir dönüşüm de bulamazsın.**

44. Yeryüzünde gezip dolaşmıyorlar mı ki kendilerinden öncekilerin nasıl bir sona uğradıklarını görsünler; üstelik onlar kuvvet bakımından kendilerinden daha güçlüydüler. Göklerde ve yerde Allah'ı aciz bırakacak hiçbir şey yoktur. Şüphesiz O, bilendir, güç yetirendir.

45. Eğer Allah, kazandıkları dolayısıyla insanları (azap ile) **yakalayıverecek olsaydı,** (yerin) **sırtı üzerinde hiçbir canlıyı bırakmazdı ancak onları, adı konulmuş bir süreye kadar ertelemektedir. Sonunda ecelleri geldiği zaman, artık şüphesiz Allah kendi kullarını görendir.**

Kur'an'ın şehadetiyle de sabit olduğu üzere, cahili Araplar, bir peygamberin gelmesini arzu ediyorlardı (Bkz. 6/En'am, 155-157). Bunun çeşitli sebepleri vardı, en başta gelen sebebi, Arapların kendilerini Yahudiler karşısında aşağılanmış hissetmeleriydi. Yahudiler, ellerinde olan kitapla yani Tevrat'la övünür, Arapları kültürel bakımdan düşük seviyede "ümmiler" görürlerdi. "Ümmi" hem kitabı olmayan hem okuma yazma bilmeyen ve bu yüzden yazılı kültürü olmayan anlamında kullanılırdı. Kitap ehlinin inançlarından, kitaplarından ve tarihten haberi olan Araplar da, günün birinde içlerinden bir peygamber çıkacak olsa, onur ve durumlarının düzeleceğini düşünüyor, bu gaye ile ona kesin olarak ve içtenlikle bağlanacaklarını söylüyorlardı. Bir "peygamber" olan İbrahim aleyhisselâmın soyundan geldiklerinin bilincindeydiler. Kendi kendilerine verdikleri ahde göre, içlerinden bir peygamber çıkacak olsa, Medyen, Ad veya Semud kavmi gibi isyankâr olmayacaklardı. (6/En'am, 109.) Ellerinde yol gösterici bir kitap olsa, temiz insanlar, düzgün bir toplum olacaklardı (37/Saffat, 167-170). Bazıları da hem toplumsal hayatı esir alan zulüm ve haksızlıktan hem derin ahlaki yozlaşmalardan çıkmanın tek yolunun bir peygamberin gelip onları uyarıp korkutmasından geçtiğine inanıyorlardı ki bu grupta yer alanların dünyevi hesabı olmayan Haniflerdi.

Arapları peygamber fikrine sevkeden sebeplerden biri de, kitap ehli bilginlerinin artık bir peygamber beklentisini dile getirmeleriydi. Son peygamberin gelip Hz. Musa'yı ve diğer peygamberleri teyit edeceğini, bozulan düzeni doğru mecrasına koyacağını söylüyorlardı.

Sonunda bir peygamber geldi, hem de nübüvvet zincirinin son halkası, mührü sıfatıyla içlerinden çıktı. Ancak kuvvetli bir biçimde "Bizden bir peygamber gelse, ona tabi olacağız, geçmiş toplumların hatalarını tekrar etmeyeceğiz" diyen Arapların önemli bir bölümü ona inanmadılar, inanmadıkları gibi nefretle karşıladılar. Bu tutumlarında muazzam bir çelişki söz konusuydu. Bunun sebepleri vardı:

a) Geleneksel Arap toplumu kendi içinde yüzyıllardan beri rekabet edip çatışmakta olan kabilelerden oluşuyordu. Her bir kabile son peygamberin kendi aşiret veya kabilesinden çıkmasını istiyordu. Haşimoğullarından peygamber seçilince diğerleri karşı çıktı, Haşimoğullarının süren kadim rekabette üstünlüğü ele geçireceklerini düşündü ki, Ebu Cehil gibi azılı bir muhalifi peygamber karşıtlığına sevkeden en önemli sebep buydu.

b) Hz. Peygamber, mütevazı bir ailenin çocuğuydu; daha doğmadan babası Abdullah vefat etmiş, annesini de küçük yaşta kaybetmişti. Mekke'nin oligarşik düzenini kontrol eden aristokrat zümreleri onu küçümsediler. Eğer bir peygamber gelecekse, bunun daha yüksek zümre veya seçkin kabileler içinden çıkması gerektiğini ileri sürdüler. Oysa seçimi yapan, rahmeti dağıtan Yüce Allah'tır (Bkz. 43/Zuhruf, 31).

c) Hz. Peygamber, öyle bir dini tebliğde bulundu ki kabile, renk ve ırk üstünlüğüne son veriyor, herkesi takvada eşitliyor, toplumsal gruplar arasında adaletin tesisini öngörüyordu. Bu ise sosyo-politik sistemin altüst olması anlamına geliyordu. Yeni bir peygamber beklentisi içinde olan hâkim çevreler değil, güçlerini arttırmak, mevcut durumlarını, ayrıcalıklı konumlarını dahi koruyamazlardı.

d) Ve son olarak Hz. Peygamber onların bedensel lezzetlere, dünyevi zevk ve süfli tutkulara, adaletsiz iktidar ve politik tutumlarına dayalı hayat tarzlarını tümüyle değiştirmelerini talep ediyordu. Alkollü içkiyi, zinayı, kumarı, fuhşiyatı, yalanı, aldatmayı, hırsızlığı, yağmayı, kabile asabiyeti ve taassubunu vb. ahlâksızlıkları yasaklıyordu.

Yeryüzünde kibirleniyorlardı. Yüce bir gücün emirleri nefislerine ağır geliyordu, zayıf ve yoksullarla eşit haklara sahip olmayı gururlarına, alışageldikleri politik teamüllere sığdıramıyorlardı. Bir aristokrat nasıl kölesiyle aynı safta, yanyana namaza duracak, her ikisinin de üstünde olan bir Varlık'a secde edecekti! Bunu havsalaları almıyordu. İslami tebliğ beklentilerine cevap vermeyince Hz. Peygamber (s.a.)'e karşı komplolar kurmaya, onu yok etmeye koyuldular. Ancak şanı Yüce Allah elçisini başarıya kavuşturdu, onların düzenlerini boşa çıkardı.

Demek oluyordu ki, Arapların peygamber beklentileri ve istekleri, mevcut ahlaki, sosyal ve politik düzenlerini değiştirecek köklü devrim, ıslah edici bir reform olarak görmüyorlardı. Onlar bir peygamberi Yahudilere karşı rekabette öne geçmek, adaletsiz güçlerine güç, haram servetlerine yeni haram servetler katmak için istiyorlardı. Bir peygamberden ve dinden beklentileri ahlaktan ve adaletten yoksun düzenlerini manevi olarak meşrulaştırmaktı. Bu

ahlaksız ve adaletsiz düzene öylesine alışmışlardı ki, içlerinden onları doğru yola çağıran bir peygamber geldiğinde, değil onun sözünü dinlemek, tebliğ ettiği Kur'an'dan nefret etmeye başladılar. (17/İsra, 41.)

Bu zihni tutumla trajik bir biçimde geçmiş kavimlerin kötü tecrübesini tekrar etmeyeceklerini söyleyenler, geçmiş kavimlerin hata ve günahlarını tekrarladılar. Büyüklendiler, ilahi tebliğe kulak vermediler, azdılar, ilahi iradeye karşı savaşarak galip gelebilecekleri zehabına kapıldılar. Sonunda toplumsal temel bir yasa hükmünü icra etti: "Allah'ın sünneti" işledi, diğer asi-günahkâr toplumlar gibi tarihten silindiler. (Söz konusu toplumsal yasa/Sünnetullah'la ilgili bkz. 3/Âl-i İmran, 137; 16/Nahl, 61; 17/İsra, 77; 29/Ankebut, 5. ayetlerin açıklaması.)

Akıllı insanlar olsaydı, kendilerinden önceki toplumların yaşadığı tarihi tecrübelerden gerekli dersleri çıkarırlardı. Yeryüzünde bununla ilgili sayısız örnek olay var. Bu ayet bize aynı zamanda temel bir tarih perspektifi kazandırmaktadır. Tarih beşeri tecrübeler mecmuasıdır. Ve tarihte işleyen temel yasalar söz konusudur. İyilik ve doğruluk üzere düzen kuranlar uzun zaman yaşarlar, zulüm ve ahlaki yozlaşma içine düşenler belli bir süre sonra çökerler. Toplumlar, devletler ve medeniyetler bu çöküş ve yükselişlerin tarihidir, helezonik zaman bu türden sayısız beşeri örnekle doludur. (Daha geniş bilgi için bkz. 13/Ra'd, 11 ve 8/Enfal, 53. ayetin açıklaması.)

Çöküp gidenler kendi sonlarını değiştiremediler, bir sürü kötülüğe güçleri yetti ama buna güçleri yetmedi. Çünkü onların çöküşlerine karar veren şanı Yüce Allah'tı. O'nu kim durdurabilir ki! Göklerin ve yerin denetimi tümüyle elinde iken hangi suçlu-günahkâr toplum, devlet, imparatorluk veya güç O'nu aciz bırakabilir! Her gücün üstünde bir güç vardır. O günkü Araplar güçlerine güveniyorlardı, oysa kendilerinden önce çökenler onlardan daha güçlüydü. Bugün de askeri, teknolojik ve ekonomik güçlerinin sınırsızlığına güvenen mütehakkim ve hegemonik güçler aynı yanılgı içinde hata üstüne hata yapar, kendilerini yer küresininyegânehâkimleri olarak algılayabilir, zayıf halklara zulmederek varlıklarını sonsuza kadar sürdürebileceklerini düşünebilirler. Bu bir yanılgıdır. Geçmişte suçlu-günahkâr toplumlar nasıl çöktüyse, benzer suç ve günahı işleyen toplumlar, mücrim devletler ve güçler de çöker, helak olup gider. Bu Allah'ın tarihte vaz'ettiği değişmez, değiştirilemez sünnettir, temel yasadır.

Hegemonik güçleri yanılgıya götüren bir faktör, hemen çökmemeleridir. Zannediyorlar ki onları denetleyen, gözleyen bir güç yoktur. Hayır, Allah onları her ne yapıyorlarsa görüyor, biliyor, onlara mühlet veriyor. Hemen ceza verecek olsaydı, yer küresinin üzerinde hiçbir canlıyı bırakmazdı ancak cezayı bir

hikmete mebni olmak üzere belli bir tarihe ertelemektedir (16/Nahl, 61). Süre dolduğunda yani ecelleri geldiğinde olan olur.

Yüce Allah'ın "Yerin sırtında hiçbir canlı bırakmazdı", buyurmasından El Kelbi cinleri ve insanları anlamak gerektiğini söylemiştir. Çünkü akıl ve sorumluluk sahibi bu iki türdür. El Ahfeş'e göre ise kastedilenler insanlardır. Kurtubi'nin aktardığı bir haberde Ebu Hureyre (r.a.) şöyle demiştir: "Allah'a andolsun ki, toy bir kuş dahi yuvasında açlıktan ölüyorsa, bunun müsebbibi zalimin zulmüdür." İbn-i Mes'ud da aynı görüştedir: "İnsanoğlunun günahı dolayısıyla pislik böceği bile yuvasında azaba düçar olur." Kurtubî, "Kötü âlimlerin günahı dolayısıyla yeryüzünde bir kuraklık olduğunda bu musibetten zarar gören haşarat bile onlara lanet okur" der. Bu bize, toplumsal çöküşleri/ecelleri gelinceye kadar ilahi hükümlere ve tabiata saygı temelinde hayat sürmeyen hegemonik güçlerin, sorumsuz insanların yeryüzünde canlı hayata, hayvanlara bile zarar verdiklerini göstermektedir. Bunların ne büyük zarar verdiklerini bugün çevre kirliliği ve ekolojik dengenin geçirdiği sarsıntıyla daha iyi anlamaktayız. İnsan ile tabiat, insanın fiilleriyle ile canlı hayat ve hayatta kozmik düzen arasında anlamlı bir ilişki vardır, insan sadece kendinden ve hemcinslerinden değil, tabiattan, canlı hayattan ve kâinattan da sorumludur. İnsan her neyi yapıyorsa, Allah onu görür. Bu bilinci hiçbir zaman kaybetmemelidir.

Fatır (35) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

36- Yâsin Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 83 âyettir. Halk arasında yaygın olarak okunan önemli sûrelerden biridir. Tirmizi'nin rivayet ettiği, fakat "garip" olarak nitelendirdiği bir hadise göre "Her şeyin bir kalbi vardır, Kur'an'ın kalbi de Yasin'dir" (Tirmizi, Fezailu'l Kur'an, 7. Ayrıca bkz. Ahmed bin Hanbel, Müsned, V, 26.) İbn-i Abbas, Yasin sûresinin niçin bu kadar önemli olduğunu son ayeti dolayısıyla olduğunu söyler. Hadis kaynaklarında yer alan rivayetlere göre Yasin sûrenin ölülere okunması tavsiye edilmiştir. (Bkz. Ebu Davud, Cenâiz, 20; İbn-i Mace, Cenâiz, 4 ve Müsned, V, 26.) Her ne kadar ölüler için okunuyorsa da, aslında "ölmekte olanlara okunması gerektiği" söylenmiş, bu yönde rivayetler nakledilmiştir. Cin (72) sûresinden sonra, Furkan (25) sûresinden önce inmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

يٰسٓ ﴿١﴾ وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيمِۙ ﴿٢﴾ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَۙ ﴿٣﴾ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍۜ ﴿٤﴾ تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِۙ ﴿٥﴾

1. **Yâsin.**
2. **Andolsun hikmetli Kur'ân'a,**
3. **Gerçekten sen, gönderilen** (elçi)**lerdensin.**
4. **Dosdoğru bir yol üzerinde**(sin).
5. (Kur'ân) **Güçlü ve üstün olan, esirgeyen** (Allah')**ın indirmesidir.**

İbn-i Mes'ud ve İbn-i Abbas'a göre sûreye isim olarak verilen "Yasin" Tay kabilesinin dilinde "Ey kişi/adam, ey insan!" demektir. Kelimenin, anlamı bilinmeyen Huruf-u mukattaa olduğunu söyleyenler de vardır (Bkz. 2/Bakara, 1. ayetin açıklaması). Allah'ın isimlerinden olduğunu söyleyenler olduğu gibi -mesela İmam Malik gibi-, Hz. Peygamber (s.a.)'in isimlerinden biri olduğunu düşünenler de vardır; Said bin Cübeyr gibi. Kur'an'ın Hz. Peygamber'e yaptı-

ğı "örneklik" vurgusu ve sûrenin 12. ayetine kadar ki anlam bütününe bakıldığında, Yasin'in Efendimiz'in ismi olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir. Eğer öyleyse Yasin'de üç önemli vurgu söz konusu olmaktadır:

a) Ey insan/Âdemoğlu, ey türünün tekil bireyi, ferdi! Bu manada hitap soyut insanadır.

b) Ey Peygamber, ey son elçi! Hz. Muhammed (s.a.)'in peygamberliğini reddeden Mekke müşriklerine sanki bu hitapla, peygamberliği kuvvetli bir retorikle duyurulmuş ve teyit edilmiş, bulunulmaktadır.

c) Ey insan olmaklığın en kâmil örneği, efendisi-önderi, ideal tip olan Muhammed Aleyhissalâtü vesselam! Teşbihte hata olmasın, bu hitap Hıristiyan retoriğindeki "İşte insan!"a karşılık olmaktadır. Türkçede "adam gibi adam" da buna yakın bir anlamı çağrıştırır. Bu anlamda ele alırsak, Yasin, soyut insan olarak zihnimizde varolan Âdemoğlu veya "insan" imgesi, Hz. Peygamber'de ete kemiğe bürünmüş, somut insanın gözlemlenebilir formuna girmiş bulunmaktadır.

Âdemoğlunun tipik bireyi, son peygamber ve ideal tip olan sen, hikmetli Kur'an'a andolsun ki, sen dosdoğru yol (Sırat-ı müstakim) üzeresin. İfadeye, iddiaya kuvvet kazandırmak amacıyla, söze yeminle başlanmıştır. Sad, Zuhruf, Duhan ve Kaf sûrelerinde de Huruf-u mukattaa ile birlikte yeminle başlanmaktadır. Araplara göre yalan yemin dünyanın harap olmasına sebeptir. Kişinin inandığı şey üzerine yemin etmesi senet hükmündedir, tam bir teminattır. Şanı Yüce Allah dile getirilecek hususların tamamen hakikati ifade ettiğini anlatmak üzere "Hikmetli Kitab'a yemin etmektedir." Kitabın sıfatı olarak zikredilen hikmetin iki anlamı vardır: Biri, bu Kitabın muhteva ve hitabı hikmetlidir, onu hakkıyla okuyan, üzerinde tefekkür eden insanları hikmet sahibi kılmaktadır, bu hikmete sahip olan ondan yararlanmakta, hayra nail olmaktadır; diğeri hüküm ve kurallarının her biri muhkemdir, yerli yerinde, sarsılmaz kurallar, ikame edilemez normlar vaz'etmektedir ki (11/Hud, 1) Hikmetin olduğu her işte hayır da vardır. Hikmet ve hükümlere uyulduğu takdirde her biri hayatın sağlam bir parametresi olarak iş ve işlev görürler.

Bu Kitabı ümmi bir insanın yazması düşünülemez. Çünkü gerek lafzı, gerek nazmı ve manasıyla insan zekâsının üstündedir. Bu Kur'an'ı tebliğ eden Hz. Muhammed (s.a.), gerçekten Allah tarafından gönderilmiş bir elçidir; ona gelen bilgiler, haber ve hükümlerin tamamı vahiy ürünüdür. Şu var ki, Hz. Muhammed (s.a.)'den önce de elçiler gönderilmişti. Hz. Peygamber, dosdoğru yol üzeredir, aynı zamanda insanları da doğru yola girmeye çağırmaktadır. Bu İslam'ın yani "Allah'ın yolu"dur (42/Şura, 52-53). Kitap, Allah'ın kullarına bir

rahmeti olarak indirilmiştir. Yani Allah insana merhamet ettiği için onu dünyanın labirentlerinde pusulasız, kıblesiz bırakmamış, ona yol gösterici kitap indirmiştir ki, bu Kitabın çizdiği anlam haritasına göre hayatı tanzim edenler Allah'ın rahmetinden kapasiteleri, ihlasları, niyet ve cehdleri oranında yararlanabilmektedirler.

لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّا اُنْذِرَ اٰبَآؤُهُمْ فَهُمْ غٰفِلُونَ ﴿٦﴾ لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلٰٓى
اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٧﴾ اِنَّا جَعَلْنَا فِٓي اَعْنَاقِهِمْ اَغْلٰلًا فَهِيَ اِلَى
الْاَذْقَانِ فَهُمْ مُّقْمَحُونَ ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ
سَدًّا فَاَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿٩﴾ وَسَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ
تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾ اِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمٰنَ
بِالْغَيْبِ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَاَجْرٍ كَرِيمٍ ﴿١١﴾ اِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتٰى وَنَكْتُبُ
مَا قَدَّمُوا وَاٰثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنَاهُ فِٓي اِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿١٢﴾

6. **Sen, babaları uyarılmamış, böylece kendileri de gafil kalmış bir kavmi uyarman için** (gönderildin).

7. **Andolsun, onların çoğu üzerine o söz hak olmuştur; artık inanmazlar.**

8. **Gerçekten biz onların boyunlarına, çenelere kadar** (dayanan) **halkalar geçirdik; bu yüzden başları yukarı kalkıktır.**

9. **Biz önlerinde bir set, arkalarında bir set çektik. Böylelikle onları örtüverdik, artık görmezler.**

10. **Kendilerini uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir; inanmazlar.**

11. **Sen ancak zikre** (Kur'ân'a) **uyan ve gayp ile Rahmân** (olan Allah')**a** (karşı) **içi titreyerek korku duyan kimseyi uyarırsın. İşte böylesini, bir bağışlanma ve üstün bir ecirle müjdele.**

12. **Şüphesiz biz, ölüleri biz diriltiriz; onların önden takdim ettiklerini ve eserlerini biz yazarız. Biz her şeyi, apaçık bir kitapta tespit edip korumuşuz.**

Genel kanaate göre bu ayetten kastedilen, Kur'an'ın indiği Arap toplumunun, özellikle Mekkelilerin uzun yüzyıllar ilahi tebliğden uzak tutulmuş olmalarıdır. Bu görüşü esas aldığımızda Mekkeliler, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'den

sonra peygamber gönderilmediği için gafil kalmışlardır. İşte Hz. Muhammed (s.a.) uzun yüzyıllar –yaklaşık 2.700 sene– peygamber tebliğinden uzak (gafil) kalmış bir kavme ilahi mesajı iletmek ve öğretmek üzere elçi ve öğretici (muallim) olarak gönderilmiştir.

Fakat burada iki önemli sorun gözükmektedir: İlki, Hz. Peygamber'e en yakın peygamber İsa aleyhisselâmdır ve Mekkeliler din, kutsal kitap, ilahi emir, şeriat vb. kavramlardan büsbütün habersiz değildi. Yahudi ve Hıristiyanlarla belli belirsiz ilişkileri, tanışıklıkları vardı. Ancak şeriat veya din adına bildikleri şeyleri salt Yahudi ve Hıristiyanlara özgü inanç ve dini teamüller şeklinde algılayıp kendilerini bunlardan sorumlu tutmuyorlardı. Diğeri, Hz. İbrahim'in "hanif geleneği" kültürlerinin esaslı bir parçasıydı. Kâbe merkezli olarak bu gelenek güçlü bir biçimde sürüyordu. Problem, Hz. İbrahim'in hanif geleneğinin bozulmuş olmasıydı.

Zemahşeri, "uyarılmamış (Ma ünzira)"da geçen "**ma**" kelimesine olumsuz mana vermediğimiz takdirde, o zaman ayete "atalarının uyarıldığı şeyle" veya "ataları uyarılmış ama kendileri gaflet içinde kalmış kimseler" şeklinde anlayabileceğimizi söyler. Şu var ki Secde (32/3) ve Sebe (34/44) sûrelerinde yer alan bilgiler, ilk görüşü destekler görünmektedir.

Bu durumda Mekkeliler, Hz. İsmail'den beri bir peygamber tebliğinden uzakta kalmışlar ancak Hz. İbrahim'in hanif dinini değiştirip bozarak, tashihe muhtaç bir gelenek şeklinde sürdürerek miladi 7. yüzyılın ilk 10 yılına kadar bu hal üzere gelmişlerdi. Şimdi onları uyarmak üzere gönderilen peygamber aslında yeni veya orijinal bir dini tebliğ yapmayacak, zaten kolektif bilinç ve hafızalarında varolan İbrahim'in hanif dinini aslına irca edecek, karışmış yabancı unsurları ayıklayacak ve son şeklini verecekti. Çünkü Araplar, tebliğ karşısında tutum alışta uzak geçmişteki ataları yani İbrahim, İsmail, Hud ve Salih aleyhimüsselâm ile yakın geçmişteki ataları arasında kalacaklardı, onlar yakın geçmişteki atalarını referans gösterip "Biz atalarımızdan böyle bir şey görmedik" diyeceklerdi. (Bkz. 23/Mü'minun, 68. ayetin açıklaması.)

Ancak bu hiç de kolay olmayacaktı. Çünkü bunca zaman peygamber tebliğinden uzak kalmış insanlar atalarından tevarüs ettikleri inançlara, kemikleşmiş alışkanlık ve geleneklere yapışıp kalmışlardı. Hak ve batıl, doğru ve yanlış, iyi ve kötü, adalet ve zulüm içiçe geçmiştir, bunları ayırtedecek kriterler, ölçüler yok olmuş, insanlar kendileri hakkın, doğrunun, iyi ve güzelin ölçüsü olmuşlardır. Bu da uzun yüzyıllar vahyin sahih kaynağından uzağa düşmüş, her şeyin birbirine karıştığı bir toplumu uyarıp korkutmanın ne kadar zor olduğunu göstermektedir. Tashih edilmeyen geleneksel her davranışta bilinç olma-

dığından, yeni tebliğe sert direnç göstermeleri beklenen bir tepkiydi. Nitekim öyle oldu. Ve fakat en sert tepkiyi -her zamanki gibi- Mekke'nin iktidar seçkinleri, önde gelen şahısları ve ayrıcalıklı zümreleri (müstekbirler) gösterdi.

Mekkelilerin durumu dünyanın başka bölgelerinde yaşayan topluluklar için de örnek teşkil eder. Her kavme kendi içlerinden bir peygamber gelmiştir, beşeriyetin örfünde Tevhid inancının derin izleri vardır; selim akıl ve temiz fitrat daima hak ve doğruluğa meyyaldir. Tevrat, İncil ve Kur'an'da yer alan temel yasaklar, kendilerine peygamber gelmediği düşünülen topluluklar arasında da şu veya bu seviyede yasak kabul edilmiştir. Mesela Orta Afrika'da Müslüman olan bir kabile üzerinde yapılan araştırmalar, animist olduğu dönemlerde de adam öldürme, hırsızlık ve zina gibi fiillerin -belki Yahudi ve İslam şeriatındaki gibi müeyyideleri yoktu ama- kabilenin yerleşik örfünde tasvip edilmediğini ortaya çıkarmıştır.

Şu halde Mekke'nin mütegallibe zümreleri Hz. Peygamber'in tebliğine karşı çıkarlarken, büsbütün Mekke'nin kültürüne yabancı şeylere karşı çıkmıyor, aslında kendi çıkarlarının zedelenmesine, heva ve heveslerinin yerini ilahi hükümlerin yer almasına karşı çıkıyorlardı. Bu yüzden Ebu Cehil, Ebu Leheb, Velid bin Muğire gibi iman etmeyecekleri ve düşmanlıklarından asla vazgeçmeyecekleri açıkça anlaşılanlar üzerine Allah'ın azabı hak olmuştur. Sadece bunlar da değil, en genel manada insanlardan ve cinlerden inanmayanların tümü -ki inananlara göre çoğunluğu teşkil ederler- azabı hak ederler (Bkz. 11/Hud, 119; 32/Secde, 13). Dünyadaki umursamaz, kibirli, reddedici tutumlarına karşılık -kafaları yukarı kalkık olarak ilahi tebliğle alay ettikleri gibi- cehennemde de boyunlarına halkalar geçirilecek, bu sefer çaresizlikten başlarını öne eğemeyeceklerdir. Başları kalkık, dik ama aşağılanmış, küçük düşürülmüşler olarak bir tür psikolojik bir azaba uğrayacaklardır.

Böylelerinin önlerine ve arkalarına setler çekilmiştir. Bu setler dünyada onlarla hakikat arasında perdeler, duvarlar, inat ve kibrin diktiği engellerdi; ahirette ise Allah'ın rahmeti ve cennet nimeti ile aralarına dikilen engeller olacaktır. Dünyada bu setler dolayısıyla basiretle bakmıyor, hakikatin tecellilerini, eşyadaki tezahürlerini, ilahi hükümlerin fayda ve hikmetini görmüyorlardı. (Bkz. 2/Bakara, 7; 17/İsra, 45; 18/Kehf, 94.) Kişi kendini kalın örtüler altına atınca, aşılmaz duvarların arkasına hapsedince uyarının, tebliğ ve anlatımın ona bir faydası olmaz (2/Bakara, 6). İnatla hakikate, doğruluğa ve iyiliğe karşı koymaya devam eder, günah ve isyan bataklığında gerçeklik dünyasından kopar. Uyarının fayda sağladığı kimseler; Kur'an'a (Zikr) uyan, Zatını apaçık müşahede etmediği halde Allah'ın varlığına, henüz vuku bulmamış olsa bile

ahirete inanan ve bütün varlık âlemini kudret eli altında tutan Rahman'a karşı içi titreyerek haşyet duyanlardır. Böyleleri için Allah'tan bir bağışlanma vardır; yapıp ettiklerine karşılık olarak ecir hazırlanmıştır, bu bir müjde olarak kendilerine verilebilir.

Bu dünya hayatı sonsuza kadar sürmeyecektir. İnsan ömrünün bir sonu olduğu gibi dünya hayatının da bir sonu vardır. Ölüm en büyük gerçektir, belki herşey mümkündür ama Said Nursi'nin dediği gibi "ölümü öldürmek", kafileler halinde gidilen kabirlerin kapısını kapatmak mümkün değildir. Muhakkak ki ölümden sonra diriliş olacaktır (Ba'su ba'del mevt). Kim dünyada ahirette karşısına çıkmak üzere ne göndermişse onunla karşılaşacaktır. Ne ekmişse onu biçecektir, azık olarak heybesine ne koymuşsa onu bulacaktır. Buğday ekmişse buğday, zakkum ekmişse zakkum biçecektir (Bkz. 59/Haşr, 18; 82/İnfitar, 5; 75/Kıyame, 13.) Her fiil ve eylem kaydedilmektedir; ibadetler, güzellikler, iyilikler, hayır işleri, faydalı eserler vs. Hiçbir şey kayıt dışı değildir. Her şey "apaçık bir kitap"ta korunmaktadır. "İmamünmübin" açık, öncü, yol gösterici kitap demektir. Katade ve Mücahid'e göre bu Levh-i Mahfuz'dur. En doğrusunu Allah bilir.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا اَصْحَابَ الْقَرْيَةِ اِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿١٣﴾ اِذْ اَرْسَلْنَا اِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا اِنَّا اِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ ﴿١٤﴾ قَالُوا مَا اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَا اَنْزَلَ الرَّحْمٰنُ مِنْ شَيْءٍ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾ قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ اِنَّا اِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيْنَا اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٧﴾

13. **Sen onlara, o şehir halkının örneğini ver; hani oraya elçiler gelmişti.**
14. **Hani onlara iki** (elçi) **göndermiştik, fakat ikisini yalanlamışlardı. Biz de** (iki elçiyi) **bir üçüncüyle güçlendirdik; böylece dediler ki: "Şüphesiz biz size gönderilmiş elçileriz."**
15. **Dediler ki: "Siz, bizim benzerimiz olan beşerden başkası değilsiniz, Rahmân** (olan Allah) **da herhangi bir şey indirmiş değildir. Siz, yalnızca yalan söylüyorsunuz."**
16. **Dediler ki: "Rabbimiz, gerçekten size gönderilmiş elçiler olduğumuzu bilir."**
17. **"Bizim üzerimizde de** (sorumluluk ve görev olarak) **apaçık bir tebliğden başkası yoktur."**

Geçmiş zamanlarda, hemen her tarihi dönemde rastladığımız bir olay bu. Allah, bir insan topluluğuna iki elçi gönderir. Ayet "Ashabu'l karye" tamlamasını kullanır. Karye küçük yerleşim birimleri, köy ve kasaba için kullanılıyorsa da, burada sözü edilenin bir "şehir" olduğu anlaşılıyor. Çünkü 20. ayette söz konusu yerleşim birimin (karye)den "medine" olarak bahsedilmektedir. Diyalog ve çatışmalardan şehir halkının gelişmiş bir sosyal hayata sahip olduğu sonucu çıkıyor.

Bu elçilerin iki peygamber mi, yoksa bir peygamberin tebliğini iletmek üzere görevlendirilen iki salih insan mı olduğu önemli. Kur'an'ın genel anlatımından ve ayetlerin söz diziminden bunların "peygamber" olduğu anlaşılıyor. Muhtemelen yola getirmeye çalıştıkları şehir halkıyla giriştikleri çetin mücadelede iki elçi zorlanınca üçüncü bir elçiyle güçlendiriliyorlar. Elçiler ile hayat tarzlarında en ufak bir değişiklik yapmaya niyeti olmayan şehir halkı arasında mücadele sürüp gidiyor. Şehre uğursuzluk getirmekle suçlanıyorlar, tehdit ediliyorlar ancak ne elçiler görevlerini yapmaktan vazgeçiyor ne şehir halkı mesajı almaya yanaşıyor.

Bu olayda da tarihin iki dinamiği işliyor. Şu veya bu şekilde sonuçlanıncaya kadar taraflar arasında mücadele sürecektir: Elçiler görevlerini yerine getirirlerken işkenceye tabi tutulacak, yurtlarından sürülecek veya öldürülecek; bu arada ahlaki yozlaşma, maddi çürüme içindeki toplum büyük bir yıkıma uğrayıp ilahi bir azaba maruz kalacaktır.

Olayın cereyan ettiği şehrin neresi olduğu belirtilmiyor. Bu genelde Kur'an'ın yöntemidir, zikri geçen bir olay veya meselden kastedilen olup bitenlerin anlamı ve çıkarılması gereken dersler, ibretli sonuçlardır. Ancak güvenilir olmayan Hıristiyan kaynaklarına dayanarak bilgi veren ilk müfessirlere göre, bu şehir Antakya idi, olay Kral Antiochus zamanında vuku bulmuştur. Antakya o zaman nüfusu 500 bin civarında Roma'nın önemli birkaç şehrinden biriydi. Şehir halkını uyarmak ve ilahi mesajı onlara iletmek üzere gelen elçilerin de Hz. İsa'nın üç havarisi olup, bunlar da Yuhanna, Pasla (Pavlus) ve Şem'unü's-Safa (Simun Petrus)dır. Bugün Antakyalılar onlara Yahya, Yunus ve Şem'un Safa diyorlar. İsmail Hakkı Bursevi "Ruhu'l Beyan", Semerkandi "Bahru'l Ulum fi't Tefsir" ve Abdulkadir Geylani tefsirinde (Geylani Tefsiri, s. 498) bu görüşü savunurlar. Burada zikredilen şehrin Antakya olduğunu öne sürenlere göre Miladi 35 yılında Antakya'da şiddetli bir depremin vuku bulmuş olması bu tezi teyit etmektedir. Söz konusu depremin ilgisi varsa eğer, elçileri yalanlayan bu halkın en azından Hz. İsa'nın ref'inden sonra azaba uğradığı söylenebilir.

Fakat bu kurguda önemli boşluklar gözükmektedir: İlki, Mevdudi'nin de

belirttiği gibi, Antakya'da Antiochus unvanıyla 13 kral M.Ö. 65 yılına kadar hüküm sürmüştür. İkincisi Hz. İsa'nın dünyada iken buraya elçiler gönderdiğine ilişkin elimizde bilgi bulunmamaktadır. Hz. İsa'nın ref'inden sonra ilk tebliğciler bu şehre gelmiş olup bunlar da büyük bir tepki veya dirençle karşılaşmış değildir (Bkz. Resûllerin İşleri, 11: 19-26). Üçüncüsü, gelenlerin bir peygamberin salih adamları değil, "peygamber" olduğu anlaşılıyor. Kur'an, onlar için "gönderilmiş (mürsel)" sıfatı kullanıyor, "biz gönderdik" diyor. Şehir halkı onlara: "Siz, bizim benzerimiz olan beşerden başkası değilsiniz, Rahmân (olan Allah) da herhangi bir şey indirmiş değildir. Siz, yalnızca yalan söylüyorsunuz." diye karşı çıkarken, onlar: "Rabbimiz, gerçekten size gönderilmiş elçiler olduğumuzu bilir." "Bizim üzerimizde de (sorumluluk ve görev olarak) apaçık bir tebliğden başkası yoktur" diyorlar ki, bunlar peygamber ifadeleridir. (Bkz. 14/İbrahim, 10.) Kaldı ki, Kur'an da Mekke müşriklerine, bu yaptıkları akılsızlığın geçmişte başka kavimler tarafından da yapıldığını anlatmak üzere bu kıssadan bahsetmektedir. Bütün bunlardan hareketle, söz konusu olan coğrafi yeri belirtilmemiş bir yerleşim biriminin olması daha kuvvetli bir ihtimaldir.

Bazı çağdaş müfessirler (mesela Muhammet Esed), bu şehrin belli bir yerleşim merkezinden çok, verilmek istenen mesaj dolayısıyla "temsili bir yer" olduğunu söyler ve önce gönderilen iki elçinin Hz. Musa (a.s.) ve Hz. İsa (a.s.), onlardan sonra üçüncü ve son elçi olan Hz. Muhammet (s.a.) olduğuna işaret eder.

Bu açıklama da ikna edici görünmüyor: İlki, Mekke halkının da bir parça aşina olduğu anlaşılan söz konusu olayın Hz. Muhammed (s.a.)'in nübüvvetinden çok önce vuku bulduğu ima ediliyor. İkincisi, Allah'ın yaşanmış tarihi olaylar dururken, temsili, farazi, kurgusal senaryolar üretmesine ihtiyaç yoktur. Söz konusu iddia Taha Hüseyin ve Muhammed Halefullah'ın genel olarak Kur'an kıssalarıyla ilgili geliştirdikleri temelsiz görüşe dayanır ki, iddialarına göre kıssaların çoğu ve Kur'an'da zikri geçen bazı olaylar hakikatte birer kurgu, hayali, mitolojik (usturi), sembolik, temsili anlatımlardan ibarettirler. Oysa geçmişte bu türden yüzlerce olay vuku bulmuştur. Bu halk da kendilerine gönderilen peygamberleri yalanlamış, sonra da büyük bir azaba maruz kalmıştır. Bu şehir halkından önemli bir iz kalmadığı düşünülebilir, çünkü "tek bir çığlık (sayha)" bütün varlıklarının bir anda sönüvermesine ve tarihten silinmelerine yetmiştir.

Önce iki iken sonra gönderilen destekçiyle sayıları üçe çıkan elçilere karşı çıkanların "deist" bir itirazı öne sürdükleri görülmektedir: "Rahman olan Allah size vahiy indirmiş değildir." Anlaşıldığı üzere şehir halkı Allah'ın varlığına inanmakta, O'nun "rahman ismini de bilip teslim etmektedirler" ancak Allah'ın

vahiy indirdiği hakikatini reddetmektedirler. (Deizm için bkz.4/Nisa, 150-152 ve 6/En'am, 91. ayetlerin açıklaması.) Bu yüzden elçileri yalancılıkla suçlamakta, muhtemelen şehir halkı arasında sebebiyet verdikleri tartışma ve çalkantı dolayısıyla şehir hayatına uğursuzluk getirdiklerini iddia etmektedirler.

قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨﴾ قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ أَئِنْ ذُكِّرْتُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ ﴿١٩﴾

18. **Dediler ki: "Herhalde biz, sizlerden dolayı uğursuzluğa uğradık. Eğer** (bu söylediklerinize) **bir son vermeyecek olursanız, andolsun, sizi taşa tutacağız ve mutlaka bizden yana size acı bir azap dokunacaktır."**

19. **Dediler ki: "Uğursuzluğunuz, sizinledir. Size öğüt verildi diye mi** (uğursuzluğa uğradınız)**? Hayır, siz ölçüyü taşıran bir kaviminiz."**

Kıssada sözü geçen şehir halkının ya kuvvetli bir biçimde batıl inançlara sahip olduğu veya halk arasında yaygın olan batıl inançlardan yararlanarak elçileri etkisiz hale getirmek istedikleri anlaşılıyor. Muhtemelen elçilerin tebliğe başlamasıyla bir anda gündem değişmiş, çalkantılar meydana gelmiş ve bu arada bazı işler yolunda gitmemeye başlamış. İşlerin iyi gitmemesini halk ya tanrılarının kızgınlığına veya mahiyetlerini doğru dürüst bilemedikleri kör kuvvetlerin aleyhlerine dönmesine bağlamıştır. "Uğur-uğursuzluk" zemininde ortaya çıkan bu zihni algının teşekkülünde imtiyazlı konumlarını bırakmak istemeyen iktidar seçkinlerinin (mele' ve mütref) etkili rol oynadıkları, bunu da toplumun zihnini yönlendirme, manipüle etme yoluyla başardıkları söylenebilir.

"**Uğursuzluk**" her zaman görülen bir suçlama veya salt açıklama tarzına matuf savunma mekanizmalarından biridir, cahil kitleler nezdinde prim de yapar. Daha önceleri, nelerin olup bittiğini çok iyi bilen Firavun da benzer bir savunma mekanizması geliştirmişti. Mısır'a bir iyilik, mesela bolluk-refah isabet ettiğinde bunu kendinden sayıyor, sıkıntı veya musibet ortaya çıktığında, bundan Hz. Musa ve onunla beraber olanları sorumlu tutuyor, üstelik bunu onların "uğursuzluğu" olarak gösteriyordu (7/A'raf, 131). Temeli bomboş hurafelere dayalı benzer bir suçlama Hz. Muhammed (s.a.)'e de yapıldı. Müşrikler, Hz. Peygamber ve arkadaşları yüzünden uğursuzluğa uğradıklarını öne sürüp, inanma potansiyeline sahip kitleleri İslam'dan uzak tutmaya çalıştılar (27/Neml, 47).

Kur'an-ı Kerim, bu, temeli hurafe olan uğur veya uğursuzluğu reddedip kişinin dünyada yapıp ettiklerinden, salih veya kötü amellerinden başka her-

hangi bir durumla karşılaşmayacağını belirtiyor, ahirette herkesin önüne kendi yaptıklarını açıkça gösteren bir kitabın konacağını (16/İsra, 13) haber veriyor. Bu, hayli yerleşik, kökleşmiş inançları batıl unsurlardan ayıklayıp tashih etme yöntemi, İslami tebliğin asli fonksiyonlarından biridir. İslam, bir yandan inancı batıl unsurlardan ayıklarken, diğer yandan sahih-doğru bilgiyle inancı iman seviyesine çıkarır.

Suç ve günaha batmış halk, başlarına gelenleri, bela ve sıkıntıları elçilerin uğursuzluğuna bağlayınca, bundan kurtulmanın çaresi olarak onları şehirden sürmek istemişler. Böylelikle başlarına gelen musibetlerden kurtulabileceklerine inanmışlar; şehrin iktidar seçkinleri (müstekbirler) de bu yönde kuvvetli bir algı operasyonu yürütmüşler.

Önlerine iki seçenek koyuyorlar: Ya tebliğ davasından vazgeçecekler ya da taşlanarak (recm) şehirden sürüleceklerdir. Elçilerin söyledikleri açıktır: Varsa bir uğursuzluk bu sizden kaynaklanmaktadır yani ortaya çıkan kargaşa ve çalkantının sebebi şehirde kurduğunuz ahlaki ve hukuki temelden yoksun düzendir. Bu düzen sizin başınıza iş açmaktadır, çünkü adaletsiz, eşitsiz, ezen ve sömüren, ahlaki hayatı yozlaştıran, zevk, sefahat ve tutkudan başka şeye önem vermeyen bu düzenin sürmesi mümkün değildir, eninde sonunda büyük sorunlara ve çöküntülere yol açacaktır. "Ölçünün taşırıldığı" yani sınırların aşıldığı bir hayat ve toplumsal düzenin sürmesi mümkün değildir.

وَجَاۤءَ مِنْ اَقْصَا الْمَدِيْنَةِ رَجُلٌ يَّسْعٰى قَالَ يٰقَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِيْنَۙ ﴿٢٠﴾
اِتَّبِعُوْا مَنْ لَّا يَسْـَٔلُكُمْ اَجْرًا وَّهُمْ مُّهْتَدُوْنَ ﴿٢١﴾

20. Şehrin en uzak yerinden bir adam koşarak geldi: "Ey kavmim, elçilere uyun" dedi.

21. "Sizden ücret istemeyenlere uyun, onlar hidayet bulmuş kimselerdir."

Müfessirlere göre kıssada, şehir halkından sadece birinin, elçilerin tebliğine olumlu cevap verdiği anlatılıyor, o da şehrin uzak bir semtinde ve belki muhtemelen dış mahallelerinde veya şehrin hayli dışında yaşayan bu kişidir. Kaynaklarımız bunun Habip Neccar isminde bir şahıs olduğunu söyler. Bu mü'min zat Habip b. Musa, Habip b. İsrail ve Habip b. Mer'i isimleriyle de anılmaktadır. Bazılarına göre dülger, kassar (bez ağartan), ipekçi, ayakkabıcı veya çoban idi. Anlatıma göre, tebliğ etmek üzere gelen iki zatla şehrin girişinde karşılaşmış, sahiden ilahi görevle görevlendirilip görevlendirilmedikle-

rini test etmiş, onlar da hasta çocuğunu iyileştirince onlara inanmıştır. İki elçi kral tarafından dövdürülüp hapse atılınca, üçüncü elçi gönderilmiştir. Habib Neccar imanını açıkladığı, elçilere destek verdiği için öldürüldüğü, ölümünün olağanüstülüklerin tezahürüne sebep olduğu anlatılır ki, bunun hikâyesinin Kur'an'ın indirildiği zamanlarda ve Araplar arasında bilindiği anlaşılıyor.

Habip Neccar'ın, Antakya'da Peygamber Efendimizin vefatından 600 yıl önce (M.S. 32) yaşadığı tahmin ediliyor. Antakya miladi 636 yılında Hz. Ömer zamanında Ebu Ubeyde b. Cerrah komutasında İslam orduları tarafından fethedilince, Anadolu sınırları içindeki bu ilk camiye bu zatın adı verildi. İnanışa göre, bugün camide Habip Neccar ve Hz. İsa'nın üç havarisi birlikte yatıyorlar. Yöre halkı mezarının olduğu dağa (Silpius) onun ismini vermişlerdir. Fakat yukarıda belirtildiği gibi, söz konusu olayın sahiden Antakya'da vuku bulup bulmadığını kesin delillerle ortaya koyabilecek durumda değiliz.

Burada anlamlı olan husus, Müslümanların bir mescide kendilerinden önce ve kadim zamanlarda yaşamış bir mü'minin ismini vermek suretiyle hatırasını ve misyonunu canlı tutmalarıdır. Habib Neccar Son Peygamber'in tebliği ettiği İslamiyet'ten çok önceleri yaşamıştır ama filhakika bütün peygamberlerin tebliğ ittiği tevhid dinine (İslamiyet) teslim olmuş bir muvahhid idi. Bu yüzden isminin bir mescide -makam nispet edilmiş olması hasebiyle- verilmiş olması yerinde olmuştur.

Kıssa temsili değildir, vuku bulmuştur ve kıssada sözü geçen şahıslar gerçek olmakla beraber bazı temel tipolojileri temsil etmektedirler. "**Şehrin uzak yeri**"nden gelen kişinin, her dönemde azınlıkta olan, dışlanan ama inancında, düşüncelerinde ve yaşama tarzında kararlı olan hanif kimselerin veya mü'min şahıs veya cemaatlerin simgesi olduğunu söyleyebiliriz. Her dönemde peygamberlerin çağrısını tekrar eden, doğru yolu, Hakikat'i ve kurtuluşu gösteren insan toplulukları veya kişiler olacak, bu topluluk içinde yer alanlar tebliğlerini sakınmadan yerine getirmeye çalışacak; süren adaletsizliğe, zorbalığa, tutkulara, ahlaki yozlaşma ve çürümelere karşı çıkacaklardır.

Anlaşıldığı kadarıyla söz konusu mü'min ve salih kişi peygamberlerin sünnet ve siretlerinden haberdardır. Onlar ilahi tebliği yaparken kendi şahsi çıkarları için bunu yapmadıklarını, büyük zorluk ve sıkıntılar içinde ifa ettikleri görevleri karşılığında kimseden herhangi bir ücret veya başka bir karşılık talep etmediklerini bilmekte, bunu kendi halkının düşünüp doğruyu bulması için etkili bir argüman olarak hatırlatmaktadır. Yani elçilerin hedefi adaletsiz bir iktidarı ele geçirmek değildir, aksine iktidarın kendisini sorgulayıp onu ahlaki temeller üzerinde yükselen adaletli hüviyete dönüştürmektir. Bu yüzden

hiçbir peygamber, düzenine karşı çıktığı toplumdan ücret istemiş değildir (6/En'am, 90). Peygamberin ücret istemesi, değiştirmeyi hedeflediği sistemle uzlaşmaya, sistem içinde iktidardan pay almaya hazır olduğu mesajını vermek anlamına gelir. Bu ve benzeri "ücret" aslında sistem içinde statü, iktidar, servet, makam, kısaca şu vay bu "karşılık" demektir.

Fakat elbette yoldan çıkmış şehir halkı onun yaşamasına izin vermeyecek, o da Musa aleyhisselama inanan sihirbazlar gibi cesurca davranıp hayatı pahasına meydan okuyacaktır. Meydan okuması tarihi manada muhteşem bir savunmadır. Şöyle ki:

وَمَا لِيَ لَآ اَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٢﴾ ءَاَتَّخِذُ مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةً
اِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمٰنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا وَلَا يُنْقِذُونِۚ ﴿٢٣﴾
اِنِّي اِذًا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٢٤﴾اِنِّي اٰمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِۚ ﴿٢٥﴾

22. "Bana ne oluyor ki, beni yaratan (Allah)**a kulluk etmeyecekmişim? Siz O'na döndürüleceksiniz."**

23. "Ben, O'ndan başka ilâhlar edinir miyim ki, Rahmân (olan Allah)**, bana bir zarar dileyecek olsa, ne onların şefaati bana bir şeyle yarar sağlar, ne de onlar beni kurtarabilirler."**

24. "O durumda ise, gerçekten ben apaçık bir sapıklık içinde olmuş olurum."

25. "Şüphesiz ben, sizin Rabbinize imân ettim; işte beni işitin."

Burada söz konusu edilen şehrin uzak yerinde yaşayan, belki de genel şehir yaşayışına göre "marjinal", başka bir deyişle zamanının hanifi ve garibi sayılan bu zattır. Bir hadiste buyrulduğu gibi "İslam garip geldi garip gidecektir, ne mutlu gariplere! Bir soru üzerine Efendimiz (s.a.) "garib"in dini dolayısıyla kabilesinden (sosyal grubundan) ayrılan kişi olduğunu belirtmiştir" (Müslim, İman, 232). Bu zat tam bu niteliklerde olup insanın temiz fıtratına, selim akli düşünme yeteneğine atıflarda bulunup uyarılar yapmaktadır. Halkını mantıklı düşünmeye, akıllarını kullanıp doğru muhakeme yapmaya davet etmektedir: Kişilerin edindikleri tanrılar eğer onların istek ve tutkularının, çıkar ve avantajlı konumlarının birer zırhı değillerse, insan nasıl onlara saygı duyar, onları merkez alan düşünce ve ideolojilere bağlanır? Hiçbir güçleri, herhangi bir konuda inisiyatif koyma özellikleri olmayan tanrılar Rahman olan Allah'a tercih edilir mi? Böyle bir tercih apaçık bir şaşkınlık, sapkınlık değil mi? Bu mü'min

zat, elçileri teyit edici konuşmasını yaptıktan sonra kendini ifşa ediyor, belki daha önce gizleniyorken, bu olaydan sonra artık buna lüzum görmüyor.

Hakikaten şu soru önemlidir: İnsan yaratılmış bir varlık olarak acizdir, nasıl olur da Yaratıcısına meydan okuyabilir? Bu cesareti nereden alabilir? Bu dünyada varsayalım ki ona uzun bir mühlet verildi, peki eninde sonunda Allah'a götürülmeyecek mi? Temel vasıflarından biri "rahman" olan Allah, kula bir zarar dileyecek olsa hangi güç buna mani olabilir! (6/En'am, 17.) Günah bataklığına saplanmış kişi başkalarından, kendisi gibi insan liderlerden, tiranlardan veya sembolik anlamlar yüklediği putlardan yardım dileyecek olsa, bu zihni olarak büyük bir saplantı ve sapkınlıktır.

İki elçiyi takviye etmek üzere şehrin uzak bölgesinden koşarak gelen kişi, inkârcı şehir halkının reddetmekle beraber aslında ve hakikatte "**onların da Rabbi olan Allah**"a imanını büyük bir cesaret ve gururla ikrar ve ifşa etmektedir. Bunu büyük bir hakikat olarak ilan edip şehir halkının kendisine kulak vermesini istemektedir. Heyhat ki, kavmi, hemşehrileri onu dinlemeyecektir.

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ ﴿٢٧﴾

26. Ona: "Cennete gir" denildi. O da: "Keşke benim kavmim de bir bilseydi" dedi.

27. "Rabbimin beni bağışladığını ve ağırlananlardan kıldığını."

Anlaşılan şu ki, şehrin önde gelenleri bu mü'min zatı hemen şehid ediyorlar. Melekler onu güzel karşılamakta, cennete yerleştirmektedirler. Başka bir ifadeyle, cennetteki asıl yerini gösterip "berzah alemi"nde neşe, huzur ve mutluluk içinde kıyameti beklemeye koyulmaktadır. Onu şehid etmiş olmalarına rağmen, hemşehrilerine karşı bir kin ve husumet duymaması, tam aksine bilgisizliklerinden dolayı üzülmesi manidardır. Bu da nebevi bir tutumdur, çünkü genellikle büyük zorluk ve işkencelere tabi tutulduklarında peygamberler "Rabbimiz bu insanlar bilmiyorlar!" demektedirler.

Bu, aynı zamanda görünenin arkasındaki görünmeyen ve ilk bakışta farkedilmeyen hakikatlerden haberdar olan mü'minlerin tutumu ve ruh halidir. Onlar, büyük haksızlıklara maruz kalsalar bile, bilgisizliğin (cehalet ve cahiliye) insana neler yaptırabileceğini unutmazlar, Taif'in çıkışında Peygamber Efendimiz Aleyhissalâtüvesselam gibi "bilgisiz halkı" için merhamet ve kurtuluş temenni etmekten geri durmazlar. Allah, bu mü'min kişiyi bağışlamış, cennetinde ağırlamıştır;

aynı şeyi hemşehrileri için de temenni etmektedir ama kavmi derin bir bilgisizlik ve gaflet içinde yüzüyor, başlarına gelecek büyük felaketten habersiz olarak eski alışkanlıklarına ve ahlaken tefessüh etmiş yaşama tarzlarına devam ediyorlar.

وَمَآ اَنْزَلْنَا عَلٰى قَوْمِهٖ مِنْ بَعْدِهٖ مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَآءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ ﴿٢٨﴾ اِنْ كَانَتْ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَاِذَا هُمْ خَامِدُونَ ﴿٢٩﴾

28. Kendisinden sonra ise, kavminin üzerine gökten bir ordu indirmedik; indirecek de değildik.

29. (Ancak onlara) **Yalnızca bir tek çığlık** (yetti)**; anında sönüverdiler.**

Yerleri ve yaşadıkları tarih hakkında bilgi verilmeyen şehir halkı elçilere zorluk çıkarmaları ve hayat tarzlarını sürdürmekte inat etmeleri dolayısıyla azaba uğratıldı. Onlara verilen azap sadece bir çığlık (sayha) oldu. Çığlığın nasıl bir azap olduğu açıklanmıyor. Ancak onlar için gökten ordular indirilmediği söyleniyor; bu demektir ki, bu isyankâr ülke büyük, kuvvetli, donanımlı orduya sahipti. Bunun özellikle zikredilmesinin bize bakan yüzünde bir hisse değeri var. Kısa bize güçlü ordularıyla övünen, her yeri kolayca hegemonyası altında tutabileceğini, canının çektiği ülkeyi işgal edebileceğini düşünen ve sahiden de bunu gerçekleştirenlerin çok da övünüp gurura kapılmamaları gerektiği uyarısında bulunuyor. Böyleleri için yeri göğü birbirine katan bir kasırga, şiddetli bir çarpma, yıkıcı bir deprem, güneşin yüzünde vuku bulan dehşet verici bir patlama veya hiç umulmadık bir musibet yeter.

Kıssası anlatılan şehir halkının başına gelen de budur. Şu veya bu, sonuçta sadece bir sayha, onların yok olmalarına; güç, servet ve gururlarıyla yeryüzünden silinmelerine, bir alev gibi sönüvermelerine yetmiştir. "Hâmidîn", sıtmaya yakalanmış bedenin sakinleşmesi, hararetinin, canlılık ve hareketinin durulması için kullanılan "h-m-d"den türetilmiştir, bu ayette ve Enbiya sûresinde (21/15) ölümden kinaye olarak kullanılmıştır.

Benzer bir inkâr içinde olan diğer kavimlere de bu türden bir azap verilmiştir. Mesela Medyen halkı: 11/Hud, 94; Semud kavmi: 11/Hud, 67; Lut kavmi: 15/Hicr, 73; Ashabü'l-Hicr: 15/Hicr, 83.

يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ ۚ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٣٠﴾ اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ اَنَّهُمْ اِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٣١﴾ وَاِنْ كُلٌّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونٌ ﴿٣٢﴾

30. Yazıklar olsun kullara ki onlara bir elçi gelmeye görsün, mutlaka onunla alay ederlerdi.

31. Görmüyorlar mı, kendilerinden önce nice nesilleri helâk ettik? Onar, bir daha kendilerine dönmemektedirler.

32. Ancak onların hepsi, toplanmış olarak huzurumuza getirilmişlerdir.

Burada sahip oldukları bunca nimet ve avantaja rağmen elçileri yalanlayanlara hem bir acıma hem kınama söz konusudur. "Yazıklar olsun, şu kullara" veya "şu kulların vay haline!" Bazı yörelerde "Ya haseratealeyk!" dendiğinde, mesela babanın veya annenin harcadıkları bunca emeği hiçe sayan çocuğuna karşı kınamasını, boğazında bir ukde kalışını ifade eder. "Sana yazıklar olsun, bunca emek verdim, bana şunu layık görmedin veya şu muameleyi reva gördün" demek gibi. Şanı Yüce Allah da, gökleri ve yeri insana musahhar kılmış, ona akıl, muhakeme, konuşma, seçme özgürlüğü, güç kuvvet ve kudret vermiş; dahası şaşırmışsa ona doğru yolu gösterecek, onu hak ve hakikate yöneltecek elçiler göndermiş buna rağmen insan (kullar) bunun değerini bilmiyor, elçileri yalanlayıp onları alaya alıyorlar.

Ayetin "yazıklar olsun" deyip bir tür hayıflandığı ve kınadığı nankör insanları "kullar (köleler/ibad)" olarak nitelendirmektedir. Allah'a kulluğu reddediyorlar ama hakikatte Yüce Allah'ın kudreti karşısında basit birer köleden farkları yok. Trajik olan şu ki, köle konumunda olan bu insanlar Allah'ın elçilerine karşı çıkıyorlar. Neye güveniyorlarsa, böylesine ağır bir suçu işlemeye cür'et ediyorlar.

Bu tutum tarih boyunca tekrar edilegelmiştir. Benzer tutum takınanlar yerle bir oldular, azaba uğrayıp tarihten silindiler (6/En'am, 6). Yeryüzünün her tarafında bunların izleri, kalıntıları, buluntuları vardır, araştırıldığında bulunabilir. Hikmet ve ibret gözüyle geçmiş zamanlara, yeryüzünün bir miktar altındaki tarihi eser ve izlere bakacak olsalar bu suçtan dolayı suç işleyip de çöken toplumların trajik akıbetleri hakkında fikir sahibi olacaklardır. Bu toplumlar isyan ettiler, inkâra saptılar, suç ve günah içinde yaşadılar ama sonunda Yüce Allah'ın huzuruna götürüleceklerdir. "Hazır" bulundurulacaklardır (28/Kasas, 61). Kaçış imkânı yoktur. Nasıl güçlü bir devletin adli teşkilatı eninde sonunda kanundan kaçan suçluları bulup adaletin önüne çıkarıyorsa, bunlar da öyle, kıyamet günü kendisine isyan ettikleri Yüce Allah'ın huzuruna çıkarılacak, yapıp ettiklerinin hesabını vermek üzere hazır bulundurulacaklardır.

وَاٰيَةٌ لَّهُمُ الْاَرْضُ الْمَيْتَةُ اَحْيَيْنَاهَا وَاَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَاْكُلُونَ ﴿٣٣﴾
وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ ﴿٣٤﴾
لِيَاْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهٖ وَمَا عَمِلَتْهُ اَيْدِيهِمْ اَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٥﴾ سُبْحَانَ الَّذِي
خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ وَمِنْ اَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾

33. Ölü toprak kendileri için bir âyettir; biz onu dirilttik, ondan taneler çıkarttık, böylelikle ondan yemektedirler.

34. Biz, orada hurmalıklardan ve üzüm-bağlarından bahçeler kıldık ve içlerinde pınarlar fışkırttık:

35. Onun ürünlerinden ve kendi ellerinin yaptıklarından yemeleri için. Yine de şükretmiyorlar mı?

36. Yerin bitirdiklerinden, kendi nefislerinden ve daha bilmedikleri nice şeylerden bütün çiftleri yaratan (Allah çok) **yücedir.**

Kur'an-ı Kerim, sıklıkla "ölüden diri"nin çıkışını hatırlatır. Toprak ölüdür, üstüne yağmur yağarsa dirilir (30/Rum, 19). Çünkü su bitkilerin hayat kaynağıdır. Toprak ve içindeki tohumlar sulandığında kendi türlerinin yapılarının gerekli kıldığı süre içinde yeşerir, ortalık rengârenk olur, şenlenir. Ölü toprağı canlandırmak yüce bir kudrete işaret eder. Ne yağmur kendi kendine yağar ne toprak kendi kendine yeşerir.

Bize verilmek istenen mesaj şudur: Tabiat otonom değildir, belli bir irade, düzen ve yasalar çerçevesinde varoluşunu sürdürmektedir. Bilebildiğimiz kadarıyla su, hava, bitki ve hayvanların, kısaca hayatın olduğu yegâne gezegen bizim içinde yaşadığımız yeryüzü gezegenimizdir. Başka gezegenlerde, sözgelimi Mars'ta su ve hava varsa da, canlı hayat (bitki-hayvan) mevcut değildir. Demek oluyor ki gezegenimizi diğerlerinden ayıran ana özelliği "hayat"ın burada sürdürülebilir olmasıdır. Bu ve benzeri ayetler bize hayatın kaynağının "Hay olan Allah" olduğu hakikatini hatırlatmaktadır. Bu açıdan hikmetle ve ibretle bakılacak olursa, hayatın bizatihi kendisinin mucize olduğu görülür.

Ölü topraktan taneler çıkar, bilumum tahıl ürünleri. İnsanlar ve hayvanlar bunlarla beslenirler. Yine dirilen toprakta çeşitli bitkiler, meyveler, sebzeler yetişir. Hurmalıklar, üzümler bunlardan verilen iki örnektir sadece. Portakal, karpuz, domates, kısaca her türlü meyve, sebze, narenciye, tahıl ve hububat da öyledir. Daha niceleri var! (6/En'am, 99.) Yağmur yağar bahçeler yeşillenir, dalları ve yaprakları birbiri içine girer, pınarlar fışkırır. Lafın gelişi "fışkırır" diyoruz, hakikatte ise fışkırtan O'dur: "Fışkırttık!" Nun-u azame ile mazi ge-

len fiil, her daim yeryüzünde hayat devam ettikçe bütün canlı hayatı mümkün kılan temel yasaların Allah tarafından tesis edilip işler halde kılındığını ima etmektedir. Hayatın sürmesinde Allah'ın ilmi, iradesi ve kudreti dâhilinde faaliyet halinde olup da sayısını bilemediğimiz görevli melekler vardır.

O'nun ihsanı, bağışı, vaz'ettiği yasalar dâhilinde bunlar mümkün olmaktadır. Potansiyel olarak varolan, varolup da açığa çıkan bu nimetler zenginleştirilir, insan kendisi de toprağı işler, ürünler yetiştirir, hatta yeni meyve ve sebzeler yetiştirir. Daha önce bilinmeyen sebze, meyve ve yemişler elde eder. "Bıtım"ı fıstık ağacına ilkah eder, yeni bir fıstık türü elde eder. Bezelye, patlıcan vs. sebzeler elde eder. Bütün bunlar Allah'ın bahşettiği nimetlerdir. Hepsi, her şey insanın bu gezegendeki hayatını idame ettirmesi, yararlanıp yaratılışın anlam ve amacına uygun yaşaması içindir. Böylesine zengin, eşsiz-biricik bir gezgende yaşarken, insanın Allah'a şükretmesi gerekmez mi?

36. ayet, söz dizimini takip ederek dikkatimizi önemli bir noktaya çekmektedir:

Yeryüzü gezegeninde şeyler çift yaratılmıştır. Yerin bitirdiklerinden olan her şey. Bitkiler, meyveler, sebzeler; cansız bildiğimiz madde, maddenin iç yapısı çifttir. Toz zerreciğinden galaksilere kadar her şey karşıtıyla yaratılmıştır. Zahir bakış açısından zıtlar dünyasında yaşıyor gibiyiz. Zıtlar arasında çatışma olması beklenirken -çünkü kural şudur: zıtlar bir arada olmaz (Zıttani la yectemiani), aksine varlıkta harikulade bir uyum, ahenk ve harmoni söz konusudur. Buna zıtların harmonisi diyebiliriz.

İnsanın kendisi de tür olarak öyledir. İnsan (Âdemoğulları) erkek ve dişi olarak yaratılmıştır. Zıtların birlikteliği hayatın devamını sağlar. Çiftler, arasındaki temel ilişki farklılıktır; hasmane karşıtlık değildir. Türler ve cinsler birbirleriyle rekabet etmek zorunda değiller, aksine tabiatta ve günlük hayatta tezahür eden farklılıklarını koruyarak bir arada yaşamak zorundadırlar. İnsan türünü ele alacak olsak, erkek ve kadın, ontolojik olarak iki karşıt cevherden yaratılmış değildirler, aksine "tek bir nefisten (Nefs-i vahide)" yaratılmışlardır, çift olma hali bu tek cevherden türemiş, yeryüzüne erkek ve kadın olarak yayılmışlardır (Bkz. 4/Nisa, 1). Erkekte ve kadında tecelli eden ilahi isimler döner dolaşır Vahdaniyette ifadesini bulur. Kadının fıtratında mündemiç cemal ile erkeğin fıtratında mündemiç celal isimlerinin aslı ve esası ve kemal halleri Yüce Allah'a mahsustur. Nasıl bitkiler, hayvanlar ve daha bilemediğimiz şeylerin zıtlığı/ diyalektiği varlık âleminin hayatiyetini devam ettirmesinin sebebi ise, bunun gibi yeryüzü gezegeninde neslinin devam etmesi için kadın ve erkek de farklılıklarını yani kadın kadınlığını, erkek erkekliğini koruyarak

ve fakat bir arada bulunarak yaşayacaklardır. Nasıl tabiatta şeylerin zıtlıkmış gibi görünen farklılıkları ortadan kalkacak olsa, şeylerin varoluşu sona erecekse, bunun gibi kadın ve erkek birbirlerine karşı zıtlık temelinde özerkleşecek, bağımsızlaşacak, mutlak manada özgürleşecek olurlarsa hayatları sona erer. Önce aile dağılır, arkasından toplumsal hayat çözülür, sonra türümüzün geleceği tehlikeye girer. Bu neslin emniyetinin ortadan kalkması demektir. Kadın ve erkeğin gezegendeki hayatiyetleri, farklılıklarını karşıtlık temelinde tanımlamaları ve konumlandırmalarına değil, birinin diğerini "öteki ben"i kabul edip, eşi görmesi, eşler arasında sevgiye ve merhamete dayalı birlikteliğin sürmesine bağlıdır. O halde kadın ve erkek, aralarındaki ilişkiyi dişi ve erkek olarak konumlandırılmış bulunan farklılığı koruyarak düzenleyecek ve sürdüreceklerdir. Birbirleriyle "eşit"lenirlerse, aralarındaki cinsiyet farkı önce rekabet ve çatışmaya dönüşür, arkasından temel fizyolojik/biyolojik farklılık ortadan kalkar, belki de "üçüncü cins" dediğimiz "yeni bir yaratık (hilkat ucubesi)" türer ki, bunun uzun bir tarih içinde bu gezegende neslini devam ettirerek yaşaması mümkün olmaz.

Çiftleri yaratan ve gezegendeki hayatın çiftlerin farklılığına göre sürmesini murat eden Allah'tır, O'nun muradına, öngörmesine ve çiftler arasındaki ilişkileri düzenleyen hükümlerine saygılı olmak, tam bir ihlasla teslim olmak gerekir. Kadın ve erkeğin huzur ve mutluluğu ile gezegenimizdeki neslimizin selameti buna bağlıdır.

وَاٰيَةٌ لَّهُمُ الَّيْلُ ۖ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَاِذَا هُمْ مُّظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَالشَّمْسُ
تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا ۚ ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ
مَنَازِلَ حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴿٣٩﴾ لَا الشَّمْسُ يَنْۢبَغِي لَهَا اَنْ
تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ ۚ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾

37. Gece de kendileri için bir âyettir. Gündüzü ondan sıyırıp yüzeriz, hemen artık karanlıkta kalıvermişlerdir.

38. Güneş de, kendisi için (tespit edilmiş) **olan bir müstakarra doğru akıp gitmektedir. Bu, üstün ve güçlü olan, bilen** (Allah)**ın takdiridir.**

39. Ay'a gelince, biz onun için de birtakım uğrak yerleri takdir ettik; sonunda o, eski bir hurma dalı gibi döndü (döner)**.**

40. Ne güneşin aya erişip-yetişmesi gerekir ne de gecenin gündüzün önüne geçmesi. Her biri bir yörüngede yüzüp gitmektedirler.

Başka yerlerde de gece ile gündüzün, genel anlamda kozmik düzenin Allah'ın varlığına, yaratma kudretine, ilim, tedbir ve yaratılış hikmetine birer kanıt olduğu belirtilir. (Mesela, 13/Ra'd, 2.) Gece ve gündüz birbiriyle ilgili, peşpeşedirler. Işığın karanlıktan sıyrılıp ayrılması '**selh**'ten türeyen fiille ifade edilmiştir. Bir şeyi çekip sıyırmak, hayvanın derisini yüzmek için de aynı fiil kullanılır. Işık çekildiğinde karanlık basar, gündüzün ardından gece başlar.

Ayet, bizim içinde yer aldığımız kozmik düzen ve çevrenin en önemli gezegeni olan güneş hakkında son derece ilginç bir terim kullanmaktadır: **Müstakar**! 38. ayete iki anlam verilmiştir: Biri "Güneş de onlar için bir delildir"; diğeri "Güneş kendisi için belirlenmiş bir hedefe doğru akıp gitmektedir." Her iki durumda da güneş, gece ve gündüz gibi hakikatte Allah'ın varlığına, yaratma kudretine, sanat ve düzenine delil teşkil etmektedir. Hiç kuşkusuz ayetin amacı, güneşin sistem içindeki kozmik konumu hakkında bilgi vermek değil, yaratılmışlığına ve fonksiyon görmekte en önemli kanıt olduğuna ilişkin dikkatimizi çekmektir. Ancak güneş ve benzeri varlıklar, nesneler birer kanıt olarak gösterildiğinde onların kozmik/tabii konumları hakkında da bilgiler verilmekte, belki bilimsel araştırmalara yol haritası sayılabilecek telmih ve atıflarda bulunulmaktadır. Bu böyledir, zira Kur'an-ı Kerim bir fizik, kimya, coğrafya, tarih veya astronomi kitabı değil, insanları hidayete yönelten bir anlam ve yol haritasıdır.

Müstakar, karar kılınan yer, ulaşılacak hedef, karar ve istikrar noktasıdır. "Zaman ismi" olarak düşünüldüğünde, güneş kendi sistemi içinde bir düzen oluşturarak akıp gider. Hareketi, içinden dışa doğru taşan, fışkıran enerjisi bitinceye kadar sürecektir. "Mekân ismi" olarak kullanıldığında, güneş kendisi için belirlenmiş yörüngede akıp gider, demektir. Bu durumda güneş kendisi için belirlenmiş bir hedefe doğru hareketini sürdürüp durur. Ancak müstakar, güneşin kendi iç derinliğindeki yapısında bir hareket olduğu, çekirdeğindeki enerji fışkırtması fikrini de ima etmektedir. Ra'd sûresinin 2. ayeti müstakarrın zaman ismi olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir. Bu açıdan bakıldığında "li mustakarrin" kelimesinin başındaki "li" harf-i cerri a) "li"; b) fi; c) ila manasın gelir.

Güneşin hareketinde her üç durum da söz konusu olup Kur'an-ı Kerim, Arapçanın dil imkânlarını kullanıp her üç durumu veciz bir şekilde ifade etmiştir. Zaman içinde güneş ve uzaydaki yeri, konumu, hareketi ve etkileşimiyle ilgili çalışmalar ilerlediğinde söz konusu "veciz" ifadenin hakikatte bir "mu'cize"yi içinde barındırdığını göstermiş bulunmaktadır.

Bilimsel gözlem ve araştırmalar, 4,6 milyar yıllık ömrü olduğu hesaplanan güneşin hem dünya gibi hem kendi ekseni çevresinde hem içinde yer aldığı sistemde ona bağlı/tabi yıldızlarla birlikte saniyede 268 km. hızla başka bir galaksi

etrafında döndüğünü ve Vega adı verilen bir yıldıza doğru saniyede 20 km. (dakikada 1.200, saatte 72.000 km.) hızla aktığını göstermektedir. Güneşin yörüngesi hayli geniştir, bir turunu ancak 230 milyon yılda tamlamaktadır. Güneşin hareketi lineer veya düz değil dairevidir, "felek" kelimesi bunu yeterince vermektedir. Güneş ve Ay her biri ayrı yörüngede yüzdüklerine göre, diğer gezegen ve yıldızlar gibi hareketlerinde bir diğerinin içine girmez, her biri ayrı ayrı yörüngelerde yüzmektedirler. "Ve küllün fi felekin"de "küllün" umum ifade eder. Oysa ayette güneş ve ay zikredilmektedir, bu demektir ki sadece ikisi değil, uzayda bulunan bütün yıldızlar, galaksiler kendi yörüngelerinde yüzmektedirler. İster zaman ister mekân ismi olarak ele alalım, güneşin hareketi kendiliğinden değildir; üstün ve güçlü olan, her şeyi bilen Allah'ın takdiri, böyle düzenlemesidir.

Güneşin hareketinin bir sonu olduğunda kuşku yoktur. Güneşi soran Ebu Zer'e Hz. Peygamber şöyle demiştir: "Güneş arşın altında kendisi için belirlenmiş karar yerine ulaşıncaya kadar akıp gider. Oraya vardı mı secdeye kapanır. Kendisine kalk ve geldiğin yere geri dön denilinceye kadar devam eder." Efendimiz, söz konusu hareketin tekrarlandığını anlattıktan sonra, sözünü şöyle tamamlar: "Bu işin ne zaman olacağını biliyor musunuz? Bu 'O gün daha önce inanmamış veya imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye imanı yarar sağlamaz' (6/En'am, 158) buyruğunun işaret ettiği zamandır" (Müslim, I, 138; Müsned, I, 62.)

Bu hayli sembolik/metaforik anlam yüklü hadis, bize güneşin, dünyanın sonu olan kıyamete kadar hareketine devam edeceğini ancak güneşin de enerjisinin birgün tükenip söneceğini ima etmektedir. Bu doğrudur, zira yeryüzündeki hayatın güneşe bağlı olduğu bir gerçektir. Bu muazzam gezegen bize ışık, enerji ve ısı vermekte, canlıların hayatı bu sayede sürebilmektedir. Fosil yataklarının oluşması, meteorolojik olaylar, iklimdeki değişmeler, birbirini takip eden mevsimler, bitkilerin fotosentezi, suyun, demirin ve başka nesnelerin gök cisimlerinden yeryüzüne transferi (nüzul), Ay'ın konumu ve aydınlatıcı özelliği ile namütenahi tabiat olayları güneşe bağlıdır.

Güneş gibi ay da Allah'ın üzerinde gözlem ve inceleme yapılması gereken ayetlerinden biridir. Ay dünyanın uydusudur, küçük bir gezegendir hem kendi etrafında hem dünyanın etrafında ve dünya ile beraber güneş etrafında dönmekte, dünya ve güneşle beraber başka bir galaksiye doğru akıp gitmektedir (91/Şems, 1-2). Ay'ın menzilleri/durakları, kuruyup da incelen hurma dalına benzetilmiştir. "**Urcun**", hurma kesildikten sonra salkımının ağaçta kalan sapı için kullanılır. Eğilip bükülmek demek olan "in'irac"den "fu'lun vezninde gelmiştir. Ay, günler geçtikçe incelir, hurma salkımı da zaman geçtikçe kurur, incelir, eğrilir ve sararır. "Kadim" sıfatının gelmesi, salkımın uğradığı değişimi sağlayan

zamanın geçmesini ifade eder. Güneş ve ay, her birinin ayrı menzilleri/durakları, kendileri için belirlenmiş yasaları, görmekte oldukları fonksiyonları vardır.

Birinin diğerinin yerini alması, önüne geçmesi gerekmez. Kendi varoluşlarını lineer olmayan yörüngelerini takip ederek gerçekleştirirler; birbirlerinin sınırlarını tecavüz etmezler, birbirleriyle çatışmazlar, ilahi iradeye ve yasalara tabi olarak fonksiyonlarını yerine getirirler. Aralarında bir uyum, harmoni, interaktif ilişki ve işbirliği söz konusudur. Güneşle ayın bir araya geleceği vakit, kozmik düzenin temel bir değişikliğe uğrayacağı kıyamet günüdür (Bkz. 75/Kıyame, 9). Kozmik düzenin bu şekilde kurulmuş olması, yeryüzünde bizim yılların hesabını bilmemiz, hayatımızı bir düzen içine sokmamız içindir (10/Yunus, 5; 28/Kasas, 73).

Gece ile gündüz arasındaki düzen de öyledir. Her biri kendi yörüngesinde (felek) kendine özgü hareketini takip eder (21/Enbiya, 33), bu hareket gemilerin denizde veya insanların sularda yüzmesi gibidir; daimi surette akıp giderler (Hilal için bkz. 2/Bakara, 189).

Yüzme fiili için kullanılan "**tesbih**" acaba bir mekânı, bir zemini ima ediyor mu? Gemiler, balıklar denizlerde, suda yüzerler. Deniz onların hareket alanı, zemini veya mekânıdır. Bu, acaba uzayın zannedildiğinin aksine korkunç bir boşluk değil de katrilyonlarca görünür ve görünmez cisimlerden müteşekkil ve elbette kendine özgü bir mekân olduğunu mu gösteriyor?

Tesbih aynı zamanda hareketin öznesi olan varlığın onu yaratan ve kendisi için yasa koyan Allah'ı anması, yüceltmesi, O'na boyun eğmesi anlamına da gelir. Şu halde güneş ve ay ile diğer yıldızlar ve galaksiler, ilahi iradenin bilincinde olan mü'min insanlar gibi Allah'ı tesbih ederler, kendilerine özgü bir bilinç ve dille O'nu yüceltirler, varoluşlarının kendilerinden değil Allah'tan neşet ettiğini, her şeylerini O'na borçlu olduğunu bilerek O'na secde ederler.

Bu hakikatin ve olağanüstü düzenin bilincinde olan insan, gök cisimlerine tapan kadim zamanlardaki insanlar, İslam öncesi cahiliye Arapları ve astrologlar/müneccimler, modern medyum ve falcılar gibi yapmayacak, aksine her şeyi Allah'tan bilecek, göklerdeki düzeni Yaratıcı'ya irca edecek ve hiçbir şekilde gök cisimlerine ulûhiyet atfetmeyecek. (Bkz. 6/En'am, 75-78; 27/Neml, 24; 41/Fussilet, 37; 55/Rahman, 5)

وَاٰيَةٌ لَّهُمْ اَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿٤١﴾ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾ وَاِنْ نَشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنْقَذُونَ ﴿٤٣﴾ اِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا اِلٰى حِينٍ ﴿٤٤﴾

41. Onların soylarını dolu gemilerde taşımamız da kendileri için bir âyettir.

42. Ve onlar için binmekte oldukları bunun benzeri (nice) **şeyleri yaratmamız da.**

43. Eğer dilersek onları batırır-boğarız; bu durumda ne onların imdadına yetişen olur, ne de kurtulabilirler.

44. Ancak bizden bir rahmet olması ve (onları) **belirli bir zamana kadar yararlandırmamız başka.**

Güneş ve ay, gece ile gündüzün Allah'ın varlığına, yüce kudretine birer ayet gösterildikten sonra, bu ayette insan yapımı gemiler ve hayvanlar da birer kanıt olarak gösterilmektedir. Gemi insan ürünü bir taşıma aracıdır. Gökteki güneş ay ve yıldızlar nasıl belli yasalar dâhilinde ve kendilerine tayin edilen yörüngeler içinde yüzüyorlarsa, gemiler de denizlerde, büyük göllerde ve nehirler üzerinde öyle yüzmektedirler. Aradaki fark, gök cisimlerini yaratan Allah'tır, gemileri de insanlar imal etmektedir. Ancak insan iki imkâna sahip olmadıkça gemi veya başka taşıma-ulaştırma aracı imal edemez. İlki, Allah insanın kucağında yaşadığı tabiattaki yasaları insanın bilip keşfetmesine ve yasaları işletmesine açık hale getirmiştir. Suyun kaldırma gücü olmasa kimse deniz üzerinde bir nesneyi yüzdüremez. İnsan bu olayı gözlemler, inceleme ve araştırmalar, deney ve gözlemler sonucu bilgilerini geliştirir, böylelikle irili ufaklı, ağır tonajlı tankerler, gemiler imal eder. Diğeri insan tabiatın yasalarını bilebilecek bir akıl ve muhakemeye, bilgiyi biriktirecek hafıza ve zihne sahip olarak yaratılmıştır. Hayvanlar alet üretemezler.

Burada dikkatten kaçmaması gereken bir nükte söz konusu: 43. ayette, suyun kaldırma gücünün üstünde yüzen cisimleri tuttuğuna işaret ediliyor ama bu suyun kendisinden kaynaklanmıyor, ona bu gücü, bu özelliği veren Allah'tır, dilerse yasayı değiştirir, suyun üstündeki nesneler batar. O halde tabiatta mutlak bir determinizm söz konusu değildir, bazen ateş yakmaz, İbrahim aleyhisselamı yakmadığı gibi; su boğmaz, Musa aleyhisselamı ve kavmini boğmadığı gibi.

Bu çerçeveden bakıldığında insanların kendilerini, zürriyetlerini –çoluk çocuklarını, aile ve yakınlarını– gemilere bindirip bir yerden bir yere taşımaları, su üzerinde yüzdürmeleri Allah'ın ayetlerinden, nimetlerindendir. (Zürriyet için bkz. 2/Bakara, 124.) Bunun gibi taşımacılıkta kullandıkları hayvanlar da öyledir. Gerçi hayvanları insanlar yaratmış değildir, Allah'ın kendileri için teshir ettiği yaratıklardır ama insanlar Allah'ın bağışı sonucunda hayvanların çeşitli özelliklerinden yararlanmaktadırlar.

"Dolu gemilerin (el fülkü'lmeşhun)" Nuh aleyhisselâmın gemisi olduğunu söyleyenler olduğu gibi, "işari tefsir"le kadınların rahimlerinde taşıdıkları ceninler olduğunu söyleyenler de vardır. Tufan yeryüzünü kaplayan ve hiçbir canlı bırakmayan küresel bir azap olduğuna göre, Hz. Nuh'un gemisine her canlıdan çift doldurması bu ihtimali akla getirir. Gerek bu ayette gerekse Zuhruf sûresinde (43/12) "gemi ile hayvanlar"ın bir arada zikredilmesi, biri canlı (hayvanlar), diğeri cansız (gemi) iki taşıma aracının insanlar için ilahi bir bağış olduğunu ima etmektedir.

Nitekim 44. ayet son iki tefsir ihtimalini zayıflatır, zira "Eğer dilersek onları batırır-boğarız; bu durumda ne onların imdadına yetişen olur ne de kurtulabilirler" buyrulmaktadır. Bu ifade açık ki, mecazi değil, hakiki anlamdır yani Yüce Allah dilerse sudan kaldırma gücünü alır, bu durumda üzerindeki gemiler batar. Böyle bir irade tecelli edecek olsa gemidekilerin ne kimse imdadına yetişebilir ne kendilerini kurtarabilirler. Bu ayetin mesajını anlamamızı kolaylaştıran belirgin olay **Titanik faciasıdır**: "Titanik Olympic sınıfı bir yolcu gemisidir. 15 Nisan 1912 gecesi daha ilk seferinde bir buz dağına çarpmış ve yaklaşık iki saat kırk dakika içinde Kuzey Atlantik'in buzlu sularına gömülmüştür. 1912'de yapımı tamamlandığında dünyadaki en büyük buharlı yolcu gemisiydi. Batışı 1514 kişinin ölümüyle sonuçlandı ve dünya savaşları dışındaki en büyük deniz felaketlerinden biri olarak tarihe geçti."

Şanı Yüce Allah, katından bir rahmet sonucu tabiat yasaları işler tutuyor, insanlar denizde yüzebiliyor. Bu da bir zamana kadardır. Bu iki anlama gelebilir: Biri insanların tek tek ölümlerinin vakti gelmesi yani insanın eceli gelmişse gemisi batar, boğulur. Diğeri dünyaya ve kâinata biçilmiş ömürle sınırlıdır. Kıyamet koptuğunda koruyucu yasaların hiçbirinin etkisi ve fonksiyonu kalmayacaktır. Bu da Allah'ın kudret elindedir.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾
وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾ وَإِذَا قِيلَ
لَهُمْ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنُطْعِمُ
مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ
مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾ مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً
تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَى أَهْلِهِمْ
يَرْجِعُونَ ﴿٥٠﴾

45. **Onlara: "Önünüzde ve arkanızda olandan sakının, belki esirgenirsiniz" denildiğinde,** (dinlemeyip inkâra devam edenler).

46. **Onlara Rablerinin âyetlerinden bir âyet gelmeyiversin, mutlaka ondan yüz çevirirler.**

47. **Ve onlara: "Size Allah'ın rızık olarak verdiklerinden infak edin" denildiği zaman, o inkâr edenler imân edenlere dediler ki: "Allah'ın, eğer dilemiş olsaydı yedireceği kimseyi biz mi yedirecekmişiz? Gerçekten siz, apaçık bir şaşkınlık içindesiniz."**

48. **Ve derler ki: "Eğer doğru söylüyorsanız bu tehdit** (etmekte olduğunuz yıkım ve azap) **ne zamanmış?"**

49. **Onlar, yalnızca tek bir çığlıktan başkasını gözetmezler, onlar birbirleriyle çekişip-dururken o kendilerini yakalar.**

50. **Artık ne bir tavsiyede bulunmaya güç yetirebilirler ne ailelerine dönebilirler.**

"Önden ve arkadan olandan sakınmak" ağırlıklı görüşe göre önceleri, geçmiş zamanlarda vuku bulmuş ve bunun bir benzerinin sonradan geleceği tehlikeye işarettir. Tehlikeyi gerektiren şey, toplum derin bir gaflet uykusu içindeyken çöküntüye uğramasıdır. 46. ayet, En'am sûresi 4. ayetinde aynen geçmektedir. Bu da hem geçmişte hem günümüzde inkâr ile aklın düşünce konusu olan ayetler arasındaki ters ilişkiye işaret eder. Geçmiş toplumlar, kendilerine yapılan hiçbir uyarıya uymadıkları, bildikleri yanlış yolda inatla yürüdükleri için günün birinde ve hiç beklemedikleri bir anda yok olup gittiler. Ad, Semud, Medyen ve ismi zikredilmeyen ancak bu gözle araştırıldığında tarihte bolca örneklerine rastlanabilecek toplumların çöküş hikâyesinde olduğu gibi. Çöken toplumlara uyarılar fayda etmedi, başlarına büyük bir felaket geleceği açıkça onlara anlatıldığı halde onlar yüz çevirdiler, kendilerinden emin bir biçimde inkâr, isyan ve zulümlerinde devam ettiler.

Çöküntüye yol açan sebeplerden biri 47. ayette şöyle zikredilir: "**Allah'ın rızık olarak verdiklerinden infak edin" denildiği zaman, onlar "Allah'ın, eğer dilemiş olsaydı yedireceği kimseyi biz mi yedirecekmişiz?**" derler. Ayet, bize sosyal adaletin olmadığı sınıflı bir toplumda sürmesi mümkün olmayan düzene göndermede bulunur. Gelir düzeyi yüksek sınıf ve zümreler, yoksullara karşı duyarsızdırlar, bencil yaşamakta, durmaksızın servet biriktirmektedirler, temel uğraşıları **kenz** ideolojisine uygun sürekli artan zenginliktir. Öte yandan şu veya bu sebeple gelir düzeyi düşük, yoksul ve aç kitleler vardır. Uçurumlarla ifade edilebilen iktisadi gelir farkını yani zenginliklerini

bir imtiyaz aracı olarak kullanmakta, sınıflar arasında yüksek ve kalın duvarlar örmekte, böylelikle zengin-yoksul farkını kurumsallaştırıp gelenekselleştirmektedirler. İşte aradaki sınıf farkını azaltmak üzere, zengin zümrelere, sosyal adalet yönünde politikalar önerildiğinde, bunun kendiişleri olmadığını söyleyerek bu öneriyi reddederler.

Dikkatten kaçmaması gereken nokta şu ki, yoksulları gözetmeyi ve sosyal adaletin tesisini reddedenlerin Allah'ın varlığına inanan kimseler olmasıdır. Hatta öylesine inanıyorlar ki, gelir adaletsizliğini Allah'ın -haşa- taraflı taksimine bağlamaktadırlar. Bu da gösteriyor ki, soyut seviyede kalmış bir Allah inancı -iman ve Müslümanlık- eğer insan hayatında somut tezahürlere yol açmıyorsa, adaletin tesisini sağlamıyorsa, bu ilahi azarın ve i'tabın konusu olur. Bir işletmenin, yerel veya merkezi hükümetin yöneticilerinin Müslüman-dindar görünmeleri o yönetimin İslami olduğunun garantisi değildir. Bir yönetim ne kadar meşru ve sahih özgürlükleri genişletmiş, ahlaki hayatı terviç etmiş, adaleti sağlamış ve vahdetin önündeki engelleri ortadan kaldırmış, ona bakılır. Adalete ve yoksul haklarına karşı çıkanların itirazları çeşitli argümanlara dayanır:

a) Allah'ın kendilerine zenginlik vermediği, kendilerini doyurmadığı kimselere kaynak aktarmak, onları doyurmak bizim görevimiz değildir. Belki biz onlardan farklıyız, daha şanslıyız, zenginlik ve refah içinde yaşamak bize özgü bir ayrıcalıktır.

b) Madem rızıkları Allah'ın dağıttığını iddia ediyorsunuz, şu halde bizim payımıza düşen ilahi takdir iledir. Tanrı onlara vermemişse bir bildiği vardır.

Her iki argümanın temeli adaletsiz bölüşümün tanrısal bir sebebe refere edilmesidir ki, 19. yüzyılın iktisatçılarından Malthus da, rızık/iktisat sofrasının Tanrı tarafından kurulduğunu, yoksulların bu sofrada yeri olmadığını söylüyordu. Sosyal Darwinizm tam da budur, güçlülerin kaynakları ellerindeki güç ve avantajlara dayanarak temellük edebileceklerini iddia eder ve bunu Darwinizm'in tabiatta geçerli olduğunu farzettiği sürekli çatışma ve seleksiyon teorisine bağlar. Bu teori ve açıklama biçiminin küresel düzenin kuralları haline geldiğini düşündüğümüzde, yeryüzündeki adaletsizliklerin ne büyük çatışmalara, savaşlara, şiddet-terör ve yıkımlara, kitlesel açlık ve göçlere sebebiyet verebileceğini kolayca tahmin edebiliriz.

İbn-i Abbas, sûrenin indiği Mekke'de tam da bu argümanlara sığınarak yoksul haklarına karşı çıkanların "zındıklar" olduğunu söyler. Müşrikler, rızık kaynaklarını "Allah ile putları arasında bölüştürüp" de her bölüşüm aşamasında aslan payını kendilerine ayırırlarken, benzer argümanları öne sürüyorlardı (Bkz. 6/En'am, 136). Hz. Peygamber (s.a.), yoksulların haklarını savunup da

servet sahiplerini sorumlu davranmaya davet ettiğinde, onu şaşkınlıkla karşılıyor, şaşırmakla, sapkınlığa düşmekle suçluyorlardı.

Adalet talebinin, yoksul kesimleri koruma fikrinin 'şaşkınlık'la karşılandığı bir toplumun iflah olması, varlığını ve birliğini devam ettirmesi mümkün değildir. Er veya geç yıkılır, büyük bir azaba düçar olur. Ancak zenginliğin verdiği sarhoşluk içinde yaşayanlar buna inanmaz ve "Bu sözünü ettiğiniz yıkım ne zaman vuku bulacakmış!" diye küstahça meydan okurlar.

Yıkım bireysel, toplumsal, küresel ve kozmik düzeyde gelebilir. Sorumsuz ve bencil yaşayan bir insan bütün varlığını bir anda kaybedip yoksullaşabilir ya da aniden ölür. Bir toplum iç kargaşa ve çatışmalarla bitkin düşer, tarihten silinir. Küresel düzeyde savaşlar çıkar, iki dünya savaşında olduğu gibi milyonlarca insan hayatını kaybedebilir veya kıyamet saati gelir, her şey sona erer. Azap geldiği zaman insanlar gaflet içinde olmaya devam ederler. Çıkar hesaplarıyla çekişirlerken, iktidar hırsıyla birbirleriyle çatışırlarken, akıllarına Allah'ı ve ahireti hiç getirmezlerken her şey bir anda sona erer. Azap geldiği zaman ne herhangi bir öğütte bulunabilirler veya vasiyetlerini bildirebilirler ne ailelerine sığınıp hiç değilse yuvalarında ölmeye fırsatları kalır. Her şeye son noktayı koyan sadece bir çığlıktır.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ ﴿٥١﴾ قَالُوا
يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا ۜ هَٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ
﴿٥٢﴾ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ
﴿٥٣﴾ فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾

51. Sur'a üfürülmüştür; böylece onlar kabirlerinden (diriltilip) **Rablerine doğru** (dalgalar halinde) **süzülüp-giderler.**

52. Demişlerdir ki: "Eyvahlar bize, uykuya-bırakıldığımız yerden bizi kim diriltip-kaldırdı? Bu, Rahmân (olan Allah)**ın va'dettiğidir,** (demek ki) **gönderilen** (elçi)**ler doğru söylemiş."**

53. O, yalnızca bir tek çığlıktan başkası değildir; artık onların hepsi toplanmış olarak huzurumuza getirilmişlerdir.

54. İşte bugün hiç kimseye (hiç) **bir şeyle zulmedilmez ve siz de yaptıklarınızdan başkasıyla karşılık görmezsiniz.**

Sura iki defa üfürülecektir: Biri kıyametin kopması ve canların alınması, diğeri dirilişin başlaması yani ölülerin dirilmesi için (6/En'am, 73; 27/Neml,

87). 51.ayet ikinci üfürülüşten söz etmektedir. İsrafil aleyhisselâmın Sura üfürmesiyle kabirlerinden veya yattıkları, gömülü oldukları yerden insanlar çıkacak, dalgalar halinde ve hızla Rablerine yani mahşerdeki toplanma ve hesap verme yerine doğru akıp gideceklerdir. (50/Kaf, 44.) Bu, dünyada alışagelen bir olay değildir, bu yüzden büyük bir şaşkınlık içinde olacaklardır. Birbirlerine veya kendi kendilerine soracakları sorudur: "**Eyvahlar olsun, bizi kim uykuya yatırıldığımız, bırakıldığımız yerden kaldırdı?**"

"**Merkad**" aslında durulan, hareketin kesildiği, uykuya yatılan yere denir (18/Kehf, 18). Mezar veya kabir, dünya hayatını tamamlayıp da ölenin yattığı, yatıştığı, hareketten kesilip donduğu, dondurulduğu yerdir. "**Ra-kad**" tabii ki birtür uykudur, fakat uyku yanında durulma, yatışma, donma gibi anlamları da var. Mardin Arapçasında kelime donma, durulma, yatışma anlamlarında da kullanılır. Yaramaz bir çocuk bir sebeple durulduğunda veya ateşli hastalık geçiren uykuya daldığında acıyla kıvranmaktan kurtulup yatışması hallerinde bu kelime kullanılır.

Uykuda olan, dalan, kendini kaybedeni şiddetli bir ses, çığlık, büyük bir gürültü uyandırır. Bu da bize aslında "merkad" ile ifade edilmek istenen şeyin, salt bedenin hareketten kesilmesi değil, zihinsel ve ruhsal olarak hertürlü beşeri etkinliğin durması, donması anlamı olduğu fikrini ima eder. Böyle olunca Sur'a üfürülme ile sadece beden değil, zihin/beyin ve ruh da hareketlenecek, donma durumundan etki alma, etkinlikte bulunma sürecine girecektir. Çünkü eğer merkad kelimesini salt ölenin bedenen yattığı yerden veya kabirlerden kalkış olarak ele alacak olursak yanarak veya yakılarak cesedi tamamen yok edilenlerin ya da denizde balıklara yem olanların dirilişine açıklama getirmek zorlaşacaktır. Aslolan ruhun ve beynin dondurulmuş olmaktan kurtulup insanın bedeniyle dirilmesi, dünyada iken sahip olduğu psişik, zihni ve fizyolojik özelliklerini kazanıp mahşere doğru koşmasıdır.

Beyin ölümü gerçekleşip kalbi durmayan, komaya girenler de bir tür merkad moduna girerler. Bu bazen uzun yıllar sürebilir. Mesela Polonya'da 1988'de yüzüne vagon çarpan Jan Grzebski adlı işçi beyninde tümör oluşunca komaya girdi. Doktorların umut kestiği işçi tam 19 yıl sonra 2007'de komadan çıkabildi. (Yeni Şafak, 3 Haziran 2007. Ayrıca bkz. 2/Bakara, 260.)

Sur'a üfürülmesi sadece bir "**sayha**"dan ibarettir. Mahiyeti itibariyle bunun nasıl bir ses, gürültü veya çığlık olduğunu elbette bilemeyiz. Ayette haber verilen, belki de milyonlarca sene önce ölüp de cesetleri toprağa karışmış olanların bir anda fırlayıp tek bir merkeze ve hızla koşacakları, dalgalar halinde mahşer (toplanma) yerine doğru akacakları hususudur. "Gözleri zillet

ve dehşetten düşmüş olarak, sanki yayılan, darmadağın olan çekirgeler gibi kabirlerinden çıkacaklar" (54/Kamer, 7).

"**Bizi kim uyandırdı, ayağa kaldırdı?**" soranlara verilecek cevap bellidir: Rahman olan Allah, kıyamet saatini, ölümden sonra dirilişi kesin olarak haber vermiş, tahakkuk edeceğini vaat etmiş, bunu elçileri de söylemişti. Şanı Yüce Allah vaadini yerine getirmiş, elçilerin de doğru söyledikleri apaçık ortaya çıkmış bulunmaktadır. Söz konusu cevabı kimlerin vereceği önemli değildir, mü'minler inkârcılara verebilir, mü'min inkârcı soran her beşere melekler de verebilir. Önemli olan dünyada verilen habere, yapılan uyarıp korkutmaya (inzar) göre her şeyin vuku bulmuş olmasıdır. Bu olağanüstü olay, kâinatı yaratan Allah'a hiç de zor değildir. Bütün bu harikulade olaylar, aslında bir canı yaratıp diriltmek gibidir (31/Lokman, 28).

Hak olan sayhayı işitmişlerdir ve hemen yerlerinden çıkmışlardır (50/Kaf, 42). Hepsi toplanmış, Huzur'a getirilmişlerdir. Bu özel bir gündür, önceden vaat edilmişti. Herkesin yapıp ettiklerinin hesabını vereceği, önden ne göndermişse karşılığını bulacağı, dünyada ne ekmişse ektiğini biçeceği Din Günü'dür (Yevmu'd Din)! Hiçbir şey gizli kalmayacak, hak yerini bulacak, kimseye torpil ve iltimas geçilmeyecek, hukuk ve mahkemeler yanıltılmayacak, dünyada şu veya bu sebeple yerini bulmayan adalet burada tahakkuk edecektir. Kimseye haksızlık yapılmayacak, zerre miktarı dahi olsa (2/Bakara, 281). Dolayısıyla iyi insanların gönüllerinin rahat olması gerekir, kaygılanmalarına mahal yoktur. Kıyamet, diriliş, kabirlerden çıkış, mahşer, bütün varlık âleminin Yaratıcısının huzuruna çıkmak, bütün bunlar insanı sarsar, gözlerin yuvalarından fırlamasına sebebiyet verir. Bu doğrudur ama kimseye en ufak bir haksızlığın yapılmayacak olması iyi insanlar için de büyük bir teminat ve mutluluk sebebidir. Korkması gereken dünya hayatını inkâr, isyan, günah, zulüm ve ahlaksızla geçirip buraya kelimenin gerçek manasında müflis olarak gelenlerdir.

إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ ﴿٥٥﴾ هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي
ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَّكِئُونَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدَّعُونَ ﴿٥٧﴾
سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ ﴿٥٨﴾ وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٩﴾

55. Gerçek şu ki, bugün cennet halkı, 'sevinç ve mutluluk dolu' bir meşguliyet içindedirler.

56. Kendileri ve eşleri, gölgeliklerde, tahtlar üzerinde yaslanmışlardır.

57. **Orada taptaze-meyveler onların ve istek duydukları her şey onlarındır.**

58. **Çok esirgeyen Rabb'dan onlara bir de sözlü "Selâm"** (vardır).

59. **"Ey suçlu-günahkârlar, bugün siz bir yana çekilin."**

Cennet halkının durumu tasvir edilirken, sürekli bir meşguliyet (uğraşı) içinde olacakları belirtilir. Meşguliyet sevinç ve mutluluk vericidir, ayrıca süreklilik arzetmektedir. Bundan cennet hayatının tekdüze, yeknesak ve usandırıcı, bıktırıcı olmadığı sonucu ortaya çıkar (52/Tur, 17-18). Belki de kişi dünyada en çok neyden hoşlanıyor idiyse cennette onun kopyası ile değil, sahici özüyle uğraşmaya devam edecek ve bundan sonsuz sevinç, haz ve mutluluk alacaktır. Burada korku, kaygı, endişe yoktur (43/Zuhruf, 68-70). Yaratılış tekrar edip duruyorsa, bir nesne veya ilişkide ilk anda duyulan haz ve zevk neyse, cennette her defasında yenilenecek, yeni bir yaratılışla ilk ilişkideki hazzı ve zevki, sevinç ve mutluluğu verecektir. Bundan hareketle İbn-i Abbas demiştir ki, kişi eşiyle veya bir huriyle bir arada olduğunda sanki onunla ilk defa bir arada oluyormuş gibi zevkini tadacak ve bu her defasında öyle olacaktır. O halde cennet hayatı dünyadaki gibi "kalın ense-şiş göbekli tembeller"in, aylakların yeknesak hayatları değil, sürekliliği olan sevinç ve mutluluk verici meşguliyetlerin, uğraşıların sonsuza kadar sürmesidir.

Eşler, akrabalar, yakınlar, can dostlar, eğer dünyada yorulmuşlarsa, eziyet çekmişlerse, birbirlerinden şu veya bu sebeple bir süre, uzun süre veya hayat boyu ayrı düşmüşlerse, kendilerine ayrılan gölgeliklerde ve yüksek tahtlar üzerinde oturup özlemlerini gidereceklerdir (13/Ra'd, 23 ve 40/Mü'min, 8). Orada her neyi arzu ediyorlarsa, içleri neyi çekiyorsa onu bulacaklardır; taptaze meyveler veya mutluluk verici nimetler. Kısaca istek duydukları; dünya hayatında bulup bulmayıp arzu ettikleri, duasını yaptıkları, davasını güttükleri, insanları iyiliklerin karşılığı olarak kendisine davet ettikleri (mayeddaun) herşey... Burada kaygı yok, çatışma yok. Hiç kimse bir başkasının güvenliğini tehdit edemez. Zira esirgeyen (rahim olan) Allah'tan onlara "Selam" vardır. Silm, selamet, esenlik, barış ve güvenlik söz konusudur. Onlara kim zarar verebilir, onları kim tedirgin edebilir!

Cenneti hak edenlere bakıp da onlara yaklaşmak isteyen suçlu günahkârlara denecek şey basit ve açıktır: "**Bugün siz bir yana çekilin !**" Onlardan ayrılın, sizin yeriniz burası değildir. Sorumsuzca, arsızca, gaddarca işlediğiniz suç ve günahların karşılığını bulacağınız yer burası değil, ateştir. Onların ateşteki durumları ise fecidir; cennettekilerin tam aksine yorgundurlar, suratları düşmüştür, umutsuzdurlar, kaynar sudan içirilirler, açlıktan kurtulamazlar (88/Ğaşiye, 2/7).

اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَا بَنِيٓ اٰدَمَ اَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ ۚ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِيْنٌ ﴿٦٠﴾ وَاَنِ اعْبُدُوْنِيْ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيْمٌ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ اَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيْرًا ۭ اَفَلَمْ تَكُوْنُوا تَعْقِلُوْنَ ﴿٦٢﴾

60. "Ey Âdemoğulları, ben size and vermedim mi ki: Şeytana kulluk etmeyin, çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır;"

61. "Bana kulluk edin, doğru yol budur."

62. Andolsun o, sizden birçok insan-neslini saptırmıştı. Yine de aklınızı kullanmıyor muydunuz?

Kurtubi, bizim 'and' olarak mealini verdiğimiz "ahd"in vasiyet olduğunu söyler. Buna göre Yüce Allah, ben size Şeytan'a uymayın diye uyaran peygamberler gönderdim, onlar da size bunu tavsiye ettiler. Bu uyarının sebebi, Şeytan'ın insanın düşmanı olmasıdır. (2/Bakara, 168.) Ona uyan, çizdiği yola giren kimse aslında ona tapınmış olur. Tabii ki insan, "Ben Şeytan'a tapınıyorum veya ona uyuyorum" demez, hatta bazıları Şeytan'ın varlığını bile kabul etmez ki, Şeytan'ı en çok memnun eden bu fikrin dile getirilmesidir. Kişi Şeytan'a uyarken her ne yapıyorsa kendi özgür iradesi ve aklını kullanarak yaptığını öne sürer. Bu böyle olmakla beraber, Şeytan'a uymanın veya ona tapınmanın ölçütü, Allah'ın emir ve yasaklarına karşı çıkmaktır. Allah'ın yap dediğini yapmayan, yapma dediğini yapan, her yaptığını kendi aklı ve iradesiyle yapıyorsa da, yaptığı şeyin mahiyeti Şeytan'ın arzu ve planına hizmet etmektir. O, kıyamete kadar insanı saptırmaya çalışacaktır, çünkü insanın apaçık düşmanı, barışması, onunla uzlaşması mümkün olmayan hasmıdır. Bugün bu işini yerine getirdiği gibi, geçmişte de birçok insan neslini saptırmıştır. Bu perspektiften tarihe ve bugün yaşadığınız olaylara baktığınızda bu gerçeği görürsünüz ama bunun için aklı kullanmak gerekir.

İnsanın kolektif hafızasında, bir miktar korkutucu, ürkütücü, caydırıcı imajı varsa da, hakikatte Şeytan'ın insan üzerinde zorlayıcı bir gücü yoktur (14/İbrahim, 22). Dolayısıyla Şeytan'dan korkmak değil, sakınmak gerekir. İnsana çeşitli yönlerden yanaşır, yanıltmaya çalışır, iğva eder. En çok başvurduğu yol "**hileli düzen**" kurmaktır fakat bu düzen de aslında zayıftır (4/Nisa, 76). Zihni karıştırır, ruhu tereddütlere sokar ve birtakım illüzyonlar yoluyla düzeninin işlemesini sağlamaya çalışır.

Şeytan'dan bir kışkırtma geldiğinde ilk yapılması gereken Allah'a sığınmak olmalıdır (41/Fussilet, 36.) Bunun soyut, ahlaki ve pratik değeri olmayan

bir sığınma olmadığı muhakkak. Şeytan'a karşı koymanın en güvenilir yolu yüksek ahlaki donanıma sahip olmaktır. Allah'ın zikrini unutanların üzerini Şeytan kabuk bağlar (43/Zuhruf, 36; 58/Mücadele, 19. Ayrıca bkz. Giriş bölümünde İstiaze).

Sahih sosyal kontrol mekanizmalarının işler halde olduğu bir ortamda şeytanın işi zorlaşır. Bu açıdan kişi, temas halinde içinde olacağı kişilikleri seçerken azami özeni göstermek durumundadır. İnsanın arkadaş çevresi ahlaki kişiliğin teşekkülünde önemli rol oynar. "Cennetin ortasında ikamet etmek kimi sevindiriyorsa, cemaatten ayrılmasın. Çünkü Şeytan tek kişiyle beraberdir, iki kişiden uzaktır" (Kenzü'l-Ummal, I, Hn. 103.) Cemaatin üyeleri "Allah'tan korkan doğrular" (9/Tevbe, 119) olduğunda Şeytan'a karşı korunaklı alanlar sağlanmış olur. Şeytanlar günaha, iftiraya düşkün insanlara musallat olur. Böyleleri şeytanlara kulak verir, her söyledikleri yalan olur (26/Şuara, 221-223). Şeytanla dostluk ilişkisi kurmanın insana pozitif bir etkisi yoktur, aksine Şeytan kendisini dost edinmiş olanları korkutur (3/Âl-i İmran, 175; 22/Hac, 4).

Bütün bunların bize ilham ettiği hakikat şudur: Şeytanın yüksek ahlaki donanıma, Allah'la dostluğu ve yakınlığı olanlara herhangi bir zararı yoktur. İnsan iman edip Allah'a tevekkül ettiği sürece Şeytan'a ve onun vesveseler yoluyla telkin ettiği kötülüklere karşı korunaklı olur (16/Nahl, 99; 17/İsra, 65).

هٰذِهٖ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٦٣﴾ اِصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٦٤﴾ اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلٰى اَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَآ اَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ نَشَآءُ لَطَمَسْنَا عَلٰٓى اَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَاَنّٰى يُبْصِرُونَ ﴿٦٦﴾ وَلَوْ نَشَآءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلٰى مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ اَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٨﴾

63. **İşte bu, size vadedilmiş cehennemdir.**

64. **İnkâr etmenize karşılık olmak üzere bugün oraya girin.**

65. **Bugün biz onların ağızlarını mühürleriz;** (günahtan ve sevaptan yana) **kazandıklarını, elleri bize söylemekte, ayakları** (aleyhlerinde) **şahitlik etmektedir.**

66. **Eğer dilemiş olsaydık, gözlerinin üstüne bastırır-kör ederdik, böylece yola dökülüp-koşuşurlardı. Fakat nasıl göreceklerdi ki?**

67. Eğer dilemiş olsaydık, oldukları yerde (en görkemli çağlarında) **onları bir başka kalıba sokardık; böylece ne ileri gitmeye ne geri dönmeye güç yetirebilirlerdi.**

68. Kime uzun ömür verirsek, yaratılışta onu tersine çevririz. Yine de akıllarını kullanmayacaklar mı?

Can yakıcı azabın verileceği yer cehennemdir, bu söz dinlemeyip yoldan çıkanlara vaadedilmişti, peygamberler kötü fiillere karşılık bir ceza olarak inkârcıların, isyancıların ve zulmedenlerin karşısına çıkacağını söylemişlerdi. Her ne vaadedilmişse, ne söylenmişse bugün gerçekleşmektedir.

Kendilerini dilleriyle savunabilirler ama yalan söyleyecek olsalar dilleri dahi kendi aleyhlerinde şahitlik edecek yani beyinleriyle dillerine diledikleri komutu verip konuşturamayacaklardır. Diyelim ki, dilleri döndü, yalanın asla geçerli olmadığı, iş görmediği böyle bir günde ağızları mühürlenir, tek bir cümle kuramazlar. Bu, savunma haklarının ellerinden alınması demek değil, dünyada yaptıkları gibi yalan şahitlik, hilafı hakikat beyanında bulunma güç ve yeteneklerinin artık kalmadığını göstermek içindir, dilleri veya başka organları (elleri, ayakları vs.) faaliyete geçtiği andan itibaren sadece doğruyu söyleyeceklerdir. (Bkz. 24/Nur, 24 ve 41/Fussilet, 20. ayetin açıklaması.) Onlar zannediyorlardı ki, Allah'ın gücü onlara yetmiyordu, O dileseydi gözlerinin üstünü basar, silme kör ederdi, birbiriyle didişir dururlardı. Gördükleri halde inanmadılar, gözleri silme kör olsaydı, göremedikleri şeyler üzerinde tefekkür edip hakikate varma konusunda nasıl sorumlu tutulacaklardı. Yüce Allah, dileseydi en güçlü, görkemli oldukları çağda onları başka bir hüviyete, başka bir kalıba sokardı, yerlerinden kımıldayamazlardı. Ama her şey yolunda yürüsün, sınav düzgün yapılsın diye öyle yapmadı, onlara göz, kulak, el, ayak, akıl, zekâ verdi; doğru ve yanlış yolu gösterdi ve onları kendi özgür iradeleri, serbest tercihleriyle başbaşa bıraktı.

İnsana uzun ömür verilmesi dünyaya kazık çakacağının teminatı değildir, eninde sonunda ölecektir. İnsan ömrü çevrimseldir, yaş ilerledikçe başlangıç noktasına döner yani çocuklaşır. Gençliğinde ve yetişkinliğinde sahip olduğu akli ve ruhi yetenekleri zayıflar, güçten kuvvetten düşer. Geçen zaman kişinin lehine değil, aleyhinedir. İnsanın ekin ve hasat mevsimi sınırlıdır, gençliğinde ve yetişkinliğinde güzel şeyler ekerse onları biçer, yaşlılıkta istese de bazı şeyleri yapamaz. (Bkz. 16/Nahl, 70 ve 22/Hac, 5.)

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ ﴿٦٩﴾
لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧٠﴾

69. **Biz ona** (Peygambere) **şiir öğretmedik;** (bu,) **ona yakışmaz da. O** (kendisine indirilen Kitap), **yalnızca bir öğüt ve apaçık bir Kur'ân'dır.**

70. (Kur'ân,) **Diri olanları uyarıp korkutmak ve kâfirlerin üzerine sözün hak olması için** (indirilmiştir).

69. ayet çarpıcı biçimde vahyin mahiyetiyle ilgili bir perspektif vermektedir: Hz. Muhammed (s.a.) vahiy alan bir peygamberdir; o ne bir şair ne bir kâhin ne bir büyücüdür. Hiçbir şeyi kendinden söyleyip uydurmuş değildir.

Kur'an tebliğiyle karşılaşıp da inanmayan ilk muhataplar ısrarla Hz. Peygamber'in yetenekli bir şair olduğunu, söylediklerinin de şiir olduğunu söyleyip duruyorlardı (21/Enbiya, 5; 37/Saffat, 36; 52/Tur, 30; 69/Hakka, 41).

"Şiir (şı'r)" kıl'dan gelir. Müstear olarak incelik itibariyle kıla dokunmaya benzer bir bilgiye ulaşmayı çağrıştırır. Fetaneti ve ulaştığı ince bilgiler dolayısıyla şaire bu isim verilmiştir. "Şuur"la bağlantılı olarak bir şeyin farkında/ayırdında olmak, sıradan insanların ulaşamayacağı bilgilere sahip olmayı ima eder. Genellikle beş duyuya açık olmayan bilgiler için kullanılır. Zira beş duyu tarafından algılanan bilgi açık bilgidir; gözlerimizle nesneleri görmemiz, burnumuzla kokuları almamız, elimizle dokunmamız, kulağımızla işitmemiz gibi. Kadim telakkiye göre şair, sıradan insanların beş duyu ile bilemediği, ulaşamadığı bilgilere ulaşır (49/Hucurat, 2). Bu yüzden onun tabiatüstü varlıklarla ilişkili olduğu düşünülür.

Ragıp'ın da işaret ettiği üzere, yaygın manada şiir vezinli ve kafiyeli etkili sözdür. Sonraları kafiye, vezin ve hece uyumuna riayet edilmeyen "serbest şiir" türü ortaya çıkmışsa ve bugün de bu türden şiirler yazılıyorsa da, şiirin meşru hakikatine sadakat gösterenler nezdinde serbest şiir, "şiir" olmaktan çok "şiirsel ifadeler"dir. Şiirde aslolan muhteva ve mananın bizi hikmete, enfüsi tefekküre götüren boyutu yanında tabiatta varolan vezinle/mizanla, ahenk ve harmoniyle yani maddi ve kozmik (kevni/tabii) takdir ve ölçüyle uyum içinde ifadenin kurgulanmasıdır.

Kur'an-ı Kerim'de de yer yer vezinli ve kafiyeli sözü çağrıştıracak ayetler ve sûreler (Şems, Necm, Karia vb.) vardır, bu da Arapları vahyin şiir olabileceği fikrine sevkediyordu. Vahye inanmayan ilk muhatapların (şiirden iyi anlayan Arapların), "Kur'an'ın bir şiir ve Hz. Peygamber'in bir şair" olduğu fikrinde ısrar etmelerinin birkaç sebebi vardı:

a) Eğer Hz. Peygamber'in şair olduğu kabul edilecek olursa, o sadece şair olurdu ve esasında onu büyük bir şair kabul etmeye de hazırdılar. Ancak Hz. Muhammed (s.a.), yüzlerce şairden biri olurdu, oysa o bir 'Peygamber'di.

b) Şiirin sahih geleneğine göre deformasyona uğramış o günün şiir ve şair telakkisi açısından bakıldığında, şairler ilhamlarını tabiatüstü varlıklardan, söz gelimi meleklerden, mahiyetleri bilinmez ruhlardan ve özellikle cinlerden aldıklarına inanılırdı. Her şairin bir cin-dostu (halilu'ş şair) vardı. Ara sıra gelir onun kulağına ilham fısıldar, şair de şiir söylerdi; gelen cin herkesle konuşmaz özel yeteneği olan birini seçer, onu yere yatırıp göğsüne çıkar, kendisine dost/sözcü seçerdi. Cinnin veya şair adayının erkek veya dişi olması farketmezdi. Cin insan ismiyle çağrılırdı, mesela ünlü şair El A'şa'nın cin dostunun ismi "Mishel" idi ki, anlamı keskin bıçak demekti. Bu, Mishel'in el A'şa'nın kulağına fısıldadığı sözler keskin bıçak gibidir. Demek ki Hz. Peygamber de cinlerle veya başka tabiatüstü varlıklarla ilişkisi olan biri görülecekti. Bu durumda Kur'an-ı Kerim Allah'tan bir vahiy değil, cinlerden alınan ilham sayılacaktı (Bkz. 15/Hicr, 6-8. ayetlerin açıklaması).

c) Şair ilhamını cinlerden almakla beraber, söylediği şiirin ilhamının bir bölümü ve lafzı kendisine aitti. O bir şairse, Hz. Peygamber de bazen cinlerden ilham alıp, bazen kendinden üretip ama lafzı tamamen kendisine ait şiir söylediği kabul edilmiş olacaktı. Şiirin ilhamının tamamıcinne, lafzının tümü veya bir bölümü şaire ait kabul edilmesi, kıyasla Kur'an'a uygulandığında Kur'an lafzını Hz. Muhammed (s.a.)'in bildiği dile indirger, böylelikle vahyin muhtevası, hükümlerin esası, bilgi ve haberlerin menşei dil üzerinden tarihsel ve toplumsal özel duruma indirgenmiş olurdu ki, bugün hermönetikçilerin ve tarihselcilerin bir bölümü buna yakın bir tezi savunmaktadırlar.

d) Şairler güçlü bir dil kullanır ama uydurur, yalan söyler, vehmeder, tutarsızlıklar gösterir, güçlülerin siparişi üzerine şiir söylerlerdi (Bkz. 26/Şuara, 224-227). Araplar arasında şu söz yaygındı: "En iyi (güzel: ahsanü'ş-şı'ra) şiir en yalan olanıdır."

e) Şair, şiirini savaş kışkırtıcılığı, kabile çatışmaları, kan davaları, nefret objeleri inşa etme işinde kullanır, insanların zihinlerini ve ruhlarını manipüle etmede araçsallaştırırdı. Bu yüzden bazı hikmet ehli kimseler, dindar bir insanın doğru sözlü olmak zorunda olması hasebiyle iyi şiir yazamayacağını söylerler. Şair savaş kışkırtıcılığı yapar, Kur'an ise insanı **silm** ve selamete davet eder. Allah'tan indirilen Kitap'ta en ufak bir şüphe yoktu, haktandı ve her sözü dosdoğruydu.

f) Şairler güzel şiirler okurlar, kendilerini dinletirler ama söyledikleri bağlayıcı değildir. Hz. Peygamber'in de şiir söylediği kabul edilecek olsaydı emir ve nehiy dedikleri hükümlere riayet etmek gerekmeyecekti. Kur'an-ı Kerim son vahiy olarak kıyamete kadar hem yol göstermekte hem dünya ve ahiret mutluluğu ve kurtuluşun bağlayıcı yol haritasını çizmektedir.

Bu sebepler dolayısıyla Kur'an-ı Kerim, gelen vahyin şiir, Hz. Peygamber'in de şair olmadığını belirtmekte, hatta vurgu amacıyla şiir söylemesinin veya ona şiir öğretilmesinin kendisine yakışmadığı söylemektedir (Şiir hakkında daha geniş bilgi için bkz. 26/Şuara, 221-227).

Hz. Peygamber'e indirilen vahiy yalnızca bir öğüttür, apaçık Kur'an'dır. Bu Kitap, kalbi diri olanları uyarıp korkutur; kendini kötülüklerden, zulüm ve ahlaksızlıklardan korumayı düşünmeyenler, nefislerini ıslah etmek istemeyenler Kur'an nimetinden istifade edemezler. "Diri (hayyan)" kelimesine, hayatta olan insan anlamı da verilmiştir. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olur: Kur'an'ın ölülere değil, hayatta olanlara yararı vardır.

Kur'an, aynı zamanda inkârcıların hak ettiği ceza ve azabı da haber vermektedir (Bkz. 32/Secde, 13 ve 39/Zümer, 71).

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ ﴿٧١﴾ وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُحْضَرُونَ ﴿٧٥﴾ فَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾ أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ ﴿٧٧﴾ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ ﴿٨٠﴾ أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَى وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨١﴾ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾ فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

71. Ellerimizin yaptıklarından kendileri için nice hayvanları yarattığımızı görmüyorlar mı? Böylece bunlara mâlik oluyorlar.

72. Biz onlara kendileri için boyun eğdirdik; işte bir kısmı bindikleridir, bir kısmını(n da etini) **yiyorlar.**

73. **Onlarda kendileri için daha nice yararlar ve içecekler vardır. Yine de şükretmeyecekler mi?**

74. **Yardım görürler umuduyla, Allah'tan başka ilâhlar edindiler.**

75. **Onların** (o ilâhların) **kendilerine yardım etmeye güçleri yetmez; oysa kendileri onlar için hazır bulundurulmuş askerlerdir.**

76. **Öyleyse onların sözleri seni hüzne kaptırmasın. Gerçekten biz, sakladıklarını da, açığa vurduklarını da biliyoruz.**

77. **İnsan, bizim kendisini bir damla sudan yarattığımızı görmüyor mu? Şimdi o, apaçık bir düşman kesilmiştir.**

78. **Kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek verdi; dedi ki: "Çürümüş-bozulmuşken, bu kemikleri kim diriltecekmiş?"**

79. **De ki: "Onları, ilk defa yaratıp-inşa eden diriltecek. O, her yaratmayı bilir."**

80. **Ki O, size yeşil ağaçtan bir ateş kılandır; siz de ondan yakıyorsunuz.**

81. **Gökleri ve yeri yaratan, onların bir benzerini yaratmaya kadir değil mi? Elbette** (öyledir)**; O, yaratandır, bilendir.**

82. **Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri yalnızca: "Ol" demesidir; o da hemen oluverir.**

83. **Her şeyin melekûtu**(hükümranlık ve mülkü) **elinde bulunan** (Allah) **ne yücedir. Siz O'na döndürüleceksiniz.**

Varlık âlemi ve kucağında yaşadığımız tabiat istifademize sunulmuştur. Canlı hayatın bir parçası olarak hayvanları da yaratan şanı Yüce Allah'tır. "Ellerimizin yaptıkları" Nun-u azameyi de çağrıştırdığından, yaratılışın Allah ve emri altındaki melekler eliyle, bilgi, irade ve kudretiyle gerçekleştiğini gösterir. Çevremizi saran sayısız bitki, hayvan ve türlerini biz insanlar yaratmış değiliz, onlardan istifade ediyoruz; yaratılışı dileyen, belli bir bilgi ve kudretle yaratan Yüce Allah ve O'nun emrindeki meleklerdir.

Diğer varlıklar gibi hayvanlar da insan içindir. Kur'an– Kerim, bu harikulade olayı **"tashir"** kavramıyla ifade eder. 71. ayet, insanın yünlerinden, derilerinden, etlerinden, kemiklerinden, sütlerinden, güç ve enerjilerinden yararlandığı hayvanlara insanın malik kılındığını hatırlatır. Tefsirciler bunun hayvanın "zapturapt altına alınması" manasında olduğunu söyler. Başka bir ifadeyle hayvanlar, insanın gezegendeki hayatını idame ettirmesi için evcilleştirilmeye yatkın, elverişli yaratılmışlardır. (16/Nahl, 5.) Eğer Yüce Allah, insanları bu evsaf ve yapıda yaratmasaydı yırtıcı, parçalayıcı hayvanları insanın ehlileştirilmesi; deve, fil, at gibi hayvanlardan yararlanması mümkün olmazdı.

Bu şu demektir: Antropolojinin iddia ettiğinin aksine, insanın hayvanları ehlileştirilmesi (onlara boyun eğdirmesi) tesadüfi ve insiyaki değil, ilahi yardım, yönlendirme ve lütuf sonucu olmuştur. İnsan binek veya gıda sağlayıcı özellikleri yanında, başka nice özellikleriyle hayvanlardan yararlanmaktadır.

Bizim "**boyun eğdirme**" olarak mealini verdiğimiz kelime "zelil düşürme" fiiliyle gelmiştir. Yani hayvanlar insan karşısında zelil durumdadırlar, insan bir kere onlara ehlileştirip boyun eğdirdi mi, denetimi altına alır. Bu da insana, hayvanlara karşı belli bir sorumluluk içinde olduğunu ima etmektedir. Çünkü zelil düşürdüğümüz yaratık, bizim denetimizde, gücümüz ve emrimiz altındadır. Ona gücünün üstünde iş ve yük yüklemek, eziyet etmek, hor kullanmak yüce Allah'ın nimetine küfran, hayvana karşı zulüm, dolayısıyla hak ihlalidir.

Bu meyanda belirtmek gerekir ki "**zillet hali**" hayvanlara yakışır, Eşref-i mahlûkat olmaya aday yaratılmış insana zillet yakışmaz, o izzet sahibi olur. Zillete düşmeyip izzet sahibi olmanın yegâne yolu da Allah'a kul olmaktan ve Sırat-ı müstakim üzere olmaktan geçer.

Varlıkta sayısız gök cismi, galaksiler, güneş sistemi, içinde yaşadığımız dünya gezegeni, canlı hayat ve özel vurguyla hatırlatılan hayvanların insanın istifadesine sunulması Allah'ın takdiri ve lütfudur. Ne var ki inkârcılar, bunca nimete karşılık Allah'a kulluk edip daimi şükür hali içinde olacaklarına Allah'tan başka varlıklardan yardım ve zafer beklentisiyle bağlanırlar. Dilek, talep ve ihtiyaçlarını karşılayacaklarını zannederler. Bu büyük bir yanılgıdır; söz konusu tanrılar ister cansız put ve heykeller ister ulu önder veya karizmatik şahıslar olsun, onlara yardım yapmaya güçleri yetmez. Yalancı ilahlar, kendilerine bağlananları kıta güçler, kullanılan askerler olarak hazır bulundururlar. Şahsiyetine, insan olmaklık onuruna değer veren kişi, kendini asker olarak kullandırmaz, zalim güçlerin çizdiği ideolojiler, hayat sistemlerine bağlanmaz. Akıllarını gerektiği gibi kullanıp düşünseler, bunca nimeti yaratan ve insanın istifadesine veren Allah'tan başka hakiki ilah ve mabud olmaya layık ve hak sahibi kimsenin olmadığını anlar. Sahte ilahların kendilerine hazır asker hizmeti verenlere yararları dokunur, ne ahirette azaptan kurtarmaya güçleri yeter.

Hakikat bu iken yani varlık âlemini yaratan, hayvanları insanın ehlileştirmesine elverişli kılan Allah iken, inkâr ve isyan içinde hayatını sürdürüp, kendilerini sahte ilahların askeri, hizmetkarı durumuna düşürenler seni sakın üzmesin (6/En'am, 33). Onlar bir yanılgı ve gaflet içindedirler; neyi saklıyorlarsa neyi açığa vuruyorlarsa yüce Allah bilmektedir. Bu, hem Hz. Peygamber (s.a.)'e, hem bize bir teselli ve uyarıdır.

77. ayet utanılası bir çelişkiye ancak insanın içine düşebileceği bir tutarsızlığa dikkat çeker, dikkat çekilen argüman insanın enfüsi yapısı, fizyolojik yaratılışıdır: İnsan, yaratılış hammaddesi itibariyle bir damla sudan yaratılmıştır. "**Nutfe**" pek az su, bir damla su demektir. Erkeğin spermi ve kadının yumurtasından müteşekkil zigottan oluşan insan bu fizyolojik hammaddesini unutup onu yaratan Allah'a hasım kesiliyor. "**Hasım**" hem düşman hem çokça tartışan, peşpeşe argüman, karşı delil getiren, çekişip mücadele eden, cedelleşen kimseye denir. Bu utanılacak bir durumdur, zira bir damla sudan cenin olup korunaklı bir yerde (mekin) –annesinin karnında– vücut bulan (Bkz. 23/Mü'minun, 14; İbn-i Mace, Vesaya, 4); sonra doğup gelişen, konuşma yeteneğini kazanıp güç kuvvet sahibi olan insan bütün bu harikulade süreçleri bir kenara itip Yaratıcısı'na karşı peşpeşe argümanlar (misaller) getiriyor, ahiretin varlığını, ölümden sonra dirilişi inkâra kalkışıyor.

Rivayetlere göre ayetin işaret ettiği kişi Übey bin Halef'tir. Diriliş konusunu tartışmak üzere Hz. Peygamber (s.a.)'e gelir ve elindeki kemiği göstererek –Kurtubi'ye göre unufak ettikten sonra rüzgâra karşı savurarak– "Ey Muhammed, Allah bu çürümüş kemiği mi diriltecektir?" diye kendinden emin bir biçimde sorar. Efendimiz'in ona verdiği cevap gayet kesin ve sertçedir: "Evet bu kemiği diriltecek, seni de cehenneme yollayacaktır."

Aslında cevap sorunun içinde mündemiçtir. Zira çürümüş kemik başlangıçta canlıydı, bir insanın organıydı, iş ve işlev görüyordu. Can tenden çekildikten sonra hareketten kesildi, hayati özelliklerini kaybetti. Bu demektir ki, ilk defa kim yaratıp can ve hareket sahibi kıldıysa, çürümüş insanı yine o diriltecektir. Hem gökleri ve yeri yaratanın insanı yeniden yaratmaya, diriltmeye gücü yetmez mi? O her yaratmayı gerçekleştirendir. Dirilişi inkâr edenler bu argümanı daha önce de öne sürmüşlerdir. (Bkz. 37/Saffat, 16 ve 53.)

Übey bin Halef, kendince rasyonel olmayan bir noktaya işaret edip, ölümden sonar dirilişin akli olmadığını iddia edip Hz. Peygamber'i zor duruma bıraktığını düşünüyor, bir tür 'şaşkınlık' ifadesini kullanıyordu. Oysa eğer akli olmayan ve şaşılacak olan diriliş değil, insanın yaratılmasıdır. Bu soruyu soranlar kendi yaratılışlarının sırrını unutuyor (6/En'am, 29). Bugün varolan bizler, doğmadan önce yoktuk, dünyada kimsenin hafızasında, arşivinde kayıtlı değildik, isim olarak şu anne ve babadan, şu tarihte ve şu mekânda geleceğimizi kimse bilmiyordu. Yok hükmünde idik ama bugün varız, yaratıldık, bir anne ve babadan doğduk ve buradayız. Pekiyi nasıl tümüyle yok alabiliriz ki! Yok olacak olan bedenimizdir ama hafızamız, bilincimiz, yapıp ettiklerimiz yok olamaz. Onlar bedeni/maddi olmayan cevherimizle birlikte vardırlar ve

günün birinde yani zamanı geldiğinde yine ruhumuz ete kemiğe bürünüp ayağa kalkacaktır. Bizi ilk defa yaratan, diriltecektir (17/İsra, 51).

Tabiattaki canlı hayata, varlıklara, eşya dünyasına hikmet gözüyle bakıldığında yaratılışın nasıl sürüp gittiğini, her canlı şeyde mucizelerin tezahür ettiğini görmek mümkün. Yemyeşil, ıslak bir ağaçtan aydınlatıcı-yakıcı ateş çıkıyor. Zıtların bir aradalığından yeni tabii durumlar, olaylar türüyor. Araplar ağaçtan ateş çıktığını biliyordu, çölde seyahat ettiklerinde misvak gibi iki ıslak ağacı birbirlerine sürttükleri zaman ateş elde ederlerdi. Bu ağaç dallarından biri **"merh"**, diğeri **"afar"**dır. Afar üstte, merh altta olacak şekilde tutulup sürtündüklerinde ateş çakar. Hatta bu bir Arap sözü olmuştu: "Her ağaçta ateş vardır ama özellikle afar ve merhte daha fazlası vardır." Islak yeşil ağaçtan ateş çıkar; ateş insanları aydınlatır, ısıtır, enerji olarak ondan yararlanılır. Gökleri ve yeri yaratan Allah tabii ki benzerlerini yaratmaya muktedirdir; bunda en ufak bir şüphe yoktur; O yaratandır, bilendir.

Esasında O bir şeyi yaratmayı dilediği zaman emri sadece "**Kün** (OL)!" demesidir. "Ol" dedi mi, o şey hemen oluverir. Burada dikkatten kaçmaması gereken ince bir nükte söz konusudur: "Kün", emir kipiyle gelmiştir, "yekûn (oluverir, oluyor)" muzaridir. Yani "yaratma" emri yerine gelip sona ermiş değildir. Emir verilir verilmez –"yekûn" fiilinin başına gelen 'fa-i ta'kibiye'den de açıkça anlaşıldığı üzere– emir derhal yerine getirilir, "kün" oluverir (yekûn). Yaratılış emri bitmez, sürer, devam eder. Tıpkı kalemin beyaz kâğıt üzerinde yazmaya devam etmesi ve bunun hep sürüp gitmesi gibi. (Bkz. 2/Bakara, 117.)

Bu da bize gösteriyor ki, varlık âlemi "kün" emriyle yaratılmıştır; kozmik düzen demek olan "tekvin", "mekân, imkân, mümkün ve kâinat" bu ilk emirle yani "kün"le ilgilidir. Bu yüzden kâinata "Nefesürrahman (Rahman'ın nefesi)" denmiştir. Çünkü dilediğinde şanı Yüce Allah yani Rahman "Kün (Ol)!" dedi, böylelikle yaratılış başladı. İncillerdeki "Ve başlangıçta söz vardı" cümlesi de muhtemelen bununla yani ilk emir olan "Kün" sözüyle ilgilidir. Allah-u a'lem!

Eğer kainatta yaratılış olmuş bitmiş bir hadise değilse, Aristo'nun "kainatın kıdemi" teorisi, Newton'un "mekanik evren görüşü" ve tabiatta var olduğu iddia edilen "mutlak determinizm" ve bunun sonucunda varlık aleminin, "eşya dünyasının Allah karşısında özerkleştirilmesi fikri" havada kalır. Kalem kâğıt üzerinde yazmaya, Kün emrinin tecellisi yani yaratılış devam ediyorsa Allah'ın ilim, irade ve kudreti varlıkta her an ve her durumda tecelli etmekte, şanı yüce Allah'ın varlıktaki müdahalesi vuku bulmaktadır (3/Âl-i İmran, 47). İnsan, toplum, canlı hayat, tabiat, gök cisimleri ve bütün varlıkta yaratılış sürmekte,

bir şey ve durum başka şey ve durumlar halini almaktadır. Bu Yüce Allah'ın takdiri, tekvini ve meşietidir.

Hakikat bu iken, hiçbir şey, toplu iğne ucu kadar bir nokta dahi O'nun müdahalesinden, ilim, irade ve kudretinden bağımsız değildir. Yani "din-dışı alan" yoktur, her şey 'dinidir, din içindedir'. Hem kâinat Nefesürrahmandır hem yaratılış devam etmektedir. Dolayısıyla ve elbette bizzarure her şeyin mülk ve tasarrufu (melekût) O'nun elindedir. "Melekût", mülkiyette mübalağayı ifade eder yani O mülkünde mutlak hükümran ve egemendir. Kim O'nun mülkünde ve hükümranlığında özerkliğini, bağımsızlığını ilan edebilir. Varlık âlemi, insanın bedeni, canlı tabiat her şey O'nundur, O'nun yaratmasıdır (23/Mü'minun, 88). İnsan bu hakikati kabul etsin etmesin, başka bir gerçek var ki, eninde sonunda O'na döndürülecektir.

Yasin (36) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

37- Saffat Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 182 âyettir. İsmini birinci ayette geçen "saflar halinde dizilenler" anlamındaki "saffat" kelimesinden alır. En'am (6) sûresinden sonra, Lokman (31) sûresinden önce inmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

وَالصَّافَّاتِ صَفًّا ﴿١﴾ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا ﴿٢﴾ فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا ﴿٣﴾ إِنَّ
إِلٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ ﴿٤﴾ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشَارِقِ ﴿٥﴾

1. **Saflar hâlinde dizilenlere andolsun,**
2. **Haykırıp sürükleyenlere,**
3. **Zikir okuyanlara,**
4. **Şüphesiz sizin ilâhınız gerçekten birdir.**
5. **Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir, doğuların da Rabbidir.**

Sûrenin ilk üç ayeti denebilir ki, Kur'an'ın en müşkül ayetleri arasında yer alır. Müteşabihtirler, birden fazla anlama gelme ihtimaline açıktırlar. Bu yüzden üç ayrı tefsiri mümkün olduğunu söyleyen tefsirciler, üçünden birine eğilim duymuşlarsa bile, diğer iki tefsire de göndermede bulunmayı ihmal etmemişlerdir. Efendimiz (s.a.)'den bu ayetlerin tefsiriyle ilgili güvenilir/sahih bilgiler gelmediği için "Allah'ın muradı"nın ne olduğunu "tefsir usulü"nü kullanarak ortaya koymak mümkün değildir. İmam Maturidi'nin "tefsir" ile "te'vil" arasında yaptığı temel ayrımdan hareket edecek olursak, tefsir yoluyla bu üç ayette saklı Allah'ın muradının şu veya bu olduğunu iddia edemeyiz ancak tevil yoluyla bizim bu üç ayetten "anladığımız budur" deme makamında olabiliriz.

İkinci ve üçüncü ayetin anlamı, ilk ayete yani "saflar"ın ne olduğu sorusuna verilecek cevaba bağlıdır. Tefsirciler birinci ayetteki "saflar"ın melek-

ler, mü'minler veya kuşlara atıf olduğunu düşünmüşlerdir. Her üç anlam için Kur'an'dan referans bulmak mümkün, zaten tefsiri zorlaştıran da budur:

a) Fecr, 22. ayeti safların "melek" olduğunu söyleyenlerin görüşünü kuvvetlendirir: "Rabbin(in buyruğu) geldiği ve melekler dizi dizi durduğu zaman." Sûrenin 164-166. ayetleri de bu görüşü kuvvetlendirir: "*(Melekler der ki:) 'Bizden her birimiz için belli bir makam vardır. Biziz, o saflar hâlinde dizilmiş olanlar, gerçekten biziz. Biziz, o tesbih edenler de, gerçekten biziz.'*" Eğer kendilerine kasem edilenler, göklerde dizi dizi, sıra sıra saf tutan melekler ise, melekler ya Allah'ı tesbih etmek ve ismini yüceltmek için bunu yaparlar veya kendilerine verilecek emri beklerler. Bu durumda bunlardan bir bölümünün, mesela Mikail ve maiyetinde iş ve işlev görenlerin yağmur, kar veya dolu yüklü bulutları haykırarak, ürkütücü sesler çıkararak bir yerden başka yere sürüklediklerini, Allah'ın rahmetini belli bir ilim, irade ve takdir üzere dağıtıp yeryüzüne yağdırdıklarını düşünebiliriz.

Bu aynı zamanda tabiat kuvvetleri ve bu kuvvetlerin etkisinde cereyan etmekte olan tabiat olaylarının da zorlayıcı, ürkütücü durumlarına işaret etmektedir. Bir yanardağ patlaması, fırtına kopması, bir hortumun önüne çıkan her şeyi altüst etmesi, bir depremin üzerindeki binaları yıkması, denizlerin tsunamilerle taşması, güneş yüzündeki patlamalar, gezegenimize düşen meteorlar, heyelanlar vs. Bunların tümü ürkütücüdür, tahrip edicidir. Yani zecri, korkutucu ve mecbur edicidir.

Ancak saf saf tutan melekler sadece bunu yapmakla kalmazlar, Allah'ın ismini yüceltir, zikreder ve Kur'an'ın ana temasını, mesajını tilavet ederler. Hem Cebrail aleyhisselam ve maiyetindekilerin vahiy getirmesi hem meleklerin Allah'ın zikrini tilavet etmeleri bu çerçevede düşünülebilir.

b) Safların "mü'minleri" kastettiğini ileri sürenler, Saf, 4. ayetini delil göstermektedirler: "Şüphesiz Allah, kendi yolunda, sanki birbirlerine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever." Bu tefsire göre saf tutan ve üzerlerinde and içilmeye layık görülenler mü'minlerdir. Bunlar da Allah'ın emirlerini yerine getirmek, O'nun iradesine teslim olmak, ismini yüceltmek üzere emre amade olarak hazır bulunurlar. Bunun pratiği ve her gün tekrarlanan provası günde kılınan beş vakit namazdır, özellikle cemaatle kılınan namaz, omuz omuza dizilen mü'minlerin kararlılığını; iman, ihlas ve taatlarını sembolize eder. Kendi aralarında duvarın taşları gibidirler, sımsıkıdırlar, dimdiktirler, ayakları yere sabitkadem basar.

Allah'ın helal ve haramlarını yaşatmak, ma'rufu emretmek ve münkeri yasaklamak üzere celadet gösterirler, gerektiğinde seslerini çıkarırlar; kötülükleri

elleriyle giderebilirlerse ellerini, dilleriyle defetmek mümkünse dillerini harekete geçirirler. Asla korkaklıklarından veya dünyaya olan tutkularından dolayı haksızlık, zulüm ve ahlaksızlık karşısında susmazlar. Susmak zorunda bırakıldıklarında bile kalpleriyle inkâra, zulme ve ahlâksızlığa isyan ederler, buğzederler.

Ve elbette onların en temel misyonlarından biri Kur'an'ı okumaları, hakkıyla tilavet etmeleri yani Allah'ı zikredip kalplerinde canlı bir şekilde tutmaları ve her iş ve eylemlerinde İ'lay-ı kelimetullah için gayret ve cehd içinde olmalarıdır.

c) "Saflar"la "havada dizili kuşları"n kastedildiğini söyleyenler de Mülk, 19. ayetine dayanmaktadırlar: "Onlar, üstlerinde dizi dizi kanat açıp kapayarak uçan kuşları görmüyorlar mı?" Kuşlar, Allah'ın iradesi ve tekvini kanunlarına göre havada dururlar, uçarlar, saf tutarlar, bazen belli şekiller çizerek bir yerden bir yere giderler. Onlar da diğer varlıklar gibi Allah'ın ismini zikreder, O'nu kendi dillerince tesbih ederler.

Ayetlerin muhatabı melekler veya kuşlar olmayıp insanlar olduğuna göre, her üç anlamı tek bir noktada toplamak mümkün. O da, meleklerin, mü'minlerin ve kuşların, hatta diğer varlıkların Yüce Allah'ı tesbih etmeleri, zikredip O'na boyun eğmeleri hususudur. Mü'minlerden de istenen varlıktaki ahlaki düzenle, diğer varlıkların kulluğu ve taatiyle uyum içinde olmak, zikir ve ibadet harmonisine katılmaktır.

Şu veya bu anlamda olsun, "**Hiç şüphesiz sizin ilâhınız gerçekten birdir.**" Bu yeminin cevabıdır. Bunca şeye yemin ediliyorsa, meramı ve ifadeyi kuvvetlendirerek şu mesaj verilmektedir: Şanı Yüce Allah birdir ve tektir, O'ndan başka ilah yoktur. (19/Meryem, 65.) Saf tutanlar, haykırarak sürükleyenler ve zikri tilavet edenler buna şehadet etmektedirler. Yasin sûresinin son ayetinde (36/83) vurgulandığı üzere, göklerin ve yerin melekûtu O'nundur, bütün varlık âleminde hüküm, hükümranlık ve tasarruf O'nundur. Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir. O takdir eder, terbiye eder, yönetir, ecel biçer, yaratır, değiştirir ve devam ettirir.

"**Doğuların da Rabbidir.**" Güneş, insanların bulunduğu coğrafi bölgelere ve o bölgelerdeki noktasal mekâna göre her nereden doğuyorsa yani o insanlara göre doğu neredeyse, bütün doğuların Rabbi O'dur. İnsanın konumuna göre her bölgenin doğusu varsa, batısı da vardır. Yüce Allah doğuların da batıların da Rabbidir. (Bkz. 55/Rahman, 17)

إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ ﴿٦﴾ وَحِفْظًا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ
مَارِدٍ ﴿٧﴾ لَا يَسَّمَّعُونَ إِلَى الْمَلَإِ الْأَعْلَى وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ ﴿٨﴾

دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ ﴿٩﴾ اِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَاَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ﴿١٠﴾

6. **Şüphesiz biz dünya göğünü 'çekici bir süsle', yıldızlarla süsleyip-donattık.**
7. **Ve itaatten çıkmış her azgın şeytandan koruduk;**
8. **Ki onlar, Mele-i A'la'ya kulak verip dinleyemezler, her yandan kovulup atılırlar;**
9. **Uzaklaştırılırlar. Onlara kesintisiz bir azap vardır.**
10. **Ancak** (sözü hırsızlama) **çalıp-kapan olursa, artık onu da delip geçen 'yakıcı bir alev' izler** (ve yok eder)**.**

Bugün sahip olduğumuz uzay bilgileri dâhilinde ayete baktığımızda, "dünya göğü"nün insanın içinde yaşadığı gezegenin insan bakış açısından çıplak gözle müşahede edilebilen uzay alanı olduğunu söylemek mümkün. Ayet, insanın bulunduğu dünya noktasındaki görme biçimi ve gözlemlenebilir alanı temel alarak, göğün süslendiğini belirtmektedir. Ay ışığının da olmadığı karanlık bir gecede, hele dümdüz arazinin uzanıp gittiği çölde sema sayısız ampul ve spotla süslenmiş bir tavan gibi görünür. Hiç kuşkusuz, bu göğün fiziki ve astronomik hakikatini değil, insanın görme biçimidir. Esasında ayetin gayesi de, insan görme biçiminden bu harikulade düzene ve sanata dikkat çekmektir. Mülk sûresinde (67/5) yıldızların saçtığı ışıklar esas alınarak, "**dünya göğünün kandillerle süslendiği**" anlatılmıştır.

Şeytanlar, cinler ve melekler gibi fiziki/biyolojik olmayan varlıklardır, hareket alanları yatay ve dikey olarak hayli geniştir. Sözün gelişinden şeytanların bu özelliklerini koruyarak kolayca bir yerden bir yere veya yerden yüksek bir alana uzanıp ulaşabileceklerini ima etmektedir. Yönelimleri insanın kendi akli, deney ve gözlem yapma çabasıyla elde edemediği bilgileri elde etmektir. İnsanüstü varlıklarla ilişkili olduklarını iddia eden şairler, gelecekten haber vermek üzere insanları aldatan kâhinler, medyumlar, falcılar, astrologlar bu kanalı kullandıklarını öne sürerler. Cahiliye Arapları da bunan inanırlardı. Onların iddiasına göre, cinler veya şeytanlar kendilerine özel, geleceğe (gayp) ilişkin bilgi ve haberler getirirler. Ancak ayet-i kerime, bunun hiçbir zaman tahakkuk etmediğini, buna teşebbüs ettiklerinde kovulduklarını, bazen birtakım fısıltıları, eksik doğru bilgi kırıntılarına ulaştıklarını zannetseler bile, üzerlerine yakıcı, delip yok edici bir ateşin, alevin atıldığını belirtmektedir (15/Hicr, 17). Bununla da kalmaz, onlara kesintisiz bir azap takdir edilmiştir.

Şeytanların ulaşmak istediği varlık mertebesi Mele-i a'ladır. Bu mertebe yüce varlıkların bulunduğu makam, varlık mertebesidir. Uzayda 'yalnız' olmadığımız bir hakikattir, bizim dışımızda kimlerin bulunduğunu, varlık yapılarını bilmiyoruz. Ancak biz Mele-i esfelde yani bu dünya gezegeninde yaşıyoruz, Mele-i a'lada olanlar ise elbette Allah'ın ismini yücelten, O'nu tesbih eden ve varlık aleminin belli yasalar çerçevesinde devamını sağlayan yüce varlıklardır. Şu bir gerçek ki:

a) Vahiy kanalına herhangi bir varlık (şeytanlar, cinler) girip bilgiye muttali olamazlar, herhangi bir değişiklik yapamazlar.

b) Mele-i a'laya –farzımuhal– şeytanlar yeltense bile buna muvaffak olamazlar, kovulurlar; kırıntı kabilinden birtakım şeyler elde edecek olsalar bile, üzerlerine ateşten bombalar yağdırılır.

c) Cin veya tabiatüstü varlıklarla temas halinde birtakım bilgilere, gaybe ait haberlere sahip olduğunu iddia eden şairler, medyumlar, falcılar, astronotlar, kâhinler yalan söylemektedirler. (Bkz. 15/Hicr, 16-18 ve 72/Cin, 8-9. ayetlerin açıklaması.)

فَاسْتَفْتِهِمْ اَهُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمْ مَنْ خَلَقْنَاۤ اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ
﴿١١﴾ بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ ﴿١٢﴾ وَاِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ ﴿١٣﴾ وَاِذَا
رَاَوْا اٰيَةً يَسْتَسْخِرُونَ ﴿١٤﴾ وَقَالُوا اِنْ هٰذَاۤ اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾ ءَاِذَا
مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿١٦﴾ اَوَاٰبَاؤُنَا الْاَوَّلُونَ ﴿١٧﴾ قُلْ
نَعَمْ وَاَنْتُمْ دَاخِرُونَ ﴿١٨﴾ فَاِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَاِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ
﴿١٩﴾ وَقَالُوا يَا وَيْلَنَا هٰذَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿٢٠﴾ هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنْتُمْ
بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢١﴾ اُحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَاَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ
﴿٢٢﴾ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَاهْدُوهُمْ اِلٰى صِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴿٢٣﴾ وَقِفُوهُمْ اِنَّهُمْ
مَسْؤُلُونَ ﴿٢٤﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ﴿٢٥﴾ بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ
﴿٢٦﴾ وَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَسَاۤءَلُونَ ﴿٢٧﴾ قَالُوا اِنَّكُمْ كُنْتُمْ
تَاْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ ﴿٢٨﴾ قَالُوا بَلْ لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٢٩﴾ وَمَا كَانَ
لَنَا عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بَلْ كُنْتُمْ قَوْمًا طَاغِينَ ﴿٣٠﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ
رَبِّنَا اِنَّا لَذَاۤئِقُونَ ﴿٣١﴾ فَاَغْوَيْنَاكُمْ اِنَّا كُنَّا غَاوِينَ ﴿٣٢﴾ فَاِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي

الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٣﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٤﴾ اِنَّهُمْ كَانُوا
اِذَا قِيلَ لَهُمْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ يَسْتَكْبِرُونَۙ ﴿٣٥﴾ وَيَقُولُونَ اَئِنَّا لَتَارِكُوٓا اٰلِهَتِنَا
لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍۜ ﴿٣٦﴾ بَلْ جَٓاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٧﴾ اِنَّكُمْ
لَذَٓائِقُوا الْعَذَابِ الْاَلِيمِۚ ﴿٣٨﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَۙ ﴿٣٩﴾

11. **Şimdi onlara sor: Yaratılış bakımından onlar mı daha zorlu, yoksa bizim yarattıklarımız mı? Doğrusu biz onları, cıvık-yapışkan bir çamurdan yarattık.**
12. **Hayır, sen** (bu muhteşem yaratışa ve onların inkârına) **şaşırdın kaldın; onlar ise alay edip duruyorlar.**
13. **Kendilerine öğüt verildiğinde, öğüt almıyorlar.**
14. **Bir âyet** (mucize) **gördüklerinde de, alay konusu edip eğleniyorlar.**
15. **"Bu, açıkça bir büyüden başkası değildir" dediler.**
16. **"Biz öldüğümüz, toprak ve kemik olduğumuzda mı, gerçekten biz mi diriltilecekmişiz?"**
17. **"Veya önceki atalarımız da mı?"**
18. **De ki: "Evet, üstelik boyun bükmüş kimseler olarak** (diriltileceksiniz)."
19. **İşte o, yalnızca bir tek çığlıktan ibarettir; artık kendileri** (diriltilmiş olarak) **bakıp duruyorlar.**
20. **Derler ki: "Eyvahlar bize! Bu, din günüdür."**
21. **"Bu, sizin yalanladığınız** (mü'mini kâfirden, haklıyı haksızdan) **ayırma günüdür."**
22. **"Zulmedenleri, eşlerini ve taptıklarını bir araya getirip toplayın."**
23. **"Allah'tan başka** (taptıklarını); **artık onları cehennemin yoluna yöneltip götürün."**
24. **"Ve onları durdurup-tutuklayın, çünkü sorguya çekileceklerdir."**
25. (Onlara seslenilir:) **"Ne oluyor size, birbirinizle** (dünyada olduğu gibi) **yardımlaşmıyorsunuz?"**
26. **Hayır, bugün onlar teslim olmuşlardır.**
27. **Kimi kimine yönelmiş olarak birbirlerine soruyorlar:**
28. **"Gerçekten sizler bize sağdan** (sağduyudan ve haktan) **yana gelip yanaşıyordunuz." derler.**
29. (Diğerleri de:) **"Hayır" derler. "Zaten sizler mü'min kimseler değildiniz."**

30. **"Bizim üzerinizde zorlayıcı hiçbir gücümüz yoktu; hayır siz** (kendiniz) **azgın bir kavimdiniz."**
31. **"Böylece Rabbimizin sözü** (yıkım ve azap va'di) **üzerimize hak oldu. Şüphesiz,** (azabı) **tadıcılarız."**
32. **"Evet, sizi azdırdık, çünkü biz de azgın kimselerdik."**
33. **Artık o gün onlar azapta ortaktırlar.**
34. **Doğrusu biz, suçlu-günahkârlara böyle yaparız.**
35. **Çünkü onlara: "Allah'tan başka ilâh yoktur" denildiği zaman, büyüklük taslarlardı.**
36. **Ve derlerdi ki: "Biz, ünlenmiş bir şair için ilâhlarımızı terk mi edeceğiz?"**
37. **Hayır, o, hakkı getirmiş ve gönderilen** (elçi)**leri de doğrulamıştı.**
38. **Şüphesiz, siz, acı azabı tadıcılarsınız.**
39. **Yaptıklarınızdan başkasıyla cezalandırılmayacaksınız.**

"Yaratılış (halk) bakımından kim daha zorlu? Onlar mı daha zorlu, yoksa bizim yarattıklarımız mı?" Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e kendilerine sormasını istediği kimseler inkârcılardır. Onlardan istenen soruyu kendilerine sormalarıdır. "Fetva" ile aynı kökten gelen "**istifta**", "Kalbine sor" (Müsned, IV, 228) hadisinde vurgulandığı üzere, kişinin kendi içinde bir şeyin kritiğini yapması, vicdanına sorması anlamına gelir. İnkârcı olsa bile, insanın içinde hassas bir terazi var, ihtilafa açık konular o hassas teraziye vurulabilirse haklı ve haksız, doğru ve yanlış birbirinden ayrılabilir. Zira Yüce Allah eşya dünyasını **'hak'** üzere yarattığı gibi, insanın fıtratını da hak üzere yaratmıştır ve esasında ed-Din olan İslamiyet'in vaz'ettiği hükümler selim fıtratın teyit ettiği yargılardır. Bozulmadıkça fıtrat, dini reddetmez; tıpkı nefsin derin etkisinde olmadığı sürece selim aklın da dinin hakikatlerini reddetmeyip aksine büyük bir itminanla teyit ettiği gibi. Bu anlamda vicdan, yaratılışın asli kanunlarında ve dinin sahih hükümlerinde içkin olan hak ve hakikatlerin kişinin kendisinde mevcut bulunduğu fıtri yataktır. Selim kalp ile bu yatağa yani vicdanına döndüğünde, insan hak ve hakikati orada bulur. (Vicdan, mevcud ve yecid/bulur kelimeleri aynı köktendir.)

Hangi yaratılışın daha zorlu (eşeddü halk) olduğu konusunu iki şekilde anlamak mümkün: Biri evrenin içindekilerle birlikte yaratılmış olması son derece öğretici bir olaydır. Sonsuz uzaydaki gök cesimleri, galaksiler, tabiatüstü varlıklar, melekler, cinler ve daha belki de haberdar olamadığımız varlıkları yaratan Allah, elbette insanı kolaylıkla yaratır. Bu konu Mü'min (40/57) ve Naziat sûre-

sinde (79/27) belirtilmiştir: Bu bağlamda göklerin ve yerin yaratılması, insanın yaratılmasından daha büyük bir olaydır. İkinci anlamı, inkârcılar kendilerinde bir güç ve kudret vehmeder; her şeye sonsuz olarak hükmedebileceklerini zannederler. Güç yetirebildikleri kimselere ve alanlarda kendi sözlerini geçirirler ama hakikatte zayıftırlar. Varlık âlemine, kendilerinden önce gelmiş geçmiş toplumlara ve kadim büyük medeniyetlere bakacak olurlarsa güçlerinin sınırlı, izafi olduğunu anlarlar. Hele bir kendi yaratılışlarında kullanılan hammaddeye baksınlar, yapışkan-cıvık bir çamurdan yaratıldıklarını görüp utanırlar. Zira bu, hor ve hakir bir hammaddeden yapışkan çamurdan ibarettir.

Hz. Peygamber –ve elbette onu izleyenler– ile bunca apaçık hakikati inkâr edenler arasındaki fark, Hz. Peygamber'in bu harikulade, muhteşem varlık tablosu karşısında hayrete etmesi, hayranlık duygularını ifade etmesi iken, onların hakikatin kendisini alaya almalarıdır. Arada öylesine derin bir kalite farkı var ki, mukayese kabul etmez. Yaratılışın ihtişamı karşısında hayrete düşen kimse hikmet ehli olur; bilinenden bilinmeyene, görünenden görünmeye ulaşabilir; çünkü varlığın tesadüfi, anlamdan ve amaçtan yoksun olmadığını düşünür; hikmet ve irfan üzere tefekkür eder, yeni bilgiler elde eder; zihnini ve ruhunu geliştirir, ahlaki gelişimini sağlar. Hayret etmeyen, şaşırmayan, takdir edip tefekkür etmeyen ve bu yüzden kör bir inkâra saplanan kişi zihni olarak daimi bir gerileme içinde olur. Böyle bir kişiden entelektüel faaliyet sadır olmaz, çünkü eşya dünyasına kalp gözüyle bakmıyor. Bu yüzden hakiki entelektüel faaliyet ve gelişme ancak dinin evreninde mümkündür. Ateist, agnostik, deist, nihilist veya materyalist bir zihin kapalı sistem içinde olduğundan ucu açık düşüncelere sahip olamaz. Yeryüzünün çorak arazisini gökten gelen rahmet (yağmur) besleyip yeşerttiği gibi, insan ruhunu ve zihnini de besleyip yeşerten Allah'tan gelen vahiydir. Nübüvveti ve vahiy hakikatini inkâr edenler, kapalı sistem içinde zihinlerini ve hayatlarını hapsettiklerinden, ne kadar öğüt verirsen ver, hangi derinlikte ve aşkınlıkta hatırlatmalarda bulunursan bulun, fayda etmez. Apaçık belgeler, kanıtlar, işaretler, simgeler, şifreler, burhan ve hüccetler gözlerinin önünde akar gider. Nihayetinde yaratılış ve hayatın kendisi mucize iken, yine de düşünmezler, görüp işittiklerinden gerekli dersleri çıkarmazlar, zihin dünyalarına yeni pencereler açmazlar.

Bu olay aynı zamanda nice bilim adamı, tabiat ve insan vücudu üzerinde çok yönlü araştırmalar yaptıkları halde neden inanmadıklarını da açıklar. Allah inancı ve kalp gözüyle eşya dünyasına bakanlar, sadece bakarlar ama görmezler.

Dünyadan sonra başka dünyaların, ikinci bir hayatın (ahiret) varlığından söz edildiğinde, zihinsel performansları inkâr dolayısıyla düşük olduğundan,

ölülerin dirilmesinin ancak sihir/büyü işi olabileceğini iddia ederler. Akılları sıra, "Ölümle birlikte toprağa karışan ve zaman içinde çürüyen kemiklere et giydirilip diriliş mi olacakmış?" diye sorarlar, kendilerince bunun etkileyici bir argüman olduğunu zannederler. Onların zannına göre ne kendileri ne ataları bir kere toprağa karıştı mı, artık bir daha ayağa kalkamazlar (Bkz. 36/Yasin, 77-79). Oysa diriliş haktır, mutlaka vuku bulacaktır; hem de küçük düşürülmüş, boyun büktürülmüş olarak ayağa kaldırılacaklardır. Dirilişin vuku bulması İsrafil'in sura ikinci kez üfürmesi, her şeyi önüne katıp sürükleyen bir çığlığın atılmasından ibarettir. Ayağa kalktıklarında şaşkınca, gözleri yuvalarından fırlamış olarak bakıp duracaklardır (21/Enbiya, 97).

Bir süre sonra vuku bulan şeyin Din Günü (Yevmu'd Din) olduğunu anlayıp derin bir korkuya kapılacaklardır. Haklının haksızdan, doğrunun yanlıştan, güzelin çirkinden, iyinin kötüden ayrılacağı gün (Yevmu'l-fasl). Korkmalarının sebebi, dünyada iken bu günü yalanlamış, inkâr etmiş olmalarıdır (78/Mürselat, 11-15, 38-39).

Dünyada iken zamanın ve yurdun mutlak hâkimleri olduklarını zannedip zulmedenler, hak ve hukuk ihlal edenler eşleri ve yardımcıları, destekçileri ve yandaşlarıyla bir yerde toplanacak, sorguya ve azaba hazır hale getirileceklerdir. Liderleri, önderleri, yol gösterenleri, onları manipüle edenleri, doktrine ve determine edenleri onlarla birlikte cehenneme, cehennemin yoluna yönlendirileceklerdir (21/Enbiya, 98-99). Tutuklanacaklar, çünkü dünyadaki suçlular gibi sorguya çekilecekler; yapıp ettiklerinin, işledikleri zulümlerin hesabını vereceklerdir. Alaylı bir şekilde, onlara dünyada olduğu gibi bugün de neden birbirlerine yardım etmedikleri, dayanışma içine girmedikleri sorulacak? Buna güçleri yetiyor mu? Dünyada örgütler, lobiler, çıkar ve baskı grupları, organize suç örgütleri, terör organizasyonları kurmuşlardı; devletlerin derin tabakalarında faaliyet yürütüyorlardı; gizli ve açık cinayetler işliyor, komplolar kuruyor, hileli düzenler tesis ediyor, insanların emeklerini, kamu bütçelerini sömürüyorlardı. Belki zayıfların onlara gücü yetmezdi, bu yüzden arkasından gittikleri liderleri ve kurdukları gayrı meşru iktidarları sayesinde sonsuza kadar bu haksız saltanatın, zulüm ve sömürünün, ahlaksızlığın ve yozlaşmanın sürüp gideceğini zannedip keyif çatıyorlardı.

Bugün bu saltanatın bittiği gündür. Günü özetleyecek anahtar kelime, "teslim olmaları"dır. Dünyada bu zorba güçler ilahi iradeye, ilahi hükümlere teslim olmuyorlardı; adalete, hak ve hakkaniyete başkaldırıyorlardı, hukuku suistimal edebiliyorlar, mahkemeleri ve hâkimleri satın alabiliyorlardı; bu yüzden silm, selamet, esenlik ve adalet olan İslamiyet'e karşı mücadele veriyorlardı. Bugün

ilahi irade önünde teslim olmuşlardır. Dünyada Müslüman olsalardı bugün selamete, kurtuluşa ermiş olacaklardı, reddettiler, başkaldırdılar ama bugün teslim alındılar, kendilerine boyun eğdirildi, küçük düşürülmüşler olarak yapıp ettiklerinin hesabını verecek, sonra cezalarını çekeceklerdir (15/Hicr, 92).

Suçlu günahkârlar (mücrimîn) bir kere çözüldüler mi, aradaki bağlar kopar, dayanışma sona erer. Birbirlerini suçlamaya başlarlar (Bkz. 34/Sebe, 31-33). Zorbaların, suçlu günahkârların arkasından gidenler şöyle bir suçlamada bulunurlar: Bize hep sağdan yaklaştınız. Sûre içindeki bağlamı içinde 28. ayette geçen "yemin" kelimesinin üç anlamından söz etmek mümkün:

a) Bizi değer verdiğimiz şeyler üzerine yemin ederek kandırdınız; düzeninize, yolunuza girmeye ikna ettiniz. Yemin, bir iddia veya davaya, kutsala and içerek kuvvet kazandırmaktır. Bu anlamda ele aldığımızda, inkârcılar ve zulmedenler, fiillerini sureti haktan, sağduyudan yana görünüp kabul ettirirlerken yemini destekleyici bir kuvvet, etkili bir yöntem olarak kullanırlar.

b) Bize kötülüğü iyilik, çirkinliği güzellik, batılı hak boyasıyla boyayarak kabul ettirdiniz, bizi utanç verici algı operasyonlarına maruz bıraktınız. Yapıp ettiklerinizin iyi olduğunu propaganda ettiniz, bizi iyi şeyler yapıyormuşuz diye kandırdınız. Biz de size uyarak kötülüğü iyilik adına yaptık ama bizim içine düştüğümüz gafletin sebebi sizin bizi yanıltmanızdır. Nitekim Şeytan da insana, bazen "sağından" yaklaşır yani kötülüğü iyilik formuna sokarak insanı kandırır.

c) Bizi güç ve kuvvet kullanarak, üzerimize baskı kurarak, tehdit ederek peşinizden sürüklediniz. Aslında sizin baskı rejiminiz, haksız güç kullanımı ve otoriter tutumunuz olmasaydı biz size tabi olmaz, suç ve günahlarınıza ortak olmazdık. Sûrenin 93. ayetinde "**yemin**" güç, kuvvet ve kudret anlamında kullanılmıştır.

Suçlananların bu çözülme sırasında kendilerini savunurken söyledikleri önemlidir: "Hayır!", derler. "Siz zaten inkâr, zulüm, haksızlık, sahtecilik, yalan ve sömürü gibi suç ve günah işlemeye yatkındınız, bunlara teşne idiniz. Belki biz sizi böyle davranmaya davet ettik ama siz de itirazsız kabul ettiniz, bize uydunuz, çünkü bu sizin de işinize geliyor, nefsinizin hoşuna gidiyordu. Sizi azdırdık, siz de buna hazırdınız, içinizde azgınlık potansiyel olarak duruyordu, biz açığa çıkardık, bunun mümkün yollarını gösterdik. Yoksa biz sizin üzerinize baskı kurmuş değiliz." (Bkz. 2/Bakara, 165-167; 28/Kasas, 63.) Bu bir yönüyle "Her nasıl iseniz, öyle yönetilirsiniz" hükmünü teyit eder. Sonuç itibariyle hâkim güçler de onlara tabi olanlar da her ne suç ve günah işlemişlerse, ortaktırlar; bittabi azapta da ortak olacaklardır. Suçlu günahkârların yani inkârcıların akıbeti budur.

Suçlu günahkârları bu trajik duruma sürükleyen amil kibirleri, çıkar ve dünyaya olan aşırı tutkularıydı. Onlara Allah'ın birliği yani tevhid inancı hatırlatıldığında büyüklenir, Allah'tan gelen hak ve hakikate tabi olmayı gururlarına yedirmez, süfli çıkarlarına ters görürlerdi (6/En'am, 93; 7/A'raf, 40 ve 48). Kimisi geçmişe, tarihe, atalara bağlılığından; kimisi çıkarlarına, ailesine, kabilesine, bölgesine, halkına, etnik grubuna, cemaatine, partisine, devletine aşırı tutkusundan; kimisi dünyevi hayata, nefisinin heva ve hevesine kapıldığından Allah'ın birliği fikrinin hayatını değiştirmesine yanaşmazdı.

Ayetin ilk muhatapları bu uyarıyla karşılaştıklarında, Hz. Peygamber'in cinlerle ilişkisi olan (cinlenmiş/mecnun) biri olduğunu öne sürüp karşı çıkıyorlardı (36/Yasin, 69). Bir cinlenmiş/aklı başından çıkmış biri için tapındıkları ilahlarından vaz mı geçeceklerdi? Bunu garipsiyorlardı. Oysa hakikat şu ki, Hz. Peygamber hakkı getirip onlara tebliğ etmiş, kendisinden önceki elçileri de doğrulamıştı. Yani esasında tarihin şafağından ikindi vaktine kadar gelen bütün peygamberler özünde her neyi tebliğ etmişler idiyse, son elçinin de tebliğ ettiği, insanları çağırdığı şey farklı değildir. Ancak onu yalanlamaları, ona eziyet etmeleri, insanları Allah'ın yolundan alıkoymaları ve başkalarına haksızlık yapmaları dolayısıyla inkârcılar acıklı bir azabı tadacaklardır; başlarına gelen de yapıp ettiklerinin karşılığı olmaktan başka veya daha fazlası değildir.

إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌ ﴿٤١﴾ فَوَاكِهُ
وَهُمْ مُكْرَمُونَ ﴿٤٢﴾ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٤٣﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٤٤﴾
يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ ﴿٤٥﴾ بَيْضَاءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ ﴿٤٦﴾ لَا فِيهَا
غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ ﴿٤٧﴾ وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌ ﴿٤٨﴾
كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ ﴿٤٩﴾ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٥٠﴾
قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ ﴿٥١﴾ يَقُولُ أَئِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ ﴿٥٢﴾
أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَدِينُونَ ﴿٥٣﴾ قَالَ هَلْ أَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ
﴿٥٤﴾ فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٥٥﴾ قَالَ تَاللَّهِ إِنْ كِدْتَ لَتُرْدِينِ
﴿٥٦﴾ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٥٧﴾ أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ
﴿٥٨﴾ إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٥٩﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ
الْعَظِيمُ ﴿٦٠﴾ لِمِثْلِ هَٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴿٦١﴾

40. Ancak muhlis olan kullar başka.

41. İşte onlar; onlar için bilinen bir rızık vardır.

42. Çeşitli-meyveler. Onlar ikram görenlerdir.

43. Nimetlerle donatılmış (naim) **cennetlerde.**

44. Birbirlerine karşı, tahtlar üzerinde (otururlar).

45. Kaynaktan (doldurulmuş) **kadehlerle çevrelerinde dolaşılır.**

46. Bembeyaz; içenlere lezzet (veren bir içki).

47. Onda ne bir gaile vardır, ne de kendilerinden geçip, akılları çelinir.

48. Ve yanlarında bakışlarını yalnızca eşlerine çevirmiş iri gözlü kadınlar vardır.

49. Sanki onlar, saklı bir yumurta gibi (çarpıcı ve pürüzsüz).

50. Böyleyken, kimi kimine yönelmiş olarak, birbirlerine soruyorlar:

51. Bir sözcü der ki: "Benim bir yakınım vardı."

52. "Derdi ki: Sen de gerçekten (dirilişi) **doğrulayanlardan mısın?"**

53. "Bizler öldüğümüz, toprak ve kemikler olduğumuzda mı, gerçekten biz mi (yeniden diriltilip sonra da) **sorguya çekilecekmişiz?"**

54. (Konuşan yanındakilere) **Der ki: "Sizler** (onun şimdi ne durumda olduğunu) **biliyor musunuz?"**

55. Derken, bakıverdi, onu 'çılgınca yanan ateşin' tam ortasında gördü.

56. Dedi ki: "Andolsun Allah'a, neredeyse beni de (şu bulunduğun yere) **düşürecektin."**

57. "Eğer Rabbimin nimeti olmasaydı, muhakkak ben de (azap yerine getirilip) **hazır bulundurulanlardan olacaktım.**

58. "Nasıl, biz ölecek olanlar değil miymişiz?"

59. "Yalnızca birinci ölümümüzden başka (öyle mi)**? Ve biz azaba uğratılacak olanlar değil miymişiz?"**

60. Şüphesiz bu, asıl büyük 'kurtuluş ve mutluluğun' ta kendisidir.

61. Böylece çalışanlar da bunun bir benzeri için çalışmalıdır.

İkinci hayat ahirette hayat tarzlarını sahih dine göre düzenleyip her tutum ve davranışlarını ihlasla yani riyasız, gösterişsiz Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak üzere sürdürüp tamamlayanlar hem inkârcılar için hazırlanan azaba uğratılmayacaklar hem cennetle ödüllendirileceklerdir. Onlar için bilinen bir rızık hazırlanmıştır. Kimine göre bu kesintisiz rızık yani zevk ve lezzetle sahip olacakları yiyecek ve içecekler, kimine göre cennet hayatının

kendisidir. Ancak her ikisi birbirinin alternatifi değildir, zira cennet varsa içinde nimetler de bulunmaktadır. Bunların burada zikredilen bir bölümü envai türlü meyvelerdir, onlara ikram edilmektedir (Bkz. 19/Meryem, 62 ve 52/Tur, 22). Dünyadaki gibi söz konusu nimetleri emek harcayarak, yorularak, bedel ödeyerek değil, hazır bulacaklardır. Bu böyledir, çünkü dünya hayatında yaşadıkları ihlaslı hayat ödedikleri bedeldir, bugün bunun karşılığını nimetlerle donatılmış cennetler olarak almaktadırlar. "Cennetler"in çoğul gelmesi, cennet hayatının tekdüze, tek boyutlu, tek biçimli olmadığını ima etmektedir.

Bu eşsiz ve mutlu hayatın enstantanelerinden biri, bunu hak etmiş olanların tahtlar üzerinde karşılıklı oturup sohbet etmeleridir. Onlara son derece lezzetli şaraplar/içecekler sunulur. Kaynaktan doldurulmuş, içlerinde sahte unsurlar yoktur. Kadehleri beyazdır. Araplar boş bardağa "kadeh", içinde şarap olana "ke's" derler. Bu demektir ki, sadece beyaz içecek değil, beyaz bardak içinde her türden şarap içeceklerdir. Ancak bu şarabın veya cennete özgü içeceğin dünya şarabından farkı var ne baş ağrısı yapar ne karın ağrısı. Kusturmaz, aklı baştan almaz, insanı rezil pozisyonlara düşürmez, abuk subuk konuşmasına, küfretmesine, kavga çıkarmasına, başkalarının namusuna dil uzatmasına veya zarar vermesine sebebiyet vermez (52/Tur, 23).

Sadece bu da değil. Yanlarında bütün dikkatlerini, etkili bakışlarını kendileri üzerinde toplamış kadınlar bulunmaktadır. Öylesine erkekleriyle ilgilidirler ki, bir an için dahi -göz kırpıp açıncaya kadar da olsa- iri gözlerini, sevgi, huzur ve iç aydınlatıcı bakışlarını onlardan ayırmazlar. Sadece onlara hasredilmişlerdir, deve yumurtasının tüy içinde özenle saklanması gibi, onlar da tenleri beyaz-sarımtırak renkte ve pürüzsüz; olağanüstü güzel, temiz ve ilgilidirler.

Söz sırasında birbirlerine anlatırlar. Biri şöyle der: "-Biri benim yakınımdı, ölümden sonra dirilişe inanmaz, bana da inanıp inanmadığımı sorardı." 51. ayette geçen "**karin**"in ahiretin varlığına inanmayan, kardeş, yakın dost veya arkadaş olabileceğini söyleyenler olduğu gibi, hep insanın yakınında durup içine kuşku tohumları ekmeye çalışan Şeytan olduğunu söyleyenler de olmuştur. Birinci mananın daha kuvvetli olduğu söylenebilir, zira diyalogun devamında söz konusu kişi, cehennemin ortasında azap çekerken gösterilmektedir. Durumu hayli trajiktir, ateştedir. Dünya sınavını kazanıp da cenneti hak etmiş kişi, Yüce Allah'a hamdeder. Allah'ın vahiyle bildirdiği hidayet yani Kur'an ve İslam olmasaydı kendisi de onun gibi olabilirdi. Allah ona nimetini ihsan etti, İslam'a yapıştı, Allah'ın hoşnutluğuna uygun bir ha-

yat yaşadı ve cehennem azabından kurtulmuş oldu. Bazı tefsirciler, burada sözü edilenlerin Kehf sûresinde (18/32-44) anlatılan "bahçe sahibi" inkârcı şahsa ve diyalog halinde olduğu mü'min kişiye atıf olduğunu söylemektedirler. (Ayrıca bkz. 41/Fussilet, 50)

Peygamberler her ne söylediyse hepsi gerçekleşmiştir. Ölümden sonra diriliş oldu, ebedi ahiret hayatı başladı. Birinci ölümden sonra artık ölüm kalmadı. İyiler ödüllerini cennet olarak hak ettiler, kötüler cehennem azabına müstahak oldular. (İki ölüm ve iki diriliş için bkz. 2/Bakara, 28 ve 40/Mü'min, 11. ayetin açıklaması.) İşte asıl büyük ve hakiki kurtuluş budur. Ve şu hakikat bütün açıklığıyla ortaya çıktı ki, dünyada uğruna çalışılacak, emek harcanacak bir gaye varsa, budur. Bu tasvir, bir kurgu değildir, mutlaka tahakkuk edecek bir gelecektir, olmuş bitmiş, yaşanmaktaymış gibi anlatılmaktadır. Öyle ise, bugün dünyada yaşayanlar, canları tende olanlar, güçleri kuvvetleri yerinde olanlar, henüz fırsatı ellerinden kaçırmayanlar bu gaye için çalışmalı, çaba göstermelidirler. (Yanlış arkadaş seçimi ve kötü çevre için bkz. 25/Furkan, 27-29; 37/Saffat, 52-59; 41/Fussilet, 25. ayetin açıklaması.)

أَذٰلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِّلظَّالِمِينَ ﴿٦٣﴾
إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُؤُوسُ الشَّيَاطِينِ
﴿٦٥﴾ فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٦٦﴾ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا
لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٦٧﴾ ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ ﴿٦٨﴾ إِنَّهُمْ أَلْفَوْا
آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ عَلَىٰ آثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴿٧٠﴾

62. Nasıl, böyle bir konaklanma mı daha hayırlı yoksa zakkum ağacı mı?

63. Doğrusu biz, onu kâfirler için bir fitne (bir imtihan konusu) **kıldık.**

64. Şüphesiz o, 'çılgınca yanan ateşin' dibinde bitip çıkar.

65. Onun tomurcukları, şeytanların başları gibidir.

66. Artık gerçekten, ondan yiyecekler böylelikle karınlarını ondan dolduracaklar.

67. Sonra kendileri için onun üzerinde kaynar su karıştırılmış bir içkileri de vardır.

68. Sonra onların dönecekleri yer, elbette (yine) **çılgınca yanan ateştir.**

69. Çünkü onlar, atalarını sapık kimseler olarak bulmuşlardı.

70. Kendileri de onları izleri üzerinde koşturup-duruyorlardı.

"Cennet" ve "cehennem"!.. İki ayrı tablo, iki ayrı dünya, iki ayrı hak edilmiş akıbet. Birinde sükûn, huzur, itminan, güzellik, mutluluk, kurtuluş ve sonsuz ihsan; diğerinde azap, işkence, sıkıntı, mutsuzluk ve eziyet. Hangisi daha iyi? Hangisi tercihe şayan konaklama veya ikram? Hiç kuşkusuz cennet! Kim cehennemi ister ki! Birkaç enstantanesi bile insanın içini burkmaya yeter.

Söz gelimi "zakkum ağacı". Acı, tiksindirici, kötü kokulu ve zehirleyici. Yemen taraflarında Tihame'de çöle yakın yerlerde yetişen bu ağaçtan herkes kaçar ve nefret eder. Bazı tefsirciler, dünyada bilinen zakkumdan kinaye, cehennemde sözü edilen zakkumun başka ağaç olduğunu söylemişlerdir. Öyle veya böyle, cehennem halkına bir beslenme nesnesi olarak sunulan zakkum ateşin içinde bitip çıkar, tüketildikçe yeniden biter. Tomurcukları şeytanların başına benzetilmiştir, bazıları bunun şeytan başlı yılan olduğunu söylemişlerdir. Şeytanlar çirkin yaratıklar olduklarından benzetme isabetlidir.

İnkârcılar bunun bir fitne aracı olduğunun farkında değildir. 63. ayet zakkum ağacının bir fitne olduğunu belirtir. Kimi tefsircilere göre burada ateş çukuru olan cehennemde niteliği ne olursa olsun, ağacın ne işi var diye alaylıca soran Ebu Cehil'in kastedildiğini söyler; kimi tefsircilere göre ise, inkârcıların dünyada yapıp ettikleri kötülüklerin cehennemde karşılaşacakları kötü sonuç (akıbet) olduğunu düşünür. Bu görüşte olanları Zariyat sûresindeki 14. ayet desteklemektedir: "Fitnenizi (azabı) tadın. İşte bu çabucak gelmesini istediğinizdir."

Zakkum ağacından beslendikten yani onu yemek zorunda bırakıldıktan sonra, üstüne içine kaynar su karıştırılmış içkiler içeceklerdir. Cennetteki ile buradaki içki tamamen zıttır, biri mutluluk, lezzet ve neşe verir, cehennem içeceği ise ıstırap ve eziyet. Her içtiklerinde bağırsaklarını paramparça edecektir (47/Muhammed, 15). Mukatil'e göre, kendilerine içirilecek özel içki, azap çektikleri yerin dışında bir yerdedir, onlara içirildikten sonra tekrar azap yerine döndürüleceklerdir. En doğrusunu Allah bilir.

Uğradıkları bu azabın sebebi, zulüm ve ahlaksızlıklarını, yanlışlıklarını, hatalı yollarını, kötü adet ve geleneklerini sorgulamadan atalarını körü körüne takip etmeleridir. Ataları yoldan çıkmış sapık ve sapkın kimselerdi ancak onlar ne onları sorguluyor, atalarının yapıp ettiklerine eleştirel bakıyor ne de toz konduruyorlardı. Atalarının yanlış yolda olduklarını bildikleri halde, onları takip ediyorlardı (43/Zuhruf, 22-23).

وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٧١﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُنْذِرِينَ ﴿٧٢﴾
فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٧٤﴾

وَلَقَدْ نَادٰينَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ ﴿٧٥﴾ وَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ ﴿٧٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرِينَ ﴿٧٨﴾ سَلَامٌ عَلٰى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ ﴿٧٩﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٠﴾ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨١﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَرِينَ ﴿٨٢﴾

71. **Andolsun, onlardan önce, evvelkilerin çoğu da sapmıştı.**
72. **Andolsun, biz onlara uyarıcılar göndermiştik.**
73. **Uyarılanların nasıl bir sona uğradıklarına bir bak.**
74. **Ancak muhlis olan kullar başka.**
75. **Andolsun, Nuh bize** (dua edip) **seslenmişti de, ne güzel icabet etmiştik.**
76. **Onu ve ailesini, o büyük üzüntüden kurtarmıştık.**
77. **Ve onun soyunu,** (dünyada) **onları da baki kıldık.**
78. **Sonra gelenler arasında ona** (hayırlı ve şerefli bir isim) **bıraktık.**
79. **Âlemler içinde selâm olsun Nuh'a.**
80. **Gerçekten biz, ihsanda bulunanları böyle ödüllendiririz.**
81. **Şüphesiz o, bizim mü'min olan kullarımızdandı.**
82. **Sonra diğerlerini suda boğduk.**

Vahyin ilk muhataplarından az bir bölümü inanmıştı, doğal olarak bu bazen moral bozukluğuna yol açıyordu. 71. ayet, başka yerlerde de vurgulandığı üzere, esasında "**iman edenlerin az olduğu**" gerçeğini hatırlatmaktadır. Bu sadece onların hemşehrilerine özgü değil, kendilerinden öncekiler için de söz konusudur. Mekkelilere bir uyarıcının gelmiş olması gibi, önceki nesillere, irili ufaklı toplumlara uyarıp korkutan elçiler gönderilmişti ama büyük bir bölümü inanmadı, inkâr ve isyankâr fiillerinin cezası olarak kötü bir akıbete uğratıldılar. Yeryüzünde bu yönde bir araştırma yapılacak olsa (şifahi anlatılar, tarihi olaylar, arkeolojik ve antropolojik buluntu ve bulgular, belge ve eserler) bunu teyit edecektir.

Belki tarihi araştırma ve bulgulardan anlamak güç ama başlarına büyük azapların geldiği toplumlardan ihlasla Allah'a bağlı olanlar bundan istisna edilmiş yani inananlar ve düzgün hayat yaşayanlar azaptan kurtulmuşlardır. Bunun somut örneği tebliği, hayatı, kavmiyle mücadelesi ve yaşadığı tufanla Nuh aleyhisselâmdır. Yüzyıllarca tebliğ yaptıktan sonra kavminden ümidini

kesince, bir ihtimal baskılarını daha çok hissetmeye başlayınca yüce Allah'a seslenip yardım talep etmişti. 75. ayette geçen "**nida**" seslenme anlamına gelebileceği gibi, Nuh, 26. ayetin açık ifadesine göre kavmi cezalandırmaya matuf beddua da olabilir: *"Rabbim, yeryüzünde inkârcılardan yeryüzünde dönüp dolaşan kimse bırakma!"* Yüce Allah, Nuh'un bu nidasına tam talep ettiği üzere icabet etmiş yani talebini yerine getirmişti.

Tufan büyük bir azaptı ama Nuh aleyhisselâm ve ailesi suda boğulma gamından, kaygı ve üzüntüsünden koruyup kurtarmıştı (Daha geniş bilgi için bkz. 7/A'raf, 59-64; 10/Yunus 71-74; 11/Hud, 25-49. ayetlerinin açıklaması).

Nuh aleyhisselâmın soyu konusunda en yaygın görüş, "**ikinci Âdem**" sıfatıyla anılan bu Ulu'l azm peygamberin üç oğlundan Sam, Ham ve Yasef'ten insanlığın ikinci defa türemiş olmasıdır. Bu görüşte olanlar tufanın yeryüzünün tamamını kapladığını düşünmektedirler. Sadece Nuh aleyhisselâmın yaşadığı bölgeyi içine alan bir azap olduğunu düşünenler ise, Nuh'la beraber başka toplumların da soyunun devam ettiğini öne sürmektedirler. En doğrusunu Allah bilir!

Şu veya bu, Nuh'un soyu tarihteki sürekliliğini korudu (baki kaldı) ve kıyamete kadar da hayır ve iyilikle anılacak. Ona "Selam olsun" bağışında bulunan yüce Allah'tır. İhsanda bulunanlar böyle ödüllendirilir. İhsan, kişinin Allah'ı görmese bile, O'nun kendisini gördüğünün bilincinde olarak yaşamasıdır; bu yüksek bilinç insanı güzellikler, iyilikler yapmaya sevkeder. Nuh mü'min kullardandı, isyan edenler ise suda boğulup tarihten silindiler.

وَاِنَّ مِنْ شِيعَتِهٖ لَاِبْرٰهِيمَ ﴿٨٣﴾ اِذْ جَآءَ رَبَّهٗ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٤﴾ اِذْ قَالَ
لِاَبِيهِ وَقَوْمِهٖ مَاذَا تَعْبُدُونَ ﴿٨٥﴾ اَئِفْكًا اٰلِهَةً دُونَ اللّٰهِ تُرِيدُونَ ﴿٨٦﴾
فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾ فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ ﴿٨٨﴾ فَقَالَ
اِنِّي سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾ فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾ فَرَاغَ اِلٰى اٰلِهَتِهِمْ فَقَالَ
اَلَا تَاْكُلُونَ ﴿٩١﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ ﴿٩٢﴾ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ
﴿٩٣﴾ فَاَقْبَلُوا اِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾ قَالَ اَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴿٩٥﴾ وَاللّٰهُ
خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا ابْنُوا لَهٗ بُنْيَانًا فَاَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ
﴿٩٧﴾ فَاَرَادُوا بِهٖ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْاَسْفَلِينَ ﴿٩٨﴾ وَقَالَ اِنِّي ذَاهِبٌ اِلٰى
رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴿٩٩﴾

83. **Doğrusu İbrahim de onun** (soyunun) **bir kolundandır/onun tarafında yer almıştır.**

84. **Hani o, Rabbine arınmış** (selim) **bir kalp ile gelmişti.**

85. **Hani babasına ve kavmine demişti ki: "Sizler neye tapıyorsunuz?"**

86. **"Birtakım uydurma yalanlar için mi Allah'tan başka ilâhlar istiyorsunuz?"**

87. **"Âlemlerin Rabbi hakkındaki zannınız nedir?"**

88. **Sonra yıldızlara bir göz attı.**

89. **"Ben, doğrusu hastayım" dedi.**

90. **Böylelikle arkalarını çevirip ondan kaçmaya başladılar.**

91. **Bunun üzerine onların ilâhlarına sokulup: "Yemek yemiyor musunuz?" dedi.**

92. **"Size ne oluyor ki konuşmuyorsunuz?"**

93. **Derken onların üstüne yürüyüp sağ eliyle bir darbe indirdi.**

94. **Çok geçmeden** (halkı) **birbirine girmiş durumda kendisine yönelip geldiler.**

95. **Dedi ki: "Yontmakta olduğunuz şeylere mi tapıyorsunuz?"**

96. **"Oysa sizi de, yapmakta olduklarınızı da Allah yaratmıştır."**

97. **Dediler ki: "Onun için** (yüksekçe) **bir bina inşa edin de onu çılgınca yanan ateşin içine atın."**

98. **Böylelikle ona bir tuzak hazırlamak istediler. Oysa biz onları alçaltılmışlar bulduk.**

99. (İbrahim) **Dedi ki: "Şüphesiz ben, Rabbime gidiciyim; O, beni hidayete erdirecektir."**

Nuh aleyhisselamı takip edenlerden biri de İbrahim aleyhisselâmdır. Her iki Ulu'l azm peygamber arasındaki zamanın ne kadar olduğu konusunda elimizde kesin bilgiler yok. Beyzavi, Hz. Nuh ile Hz. İbrahim arasında 2.640 sene olduğunu söylüyorsa da bunu destekleyici somut bilgi ve belgeler mevcut değildir. Hz. Hud ve Hz. Salih söz konusu iki peygamber arasındaki zamanda tebliğlerini yapmışlardır. Hz. İbrahim'in Hz. Nuh'a nispet edilmesi, peygamberlerin hiçbirinin "türedi (bid'at)" olmadıklarına, Nübüvvet zincirinde birbirini takip eden halkalar olarak görevlerini yaptıklarına işaret etmektedir.

"**Şiy'atihi**" lafzındaki zamir Hz. Nuh'a işaret eder. Yani Hz. İbrahim hem Hz. Nuh'un soyundan hem onun tarihte temsil ettiği davanın tarafında olduğunu ifade eder. Eğer tarih, Âdem aleyhisselâmdan bu yana Kabil ve Habil'in

iki mecrası içinde akmışsa, peygamberler hep tevhid, yüksek ahlak, adalet ve Allah'a itaati temsil edip şirk, inkâr, zulüm, ahlaksızlık ve sömürüye karşı mücadele etmişlerse, İbrahim aleyhisselâm bu tarihsel akışta Nuh aleyhisselâmın tarafında ve onun taraftarı (şiası) olarak yerini almış bulunmaktadır.

İbrahim, kalbinde Allah'a bağlılık ve inancın temizliğinden başka hiçbir şey olmayan seçkin bir insandı; bu temiz kalple Allah'a yönelmişti. "**Selim kalp**(-Kalb-i selim)", selim fıtrat ve selim akıl gibi, insanı tevhid inancına, hak ve hakikate, adalet ve ahlaki hayat yaşamaya sevkeden rehberlerdir. Tek başına kalp, fıtrat ve akıl yetmez; bunların "selim/temiz" yani sağlam, sıhhatli ve bozulmamış, şirk, inkâr, nihilizm, materyalizm gibi manevi kirlerin ve nefsin tutkularının, bencil duyguların etkisi altına girmemiş; yanlış, temelsiz ideoloji, önyargılar, felsefi sistemler ve hayat biçimlerince bulandırılmamış olması gerekir.

"Hani babasına ve kavmine demişti ki: "Sizler neye tapıyorsunuz? Birtakım uydurma yalanlar için mi Allah'tan başka ilâhlar istiyorsunuz?" Anlaşılan başından beri İbrahim ile ailesi ve yakın akrabası arasında bir tartışma söz konusudur. O, hem kavmini hem yakınlarını yanlış yolda görüyor, yaptıklarını saçma ve haksızca buluyordur. Bazı tefsircilere göre burada "**babası**" olarak geçen şahsın yani Azer'in öz babası değil, "amcası" olması büsbütün ihtimal dışı değildir. O zamanlarda amcaya "**Eb**" diye de hitap ediliyordu. İbrahim, onların zihinlerini harekete geçirici mahiyette "**Neye tapıyorsunuz?**" diye soruyor. Belli ki bu sorunun arkasından bir tartışma gelecektir.

İbrahim, kavminin tapındığı tanrılara bir tanımlama getiriyor: Uydurma, yalan, tasarlanmış, kurgulanmış, hakikat değeri olmayan varlıklar: "**İfk.**" **Kurtubi**, bu kelimenin sabitesi olmayan, oynak, değişebilir, çalkalanıp duran şey olduğunu söyler. İbrahim'in kavmi ve yakın akrabaları sabitesi olmayan, her durumda yeni yönelimlere giren, hangi ahlaki güzergâhta yol alacakları belli olmayan; bugün doğru dediklerini yarın kolayca yanlışlayabilen; kısaca kendi heva ve heveslerine, işlerine geldiğine göre tutum ve davranış belirleyen; bu arada tiran bir yönetimi yüceltip ezilenlerin feryatlarına kulaklarını tıkayan insanlardır. Bu, onların ahlaki, toplumsal, politik ve iktisadi sistemlerini "yalan" hem de "en kötü yalan" üzerine kurduklarını ima etmektedir. Tanrı tasavvurları ile toplumsal ve ahlaki düzenleri arasında yakın bir ilişki var. "**Allah'tan başka tanrılar**"a tapınmanın amacı, söz konusu yalanı kurumsallaştırıp sürdürmektir. Söylem (ideoloji) puta bağlılığı öngörüyor, kitlelerin bağlılığı sağlandıkça sistem yaşama şansını kazanıyor. Put(lar) çerçevesinde geliştirilen ideoloji yalana dayanmaktadır. Yalan kurumsallaşmış, bireysel ve toplumsal tabiatın parçası haline gelmiştir.

İnançlarını sarsıntıya uğratmak amacıyla İbrahim aleyhisselâm soruyor: **"Âlemlerin Rabbi hakkındaki zannınız nedir?"** Soru önemlidir: "Siz bütün varlık âleminin yaratıcısı, maliki ve yöneticisi olan Allah'ı ne sanıyorsunuz? Allah'ı bu taştan, tahtadan yapma putlarınıza mı indirgediniz? Böyle bir şey olabilir mi? Bu düşünce zihinsel ve ruhsal bakımdan bir zaaf içinde olunduğunuzu gösterir sadece. Hem bu yaptıklarınızın -dünyada ve ahirette- size feci bir karşılığı olmayacağını mı düşünüyorsunuz?

"Sonra yıldızlara bir göz attı. "Ben, doğrusu hastayım" dedi. Başından beri olduğu gibi, bu aşamada da tartışmanın sürüp gittiği anlaşılıyor. Ancak gerçek şu ki, İbrahim sözlü olarak ne derse desin, ona inanmıyorlar. Kavmiyle diyalog ve iletişim kanallarının tıkandığını, konuşma veya tartışmanın artık fayda sağlamadığına kanaat getiren İbrahim, farklı bir yol izlemeye karar verir. Bütün mesele zihinler ve ruhlar üzerinde kurulu bulunan blokajların kaldırılmasıdır, söz konusu blokajlar putlarla temsil edilmektedir. Put, hiçbir gerçeklik temeli olmayan kutsallığını, dokunulmazlığını korudukça zihinler ve ruhlar özgürleşmeyecektir.

Planını uygulamaya karar verir. Şehir halkının muhtemelen hem tapınmak hem eğlenmek amacıyla mesireye (veya yılın belli günlerinde şehir dışında bir yerde düzenlenen festivale, Nevruz türü mevsimsel etkinliklere ancak en makul olanı resmi bayram törenlerine) katıldığı bir günü kollar.

O gün gelince, şehirde kalmak üzere bir mazeret-çare geliştirir (Şevkani). Yıldızlara bakar -ki bu kavmi açısından güvenilir bir bilgi edinme yöntemidir- ve "keyifsiz olduğunu, onlarla birlikte şehirden/evden ayrılacak olursa daha da ağırlaşacağını" söyler. İbrahim'in **"yıldızlara bakması"**, mazeretini iletirken, belki de başını göğe kaldırıp bakması cinsinden herkesin konuştuğunda veya küçük bir tereddüt geçirdiğinde yaptığı davranışın cinsinden bir şeydir.

İbrahim'in söyledikleri karşısında kavmi onu festivale veya mesireye götürmekten vazgeçiyor. Gidişlerinin "**İdbar** (neredeyse arkalarına bakmadan sıvışmak)" ile ifade edilmesi, muhataplarının, hastalığının bulaşıcı olmasından korktukları fikrini ima etmektedir. Anlaşılan bir miktar ısrar etmişlerdir, çünkü törenlere -modern manasıyla resmi/ulusal bayram kutlamalarına- katılmamak sistemin dışına çıkmayı göze almakla, pasif-sivil protesto etmekle aynı şeydir, buysa kişiyi muhalif konumuna iter, bunun da politik yönden bir cezası vardır. İbrahim'in herhangi bir korkusu yoktur, fakat niyeti başkadır. Bu yüzden anlaşılır, geçerli bir mazeret (hastalık) öne sürünce ısrarlarından vazgeçmişlerdir.

Başka bir ihtimal, festivalin veya kutlamaların başlama saatine geç kalmışlarsa, bir an önce gitmek için böyle davranmış olabilirler.

Tapınak boş kalınca İbrahim'e planını uygulama fırsatı doğmuş oldu. Fakat önce sanki **ilme'l-yakîn** olan bir bilgiyi, **hakka'l-yakîn** seviyesine çıkartmak istercesine, İbrahim putlara yanaşıp "**-Yemek yemiyor musunuz?**" diye soruyor. Müfessirler, bu soruda alay/istihza olduğunu söylüyorlar. Bu doğru olmakla beraber, putların istintaka tabi tutulması da ihtimal dışı değildir; burada müthiş bir ironi söz konusudur. Halkın duygu ve düşünce dünyasının merkezinde oturan, kendilerine kutsallıklar, olağanüstü güçler atfedilen taş yığınları, önlerine konan yemeğe dokunmaktan, kokusunu almaktan bile acizdirler.

Anlatıma göre, halk daha bereketli olsun diye bazı yiyecekleri veya yemekleri birer takdime olsun diye putlara sunarlardı, demek ki o sırada da yemek vardı. Tabii ki, cansız birer taş ve tahta olan putların/heykellerin konuşması mümkün değildir. İbrahim, bir bakıma kendi kavminin akılsızlığını hatırlatırcasına "**Niye konuşmuyorsunuz?**" Zihnen ve ruhen zayıf insanlar (manevi kişilikleri müstaz'af olanlar) size neler atfediyorlar, sizde ne güçler ve melekeler vehmediyorlar. Cevap versenize!.." der.

Ve sağ elini kaldırıp asasıyla darbeleri indirmeye başlar. "**Sağ el**" iki sebeple kullanılmış olabilir: İlki, gücü ve kuvveti temsil eder. Buna göre, İbrahim kuvvetli darbeler indirerek putları devirmiştir. İkincisi, her hayırlı işe sağ elle başlamak Nebevi sünnettir.

Halk mesireden veya festivalden dönüp de tapınaktaki manzarayla karşılaşınca büyük bir telaş, panik ve heyecanla İbrahim'e koşar. Bağrış çağrış içinde ve adeta üzerine yürüyerek: "Tanrılarımızı neden kırıp darmadağın ettin?" diye sorarlar.

"Dedi ki: -Yontmakta olduğunuz şeylere mi tapıyorsunuz? Oysa sizi de, yapmakta olduklarınızı da Allah yaratmıştır." Aralarında eski her iki tarafın da aşina olduğu bir tartışma başlar. İbrahim onlara kendi elleriyle yonttukları putların hiçbir şey olmadığını anlatmaya çalışır, onlar ise diretir. Bu sahiden eski bir tartışmadır ama argümanlar son derece önemlidir, bugüne de ışık tutmaktadır. Öyle ki:

İnsan hayatında putun bir anlamı var. Kişi eğer üst değerlere, aşkın ve mutlak bir irade ile arasına mesafe koyup kendine özerk bir alan açmak istiyorsa putu bir araç olarak kullanır. Put tamamıyla bir algı inşaıdır. Kendisinde aşkın bir kudret veya kutsal bir anlam olduğuna ilişkin zihin ikna edilir. İnşa edilen kült üzerinden putperestler sosyo-ekonomik ve politik konumlarını tahkim ederler. Putun sahici bir anlamı veya gücü varmış gibi algılatılması ve onunla bu düzeyde bağ kurmaları, oluşturulan algı sayesinde, üst değerleri devre dışı bırakırlar. Toplum buna ikna edildiğinde, puta yakın olanlar hâkim bir zümre

olarak iktidar sahibi olurlar. Peygamberlerin ilk görevi, oluşturulan söz konusu algının herhangi bir hakikate dayanmadığını ortaya koymaktır. Bu yüzden İbrahim aleyhisselâm putları kırmak suretiyle kavminin zihni üzerindeki blokajı yıkmış oluyor, akli faaliyeti, muhasebe ve muhakeme yetisini çalışır, iş görür hale getiriyordu. Put kırıcılık, blokaj altına alınmış aklın özgürleşmesidir.

Bu tartışmada Hz. İbrahim'in "**yaratma** (halk)" kavramına yüklediği iki anlam önemlidir. İlkinde kavmine, Allah'ın kendilerini yarattığını, dolayısıyla tapılmaya layık tek Varlık Allah olduğunu söyler. İkincisinde putların taş, tahta veya maden cinsinden malzemesini yaratanın yine Allah olduğunu hatırlatır. Şanı Yüce Allah insana bilgi, yeti, kudret vermiş, put ve heykel yapacak malzeme/hammadde halk etmiştir; o da put imal etmektedir. Allah'ın yarattığı maddeden putlar yapıp Allah'a ortak koşmak büyük bir akılsızlıktır. Bir başka açıdan şöyle de denebilir: "Allah sizi yarattığı gibi, sizin eylemde bulunma güç ve kudretinizi de yaratan O'dur". Böyle yapmakla size bağışlanan bir yetenek ve melekeyi –fiil, eylem, iş yapma kudreti, yapabilirlik fonksiyonu– Allah'a karşı bir istikamette kullanıyorsunuz. Şirk'in en büyük suç ve günah oluşunun mantığı da bu değil mi? Allah'ın yaratmasını Allah'a karşı amaçlarda kullanma teşebbüsü.

Bu son derece makul argümanlar karşısında onların yapabildiği tek şey, kaba kuvvete başvurmak, İbrahim'i ebediyen susturmak üzere ateşe atmakla cezalandırmak oldu. "**Çılgınca ateş",** fazlasıyla tutuşturulmuş ateş demektir. Muhtemelen günlerce odun, çalı çırpı toplandı ve İbrahim böyle bir ateşin içine atıldı. Ama Allah, İbrahim'i kurtardı, ateş yakma fonksiyonunu yerine getirmedi, İbrahim için esenlik oldu (Bkz. 21/Enbiya, 69; 29/Ankebut, 24).

99. ayette İbrahim'in şöyle dediği aktarılır*:* **"Şüphesiz ben, Rabbime gidiciyim; O, beni hidayete erdirecektir."** Buradan anlaşılıyor ki, İbrahim ile kavmi birbirlerinden ümitlerini kesmiş bulunmaktadırlar. Ne İbrahim onları ikna edebilmekte ne onlar İbrahim'i kendi putları önünde eğilmeye ve dolayısıyla putların temsil ettiği sosyo-politik düzene muhalefetine son vermeye zorlayabilmektedirler. Bu durumda İbrahim, Rabbinin ona göstereceği yola çıkacak, müşrik ve müfsit kavmini terk edecektir.

Ateşin onu yakmadığı olay büyük bir mucizedir ancak mucizelerin de ikna edici fonksiyonları mutlak değil, bir yere kadardır. Bazen apaçık ayetlere, harikulade (doğaüstü) olaylara rağmen insanlar inanmaz veya o an için şaşkınlığa, tereddüde düşer, sonra yine eski haline döner. Hz. Musa, her biri diğerinden çok daha büyük ve etkileyici mucizeler gösterdi ama yine de Firavun ve adamlarının inanıp yaptıklarından vazgeçmesi mümkün olmadı.

Bu, nefse ait gücün, aklın ve mantığın gereklerinden, hatta gözlemlenebi-

len ve tecrübe edilen gerçeklerden çok daha etkili ve belirleyici olduğunu gösteren istisnai bir durumdur. Bir insanın ateşe düşmesine rağmen yanmaması ilzam edici olmalı, hele olayı müşahede edenlerin artık söyleyecek sözleri kalmamalı ama anlaşılan yine İbrahim'in kavmi eski inançlarını ve eski yaşama biçimlerini devam ettirmişlerdir.

Bu durumda İbrahim, hicret etmeye karar verir. Sadece iki yoldaşı vardır; eşi Sara (Sariye) ve yeğeni Lut. İbrahim, Filistin bölgesine doğru Allah'a hicret etmek üzere yola koyulur; güzergâhı üzerinde Harran vardır. Rabbinden umutludur, ona yeni imkânlar açacak, yeni yollar gösterecektir. Ankebut sûresinde (29/26) "Ben Rabbime gidiciyim" ayetinde hicret edecek olacak olan Lut görünmektedir. Tefsirciler, bunun İbrahim'e atıf olduğunu düşünmektedirler. Bu mümkün olduğu gibi, "Allah'a hicret etmeye" karar verenin Lut olması da muhtemeldir, zira İbrahim aleyhisselâmla birlikte o da fesat toprağı olan yurdundan ayrılma kararını vermektedir.

رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠٠﴾ فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَمَّا بَلَغَ
مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ
يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿١٠٢﴾ فَلَمَّا
أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ﴿١٠٣﴾ وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ ﴿١٠٤﴾ قَدْ صَدَّقْتَ
الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ ﴿١٠٦﴾
وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٠٨﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ
إِبْرَاهِيمَ ﴿١٠٩﴾ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٠﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ
﴿١١١﴾ وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٢﴾ وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ
إِسْحَاقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ ﴿١١٣﴾

100. "Rabbim, bana salihlerden(olan bir çocuk) **armağan et."**

101. Biz de onu halim bir çocukla müjdeledik.

102. Böylece (çocuk) **yanında koşabilecek çağa erişince** (İbrahim ona:) **"Oğlum" dedi. "Gerçekten ben seni rüyamda boğazlıyorken gördüm. Bir bak, sen ne düşünüyorsun."** (Oğlu İsmail) **Dedi ki: "Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah, beni sabredenlerden bulacaksın."**

103. Sonunda ikisi de (Allah'ın emrine ve takdirine) **teslim olup** (babası, İsmail'i kurban etmek için) **onu alnı üzerine yatırdı.**

104. Biz ona: "Ey İbrahim" diye seslendik.

105. "Gerçekten sen, rüyayı doğruladın. Şüphesiz biz, ihsanda bulunanları böyle ödüllendiririz."

106. Doğrusu bu, apaçık bir sınavdı.

107. Ve ona büyük bir kurbanı fidye olarak verdik.

108. Sonra gelenler arasında ona (hayırlı ve şerefli bir isim) **bıraktık.**

109. İbrahim'e selâm olsun.

110. Biz, ihsanda bulunanları böyle ödüllendiririz.

111. Şüphesiz o, bizim mü'min olan kullarımızdandır.

112. Biz ona, salihlerden bir peygamber olarak İshak'ı da müjdeledik.

113. Ona ve İshak'a bereketler verdik. İkisinin soyundan, ihsanda bulunan (muhsin olan) **da var, açıkça kendi nefsine zulmeden de.**

"Rabbim, bana salihlerden(olan bir çocuk) **armağan et."** Hz. İbrahim'in çocuğu olmuyor. Üç kişi kendi başlarına yolculuk yaparlar ve nihayet Kenan ilinde yerleşirler. İbrahim, soyunun ve soyu üzerinden davasının, tebliğinin devam etmesini istiyor, bunun için Allah'a kendisine, Tevhid dinini layıkıyla ve hakkıyla üstlenip devam ettirecek bir çocuk armağan etmesini diliyor.

Allah, duasını kabul eder ve ona "**halim bir çocuk**" armağan eder. Adını "**İsmail**" koyar. Çünkü Allah onun duasını işitmiş (İsmail'in kelime anlamı: "Allah duasını işitti/esma'a el ilah" demektir) ve ona "**salih-halim**" bir evlat nasip etmiştir. "**Salih**" olmasını kendisi dilemişti, "**hilm**" vasfını Allah veriyor. "**Halim**"dir yani yumuşak huylu, munis, anlayışlı, anında öfkelenip kızmayan, maruz kaldığı olumsuz bir davranış karşısında hemen ceza vermeye kalkışmayan, sabır ve kararlılık timsali bir kişilik profili.

Ahd-i Atik'e göre, Hz. İsmail doğduğunda Hz. İbrahim 86 yaşında idi (Tekvin, 16:16.) İkinci oğlu İshak doğduğunda ise 100 yaşına varmıştı (Tekvin, 21:5.) Demek ki, baba bir anne ayrı iki kardeş (İsmail ve İshak) arasında 14 yaş var. İsmail 14'ne girdiğinde Hz. İbrahim, hikmetli rüyasını görür ve bunu oğluna açar. Bu demektir ki, kurban edilmek istenen çocuğun İshak olması mümkün değildir. Bu önemli konuya 112. ayetin tefsirine gelince inşallah dönme fırsatımız olacak.

"Böylece (çocuk) **onun yanında koşabilecek çağa erişince** (İbrahim ona)**: "Oğlum" dedi. "Gerçekten ben seni rüyamda kesiyorken gördüm.**

Bir bak, sen ne düşünüyorsun." (Oğlu) **Dedi ki: "Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah, beni sabredenlerden bulacaksın."** 14 yaş çocuğun gençliğe adım attığı çağdır. 0-1 yaş "bebeklik", 1-14 "çocukluk", 14-24 "gençlik" çağıdır. Demek ki İsmail, çocukluktan gençliğe adım atmıştır. İşte tam bu sırada Hz. İbrahim, gördüğü rüyayı oğluna açar. İbrahim, rüyasında "İsmail'i "kestiğini" değil, "**kesiyorken**" görmektedir.

Oğluna durumu bildirir. Oğlu ona "emrolunduğun şeyi yap" der. Müfessirler, bunun işle ilgili bir "danışma (istişare)" olmadığına değinirler. Amaç, duasında istediği evladın "Salih vasfı"nın ayan beyan ortaya çıkması, çocuğun İlahi emre gönüllü olarak katılmasının sağlanmasıdır. İbrahim'in duası kabul olunmuştur, İsmail, "salih bir evlat" olarak babasına Allah'ın emrine itaat etmesini söyler. İsmail'in babasına görevi yerine getirmesini söylemesi onun "salih" vasfını ortaya koymaktadır. Demek ki, İbrahim'in duası kabul olunmuş, Yüce Allah ona Salih bir evlat armağan etmiştir. İsmail sadece onun nesep/soy yönünden değil, sebep/ahlaki bakımdan da soyundan yani sünnetini takip eden evladıdır.

Burada üzerinde durulması gereken bazı noktalar var: İbrahim, Ulu'l-azm peygamberlerdendir. Diğer peygamberler gibi onun rüyaları kendisine Allah'tan ulaşan bilgi ve haber kanallarıdır yani vahiydir. Peygamberlerin rüyaları sıradan insanların rüyalarından farklıdır. Bu rüyalar vahiy kanallarından biri olduğu için Hz. İbrahim'e bir sorumluluk yüklemiştir.

Hz. İbrahim, bazılarının iddia ettiği gibi, rüyayı tabir etmesi gerekirken zahiri şekliyle kabul etmiş değildir. Mesajı net ve doğru almıştır; çünkü bu olayda tabiri gerektirecek bir husus yoktur. İbn-i Abbas, "Peygamberlerin rüyası vahiydir" der ki, doğrudur. Peygamberler uyanıkken de uyurken de vahiy alırlar; çünkü onların kalpleri uyumaz. Hatta muttaki insanların gördüğü rüyalar (Rü'yay-ı sadıka) dahi peygamberliğin kırk altıda biri sayılmıştır. Elmalılı'nın kaydına göre Hz. İbrahim, bu rüyayı Zilhicce ayının sekiz, dokuz ve onuncu günlerinde (Tevriye, Arefe ve Nahr günleri) üç gece üst üste gördü. Hz. İbrahim, yerine getirilmesi gereken vacip bir emir aldığını anladı. Nitekim tabire açık bir rüyadan hareketle Hz. İbrahim "yanlış" bir şey yapacak olsaydı, Allah onu yeni bir vahiyle uyarır, yanlışından vazgeçirirdi. Hz. İbrahim'in kalkıştı iş sıradan, tolere edilebilir bir yanılgı (Zelle) değildi, oğlunu öldürmeye kalkışıyordu. Dolayısıyla Hz. Yusuf'un tabirini yaptığı rüyalarla aynı kategoride ele alınamaz.

Baba ve oğul, Allah'ın emrine ve takdirine boyun eğdiler. Ne İbrahim "Oğlumu nasıl keserim" diye emri uygulamaktan vazgeçti ne oğlu "Baba ne yapıyorsun?" diye herhangi bir tepki gösterdi. İnsan olmaları hasebiyle derin bir iç

çatışma yaşadıklarını düşünebiliriz; bu onların takvasına ve Allah'a olan sarsılmaz bağlılıklarına halel düşürmez. Belki de bu ağır sınavın amacı da bu derin iç çatışmanın yaşanması ve fakat aşılmasıydı. İkisi de "**başar**"dı; bundan sonra iş emri uygulamaya kalmıştı. Hz. İbrahim, oğlunu "**yüzükoyun/ alnı üzeri**"ne yatırdı, bıçağı çekti. Bıçağı boynuna vurup vurmadığını bilmiyoruz ama her hâlükârda bıçak elindeydi. Boynuna çekti veya çekmedi, buraya kadar işleyen süreç yeterliydi: Sınav başarılmıştı. İkisi İlahi emre boyun eğmişti, baba biricik oğlunu yere yatırmış, her ihtimale karşı iç dünyasında herhangi bir tepki doğmaması için yüzünü görmemek istemiş, onu alnı üzerine yatırmıştı. İşte tam o sırada: "**Biz ona: "Ey İbrahim" diye seslendik. "Gerçekten sen, rüyayı doğruladın. Şüphesiz biz, ihsanda bulunanları böyle ödüllendiririz."**

Allah ona sınavı başardığını söylüyor. İbrahim'in ve İsmail'in, baba-oğul iki seçkin insanın sevincini kimse tahmin ve tarif edemez. Hem ilahi hem dünyevi iki sevinci bir arada yaşadılar. İşte bayram şöleni bu olay üzerine başlar. Bir yandan her ikisi Allah'a karşı sözlerini yerine getirdiler, emrine kayıtsız şartsız itaat ettiklerini ortaya koydular; diğer yandan birbirlerine kavuştular.

Böylelikle Allah, İbrahim'e "**rüyasını doğruladığı**"nı yani gördüğü şeyin Rü'yay-ı sadıka olduğunu haber verdi. Bu da, tabire açık olmayan bir rüya olduğunu göstermektedir. Bunun yanında Allah, İbrahim ve oğlunu "**İhsan'da bulunanlar** (Muhsinin)" olarak isimlendirdi. Yani her ikisi de "Allah'ı görmedikleri halde, O'nu görüyormuş gibi hareket etmişler", çünkü O'nun kendilerini gördüğünü yakinen bilmektedirler. Öyleyse ödüle hak kazanmışlardır. (Kurban için bkz. 22/Hac, 36-38 ve 108/Kevser, 1-3 ayetlerin açıklaması)

"Doğrusu bu, apaçık bir sınavdı." Evet, bu bir sınavdı. Hiçbir baba oğlunu kesmeyi göze alamaz. İnsan kimsenin kendisinden iyi olmasını istemez ama çocuğunun kendisinden iyi olmasına çalışır. Ve hiçbir çocuk babası tarafından, babası eliyle kurban edilmek istemez. Ama bu seçkin iki insan bu çetin sınavı başardılar.

Pekiyi, sınav neydi? Niçin böyle bir şeye gerek görülmüştü? Allah, neden İbrahim'i böylesine ağır bir sınava tabi tuttu? Allah neden İbrahim'i sınadı? Bu olay Tevfik Fikret'in "kurban isteyen göklerin" anlaşılmaz kaprisi" dediği şey mi?

"Din şehid ister, asman kurban
Her zaman, her tarafta kan kan kan."

Ya da Andrew Fınkel'in "Tanrı'nın insana blöfü" müydü? "(Kurban olayından) çıkaracağımız ders, topyekûn itaat isteyen, hikmetinden sual olunmaz bir yaradan değildi. Daha ziyade blöfünü görüp görmemeye kendilerinin karar verebilmesi için yaratılanlara meydan okuyan bir Tanrı'ydı" Kuşkusuz bu da değil.

İbrahim, Allah'ın dostuydu (Halilullah sıfatını almıştı). Onun kalbinde Allah'tan başka hiç kimsenin veya hiçbir şeyin sevgisi yoktu. Allah'a olan güveni, tevekkülü/itimadı sonsuzdu. Ateşe atılırken bir an olsun dahi pişman olmamış, korku belirtisi göstermemişti. Rabbi onu kurtaracak veya hakkında hayırlı olan neyse onu nasip edecekti. Sonraları Kenan iline hicret ederken Rabbinden bir çocuk istedi. O da ona İsmail'i armağan etti. İsmail, içten yaptığının duasının karşılığıydı. 13 sene boyunca belki onu çok az gördü, bu da ona olan sevgisinin şiddetini arttırıyordu, annesi Hacer'le onu çölün ortasında bırakmıştı; bu onun ilk sınavıydı, içinde fırtınalar kopmuştu. Genç bir kadını küçük bir çocukla ıssız bir çöle terk etmek nasıl bir şeydi acaba? Kim bunu göze alabilir veya kendine yedirebilirdi? Genç eşi arkasından umutsuzca "Nereye bizi bırakıp gidiyorsun İbrahim?" diye yalvardığında ayağının altından yer çekiliyordu sanki. "Bunu Rabbin mi emretti?" İbrahim büyük bir güven, sarsılmaz bir imanla "Evet" demişti, genç kadın "O halde git, O dilemişse bizi zayi etmez" demişti ki, bu tepki Hacer'in de sınavı kazandığının kanıtıydı. Ama bırakıp gitmek kolay mıydı? Ta bu olay dolayısıyla biraz da belki oğluna karşı mahcubiyet içindeydi. Onu görmeye geldiği sınırlı zamanlarda onunla neşeleniyor, mutlu oluyordu. Belki her hareketi, her gülüşü, her koşup kucağına gelişi, ilk konuşması, çağıldayarak sesler çıkarması içine tarifsiz sevinçler doğuruyordu. İsmail hayattı, dünyanın neşesi, zevki, mutluluğuydu. Belki de İbrahim'in ruhunda İsmail dünya sevgisine, dünya hayatının sevgisine (Hubbu hayat ed Dünya) dönüştü.

Hz. İbrahim hiçbir zaman Allah'ı unutmadı, oğlu İsmail'i sever veya onunla eğlenirken herhangi bir ibadetini ihmal etmedi. Şanına yakışır tanımlamayla "İbrahim tek başına bir ümmetti", Ulu'l-azm peygamberlerden biriydi, Öğle Vakti'nin tebliğcisiydi. Tarih fecirle başlamıştı, Sabah Vakti'nin peygamberi Âdem'di, insanlar bin sene beşeriyetin masumiyetini bozmadan yani Tevhid inancı üzerine yaşadılar. Sonra büyük bir günah işlediler ve yeryüzünü kirlettiler. O ilk küresel günahın karşılığı küresel ceza oldu. Ancak tufanla yeryüzü temizlendi. İkinci Âdem olan Nuh aleyhisselâm ile başka bir deyişle Kuşluk Vakti'yle tarih yeniden başladı. İbrahim, Hz. Nuh'u takip ederek, kendini ona nispet ederek yola çıktı. O da Öğle Vakti'nin peygamberiydi ve bütün yapacakları insan soyunu İkindi Vakti'ne (Asr'a) ve onun peygamberine, Hatemü'n-Nebiyyin'e (Nebiyyü'l-asr) hazırlamaktı. Böylelikle Gurub'a doğru yol alınacak ve Tarihin Gündönüm'ü tamamlanmış, beşeriyetin tarihi "Allah'a dönüşle (Rucû' ilallah)" tamamlanmış olacaktı. Kısaca Âdem ve Nuh gibi o da insanlığın temsilcilerinden biriydi.

Âdem şeytana kanıp yasak meyveden yemişti, yasak bir zamanda ve yasak

bir yerde Havva ile birlikte olmuş veya melekler gibi günahsız olmak, ebediyete ve sınırsız mülk ve saltanata sahip olup hükmetmek istemişti. Yeryüzüne indirildi. Âdem "**yeryüzünün halifesi**"ydi (fi'l-arzi halife) (2/Bakara, 30), insan Allah'a melekût âleminde değil, yeryüzünde halifelik yapacaktı ama yeryüzünün cazibesi onu asli amacından koparmaya devam ediyordu. İlahi tabiatı ile dünyevi tabiatı çekişiyordu. Bu iki tabiat bazen iki olumlu, bazen iki olumsuz, bazen bir olumlu-bir olumsuz kuvvetlere ayrılıp onu çatışmaya itiyordu. Malmülk, servet; şehvet, güç ve iktidar, makam, hükmetme/emretme mertebesi ve statü, çocuk ve taraftarlar. Bunların hepsi insanın asıl amacı olan Allah'a bağlılığını gölgeleyen, insanı Allah'ı zikretmekten, kalbini tümüyle O'na vermekten alıkoyan faktörler olabiliyordu.

Bu olayda İbrahim ikinci defa "El İnsan", İsmail "Ed-Dünya" rolünü oynuyordu. İbrahim âdemdi, İsmail dünyaydı. İbrahim tertemiz bir peygamberdi ama insanlığı temsil ediyorsa, onun da dünyaya ilişkin bir zaafı olmalıydı. Bu onun oğluna olan düşkünlüğüydü. Oğlu, en sevdiği varlık, bakınca gözleri aydınlanır, içi sevinçle dolardı.

Ama yeryüzünün halifesinden beklenen her şeyini Allah'a adaması değil miydi? Her şeyini, bütün sevdiklerini yani gerekirse evladını bile!.. En sevdiğini feda edemeyen dünyaya yenilirdi. Haksızlıkları, eşitsizlikleri, yozlaşma, sömürü ve hukuk ihlallerini hangi gerekçeyle yapar ki insan? Kendisi, ailesi, çoluk çocuğu için değil mi? Acaba Karl Marx ve Engels, aileyi bencilliğin sembolü olarak gördüklerinde haksız mıydı? Kur'an da yakınların, eşlerin, çocukların birer "fitne" olduğunu söylemiyor muydu? Haksız kazanç ve suistimale sebep olduklarında "Mal ve çocuk insanın fitnesi" olur (8/Enfal, 28.) Kişi kendini kollamak durumundadır, öyle bir Gün (Yevmu'd-Din) gelir ki "Ne yakın akraba ne çocuklar ona herhangi bir fayda sağlar" (60/Mümtehine, 3). "Mal ve çocukları kendisini Allah'ı zikretmekten alıkoyan, kalbi tutkuya kapılan (kişi) ziyana uğrar" (63/Münafikun, 9).

Mü'min, yalnızca Allah'a tevekkül edecek, O'nu kalbinde taşıyacaktır. Böyle olmadığı takdirde, başkalarının değil, bizzat mü'minlerin "eşleri ve çocuklarının bir bölümü ona düşman kesilir, onlardan sakınmak lazım." (64/Teğabun, 14.)

Bu bir insanlık durumudur. İbrahim, bu insanlık durumunu insanlık adına yaşamış, içinden geçmiştir. Salih olduğu halde, Allah ona oğlu İsmail'i bir sınav aracı (fitne) kıldı. Fitne, altının içinden süzüldüğü ateş potası. İsmail'i bıçağın altına yatırmak ateşin içinden geçmekten beterdir. İbrahim, daha önce Nemrud'un yaktığı ateşin içinden geçmişti, cürufattan kurtulmuş, arınmış altın olarak saflaşmıştı. Ama kabul etmek lazım ki, oğlunu kendi eliyle kesmesi çok

daha dehşet verici bir olay, tarifsiz bir sınavdır. Biricik oğlunu nasıl kesecek, kanını akıtacaktı? Buna dayanabilecek bir baba yüreği var mı dünyada? Kenan ilinde insanlar kurban edilmişti ama kendi oğlunu eliyle kesen baba görülmüş mü? Rabbi bunu İbrahim'den istiyordu.

İbrahim, beşeriyeti temsilen bir kere daha sınava tabi tutuldu ve örnek rol model olarak sınavı başardı (60/Mümtehine, 4). Yani en sevdiği oğlunu Allah'a kurban etme emrine karşı çıkmadı. Amaç, İsmail'in canını almak değildi, Allah'tan başka hiçbir şeyin daha sevgili, daha değerli, daha kabule şayan olmadığını ortaya çıkarmak, bunu fiilen kanıtlamaktı. Üstelik kurban edilecek oğul, kötü biri değil, bir peygamber veya peygamber adayıydı. Böylelikle "İbrahim'in Hanif dini (Millete İbrahimehanifen)" Peygamber Efendimiz (s.a.)'in dilinden kıyamete kadar şöyle formüle edildi: "De ki: benim namazım, ibadetlerim (kurban dâhil nüsuklarım), dirimim ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah'ındır" (6/En'am, 162.)

"Ve ona büyük bir kurbanı fidye olarak verdik." Hz. İbrahim'e "**fidye**" olarak "**büyük bir kurban**" verildi. Bu, Hz. İbrahim'in önceden "Eğer oğlum olursa onu Allah'a kurban edeceğim" diye bir adakta bulunması dolayısıyla mıydı, yoksa zaten o zamanlarda "İlk doğan erkek çocuğun kurban edilmesi"ni öngören adet dolayısıyla mıydı?

Molok kültünün hâkim olduğu Kenan ilinde bu gelenek vardı. Hindistan, Yunanistan, İtalya, Kelt, Töton, Slavlarda, Mısırlılarda, kadim Afrika ve bazı Amerikan kabilelerinde, Maya, Aztek ve Sami kavimlerinde de insanın tanrılara kurban edilmesine rastlamak mümkün. Samiler ve komşularıyla ilgili olarak Eski Ahid'te bilgiler verilir (II. Krallar, 3: 27.) Öyle de olsa, Hz. İbrahim, böylesine saçma bir şeyi uygulayacak biri değildi, onun misyonu bu tür caniyane gelenekleri değiştirmek, her şeyi aslına uygun olarak yerli yerine koymaktı. Hz. İsmail yerine bir hayvanın "**fidye**" olarak verilmesi, bu caniyane geleneğin kökten kaldırılmasına dolaylı yoldan etki etmiştir ama asıl maksat bir geleneği yürürlükten kaldırmak değil, başka bir şeydir.

Hz. İbrahim'in oğlunu Allah'a adadığına dair elimizde bilgiler ikna edici görünmüyor. Bu durumda ona verilen koçun "**fidye**" olarak nitelendirilmesi, bir kere İsmail'i Allah için kesmek üzere yatırması dolayısıyladır. Başka bir ifade ile iş teşebbüs safhasında kalmadı, İbrahim yine de Allah'a bir kurban kesti ama bu oğlu İsmail değil, bir koç oldu. "**Fidye**"nin ikinci anlamı, Hz. İbrahim'in sünnetinin kıyamete kadar sürmesi ve onu takip eden mü'minlerin her sene onun sünnetini ihya etmek ve sürdürmek amacıyla şartlarına ve usulüne uygun bir hayvanı Allah için kurban etmesidir.

"Sonra gelenler arasında ona (hayırlı ve şerefli bir isim) **bıraktık. İbrahim'e selâm olsun."** İbrahim'in yaptıkları ve başardıkları onu kıyamete kadar hayırla ve şanını yücelterek anmamıza vesile teşkil etmektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.) kurbanı "Hz. İbrahim'in sünneti" olarak tarif etmiştir, biz de bu sünneti yerine getirmek üzere her sene kurban keser, Hz. İbrahim'i hayırla yâdederiz.

Kurban Ali Şeriati'nin gayet lirik anlattığı gibi en sevdiğimiz şeyle sınanmamızdır, dünyaya ait her şeyden ne kadar uzaklaşırsak, o kadar Allah'a yaklaşır, yakınlaşırız. Bu kalple ilgilidir, yoksa eşyadan ve dünyadan kopmak demek değildir. Yani eşyanın ve dünyanın sevgisi kalbimizde olmamalı, onu kurban etmesini bilmeliyiz. Kurban ne doğaüstü güçleri yatıştırmak ne onlara rüşvet takdim etmek ne de insanın şiddete yatkın saldırganlığını kontrol etmekle ilgilidir. Kadim zamanlarda insanlar tapındıkları ilahları hoşnut etmek, gazaplarını teskin etmek, kan akıtma tutkularını karşılamak; aziz ve kutsal kişiliklerle manevi bağ kurmak, ölenlerin ruhlarını sevindirmek veya öfkelerini dindirmek veya meleklerle ilişki kurmak düşüncesiyle hayvan, insan veya başka nesneleri kurban olarak sunarlardı. Rene Girard, Hz. İbrahim olayı ile bilhassa insanın kurban edilmesi döneminin kapandığını söyler.

Tanrı-tanır varoluşçu olan Kıerkegaard, Hz. İbrahim'in oğlunu niçin kurban ettiğini sorar: Bu olayda rol oynayan ana faktör iman mı, teslimiyet mi, şükür mü, taatin sınanması mı? Bob Dylan'a göre, emri aldığında İbrahim'in verdiği tepki şu olmuştur: "Aman Tanrım, bana büyük bir yük yüklüyorsun!" Erken dönem Hıristiyan inancında kurban iman ve taatin sınanması; Yahudi kültüründe Tanrı'nın merhametini isteme yoludur. Kıerkkegaard, İbrahim'in imanının sınanmasının temelinde ıstırap olduğunu söyler, İbrahim'i yücelten de bu ıstıraptır. Ama Allah'tan aldığı emri yerine getirmek üzere görevlendirilen bir elçi, işini yaparken ıstırap çeker mi, velev ki oğlunu feda etmek durumunda kalsa bile. Kıerkegaard, Hıristiyan teolojisinin tesis ettiği dini kültüre göre, imanın düşünce sistemi içinde yeri olmadığını söyler, iman tam olarak düşünmenin bittiği yerde başlar. İmanın ne olduğunu bilimsel veya sistematik bakış açısı söyleyemez. Bu durumda iman ile absürt (saçma) tutum aynı çizgide buluşur. Yine de Kıerkegaard, İbrahim ne yaparsa yapsın oğlunun geri geleceğine inandığını ima eder, oğlunu öldürse de Tanrı onu diriltip kendisine verecekti. Beklentisi çıkmayabilirdi, imanının yanlış olduğu ortaya çıkması halinde kaybının ne büyük olacağını bildiği halde yine de imanını korudu, işte İbrahim'i yüce kılan buydu. Burada teslimiyetin payını unutmamak lazım, zira ön teslimiyet olmadan iman olmaz. İbrahim açısından teslimiyet, oğlunu

Tanrı'ya teslim etmekti. Teslim olmuş İbrahim, oğlunu geri getirmeyi bekleyemezdi. İbrahim Tanrı'nın varlığına iman ediyordu, burada sorun yoktu. Sorun, oğlunu öldürse bile, Tanrı'nın onu kendisine geri vereceğine inanmasıydı. Bu aslında absürt bir şeydir ama Kırekegaard'a göre İbrahim, oğluna "absürdün gücü"yle sahip olacağına, geri geleceğine inanıyordu: "İbrahim, oğlunu geri alacağına inanmakta ve geri almaktadır. Geri dönmemesi ihtimali İbrahim'in görmezden gelmeyi seçtiği bir ihtimaldir ve sonuç bu sanının doğru olduğu ortaya çıkmıştır."

Bizim bakış açımızdan bu kurgu İbrahim'in kucağında tecrübe ettiği büyük hakikati ifade etmiyor. Oğlu yerine koçun fidye olarak verileceğini bilmiyordu, beklemiyordu. En sevdiği oğlunu imanının bir parçası olarak ve pazarlıksız teslimiyetle Allah'a sundu, onu boğazlayabilir, öldürebilirdi. Eğer ruhunun derinliklerinde oğlunu öldürse bile yine ona geri geleceğine ilişkin bir ümit, zayıf bir beklenti olsaydı ne görevini yerine getirmiş olurdu ne sahici/sahih bir sınavdan geçmiş olurdu. İbrahim'in sınavı büyüktü, Yakup aleyhisselâm da oğlu (Yusuf) ile sınandı ama onun Yusuf'tan başka dokuz oğlu daha vardı, tekrar Yusuf'a kavuşuncaya kadar hasreti ve acısı dinmedi. İbrahim'in İsmail'i ise "biricik"ti, tam bir teslimiyetle onu kurban etmekte tereddüt etmedi. Ayetin devamında anlatılacağı gibi, İsmail sınavını başarıyla geçtiği için şanı Yüce Allah "Salihlerden bir elçi olarak İbrahim'e İshak müjdesini verdi" yani ikinci bir erkek çocukla ödüllendirdi.

İbrahim, yakîn bilgiye sahipti, tam bir imanla kalbini Allah'a tahsis etmişti, içinde Allah'tan başka hiçbir şeyin sevgisi yoktu. İbrahim yaptıkları ve başardıkları dolayısıyla selamı hak ediyor. Kıyamete kadar ona selam olsun! Biz de namazda tahiyyatta okuduğumuz duada bu selamı tekrar ederiz. Sonraki nesiller Hz. İbrahim'in başardığı sınav dolayısıyla, onun güzel hatırasını yâd ederek ve sanki kendileri de ruhen buna iştirak ederek "bayram" yaparlar.

"Biz, ihsanda bulunanları böyle ödüllendiririz. Şüphesiz o, bizim mü'min olan kullarımızdandır." Hz. İbrahim kelimenin gerçek anlamında bir rol modeldir. Yaptıklarıyla örnek oldu. Başka hiçbir peygamberin tabi tutulmadığı bir sınava tabi tutuldu ve sınavı başardı. Oğlu İsmail ile ihsanda bulundu, Allah'ı görür gibi hareket etti, O'nun emrine itaat etti. Mü'min bir kuldu, mü'min kulların da yol göstericisidir. Mü'minler onun gibi en sevdiklerini Allah'a kurban edecekler, zor olsa da sınavdan başarıyla geçmeye çalışacaklardır. Kurban olayında, Allah'ı görür gibi hareket etti, onu takip edenler de her tutum ve davranışında sanki "Allah'ı görüyormuş" olacaklar, bu Cibril hadisinde anlatıldığı üzere "İhsan derecesi"ne yükselme anlamına gelecektir.

"Sonra gelenler arasında ona (hayırlı ve şerefli bir isim) **bıraktık. İbrahim'e selâm olsun."** İbrahim'in yaptıkları ve başardıkları onu kıyamete kadar hayırla ve şanını yücelterek anmamıza vesile teşkil etmektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.) kurbanı "Hz. İbrahim'in sünneti" olarak tarif etmiştir, biz de bu sünneti yerine getirmek üzere her sene kurban keser, Hz. İbrahim'i hayırla yâdederiz.

Kurban Ali Şeriati'nin gayet lirik anlattığı gibi en sevdiğimiz şeyle sınanmamızdır, dünyaya ait her şeyden ne kadar uzaklaşırsak, o kadar Allah'a yaklaşır, yakınlaşırız. Bu kalple ilgilidir, yoksa eşyadan ve dünyadan kopmak demek değildir. Yani eşyanın ve dünyanın sevgisi kalbimizde olmamalı, onu kurban etmesini bilmeliyiz. Kurban ne doğaüstü güçleri yatıştırmak ne onlara rüşvet takdim etmek ne de insanın şiddete yatkın saldırganlığını kontrol etmekle ilgilidir. Kadim zamanlarda insanlar tapındıkları ilahları hoşnut etmek, gazaplarını teskin etmek, kan akıtma tutkularını karşılamak; aziz ve kutsal kişiliklerle manevi bağ kurmak, ölenlerin ruhlarını sevindirmek veya öfkelerini dindirmek veya meleklerle ilişki kurmak düşüncesiyle hayvan, insan veya başka nesneleri kurban olarak sunarlardı. Rene Girard, Hz. İbrahim olayı ile bilhassa insanın kurban edilmesi döneminin kapandığını söyler.

Tanrı-tanır varoluşçu olan Kıerkegaard, Hz. İbrahim'in oğlunu niçin kurban ettiğini sorar: Bu olayda rol oynayan ana faktör iman mı, teslimiyet mi, şükür mü, taatin sınanması mı? Bob Dylan'a göre, emri aldığında İbrahim'in verdiği tepki şu olmuştur: "Aman Tanrım, bana büyük bir yük yüklüyorsun!" Erken dönem Hıristiyan inancında kurban iman ve taatin sınanması; Yahudi kültüründe Tanrı'nın merhametini isteme yoludur. Kıerkkegaard, İbrahim'in imanının sınanmasının temelinde ıstırap olduğunu söyler, İbrahim'i yücelten de bu ıstıraptır. Ama Allah'tan aldığı emri yerine getirmek üzere görevlendirilen bir elçi, işini yaparken ıstırap çeker mi, velev ki oğlunu feda etmek durumunda kalsa bile. Kıerkegaard, Hıristiyan teolojisinin tesis ettiği dini kültüre göre, imanın düşünce sistemi içinde yeri olmadığını söyler, iman tam olarak düşünmenin bittiği yerde başlar. İmanın ne olduğunu bilimsel veya sistematik bakış açısı söyleyemez. Bu durumda iman ile absürt (saçma) tutum aynı çizgide buluşur. Yine de Kıerkegaard, İbrahim ne yaparsa yapsın oğlunun geri geleceğine inandığını ima eder, oğlunu öldürse de Tanrı onu diriltip kendisine verecekti. Beklentisi çıkmayabilirdi, imanının yanlış olduğu ortaya çıkması halinde kaybının ne büyük olacağını bildiği halde yine de imanını korudu, işte İbrahim'i yüce kılan buydu. Burada teslimiyetin payını unutmamak lazım, zira ön teslimiyet olmadan iman olmaz. İbrahim açısından teslimiyet, oğlunu

Tanrı'ya teslim etmekti. Teslim olmuş İbrahim, oğlunu geri getirmeyi bekleyemezdi. İbrahim Tanrı'nın varlığına iman ediyordu, burada sorun yoktu. Sorun, oğlunu öldürse bile, Tanrı'nın onu kendisine geri vereceğine inanmasıydı. Bu aslında absürt bir şeydir ama Kırekegaard'a göre İbrahim, oğluna "absürdün gücü"yle sahip olacağına, geri geleceğine inanıyordu: "İbrahim, oğlunu geri alacağına inanmakta ve geri almaktadır. Geri dönmemesi ihtimali İbrahim'in görmezden gelmeyi seçtiği bir ihtimaldir ve sonuç bu sanının doğru olduğu ortaya çıkmıştır."

Bizim bakış açımızdan bu kurgu İbrahim'in kucağında tecrübe ettiği büyük hakikati ifade etmiyor. Oğlu yerine koçun fidye olarak verileceğini bilmiyordu, beklemiyordu. En sevdiği oğlunu imanının bir parçası olarak ve pazarlıksız teslimiyetle Allah'a sundu, onu boğazlayabilir, öldürebilirdi. Eğer ruhunun derinliklerinde oğlunu öldürse bile yine ona geri geleceğine ilişkin bir ümit, zayıf bir beklenti olsaydı ne görevini yerine getirmiş olurdu ne sahici/sahih bir sınavdan geçmiş olurdu. İbrahim'in sınavı büyüktü, Yakup aleyhisselâm da oğlu (Yusuf) ile sınandı ama onun Yusuf'tan başka dokuz oğlu daha vardı, tekrar Yusuf'a kavuşuncaya kadar hasreti ve acısı dinmedi. İbrahim'in İsmail'i ise "biricik"ti, tam bir teslimiyetle onu kurban etmekte tereddüt etmedi. Ayetin devamında anlatılacağı gibi, İsmail sınavını başarıyla geçtiği için şanı Yüce Allah "Salihlerden bir elçi olarak İbrahim'e İshak müjdesini verdi" yani ikinci bir erkek çocukla ödüllendirdi.

İbrahim, yakîn bilgiye sahipti, tam bir imanla kalbini Allah'a tahsis etmişti, içinde Allah'tan başka hiçbir şeyin sevgisi yoktu. İbrahim yaptıkları ve başardıkları dolayısıyla selamı hak ediyor. Kıyamete kadar ona selam olsun! Biz de namazda tahiyyatta okuduğumuz duada bu selamı tekrar ederiz. Sonraki nesiller Hz. İbrahim'in başardığı sınav dolayısıyla, onun güzel hatırasını yâd ederek ve sanki kendileri de ruhen buna iştirak ederek "bayram" yaparlar.

"Biz, ihsanda bulunanları böyle ödüllendiririz. Şüphesiz o, bizim mü'min olan kullarımızdandır." Hz. İbrahim kelimenin gerçek anlamında bir rol modeldir. Yaptıklarıyla örnek oldu. Başka hiçbir peygamberin tabi tutulmadığı bir sınava tabi tutuldu ve sınavı başardı. Oğlu İsmail ile ihsanda bulundu, Allah'ı görür gibi hareket etti, O'nun emrine itaat etti. Mü'min bir kuldu, mü'min kulların da yol göstericisidir. Mü'minler onun gibi en sevdiklerini Allah'a kurban edecekler, zor olsa da sınavdan başarıyla geçmeye çalışacaklardır. Kurban olayında, Allah'ı görür gibi hareket etti, onu takip edenler de her tutum ve davranışında sanki "Allah'ı görüyormuş" olacaklar, bu Cibril hadisinde anlatıldığı üzere "İhsan derecesi"ne yükselme anlamına gelecektir.

"Biz ona, salihlerden bir peygamber olarak İshak'ı da müjdeledik." Allah, bu çetin sınavı başarması dolayısıyla İbrahim'e bir erkek çocuk daha verdi. Neredeyse biricik oğlu İsmail'i kaybedecekken, bıçak sırtı bir sınavdan geçip Allah'ın emrine boyun eğmişken, öyle ki çocuğunu kesmek üzere yüzünü yere doğru yatırmışken, Allah ona çocuğunu bağışladı, **"fidye"** olarak bir hayvanı gönderdi. Ve keremi, bağışı bol olan Allah arkasından ona bir çocuk daha müjdesini verdi (21/Enbiya, 72-73).

Yukarıda İshak'ın İsmail'den, 13 (veya)14 sene sonra doğduğunu söylemiştik. Dolayısıyla kurban edilmek istenen çocuğun İshak olması mümkün değildir. Tevrat'a göre Hz. İsmail doğduğunda İbrahim 86 yaşında idi. 99 yaşına geldiğinde "Rab ziyadesiyle çoğaltacağı, birçok milletlerin babası olacağı müjdesini vererek onunla ahit yapar. Ahit yapıldığında İsmail 13 yaşındaydı "(Tekvin, 17/1-26). Daha açık bilgi Tevrat'ın şu kaydıdır: Hz. İbrahim 100, eşi Sara 90, İsmail 14 yaşında iken İshak, İbrahim'in ikinci oğlu olarak dünyaya gelir (Tekvin, 21/1-5.)

İkinci husus, ilk doğan çocuğun İsmail olması Tevrat'ta da yer alır. İbrahim'in oğlu doğduğunda ona "Allah duasını işitti" anlamında "İsmail" ismini koydu (Tekvin, 16/11, 15.)

Sara Hacer'i ve İsmail'i kıskanır: "Bu cariyeyi ve oğlunu dışarı at. Çünkü bu cariyenin oğlu benim oğlumla, İshak'la beraber mirasçı olmayacaktır" der. Hz. İbrahim, Sara'nın kıskançlığı ve istememesi ile Tanrı'nın da emrine uyarak Hacer ile oğlu İsmail'i gönderir (Tekvin, 21/8-14). Onlar da Beer-Şeba çölüne giderler ve orada yaşarlar (Tekvin, 21/14-20.)

Bu olayla ilgili Tevrat'ta şöyle denir: "Allah, çocukla beraberdi, o büyüdü ve okçu oldu" (Tekvin, 21/10-20.) Hz. İbrahim, Beer-Şeba'da kuyu açmış, ılgın ağacı dikmiş ve buraya Beer-Şeba ismini koymuştur yani yedi kuyu veya yemin kuyusu (Tekvin, 21/22-33.) Özetlemek icap ederse:

a) 100. ayette Hz. İbrahim, keremi ve bağışı bol olan Allah'tan bir evlat dilemektedir;

b) Ona evlat verilir, bu sırada 86 yaşındadır;

c) 100-105. ayetlerde kurban edilmek istenen evladın ilk erkek çocuk olduğu belirtilmektedir;

d) 113. ayette Hz. İbrahim'e İshak'ın verildiği belirtilmektedir. Bütün bunlar kurban adayının İsmail aleyhisselâm olduğunu göstermektedir.

Mamafih, en doğrusunu Allah bilir, İsmail ve İshak, her ikisi de biz derin saygı duyduğumuz peygamberlerdir.

Bütün bunlar, kurban edilen çocuğun İsmail olduğunu, kurban yerinin

Kenan ilinden uzakta bulunduğunu ve bu olayın Mina'da cereyan ettiğini gösteriyor. Allah, duası üzerine İbrahim'e oğlu İsmail'i verdi, İshak ona fazladan verilendir (21/Enbiya, 72.) (Hz. İbrahim kıssasıyla ilgili ayrıca bkz. 6/En'am, 75-79; 14/İbrahim, 35-41; 21/Enbiya, 51-70; 51/Zariyat, 28-29.)

Bütün bunlara karşılık olarak Allah İbrahim'e İshak'ı armağan eder, ikisine bereketler verir. Her ikisinin soyundan güzellik yapan olduğu gibi zulmeden de vardır. Yani atalarının İbrahim, İsmail veya İshak olması, insanların kurtuluşunun garantisi değildir.

وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلٰى مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿١١٤﴾ وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿١١٥﴾ وَنَصَرْنَاهُمْ فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٦﴾ وَآتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ ﴿١١٧﴾ وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١١٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ ﴿١١٩﴾ سَلَامٌ عَلٰى مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢١﴾ إِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٢﴾

114. Andolsun, biz Musa'ya ve Harun'a lütufta bulunduk.

115. Onları ve kavimlerini o büyük üzüntüden kurtardık.

116. Onlara yardım ettik, böylece üstün gelenler oldular.

117. Ve ikisine anlatımı-açık kitabı verdik.

118. Onları dosdoğru yola yöneltip-ilettik.

119. Sonra gelenler arasında da ikisine (hayırlı ve şerefli bir isim) **bıraktık.**

120. Musa'ya ve Harun'a selâm olsun.

121. Şüphesiz biz, ihsanda bulunanları böyle ödüllendiririz.

122. Şüphesiz ikisi, bizim mü'min olan kullarımızdandılar.

Hz. Musa, Hz. Harun, İsrailoğulları, Mısır esareti ve Firavun'un zulmünden kurtuluşları Bakara (2/49-93), A'raf, (7/103-156) ve diğer sûrelerde anlatılmıştı. Burada genel bir hatırlatma, sûrenin bütünlüğüne ilişkin atıflarda bulunulmaktadır. Hem her iki zata peygamberliğin verilmesi, hem kavimlerinin o büyük üzüntüden, sıkıntılı, kahredici esaretten kurtuluşlarının Allah'ın bir lütuf ve keremi olduğu belirtilmektedir. Hem peygamberler hem İsrailoğulları Allah'a minnet borçludurlar, bu yüzden daima şanı Yüce Allah'a hamt etmeli, O'nu hiçbir zaman hatırlarından çıkarmamalıdırlar. Eğer Allah onlara yardım, destek ve zafer (nusret) vermeseydi bu zor işi başarmaları mümkün olmaz,

kölelikten kurtulamazlardı. Sadece kurtulmakla kalmadılar, anlatımı "açık - veya bütün hükümleri besbelli, anlaşılır- bir kitap" verildi ki, bu Tevrat'tır. Tevrat sayesinde dosdoğru yolda ilerlediler, kavimlerini de bu yola yöneltme mücadelesini verdiler.

Sonra gelen nesiller Musa ve Harun aleyhisselamı hayırla ve şereflerini yükselterek anarlar. Onlar özgürlük mücadelesi veren, kâinatı ve hayatı tevhid esasına göre kavrayan bütün iyi, dürüst ve güzel insanların referanslarıdır. Selam olsun her ikisine! Şanı Yüce Allah, sadece bu seçkin iki peygamberi değil, bu çerçevede ihsanda, güzellikte bulunan bütün kullarını bu şekilde ödüllendirir. 121. ayette zikri geçen ihsan, Hz. Musa ve Hz. Harun'un yaptığı gibi tevhid, adalet, özgürlük ve ilahi hükümlere itaatte kararlı olmak, bu uğurda mücadele etmektir. Çünkü bu iki peygamber tarihte bu misyonlarıyla öne çıktılar, kendilerinden sonraki nesillere hayırla yâd edilen örnek şahsiyetler oldular. Esasında mü'min vasfını almış kullardan başka şey beklenemez.

وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ أَتَدْعُونَ
بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ ﴿١٢٥﴾ اللَّهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ
﴿١٢٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٢٧﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٢٨﴾
وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٢٩﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ إِلْ يَاسِينَ ﴿١٣٠﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ
نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣١﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾

123. Gerçekten İlyas da, gönderilmiş (peygamber)**lerdendi.**

124. Hani kendi kavmine demişti ki: "Siz korkup sakınmaz mısınız?"

125. "Siz Ba'l'e tapıp da yaratıcıların en güzeli (olan Allah'ı) **mı bırakıyorsunuz?"**

126. "Allah ki, sizin de Rabbiniz, önceki atalarınızın da Rabbidir."

127. Fakat onu yalanladılar; bundan dolayı gerçekten onlar, (azap için getirilip) **hazır bulundurulacak olanlardır.**

128. Ancak, muhlis olan kullar başka.

129. Sonra gelenler arasında ona (hayırlı ve şerefli bir isim) **bıraktık.**

130. İlyas'a selâm olsun.

131. Şüphesiz biz, ihsanda bulunanları böyle ödüllendiririz.

132. Şüphesiz o, bizim mü'min olan kullarımızdandı.

Tevhid, adalet, özgürlük ve yüksek ahlaki hayat yolunun diğer önderlerinden biri İlyas aleyhisselâmdır. Ahd-i Atik'te ismi "İlya" olarak geçer. (Bkz. Krallar Kitabı, 17-19. bapları.) M.Ö. 9. yüzyılda Filistin'de yaşayıp peygamberlik görevini yerine getirdiği tahmin edilir. En'am sûresinde ismi geçmişti (6/85). Bazıları isminin Yasin olduğunu söyleyenler varsa da "İlyasin"den İlyas kastedildiği görüşü daha isabetlidir.

Hz. İlyas'ın peygamber olarak gönderildiği toplum Babil'den Mısır'a kadar uzanan geniş hat üzerinde tapınılan Ba'l isminde bir tanrıya taparlardı. "Ba'l" isminin lider, efendi manasına geldiği söylenmiştir. Belki de başlangıçta tevhid inancına mensup salih bir insandı. Sonraları tanrılaştırılmış, önünde eğilinilen dökme put şeklinde temsil edilmeye başlanmıştı. Bazı dinler tarihi araştırmacıları "bereket tanrısı" olduğunu düşünmektedirler. Kenan ili veya Bilad-ı Şam dediğimiz Suriye, Filistin, Doğu Ürdün ve Lübnan bölgesinde Ba'l'ın yağmur yağdırdığına, toprağı verimli kıldığına, ürünlerde bereketi ve bolluğu arttırdığına inanılırdı. İsrailoğulları Yeşu peygamberin vefatından sonra bu tanrıya tapınmaya başlamışlardır. Gök ve ay tanrısı olarak da bilinen Ba'l gücü, kuvveti ve otoriteyi temsil eder. Sonraları boğa şeklinde temsili olarak putlaştırılmıştı. "Ba'l" Arapçada koca anlamında da kullanılır (Bkz. 11/Hud, 72).

İster gök veya ay tanrısı, ister bereket ve bolluk veren manevi güç veya yüksek metafizik otorite manasında olsun, Ba'l adı verilen düzme tanrıya atfedilen bütün özelliklerin herhangi bir gerçeklik değeri yoktur. Hz. İlyas (a.s.), kavmini zihinsel yönden uyandırmak istemiştir. Böyle bir inanca sahip olmaktan korkup sakınmak lazım. Çünkü bütün bu sıfatlar sadece Allah'a mahsus olabilir ancak. Göklerin ve yerin hakimi O'dur, yağmur yağdıran, bereketi arttıran, hakiki güç ve kuvveti elinde bulunduran O'ndan başkası değildir. İnsanlar birtakım hammaddelerden, araç ve gereçlerden yeni bir takım nesneler üretebilirler, buna "**yaratma** (halk)" da denebilir ama hiç kimse yoktan yaratamaz, olmayan bir şeyi var edemez. Bu manada yaratma sadece Allah'a mahsustur, bu yüzden insanlar her neyi vücuda getirmek isteseler getirsinler, "Yaratıcıların en güzeli" Allah'tır (23/Mü'minun, 14). İlk insandan başlamak üzere Allah bütün insanların Rabbidir.

Diğerlerinin yaptığı gibi kavmi Hz. İlyas'ı yalanladılar, karşı çıkıp onu baskı altına almaya çalıştılar. Bu yüzden azaba müstahak oldular. Ancak ona inanıp yolundan gidenler bundan istisnadır ki bunlara "**muhlisler**" yani inançlarına ve amellerine başka yabancı unsurları, riya ve sahtekârlığı, gösteriş ve dünyevi çıkar hesaplarını karıştırmayan halis-muhlis kimselerdir. Ondan sonra gelen nesiller nezdinde İlyas aleyhisselama güzel bir isim bırakıldı, o da kendisinden

önceki seçkin peygamberler gibi hayırla ve şerefle anılmaktadır. Selam onundur! İhsan ve imanın güzel örneklerinden biri olarak kıyamete kadar beşeriyet tarihindeki yerini almış bulunmaktadır.

وَإِنَّ لُوطًا لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٣﴾ إِذْ نَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٣٤﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٣٥﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ ﴿١٣٦﴾ وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ ﴿١٣٧﴾ وَبِاللَّيْلِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٨﴾

133. Gerçekten Lût da gönderilmiş (elçi)**lerdendi.**

134. Hani biz onu ve ailesini topluca kurtarmıştık.

135. Geride bırakılanlar arasında bir yaşlı kadın dışında.

136. Sonra geride kalanları yerle bir ettik.

137. Siz onların üstünden muhakkak geçip gidiyorsunuz; sabah vakti.

138. Ve geceleyin. Yine de akıllanmayacak mısınız?

Daha önce Lut aleyhisselâm ve ahlaki çöküntü yaşayan kavmiyle olan mücadelesi A'raf, (7/80-84), Hud (11/77-83) ve Hicr (15/53-74) sûrelerinde anlatılmıştı. (Ayrıca bkz. 26/Şuarâ, 160-174; 27/Neml, 54-59; 29/Ankebut, 28-35; 66/Tahrim, 10.) Burada konuya yeniden atıfta bulunulmaktadır. Erkeklerin kendi aralarında cinsel ilişki yaşadıkları ahlaki çöküntü toplu azabı getirdiğinde, kadın olduğu halde muhtemelen onların "cinsel tercihleri"ni onaylayan, böylelikle Allah'ın elçisi olmasına rağmen kocası Lut aleyhisselama karşı çıkan yaşlı karısı da (66/Tahrim, 10) o günahkâr şehir halkıyla birlikte yokolup gitmiştir. Hz. Lut (a.s.), Ölüdeniz kıyısındaki Sodom ve Gomore'ye elçi olarak gönderilmiş bir peygamberdi. Kur'an'ın ilk muhatapları ticaret kervanlarıyla bu metruk şehirlerin üzerinde bulunduğu güzergâhı takip ederlerdi. Eğer geçmişte buralarda kimler yaşamış, bu yerleşim yerleri neden harabeye dönmüş diye merak edecek olsalardı kendi hayatlarını düzeltmek için önemli ipuçları bulmuş olurlardı.

İşte bu çerçevede Cenab-ı Hak, Mekkelilere, elbette bugün bizlere ve bizden sonrakilere günahkâr insanların o şehirlerde nasıl azgın bir hayat yaşarlarken, yerle bir olduklarını haber vermektedir. Kıssada bize de bir uyarı vardır: Ahlaki sınırları çiğneyen bu sapkınlara karşı nesillerimizi korumamız gerekir. Aksi halde bu günahın cezası böylesi ilahi gazap olduğundan, aynı günahı işleyecek olursak, aynı gazapla karşılaşmamız mukadderdir. Akletmenin yani aklı kullanmanın en önemli özelliklerinden biri tarihten gerekli ibretli derslerin çıkarılmasıdır.

وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٩﴾ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١٤٠﴾
فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ﴿١٤١﴾ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ
﴿١٤٢﴾ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ
يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾ فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً
مِنْ يَقْطِينٍ ﴿١٤٦﴾ وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ ﴿١٤٧﴾ فَآمَنُوا
فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ ﴿١٤٨﴾

139. Şüphesiz Yunus da gönderilmiş (elçi)**lerdendi.**

140. Hani o, dolu bir gemiye kaçmıştı.

141. Böylece kur'aya katılmıştı da, kaybedenlerden olmuştu.

142. Derken onu balık yutmuştu, oysa o kınanmıştı.

143. Eğer (Allah'ı çokça) **tesbih edenlerden olmasaydı,**

144. Onun karnında (insanların) **dirilip-kaldırılacakları güne kadar kalakalmıştı.**

145. Sonunda o hasta bir durumdayken çıplak bir yere (sahile) **attık.**

146. Ve üzerine, sık-geniş yaprakla (kabağa benzer) **türden bir ağaç bitirdik.**

147. Onu yüzbin veya (sayısı) **daha da artan** (bir topluluk)**a** (peygamber olarak) **gönderdik.**

148. Sonunda ona imân ettiler, biz de onları bir süreye kadar yararlandırdık.

Yunus aleyhisselâmla ilgili konu ismini alan Yunus sûresinde (10/98)'de anlatılmıştı. Başka yerlerde de zikri geçer (bkz. 4/Nisa, 163; 21/Enbiya, 87-88; 68/Kalem, 48). Burada diğerlerine göre daha somut bilgiler verilmektedir.

Hz. Yunus (a.s.) diğerleri gibi Allah tarafından kavmini uyarmak üzere gönderilmiş bir elçidir. Yunus, 98. ayette anlatıldığı üzere, kavminin yola gelmeyeceğine kanaat getirip öfkelenmiş ve görev alanı Ninova'yı terketmişti. Diğer bir görüşe göre isyan ve küstahlıklarında direndikleri halde onlara ceza gelmeyeceğini veya geciktiğini düşünmüştür. Ancak ilk açıklama daha makul görünmektedir. Bu görev hatası sayıldığından belki bir cezadan çok, peygamberlik gibi zor bir göreve yeni bir eğitim işleminden geçirilmesini gerektirmişti. Zira hiçbir peygambere yakıştıramadığımız bir sıfatı Hz. Yunus'a da yakıştıramayız. Allah'tan aldığı emirleri tebliğ etmiş, halkını uyarmaya çalışmıştır. Ama karşılaştığı inatçı,

ahmakça ve küstahça tutum ve direnişler karşısında bunalıp artık bunlar ıslah olmaz fikrine kapıldığından veya tefsircilerin en çok vurguladığı üzere öfkelendiğinden başka yerlere gitmek üzere şehri terketmiştir. Bu acaba görev alanını terkedip başka yere gitmek mi, yoksa görevin kendisini terketmek mi? Elbette ilki olmalı. Ancak bu da emre karşı gelmektir, nitekim 140. ayette kullanılan "**ebaka**" fiili onun emrin dışına çıktığı anlamına gelir.

Ancak ilahi takdir böyle değildi. Kendisine izin verilmediği halde Ninova'yı (Musul) terkettiği için ilahi itab'a muhatap oldu. Bunun Efendimiz (s.a.)'in hayatında iki örneği var ki, her ikisinde de Allah'ın Elçisi sınavı başarıyla vermiş bulunmaktadır: Biri, hicret emrini almadıkça Mekke'den ayrılmaması, diğeri çok arzu ettiği halde ilahi izin gelmedikçe Mescd-i Aksa'ya dönüp namaz kılmaya devam etmesidir. Her iki olayda da Hz. Peygamber (s.a.) kendi başına hareket etmemiştir. Bu da görece de olsa niçin "Peygamberlerin birbirlerinden üstün olduğu" konusunda bize bir fikir verir.

Hz. Yunus, görev alanı şehri terkeder. Tevrat'ta geniş olarak verilen bilgilere göre (bkz. Yunus, 1-4 bapları) Tarşiş'e (Tarsus) gitmek üzere bir gemiye biner. Anlaşıldığı kadarıyla gemi ağzına kadar yüklüdür. Gemi denizde fırtınaya yakalanır, batmamak için ağırlıklarını ve bir kişinin denize atılması icap eder. Ağırlıklar atılır, atılacak kişiye sıra gelince kur'aya başvurulur. Kur'a'da Hz. Yunus çıkar. Gemidekiler onu denize atar, denizde onu bir balina kapar. "**Hut**" yutan, iri balık demektir.

Balık onu ağzına alır. "**Eltekamahu**" onu ağzına "lokma" olarak alması demektir. İnsan veya hayvan tabii ki ağzına aldığı lokmayı çiğner ve yutar. Ancak mutlaka yutması da gerekmez, bir süre ağzında tutar, sonra ya çiğneyerek veya çiğnemeden yutar ya da yutmadan ağzından çıkarıp atar. Bütün bunlar ihtimal dâhilindedir. Tefsirciler genellikle Yunus aleyhisselâmın balina tarafından yutulduğunu söylerler. Eğer öyle ise, balık onu çiğneyip mi yutmuş, yoksa çiğnemeden midesine mi indirmiştir? İkinci ihtimal olması gerekir, zira çiğnemişse onu öldürmüş olması gerekir. Oysa asgari karnında üç gün kaldığı söylenir. Bu durumda çiğnemeden karnına gönderip onu koruduğunu düşünebiliriz.

Bir başka ihtimal fiilin köküyle bağlantılı olarak ağzının içinde çiğnemeden bir "lokma" halinde tuttuğu hususudur. Bu da mümkündür. "Kur'an Yolu" yazarları bu görüştedirler. Enbiya sûresinde (21/87), Yunus'un "**karanlıklar içinde kalıp Allah'ı yücelttiği**" zikredilir. Söz konusu karanlık balığın karnı olabileceği gibi, sulara karşı boğulmaktan koruyan ağzının içi de olabilir. En doğrusunu Allah bilir.

Hz. Yunus isyankâr değildi, haşa, Allah'ı çokça tesbih eden bir elçiydi. Görev

alanını terkettiği için kınananmış, ayıplanmıştı. Zaten isyan etseydi "kıyamete kadar balığın karnında" kalırdı. Burada doğrudan "balığın karnın (batn)"dan söz edilir. Öyledir, çünkü affedilmeyecek olsaydı, balık onu yer midesine indirirdi. Ama öyle olmadı, merhameti bol olan Allah onu bağışladı. Elbette kıyamete kadar balığın karnında kalmak, mezarının balığın karnı olması demektir. Bu, ölen insanın toprağa gömülmesi ve gömüldüğü mezarının zaman içinde yok olması gibidir. Yoksa bundan balığın kıyamete kadar Yunus'u karnında taşıyacağı anlamı çıkmaz, balık illa ki bir süre sonra ölecekti.

İlahi takdirle kalacağı süre dolunca balık onu bir sahile attı. Zayıf düşen bedenine zarar gelmesin diye üstünü örten kabağa benzer sık ve geniş yapraklı bir ağaç bitirildi. Kendini toparladıktan sonra nüfusu yüzbini aşkın bir şehre yine elçi olarak gönderildi. Şehir halkı ona iman etti, ahlaki tutumlarını değiştirdi, ilahi emirlere boyun eğip Allah'ın rızasına uygun yaşadı.

Efendimiz şöyle buyurur: "Ben, bir kimse Yunus bin Metta'dan daha üstündür, demiyorum. Bir kulun 'Ben Yunus bin Metta'dan daha hayırlıyım' demesi uygun değildir." (Buhari, Enbiya, 35; Müslim, Fezail, 166.) Bu hadis, Yunus aleyhisselâmın görevini yerine getirdiğini göstermektedir.

فَاسْتَفْتِهِمْ اَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ ﴿١٤٩﴾ اَمْ خَلَقْنَا الْمَلٰٓئِكَةَ اِنَاثًا
وَهُمْ شَاهِدُونَ ﴿١٥٠﴾ اَلَآ اِنَّهُمْ مِنْ اِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَدَ اللّٰهُ
وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٥٢﴾ اَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ ﴿١٥٣﴾ مَا لَكُمْ
كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿١٥٤﴾ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٥﴾ اَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُبِينٌ
﴿١٥٦﴾ فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٥٧﴾ وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ
الْجِنَّةِ نَسَبًا وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ اِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٥٨﴾ سُبْحَانَ اللّٰهِ
عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٥٩﴾ اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٠﴾ فَاِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ
﴿١٦١﴾ مَا اَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ ﴿١٦٢﴾ اِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ ﴿١٦٣﴾

149. Şimdi sen onlara sor: -Kızlar senin Rabbinin, erkek çocuklar onların mı?

150. Yoksa onlar, şahitlik etmekteyken biz melekleri dişiler olarak mı yarattık?

151. Dikkat edin; gerçekten onlar, uydurdukları yalanlardan dolayı derler ki:

152. "Allah doğurdu." Onlar, hiç şüphesiz, muhakkak yalan söyleyenlerdir.

153. (Allah,) **Kızları, erkek çocuklara tercih mi etmiş?**

154. Size ne oluyor, nasıl hüküm veriyorsunuz?

155. Hiç mi öğüt alıp-düşünmüyorsunuz?

156. Yoksa sizin apaçık olan bir deliliniz mi var?

157. Eğer doğru söylüyorsanız, öyleyse getirin kitabınızı.

158. Onlar, kendisiyle (Allah ile) **cinler arasında bir soy-bağı kurdular. Oysa andolsun, cinler de onların gerçekten** (azap için getirilmiş) **hazır bulundurulacaklarını bilmişlerdir.**

159. Onların nitelendirdiklerinden Allah yücedir.

160. Ancak muhlis olan kullar başka.

161. Artık siz de, tapmakta olduklarınız da.

162. O'na karşı kimseyi fitneye sürükleyecek değilsiniz.

163. Ancak kendisi çılgınca yanan ateşe girecek olan başka (onu sürüklersiniz.)

Tarihe ilişkin trajik örnekler sayıldıktan sonra, vahyin ilk muhataplarına kendi zihin dünyalarında köklü bir biçimde yer etmiş bulunan ve elbette toplumsal hayatta, özellikle kadın-erkek algısına etkisi olan temel bir çelişkiye dikkat çekilmektedir.

Allah'a ortak koşanlara sorması istenen konu şudur: İnsan türünün iki cinsi olan dişi ve erkek ayrımına dayanarak onlar neye, hangi kritere göre kızları Allah'a, erkekleri kendilerine nispet etmektedirler? Belli ki burada cinsiyet ayrımcılığı vardır. Cinslerin birbirinden ayrılması doğaldır, insan erkek ve dişiden müteşekkildir. Ayrımı ortadan kaldırmak, iki cinsi eşitlemeye kalkışmak doğru değildir, bu zaten ancak ontolojik olarak temel farklılıkları ortadan kaldırmak, bir açıdan kadını bir parça erkekleştirmek, erkeği bir parça kadınlaştırmakla mümkün olabilir ki, bu hiç de arzulanan bir işlem değildir. O halde eleştiriye konu olan cinsler ayrımı değil, ayrımcılıktır. Mekkeli müşrikler –özellikle Huzâa ve Kinane gibi önde gelen kabileler– neredeyse mutlak manada erkeği kadına üstün tuttuklarından kızları Allah'a, erkekleri kendilerine nispet etmek suretiyle, zımnen kendilerini Allah'a göre –haşa– üstün tutarlardı. (16/Nahl, 57-58.) Bu hakikaten haksız, temelsiz ve mantıki temeli olmayan bir hükümdür.

Esasında Allah'a dişi veya erkek çocuk isnat etmek saçmaydı, ilahi olanı tecsim etmekti. Bu açıdan Allah'a çocuk isnat eden veya onun bir insan, hayvan

veya nesnede tecessüm ettiğini düşünenler kesin bir yanılgı içindedirler. Allah ne doğurmuştur ne doğurulmuştur (23/Mü'minun, 91 ve 112/İhlas sûresi).

Hiç hakları ve yetkileri olmadığı halde bir başka ontolojik alana müdahale ederlerdi ki, buna göre melekler dişi varlıklar olup Allah'ın kızları şeklinde tavsif edilirlerdi. Bu tamamen gerçeklik temeli olmayan bir yakıştırmadan ibaretti, zira melekler yaratıldıklarında kendileri yaratılış sürecine tanıklık etmiş değillerdi (43/Zuhruf, 19). Bundan başka Allah ile görünmez varlıklar -melekler, cinler- arasında ontolojik bağlar kurmak, akrabalık, soy-sop ilişkisi olduğunu düşünmek de bir o kadar saçma ve batıldır. Cinler de, günün birinde yani kıyamet günün yapıp ettiklerinden dolayı hesaba çekileceklerini bilmektedirler. Hakikat bu iken, cinleri nasıl Allah'a nispet etmek veya onlara ulûhiyetten bir pay vermek mümkün olsun ki! Bütün bu inançlar, mitolojik anlatımlar, hikâye ve yakıştırmalar uydurulmuş yalanlardır. İnsan aklını doğru dürüst kullanabilse böylesi temelsiz hükümler vermezdi. Çünkü bu hükmü destekleyici mahiyette herhangi bir kanıt yok. Şanı yüce Allah bu türden nitelendirmelerden yücedir.

İster Allah ile soy ve akrabalık bağı kurdukları varlıklar ister kendileri olsun, eninde sonunda huzura çıkarılacaklardır ve hak ettikleri azaba çarptırılacaklardır ancak inançlarında, düşünce ve pratiklerinde samimi, ihlaslı kimseler bundan müstesna tutulacaklardır. İhlas sahibi kullar ile Allah'ın arasını bozmaya kimsenin gücü yetmez.

وَمَا مِنَّآ إِلَّا لَهُۥ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ ٱلصَّآفُّونَ ﴿١٦٥﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ ٱلْمُسَبِّحُونَ ﴿١٦٦﴾

164. (Melekler der ki:) **"Bizden her birimiz için belli bir makam vardır."**

165. "Biziz, o saflar hâlinde dizilmiş olanlar, gerçekten biziz."

166. "Biziz, o tesbih edenler de, gerçekten biziz."

Varlıkta bir düzen olduğu gibi, görünmez varlıkların evreninde de bir düzen, bir anlam ve amaç vardır. Allah'ın buyruklarını yerine getirmek üzere yaratılmış bulunan melekler içinde her birinin türüne, görev ve fonksiyonuna göre çeşitli varlık mertebeleri, makamlar söz konusudur. Dağınık, gelişi güzel ve tesadüfi değildirler. Efendimiz (s.a.) Sidretü'lmünteha'ya vardığında Cebrail aleyhisselâm, "Ben bundan ötesine geçemem" demişti. Onun dahi bir mertebesi ve makamı bulunmaktadır. Makamlar da bellidir, belirlenmiştir (ma'lum).

Melekler saf saf yani saflar halinde dizilirler, Allah'ı tesbih ederler. Hadis-

lerde buyrulduğu üzere en yakın gökte, bir adımlık yer yoktur ki, orada tesbih yapan veya ayakta namaz kılan melek bulunmasın (Bkz. Kurtubi'nin ilgili ayeti tefsiri). Müslim'in yer verdiği bir hadiste Müslümanların diğer ümmetlerden üstünlüğüne işaret eden özelliklerinden biri "Namazdaki saflarının meleklerin safları gibi olmasıdır" (Mesâcid, 4). Hz. Ömer (r.a.) de namaza durduğunda "Müslümanlar, saflarınızı düzeltin, sıklaştırın, Allah meleklere benzemenizi istiyor" der ve bu ayeti okurdu.

Melekler gibi saf tutmak ve özellikle sevabına binaen ilk safta namaz kılmaya çalışmak camii mimarisini etkilemiş, mesela Emevi camii modeli ilk safın uzun tutulması esasına göre dikdörtgen şeklinde tasarlanmıştır.

İşte 165. ayette, sanki Allah'a dişi varlıklar olarak melekleri nispet eden müşriklere cevap olsun diye melekler "Biziz Allah huzurunda saf tutanlar" demekte, böylelikle kendilerinin de Allah'a kulluk yapan itaatkâr varlıklar olduklarını belirtmektedirler. Bu, başka kadim kültür ve mitolojilerde, özellikle Yunan mitolojisinde ve sonraki dini inanışlarda meleklere atfedilen kutsallıkların, mitolojik misyon ve fonksiyonların temelsizliğine de önemli bir göndermedir. Abbasi döneminde Yunancadan kitaplar tercüme edildiğinde çok tanrıcılığa, pagan ve mitolojik söylemlere ilişkin parçalar tevhid inancına göre belli bir redaksiyona tabi tutulmuştu. Mesela "Tanrıların tanrısı Zeus" cümlesi, "Tanrı ve emrindeki melekler" şeklinde düzeltilmiştir. Bu, aslında Yunanlıların, her biri Allah'ın buyruğunu yerine getirmek üzere yaratılmış ve görevlendirilmiş meleklerin zaman içinde tanrılaştırıldığını ve çoktanrıcılığa mesnet kılındığını gösteren ilginç bir örnektir.

وَإِنْ كَانُوا لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾ لَوْ أَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِنَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦٨﴾ لَكُنَّا
عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٩﴾ فَكَفَرُوا بِهِ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٧٠﴾

167. Onlar (puta tapıcılar)**, her ne kadar şöyle diyor idiyseler de:**

168. "Eğer yanımızda öncekilerden bir zikir (kitap) **bulunmuş olsaydı."**

169. "Gerçekten bizler de, Allah'ın muhlis olan kullarından olurduk."

170. Fakat (kitap gelince) **onu tanımayıp- küfrettiler; yakında bileceklerdir.**

Muhtemelen Nübüvvetten önce Mekkeliler, ya karşılaştıkları Yahudilere bakıp onlara imrenmiş veya nadiren de olsa onlarla giriştikleri tartışmalarda "Bize de bir kitap indirilseydi inanır, Allah'a temiz duygularla bağlanırdık" demişlerdir (6/En'am, 157). İnsan samimiyetini, kendine ve Allah'a karşı dü-

rüstlüğünü ölçen bu temenni gerçekleştiğinde bir anda samimiyetsizliğe dönüşmüştür.

Bir başka açıklama şu olabilir: Melekler ve görünmez varlıklar konusunda sahip oldukları inancın temelsizliği, tutarsızlığı ortaya çıkınca, inançlarını kültürel olarak besleyen kadim geçmişe atıfta bulunarak, zamanında kendilerine kitap indirilmediğini, bu yüzden doğru dürüst, tutarlı bir inanca sahip olamadıklarını bir mazeret olarak beyan etmişlerdir. Her iki durumda olsun, kendilerine kitap yani Kur'an geldiğinde ve onu tebliğ eden bir peygamber gönderildiğinde inanmadılar, aksine inkâr edip ona karşı direttiler. Bu onların samimiyetsizliğinin göstergesi oldu. (Daha geniş bilgi için bkz. 6/En'am, 155-157; 35/Fatır, 42-43.) Elbette inkâr ve dirençlerinin kendilerine neye mal olduğunu kısa zamanda öğreneceklerdir.

وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧١﴾ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ ﴿١٧٢﴾ وَإِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٤﴾ وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٥﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٧٦﴾ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ ﴿١٧٧﴾ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٨﴾ وَأَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٩﴾ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٨٠﴾ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴿١٨١﴾ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨٢﴾

171. Andolsun, (peygamber olarak) **gönderilen kullarımıza** (şu) **sözümüz geçmiştir:**

172. Gerçekten onlar, muhakkak nusret (yardım ve zafer) **bulacaklardır.**

173. Ve hiç şüphesiz; bizim ordularımız, üstün gelecek olanlar onlardır.

174. Öyleyse sen, bir süreye kadar onlardan yüz çevir.

175. Ve onları seyret; (azabı) **yakında göreceklerdir.**

176. Şimdi onlar, bizim azabımızı mı acele istiyorlar?

177. Fakat (azap) **onların sahasına indiği zaman uyarılıp-korkutulanların sabahı ne kötü olur.**

178. Sen bir süreye kadar onlardan yüz çevir.

179. Ve seyret; (azabı) **yakında göreceklerdir.**

180. Üstünlük ve güç (izzet) **sahibi olan senin Rabbin, onların nitelendirdiklerinden yücedir.**

181. Gönderilmiş (peygamber)**lere selâm olsun.**

182. Ve âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun.

Tarih çetin bir mücadele alanıdır. Mücadelenin esası ekonomi, iktidar, uluslararası, etnik, sınıfsal, bölgesel, cinsler arası çatışma değildir. Esasta hak ve batıl, adalet ve zulüm, iyilik ve kötülük çatışmaktadır. Söz konusu çatışma eski İran inançlarında görüldüğü gibi varlık âleminin tümünde, evrende sürmez, insanlar arasında sürer, bilinçli ve iradi varlıklar olarak cinler evreninde de sürer ancak biz onların dünyaları hakkında yeterli bilgilere sahip değiliz.

İlk insan toplumundan, Âdem'in iki oğlu Habil ve Kabil'den bu yana süren mücadele eninde sonunda hak ve adaletin yanında yer alanların zaferiyle sonuçlanır. Zaman zaman inkârcılar ve zorbalar üstünlük sağlasa bile bu geçici bir haldir. Söz konusu geçici hal uzun zamanlar alabilir ama ister maddi imkânsızlık ve donanımsızlıktan ister Allah'ın mü'minleri sabır ve metanetle sınaması gibi sebeplerden kaynaklanmış olsun, yenilgi hali uzun sürse de, sonunda zafer mü'minlerindir, çünkü zafer asla vaadinden dönmeyen Allah'ın sözüdür. Bu dünyada olmasa bile, ahirette kesin yenilgiye uğrayacaklardır (19/Meryem, 75).

Bu mücadelede önemli ve galip gelecek olan "Allah'ın orduları (Cündullah)" içinde yer almaktır. Tarihsel perspektiften bakıldığında Allah'ın ordularının dirayetli komutanları peygamberler, askerleri de onları takip eden mü'minlerdir. Ancak yine de Allah'tan başka hiç kimse bu orduları bilemez (74/Müddessir, 31).

Geçici yenilgilere aldanmamalı. Vahyin indiği zamanın şartlarında bu ilahi va'din nasıl gerçekleştiğine bakalım: Yüce Allah elçisine, o günün zulüm ortamında şımaran müşrikleri ve zorbaları bir süre kendi hallerine bırakmasını emreder. Peygamber ve ashabının yapması gereken şey seyretmektir, çünkü yakında yenilgiyi tadacaklardır. "Seyret" demek "hiçbir şey yapma, otur" demek değil, "yapman gerekenleri yap ve olup bitenleri gözle" demektir. Alay yollu inkârcılar azabı bir an önce istiyorlarsa da, bilemedikleri şey azap tahakkuk ettiğinde yani yapıp ettiklerinin cezası olarak musibetler ve yenilgiler geldiğinde pek kötü bir biçimde uyanırlar, gözlerini açtıkları sabah onlar için pek kötü bir günün başlangıcı olur. Bu, sahiden sabah vakti yenilgiyi tadacaklar anlamına geldiği gibi, kalp gözleri bağlandığından başlarına geleceklerden gaflet halinden ancak yenilgiyle uyanacakları anlamına da gelebilir. Her iki durumda da iş işten geçmiş olacaktır.

Aslında bu durum Hz. Peygamber (s.a.)'in siretinde iki defa gerçekleşmiş-

tir. Biri Hayber'in fethi sırasındaydı. Hayber'i kuşatmaya gittiğinde Hayberliler sabah vakti işlerine güçlerine, ellerinde baltaları, sepetleriyle tarlalarına, bahçelerine gidiyorlardı. İslam ordusunu gördüklerinde "Eyvah, işte Muhammed'in ordusu" deyince Efendimiz (s.a.) şöyle buyurdu: "Allahü ekber! Hayber düştü. Çünkü biz bu topluluğun çevresine konarsak uyarılmış olanların sabahı kötü olur." (Buhari, Salat, 12; Müslim, Cihad, 120-121). Diğeri Mekke'nin fethiydi, bu ayet yıllar öncesinden fethi müjdeliyordu.

"Azabın onların sahasına inmesi" haklarında hükmün verilip artık ilahi cezanın menziline girmeleri demektir. Şu var ki, eğer azap bu dünyada tahakkuk edecekse ya mü'minlerin eliyle olur veya geçmiş kavimlerde gözlendiği üzere toplu helak şeklinde gerçekleşir.

İzzet (üstünlük, güç ve iktidar, hâkimiyet ve hükümranlık, onur ve kudret) Allah'ındır. O, şu veya bu inancı batıl, Allah hakkında düşüncesi temelsiz -ister müşrik, ister ateist, agnostik, materyalist veya başka düşüncede olsun- kimselerin O'na yaptığı yakıştırmalardan, O'na atfettiği özelliklerden, niteleme ve fonksiyonlardan tamamen uzaktır, münezzehtir, yücedir.

O'nun dinini tebliğ eden, davasını güdüp davetini yenileyen bütün elçilere selam olsun. Onlar şerefli makam ve mertebelere sahip seçkin kullardır, insanların yol göstericileridir, kıyamete kadar hayırla yâd edileceklerdir. Ve elbette hamd âlemlerin Rabbi Allah'a aittir. Biz Müslümanlar namazlardan ve dualardan sonra bu üç ayeti tekrar ederiz.

Saffat (37) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

Kur'ân Dersleri

Dirâsâtu'l-Kur'ân

Meâl & Tefsîr

Ali Bulaç

Kur'an-ı Kerim, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (s.a.)'e indirilen son vahiydir. Kendi tanımlamasıyla Allah'tan aydınlatıcı bir nur; hak ile batılı, doğru ile eğriyi ayıran furkan; hak ve hakikati hatırlatan zikr; hasta kalplere şifa ve bir hidayet rehberidir. Varlık, insan, bilgi, eylemlerimizin değeri, yaratılış, iman ve inkar, nübüvvet, tarih, hayatın anlamı ve amacı, nereden gelip nereye gittiğimiz; adalet ve zulüm; iyilik ve kötülük ile bizim müteal/aşkın, bâtın/iç ve ahiret/öte'yle olan ilişkimiz ele aldığı ana konular arasında yer alır.

İslam bilgi, düşünce, irfan ve sanat mirasını meydana getiren onbinlerce kitap Kur'an-ı Kerim'in tefsiri hükmünde kaleme alınmışlardır. Özel olarak Kur'an-ı Kerim'i ilk sûreden (Fatiha) son sûresine (Nas) sıra ile ve belli bir yöntem (usûl) takip edilerek yazılan eserlere "tefsir" denir. Tefsir adı altında da binlerce kitap yazılmıştır.

Adını "Kur'an Dersleri (Dirâsâtü'l Kur'an)" verdiği bu eseri Ali Bulaç, geleneksel usûlü takib ederek yazdı. Bir ayet veya ayet kümesiyle ilgili açıklama yaparken, önce konuyla ilgili ayetlere, rivayet edilen sahih ve güvenilir hadislere, vahyin ilk muhatabı sahabe görüşlerine; sonra onları izleyen tabiin, büyük âlim ve müçtehitler ile tefsir alanında otorite kabul edilen klasik ve çağdaş tefsirlere müracaat etti. Ali Bulaç, söz konusu kaynaklara ve tefsirlere baktıktan sonra kendi görüşünü Kur'an'ı anlayarak ve hükümleriyle amel ederek okuma azminde olan okurlarla paylaşmıştır.

5

ISBN 978-605-9686-21-1 (Tk.)

CIRA